

వేదాంత దర్శనము

(వ్యాసకృత - బ్రహ్మ సూత్రములు)

- పండిత గోపదేవ్

"వేదాంత విజ్ఞాన సునిశ్చితార్థా ః

సంన్యాసయోగాద్యతయః శుద్ధసత్వాః

తే బ్రహ్మలోకేషు పరాంతకాలే

పరామృతా ః పరిముచ్యంతి సర్వే."

ఓ౩మ్

వేదాంత దర్శనము

(వ్యాసకృత - బ్రహ్మ సూత్రములు)

"కళాప్రపూర్ణ, వేదవేదాంగ పారంగత్, దర్శన తత్త్వవేత్త

పండిత గోపదేవ్ శాస్త్రి (దర్శనాచార్యులు)

విరచిత వ్యాఖ్యానము

ప్రకాశకులు :

ఆర్య సమాజము - కూచిపూడి

గుంటూరు జిల్లా - ఆంధ్రప్రదేశ్

అంబా దర్శన గ్రంథమాల - 33

తృతీయ సంస్కరణము - 1000

శ్రీ వృష - యుగాది - 2001

మూల్యము : రూ. 80-00

ప్రతులకు :

1) ఆర్య సమాజము, కూచిపూడి,
తెనాలి తాలూకా, గుంటూరు జిల్లా - 522 313

2) మాశెట్టి శ్రీనివాస్, Shop No. 5, మాశెట్టి బిల్డింగ్,
3-3-736 to 740 , కంచరి బజార్, సికింద్రాబాద్ - 3.
ఫోన్ : 781 2904

3) వైదిక సాహిత్య భండార్, సుల్తాన్ బజార్, హైదరాబాద్ - 95.

పండిత గోపదేవ శాస్త్రి

జననము : క్రీ.శ. 1896 మరణం : 21-10-1996

జన్మస్థలము : కూచిపూడి, తెనాలి తాలూకా

జననీజనకులు : అంబమాంబా రామయార్యులు

విద్యాభ్యాసము : కూచిపూడి, అమృతలూరు, కాశ్యాదిపీఠములు, సంస్కృతాంధ్ర హిందీ సాహిత్యములు

వృత్తి : వైదిక ధర్మ ప్రచారము, వైదిక సంస్కార వ్యాపకత

అభిమాన విషయములు : షడ్ దర్శనములు, నైష్ఠిక బ్రహ్మచర్యము, యోగమార్గ ప్రావీణ్యము

స్థాపకులు : అంబా దర్శన గ్రంథమాల-కూచిపూడి, అంబా రామార్య సత్యార్థ ప్రకాశ ట్రస్టు-సికింద్రాబాద్ మరియు ఎన్నో ఆర్య సమాజములు.

సన్మానములు :

1. "కళాప్రపూర్ణ" - ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయం, విశాఖపట్టణం.
2. రూ. 10,000/- "మహర్షి దయానంద సరస్వతి నిధి పురస్కార్" న్యాస్, ఆర్య సమాజం, పులేరా.
3. రూ. 5,001/- ఆర్యప్రతినిధి సభ, ఆంధ్రప్రదేశ్, సుల్తాన్ బజార్, హైదరాబాద్.
4. రూ. 25,000/- "వేదవేదాంగ పురస్కార్", ఆర్యసమాజము, శాంతాక్రూజ్, బొంబాయి.
5. రూ. 1,00,000/- "దర్శన తత్త్వవేత్త" బిరుదు -శతజయంతి సందర్భముగా (30-7-95) శత జయంతి ఉత్సవ సమితి, సికింద్రాబాద్.

రచనలు, అనువాదములు : సత్యార్థ ప్రకాశము, ఋగ్వేదాది భాష్యభూమిక, నిరుక్తము, ఋగ్వేద భాష్య భాస్కరము I, II, III. వైదిక వినతి I, II. వైదిక దినచర్య. న్యాయ, వైశేషిక, సాంఖ్య, యోగ వేదాంత దర్శనములు : ఈశ, కేన, కఠ, ప్రశ్న, ముండక, మాండూక్య, ఐతరేయ, తైత్తిరీయ, శ్వేతాశ్వతర, ఛాందోగ్య, బృహదారణ్యకోపనిషత్తులు : ఆస్తికవాదము, అర్థ ధర్మ మీమాంస, సంస్కారవిధి, భగవద్గీత, ఏసుక్రీస్తు రహస్య జీవనము, పూజ, వైదిక పర్వ పద్ధతి, అపశూద్రాధికరణము మొదలగునవి చిన్న గ్రంథములు 25. చిన్నవి, పెద్దవి కలిపి అఱువదికి పైగా వైదిక గ్రంథములు తెలుగులో రచించినవారు వీరొక్కరే.

సంపాదకీయము

(పండిత శ్రీ గోపదేవ్ గారిచే సంశోధిత ద్వితీయ సంస్కరణ)

. . . . క్రీ.శ.19వ శతాబ్దమున జన్మించిన శ్రీ మద్దయానంద మహర్షి వైదిక ధర్మమును పునరుద్ధరించి ప్రపంచమున వ్యాపింపజేయుటకై "ఆర్యసమాజమును" స్థాపించెను. దయానందు డాదిత్య బ్రహ్మచారి, అతడు కేవల పుస్తక పండితుడు కాడు. సమాధినిష్ఠుడై మంత్రార్థముల నెఱింగిన మహర్షి. అతడు తన ప్రచారమునకు వేదముల నాధారముగా గొనెను. భారతమున నేమి, ప్రపంచముననేమి ప్రబలిన మతమతాంరతములలోఁగల లోపములను జూపి ఖండించుచు ప్రపంచమందు వైదిక ధర్మమే సత్యధర్మమని, విశ్వశాంతికి ముఖ్యకారణమని బోధించెను. 'వేదో z ఖిలో ధర్మమూలమ్' అని మనువు వక్కాణించియున్నాడు గదా !

ఆర్యసమాజము మతసంస్థగాని, రాజకీయ సంస్థగాని కాదని, కేవల మొక తెగవారికొఱ కేర్పడినదియుగాదని, వైదిక ధర్మములను ప్రజలలో వ్యాపింపజేయుట కేర్పడిన సంస్థయనియు పాఠకులు మరువరాదు. ఆర్యసమాజమన సజ్జనుల సంఘమని యర్థము. ఆ యభిప్రాయముతోనే మహర్షి దయానందుని యడుగుజాడలలో మెలగుచు, అవిద్యను పోనాడి వైదికమతమును, ప్రాచీన ఆర్షవిజ్ఞానమును పునరుద్ధరించుటకు, వైయక్తిక మతములు సంప్రదాయములు పోయి విజ్ఞానముతో గూడిన జీవితవిధానమును మానవ సమాజములో నెలకొల్పుటకును ముప్పది యేండ్లనాడు తెనాలి తాలూకా కూచిపూడి గ్రామములో పం. గోపదేవ్ 'ఆర్యసమాజము'ను స్థాపించి అప్పటినుండి తదాశయసిద్ధికై శక్తికొలది పాటుపడుచు, ప్రాచీన ఆర్షసాహిత్యమును తెలుగున వ్రాసి అచ్చొత్తించి ఆర్యసమాజం ద్వారా తెలుగు పాఠకుల కందించు చున్నారు.

విశేషించి - శ్రీ శంకరభగవత్పాదాద్యాచార్య విరచిత ప్రస్థానత్రయ భాష్యముల మూలకముగ వైయక్తిక మతములు అవైదికములు - వ్యాప్తిలో నున్నందున వేదానుకూలముగ నా ప్రస్థానత్రయమునకు తెలుగున వ్యాఖ్యానములు రచించి వేదమతమును, ఆర్షవిజ్ఞానమును పాఠకలోకమున కందింప ఈ సమాజము ద్వారా పం. గోపదేవ్ గారు సంకల్పించిరి. ఈ సంకల్పముతోనే ఈశకేనాద్యుపనిషత్తులు తొమ్మిది వేదానుకూలముగ తెలుగులోనికి తేబడినవి. భగవద్గీత వ్యాఖ్యానింపబడినది.

ప్రస్థానత్రయములో మూడవదిగ వేదాంత దర్శన (బ్రహ్మ సూత్రములు) మిప్పుడు తెలుగులో వెలుగునకు వచ్చుచున్నది. ఇంకను ఉపనిషత్తులలో నొండు రెండు తెలుగులోనికి రావలసినవి గలవు. ఆ ప్రయత్నముకూడ జరుగుచున్నది. ఇట్లు వేదానుకూలముగ పండిత గోపదేవ్ గారి వ్యాఖ్యానములతో వెలువడిన యీ ప్రస్థానత్రయమును పఠించుచో వేదమతము - ఆర్షమతము పాఠకులకు బోధపడగలదు. దీనికితోడు తెలుగులో, నీ సమాజమువా రందించిన మహర్షి దయానంద రచిత ఋగ్వేదాది భాష్యభూమిక, సత్యార్థప్రకాశములను గూడ జదువుచో వేదసిద్ధాంతములు పాఠకులమనసున దృఢపడగలవు. దానివలన ప్రస్థానత్రయమునకు డొంకతిరుగుడు అర్థకల్పనలతో భాష్యములు రచించి మతత్రయమువారు వేదవిరుద్ధముగ వైయక్తికమతముల నెట్లు వ్యాపింపజేసిరో బోధపడగలదు. యుక్తితో నాలోచించినను ఎంత సామాన్యుడగు కవియైనను పరస్పర విరుద్ధ అంశములతో నొక గ్రంథము రచింపడని తెలియకపోదు. అట్టిచో బ్రహ్మవిద్యను బోధింప మహర్షులు రచించిన ఉపనిషత్తులలో, బ్రహ్మసూత్రములలో పరస్పరవ్యతిరేకములగు వేదవిరుద్ధాంశము లెట్లుండును ? విభిన్న మత సిద్ధాంతము లెట్లుండును ?

ఇట మరొకవిశేష మేమన : ఆ యా సంప్రదాయములవారు ఉపనిషత్తులు ఈశ్వరీయములగు వేదములశిఖలని, కాన వేదాంతములను వ్యవహారము వానికి కలదని, అందువలన వానియాధారముతో బోధించు తమ మతము వేదమతమే యనియు ప్రచారము చేసిరి. నాడే కాదు ; నేడును ఆ యా సంప్రదాయముల నంటిపెట్టుకొనియున్న విద్వాంసులు తెలిసి కొందరు, తెలియక కొందరు నదేరీతిని - ఉపనిషత్తులు వేదభాగములే యని ప్రచారము, వితండవాదము చేయుచుండుట చూతుము. కనుకనే వేదమతము మరుగునపడగా వైయక్తిక మతములు వెలసి ప్రజలను పెడదారుల బట్టించినవని వ్రాయుచున్నాను.

ప్రస్థానత్రయముతో బాటు షట్ శాస్త్రములలో న్యాయ వైశేషికములు, సాంఖ్య యోగములు కూడ శ్రీ గోపదేవ్ గారి తెలుగువ్యాఖ్యానములతో ఈ సమాజము ప్రకటించినది. ఇంకను ఆస్తికవాదము, అర్థధర్మమీమాంస, అపశూద్రాధి కరణము మున్నగు గ్రంథములు చిన్నవి పెద్దవి కలిపి ముప్పదిమూడు కడచిన ముప్పది యేండ్లలో తెలుగున వెలువరించుట జరిగినది. ఈ సమాజపు పుస్తకశాఖ - అంబా దర్శన

గ్రంథమాలలో - తొలి పుష్పము వైశేషిక దర్శనము కాగా నీ వేదాంతదర్శన మిప్పుడు ముప్పదిమూడవ పుష్పముగ వెలువడుచున్నది.

శ్రీ పండిత గంగాప్రసాద్ ఉపాధ్యాయులు, ఎమ్.ఏ గారి ప్రోత్సాహముతో శ్రీ గోపదేవ్‌గారిచే స్థాపింపబడిన ఈ సమాజము పండితగోపదేవ గారి తోడ్పాటుతో - వారి రచనలతో కడచిన ముప్పదేండ్లుగా వైదిక ధర్మప్రచారము చేయుచున్నది. ఇంచుమించుగ నన్ని గ్రంథములు. (ప్రస్థానత్రయము, దర్శనములు, ఆస్తికవాదాది - ఇతరములు) ఒక్కరిచే రచింపబడుటయు, ఉత్తమభారతీయ సంస్కృతిని దెలియజేయు సత్యుత్తమ వైదిక సాహిత్యమును తద్ గ్రంథకర్త యైన శ్రీ గోపదేవ్ గారిచే నీయబడిన ధనముతో ఈ చిన్న సంస్థ వెలువరించి ప్రచారము చేయుచుండుటయు మిక్కిలి యాశ్చర్యకరమగు విషయము. ఈ రచనలమూలకముగ నైష్ఠికబ్రహ్మచారులు, యోగనిష్ఠాగరిష్ఠులు నగు పండిత గోపదేవ్ గారి వైదిక విజ్ఞానము, వైదిక ధర్మ ప్రచారాసక్తి, ఆర్షదృష్టి బోధపడగలవు.

సంధ్యాగ్నిహోత్రములు నేర్పుచు, గ్రంథరచన - ప్రవచన - ఉపన్యాసముల మూలమున వైదిక ధర్మప్రచారమే వృత్తిగ బెట్టుకొని విసుగు విరామము లేక సాంఘికసేవ యొనర్చుచుండుటయేగాక యోగమార్గమున నాదర్శగురువుల నిత్య జీవితము గడుపుచున్న పండిత గోపదేవ్ గారి సర్వతోముఖ సహకారమున ఈ ఆర్యసమాజ మిన్నేండ్లనుండి యింతటి సేవచేయగలుగుచున్నది. అంగబలమున, అర్థబలమున చిన్నదియయ్యునియ్యది విలువగల వైదిక వాఙ్మయము నాంధ్రములో వెలువరించి పాఠకలోకమున కందింపగలుగుటకు ముఖ్యకారణము ధర్మ ప్రచారమునకు మెచ్చి శ్రీ గోపదేవ్ గారికి ఉదారులైన దాతలు బహూకరించిన ధనమే. వారినే శ్రీ గోపదేవ్ గారు తన గ్రంథమాలకు పోషకులుగాను, రాజపోషకులుగాను, ప్రచురించుచున్నారు.

తెనాలి   ఇట్లు

ది. 11-1-1971   జాస్తి వేంకట నరసింహారావు

నాలుగు మాటలు

యం. రాజగోపాలరావు
Head of the Dept. Philosophy
ఆంధ్రక్రైస్తవ కళాశాల
గుంటూరు

...పందొమ్మిదవ శతాబ్దంలో ప్రభవించిన దయానందుడు ఒక వినూత్న దృక్పథంతో వైదిక వాఙ్మయాన్ని నిశితంగా పరిశీలించాడు. వేదం పేరుతో చలామణీ అయే వైదిక వాఙ్మయం నిజంగా వైదికంగాదని ఆయన గ్రహించాడు. అనేక సంప్రదాయాలు ఆధారంగా వల్లించే మహావాక్యాలు ఔపనిషదికాలని, ఉపనిషత్తులు వేదభాగాలుగావని, అందువల్ల లభ్యమయ్యే - పరతః ప్రామాణ్య వాఙ్మయాన్నంతటినీ స్వతః ప్రమాణాలైన వేదాలతో సరిపోల్చితదనుగుణంగా వున్న వాని నంగీకరించి తద్భిన్నమైన వానిని తిరస్కరించాలని తీర్మానించాడు. ఆయన వేదాలనొక అపూర్వ పద్ధతిలో వివరిస్తూ 'ఋగ్వేదాది భాష్యభూమిక' వ్రాసి, ఋగ్వేద, యజుర్వేదాలకు భాష్యం కూడ వ్రాశాడు. వేదాల యథార్థదృష్టి ప్రచారానికి 'సత్యార్థ ప్రకాశ్' ను ప్రకటించాడు. ఆయన దృష్టికి వేదాలలో అద్వైత, విశిష్టాద్వైత, ద్వైతాలకు ఆధారాలు గనిపించలేదు. వేదాలు జీవేశ్వర ప్రకృతుల యథార్థతను ప్రతిపాదిస్తాయని ఆయన భావించి త్రైతవాదాన్ని ప్రతిపాదించి, తన భావ ప్రచారానికి ఆర్యసమాజాన్ని స్థాపించాడు. తాత్త్విక చింతనలో ఒక సంచలనాన్నిగలిగించాడు దయానందుడు.

ఆర్యసమాజ్‌లో మనకొక విశిష్టత గోచరిస్తుంది. బహుకాలంగా సంఘంలో పేరుకొనిపోయిన మూఢనమ్మకాలను అనవసర ఆచారాలను, సాంఘిక సమైక్యతామార్గ కంటకమైన వర్ణవ్యవస్థను, అభివృద్ధి నిరోధకమైన శూద్ర, స్త్రీ విద్యా - అనర్హతను అవైదికాలని అది ఆక్షేపిస్తుంది. అసత్యము అహేతుకము అయినదేదీ వేదార్థ ప్రతిపాదకం గావటానికి వీలు లేదని అది భావిస్తుంది. జడోపాసన మానవులను గూడ జడులను జేస్తుందని- అదే భారతీయులను నిశ్చైతన్యులను జేసిందని అది నిరసిస్తుంది. మానవులందరూ కేవలం రేండే రెండు తెగలుగా విభజింపబడాలని - వారే ఆర్యులు - అనార్యులని అది ప్రతిపాదిస్తుంది. గౌరవనీయులందరూ ఆర్యులు, కడమవారు అనార్యులని

అది వివరిస్తుంది. ఆర్యులు అనాదిగా భారతీయులేనని - వేదాలు భారతీయాలని - అవే భారతీయులందరికీ శిరోధార్యాలు గావాలని, వేద విహితధర్మానుసారంగా భారతీయులందరూ జీవితాలు సాగించాలని అది వాంఛిస్తుంది. ప్రజల నందరినీ విద్యావంతులను జేయుటానికి విద్యాలయాలు స్థాపించి వైదిక సత్యాలనందరికీ అందించి, వైదిక దృక్పథాన్ని అభివృద్ధిజేయనిదే భారతీయ సంస్కృతే విస్మృతమయే ప్రమాదమున్నదని భావించి - వైదిక వాఙ్మయాన్ని అన్నివర్గాల వారికి అందించి, ఎన్నో సంఘ సముద్ధరణ కార్యకలాపాల్లో ఆర్యసమాజికులు పాల్గొంటున్నారు.

దక్షిణాదిని - ముఖ్యంగా మన రాష్ట్రంలో దయానందుని దృక్పథాన్ని ప్రచారం చేయుటానికి జీవితాన్నంకితంజేసినవారిలో ప్రముఖులు పండిత గోపదేవ్ శాస్త్రిగారు. వేదాధ్యయనం అందరికీ అందుబాటులో లేని రోజుల్లో ఉత్తరదేశం వెళ్ళి నైష్ఠిక బ్రహ్మచర్యముపలంభించి, వేదాధ్యయనం జేసి వేదవిహిత సత్యాల సర్థంజేసుకున్నారు గోపదేవ్‌గారు. వారు ఆంధ్రులుగావటం - మనందరిమధ్యలో జీవించటం మన అదృష్టం. ఆంధ్రదేశంలో గ్రామగ్రామానికి వెళ్ళి గత ముప్పది సంవత్సరాలుగా వైదిక ధర్మ ప్రచారం గావిస్తున్నారు. అంతేకాక సంస్కృతంరాని ఆంధ్రజిజ్ఞాసువులు ఆంగ్లానువాదాలు వ్యాఖ్యానాలు ఆధారంగా వైదిక వాఙ్మయాన్ని అర్థం జేసుకునే దురదృష్టకర పరిస్థితులనుండి తప్పించటానికి, దానిని తేట తెలుగులో సర్వజన సుబోధకంగా ఉండేటట్లు ఆంధ్రీకరించి స్వలాభాపేక్షతో గాక, సర్వవ్యాపకతాదృష్టితో అందరికీ అందుబాటులో వుండే ధరలకు అందిస్తున్నారు. వారి కృషి ఫలితంగా మనకిప్పుడు ఇతర గ్రంథాలతో పాటు తొమ్మిది ఉపనిషత్తులు, భగవద్గీత, అయిదు దర్శనాలు తెలుగులో లభిస్తున్నవి. ఆ కోవలో అయిదవదే మన చేతిలో నున్న 'బ్రహ్మసూత్రాలు' అను వేదాంతదర్శనం. వారే ఛాందోగ్య బృహదారణ్యకోపనిషత్తులను గూడ తెలుగులో వ్యాఖ్యానిస్తే ప్రస్థానత్రయాన్ని ప్రప్రథమంగా తెలుగులో ఒక్కచేతిమీదుగా వ్యాఖ్యానించిన ఘనతవారికే దక్కుతుందనుకుంటాను. వారు ఆయురారోగ్యాలతో అభివృద్ధి జెందుతూ ఆకార్యాన్ని నిర్వహించగలరని ఆశిస్తాను.

పండిత గోపదేవ్ శాస్త్రి గారి తెలుగుసేతలో గూడ ఒక విశిష్టత ప్రస్ఫుటమౌతుంది. ప్రతి సంస్కృతపదార్థాన్ని అందరికీ అర్థమయ్యే భాషలో అందిస్తారు. దానివల్ల ఆ శ్లోకాన్నో, వాక్యాన్నో అర్థంజేసుకుని, ఆలోచించుకొని మనంతట మనమొక నిర్ణయానికి రావటానికి అవకాశ మేర్పడుతుంది. దానికి తాత్పర్యాన్ని జోడిస్తారు. దీనిలో ఆర్యసామాజిక దృక్పథం గోచరించినా అనవసర గందరగోళాన్నది సృష్టించదు. వారి దృక్పథం యే విధంగా హేతుబద్ధమయిందో, తక్కిన దృక్పాథాలలోని దొసగులేమిటో అది వివరిస్తుంది. ఈ విషయాలు ఈ వ్యాఖ్యానం చదివే ప్రతివారికి అవగతమవుతాయి.

ఇక్కడ ఇంకొక్క విషయం ప్రస్తావించటం అప్రస్తుతం గాదనుకుంటాను. వారి తెలుగుసేత యే గ్రంథానికి అనువాదం గాదు. 'ఋగ్వేదాదిభాష్య భూమిక' ఆది ఉద్గ్రంథాలను వారు అనువదించలేకపోలేదు. అయితే భగవద్గీత, ఉపనిషత్తులు మొదలుకొని షడ్దర్శనాలను ఆర్యసామాజిక దృక్పథంతో రచించిన గ్రంథాలు చదివి, జీర్ణించుకొని స్వయంకృషితో తెలుగులో వ్యాఖ్యానిస్తున్నారు. ఇది వైదిక వాఙ్మయాన్నంతటినీ అవలోడనం జేయందే అనువయేవనిగాదు - అది అందరికి సాధ్యమూ కాదు. వారి పాండిత్యప్రజ్ఞాపాటవాలను గురించి నేను ఉట్టకించపూనుకోలేదు. వారి ఉపన్యాసాలు విన్నవారికి, వారి గ్రంథాలు చదివినవారికి వారెంత సాధికారంగా వ్యాఖ్యానిస్తారో కరతలామలక మవుతుంది. వారిని మరింత ప్రోత్సహపరచి, వారి సత్ప్రయత్నానికి ఉత్తేజాన్ని గలిగించి వారి పాండిత్యాన్ని అందరికీ అందుబాటులోకి తెచ్చుకోవలసిన బాధ్యత ఆంధ్రులందరిపైనా ఉన్నదని విన్నవించుకోవటమే ఈ నాలుగు మాటల లక్ష్యం. ఆ లక్ష్యమేపాటి నెరవేరినా నేను కృతార్థుడనని భావించుకుంటాను.

ANDHRA UNIVERSITY
Post Graduate Centre

Prof. K. Satchidananda Murty GUNTUR-5
Head, Dept. of Asian Philosophies & Cultures (ANDHRA PRADESH)
Special Officer & Principal

తొలిపలుకులు

ఉపనిషత్తులు అపౌరుషేయ ప్రామాణిక గ్రంథాలుగా గుర్తింపబడిన తర్వాత వాటిని సమన్వయించి వాటి సిద్ధాంతాలను ఒక దార్శనిక వ్యవస్థగా ఏర్పరచే ప్రయత్నాలు చాలా జరిగినవి. ఇట్లాంటి ప్రయత్నాలు చేసిన వారిలో కొందరు వీరు: ఆశ్మరథ్యుడు, ఔడులోమి, కాశకృత్స్నుడు ఇత్యాదులు. వీరందరి ప్రయత్న ఫలితాలు ఇప్పుడు లభ్యం కావటం లేదు. కాని బాదరాయణుడు రచించిన వేదాంత సూత్రాలు మాత్రం ఇప్పుడు ఉపలభ్యంగా ఉన్నవి. ఈయన ఎవరో ఇప్పుడెవ్వరికి నిశ్చయంగా తెలియదు. పురాణాలు అన్నిటిని, మహాభారతాన్ని వ్రాసిన వ్యాసుడే బాదరాయణుడు అని కొందరి నమ్మకం. పురాణ ఇతిహాసాలన్నిటిని వ్రాసింది ఒకే వ్యక్తి అనటానికి, ఆయనే వేదాంత సూత్రాలు వ్రాశాడు అనటానికి ప్రబల ప్రమాణం లేదు. ఇప్పుడు మనకు దొరుకుతున్న రూపంలో వేదాంత సూత్రాలను అన్నిటిని బాదరాయణుడే వ్రాసి ఉండకపోవచ్చుకూడా. సాంఖ్య వైశేషిక దర్శనాలను, జైన బౌద్ధాలను, వేదాంత సూత్రాలు పేర్కొనటంచేత, ఇవి వాటి తర్వాతవై ఉండాలి. ఇవి భగవద్గీతను కూడా ఉదహరించినవి అని భాష్యకారుల అభిప్రాయము. శుంగ - కాణ్వ వంశాల అనంతర కాలంలో వేదాంత సూత్రాలు ప్రస్తుత రూపానికి తేబడినవి అనటంలో పెద్ద దోషము కన్పడదు.

వేదాంత సూత్రాలు మొత్తం 550 ; వీటిలో ఒక్కొక్క దాంట్లో మూడు నాలుగు మాటలకంటే ఉండవు. ఏ సూత్రం యొక్కగాని అర్థం నిస్సందేహంగా ఇది అనో అది అనో చెప్పటం ఇప్పుడు ఎవ్వరితరం గాదు. కాబట్టే ఎంతోమంది ఆచార్యులు వీటికి అనేకరకాల అర్థాలు వ్రాశారు. పరస్పరం తమ వ్యాఖ్యానాలు

ఖండించుకొన్నారు. అయినా, వేదాంతసూత్రాలు ప్రతిపాదించిన కొన్ని ముఖ్య సిద్ధాంతాలలో కొన్ని ఇవి అంటే చాలామందికి సమ్మతము కావచ్చు: (1) జగత్కారణం బ్రహ్మ ; (2) శాస్త్రం ద్వారానే బ్రహ్మం తెలియబడుతుంది ; (3) బ్రహ్మము జగత్తు అనన్యము కావు ; (4) జీవుడు బ్రహ్మము యొక్క అంశం లేదా ఆభాసము ; (5) జగత్తు బ్రహ్మ యొక్క లీల; (6) సంరాధన మందు బ్రహ్మమును చూడవచ్చును. (7) బ్రహ్మనిష్ఠునికి మోక్షం లభిస్తుంది.

జగత్తు నిజమని, ఇది బ్రహ్మమునకు భిన్నమని జీవులు చైతన్యపదార్థాలని, అవి బ్రహ్మ భిన్నములని విశ్వసించే వేదాంత ప్రస్థానాలు చాలా ఉన్నయ్యి. వీటికి సమాన తంత్రమైనట్టిది స్వామి దయానంద ప్రచారం చేసిన ఆర్యసమాజ సిద్ధాంతము. ఈ సిద్ధాంతానికి అనుకూలంగా వేదాంతసూత్రాలు ఈ పుస్తకంలో వ్యాఖ్యానము చేయబడినవి. జగత్కారణమైన పరమేశ్వరుడు అవయవాలు, ఆయుధాలు, భార్యాబిడ్డలు, అవతారాలు లేనివాడు ; ఆయన కుమ్మరి కుండలు చేసినట్లుగా ఈ జగత్తును నిర్మాణము చేసినాడు : కొంతవరకు అనుమానప్రమాణం ద్వారా ఆయన ఉనికిని నిశ్చయించ గల్గినా శ్రుతిమూలంగానే ఆయనను గురించిన సమగ్ర జ్ఞానం ప్రాప్తిస్తుంది; ఆయన మహిమని గుర్తించి ప్రవర్తిస్తే మోక్షం వస్తుంది - ఇదంతా సత్యం అని, ఇది వేదాంతసూత్రాల్లో విస్తరించబడింది అనిన్ని చెప్పటమే ఈ వ్యాఖ్యానం ఉద్దేశ్యం. ఈ వ్యాఖ్యానం స్పష్టంగాను, సులభంగాను ఉంది.

ఈ వ్యాఖ్యానాన్ని రచించిన శ్రీ పండిత గోపదేవ్ గారు విద్వాంసులు ; షడ్దర్శనాలను పాత పద్ధతిలో మహా పండితులవద్ద కాశీలో చదివారు : శాస్త్రాలను చదవటమేకాకుండా మననం కూడా చేశారు ; వాటి సత్యాన్ని గ్రహించామనే విశ్వాసాన్ని కల్గించుకున్నారు : ఆర్యసమాజ గురువుగా ఆంధ్రదేశంలో చాలా కృషి చేశారు. ఇదివరకే నాల్గు దర్శనాలకు, భగవద్గీతకు, ఛాందోగ్య బృహదారణ్యక ఉపనిషత్తులను మినహాయించి తక్కిన పెద్ద ఉపనిషత్తులమీద వ్యాఖ్యానాలు వ్రాశారు. ఇప్పుడు తమ వేదాంత సూత్రాల వ్యాఖ్యానాన్ని ప్రచురిస్తున్నారు. ఇలా వారు చేసింది గొప్ప సాహసం. తెలుగుదేశంలో దర్శన శాస్త్రాన్ని బాగా అధ్యయనం చేయటమే కాకుండా, దాన్ని మన భాషలోకి ఇంతటి పట్టుదలతో తెచ్చినవారు ఇంకెవరన్నా ఉన్నట్లు నాకు తొందరగా జ్ఞాపకం రావటం లేదు.

ఈ పుస్తకం చాలామంది కొని చదువుతారని ఆశిస్తాను.

శ్రియైనమః

తర్క వేదాన్త మహావిద్వాన్
పండిత - వేదాన్తం జగన్నాథాచార్యులు
(తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం - ఆస్థానవిద్వాన్)

అప్పికట్ల
గుంటూరు జిల్లా

ఈ గ్రంథకర్తయగు శ్రీ గోపదేవ్ గారు సుప్రసిద్ధ భారతీయులు: దర్శనవేత్తలు, బహుగ్రంథకర్తలు, ఆంధ్రావని కనుపమానోపకృతింజేయగోరి న్యాయ, వైశేషిక, సాంఖ్య యోగాది దర్శనములకు ఆంధ్ర భాషలో వ్యాఖాన్యములను రచించి భారతీయుల కందజేయుటయే గాక దర్శనమార్గాయాతమగు వేదాన్తదర్శనమునకును (బ్రహ్మసూత్రములకు) ఆంధ్రభాషలోనే వ్యాఖ్యానమును రచింపబూనిరి.

వీరి వ్యాఖాన్యములు అతిసరళములై అతిమృదులములై అతిమధురములై హార్దభావములను కరతలామలకముగా భారతీయుల కందజేయ సమర్థమగు లలితరచనావైఖరితో నడుచుచుండును.

ఈ దర్శనవ్యాఖ్యానము అవిశేషగతితో పయనించిన పూర్వదర్శన వ్యాఖ్యానములవలె గాక విశేషగతితో పయనింపవలసియుండ ద్వ్యర్థకరీ న్యాయముగా దయను సర్వత్ర ప్రవహింపజేయజూచిన శ్రీ దయానంద సరస్వతీ భావములతో మేళవించి రచింపగలిగిరి.

ఉత్తరమీమాంస - అనంబడు వేదాన్తదర్శనము చతురధ్యాయాత్మకమై షోడశపాదత్మకమై యలరారుచున్నది. వీరు అటులనే అభిమానించి మాయనుతొలగించి జీవేశ్వరప్రకృతిరూపమగు తత్వత్రయమునకు సత్యత్వ నిత్యత్వముల నంగీకరించి వ్యాఖ్యానమున కారంభించిరి. మరియు సమన్వయ, అవిరోధ, సాధన, ఫలరూప ప్రయోజనములను క్రమముగా నధ్యాయముల కందజేయుచు బ్రహ్మజ్ఞానేచ్ఛను పురికొల్పి, లక్షణ, ప్రమాణ సమన్వయములచే చతుస్సూత్రిని సంమానించి, అన్యయోగవ్యవచ్ఛేద, అయోగవ్యవచ్ఛేద, అత్యంతాయోగవ్యవచ్ఛేద, రూప ప్రయోజనములతో ఆరంభాధ్యాయపాదములను బహూకరించిరి. ఇటులనే ఉత్తరములను గౌరవించిరని తలంచుచున్నాను.

కాని బాదరాయణునకు బాదర్యాదిముఖప్రీతి, మానవునకు గుణకర్మవర్ణసిద్ధి, ముక్తునకు సంసారాన్తముక్తివలె ముక్త్యంతసంసారము మొదలగు విషయములను ప్రశంసించిరి.

విజ్ఞానసముద్రము లనేక విధములగు తరంగములు వేయకమానవు. ఏవియు రమణీయతను కోల్పోయి యుండనేరవు. కాన మనూక్తసన్మార్గమే శరణ్యముగా దలంపదగియున్నది.

నియమనిష్ఠావిహారస్థానమగు శ్రీ గోపదేవుగారికి పరమేశ్వరుడాయు రారోగ్య సౌభాగ్యములను సమకూర్చుగాక !

అభిప్రాయము

'ఆర్ష విద్యాలంకార'
కల్లూరి చంద్రమౌళి

చంద్రమౌళినగర్
గుంటూరు - 2

దర్శనము సర్వవిషయములను సమగ్రముగ మనచే దర్శింప జేయును. కావుననే దీనిని దర్శన మనిరి. ప్రకృతి, జీవులు, పరమాత్మ అనెడిపదార్థములకు సబంధించిన సాంగోపాంగముగు చర్చను సప్రమాణముగ, సహేతుకముగ నిదర్శనముతో మనచే దర్శింపజేయునవియే దర్శనములు. నిఖిల భౌతి కాధ్యాత్మిక భావవైఖరులను హృదయరంగస్థలముపై చర్మచక్షువులయెదుట ప్రదర్శన మొనర్చి సాధకులను సంతృప్తి పఱచునవియే దర్శనములు. వీనిలక్ష్యము ముక్తి - వీనిధ్యేయము బ్రహ్మ -నందరససిద్ధి. వీనిపరమార్థము దుఃఖనివారణాత్మక - సుఖప్రదానాత్మక - శాంతియుత జీవనగమనము.

మనము దర్శనము లనువానిని పాశ్చాత్యులు తత్త్వశాస్త్రము లందురు. వారితత్త్వశాస్త్రమునకు ప్రత్యేకధ్యేయముగాని - లక్ష్యముగాని - పరమార్థముగాని లేదు. వారును వాదము లొనర్తురు. చర్చలు సాగింతురు. తథ్యమిథ్యా భావములపై తర్కవితర్కములు కొనసాగింతురు. కాని వాని కొక పరమావధి లేదు. వారియూహలనావను తీరమును జేర్చవలెననెడి యూహ వారి కెన్నటికిని రాదు. తాళప్రమాణతరంగములమధ్య సంక్షుబ్ధమై అట్లే జలధిగర్భమున దేలియాడుచుండును.

భారతీయదర్శనములు ఆఱు. ఇవి ఆస్తికములు. శ్రీ గోపదేవ్ శాస్త్రి గారు లోగడ నాలుగింటికి తమవ్యాఖ్యలను ప్రకటించిరి. ఇప్పుడు ప్రకటించెడి వేదాంతదర్శన మయిదవది. దీనినే బ్రహ్మసూత్రములు - ఉత్తర మీమాంస అందురు. దీనికర్తబాదరాయణుడు (వ్యాసుడు) ఈ దర్శనముపై పలువురు విద్వద్వరేణ్యులు తెలుగుభాషలో వ్యాఖ్యల నిదివరకే ప్రచురించియున్నారు. కాని, శ్రీ గోపదేవ్ శాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యానవైఖరి విశిష్టమైనది. వినూతన మైనది. మూలగతభావములకు భంగమురాని తెఱగున సూత్రములకు న్యాయమును జేకూర్చుచు యథామాతృకానువాదమును సహేతుకవ్యాఖ్యతో - సహృదయముతో వివరించుటే గోపదేవ్‌గారి క్రొత్తపద్ధతి. వీరి వ్యాఖ్య వక్రతకు తావీయలేదు. సంకుచితత్త్వమునకు స్థానమొసగలేదు. విశాలభావనల

కాశ్రయ మిచ్చి నిర్మమతతో ద్వేషాసూయారహితముగ సత్యప్రకటనావేశముతో వీరు వ్యాఖ్యాన కొనసాగించిరి. ప్రతి పదమునకు యౌగికార్థమును (వ్యుత్పత్త్యర్థమును) వ్యక్తీకరించిరి.

విషయములను వివరించుపట్ల సుదీర్ఘపరిశోధనల నొనర్చి, సునిశిత పరిశీలనల గావించి, నిస్సంశయాత్మకముగ నిర్ణయముల గైకొనుట వీరి నిస్తులవ్యాఖ్యానపద్ధతికి నిరుపమానశోభను గూర్చుచున్నది.

జటిలసమన్యలను, క్లిష్టాన్వయము గల విషయములను వివరించునపుడు సైతము వీరివ్యాఖ్యానము సులభమై -సువేద్యమై 'అరటిపండు నొలిచి చేతనిడిన తెఱుగున' మధురతను వెలయించుచుండును. చూడుడు! 'శూద్రశబ్దము జాతివాచకము కాదు. గుణవాచకము. శూద్రునకు శాస్త్రాధ్యయనము చేయు నధికారము కలదు.' అను బాదరాయణ - ఋషి నిర్ణయమును స్పష్టముగ నిరూపించి చూపెట్టుటలో వీరినిర్మలధీశక్తి కొనియాడదగినది. (216 పుట.)

'భావం తు బాదరయణోzస్తి హి' (1-3-33) ''వేదమును చదువు నధికారము శూద్రసంజాతులకు లేదనుట తగదని వ్యాసమహర్షి సిద్ధాంతము'' (218ఉ.)

''శూద్రులకు వేద శాస్త్రాధ్యనాధికారము లేదు''. అను జైమిని భావము శాస్త్రసమ్మతము గాదని వ్యాసమహర్షి స్పష్టముగ నిరూపించెను (214పు.)

ఇట్టి విశేషములతో గ్రంథము నిండియున్నది. శాస్త్రజ్ఞానశూన్యులైన సామాన్యులు సైతము చకచకగ నర్థ మొనర్చుకొను పగిది - ఆనందించురీతి సులభవ్యాఖ్యానపాండిత్యమును శ్రీ గోపదేవ్ శాస్త్రిగారు ప్రకటించిరి. పండితులను సైతము మెప్పించు తెఱగున గ్రంథమునడకను సాగించిరి. ఈ విధముగ శ్రీ గోపదేవ్ శాస్త్రిగారు లోకమునకు మహోపకార మొనరించిరి.

ఆంధ్రలోకము శాస్త్రిగారి గ్రంథమును కేవలము వాగ్రూపమునగాక సర్వవిధముల సమ్మానింతురని ఆశించుచున్నాను.

పరిచయము

ఓమ్ విశ్వాని దేవ సవితర్
దురితాని పరాసువ
యద్ భద్రం తన్న ఆసువ.

వేదాంతము :

వేదములు నాలుగు. ఋగ్వేదము, యజుర్వేదము, సామవేదము, అథర్వవేదము. వేదవిదు లెల్లరు చతుర్వేదములని వీనినే చెప్పుదురు. భూమండలమున వేదనామముతో ప్రసిద్ధము లయినవియు నియ్యవియే. యజుర్వేదమునగల పురుషసూక్తమునందు పరమాత్మజనితములుగా నీ వేదములే యిట్లు వర్ణింపబడినవి.

"తస్మాద్ యజ్ఞాత్ సర్వహూత ఋచః సామాని జజ్ఞిరే
ఛందాగ్ంసి జజ్ఞిరే తస్మాత్ యజు స్తస్మా దజాయత".

ఇందు ఋక్కులు, సామములు, ఛందస్సులు, యజుస్సు అను శబ్దములచే వర్ణింపబడినవి యావేదములే. ఇట్లే ముండకోపనిషత్తునందు పరాపరవిద్యలను వివరించుచు వేదముల నిట్లుల్లేఖించియున్నాడు ఉపనిషత్కారుడు.

"ద్వే విద్యే వేదితవ్యే ఇతిహస్మ యద్
బ్రహ్మవిదో వదంతి పరా చైవాపరా చ"

"తత్రాపరా ఋగ్వేదో యజుర్వేదః
సామవేదోఽథర్వవేదః". ముం. ౧-౧-౪,౫.

మరియు ఛాందోగ్యమునందు,

"స హోవాచర్గ్వేదం భగవోఽధ్యేమి
యజుర్వేదగ్ం సామవేద మాథర్వణం చతుర్థమ్".

అని నాలుగువేదముల నామములు స్పష్టముగా నుట్టంకింపబడినవి.

ఈ నాలుగు వేదముల అంతము వేదాంతమని సామాన్యముగ జెప్ప దగును. 'వేదానాం అంతః వేదాంతః' అని వేదాంత మను సమస్తపదము నకు విగ్రహము చెప్పవచ్చును. వేదములు నాలుగని పైన తెలిపియున్నాము. వాని అంతము అనగా పర్యవసానమని యొకయర్థము చెప్పనగును. ఏ యర్థమున - ప్రయోజనమున పైన వర్ణించిన ఋగాదివేదములు నాలుగును వర్తించునో - ఏ యర్థమునం దీనాలుగు వేదములు సాక్షాత్తుగానో పరంపర గానో పర్యవసితము లగునో - ఇదియే మా ముఖ్యప్రయోజనమని చెప్పి ముగించునో - అదియే వేదాంతము. లేక, యీ వేదములు మానవమాత్రు లకు శబ్దములమూలమునను, తాత్పర్యముమూలమునను ముక్తిప్రాప్తిహేతు వుగా నే యర్థమును బోధించునో యా యర్థమే - ప్రయోజనమే - వేదాం తము అని వేదాంతవిదులు పలుకుదురు.

మానవులయెడ మిక్కిలి దయగలవారైన తలవకారప్రభృతి మహ ర్షులు అనుగ్రహవశులై యుపర్యుక్తవేదాంతమును - వేదార్థమును - బోధిం చుటకే సరళమైన సంస్కృతభాషలో కేనకఠాద్యుపనిషత్తులను రచియిం చిరి. ఆ యుపనిషత్తులుకూడ వేదాంతపదముచే వ్యవహరింపబడుచున్నవి. కావుననే ముండకమున -

"వేదాంత విజ్ఞాన సునిశ్చితార్థాః" ౩-౨-౬. అనియు,

ఈవేదాంతదర్శనమునందు -

"సర్వవేదాంతప్రత్యయం చోదనాద్యవిశేషాత్". ౩-౩-౧.

అనియును వేదాంతపదము ఉపనిషదర్థమునందే వాడబడినది.

"అధియజ్ఞం బ్రహ్మజపే దాధిదైవిక మేవ చ
ఆధ్యాత్మికం చ సతతం వేదాంతాభిహితం చ యత్" మను.౬-౮౩.

అని మనువుకూడ నీశ్లోకమునందు వేదాంతపదము నుపనిషదర్థ మున వాడుట సుస్పష్టము. కావున వేదాంతమన ఉపనిషత్తు లనియు వ్యవహ రింపబడుట లోకశాస్త్రప్రసిద్ధము.

వేదార్థము :

వేదములు బోధించు అర్థము ముప్విధములు. కర్మ, ఉపాసన, జ్ఞానము. అందు ప్రథమము కర్మ: మధ్యమము ఉపాసన: అంతిమము జ్ఞానము. కర్మ, ఉపాసన అను నీ రెండింటివలన ఐహికాముష్మికాభ్యు దయము సిద్ధించును. మానవుడు శుభకర్మములను వేదవిహితములను ఆచ రించి, వేదప్రతిపాదితుడగు పరమేశ్వరు నుపాసించి యిహపరములకు సంబంధించిన యౌన్నత్యమును పొందును. కావుననే "కర్మణా పితృ లోకః విద్యయా దేవలోకః" (బృ. ౧-౫-౧౬) కర్మములమూలమున పితృలోకము, విద్యచే - ఉపాసనచే దేవలోకము సాధింపబడునని యుపని షత్తు చెప్పును.

కాని యీ యైహికాముష్మిక సుఖసంపత్తి శాశ్వతము కాదు నిరతి శయమును కాదు. సాతిశయము. వృద్ధిక్షయములు కలది. కావున వేదా ర్థము ఇంతటితోనే పర్యవసితము కాదు - చరితార్థము కాదు. వేదప్రతిపాద్య ప్రయోజన మింతటితోనే ముగియదని భావము. క్రమముగా ననుభవము వలన క్షయించునట్టి, నీ చోచ్చభేదములతో గూడిన కొండొక స్వల్పార్థ మును బోధించుటకే వేదములు భగవత్ప్రసాదితము అగుచో వానియందు గల విశేషమే మగును? విశిష్టము, విలక్షణము నగు నర్థమును బోధించు టకే యవి ప్రసాదింపబడిన వనుట నిస్సంశయము. కావున వేదబోధిత ప్రయోజనము ఐహికాముష్మికాభ్యుదయమే కాదు; అంతకంటెను నెక్కుడు పరమార్థము నిఃశ్రేయసము - మోక్షము అనదగియున్నది. అయ్యది జ్ఞాన లభ్యము. అట్టిజ్ఞానము మానవులకు ప్రసాదించుటకే వేదము లవతరించి నవి. ఆ జ్ఞానమే వేదములకు పర్యవసితార్థము.

"ప్రజ్ఞానే నైన మాప్నుయాత్" కఠ. ౨-౨౩.

"జ్ఞానాన్ ముక్తిః" సాం. ౩-౨౩.

అని పరమర్షులు జ్ఞానము ముక్తిసాధనముగా బోధించుటలో పర మార్థ మిదియే.

"ఋచో అక్షరే పరమే వ్యోమన్
యస్మిన్ దేవా అధివిశ్వే నిషేదుః,
య స్త న్న వేద కిమృచా కరిష్యతి
య ఇత్తద్విదు స్త ఇమే సమాసతే." ఋ. ౨-౩-౨౧-౩౯.

"సర్వే వేదా యత్పద మామనంతి
తపాంసి సర్వాణి చ యద్ వదంతి
యదిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరంతి
త త్తే పదం సంగ్రహేణ బ్రవీ మ్యోమి త్యేతత్" కఠ. ౨-౧౫.

అను నీ మంత్రోపనిషత్తులు జ్ఞానమును పరమార్థముగా బోధించుట సువ్యక్తము. ఈ జ్ఞానమును సంపాదించియే మానవసింహము రాగద్వేషాది దావానలముచే దందహ్యమానమగు నీ సంసారారణ్యమునుండి ముక్తమై బ్రహ్మానందము ననుభవించును. కావున నట్టిజ్ఞానమును బోధించుటయే వేదములకు, ఉపనిషత్తులకు పరమార్థము. అందువలననే యుపనిషత్తులను వేదాంతములని విపశ్చితులు వ్యవహరించుచున్నారు.

ప్రకృతి, జీవులు, బ్రహ్మము :

దృశ్యమానప్రపంచమునకు మూలపదార్థములు ముువ్విధములుగా వేదములచే ప్రతిపాదింపబడుచున్నవి. ప్రకృతి, జీవులు, పరమేశ్వరుడు - బ్రహ్మము. వేదమంత్రములందు బ్రహ్మమును ముఖ్యముగా బోధించు మంత్రములు వేదాంతము లనబడును. యజుర్వేదమున నలువదియవ

యధ్యాయమున గల 'ఈశావాస్య మిదం సర్వమ్' అను నిత్యాదిమంత్రములు వేదాంతపదముచే వ్యవహరింపబడుచున్నవి. వానియందు ముముక్షువులకు బోధపడునట్లు సంక్షేపముగా బ్రహ్మము వివరింపబడినది. ఈ బ్రహ్మము ముఖ్యప్రతిపాద్యముగా నెంచబడు మంత్రములు, ఉపనిషత్తులు నన్నియు వేదాంతపదముచే జెప్పబడుచున్నవి.

ఉప, ని పూర్వక సద్ ధాతువునకు క్విప్ ప్రత్యయము చేర్చిన ఉపనిషత్ శబ్దము సిద్ధించును. బ్రహ్మము నుపదేశించునది యని యుపనిషత్పదార్థ మగును. గురువులవలన ఉపనిషత్తులను విని మానవుడు బ్రహ్మజ్ఞానమును సంపాదించును. కావుననే శ్రీ శంకరాచార్యులు ముండకోపనిషద్భాష్యభూమికయం దిట్లు నుడివియున్నారు.

"య ఇమాం బ్రహ్మవిద్యా ముపయం త్యాత్మభావేన శ్రద్ధాభక్తిపురఃసరాః సంతః తేషాం గర్భజన్మజరారోగా ద్యనర్థపూగాం నిశాతయతి, పరం వా బ్రహ్మ గమయతి. అవిద్యాదిసంసారకారణం చాత్యంత మవసాదయతి వినాశయ త్యుపనిషత్. ఉపనిపూర్వస్య సదే రేవ మర్థస్మరణాత్."

శిష్యుడు గురువును సమీపించి శ్రద్ధాభక్తిసమన్వితుడై బ్రహ్మోపదేశములగు నతనివాక్యముల నాలించి, యమనియమాది యోగాంగానుష్ఠాన మొనర్చి బ్రహ్మను సాక్షాత్కారము చేసికొనును. ఇట్లు వేదములకు ముఖ్య ప్రతిపాద్యమగు బ్రహ్మము నుపదేశించు ఉపనిషత్తులు వేదాంతపదముచే చెప్పబడుట ఉచితమే.

కొందఱు మంత్ర, బ్రాహ్మణములు రెండును వేదములే యని యంగీకరించి, వేదములయు, బ్రాహ్మణములయు నంతిమభాగములు వేదాంతములనియు, అయ్యవియే యుపనిషత్తు లనియు చెప్పుదురు. అయ్యది సమంజసము కాదు. శతపథము, గోపథము నను నామములతో

వ్యవహరింపబడు బ్రాహ్మణములు వేదము లెన్నడును కావు. అవి వేదము లకు వ్యాఖ్యానములు. వ్యాఖ్యానములు, వ్యాఖ్యేయములు రెండును సమము-లెట్లు కాగలవు? కావున వేదాంతములన వేదబ్రాహ్మణాత్మక గ్రంథముల యంతిమభాగములని యెన్నడు నెంచరాదు. అందువలననే, ఉపనిషత్తులు వేదభాగము లనియు, నవి వేదములవలె స్వతఃప్రమాణము లనియు నెంచుట శిష్టసమ్మతము కాదు. ఒక్క ఈశావాస్యోపనిషత్తు మాత్రమే యజుర్వేదముయొక్క యంతిమభాగము. మిగిలిన కేనకఠా ద్యుపనిషత్తులు ఋషిప్రణీతము లగుటవలన నవి బ్రాహ్మణాదుల కంత ర్భాగములయ్యు వేదభాగము లన నొప్పవు. వానికి స్వతఃప్రామాణ్యము కూడ వేదవిదు లంగీకరింపరు. అవి వేదానుకూలముగా బ్రహ్మము నుప దేశించి వేదాంతపదవాచ్యము లగుట కెట్టి యాటంకము నుండదని భావము.

కాని ప్రసిద్ధములగు ఈశాదులయిన పదిపదునొకండు ఉపనిషత్తు లలో ఈశావాస్యోపనిషత్తు యజుర్వేదమున కంతిమభాగ మగుటవలన దానికి వేదాంతపదము ముఖ్యముగా వర్తించుననియు, తన్మూలకముగా నితరకేనా ద్యుపనిషత్తులకు వేదాంతపదము గౌణముగా వర్తించుననియు చెప్పిన నెవరికి నెట్టి యాపత్తియు నుండరాదు.

వేదవేదాంతములను జదివి బహుకాలము జనులు బ్రహ్మజ్ఞానమును సంపాదించి మోక్షలాభము వడయుచుండెడివారు. కాని కాలచక్రము పరి భ్రమించినకొలది వేదవేదాంతముల ప్రచారము సడలిపోవుటవలన సంప్ర దాయభేదము లేర్పడి వేదాంతములగ్రహణములో సంశయగ్రస్థులైరి. బ్రహ్మోపాసనమా ముక్తిదాయకము? లేక బ్రహ్మజ్ఞానమా? బ్రహ్మ జ్ఞానము కర్మసముచ్చితమై యపవర్గము నొసంగునా? లేక కేవలబ్రహ్మ జ్ఞానమా? కేవలబ్రహ్మజ్ఞానము విశుద్ధమనస్సువలన జనించునా? లేక స్వాత్మను సాక్షాత్కారము చేసికొనుటచేతనా? శాస్త్రములందు విధించినట్లు

అనుష్ఠించిన కర్మోపాసనలకు జ్ఞానకారణమైన మనోవిశుద్ధి యొక్కటియే ఫలమా? మరియొండు కలదా? అన్యఫల మేదైన లభించిన నద్దాని నా బ్రహ్మోపాసకులకు కర్మోపాసనలే యొసంగునా? లేక జగజ్జన్మాదికారణ మగు బ్రహ్మమొసంగునా? ఆ ఫలముకూడ నీ జన్మమందే యనుభవింతురా? లేక మరియొకజన్మమం దెట నైన ననుభవింతురా? చచ్చి అన్యజన్మమున అనుభవించునెడల జీవుడు మరియొండు పురుషునిచే గొంపోబడునా? లేక జీవుడొనర్చు క్రతువులకు సహాయపడు సూర్యరశ్ములచే గొంపోబడునా? కర్మఫలముల ననుభవించు జీవులు వ్యాపకులా? లేక యణుస్వరూపులా? అణుస్వరూపు లగుచో వానిసంఖ్య యెంత? లేక యసంఖ్యేయములా? జన్మాంతరములందు జీవులకు లింగశరీరముండునట్లు ముక్తియందు నుండునా? అది నశించునా? ముక్తియన జీవుడు బ్రహ్మభావమును పొందు టయా? లేక బ్రహ్మానందప్రాప్తియా? ముక్తజీవులు మరల నెన్నడేని జన్మింతురా? లేక జన్మింపరా? ఈ ప్రపంచము స్థితి కలదా? లేనిదా? లేని దగుచో మిథ్యయా? లేక సత్యమా? సత్యమగునెడల దీనికి ఉపాదానకార ణము బ్రహ్మమా? ప్రకృతియా? జీవప్రకృతుల తమయునికి (సత్తా)కి బ్రహ్మము నపేక్షింపనట్లు స్వస్థితికి (జీవనము) బ్రహ్మము నపేక్షించునా? అపేక్షింపవా? జీవప్రకృతుల కధిష్ఠానమగు బ్రహ్మము వ్యాపకమా? పరి చ్ఛిన్నమా? అది పరిచ్ఛిన్నముకాక వ్యాపకము (విభువు) అయినను దాని కంటె పరమ మింకొకటి యున్నదా? లేక యదియే సర్వమునకు పరమై సర్వాధిష్ఠానమై, సర్వజ్ఞమై, సర్వశక్తిమంతమై, సచ్చిదానందస్వరూపమై వెలయుచున్నదా? అను నిట్టిసంశయములకు గురియైన మానవులు కోరి యిహపరసౌఖ్యములు కాని, నిఃశ్రేయసమును గాని పొందనేరరుకదా? సంశయము ప్రవృత్తిని కలుగనీయదు. అది ప్రవృత్తివిఘాతకము. కావు ననే భగవత్గీతయం దిట్లు నుడువబడినది.

"అజ్ఞ శ్చాశ్రద్దధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతి
నాయం లోకో౽స్తి న పరో, న సుఖం సంశయాత్మనః" ౪-౪౦.

మానవులు శబ్దార్థములందు సంశయితమనస్కులై సిద్ధాంతనిర్ణయము చేయజాలక కింకర్తవ్యవిమూఢులగుదురు. ఐహికాముష్మికసుఖములకు దూరులై కడకు నిఃశ్రేయసపదము నందజాలరు. నానావిధసంసారావర్తానలమున కింధనభూతు లగుచుందురు. ఇయ్యది సహింపజాలక కరుణార్ద్రహృదయుడగు వ్యాసమహర్షి (బాదరాయణాపరనామ్నా ప్రసిద్ధుడగు ముని) వేదాంతార్థములను నిర్ణయించుట కనువుగా సిద్ధాంతార్థ నిరూపణ పరమగు వేదాంతదర్శనమును రచించియున్నాడు. అదియే కర్మకంటె నుత్తరములగు జ్ఞానోపాసనలను మీమాంసించున దగుటవలన ఉత్తర మీమాంస యనబరగుశాస్త్రము. ఇందు నాలుగు అధ్యాయములు కలవు. ప్రతియధ్యాయము నాలుగుపాదములు కలిగియుండును. ఇయ్యది సూత్రాత్మకగ్రంథము. ఇందు బ్రహ్మము ప్రధానముగ నిరూపింపబడుటచే బ్రహ్మసూత్రము లనియు నీ గ్రంథము వ్యవహరింపబడును. పాణినికి పూర్వ మీ సూత్రములు చతుర్థాశ్రమవాసులగు భిక్షువులచే నభ్యసింపబడుటచే భిక్షుసూత్రము లనియు కీర్తింపబడుచుండెడివి. కావుననే పాణిని వ్రాసిన యష్టాధ్యాయియందు-

"పారాశర్య శిలాలిభ్యాం, భిక్షునటసూత్రయోః ౪-౩-౧౧౦ అను సూత్రమును చూతుము.

ఈ సూత్రము నందు సూచించిన భిక్షుసూత్రములు బాదరాయణ సూత్రములకు మూల సూత్రములని కొందఱు వాకొందురు. అది యెంత వరకు సత్యమో ఆలోచింపదగిన విషయము.

పూర్వ భాష్యకారులు :

ఈ బాదరాయణ సూత్రములకు వేదాంత శాస్త్రమునకు ఉపవర్ష బోధాయన మునులు ప్రప్రథమమున వ్యాఖ్యానము వ్రాసినట్లు దర్శనేతిహాస కోవిదులు చెప్పుదురు. వారిలో బోధాయనముని ద్రవిడదేశవాసి యనియు, అతడు బ్రహ్మసూత్రములకు వృత్తినామముతో నొక విస్తరవ్యాఖ్యానము వ్రాసియున్నట్లు నుడువుదురు. విశిష్టాద్వైతు లావృత్తినామక బోధాయన ముని వ్యాఖ్యానము విశిష్టాద్వైత పరమని వాక్రుత్తురు. అయ్యది వైదిక సిద్ధాంతపరమని కొందఱు వచింతురు. వాస్తవమున బోధాయనముని విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయమునకు చెందినవాడే యగునెడల నతని వ్యాఖ్యానము వేదాంతార్థమును సరిగా నుపపాదించుననుటకు వీలుండదు. సంప్రదాయ దోష సంవృత మనస్కుఁడు యాథార్థ్యమును వేదానుకూలముగ వివరించుట దుర్ఘటముకదా। బోధాయనముని మంత్రసంహితలకువలె బ్రాహ్మణములకును వేదత్వ మంగీకరించువారిలో నొకడు. కావునను నతడు వైదిక సిద్ధాంతమును బాగుగ నిరూపించునని యెంచుటకు వలను పడదు. అందువలననే విశిష్టాద్వైతముకూడ వైదిక సిద్ధాంతము కాదని వైదికులమతము.

ఉపర్యుక్త బోధాయనముని కృత వృత్తిని ఆధారము చేసికొని విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయానుయాయు లయిన టంక, ద్రమిడ, గురుదేవ, భారుచి, కపర్ది, భర్తృహరి మున్నగు ఆచార్యులు పెక్కుఁరు బ్రహ్మసూత్రములకు వ్యాఖ్యానాదులు వ్రాసియుండిరి. వీరి వ్యాఖ్యానాదులమూలమున వృత్తి కొంతకాలము వ్యాపకతను సంపాదించియు శ్రీరామానుజాచార్యుల కాలము నాటి కది నష్టప్రాయమయిన దనక తప్పదు. శ్రీ రామానుజస్వామి తన బ్రహ్మసూత్ర భాష్యము నారంభించి యొకయెడ నిట్లు వ్రాసియున్నాడు. "బోధాయనముని బ్రహ్మ సూత్రార్థములను బోధించుట కొక వృత్తి

విస్తరముగ వ్రాసియున్నాడు. కాని తరువాత వచ్చిన ఆచార్యులు ఆవృత్తిని సంక్షేపించియున్నారు. బోధాయన బ్రహ్మసూత్రవృత్తిని అనుసరించి వ్రాసిన పూర్వాచార్యుల సంక్షిప్త వర్ణనల కనుకూలముగ నేను సూత్రార్థములను వ్రాయుదును. బోధాయన వృత్తి పూర్వాచార్యుల వ్యాఖ్యానములందు శబ్దరూపమున కొంత, అర్థరూపమున కొంత యటనట లబ్ధమగుచున్నది.

బోధాయనుడు బ్రహ్మ సూత్రములకువలెనే ఉపనిషత్తులకును, భగవద్గీతకును వ్యాఖ్యానములను రచించియుండును. కావుననే శ్రీ శంకరాచార్యులు తన బ్రహ్మసూత్ర భాష్యమునందును, ఉపనిషద్ భాష్యమునందును బోధాయన వృత్తిగత వాక్యములను పూర్వపక్షమున నుట్టంకించి సమాధానములను వ్రాసియున్నారు. బోధాయనముని వ్యాఖ్యానమును పూర్వపక్షమున నుదాహరించి తమ యద్వైత మతమును సాధించుటకు పలుతావులందు యత్నించుట చూడనగును. బోధాయనముని కపఖ్యాతి కలిగించుటకే యట్లు చేసియుందు రనుట నిస్సంశయము. కాని తమ యద్వైతమును సాధించుటకు భర్తృహరి వ్రాసిన బ్రహ్మసూత్ర భాష్యము నెంతయు నుపయోగించుకొని యున్నారు. శంకరాచార్యులకు పూర్వము అద్వైతపరముగ బ్రహ్మసూత్రములకు వ్రాయబడిన భాష్యము భర్తృహరి భాష్యముతప్ప మరియొందు కనిపింపదు. ప్రస్తుతము పాఠకులకు లభించు భాష్యములలో మొదటి భాష్యము శ్రీ శంకరాచార్యుల భాష్య మనక తప్పదు. తదుపరి శ్రీ రామానుజాచార్యులు శ్రీ మధ్వాచార్యులు మున్నగువారు పెక్కురు బ్రహ్మసూత్రములకు భాష్యములు వ్రాసియున్నారు. కాని యీ భాష్యముల కన్నింటికి రాచబాట నేర్పరచినది శాంకరభాష్య మనక తప్పదు. శ్రీరామానుజా ద్యాచార్యు లెల్లరు శంకరపాదుల భాష్యముల ననుకరించి యున్నారనుట నిస్సందిగ్ధము.

శంకరాచార్యులు మొదటి ఒకటి రెండు అధ్యాయముల భాష్యము నందు ఇతర మతములను ఖండించుటలో నెంతో యుగ్రభావమును ప్రకటించియున్నారు. అనంతర భాష్యకారులు- రామానుజాచార్యులు కూడ శంకరు ననుకరించి అట్లే పరమతములను ప్రత్యాఖ్యానము చేయుట చూడ నగును. కాని సూత్రకారుడు స్వయముగ తన సూత్రములను అన్యమతము లను ఖండించుటకు వ్రాసినట్లు కనిపింపదు. అంతేకాక సూత్రకారుడు తన సూత్రములందు బ్రహ్మముతక్క మరియొండు పదార్థమే లేదని నిరూ పింపదలచినట్లును కనిపింపదు. మరియు వివర్తవాదమునకు సంబం ధించిన సంకేతములుకూడ సూత్రములందు కానరావు. కాబట్టి బ్రహ్మము జగత్తునకు ఉపాదానకారణమని కల్పించుటయు సూత్రానుసరణము కానేరదు. సాంప్రదాయిక భావనను విడిచి సూత్రపదముల నాకళింపుచేసి కొన యత్నించువారికి పై విషయము స్పష్టము కాగలదు.

బ్రహ్మాద్వైతభావము :

ఉపనిషత్తులం దటనట గల కొన్ని వాక్యముల నాధారముగ గ్రహించి వాని మూలమున శంకరాచార్య ప్రభృత్యద్వైతవాదులు బ్రహ్మా ద్వైత భావమును ప్రతిపాదింప యత్నించుట వారి భాష్యములందు జూడ నగును. కాని, ఆ వాక్యములు బ్రహ్మాతిరిక్త పదార్థములయునికిని నిషేధించి కేవల మొక్క బ్రహ్మమును ప్రతిపాదించునని నిస్సందిగ్ధముగ నెవ్వరును చెప్పజాలరు. అయ్యవి బ్రహ్మతత్త్వమును మాత్రము ప్రతిపాదించుటలో పర్యవసితము అగుచున్నవా, లేక యన్య పదార్థముల యునికివి నిషేధించు చున్నవా, అను సందేహము చదువరులను వెన్నాడకపోదు. బ్రహ్మము నందు సజాతీయ విజాతీయ స్వగత భేదశూన్యమును ప్రకటించి బ్రహ్మ తత్త్వ యథార్థతను వర్ణించుటయే యా వాక్యముల ముఖ్య తాత్పర్యము. అన్యతత్త్వముల యునికివి నిషేధించుట కానేకాదు. బ్రహ్మము ఏకమాత్ర

తత్త్వము. దాని జాతికి చెందిన మరియొక బ్రహ్మముకాని, విజాతీయ బ్రహ్మముకాని, బ్రహ్మమునందు అవయవ భేదముకాని లేదని భావము. బ్రహ్మద్వైతమున కీ భావము సంభవము కావచ్చును. అన్యతత్త్వములను నిషేధించుట మాత్రముకాదు. అందువలననే కాబోలు శంకర సంప్రదాయమునకు జెందిన ఆచార్యులు బ్రహ్మము, ఈశ్వరుడు, జీవుడు, జీవేశ్వరుల భేదము, అవిద్య, దానికి- చేతనమునకు గల సంబంధము అను ఆరు పదార్థములు అనాదులు అని యంగీకరించుచున్నారు. దీనింబట్టి బ్రహ్మాతిరిక్త పదార్థములు లేవనుట యెట్లు పొసగును ?

'ఇదం సర్వం యదయ మాత్మా'. బృ. ౨-౪-౬.

ఆత్మై వేదం సర్వమ్'. ఛాం. ౭. ౭-౨౫-౨.

'బ్రహ్మై వేద మమృతం పురస్తాత్' 'బ్రహ్మై వేదం సర్వమ్.'
ముం. ౨-౨-౧౧.

'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ' ఛాం. ౩-౧౪-౧.

'నేహ నానాస్తి కించన'. బృ. ౪-౪-౧౯.

ఇట్టి యుపనిషద్వాక్యములకు 'ఈ దృశ్యమానప్రపంచ మంతయు బ్రహ్మము. అంతకు మించి యేమియు లేదు.' అని యర్థము చెప్పుదురు. కాని యీ వాక్యములకు బ్రహ్మముతక్క యన్యమొండును లేదని యెంచుటయు, నమ్ముటయు, ప్రచార మొనర్చుటయు మిక్కిలి యాశ్చర్యకరము; వంచన; గారడి యనుట యసత్యము కాదు. ఈ వాక్యముల పూర్వాపరములను పరిశీలించినవారికి సత్యము గోచరింపకపోదు. పైవాక్యము లన్నియు బ్రహ్మము ప్రశ్న ప్రసంగమునకు జెందినవి. బ్రహ్మము మహిమను ప్రకటించుటయే వాని తాత్పర్యము. బ్రహ్మము మనకు ముందు, వెనుక, క్రింద, పైన అంతట వ్యాపించియున్నది. విశ్వమున నెల్లయెడల నుండుటయేగాక విశ్వమును మీరిచి యున్నది. ఎల్లప్రాణులందును, వస్తువులందును

వ్యాపించి నిరంతరముగా నున్నది. విశ్వోత్పత్తి, స్థితి, లయములకు కర్త, ధర్త, నియంతయునై యున్నది. అట్టి బ్రహ్మమునందు నానాత్వమును కల్పించుట తగదు. ఇదియే పై వాక్యముల భావము.

ఈ వాక్యముల నన్నింటిని ప్రకరణానుసారముగ నిట వివరించుట ముఖ్యముకాదు. అవసరమును లేదు. ఆ యా సూత్రభాష్యమునం దీ వాక్యముల వివరణము పాఠకులు చదువవచ్చును. అయినను 'బ్రహ్మైవేద మమృతం పురస్తాత్' (౨-౨-౧౧) అను నీ ముండకోపనిషద్వాక్యార్థమును గూర్చి యొకింత విచారించి చూతము. ఈ వాక్యము బ్రహ్మప్రశ్న ప్రకరణమున పఠింపబడియున్నది. దీనికి పూర్వము

'న తత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రతారకమ్....'

'సూర్యచంద్రాదులు బ్రహ్మమును ప్రకాశింపజేయనేరవు. బ్రహ్మము చేతనే యీ సూర్యచంద్రాదు లన్నియు ప్రకాశింపజేయబడుచున్నవి' అని వర్ణించి అనంతరము

'బ్రహ్మైవేద మమృతం పురస్తాత్' అని ప్రారంభింపబడినది. ప్రసంగము ననుసరించి యీ వాక్యమునందలి పదముల కన్వయ మిట్లగును. 'ఇదం ఏవ అమృతం బ్రహ్మ పురస్తాత్....' ఈ యమృత బ్రహ్మమే మనకు ముందు, వెనుక, ప్రక్కల, నన్నిదిక్కులందును వ్యాపించియున్నదని వాక్యార్థమగును. అంతేకాని, యీ వాక్యమునందలి (ఇదం) 'ఇది' యను పదము (పురస్తాత్) 'ముందున్న' అను పదముతో చేర్చి 'యీ జగత్తే' అమృతబ్రహ్మము అని జగత్తును బ్రహ్మాత్మకముగా బోధించునను టయుక్తము కాదు. వాక్యమునందలి (ఇదమ్) 'ఇది' యను పదము పూర్వవాక్యవర్ణిత బ్రహ్మమును పరామర్శించును. అప్రస్తుతమైన జగత్తును బోధింపదు. కాబట్టి యీ వాక్యము జగత్తు బ్రహ్మాత్మకము (జగత్తే బ్రహ్మము) అని బోధింపనేరదు. ఇట్లే యితరవాక్యములుకూడ ప్రకరణ

బద్ధములై యన్యార్థమును బోధించుచుండ వానికి భిన్నార్థములను గల్పించి బ్రహ్మాద్వైతభావమును బోధించుననుట యుక్తముకాదు. బ్రహ్మముఅద్వైత మనుటలో బ్రహ్మముతక్క మరియొండు పదార్థమే లేదని యెంచక బ్రహ్మ ముతో సమానమైనట్టిది కాని, అంతకంటె నధికమైనది కాని వస్తువు లేదనియే గ్రహింపనగును. ఇదియే శాస్త్రీయవాక్యతాత్పర్యముగా నెంచ వలెను.

మహా వాక్యములు :

అద్వైతసంప్రదాయకులు బహుళముగా వ్యవహరించు 'అహం బ్రహ్మాస్మి' మున్నగు మహావాక్యములకల్పన శ్రీ శంకరాచార్యులు చేసి యుందురని తోచుచున్నది. అంతకు పూర్వపుసాహిత్యమున నీ వాక్యములు మహావాక్యములని వర్ణించి వ్యవహరించినట్లు కానము. ఈ వాక్యములు కూడ అభేదబోధకము లనుటకు తగిన ఆధారము లేవియు కానిపింపవు. ఈ వాక్యములు నాలుగు. ౧. అహం బ్రహ్మాస్మి. ౨. అయ మాత్మా బ్రహ్మ. ౩. తత్త్వ మసి. ౪. సో௨హమ్. లేక, ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ. ఉపనిషత్తులలో నీ వాక్యములస్థానము లిట్లు క్రమముగా జూడనగును.

౧. 'బ్రహ్మ వా ఇదమగ్ర ఆసీ త్తదాత్మాన మేవావేత్ అహం బ్రహ్మాస్మి ఇతి తస్మా త్తత్ సర్వ మభవత్'. బృ. ౧-౪-౧౦.

౨. 'తదేతద్ బ్రహ్మ పూర్వ మనపర మనంతర మబాహ్యమ్. అయ మాత్మా బ్రహ్మ సర్వానుభూ రిత్యనుశాసనమ్'. బృ. ౨-౫-౧౯.

౩. 'స య ఏషో௨ణి మైత దాత్మ్య మిదం సర్వం తత్ సత్యం స ఆత్మా తత్త్వ మసి శ్వేతకేతో। ఇతి'. ఛాం. ౬-౮-౧౬.

౪. 'ఆత్మైవేద మగ్ర ఆసీత్ పురుషవిధః సో௨నువీక్ష్య నాన్యదాత్మనో ௨పశ్యత్ సో௨హమ్ అస్మీ త్యగ్రే వ్యాహరత్. తతో௨హం నామాభవత్'. బృ. ౧-౪-౧.

ఈ వాక్యము లితరోపనిషత్తులందును లభింపవచ్చును. ఇట నొక స్థలమునుండి యెత్తి చూపుచున్నాము. ఇందు మొదటివాక్యమునుగూర్చి ఆలోచింపుడు. ఉపనిషత్కర్త సృష్టి యేర్పడుటకు ముందున్నస్థితిని వర్ణించుచున్నాడు.

౧. 'బ్రహ్మమే యీ సృష్టికి పూర్వమున నున్నది. అది తన్ను తాను తెలిసికొనినది; 'నేను బ్రహ్మను' అని. దానివలన ఇది యంతయు నయ్యెను.'

ఈ యర్థమునుబట్టి ఉపనిషత్కర్త (అహం బ్రహ్మాస్మి) 'నేను బ్రహ్మను' అను నీ వాక్యమును బ్రహ్మచేతనే చెప్పించినట్లు మనకు తెలియుచున్నది. బ్రహ్మము తన్ను తాను 'నేను బ్రహ్మమును' అని చెప్పకొనుచున్నాడు. ఇదియే బ్రహ్మముయొక్క యుపాస్యస్వరూపము. ఇందు బ్రహ్మ మొకేతత్త్వము అను భావము నిహితమై యున్నది. సృష్టి జరిగిన తదుపరి ఉపాసకుడు బ్రహ్మము నుపాసించునపుడు ప్రాకృతతత్త్వములతో కూడినవాడై యా తత్త్వములద్వారమున బ్రహ్మమును జిజ్ఞాసించును. బ్రహ్మమునకు సంబంధించిన యా యుపాస్యస్వరూపమునందు ప్రకృతికి గాని, జగత్తునకుగాని యెట్టి సంబంధము నుండరాదు. ఈ యాథార్థ్యమును-సృష్టికి పూర్వపుస్థితియందుగల విశుద్ధబ్రహ్మస్వరూపమును అభివ్యక్తము చేయుటకే 'అహం బ్రహ్మాస్మి' 'నేను బ్రహ్మను' అను వాక్యము ప్రయోగింపబడినది. ఈ ప్రసంగమున తరువాతకూడ బ్రహ్మముయొక్క యీ స్వరూపమును ఉపాస్యముగా చేయుభావనతో మరల చెప్పబడినది. ఋషులలో, విద్వాంసులలో, మానవులలోను ఎవ డీ బ్రహ్మముయొక్క యుపాస్యస్వరూపము నెరింగెనో యాతడే బ్రహ్మమును బొందెను. ఇప్పుడు కూడ ఎల్లపుడు నట్లు చేయనగును.

'తదిద మప్యేతర్హి య ఏవం వేద - అహం బ్రహ్మాస్మి - ఇతి స

ఇదం సర్వం భవతి'. అను వాక్యార్థ మియ్యదియే. సృష్టికి పూర్వము 'అహం బ్రహ్మాస్మి' 'నేను బ్రహ్మను' అని యభివ్యక్తము చేయబడిన ప్రకృత్యాది పదార్థములతో సంపృక్తముకాని బ్రహ్మస్వరూపమును,ఇప్పుడు కాని మరియొకప్పుడుకాని తెలిసికొనినవాడు ఇది యంతయు నగును - ఈ దృశ్యమానప్రపంచమున కంతటికి నాధారమగు బ్రహ్మమును ప్రాప్తించును. ఈ యవస్థయందు జీవాత్మ మిక్కిలి భక్తిభావనోద్రేకమున తన్ను బ్రహ్మముతో నేకమై యున్నట్లు అనుభవించును. బ్రహ్మము నిట్లు పొందినపుడతని కామము లన్నియు పూర్ణములగును. అప్పుడే యతనినుండి యట్టిభావనలు వెలువడును. అవియే వామదేవునినామముతో ప్రసంగమున నుల్లేఖింపబడినవి. జీవుడు స్వభావముతో స్వతఃబ్రహ్మమే యగునెడల నీ భావనలన్నియు నిరాధార మగును. బ్రహ్మముచే ఉపనిషత్కర్త చెప్పించిన 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను వాక్యమున నిమిడియున్న స్వారస్యమిదియే.

ఉపనిషత్తులశైలిలో నొకవిలక్షణత చూడనగును. దానివాస్తవికతను దృష్టిపథమున నుంచనిపక్షమున ఆ శైలిలో నిహితమైయున్న గూఢార్థమును గ్రహింపజాలము. ఉపనిషత్తులలో జీవబ్రహ్మైక్యమును సూచించు వాక్యములు బొత్తిగా లేవనుట నా యభిప్రాయము కాదు. కాని, 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను నీ వాక్యము మాత్రము బ్రహ్మముయొక్క యతిశయ మహత్తును ప్రకటించుచున్న దనియే చెప్పనగును. ఇట్టి సందర్భములలో ఆపాతతః ప్రతీయమానములగు నర్థములను గ్రహించి శ్రీ శంకరాచార్యులు వానిని పోషించుటకు కోటగోడలను నిర్మించి యవి యభేద్యములని యెంచి యున్నారు. కాని ఆ దుర్గములందు వాస్తవముగ నెన్నో గుప్తద్వారములు తెరువబడియేయున్నవి. ఆలోచించుస్వభావముగల విద్వాంసు లాద్వారముల మూలమున నంతఃప్రవేశ మొనర్చి యథార్థతను గుర్తింపయత్నింతురుగాక!

'అయ మాత్మా బ్రహ్మ' అను నీ రెండవ వాక్యముకూడ బ్రహ్మ వర్ణన ప్రకరణమునుండి గ్రహింపబడినదియే. కావుననే 'ఈ యాత్మ బ్రహ్మము' అని చెప్పబడినది. జీవాత్మ బ్రహ్మమనుట కట నెట్టి యాధారము కనిపింపదు. ఇతరములగు తత్త్వమస్యాది వాక్యముల స్థితియు నిట్టిదియే.

సూత్రకర్త :

భారతీయ పరంపర ననుసరించి బ్రహ్మసూత్రములను రచియించిన మహర్షి వేదవ్యాసుడు. ఇతడు ద్వాపరాంతమువాడు. ఇతని సాంస్కృతిక నామము కృష్ణద్వైపాయనుడు. బాదరాయణు డనియు నితడు పిలువబడును. కాని ఆధునికులు కొందఱీపరంపర నంగీకరింపకుండుటయు కలదు. ఇందులకు కారణము ఈ బ్రహ్మసూత్రములకు శ్రీ శంకరాచార్యులు వ్రాసిన భాష్య మనదగును. శ్రీ శంకరాచార్యు లీసూత్రముల నాధారముగ గ్రహించి తన భాష్యమునందు బౌద్ధ జైన దర్శనములను ప్రత్యాఖ్యానము చేసియున్నారు. బౌద్ధ జైన దర్శనములు వేదవ్యాసునకు తదుపరి వేలకొలది సంవత్సరములు గడచిన తరువాత వెలసినవి. కావున వేదవ్యాసుడు తన కాలమందు బౌద్ధజైన దర్శనముల ప్రత్యాఖ్యానము చేయుట సంభవ మెట్లు కాగలదు ? కావున ఈ బ్రహ్మసూత్రములను రచియించినవాడు వేదవ్యాసుడు కా డనవలయును. బౌద్ధ జైన దర్శన రచనానంతరమున బాదరాయణు డను నామము గల మరియొక వ్యక్తి యీ సూత్రములను రచించినా డనవలసివచ్చును. లేదా శ్రీ శంకరా చార్యులు సూత్రకారుని భావనల ననుసరింపక ఆ యా సూత్రముల భాష్యమునందు స్వయముగా నేదోయొక విధముగ ప్రసక్తిని కల్పించి బౌద్ధ జైనదర్శనముల ప్రత్యాఖ్యానము చేసియుండు ననవలయును. ఇంతకుమించి మరియొక విధము సంగతము కాదు. ఆధునికులు శ్రీ శంకరాచార్యుల భాష్యము అసంగత

మనుటకు వెలచి ప్రాచీన పరంపరనే యసత్య మనుచున్నారు. ద్వాపరాంత కాలపు వ్యాసుడు బ్రహ్మసూత్రములకు కర్త కాదని వారి యభిప్రాయము. కాని వారి యీ వాద మంత సముచితము కాదు. కారణ మేమన శంకరాచార్యులు తమ శారీరక భాష్యమునందు రెండుతావులలో ఉపవర్షుని నామమును స్మరించియున్నారు. ఉపవర్షుడు జైమిని సూత్రములకును, బ్రహ్మసూత్రములకును భాష్యము వ్రాసినట్లు సూచిత మగుచున్నది. ఆధునికులు ఉపవర్షుని అష్టాధ్యాయ సూత్రకర్తయగు పాణిని మహర్షికి సమకాలికుడని యోచించుచున్నారు. పాణినికి గురువు వర్షుడనియు, నతని తమ్ముడు ఉపవర్షుడనియు చెప్పుదురు. వ్యాకరణశాస్త్రనిష్ణాతలు పాణిని మహర్షిని భారతయుద్ధానంతరము మూడుపందల సంవత్సరములనాటివాడుగా నిర్ణయించుచున్నారు. ఇట్లు 'ఉపవర్షునిచే భాష్యము వ్రాయబడిన బ్రహ్మసూత్రములు బౌద్ధజైన దర్శనముల యనంతరము వ్రాయబడినవనియు, వాని రచయిత బాదరాయణుడు భారతయుద్ధమునాటి వ్యాసుడు కాక మరియొకడై యుండుననియు నూహించుట సంగతము కాదు. ఇంతేకాక బోధాయన వృత్తి ననుసరించి ఉపవర్షుడు బ్రహ్మసూత్రములకు భాష్యము వ్రాసియున్నాడు. ఈ విషయము 'ప్రపంచహృదయ' నామక గ్రంథము చూచిన బోధపడును. ప్రపంచహృదయనామక గ్రంథముయొక్క ఉపాంగప్రకరణమున "…. తస్య వింశ త్యధ్యాయ నిబద్ధస్య మీమాంసా శాస్త్రస్య కృతకోటి నామధేయం భాష్యం బోధాయనేన కృతమ్, తద్ గ్రంథ బాహుల్యాత్ ఉపేక్ష్య కించిత్ సంక్షిప్తమ్ ఉపవర్షేణ కృతమ్" ఇరువది యధ్యాయములతో కూడిన మీమాంసాశాస్త్రమునకు (పూర్వోత్తర మీమాంసలకు) 'శతకోటి' యను పేరుగల భాష్యమును బోధాయనుడు రచించియున్నాడు. అయ్యది విస్తారముగ నుండుటచే దాని నుపేక్షించి సంక్షిప్తమైన భాష్యమును ఉపవర్షుడు రచించినాడు, అని యున్నది. ఇట్లు ఉపవర్షుడు బోధాయనునకు తదుపరి కొలదికాలమువా డనుట నిస్సందిగ్ధము. కావున

ఉపవర్షగ్రథితభాష్యోపేతములగు బ్రహ్మసూత్రములను రచియించిన వ్యాస మహర్షి – బాదరాయణుడు బౌద్ధదర్శనములు రచించినకాలమునకు తరువాతివాడని యూహించు నాధునికుల యభిప్రాయము ఆదరణీయము కాదు.

నా యీ తెలుగు వ్యాఖ్యానము :

బ్రహ్మసూత్రములకు శంకరాద్యాచార్యుల భాష్యములు సంస్కృతమున నెన్నియో యుపలబ్ధము లగుచునే యున్నవి. శంకరాచార్యులకు తరువాతివారైన రామానుజులు, మధ్వాచార్యులు మున్నగు వైష్ణవ మతానువర్తులు కొలది భేదములతో శంకరభాష్యమునే యనుసరించి బ్రహ్మసూత్రములకు భాష్యములు వ్రాసియున్నారు. ఆ భాష్యములకు వ్యాఖ్యలు నెన్నియో యున్నవి. శంకరాచార్యులు వ్రాసిన భాష్యములకు సాంప్రదాయకులు కొందఱు తెలుగున అనువాదములు చేసియున్నారు. ఇట్లు బ్రహ్మసూత్రములకు భాష్యములు, అనువాదములు నెన్నియో యుండగా తెలుగున నేనొక వ్యాఖ్యానము వ్రాయుటలో ప్రయోజన మేముండగలదు? అను ప్రశ్నము పాఠకులకు కలుగకపోదు. పైన చెప్పిన భాష్యములు, వాని యనుకరణములు నన్నియు అద్వైత విశిష్టాద్వైతాది సంప్రదాయములకు సంబంధించియున్నవి. వానిలో సంప్రదాయవాదమే కనిపించును. అయ్యవి సర్వధా సూత్రకారునివాదమును ప్రతిపాదించునని చెప్పనలవి కాదు. సూత్రకర్త వ్యాసమహర్షి వేదవిదుడు. వేదసిద్ధాంతములను ప్రతిపాదించుటకే సూత్రములను రచియించి యుండుననుట యసత్యముకాదు. ఉపనిషద్వాక్యముల నన్వయించుట కీ సూత్రములను రచియించియుండునని యెంచినను స్వతఃప్రమాణములకు అనుకూలముగానే యుపనిషదర్థములను ప్రతిపాదించుచు వానిని మహర్షి సమన్వయించి యుండుననుట నిస్సంశయము. కావున సంప్రదాయ వాదములకు సూత్రము లాధారముగా నుండనేరవు. ఇట్టి యాశయమును మనస్సున నిడుకొని నే నీ వ్యాఖ్యానమును తెలుగున వ్రాయ సమకట్టితిని.

వేదసిద్ధాంతముల ననుసరించు నా యీ వివరణమునకు 'అంబా' వైదిక వ్యాఖ్యానమని నామకరణము చేసియున్నాను. నా యీ రచనకు స్వ. హరిప్రసాదస్వామి (వైదికముని) వారిచే బ్రహ్మసూత్రములకు సంస్కృతమున వ్రాయబడిన వైదికవృత్తి,- వేదరత్న, విద్యాభాస్కర, విద్యావాచస్పతి ప్రభృత్యుపాధ్యలంకతులగు ఉదయవీరశాస్త్రిగారిచే హిందీభాషలో వ్రాయబడిన 'విద్యోదయ' భాష్యము ఎంతగానో తోడ్పడినవి. ఉపర్యుక్త భాష్యకర్తలకు కృతజ్ఞతాపూర్వక వందన సహస్రములు. నా యీ వ్యాఖ్యానము ఏదోయొక భాష్యమునకు అనువాదము కాదు. పూర్ణముగ స్వతంత్ర భాష్యమును కాదు. పై గ్రంథముల సహాయముతో తెలుగు చదువువారికి బ్రహ్మసూత్రములు ప్రతిపాదించు వైదిక సిద్ధాంతములు సులభముగా బోధపడుటకు వీలుగా సూత్రపదముల కర్థము, వానికి వివరణము వ్రాసియున్నాను.

ఇట్లే నేను న్యాయ వైశేషికములకు, సాంఖ్య యోగములకును వ్యాఖ్యానము వ్రాసియున్నాను. తెలుగు పాఠకులు, సంస్కృతమున విశేషముగా పరిశ్రమచేయనివారు నాయీ వ్యాఖ్యానములను చదివి దార్శనిక విషయములను కొంతవరకు తెలిసికొనగలరని విశ్వసించుచున్నాడ.

సూత్రప్రతిపాద్య విషయములు :

ఈదర్శనమునందు నాలుగు అధ్యాయములు, ప్రతి అధ్యాయమునకు నాలుగు పాదములును ఉన్నవి. సూత్రములసంఖ్య ౫౫౫. ప్రథమాధ్యాయమునందు బ్రహ్మము జగదుత్పత్తి స్థితి లయములకు కర్తయనియు, సచ్చిదానంద స్వరూపము కలది యనియు సర్వాంతర్యామి, సర్వాధారము, సర్వనియంత, అపరిణామియునై యున్నదనియు నిరూపింపబడినది,

ద్వితీయాధ్యాయమునందు పై విషయము స్మృతి విరుద్ధము కాక పోవుటయే కాక తర్కసిద్ధమని వివరింపబడినది. ఈ యధ్యాయమునందలి చివరి రెండుపాదములందు భూతములయు, ఇంద్రియములయు ఉత్పత్తి, వానిని బోధించు వాక్యములలలోని పరస్పర విరోధ పరిహారము వర్ణింప బడినవి.

ఆ తృతీయాధ్యాయమునందలి ప్రథమ ద్వితీయ పాదములలో జీవుని గతి, స్వప్నాద్యవస్థలు కర్మానుగుణముగ నీశ్వరునిచే ఫలప్రాప్తి కలిగింప జేయుటను చూడవచ్చును. మూడు నాలుగు పాదములలో వివిధములగు ఉపాసనలు, బ్రహ్మజ్ఞానమున మోక్షప్రాప్తి వర్ణింపబడినవి. సంసారమున జీవునకు కలుగు గమనాగమనములు (ఆవాగమనము), అంతమున బ్రహ్మ జ్ఞానప్రాప్తి, దాని కవసరములగు సాధన సంపత్తియు నీ యధ్యాయమున చర్చింపబడినవి.

నాల్గవ యధ్యాయమునందు బ్రహ్మజ్ఞానమునకు వలయు సాధన ముల నభ్యసించుట, దేవ - పితృయానములు, మోక్షప్రాప్తి, దాని స్వరూప నిరూపణము వివరింపబడినవి. ఇట్లు బ్రహ్మస్వరూపము నెరిగి శాస్త్రవిహిత సాధనముల ననుష్ఠించి బ్రహ్మమును సాక్షాత్కరింపజేసికొనుటయే యీ శాస్త్రమునకు ముఖ్యలక్ష్యము.

కృతజ్ఞత :

నేను బ్రహ్మసూత్రములకు వైదికముగా వ్యాఖ్యానము వ్రాయ నారంభించి దాదాపు ఒక దశాబ్దకాలము గతించినది. రెండు అధ్యాయము లకు వ్యాఖ్యానము వ్రాసినతదుపరి, ఉపనిషత్తులకు వ్యాఖ్యానము వ్రాసిన తరువాత సూత్రవ్యాఖ్యానము వ్రాయుట మంచిదని తోచినది. అంతట నావ్యాఖ్యానము నట్లే విడిచి, ఉపనిషత్తులకు వ్యాఖ్యానము వ్రాయ నారంభించి తిని, ఈశ, కేన, కఠ, ముండక, మాండూక్య, ప్రశ్న, ఐతరేయ, తైత్తి

రీయ, శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తులకు తొమ్మిదింటికి తెలుగున టీకాతాత్పర్యము లనువ్రాసి వానిని ప్రకటింపగలిగితిని. వీనితోపాటు భగవద్గీతకును వైదిక వ్యాఖ్యాన మొకటి తెలుగున వ్రాసి ముద్రింపజేసితిని. అటుపైన మరల బ్రహ్మసూత్రములకు-పూర్వము వ్రాయగా మిగిలిన వానికి వ్యాఖ్యానము వ్రాసి ముగించి యొక సంవత్సర కాలము గడచుచున్నది. ఇట్లెన్నదో పది సంవత్సరములకు పూర్వము ఉదయించిన సంకల్పమున కొకరూపము నిచ్చి పాఠకుల కందజేయుభాగ్యము నేటికి కల్గినది. నా సంకల్పముతెలియు టయే తడవుగా శిష్యకల్పులు, నా స్నేహమునకు మిక్కిలి పాత్రులు శ్రీమంతులు నైన శ్రీయుత గ్రంధి కామరాజుగ్గారు (పూర్ణా పిక్చర్సు మేనే జింగ్ డైరెక్టరు) ఈ గ్రంథమును ముద్రించి, పాఠకలోకమున కందిం చుట కనువగు ద్రవ్యసహాయమొనర్చి, ఆంధ్ర పాఠకలోకమునకు చేసిన యుపకృతి నేమని కొనియాడ వలయునో తోచకున్నది. శ్రీయుత కామరాజుగారికి, వారి కుటుంబమునకు నే నెంతయు కృతజ్ఞుడను. శ్రీ కామరాజు తండ్రిగారు - స్వ. మంగరాజుగారు నన్నెంతగానో ఆదరించుచుండెడివారు. గురుతుల్యులుగా నెంచుచుండెడివారు. వైదిక ధర్మప్రచారమున వారికి గల శ్రద్ధాసక్తులు వర్ణనాతీతములు. విశాఖపట్టణమున వేదధర్మప్రచారార్థము మిక్కిలి తోడ్పడుచుండెడివారు. వారు నాయెడ చూపు ఆదరభావమును పురస్కరించుకొనియే వారి కుమా రులు శ్రీయుత కామరాజు, శ్రీయుత బ్రహ్మాజీ, స్వ. మంగరాజుగారి పెద్ద మనుమడు బాప్‌జీ ప్రభృతు లెల్లరు నన్ను గౌరవించుచు నాచేయు కార్య ములకు చేయూత నిచ్చుట కెప్పుడు సన్నద్ధులుగా నుందురు. కావున నేను వీరియుపకృతి నెన్నడును మరువజాలను.

ఇక నా రచనల నన్నింటిని ముఖ్యముగా రెండు మూడు సంవత్సర ములనుండి చక్కగా ముద్రింపజేసి చదువరుల కందజేయు మిత్రుడు శ్రీ శాస్త్రి వేంకట నరసింహారావు (ఉభయభాషాప్రవీణ) గారిని గురించి

నే నేమి వ్రాయగలను. వారు నా వ్రాతలో గల ప్రమాదములను సరిచేయు టకును, ముద్రణదోషములను దిద్దుటకును, గ్రంథములు చూడముచ్చటగా నుండునట్లు రూపొందించుటకును జేయు శ్రమ యింతయని చెప్పజాలను. నరసింహారావుగారిని చూచిన, వారెంతో బలహీనులుగా కన్పింతురు. ఇంత కష్టము చేయగలరా? యనియు సందేహము కలుగకపోదు. వారికి కుటుంబ భారమును పంచుకొను సహధర్మచారిణి గతించి కొన్ని సంవత్సరము లైనది. అప్పటినుండి సంతానమును పోషించుకొనుచు, గృహనిర్వహణకార్యము స్వయముగా నిర్వర్తించుకొనుచు, ఆర్థికవ్యవహారములను చక్కదిద్దు కొనుచు నాగ్రంథముద్రణాదుల కిన్నివిధములైన తోడ్పాటు నొసంగు చున్నారు. వారిబహుముఖప్రజ్ఞనే కాక ఓపికను, ధర్మాసక్తిని మెచ్చుకొనక తప్పదు. నాకు వీరుచేయు సహకారము నిర్వ్యాజము; ఫలాపేక్షారహితము. ఇట్టి మిత్రులకు సదా శ్రేయస్సు నభిలషించుటయే కాక హార్దికధన్యవాద ముల నందజేయుచున్నాను.

పాఠకలోకము మా గ్రంథములను చదివి గుణములను గ్రహించిన నా పరిశ్రమ సఫలమగును.

గుంటూరు
23-12-'70.

బుధ విధేయుడు
గోపదేవ్

విషయ విభాగము

ద్వితీయాధ్యాయము

Scanned by CamScanner

తృతీయాధ్యాయము

ప్రథమ పాదము :

ద్వితీయ పాదము :

తృతీయ పాదము :

చతుర్థ పాదము :

చతుర్థాధ్యాయము

ప్రథమ పాదము :

ఓమ్

వేదాంతదర్శనము

ప్రథమాధ్యాయము

ప్రథమ పాదము

ప్రథమాధికరణము

సాంఖ్య, యోగ, న్యాయ, వైశేషిక దర్శనములందు ప్రకృతి, దాని కార్యజాతమైన మహత్తత్త్వాదులు వర్ణింపబడినవి. మరియు జీవులు, జీవులకు (ప్రాకృతికములయిన) మహత్తత్త్వాదిపదార్థములకు గల భేదము లును వివరింపబడినవి. ఇంకను ప్రకృతి పురుష వివేకమువలన కలుగు ఫలము, దానికి వలయు సాధనములును వానియందే వర్ణింపబడియుండుట చూడనగును. ఈ శాస్త్రమునందు మోక్షమునకు ముఖ్యసాధనమైన బ్రహ్మజ్ఞానము విపులముగ వర్ణింపదలచి వ్యాసమహర్షి ప్రథమసూత్రమును రచియించుచున్నాడు.

అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా ౧-౧-౧

అథ = (వివేకము, వైరాగ్యము, శమదమాది షట్కసంపత్తి, ముముక్ష - అను సాధనచతుష్టయము సంపాదించిన) తదుపరి, అతః= బ్రహ్మజ్ఞానము మోక్షమునకు ముఖ్యసాధనమైనందువలన, బ్రహ్మ జిజ్ఞాసా=బ్రహ్మను సాక్షాత్కరింపజేసికొనవలయుననెడి కోరిక కలుగును.

సంస్కృతభాషయందు 'అథ' శబ్దమునకు (అనంతరము) తరువాత, అధికారము (విషయము), మంగళము, ప్రశ్నము, వికల్పము నను ననేకార్థములు కలవు. కాని, ఈ సూత్రమునందలి 'అథ' శబ్దమునకు మాత్ర మనంతర మనియే యర్థము. అధికారా ద్యర్థములు కావు.

బ్రహ్మజిజ్ఞాస యన బ్రహ్మను సాక్షాత్కరింపజేసికొనవలయు ననుకోరిక. అట్టి కోరిక ఈ శాస్త్రమున కధికారము కాజాలదు. అధికార మన శాస్త్రప్రతిపాద్యవిషయము (Subject Matter). అనగా శాస్త్రముద్వారా గ్రంథకర్త బోధింపదలచిన విషయము. 'అథ' శబ్దమున కీసూత్రమునందు బ్రహ్మజిజ్ఞాసతో సంబంధ మున్నది. కావున నయ్యదే విషయ (అధికార) మని చెప్ప వీలుకాదు. బ్రహ్మజిజ్ఞాస శాస్త్రమున కధికారము (విషయము) గా నున్న పక్షమున నథశబ్దము అధికారార్థక మయ్యెడిదని భావము. ఈ సూత్రమునందలి బ్రహ్మశబ్దము తరువాతి సూత్రములం దన్వయింపబడును. అందువలన బ్రహ్మ మీ శాస్త్రమునకు విషయమని నుడువ వీలగును; కాని బ్రహ్మశబ్దమునకు 'అథ' శబ్దముతో సంబంధము కల్పింప వలనుపడదు. కారణ మేమన 'బ్రహ్మ'శబ్దము 'జిజ్ఞాస'శబ్దమునకు విశేషణముగా బ్రయోగింపబడినది. బ్రహ్మజిజ్ఞాస సమస్తపదము. అందు బ్రహ్మ విశేషణము, జిజ్ఞాస విశేష్యము. విశేషణము అప్రధానము, విశేష్యము ప్రధానము నగును. సమాసమున నప్రధానముగ బ్రయోగింపబడినందున బ్రహ్మపదము విషయపరమైనను అథ శబ్దముతో సంబంధింప వలనుపడదు. కావున నథ శబ్దమున కీ సూత్రమునందు అధికారము (విషయము) అర్థము కానేరదని భావము.

అథ శబ్దమున కిట మంగళార్థము కల్పించుటకును వీలులేదు. అథ శబ్దమునకు మంగళము వాచ్య మని యెక్కడను ప్రసిద్ధి లేకుండుటయే యిందులకు కారణము. అప్రసిద్ధమైన యర్థమును కల్పించుట న్యాయమును కాదు. అథ శబ్దమును వినుట మంగళకరము కావచ్చును; కాని, మంగళము శబ్దార్థము కాదు. శబ్దార్థము కాని మంగళము వాక్యార్థమున నన్వయింపజనదు. మంగళము అథ శబ్దమున కర్థముగా నెంచి వాక్యార్థమున సమన్వయింప యత్నించినచో బ్రహ్మజిజ్ఞాస మంగళము (శుభము) అనికదా!

యర్థమగును? అట్లయిన నీ సూత్రము ప్రశంసాబోధకమై కేవల మర్థ వాద మగును. కాబట్టి యిదియును పొసగదు.

అథ శబ్దము ప్రశ్నార్థక మనుటకును వలనుపడదు. ప్రశ్నార్థకమగు నెడల సమాధానవచన ముండవలసియుండును. బ్రహ్మజిజ్ఞాస కర్తవ్యమా? అని ప్రశ్నించిన 'అవును-కర్తవ్యమే' అని సమాధాన ముండవలయును. అట్టి సమాధానవచన మీ శాస్త్రమున కానరాదు. కావున నథ శబ్దము ప్రశ్నార్థక మనుటయు తగదు.

వికల్ప మనగా ముం దొక పక్షమునుచెప్పి యనంతరము మరియొక పక్షమును చెప్పుట. అట్టియెడ 'అథ'శబ్దము ప్రయోగింపబడును. (కి మయ మథ శబ్ద అనంతర్యవచనోఽథాధికారవచనః) 'ఈ యథశబ్ద మానంతర్య వచనమా, లేక యధికారవచనమా? అని యిట్లు ముందొక విషయమును చెప్పి తరువాత మరియొక విషయము నారంభించుటయు నిట కానరాదు. కాబట్టి వికల్పార్థమునందును 'అథ'శబ్దము ప్రయోగింపబడలేదు. కాగా అనంతరమే యథ శబ్దమున కర్థము.

అనంతరము (తరువాత) బ్రహ్మ జిజ్ఞాస కలుగునందుమేని దేని యనంతర మని ప్రశ్న ముదయించును. వేదాధ్యయమున కనంతరమని చెప్పుదుమేని, అది సరికాదు. వేదాధ్యయనము బ్రహ్మజిజ్ఞాసకు సాధారణ కారణమే కాని, అసాధారణకారణము కాదు. వేదాధ్యయనానంతరమున నియమముగా వేదవిహితధర్మము లేవో తెలిసికొనవలయు నను కోరిక కలుగును. బ్రహ్మను తెలిసికొనవలయునను కోరిక కలుగదు. కావున నథ శబ్దమునకు వేదాధ్యయనానంతర మని యర్థము చెప్ప వలనుపడదు.

కర్మావబోధనానంతర మనుటయు పొసగదు. కర్మావబోధము (కర్మ జ్ఞానము) కర్మానుష్ఠానమునకు పురికొల్పును, కాని బ్రహ్మజిజ్ఞాసకు కాదు. కొందొకకార్య ముట్టిదని తెలిసినవాడు దాని నాచరింపబూనును. కాని బ్రహ్మనేల తెలిసికొనగోరును? కోరదని భావము.

కాబట్టి అథ శబ్దమునకు వివేక, వైరాగ్యాది సాధన చతుష్టయ సంపత్త్యనంతరమనియే యర్థము చెప్పుదుము. వైరాగ్యాది సాధనసంపత్తి బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు (బ్రహ్మజిజ్ఞాసకు) సాధన మగుటయే యిందులకు కారణము.

"శాంతో దాన్త ఉపరత స్తితిక్షుః సమాహితో
భూత్వాఽఽత్మన్యే వాత్మానం పశ్యతి" బృ. ౪-౪-౨౩

'శాంతుడు, దాంతుడు, ఉపరతుడు, తితిక్షుడు, సమాహితుడు నైన వాడే తనయందు (ప్రత్యగాత్మయందు) పరమాత్మసాక్షాత్కారమును బొందును.' అను నిట్టి యుపనిషద్వాక్యములవలనను, వివేక, వైరాగ్యాది సాధనసంపత్త్యనంతరమే బ్రహ్మజిజ్ఞాస కలుగునని బోధపడుచున్నది.

(౧) వివేకము (౨) వైరాగ్యము (౩) శమదమాది సంపత్తి (౪) ముముక్ష (మోక్షేచ్ఛ) అను నీ నాలుగును సాధన చతుష్టయ మనబడును. ఇందు (౧) శరీరము మొదలు ప్రకృతివరకు గల పదార్థముల నుండి జీవాత్మను వేరుగా నెఱుగుట వివేకము. (౨) వివేకమువలన ఐహికాముష్మికవిషయములందు తృష్ణ విడనాడుట (శరీరము మొదలు ప్రకృతివరకు గల పదార్థములం దనాసక్తి) వైరాగ్యము. (౩) వైరాగ్య పరిపాకమువలన కలుగు *శమము, దమము, ఉపరతి, తితిక్ష, శ్రద్ధ, సమాధానము నను నారును శమదమాది సంపత్తి. (౪) మోక్షముకావలయు నను కోరిక ముముక్ష (మోక్షేచ్ఛ) యనబడును.

---

* మైత్ర్యాది భావనలవలన రాగద్వేషాది చిత్తదోషములను నివర్తింపజేయుట శమము. బాహ్యేంద్రియములను వాని విషయవ్యాపారములనుండి మరల్చుట దమము. నిషిద్ధములు, అవిహితములు, కామ్యములునైన కర్మల త్యాగము ఉపరతి. శీతోష్ణాదిద్వంద్వసహనము తితిక్ష. గురువుచే చెప్పబడిన వాక్యములు, వేదవాక్యములు యథార్థములే యను బుద్ధి శ్రద్ధ యనబడును. నిర్విచార సంప్రజ్ఞాత సమాధి సమాధానము.

మైత్ర్యాదిభావనలు, నిర్విచారసంప్రజ్ఞాతసమాధి యననేమో పాతంజలి యోగదర్శనమునకు నాచే రచింపబడిన అంబా వ్యాఖ్యానమున చూడనగును.

సూత్రమునందలి 'అతః' శబ్దమునకు-'బ్రహ్మజ్ఞానము మోక్షమునకు ముఖ్యసాధన మైనందువలన' - అని యర్థము చెప్పబడినది. కాబట్టి మోక్షమునకు బ్రహ్మజ్ఞానమే ముఖ్యకారణ మని తెలియనగును. అమృతత్వఫల ప్రాప్తికి బ్రహ్మజ్ఞానము-బ్రహ్మసాక్షాత్కారము తక్క వేరొందు సాధన మవసరము లేదని భావము. ఇందులకు వేదవాక్యములు ఉపనిషద్వాక్యములును ప్రమాణములు.

౧. "య ఇత్త ద్విదు స్తే ఽమృతత్వ మానశుః"

ఋ. ౨—౩—౧౮—౨౩

'బ్రహ్మము నెరిగినవారు అమృతత్వము నందుదురు.'

౨. "అనా ద్యనంతం మహతః పరం ధ్రువం
నిచాయ్య తం మృత్యుముఖా త్ప్రముచ్యతే" కఠ. ౩—౧౫

'అనాది, అనంతము, జగత్కారణమైన ప్రకృతికంటె సూక్ష్మము, ధ్రువమునైన బ్రహ్మము నెరిగి - సాక్షత్కరింపజేసికొని మృత్యుముఖమునుండి ముక్తుడగును.'

ఇట్లు వేదవాక్యములవలనను, ఉపనిషద్వాక్యములవలనను బ్రహ్మజ్ఞానమే మోక్షమునకు ముఖ్యసాధన మని స్పష్టము చేయబడినది.

కాని, వేదమునందు -

"కుర్వ న్నేవేహ కర్మాణి జిజీవిషే చ్ఛతగ్ం సమాః
ఏవం త్వయి నాన్య థేతో ఽ స్తి న కర్మ లిప్యతే నరే" య. ౪౦—౨

'విహితములైన సత్కర్మల నాచరించుచునే జీవితమంతయు గడపవలయును. వేదవిహితకర్మల నచరించుచు జీవితము గడిపినందువలననే నీకు సంసారబంధన ముండదు. బంధనమునుండి తప్పుకొనుటకు మఱియొక యుపాయమును లేదు.'

అని యుపదేశింపబడియున్నందున బ్రహ్మజ్ఞానమువలెనే కర్మానుష్ఠానముసైతము మోక్షమునకు సాధన మని తెలియుచున్నది. మరియు

"విద్యాం చావిద్యాం చ య స్తద్వేదోభయగ్ం సహ
అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయా ఽమృత మశ్నుతే"
య: ౪౦—౧౪

(విద్యా = జ్ఞానము, అవిద్యా = కర్మ. అమృతం = మోక్షము) 'జ్ఞానకర్మలను తోడ్తో నెరిగినవాడు కర్మద్వారమున మృత్యువును దాటి, జ్ఞానముద్వారమున మోక్షమును బొందును' అని, ముముక్షువులకు జ్ఞానకర్మములసముచ్చయ మావశ్యకమని యిందు స్పష్టముగా బోధింపబడుచున్నది. కాబట్టి మోక్షమునకు బ్రహ్మజ్ఞాన మొక్కటియే ముఖ్యసాధన మనుట యెట్లు సంగత మగును? - అని శంకింపరాదు.

వేదమునందుకాని, ఉపనిషత్తులందు కాని బ్రహ్మజ్ఞానము మోక్షమునకు ముఖ్యసాధన మని యుపదేశించినట్లు,యెక్కడను మోక్షమునకు కర్మ ముఖ్యసాధన మని యుపదేశింపబడలేదు. పైన చూపబడిన వేదవాక్యములందును, ఉపనిషద్వాక్యములందును కర్మచే మోక్షము కలుగునని చెప్పబడలేదు. "కుర్వన్నే వేహ........" అను యజుర్వేదమంత్రమునందు జీవించినంతవరకు కర్మలను ఫలాపేక్ష లేక యనుష్ఠించినందువలన సంసారముచే లిప్తుడుకా డని యుపదేశింపబడినది. ఇట్లే "విద్యాంచా విద్యాంచ" అను మంత్రమునందును కర్మఫలము మృత్యుతరణ మనియు, జ్ఞానఫలము మోక్ష మనియు వేరువేరుగ చెప్పుటచే జ్ఞానమే మోక్షమునకు ముఖ్యసాధన మని చెప్పబడుట స్పష్టము. కాబట్టి జ్ఞానకర్మలసముచ్చయము (కూడిక) మోక్షమునకు ముఖ్యసాధన మనుట యుక్తము కాదు. 'అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా' అను వాక్యమునకు కర్మచే చిత్తమాలిన్యమును తొలగించుకొని యని యర్థము. కావున కర్మ చిత్తమాలిన్యమును దూరమొనర్చి యాత్మజ్ఞానమునకు కారణ మగును. ఆత్మజ్ఞానము మోక్షమునకు ముఖ్య కారణ మగును. ఇట్లు బ్రహ్మజ్ఞానమే మోక్షమునకు ముఖ్యసాధనమని చెప్పుటలో నెట్టిదోషము నుండ దని భావము.

బ్రహ్మజిజ్ఞాస - (బ్రహ్మను తెలిసికొనవలయు నను కోరిక-బ్రహ్మ సాక్షాత్కారేచ్ఛ) 'బ్రహ్మయొక్క జిజ్ఞాసయని' యిట సమాసమునకు విగ్రహము చెప్పుకొందుము. ఇందు(యొక్క) షష్ఠీవిభక్తి కర్మార్థమున ప్రయోగింపబడినది. కాబట్టి జిజ్ఞాసింపదగిన వస్తు విట బ్రహ్మ మని తేలు చున్నది. శ్రుతి, ఉపనిషత్ వాక్యములను విచారించుటకై మహర్షి సూత్రములను రచించియున్నాడు. అట్టి యుపనిషద్వాక్యములందును బ్రహ్మమే జిజ్ఞాసకుకర్మగా నుపదేశింపబడినది('తద్విజిజ్ఞాసస్వ తద్ బ్రహ్మ' తై. ౩.౧).

జిజ్ఞాస యన జ్ఞానేచ్ఛ - తెలిసికోవలె నను కోరిక. ఇందు జ్ఞానము మనోవృత్తి యని యెంచరాదు. మనోవృత్తిరూపజ్ఞానమునకు బ్రహ్మము విషయము కాదు. అందువలననే 'యం మనో న వేద' బృ.౩.౭.౨౦. అను నిట్టి ఉపనిషద్వాక్యములందు బ్రహ్మము మనస్సునకు విషయము కాదు - మనస్సుచే బ్రహ్మముతెలియబడదు - అని స్పష్టముగా చెప్పబడినది. కాని,

'మనసైవ వేద మాప్తవ్యమ్.' కఠ. ౪.౧౧.,
'మనసైవానుద్రష్టవ్యమ్.' బృ. ౪.౪.౧౯.

'మనస్సుతోనే బ్రహ్మ పొందదగినది. మనస్సుతోనే చూడతగినది'. అను నీవాక్యములందు బ్రహ్మము మనోవిషయముగ చెప్పబడినదికదా। అని యందురేని -

అట్లు కాదు. ఈవాక్యములందు మనస్సు సాధనముగ వర్ణింపబడినదే కాని మనస్సునకు బ్రహ్మము విషయ మని కాదు.

"ఇంద్రియేభ్యః పరం మనో। మనసః సత్త్వ ముత్తమమ్।
సత్త్వా దధి మహానాత్మా। మహతోఽవ్యక్త ముత్తమమ్."
"అవ్యక్తాత్తు పరః పురుషో। వ్యాపకోఽలింగ ఏవ చ।
యద్ జ్ఞాత్వా ముచ్యతే జంతు। రమృతత్వం చ గచ్ఛతి." కఠ. ౬-౭-౮.

'ఇంద్రియములకంటె మనస్సు సూక్ష్మము. మనస్సుకంటె బుద్ధి, దానికంటె ప్రకృతి, అంతకంటె ఆత్మ సూక్ష్మము' అని యిట్లు, ఉపనిషత్ వాక్యములందు మనస్సు, బుద్ధి మున్నగు ప్రాకృతికపదార్థములకంటె ఆత్మ (బ్రహ్మ) యెంతో సూక్ష్మ మని చెప్పబడియున్నది. అట్టియెడ బ్రహ్మము మనోవిషయము కాజాల దనుట నిక్కువము. ఇంద్రియములు తమతో సన్నికృష్టము (సంబద్ధము)లయిన వస్తువులనే బోధించును. అంతరింద్రియమైన మనస్సుకూడ తనతో సంబద్ధమగు జీవాత్మ నెఱుగ గలుగును కాని బ్రహ్మము నెఱుగజాలదు. అటులయిన,

"దృశ్యతే త్వగ్ర్యా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః" కఠ. ౩-౧౨.
'సూక్ష్మదర్శులు సూక్ష్మమైన అగ్రిమబుద్ధిచే చూతురు.'

అను నీయుపనిషద్వాక్యమునందు అగ్రిమబుద్ధిగా చెప్పబడిన విశిష్టమైన మనస్సుతోనే సూక్ష్మదర్శులు బ్రహ్మమును చూతు రని యెట్లుచెప్పబడినది? - అని ప్రశ్నింతురేని —

బ్రహ్మసాక్షాత్కారము మనోనిబంధన మని నుడువుదుము. శాస్త్రమున చెప్పబడినకర్మములు. నిష్కామబుద్ధితో చేయనంతవరకు నిశ్శ్రేయసము ప్రాపింపనట్లు, మనస్సును చక్కగా శుద్ధమొనర్చి - రాజసతామస మాలిన్యములను దూరమొనర్చి - ప్రత్యగాత్మను దర్శింప యోగ్యమగునట్లు చేయనంతవరకు- బ్రహ్మదర్శన మసంభవము. కాబట్టి యగ్రిమబుద్ధి యనెడి విశుద్ధమనస్సు ప్రత్యగాత్మదర్శనమునకు సాక్షాత్కారణమై బ్రహ్మదర్శనమునకు పరంపరగా (తద్ద్వారా) కారణ మగుచున్నది. ఇట్లుబ్రహ్మదర్శనమునకు పరంపరగా సాధనమైన విశుద్ధమనస్సు ఉపనిషత్తులం దటనట సాక్షాత్ సాధనముగ వర్ణింపబడుట దోషావహము కాజాల దని భావము. ఇంతియ కాక,

"ఏషో ఽణు రాత్మా చేతసా వేదితవ్యః...." ముం. ౩-౧-౯.

'అణుపరిమాణముగల ప్రత్యగాత్మ మనస్సుతో తెలియనగు' నని జీవాత్మ (ప్రత్యగాత్మ) దర్శనమునకు మనస్సు సాక్షాత్సాధనముగ వర్ణింప బడుట మనము చూడవచ్చును.

కాబట్టి బ్రహ్మజ్ఞానము (బ్రహ్మసాక్షాత్కారము) మానసికవృత్తి కాదనుట సుస్పష్టము.

బ్రహ్మజ్ఞాన మిట మానసికవృత్తివిషయము కాకున్న మరి యెట్టి దన అనుభవాత్మక మని నుడువుదుము. ప్రత్యగాత్మ సాక్షాత్కారము కానిది బ్రహ్మానుభవము కాదని నిశ్చయముగా నెఱుగవలయును.

"హిరణ్మయే పరే కోశే విరజం బ్రహ్మ నిష్కలమ్,
తచ్ఛుభ్రం జ్యోతిషాంజ్యోతి స్తద్య దాత్మవిదో విదుః."

ముం. ౨–౨–౯

'జ్యోతిస్సులకు జ్యోతిస్సు, శుభ్రము, నిష్కలము, నిర్మలమునైన బ్రహ్మను ఆత్మజ్ఞానులే యనుభవింతురు.' - ఇట్లు ప్రత్యగాత్మను తెలిసిన వారే బ్రహ్మ నెఱుగగల రని యుపనిషత్తులందు స్పష్టముగ చెప్పబడినది. ప్రత్యగాత్మను దర్శించుటకై వైదికకర్మములను నిష్కామముతో నను ష్ఠింపవలయును. అందువలన చిత్తము విశుద్ధ మగును. అనగా రాజస తామస మలినవృత్తులనుండి చిత్తము విడివడును. శుద్ధమగుసాత్త్వికవృత్తులు గలదగును.. అనంతరము వైరాగ్యాదుల మూలమున సంప్రజ్ఞాతము, అసంప్రజ్ఞాతము నను సమాధులను సంపాదించి మానవుడు ప్రత్యగాత్మ నెఱుగును. అటుపై బ్రహ్మసాక్షాత్కారము - బ్రహ్మానుభవ మేర్పడును. నాడు —

"భిద్యతే హృదయగ్రంథి శ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః
క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి, తస్మిన్ దృష్టే పరావరే" ముం. ౨.౨.౮.

'బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగగా హృదయగ్రంథి విడివడును. సంశయములు దూరమగును. కర్మములు క్షయించును.'

కాబట్టి బ్రహ్మము నెఱుగగోరుట (బ్రహ్మసాక్షాత్కారేచ్ఛ - బ్రహ్మజిజ్ఞాస) యుక్తమే యని తెలియుచున్నది.

'ఇట్టి బ్రహ్మము ప్రసిద్ధమా ! లేక యప్రసిద్ధమా ? ప్రసిద్ధమందుమేని అందు క్రొత్తగా తెలియదగిన దే ముండును ? అప్రసిద్ధ మందుమేని అప్రసిద్ధమును తెలిసికొనవలయు నను కోరిక యెట్లు కలుగును ? కాబట్టి బ్రహ్మజిజ్ఞాసయే యుక్తము కాదు' - అనరాదు.

బ్రహ్మము సామాన్యముగ ప్రసిద్ధమై విశేషరూపమున ప్రసిద్ధము కానందున జిజ్ఞాస యుక్తమే యగును. లోకమున దేనివిషయమున సందేహము కలుగునో యది జిజ్ఞాస్యము (తెలిసికొనదగినది) అగును. ఏ విషయము సామాన్యముగ తెలిసి విశేషముగ తెలియదో దానియందే సందేహము కలుగును. బ్రహ్మము నట్టిదే. బ్రహ్మమునుగూర్చి సామాన్యముగ తెలిసినను విశేషముగ తెలియదు. బ్రహ్మవిషయము ననేకు లనేక విధముల చెప్పుదురు. అందువలన సందేహము కలుగును. కొందఱు ప్రత్యగాత్మయే బ్రహ్మ మందురు. మఱికొందఱు ప్రత్యగాత్మకంటె బ్రహ్మము భిన్న మందురు. వేరొకకొందఱు బ్రహ్మము సర్వజ్ఞము, సర్వశక్తిమంతము నై ప్రకృతిని, ప్రకృతికార్యములను, జీవాత్మలను పుట్టించుటకు కారణ మపేక్షింప దని యందురు. ఇంకను సూక్ష్మబుద్ధులు కొందఱు బ్రహ్మము ప్రకృతిపురుషుల కధిష్ఠానము, సర్వజ్ఞము, సర్వశక్తిమంతము, పూర్ణము, సర్వము నియమించునది, సర్వాంతర్యామియు నై జీవాత్మల కర్మల కనుకూలముగ జగజ్జన్మాదులకు నిమిత్త మగు నని యందురు. ఇన్ని విధముల చెప్పబడుటచే బ్రహ్మమువిషయమున సందేహము కలుగును. ఆ సంశయము బ్రహ్మమును విశేషముగ నెఱిగిననాడు పోవును. బ్రహ్మజ్ఞానమునకు మోక్షము ప్రయోజనము. కాబట్టి బ్రహ్మజిజ్ఞాస అయుక్తము కాదు. (౧)

బ్రహ్మ జిజ్ఞాస్యముగ చెప్పబడినది. అట్టి బ్రహ్మకు లక్షణ (స్వరూప) మెట్టి దన :

జన్మాద్యస్య యతః ౧-౧-౨

(జన్మ + ఆది + అస్య, యతః - మొదటి సూత్రమునందలి బ్రహ్మపదము ఈ సూత్రమునందును అన్వయింపబడును.)

అస్య = ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములచే తెలియబడు నీ జగత్తునకు, జన్మ = ఉత్పత్తి, ఆది = స్థితి ప్రలయములు, యతః = దేనివలన (ఏకారణమువలన) కలుగునో, అది, బ్రహ్మ = బ్రహ్మము.

దేనివలన నీ జగత్తునకు జన్మస్థితిలయములు కలుగుచున్నవో అది బ్రహ్మ మని భావము.

"యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే
యేన జాతాని జీవన్తి
యత్ప్రయ న్త్యభిసంవిశంతి
త ద్విజిజ్ఞాసస్వ తద్బ్రహ్మ" తై. ౩.౧.

'దేనివలన నీ భూతజాతము లుత్పన్నము లగుచున్నవో, దేనివలన నుత్పన్నము లయినవి జీవించుచున్నవో, దేనియందు ప్రవేశించుచున్నవో అది బ్రహ్మ మని తెలిసికొనుము.'

అను నీ యుపనిషద్వాక్యమునందును బ్రహ్మము జగజ్జన్మాదులకు కారణముగ వర్ణింపబడుట సుస్పష్టము.

సూత్రమునందలి 'అస్య' అనునది యొక సర్వనామము. దానిచే లోకత్రయాత్మక మగు నీ జగత్తు ధర్మిగా నిర్దేశింపబడినది. అట్టి జగత్తునకు జన్మము, స్థితి, లయము నను మూడును ధర్మములు. ఈ జగత్తు ప్రవాహ రూపమున ననాది యైనను స్వరూపమున ననాది యన వలనుపడదు. జగత్తు సావయవి — అవయవము లనేకములు కలిసి యేర్పడునది. అవయవము లతో నేర్పడునది యనాది యనుటకు వీలులేదు. కాబట్టి జగత్తు జన్మ, స్థితి, లయములు కలది యనుట సుసంగతము.

'యతః' అను పదముచే జగజ్జన్మాదులకు కారణముగ బ్రహ్మము నిర్దేశింపబడినది. అదియును నిమిత్తకారణమే కాని ఉపాదానకారణము కాదు. చేతనపదార్థము నిమిత్తకారణమే యగును. ఉపాదానము కాదు. చేతనము నుపాదానముగ నంగీకరించిన నయ్యది పరిణామి కావలసి యుండును. కార్యరూపమున పరిణమించునదియే యుపాదానకారణము. కార్యరూపమున పరిణమించు నుపాదానకారణమునకు అధిష్ఠాన మగునది నిమిత్తకారణము. బ్రహ్మము జగత్తుగా పరిణమింపదు. అది కూటస్థ నిత్యము. పరిణామము లేనిది. దానియందు పరిణామము నంగీకరించినచో దానిస్వరూపమునకే హాని కలుగును. కాబట్టి బ్రహ్మము నిమిత్తకారణము

జగత్తునందు బ్రహ్మసారూప్యము కానరానందున బ్రహ్మము జగత్తున కుపాదానము కాదు. కుండలో మట్టిసారూప్య ముండును. ఆభరణములలో సువర్ణసారూప్య ముండును. కాబట్టి కుండకు మట్టి, నగలకు బంగారము ఉపాదానకారణములు. అట్లే జగత్తునకు బ్రహ్మ ముపాదాన మైనచో జగత్తునందు బ్రహ్మసారూప్యము - సమానత - యుండవలయును. అట్టిది కానరాదు. కారణ మేమన: బ్రహ్మము విశుద్ధచేతనము; జగత్తు జగడము-అచేతనము. ఇట్లు సారూప్యము లేనందున బ్రహ్మము జగత్తున కుపాదానము కాదు. నిమిత్తకారణమే. నిమిత్తకారణమునకు కార్యసారూప్య ముండదు. కుంభకారుడు కుండకు నిమిత్తకారణము. కుంభకారసారూప్యము కుండలో నుండదు. అట్లే బ్రహ్మము నిమిత్తకారణము. కావున జగత్తునందు బ్రహ్మసారూప్యము లేదు. మరియు లోకమున చేతనము నిమిత్తకారణముగానే చూడబడుచున్నది. కాబట్టి ప్రత్యక్షమునకు విరుద్ధముగ చేతనబ్రహ్మమును జగత్తున కుపాదానకారణ మనుటయు న్యాయసంగతము కాదు: ప్రమాణోచితమును కాదు.

"జనికర్తుః ప్రకృతిః" అష్టా. ౧-౪-౩౦ అను పాణినీయసూత్రము ననుసరించి జన్మవంత మగు పదార్థమునకు ప్రకృతియయినదానిని బోధించు

పదమున కుపాదానసంజ్ఞ కలుగును. "అపాదానే పంచమీ" ౨-౩-౨౮.
అను సూత్రము ననుసరించి అపాదానసంజ్ఞ గల పదమునకు పంచమీ
విభక్తి వచ్చుననియు వ్యాకరణశాస్త్రమున చెప్పబడియున్నది. అందుచేత
'యతః' అను పదమునందలి పంచమీవిభక్తి (ప్రకృతి యన్న నుపాదాన
కారణ మని ప్రసిద్ధ మయినందున) ఉపాదానకారణమును బోధించుచుండ,
బ్రహ్మము నిమిత్తకారణ మని చెప్పుట తగదు, అనరాదు.

పై సూత్రమునందలి 'ప్రకృతి' పదము కారణమాత్రమునే బోధిం
చును. కాని ఉపాదానకారణమును కాదు.

"ఆదిత్యా జ్జాయతే వృష్టిః, వృష్టే రన్నం...." మ. ౩.౬

'సూర్యునివలన వృష్టి కలుగును. వృష్టివలన అన్నముకలుగును'అనునిట్టి
ప్రయోగములందుగలపంచమీవిభక్తియుపాదానమునుబోధింపక కారణమును
మాత్రముబోధించుటమాడనగును.అందువలననేకాశికావృత్తియందు'పుత్రాత్
ప్రమోదో జాయతే, ఇత్యాదౌ అనుపాదానేఽపి పంచమీదర్శనాత్ ప్రకృతి
గ్రహణం హేతుమాత్రపరమ్.' 'పుత్రునివలన ప్రమోదము కలుగును'
అను నిట్టి తావులందు పుత్రుడు ప్రమోదమునకు ఉపాదానకారణము
కాకున్నను పుత్రపదము పంచమీవిభక్తిలో ప్రయోగించుటంబట్టి 'జని కర్తుః
ప్రకృతిః' అను పాణినీయసూత్రమునందలి ప్రకృతిపదము కేవలకారణ
మును తెలుపును. కాని ఉపాదానకారణమును తెలుపదని వివరింపబడినది.

మఱియు 'న్యాసము' (వృత్తిభాష్యము) నందును 'అసతి ప్రకృతి
గ్రహణ ఉపాదాన స్యైవాపాదాన సంజ్ఞా స్యాత్ ప్రత్యాసత్తే ర్నేతరస్య.
ప్రకృతిగ్రహణాత్ కారణమాత్రస్య భవతీతి ప్రకృతిపద మనుపాదానే
ఽపి అపాదాన సంజ్ఞా సిద్ధ్యర్థమ్'. అను సూత్రమున 'ప్రకృతిపదము
గ్రహింపకున్న ఉపాదానకారణమునకే అపాదానసంజ్ఞ కలుగును. సామీ
ప్యమువలన. ఇతరమునకు కలుగదు. కాని, ప్రకృతిపదము గ్రహించుట
వలన కారణమాత్రమునకు అపాదానసంజ్ఞ కలుగును. కావున ఉపాదానము

కానిదానికిని, అపాదానసంజ్ఞ సిద్ధించుటకు ప్రకృతిపదము' అని స్పష్ట పరుపబడినది.

కాబట్టి 'యతః' అను పదములోని పంచమీవిభక్తి యుపాదాన కారణమునే బోధించును. కాని నిమిత్తకారణమును బోధింపదనుట యుక్తము కాదు.

మహర్షి యీ సూత్రము నెందులకు రచించియున్నాడు? జగజ్జన్మాదులమూలమున బ్రహ్మము ననుమానించుటకా? లేక యుపనిషద్వాక్యము నన్వయించుటకా? అనుమానార్థ మందుమేని, అది యుక్తము కాదు. అనుమానము వస్తుసామాన్యమును తెలుపును. కాని యేదో యొక వస్తు విశేషమును తెలుపదు. కార్యకారణములసంబంధము గ్రహింపబడిననే కాని యనుమాన ముదయింపదు. ప్రస్తుత మిట జగత్తు ప్రత్యక్షమైనను బ్రహ్మము ప్రత్యక్షము కాదు. కాబట్టి వానిసంబంధము ప్రత్యక్షము కానేరదు. సంబంధగ్రహణము లేనందున జగత్తునకు కారణముగ బ్రహ్మము ననుమానించుట పొసగదు. కాగా అనుమానార్థము సూత్ర మన రాదు. ఉపనిషద్వాక్యసమన్వయార్థ మందుమేని ఆ వాక్య మెయ్యది? "యతోవా ఇమాని భూతాని జాయన్తే...." అను వాక్య మందుమేని సరికాదు. ఇందు "యత్ప్రయ న్త్యభిసంవిశంతి" అని జగత్తుయొక్క జన్మ స్థితి లయములకు బ్రహ్మ మాశ్రయముగ నిర్దేశింపబడినది. ఇంతకు పూర్వము జగజ్జన్మాదులకు బ్రహ్మము నిమిత్తకారణముగ చెప్పియుంటిమి. నిమిత్తకారణమైన బ్రహ్మము జగజ్జన్మాదులకు ఆశ్రయ మెట్లు కాగలదు? లోకమున ఘటాదులకు నిమిత్తకారణమైన కుంభకార ప్రభృతులు ఘటాదుల విలయమున కాశ్రయ మగుట చూడము. ఉపాదానకారణమున కార్య ముత్పన్నమై కొంతకాల ముండి, యందే విలయమగుట చూచుచున్నాము. కాబట్టి "యతః" అను పదమునందలి పంచమీవిభక్తివలన బ్రహ్మము

నిమిత్తమేకాని, ఉపాదానకారణము కాదనుట ఎట్లు చెల్లునన ?- సమాధాన మిట్లు చెప్పుదుము.

కుమ్మరి కుండకు నిమిత్తకారణమైనట్లు బ్రహ్మము జగత్తునకు నిమిత్తకారణ మని చెప్పిన పై దోషము వాటిల్లును. బ్రహ్మము నిమిత్త కారణమే; కాని, కుమ్మరివలె కాక యది విలక్షణము. కుమ్మరి తనకంటె భిన్నమై మరియొక వస్తు వాధారముగాగలిగిన దైన మట్టిని గ్రహించి కరచరణాదుల వ్యాపారముతో కుండను నిర్మించును. బ్రహ్మ మట్లుకాక తననుండి విభక్తము కానిదియు, తానే యాధారముగాగలదియు నగు ప్రకృతినుండి సంకల్పమాత్రమున జగత్తును రచించుచున్నది. కాబట్టి జగత్తు తనకు నిమిత్తకారణమైన బ్రహ్మముచే రచింపబడినను, బ్రహ్మమే యాధారముగా గలదయి, బ్రహ్మమునుండి విభక్తముకాని ప్రకృతినుండి యాయా సమయములందు నానావిధము లగు నామరూపములతో కూడి సృజింపబడి, స్థితమై, ప్రకృతి కధిష్ఠానము, నాధారము నైన బ్రహ్మము నందే ప్రవేశించుచున్న దనుచు - ఉపనిషద్వాక్యము విరుద్ధము కాదందుము. ప్రకృత్యాశ్రయములయిన జగజ్జన్మ స్థితి లయములు బ్రహ్మాశ్రయము లనుటకు వీలున్నదని భావము. ప్రపంచమునకు బీజములవంటి సత్వ రజస్తమస్సులయొక్క సామ్యావస్థ ప్రకృతి యనబడును. అందు సత్వము ప్రకాశశక్తి, రజస్సు క్రియాశక్తి, తమస్సు స్తంభనశక్తి. ఈ మూడు శక్తులు నెందు సమానముగ నుండునో యట్టి పరమసూక్ష్మ మగు మహా శక్తియే ప్రకృతి యనబడు నని తాత్పర్యము. ఆ ప్రకృతి సృష్టికి పూర్వము ప్రలయసమయమున క్రియారహితమై విజ్ఞానాత్మల (జీవాత్మల) తో బాటు స్థూల, సూక్ష్మ జగత్తును తనలో నిముడ్చుకొని బిడ్డలతో తల్లివలె స్వామి యగు బ్రహ్మమునందు అవిభక్తమై యుండును. ఇట్టియెడ బ్రహ్మము ప్రధానముగను, ప్రకృతి గుణము (అప్రధానము) గను వర్తించును. ఈ క్రింది మంత్రమువలన నీ స్థితియే బోధపడును.

"న మృత్యు రాసీ దమృతం న తర్హి న రాత్ర్యా అహ్న ఆసీత్ ప్రకేతః।
ఆనీద వాతం స్వధయా తదేకం తస్మా ద్ధాన్య న్నపరః కించ నాస"

ఋ. ౮.౭.౧౭.౨.

'ప్రలయవేళయందు చేతనాచేతనాత్మక మగు జగత్తునంతటిని తనలో ధరించుటచే ప్రకృతి స్వధ యనబడును. అట్టి స్వధతోగూడిన బ్రహ్మమొక్కటియే యపుడు ప్రాణించుచుండు'నని పై మంత్రవర్ణాభిప్రాయము. ఇందు బ్రహ్మము ప్రధాన మగుటచే 'ఏకమ్' ఒక్కటి యని ప్రథమావిభక్తితోను, ప్రకృతి యప్రధాన (గుణ) మగుటచే 'స్వధయా' స్వధతో నని తృతీయావిభక్తితోను చెప్పబడినది. అందువలననే యుపనిషత్తులందును, వేదములందును, బ్రహ్మమొక్కటియే యవస్థితమై యుండునట్లు చెప్పి దానివలననే జగత్తుయొక్క జన్మస్థితి లయములు కలుగుననియు, జగత్తంతయు తదాత్మకమే (బ్రహ్మాత్మకమే) యనియు విస్తారముగ వర్ణింపబడుట చూచుచున్నాము.

"ఆత్మావా ఇద మేక ఏవాగ్ర ఆసీ న్నాన్యత్ కించన మిషత్" ఐ. ౧.౧.
"ఆత్మైవేద మగ్ర ఆసీత్ పురుషవిధః" బృ. ౧-౪.
"యతోవా ఇమాని....సంవిశంతి." తై. ౩-౧.
"బ్రహ్మైవేదం విశ్వమ్." ముం. ౨-౨-౧౧.
"సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" ఛాం. ౩-౧౪-౧.
"పురుష ఏవేదం సర్వమ్." ఋ. ౮-౪-౧౭-౧.

ఈ వాక్యములందు 'ఆత్మ యొక్కటియే యున్నది. ఆత్మవలననే పుట్టి పెరిగి యందే భూతములన్నియు ప్రవేశించును. విశ్వమంతయు బ్రహ్మమే' యని వర్ణింపబడినది. ఇందు ఆత్మయే, బ్రహ్మమే, ఒక్కటే, అని యీ పదములలో గల 'ఏ' కారము బ్రహ్మముతక్క ప్రకృత్యాదులు వేరుగా లేవని చెప్పుటకై ప్రయోగింపబడలేదు. అనగా అవధారణార్థక మగు (ఏవ) ఏ కారము బ్రహ్మమున కన్యయోగమును వ్యవచ్ఛేదించుటకు

(ఇతరపదార్థసంబంధము లేదని చెప్పుటకు) ప్రయోగింపబడ లేదని భావము. ప్రకృతి జీవాత్మలు ఉపనిషద్వాక్యములచేతనే ప్రతిపాదింపబడుచుండ వానిని నిషేధించుటకై 'ఏ' కారము ప్రయోగింపబడిన దనుట యుక్తము కాదు. మఱియు బ్రహ్మము నిత్యము.

"నిత్యో నిత్యానామ్" కఠ. ౫-౧౩.

"నిత్యం సర్వగతం సుసూక్ష్మమ్" ముం. ౧-౧-౬.

"సత్యం హ్యేవ బ్రహ్మ" బృ. ౫-౪-౧.

అను నీ వాక్యము లన్నియు బ్రహ్మము సత్యము - నిత్య మనియే చెప్పుచున్నవి. అట్టి బ్రహ్మకు గల యైశ్వర్యమును నిత్యము కాకతప్పదు. ఐశ్వర్య మనిత్య మయిన బ్రహ్మమున కున్న ఈశ్వరత్వ మొకప్పు డుండి మఱియొకప్పుడు లేని దగును. చేతనాచేతనాత్మక మగు నీ జగత్తు తక్క బ్రహ్మమునకు గల వేరొక యైశ్వర్య మేది? వేదవాక్యములందును, ఉపనిషత్తులందును జగత్తే బ్రహ్మమున కైశ్వర్య మని వర్ణింపబడినది.

"యో విశ్వస్య జగతః ప్రాణతస్పతిః" ఋ. ౧—౭—౧౨—౫.

"యః ప్రాణతో నిమిషతో మహిత్వైక ఇ ద్రాజా జగతో బభూవ"
ఋ. ౮—౭—౩—౩

"సర్వ స్యేశానః సర్వ స్యాధిపతిః సర్వ మిదం ప్రశాస్తి యదిదం కించ"
బృ. ౫—౬—౧

ఈ వాక్యములందు జడచేతనాత్మక మగు జగత్తున కంతటికి బ్రహ్మమే రాజు, పతి, శాసకు డని వర్ణింపబడినది. కాబట్టి జీవాత్మల (విజ్ఞానాత్మల)తో కూడిన ప్రకృతియే బ్రహ్మమునకు గల యైశ్వర్యము. ఇతర మేమియు కాదు. ఇట్లు బ్రహ్మము, తదైశ్వర్యమైన ప్రకృతియు రెండును నిత్యములు కాబట్టి వాని యోగము (సంబంధము)ను నిత్య మగును. లేకున్న బ్రహ్మప్రకృతులకు ఈశ, ఈశితవ్య భావము (ఈశ్వర, ఐశ్వర్య భావము) ఉపపన్నము కానేరదు. జీవాత్మలతో కూడిన ప్రకృతికి

బ్రహ్మముతో నిత్యయోగ (నిత్యసంబంధ) మున్నందువలన దానిని (వ్యవచ్ఛేదముచేయ) విడదీయ వీలుండదు.

"సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ" తై. ౨-౧.
"ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ" ఐ. ౩-౧
"విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మ" బృ. ౩-౯-౧౮.

అను నీ యుపనిద్వాక్యములవలన బ్రహ్మము నిత్యజ్ఞానస్వరూప మని తెలియుచున్నది. అట్టి నిత్యజ్ఞానమునకు కర్మ (విషయము)గా నుండునదియు నిత్యమే కావలయును. విషయము (కర్మ) లేని జ్ఞాన మొండు లోకమున సిద్ధింపనేరదు. బ్రహ్మస్వరూప మగు నిత్యజ్ఞానమునకు కర్మ - విషయము ప్రకృతి జీవాత్మలు కాక మఱియొకటి యేదియు చెప్ప శక్యము కాదు.

"యః సర్వజ్ఞః సర్వవిద్ యస్య జ్ఞానమయం తపః" ముం. ౧-౧-౯.

'ఎవడు సర్వజ్ఞుడో, యెవడు సర్వవిదుడో, యెవని తపస్సు జ్ఞానమయమో' అను నిట్టి యుపనిషద్వాక్యములందు సర్వశబ్దముచే ప్రకృతి జీవాత్మలే బ్రహ్మజ్ఞానమునకు కర్మగా వర్ణింపబడినవి.

ఇట జ్ఞానస్వరూప మగు బ్రహ్మము సర్వజ్ఞ (సర్వజ్ఞానమున కాశ్రయ) మెట్లు కాగలదు ? జ్ఞానమే జ్ఞానాశ్రయమగుట యసంభవము కదా ? - అని శంకింప బనిలేదు.

జ్ఞానము జ్ఞానాశ్రయమగుటలో విరోధ మొండును లేదు. ప్రకాశ స్వరూపముగల ప్రకాశము తనచే ప్రకాశింపజేయదగు వస్తువుల సంయోగముచే ప్రకాశక మగుచున్నట్లు జ్ఞానస్వరూప మగు బ్రహ్మముకూడ జ్ఞేయములయిన సర్వ (ప్రకృతి పురుషుల) సంయోగమువలన సర్వజ్ఞమని వ్యవహరింపబడుట యుచితమే యగును. బ్రహ్మముస్వరూప మేమన-

సర్వజ్ఞ మనియు చెప్పవచ్చును. విరోధ మావంతయు నుండదు: కాబట్టి బ్రహ్మమే (బ్రహ్మైవ) ఒక్కటే (ఏకఏవ)-అని పూర్వవాక్యములందు చూపబడిన అవధారణార్థకమగు ఏ (ఏవ) కారము బ్రహ్మకు మఱియొక పదార్థముతో యోగము (సంబంధము) లేదని (అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదము కొఱకు) చెప్పుటకు ప్రయోగింపబడలేదని స్పష్టమయినది. అటులయిన నీ ఏ (ఏవ) కార మెందుల కని ప్రశ్న ముదయించును. అయోగవ్యవచ్ఛేదార్థ మని సమాధానము చెప్పుదుము.

"సర్వం ఖ ల్విదం బ్రహ్మ"— ఇదియంతయు బ్రహ్మమే యను నిట్టి తావులందు, ఇదియంతయు (ఇదం సర్వం) నను పదములతో చెప్ప బడు ప్రకృతి, జీవాత్మలు - జగత్సృష్టికి పూర్వము (ప్రలయవేళయందు) బ్రహ్మమే యైయుండెనని భావము. ఇందు జగత్తు నుద్దేశించి బ్రహ్మాత్మ కత్వము విధింపబడుచున్నది. కా బ ట్టి జగత్తు ఉద్దేశ్యము, బ్రహ్మము విధేయము. విధేయపదము (బ్రహ్మము) తో కూడియుండు ఏ (ఏవ) కారము (అవధారణార్థకము) ఉద్దేశమయిన జగత్తుయొక్క అయోగ మును వ్యవచ్ఛేదించుటకే తగును కాని, జగత్తుయొక్క యోగమును కాదు. ప్రలయమున జగద్యోగమే బ్రహ్మకు లేకున్న బ్రహ్మాత్మకత్వవిధానమే వ్యర్థమగును (అయోగవ్యవచ్ఛేద మన న యో గా భా వ ము; అనగా యోగము). కాబట్టి ఏ కారము అయోగవ్యవచ్ఛేదార్థమే యనుట నిక్క దము. అయోగ మన విభాగము. అయోగవ్యవచ్ఛేద మన విభాగ విచ్ఛే దము-అవిభాగము - అని భావము. సుషుప్తియందును, మోక్షమునందును- జీవాత్మలు, స్వవికారములతోకూడిన ప్రకృతియు బ్రహ్మమునం దవిభక్త ముగా నుండునట్లు ప్రలయవేళయందును జీవాత్మప్రకృతులు బ్రహ్మము నుండి యవిభాజ్యములై యుండుట యుపనిషద్వాక్యములందు ప్రస్ఫుటమై యున్నది.

"స యథా సోమ్య ! వయాంసి వాసో వృక్షం సంప్రతిష్ఠంతే,
ఏవం హ వై తత్సర్వం పర ఆత్మని సంప్రతిష్ఠతే...." ౭

"పృథివీ చ పృథివీమాత్రా చ, తేజశ్చ తేజోమాత్రా చ,
వాయుశ్చ వాయుమాత్రా చాకాశ శ్చాకాశమాత్రా చ,
చక్షుశ్చ ద్రష్టవ్యం చ, శ్రోత్రం చ శ్రోతవ్యం చ,
ఘ్రాణం చ ఘ్రాతవ్యం చ, వాక్చ వక్తవ్యం చ,
హస్తౌ చాదాతవ్యం చోపస్థ శ్చానందయితవ్యం చ,
పాయుశ్చ విసర్జయితవ్యం చ, పాదౌ చ గంతవ్యం చ,
మనశ్చ మంతవ్యం చ,
బుద్ధిశ్చ బోద్ధవ్యం చాహంకార శ్చాహంకర్తవ్యం చ,
చిత్తం చ చేతయితవ్యం చ, తేజశ్చ విద్యోతయితవ్యం చ,
ప్రాణశ్చ విధారయితవ్యం చ." ౮

"ఏష హి ద్రష్టా శ్రోతా స్ప్రష్టా ఘ్రాతా రసయితా,
మంతా, బోద్ధా కర్తా విజ్ఞానాత్మా పురుషః,
స పరే అక్షరే ఆత్మని సంప్రతిష్ఠతే" ప్ర. ౪—౭, ౮, ౯ ౯

'పక్షులు తమ వాసవృక్షము నాశ్రయించియుండునట్లు సర్వము పరమాత్మ నాశ్రయించి యుండును.' ౭

'పృథివ్యాది పంచభూతములు, వానికి సూక్ష్మకారణములైన పంచ తన్మాత్రలు, పదునొకం డింద్రియములు వానిచే తెలియనగు— అనుభవింపదగు విషయములును,' ౮

'ద్రష్ట — దర్శించువాడు, శ్రోత—వినువాడు, స్ప్రష్ట—స్పృశించువాడును, ఆఘ్రాత, రసయిత, మననకర్త, బోధకర్తయు నైన (విజ్ఞానాత్మ) జీవుడు నాశరహిత మగు నా పరమాత్మయం దుండును.' ౯

ఇట్లు బ్రహ్మమునందు ప్రకృతి, విజ్ఞానాత్మలు అవిభాగరూపమున నుండు ననుట సుస్పష్టము.

సృష్టికిపూర్వము ప్రలయకాలమున బ్రహ్మమునందు ప్రకృతి విజ్ఞానాత్మ లవిభక్తములుగా నున్నను, ప్రస్తుతమున నట్టి యవిభాగము లేనందున "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ," "ఆత్మైవేదం సర్వమ్" ఇది యంతయు బ్రహ్మమే, ఇదియంతయు నాత్మయే - అను నిట్టి వాక్యార్థము లుపపన్నములు కా వనరాదు. ఇప్పుడును నామరూపాత్మకజగత్తునకు బ్రహ్మ మాధార మగుటచే నుపపన్నమే యగును. వైదికులు జగత్తునకు మూలకారణమైన ప్రకృతి, జీవాత్మలు, బ్రహ్మము నను మూడు (ముప్విధములగు) పదార్థములు నిత్యము లని యెంచుదురు. ప్రకృతి జీవాత్మలు రెండును బ్రహ్మమువలెనే యెల్లప్పుడు (కాలత్రయమునందును) నుండునవి యగుటచే తమ యునికికొఱకు బ్రహ్మము నపేక్షింపవు: కాని, తమ స్థితికొఱకు గుణము ద్రవ్యమునువలె ఆధారముగా బ్రహ్మము నపేక్షించును. ప్రకృతిపురుషులు బ్రహ్మమున నవస్థితములై యుండును. ఈ జగత్తును ప్రకృతిపురుషాత్మకమే కాని వే రేమియు కాదు. కాబట్టి యీ జగత్తునకు బ్రహ్మమే యాధారము. ఇట్లే మంత్రములందును, ఉపనిషత్తులందును వర్ణింపబడినది.

"స్కంభో దాధార ద్యావా పృథివీ ఉభే ఇమే,
స్కంభో దాధా రోర్వంతరిక్షమ్,
స్కంభో దాధార ప్రదిశః షడూర్వీః,
స్కంభ ఇదం విశ్వం భువన మావివేశ" అథ. ౧౦–౪–౭–౩౫.
"సన్మూలాః సో మ్యేమాః సర్వాః ప్రజాః
సదాయతనాః సత్ప్రతిష్ఠాః" ఛాం. ౬–౮–౪.

(స్కంభః=స్తంభము, సత్ప్రతిష్ఠాం=బ్రహ్మ ఆధారముగా గలది.)
'స్తంభము గృహమున కాధారమైనట్లు భూనభోంతరాళాత్మక మగు జగత్తునకు బ్రహ్మ మాధార మని భావము,'

జగజ్జీవాత్మలకు బ్రహ్మ మాధారమైనంతమాత్రమున జగజ్జీవాత్మలు బ్రహ్మమే యనరాదు. గుణమునకు ద్రవ్య మాధార మైనందున గుణము ద్రవ్య మగునా ? కానేరదు. అందునను బ్రహ్మము విలక్షణమైన ఆధారము. సర్వపదార్థములందు నది లోపల వెలుపల యను భేదములేక ఓతప్రోతమై యంతర్యామి యన నొప్పును. మఱి యొక పదార్థ మిట్టిది కానము.

"స ఓతః ప్రోతశ్చ విభూః ప్రజాసు." యజు. ౩౨-౮.

"ఈశావాస్య మిదం సర్వం యత్కించ జగత్యాం జగత్."

యజు. ౪౦-౧.

అను నిట్టి మంత్రవర్ణములందును బ్రహ్మము ఓతప్రోతమై జగదాధార మని వర్ణింపబడుట సుస్పష్టము. ఆధారాధేయభావమువలన బ్రహ్మము, విశ్వము నను నీ రెంటియందును గల యభేదము కల్పితమేకాని సత్యము కాదని కొంద అందురు. వారిదృష్టియందు సత్యమైన యచేతన మొండు లేదు. కాబట్టి చేతనబ్రహ్మముతో నభేదభావమున వ్యవహరింపబడు నచేతనము కల్పితమే యగును. సత్యమైన యచేతనము నొక చేతనముతో నభేదము నొందుట లోకమున జూడము. కల్పితమైనది యధిష్ఠానముకంటె భిన్నముకాదని యంగీకరింపవచ్చును. కాబట్టి బ్రహ్మాధిష్ఠానమున విశ్వము కల్పితమే యని వారిదృష్టి. కాని యిది సరికాదు. విశ్వ మెల్లపుడు నుండునదికాబట్టి యది కల్పిత మనుట సిద్ధముకాదు. కాలము ముప్విధముల విభజింప నగును. (౧) సృష్టికి పూర్వకాలము (౨) సృష్టికాలము (౩) భవిష్యత్కాలము. సృష్టికిపూర్వ మీ విశ్వములేకున్న (సదాత్మకము కాకున్న) సృష్టికాలమున నె ట్లుత్పన్నము కాగలదు ? అసదాత్మక మగు కుందేటి కొమ్మెన్నడైన నుత్పన్నము కాగలదా ? విశ్వ ముత్పన్న మగుచుండుట ప్రత్యక్షసిద్ధము. కాబట్టి సృష్టికిపూర్వ మియ్యది సదాత్మకము (ఉనికిగలది) కాక తప్పదు.

"అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్." తై. ౨—౭.

'పూర్వ మియ్యది యసత్తుగా నుండెను.' అను నీ వాక్యమున నస త్తని యున్నందున జగత్తుయొక్క సత్‌భావము కల్పిత మందురేని, వాక్యమునగల 'అసద్' శబ్దార్థము సరిగా గ్రహింపలేదని చెప్పుదుము. ఈ వాక్యము సృష్టికిపూర్వము జగత్తు బొత్తిగాలేదు (అత్యంతాభావము) అని బోధింపక సృష్టికాలమున నెట్లున్నదో, అట్లు - ఆ రూపమున సృష్టికి పూర్వము లేదని మాత్రము తెలుపును. 'సత్' పదమునకు విపర్యయమైన 'అ స త్' పదమున కిట్లే యర్థము చెప్పుకొనవలయును. అందు వలననే ముందు 'అసత్' అని చెప్పి, యట్లు చెప్పుటచే నెవరేని. పొర పాటున 'అసత్' అనగా నత్యంతాభావము (బొత్తిగా లేకుండుట) గ నెంచెదరని యూహించియే వెంటనే మరియొక వాక్యమునందు స త్తని చెప్పబడినది.

"అసద్ వా ఇద మగ్ర ఆసీత్, త త్స దాసీత్" ఛాం. ౩—౧౯—౧.

'ఇది పూర్వ మవ్య క్తముగా నుండెను. ఇపుడు వ్య క్త మయ్యెను.' అని వాక్యార్థము.

"తద్ధేదం త ర్హ్యవ్యాకృత మాసీత్
త త్సదాసీత్ త న్నామరూపాభ్యా మేవ వ్యాక్రియత"

ఛాం. ౧—౪—౭.

'ముందు నామరూపములు లేక అవ్యాకృతమైయున్న జగత్తు తదుపరి నామరూపములతో వ్యాకృతము చేయబడినది' అని స్పష్టముగ వర్ణింపబడినది. కాబట్టి సృష్టికి పూర్వము విశ్వము సదాత్మకము కాదనుట తగదు. సృష్టికి పూర్వము సదాత్మకమైనది సృష్టికాలమున నసదాత్మకము- కల్పితము అనుట యుక్తము కాదు.

జగత్తు సృష్టికిపూర్వమేయున్న సృష్టికాలమున పుట్టున దేది? పుట్టు చున్నది కావున జగత్తు పూర్వము లేదందుమేని - అదియును పొసగదు,

పుట్టుక వస్తువుయొక్క యనిత్యతను తెలుపును. కాని దాని యత్యంతాభావమును (పొత్తిగాలేకునికిని) దెలుపదు. జగత్తు నిత్యము కాదనుటలో నేరికిని విరోధములేదు. కాబట్టి పుట్టుకమూలమున జగత్తు కల్పితము (అసత్) అనుట హేతుబద్ధము కాదు. మఱియు సత్త్వ మన నర్థక్రియాకారిత్వము. జగత్తు అర్థక్రియాకారి (ప్రయోజనకారి) యనుట సర్వసమ్మతమే. కాబట్టి విశ్వము సృష్టికాలమునందును సత్యమే యనుట నిర్వివాదవిషయము.

సృష్టికిపూర్వము సదాత్మకమై యిప్పుడును సదాత్మక మగు నీ జగత్తు భవిష్యత్తున నుండ దని యెట్లు చెప్పనగును? సద్వస్తు వెన్నడు నభావమునొందదు. కాలత్రయమునందు నిట్లు సహేతుకముగ సద్భావము గల యీ విశ్వమునకు ఆధారాధేయభావమున బ్రహ్మైకత్వకత్వము సర్వవిధముల నుపపన్నమే యగుచున్నది.

లక్షణప్రయోజనము లక్ష్యమును సమానాసమానజాతీయము లగు పదార్థములనుండి వేరుచేయుటయే ప్రథమసూత్రమున బ్రహ్మము జిజ్ఞాస్యముగ (తెలియదగినదిగ) జెప్పబడినది. అయ్యది దానికి సమానజాతీయములయిన పదార్థములనుండియు, అసమానజాతీయము లగు పదార్థములనుండియు వేరుసేయబడకున్న నది జిజ్ఞాస్య మగుట దుర్ఘటము. బ్రహ్మము చేతనము. విజ్ఞానాత్మలు (జీవులు)ను చేతనములే. కావున నవి బ్రహ్మకు సమానజాతీయములు. ప్రకృతి, దాని కార్యము లగు మహదాది పదార్థములు జడము లగుటచే నవి బ్రహ్మ కసమానజాతీయములు. బ్రహ్మశబ్దము ఉపనిషత్తులందు ప్రకృతి, జీవులు, బ్రహ్మము నను మూటిని దెలుపుట కట నట ప్రయోగింపబడినది.

"సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మ" తై. ౨-౧
ఈ వాక్యమునందు బ్రహ్మపదము బ్రహ్మమును దెలుపును.
"స వా అయ మాత్మా బ్రహ్మ విజ్ఞానమయః" బృ. ౪-౪-౫.

ఇందలి బ్రహ్మపదము జీవవాచకము.

"తపసా చీయతే బ్రహ్మ" ముం. ౧-౧-౮.

ఇందు బ్రహ్మపదము ప్రకృతివాచకము. ఇంతియకాక యీ బ్రహ్మ పదము వేదము మున్నగు ననేకార్థములందును ప్రయోగింపబడుటయు కలదు.

"యస్య బ్రహ్మ ముఖ మాహుః" అథ. ౧౦-౪-౭-౧౯.

ఇట బ్రహ్మపదము వేదవాచకము. ఇట్లే

"యో బ్రహ్మణే ప్రథమం గా అవిందత్" ఋ. ౧-౭-౧౨

"యస్య బ్రహ్మచ క్షత్రంచ ఉభే భవత ఓదనమ్" కఠ. ౧-౨-౨౫.

ఈ రెండువాక్యములందుగల బ్రహ్మపదము బ్రాహ్మణబోధకము. ఇట్లనేకార్థములను బోధించు బ్రహ్మపదముచే తెలియదగు వస్తు వెయ్యదియో లక్షణములేక తెలిసికొనుట యశక్య మగును. లక్షణముద్వారా లక్ష్య మగు బ్రహ్మము సమానాసమానజాతీయము లగు వస్తువులనుండి వేరు చేయబడి స్పష్టముగ తెలియనగును. నాడు మనము తెలిసికొనదగిన బ్రహ్మ మిదియా? అదియా? లేక యేది? యని సంశయము గలుగదు. జగజ్జన్మాదులకు బ్రహ్మము నిమిత్తకారణ మని లక్షణమొనరించిన తదుపరి బ్రహ్మపదముచే చెప్పబడినను - జగత్తున కుపాదానకారణమైన ప్రకృతికాని, విజ్ఞానాత్మయైన పురుషుడు (జీవుడు) కాని, బ్రాహ్మణుడుకాని, వేదము కాని జగత్తుయొక్క జన్మస్థితిలయములకు నిమిత్తకారణము కానందున నిం దేది బ్రహ్మమా యని సంశయము కలుగనేరదు. బ్రహ్మము సర్వాధారము, సర్వనియామకము నై యన్నిటికి నొప్పును. అందువలన బ్రహ్మము జగజ్జన్మాదులకు నిమిత్తకారణము. జన్మాద్యస్య యతః- అను లక్షణము సూపపన్నము. (౨)

జగజ్జన్మాదులకు కారణమును చెప్పుచు బ్రహ్మము సర్వశక్తిమంతము, సర్వజ్ఞము నని చెప్పబడినది. ప్రస్తుత మా విషయమును దృఢపఱచుచు నందులకు హేతువును చూపుచున్నాడు.

శాస్త్ర యోనిత్వాత్ ౧-౧-౩

(బ్రహ్మపద మీ సూత్రమునగూడ నన్వయించును.)

బ్రహ్మ=బ్రహ్మము, శాస్త్రయోనిత్వాత్=వేదమునకు కారణమగుట వలన, బ్రహ్మము సర్వశక్తిమంతము, సర్వజ్ఞము నని సూత్రార్థము.

శాస్త్ర మన నిట వేద మని యర్థము. అయ్యది భువనమునందలి మానవులకందరికి హితమును సంపాదించుటకు, అహితమును విడుచుట కును వలయు సాధనముల ననుశాసించును - తెలుపును. వేదమునం దెట్టి పక్షపాతమును లేదు. అయ్యది భారతీయులను ప్రేమించి అన్యదేశీయులను ద్వేషింపదు. దానికి హిందూ మహమ్మదీయాది మతభేదము కాని, కృష్ణ గౌరాది వర్ణభేదముకాని లేదు. సర్వజ్ఞునివలె సర్వులకు సర్వము నను శాసించును. ప్రదీపము పగిది సర్వజనులకు సర్వమును ప్రకాశింపజేయుచు వెలుగొందుచున్నది. సర్వోపాయములకు, సర్వవిద్యలకును వేదము నిల యము. వేదమునం దుపపాదింపబడని విద్య లోకమున నొండును కానము. కాబట్టి వేదము మహచ్ఛాస్త్ర మనక తప్పదు. యోని పద మీ సూత్రమున కారణవాచకము. మహచ్ఛాస్త్రమైన వేదమునకు కారణ మగు బ్రహ్మము సర్వజ్ఞము, సర్వశక్తిమంతము కాకుండుట పొసగదు. ఏయే శాస్త్రములు మానవనిర్మితములో యందలి జ్ఞానముకంటె తత్కర్తలయం దధికజ్ఞాన ముండుట లోకవిదితము. యాజ్ఞ్యవల్క్యుడు శతపథమును, కణాదుడు కాణాదము (వైశేషికము)ను, పాణిని పాణినీయమును (అష్టాధ్యాయిని) రచించియున్నారు. వా రాయా శాస్త్రములందు గల జ్ఞానముకంటె నధిక జ్ఞాను లనుటలో నేరికిని సంశయ ముండదు. అల్పవిజ్ఞాని యధికవిజ్ఞాన వంత మగు గ్రంథము రచింపజాలడు. ఋగ్వేదాదిలక్షణముగల శాస్త్రము సర్వజ్ఞగుణాన్వితమై యుండుటవలన దానికి కారణమయిన బ్రహ్మము కూడ సర్వజ్ఞము, సర్వశక్తిమంతము ననుట యుక్తమే. (౩)

శాస్త్రమునకు నిమిత్త మగుటవలన బ్రహ్మము సర్వజ్ఞము, సర్వ శక్తిమంతము నని చెప్పబడినది. అది యెట్లు తెలియు నన :

తత్తు సమన్వయాత్   ౧-౧-౪

(తత్ + తు. సమన్వయాత్. ఈ సూత్రమున బ్రహ్మపదము షష్ఠీ విభక్తితోకూడి యన్వయించును.)

తత్=ఆశాస్త్ర కారణత్వము, బ్రహ్మణః తు = బ్రహ్మకే, సమన్వయాత్=సంబంధించుటవలన, తెలియు నని సూత్రార్థము.

యుక్తులమూలమునను, ఉపనిషద్వాక్యములచేతను బ్రహ్మమే వేదమునకు నిమిత్త మని తెలియుచున్న దని భావము.

మానవులలో ననుదినము ప్రవర్ధమాన మగు జ్ఞానము స్వాభావిక మన జెల్లదు. స్వాభావిక మగుచో నయ్యది యభివృద్ధినొందుటకు పర సాహాయ్య మపేక్షింప కుండెడిది. పరసాహాయ్యము నపేక్షించి వర్ధిల్లునది స్వాభావికము కానేరదు. కాబట్టి మనుష్యులలోగల జ్ఞానాభివృద్ధి స్వాభావికముకాక నైమిత్తిక మనక తప్పదు. అందువలననే మానవులు తమ జ్ఞాన మనెడి యైశ్వర్యమును వృద్ధిబొందించుకొనుటకై విద్యాసంస్థల నేర్పఱచుకొందురు. అందు యోగ్యులయిన విద్వాంసుల నేరి కోరి తెచ్చి, తమ సంతానమునకు శిక్షణము నొసంగి వారిజ్ఞానము నభివృద్ధి నొందించుటకై నియమింతురు. వారికి వలయు నితరగ్రంథాది సాధనసామగ్రిని చేకూర్చుదురు. దీనింబట్టి జ్ఞానము నైమిత్తిక మనుట సిద్ధము. నైమిత్తికమన నిమిత్తముద్వారా సంపాదింపబడునది. నేటిమానవుల జ్ఞానప్రాప్తి నిమిత్తసాధ్య మైనపుడు సృష్టికి నారంభమున మానవులకు లభించిన జ్ఞానమును నిమిత్తము లేక సంభవింప దనుట నిక్కువము. సృష్టికి నారంభమున నుద్భవించిన మానవులందఱును చదువరులుకామి నర్థపరిభాషల నెఱుగనివారై యొండొరుల జ్ఞానాభివృద్ధికి నిమిత్తము కాజాలరు, కాబట్టి సర్వజ్ఞను సర్వ

శక్తిమంతము నగు బ్రహ్మమే వారికి వేదమనెడి శాస్త్రముద్వారమున జ్ఞానైశ్వర్యము నొసంగియుండు నని తెలియనగును.

పరమర్షి పతంజలియు తన యోగతంత్రమున నిట్లే వాకొని యున్నాడు.

"పూర్వేషా మపి గురుః కాలే నానవచ్ఛేదాత్" యో. ౧-౨౬.

చతుర్వేదాధ్యయనసంపన్నుడైన గురువు నేడు వేదముద్వారా మనకు జ్ఞానము నొసంగుచున్నాడు. అట్లే సర్గాదియం దుద్భవించిన పూర్వులకును వేదముద్వారా గురువు జ్ఞానప్రాప్తి గలిగించియుండు ననుట నిశ్చితము. మనవంటి మానవులెల్లరు శరీరధారు లయినందున కొండొక కాలముచే బద్ధులుకాక తప్పదు. బ్రహ్మము శరీరి కాదు. కావున నది కాల బద్ధము కాదు. అందువలన మనపూర్వులకు పూర్వులయిన గురువులకును బ్రహ్మము గురు వనుట సంగతమే. ఆ బ్రహ్మమే వేదాదిశాస్త్రమునకు నిమిత్త మగుట యుక్తము. బ్రహ్మమునకు మించినది మఱియొకటి లేదు. దానికి సమానమును గానము. సామ్యముకాని, యాధిక్యముకాని లేని పదార్థమే బ్రహ్మ మనబడును. బ్రహ్మ మిట్టిదే యని వేదము చెప్పుచున్నది.

"నకిరింద్ర! త్వదుత్తరో న జ్యాయా అస్తి,
వృత్రహన్! నకిరేవా యథాత్వమ్." ఋ. ३-౬-౧౯-౧.

ఉపనిషత్తునందు నిట్లే వర్ణింపబడినది.

"న తత్సమ శ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే" శ్వే. ౬-౮

మఱియు బ్రహ్మము పితృకల్పమగుటచే నదియే శాస్త్రమునకు నిమిత్తము. తండ్రి బిడ్డలను గని, వారు విద్యాభ్యాసము చేయకున్న నర్థములను, వానికిగల సంజ్ఞలను సరిగ నెఱుగనివారై లోకమున వ్యవహరింప నర్హులు కాజాల రని యెంచును. సంసారయాత్రను బాగుగ నిర్వర్తింపవేర రని గుర్తించి కరుణార్ద్రచిత్తుడై హితాహితప్రాప్తి, పరిహార - యోగ్య

మగు జ్ఞానము నుదయింపజేయు శబ్దసముదాయము వారికి దెలియునట్లు తగిన వ్యవస్థ చేయును. అట్లే పరమకారుణిక మగు బ్రహ్మము సైతము ప్రజల నుద్భవింపజేసి వారి సంసారయాత్రానిర్వహణార్థము కొండొక శబ్దరాశిమూలమున వారికి జ్ఞానము నుపదేశింపవలసియుండెను. బ్రహ్మము మానవులకు పితృకల్పమనుట వేదసిద్ధము.

"స నః పితేవ సూనవేఽగ్నే। సూపాయ నో భవ" ఋ. ౧-౧-౨-౯.

"త్వం హి నః పితా వసో।................" ఋ. ౬-౭-౨-౧౧.

ఈ మంత్రములందు బ్రహ్మము మానవులకు పితృకల్పమని స్పష్టముగా వర్ణింపబడినది. కాబట్టి బ్రహ్మమే శాస్త్రమునకు నిమిత్తము.

బ్రహ్మము సర్వప్రాణుల కధిపతి యగుటచేతను శాస్త్రమునకు నిమిత్తము కావలసియున్నది. జనులను పాలింపనెంచు జనాధిపతి 'ఇది మీకు హితము చేకూర్చును. ఇది యహిత మొనర్చును. కావున హితసాధనము మీ కనుష్ఠింపదగినది. అహితము, తత్సాధనము పరిహరింపదగినవి.' అని స్వజనులకు బోధ గఱపును. అట్టియెడ సర్వాధిపుల కధిపము, సర్వజ్ఞము నగు బ్రహ్మము మానవుల నుదయింపజేసి వారికి హితాహితప్రాప్తి, పరిహార, జ్ఞానము నొదవజేయకుండు టెట్లు పొసగును? అట్టి జ్ఞానోదయకర మగు శబ్దరాశియే ఋగ్వేదాదిలక్షణముగల శాస్త్రము. కాబట్టి బ్రహ్మము శాస్త్రనిమిత్త మనుట సంగతమే. ఇయ్యది శాస్త్రమునందును ప్రతిపాదింపబడినది.

"తస్మాద్ యజ్ఞాత్ సర్వహుత ఋచః సామాని జజ్ఞిరే,
ఛందాంసి జజ్ఞిరే తస్మాద్ యజు స్తస్మా దజాయత."

ఋ. ౮-౪-౧౮-౯.

'వర్ణాశ్రమ వాసులచే తర్ప్యమాణమును, యజనీయమును నగు బ్రహ్మమువలన ఋక్కులు, సామములు, ఛందస్సులు (అథర్వము) యజుస్సు నుద్భవించినవి.

పాద (చరణ) వ్యవస్థ గల మంత్రములు ఋక్కు లనబడును. యజ్ఞమునందు గాయత్ర్యాది సామములచే గానము సేయబడు ఋక్కులు సామము లనబడును. ఋక్కులు, సామములు కాక గద్యరూపమున నుండు మంత్రములు యజు స్సనబడును. మంత్రములు గాయత్రి మున్నగు ఛందస్సులతో గూడియున్నను నయ్యవి సర్వ విద్యా బోధకము లని సూచించునిమిత్తము యజుస్సుకు పూర్వము ఛందస్సులు జనించిన వని చెప్పబడినది. లేక (ఛందః) ఛంద స్సన వేదము. 'ఛందాంసి' యన నథర్వ వేద మనియు చెప్పవచ్చును. వాస్తవమున మంత్రములన్నియు గద్యాత్మకములు, పద్యాత్మకములు నని రెండు విధములు. అందు పద్యాత్మకములలో యజ్ఞమునందు గాయత్రము మున్నగు సామగానములతో పాడబడు మంత్రములు సామము లనియు, మిగిలినవి ఋక్కు లనియు ననబడును. గద్యాత్మకములన్నియు యజుస్సు లనబడును. కాని వీనిలో వర్ణాశ్రమవాసులచే ననుష్ఠింపబడు యజ్ఞములం దుపయోగింపబడని మంత్రములుమాత్రము అథర్వము (అథర్వాంగిరసః) లనియు వ్యవహరింపబడును. ఇట్లు మంత్రము లన్నియు రెండువిధములయినను నవాంతరభేదముచే నొకట త్రిధములుగను, మఱియొకట చతుర్విధములుగను చెప్పబడుచున్న వని భావము. ఈ మంత్రములన్నియు కలిసి వేద మనబడును.

"వాగ్ వివృతాశ్చ వేదాః" ముం. ౨-౧-౪

మంత్రములు పైనజెప్పినట్లు నాలుగువిధములై నందున వేదములును నాలుగుగ వ్యవహరింపబడుచున్నవి. ౧. ఋగ్వేదము ౨. యజుర్వేదము ౩. సామవేదము ౪. అథర్వవేదము. వేదనామాంకిత మగు నీ శాస్త్రమునకు బ్రహ్మమే నిమిత్త మని యిట్లు వేదములే చెప్పుచుండ కాదన నెవరికి శక్యము? వేదము పరమప్రమాణము. అంతకుమించిన శబ్దప్రమాణ మొండు లేదు. వేదోక్తము యుక్తితోను ప్రమాణితమగునవ్వ దద్దానిని

గురించి చెప్పవలసిన దే ముందును? కాబట్టి బ్రహ్మము శాస్త్రనిమిత్త మనుట సుసంగత మని భావము. (౪)

శాస్త్రనిమిత్త మగు బ్రహ్మము సర్వజ్ఞము, సర్వశక్తిమంతము నై జగత్తునకు జన్మాదికారణమైన నగుగాక. అంతమాత్రమున నయ్యది జగత్తునకు నిమిత్తకారణ మని యంగీకరింప శక్యముకాదు.

"జన్మాద్యస్య యతః" అను సూత్రమునందలి 'యతః' పదమునకు చెందిన పంచమీవిభక్తి హేతుమాత్రమును బోధించుచు నిమిత్తోపాదాన కారణములను రెండింటిని సూచించు నవకాశ ముండుటవలనను, శబ్దముచే జెప్పబడకపోవుటచేతను బ్రహ్మము జగన్నిమిత్తకారణ మెట్లగు నన:

ఈక్షతే ర్నాశబ్దమ్ ౧-౧-౫

ఈక్షతేః = ఈక్షణ శ్రుతివలన, 'అశబ్దం = జగజ్జన్మాదులకు బ్రహ్మము నిమిత్తకారణ' మని శబ్దముచే జెప్పబడలేదు (అశ్రౌతము) అనుట, న=తగదు.

ఋగ్వేదాదిలక్షముగల శాస్త్ర మిట శబ్ద మనబడును. ముందు రాబోవు సూత్రములం దుపనిషద్వాక్యవిచారణ లభించుటవలన ఉపనిషత్తులను నీ శబ్దముచే లక్షితము లగును.

'శక్యసంబంధే లక్షణం' అనుటంజేసి వేదోపనిషత్తులకు వ్యాఖ్యాన వ్యాఖ్యేయభావము శక్యసంబంధ మగును. ఋగ్వేదాదిశాస్త్రము వ్యాఖ్యేయము, ఉపనిషత్తులు, బ్రాహ్మణములు, వ్యాఖ్యానము. బ్రహ్మము జగజ్జన్మాదులకు నిమిత్తకారణ మని ప్రతిపాదించు శబ్ద మొందును లేదని 'అశబ్దము'న కర్థము. 'ఈక్షతేః' అనునది హేతుసూచకము. ఈక్షతి ధాతువున కర్థము ఈక్షణము. ఈక్షణ మనగా సంకల్పము - గర్భమునందు గల పర్యాలోచన మనెడి జ్ఞానము. దీనినే యుపనిషత్కర్తలు తప స్సందురు. కావున 'ఈక్షతేః' అను పదమునకు 'తపఃశ్రవణమువలన' నని

యర్థము. కాబట్టి "ఈక్షతేః = తపశ్శబ్ద శ్రవణమువలన, అశబ్దం న = బ్రహ్మము జగజ్జన్మాదులకు నిమిత్తమని శబ్దముతో జెప్పలేదనుట యుక్తముకాదని సూత్రార్థము.

ఛాందోగ్య ప్రపాఠకమునందు

"సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీదేక మేవాద్వితీయమ్" ఛాం. ౬-౨-౧.

అని ప్రారంభించి,

"తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయే యేతి, తత్తేజో ఽసృజత"

ఛాం. ౬-౨-౩.

అని చెప్పబడినది. ఇందు పూర్వవాక్యమున సృష్టికిపూర్వము చేతనాచేతనాత్మక మగు (ఇదం పదవాచ్యం) నిఖిలజగత్తును ప్రకృతితో బాటు బ్రహ్మమునందు అవిభాజ్యమైయున్నట్లు చెప్పి, రెండవ వాక్యమునందా సచ్ఛబ్దవాచ్యమగు బ్రహ్మమే ఈక్షణపూర్వకముగ అగ్ని (తేజః) మున్నగు జగత్తును సృజించినట్లు వర్ణింపబడినది. (ఇట తేజస్సునకు పూర్వము - 'ఆకాశవాయువులను సృష్టించినతదుపరి -అని కలుపుకొనవలయును.) జగజ్జన్మాదులకు బ్రహ్మము నిమిత్తకారణముగా శ్రుతి యంగీకరింపదేని పై వాక్యములందు బ్రహ్మ మీక్షణపూర్వకమైన తేజః ప్రభృతి సృష్టి చేసిన ట్లెందుకు వర్ణింపబడును? కుండకు నుపాదానకారణమైన మృత్తికయందు ఈక్షణపూర్వక స్రష్టృత్వ మెటనైన చూడగలమా? చూడలేము. నిమిత్తకారణమైన కుమ్మరియం దీక్షణాదులు ప్రత్యక్షసిద్ధములు. అట్లే జగజ్జన్మాదులకు నిమిత్తమయిన (కర్తయయిన) బ్రహ్మమునందును ఈక్షణపూర్వక స్రష్టృత్వము శ్రుతివర్ణించినది. కాబట్టి జగత్తునకు బ్రహ్మము నిమిత్తకారణ మనుట శాస్త్ర ప్రతిపాదితమే - శబ్ద ప్రతిపాదితమే యగును కాని యశబ్దముకాదని భావము.

కొందఱు ఈ సూత్రమునకు మరియొకవిధముగ వ్యాఖ్యానము చేయుదురు.

ఈక్షతేః=ఈక్షితృత్వశ్రవణమువలన, న=సాంఖ్యపరికల్పితమగు నచేతన ప్రధానము(ప్రకృతి) జగత్తునకు కారణమని వేదాంతమునందుజెప్పుటకు శక్యముకాదు. కారణమేమన, అశబ్దం=అది శబ్దప్రతిపాదితముకాదు.

కారణమునకు నీక్షితృత్వము శ్రుతియందు చెప్పబడుటవలన జగత్కారణము అచేతన ప్రధానమని యంగీకరింపవలనుపడదు. అచేతన ప్రధానము జగత్కారణమని శ్రుతియందు చెప్పబడకుండుటయే యిందులకు కారణము.

ఈ వ్యాఖ్యానము సరియైనది కాదు. ఇట్టి యర్థ మంగీకరించిన ప్రకృతహాని, అప్రకృత ప్రక్రియాప్రసక్తియు కలుగును. ప్రకృత విషయమును విడిచి యప్రకృతమయిన విషయమును గ్రహింపవలసివచ్చునని భావము. ఏ విషయ మీ ప్రకరణమున పూర్వసూత్రములందు విచారింపబడుచున్నదో యది ప్రకృతము. ఇతర మప్రకృతము. కాబట్టి బ్రహ్మము ప్రకృతవిషయము. అచేతనమైన ప్రధానము (ప్రకృతి) అప్రకృతము. పూర్వసూత్రములందుగాని, ఈ సూత్రమునగాని, ప్రధానమును తెలుపు శబ్దమొందును గానరాదు. అధ్యాహారము చేయుదమన్నను ప్రకరణము ననుసరించి అధ్యాహారముచేయవలయునుగాని స్వతంత్రించి చేయజనదు. సూత్రముల శైలియు నందుల కంగీకరింపదు. ఈక్షణహేతువు (ఈక్షతేః) ప్రకృతవిషయమునకు ప్రాప్తించిన యశబ్దతను దొలగించుచున్నదికాని, ప్రధానమునకు గల కారణత్వమును నిషేధించుటలేదనిస్పష్టముగా దెలియుచున్నది. కాబట్టి అకస్మాత్తుగ నిట జడ మగు ప్రధానమును గ్రహించుట ప్రకృతమును విడిచి, అప్రకృతమును గ్రహించుటయే యగును. వ్యాఖ్యానముకూడ దూషిత మగును. కారణమున కీక్షితృత్వశ్రవణమువలన కారణము శబ్దప్రతిపాదిత మగునుకాని, ప్రధాన మశబ్ద మని యెట్లు సిద్ధింపగలదు? కాగా ఈక్షణ శబ్దశ్రవణమువలన బ్రహ్మము జగన్నిమిత్తకారణమని పూర్వము చెప్పిన యర్థమే సంగతమగును.

మఱియు ప్రధాన మశబ్దమనుటయు యుక్తము కాదు.

"మహతః పర మవ్యక్తమ్" కఠ. ౩-౧౧.

"సత్వా దధి మహా నాత్మా మహతో ఽవ్యక్త ముత్తమమ్" కఠ. ౬-౭

"తపసా చీయతే బ్రహ్మ" ముం. ౧-౧-౮.

"అజా మేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం" శ్వే. ౪-౫.

ఇట్టివి యెన్నో ఉపనిషద్వాక్యములు ప్రధానము (ప్రకృతి) యొక్క శ్రౌతత్వము (శబ్దప్రతిపాద్యము)ను బోధించుచుండ నయ్యది యశబ్ద మనుట యుక్త మెట్లగును? ఎన్నటికిని కాజాలదు. కాబట్టి యీ వ్యాఖ్యాన మనాదరణీయ మని భావము. (౫)

జగజ్జన్మాదులకు నిమిత్తకారణమైన బ్రహ్మము శ్రౌతమేకాని అశ్రౌతము కాదని పూర్వసూత్రమున చెప్పబడినది. ఈ సూత్రమున మహర్షి యీ విషయమునే దృఢపరచుచున్నాడు.

గౌణశ్చే న్నాత్మశబ్దాత్ ౧-౧-౬

గౌణఃచేత్=పూర్వసూత్రమున జెప్పబడిన ఈక్షణము గౌణము-గుణసంబద్ధము-ప్రాకృతిక మని యందురేని, న=కాదు. కారణ మేమన, ఆత్మశబ్దాత్=ఆత్మశబ్దముచే చెప్పబడుటవలన *

"స దేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీ దేక మే వాద్వితీయమ్" ఛాం. ౬-౨-౧.

'ఓ సౌమ్య! పూర్వమున నియ్యది సత్తే, ఒక్కటే, అద్వితీయము నైయుండెను' అను నీవాక్యమునందలి "సత్" పదము సర్వజ్ఞ

---

* ఈ శాస్త్రమునందు గుణశబ్దముచే ప్రకృతినే గ్రహింపవలయును. ప్రధానశబ్దముచే బ్రహ్మముమ గ్రహింపనగును. కారణ మేమున:

"ఆనందాదయః ప్రధానస్య" వే. 3-3-౧౧.

అను నీ సూత్రమునందు ప్రధానశబ్దము బ్రహ్మార్థమునందే ప్రయోగింపబడినది.

మైన బ్రహ్మమును బోధించు నన వీలులేదు. ఈ వాక్యములోని (ఇదమ్) 'ఇయ్యది' యను పదము జడచేతనాత్మకమగు జగత్తును బోధించుచున్నది కదా। అవును, అట్లే బోధించుచున్న దని యందురేని (సత్) బ్రహ్మము, (ఇదమ్) ఇయ్యది—ప్రకృతి—అను నీ రెండుపదములు నొకే విభక్తియందు ప్రయోగింపబడినవి. ప్రథమాంతములు. కాబట్టి యివి సమానాధికరణములు. వీనిలో సామానాధికరణ్య మున్నది. ఈ సామానాధికరణ్యము బ్రహ్మము, ప్రకృతి యను నీ రెంటియందుగల యాధారాధేయభావమునే తెలుపునని కదా మీ మతము। ఇది యెట్లు పొసగును? లోకమునందు చేతనము జడమున కాధారమై యుండుట చూడజాలము. అట్టి యుదాహరణము లభించినచో చేతనమైన బ్రహ్మము జడప్రకృతి కాధార మని యంగీకరింప వచ్చును. ఉదాహరణము లభింపనపుడు కల్పించుట యుక్తము కాదు. కల్పన యుపలబ్ధిపూర్వకముగనుండవలయును. కాబట్టి బ్రహ్మము, జగత్తనను నీ రెంటిలోగల యాధారాధేయ భావమును 'సత్', 'ఇదమ్' అను నీ రెండుపదములలో సామానాధికరణ్యము నిర్దేశించుచున్న దని చెప్పవలను పడదు. చేతనములకు, నచేతనములకు నీ భూమి యాధారముగనుండుట మనము ప్రత్యక్షముగ జూచుచున్నాము. భూమి యచేతనము. ఈ సామ్యము ననుసరించి చేతనాచేతనాత్మకములగు సర్వభూతములకు నాధారముగ 'సత్' పదముచే జెప్పబడునది యచేతనమే యైయుండవలయును. అదియు మూల కారణమైన ప్రకృతి యనుటయే యుక్తమగును. దానినే యౌపనిషదులు - ఉపనిషత్కర్తలు ప్రధానము—అవ్యక్తము—అవ్యాకృతము—అని యందురు.

ప్రకృతి సత్పదవాచ్యమైనయెడల నది జడము కాబట్టి 'తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయే యేతి, తత్తేజో ఽసృజత' అను నీ వాక్యమునందు జెప్పబడిన ఈక్షణ మెట్లు సిద్ధించును? అని శంకింపరాదు. "తత్తేజ ఐక్షత" ఛాం. ౬-౨-౩. "తా ఆప ఐక్షన్త" ఛాం. ౬-౨-౪ అను వాక్యములందు జెప్పబడిన అగ్ని, జలముల ఈక్షణము సిద్ధించినట్లు సిద్ధింపగలదు. ఇట

జడము లయిన అగ్ని జలములకు గల రీక్షణము మీ కెట్లు సిద్ధింపగలదో మాకును ప్రకృతియం దీక్షణ మట్లే సిద్ధింపగలదు. అగ్నిజలముల యీ క్షణము గౌణము-ఔపచారికము-అముఖ్యము-అందు రేని ప్రకృతికి చెందిన యీక్షణముకూడ నట్లే యముఖ్య మగును. కాగా జగజ్జన్మాదులకు నిమిత్త కారణమయిన బ్రహ్మము అశబ్దము కాదు. శాబ్దమే - శబ్దప్రతిపాదితమే - శ్రౌతమే-శాస్త్రప్రతిపాదితమే-యనుట తగదు అని పూర్వపక్షము.

ఆత్మశబ్దముచే బ్రహ్మము చెప్పబడుటవలన నీ పూర్వపక్షము - ఆక్షేపము - యుక్తము కాదని సమాధానము.

సత్ పదముచే జెప్పబడిన బ్రహ్మము "సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీ దేకమే వాద్వితీయమ్" అని యారంభింపబడి 'తదైక్షత బహుస్యామ్' అని దానియం దీక్షణమును వర్ణించి, తుదకు "త త్సత్యం స ఆత్మా" ౬-౮-౭ అని చేతనవాచక మగు ఆత్మశబ్దముచే చెప్పబడినది. ఇట్టియెడ "సత్" పదముచే జెప్పబడిన మూలకారణము నచేతనమగు ప్రధానము (ప్రకృతి)గ నెంచెదమేని అదియే ప్రకృతమగును. కావున నాప్రధానమే తుదకు చేతనవాచక మగు నాత్మపదముచే జెప్పబడిన ట్లెంచవలసియుండును. కాని, జడ మగు ప్రధాన మెక్కడ నెన్నడు నాత్మపదముచే వర్ణింపబడుట జూడము. ఆత్మశబ్దమునకు ప్రధానము (ప్రకృతి) అర్థమందు మేని శబ్ద శక్తి కది విరుద్ధ మగును. గోశబ్దమునకు గుఱ్ఱ మని యర్థము సెప్పిన ట్లగును. సచ్ఛబ్దమునకు బ్రహ్మ మర్థమనిన నట్టిదోష ముండదు. ఆత్మ శబ్దము బ్రహ్మమునందు వర్తించు ననుటలో శబ్దశక్తి యనుకూలించు నని భావము.

"తమేవ విద్వాన్ నబిభాయ మృత్యో రాత్మానం
ధీర మజరం యువానమ్" అథ. ౧౦-౮-౮-౪౪.
"నాయ మాత్మా ప్రవచనేన లభ్యః" కఠ. ౨-౨౩.

"అగ్ని ర్మూర్ధా చక్షుషీ చంద్రసూర్యౌ,
దిశః శ్రోత్రే వాగ్ వివృతాశ్చ వేదాః
వాయుః ప్రాణో హృదయం విశ్వ మస్య
పద్భ్యాం పృథివీ హ్యేష సర్వభూతాంతరాత్మా" ము. ౨-౧-౪.

"ఏకో దేవః సర్వభూతేషు గూఢః
సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా" శ్వే. ౬-౧౧.

'బ్రహ్మము నెఱిగియే మృత్యువునకు భయపడడు'
'ప్రవచనముచే బ్రహ్మము లభ్యముకాదు'

'బ్రహ్మమునకు మూర్ధ మగ్ని, నేత్రములు చంద్రసూర్యులు, శ్రోత్రములు దిక్కులు, వాక్కు వేదములు, ప్రాణము వాయువు, హృదయము విశ్వము, పాదములు పృథివి-ఈ బ్రహ్మము సర్వభూతముల కంతరాత్మ.

'ఒకేదేవుడు సర్వభూతములందును గుప్తముగా నున్నాడు. అతడు సర్వవ్యాపి. సర్వభూతముల కంతరాత్మ' అని యిట్లు బ్రహ్మమే యాత్మ శబ్దముచే తెలుపబడినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కాబట్టి సర్వజ్ఞమైన బ్రహ్మమే సచ్ఛబ్దవాచ్య మగును. కాని అచేతన మగు ప్రకృతి కాదు.

ఈక్షణము గౌణము - ఔపచారికము అనుటయు గౌరవమగును. 'సత్' పదము ప్రకృతివాచక మనుటలో శబ్దశక్తివిరోధము వాటిల్లినట్లు, ఈక్షణము ప్రకృతియం దౌపచారిక మని కల్పించుటలోను గౌరవదోషము వాటిల్లును. ఈక్షణము చేతనధర్మ మగునుకాని జడధర్మము కానేరదు. చేతనధర్మమయిన యీక్షణము జడ మగు ప్రకృతియందు కల్పించుటకై ముందుగా చేతనసంబంధము ప్రకృతికి కల్పింపవలయును. అటుపై నీక్షణము ప్రకృతికి చెప్పవలసియుండును. ఇట్లు ప్రకృతియందు చేతన సామ్యము కల్పించి, అటుపై నీక్షణసామ్యము కల్పించుటయే గౌరవ దోషము. 'త త్తేజ ఐక్షత' తా అప ఐక్షన్త - 'తేజస్సు ఈక్షించెను'-'జల

క్షించెను' అను నిట్టిచోట్ల గత్యంతరము లేనందున ఈక్షణము గౌణ మనక తప్పదు. ఒకయెడ నుపాయాంతరములేమి నౌపచారికమైన యర్థము కల్పింపబడినది కావున నెల్లయెడల నట్లే కల్పింపవలయు నను నియమము లేదు. కాబట్టి నీ దృష్టాంత మయుక్తము.

అచేతన మగుభూమిని దృష్టాంతముగా చెప్పి యచేతనమైన, ప్రకృతియే జడచేతనాత్మక మగు జగత్తునకు నాధార మని చెప్పుటయు సంగతము కాదు. బ్రహ్మము అధిష్ఠానకారణము. కాబట్టి అది చేతనమయ్యు జడ చేతనాత్మక మగు జగత్తున కాధారమగుటలో దోషములేదని పూర్వమే చెప్పియుంటిమి. కాబట్టి ఈక్షణము గౌణము - ప్రకృతికి సంబంధించి నది - కాదనుట సుసంగతమే యని భావము. (౬)

జ్యోతిః శబ్దమునకు అగ్ని - జ్వలనము (మంట), బ్రహ్మము నను రెండర్థములు కలవు. అందువలన నయ్యది రెండర్థములందును ప్రయోగింపబడును. అట్లే యాత్మ శబ్దమునకు ననేకార్థము లుండుటచేత ప్రకృతియందును, బ్రహ్మమునందును ప్రయోగింపవీలగును. ఆత్మశబ్దము బ్రహ్మమునందువలెనే ఇంద్రియాత్మయందును, భూతాత్మయందును నచేతనము లయిన ఇంద్రియాదులందును ప్రయోగింపబడుట లోకమున జూచుచున్నాము. కాబట్టి 'తత్సత్యం, స ఆత్మా' - 'అది సత్యము', 'అది యాత్మ' యను స్థలమున ప్రయోగింపబడిన ఆత్మశబ్దము అచేతన మగు ప్రకృతివాచకము కాదనుట యుక్తముకాదన - సమాధానముచెప్పుచున్నాడు:

తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్ ౧-౧-౭

తన్నిష్ఠస్య=తద్వాచ్యమునందు నిష్ఠ గలవానికి, మోక్షోపదేశాత్= మోక్షము కలుగు నని శాసించుటవలన, 'త త్సత్యం, స ఆత్మా' అను నీ వాక్యమునందలి ఆత్మశబ్దము ప్రకృతివాచకము కాదు. బ్రహ్మబోధకమే.

'సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్ ఏకమే వాద్వితీయమ్' అని సత్

పదముచే బ్రహ్మము నుపదేశింప ప్రారంభించి, 'త త్సత్యం స ఆత్మా' యని యాత్మశబ్దముచే దానిని గ్రహించి "త త్త్వ మసి శ్వేతకేతో" ఛాం. ౬-౮-౭ 'ఓ శ్వేతకేతూ! నీ వా బ్రహ్మమునందు నిష్ఠ గలవాడ వగుము' అని ముక్తుని జేయ నుద్దేశింపబడిన చేతను డగు శ్వేతకేతునకు బ్రహ్మనిష్ఠ నుపదేశించి, యనంతరమున 'తస్య తావదేవ చిరం యావ న్న విమోక్ష్యే అథ సంపత్స్యే' ఛాం. ౬-౧౪-౨

'బ్రహ్మనిష్ఠగలవాడు శరీరపాతముకాగానే బ్రహ్మము నందగలడు - ముక్తుడగును' అని యుపదేశింపబడినది. ఇట్టి స్థితియందు 'త త్సత్యం స ఆత్మా' అను నీ వాక్యమునందలి యాత్మశబ్దము ప్రకృతివాచక మగు నెడల మోక్షోపదేశ మెట్లు సంగతము కాగలదు? ప్రకృతి నిష్ఠగలవానికి మోక్షము సిద్ధింపదుగదా! ప్రకృతినిష్ఠ మోక్షహేతువు కాదు. నిష్ఠయన ప్రతిష్ఠ-అనగా సర్వవ్యాపారములను విడచి యనన్యచిత్తముతో నుండుట. ఆ నిష్ఠ కేది విషయమో యదియే ప్రత్యక్ష మగును. ప్రకృతినిష్ఠవలన ప్రకృతిసాక్షాత్కారము కలుగును. కాని బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గలుగదు. ప్రకృతిసాక్షాత్కారము మోక్షహేతువు కాజాలదు. కాబట్టి శాస్త్రము మోక్ష హేతువుకాని ప్రకృతినేల యుపదేశించును? అ ట్లుపదేశించినచో శాస్త్రము వంచక మగును. తండ్రి యగు నుద్దాలకమహర్షి, పుత్రుడైన శ్వేతకేతువు నేల వంచింప దలపెట్టును?

"శ్వేతకేతో వస బ్రహ్మచర్యం, న వై సోమ్యాస్మత్కులీనో ఽననూచ్య బ్రహ్మబంధు రివ భవతి" ఛాం. ౬-౧-౧.

'సౌమ్యుడ వగు నో శ్వేతకేతూ! బ్రహ్మచర్యము ననుష్ఠింపుము. వేదాధ్యయనముచేయనివాడు మూర్ఖు'డగును. అట్టివాడు మన కులమున నెవ్వడు నింతవరకు జనింపలేదు.' అని వేదధర్మము నుపదేశించు ఋషి వంచకు డెట్లు కాగలడు? కాబట్టి, పుత్రవత్సలు డగు నుద్దాలకమహర్షి మోక్షకాముడయిన శ్వేతకేతువునకు 'త త్సత్యం స ఆత్మా' అని సదాత్మక

మగు బ్రహ్మము నుపదేశించి, 'తత్త్వమసి శ్వేతకేతో!' 'శ్వేతకేతూ! నీవు తత్త్వమసి=తన్నిష్ఠుడవు–బ్రహ్మనిష్ఠుడవు కమ్మని మోక్షసాధన మైన బ్రహ్మనిష్ఠ నుపదేశించినాడనియే తలంపవలయును. ఆత్మశబ్దము ప్రకృతివాచక మగు నెడల నియ్యది సంభవము కాదు. కాబట్టి 'తత్సత్యం స ఆత్మా' అను నీవాక్యమునందలి యాత్మశబ్దము ప్రకృతివాచకము కాదు; ఆత్మవాచకమే యని భావము.

జ్యోతిః శబ్దమువలె నాత్మశబ్దము నానార్థకమగుటచే నాత్మశబ్దమిట ప్రకృతి పరమే యని చెప్పుటయు సంగతముకాదు. శబ్దమున కనేకార్థము 'అంగీకరించుట యన్యాయము. శబ్దశాస్త్రవిదులు శబ్దమున కనేకార్థము లంగీకరించిన వృత్త్యంతరములు లోపింపగలవను భయముచేత నొక యర్థమునే యంగీకరించుట న్యాయమందురు. ముఖ్యవృత్తితో శబ్ద మొక యర్థమునందే ప్రయోగింపబడును. ముఖ్యవృత్తితో నేయర్థమున శబ్దము ప్రయోగింపబడునో యదియే దానికర్థము. ఇతరార్థములు గౌణములో, పారిభాషికములో యగును. ఏది గౌణమో, యేది ముఖ్యమో శబ్దవ్యుత్పత్తి చేతను ప్రయోగాదులవలనను దెలియనగును. ఆత్మశబ్దము చేతనార్థమున వ్యుత్పన్నమగుటవలన నయ్యది ప్రకతివాచకము కాదు. ఉపపదములేని యాత్మపదము బ్రహ్మపరముగానే ప్రయోగింపబడుటవలనను నయ్యది ప్రకృతివాచకమనుట సంగతము కాదు. ఉపపదముతోగూడిన యాత్మ పదము గౌణవృత్తితో నన్యార్థములందు బ్రయోగింపబడుట కలదు. కావున 'భూతాత్మ' 'ఇంద్రియాత్మ' అను ప్రయోగములున్నను దోషము వాటిల్లదు. 'తత్సత్యం స ఆత్మా' అను వాక్యమునందలి యాత్మపదము నిరుపపదము కాబట్టి యది బ్రహ్మకాచకమే కాని ప్రకృతివాచకము కాదు.

మఱియు, జ్యోతిః శబ్దమున కనేకార్థము లున్నవనుటయు సరి కాదు. "తచ్ఛుభ్రం జ్యోతిషాం జ్యోతి స్తద్యదాత్మవిదో విదుః" ముం. ౨-౨-౯, 'జ్యోతిస్సులకు జ్యోతిస్సు, శుభ్రము నగు బ్రహ్మమును ఆత్మ

విదు లెరుగుదురు.' అని యిట్టి యుపనిషద్వాక్యములందు జ్యోతిః శబ్దము ముఖ్యవృత్తితో బ్రహ్మమునందే ప్రయోగింపబడినది. కాబట్టి 'త త్సత్యం స ఆత్మా' అను నీ వాక్యమునందలి ఆత్మశబ్దము ప్రకృతివాచక మెన్నటికిని కానేరదు.

ఈ సూత్రమునందలి 'తన్నిష్ఠస్య' అను పదముద్వారా 'తత్త్వమసి' యను వాక్యమునందలి యర్థమే సూత్రింపబడినందున 'తత్త్వమసి' అను వాక్యముకూడ నిట వ్యాఖ్యానము చేయబడినట్లే యెంచవలెను.

తత్ + త్వమ్ + అసి అని మూడుపదము లీ వాక్యమున నున్నవి. ఇందు 'త్వమ్' పదము తక్క మిగిలిన రెండుపదములు (తత్ + అసి) సందిగ్ధార్థకములే. ఈ 'తత్' పదము ప్రకరణమున జెప్పబడిన సద్రూపము, ఈక్షణ ధర్మముగల బ్రహ్మపరమా? లేక బ్రహ్మనిష్ఠపరమా? యని సందేహము వొడమును. ఇట్లే 'అసి' పదముకూడ వర్తమాన 'సత్తా' బోధకమా? లేక విధివచనమా? అనగా 'లట్' లకారముయొక్క రూపమా? లేక 'లేట్' లకారముయొక్క రూపమా? యని సందేహము వొడమును. ఇట్లు రెండు విధములగు నర్థములందును నీ శబ్దములు ప్రయోగింప వీలున్నందున నిట్టిసందేహము గలుగును. ఈ సందేహమును శ్రుతి వాక్యార్థ నిర్ణయముకొరకు నుపక్రమించిన పదవాక్య ప్రమాణములను బాగుగా నెఱిగిన యాచార్యుడే దొలగింపవలయును. అందువలననే యాచార్యుడు (వ్యాసుడు) 'తన్నిష్ఠస్య' అని సూత్రించి తత్పదార్థమును సూచించియున్నాడు. కాబట్టి 'తత్' పదము తన్నిష్ఠపరముగా చెప్పుట యాచార్యున కభిప్రేతమని స్పష్టమగుచున్నది. లేకున్న 'తన్నిష్ఠస్య' యని సూత్రింపడని భావము. నిష్ఠయన సర్వవ్యాపారములను వర్జించి యనన్య చిత్తముతో ప్రణిధాన మొనర్చుట యని యిదివరకే వివరించియుంటిమి. కాబట్టి నిష్ఠ క్రియాత్మకము. అదియును భావిక్రియయే కాని, భూతవస్తువుకాదు. "సుఖ (స్వర్గ) మభిలషింతువేని యాగమొనరింపుము" (స్వర్గకామో యజేత) అను తావులందు

విధి యపేక్షితమైనట్లు నిష్ఠ యను భావిక్రియయును విధి నపేక్షించును. కాబట్టి 'అసి' యను క్రియాపదము విధ్యర్థకమనియే యెంచవలయును. 'త్వమ్' పద మిట శ్వేతకేతువును నిస్సందిగ్ధముగా తెలుపును. కాగా,

'తన్నిష్ఠ స్త్వం భవ శ్వేతకేతో!' "ఓ శ్వేతకేతూ! నీవు తన్నిష్ఠుడ వగుము" అని 'త త్త్వ మసి' వాక్యమున కర్థమగుచున్నది. ఇట్టి యర్థమే యాచార్యున కభిమతమనియు, నదియే సంగతమనియు దెలియుచున్నది.

ఉద్దాలక మహర్షి స్వయముగా తనపుత్రుడైన శ్వేతకేతువునకు గల సంసారబంధన హేతువైన ప్రకృతినిష్ఠను తొలగించి మోక్షసాధన మైన బ్రహ్మనిష్ఠను సంపాదింప నుద్దేశించెను. అందులకై యత డనేక విధములయిన భూమికలను రచించుచు తొమ్మిదిమారులు 'త త్త్వమసి శ్వేత కేతో' యని యుపదేశించి యున్నాడు. తుదకు తొమ్మిదవసారి దొంగ నుదాహరణముగా దీసికొని తన్మూలమున ప్రకృతియందు నిష్ఠగలవానికి సంసారబంధమేర్పడునని చెప్పి బ్రహ్మయందు నిష్ఠగలవానికి మోక్షము ప్రాప్తించునని ప్రదర్శించును. అట్టియెడ 'త త్త్వమసి' యను వాక్యమునకు 'బ్రహ్మనిష్ఠుడవగుము' అని యర్థముకాక మరియొక యర్థమెట్లు కాగలదు! ఉపనిషద్వాక్యముల యర్థమును నిర్ధారణచేయ ప్రవర్తించువ్యక్తి తప్పక వక్తృతాత్పర్యమును గమనింపవలసియుండును. వక్తయగు నుద్దాలకుడు తుదకు తొమ్మిదవసారి చెప్పిన విధము చూడ 'తత్' పదము తన్నిష్ఠపర ముగా జెప్పినట్లు స్పష్టము గాకపోదు.

"పురుషం సోమ్యోత హస్తగృహీత మానయం త్యపహార్షీత్ స్తేయ మకార్షీత్, పరశు మస్మై తపతేతి, స యది తస్య కర్తా భవతి, తత ఏవా నృత మాత్మానం కురుతే సోఽనృతాభిసంధోఽ నృతే నాత్మాన మంత ర్ధాయ పరశుం తప్తం ప్రతిగృహ్ణాతి స దహ్యతేఽథ హన్యతే" ౧.

"అథ యది తస్యాకర్తాభవతి తతఏవ సత్య మాత్మానంకురుతే స

సత్యాభిసంధః స త్త్యే నాత్మాన మంతర్ధాయ పరశుం త ప్తం ప్రతిగృహ్ణాతి స నదహ్యతేఽథ ముచ్యతే" ౨.

"స యథా తత్ర నదాహ్యేతైతదాత్మ్య మిదం సర్వం త త్సత్యం స ఆత్మా త త్త్వమసి శ్వేతకేతో।" ౩. – ఛాం. ౬-౧౬-౧-౨-౩.

"సోమ్య।=సౌమ్యుడా। దొంగతనముచేసినాడని సందేహించి యొకనిని రాజభటులు రాజునొద్దకు చేతులుగట్టి తెత్తురు. అతనిని పరీక్షించి చంపుటకై పరశువును (గొడ్డలిని) బాగుగ కాల్చుడని భటులకు రా జాజ్ఞాపించును. అపుడా దొంగ తాను దొంగతనము చేసినవాడగునేని అసత్యమాడి తనను అనృతునిగ - అనృతపరాయణునిగ - అనృతమున నిష్ఠగలవానిగ జేసికొనును. అత దనృతాభిసంధుడగును. అనగా ననృత నిష్ఠుడగునని భావము. అతడ ట్లనృతమయుడై కాలినగొడ్డలిని (త ప్తంపరశుం) గ్రహించి కాలి చచ్చును. అతడు దొంగతనము చేయనివాడగుచో తన్ను సత్యపరాయణునిగ - సత్యనిష్ఠునిగ - జేసికొనును. అనగా సత్యమునందు అభిసంధి (ప్రణిధానము) కలవాడై సత్యనిష్ఠుడగును. సత్యనిష్ఠగలవాడై త ప్తపరశువును గ్రహించి యతడు దహింపబడడు - చావడు. అంతట విడువబడును.

అట్లే సత్యమగు బ్రహ్మమునందు నిష్ఠ గలవాడు సాంసారిక వ్యాపారమునందు త ప్తపరశువుతో సమానమగు సంసారముచే దహింపబడక, ప్రారబ్ధము ననుభవించిన తదుపరి ముక్తు డగును - బ్రహ్మను ప్రాపించును. కాబట్టి (ఐతదాత్మ్యమ్.........స ఆత్మా) పరదేవతానామము గల సత్తు, ఈక్షణకర్తయు నగు బ్రహ్మముతోకూడి సర్వజగత్తుకూడ నాత్మవంత మగుచున్నది. ఆ బ్రహ్మము సత్యము. అదియే, ఆత్మ - బ్రహ్మము, త త్త్వమసి - తన్నిష్ఠ - స్త్వ మసి. తన్నిష్ఠుడవు - బ్రహ్మనిష్ఠుడవు - అగుము. అనగా "శ్వేతకేతూ। నీవు సత్యాభిసంధుడవు - సత్యనిష్ఠుడవు - కమ్ము, అని యుద్దాలకుడు తన పుత్రున కుపదేశించె నని

యభిప్రాయము. ఇట్టి యభిప్రాయ ముద్దాలకునకు లేకున్న నతడు 'సత్యాభిసంధుడు' - దగ్ధుడు కాడు; ముక్తు దగును. అని తన యుపదేశమున నుదాహరింపకుండెడివాడు. ఉదాహరణమున సారూప్య ముండవలెను. మోక్షకారణమున నిట సారూప్యము స్పష్టము. 'దొంగ సత్యాభిసంధుడై ముక్తు దగునట్లు సంసారి బ్రహ్మాభిసంధుడై ముక్తు దగును.' అని సారూప్యము చెప్పనగును. కాబట్టి యాచార్యుడు (వ్యాసమహర్షి) 'తత్త్వమసి' వాక్యమునకు బ్రహ్మ నిష్ఠదవగు మని యర్థమును బోధించుటకే యీ సూత్రమున "తన్నిష్ఠస్య" అని ప్రయోగించియున్నా డనుట నిక్కువము.

మఱియు ప్రతిజ్ఞాసామర్థ్యమువలన గూడ 'తత్త్వమసి' వాక్యమునకు తన్నిష్ఠద-బ్రహ్మనిష్ఠుదవగు మనియే యర్థము చెప్పుట యుక్తము.

"ఉత తమాదేశ మప్రాక్ష్యో యేనాశ్రుతం
శ్రుతం భవత్యమతం మత మవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతమ్" ఛాం. ౬–౧–౩

'తత్త్వమసి' వాక్యమునకు సంబంధించిన ప్రకరణమునం దీ ప్రతిజ్ఞ చేయబడినది. "శ్వేతకేతూ, (యేన అశ్రుతం.........విజ్ఞాతమ్) దేనిని వినుటచే నితరము విననిదియంతయు వినినట్లుండునో, దేనిని మననము చేయుటచే నితరము మననము చేయనిదంతయు మననము చేసినట్లగునో, దేనిని తెలిసికొనుటచే నితరము తెలియనిదంతయు తెలియునో (తమాదేశమ్) ఆ యాదేశమును - ఉపదేశగమ్యమైన పరమాత్మను (ఆదిశ్యతే ఉపదిశ్యతే ఇత్యాదేశః) (అప్రాక్ష్యః)-ఉపాధ్యాయుల నడిగి తెలిసికొంటివా?" యను నీ ప్రతిజ్ఞ 'తత్త్వమసి' వాక్యమునకు సంబంధించిన ప్రకరణమున జేయబడినది. ఈ ప్రతిజ్ఞయందు బ్రహ్మముకాక మిగిలిన అశ్రుతము, అమతము, అవిజ్ఞాతము నంతయు శ్రుతము, మతము, విజ్ఞాతము కావలయు ననినచో బ్రహ్మము దెలియబడవలయునని భావము. బ్రహ్మము సర్వజగత్తునకు నధిష్ఠానము. కాబట్టి యధిష్ఠాన జ్ఞానమువలన నధిష్ఠేయమంతయు దెలియ

నగు నని వివేకము. అట్లుకాక, 'తత్త్వమసి' యను వాక్యముతో 'ఆ బ్రహ్మము నీవు' అని శ్వేతకేతువునకు బోధించిన కలుగు లాభ మేమి? ఆ బ్రహ్మము నీవే యని చెప్పినందున శ్వేతకేతువునకు బ్రహ్మ సాక్షాత్కారము కలిగి మోక్షము సిద్ధించునా? సిద్ధింపదు. బ్రహ్మమునందు నిష్ఠ (ప్రణిధానము) గల వానికే బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గలుగును. అందు వలన మోక్షము ప్రాప్తించును. కాబట్టి 'తత్త్వమసి' వాక్యమునకు 'తన్నిష్ఠుడ వగు' మను నుపదేశార్థమే యుక్త మని తేలుచున్నది.

ఇంతేకాక అన్య - ఉపనిషత్ వాక్యములందును నిట్లే యుపదేశింప బడి యుండుటవలనను 'తత్త్వమసి' వాక్యమునకు తన్నిష్ఠోపదేశమే యుక్త మగును. తైత్తిరీయోపనిషత్తునందు,

"బ్రహ్మ విదాప్నోతి పరమ్" తై. ౨-౧

'బ్రహ్మము నెఱిగినవాడు పరబ్రహ్మమును బొందును.' అని పరమ బ్రహ్మమును గూర్చి చెప్ప నారంభించి యటుపై సమస్త జగత్తుయొక్క యుత్పత్తిని వర్ణించి, తుదకు

"యదా హ్యేవైష ఏతస్మి న్నదృశ్యే ఽనాత్మ్యే ఽనిరుక్తే ఽనిలయనే ఽభయం ప్రతిష్ఠాం విందతే, అథ సో ఽభయం గతో భవతి"

తై. ౨-౭

'ఇంద్రియములకు గోచరము కానిదియు, శరీరము లేనిదియు నిట్టిది యని విశేషించి నిర్వచింప వీలులేనిదియు, అన్యము నాధారముచేసి కొనక స్వమహిమయందే యుండునదియు, నానందమయము నగు బ్రహ్మమునందు ముముక్షు వెన్నడు నిశ్చలమైన ప్రతిష్ఠ (నిష్ఠ)ను బొందునో, నాడే యా ముముక్షువు భయరహితమగు బ్రహ్మమును బొందును.' అని యుపదేశింపబడినది.

ఛాందోగ్యమున శ్వేతకేతువునకు బ్రహ్మ నిష్ఠోపదేశము 'తత్త్వ

మసి' వాక్యము ద్వారమున నుపదేశింపబడినట్లే యిట తైత్తిరీయము నందును ముముక్షువునకు బ్రహ్మనిష్ఠ యుపదేశింపబడినది. ఇట్టి యుపదేశ సామ్యమువలనను 'తత్త్వ మసి' వాక్యమునకు 'బ్రహ్మనిష్ఠుడ వగు' మని యర్థము చెప్పుటయే యుక్త మగును. అట్లుకాక మోక్ష మపేక్షించువానికి తైత్తిరీయమున బ్రహ్మనిష్ఠ సాధనముగా నుపదేశించి, ఛాందోగ్యమున శ్వేతకేతువునకు బ్రహ్మము నీవే యని చెప్పినచో ఉపనిషద్వాక్యము లందు పరస్పరవైరుధ్య మేర్పడి అప్రామాణ్యప్రసక్తి కలుగును. కాబట్టి 'తత్త్వ మసి' యన 'తన్నిష్ఠుడ వగు' మనుటయే సుసంగతము.

యుక్తిచేతను నుపర్యుక్తమగు నర్థమే యుచితమని తేలుచున్నది. తండ్రియగు నుద్దాలకమహర్షి తన కడకు శిష్యభావముతో చేరిన శ్వేతకేతువునకు గురువై (తత్సత్యం, స ఆత్మా, తత్త్వ మసి) 'ఆ బ్రహ్మము సత్యము. అది యాత్మ - బ్రహ్మము. దానియందు నిష్ఠగలవాడ వగుము' అని యుపదేశించెను.

ఇట గురువు శ్రోత్రియుడు, బ్రహ్మనిష్ఠుడును తప్పక కావలయును. ముండకోపనిషత్తునందు —

'తద్విజ్ఞానార్థం స గురు మే వాభిగచ్ఛేత్,
సమిత్పాణిః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠమ్' ముం. ౧-౨-౧౨

"బ్రహ్మజ్ఞానము సంపాదించుటకై చేతియందు దొక సమిధ నుంచు కొని శ్రోత్రియుడు, బ్రహ్మనిష్ఠుడు నగు గురువును సమీపింపవలయును." అని గురువు బ్రహ్మనిష్ఠుడు గావలెనని ఉపదేశింపబడినది. దీనింబట్టి గురుత్వము వహించిన యుద్దాలకమహర్షియు బ్రహ్మనిష్ఠుడై యుండవల యును. ఉద్దాలకమహర్షి బ్రహ్మనిష్ఠు డనుటకు "త మాదేశ మప్రాక్ష్యః, యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవ, త్యమతం మత, మవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతమ్" ఛాం. ౬-౧-౧. దేని నెఱిగిన నశ్రుతము శ్రుతము, అమతము మతము, అవిజ్ఞాతము విజ్ఞాతము నగునో యా బ్రహ్మము నుపాధ్యాయునివలన

తెలిసికొంటివా ? యను నుద్దాలకుని ప్రశ్నమే ప్రమాణము. స్వయముగా బ్రహ్మసాక్షాత్కారము నందనివా డిట్లు ప్రశ్నింపగలడా ? కావున యుద్దాలకుడు బ్రహ్మనిష్ఠుడై బ్రహ్మానందము ననుభవించినవా డనుట నిస్సంశయము. అందువలన శిష్యభావముతో సమీపించిన పుత్రునకు - శ్వేతకేతువునకు - బ్రహ్మనిష్ఠుడ వగు మని మోక్షార్థము నుపదేశించుటయే యుక్తిసంగత మనకతప్పదు.

'బ్రహ్మసంస్థోఽమృతత్వమేతి' ఛాం. ౧-౨-౩.

'బ్రహ్మమునందు స్థితిగలవాడు మోక్షమునందు' నను నీ యుపనిషద్వాక్యము ననుసరించి బ్రహ్మనిష్ఠను మోక్షసాధనముగా నెఱిగిన శ్రోత్రియుడు - వైదికుడు - మహర్షియు నగు నుద్దాలకుడు పుత్రునకు 'తత్త్వమసి' యను వాక్యముతో 'నీవు బ్రహ్మమని' యెందుల కుపదేశించును? అట్లుపదేశించిన వంచకుడగును. వైదికుడు వంచకు డెన్నడును కాడు. వంచకత పాపహేతువని వైదికునకు తెలియదా? అందునను పుత్రవత్సలుడగు నుద్దాలక మహర్షి య ట్లేలచేయును? కాబట్టి 'తత్త్వమసి' యను వాక్యముతో 'బ్రహ్మనిష్ఠుడవగు' మని యుపదేశించుటయే సర్వథా యుక్తియుక్తమగునని భావము. (౭)

బ్రహ్మనిష్ఠ మోక్షమునకు హేతువైనంత మాత్రమున నాత్మశబ్దము ప్రకృతివాచక మేల కాదు? ప్రకృతినిష్ఠయును మోక్షప్రాప్తికి కారణమే కదా! ప్రత్యగాత్మ (జీవాత్మ) సాక్షాత్కారము కానినాడు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కాజాలదు. ప్రత్యగాత్మను సాక్షాత్కారము చేసికొనుటకు ప్రకృతినిష్ఠ యెంతయు నవసరము. ఇట్లు ప్రకృతినిష్ఠ ప్రత్యగాత్మ సాక్షాత్కారమునకు కారణమగుచు బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు హేతువగుచున్నది. బ్రహ్మసాక్షాత్కారమే మోక్షము. కాబట్టి ప్రకృతి నిష్ఠయును మోక్షోపదేశమునకు సంభవమే యగుచున్నది. అందువలన ఆత్మశబ్దము ప్రకృతివాచక మెట్లు కాదన - సమాధానము:

మసి' వాక్యము ద్వారమున నుపదేశింపబడినట్లే యిట తైత్తిరీయము నందును ముముక్షువునకు బ్రహ్మనిష్ఠ యుపదేశింపబడినది. ఇట్టి యుపదేశ సామ్యమువలనను 'తత్త్వ మసి' వాక్యమునకు 'బ్రహ్మనిష్ఠుడ వగు' మని యర్థము చెప్పుటయే యుక్త మగును. అట్లుకాక మోక్ష మపేక్షించువానికి తైత్తిరీయమున బ్రహ్మనిష్ఠ సాధనముగా నుపదేశించి, ఛాందోగ్యమున శ్వేతకేతువునకు బ్రహ్మము నీవే యని చెప్పినచో ఉపనిషద్వాక్యము లందు పరస్పరవైరుధ్య మేర్పడి అప్రామాణ్యప్రసక్తి కలుగును. కాబట్టి 'తత్త్వ మసి' యన 'తన్నిష్ఠుడ వగు' మనుటయే సుసంగతము.

యుక్తిచేతను నుపర్యుక్త మగు నర్థమే యుచితమని తేలుచున్నది. తండ్రియగు నుద్దాలకమహర్షి తన కడకు శిష్యభావముతో చేరిన శ్వేతకేతువునకు గురువై (తత్సత్యం, స ఆత్మా, తత్త్వ మసి) 'ఆ బ్రహ్మము సత్యము. అది యాత్మ - బ్రహ్మము. దానియందు నిష్ఠగలవాడ వగుము' అని యుపదేశించెను.

ఇట గురువు శ్రోత్రియుడు, బ్రహ్మనిష్ఠుడును తప్పక కావలయును. ముండకోపనిషత్తునందు —

'తద్విజ్ఞానార్థం స గురు మేవాభిగచ్ఛేత్,
సమిత్పాణిః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠమ్' ముం. ౧-౨-౧౨

"బ్రహ్మజ్ఞానము సంపాదించుటకై చేతియందొక సమిధ నుంచుకొని శ్రోత్రియుడు, బ్రహ్మనిష్ఠుడు నగు గురువును సమీపింపవలయును." అని గురువు బ్రహ్మనిష్ఠుడు గావలెనని ఉపదేశింపబడినది. దీనింబట్టి గురుత్వము వహించిన యుద్దాలకమహర్షియు బ్రహ్మనిష్ఠుడై యుండవలయును. ఉద్దాలకమహర్షి బ్రహ్మనిష్ఠు డనుటకు " త మాదేశ మప్రాక్ష్యః, యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవ, త్యమతం మత, మవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతమ్" ఛాం. ౬-౧-౧. దేని నెఱిగిన నశ్రుతము శ్రుతము, అమతము మతము, అవిజ్ఞాతము విజ్ఞాతము నగునో యా బ్రహ్మము నుపాధ్యాయునివలన

తెలిసికొంటివా ? యను నుద్దాలకుని ప్రశ్నమే ప్రమాణము. స్వయముగా బ్రహ్మసాక్షాత్కారము నందనివా డిట్లు ప్రశ్నింపగలడా ? కాబట్టి యుద్దాలకుడు బ్రహ్మనిష్ఠుడై బ్రహ్మానందము ననుభవించినవా డనుట నిస్సంశయము. అందువలన శిష్యభావముతో సమీపించిన పుత్రునకు - శ్వేతకేతువునకు - బ్రహ్మనిష్ఠుడ వగు మని మోక్షార్థము నుపదేశించుటయే యుక్తిసంగత మనకతప్పదు.

'బ్రహ్మసంస్థోఽమృతత్వమేతి' ఛాం. ౧-౨-౩.

'బ్రహ్మమునందు స్థితిగలవాడు మోక్షమునందు' నను నీ యుపనిషద్వాక్యము ననుసరించి బ్రహ్మనిష్ఠను మోక్షసాధనముగా నెఱిగిన శ్రోత్రియుడు - వైదికుడు - మహర్షియు నగు నుద్దాలకుడు పుత్రునకు 'తత్త్వమసి' యను వాక్యముతో 'నీవు బ్రహ్మమని' యెందుల కుపదేశించును? అట్లుపదేశించిన వంచకుడగును. వైదికుడు వంచకు డెన్నడును కాడు. వంచకత పాపహేతువని వైదికునకు తెలియదా? అందునను పుత్రవత్సలుడగు నుద్దాలక మహర్షి య ట్లేలచేయును? కాబట్టి 'తత్త్వమసి' యను వాక్యముతో 'బ్రహ్మనిష్ఠుడవగు' మని యుపదేశించుటయే సర్వథా యుక్తియుక్తమగునని భావము. (౭)

బ్రహ్మనిష్ఠ మోక్షమునకు హేతువైనంత మాత్రమున నాత్మశబ్దము ప్రకృతివాచక మేల కాదు? ప్రకృతినిష్ఠయును మోక్షప్రాప్తికి కారణమే కదా। ప్రత్యగాత్మ (జీవాత్మ) సాక్షాత్కారము కాని నాడు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కాజాలదు. ప్రత్యగాత్మను సాక్షాత్కారము చేసికొనుటకు ప్రకృతినిష్ఠ యెంతయు నవసరము. ఇట్లు ప్రకృతినిష్ఠ ప్రత్యగాత్మ సాక్షాత్కారమునకు కారణమగుచు బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు హేతువగుచున్నది. బ్రహ్మసాక్షాత్కారమే మోక్షము. కాబట్టి ప్రకృతి నిష్ఠయును మోక్షోపదేశమునకు సంభవమే యగుచున్నది. అందువలన ఆత్మశబ్దము ప్రకృతివాచక మెట్లు కాదన - సమాధానము:

హేయత్వావచనాచ్చ ౧-౧-౮

హేయత్వావచనాత్+చ=ప్రకృతినిష్ఠ హేయ (అగ్రాహ్య) మని చెప్పనందువలనను, ఆత్మశబ్దము ప్రకృతివచనము కాదు.

బ్రహ్మనిష్ఠ మోక్షమునకు ముఖ్యహేతు వని చెప్పియుంటిమేకాని, ప్రకృతినిష్ఠ ప్రత్యగాత్మసాక్షాత్కారమునకు కారణము కాదని చెప్పియుంటిమా? ప్రకృతినిష్ఠ యభ్యుదయమునకు, నిఃశ్రేయసమునకును సాధనమనియే యంగీకరింతుము. మోక్షప్రాప్తికి ముందు ఐహికాముష్మిక సుఖసమృద్ధి (అభ్యుదయము) నొందక తప్పదు. అందులకై మానవుడు ప్రకృతియందు నిష్ఠగలవాడై ప్రకృతియొక్క స్థూల సూక్ష్మరూపములను బాగుగ నెఱుంగవలసియున్నాడు. మానవుడు ప్రకృతియందు నిష్ఠగలవాడై దాని తత్త్వమును పూర్ణముగ నెరింగినంత నతనికి నానావిధ మగు నైశ్వర్యము (ప్రకృతి సంపద) సిద్ధించును. అట్టి సంపదను బొంది యత డందు రమింపక నశ్వరసుఖసంపదలను గుర్తించి మోక్షము నభిలషించును. తదనంతరమే బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు పూనుకొని నిరంతరము శ్రద్ధాశక్తులతో బ్రహ్మనిష్ఠుడై యత్నించును. మోక్షము నందును. కాని, లౌకికములయిన నానావిధము లగు నైశ్వర్యములను సంపాదించినవాడు సాధారణముగా వానియందు రక్తుడగుచుండును. కోట్లకొలది మనుజులలో కొండొకడు పుణ్యాత్ముడు, ధీరుడు నైనవాడే తనకు లభించిన ప్రాకృతికసంపదలందు అనురక్తి నొందనివా డుండును. రూపరసాదివిషయములు తృష్ణాజనకములై అనేక పురుషాయుషపర్యంత మనుభవించియు త్యజింప శక్యముకానివై బంధనహేతువు లగుచున్నవని గుర్తించిన మహానుభావు డెవడో యొకరుడు వానినుండి విరక్తుడగును. రాగము మోక్షమునకు ప్రతిబంధకము. సంసారమున కది సాధనము. సాంసారికములయిన విషయములందు అనురక్తుడైన వ్యక్తి నిఃశ్రేయసమార్గమున

నడువజాలదు. మోక్షమునం దపేక్షగలవాడే సాంసారికభోగములనుండి విరక్తుడై బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకై యత్నించును.

ప్రస్తుతమున నుద్దాలక మహర్షి తనకడను శిష్యభావముతో సమీపించిన శ్వేతకేతువునకు ముందు ప్రకృతినిష్ఠను అభ్యుదయప్రాప్తికి సాధనముగా నుపదేశించి, సాంసారికభోగములందు విరక్తుడై సంసార దావానలమున దగ్ధుడు కాకుండునట్లతనికి ప్రకృతినిష్ఠ హేయము (విడువదగిన ద)ని చెప్పి, యనంతరము బ్రహ్మనిష్ఠ మోక్షసాధనముగ చెప్పియున్నట్లు కానరాదు. ప్రకృతినిష్ఠ హేయమని యెందునను జెప్పియుండలేదు. కేవలము మోక్షసాధనమైన బ్రహ్మనిష్ఠనే యుపదేశించియున్నాడు. ఇంతియగాక "తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యే, అథ సంపత్స్యే" 'శరీరపాతము కాగానే (మరణించిన మరుక్షణముననే) బ్రహ్మప్రాప్తి - మోక్షప్రాప్తి - కలుగు నని ఫలమును వర్ణించియున్నాడు. కాబట్టి "స ఆత్మా తత్త్వమసి, శ్వేతకేతో" అను నీ వాక్యమునందలి యాత్మశబ్దము బ్రహ్మవాచకమే యగును కాని ప్రకృతివాచకము కాదు. అందువలననే 'సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీదేక మేవాద్వితీయమ్. ఛాం. ౬-౧-౧. అను వాక్యమునందలి సత్ శబ్దముకూడ బ్రహ్మవచన మనుటలో నెట్టి సందేహము లేదు. ఇట్లు ఈక్షణము ప్రకృతి ధర్మము (గౌణము) కాదనుట అన్నివిధములను సిద్ధమగుచున్న దని భావము. (౮)

ఈక్షణము ప్రకృతికి సంబంధించినది (ప్రాకృతికము) కాదను టకు మరియొక హేతు వెయ్యది యన :

స్వాప్యయాత్ ౧-౧-౯

స్వాప్యయాత్=(స్వస్మిన్=సతి. అప్యయః=లయః) సుషుప్తిలో జీవుడు బ్రహ్మమునందు లయ మగుటవలన, నీక్షణము గౌణము (ప్రాకృతికము – ప్రకృతికి చెందినది) కాదు.

సూత్రమునందలి 'స్వ' శబ్దము ప్రకరణమున వచ్చుచున్న 'సత్' శబ్దబోధకము. అప్యయ మనగా లయము "యత్రైతత్ పురుషః స్వపితి నామ, సతా సోమ్య! తదా సంపన్నో భవతి, స్వ మపీతో భవతి, తస్మా దేనం స్వపితీ త్యాచక్షతే స్వం హ్యపీతో భవతి" ఛాం. ౬-౮-౧.

స్వపితి=నిద్రించును. నిద్రించునపుడు జీవుడు 'సత్'తో సంపన్ను డగును - బ్రహ్మముతో లీను డగును. స్వమ్=బ్రహ్మతో, అపీతో భవతి= లీను డగును. అందువలననే (స్వపితి) నిద్రించుచున్నా డని చెప్పబడును. ఇట 'స్వ' శబ్దమునకు 'సత్' అర్థము. అపి పూర్వక 'ఇణ్' ధాతువునకు ప్రలయ మర్థము. స్వపితి=స్వమపీతోభవతి – బ్రహ్మమునందు లయ మగుచున్నా డని భావము. 'సతా సోమ్య! తదా సంపన్నో భవతి' సత్తుతో సంపన్నుడగు నని చెప్పి యనంతరమున మరల 'స్వమపీతో భవతి' సత్తుతో (బ్రహ్మముతో) లయు డగుననిచెప్పియున్నందున నిట లయము సంపత్తిరూపమున గ్రహింపవలెను. సంపత్తి యనగా నవిభాగ మని భావము.

జాగ్రదవస్థయందు విజ్ఞానాత్మ (జీవుడు) జడచేతనాత్మకమగు బాహ్యవిషయములందు యథేష్టముగ రమించుచుండును. పగలంతయు తిరిగి తిరిగి యలసి సొలసి రాత్రియందు చెట్టుకొమ్మ నాశ్రయించు పక్షి వలె జాగ్రత్స్వప్నములందు విషయాసక్తుడై యలసిన జీవుడు సుషుప్తి యందు విషయములనుండి విరతుడై బ్రహ్మమున (సత్తునందు) లీనుడైన యుండును. అందువలననే సాంఖ్యదర్శనమునందును -

"సమాధి సుషుప్తి మోక్షేషు బ్రహ్మరూపతా" సాం. ద. ౫-౧౧౬.

సమాధియందును, సుషుప్తియందును, మోక్షమునందును జీవుడు బ్రహ్మసారూప్యమునందు నని వర్ణింపబడియున్నది. ఈ సాంఖ్యసూత్రము నందు జెప్పబడిన బ్రహ్మరూపతయు బ్రహ్మసంపత్తియే. బ్రహ్మమునం దవిభక్తముగా నుండుటవలన బ్రహ్మసారూప్యము నొందు నని భావము.

జీవు డిట్లు సుషుప్తియందు బ్రహ్మ (సత్తు)లో లయము నందుటయే 'స్వపితి' యను నామ మేర్పడుటకు నిమిత్త మని యెంచవలయును. అందువలన నిట 'సత్' శబ్దము ప్రకృతివాచకము కానేరదు. 'సత్' శబ్దమునకు ప్రకృతియని యర్థము చెప్పుదుమేని 'స్వపితి' యనగా ప్రకృతిలో జీవుడు లయము నొందుచున్నా డని చెప్పవలసివచ్చును. జీవునివలె ప్రకృతికూడ బ్రహ్మ నాశ్రయించియుండును. కాబట్టి జీవుడు ప్రకృతియందు లయించుట సంభవముకాదు. జీవప్రకృతులు రెండును బ్రహ్మము నాశ్రయించి యుండునవియే కాబట్టి రెండిటి యునికియందును పారతంత్ర్యము సమానమే. తన యునికికొఱకు నియమముగా నితరము నాశ్రయించు నొక వస్తువు తనలో మరియొకదానిని విలయమొనర్చుకొనజాలదు. కాబట్టి ప్రకృతియందు జీవుడు లయమొందు ననుట యుక్తముకాదు. జీవునకు ప్రకృతి భోగస్థానమేకాని, లయస్థానముకాదు. అందువలననే శ్వేతాశ్వతరమునందు–

"జహా త్యేనాం భుక్తభోగా మజో ఽన్యః" ౪-౫.

భోగ మున్నంతవఱకు ననుభవించి ప్రకృతిని జీవుడు విడుచునని వర్ణింపబడినది. కావున 'సత్' శబ్దము బ్రహ్మవాచకమే కాని, ప్రకృతి వాచకము కానేరదు. జీవునకు బ్రహ్మలయస్థాన మనుటలో నెట్టి విప్రతిపత్తియు నుండదు. ప్రశ్నోపనిషత్తునందుకూడ–

"స పరే ఽక్షర ఆత్మని సంప్రతిష్ఠతే" ౪-౫.

'జీవుడు అక్షర మగు–నాశరహిత మగు పరమాత్మయందుండు' నని స్పష్టముగానే చెప్పబడినది. ఈ విధముగ 'సత్' శబ్దము బ్రహ్మమునే బోధించును. ఆ బ్రహ్మమే యీక్షణకర్త. అందువలననే 'స దేవ సోమ్య' యని 'సత్' పదముతో బ్రహ్మము నారంభించి 'త దైక్షత' యని 'తత్' పదముతో నా బ్రహ్మమునే పరామర్శించి యీక్షణము చెప్పబడినది. కాబట్టి యీక్షణము బ్రహ్మధర్మమే యగును. కాని [illegible]

కాదను విషయము సుషుప్తి (గాఢనిద్ర)యందు జీవుడు బ్రహ్మమునందు లయమగుచున్నాడని (స్వాప్యయాత్) చెప్పుటవలనను సిద్ధమగుచున్నదని భావము. (౯)

ఈక్షణము ప్రకృతిధర్మము (గౌణము) కాదనుటకు మఱియొక హేతువు :

గతి సామాన్యాత్ ౧-౧-౧౦

గతి సామాన్యాత్=జ్ఞానత్వమువలనను, ఈక్షణము ప్రకృతిధర్మము కాదు. గతి యన నిట జ్ఞానము. గతిసామాన్య మనగా జ్ఞానత్వము. ఈక్షణ మనగా సంకల్పము - గర్భమునందు గల పర్యాలోచన మనెడి జ్ఞాన మని పూర్వమే (ఈక్షతే ర్నాశబ్దమ్ ౧-౧-౫) వ్రాసియున్నాము. జ్ఞానము చేతనధర్మమగును గాని జడధర్మము కాదు. ప్రకృతి జడము. కాబట్టి ఈక్షణ మనెడి జ్ఞానము బ్రహ్మధర్మమే యగును. ప్రకృతి ధర్మము కాదని భావము. (౧౦)

మఱియొక హేతువు :

శ్రుతత్వాచ్చ ౧-౧-౧౧

శ్రుతత్వాత్ చ = ఈక్షణము బ్రహ్మమునకు సంబంధించినదని ఉపనిషత్తుచే చెప్పబడినందువలనగూడ, నది (ఈక్షణము) బ్రహ్మ ధర్మమే యగునుగాని ప్రకృతిధర్మము కాదని సూత్రార్థము.

"స ఈక్షాం చక్రే" ప్రశ్న. ౬—౩.
"ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్,
నాన్యత్ కించన మిషత్, స ఈక్షత." ఐ. ౧—౧

అను నీ ఉపనిషద్వాక్యములందు 'బ్రహ్మ మీక్షించెను' 'సృష్టికి పూర్వము బ్రహ్మ మొక్కటియే యుండెను. అది యాలోచించెను ..ని

స్పష్టముగా బ్రహ్మయం దీక్షణ ధర్మము వర్ణింపబడినది. కావున నీక్షణ ధర్మము ప్రకృతికి జెందినది కాదని తెలియుచున్నది. ఇట్లు జగజ్జన్మాదు లకు సర్వజ్ఞమగు బ్రహ్మమే నిమిత్తకారణ మని సిద్ధ మగుచున్నది. (౧౧)

ద్వితీయాధికరణము

బ్రహ్మము సాక్షాత్కారము చేసికొనదగినదని చెప్పి యనంతరము దాని లక్షణము చెప్పబడినది. పిదప లక్షణము స్పష్టముచేయుటకై జగజ్జ న్మాదులకు బ్రహ్మము నిమిత్తమనియు బాగుగ వివరించి యిపుడు బ్రహ్మ జిజ్ఞాస్యత్వమును నిరూపించుటకై మరియొక యధికరణము నారంభించు చున్నాడు.

ఆనందమయో ఽభ్యాసాత్ ౧-౧-౧౨

(బ్రహ్మపద మీ సూత్రమునందు నన్వయించును.)

అభ్యాసాత్ = (ఒక శబ్దము పలుమారు చెప్పుట యభ్యాసము) అభ్యాసమువలన, ఆనందమయమగు నాత్మ, బ్రహ్మ=బ్రహ్మమే యని యంగీకరింపవలెను.

తైత్తిరీయోపనిషత్తునందు అన్నరసమయము, ప్రాణమయము, మనోమయము, విజ్ఞానమయము నని క్రమముగా జెప్పి,

"తస్మాద్వా ఏతస్మాద్ విజ్ఞానమయా
దన్యో ఽన్తర ఆత్మా ఽఽనందమయః" తై. ౨-౫

ఈవిజ్ఞానమయమునకంటె భిన్నమైన అంతరాత్మ యానందమయ మని చెప్పబడినది. ఇందు చెప్పబడిన ఆనందమయ శబ్దముచే

"బ్రహ్మవి దాప్నోతి పరమ్" తై. ౨-౧. 'బ్రహ్మవిదుడు పరము నొందును' అని ప్రకరణ ప్రారంభమున చెప్పబడిన బ్రహ్మమును

గ్రహింపవలయునా ? లేక జీవాత్మను గ్రహింపవలయునా ? యని సందేహము. జీవాత్మ యని పూర్వపక్షము.- కాదు, బ్రహ్మము అని సిద్ధాంతము.

తైత్తిరీయమునందు 'బ్రహ్మవి దాప్నోతి పరమ్' ౨-౧.

బ్రహ్మవిదుడు పరమును పొందునని ప్రారంభింపబడిన బ్రహ్మము నుండి

"తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశః సంభూతః,
ఆకాశా ద్వాయుః, వాయో రగ్నిః, అగ్నే రాపః,
అద్భ్యః పృథివీ, పృథివ్యా ఓషధయః, ఓషధిభ్యో అన్నమ్,
అన్నా ద్రేతః, రేతసః పురుషః" ౨-౧.

ఆకాశము, దానినుండి వాయువు, అందుండి యగ్ని, అగ్నివలన జలము, దానినుండి పృథివి, పృథివినుండి యోషధులు (మూలికలు - సస్యాదులు) వానినుండి అన్నము (భక్షణీయ పదార్థములు), అన్నము వలన రేతస్సు (శుక్లశోణితములు), దానినుండి శరీరము (పురుషుడు - జీవు డుండునది) పుట్టు నని చెప్పి,

"స వా ఏష పురుషో ఽన్నరసమయః" ౨-౧.

ఆ శరీరము అన్నరసమయ నామముతో చెప్పబడినది. ఇట్లు అన్నరసమయ నామముతో స్థూలశరీరమును చెప్పి క్రమముగా దానియందుండు ప్రాణమయము, మనోమయము, విజ్ఞానమయము నను కోశములను వర్ణించి యనంతరమున

"తస్మాద్వా ఏతస్మా ద్విజ్ఞానమయా దన్యో ఽన్తర ఆత్మా ఽఽనందమయః"

'విజ్ఞానమయకోశమునం దుండు ఆత్మ యానందమయ మని యుపదేశింపబడినది. ఇట్లు శరీరమునం దుండు ఆత్మ వర్ణింపబడినందున నానందమయ శబ్దముచే జీవాత్మయే గ్రహింపబడవలయును, ఇట నానంద

మయమగు నాత్మ బ్రహ్మమగునెడల శరీరమున కంతరాత్మగా నేల చెప్ప బడును? విశ్వమున కంతరాత్మ యగు బ్రహ్మమును శరీరాంతరాత్మగ నుపదేశించుట యుక్తము కాదు. శరీరాంతరమున నుండునది జీవాత్మ యని ప్రసిద్ధమే. కాబట్టి జీవాత్మయే యిట గ్రహింప నగును.

మఱియును శరీరసంబంధమును దెలుపు శారీరపదముచే వ్యవహ రింపబడుటచేతను జీవాత్మనే ఆనందమయ శబ్దముచే గ్రహింపవలయును.

'తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మా యః పూర్వస్య' తై. ౨–౬.

అను నీ తైత్తిరీయ-వచనమునందు ఆత్మ శారీరము-శరీరసంబంధి- యని వర్ణింపబడినది. శరీరసంబంధము బ్రహ్మమునకు లేదు. యజు ర్వేదమునందు "స పర్యగా చ్ఛుక్ర మకాయ మవ్రణమ్" ౪౦–౮. బ్రహ్మము అకాయము, అవ్రణము నని శరీరసంబంధము లేనిదిగ వర్ణింప బడినది. ఇట్లు వేదమునందు బ్రహ్మమునకు శరీరసంబంధము నిషేధింపబడి నందున శారీరాత్మ బ్రహ్మ మనుటకు శక్యము కాదు. బ్రహ్మమునకు శరీరసంబంధ మంగీకరింతుమేని, ప్రియాప్రియములతో బ్రహ్మమునకు సంబంధ మంగీకరింపవలసి వచ్చును.

'అత్తో వై స శరీరః ప్రియాప్రియాభ్యాం న హ వై స శరీరస్య సతః ప్రియాప్రియయో రపహతి రస్తి' ఛాం. ౮-౧౨-౧.

'శరీరముతో సంబంధముగల శారీరునకు (జీవునకు) ప్రియాప్రియ ములు గలుగును. వానినుండి తొలగ వీలులేదు.' అని ఛాందోగ్యమున స్పష్టముగ వర్ణింపబడినది. బ్రహ్మమునకు ప్రియాప్రియములు-సుఖదుఃఖ ములు-ధర్మాధర్మము లంటవనుట సర్వతంత్ర (శాస్త్ర) సిద్ధము. జీవాత్మ నకు సుఖదుఃఖము లుండుట నిర్వివాదవిషయము. కాబట్టి యానందమయ శబ్దముచే నిట జీవాత్మనే గ్రహింపవలయునని తాత్పర్యము,

ఇంకను నిట నానందమయాత్మకు శిరస్సు మున్నగు నవయవము లున్నట్లు వర్ణింపబడినందునను జీవాత్మనే గ్రహింప నగును.

"తస్య ప్రియమేవ శిరః, మోదో దక్షిణః పక్షః, ప్రమోదః ఉత్తరః పక్షః, ఆనందః ఆత్మా, బ్రహ్మ పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా" తై. ౨-౫

అను నీ వాక్యమునందు 'ఆ యాత్మకు ప్రియమే శిరస్సు, మోదము దక్షిణపక్షము, ప్రమోద ముత్తరపక్షము, ఆనందము ఆత్మ, బ్రహ్మము ప్రతిష్ఠ - ఆధారము - పుచ్ఛము నని వర్ణింపబడినది. ఇట నానందమయ శబ్దముచే బ్రహ్మము గ్రహింతుమేని శిరస్సు మున్నగు నవయవములు బ్రహ్మమున కంగీకరింపవలయును. అది శ్రుతివిరుద్ధము.

"దివ్యో హ్యమూర్తః పురుషః" ముం. ౨-౧-౨

"తతస్తుతం పశ్యతే నిష్కలంధ్యాయమానః" ముం. ౩-౧౮

"అస్థూల మనణు" బృ. ౩-౮-౮

"నిష్కలం నిష్క్రియం శాంతమ్" శ్వే. ౬-౧౮

ఈ వాక్యములందు బ్రహ్మ మమూర్తము, నిష్కలము, అస్థూలము, అనణువు నని యవయవరహితముగా వర్ణింపబడుటచేత బ్రహ్మమునం దవయవకల్పన యెంతమాత్రము నుచితము కాదు. ఇంతియగాక ఆనందమయమగు నాత్మకు "బ్రహ్మ పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా" తై. ౨-౫ బ్రహ్మము పుచ్ఛముగా జెప్పబడినది. పుచ్ఛ మనగా ప్రతిష్ఠ - ఆధారమని యర్థము. ఆనందమయ శబ్దముచే బ్రహ్మమును గ్రహింతుమేని బ్రహ్మకు బ్రహ్మమే యాధారమని యంగీకరింపవలసివచ్చును. అయ్యది సంభవము కానేరదు. బ్రహ్మము తనకు తానే యాధారము నాధేయము నెట్లు కాగలదు? కావున నానందమయశబ్దము జీవాత్మవాచక మనుట యుక్తము. బ్రహ్మవాచకము కాదు - అని పూర్వపక్షము.

సమాధానము: ఆనందమయము బ్రహ్మమేకాని జీవాత్మ

కాజాలదు. జీవాత్మ యను నర్థమునందు ఆనందమయశబ్దము ప్రయోగింపబడుట కానము. వేదములందును, ఉపనిషత్తులందును ననేక స్థలములలో నానందమయశబ్దము బ్రహ్మమును తెలుపుటకే పలుమారు ప్రయోగింపబడినది. ఈ తైత్తిరీయమునందే యానందమయమును బ్రస్తుతించి యద్దానిని 'రసో వై సః' తై. ౨-౭ రసముగా జెప్పి 'రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వా ఽఽనందీభవతి' తై. ౨-౭ రసమును పొందియే జీవాత్మ డానందు డగునని వర్ణింపబడినది. ఇంతియగాక,

"ఆనందం బ్రహ్మణో విద్వాన్నబిభేతి కుతశ్చన" తై. ౨-౯.

"ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్" తై. ౩-౬

"తద్విజ్ఞానేన పరిపశ్యన్తి ధీరాః ఆనందరూప మమృతం యద్విభాతి" ముం. ౨-౨-౭.

"విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మ" బృ. ౩-౯-౨౮.

"రసేన తృప్తో న కుతశ్చనోనః" అథర్వ. ౧౦-౮-౪౪.

'బ్రహ్మానందము ననుభవించి భయమును విడుచును.'

'ఆనందము బ్రహ్మ మని తెలిసికొనవలెను.'

'అమృతమై యానందరూపమున వెలుగొందు బ్రహ్మమును ధీరులు విజ్ఞానముచే నెరుగుదురు.'

'బ్రహ్మము విజ్ఞానము నానందమునై యున్నది.'

'రసముచే తృప్తుడైనవానికి కొఱంత యుండదు.'

అను నిట్టి శ్రుత్యుపనిషద్వాక్యములందు స్పష్టముగా బ్రహ్మమానందమయ మని వర్ణించుట చూడనగును. ఏ శబ్దమే యర్థమునందు పలుమారులు ప్రయోగింపబడునో, యా శబ్దమున కదియే యర్థముగా

గ్రహించుట యుక్తము. అన్వార్థము గ్రహించుట తగదు. కాబట్టి యభ్యాస బలమున నానందమయ శబ్దము బ్రహ్మమునే తెలుపును కాని జీవాత్మను తెలుపదని గ్రహింపవలయును.

పై వాక్యములందు 'ఆనందమయ' శబ్దము ప్రయోగింపబడి యున్నచో నయ్యది బ్రహ్మమును దెలుపగలిగి యుండెడిదేమో: కాని కేవల మానందపదము బ్రహ్మము నెట్లు తెలుపగలదందురేని, అది దోషము కాదు. ఇట నానందపద మానందమయమునే తెలుపును. బ్రహ్మ మానందరూప మగుటచే నానందమనియు, సార్వభౌమాది సకల సుఖములతో పోల్చిచూచిన నిరతిశయమైన దగుటచే నానందమయ మనియు జెప్పబడును. విశేషభేదము లేనందున నానందాభ్యాసము ఆనందమయాభ్యాసమే యని యెంచబడును. కొన్ని తావులందు ఆనందమయపదమే పఠింపబడుటయు జూడనగును.

"ఏత మానందమయ మాత్మాన ముపసంక్రామతి" తై. ౨-౮

'ఈ యానందమయమగు నాత్మను (బ్రహ్మమును) బొందును.'

ఆనందమయశబ్దము బ్రహ్మబోధకమైనను నయ్యది శరీరాంతరాత్మ (శరీరమున నుండునట్టి యాత్మ)గా వర్ణింపబడుట దోషావహము కాదు. విశ్వాంతరాత్మయగు బ్రహ్మము శరీరాంతరాత్మ యగుటలో దోష మిసుమంతయు నుండదు. విశ్వమున నంతట నుండునది శరీరమున నుండకుండునా?

విశ్వమున నంతట నుండునది శరీరమున నుండినను, ఆనందమయము శరీరాంతరాత్మగా నుపదేశింపబడుటచేత శరీరసంబంధము విశేషముగ నానందమయమునకు జెప్పబడినట్లు కనబడుచున్నది.

శరీరము, ప్రాణము, మనస్సు, విజ్ఞానము నను నాలుగును జీవాత్మకు సంబంధించినవే కాని బ్రహ్మకు కాదు. కాబట్టి యానందమయ

శబ్దము జీవాత్మనే తెలుపును. కాని బ్రహ్మము నెట్లు తెలుపగలదు? అందురేని, విజ్ఞానమయ శబ్దము జీవాత్మను దెలుపున దగుటచేత నానంద మయ శబ్దము బ్రహ్మమునే తెలుపునని యందుము. అందుచేతనే విజ్ఞాన మయ శబ్దము జీవాత్మను దెలుపునదగుటచేత ఆనందమయ శబ్దము బ్రహ్మ మునే తెలుపునని యంటిమి.

ఆత్మ శారీరము - శరీరసంబంధి - యని వర్ణించుటచే నానందమయ శబ్దము బ్రహ్మమును దెలుపజాలదనుటయు యుక్తము కాదు. బ్రహ్మ మంతరాత్మయగుటచే శారీరము - శరీరసంబంధి - యని చెప్ప ననువగును. విజ్ఞానమయమగు జీవాత్మ పంచభూతములతో నేర్పడు శరీరమునం దంత రాత్మగా యావజ్జీవ ముండునట్లు జగజ్జన్మాదులకు కారణమగు బ్రహ్మము కూడ చేతనాచేతనాత్మకమగు నీ జగత్తున కంతరాత్మయై యుండును.

"యో భూతం చ భవ్యం చ సర్వం య శ్చాధితిష్ఠతి,
స్వర్యస్య చ కేవలం తస్మై జ్యేష్ఠాయ బ్రహ్మణే నమః"

అథ. ౧౦-౪-౮-౧

'భూతభవిష్యద్వర్తమానముల నన్నిట నధివసించియుండు కేవల సుఖస్వరూపము, జ్యేష్ఠము నగు బ్రహ్మమున్నకు నమస్కారము' అని బ్రహ్మము సర్వము నధివసించియుండుట మంత్రమునందు స్పష్టముగ వర్ణింపబడియున్నది. అంతరాత్మతాసామ్యమువలన పాంచభౌతికపిండము జీవాత్మకు శరీరమైనట్లు విశ్వమంతయు బ్రహ్మకు శరీరముగ నెంచ బడును. బృహదారణ్యకమున నియ్యది స్పష్టపరుపబడినది.

"యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యా అన్తరః,
యః పృథివీ నవేద, యస్య పృథివీ శరీరమ్" 3-2-8

"యోஉప్సు తిష్ఠన్ అద్భ్యోஉంతరః,
యమాపో న విదుర్యస్యాపః శరీరమ్" 3-8-4

"యోఽగ్నౌతిష్ఠ న్నగ్నే రంతరః,
యమగ్ని ర్నవేద యస్యాగ్నిః శరీరమ్" ౩-౭-౫

"యోవా యౌ తిష్ఠన్ వాయో రంతరః,
యం వాయు ర్నవేద, యస్యవాయుః శరీరమ్" ౩-౭-౭

"య ఆదిత్యే తిష్ఠన్ ఆదిత్యాదంతరః,
య మాదిత్యో న వేద, యస్యాదిత్యః శరీరమ్" ౩-౭-౯

"యో దిక్షు తిష్ఠన్ దిగ్భ్యోంతరః,
యం దిశో న విదుర్యస్య దిశః శరీరమ్" ౩-౭-౧౦

"య ఆకాశే తిష్ఠన్ ఆకాశాదంతరః,
య మాకాశో న వేద యస్యాకాశః శరీరమ్" ౩-౭-౧౨

"యః ప్రాణే తిష్ఠన్ ప్రాణాదంతరః
యం ప్రాణో నవేద, యస్యప్రాణః శరీరమ్" ౩-౭-౧౬.

"యో మనసి తిష్ఠన్ మనసోంతరః
యం మనో నవేద, యస్యమనః శరీరమ్" ౩-౭-౨౦.

"యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్ విజ్ఞానాదంతరః
యం విజ్ఞానం నవేద, యస్య విజ్ఞానం శరీరమ్.
"యోవిజ్ఞానమంతరో యమయతి, ఏషత ఆత్మా
అంతర్యా మ్యమృతః" బృ. ౩-౭-౨౨.

"పృథివి, జలము, అగ్ని, వాయువు, ఆదిత్యుడు, దిక్కులు, ఆకాశము, ప్రాణము, మనస్సు, విజ్ఞానము నను వీనియందు బ్రహ్మ ముండును. కాని వానికంటె నయ్యది భిన్నము. పృథివ్యాదులు బ్రహ్మము నెఱుగవు: కాని యవి యన్నియు బ్రహ్మమునకు శరీరము. అట్టి బ్రహ్మము వాని కంతరాత్మ" అని యీ వాక్యములభావము. ఇట్లు జగత్తంతయు బ్రహ్మమునకు శరీరముగా వర్ణింపబడుటచే బ్రహ్మము శారీరము—

శరీరసంబంధి - యనుటలో దోషమావంతయులేదు. అటులయిన శరీర సంబంధముచే బ్రహ్మమునకు ప్రియా ప్రియముల - సుఖదుఃఖముల-తో సంబంధము కలుగగలదని యూహింపబనిలేదు. బ్రహ్మమునకు పృథివ్యా దులతో సామాన్యసంబంధమే కలదు; కాని జీవాత్మునకు పాంచ భౌతిక శరీరముతోవలె విశేషసంబంధ ముండదు. సామాన్యసంబంధము సుఖ దుఃఖజనకముకాదు. 'బాలకుడు నిప్పువంటివాడ'నినంత మాత్రమున నతడు కాష్ఠములను దహించునని కాదుగదా! కాబట్టి పృథివ్యాదిరూప శరీరములం దుండుటచే బ్రహ్మము శారీరమని చెప్పబడుట దోషావహము కాదు.

అవయవశ్రవణమువలన బ్రహ్మ మానందమయము కాదనుటయు నుచితముకాదు. ఆత్మసామ్యముచే నట్లు చెప్పవలసివచ్చినందున దోషము లేదని భావము. (అన్నమయాదులకంటె ప్రాణమయాదులైన యంత రాత్మలు భిన్నములుగా నుపదేశింపబడినట్లు విజ్ఞానమయమగు నాత్మకంటె నానందమయాత్మ మఱియొక యంతరాత్మగ నుపదేశింపబడినది.)

"తస్య ప్రాణ ఏవ శిరః, వ్యానో దక్షిణః పక్షః,
అపాన ఉత్తరః పక్షః, ఆకాశ ఆత్మా, పృథివీ పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా" తై. ౨-౨.

"దానికి శిరస్సు ప్రాణము; దక్షిణపక్షము వ్యానము; ఉత్తరపక్ష మపానము; ఆత్మ ఆకాశము; ఆధారము పృథివి." అని విజ్ఞానమయమగు నంతరాత్మకు నవయవములు వర్ణించి,

"తస్మాద్వా ఏతస్మాద్ విజ్ఞానమయా దన్యో
అన్తర ఆత్మాఽఽనందమయః"

ఆ విజ్ఞానమయమగు నాత్మకంటె భిన్నముగ నానంద మయాంత రాత్మ వర్ణింపబడినది. కాబట్టి విజ్ఞానమయమగు నంతరాత్మకు శిరః ప్రభృ త్యవయవములు వర్ణించినట్లు నానందమయాంతరాత్మకును శిరః ప్రభృత్య వయవములు సామ్యముగ వర్ణింపబడినవి. అట్లు వర్ణింపకున్నచో నుప

దేశమునందు వైరూప్యము - విలక్షణత - యేర్పడును. ఉపదేశమున సారూప్యముండుట యవసరము. అదిలేకున్న ప్రాజ్ఞుల కందు శ్రద్ధ కలుగదు. ఆనందమయమగు బ్రహ్మమునకు శిరః ప్రభృత్యవయవములు పారమార్థికములు కావు. అవి కల్పితములే. బ్రహ్మము నిరవయవము కావున పారమార్థికావయవములకు ప్రసక్తియే లేదు.

కల్పింపబడు నవయవములు కూడ సమానలక్షణములు కలవిగా నుండవలయును. దేహమునందు హస్తపాదాద్యవయవములు కల్పించిన నయ్యవి సమానలక్షణము కలవియే యగును. అయ్యవి దేహమునకు విలక్షణములు కానేరవు. అట్లే యానందమయమగు బ్రహ్మమునందు కల్పింపబడు శిరఃప్రభృత్యవయవములును సలక్షణములు కావలయును. కావుననే మోదము, ప్రమోదము మున్నగు నానందవిశేషములే యానందమయమగు బ్రహ్మమున కవయవములుగా నిట కల్పింపబడినవి. మోదప్రమోదానందములు సాంసారిక వస్తూపభోగములవలన జనించు సుఖములవలెగాక విలక్షణములై బ్రహ్మనిష్ఠ నభ్యసించు ముముక్షువులచే ననుభవింపబడును. ప్రియము, మోదము, ప్రమోదము, ఆనందము నన్నియు బ్రహ్మశబ్దముచే చెప్పబడు దివ్యార్థమునే బోధించును. కాబట్టి యానందమయమగు బ్రహ్మము నిరవయవమైనను పక్షిరూపమున రూపకాలంకారముతో బ్రహ్మమును నిరూపించుచు ఉపనిషత్తిట్లవయవకల్పన చేయుట దోషావహము కాదని భావము.

'బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా' అని బ్రహ్మము ప్రతిష్ఠ - ఆధారము - పుచ్ఛము - గా వర్ణింపబడినందున నానందమయ శబ్దము బ్రహ్మమును బోధింపదని నుడువుటయు సముచితము కాదు. అదియును కల్పనామాత్రమే. ఆనందమయమునకు శిరఃప్రభృత్యవయవములు సాదృశ్యముచే కల్పింపబడినట్లు పుచ్ఛత్వము (ఆధారత) సైతము కల్పితమనియే యెంచవలయును. రూపకమునం దెల్లయెడల సర్వాంగముల నుపన్యసిం

చుట రూపకాలంకార విదులు ప్రశస్తముగా నెంచుదురు. పుచ్ఛమనగా తోక. కాని, యిట ప్రతిష్ఠయనెడి పదముతో నొకే విభక్తియందు ప్రయోగింపబడినందున నాధారమని యర్థము చెప్పియుంటిమి. బ్రహ్మము చేతనాచేతనాత్మకమగు నీ సమస్త జగత్తున కాధారము. ఆనందమయమగు బ్రహ్మము పక్షిరూపమున వర్ణింపబడుటచే సాదృశ్యమును కల్పించి పుచ్ఛరూపమున చెప్పబడినది. ఇయ్యది కల్పనా మాత్రమే. ఛాందోగ్యమునందు కూడ బ్రహ్మమునకు బ్రహ్మమే యాధారమని వర్ణింపబడినది.

"స భగవః! కస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత ఇతి? స్వమహిమ్ని" ఛాం. ౭-౨౪-౨.

'స్వామీ! ఆ బ్రహ్మమెందు ప్రతిష్ఠితమై యున్నది?' యని ప్రశ్నింపగా 'తన మహిమయందు' అని సమాధానము చెప్పబడినది. కాబట్టి యానందమయము బ్రహ్మమే యనుట యన్నివిధములను సిద్ధమగుచున్నదని భావము. (౧౨)

ఆనందమయ శబ్దమునందు 'మయట్' ప్రత్యయము కానవచ్చుచున్నది. 'నిత్యం వృద్ధ శరాదిభ్యః' అష్టా. ౪-౩-౧౪౪. అను పాణినీయ సూత్రము ననుసరించి వికారార్థమునందు ఆనందశబ్దమునకు 'మయట్' ప్రత్యయము విధింపబడినది. కాబట్టి యానందమయ మనగా నానందవికారమని యర్థము. ఆనందమయ శబ్దముచే బ్రహ్మము గ్రహింపబడు నెడల నయ్యది యానందవికారము కావలసి వచ్చును. బ్రహ్మమానంద స్వరూపమే కాని యానందవికారముకాదు. జీవాత్మ మాత్రము ప్రలయవేళయందు బ్రహ్మమున నవిభక్తముగనుండి సర్గారంభమున మరల పృథివినుండి యోషధులు వెలువడునట్లు బ్రహ్మమునుండి వెలువడునదై యానందమయమునుండి వెలువడుటచే నానందవికారమని యొక విధముగ చెప్పనగును. కాబట్టి యానందమయ శబ్దము జీవాత్మనే బోధించుట యుక్తమని శంకింపగా - నయ్యది కాదని చెప్పుచున్నారు.

వికారశబ్దా న్నేతిచే న్న ప్రాచుర్యాత్ ౧-౧-౧౩

(ఈ సూత్రమున బ్రహ్మపదము, ఆనందమయపదము రెండును అనువర్తించును.)

వికారశబ్దాత్ = ఆనందవికార వాచకశబ్దము వలన, న = ఆనంద మయము బ్రహ్మముకాదు, ఇతి = అని, చేత్=అందువేని, న = కాదు, ప్రాచుర్యాత్ = ప్రాచుర్యశబ్దమువలన - ఆనందాధిక్యమును తెలుపు శబ్ద మగుటవలన.

ఆనందమయ శబ్దమునందలి 'మయట్' ప్రత్యయము ప్రాచుర్య మును (ఆధిక్యమును) బోధించును. కాని వికారమును బోధింపదు. 'మయట్' ప్రత్యయము వికారార్థమునందు విధింపబడునట్లు ప్రాచుర్యము నందును విధింపబడును. 'తత్ప్రకృత వచనే మయట్' అష్టా. ౫-౪-౨౧ అను పాణినీయసూత్రము ననుసరించి 'మయట్' ప్రాచుర్యార్థమున విధింప బడుచున్నది. కాబట్టి యానందమయ పదమునందలి 'మయట్' ప్రత్య యము వికారార్థమున విధింపబడిన ట్లెంచక ప్రాచుర్యార్థమున విధింపబడి నట్లు గ్రహింపనగును.

"నిత్యం వృద్ధ శరాదిభ్యః" అష్టా. ౪-౩-౧౪౪ అను నీసూత్రము ననుసరించి 'మయట్' ప్రత్యయము వికారార్థమునందును విధింపబడు చున్నదిగదా! 'ఆనందమయము' అను నీ తావున వికారార్థమే యేల గ్రహింపగూడదు? అందురేని 'మయట్' ప్రత్యయము, వికారము, ప్రాచు ర్యము (ఆధిక్యము) నను రెండర్థములందును ప్రయోగింపబడ నవకాశ మున్నప్పటికిని నెక్కడ నే యర్థము గ్రహించుట యుక్తమో యయ్యదియే గ్రహింపవలయును.

'శరీరము అన్నరస మయము' అను తావున అన్నరసమయము లోని 'మయట్' ప్రత్యయము వికారార్థమునే తెలుపుచున్నది; కాబట్టి

అన్నరసమయాది శబ్దసముదాయమున నున్న 'ఆనందమయము' అను శబ్దము లోని మయట్ ప్రత్యయము సైతము వికారార్థమునే బోధించునందురేని - అదియును సరికాదు. కారణమేమన: 'అన్నరసమయము' అను పదము లోని మయట్ ప్రత్యయముకూడ ఆధిక్యార్థము (ప్రాచుర్యము) నే బోధించుచున్నది. శరీరము అన్నరసమయము. అనగా అన్నరస మెక్కుడుగా గలది యనియే యర్థ మగును. కాని అన్నరసవికార మని కాదు. కావున ఆనందమయ మను పదమునందలి 'మయట్' ప్రత్యయముకూడ ఆనందాధిక్యమునే తెలుపుచున్న దని గుర్తింపవలయును. శరీరము పాంచ భౌతికము. పంచభూతముల మేళన మందుండును. కాని అన్నరసము (పృథివీభాగము) ప్రచురముగా - నెక్కుడుగా నుండును. అందువలన నయ్యది అన్నరసమయము అని చెప్పబడుచున్నది. అట్లే విజ్ఞానమయము మనోమయము, ప్రాణమయము నను శబ్దములును విజ్ఞానాదుల యాధిక్యము - ప్రాచుర్యమునే తెలుపుచున్నవి. కాగా ఆనందమయము ఆనందాధిక్యము - ప్రాచుర్యమును బోధించుట కెట్టి యాటంకము నుండదని భావము. (౧౩)

బ్రహ్మ మానందమయ మనుటకు మరియొక హేతువు:

## తద్ధేతు వ్యపదేశాచ్చ		౧-౧-౧౪

(ఆనందమయపద మీ సూత్రమునందును నన్వయించును.)

చ=మరియు, తద్ధేతు వ్యపదేశాత్=ఆనందహేతువుగా (బ్రహ్మము) చెప్పబడుటవలన, బ్రహ్మ మానందమయమే యని యర్థము.

తైత్తిరీయమున బ్రహ్మ మానందమయ మని ప్రారంభించి, "ఏష హ్యేవానంద యాతి" తై. ౨-౭. 'అదియే జీవుల నానందింప జేయును' అని వ్యపదేశింపబడినది - చెప్పబడినది. బ్రహ్మమానంద మయము కాని పక్షమున ఉపనిషత్తద్దానిని ఆనందహేతువుగా నేలచెప్పును?

బ్రహ్మముకంటె జీవుల నానందింపజేయగలది మఱియొండెద్ది యున్నది? బృహదారణ్యకమునందును, "ఏత స్యైవానంద స్యాన్యాని భూతాని మాత్రా ముపజీవ న్తి" బృ. ౪-౩-౩౨. 'అన్యాని భూతాని=జీవు లన్నియు, ఏతస్యైవ ఆనందస్య మాత్రాం = ఈ బ్రహ్మానందమాత్రనే, ఉపజీవన్తి = పొంది యానందించుచున్నవి' అని వర్ణింపబడినది. (౧౪)

అందువలన బ్రహ్మ మానందమయ మనియు జీవాత్మ కాదనియు సిద్ధ మగుచున్నది.

మరియొక హేతువు :

మాంత్ర వర్ణిక మేవ చ గీయతే ౧-౧-౧౫

మాంత్రవర్ణిక మేవ చ=(బ్రహ్మము) మంత్రాత్మక వర్ణములచే ప్రతిపాదింపబడినందువలనను, గీయతే = ఆనందమయ మని చెప్పబడు చున్నది.

మరియు తైత్తిరీయమునందు, "బ్రహ్మవి దాప్నోతి పరమ్" తై. ౨-౧. 'బ్రహ్మవిదుడు పరము (బ్రహ్మము) ను బొందును' అని ప్రారంభించి, బ్రహ్మవిదునిచే పొందదగు బ్రహ్మముయొక్క లక్షణము, స్థానము, ఆప్తిని గురించి చెప్పు మంత్ర మొకటి యుదాహరింపబడినది.

"సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ యోవేద నిహితం గుహాయాం పరమే వ్యోమన్, సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితా" తై. ౨-౧.

'సత్యము, జ్ఞానము, అనంతము నని బ్రహ్మలక్షణము. జీవుని బుద్ధిస్థాన మగు హృదయము ఆ బ్రహ్మప్రాప్తికి స్థానము. జీవుడా బ్రహ్మముతో గూడి సర్వకామముల (ఆనందముల) ననుభవించును.' అను నది బ్రహ్మజ్ఞానమునకు ఫలావాప్తి. హృదయమున జీవాత్మయం దంత రాత్మగా వ్యాపించియున్న బ్రహ్మము నెఱిగి, ప్రకృతిబంధమునుండి

విడివడి శుద్ధుడైనవాడు సర్వజ్ఞమగు బ్రహ్మముతోగూడి సర్వానందముల ననుభవించు నని భావము. ఇట్లు బ్రహ్మ లక్షణాదులను వర్ణించి యనంతరమున, 'ఆనందం బ్రహ్మణో విద్వాన్ న బిభేతి కుతశ్చన' తై. ౨-౯. 'బ్రహ్మానందమును బొంది నిర్భయుడగు ననియు జెప్పబడినది. అందువలన బ్రహ్మవిదులకు హృదయమున జీవాత్మయం దంతరాత్మగా వ్యాపించియున్న ఆనందమయ బ్రహ్మమే పొందదగినది, యని స్పష్ట మగుచున్నది. అట్టి బ్రహ్మప్రాప్తియే అభయపదప్రాప్తి యని మోక్షవిదు లందురు. కాబట్టి 'సత్యం జ్ఞాన మనంత' మ్మను వాక్యమున వర్ణింపబడిన బ్రహ్మమే యనంతరమున 'ఆనందం బ్రహ్మణో' అను శ్లోకమున నానంద మని చెప్పబడినందున బ్రహ్మమే యానందమయ పదవాచ్యమని సిద్ధమగు చున్నది. (౧౫)

ఇట్లు సిద్ధాంతపక్షమును జెప్పి యికముందు పూర్వపక్షమును నిరాక రింపదలచి మహర్షి సూత్రము నారంభించుచున్నాడు.

నేతరోఽనుపపత్తేః ౧-౧-౧౬

ఇతరః=(బ్రహ్మముకంటె నితరమగు) జీవాత్మ, న = ఆనంద మయము కాదు, అనుపత్తేః=యుక్తి యుక్తము కానందువలన,

జీవాత్మ సర్వమును సృష్టింపజాలదు. కావున నయ్యది యానంద మయము కానేరదని సూత్రాభిప్రాయము.

తైత్తిరీయమునందు ఆనందమయ మని ప్రారంభించి,

"స తప స్తప్త్వా సర్వ మసృజత్ యదిదం కించ" తై. ౨-౬

'అతడు తపించి బ్రహ్మాండమున గల సర్వమును సృజియించెను' అని చెప్పబడినది. ఇట సర్వమును సృజియించు సామర్థ్యము బ్రహ్మము నకే యున్నదని యూహింప నగును. కాని జీవాత్మకు గలదని చెప్ప వలనుపడదు. కావున ఆనందమయము బ్రహ్మమే యగును; జీవాత్మ కానేరదు. (౧౬)

భేద వ్యపదేశా చ్చ ౧-౧-౧౭

చ=మఱియు, భేదవ్యపదేశాత్ = భిన్నముగా జెప్పబడుటవలన, జీవాత్మ ఆనందమయము కాదు.

"రసో వై సః రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వాఽఽనందీ భవతి" తై. ౨-౭.

'ఆనందమయము రసమనియు, ఆ రసమును బొందియే జీవాత్మ యానందు డగుననియు' వర్ణింపబడినది. ఇక్కడ రస శబ్దముచే జెప్పదగు నానందమయము పొందదగిన పదార్థముగాను, పొందువాడు జీవుడుగాను వేరువేరుగా వర్ణింపబడుట స్పష్టము. కాబట్టి జీవాత్మ యానందమయము కాదని భావము. (౧౭)

ఉపర్యుక్త హేతువుల (సర్వస్రష్టృత్వాను పపత్తి, భేదవ్యపదేశము) వలన జీవాత్మ ఆనందమయము కాకపోవచ్చును; కాని ప్రకృతి యేల యానందమయము కానేరదు ? ప్రకృతి సర్వప్రపంచమునకు కారణమగుటచే నద్దానియందు -సర్వస్రష్టృత్వ ముపపన్నము కాగలదు. మఱియు, ఆనందమయముకంటె నయ్యది భిన్నముగా నెక్కడను వర్ణింపబడలేదు కదా ! - అన :

కామా చ్చ నానుమానాపేక్షా ౧-౧-౧౮

కామాత్ = కోరిక కలిగియున్నందువలన, అనుమానాపేక్షా చ = ప్రకృతియును, న = ఆనందమయము కాదు.

ఈ యానందమయ ప్రకరణమునందే 'సోఽకామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయ' తై. ౨-౬. 'అతడు కామించెను........' అని పఠింపబడియున్నది. ఇట్టి కామము - కోరిక - ప్రకృతి ధర్మము కానేరదు. ప్రకృతి యచేతనము - జడము. కామమో చేతనధర్మము. ఆనందమయము ప్రకృతి యగునెడల దానియందు చేతనధర్మమగు కామముకూడ

పఠింపవలసియుండును. అయ్యది సంభవముకాదు. కాబట్టి ఆనందమయము ప్రకృతి కానేరదని భావము.

అటులయిన బృహదారణ్యకమునందు, 'కామః సంకల్పో విచికిత్సా శ్రద్ధాఽశ్రద్ధాధృతి రధృతిర్ హ్రీర్ధీర్ భీ రిత్యేతత్ సర్వం మన ఏవ' బృ. ౧-౫-౩. కామము, సంకల్పము మున్నగు ధర్మములన్నియు మానసికములని చెప్పబడుటచే, కామము ప్రాకృతికమే కదా! యందురేని అది సరికాదు. ఇట కామాదులు మనోమాత్ర ధర్మములని చెప్పబడిన జ్ఞెంచుట తాత్పర్యానుకూలముకాదు. కారణమేమన : కామాదులు వాస్తవమున మనస్సుతోకూడిన జీవాత్మని ధర్మములు. జీవాత్మకు కామించుటలో మనస్సు ప్రయోజకమగునని భావము. మనస్సులేనినాడు జీవాత్మ కామింపనేరదు. కేవల మనస్సు జడమగుటచే నయ్యదియు కామింపజాలదు. కాబట్టి కామాదులు మనోవిశిష్ట జీవాత్మ ధర్మము లనుట నిశ్చితము. ఇట్లే ప్రకృతమున — 'సోఽకామయత' అను తావున పఠింపబడిన కామము నైతము ప్రకృతి విశిష్ట బ్రహ్మ ధర్మమగును. కాబట్టి ఆనందమయశబ్దము బ్రహ్మవాచకమే కాని ప్రకృతివాచక మెన్నటికిని కానేరదని భావము.(౧౮)

ఇందులకు మరియొక హేతువు :

అస్మిన్నస్య చ తద్యోగం శాస్తి ౧-౧-౧౯

అస్మిన్=ఆనందమయ బ్రహ్మమునందు, అస్య=ముముక్షువగు నీ జీవునకు, తద్యోగం = ఆ మోక్షప్రాప్తిని, శాస్తిచ = ఉపనిషత్తు శాసించు చున్నందువలనను, ప్రకృతి ఆనందమయము కాదని సూత్రార్థము.

'యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్నదృశ్యేఽనాత్మ్యేఽనిరుక్తేఽనిలయనేఽభయం ప్రతిష్ఠాం విందతే, అథ సోఽభయం గతో భవతి.' తై. ౨-౭.

ఆనందమయమగు బ్రహ్మమునందు ప్రతిష్ఠితచిత్తుడైన — సమాహిత చిత్తుడైన — ముముక్షువునకు అభయప్రాప్తి — మోక్షము—గలుగు

నని ఉపనిషదభిప్రాయము. ప్రకృతి ఆనందమయమగుచో ఉపనిషత్తు ఎన్నటికిని నానందమయమున ప్రతిష్ఠితచిత్తునకు అభయప్రాప్తి కలుగుననిచెప్పియుండదు. ప్రకృతియందు ప్రతిష్ఠితచిత్తునకు మోక్షప్రాప్తి కలుగనేరదు. ప్రకృతియందు చిత్తమును ప్రతిష్ఠించువానికి భయమే కలుగును. కాని యభయప్రాప్తి కలుగనేరదు. ప్రకృతి సదాపరిణామము నొందుచుండును. అయ్యది యొక క్షణమున నున్నట్లు మరియొక క్షణమున నుండదు. ఒకప్పు డది సుఖమయమగు సాత్త్వికావస్థ నవలంబించిన మరియొక సమయమున ఘోరము, దుఃఖమయము నగు రాజసదశ నందును. ఇంకొకనా డది విషాదమయమగు తామసిక స్థితిని ధరించును. ఇట్టి ప్రకృతియందు చిత్తమును ప్రతిష్ఠించినవానికి నభయప్రాప్తి కలుగు టెట్లు? అందువలననే కఠోపనిషత్తునందును —

'అన్య చ్ఛ్రేయోఽన్య దుతేవ ప్రేయ స్తే ఉభే నానార్థే పురుషం సినీతః, తయోః శ్రేయ ఆదదానస్య సాధు భవతి హీయతేఽర్థాత్య ఉ ప్రేయో వృణీతే' కఠ. ౨-౧.

'విభిన్నఫలములుగల శ్రేయస్సు, ప్రేయస్సు నను రెంటియందును శ్రేయస్సును గ్రహించినవానికి (సాధుభవతి) మోక్షమబ్బును.' అని బోధింపబడినది. మఱియు నీ బ్రహ్మనిష్ఠయే యభయప్రాప్తికి హేతువని యీ క్రింది వాక్యము స్పష్టము చేయుచున్నది.

'యదా హ్యేవైష ఏతస్మి న్నుదర మంతరం కురుతే, అథ తస్య భయం భవతి త త్త్వేవ భయం విదుషోఽమన్వానస్య.' తై. ౨-౭.

'ఎన్నడీ ముముక్షు వానందమయమగు బ్రహ్మనిష్ఠ నభ్యసించుటలో మధ్య విఘ్నములు కలిగించుకొనునో — అనగా బ్రహ్మమును విడిచి ప్రకృతినిష్ఠగలవాడగునో - నాడు అతనికి భయము కలుగును. అభయప్రాప్తి - మోక్షము - లభింపదు. అట్టి భయము ప్రకృతియందే సారమున్నదని భావించు విద్వాంసునకే కలుగును, కాని బ్రహ్మనిష్ఠగలవానికి

గలుగదు. బ్రహ్మనిష్ఠయే యభయప్రాప్తికి హేతువని భావము. కాబట్టి ఆనందమయము బ్రహ్మమే కాని ప్రకృతి కాజాలదు.

తృతీయాధికరణము

బ్రహ్మము జిజ్ఞాస్యము - సాక్షాత్కారయోగ్యము - అనుట యుక్తి సంగతమని రూపించుటకుగాను బ్రహ్మ మానందమయమని చెప్పబడినది. ఇక బ్రహ్మముయొక్క వ్యాపకత్వమును చెప్పదలచి ముందుగా సర్వ భూతాంతస్థ మా బ్రహ్మమని చెప్పుచున్నాడు.

అంత స్తద్ధర్మోపదేశాత్ ౧-౧-౨౦

తద్ధర్మోపదేశాత్=బ్రహ్మము నుద్దేశించి (బ్రహ్మధర్మములయిన సర్వపాప్మోదిత్యాది) ధర్మముల నుపదేశించుటవలన, అంతః = (ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందలి) అంతః శబ్దముచే బ్రహ్మమే గ్రహింపనగును. ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందొక ప్రకరణమున –

"అథ య ఏషోఽన్త రాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే హిరణ్యశ్మశ్రుర్ హిరణ్యకేశ ఆ ప్రణఖాత్ సర్వఏవ సువర్ణః" ౧-౬-౬.

'తస్య యథా కప్యాసం పుండరీకమేవ మక్షిణీ, తస్యోదితినామ, స ఏష సర్వేభ్యః పాప్మభ్య ఉదితః, ఉదేతి హవై సర్వేభ్యః పాప్మభ్యో య ఏవం వేద' ౧-౬-౭.

'తస్యర్క్ చ సామ చ గేష్ణౌ, స ఏష యే చాముష్మాత్ పరాఞ్చో లోకా స్తేషాం చేష్టే దేవకామానాంచ, ఇ త్యధిదైవతమ్' ఛా. ౧-౬-౮.

'అథాధ్యాత్మమ్–అథ య ఏషోఽన్త రక్షిణి పురుషో దృశ్యతే, తస్యై తస్య తదేవరూపం యదముష్యరూపం, యావముష్యగేష్ణౌ తౌగేష్ణౌ, యన్నామ తన్నామ' ౧-౭-౫.

'స ఏషయే చైతస్మా దర్వాంచో లోకా స్తేషాం చేష్టే మనుష్య

మానాం చేతి, తద్యే ఇమే వీణాయాం గాయన్త్యేతం తే గాయంతి, యస్మాత్తే ధన సనయః' ఛాం. ౧-౭-౬.

అని ఆదిత్యునందును అక్షియందును గల అంతఃపురుషుడు ఉపాస్యుడుగా వర్ణింపబడియున్నాడు. ఇట్లు ఆదిత్య (సూర్య) సందును, అక్షి (కంటి) యందును ఉపాస్యుడుగా జెప్పబడిన పురుషుడు జీవాత్మయా లేక బ్రహ్మమా యని సందేహము కలుగును. జీవాత్మయే యనుట పూర్వపక్షము. - కాదు బ్రహ్మమే యనుట సిద్ధాంతము.

పూర్వపక్షము : ఆదిత్య - అక్షులలో నుపాస్యుడుగా వర్ణింపబడిన పురుషుడు జీవాత్మయే. కారణ మేమన : ఇందు వర్ణింపబడిన అంతః పురుషుడు ఆధేయముగాను, ఆదిత్యుడు, అక్షి యతని కాధారములుగాను వర్ణింపబడినవి. జీవాత్మలకు పృథివ్యాది లోకము లాధారములైనట్లు నిట సూర్యుడు, నేత్రము నాధారములుగా వర్ణింపబడుచున్నవి. కాబట్టి జీవాత్మయే గ్రహింపనగునని భావము. బ్రహ్మము సర్వవ్యాపి కావున నయ్యది యాధేయముగా వర్ణింపబడనేరదు. బ్రహ్మము సర్వవ్యాపి యనియు, స్వమహిమయందే యది యుండుననియు నుపనిషత్తులలో వర్ణింపబడి యున్నది.

"సర్వ వ్యాపీ సర్వ భూతాంతరాత్మా" శ్వే. ౬-౧౧

"స భగవః కస్మిన్ ప్రతిష్ఠితః ఇతి ? స్వే మహిమ్ని"

ఛాం. ౭-౨౪-౧

కావున నిట్టి బ్రహ్మమునకు సూర్యుడుకాని, నేత్రముకాని ఆధార మెట్లగును ? ఆదిత్యుడు, అక్షియు నాధారముగా ఉపనిషత్తు వర్ణించుచున్నందున వానియందలి యంతఃపురుషుడు బ్రహ్మము కాదు.

మఱియు నీ యంతఃపురుషునకు రూపమును నీ ఉపనిషత్తునందు కాన నగుచున్నది.

'హిరణ్య శ్మశ్రు ర్హిరణ్య కేశః'

'బంగారు వర్ణముగల మీసములు వెంట్రుకలు గలిగియున్న' ట్లీవాక్యములు స్పష్టముగా చెప్పుచున్నవి. ఇట్టి రూపము మనవంటి జీవుల కుండుట సంభవము. కాని బ్రహ్మమున కుండనేరదు. బ్రహ్మమునకు రూపము లేకుండుట ఉపనిషత్ విదితము.

'అశరీరం శరీరేషు' కఠ. ౨-౨౧.

'బ్రహ్మము శరీరములలో శరీరము లేనిది.'

'అశబ్ద మస్పర్శ మరూప మవ్యయమ్.' కఠ. ౩-౧౫.

'బ్రహ్మమునందు శబ్ద స్పర్శ రూపములు లేవు.' ఇట్లనేక ఉపనిషద్వాక్యములు బ్రహ్మమునకు రూపము లేకుండుటను తెలుపుచున్నవి. కాబట్టి ఉపర్యుక్తప్రకరణమున వర్ణింపబడిన యంతఃపురుషుడు జీవాత్మయే యగును. కాని బ్రహ్మము కాదు; అని పూర్వపక్షము.

సిద్ధాంతపక్షము : పై ప్రకరణమున ఆదిత్యాంతఃపురుషుడుగా వర్ణింపబడి యుపాస్యుడుగా జెప్పబడిన పురుషుడు బ్రహ్మమే యగును. కాని, జీవాత్మ యెన్నటికిని కానేరదు. కారణమేమన : ఆ ప్రకరణమున వర్ణింపబడిన ధర్మములు బ్రహ్మమునకే చెందును. జీవాత్మకు చెందవు. ఆదిత్య-అక్షులలో వర్ణింపబడిన పురుషునకు ('తస్యో దితి నామ') ఉదితి యని నామము చెప్పి (స ఏష సర్వేభ్యః పాపేభ్యః ఉదితః) అతడు సర్వపాపములనుండి యుద్గమించిన ట్లుపనిద్వాక్యములు నిర్వచించుచున్నవి. కావున నా పురుషుడు సర్వపాపరహితుడు - నిర్మలుడు అని భావము. ఇట్టి సర్వపాపవిరహితత్వ మనెడి ధర్మము బ్రహ్మమునకే యొప్పును. అందువలననే యజుర్వేదమున బ్రహ్మము 'శుద్ధ మపాప విద్ధమ్' యజు. ౪౦-౮. 'శుద్ధము, పాపరహితము నని వర్ణింపబడినది. ఛాందోగ్యమునందును, 'ఏష ఆత్మాఽపహత పాప్మా' ఛాం. ౮-౧౫. 'ఈ పరమాత్మ (బ్రహ్మము) పాపరహిత మని వర్ణింపబడినది

ఇట్లే యోగదర్శనమునందు, "క్లేశకర్మ విపాకాశయై రపరామృష్టః పురుష విశేష ఈశ్వరః" యో. ౧-౨౪. 'ఈశ్వరుడు క్లేశాదుల సంబంధము లేనివాడ'ని స్పష్టముగా జెప్పబడినది. కాబట్టి బ్రహ్మమే అక్ష్యాదిత్యాంతః పురుషుడని తెలియ నగును.

అక్ష్యాదిత్యాంతఃపురుషుడు బ్రహ్మమగునెడల హిరణ్యశ్మశ్రువు మున్నగు రూపవర్ణన మెట్లు సంగతము కాగలదందురేని అది యాలంకారిక వర్ణన మని చెప్పుదుము. ఉపదేశకులగు మహర్షులు శిష్యుల కుపదేశించినప్పు డిట్టి శైలినే గ్రహింతురు. ఆలంకారికభాషతో జెప్పిన విషయమును శిష్యులు సులభముగా గ్రహింపగలుగుదురు. అలంకారము భాషకొక భూషణము కాదా! అందువలన నీ ప్రకరణమున బ్రహ్మమే పురుషరూపముతో వర్ణింపబడినదని చెప్పిన దోష మానంతయు నుండదు. సర్వవ్యాపకమగు బ్రహ్మమునకు అక్షి, ఆదిత్యులు ఆధారముగ వర్ణింపబడుటకు కారణమేమి? అందురేని అదియును దోషము కాదు. బ్రహ్మమునకు అక్షి, ఆదిత్యులు అవధిగా జెప్పుట ఆధ్యాత్మికము, ఆధిదైవికము నను విభాగాపేక్షతో జెప్పుటయేకాని వేరొండు కాదు. కాబట్టి యీ ప్రకరణమున వర్ణింపబడిన అక్ష్యాదిత్యాంతః పురుషుడు బ్రహ్మమే కాని జీవాత్మ కాదు. (౨౦)

ఉపర్యుక్త ఉపనిషద్వాక్యములందు రూపకాలంకారము ప్రయోగింపబడిన పక్షమున నట వర్ణింపబడిన అక్ష్యాదిత్యాంతః పురుషుడుకూడ నక్ష్యాదిత్యులకంటె భిన్నుడుకాక అక్షి-ఆదిత్యులే యట్లు వర్ణింపబడినా రనిన దోష మేమి? మఱియు:

'య ఏషోఽన్త రాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే, అను నీ వాక్యమునందు ప్రయోగింపబడిన (కంటితో జూచుట యను నర్థముగల) దృశిధాతువుకూడ బ్రహ్మమును గ్రహించుట కుపయుక్తముగా కనిపింపదు. ఆదిత్యమండలమువలె బ్రహ్మము కంటికి గోచరమగు దృశ్య

రూపముగలది కాదుగదా! కావున నక్ష్యాదిత్యాంతఃపురుష దిట వేరుగా బ్రహ్మ మని నుడువుటకంటె అక్షి, ఆదిత్యులే యట్లు వర్ణింపబడిన వనుట యుక్తముగా నుండుననః

భేద వ్యపదేశా చ్చాన్యః ౧-౧-౨౧

భేదవ్యపదేశాత్ = (ఆధారాధేయరూపమున) భిన్నముగా జెప్పుట వలన, అన్యః=అంతఃపురుషుడు అక్షి, ఆదిత్యులకంటె భిన్నుడే యగును కాని అక్షి, ఆదిత్యులు కావు.

ఉపనిషద్ వాక్యమునందు ఆదిత్యుడు, అక్షియు పురుషున కాధారము గాను, పురుషుడట నాధేయముగాను వర్ణింపబడియుండుట స్పష్టము. అట్టి యెడ పురుషుడు అక్షి, ఆదిత్యులకంటె వేరుగాక యవియే యగునెడల నాధారాధేయ భావ మెట్లు పొసగును? పొసగదు. కాబట్టి యంతఃపురుష దిట అక్ష్యాదిత్యులకంటె భిన్నమైన బ్రహ్మమే యగును. అక్ష్యాదిత్యులు కావు. చూచుట యను నర్థముగల దృశిధాతు ప్రయోగమెట్లు పొసగునందు రేని అది జ్ఞాన సామాన్యార్థమున ప్రయోగింపబడినదే కాని బహిరింద్రియ మగు చక్షురింద్రియముచే తెలియనగు జ్ఞాన విశేషమున బ్రయోగింపబడ లేదని చెప్పుదుము. అందువలన నెట్టిదోషము నుండదని భావము. (౨౧)

చతుర్థాధికరణము

బ్రహ్మము సర్వభూతాంతస్థమని చెప్పి ప్రస్తుత మా బ్రహ్మము యొక్క వ్యాపకత్వమును వర్ణించుట కుపక్రమించుచున్నాడు.

ఆకాశ స్తల్లింగాత్ ౧-౧-౨౨

తల్లింగాత్ = బ్రహ్మమును బోధించుట కనువగు లింగము (సామగ్రి) ఉండుటవలన, ఆకాశః = (ఛాందోగ్యమున వినబడు) ఆకాశము, బ్రహ్మబోధకమే.

'అస్య లోకస్య కా గతి రస్తి? ఆకాశ ఇతి హోవాచ, సర్వాణి హవా ఇమాని భూతా న్యాకాశా దేవ సముత్పద్యన్తే, ఆకాశం ప్రత్యస్తం యన్తి, ఆకాశో హ్యేవై భ్యో జ్యాయాన్, ఆకాశః పరాయణమ్'

ఛాం. ౧-౯-౧.

'ఈ లోకమునకు గతి యేది? ఆకాశము. ఈ భూతములన్నియు ఆకాశమువలననే యుత్పన్నము లగుచున్నవి. ఆకాశముననే యస్తమించుచున్నవి. ఆకాశము వీనికంటె గొప్పది. ఆకాశమే పరమగతి' ఈ ఛాందోగ్యమునందలి ఆకాశపదము బ్రహ్మబోధకమా? లేక పంచభూతములలో నొకటియగు ఆకాశమును తెలుపునా? అని సందేహము వొడమును. కారణమేమన :

"పృథి వ్యాప స్తేజో వాయు రాకాశ మితి భూతాని" న్యా.౧-౧-౧౩.

'పృథివ్యాది పంచభూతములలోను ఆకాశపదము వాడబడుచున్నది. ఇట్లే, 'యదేష ఆకాశ ఆనందో న స్యాత్' తై. ౨-౭ 'ఆనందమయమగు నాకాశము' అని యాకాశపదము బ్రహ్మమునకును వాడబడుచున్నది. కాబట్టి యాకాశపదము బ్రహ్మబోధకమా? లేక భూతవాచకమా? యని సందేహము కలుగుట వింతకాదు. ఇందు భూతాకాశమే యనుట పూర్వపక్షము. - కాదు, బ్రహ్మవాచకమే యనుట సిద్ధాంతము.

పూర్వపక్షము : ఆకాశపదము పంచభూతములలో నొకటియగు నాకాశమునే బోధించును. ఏ శబ్ద మే యర్థమున ప్రయోగింపబడునో యా శబ్దము వినినంత నా యర్థమే స్ఫురించుట లోకసిద్ధము. గోపదము వినినంతనే సాస్నాద్యవయవములతోగూడిన గోవు స్ఫురించునట్లు ఆకాశపదము వినినతోడనే భూతాకాశ మెల్లరికిని స్ఫురించును. ఏ యర్థము ప్రథమమున స్ఫురించునో యయ్యది గ్రహించుటయే యుక్తమగును. అదియే ప్రసిద్ధార్థము. ఆకాశశబ్దము బ్రహ్మమునుకూడ బోధించునందురేని ఒక్క శబ్దమున కనేకార్థము లంగీకరింపవలసి వచ్చును. ముఖ్యవృత్తితో నొక శబ్ద

ముస కొకే యర్థమంగీకరింపనగునుగాని యనేకార్థము లంగీకరింపజనదు. లక్షణాదివృత్తులతో నొకశబ్దమున కనేకార్థముల నంగీకరింతురు. కాబట్టి ముఖ్యవృత్తితో నాకాశ శబ్దమున కర్థము భూతాకాశమే గ్రహింపనగును. అటులయిన 'సర్వభూతములు నాకాశమున నుద్భవించి, యాకాశముననే యస్తమించుచున్నవి. ఆకాశమే వానికి పరాయణము' అని చెప్పుట సమంజసము కాదందురేని, అదియును దోషముకాదు. భూతాకాశము మిగిలిన వాయ్వాది భూతోత్పత్తికి కారణమై వానికంటె గొప్పది యగుచు వాని యస్తమయమున కాశ్రయ మగుటలో దోషమెట్లు వాటిల్లగలదు? అందు వలననే తైత్తిరీయమునందు–

'తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశః సంభూతః, ఆకాశా ద్వాయుః, వాయో రగ్నిః, అగ్నే రాపః, అద్భ్యః పృథివీ, పృథివ్యాం ఓషధయః, ఓషధిభ్యోఽన్నమ్, అన్నాద్రేతః, రేతసః పురుషః' తై. ౨-౧.

ఆకాశము వాయువు మున్నగు భూతముల కన్నిటికి కారణముగా వర్ణింపబడినది. కాబట్టి భూతాకాశమే యిట గ్రహింపవలయునని పూర్వపక్షము.

సిద్ధాంతపక్షము : ఈ ప్రకరణమున నాకాశ శబ్దము బ్రహ్మవాచకమే కాని భూతాకాశపరము కాదు. కారణమేమన నిట బ్రహ్మబోధక లింగము లెన్నియో కలవు.

'సర్వాణి హవా ఇమాని భూతాని ఆకాశా దేవ సముత్పద్యన్తే'

'ఈ భూతములన్నియు నాకాశమువలననే యుత్పన్నములగుచున్నవి' అను నీవాక్య శేషమునందు ఆకాశము సర్వ భూతోత్పత్తికి కారణముగా నుపన్యసింపబడినది. ఈ యుపన్యాసము బ్రహ్మమునకు లింగమగును కాని భూతాకాశమునకు కానేరదు. భూతాకాశము వాయువు మున్నగు నితర భూతోత్పత్తికి కారణమగును. కాని తన యుత్పత్తికి తాను కారణము కాజాలదు కదా? కావున భూతాకాశము సర్వభూతోత్ప

త్తికి కారణమనుట యుక్తముకాదు. ఆకాశపదవాచ్యమగు బ్రహ్మమే భూతాకాశముతోబాటు సర్వభూతోత్పత్తికి కారణము కాజాలును. బ్రహ్మము సర్వభూతముల యుత్పత్తికి, స్థితికి, లయమునకును కారణమనుట సర్వ తంత్ర సిద్ధాంతము. ఇందులకు తైత్తిరీయమున నిట్లు వర్ణింపబడియున్నది.

"యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే, యేన జాతాని జీవన్తి, యత్ ప్రయం త్యభిసంవిశంతి, తద్విజిజ్ఞాసస్వ తద్బ్రహ్మ." తై. ౩-౧.

'దేనివలన నీ భూతములన్నియు నుత్పన్నము లగుచున్నవో, దేని మూలమున నుత్పన్నభూతములు జీవించుచున్నవో, దేనిని ప్రవేశించి విల యము నందుచున్నవో యది బ్రహ్మమని తెలిసికొనుము' ఇట్లు సర్వ భూతోత్పత్తికి కారణము బ్రహ్మమేకాని భూతాకాశము కానేరదు. ఇట్లే, (ఆకాశంప్ర త్యస్తం యన్తి) ఆకాశమున సర్వభూతలయముకూడ ఆకాశపదము బ్రహ్మబోధకమనుటకు లింగమే. సర్వభూతలయ మాకాశ వాచ్య బ్రహ్మమునందే యుక్తమగును కాని భూతాకాశమున కాదు. భూతా కాశము వాయ్వాదులకంటె గొప్పది కావచ్చును; కాని బ్రహ్మమో భూతా కాశముకంటెను గొప్పదై సర్వభూత జ్యాయస్త్వము (గొప్పతనము) నకు ఆశ్రయ మగుచున్నది. అందువలననే యయ్యది సర్వభూతపరాయణము ననుట యుక్తము. ఉపనిషద్వాక్యములు నిట్లే వర్ణించుచున్నవి.

'జ్యాయాన్ పృథివ్యా జ్యాయా నంతరిక్షాత్
జ్యాయాన్ దివో జ్యాయా నేభ్యో లోకేభ్యః' ఛాం. ౩-౧౪-౩

'పృథివికంటెను, అంతరిక్షముకంటెను, ద్యులోకముకంటెను,ఇంత యేల సర్వలోకములకంటెను బ్రహ్మము జ్యేష్ఠము' అని జ్యాయస్త్వ మిందు జెప్పబడినది.

'విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మరాతేర్దాతుః పరాయణమ్' బృ.౩-౯-౨౮.

'విజ్ఞానమయము, నానందమయము నగు నా బ్రహ్మమే సర్వము

నసః పరాయణము.' అని సర్వపరాయణత్వమును వర్ణింపబడియున్నది. ఇట్లు సర్వ భూతోత్పత్తికారణత్వము, అస్తమయకారణత్వము, సర్వ భూత జ్యాయస్త్వము, సర్వభూత పరాయణత్వము మున్నగు లింగము లన్నియు నీ ప్రకరణమున నాకాశపదము బ్రహ్మవాచక మనుటకు లింగ ములు. కాబట్టి యాకాశపదముచే నిట బ్రహ్మమే గ్రాహ్య మని తేలు చున్నది.

ఆకాశపదమునకు భూతాకాశ మను నర్థము ప్రసిద్ధమగుటచే నయ్యది ప్రథమమున నుపస్థిత మగును. కావున నయ్యదియే గ్రహింప వలసి యుండునని చెప్పుట సమంజసము కాదు. కారణమేమన: ఆకాశ పదము భూతాకాశ మను నర్థమున ప్రసిద్ధమైనట్లు బ్రహ్మవిద్యయందు, బ్రహ్మ మను నర్థమునందును ప్రసిద్ధమే. అందువలన భూతాకాశమే ప్రథమమున నుపస్థిత మగు నను నియమ మొండును లేదు. మఱియు నాకాశపదము ముఖ్యవృత్తితో భూతాకాశమును దెలుపును. లక్షణాది వృత్తి భేదముతో నితరార్థములను దెలుపును. కావున బ్రహ్మము ఆకాశవాచ్యము కాదనుటయు దగదు. ఆకాశపదము బ్రహ్మమునందే ముఖ్యవృత్తితో ప్రవర్తించును. భూతాకాశమునందు నిరూఢలక్షణావృత్తితో వర్తించును. ముఖ్య, నిరూఢలక్షణావృత్తులలో నెక్కుడు భేద ముండదు. అందువలన నిట ననేకవృత్తుల నాశ్రయించి యర్థభేదము కల్పించుటయు నా యర్థము లలో గౌణ ముఖ్యభేదములను నంగీకరించుటయు నవాంఛితములే యగును. కాగా ఆకాశపద మీ ప్రకరణమున బ్రహ్మవాచకమే యగును కాని భూతా కాశబోధక మెన్నడును కానేరదని భావము. (౨౨)

అత ఏవ ప్రాణః　　　౧-౧-౨౩

అత ఏవ=బ్రహ్మబోధక లింగ ముండుటవలననే, ప్రాణః=ప్రాణ శబ్దముకూడ బ్రహ్మవాచకమే.

ఛాందోగ్యముననే మఱియొక వాక్య మిట్లున్నది.

'కతమా సా దేవతా ? ఇతి, ప్రాణ ఇతి హోవాచ, సర్వాణి హ వా ఇమాని భూతాని ప్రాణ మేవాభి సంవిశంతి, ప్రాణ మభ్యుజ్జిహతే, సైషా దేవతా ప్రస్తావ మన్వాయత్తా' ఛాం, ౧-౧౧-౫

ఇందు 'ప్రస్తావ మను భక్తివిశేషముగలవారు ప్రలయవేళయందు ప్రాణ మను దేవతయందు ప్రవేశించి సర్గసమయమున మరల వెలువడుదురు.' అని వర్ణింపబడియున్నది. ఇందలి ప్రాణశబ్దముసైతము ఆకాశపదమువలెనే బ్రహ్మవాచకమే యగును కాని ప్రాణవాచకము కాదని సూత్రాభిప్రాయము. (౨౩)

(ఈ సూత్రవిషయమునను పూర్వపక్షసిద్ధాంతములు పూర్వసూత్రమున వర్ణించిన ట్లూహింప నగును.)

పంచమాధికరణము

బ్రహ్మము వ్యాపక మని నిర్ణయింపబడినది. అది స్వయంజ్యోతి యని చెప్పదలచి మహర్షి సూత్రము నారంభించుచున్నాడు.

జ్యోతి శ్చరణాభిధానాత్ ౧-౧-౨౪

చరణాభిధానాత్=చరణ మనగా పాదము. అయ్యది బ్రహ్మను దెలుపుటవలన, జ్యోతిః=జ్యోతిపదము బ్రహ్మవాచకమే.

'య దతః పరో దివో జ్యోతి ర్దీప్యతే విశ్వతః పృష్ఠేషు సర్వతః పృష్ఠే ష్వనుత్తమే షూత్తమేషు లోకే ష్విదం వావ తద్ యదిద మస్మి న్నంతః పురుషే జ్యోతిః' ఛాం. ౩-౧౩

'ద్యులోకమునకు పరముననే జ్యోతి ప్రకాశించుచున్నదో యదియే యన్నిటికంటెను పైనను, ఉత్తమానుత్తమ లోకములందును ప్రకాశించుచున్నది. ఈ మనుష్యశరీరమునందు నదియే యున్నది.'

ఇందలి జ్యోతిశ్శబ్దము బ్రహ్మవాచకమా లేక యాదిత్యాదుల ప్రకాశ బోధకమా ? యని సంశయము నొదవఁజేయును. 'జ్యోతిః' శబ్దము బ్రహ్మమునందును, ఆదిత్యాదుల తేజస్సునందును ప్రయోగింపబడుట చూచుచున్నాము. కావున సంశయము కలుగుట సంభవము.

'ఖం వాయు ర్జ్యోతి రాపః పృథివీ విశ్వస్య ధారిణీ' ముం. ౨-౧-౩

'ఆకాశము, వాయువు, జ్యోతి, జలము, పృథివి అను నీ పదములలో 'జ్యోతిః' శబ్దము అగ్నివాచకము.'

'ఏష సంప్రసాదోఽస్మాత్ శరీరాత్ సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసంపద్య స్వేన రూపే ణాభినిష్పద్యతే' ఛాం. ౮-౧౨-౩

'ఈ సంప్రసాదము (జీవుడు) ఈ శరీరమును విడిచి పరమజ్యోతినిజేరి స్వస్వరూపమున నుండును.' అను నీ వాక్యమునందలి 'జ్యోతిః' శబ్దము బ్రహ్మవాచకము. ఇట్లీ జ్యోతిపదము రెండర్థములందును బ్రయోగింపబడుట చూచినపు డియ్యది బ్రహ్మవాచకమా లేక యాదిత్యాది తేజోవాచకమా? యని సంశయము వొడమును. ఇందు ఆదిత్యాదుల తేజస్సే యనుట పూర్వపక్షము. - కాదు, బ్రహ్మబోధకమే యనుట సిద్ధాంతము.

ప్రస్తుత మీ ప్రకరణమునఁగల జ్యోతిః పదము ఆదిత్యాదుల తేజోవిశేషమువే తెలుపును. పూర్వము వర్ణించిన ఆకాశాదులకువలె నీ ప్రకరణమునగల లింగములు ఆదిత్యాదుల తేజస్సునే తెలుపుచున్నవి.

'య దతః పరో దివో జ్యోతి ర్దీప్యతే' అను నీ వాక్యమునందలి 'దీప్యతే' యను క్రియ జ్వలనమును దెలుపును. జ్వలనము రూపవంతమగు అగ్ని, ఆదిత్యుల ధర్మము. కాబట్టి యిట జ్యోతిః శబ్దము ఆదిత్యాదుల తేజోవిశేషమును బోధించుననుటయే యుక్తము.

మఱియు పై వాక్యమునందు 'దివముకంటె పరమున జ్యోతి దీప్తించుచున్నదనుటలో నొక సీమ - అవధి తెలియుచున్నది. కాబట్టి

యొకానొక అవధిలోనుండు పదార్థమును బోధించు జ్యోతిః పదము సర్వ వ్యాపకమగు బ్రహ్మబోధక మెట్లు కాగలదు? కాజాలదు, కావున నాదిత్యాది తేజోబోధక మనుటయే సంగతము.

ఇంకను (విశ్వతః పృష్ఠేషు, సర్వతః పృష్ఠేషు, ఉత్తమే ష్వనుత్తమేషు లోకేషు) 'అంతటను పృష్ఠభాగములందును, ఉత్తమానుత్తమ లోకములందును.' అను నీ పదములలో జ్యోతికి లోకాదులు అధారముగా వర్ణింపబడుట చూచుచున్నాము. జ్యోతిః పదము బ్రహ్మవాచకమగునెడల బ్రహ్మకు లోకాదు లాధార మనవలసివచ్చును. అది యుక్తము కాదు. సర్వాధారమగు బ్రహ్మకు లోకము లెట్లాధారములగును? కావున జ్యోతిః శబ్దము ఆదిత్యాదుల తేజోవిశేషమనియే చెప్పవలయును. బ్రహ్మము మాత్రము కాదని పూర్వపక్షము.

సిద్ధాంతము: 'య దతః పరో' అను నీ ఉపనిషద్ వాక్యమునకు పూర్వమునగల వాక్యమునందు,

'తావా నస్య మహిమా తతో జ్యాయాంశ్చ పూరుషః,
పాదోఽస్య సర్వా భూతాని, త్రిపా దస్యామృతం దివి.' ఛాం. ౩-౧౨-౬

బ్రహ్మము చతుష్పాత్తు (నాలుగుపాదములుగలది)గ వర్ణింపబడి యున్నది. ఇందు సర్వభూతములు బ్రహ్మమున నొక పాదమనియు, మిగిలిన మూడుపాదములు (అమృతం దివి) భూతసంస్పర్శములేక యమృతమయమై యున్నవనియు వర్ణింపబడియున్నందున నట్టి బ్రహ్మమే యిట 'జ్యోతిః' శబ్దముచే గ్రహింపనగును. కాని, తేజో విశేషము కాదు.

మఱియు ద్యు శబ్ద సంబంధ ముండుటవలనను జ్యోతిః శబ్దమిట బ్రహ్మవాచకమనియే నుడువవలయును. 'త్రిపా దస్యామృతం దివి' అను నీవాక్యమునందు ద్యు శబ్దము త్రిపాదబ్రహ్మముతోను, 'య దతః పరో దివో జ్యోతిః' అను నీ వాక్యమునందు ద్యు శబ్దము జ్యోతిః పదముతోను

సంబద్ధమై యుండుట మనము చూచుచున్నాము. అందువలన జ్యోతిః పదము బ్రహ్మవాచకముగనే తెలియనగును.

ఇంతియే కాక యీ ప్రకరణమున బ్రహ్మము ప్రకృతముగుటవలనను 'జ్యోతిః' శబ్దము బ్రహ్మవాచకమే యగు నొప్పును. కాని, యాదిత్యాది తేజో విశేషము కానేరదని భావము.

'దీప్యతే' యను క్రియాపదము ఈ శ్రుతియందు గ్రహింపబడిన దనియు, నది జ్వలనార్థకము కాబట్టి యాదిత్యాది తేజోవిశేషమునే 'జ్యోతిః' శబ్దము బోధించుననియు చెప్పుట యుక్తము కాదు. 'దీప్యతే' యను క్రియాపదము ప్రకాశార్థమునను వాడబడును. బ్రహ్మము రూపవంతము కానందున నగ్న్యాది జ్వలనధర్మము గలది కాకున్నను, 'బ్రహ్మము (దీప్యతే) ప్రకాశించుచున్నది' అని యర్థము చెప్పిన నెట్టి దోషమును వాటిల్లదు. కావున 'దీప్యతే' యను క్రియాపదప్రయోగమువలన 'జ్యోతిః' శబ్దము బ్రహ్మవాచకము కాదనుట యుక్తియుక్తము కాదు.

ద్యులోక పర్యంతము జ్యోతి దీప్తమగుచున్నదనుటవలన నొక అవధి - సీమ - గోచరమగుచున్నందున జ్యోతిః పదము ఆదిత్యాదుల తేజస్సునే బోధించును కాని నిరవధిక బ్రహ్మమును బోధింపనేరదనుటయు సమంజసము కాదు. అంతర్బహిర్భేదములేక సర్వత్రయుండు బ్రహ్మము న ట్లుపదేశించుట యయుక్తము కాదు. బ్రహ్మము వ్యాపకము. అద్యాది సర్వాంతర్యామి యైనట్లు సర్వమునకు వెలుపలగూడ నున్నది. 'తదంత రస్య సర్వస్య తదు సర్వస్యాస్య బాహ్యతః' యజు. ౪౦-౫. అను నీ యజుర్వేదవాక్యమునందు బ్రహ్మము సర్వమున కంతర్భాగమునను, బాహ్యమునను నున్నట్లు స్పష్టముగా వర్ణింపబడినది. సర్వపదముచే గ్రహింపబడు బ్రహ్మాండములో దివముకూడ నొక భాగమే కాబట్టి బ్రహ్మాండమునకు పరమున దీప్తించు బ్రహ్మము దివమునకు పరమున దీప్తించుచున్నదనుటలో దోషమావంతయు నుండదు. ఇట్లే యాకాశ శ్రవ

ణమునందును. జ్యోతిః శబ్దము బ్రహ్మవాచక మగుటలో నెట్టిదోషమ నుండదు. సర్వగతమగు బ్రహ్మము ఉత్తమానుత్తమ లోకములం దున్న దనుటలో దోషమేముండును? అందువలన నీ ఉపనిషద్వాక్యములందు ప్రయోగింపబడిన జ్యోతిః శబ్దము బ్రహ్మవాచకమే కాని సూర్యాది తేజో వాచకము కాదని సిద్ధమగుచున్నది. (౨౪)

ఈ విషయమునం దొక సందేహము నుద్భావించి సమాధానము చెప్పుచున్నారు.

ఛందోఽభిధానా న్నేతి చేత్ న, తథా చేతోర్పణ
నిగదాత్, తథాహి దర్శనమ్ ౧-౧-౨౫

(పూర్వసూత్రమునుండి జ్యోతిఃపద మిందు అనువర్తించును.)

ఛందోఽభిధానాత్ = పూర్వవాక్యమునందు గాయత్రీ ఛందస్సును గురించి చెప్పుటవలన, న = తరువాతి వాక్యమునందలి జ్యోతిః పదము బ్రహ్మను బోధింపదు, ఇతి చేత్=అని యనినచో, న=అట్లనరాదు, తథా= ఆ విధముగా (ఓమ్‌తో నెట్లో గాయత్రితోను నట్లే), చేతోఽర్పణ నిగ దాత్=(దానిచే ప్రతిపాదింపబడు బ్రహ్మమునందు) మనస్సును ప్రవేశింప జేయుటను జెప్పినందువలన, జ్యోతిః పదముచే బ్రహ్మమే గ్రహింప నగును. తథాహి=ఆ విధముగానే, దర్శనమ్ = మరియొకచో జూడబడు చున్నది.

'జ్యోతిః' శబ్దము గ్రహింపబడిన ఉపనిషద్ వాక్యమునకు పూర్వ మునను్న వాక్యమున చతుష్పాత్ బ్రహ్మము వర్ణింపబడియున్నందున తరువాతివాక్యమునందలి జ్యోతిః పదము బ్రహ్మబోధకమే కాగలదని పూర్వసూత్రమున నిశ్చయింపబడినది. అయ్యది సరికాదు. కారణ మేమనః

పూర్వవాక్యమునందు వర్ణింపబడినది చతుష్పాత్ బ్రహ్మము కాదు. ఈ ప్రకరణ ప్రారంభమునందు,

'గాయత్రీ వా ఇదం సర్వం భూతం యదిదం కించ' ఛాం. ౩-౧౨-౧

'ఈ భూతప్రపంచమంతయు గాయత్రియే' యని గాయత్రిని ప్రారంభించి,

'సైషా చతుష్పదా షడ్విధా గాయత్రీ.' ఛాం. ౩-౧౨-౫

'ఆ గాయత్రినే వాక్కు, భూతము, పృథివి, శరీరము, ప్రాణము, హృదయము నను నారుభేదములుగలది యని వివరణపూర్వకముగ నుపసంహరించి,

'త దేతత్ ఋచాభ్యనూక్తమ్, తావానస్య మహిమా తతో జ్యాయాగ్ంశ్చ పూరుషః, పాదోఽస్య సర్వాభూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివి'
ఛాం. ౩-౧౨-౫-౬.

'ఇయ్యది ఋక్కుచేతను చెప్పబడినది. దాని మహిమ మంతయే. అంతకంటె పురుష డెక్కువ. సర్వభూతము లతని కొక పాదము. అతని పాదత్రయము దివమునందు అమృతము.' అని పూర్వము వివరణపూర్వకముగ నుపసంహరింపబడిన గాయత్రి విషయముననే యీ ఋక్కుకూడ నుదాహరింపబడినది. ఇట్లుదాహరింపబడిన యీ మంత్రమునం దకస్మాత్తుగ బ్రహ్మ మెట్లు చెప్పబడును ? ప్రకరణగత చతుష్పాదాత్మక గాయత్రిని ఉదాహరించుటకు గ్రహింపబడిన ఋఙ్మంత్రము అకస్మాత్తుగ బ్రహ్మమును బోధించు ననుట యుక్తము కాదు.

'యద్వై తద్ బ్రహ్మ' ఛాం. ౩-౧౩-౭. అను నీ వాక్యమునందలి బ్రహ్మశబ్దముకూడ గాయత్రినే బోధించుచున్నది. గాయత్రియే ప్రకృతము - బ్రహ్మము నేల బోధింపదన నయ్యది యప్రకృతము. కాబట్టి యీ ప్రకరణమునందలి 'జ్యోతిః' శబ్దము బ్రహ్మబోధక మనుట యుక్తము కా దన,

సమాధానము: జ్యోతిఃపద మిట చతుష్పాదాత్మక గాయత్రి ఛందస్సును బోధించు ననుట యుక్తము కాదు.

'గాయత్రీ వా ఇదం సర్వం భూతం యదిదం కించ.'

ఛాం. ౩-౧౨-౧

అను నీ ఉపనిషద్వాక్యమునందు గాయత్రి సర్వభూతాత్మక మని నుడువబడినది. కాబట్టి యిందలి గాయత్రిపదము ఛందస్సును బోధించు ననుట సంభవముకాదు. ఛందస్సు వర్ణాత్మకము. అయ్యది సర్వభూతాత్మక మెట్లు కాగలదు? కాబట్టి యిట గాయత్రిపదము బ్రహ్మవాచకమే కావలసి యున్నది. బ్రహ్మమే సర్వభూతాత్మకము. గాయత్రిపదము బ్రహ్మాభిప్రాయముతో ప్రయోగించినపుడు బ్రహ్మము సర్వాధిష్ఠానకారణ మగుటచే నయ్యది సర్వభూతాత్మక మనుటలో దోష ముండనేరదు.

(గాయతి చ త్రాయతే చ ఇతి గాయత్రీ) గానము ద్వారమున రక్షణకర్తృత్వము బ్రహ్మమునందే యుక్త మగును. గాయత్రి వర్ణాత్మకము కావున నయ్యది జడము. బ్రహ్మము చేతనము. రక్షణకర్తృత్వము చేతనపదార్థమున కొప్పును. కాని జడమునకు కాదు. కాబట్టి జ్యోతిః పదము బ్రహ్మవాచకమే యగును. అటులయిన,

'గాయత్రీ వా ఇదం సర్వం భూతం యదిదం కించ' ఛాం. ౩-౧౨-౧

అని యిట గాయత్రిపదముచే బ్రహ్మ మేల చెప్పబడవలయును? అన - గాయత్రిపదముచే ప్రతిపాదింపబడు బ్రహ్మమునందు మనస్సును ప్రవేశింపజేయు నిమిత్త మని సమాధానము చెప్ప నగును.

మహర్షులిట్లే యటనట నుపదేశింతురు. ఇయ్యది వారి రీతి. గాయత్రి బ్రహ్మ ప్రతిపాదకము (బోధించునది). బ్రహ్మము బోధ్యము - ప్రతిపాద్యము. పై ఉపనిషత్‌వాక్యమున ప్రతిపాద్యబ్రహ్మము ప్రతిపాదక శబ్దముద్వారా బోధింపబడినది. బ్రహ్మము సూక్ష్మతమము. అందు మనస్సు

ప్రవేశింపవలయు ననిన నయ్యది పలుమారు భావింపవలసియున్నది. బ్రహ్మమును పలుమారు భావింప ననువగు సాధనము దానిని ప్రతిపాదించు పదమునకు మించి మరి యొందేది యగును? లక్ష్యమున బాణమును ప్రవేశింపజేయుటకు ధనువు తోడ్పడునట్లు బ్రహ్మమున మనస్సు నివేశింప జేయుటకు బ్రహ్మప్రతిపాదక శబ్దము మిక్కిలిగ దోడ్పడును. ప్రతిపాదక శబ్దము నభ్యసింపనివాడు ప్రతివాద్యవిషయమున మనస్సును సమాహితము-స్థిరము చేయజాలడు. అందువలననే దర్శనాంతరమున, 'తజ్జప స్తదర్థ భావనమ్' యో. ౧-౨౮. ప్రతిపాదకశబ్ద జపము, ప్రతిపాద్యమగు నర్థమును భావించుటయు, మనోనిగ్రహమునకు సాధనముగ జెప్పబడినవి. బ్రహ్మప్రతిపాదక శబ్దములలో ముఖ్యము ప్రణవము (ఓమ్).

'ఓం క్రతో! స్మర' యజు. ౪౦-౧౫.

'ఓ జీవా! 'ఓమ్' అని స్మరింపుము' అని యజుర్వేదమున నుపదేశింపబడినది. ఇట్లే యోగమునందును, 'తస్య వాచకః ప్రణవః' యోగ. ద. ౧-౨౭. 'బ్రహ్మమునకు వాచకము ప్రణవము - ఓమ్ - అని వర్ణింప బడినది.

మనస్సు బ్రహ్మమునందు ప్రవేశింపజేయుటకు ప్రణవము - ఓమ్ - ధనువువంటి దని ముండకోపనిషత్తునందు వర్ణింపబడియుండుటను జూడ గలము.

'ప్రణవో ధనుః శరో హ్యాత్మా బ్రహ్మ తల్లక్ష్య ముచ్యతే,
అప్రమత్తేన వేద్ధవ్యం శరవత్ తన్మయో భవేత్' ముం. ౨-౨-౪

'ప్రణము - ఓమ్ - ధనువు, మనస్సు శరము - బాణము, బ్రహ్మము లక్ష్యము. అప్రమత్తుడై (జాగరూకుడై) లక్ష్యమును భేదింపవలెను. బాణము లక్ష్యమున లగ్నమగునట్లు జీవుడు బ్రహ్మమునందు లగ్నుడు కావలెను.

'ఓమ్' అను శబ్ద మెట్లు బ్రహ్మవాచకమో యట్లే గాయత్రి ఛందస్సుకూడ నిట బ్రహ్మవాచకముగ గ్రహింపనగును. ఇట్లే యితర - ఉపనిషత్తులందును జూడనగును.

'ఓమితి బ్రహ్మ; ఓమి తీదం సర్వమ్' తై. ౧-౮

కాబట్టి గాయత్రీ ఛందస్సు బ్రహ్మవాచకమే. కాని, వర్ణాత్మక ఛందస్సును బోధింపదు. అందువలననే 'జ్యోతిఃపదము బ్రహ్మబోధక' మని చెప్పబడినది. (౨౫)

ఈ విషయముననే మరియొక హేతువు :

భూతాది పాద వ్యపదేశోపపత్తేశ్చైవమ్ ౧-౧-౨౬

భూతాది పాదవ్యపదేశోపపత్తేః చ = బ్రహ్మమునందే భూతము, పృథివి, శరీరము, హృదయము నను పాదచతుష్టయ కథనము సంగత మగుటవలనను, ఏవమ్=ఇట్లే, గాయత్రి పదముచే బ్రహ్మమే యుపదేశింప బడునని యంగీకరింపవలయును.

'గాయత్రీ వా ఇదం సర్వం యదిదం కించ' ఛాం. ౩-౧౨-౧

'ఈ భూతజాత మంతయు గాయత్రియే' అని ప్రారంభించి భూతము, పృథివి, శరీరము, హృదయము ననువానిని వివరించి, యనం తరమున, (సైషా చతుష్పదా షడ్విధా గాయత్రీ ఛాం. ౩-౧౨-౫.) ఇయ్యది యారువిధము లయిన నాలుగుపాదములు గల గాయత్రి యని యుపసంహారము చేయబడియున్నది. ఇయ్యది గాయత్రీఛందస్సే యయిన, దానికి భూతపృథివ్యాదులు పాదములుగా వర్ణింపబడియుండెడివి కావు. ఛందస్సు వర్ణాత్మకమగుటచేత దానికి భూతాదులు పాదములుగ వర్ణించుట పొసగదు. గాయత్రీఛందస్సు అక్షరముల సన్నివేశము తక్క వేరొండు కాదుగదా ! ఛందస్సే శ్రుతి కభిప్రేతమయి యుండుపక్షమున 'తావా వస్య

మహిమా........' అను ఋజ్మంత్రమును ఇట ఉపనిషత్తు ఉదాహరించి యుండెడిది కాదు.

'తావా నస్య మహిమా....' ఋ. ౧-౪-౧౭-౩ అను నీ మంత్రము ఋగ్వేదమునందు బ్రహ్మమహిమను వర్ణించుచు బ్రహ్మబోధకమైయుండుట ఉపనిషత్తుకు తెలియనివిషయము కాదు. ఉపనిషద్రచయిత యగు మహర్షి బ్రహ్మపరమగు నీ మంత్రమును గాయత్రి ఛందస్సు పరముగ నెట్లు వర్ణించును ? ఈ మంత్రమునందలి (తతో జ్యాయాంశ్చ పూరుషః) పురుషపదము బ్రహ్మపరమై యర్థవంత మగును. కాని ఛందస్సును బోధింపనేరదు. మఱియును నీప్రకరణమునందే,

> 'త దేతత్ పూర్ణ మపరివర్తి, పూర్ణా మపరివర్తినీం
> శ్రియం లభతే య ఏవం వేద' ఛాం. ౩-౧౨-౯.

'ఇయ్యది పూర్ణము, పరివర్తనములేనిది, దీని నిట్లు తెలిసినవాడు పరివర్తింపని - మార్పుచెందని సంపదను బొందును.' అని ఫలశ్రుతియు జెప్పబడియున్నది. ఇట్టి పూర్ణము, నపరివర్తియు నగు సిరిని బొందింప జేయుశక్తి వర్ణాత్మకమగు ఛందస్సునకు గలదనుట యసంగత మగును. బ్రహ్మమే యట్టి శ్రీకరము కాగలదు. అదియే పూర్ణము, నపరివర్తియును. అందువలననే ఉపనిషత్తు మరియొకచో నిట్లు వర్ణించినది.

> 'పూర్ణ మదః పూర్ణ మిదం, పూర్ణాత్ పూర్ణ ముదచ్యతే
> పూర్ణస్య పూర్ణ మాదాయ, పూర్ణమే వావ శిష్యతే' బృ. ౩-౧-౧:

కావున పూర్వఉపనిషద్వాక్యము (గాయత్రీ వా ఇదం సర్వం భూతం యదిదం కించ) నందలి గాయత్రిపదము గాయత్రి యనుపేరు గల బ్రహ్మమునే దెలుపును. అందువలననే తరువాతివాక్యమునందలి 'జ్యోతిః' పదముగూడ బ్రహ్మవాచకమే యనుట నిస్సందిగ్ధము. (౨౬)

ఈవిషయముననే మరియొక శంకకు సమాధానము:

ఉపదేశభేదా న్నేతిచే న్నోభయస్మిన్న ప్యవిరోధాత్

౧-౧-౨౭

(జ్యోతిఃపద మిం దనువర్తించును.)

ఉపదేశభేదాత్=ఉపదేశములలో భేద ముండుటవలన, న ఇతి చేత్=జ్యోతిఃపదము బ్రహ్మవాచకము కాదందుమేని, న=అట్లనుట యుక్తము కాదు. ఉభయస్మి న్నపి=రెండువాక్యములందును (ఉపదేశములందును), అవిరోధాత్=అర్థవిరోధము లేదు.

(గాయత్రీ వా ఇదం సర్వం....) 'ఇదియంతయు గాయత్రియే' యని ప్రారంభించి యందుల కుదాహరణముగా గ్రహించిన మంత్రము నందు (త్రిపాద స్యామృతం దివి) 'ఈ బ్రహ్మముయొక్క అమృతపాద త్రయము (త్రిపాత్) దివియందు' అని ద్యులోకము బ్రహ్మమున కాధారముగ నిట నుపదేశింపబడినది. రెండవ జ్యోతిర్వాక్యమునందు (య దతః పరో దివః) 'ఈ ద్యులోకముకంటె బరమున' అని ద్యులోకము జ్యోతికి ఒక సీమ - మర్యాద - అవధిగ జెప్పబడినది. ఇట్లు ద్యులోక మొకచో నాధారముగాను, మరియొకచో నవధిగాను, వర్ణింపబడుటచే నుపదేశములలో వైరుధ్యము కనబడుచున్నది. అందువలననే పూర్వవాక్యమునకు ద్యులోకమునందు త్రిపాద్ బ్రహ్మ మున్నదనియు, తరువాతి వాక్యమునకు ద్యులోకమునకు పరమున నున్నదనియు పరస్పర విరుద్ధార్థము లేర్పడుచున్నవి. ఇట్టి యర్థభేద ముండుటవలన పూర్వవాక్యమునందు బోధింపబడిన బ్రహ్మమే తరువాతి జ్యోతివాక్యమునందును గ్రహింపబడ వలయు ననుట యుక్తముకాదు. అనగా -

సమాధానము : ఉపర్యుక్త రెండువాక్యముల యర్థమునందు విరోధ మొందును లేదు. బ్రహ్మము వ్యాపకము. అయ్యది భూమిమొదలు

ద్యులోకమువరకు నంతటను లోపల, వెలుపల అను భేదములేక వ్యాపించి యున్నది. అందువలననే వేదమునందు —

'తదంతరస్య సర్వస్య తదు సర్వస్యాస్య బాహ్యతః' యజు. ౪౦-౫.

'ఆ బ్రహ్మము సర్వమున కంతర్బహిర్భాగములలో నున్నది.' యని వర్ణింపబడినది. కాబట్టి సర్వాంతర్బహిర్ వ్యాపకమగు నాబ్రహ్మము ద్యులోకమునందును, ద్యులోకమునకు పరమునను గలదని వర్ణింపబడుట మిక్కిలి యుక్త మగును. ఉపదేశద్వయమునం దెట్టి వైరుద్ధ్యమును లేదు. కాబట్టి 'జ్యోతిః చరణాభిధానాత్' అను తావునగల 'జ్యోతిః'పదము బ్రహ్మ వాచకమే యనుట తథ్యము. (౨౭)

షష్ఠాధికరణము

బ్రహ్మము స్వయంజ్యోతి యని నిరూపించి, అయ్యది యంతటను దృశ్యమానమగు ప్రాణనక్రియ (జీవనము)కు హేతువగుటచే ప్రాణాత్మకమనియు నిరూపింప మహర్షి సూత్రము నారంభించుచున్నాడు.

ప్రాణ స్తథానుగమాత్ ౧-౧-౨౮

అనుగమాత్ = బ్రహ్మధర్మ సంబంధ ముండుటవలన, తథా = (జ్యోతిపదము బ్రహ్మవాచక మెట్లో) అట్లే, ప్రాణః=(కౌషీతకీబ్రాహ్మణమునందలి) ప్రాణ శబ్దము, బ్రహ్మవాచక మనియే యంగీకరింప వలయును.

కౌషీతకీ బ్రాహ్మణమునందు, 'ప్రతర్దనో హవై దైవోదాసిరింద్రస్య ప్రియం ధామోపజగామ యుద్ధేన చ పౌరుషేణచ' కౌ. ౩-౧.

'దివోదాసుని పుత్రుడు ప్రతర్దనుడు యుద్ధము, పౌరుషము ననుసరించి ...'

ప్రతర్దనులకు సంబంధించిన యాఖ్యాయిక యొకటి చూడనగును. అందులో నింద్రుడు ప్రతర్దనున కుపదేశించినవిధము గలదు.

'స హోవాచ ప్రాణోఽస్మి ప్రజ్ఞాత్మా తం మా మాయు రమృత మి త్యుపాస్స్వ.' కౌ. ౩-౩.

'అతడు పలికెను; ప్రాణము ప్రజ్ఞాత్మనైతిని; అట్టి నన్ను ఆయువు, అమృతము నని యుపాసింపుము' అను నీ వాక్యమునందలి ప్రాణము ముఖ్యప్రాణమా లేక బ్రహ్మమా యని సందేహము కలుగును. ప్రాణ శబ్దము ముఖ్యప్రాణము, బ్రహ్మము నను రెం డర్థములలోను ప్రయోగింప బడుటయే యీ సందేహమునకు కారణము.

'తాన్ వరిష్ఠః ప్రాణ ఉవాచ' — 'య ఏవాయం ముఖ్యః ప్రాణః'
ఛాం. ౧-౫-౩.

అను నీ వాక్యమునందు ప్రాణశబ్దము ముఖ్యప్రాణమునందును

'ప్రాణాయ నమో యస్య సర్వ మిదం వశే.' అథర్వ. ౧౧-౨-౪-౧.

'ఎవని వశమునం దీ సర్వము నున్నదో యట్టి ప్రాణము (బ్రహ్మము) నకు నమస్కారము.' అను నీ వేదమంత్రమున ప్రాణశబ్దము బ్రహ్మ వాచకముగాను ప్రయోగింపబడినది. కాబట్టి సందేహము కలుగుట వింత కాదు. ఇందు ముఖ్య ప్రాణవాచక మనుట పూర్వపక్షము. కాదు, బ్రహ్మ వాచకమే యనుట సిద్ధాంతము.

లోకమున నెల్లరు ప్రాణశబ్దమును తఱచుగా శరీరమునందలి ముఖ్య ప్రాణమును తెలుపుటకై ప్రయోగించుచున్నారు. కావున నా యర్థమే గ్రహింపనగును. కాబట్టి ప్రాణశబ్దము ప్రసిద్ధార్థమైన ముఖ్యప్రాణమునే బోధించునని ప్రాప్తింపగా, సమాధానము:

ప్రాణశబ్దము లోకమునందు ముఖ్యప్రాణమను నర్థమున ప్రసిద్ధమై యుండుట సత్యమేయైనను ప్రస్తుత మిట బ్రహ్మవాచకమే యని యంగీక

రింపవలయును. శాస్త్రమున పలుచోట్ల ప్రాణశబ్దము బ్రహ్మమునే బోధించుట చూచినాము. ఉభయార్థములను బోధించు నీ ప్రాణశబ్ద మెచ్చోట నే యర్థమును బోధించుట యుక్తమో యాలోచించి నిర్ణయింపవలయును. ఇంద్రప్రతర్దనులకు సంబంధించిన యాఖ్యాయికలో నింద్రుడు ప్రతర్దనుని నీ యిష్టమువచ్చిన వర మడుగు మని పలికెను. అంతట ప్రతర్దనుడు

'త్వమేవ మే వృణీష్వ యం త్వం మనుష్యాయ హితతమం మన్యసే' కౌ. ౩-౧.

'నీవే మనుష్యునకు హితతమగు వరమును కోరుమ'ని యింద్రునితో ననెను. ఇంద్రు డపుడు, 'ప్రాణోఽస్మి ప్రజ్ఞాత్మా తం మా మాయు రమృత మిత్యుపాస్స్వ.' కౌ. ౩-౨.

'నేను ప్రజ్ఞాత్మ, ప్రాణమును. అట్టి నన్ను ఆయువు, నమృతము నని యుపాసింపుము.' అని ప్రాణమును హితతమమగు నుపాస్యముని యుపదేశించియున్నాడు. ఇంద్రునిచే ని ట్లుపాస్యముగా నుపదేశింపబడిన ప్రాణము బ్రహ్మముగాక ముఖ్యప్రాణ మెట్లు కాగలదు? మానవునకు బ్రహ్మముకంటె హితతమము మరియొకటి యేమియున్నది? బ్రహ్మము నుపాసించి సాక్షాత్కారము బడయుకొనిననాడు దుఃఖములన్నియు నిర్మూలములై నిరతిశయసుఖము లభించును. కాబట్టి బ్రహ్మమే ప్రాణశబ్దముచే నిట గ్రహింపదగినది. ముఖ్యప్రాణము కాదు. ముఖ్యప్రాణము నుపాసించిన మానవునకు దుఃఖములు పోయి సుఖ మెట్లు లభింపగలదు? కాబట్టి బ్రహ్మమే యిట ప్రాణశబ్దగ్రాహ్య మని సిద్ధాంతము. (౨౮)

ఉపర్యుక్త విషయమునందలి యొక శంకకు సమాధానము :

న వక్తు రాత్మోపదేశా దితి చే దధ్యాత్మ సంబంధ భూమా హ్యస్మిన్ ౧-౧-౨౯

(పూర్వసూత్రమునుండి ప్రాణశబ్దమిం దనువర్తించును.)

వక్తుః = వక్తయగు నింద్రుడు, ఆత్మోపదేశాత్ = తనను గూర్చి యుపదేశించుటవలన, న=ప్రాణశబ్దము బ్రహ్మవాచకముకాదు, ఇతిచేత్= అనియందురేని, అదియును తగదు. హి=కారణమేమన, అస్మిన్ = ఈ ప్రకరణమునందు, అధ్యాత్మసంబంధభూమా = బ్రహ్మము (ఆత్మ)నకు సంబంధించిన ధర్మములు విరివిగా (భూమా) నున్నవి.

'హితతమమగు వరమును నీవే నిర్ణయింపు'మని ప్రతర్దను డింద్రుని కోరగా నతడు (మామేవ విజానీహి) 'నన్నే తెలిసికొనుము' అని ప్రారంభించి (ప్రాణోఽస్మి ప్రజ్ఞాత్మా తం మా మాయు రమృత మిత్యు పాస్వ) 'ప్రాణమును; ప్రజ్ఞాత్మను: అట్టి నన్ను ఆయువు, అమృతము నని యుపాసింపుము.' అని యహంకారవాదము (నేను అనెడి యహం భావము)తో నుపదేశించియున్నాడు. అందువలన నింద్రుడు తన యాత్మనే ప్రజ్ఞాత్మ యనియు, ప్రాణమనియు, ఆయువు, అమృతము ననియు నుప దేశించినట్లు బోధయగుచున్నది. కాగా ప్రాణశబ్దము బ్రహ్మబోధకమనుట యుక్తియుక్తము కాదనియందురేని - అది సరికాదు.

ఈ ప్రకరణమునందు బ్రహ్మధర్మములే యనేకము లుపలబ్ధము లగుచున్నవి. కాబట్టి ప్రాణశబ్దము బ్రహ్మబోధకమనియే యెంచవలయును.

'న వాచం విజిజ్ఞాసీత వక్తారమ్' 'వాక్కునుకాదు; వక్తను తెలిసి కొనవలయును.' అని యీ ప్రకరణమున బ్రారంభించి,

'తద్యథా రథస్యారేషు నేమి రర్పితా నాభావరాః అర్పితాః, ఏవ మేవైతాః భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రా స్వర్పితాః, ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణేఽర్పితాః, స ఏష ప్రాణ ఏవ ప్రజ్ఞాత్మాఽఽనందోఽజరోఽమృతః' కౌ. ౩-౮.

'బండిచక్రముయొక్క ఆకులలో (అరలలో) నెట్లు నేమి (పట్ట) యర్పింపబడియున్నదో, నాభి (చక్రపు మధ్యభాగము)యందు ఆకులెట్లు

అర్పింపబడియున్నవో, అట్లే భూతమాత్రలు, ప్రజ్ఞామాత్రలందును, ఆ ప్రజ్ఞామాత్రలు ప్రాణమునందును నర్పింపబడియున్నవి. ఆ ప్రాణమే ప్రజ్ఞాత్మ, ఆనందము, అజరము, అమృతమును.

(భూతమాత్రలు = పృథివ్యాది పంచభూతములు, శబ్దాది తన్మాత్ర రూపములగు సూక్ష్మభూతములు; ప్రజ్ఞామాత్రలు = ఇంద్రియజన్యములగు పంచజ్ఞానములు ప్రజ్ఞలు, పంచేంద్రియములు మాత్రలు అని తెలియవల యును. అర్పితములు=విషయరూపమున నర్పింపబడినట్లెంచవలయును.) కాబట్టి పంచసూక్ష్మభూతములు, పంచస్థూలభూతములు నేమి (చక్రము యొక్క పైభాగము)వలెను, పంచేంద్రియములు, వానివలన కలిగెడి చాక్షు షాది పంచజ్ఞానములును అరల (చక్రపుటాకులు)వలెను, ప్రాణము - బ్రహ్మము - నాభి (చక్రపుకుండ మధ్యభాగము)వలెను నిట వర్ణింపబడి నట్లు తెలిసికొనదగును.

అనగా సూక్ష్మస్థూలభూతములు, వానిని గ్రహించు సాధనము లయిన యింద్రియములు, వానివిషయములు, ఇంద్రియములను కరణ ములు - సాధనములుగా నుపయోగించు సమస్తజీవులను ప్రాణము (బ్రహ్మము)నం దిమిడియున్నవని భావము. ఇట్లు సర్వాధారమగు ప్రాణము బ్రహ్మయే యగును, కాని యింద్రుని యాత్మ యెన్నటికిని కాజాలదు. ఇంద్రాత్మ జీవుడేయగును. అతడు సర్వాధారుడు కాజాలడనుట సర్వవిదితము. సర్వాధారము బ్రహ్మమే.

'స దాధార పృథివీం ద్యా ముతేమామ్' ఋ. ౧-౩-౭-౧.

'ఆ బ్రహ్మమే పృథివీ ద్యులోకములను ధరించియున్నది.'

'స్కంభో దాధార ద్యావా పృథివీ ఉభే ఇమే'

అథర్వ. ౧౦-౪-౭-౩-౫.

'ఆ బ్రహ్మమే (స్కంభము) పృథివి, ద్యులోకము నను నీ రెండిటిని ధరించియున్నాడు.

'కర్మాధ్యక్షః సర్వభూతాధివాసః' శ్వే. ౬-౧౧.

'అతడే - ఆ బ్రహ్మమే సర్వభూతముల కాధారము, కర్మల కధ్యక్షుడు.' నని వేదములందును, ఉపనిషత్తులందును వర్ణింపబడుట చూడ నగును. ఇట్టి సర్వాధారత్వము బ్రహ్మధర్మమే యగునుగాని, యింద్రుని ధర్మమెన్నటికిని కాదు. ఇట్లే ముఖ్యప్రాణత్వముకూడ బ్రహ్మధర్మమే యగును. ఇంద్రధర్మము కానేరదు. ప్రాణమన జీవనము. జీవనక్రియకు జీవు డాధారమైనను నది యతని యధీనమున నుండదు. జీవనము బ్రహ్మాధీనము. జీవనము జీవాత్మాధీనమే యగుచో లోకమున మరణ మసంభవ మగును. అందువలననే కఠోపనిషత్తు

'న ప్రాణేన నాపానేన మర్త్యో జీవతి కశ్చన,
ఇతరేణ తు జీవంతి యస్మిన్ ఏతా వుపాశ్రితౌ.' కఠ. ౫-౫.

'ప్రాణముమూలమునగాని, అపానము మూలమునగాని మర్త్యుడు జీవింపడు. ప్రాణాపానములెవని నాశ్రయించియున్నవో యతని (బ్రహ్మ) మూలమున జీవించుచున్నారు' అని చెప్పుచున్నది. శ్రుతియును ఆయుష్ట్వముకూడ బ్రహ్మధర్మమే.

'తద్ దేవాః జ్యోతిషాం జ్యోతిరాయుర్ హోపాసతేఽ మృతమ్'
బృ. ౪-౪-౧౬.

'అందువలన విద్వాంసులు జ్యోతులకు జ్యోతియు, నమృతమునగు నాయువు నుపాసించుచున్నారు' అని ఉపనిషత్తు బ్రహ్మము నాయువుగా జెప్పినది. ఇంకను నిట్లే వాగ్వ్యాపారమునకును బ్రహ్మమే హేతువని ఉపనిషత్తు వేరొకచో నుపదేశించుచున్నది.

'యద్వాచాఽ నభ్యుదితం యేన వా గభ్యుద్యతే
తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి, నేదం యదిద ముపాసతే' కేన. ౧-౪.

'ఏది వాక్కుచే చెప్పబడ నలవికాదో, దేనిచే వాక్కు ప్రవర్తించు చున్నదో యదియే బ్రహ్మమని యెరుగుము; నీ వుపాసించునది కాదు.'

ఇట్లీ వక్తృత్వము, ఆయుష్ట్వము, ముఖ్యప్రాణత్వము, సర్వాధార త్వము మున్నగు ధర్మములన్నియు బ్రహ్మమునకు సంబంధించినవే కాని యింద్రునివి కావు. కాబట్టి యీ ప్రకరణమందలి ప్రాణశబ్ద మన్నివిధముల బ్రహ్మమునే బోధించును కాని జీవప్రాణమును బోధింపదు. ఇంద్రునికూడ బోధింపదని సిద్ధాంతము. (౨౯)

ప్రాణశబ్దమిట బ్రహ్మవాచకమే యై, వక్తయగు నింద్రుని తెలుపని పక్షమున నింద్రుడు (మామేవ విజానీహి) నన్నే తెలిసికొనుము; (తం మా మాయు రమృత మితి ఉపాస్వ) 'అట్టి నన్ను ఆయువు, అమృతము నని యుపాసింపుము' అని చెప్పనేల యనిన:

శాస్త్రదృష్ట్యా తూపదేశో వామదేవవత్ ౧-౧-౩౦

వామదేవవత్=(ఋషియగు వామదేవుడు శాస్త్రదృష్టితో నాత్మోప దేశము చేసినట్లు) వామదేవునివలె, శాస్త్రదృష్ట్యా = శాస్త్రబుద్ధితో (వేద ప్రతిపాద్యమగు నంతరాత్మయైన బ్రహ్మబుద్ధితో), ఉపదేశః=(ఇంద్రుని) ఉపదేశము.

శిష్యబుద్ధితో నడిగిన ప్రతర్దనునకు నింద్రుడు చేసిన ఆత్మోపదేశము శాస్త్రదృష్టితో జేసిన ట్లెంచవలయును. జడ చేతనాత్మకమగు నీ జగత్తునకు బ్రహ్మమే యంతరాత్మ యని శాస్త్ర (వేదము) ముపదేశించుచున్నది.

'త దంతరస్య సర్వస్య,' యజు. ౪౦-౫

'సూర్య ఆత్మా జగత స్తస్థుషశ్చ' ఋ. ౧-౮-౭-౧.

ఉపనిషత్తును నిట్లే బోధించుచున్నది.

'సర్వస్మా దంతరం య దయ మాత్మా' బృ. ౧-౪-౮.

ఇట్లు చరాచరాత్మకమగు నీ జగత్తున కంతరాత్మగా శాస్త్రము (వేదాదుల)చే నుపదేశింపబడు బ్రహ్మమును వక్తయగు నింద్రుడు ఆత్మత్వ బుద్ధితో నుపదేశించుట దోషయుక్తము కాదు. దేహవిశిష్టుడగు జీవునకు తనయందు ఆత్మబుద్ధి గలుగునట్లు అనగా తనను తాను ఆత్మగా నెంచు నట్లు - తనకు అంతరాత్మయగు బ్రహ్మమునందు ఆత్మబుద్ధి గలుగుట దోషావహము కాదని భావము. వేదాంతవిజ్ఞానము ద్వారమున నద్వితీయ మగు బ్రహ్మతత్త్వమును బాగుగ నిశ్చయించిన మహాభాగుడు, దృష్టములు, ఆనుశ్రవిక (ఐహికాముష్మిక)ములు నగు విషయములందు విరక్తుడై, అనుక్షణము బ్రహ్మైకచిత్తుడై బ్రహ్మమునే యుపాసించుచు, నభ్యాస పాటవమూలమున దురత్యయమగు ప్రకృతిప్రాకారమును దాటి సత్వరముగా బ్రహ్మధామము ప్రవేశించును. అతనికి నంతట బ్రహ్మము తక్క వేరొండు తత్త్వమే గోచరింపదు. బ్రహ్మధామమును బ్రవేశించిన మహానుభావుడు —

'బ్రహ్మైవేద మమృతం పురస్తాద్ బ్రహ్మపశ్చాద్ బ్రహ్మ దక్షిణత శ్చోత్తరేణ । అధ శ్చోర్ధ్వం చ ప్రసృతం బ్రహ్మైవేదం విశ్వ మిదం వరిష్ఠమ్.' ముం. ౨-౨-౧౧.

'ముందువెనుకలందును, కుడియెడమలందును, క్రిందను, మీదను, నీ విశ్వమం దంతటను వరిష్ఠము, నమృతము నగు బ్రహ్మమే వ్యాపించి యున్నది' అనును. అతడు తనను బ్రహ్మాభిన్నముగా జూచును. బ్రహ్మ మును సర్వజగదాధారముగ నిరీక్షించును. కావున బ్రహ్మమువలె తనను కూడ నంతరాత్మగ భావించి సర్వము తానే యని యెంచును. ఇట్టి యవస్థ యం దతనికి సర్వమును బ్రహ్మమునుండియే యుత్పన్నమగుచున్నదను దృష్టి యేర్పడును. ఈ దృష్టినే మనీషులు శాస్త్రదృష్టి యందురు. ఈ దృష్టికి (బుద్ధికి - జ్ఞానమునకు) విషయమంతయు బ్రహ్మభావమువలెనే గౌణమేకాని, ముఖ్యమని యెంచరాదు. ఈ దృష్టితోనే యింద్రుడును

ప్రతర్దనునకు 'తననే తెలిసికొను'మని ప్రారంభించి యాత్మోపదేశమును జేసియున్నాడు. వామదేవమహర్షియు ప్రకృష్టమగు నుపాసనాబలము మూలమున లభించిన బ్రహ్మాభిన్నభావముతో బ్రహ్మ మాధారముగాగల సర్వము నాత్మాధార మని యెంచి, సర్వము తానే యని యనుకొని యుండెను. అందువలన నతడు బ్రహ్మవచనమును ఆత్మవచనముగా నుడివి యున్నాడు.

'తద్ధైతద్ ఋషి ర్వామదేవః ప్రతిపేదే అహం మను రభవం సూర్య శ్చేతి.' బృ. ౧-౪-౧౦. 'నేను మనువైతిని, సూర్యుడ నైతిని.' అని వామదేవర్షి నుడివియున్నాడు. అట్లే యింద్రప్రతర్దనుల విషయము నను నెఱుగవలయును. కాబట్టి యింద్రవాక్య మిట బ్రహ్మవాక్య మని యంగీకరింపనగునని భావము. (౩౦)

ప్రాణము బ్రహ్మమే యని వివరింపబడినది. మఱియు నెక్కుడుగా నయ్యది దృఢపరుపదలచి మరల శంకించి సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

జీవ ముఖ్యప్రాణ లింగా న్నేతి చేత్ నోపాసా త్రైవిధ్యా దాశ్రితత్వాత్ ఇహ తద్యోగాత్ ౧-౧-౩౧

జీవ ముఖ్యప్రాణలింగాత్ = జీవునియొక్కయు, ముఖ్యప్రాణము యొక్కయు లింగ ముండుటవలన, న = ప్రాణశబ్దము బ్రహ్మవాచకము కాదు, ఇతిచేత్ = అని యందురేని, న = అట్లనరాదు. కారణమేమన: ఉపాసాత్రైవిధ్యాత్=ఉపాసనాత్రైవిధ్యప్రసక్తి కలుగును. ఆశ్రితత్వాత్ = ప్రాణశబ్దము బ్రహ్మమునందు వర్తించునని యంగీకరింపబడినది. ఇంతియే కాక, ఇహ=ఈ ప్రకరణమునందు, తద్యోగాత్ = బ్రహ్మలింగసంబంధము నున్నది.

ఈ ప్రకరణమునందు కేవలము బ్రహ్మలింగము (ధర్మము)

లభించి యన్యధర్మములు లభింపకున్న పక్షమున ప్రాణశబ్దము బ్రహ్మ వాచకమే యని యంగీకరించుట కెట్టి యాటంకము నుండెడిది కాదు. ఇట బ్రహ్మలింగములతో బాటు జీవాత్మలింగములు, ముఖ్యప్రాణలింగములును కానవచ్చుచున్నవి. అట్టియెడ ప్రాణశబ్దము బ్రహ్మవాచక మని యెట్లు చెప్పగలము?

'న వాచం విజిజ్ఞాసీత వక్తారం విద్యాత్' కౌ. ౩-౩. వాక్కును కాదు. వక్తను తెలిసికొనవలయును' అను నీ వాక్యమున జీవాత్మలింగము స్పష్టముగా తెలియుచున్నది. వక్తృత్వము - వాగింద్రియవ్యాపారము జీవాత్మకుచెందినదేకాని యన్యులకు సంబంధించినది కాదు. మఱియు

'అథ ఖలు ప్రాణ ఏవ ప్రజ్ఞాత్మేదం శరీరం పరిగృహ్యోత్థాపయతి' కౌ. ౩-౩. 'ప్రజ్ఞాత్మయగు ప్రాణమే శరీరమును ధరించి యుత్థాపన మొన రించుచున్నది.' అను నీ వాక్యమున శరీరధారణ మనెడి ధర్మము వర్ణింప బడినది. అయ్యది ముఖ్యప్రాణమునకు లింగ మగును. ప్రాణమే శరీర ధారణ మొనర్చుచున్నట్లు మరియొక ఉపనిషద్వాక్యమునందు స్పష్టముగా వర్ణింపబడియుండుట మనము చూడగలము. ప్రాణసంవాదమున :

'తాన్ వరిష్ఠః ప్రాణఉవాచ మా మోహ మాపద్యథాఽహమే వైతత్ పంచధాఽఽత్మానం ప్రవిభ జ్యైతద్ బాణ మవష్టభ్య విధారయామి.'
ప్రశ్న. ౨-౩.

'వాగాదుల నుద్దేశించి వరిష్ఠమగు ప్రాణ మనెను. మోహము నందకుడు. నేను నన్నైదువిధములుగా విభజించి యీ శరీరమును ధరించు చున్నాను.' అని పలికియున్నట్లు చూడ శరీరధారణము ప్రాణలింగ మనుట విస్పష్టము. కాబట్టి యీ ప్రకరణమున జీవలింగమైన వక్తృత్వము, ప్రాణ లింగమైన శరీరధారణమును లభించుచుండ ప్రాణశబ్దము బ్రహ్మవాచక మనుట యుక్తము కా దందురేని —

అది సరికాదు. ప్రాణశబ్దముచే జీవాత్మ, ముఖ్యప్రాణము, బ్రహ్మమను నీ మూడును గ్రహింపబడినచో జీవాత్మోపాసనము, ముఖ్యప్రాణోపాసనము, బ్రహ్మోపాసనము నని మువ్విధములగు నుపాసనము లంగీకరింపవలసివచ్చును. ఉపదేశవాక్య సందర్భమును పరిశీలించినచో త్రివిధోపాసనమును విధించుట యభీష్టమనుట యుక్తము కాదు. కారణమేమన :

(మామేవ విజానీహి) 'నన్నే తెలిసికొనుము' అని ప్రారంభించి, (ప్రాణోఽస్మి ప్రజ్ఞాత్మా తం మా మాయురమృత మిత్యుపాస్స్వ) 'నేను ప్రజ్ఞాత్మకమగు ప్రాణమును. నన్ను ఆయువు, నమృతము నని యుపాసింపుము' అని నుడివి, చివరకు

'స ఏష ప్రాణ ఏవ ప్రజ్ఞాత్మాఽఽనన్దోఽజరోఽమృతః'

'ఈ ప్రాణమే ప్రజ్ఞాత్మ, ఆనందము, అజరము, అమృతము' అని యుపదేశించియున్నాడు.

'ప్రజ్ఞాత్మ, ఆనందస్వరూపము, అజరము - అనగా నెన్నడు జీర్ణము కాని, ముదిమియు మరణములేని ఆ ప్రాణమును నేనే. అట్టి నన్ను నీ వుపాసింపుము' అని యుపదేశించినట్లు స్పష్టముగా బోధపడుచున్నది. ఇట్టియెడ జీవాత్మకాని, ముఖ్యప్రాణముకాని యెట్లు గ్రహింపనగును ? జీవాత్మ యానందస్వరూపుడు కాడు. అందువలన జీవాత్మ యిట గ్రహింపబడదు. ముఖ్యప్రాణము జీర్ణము నొందును. కావున నదియు గ్రహింపదగినది కాదు. జీవాత్మకాని, ముఖ్యప్రాణముకాని యుపాసింపదగిన పదార్థములుగా నింద్రుడు ప్రతర్దనున కుపదేశింపదలచిన ఆనందము, నజరము నను విశేషణము లిట ప్రాణశబ్దమునకు గ్రహించియుండడు.

ఏదో యొకవిధమున నీ విశేషణములు గ్రహింపబడినను నవి లింగములుగా గ్రహించి జీవ, ముఖ్యప్రాణము లిట యుపాస్యము లనుటయు

సమంజసము కాదు. ఆ విశేషణములు బ్రహ్మమును ముఖ్యముగా బోధించును. సర్వవ్యాపారములకును హేతువగు బ్రహ్మము ప్రాణవ్యాపారము - జీవనమునకు హేతువు కాకపోదు. అందువలననే ఉపనిషత్తులందు,

'న ప్రాణేన నాపానేన మర్త్యో జీవతి కశ్చన,
ఇతరేణతు జీవన్తి యస్మి న్నేతా వుపాశ్రితౌ" కఠ. ౫-౫

'మర్త్యుడు ప్రాణముచేగాని, అపానముచేగాని, జీవింపడు. ప్రాణాపానము లెద్దాని నాశ్రయించియున్నవో యట్టి బ్రహ్మముచే జీవించుచున్నారు.'

'య ద్వాచానభ్యుదితం యేన వా గభ్యుద్యతే
తదేవ బ్రహ్మత్వం విద్ధి నేదం యదిద ముపాసతే' కేన. ౧-౪.

'వాక్కుచే నేది చెప్పబడ నలవికాదో, యెయ్యది వాక్కునకు కారణమో యయ్యదియే బ్రహ్మము; నీ వుపాసించునది కాదని తెలియుము' అని వర్ణింపబడినది.

మఱియు నిట జీవోపాసనముకాని, ప్రాణోపాసనముకాని హితతమ మనుట యుక్తముకాదు. బ్రహ్మోపాసనమే హితతమ మగును. ఈ యుపదేశము హితతమము నుద్దేశించియే ప్రారంభింపబడినది. కాబట్టి హితతమత్వాది లింగములు బ్రహ్మమునందే సంగతములయి ప్రాణశబ్దముచే బ్రహ్మమునే గ్రహింపజేయ నుపయుక్తములగును. కాని జీవ, ముఖ్యప్రాణములను గ్రహింపజేయనేర వనియు సుస్పష్టము. (౩౧)

వేదాంత దర్శన - అంబా వ్యాఖ్యానమున
ప్రథమాధ్యాయమునందు ప్రథమపాదము
సమాప్తము

ప్రథమాధ్యాయము

ద్వితీయపాదము

ప్రథమాధికరణము

ప్రథమపాదమున బ్రహ్మపదార్థము తెలియదగినదని నుడివి, దాని లక్షణము వివరింపబడినది. బ్రహ్మము సర్వజ్ఞము, సర్వశక్తిమంతము నని చెప్పి, యది జగత్తునకు నిమిత్తకారణముగ వర్ణింపబడినది. ఆనందమయత్వము, అజరత్వము, అమరత్వము మున్నగు ధర్మములద్వారా బ్రహ్మమే జిజ్ఞాస్యమనియు నిశ్చయింపబడినది. ఇకముందు - ద్వితీయ తృతీయ పాదములందు - కొన్ని సందిగ్ధ ఉపనిషద్ వాక్యముల నెట్లు సమన్వయింపవలయునో మహర్షి వ్రాయుచున్నాడు.

సర్వత్ర ప్రసిద్ధోపదేశాత్ ౧-౨-౧

(ఈ ప్రకరణమునందును బ్రహ్మ మధికృతమే యని యెంచవలయును. అధికృతము=ప్రతిపాద్యవిషయము)

సర్వత్ర=(ఉపాసనాప్రకరణమున) అంతటను, ప్రసిద్ధోపదేశాత్=ప్రసిద్ధమగు పరమబ్రహ్మమే యుపాస్యదైవముగా నుపదేశింపబడుటవలన, ఛాందోగ్యమునగల శాండిల్యవిద్యయందు వర్ణింపబడిన బ్రహ్మము - పరమబ్రహ్మము - పరమేశ్వరుడే యని యెంచవలయును. ఛాందోగ్యమున శాండిల్యవిద్య చెప్పబడినది. అందు,

'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాన్త ఉపాసీత,
అథ ఖలు క్రతుమయః పురుషః యథా క్రతు రస్మిన్ లోకే
పురుషో భవతి తథేతః ప్రేత్య భవతి, స క్రతుం కుర్వీత
మనోమయః ప్రాణశరీరో భారూపః' ఛాం. ౩-౧౪-౧-౨.

'ఇది యంతయు బ్రహ్మము. శాంతుడైనవా డిది యంతయు బ్రహ్మ జన్యమనియు, బ్రహ్మ లయమనియు, బ్రహ్మ స్థితమనియు నుపా

సింపదగును. పురుషుడు క్రతుమయుడు కదా। ఈ లోకమున పురుషుడెట్లు క్రతువో, యిటనుండి గతించియు నట్లే యగును. క్రతువు నుపాసింపవలయును. మనోమయుడు, ప్రాణశరీరుడు, భారూపుడు నగు నతడు క్రతువొనర్పవలెను.

'ఈ ప్రపంచమంతయు బ్రహ్మమువలన నుత్పన్నమగుచున్నది. బ్రహ్మమునందే లీనమగుచున్నది. బ్రహ్మముద్వారా జీవించుచున్నది. మైత్ర్యాదిభావనలద్వారా (శాంతుడైన యుపాసకుడు) రాగద్వేషాది మల రహితుడైన భక్తుడు ప్రపంచ జన్మ, స్థితి, లయములకు కారణభూతమగు బ్రహ్మము నుపాసింపవలయును.' అని యీ వాక్యము బోధించుచున్నది. ఇట గ్రహింపబడిన బ్రహ్మశబ్దము పరబ్రహ్మబోధకమా? లేక జీవాత్మబోధకమా? యని సంశయము కలుగును. అది రెండర్థములందును బ్రయోగింపబడుట చూచుచున్నాము.

'తస్మై జ్యేష్ఠాయ బ్రహ్మణే నమః' అథ. ౧౦-౮-౪-౧.

'తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి' కేన. ౧-౫.

'విరజం బ్రహ్మ నిష్కలమ్' ముం. ౨-౨-౯.

'సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ' తై. ౨-౧.

ఈ వాక్యములందలి బ్రహ్మపదము పరబ్రహ్మవాచకమే. కాని,

'స వా అయమాత్మా బ్రహ్మవిజ్ఞానమయః' బృ. ౪-౪-౫.

ఈ వాక్యమునందలి బ్రహ్మపదము జీవాత్మపరము. కాబట్టి శాండిల్య విద్యయందు గ్రహింపబడిన బ్రహ్మపదము జీవాత్మపరమా? బ్రహ్మ పరమా? యని సందేహమొదవుట సహజము. ఇందు జీవాత్మ పరమనుట పూర్వపక్షము. బ్రహ్మపరమనుట సిద్ధాంతము.

ఈ శాండిల్య విద్యయందు గ్రహింపబడిన మనోమయము, ప్రాణ శరీరము నను విశేషములనుబట్టి బ్రహ్మపదము జీవాత్మబోధకమే యన

నొప్పును. మనస్సుయొక్క – ప్రాచుర్యము - ఆధిక్యము మనోమయ మన బడును. అట్టి మనః ప్రాచుర్య సంబంధము జీవాత్మకు సంభవమగునుగాని బ్రహ్మమునకు కాదు. ఇట్లే ప్రాణము శరీరమున గలవాడు – ప్రాణశరీరుడు – జీవాత్మయే యగునని భావము. కాబట్టి బ్రహ్మపదమిట జీవాత్మపరమే యని ప్రాప్తింపగా –

ఉపాస్యస్థలముల నంతటను ప్రసిద్ధమగు పరబ్రహ్మమే యుపదేశింపబడుటవలన నిట శాండిల్య విద్యయందును బ్రహ్మపదముచే బ్రహ్మమే యుపదేశింపబడినట్లు గ్రహింపవలయునని సమాధానము.

ఉపాసనాప్రకరణములం దెల్లయెడలను శ్రుతి స్మృతుల ద్వారా యుపాస్యదైవము బ్రహ్మమే యని యుపదేశింపబడుచున్నది. శాండిల్య విద్యయు నుపాసనాప్రకరణమే కావున నిందును బ్రహ్మపదముచే పరబ్రహ్మమే గ్రహింపనగును. జీవాత్మ కాదు.

ఋగాది వేదశాస్త్రములందు అగ్ని, ఇంద్రుడు, వరుణుడు, సుపర్ణుడు, బృహస్పతి, ప్రజాపతి, వాయువు, సవితృడు, చంద్రుడు, ఆకాశము, ప్రాణము మున్నగు ననేకదేవత లుపాస్యులుగా వర్ణింపబడియుండ బ్రహ్మమే యుపాస్యదైవముగా శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవనుట యుక్తము కాదందురేని, అట్లుకాదు. అగ్నీంద్రాదులు స్తుతింపదగినవిగాను, నుపాసింపదగినవిగాను వర్ణింపబడియుండుట సత్యమే. కాని, ఆ శబ్దములు వేరు వేరుగా నున్నను వాని యర్థములలో నెట్టిభేదము లేదు. ఆ పదములన్నియు నుపాస్యప్రకరణములందు బ్రహ్మమునే బోధించును. లోకవ్యవహారమునందు అగ్నిశబ్ద మింద్రుని బోధింపదు. కాని, వేదము ఉపాసనా స్థలములందు అగ్నిశబ్దముచే నే యర్థము (బ్రహ్మము)ను బోధించునో, ఇంద్రశబ్దముచేతను నట నాయర్థమునే తెలుపునని శాస్త్రతత్త్వము నెఱిగిన వారెల్లరు నంగీకరింతురు. ఒక యర్థము నొకే పదముచే బోధింపవలయుననునియమ మొందును వేదమున గానము. వైదికశబ్దములు నానా బోధించు

నర్థములలో రూఢములుకాక యౌగికములో లేక యోగరూఢములో యగును. ఈ నియమ మెరుగనివారికి వైదికపదార్థములలో గల సౌంద ర్యము గోచరము కాదు. కొండొక యర్థమున రూఢమగు నొక శబ్దము తా తెలుపు నర్థము నున్నదున్నట్లు తెలుప సమర్థము కానేరదు. వాస్తవ మున నొక యర్థ మున్నదున్నట్లు దెలుపుట కనేక పదములు . వాడవలసి వచ్చును. యాథాతథ్యముగ పదార్థములను బోధించుట కవతరించిన వేద శాస్త్రము లోక యర్థమును, అందునను విశేషించి బ్రహ్మమును దెలుపుట కనేక పదములను గ్రహించుటలో వింత యేమి? సర్వపదార్థములలోను నగ్రణి యగుటచే బ్రహ్మము అగ్ని యనబడును. భౌతికపదార్థములలో అగ్ని యన్నిటికంటె నగ్రణి. ఆధిదైవికపదార్థములలో సూర్యుడు అగ్రణి. అట్లే ఆధ్యాత్మిక పదార్థములలో బ్రహ్మ మన్నిటికంటె నగ్రణి. ఇట్లగ్ని శబ్ద మనేకార్థములను బోధించునదియై యున్నది. కాని ప్రకరణము ననుసరించి యెక్కడ నే యర్థమును గ్రహింపవలయునో యయ్యది గ్రహించుట సూరి జనులకు కర్తవ్యము. అగ్రణి - ప్రధాన - మగుటచే బ్రహ్మము అగ్నిపదముచే పేర్కొనబడినది. అట్లే నిరతిశయ మగు నైశ్వర్యము గలదగుటచే బ్రహ్మ మింద్రపదముచే బేర్కొనబడును. ఇట్లు ఒక్కొక్క పదముచే బ్రహ్మమునందుగల యొక్కొక్క గుణము - ధర్మము - బోధింపనగును. కావుననే వేద మనేక పదములచే బ్రహ్మము యొక్క యాథార్థ్యమును దెలుపుచున్నది. అందువలన నగ్న్యాది నానాపద ములచే నానార్థములను గ్రహింపక స్తుత్యుపాసనా ప్రకరణములందు బ్రహ్మమునే గ్రహించుట యుక్తియుక్త మగును.

బ్రహ్మ మొక్కటియేయైనను నందు కల్యాణకరములగు గుణము లనేకము లుండుటవలన వానిని దెలుప ననువగు పదము లనేకములు శాస్త్రమున వాడబడినవి. వేదమే యిందులకు సాక్ష్యము.

'ఇంద్రం మిత్రం వరుణ మగ్ని మాహు రథో దివ్యః స సుపర్ణో

గరుత్మాన్, ఏకం సద్ విప్రాబహూధా వద న్త్యగ్నిం యమం మాతరిశ్వాన మాహుః' ఋ. ౨-౩-౨౨-౪౬.

'సద్రూపమగు నొకే పదార్థము (పరమాత్మ)ను విద్వాంసులు బహు విధముల - ఇంద్రుడు, మిత్రుడు, వరుణుడు, అగ్ని, దివ్యుడు, సుపర్ణుడు, గరుత్మంతుడు, యముడు మాతరిశ్వానుడు' అని చెప్పుదురు. మరియు,

'తదేవాగ్ని స్తదాదిత్య స్త ద్వాయు స్తదు చంద్రమాః ।
తదేవ శుక్రం తద్ బ్రహ్మ, తా ఆపః స ప్రజాపతిః'

యజు. ౩౨-౧

'అదియే యగ్ని, ఆదిత్యుడు, వాయువు, చంద్రుడు, శుక్రుడు, బ్రహ్మము, ఆపస్సు, ప్రజాపతి' అని యజుర్వేదమున చెప్పబడినది. ఇంకను,

'స ధాతా, స విధర్తా, స వాయు ర్నభ ఉచ్ఛ్రితం'

అథర్వ. ౧౩-౪-౪-౩

'సోఽర్యమా, స వరుణః స రుద్రః స మహా దేవః'
'సోఽగ్నిః స ఉ సూర్యః స ఏవ మహాయమః'

అథర్వ. ౧౩-౪-౪-౪,౫

'అతదే ధాత; విధాత; ఉన్నతాకాశము; అతదే అర్యముడు; అతదే వరుణుడు; అతదే రుద్రుడు; అతదే మహాదేవుడు; అత దగ్ని; అతదే సూర్యుడు; అతదే మహాయముడు.' అని యథర్వవేదమునను వర్ణింప బడినది.

కాబట్టి యుపాసనా ప్రకరణములందు వాడబడు నగ్న్యాదిశబ్దము లుపాస్యముగ పరబ్రహ్మమునే బోధించు ననుట నిశ్చయము. అటులయిన మనోమయత్వము, ప్రాణశరీరత్వము నను ధర్మములు బ్రహ్మమున నెట్లు సంగతము లగును? అని సందేహింప బనిలేదు. అవియును బ్రహ్మము

నందు సంగతములు కాగలవు. సర్వవ్యాపారములను విడిచి మనస్సును బ్రహ్మమునందు లగ్నమొనర్చుటయేకదా ఉపాసన యనబడును! దీర్ఘకాలము తెంపులేకుండ 'నభ్యాస వైరాగ్య ములను శ్రద్ధాసక్తులతో నభ్యసించినపుడు మనస్సు రాజస, తామస మాలిన్యములనుండి విముక్తమై శుద్ధమగును. అట్టి శుద్ధమనస్సే బ్రహ్మమునందు లగ్నమై బ్రహ్మవ్యాప్తమగును. అట్టి స్థితిని లక్ష్యమునం దుంచుకొనియే ఋషులు మనోమయమని బ్రహ్మమును వ్యవహరించుచున్నారు. మనోమయ మన బ్రహ్మము మనస్సుతో నుపాసింపదగినదని భావము. ఇట్లే ప్రాణశరీరమును బ్రహ్మమున నుపపన్న మగుచున్నది. ప్రాణశరీర మనగా ప్రాణము శరీరముగా గలది యని యర్థము.

'స ఉ ప్రాణస్య ప్రాణః' కేన. ౧-౨. 'ఆ బ్రహ్మము ప్రాణమునకు బ్రాణ'మని బ్రహ్మమునకు ప్రాణము శరీరముగ వర్ణింపబడుట యుపనిషత్తులందు జూడనగును. సర్వాంతర్యామి యగు బ్రహ్మము ప్రాణాంతర్గతమయి ప్రాణము శరీరముగా గలిగియున్నదనుటలో నాశ్చర్యమేల? కాబట్టి శాండిల్యవిద్యయందు వర్ణింపబడిన బ్రహ్మము పరబ్రహ్మమే కాని జీవాత్మ యెన్నటికిని కాదని స్పష్టమగుచున్నది. (౧)

వివక్షిత గుణోపపత్తేశ్చ ౧-౨-౨

వివక్షిత....పత్తేః = శాండిల్యమహర్షి చెప్పదలచిన గుణములు బ్రహ్మమునం దుపపన్నము లగుటవలనను, అన్యవాచకము కాదు అని సూత్రార్థము.

పూర్వము చెప్పిన శాండిల్య విద్యయందు బ్రహ్మము ఉపాసింపదగినదని చెప్పి యనంతరమున నందలి యుపాస్యగుణములు కొన్ని యిట్లు వర్ణించియున్నాడు.

'మనోమయః ప్రాణశరీరో భారూపః సత్య సంకల్పః, ఆకాశాత్మా సర్వకర్మా సర్వకామః సర్వగంధః సర్వరసః సర్వమిద మభ్యాత్తోఽవాక్య నాదరః' ఛాం. ౩-౧౪-౨.

'మనోమయము, ప్రాణశరీరము, భారూపము, సత్యసంకల్పము, ఆకాశాత్మము, సర్వకర్మము, సర్వకామము, సర్వగంధము, సర్వరసము, సర్వవ్యాప్తము, అవాక్కు, అనాదరము' అని వర్ణించి మఱియు నిట్లే,

'ఏష మ ఆత్మాఽంతర్హృదయే, జ్యాయాన్ పృథివ్యా, జ్యాయాన్ అంతరిక్షాత్, జ్యాయాన్ దివో, జ్యాయాన్ ఏభ్యో లోకేభ్యః' ఛాం. ౩-౧౪-౩.

'ఈ నా హృదయాంతరముననున్న ఆత్మ పృథివికంటె గొప్పది, అంతరిక్షముకంటె గొప్పది, ద్యులోకముకంటె గొప్పది, ఈ లోకముల కన్నిటికంటె గొప్పది' అని వర్ణించియున్నాడు. ఈ చెప్పబడిన గుణము లన్నియు పరబ్రహ్మ - పరమేశ్వరునందే సంపూర్ణముగ వర్తించును. జీవాత్మయందు వర్తింపనేరవు. మనోమయత్వము, ప్రాణశరీరత్వము, భారూపత్వము జీవునియందున్నను సత్యసంకల్పత్వాది ధర్మము లతని యందు సంభవములు కావు. జీవుని సంకల్పములన్నియు సత్యములు కాగల వని యెవరు చెప్పగలరు? జీవాత్మని స్వరూప మాకాశము వంటిది - అనగా వ్యాపకమనుట యెట్లు సంగతము కాగలదు? బ్రహ్మమునందు పై గుణములన్నియు నున్నవనుటలో సందియ మావంతయు నుండదు. జగత్తును సృష్టించుటలో నేమి, దానిని ధరించుటలో నేమి, అటుపై లయింపజేయుటలో నేమి బ్రహ్మసంకల్పమున కెట్టి విఘాతమును కలు గదు. కావున బ్రహ్మము సత్యసంకల్పము, వ్యాపకము, అత్యంత సూక్ష్మము, రూపాదిగుణహీనము నగుటచే బ్రహ్మము ఆకాశమువంటి స్వరూపముకలదై యాకాశాత్మమగుచున్నది. సర్వమన ప్రపంచము. అది

కార్యము (కర్మ)గా గలది బ్రహ్మము. అనగా బ్రహ్మమే యీ జగద్రూప కార్యమునకు కర్త. అందువలననే ఋగ్వేదమునందుకూడ,

'య ఇమా జజాన' 'ఎవడు వీనిని జనింపజేసెనో' యని వర్ణింపబడినది.

ఇట్లే ముండకమునందును, 'కర్తార మీశమ్' 'ఈశుడు కర్త' యనియు,

శ్వేతాశ్వతరమున 'స విశ్వకృత్' 'అతడు విశ్వకర్త' యనియు వర్ణింపబడినది. కామములన నిట పదార్థములు. కామింపబడును కావున నవి కామశబ్దముచే జెప్పబడును. పదార్థము (కామము) లన్నియు బ్రహ్మాయత్తములు - బ్రహ్మాధీనములు. కావున బ్రహ్మము సర్వకామము. ఇట్లే సర్వగంధములకు నధిష్ఠానమగుటవలన సర్వగంధమనియు, సర్వరసాధిష్ఠానమయి సర్వరసమనియు, వ్యాపకమగుటచే సర్వవ్యాపకమనియును గ్రహింపనగును. మిగిలిన ధర్మములును బ్రహ్మమునం దెట్లు సంగతములగునో సులభముగా నూహింపదగును. నిత్యతృప్తమగుటచే బ్రహ్మమునకు దేనియందును ఆదరభావ ముండదు. అందుచే నయ్యది యనాదరము. ఇట్లే జ్యాయస్త్వము - పరమమహత్త్వము బ్రహ్మమునందే సుసంగతమగును. శాండిల్య మహర్షిచే నిట్లు వర్ణింపబడిన ధర్మములన్నియు బ్రహ్మమునందే సంభవమగుటవలన నిట బ్రహ్మపదము పరబ్రహ్మవాచకమే కాని జీవాత్మ బోధక మెన్నటికిని కాదని సిద్ధాంతము. (౨)

ఇట్లు సిద్ధాంతపక్షమును నిరూపించి యటుపై పూర్వపక్షమును మహర్షి నిరాకరించుచున్నాడు.

అనుపపత్తేస్తు న శారీరః ౧-౨-3

అనుపపత్తేః = వివక్షితగుణము లుపపన్నములు (సంగతములు) కానందున, శారీరః తు=జీవాత్మమాత్రము, న=బ్రహ్మపదవాచ్యముకాదు.

మనోమయత్వాది పూర్వోక్తగుణములు సంపూర్ణముగ జీవాత్మ యందు ఘటింపవు. మనోమయత్వము, ప్రాణశరీరత్వము, భారూపత్వ మేదో యొక విధమున జీవాత్మయందు సంభవమైనను, సత్యసంకల్పత్వాది గుణములు జీవాత్మయం దేవిధముగను సంగతములు కానందున నీ ప్రకర ణమునగల బ్రహ్మపదము పరబ్రహ్మవాచకమే కాని శారీరము - జీవాత్మ వాచకము - కానేరదని యీ సూత్రభావము. (౩)

కర్మ కర్తృ వ్యపదేశాచ్చ ౧-౨-౪

ఈ ప్రకరణమునందు మనోమయత్వాది గుణములుగల బ్రహ్మము కర్మ=ప్రాప్యము - కర్మగాను, ఉపాసకుడైన పురుషుడు (జీవాత్మ) కర్త గాను జెప్పబడినందునను, జీవాత్మ (శారీరుడు) బ్రహ్మపదబోధ్యము కానే రదని మహర్షి యీ సూత్రమున మఱియొక హేతువు ప్రదర్శించి యున్నాడు.

కాబట్టి శాండిల్య విద్యయందలి బ్రహ్మపదము పరబ్రహ్మ - పరమా త్మనే బోధించును, కాని జీవాత్మను కాదనుట నిశ్చితము. (౪)

శబ్ద విశేషాత్ ౧-౨-౫

శబ్దవిశేషాత్=కర్మ, కర్త, అను నీ శబ్దములందు భేదమున్నం దున, పూర్వసూత్రమునందు జెప్పబడిన కర్మ, కర్తృవ్యపదేశము గౌణము - అప్రధాన - మనుటకును వలనుపడదు.

'ఏష మ ఆత్మాఽన్తర్ హృదయే' 'ఈ నా హృదయాంతరమున నున్న యాత్మ' అను నీ వాక్యమునందు ఉపాసింపదగిన పరబ్రహ్మ పరమాత్మ 'ఆత్మా' అని ప్రథమా విభక్తితోగూడిన పదముతోను, ఉపాసకు డైన జీవాత్మ 'మే=నాయొక్క' అని షష్ఠీవిభక్తితోగూడిన పదముతోను వ్యవహరింపబడియున్నవి. ప్రథమావిభక్తి, షష్ఠీవిభక్తికంటె విశిష్టమనుట

నిర్వివాద విషయము. కర్మపదముకంటె కర్తృపదము భిన్నముగా నిర్దేశింప బడినందున నీ వ్యవహారము గౌణము - అప్రధాన - మని యుపేక్షింపదగి నది కాదు. మఱియు నుపాసింపదగిన కర్మ 'బ్రహ్మ' 'ఆత్మ' యను శబ్ద ములచేతను ఉపాసకుడైన కర్త 'పురుష' శబ్దముచేతను నుల్లేఖింపబడి యుండుట మనము చూడవచ్చును. కర్మ, కర్త అను నీ శబ్దములలోగల విశేషము కర్మకర్తృ వ్యపదేశము ముఖ్యముగానెంచినప్పుడే యుపన్న మగును. గౌణముగా నెంచిన నయ్యది (కర్మ కర్తృవ్యపదేశమునగల) భేదము సిద్ధింపదు. 'రాజుయొక్క పురుషుడు' అను నీ పదములలోగల భేదమును గౌణముగా నెంచెదమేని రాజు స్వామి యనియు, పురుషు డతని భృత్యుడనియు నెన్నడు సిద్ధింపదు. కాబట్టి యుపాసక, ఉపాస్యపదము లలోగల భేదము గౌణమని యుపేక్షింపదగదని భావము (౫)

ఈ విషయమునందే మరియొక హేతువు:

స్మృతేశ్చ ౧-౨-౬

స్మృతేశ్చ=స్మృతివలనను, కర్మ కర్తృవ్యపదేశము గౌణమన వలనుపడదు.

'ఏవం యః సర్వభూతేషు పశ్య త్యాత్మాన మాత్మనా,
సర్వసమతా మేత్య బ్రహ్మాభ్యేతి పరంపదమ్' మను. ౧౨-౧౨౫.

'ఎవడిట్లు సర్వప్రాణులందును పరమాత్మను దర్శించునో వాడు సమత్వముపొంది పరమపదమగు బ్రహ్మమును చేరును.' అను నీ మను స్మృతియందును కర్మ కర్తృభేదము స్పష్టముగా తెలియనగును.

అభ్యేతి = ప్రాప్తించును - చేరును. ఇట ప్రాప్తిక్రియకు కర్మ - ప్రాప్య - మగు బ్రహ్మ - పరమాత్మ, ప్రాప్తిక్రియకు కర్తయగు జీవాత్మ కంటె భిన్నముగా వర్ణింపబడుట సుస్పష్టము. ఈ భేదము నిట గౌణము

(అప్రధానము)గా నెంచకుండుటకై పరమపదమని బ్రహ్మకు విశేషణము కూడ జెప్పబడినది.

పదమనగా ప్రాప్యము - పొందదగినది - సాక్షాత్కారము చేసికొనదగినది. అట్టిపదములు మూడు. 1. ప్రకృతి, 2. జీవాత్మ, 3. పరమాత్మ. అందు ప్రకృతి మొదటిపదము. సంసారదుఃఖములనుండి తన్నుదా విడిపింపదలచినవాడు ప్రకృతిని ముందుగా నెఱుగును - దాని యథార్థ స్వరూపమును గుర్తించును - పొందునని యభిప్రాయము. ప్రకృతిచే ప్రత్యగాత్మ (జీవుడు) ఆవరింపబడియున్నది. కావున ప్రకృతి సాక్షాత్కారము కానినాడు ప్రత్యగాత్మ సాక్షాత్కారము కాదు. అందువలననే సాంఖ్య దర్శనకారులు ప్రకృతి పురుష వివేకమును మోక్షమున కనివార్య సాధనముగా వర్ణింతురు. అట్టి జీవాత్మని కంతరాత్మయే పరమాత్మ. కావున పరమాత్మ సాక్షాత్కారమునకు ప్రకృతి సాక్షాత్కారముకూడ హేతువగును. ఇట్లు ప్రకృతి [illegible] పదము. అది యితర స్థూలపదార్థములన్నిటికంటె సూక్ష్మము. రెండవపదము జీవాత్మ. జీవాత్మ నెరుగకున్న పరమాత్మ నెఱుగజాలము. జీవాత్మ ప్రకృతికంటె సూక్ష్మము. కాబట్టి ప్రకృతి సూక్ష్మమయిన జీవాత్మ సూక్ష్మతరము. పరమాత్మ సూక్ష్మతమము. అందువలన సూక్ష్మమగు ప్రకృతిని ప్రథమమున బొంది, యనంతరము సూక్ష్మతరమగు జీవాత్మను సాక్షాత్కరింపజేసికొని, తుద కత్యంతసూక్ష్మము - సూక్ష్మతమమగు పరమాత్మను ప్రాప్తింపనగును. ఇయ్యదియే పరమపదమగు పరమబ్రహ్మమును బొందదగిన క్రమము.

'తద్విష్ణోః పరమం పదం, సదా పశ్యంతి సూరయః' 'విద్వాంసులా పరమపదము నెల్లపుడు గనుచుందురు' ఇట్లు బ్రహ్మమును పరమపదముగా వర్ణించి జీవబ్రహ్మలకు గల భేదమును స్మృతి స్పష్టపరుచుచుండగా ఉపాస్య, ఉపాసకభేదము గౌణము - అప్రధాన - మని యెంచుట యుక్తము కాదు. (౬)

ప్రస్తుతము జీవునికి అణీయస్త్వమును లింగముగా నాశంకించి దానిని నిరాకరించుచున్నాడు :

అర్భకౌకస్త్వాత్ తద్వ్యపదేశాచ్చ నేతిచేన్న
నిచాయ్యత్వా దేవం వ్యోమవచ్చ ౧-౨-౭

అర్భకౌకస్త్వాత్ = (అర్భకము=అల్పము, ఓకః = నివాసస్థానము) అల్పమగు హృదయకమలము నివాసస్థాన మగుటవలన, తద్వ్యపదేశాచ్చ= అల్పమని చెప్పుటవలనను, నేతిచేత్ = బ్రహ్మశబ్దము ఈ ప్రకరణమున పరమాత్మవాచకము కాదందురేని, న = అట్లనరాదు. నిచాయ్యత్వాత్ = హృదయపుండరీకమున నుపాసింపదగినందువలనను, ఏవమ్ = ఇట్లే, వ్యోమవచ్చ = ఆకాశమువలె నన్నిటికంటె పెద్దదిగా' నుపదేశింపబడుట వలనను, బ్రహ్మపదము పరమాత్మవాచకమే.

'ఏష మ ఆత్మాఽన్తర్హృదయే' 'ఈ నా హృదయాంతరమున నున్న యాత్మ' అని బ్రహ్మము హృదయమున నున్నట్లు చెప్పబడి యున్నందున, హృదయ మల్పము కాబట్టి యందున్న యాత్మయు నల్ప మనవలసివచ్చును. ఇంతియేకాక,

'అణీయాన్ వ్రీహేర్వా యవాద్వా సర్షపాద్వా, శ్యామాకాద్వా, శ్యామాకతండులాద్వా' 'వ్రీహి (వడ్లగింజ) కంటెను, యవకంటెను, ఆవగింజకంటెను, శ్యామాకధాన్యపుగింజకంటెను, దాని బియ్యపుగింజ కంటెను నల్పము.' అను నీ వాక్యమునందు అల్పత్వము వర్ణించుటచూడ, నీ ప్రకరణమునందు బ్రహ్మము వర్ణింపబడినదని యెంచుట యుక్తము కాదు. హృదయ మనెడి యల్పస్థానమున నుండుటచే నది పరిచ్ఛిన్నము-సీమితము, అల్పము నగుట నిక్కువము. ఈ యల్పత్వము, పరిచ్ఛిన్నత్వము నను ధర్మములు జీవాత్మకు వర్తించును కాని బ్రహ్మమున కెట్లు

వర్తింపగలవు ? కాబట్టి యిట బ్రహ్మశబ్దము జీవాత్మబోధకమే యందురేని –

అది యుక్తము కాదు. పరమాత్మను గూర్చియు నిట్లు చెప్పుట యసంగతము కాదు. బ్రహ్మము సర్వభూతాంతరాత్మ యగుటంబట్టి సర్వస్థానగతమై విభుత్వధర్మము గలది యనుట నిక్కువమే. అయినను నయ్యది హృదయాంతర్వర్తి యనుటలో దోష మొండునులేదు. సర్వగతమగు బ్రహ్మము హృదయమున నుండదా ! అట్లే యది ప్రత్యగాత్మ - జీవాత్మ - యందును నుండదా ? ఉండును. అయ్యది సర్వాంతఃపాతి - సర్వాంతర్గతము. అల్పమగు హృదయమున నుండును. అంతకంటెను సూక్ష్మమగు జీవాత్మయందును నుండును. సర్వగతమగు బ్రహ్మము హృదయపుండరీకమున సుఖముగ నుపాసింపదగినందున నయ్యది హృదయస్థానికమనియు, నల్పమనియు వ్యపదేశింపబడినది - చెప్పబడినది. అట్లు వర్ణింపబడినంతమాత్రమున నయ్యది యట్టిదే యని యనరాదు. ఆ బ్రహ్మము ఆకాశమువలె నన్నిలోకములకంటె గొప్పది యనియు వర్ణింపబడుట నిందు మనము చూడవచ్చును.

'జ్యాయాన్ పృథివ్యా, జ్యాయా నంతరిక్షాత్, జ్యాయాన్ దివో, జ్యాయా నేభ్యో లోకేభ్యః' ఛాం. ౩-౧౪-౩.

'పృథివి, అంతరిక్షము, ద్యులోకము నను నీ లోకము లన్నిటికంటె గొప్పది (జ్యాయాన్). కాబట్టి బ్రహ్మపదవాచ్యమగు పరమాత్మ సర్వగతమై - సర్వజ్యేష్ఠమైనను హృదయపుండరీకమున నుపాస్యముగా నల్పమని వర్ణించుట యనుచితము కాదు. కాబట్టి జగత్పతి యగు పరమాత్మయే యిట బ్రహ్మపదవాచ్య మని గ్రహింపవలయును. జీవాత్మ యెన్నటికిని కాదు. (౭)

పరమాత్మ హృదయస్థమగునెడల. హృదయమున నున్న జీవునకు

భోగము (సుఖదుఃఖానుభవము) కలుగునట్లు పరమాత్మ కేల కలుగదన. సమాధానము.

సంభోగప్రాప్తి రితి చేన్న వైశేష్యాత్ ౧-౨-౮

సంభోగప్రాప్తి రితిచేత్=సుఖదుఃఖానుభవము గలుగునందురేని, వైశేష్యాత్=విశేష ముండుటవలన, న=అట్లు కలుగదు.

జగత్కారణమగు పరబ్రహ్మము హృదయమున నున్నదని యంగీకరించినచో, హృదయమున నుండు జీవునకు సుఖదుఃఖములు కలుగునట్లు పరమాత్మకును సుఖదుఃఖప్రాప్తి కలుగునని యంగీకరింపవలసివచ్చును. అగ్నిజ్వాలలచే నావరింపబడిన గృహమున నుండు నిరువురువ్యక్తులలో నొకరు దహింపబడుటయు మరియొకరు దహింపబడకుండుటయు సంభవము కాదుగదా! కాబట్టి హృదయస్థమగు పరమాత్మయు జీవునివలెనే సుఖదుఃఖము లనుభవింపవలసివచ్చు నందురేని - అట్లు కాదు. జీవ పరమాత్మ లొకే స్థానమున నుండువారైనను వారిలో భేద మున్నది. జీవాత్మకు కర్మసంబంధ మున్నది. పరమాత్మకు కర్మసంబంధము లేదు. భోగప్రసక్తి కర్మనిబంధనము - కర్మనిమిత్తకము - కర్మానుబంధము. అది కర్మప్రయుక్తము, స్థానప్రయుక్తము కాదు. శరీరసంబంధముగల జీవాత్మకే కర్మసంబంధ ముండును. పరమాత్మకు శరీరముతో సంబంధము లేనందున నతని కీ కర్మానుబంధ ముండదు. శరీరముతోనే జీవుడు శుక్లాశుక్ల - పుణ్యాపుణ్య - సుకృత దుష్కృత కర్మము లాచరించును. ధర్మాధర్మము లనెడి వాసనలను సంచయ మొనర్చును. అందుమూలమున నా యా సమయములందును సుఖదుఃఖము లనెడి ఫలముల ననుభవించును. జీవునకు శరీరముతో సంబంధము కలుగుటకు మూల మవిద్యయే యనుట సర్వతంత్ర సిద్ధాంతము. పరమాత్మ కవిద్యాసంబంధము లేదు. కావుననే శరీరసంబంధమును లేదు. కాబట్టి తన్మూలకమగు కర్మానుబంధముకాని,

తత్ఫలరూప సుఖదుఃఖానుభూతి కాని పరమాత్మను సంభవింపదనుట నిశ్చయము. విద్యాస్వభావముగల పరమాత్మను అవిద్యాసంబంధ మేర్పడు దని వేరుగ జెప్పనేల ? వాస్తవమున నిట్లు భిన్నరూపులగు జీవేశ్వరులలో నొకరి కర్మఫలము మరియొకరికి సుఖదుఃఖములను గలిగించుననుట యతి ప్రసంగ మగును.

పరమాత్మ ఆనందస్వరూపుడు, సర్వజ్ఞుడు, సర్వశక్తిమంతుడు, జగత్కారణము. జీవు డట్లు కాదు. ఈశ్వరుడు క్లేశకర్మ విపాకాశయము లచే పరామృష్టుడు కాడు. జీవుడు తత్పరామృష్టుడు. పరమాత్మ పరమ మహత్పరిమాణము గలవాడు. జీవు డణుపరిమాణము గలవాడు. ఇంతటి భేదము (విశేషము) జీవపరమాత్మలలో నుండగా నొకే స్థానమున నున్నంతమాత్రమున జీవునకువలె పరమాత్మునకును సుఖదుఃఖములు గలుగు ననుట యుక్తము కాదు. ఋగ్వేదమునందలి యొక మంత్ర మీ విషయము నిట్లు స్పష్టము చేయుచున్నది.

"ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే,
తయో రన్యః పిప్పలం స్వా ద్వత్త్యనశ్న న్నన్యో అభిచాకశీతి"

ఋ. ౨-౩-౧౮-౨౦.

"రెండు పక్షులొక వృక్షము నాశ్రయించియున్నవి. అయ్యవి, సయుజౌ=సంబంధము గలిగియున్నవి. సఖాయా = సమాన స్వరూపము గలవి. ఆ రెంటిలో నొకటి, స్వాదు పిప్పలమత్తి=రుచిగల ఫలమును దిను చున్నది. మరియొకటి, సాక్షిగా నెల్లయెడల ప్రకాశించుచున్నది."

ఈ మంత్రమున జీవేశ్వరులు రెండు పక్షులుగాను, ప్రకృతి వృక్షముగాను వర్ణింపబడినవి. సుపర్ణః = మంచిరెక్కలు, జీవేశ్వరులకు క్రియాశక్తి యొకరెక్కగాను, జ్ఞానశక్తి మరియొక రెక్కగాను, వర్ణింప బడినవి. క్రియాశక్తి, జ్ఞానశక్తియు నను నీ రెండుపక్షములు లేకున్న

పక్షవిహీనపక్షి యాకాశమున నెగురజాలనట్లు జీవేశ్వరులు జగన్నిర్మాణాది కార్యములు నిర్వహింపజాలరని సూచింపబడినది. ద్వా=ద్వౌ=రెండు, అని సంఖ్యాబోధకశబ్దము మంత్రమున ప్రయోగింపబడుటవలన జీవేశ్వరులొక్కటే యను నద్వైత (ఏకాత్మ) వాదము వేదవిరుద్ధ మనియు దెలియుచున్నది. సయుజా=సయుజౌ=స్వసత్తా సమాన సత్తాక సంబంధౌ= పరస్పర మొకరియునికికి సమానమగు మరియొకరియునికి గలిగియుండుట యను సంబంధముగలవారు. అనగా నీశ్వరుని యునికి యెట్టిదియో, జీవుని యునికియు నట్టిదియే యని యర్థము. జీవేశ్వరులు సదాతనులు - సనాతనులు. వారికిగల సంబంధమును సనాతనమే. అయ్యది యాగంతుకము కాదు - మధ్యలో వచ్చినది కాదు. పరమాత్మ నియామకుడు. జీవుడు నియమ్యుడు. కావున జీవేశ్వరులకు నియమ్య నియామకభావ సంబంధము గలదనియు గుర్తింపవలయును. జీవేశ్వరులు, సఖాయా=సఖాయౌ=సమానఖ్యానము (లక్షణము) గలవి. జీవేశ్వరులకు చైతన్యము - జ్ఞానము - లక్షణము. పరమాత్మ చేతనమైనట్లు జీవాత్మయు చేతనమే యని భావము. కావున జీవేశ్వరులలో సామ్యము బొత్తిగా లేదనుట తగదు. ఇట్లు జీవేశ్వరులకు కొన్ని విషయములందు సామ్య మున్నను నానందమున సామ్యము లేదు.

సమానం వృక్షం = ఒకేవృక్షమును, (వృశ్చ్యతే ఇతివృక్షః) వ్రయ్యలు చేయనగును, కావున వృక్షమనబడుచున్నది. వ్యష్టివిషయమున దేహమే వృక్షరూపమున నిట జెప్పబడిన ట్లెంచవలయును. అందునను హృదయము మాత్రమే గ్రహించుట యుక్తము. సమష్టి విషయమున ప్రకృతియే వృక్షముగా గ్రహింపనగును. వృక్షము ఛేదింపబడును. అట్లే హృదయ ప్రకృతులును ఛేదింపనగును. కావున నవి వృక్షపదముచే జెప్పబడినవని భావము.

పరిషస్వజాతే=పరిష్వజతః=ఆశ్రయించియున్నవి. భోక్తగా జీవ

దుడు, నియంతగా పరమేశ్వరుడును హృదయమును, ప్రకృతిని నాశ్ర యించి యున్నట్లు గుర్తింపవలయును.

స్వాదు పిప్పలం అత్తి = జీవుడు శుభాశుభ కర్మఫలముల ననుభ వించుచున్నాడు. అన్యః=ఈశ్వరుడు, అనశ్నన్ అభిచాకశీతి = సుఖదుఃఖ ముల ననుభవింపక యంతటను నిరీక్షించుచున్నాడు. అని స్పష్టముగా మంత్రమున వర్ణింపబడినది. కాబట్టి జగత్పతియగు పరమేశ్వరుడు హృదయమున నున్నంతమాత్రమున జీవునివలె సుఖదుఃఖములకు లోనగు చున్నాడనుట సిద్ధింపదు. కాగా ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందుగల శాండిల్య విద్యయందు (సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాంత ముపాసీత) గ్రహింపబడిన బ్రహ్మపదము పరమేశ్వరవాచకమేకాని జీవవాచకము కాదు. (౮)

బ్రహ్మమునందు భోక్తృత్వ ధర్మములేదని నిరూపించి నియం తృత్వ ధర్మముకలదని చెప్ప మహర్షి యధికరణాంతరమును బ్రారంభించు చున్నాడు.

అత్తా చరాచర గ్రహణాత్   ౧-౨-౯

బ్రహ్మము, చరాచర గ్రహణాత్ = స్థావరజంగమాత్మకమగు నీ జగత్తునంతటిని భక్షణయోగ్యముగ గ్రహించుటవలన, అత్తా=భక్షకుడు.

కఠోపనిషత్తు నందు, 'యస్య బ్రహ్మ చ క్షత్రం చోభే భవత ఓదనం, మృత్యుర్యస్యోపసేచనం క ఇత్థావేద యత్ర సః'   ౨-౨౫.

'ఎవనికి బ్రహ్మ క్షత్రాది సర్వప్రపంచము నోదన స్థానీయమో (అన్నమో), సర్వభంజకమగు మృత్యు వెవ్వనికి ఘృతస్థానీయమో (వ్యంజనమో) అట్టి పరమాత్మను దుశ్చరితుడెవడు తెలిసికొనగలడు!' ఆ పరమాత్మ యెటనున్నదియు నెవ్వడును తెలిసికొనజాలడని భావము.

ఉపర్యుక్తవాక్యమున జెప్పబడిన భక్షకుడు (అత్తా) జీవాత్మయా? లేక పరమాత్మయా? యని సందేహము. వాక్యమునందు జీవాత్మనుకాని, పరమాత్మనుకాని దెలుపుటకుదగు విశేషపదమేదియు గనబడదు. కావున సందేహము జనించుట సహజము. ఈ యధికరణమున జీవాత్మయే భక్షకుడనుట పూర్వపక్షము. కాదు, పరమాత్మయే యనుట సిద్ధాంతము.

అత్తృత్వమన భోక్తృత్వము. కాబట్టి అత్తా = భోక్తయనిభావము. భోక్తృత్వము జీవునియందే గలదు.

'తయో రన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్తి' 'జీవేశ్వరులలో నొకడగు జీవుడు కర్మఫలమును భుజించుచున్నాడు' అని ఋగ్వేదమున వర్ణింపబడినట్లు పూర్వాధికరణమున ప్రతిపాదింపబడినది. కావున నీ యధికరణము నందును జీవాత్మనే భోక్తగా గ్రహింపనగునని ప్రాప్తింపగా, నయ్యది యుక్తము కాదు. పరమాత్మయే యిట భోక్తయని సమాధానము.

జీవాత్మయం దత్తృత్వము (భోక్తృత్వము) సంభవమే కాని సర్వాత్తృత్వము సంభవముకాదు. మరియు, అత్తృత్వ మిట భోక్తృత్వ మగునెడల జీవాత్మయే గ్రహింపనగును. కాని యత్తృత్వమిట భోక్తృత్వముకాక భక్షితృత్వముగా దోచుచున్నది. 'అద భక్షణే' అను ధాత్వర్థమును బట్టి, అత్తా=భక్షించువాడు, అని యర్థము సెప్పుట యుక్తము. బ్రహ్మక్షత్రాది సమస్తప్రపంచమును భక్షించుయోగ్యత జీవాత్మ కెట్లును సంభవింపదు. సర్వప్రపంచ భక్షణమన సర్వసంహారమని భావము. అది పరమాత్మయందే వర్తించును. పరమాత్మయే ప్రళయవేళలందు సర్వప్రపంచమును దనయందు లీనము చేసికొని యుపసంహరింపగలడు. సృష్టిస్థితి లయములకు కారణము బ్రహ్మమే యనుట శ్రుతిస్మృతులందు ప్రసిద్ధమే. కావున కఠోపనిషత్తునందు వర్ణింపబడిన 'అత్తా' పదము బ్రహ్మబోధకమే కాని, జీవబోధకము కాదు. (౯)

ప్రకరణాచ్చ ౧-౨-౧౦

చ=మరియు, ప్రకరణాత్ = ప్రకరణమువలనను, 'అత్తా' పదము బ్రహ్మవాచకమే యని యంగీకరింపపలెను.

ప్రకరణమును బట్టియు పదమున కర్థము గ్రహింపనగును. కఠోపనిషత్తునం దీప్రకరణము బ్రహ్మకు సంబంధించినదే కాని, జీవాత్మకు చెందినది కాదు. అధ్యాత్మయోగము ద్వారమున నాత్మ సాక్షాత్కారము చేసికొనిన యోగికి సాంసారికములగు హర్షశోకములు దొలగునని చెప్పి, యముడు నాచికేతునకు బ్రహ్మప్రాప్తివలన శాశ్వతానందము లభింపగలదనియు, నయ్యది నీయట్టి బుద్ధిమంతునకు - విశిష్టాధికారికి సులభసాధ్యమనియు నుపదేశించియున్నాడు. అనంతరము 'ఆ బ్రహ్మ మెట్టిది?' 'దానిని ప్రాప్తించుటకు సాధనము లెయ్యవి?' యని తెలిసికొనగోరి నచికేతుడు యమాచార్యుని బ్రశ్నించును.

"అన్యత్ర ధర్మా దన్య త్రాధర్మాత్
అన్య త్రాస్మాత్ కృతాకృతాత్
అన్యత్ర భూతాచ్చ భవ్యాచ్చ
య త్తత్ పశ్యసి త ద్వద" కఠ. ౨-౧౪

'ధర్మా ధర్మములకు, కృతాకృతములకు, భూతభవిష్యత్తులకు పరమునుండు దానిని దెలుపు' మను నీ ప్రశ్నమునకు దగిన సమాధానము చెప్పుచు యముడు బ్రహ్మము నిట్లు కీర్తించును.

'సర్వే వేదా యత్పద మామనన్తి' కఠ. ౨-౧౫. 'వేదములన్నియు నేపదమును జెప్పునో యదియే బ్రహ్మమని ప్రారంభించి యధ్యాయాంతమువరకు బ్రహ్మమునే యుపదేశించును. ఈ ప్రకరణమునందే 'అత్తా' పద వ్యవహారయోగ్యమగు నత్తృత్వధర్మము గ్రహింపబడుటచే నయ్యది బ్రహ్మపరమనుటయే సుసంగతమగును. (౧౦)

తృతీయాధికరణము

గుహాం ప్రవిష్టా వాత్మానౌహి తద్దర్శదాత్ ౧-౨-౧౧

తద్దర్శనాత్=జీవేశ్వరులు (హృదయగుహ నాశ్రయించియున్న ట్లుపనిషత్తులందు) చూడబడుటవలన, గుహాం ప్రవిష్టౌ = గుహయందు ప్రవేశించియున్నట్లు వర్ణింపబడిన యిరువురును, ఆత్మానౌ హి=జీవాత్మ పరమాత్మలే.

'ఋతం పిబంతౌ సుకృతస్య లోకే
గుహాం ప్రవిష్టౌ పరమే పరార్ధే
ఛాయాతపౌ బ్రహ్మవిదో,వదంతి
పంచాగ్నయో యే చ త్రిణాచికేతాః' కఠ. ౩-౧

'సుకృతస్యలోకే = కర్మలోకమున శరీరమునందు, గుహాం = హృదయగుహలో, పరమే=ప్రకృష్టమైన, పరార్ధే = హృదయాకాశము నందు, ప్రవిష్టౌ=ప్రవేశించి, ఋతం పిబంతౌ = కర్మఫలము ననుభవించు చున్నట్టి, తౌ = వారిరువురు, ఛాయాతపౌ = నీడ, ఎండ యను రెంటికి సమానులు అని, బ్రహ్మవిదః=సంన్యాసులు, వానప్రస్థులు, త్రిణాచికేతాః= గార్హపత్యము, దక్షిణాగ్ని, ఆహవనీయము నను మూడగ్నులుగల గృహ స్థులును, వదంతి=చెప్పుచున్నారు.'

కఠోపనిషత్తులోని యీ వాక్యమునందు శరీరములో హృదయా కాశమునందుండి కర్మఫలమును బొందుచున్నట్లు వర్ణింపబడిన రెండు పదార్థములు నెయ్యవి? బుద్ధియు, జీవుడునా? లేక జీవాత్మ పరమాత్మలా? యని సందేహము. ఈ ప్రకరణమునందు జీవాత్మ పరమాత్మలకు సంబం ధించిన ప్రశ్నోత్తరము లుండుటవలన నట్టి సందేహ ముదయించుట కవ కాశమున్నది. ప్రథమమున,

'యేయం ప్రేతే విచికిత్సా మనుష్యే అస్తీత్యేకే నాయమస్తీతి చైకే,
ఏతద్విద్యా మనుశిష్ట స్త్వయాహం వరాణా మేష వర స్తృతీయః'
కఠ. ౧-౨౦

'మనుష్యుడు మరణించిన తదుపరి యుండునని కొందఱు, ఉండదని మరికొందఱు చెప్పుదురు. అందువలన నాకీ విషయమును దెలుపుడు. వరములలో నియ్యది మూడవది' అని నాచికేతుడు జీవాత్మనుగురించి ప్రశ్నించుచు, అనంతరమున,

'అన్యత్రధర్మా దన్యత్రాధర్మాత్....' 'ధర్మాధర్మములకు పరమునసుండు పరమాత్మను దెలుపు'మని మరల ప్రశ్నించును. కాబట్టి హృదయాకాశముననుండు రెండాత్మలు బుద్ధి జీవులా? లేక జీవాత్మ పరమాత్మలా? యని సందేహమొదవుట యుక్తమే. ఇట బుద్ధియు, జీవుడు ననుట పూర్వపక్షము. కాదు, జీవాత్మ పర మాత్మలే యనుట సిద్ధాంతము.

ఉపనిషద్వాక్యమునందలి సుకృతస్య లోకమను పదమునకు శరీరమని యర్థము గ్రహించుటచేత నియ్యది కర్మాధికారము - కర్మవిషయకము, అని బోధపడుచున్నది. సుకృత దుష్కృత కర్మల నాచరించునది జీవుడే కాని పరమాత్మకాదు.

'యథాకారీ, యథాచారీ, తథా భవతి;
సాధుకారీ సాధుర్భవతి, పాపకారీ పాపోభవతి' బృ. ౪-౪-౫

'ఎట్లు చేయునో యెట్లాచరించునో యట్లగును. సాధుకారి సాధువగును. పాపకారి పాపియగును.' అని మరియొక ఉపనిషద్వాక్యమునందు జెప్పబడినది. ఇట్టి కర్మాచరణము జీవునకే తగును. కాని, బ్రహ్మమునకు తగదు.

మరియును హృదయగుహ ప్రవేశము విశేషణముగా నుపనిషత్తునందు వర్ణింపబడియున్నందున నిట జీవాత్మయు, బుద్ధియును గ్రహించు

టమే యుక్తమని తోచుచున్నది. సర్వగతమగు బ్రహ్మము పరిచ్ఛిన్నమగు హృదయమున ప్రవేశించుననుటయు యుక్తము కానేరదు. ఇంతేకాక ఛాయాతపములను బోల్చిచెప్పుటవలనను, బుద్ధిని, జీవాత్మను గ్రహించుట యుక్తమగును. బుద్ధి జడమగుటచే ఛాయతోను, జీవాత్మ చేతనమగుటచే నాతపముతోను బోల్చి చెప్పబడినవి. జీవాత్మ పరమాత్మలు రెండును చేతనములగుటవలన వానిలో నొకదానిని ఛాయతోను, మరియొకదానిని నాతపముతోను బోల్చుట యుక్తముకాదు. కాబట్టి బుద్ధి జీవాత్మలనే యిట గ్రహింపనగునని ప్రశ్నింపగా - సమాధానము :

ఉపనిషత్తులలో పలుతావులందు జీవాత్మ పరమాత్మలే హృదయాకాశమున బ్రవిష్టములై యున్నట్లు వర్ణింపబడినందున నిక్కడను జీవాత్మ పరమాత్మలే గ్రహింపనగును. కాని, బుద్ధియు, జీవాత్మయు ననుట యుక్తము కాదు. సుకృతలోకమని చెప్పినందున కర్మాధికారము జీవునకే కలదనియు, నందువలన జీవాత్మయే హృదయమున ప్రవేశించుననుట యుక్తమనియు, పరమాత్మ సర్వగతము కాబట్టి పరిమిత హృదయమున ప్రవేశించుట అయుక్తమనియు నుడువుట యుక్తము కాదు. పరమాత్మ సర్వగత మగుటంబట్టియే హృదయగతమగుట కెట్టి యాటంకము నుండదు. జీవాత్మ పరమాత్మలు రెండును హృదయమున నుండునట్లు స్వయముగా నుపనిషద్వాక్యమే చెప్పుచున్నది.

'తం దుర్దర్శం గూఢ మనుప్రవిష్టం గుహాహితం గహ్వరేష్ఠం పురాణమ్' కఠ. ౨-౧౨. ఇందు జీవాత్మ, గుహాహితం = హృదయస్థిత మని చెప్పబడినది. ఇట్లే వాక్యాంతరమున,

'స వా ఏష ఆత్మా హృది' ఛాం. ౮-౩-౩ 'ఆ పరమాత్మ హృదయమున నున్నది' అనియు స్పష్టముగా వర్ణింపబడినది.

జీవాత్మ చేతనమైనను నవిద్యతో గూడియుండును. కాబట్టి ఛాయ

తోను, పరమాత్మ యవిద్యాయుక్తము కానందున ఆతపముతోను పోల్చి చెప్పుట సంగతమే. కాబట్టి యీ ప్రకరణమునందు జీవాత్మ పరమాత్మలు గ్రహింపబడుటయే యుక్తియుక్తమని భావము. (౧౧)

విశేషణాచ్చ ౧-౨-౧౨

ఈ ప్రకరణమునందే తరువాతి వాక్యములలో జీవాత్మ పరమాత్మలు విభజించి నిరూపింపబడినందువలనను, నయ్యవియే గ్రహింపవగియున్నవని యీ సూత్ర తాత్పర్యము.

ఉపర్యుక్త ప్రకరణమునందు ప్రథమమున జీవేశ్వరులను కలిపి వర్ణించి యనంతరమున జ్ఞానసౌకర్యముకొఱకు నా జీవేశ్వరులనే విశేషముగ వర్ణించుట చూడనగును.

యః సేతు రీజానానా మక్షరం బ్రహ్మ యత్పరమ్
అభయం,తితీర్షతాం పారం నాచికేతగ్ం శకేమహి' కఠ. ౩-౨.

'యజ్ఞశీలురకు సేతువువంటివాడు, నాశరహితుడు, భవసాగరము దాటదలచువారికి నభయుడు, జ్ఞానస్వరూపుడు నగు నా పరమాత్మను దెలియ సమర్థుల మగుదుముగాక' అని పరమాత్మయు,

'ఆత్మేంద్రియ మనోయుక్తం భో క్తే త్యాహు ర్మనీషిణః'
కఠ. ౩-౪.

'ఇంద్రియములతోను, మనస్సుతోను గూడినది యాత్మ యని మనీషు లందురు.' అని జీవాత్మయు వర్ణింపబడినది. అందువలన (గుహాం ప్రవిష్టౌ) 'హృదయాకాశమున ప్రవిష్టులు' అను వాక్యము ద్వారమున బుద్ధియు జీవుడు నను పదార్థములు ముందు వర్ణింపబడియున్న పక్షమున ననంతరవాక్యములందు జీవాత్మ పరమాత్మ లెట్లు విశేషించి నిరూపింపబడును ? ఇంతేకాక ప్రకరణాంతరమున,

'ఉత్తిష్ఠత జాగ్రత ప్రాప్య వరా న్నిబోధత, క్షురస్య ధారా నిశితా దురత్యయా, దుర్గం పథ స్తత్ కవయో వదంతి' కఠ. ౩ ౧౪.

'లెమ్ము; జాగ్రతపడుము; శ్రేష్ఠులనుజేరి తెలిసికొనుము. కవులు - విద్వాంసులు ఖడ్గధారవలె నది నిశితము, దుర్లంఘ్యము, దుర్గమపథము నని చెప్పుదురు.'

'అశబ్ద మస్పర్శ మరూప మవ్యయం
తథారసం నిత్య మగంధవచ్చ యత్
అనా ద్యనంతం మహతః పరం ధ్రువమ్
నిచాయ్య తం మృత్యుముఖా త్ప్రముచ్యతే' కఠ. ౩-౧౫

'శబ్దస్పర్శరూపరస గంధములు లేక యవ్యయమై, నిత్యమై, యనాద్యనంతమునై, మహత్తుకంటె పరమై, ధ్రువమై యుండు పరమాత్మను సాక్షాత్కారము చేసికొని, మృత్యుముఖమునుండి తప్పుకొనును' అని చేసిన విషయోపసంహారము (ప్రకరణ పూర్తి) కూడ హృదయప్రవిష్టులు జీవాత్మ పరమాత్మలని యంగీకరించిననాడే సంగత మగును.

మరియు నీ యుపసంహారమున సాంసారికదుఃఖములనుండి మోక్ష మపేక్షించువారికి తెలిసికొనదగినది పరమాత్మయే యనియు, నా పరమాత్మను దెలిసికొనవలసినవాడు జీవాత్మ యనియు స్పష్టముగా వర్ణింపబడినది. ఉపక్రమము (ప్రారంభము), ఉపసంహారము (సమాప్తి) అను నీ రెంటికిని నేకవాక్యత యుండవలయు ననుట వాక్యవిదులకు న్యాయ్యము. ప్రారంభమున నొకటి నుడివి యంతమున మరియొకటి నాలపించి ముగించుట యుక్తియుక్తము కాదుగదా! కాబట్టి యుపక్రమోపసంహారముల నవలోకించినమీదట నీ ప్రకరణమునందు వర్ణింపబడిన గుహాప్రవిష్టులు జీవాత్మ పరమాత్మలే కాని, యన్యులు కారని నిర్ణీతమగుచున్నది. (౧౨)

చతుర్థాధికరణము

హృదయాంతరమున పరమాత్మ యున్నదని నిర్ణయింపబడినది. ప్రస్తుతమున నక్ష్యంతరమున నున్నదియు పరబ్రహ్మమే యని నిర్ణయించుటకుగాను మహర్షి మరియొక యధికరణము నారంభించుచున్నాడు.

అంతర ఉపపత్తేః ౧-౨-౧౩

ఉపపత్తేః=(ప్రకరణమునందు వర్ణింపబడిన అమృతత్వము మున్నగు గుణములు) బ్రహ్మమునందే యుపపన్నము లగును, కావున, అంతరః=(ఛాందోగ్యమున పఠింపబడిన) అక్ష్యంతరపురుషుడు, పరబ్రహ్మ - పరమాత్మ యనియే గ్రహింపవలయును.

'య ఏషోఽక్షిణి పురుషో దృశ్యతే ఏష
త ఆత్మేతి హోవాచ, ఏత దమృత మభయ
మేతత్ బ్రహ్మేతి, తద్ య ద్యప్యస్మిన్ సర్పిర్
వోదకం వా సించతి వర్త్మనీ ఏవ గచ్ఛతి' ఛాం. ౪-౧౫-౧.

ఈ యుపనిషద్వాక్యమునందు 'అక్షియందు కనబడు పురుషుని ఆత్మ' యని వర్ణింపబడినది. అక్షి (కన్ను)లో గనబడు నీ పురుషుడు జీవాత్మయా ? లేక పరమాత్మయా ? అని సందేహము. పురుషశబ్దము జీవాత్మకును, పరమాత్మకును రెంటికిని వాడబడును. కాబట్టి సంశయము గలుగుట యుచితమే. పురుషశబ్దము జీవాత్మవాచక మనుట కుదాహరణము :

'ఏష హి ద్రష్టా స్ప్రష్టా శ్రోతా ఘ్రాతా
రసయితా మన్తా బోద్ధా కర్తా విజ్ఞానాత్మా పురుషః'
ప్రశ్న. ౪-౯.

'చూచువాడు, స్పృశించువాడు, వినువాడు, ఆఘ్రాణించువాడు, రుచిచూచువాడు, మననము చేయువాడు, తెలిసికొనువాడు, చేయువాడు,

విజ్ఞానాత్మయు నగు నితడు పురుషుడు' అని ప్రశ్నోపనిషత్తునందు పురుష శబ్దముచే జీవాత్మయే పేర్కొనబడినది.

'సహస్ర శీర్షా పురుషః' ఋ. ౮-౪-౧౭-౧.

'దివ్యో హ్యమూర్తః పురుషః' ముం. ౨-౧-౨.

ఈ వాక్యములందుగల పురుషపదము పరమాత్మవాచకమై యున్నది. అందువలన ఛాందోగ్యమున వర్ణింపబడిన నక్ష్యంతఃపురుషుడు జీవాత్మయా? లేక పరమాత్మయా? యని సందేహము గలుగుట యుక్తమే. ఇట పురుషశబ్దము జీవాత్మవాచకమే యనుట పూర్వపక్షము. కాదు, పరమాత్మవాచకమే యనుట సిద్ధాంతము.

జీవాత్మ ప్రసిద్ధమగుటచేత పురుషపదము జీవవాచక మనుట యుక్త మగును. మఱియు నుపనిషద్ వాక్యమునందు (పురుషో అక్షిణి దృశ్యతే) దర్శనార్థకమగు 'దృశ్యతే' అను క్రియాపదము ప్రయోగింపబడుటవలనను జీవాత్మను గ్రహించుటయే సమంజస మగును. దర్శనమన నింద్రియముచే గ్రహింపబడుట యగును. పరమాత్మ యింద్రియగ్రాహ్యము కాదు. కావున నిట జీవాత్మయే గ్రహింపనగునన - సమాధానము :

అక్ష్యంతరపురుషుడు పరమాత్మయే యగును. కాని, జీవాత్మ కాదు. ఉపనిషద్వాక్యమునందు వర్ణింపబడిన యమృతత్వము, నభయత్వము నను ధర్మములు పరమాత్మయందే వర్తించును. జీవాత్మలో నాధర్మము లుండ నేరవు. అనంతర - ఉపనిషద్వాక్యములందును,

'ఏతం సంయద్వామ ఇత్యాచక్షతే,
ఏతం హి సర్వాణి వామా న్యభిసంయంతి' ఛాం. ౪-౧౫-౨

'ఏష ఉ ఏవ వామనీః,
ఏష హి సర్వాణి వామాని నయతి' ఛాం. ౪-౧౫-౩

'ఏష ఉ ఏవ భామనీః,
ఏష హి సర్వేషు లోకేషు భాతి' ఛాం. ४-౧౫-४

'ఇతనినే సంయద్వామ మందురు. కర్మఫలము లన్నియు నుదయించుట కితడే కారణము.'

'ఇతడే వామని. కర్మఫలముల నన్నింటిని ఆ యా జీవులకు చేర్చును.'

'ఇతడే భామని - ప్రకాశించువాడు. ఇతడే సర్వలోకములందును బ్రకాశించును.'

అని సంయద్వామత్వము, వామనీత్వము, భామనీత్వము మున్నగు ధర్మములు పురుషునం దున్నట్లు వర్ణింపబడినవి. అమృతము నభయత్వము జీవాత్మయం దేదో యొకవిధమున వర్తించునని యంగీకరించుట కవకాశమున్నను, సంయద్వామత్వాదులు మాత్రము జీవాత్మయం దెట్లును సంభవింపనేరవు. అయ్యవి పరమాత్ముని ధర్మములే. సంయద్వామత్వ మన సర్వకర్మఫలము లుదయించుటకు హేతువని వ్రాసియుంటిమి. కర్మఫలోదయమునకు హేతువు పరమాత్మ యగును, కాని జీవాత్మ కాదు. ఇట్లే వామనీత్వ మన ప్రాణు లొనర్చు కర్మలకు తగినఫలములు వాని కందజేయుట. ఇయ్యదియును పరమాత్ముని కార్యమే కాని, జీవాత్మునిది కాదు. మఱియును భామనీత్వ మన స్వయముగ భాసించుటయేకాక యితరములను భాసింపజేయుట యని యర్థము. ఈ ధర్మమును పరమాత్ముని యందే వర్తించును. ముండకోపనిషత్తునందు నిట్లే చెప్పబడినది.

"త మేవ భాంత మనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వ మిదం విభాతి"
ముం. ౨–౨–౧౦

'ప్రకాశించు నా పరమాత్మ ననుసరించి సర్వమును బ్రకాశించును. అతని ప్రకాశముచేతనే యీ సర్వము ప్రకాశించుచున్నది.'

కాబట్టి యిట పురుష శబ్దముచే పరమాత్మ గ్రహింపబడుటయే యుక్తమగును. లేకున్న సంయద్వామత్వాది ధర్మముల వర్ణన మసంగత మగును.

ప్రసిద్ధమగుటచే పురుషపదము జీవవాచకమని పూర్వపక్షమునజెప్పిన హేతువు సరియైనది కాదు. సర్వభూతాంతరాత్మయై, జగజ్జన్మాదులకు కారణమైన పరమాత్మకంటె జీవాత్మ కెక్కుడు ప్రసిద్ధి యెక్కడిది? కావున ప్రసిద్ధిచేతను పరమాత్మయే గ్రాహ్యమనుట యుక్తము.

దర్శన శబ్దప్రయోగము జీవాత్మ గ్రాహక మనుటయు యుక్తము కాదు. పరమాత్మ యింద్రియ గ్రాహ్యము కానిమాట వాస్తవమే, కాని, యీ స్థలమున దర్శనమన ప్రత్యేకముగ నొక యింద్రియముచే గ్రహింప బడుట కాదు. సామాన్యజ్ఞానమే దర్శన పదమున కర్థమని గ్రహింపవలెను. పరమాత్మ జ్ఞానగమ్యము - జ్ఞానవిషయము - అనుటలో నెట్టి దోషమును లేదు. అందువలననే,

"యద్భూతయోనిం పరిపశ్యంతి ధీరాః" ముం. ౧-౧-౬

'భూతకారణమైన బ్రహ్మమును ధీరులు చూచుచున్నారు. (పరి పశ్యంతి) దర్శించుచున్నా' రని వర్ణింపబడినది. కాబట్టి అక్ష్యంతఃపురుష పదము పరమాత్మ బోధకమే కాని జీవాత్మబోధక మెన్నడును కాదు. (౧౩)

ఇందులకు మరియొక హేతువు:

స్థానాది వ్యపదేశాచ్చ ౧-౨-౧౪

స్థానాది వ్యపదేశాత్ + చ = ఉపాసింపదగిన స్థానము, దాని ఫలము మున్నగువాని యుపదేశమువలనను పురుషపద మీ ప్రకరణమున బ్రహ్మ వాచకమే యని సూత్రాభిప్రాయము.

గార్హపత్యాద్యగ్నులు ప్రత్యేకముగ నుపదేశముకొఱకు ప్రవర్తిం

చును ప్రాణరూపమగు పరబ్రహ్మ నుపదేశింప మొదలిడి యా పరబ్రహ్మ కాదిత్యుడు, చంద్రుడు, విద్యుత్తు ననునవి మూడుస్థానములుగా చెప్పి యున్నవి. అనంతరమున 'నే బ్రహ్మపదార్థము తమయంతఃస్థానమున నుండుటచే సూర్యాదులు చంద్రాద్యుపగ్రహములు భాసించుచున్నవో, ఎవని ప్రకాశముచే సూర్యాదులును తామును (గార్హపత్యాగ్నులు) భాసించు చున్నవో యా బ్రహ్మమే నీచే నుపాసింపబడదగినది' అని యుపాసన మును, దాని ఫలమును నుపదేశించుచున్నవి.

'య ఏష ఆదిత్యే పురుషో దృశ్యతే సోఽహ మస్మి' ఛాం. ౪—౧౧—౧

'స య ఏత మేవం విద్వా నుపా స్తే అపహతే పాపకృత్యాం, లోకీ భవతి, సర్వ మాయు రేతి, జ్యోగ్ జీవతి నా స్యావరపురుషాః క్షీయంతే.'

ఛాం. ౪—౧౧—౨

'ఈ యాదిత్యునందు దృశ్యమాన మగు పురుషుడను నేనే.'

'ఏ విద్వాంసు డితని నిట్లు తెలిసికొని యుపాసించునో వాడు పాప కర్మను నశింపజేసికొనును. బ్రహ్మలోకాధికారి యగును. పూర్ణాయువును బొందును. (జ్యోక్) వ్యాధిగ్రస్తుడుకాక ప్రసిద్ధుడయి జీవించును. అట్టి యుపాసకుని (అవరపురుషాః) శిష్యప్రశిష్యులును, పుత్రపౌత్రాదులును క్షయమును బొందరు.' అను నిట్టి యుపదేశము పరబ్రహ్మ పరమాత్మకు జెందినదికాక జీవాత్మకు జెందిన దెట్లు కాగలదు? అణురూపు డగు జీవుడు ఒకే సమయమున చంద్ర సూర్య విద్యుత్తులలో నె ట్లుండగలిడు ? చంద్ర సూర్యాదుల నెట్లు ప్రకాశింపజేయగలడు ? ఇంతేకాక జీవాత్మ నుపాసించు వారికి పైన వర్ణించిన ఫలము కూడ లభింపనేరదు. ఉపనిషత్తు స్వయ ముగ బ్రహ్మోపాసనకు ఫల మిట్లు వర్ణించుచున్నది:

'యథా పుష్కరపలాశ ఆపో న శ్లిష్యన్తే
ఏవ మేవంవిది పాపం కర్మ న శ్లిష్యతే' ఛాం. ౪—౧౪—౩

'కమలపత్రములు జలము నంటనియట్లు పాపకర్మ బ్రహ్మవిదు నంటదు.'

'నాస్యా బ్రహ్మవిత్ కులే భవతి' ముం. ౩—౨—౯. 'ఇతని కులమునందు బ్రహ్మము నెరుగనివాడు జనింపడు.'

బ్రహ్మము వ్యాపక మగుటచే నొకే సమయమున నాదిత్యునందు, చంద్రునందు, విద్యుత్తునందును నుండుట విరుద్ధమును కాదు. కాబట్టి గార్హపత్యాద్యగ్ను లీ యుపదేశమునందు బ్రహ్మమునే యుపాస్యముగ నాదేశించుచున్నవి. అట్టి బ్రహ్మమే సూర్యునందును, నక్షియందునుగల యంతఃపురుషుడుగా నాచార్యు డుపదేశించుచున్నాడు. అక్ష్యాదులం దుపాస్య ముగా జెప్పబడిన పురుషపదార్థము జీవాత్మ కాదు. జీవాత్మ నుపాసించి సర్వపాపములనుండి విముక్తుడగుట కాని, జీవాత్మ యొకేసమయమున నక్షిసూర్యవిద్యుదా ద్యనేకస్థలములం దుండుట కాని సంభవము కాదు. కాబట్టి బ్రహ్మమే యంతఃపురుషుడని గ్రహించుట యెల్లవిధముల సము చిత మగును. (౧౪)

సుఖ విశిష్టాభిధానాదేవ చ ౧-౨-౧౫

(సుఖము = ఆనందము, విశిష్టము = అభేదము)

ఈ ప్రకరణమున ప్రారంభమునందు జెప్పబడిన ఆనంద స్వరూప మగు బ్రహ్మమే, యక్షియందు జెప్పబడుటవలనను నక్ష్యంతర పురు షుడు బ్రహ్మమనుటయే యుక్త మని సూత్రాభిప్రాయము.

వాక్యారంభమున గార్హపత్యాద్యగ్నులన్నియు నేకముగ నుపకోసలు నకు -

'ప్రాణో బ్రహ్మ, కం బ్రహ్మ, ఖం బ్రహ్మ.' ఛాం. ౪—౧౦—౫ ప్రాణము బ్రహ్మము, క బ్రహ్మమ్ము, ఖ బ్రహ్మము.' అని యుపదేశింపగా

నుపకోసలుడు దాని యర్థమును దెలియగోరి. (విజానా మ్యహం ప్రాణో బ్రహ్మ కం చ తు, ఖం న విజానామి. ఛాం. ౪-౧౦-౫.) 'ప్రాణము బ్రహ్మ మని యెరుగుదును; కాని, క, ఖ లు బ్రహ్మమని యెరుగను' అని బదులుచెప్పుటయు జూడనగును. ఇట 'క' శబ్దముచే విషయ సుఖముకాని, 'ఖ' శబ్దముచే భూతాకాశముకాని చెప్పబడినట్లు గ్రహించుట యుక్తము కాదు. ప్రాణశబ్దముచే ప్రాణనక్రియాహేతువగు బ్రహ్మ మెట్లు గ్రహింపబడుచున్నదో యట్లే 'క' శబ్దముచే సుఖస్వరూపమగు బ్రహ్మము, 'ఖ' శబ్దముచే వ్యాపకమగు బ్రహ్మము గ్రహింపబడుటయే యుక్తమగును. అందువలననే, (యద్వావ కం తదేవ ఖం, య దేవ ఖం తదేవ కం.) 'ఏది సుఖ స్వరూపమో యదియే వ్యాపకమగు నాకాశము. ఏది వ్యాపకాకాశమో యదియే సుఖస్వరూపము' అని క, ఖశబ్దవాచ్యములలో నభేదమును దెలిపి యుపదేశారంభమున ప్రాణ, క, ఖ శబ్దములచే బ్రహ్మమే యుపదేశింపబడినది. ఇట్లు ప్రథమమున బ్రహ్మము నుపదేశించి మధ్యలో నన్యపదార్థము నుపదేశించుట యుక్తము కాదు. అంతమునగూడ నాచార్యుడు బ్రహ్మమునే యుపదేశించుట యుక్త మగును. అందువలననే యాచార్యుడు :

'లోకాన్ వావ కిల సౌమ్య! తే ఉవోచన్ అహంతు తే తద్వ క్ష్యామి యథా పుష్కర పలాశ ఆపో న శ్లిష్యన్త ఏవ మేవం విది పాపం కర్మ న శ్లిష్యతే' ఛాం. ౪—౧౪—౩.

'ఓ సౌమ్య! లోకములను నీకు వారు సెప్పిరి. కమల పత్రమున జల మంటని విధమున దేని నిట్లు తెలిసికొనినవానికి పాపమంటదో నీకది నేను చెప్పుదును' అని లోకములం దధికృతు డగు పురుషు నుపదేశించి తనచే నుపదేశింపబడు నక్ష్యంతఃపురుషు నుపాసించినందున పాప మంట దని చెప్పి, గార్హపత్యా ద్యగ్నులచే నుపదేశింపబడిన పురుషుడును, తనచే నుపదేశింపబడిన పురుషుడు నొక్కడే, వేరు కాదు అని ప్రదర్శించి

యున్నాడు. గార్హపత్యాద్యగ్ను లాదిత్యునందున్న పురుషుని ధ్యానించుటచే సే ఫలము గలుగు నని యుపదేశించియున్నవో యా ఫలమే యాచార్యు డక్ష్యంతరపురుషధ్యానమువలన కలుగు నని చెప్పుచున్నాడు. కావున నక్షి యందు నాదిత్యునందును ధ్యానింపబడు పురుష డొక్కడే యనుట స్పష్టము. కాబట్టి ప్రకరణాదియందే సుఖస్వరూప మగు బ్రహ్మ ముపదేశింపబడినదో యదియే మధ్యమునను, నంతమునందు నుపదేశింపబడినట్లు సంభావింప దగును. అందువలన నక్ష్యంతఃపురుషుడు బ్రహ్మమే యని భావము. (౧౫)

శ్రుతోపనిషత్క గత్యభిధానా చ్చ ౧-౨-౧౬

శ్రవణము=అనుష్ఠానము, ఉపనిషత్=బ్రహ్మవిద్య, శ్రుతోపని షత్కః = బ్రహ్మవిద్య ననుష్ఠించినవాడు).

శ్రుతోప....ధానాత్ + చ = బ్రహ్మవిద్య ననుష్ఠించినవాని కేగతి గలుగునో యక్ష్యంతఃపురుష నుపాసించినవానికి నదియే గలుగునని చెప్పి నందునను, అక్ష్యంతఃపురుషుడు పరబ్రహ్మ పరమాత్మయే యని సూత్రార్థము.

బ్రహ్మవిద్యానుష్ఠాన పరున కే ఫలము (దేవయానగతి) లభించునో, యాఫలమే యక్ష్యంతః పురుష నుపాసించినవానికిని లభించు నని చెప్పి నందున నక్ష్యంతఃపురుషపదముచే బ్రహ్మమే గ్రహింప నగు నని భావము. (౧౬)

ఇట్లు సిద్ధాంత పక్షమును నిరూపించి పూర్వపక్షమును నిరాకరింప బూని మహర్షి యిపుడు సూత్రమును రచించుచున్నాడు:

అనవస్థితే రసంభవా చ్చ నేతరః ౧-౨-౧౭

అనవస్థితేః = ఎల్లప్పుడు నక్షియందుండక పోవుటవలనను,

అసంభవాత్ + చ = అమృతత్వాది గుణములు సంభవము కాసందువల నను, ఇతరః = జీవాత్మ, న = అక్ష్యంతఃపురుషుడు కాడు.

జీవాత్మకు జాగరితము, స్వప్నము, సుషుప్తియు నని మూడవస్థలు గలవు. సుషుప్తియందు జీవాత్మ హృదయమున నుండును. స్వప్నావస్థ యందు హృదయమునుండి మూర్ధ్నకు పోవు కంఠస్థ నాడియం దుండును. జాగరితావస్థయందు మూర్ధ్నయం దుండును. భ్రూమధ్యస్థానమునకు మూర్ధ్న యని పేరు. అటనుండు జీవాత్మయే యక్షియం దున్నట్లు చెప్ప బడును.

సుషుప్తియందు హృదయాకాశమున నుండు బ్రహ్మమునం దుం డియు జీవాత్మ హృదయమున నున్నట్లు చెప్పబడును. ఈ విధముగ జీవుడా యా యవస్థలం దాయా స్థలములందుండును. మూర్ధ్నలో నున్న పుడు హృదయమున నుండడు. అట్లే హృదయమున నున్నపుడు మూర్ధ్న యందు కాని, కంఠగతనాడియందు కాని యుండడు.

అందువలన జీవాత్మ యెల్లపుడు నొకేస్థలమున నుండ దని తెలియు చున్నది. ఇంతేకాక, జీవాత్మయం దమృతత్వాదిగుణములు నుండవు. పరమాత్మయం దీ గుణము లుండుటయేకాక, యా పరమాత్మ యెల్లపుడు నెల్లస్థానములం దవస్థితమై యుండును. అందువలన నీ ప్రకరణమున గల నక్ష్యంతః పురుషపదము పరమాత్మబోధకమే యగును. కాని జీవాత్మ బోధకము కాదు. (౧౭)

పంచమాధికరణము

పూర్వాధికరణమున వర్ణించిన శ్రుతికి సమానార్థకమైన మరియొక శ్రుత్యర్థమును వర్ణించుటకు మహర్షి అధికరణాంతరము నారంభించు చున్నాడు:

అంతర్యా మ్యధిదై వాదిషు
తద్ధర్మ వ్యపదేశాత్ ౧-౨-౧౮

తద్ధర్మ వ్యపదేశాత్ = బ్రహ్మ ధర్మములను జెప్పుటవలన, అధి దైవాదిషు = పృథివ్యాదులందు, అంతర్యామీ = అంతర్యామిగా వర్ణింపబడి నదియు బ్రహ్మమే.

'అగ్ని ర్దేవతా, వాతో దేవతా' యజు. ౧౪-౨౦.

'అగ్ని, వాయువు, పృథివి మున్నగునవి దేవత' లని వేదమున స్పష్టముగ వర్ణింపబడియున్నది. ఈ సూత్రమునందలి యధిదైవ శబ్దముచే పృథివ్యాపస్తేజోవాయురాకాశములు, సూర్యచంద్రులు మున్నగు పదార్థములు గ్రాహ్యములు. వానియందు దివ్యగుణము లున్నవి. బృహదారణ్యకమున బ్రహ్మమీ యధిదైవములం దంతర్యామిగా వర్ణింపబడినది. అందువలన నంతర్యామి పదము బ్రహ్మబోధక మనియే తెలియనగు నని సూత్రాభిప్రాయము.

'య ఇమం చ లోకం పరం చ లోకం సర్వాణి చ భూతా న్యంతరో యమయతి.' బృ. ౩-౭-౧. 'ఎవ డీ లోకమును, పరలోకమును, సర్వభూతములను లోన నున్నవాడై నియమించుచున్నాడో' యని బృహదారణ్యకమున బ్రారంభించి, యిట్లు వర్ణింపబడినది:

'యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యా అంతరో, యం పృథివీ న వేద, యస్య పృథివీ శరీరం, యః పృథివీ మంతరో యమయ త్యేష త అంతర్యా మ్యమృతః' బృ. ౩-౭-౧. 'ఎవడు పృథివియం దుండియు, పృథివికంటె భిన్నుడో, యెవనిని పృథివి యెరుగదో, యెవనికి పృథివి శరీరమో, యెవడు పృథివిని అంతఃస్థితుడై నియమించుచున్నాడో వాడు నీ కాత్మ, అంతర్యామి, అమృతుడు,'

ఇట నంతర్యామి శబ్దముచే జెప్పబడిన పదార్థ మెయ్యది ? ప్రకృతియా ? జీవాత్మయా ? లేక పరమాత్మయా ? యని సందేహము. యమయితృత్వ ధర్మము (నియామకధర్మము) ప్రకృతియందు, జీవాత్మయందు, పరమాత్మయందును నుండు నవకాశమున్నది. ప్రకృతి తన కార్యజాతమైన ప్రాపంచికపదార్థములందు కారణరూపమున నుండి యంతర్యామి యన నొప్పును. జీవాత్మయు శరీరాంతర్యామియై దేహేంద్రియాదులను నియమించుచున్నది. పరమాత్మ జగదంతర్యామియై జగత్తును నియమించుచున్నది. కాబట్టి యమయితృత్వధర్మము మూడింటియందును నుండుటచే సందేహము గలుగుట సహజము. ఇట ప్రకృతిజీవాత్మలు అంతర్యామి శబ్దగ్రాహ్యము లనుట పూర్వపక్షము. కాదు పరమాత్మయే గ్రాహ్యమనుట సిద్ధాంతము.

ప్రకృతి భావ పదార్థములకు - కార్యజాతమునకు - కారణము. లోకములోని పదార్థములన్నియు ప్రకృతినుండి యేర్పడి క్రియాకలాపముల కనువగుచున్నవి. అందువలన ప్రకృతియే పృథివ్యా ద్యధిదైవములందు కారణరూపమున నుండి యంతర్యామియై, వానిని యమయించుచున్నది. కాబట్టి ప్రకృతియే అంతర్యామి పదవాచ్య మగుచున్నది. అట్లు కాకున్న జీవాత్మ యని యైనను జెప్పనగును.

జీవాత్మ యోగము నభ్యసించి, బ్రహ్మదర్శనసంపత్తి గలదై యఖిలైశ్వర్యములను సంపాదించును. అందువలన విశ్వనియంతృత్వము జీవాత్మకును గలుగును. కావుననే యోగశాస్త్రమున,

'సత్వ పురుషాన్యతా ఖ్యాతి మాత్రస్య
సర్వభావాధిష్ఠాతృత్వం సర్వజ్ఞాతృత్వం చ' యోగ ౩-౪౯.

'ప్రకృతి పురుష వివేక జ్ఞానముగలయోగికి సర్వపదార్థముల యధిష్ఠాతృత్వము, సర్వజ్ఞాతృత్వమును గలుగు' నని వర్ణింపబడినది.

కాబట్టి యంతర్యామి శబ్దముచే జీవాత్మయు గ్రహింపనగునని ప్రాప్తింపగా-నది కాదు, పరమాత్మయే గ్రాహ్యమని సిద్ధాంతము. అది యెట్లన:

అంతర్యామి శబ్దము పరబ్రహ్మ పరమాత్మకే గ్రాహకము కాని ప్రకృతికి గాని, జీవాత్మకు గాని గ్రాహకము కాదు. కారణ మేమన: (తద్ధర్మ వ్యపదేశాత్) ఈ ప్రకరణమునందు బ్రహ్మధర్మములే చెప్పబడినవి.

పృథివ్యాదులను నియమించు శక్తి యమయితృత్వ మనబడును. ఆ ధర్మము బ్రహ్మమునందే కలదు. జీవాత్మయందుకాని, ప్రకృతియందు కాని యట్టి ధర్మము లేదు. ప్రకృతి తననుండి యేర్పడు మహదాది కార్య జాతమునందు కారణరూపమున నుండిన నుండవచ్చును. కాని జీవాత్మలం దది యుండదు- అంతర్యామి కానేరదు. నియంతృత్వముకూడ ప్రకృతి యందు సంగతము కానేరదు. కారణ మైనంతమాత్రమున నది నియంత యన నొప్పదు.

'యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్ విజ్ఞానా దంతరో
యం విజ్ఞానం న వేద యస్య విజ్ఞానం శరీరం
యో విజ్ఞాన మంతరో యమయతి.' బృ. ౩-౭-౨౨.

'విజ్ఞానమునందుండి, విజ్ఞానముకంటె భిన్నమై యున్నది. విజ్ఞానము దాని నెరుగదు. విజ్ఞానము దానికి శరీరము. అట్టి విజ్ఞానము నంతరమున నుండి యమయించుచున్నది' అను నీ యుపనిషద్వాక్యమునందు విజ్ఞానాత్మయైన జీవాత్మకూడ నియమింపబడుచున్నట్లు చెప్పబడినది. ఈ ధర్మము బ్రహ్మమునందే కలదు. కాని, ప్రకృతియందు లేదు.

జీవాత్మయందును నిట్లే పృథివ్యాదులందును నియమించు ధర్మము లేదు. జీవాత్మ అణుస్వరూపము గలదగుటచే పృథివ్యాదులందంతట నొకే క్షణమున నుండజాలదు. అయ్యది యోగాభ్యాసాదులవలన నైశ్వర్యాదులను సంపాదించినను, జగన్నియంతృత్వధర్మము జీవాత్మకు చెందినది కాదు.

యోగైశ్వర్యమునకు ప్రసక్తి జగద్వ్యాపారమునం దెంతమాత్రము నుండదు. పరమాత్మకే యట్టి యైశ్వర్య మున్నది. అతడే సర్వభూతాంతరాత్మ. సమస్త జగదంతర్యమయితృత్వ మతనియందే యున్నది. కాబట్టి పరమాత్మయే యంతర్యామి శబ్దముచే నిట గ్రాహ్యమని స్పష్టమగుచున్నది. (౧౮)

ఇట్లు సిద్ధాంతము నుపపాదించి మహర్షి పూర్వపక్షమును నిరాకరించుచున్నాడు:

న చ స్మార్తమతద్ధర్మాభిలాపాత్ ౧-౨-౧౯

అతద్ధర్మాభిలాపాత్=ప్రకృతిధర్మములు చెప్పనందున, స్మార్తం=(స్మృతులందు వర్ణింపబడిన) ప్రకృతి, న చ=అంతర్యామి కాదు.

అంతర్యామి ప్రకరణమునందు ప్రకృతి ధర్మములు వర్ణింపబడియున్న పక్షమున నాధర్మములద్వారమున ధర్మియైన ప్రకృతియే యిట నంతర్యామి యని చెప్పనొప్పెడిది. కాని, యిట నట్టి ధర్మము లేవియు వర్ణింపబడకపోగా యమయితృత్వము మున్నగు బ్రహ్మధర్మము లిట గ్రహింపబడుటచేత నంతర్యామిపదము బ్రహ్మబోధకమే యగునని సూత్రతాత్పర్యము. (౧౯)

ప్రకృతి యంతర్యామి కాకున్నను జీవాత్మ యేల యంతర్యామి కాదన:

శారీరశ్చోభయేఽపిహిభేదే నైన మధీయతే ౧-౨-౨౦

(అంతర్యామ్యధిదైవాదిషు, న అను నీ రెండుపదములు నిందు పూర్వసూత్రములనుండి గ్రహింపనగును.)

శారీరశ్చ=శరీరమున భోక్తగానుండు జీవాత్మయు, న=అధిదైవతములందు వినబడు నంతర్యామి కాదు, హి=కారణమేమన, ఉభయేఽపి=

'కాణ్వము, మాధ్యందినము' నను రెండు శాఖలలోను, భేదేన = జీవాత్మ కంటె భిన్నముగా, ఏనమ్=అంతర్యామిని, అధీయతే=చదువుచున్నాడు.

'యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యా అన్తరః' బృ. ౩-౭-౧. 'ఎవడు పృథివియందుండి పృథివికంటె భిన్నుడో' అని కాణ్వులు,మాధ్యం దినులును చదువుదురు. అట్లే,

'యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్ విజ్ఞానా దంతరః' 'విజ్ఞానాత్మయగు జీవాత్మ యందుండియు నతనికంటె నెవడు భిన్నుడో, అని కాణ్వులును,

'య ఆత్మని తిష్ఠన్ ఆత్మనోఽన్తరః' బృ. ౩-౭-౩౦ 'ఆత్మ యందుండియు నెవ డాత్మకంటె భిన్నుడో' యని మాధ్యందినులును చదువుదురు.

జీవాత్మయే యంతర్యామి యగునెడల నీ వాక్యములందు నంతర్యామిని జీవాత్మునికంటె భిన్నుడుగా నేల చదువుదురు? జీవాత్మ తనకంటె దానే భిన్నుడు కాదుకదా ! మాధ్యందినుల పాఠములోని విజ్ఞానపదముకూడ విజ్ఞానాత్మకమగు జీవాత్మయే యగును. ఇంతేకాక తైత్తిరీయమునందును,

'విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే' తై. ౨-౫. అని విజ్ఞానశబ్దముచే జీవాత్మ చెప్పబడుట సుస్పష్టము. కాబట్టి యీ ప్రకరణమున జదువబడు నంతర్యామి పదము పరబ్రహ్మపరమాత్మనే తెలుపును; కాని, ప్రకృతిని గాని, జీవాత్మనుగాని తెలుపదనుట నిశ్చితము.

ఈ సూత్రమునందు పూర్వసూత్రమునుండి అతద్ధర్మాభిలాపాత్ అను హేతువు ననువర్తింప - నన్వయింప - వీలున్నను సూత్రకారుడు ప్రత్యేకముగా నీ సూత్రమున మరియొక 'భేదేన ఏన మధీయతే' అను హేతువును జెప్పుటచేత జీవాత్మ పరమాత్మలకు గల భేదము పారమార్థికమే యగును; కాని యౌపాధికము కాని, వ్యావహారికము కాని, కాదని దృఢపడుచున్నది. (౨౦)

షష్ఠాధికరణము

అధిదైవాదులలోని యంతర్యామిపదము బ్రహ్మవాచకమే యని నిర్ణయమైనది. ప్రస్తుత మా బ్రహ్మమున గల నదృశ్యత్వాది గుణములను బోధింప మరియొక యధికరణము నారంభించుచున్నాడు:

అదృశ్యత్వాదిగుణకో ధర్మోక్తేః ౧-౨-౨౧

ధర్మోక్తేః = బ్రహ్మధర్మములు చెప్పబడినందున, అదృశ్యత్వాది గుణకః=బ్రహ్మ మదృశ్యత్వాదిగుణములు కలది.

ముండకోపనిషత్తునందు

'అథ పరా యయా తదక్షర మధిగమ్యతే'

'య త్తదద్రేశ్య మగ్రాహ్య మగోత్ర మవర్ణ
మచక్షుఃశ్రోత్రం త దపాణిపాదం నిత్యం
విభుం సర్వగతం సుసూక్ష్మం తదవ్యయం
యద్భూతయోనిం పరిపశ్యంతి ధీరాః' ముం. ౧-౧-౬.

'దేనిద్వారమున నా యక్షరబ్రహ్మము తెలియబడునో యది పరవిద్య.'

'ఆ పరబ్రహ్మము, అద్రేశ్యం = జ్ఞానేంద్రియములకు గోచరము కానిది, అగ్రాహ్యం=కర్మేంద్రియములకు పట్టువడనిది. అగోత్రం = కారణములేనిది, అవర్ణం = బ్రాహ్మణత్వాది వర్ణధర్మములకు సంబంధించనిది, అచక్షుఃశ్రోత్రం=కన్నులు చెవులు లేనిది, అపాణిపాదం=చేతులు కాళ్ళు లేనిది, నిత్యం=శాశ్వతమైనది, విభుం=వ్యాపకమైనది, సర్వగతం=అంతట నుండునది, సుసూక్ష్మం=మిక్కిలి సూక్ష్మమైనది, అవ్యయం=వృద్ధి క్షయములు లేనిది, భూతయోనిం=జగత్కారణము. 'అట్టిదానిని ధీరులు చూచుచున్నారు' అని యున్నది. ఇట నీ యదృశ్యత్వాది గుణములుగల పదార్థము ప్రకృతియా? లేక జీవాత్మయా? లేక పరమాత్మయా? యని సందే

హము. ప్రకృతియు, జీవాత్మయు ననుట పూర్వపక్షము: కాదు, పరమాత్మయే యనుట సిద్ధాంతము.

అదృశ్యత్వాది గుణములుగల యక్షరపదార్థ మిట భూతయోని - భూతములకు కారణముగ జెప్పబడినది. అట్టిది ప్రకృతియే కాగలదు. భూతములు పృథివ్యాదులు. అవి ప్రకృతి వికారములు. వానికి ప్రకృతి యుపాదానకారణము. ఇట్లు భూత ప్రకృతులకు కార్యకారణభావము జగత్ప్రసిద్ధము. ఇంతేకాక పృథివ్యాది పంచభూతములు. ప్రకృతియు రెండును జడములు. కావున వానిలో సారూప్యమును గలదు. ప్రకృతి సూక్ష్మ మగుటవలన నయ్యది యింద్రియగ్రాహ్యమును గాదు. అందువలన నద్రేశ్యత్వాదిగుణములు గల యక్షరపదార్థము ప్రకృతియే యనదగును. అప్పుడే యీ ప్రకరణమున వర్ణింపబడిన దృష్టాంతములును సార్థకములు కాగలవు. ఆ దృష్టాంతము లేవి యని ప్రశ్నింతురేని :

'యథోర్ణనాభిః సృజతే గృహ్ణతే చ
యథా పృథివ్యా మోషధయః సంభవంతి,
యథా సతః పురుషాత్ కేశలోమాని,
తథా ఒక్షరాత్ సంభవ తీహ విశ్వమ్.' ముం. ౧-౧-౭.

'ఊర్ణనాభి (సాలీడు) యెట్లు సృష్టించి సంహరించునో, పృథివి యం దోషధు లెట్లు జనించుచున్నవో, జీవించియున్న పురుషునినుండి కేశములు, రోమములు నెట్లు కలుగుచున్నవో యట్లే యక్షరమునుండి విశ్వ ముదయించుచున్నది.'

ఊర్ణనాభి శరీరమునుండి తంతువు లేర్పడి మరల దానియం దిమిడి పోవును. భూమినుండి యోషధు లేర్పడి మరల దానియందే లీనము లగును. ఇట్లే మానవశరీరమునుండి కేశములు-రోమములు నుత్పన్నము లగును. ము ద్విధములగు నీ దృష్టాంతములను వర్ణించి యట్లే యక్షరము

నుండి విశ్వ మేర్పడుచున్నదని యుపనిషద్వాక్యము వర్ణించుచున్నది. అందువలన నక్షరశబ్దము ప్రకృతిని బోధించుచున్న దనుట సుస్పష్టము. దృష్టాంతములందు జడపదార్థములయిన శరీరము, పృథివియు గ్రహింప బడినందున వాని సారూప్యమువలన జడ మగు ప్రకృతిని గ్రహించుటయే యుక్త మని భావము. కాని,

'యః సర్వజ్ఞః సర్వవిత్' ముం. ౧-౧-౯. 'ఎవడు సర్వజ్ఞుడు, సర్వవిదుడు నగునో' యని వాక్యశేషమున వర్ణించిన సర్వజ్ఞత్వము జడ మగు ప్రకృతియందు వర్తింపనేరదు. కావున నక్షరశబ్దము ప్రకృతివాచకము కాదందురేని, జీవాత్మవాచక మని యైనను జెప్పనగును. జీవాత్మయు నక్షరమే. నాశము లేనిదే. అయ్యది తా జేయు ధర్మాధర్మముల మూలమున భూతయోని - భూతోత్పత్తికి మూలము - అనదగును. సర్వజ్ఞత్వము చేతనధర్మము కావున జీవాత్మయం దది సంగత మగును. కాబట్టి జీవాత్మయే యక్షరపదవాచ్య మని ప్రాప్తింపగా సమాధానము :

పరమాత్మయే యీ ప్రకరణమున నదృశ్యత్వాది గుణములు గలిగి భూతయోనియై యక్షరశబ్దముచే జెప్పబడుచున్నదని యెంచవలయును. ప్రకృతి కాని జీవాత్మ కాని, యెన్నటికిని నక్షరపదవాచ్యము కానేరవు. ఈ ప్రకరణమున వర్ణింపబడిన ధర్మములన్నియు పరమాత్మయందే వర్తించును. అదృశ్యత్వాదిగుణములు గలిగి, భూతయోని యగు నక్షరమును దెలుప ప్రారంభించి, చివరకు

'యః సర్వజ్ఞః సర్వవిద్ యస్య జ్ఞానమయం తపః,
తస్మా దేతద్ బ్రహ్మ నామరూప మన్నం చ జాయతే.'
ముం. ౧-౧-౯.

అని చెప్పిన సర్వజ్ఞత్వాది ధర్మములు పరమాత్మయందే సంగతము లగును. ప్రకృతి చేతనము కానందునను, జీవాత్మ యల్పజ్ఞ మగుటవలనను

వానియందు సర్వజ్ఞత్వాదిధర్మములు సంగతము లెన్నడును గావు. అదృశ్య త్వాది గుణములు గలిగి భూతయోని యగు నక్షరము వేరనియు, సర్వజ్ఞ త్వాదిగుణములు గల పరమాత్మ వేరనియు నిట నెంచరాదు. ముందుగా నదృశ్యత్వాదిగుణములుగల యే యక్షరపదార్థము వర్ణింపబడినదో, చివరకు వాక్యశేషమునందును నదియే సర్వజ్ఞ మనియు, దానివలననే యీ నామ రూపాత్మక మగు ప్రపంచ ముత్పన్నమైనదనియు వర్ణింపబడినది. అందు వలన నక్షరము, సర్వజ్ఞము రెండును నొకటి కాదనరాదు.

మఱియును 'భూతయోని' యను నీ పదములోని 'యోని' పదము నిమిత్తకారణమునే తెలుపును; కాని, యుపాదానమును దెలుపదు. చేతనము పృథివ్యాది భూతముల కుపాదానకారణము కాజాలదు. జీవాత్మ చేతనమైనను నయ్యది ధర్మాధర్మముల ద్వారమున భూతములకు నిమిత్తకారణము కాగలదని కల్పించుటయు హేతుబద్ధము కాదు. జీవాత్మ యల్పజ్ఞ మగుట వలన నందు సర్వజ్ఞత్వ మసంభవము. ప్రకృతి భూతముల కుపాదానకారణ మగుటచే నయ్యదియు నిట గ్రహింప ననువుకాదు. కాబట్టి యదృశ్యత్వాది గుణములు గలిగి, భూతయోని యగు నక్షరపదార్థము పరమాత్మయే యగును. కాని, యన్యము కాదు.

ఊర్ణనాభి శరీరము మున్నగు జడపదార్థముల నుదాహరించినందున దార్ష్టాంతమునందును జడమునే గ్రహించుట యుక్తము. కాబట్టి యక్షర శబ్దము ప్రకృతివాచకమే యగుననుటయు దగదు. ఉపాదానము, ఉపాదే యము నను రెంటింటియందును సారూప్య ముండవచ్చును. కాని నిమిత్త నైమిత్తికములందు సారూప్య ముండనవసరము లేదు. ఊర్ణనాభి దృష్టాం తమునందు పరమాత్మ భూతయోని - భూతనిమిత్తకారణము - భూతాధి ష్ఠానము - అని విశదము సేయబడినది. అట ఊర్ణనాభిదేహము దృష్టాంత ముగా జెప్పబడినదనుటయు సరిగాదు. ఊర్ణనాభియే దృష్టాంతమున గ్రహింపబడినది, అనగా ఊర్ణనాభియందలి చేతనవస్తువు - అధిష్ఠానము -

అని భావము. ఊర్ణనాభియందలి చేతనమగు నాత్మ శరీరము నధిష్ఠించి తన గూటిని వలవలె నల్లుటకు దగిన తంతువులను సృజించును; మరల తనలో నిముడ్చుకొనును. ఇట్లు తంతువులను నిర్మించుటలోను, వానిని మరల నుపసంహరించుటలోను, స్వయముగ దా నెట్టి వికారమును బొందదు. అట్లే పరమాత్మయు ప్రకృతి యనెడి శరీరమును నధిష్ఠించి యీ జగత్తును సృజించును; లయము చేయును. కాని, తన స్వరూపమునం దెట్టి వికారమును బొందదు. ఈ విధముగ దృష్టాంత (ఊర్ణనాభి) దార్ష్టాంత (పరమాత్మ) ములలో సామ్య మున్నది. తంతువులను నిర్మించుటలో నూర్ణనాభి నిమిత్తకారణము. దాని శరీర ముపాదానకారణము. ఇట్లే జగత్తున కుపాదానకారణము ప్రకృతి. నిమిత్తకారణము పరమాత్మ. ఇట్లు పరమాత్మని భూతయోనిత్వమును వివరించుటకై యూర్ణనాభిదృష్టాంతము గ్రహింపబడినది. భూతయోని యగు నీ పరమాత్మనివలన జగత్తు కలుగు విధము దెలుపుటకు పృథివీదృష్టాంతము చెప్పబడినది. పృథివి యాధారము కాగా వ్రీహి యవాద్యోషధులు తమ బీజములనుండి మొలకలెత్తువిధమున, పరమాత్మ నాధారమున ప్రకృతినుండి జగత్తు జనించునని యీ దృష్టాంతము తెలుపును. వ్రీహ్యాది భిన్నభిన్న సస్యములు తమతమ బీజముల నుండి యుత్పన్నములగుచు తమ కాధారము (నిమిత్తకారణము) గా నుండు పృథివినుండి యుత్పన్నము లగుచున్నవి. అట్లే పృథివ్యాదిభూతములుకూడ తమ కుపాదానకారణమైన ప్రకృతినుండి జనించుచున్నను విశ్వమునకంతటికి నధిష్ఠానము - ఆధారము - నగు పరమాత్మ నిమిత్తముగా నేర్పడుచున్న వనుట యసంగతము కాదు. ఇంకను భూతయోనియు, నక్షరము నగు పరమాత్మకు జగదుత్పత్తి నొనర్చుటలో నెట్టి యాయాసము కలుగదని విశదము చేయుటకుగాను, పురుషదృష్టాంతముకూడ గ్రహింపబడినది. జీవాత్మ (పురుషున) కు శరీరముతో సంబంధ మున్నంతవరకు నా శరీరమునందు కేశములు, నఖములు వానియంతట నవి పుట్టి పెరుగు

చుండును. అందులకై పురుషుడు ఎట్టి ప్రయత్నమును ప్రత్యేకించి చేయడు. అట్లే పరమాత్మని యునికితో సంబంధ మున్నంతమాత్రమున ప్రకృతినుండి భూతసృష్టి జరుగును. తగిన సమయమున మరల నా భూత జాతమంతయు ప్రకృతియందు లీనమగును. ఇందులకై పరమాత్మ చేయ వలసిన దిసుమంతయు నుండదు. ఇట్లు ప్రయాస మొకింతయు లేకయే భూతయోనియు, నక్షరము నగు పరమాత్మవలన విశ్వ మేర్పడుచున్నది. అట్లే విలయము నందుచున్నది. ఈ విషయమును దెలుపుటకే యీ దృష్టాంత ముపనిషత్తునందు గ్రహింపబడినది. కాబట్టి దృష్టాంతసామ్యము చేతను, నక్షరపదము పరమాత్మబోధకమేకాని, యన్యబోధకము కాదనుట స్పష్టము.

మరియు ప్రకరణారంభమున —

'బ్రహ్మా దేవానాం ప్రథమః సంబభూవ
విశ్వస్య కర్తా భువనస్య గోప్తా,
స బ్రహ్మవిద్యాం సర్వవిద్యాప్రతిష్ఠా
మథర్వాయ జ్యేష్ఠపుత్రాయ ప్రాహ' ముం. ౧-౧-౧.

'అథర్వణే యాం ప్రవదేత బ్రహ్మా
అథర్వా తాం ప్రోవా చాంగిరే బ్రహ్మవిద్యాం
స భారద్వాజాయ సత్యవాహాయ ప్రాహ
భారద్వాజో ఽఙ్గిరసే పరావరామ్' ముం. ౧-౧-౨.

'బ్రహ్మ = పరమేశ్వరుడు, విద్వాంసులకు ప్రథముడు - అగ్రణి - మొదటి యుపదేశకుడు. సర్గారంభమున నాది ఋషులకు విద్యాదానము సేయుట కతడు పూర్వమే యుండెను. అతడు విశ్వకర్త, భువనరక్షకుడు, సర్వవిద్యలకు పరమఫలరూపమగు బ్రహ్మవిద్య నతడు జ్యేష్ఠపుత్రుడైన యథర్వునకు జెప్పెను. ఆ యథర్వుడు భరద్వాజగోత్రజుడైన సత్యవాహు

నకు దానిని జెప్పెను. ఆ భారద్వాజు డంగిరసున కుపదేశించెను' అని పఠింపబడియున్నది.

ఇట్లు ప్రకరణప్రారంభమున జెప్పబడిన సర్వవిద్యాప్రతిష్ఠమగు (సర్వవిద్యలు నే బ్రహ్మమునందు పర్యవసితము లగుచున్నవో యట్టి బ్రహ్మమే, ఫలముగాగల) బ్రహ్మవిద్య (బ్రహ్మవిషయిక విద్య) పరమాత్మవిద్యకు మించి మరియొందేమియును కాదు. సర్వవిద్యలకు ప్రతిష్ఠ పరమాత్మయే యనుట యుపపన్న మగును. బ్రహ్మవిద్య పరమాత్మవిద్యయైననాదే,

'కస్మిన్ను భగవో । విజ్ఞాతే సర్వ మిదం విజ్ఞాతం భవతి ?'

ముం. ౧-౧.

'భగవన్ ! ఏది తెలిసిన నిదియంతయును దెలియును ?' అను నిట్టి జిజ్ఞాసాత్మక ప్రశ్నపూర్వకముగ పరాపరవిద్యలు బోధించి, యందునను అక్షరమును దెలుపునది పరవిద్య యని చెప్పుటయు సంగత మగును. ప్రకరణారంభమున నెయ్యది ప్రారంభింపబడినదో యదియే తరువాత వివరించుట యుక్తము. ఇట బ్రహ్మవిద్య యారంభింపబడినది; కావున నయ్యదియే తరువాతను వివరింపబడినది. విద్యావిభాగ మొనర్చి పరమాత్మను దెలుపునది పరవిద్య యని తెలుపబడినదని భావము. పరవిద్యామూలమున సర్వాధిష్ఠానమగు పరమాత్మను దెలిసినవానిక సర్వమును దెలియును. ఆశ్రయము నెరిగినవానికి నాశ్రిత మెట్లు తెలియకుండును ? కావున నీ ప్రకరణమున నక్షరపదము పరమాత్మవాచక మగుటలో సంశయమేమియును లేదని భావము. (౨౧)

ఇట్లు సిద్ధాంతపక్షమును వివరించి, పూర్వపక్షమును మహర్షి నిరాకరించుచున్నాడు :

విశేషణ భేదవ్యపదేశాభ్యాం చ నేతరౌ ౧-౨-౨౨

విశేషణ....చ = విశేషణమువలనను, వేరుగా చెప్పుటవలనను, ఇతరౌ=ప్రకృతి జీవాత్మలు రెండును, న=అదృశ్యత్వాదిగుణములు కలవి కావు.

'తదేతత్ సత్యం యథా సుదీప్తాత్ పావకాత్
విస్ఫులింగాః సహస్రశః ప్రభవన్తే సరూపాః
తథా ఽక్షరాత్ వివిధాః సోమ్య ! భావాః
ప్రజాయన్తే తత్ర చైవాపి యన్తి.' ముం. ౨-౧౧

'ప్రజ్వలించు నగ్నినుండి యా యగ్నికి సమానరూపముగల యగ్ని కణములు వేలకొలది యుద్భవించునట్లు, అక్షరమగు ప్రకృతినుండి వివిధములయిన భావములు (కార్యవస్తువులు - పృథివ్యాదులు) పుట్టుచున్నవి. ఇయ్యది సత్యము' అని ప్రకృతినుండి సృష్టి కలుగు విధము చెప్పి, దానికంటె వేరుగా నక్షరము, భూతయోనియు నగు పరమాత్మ యిట్లు వర్ణింపబడినది :

'దివ్యో హ్యమూర్తః పురుషః స బాహ్యాభ్యంతరో హ్యజః
అప్రాణో హ్యమనాః శుభ్రో హ్యక్షరాత్ పరతః పరః.'
ముం. ౨-౧-౨

'పరమాత్ముడు దివ్యుడు, స్వయంప్రకాశరూపుడు, అమూర్తుడు, బాహ్యాభ్యంతరుడు - సృష్టికి లోపల వెలుపల నుండువాడు, అజుడు = జన్మరహితుడు, ప్రాణరహితుడు, మనస్సులేనివాడు, శుభ్రుడు = క్లేశకర్మ విపాకాశయము లంటనివాడు, అక్షరముకంటె - సూక్ష్మమగుదానికంటె సూక్ష్ముడు, (అక్షర మన నిట ప్రకృతి. దానికంటె సూక్ష్మము జీవాత్మ. ఆ జీవాత్మకంటెను సూక్ష్ముడు పరమాత్మ యని తెలియవలెను.)'

ఇందు దివ్యుడు నమూర్తుడు మున్నగు విశేషణములు పరమాత్మనకు జెందినవి. అంతేకాక యా పరమాత్ముడు (అక్షరాత్ పరతః పరః) ప్రకృతికంటె, సూక్ష్మమైన జీవాత్మునికంటెను సూక్ష్ముడని స్పష్టముగా వర్ణింపబడియున్నది.

జీవాత్మయే యదృశ్యత్వాదిగుణములు గలిగి, భూతయోనియగు నక్షరమగుచో నుపనిషత్తు ఇట్టి విశేషణముల నేల చెప్పును ? దివ్యత్వాది గుణములు కలిగి యక్షరపదవాచ్యమగు పదార్థము జీవాత్మకాదని తెలుపుటకే దివ్యత్వాదివిశేషణము లిందు చెప్పబడినవి. అట్లే ప్రకృతియు నదృశ్యత్వాదిగుణములు కలది కాదని బోధించుటకే (అక్షరాత్ పరతః పరః) యక్షరముకంటె పరమైనదానికంటె పరమని పరమాత్మను భిన్నముగా నిట నుపనిషద్వాక్యము స్పష్టము చేసినది. ఈ వాక్యమునందలి యక్షర శబ్దము ప్రకృతివాచకమే: కాని, యా ప్రకృతి తనకంటె దాను సూక్ష్మము - పరము - కానేరదుగదా ! కాబట్టి యీ భేదవ్యపదేశము పరమాత్మని గ్రహించినపుడే సంగతము కాగలదు. పరమాత్మ సర్వాంతర్యామియై ప్రకృతియందును నుండుటచే నయ్యది సూక్ష్మతరము, సూక్ష్మతమము కానొప్పును. అందువలన నదృశ్యత్వాదిగుణములు గలిగి, భూతయోని యగు నక్షరము పరమాత్మయేకాని జీవప్రకృతులు కానేరవని సుస్పష్టము. (౨౨)

ఉపర్యుక్తసిద్ధాంతమును బలపరచుటకు మరియొక హేతువును ప్రదర్శించుచున్నాడు :

రూపోపన్యాసాచ్చ ౧-౨-౨౩

చ=మరియు, రూపోపన్యాసాత్ = పరమాత్మని రూపకథనమువలనను, జీవప్రకృతులు అక్షరపదవాచ్యములు కానేరవని సూత్రార్థము.

'ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనః సర్వేంద్రియాణి చ
ఖం వాయుర్జ్యోతి రాపః పృథివీ విశ్వస్య ధారిణీ' ముం. ౨-౧౩

'ఈ ప్రకృతినుండి ప్రాణము, మనస్సు, ఇంద్రియములు, ఆకాశము, వాయువు, అగ్ని, జలము, విశ్వధారిణి పృథివియు నుత్పన్నము లగుచున్నవి' యని ప్రకృతినుండి ప్రాణాదులసృష్టి వర్ణింపబడి, యనంతరమున పరమాత్మనిరూప మిట్లు వర్ణింపబడియున్నది :

'అగ్నిర్ మూర్ధా చక్షుషీ చంద్రసూర్యౌ
దిశః శ్రోత్రే వాగ్ వివృతాశ్చ వేదాః
వాయుః ప్రాణో హృదయం విశ్వ మస్య
పద్భ్యాం పృథివీ హ్యేష సర్వభూతాంతరాత్మా' ముం. ౨-౧౪.

'అగ్ని మూర్ధ, చంద్రసూర్యులు నేత్రములు, దిక్కులు చెవులు, వివృతవేదములు వాక్కు, వాయువు ప్రాణము, విశ్వమంతయు హృదయము, పృథివి పాదములు. అట్టివాడు సర్వభూతముల కంతరాత్మ' యని వర్ణింపబడిన యీ రూపము (లక్షణము) జీవప్రకృతులకు జెల్లనేరదు. ప్రకృతి స్వవికారజాత మగు భూతముల కంతరాత్మయైన నగును. కాని, సర్వభూతముల కంతరాత్మ కానేరదు. మరియు నది జీవులకంటె సూక్ష్మము కాదు. అందువలన ప్రకృతి జీవుల కంతరాత్మ కాజాలదు. ఇట్లే జీవుడును నణురూపుడగుటచే నొకయెడనున్న, మరియొకయెడ నదేసమయమున నుండజాలడు. కాబట్టి యతడును సర్వభూతాంతరాత్మ కాజాలడు. కాగా, పరమాత్మయే సర్వభూతముల కంతరాత్మ యని తేలుచున్నది. అయ్యది (భూతములకేకాక) సర్వభూతములకును - పృథివ్యాది జడపదార్థములకు, చేతనము లగు జీవులకు నంతరాత్మయై యున్నది. ఇంతకు పూర్వపు సూత్రములలో (యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్) పరమాత్మ, జీవాత్మల లోను నుండునని యుపనిషద్వాక్య మూలమున వివరింపబడినది. వేదము లందును పరమాత్మని సర్వాంతర్యామిత్వ మిట్లు వర్ణింపబడియున్నది :

'విశ్వత శ్చక్షు రుత విశ్వతో ముఖః
విశ్వతో బాహు రుత విశ్వత స్పాత్' ఋ, ౧౦-౮-౧౬-౩౪

'సహస్రశీర్షా పురుషః సహస్రాక్షః సహస్రపాత్' ఋ. ౮-४-౧౭-౧.

'పరమపురుష దగు పరమాత్మని నేత్రములు, ముఖము, బాహువులు విశ్వమునంతటను గలవు. అత డంతటను వ్యాపించియున్నా డని భావము.'

కాబట్టి 'పరబ్రహ్మ పరమాత్మయే యదృశ్యత్వాదిగుణములు గలిగి, భూతయోనియై యక్షరపదముచే జెప్పబడుచున్నది. జీవప్రకృగు లట్టివి కావు' అని సర్వవిధముల సిద్ధమగుచున్నది. (౨౩)

సప్తమాధికరణము

పరమాత్ముడు సర్వభూతాధిపతియని నిరూపించుటకు మహర్షి యధికరణాంతరము నారంభించుచున్నాడు:

వైశ్వానరః సాధారణశబ్దవిశేషాత్ ౧-౨-२४

సాధారణ శబ్దవిశేషాత్ = ఆత్మశబ్దవిశేషమువలన, వైశ్వానరః= ఛాందోగ్యమునందు పఠించిన వైశ్వానరుడు, పరబ్రహ్మ పరమాత్మ యనియే తెలియనగును.

ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందలి పంచమ ప్రపాఠకములో నొక ప్రసంగ మిట్లు చూడనగును: ప్రాచీనశాల ప్రభృతి మహాశ్రోత్రియు లైదుగు రొకచో జేరి మీమాంసింప బ్రారంభించిరి.

'కో న ఆత్మా? కిం బ్రహ్మేతి?' ఛాం. ౫-౧౧-౧. 'ఆత్మ యన నేమి? బ్రహ్మ మేమి?' అని మీమాంసింపదొడగి యొకనిశ్చయము చేయజాలక, వైశ్వానరాత్మ నెరిగినవాడు ఉద్దాలక మహర్షి యని యెంచి వారతనిని సమీపించిరి. ఉద్దాలకమహర్షియు వైశ్వానరాత్మను దెలింపగోరి తనకడ కరుదెంచిన ప్రాచీనశాల ప్రభృతులతో ని ట్లనెను:

'అశ్వపతిర్వై భగవంతో౽యం కైకేయః
సంప్రతీమ మాత్మానం వైశ్వానర మధ్యేతి,
తం హంతా భ్యాగచ్ఛామ.' ఛాం. ౫-౧౧-౪.

'మహాశయులారా ! కేకియదేశాధిపతి యగు నశ్వపతి ప్రస్తుత మీ వైశ్వానరాత్మను బాగుగనెరిగినవాడు. అతనికడకు మనమందరము వెళ్లుద' మని స్పష్టముగాచెప్పి, వారిని వెంటనిడుకొని యశ్వపతినిజేరి వైశ్వానరాత్మ నెఱిగింపుమని యతనిని ప్రార్థించెను. అంతట నా యశ్వపతి వారితో నిట్లనెను: 'వైశ్వానరునకు ద్యులోకము మూర్ధ, సూర్యుడు చక్షువు, వాయువు ప్రాణము, ఆకాశము దేహము, భూమి పాదము' నని ద్యులోకము మున్నగునవి యవయవములుగా చెప్పి, యొక్కొక్క యవయవమును వైశ్వానరబుద్ధితో నుపాసించువారికి క్రమముగ మూర్ధాపతనము, చక్షువిహీనత, ప్రాణోత్క్రమణము, దేహశీర్ణత, బస్తిభేదము, పాదశైథిల్యము కలుగునని నిందించియున్నాడు. అనంతర మా వైశ్వానరునిగూర్చి యిట్లుపదేశించెను:

'య స్త్వేత మేవం ప్రాదేశమాత్ర మభివిమాన
మాత్మానం వైశ్వానర ముపాస్తే స సర్వేషు లోకేషు,
సర్వేషు భూతేషు, సర్వే ష్వాత్మ స్వన్న మత్తి.'
'తస్య హ వా ఏత స్యాత్మనో వైశ్వానరస్య
మూర్ధైవ సుతేజా శ్చక్షు ర్విశ్వరూపః
ప్రాణః పృథగ్ వర్త్మాత్మా సందేహో బహులః,
వస్తి రేవ రయిః, పృథివ్యేవ పాదౌ, ఉర ఏవ వేదిః,
లోమాని బర్హిః, హృదయం గార్హపత్యః,
మనో౽న్వాహార్య పచనః, ఆస్య మాహవనీయః'

ఛాం. ౫-౧౮-౧౨.

'ఈ వైశ్వానరాత్మకు మూర్ధ ద్యులోకము: చక్షువు సూర్యుడు: ప్రాణము వాయువు: దేహమధ్య మాకాశము: మూత్రస్థాన ముదకము: పాదములు పృథివి: ఉరస్సు వేది: లోమములు దర్భలు: హృదయము గార్హపత్యాగ్ని: మన స్సన్వాహార్యము: ఆస్య మాహవనీయము.'

ఈ యుపనిషద్వాక్యమున గల వైశ్వానర పదముచే జాఠరాగ్ని యుపదేశింపబడినదా? లేక భూతాగ్నియా? లేక సూర్యదేవతయా? లేక జీవాత్మయా? లేక పరబ్రహ్మపరమాత్మయా? యని సందేహము. వైశ్వానరశబ్దము పైయర్థములం దన్నిటియందును ప్రయోగింపబడుట జూచుచున్నందున నిట్లు సందేహము గలుగుట సహజము. ఇందు జాఠరాగ్ని ప్రభృత్యర్థములు గ్రహింపదగు ననుట పూర్వపక్షము. కాదు, పరమాత్మయే గ్రహింపదగు ననుట సిద్ధాంతము.

'అయ మగ్నిర్ వైశ్వానరో యో ఽయ మంతః
పురుషే యే నేద మన్నం పచ్యతే యదిద మద్యతే. బృ. ౫-౯-౧.

'పురుషుడు తినునట్టి యన్నమును పచనముచేయు అగ్ని వైశ్వానరము' అని యిట వైశ్వానరశబ్దము జాఠరాగ్నిని బోధించుచున్నది.

'స ఏషో ఽగ్నిర్ వైశ్వానరః' శతప. ౧౦-౬-౧.

'ఈ యగ్ని వైశ్వానరము' అని శతపథమున వైశ్వానరపదము భూతాగ్నిని దెలుపుచున్నది.

'విశ్వ స్మా అగ్నిం భువనాయ దేవా వైశ్వానరం
కేతు మహ్నా మకృణ్వన్' ఋ. ౮-౪-౧౨-౧౨.

'దేవతలు సమస్తభువనమునకు వైశ్వానరాగ్నిని దినములకు కేతువుగా నొనర్చిరి' ఇట సూర్యదేవతార్థమున వైశ్వానరశబ్దము ప్రయోగింపబడినది.

'వైశ్వానరః ప్రవిశత్యతిథిర్ బ్రాహ్మణో గృహాన్' కఠ. ౧-౭.

'వైశ్వానరుడు - బ్రాహ్మణాతిథి - గృహమునకు వచ్చియున్నాడు.'
ఇట వైశ్వానరపదము జీవాత్మకై యుపయోగింపబడినది.

ఇట్లు ఉపర్యుక్తవాక్యములలోని వైశ్వానరపదము జాఠరాగ్న్యాద్యర్థములను దెల్పుచున్నది. కాబట్టి యీ ప్రసిద్ధార్థములలో నేదో యొక యర్థమే వైశ్వానరపదముచే గ్రహింపబడుట యుక్త మని ప్రాప్తింపగా: నా యర్థములిట గ్రాహ్యములుకావు. పరమాత్మయే గ్రాహ్యమని సిద్ధాంతము.

ఉపనిషద్వాక్యమునందు కేవల వైశ్వానరశబ్దము ప్రయోగింపబడియున్న పక్షమున దానికి నుపర్యుక్తార్థములలో నేదో యొక యర్థము చెప్పవచ్చును. కాని, వైశ్వానరశబ్ద మిట యాత్మశబ్దముతో విశిష్టమై యున్నది. (ఆత్మానం వైశ్వానర ముపాస్తే). అందువలన పరమాత్మ యను నర్థమే యిట వైశ్వానర శబ్దముచే గ్రహింపనగును. అటనట నుండు ప్రయోగములంబట్టి ఆత్మశబ్దము పరమాత్మవాచక మగుట సుప్రసిద్ధమే.

'ఆత్మానం ధీర మజరం యువానమ్' అథ. ౧౦-౪-౮-౪౪.

'ఆత్మ ధీరము, అజరము, యౌవనవంతమును.'

'తస్మాద్వా ఏతస్మా దాత్మన ఆకాశః సంభూతః' తై. ౨-౧.

'అట్టి యాత్మవలన నాకాశము జనించినది.'

అను నీ ప్రయోగములం దాత్మశబ్దము పరమాత్మవాచక మని స్పష్టముగా దెలియుచున్నది. కావున నాత్మశబ్దముతోగూడిన వైశ్వానరశబ్దము కూడ పరమాత్మబోధకమే కావలయును. జాఠరాగ్ని మున్నగు నర్థములనది బోధింపదు.

మరియు ప్రారంభమున (కో న ఆత్మా, కిం బ్రహ్మ) మన యాత్మయేమి? బ్రహ్మ మేమి? అని యాత్మశబ్దానంతరమున బ్రహ్మశబ్దము గ్రహింపబడినది. ఎందుల కట్లు గ్రహింపబడినది? కేవల మాత్మశబ్దము

ప్రయోగించి యూరకున్నపక్షమున నా యాత్మ శబ్దముచే జీవాత్మను గ్రహింపగలరని యెంచి యట్టి భ్రమను దూర మొనర్చుటకు గాను 'కిం బ్రహ్మ' అని బ్రహ్మపద మిట గ్రహింపబడినది. కావున నీ ప్రకరణ మున పరమాత్మవిషయమే ప్రారంభింపబడిన దనుట యుక్తము. ఇ ట్లుపక్రమింపబడిన పరమాత్మను వ్యక్త మొనర్చుటకే తరువాత వైశ్వానర శబ్ద మాత్మశబ్దముతో జోడించి చెప్పబడిన దని చెప్పుట యెంతయు నుప యుక్త మగును. అప్పుడే ఉపక్రమోపసంహారములలో నేక వాక్యతయు నేర్పడును. ఇంతేకాక, వైశ్వానరశబ్దముచే జాఠరాగ్ని ప్రభృత్యర్థములలో నే యర్థమును గ్రహించినను,

'తస్యహ వా ఏత స్యాత్మనో వైశ్వానరస్య
మూర్ధైవ సుతేజా శ్చక్షు ర్విశ్వరూపః ఛాం. ౫—౧౮—౨.

'అట్టి వైశ్వానరాత్మకు ద్యులోకము మూర్ధ' యను నీ కల్పన సుసం గతము కానేరదు. వైశ్వానరశబ్దముచే జీవాత్మ గ్రహింపబడినపక్షమున జీవాత్మ యణువు కావున ద్యులోకము జీవాత్మకు మూర్ధ యెట్లగును? ఎన్నటికిని కాజాలదు. పరమాత్మ సర్వభూతాంతరాత్మయై సర్వాధారమగు టచే ద్యులోకము మూర్ధయని కల్పించుటలో నెట్టివైరుధ్యము నుండదు. కాబట్టి వైశ్వానరపద మీ ప్రకరణమున పరమాత్మబోధకమే యనుట నిస్సం దిగ్ధ మని తెలియుచున్నది. (౨౪)

స్మర్యమాన మనుమానం స్యాదితి ౧-౨-౨౫

స్మర్యమాణం = స్మరింపజేయబడుచున్న పరమేశ్వరునిరూపము అనుమానం స్యాత్ = లింగము కాగలదు. ఇతి = అందువలన, వైశ్వానర శబ్దము పరమాత్మవాచకమే యని సూత్రార్థము.

'యస్య భూమిః ప్రమా ఽ న్తరిక్ష ముతోదరం
దివం య శ్చక్రే మూర్ధానం తస్మై జ్యేష్ఠాయ బ్రహ్మణే నమః'
అథ. ౧౦—౭—౩౨.

'యస్య సూర్య శ్చక్షు శ్చంద్రమాశ్చ పున ర్నవః
అగ్నిం య శ్చక్ర ఆస్యం తస్మై జ్యేష్ఠాయ బ్రహ్మణే నమః'
అథ. ౧౦—౭—౩౩.

'ఎవనికి భూమి పాదపీఠమో, అంతరిక్ష ముదరమో, ద్యులోకము మూర్ధమో,

'ఎవనికి సూర్యచంద్రులు నేత్రములో, అగ్ని యాస్యమో యట్టి జ్యేష్ఠ బ్రహ్మకు నమస్కారము' అని వేదమంత్రములలో పరమాత్మరూపము వర్ణింపబడినది. ఇట్లే

'అగ్నిర్మూర్ధా చక్షుషీ చంద్రసూర్యౌ
దిశః శ్రోత్రే వాగ్ వివృతాశ్చ వేదాః
వాయుః ప్రాణో హృదయం విశ్వ మస్య
పద్భ్యాం పృథివీ హ్యేష సర్వభూతాంతరాత్మా' ముం. ౨—౧—౪.

ముండకమునందును వర్ణింపబడినది. వేదమునందును, ఉపనిషత్తునందును వర్ణింపబడిన యీ పరమాత్మనిరూపమే యిట ఛాందోగ్యమునందును స్మరింపబడినది - జ్ఞప్తికి తేబడినది. అందువలన నియ్యది పరమాత్మను బోధించుటకు లింగముగా వర్తించును.

'తస్య హవా ఏత స్యాత్మనో వైశ్వానరస్య
మూర్ధైవ సుతేజాః, చక్షు ర్విశ్వరూపః
ప్రాణః పృథగ్ వర్త్మాత్మా, సందేహో బహులః
వస్తి రేవ రయిః, పృథివ్యేవ పాదౌ, ఉర ఏవ వేదిః

లోమాని బర్హిః, హృదయం గార్హపత్యః
మనో ఽన్వాహార్యపచనః, ఆస్య మాహవనీయః'

ఛాం. ౫-౧౮-౧-౨.

'ఈ వైశ్వానరాత్మకు ద్యులోకము మూర్ధ, సూర్యుడు చక్షువు, వాయువు ప్రాణము, బహులము - సర్వగతమగు నాకాశము దేహమధ్యము, జలము (రయి) మూత్రము, పృథివి పాదములు, వేది యురస్సు, ఆస్తీర్ణ దర్భలు రోమములు, గార్హపత్యాగ్ని హృదయము, అన్వాహార్యాగ్ని మనస్సు, ఆహవనీయ మాస్యము.' ఇది వైశ్వానరరూపము. ఇయ్యది పూర్వము వేదమంత్రములందు వర్ణింపబడిన పరమబ్రహ్మ పరమాత్మ రూపమును స్మరింపజేయుచు నిందలి వైశ్వానరపదము పరమాత్మకే బోధక మని తెలుపుచున్నది. (౨౫)

ఉపర్యుక్త విషయమునే శంకించి మహర్షి సమాధాన మిట్లు చెప్పుచున్నాడు:

శబ్దాదిభ్యో ఽన్తః ప్రతిష్ఠానాచ్చ నేతిచేత్
న, తథా దృష్ట్యుపదేశా దసంభవాత్
పురుష మపి చైన మధీయతే ౧-౨-౨౬

శబ్దాదిభ్యః = (వైశ్వానర శబ్దము) మూర్ధాద్యవయవకథనము మున్నగువానివలన, అంతఃప్రతిష్ఠానాత్ చ = శరీరములోనున్నందునను, న = వైశ్వానరశబ్దము పరమాత్మగ్రాహకముకాదు. ఇతిచేత్ = అని యందురేని, న = అట్లనరాదు. కారణమేమన : తథాదృష్ట్యుపదేశాత్ = వైశ్వానరశబ్దము పరమాత్మార్థమునందును ప్రసిద్ధమైనందువలన, అసంభవాత్ = అన్యజీవాత్మాద్యర్థములందు మూర్ధాద్యవయవదృష్టి యసంభవ మగుటవలనను, పురుష మపి చ = శరీరాంతఃస్థిత చైతన్యముగ కూడ,

వేనమ్ = వైశ్వానరుని, అధీయతే = చదువుచున్నారు. అందువలన వైశ్వానరశబ్దము పరమాత్మవాచకమే.

వైశ్వానర శబ్దము జాఠరాగ్ని మున్నగు నర్థముల బోధించుటలో ప్రసిద్ధమైయున్నందున, నయ్యది పరమాత్మవాచకమనుట యుక్తముకాదు. మరియు వైశ్వానరపదముచే పరమాత్మ గ్రహింపబడుచున్నది. పరమాత్మకు దేహములేనందున మూర్ధాద్యవయవ వర్ణనము సమంజసము కాదు. ఇంతే కాక వాజసనేయులు వైశ్వానర విద్యయందు వైశ్వానరుని, (పురుషే౽న్తః ప్రతిష్ఠితం వేద) పురుషునియందంతఃస్థితుడని చెప్పుదురు. పరమాత్మ పరమ మహత్పరిమాణము కలదగుటవలన నయ్యది పురుషాన్తఃస్థితమనుటయు నొప్పదు. కాబట్టి వైశ్వానరశబ్ద మిట జాఠరాగ్నినో లేక జీవాత్మనో బోధించుననుట యుక్తమగును; కాని పరమాత్మను బోధించుననుట యుక్తముకాదని ప్రాప్తింపగా - సమాధానము :

వైశ్వానరశబ్దము జాఠరాగ్ని యను నర్థమున ప్రసిద్ధమై పరమాత్మార్థమున ప్రసిద్ధము కాదనరాదు. ఉపనిషద్ వాక్యమున వైశ్వానరశబ్ద మొక్కటియే ప్రయోగింపబడి, యాత్మశబ్దముచే నయ్యది విశిష్టము కానిపక్షమున జాఠరాగ్ని నది బోధించుననుట యుక్తమగును. కాని, ఆత్మశబ్దముతో గూడియున్నందున నిట వైశ్వానరశబ్దము పరమాత్మనే బోధించును. జాఠరాగ్నిని బోధింపదు. అట్లు తెలిపెడు నందుమేని విశేషణపదము వ్యర్థము కాగలదు. కావున పరమాత్మయే యిట గ్రాహ్యము.

ఉపనిషద్వాక్యములందు వర్ణింపబడిన మూర్ధాద్యవయవములు పరమాత్మయందెట్లు సంగతములుకాగలవందురేని - అదియును దోషముకాదు. ఇట్లు వర్ణింపబడిన యవయవములచే పరమాత్మ యవయవి యగునేమో యని భయపడవలసిన యవసర మొందును లేదు. మూర్ధాదు లట్టి యభిప్రాయముతో వర్ణింపబడినవి కావు. ప్రాచీనశాల ప్రభృతి మహీశాలురు

పృథివి మొదలు ద్యులోకమువరకుగల ప్రదేశములలో నొక్కొక్కటి వైశ్వానరాత్మగా నెంచి, యుపాసించి మూర్ధపతనాద్యనర్థముల నందకుండుటకై పరమాత్మని సమగ్రమగు విరాట్రూపమును దెలుప నెంచి కరుణార్ద్రహృదయు డగు నశ్వపతి మూర్ధాద్యవయవములను ద్రష్టవ్యత్వాభిప్రాయముతో వర్ణించియున్నాడు. పరబ్రహ్మ పరమాత్మ నిరాకారమై సర్వగతమగుటచే నందు మూర్ధాద్యవయవములు వాస్తవముగ నెన్నడు సంభవములుకావు. అయినను నాత్మసంతోషార్థము పరమాత్మన కేదేని రూపము కల్పింప సమకట్టుదుమేని ద్యులోకాదు లతనికి మూర్ధాద్యవయవములుగా కల్పింపనగును. మరి యొందేమియు కాదని భావము. భగవాన్ వైశ్వానరుడు సర్వాంతరాత్మయే. సర్వాధారుడగుటచే శరీరమునందు జీవాత్మ యుండునట్లు ద్యులోకాదులలో నెల్లయెడల నున్న టెంచవలయును.

(తదంతరస్య సర్వస్య) 'పరమాత్మ సర్వప్రపంచాంతర్వర్తి' యని వేదము, (ఏకోవశీ సర్వభూతాంతరాత్మా) 'పరమాత్మయొక్కడే సర్వభూతాంతరాత్మ' యని కఠోపనిషత్తును చెప్పుచున్నవి. కావున పరమాత్మ పురుషాంతఃస్థిత మనుటలో రాగల దోష మొందును లేదు. శరీరాంతఃస్థితులమయిన అస్మదాదులకు (జీవులకు)వలె బ్రహ్మాండమునం దంతట నుండు పరమాత్మకు ద్యులోకాదుల నవయవములుగా వర్ణించుట విరుద్ధము కాదు.

'వయా ఇదగ్నే। అగ్నయ స్తే అన్యే త్వే విశ్వే అమృతా మాదయంతే,
వైశ్వానర । నాభిరసి క్షితీనాం స్థూణేవ జనాన్ ఉపమిద్ యయన్థ'
ఋ. ౧-౪-౨౫-౧.

'అగ్నే=ప్రకాశస్వరూపుడవగు నో పరమాత్మన్। అన్యే అగ్నయః = ఇతరాగ్నులు, తే=నీకు, వయాఇత్=అవయవములే, త్వే=విశ్వాత్మక మగు నీయందు, విశ్వే=ఎల్లరు, అమృతాః = ముక్తులై, మాదయన్తే=

ఆనందము ననుభవించుచున్నారు. వైశ్వానరః = విశ్వాధిపుడవగు స్వామీ! క్షితీనాం=సర్వపదార్థములకు, నాభి రసి = అంతరాత్మరూపమున మధ్యలోనుందువు, జనాన్=సర్వప్రాణులను, స్థూణేవ = గృహాంతర్భాగముననుండు స్తంభమువలె, ఉపమిద్ యయన్థ = ధారకుడవై ధరించుచున్నావు.

అని యిట్లు వేదమంత్రమునందు కల్పింపబడిన యవయవకల్పన వైశ్వానర పరమాత్మయం దసంగతము కాదు. సర్వాంతర్యామియై, సర్వాధారు డగు పరమాత్ముని వర్ణించుట కిట్టి శైలి యటనట గ్రహింపబడుట చూడనగును. అంతమాత్రమున నవయవకల్పన సత్యముగానెంచి, భయమంద నవసరము లేదు.

వాజసనేయులు వైశ్వానరుని పురుషాంతర్వర్తి యని చెప్పినట్లు పురుషుడనియు చెప్పుదురు.

'స ఏషోఽగ్ని ర్వైశ్వానరో యత్ పురుషః
స యో హైత మేవ మగ్నిం వైశ్వానరం,
పురుషవిధం పురుషేఽన్తః ప్రతిష్ఠితం వేద.' శత. ౧౦-౬-౧-౧౧.

కాబట్టి వైశ్వానర శబ్దము పరబ్రహ్మ పరమేశ్వర వాచకమే యగును. కాని, జాఠరాగ్న్యాది వాచకము కాదు. (౨౬)

అత ఏవ న దేవతా భూతం చ ౧-౨-౨౭

అతఏవ = పూర్వప్రదర్శిత కారణములవలననే, దేవతాభూతం చ న=సూర్యదేవతయు కాదు, భూతాగ్నియును గాదు.

ఈ సూత్రమునందు భూతపద మగ్నికిని, దేవతాపదము సూర్యునకును వాడబడినవి. సూర్యు డగ్నిమయుడు. ద్యులోకమున ప్రకాశించును. ద్యోతనము (ప్రకాశము) వలనను, ద్యుస్థానమునం దుండుటవలనను

సూర్యుడు దేవత యనబడుచున్నాడు. ఇట్లే దేవతాశబ్దము నైరుక్తులు నిర్వచించిరి.

'దేవో దానాద్వా దీపనాద్వా ద్యోతనాద్వా,
ద్యుస్థానో భవతీతి వా' నిరు. ౭-౫.

'దానము, దీపము, ద్యోతనము, ద్యుస్థానము ననుగుణములద్వార ఘున దేవత యనబడును.'

అగ్నికాని, సూర్యుడుకాని యిట వైశ్వానరపదవాచ్యములు కావు. భూతాగ్నికిగాని సూర్యునకుగాని ద్యులోకాదులు మూర్ధాద్యవయవములుగా కల్పించుటయు సంగతము కాదు. మరియు నవ్వియు సర్వాంతర్యాములై సర్వాధారము లనుటకును దగవు. అందువలన పురుషాంతఃస్థితములై పురుషపదవాచ్యములును గావు. కావున వైశ్వానరపదము పరమాత్మవాచకమే యగును. కాని సూర్యాదులకు వాచకము కాదు. (౨౭)

వైశ్వానరపదము యౌగికవృత్తితో పరమాత్మయందే వర్తించు ననుటకు మహర్షి మతాంతరమును ప్రదర్శించుచున్నాడు:

సాక్షాదప్యవిరోధం జైమినిః   ౧-౨-౨౮

జైమినిః=జైమినిమహర్షి, సాక్షాదపి=యౌగికవృత్తితోను, అవిరోధం=వైశ్వానరశబ్దము పరమాత్మబోధక మనుటలో విరోధము లేదని యంగీకరించుచున్నాడు.

ఆత్మశబ్దవిశిష్ట వైశ్వానరశబ్దము పరమాత్మవాచకమైనట్లు, కేవల వైశ్వానరపదము కూడ యౌగికవృత్తితో పరమాత్మనే తెలుపును. (విశ్వేషాం = సమస్తచేతనములకు, నేతా = కర్మఫలముల నందజేయువాడు: స్వామి - అధిష్ఠాత. కావున పరమాత్మ విశ్వానరు డనబడుచున్నాడు.)

'నరే సంజ్ఞాయాం' అష్టా. ౬-౩-౧౨౯. అను పాణిని సూత్రము ననుసరించి విశ్వశబ్దమునకు దీర్ఘమేర్పడుచున్నది. విశ్వానరుడే వైశ్వా

నరుడు.(విశ్వేచ ఇమే నరాః విశ్వానరాః, తేషాం అయ మితి వైశ్వానరః)
నైరుక్తులు వైశ్వానరశబ్దము నిట్లు నిర్వచించుచున్నారు :

'వైశ్వానరః కస్మాత్? విశ్వాన్ నరాన్ నయతి,
విశ్వ ఏనం నరా య న్తీతి వా.' నిరు. ౭-౬-౧.

'ఎందువలన వైశ్వానరు డనబడుచున్నాడు? సమస్తజీవులకు కర్మ ఫలముల నందజేయును. లేక యెల్లరు స్వస్వకర్మఫలముల నర్థించుచు నితనిని జేరుదురు.'

ఇట్లు విశ్వస్వామిత్వము పరమాత్మకు జెల్లును; కాని, యన్యుం కియ్యది యొప్పదు. పరబ్రహ్మ పరమాత్మయే జడచేతనాత్మకములగు నెల్ల పదార్థములకు స్వామి - రాజు.

'యః ప్రాణతో నిమిషతో మహిత్వైక ఇద్రాజా జగతో బభూవ.'
ఋ. ౮-౭౧-౨౧-౩.

'అతడే భూతభవిష్యద్వర్తమానాత్మకమగు ప్రపంచమున కధిష్ఠాత.'
'యో భూతంచ భవ్యంచ సర్వం య శ్చాధితిష్ఠతి.' అథ. ౧౦-౮-౧.

'పరమేశ్వరుడు భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలముల నతిక్రమించి విరాజిల్లుచున్నాడు.'

'ప్రాణాయ నమో యస్య సర్వ మిదం వశే యోభూతః సర్వస్యే శ్వరో యస్మిన్ సర్వం ప్రతిష్ఠితమ్' అథ. ౧౧-౨౪-౧.

'ఎవనియందు సర్వము ప్రతిష్ఠితమై యున్నదో, యెవడు సర్వేశ్వరుడో, సర్వము నెవని వశమున నున్నదో, యట్టి ప్రాణరూప పరమేశ్వరునకు నమస్కారము.

అని యిట్లు వేదములు పరమేశ్వరుని సర్వాధిపత్యము నుద్ఘోషించుచున్నవి. సర్వలోకాంతర్యామిత్వము సర్వకర్మఫలదాతృత్వము, సర్వనాయకత్వమును పరమాత్మయందే కలవు. కావున వైశ్వానరపదము పరమాత్మవాచకమే యగునని భావము. (౨౮)

పరమాత్మయందు కొందొక ప్రాదేశవృత్తిత్వము గలదని చెప్పుటయు నసంగతము కాదని తెలుపదలచి ముందుగా మహర్షి యితరుల మతము నుల్లేఖించుచున్నాడు.

అభివ్యక్తే రి త్యాశ్మరథ్యః ౧-౨-౨౯

అభివ్యక్తేః=(ఉపాసకులకు హృదయమున నాత్మోపలబ్ధి కలుగుట యభివ్యక్తి యనబడును.) అట్టి యభివ్యక్తి కారణముగ, పరమాత్మ ప్రాదేశమాత్ర మని చెప్పబడుచున్నది. ఇతి ఆశ్మరథ్యః = అని యాశ్మరథ్యాచార్యుని మతము.

మోక్షము నపేక్షించువారు అనన్యభక్తితో పరమాత్మను శాస్త్రీయ విధానముల ననుసరించి యుపాసింతురు. ప్రకృతిని, దాని కార్యజాతమును విడిచి, వారు క్రమముగా నాత్మస్థితు లగుదురు. నాడు వారికి కరుణాళుడు, భక్తవత్సలుడు నగు భగవానుడు హృదయమునందే సాక్షాత్కరించును - అభివ్యక్త మగును. హృదయపుండరీకము భౌతిక మగుటచే నయ్యది ప్రాదేశమాత్ర మని శరీర విజ్ఞానవేత్తలు వ్యవహరింతురు. ప్రాదేశమాత్రమున పరమాత్మ ప్రత్యక్ష మగుటచే నతడు ప్రాదేశమాత్రు డనియు వ్యవహరింపబడుచున్నాడు. ప్రాదేశమాత్రు డనినను, నంగుష్ఠమాత్రు డనినను భేద మావంతయును లేదు. ఈః రెండుపదములును పరమేశ్వరవాచకములుగా నుపనిషత్తులందు జూడ నగును.

'అంగుష్ఠమాత్రః పురుషో ఽన్తరాత్మా
సదా జనానాం హృదయే సన్నివిష్టః' కఠ. ౬-౧౭.

'అంగుష్ఠమాత్రుడు, నంతరాత్ముడు నగు పురుషుడు జనుల హృదయమున నెల్లపుడు సన్నివిష్టుడై యున్నాడు.'

కాబట్టి వైశ్వానరపదముచే గ్రహింపబడు నా పరమేశ్వరుడు ప్రాదేశమాత్రుడని వ్యవహరింపబడుటలోను దోషములేదని భావము. (౨౯)

అనుస్మృతేర్ బాదరిః ౧-౨-౩౦

(ముందుగా విని తరువాత స్మరించుట - చింతనచేయుట = అనుస్మృతి యనబడును.)

అనుస్మృతేః = అనుస్మరణము కారణముగ పరమాత్మ ప్రాదేశమాత్రుడని వ్యవహరింపబడుచున్నట్లు బాదరి ముని యభిప్రాయపడుచున్నాడు.

పరమాత్మనిగూర్చి శాస్త్రముఖమున విని, యనంతరము తత్సాక్షాత్కారముకొఱకు ముముక్షువులు హృదయమున నెల్లపుడు నతనిని స్మరించుచుందురు. ఇయ్యదియే యుపాసన మనబడును. శాస్త్రవిదులయిన యోగులు హృదయపుండరీకమును ప్రాదేశమాత్ర మని వ్యవహరింతురు. కావున నం దుపాసింపబడు పరమాత్ముడును ప్రాదేశమాత్రు డని వ్యవహరింపబడుట దోషావహము కాదని బాదరి ముని పలుకుచున్నాడు. (౩౦)

సంపత్తే రితి జైమినిః, తథా హి దర్శయతి ౧-౨-౩౧

జైమిని, సంపత్తేః=సంపాదన నిమిత్తముగా (ప్రాదేశమాత్ర వ్యపదేశ మని చెప్పుచున్నాడు.) తథా హి=అట్లే, దర్శయతి = వాజసనేయ బ్రాహ్మణము నుదాహరించుచున్నాడు.

వైశ్వానరున కంగములుగా వర్ణింపబడిన ద్యులోకాదిప్రదేశములు, ప్రాదేశమాత్రమున - మూర్ధ మొదలు చుబుకమువరకు నుండు ముఖప్రదేశమున, సంపాదించుట - అనగా మూర్ధ, చక్షువులు, నాసిక ముఖము నందలి జలము, గడ్డము నను నవయవములతో వైశ్వానరుడు పోల్చి చెప్పబడుట సంపత్తి యని సూత్రమున వ్యవహరింపబడినది.

వైశ్వానరుడు వాజసనేయ బ్రాహ్మణమున నిట్లు సంపాదింపబడుటచే - వర్ణింపబడుటచే - ప్రాదేశమాత్ర శబ్దముచే వ్యవహరింపబడుచున్నాడని జైమినిముని యభిప్రాయపడుచున్నాడు.

ద్యుప్రభృతి పృథివివరకు గల ప్రదేశములు వైశ్వానరునకు మూర్ధాద్యవయవములుగా వర్ణింపబడుట శతపథమున నిట్లు చూడనగును :

'ప్రాదేశమాత్ర మివ హవై దేవాః సువిదితా అభిసంపన్నాః,
తథా ను వః ఏతాన్ వక్ష్యామి, యథా ప్రాదేశమాత్ర మేవాభి
సంపాదయిష్యా మీతి, స హో వాచ,
మూర్ధాన ముపదిశన్ ఉవాచైషవా అతిష్ఠా వైశ్వానర ఇతి
చక్షుషీ ఉపదిశన్ ఉవాచ ఏష వై సుతేజా వైశ్వానర ఇతి,
నాసికే ఉపదిశన్ ఉవాచ ఏష వై పృథగ్ వర్త్మాత్మా వైశ్వానర ఇతి,
ముఖ్యమాకాశ ముపదిశన్ ఉవాచైషవై బహులో వైశ్వానర ఇతి,
ముఖ్యా ఆప ఉపదిశన్ ఉవాచైష వై రయిః వైశ్వానర ఇతి,
చుబుక ముపదిశన్ ఉవాచ ఏష వై ప్రతిష్ఠా వైశ్వానర ఇతి'
శత. ౧౦-౬-౧-౧౦-౧౧.

'ప్రాదేశమాత్రముగ దేవతలు సంపాదింపబడి - వర్ణింపబడి - బాగుగ దెలియబడుచున్నారు. అట్లే యా దేవతలను మీకు జెప్పి ప్రాదేశ మాత్రమున సంపాదింతును.' అత డిట్లనెను : మూర్ధ నుపదేశించుచు నీ ద్యులోకము (అతిష్ఠా) వైశ్వానరునకు మూర్ధ యనెను. చక్షువుల నుపదేశించుచు నీ సూర్యుడు (సుతేజాః) వైశ్వానరునకు చక్షువు లనెను. నాసిక నుపదేశించుచు వాయువు (పృథగ్ వర్త్మాత్మా) వైశ్వానరుని ప్రాణమనెను. ముఖమునందలి యాకాశము నుపదేశించుచు ఆకాశము (బహులః) వైశ్వానరుని దేహమధ్య మనెను. ముఖమునందలి జలమును నిర్దేశించి యిది వైశ్వానరుని (రయిః) మూత్ర మనెను. చుబుకము (గడ్డము) నుపదేశించుచు నియ్యది వైశ్వానరుని పాదములు (ప్రతిష్ఠా) అనెను.

ఇట్లు మూర్ధ, చక్షువులు, ముఖమునగల యాకాశము, జలము మున్నగునవన్నియు ద్యులోకాదులతో బోల్చి వైశ్వానరుడు ప్రాదేశమాత్రమున వర్ణింపబడినాడు. ప్రాదేశ మిట నొక కొలతను - పరిమాణమును -

తెలుపును. వైశ్వానరుని యంగము లన్నియు ప్రాదేశమాత్రమున వర్ణింప బడుటయే యిట నీసూత్రమున సంపత్తి యనబడినది. అందువలన వైశ్వానరుడు ప్రాదేశమాత్రముగ వ్యవహరింపబడుట సంపత్తినిమిత్తక మని జైమినిమహర్షి యాశయము. (౩౧)

ఇదిక వ్యాసమహర్షి స్వమతమును నిట్లు తెలుపుచున్నాడు :

ఆమనన్తి చైన మస్మిన్ ౧-౨-౩౨

ఏనమ్=వైశ్వానరుని, అస్మిన్=ప్రదేశమున, (దివము మొదలు పృథివివరకు గల ప్రదేశమునందు) ఆమనన్తి=అవయవిగా జూడదగు నని ఛాందోగులు చెప్పుచున్నారు. కావున వైశ్వానరుడు ప్రాదేశమాత్రు డని వ్యవహరింపబడుచున్నాడు.

ప్రాదేశమాత్రమున నభివ్యక్తి, యనుస్మృతి, సంపత్తియు కారణముగ వైశ్వానరుడు ప్రాదేశమాత్ర మని వ్యపదేశింపబడడు; కాని ద్యులోకాది ప్రదేశములు నిమిత్తముగా నట్లు వ్యవహరింపబడుచున్నాడని వ్యాసమహర్షి యాశయము. జగత్తును వివరించి తెలుపుటకుగాను, ద్యులోకము, ఆకాశము, వాయువు, జలము, పృథివి మున్నగు విభాగములు చేయబడి శాస్త్రమునం దుపదేశింపబడుచున్నవి.

ఆ ద్యులోకాదులు పరమాత్మకు మూర్ధాద్యవయవములుగా కల్పించి చెప్పిన పరమాత్మని సర్వాంతర్యామిత్వము, సర్వవ్యాపకత్వము, సర్వాధిష్ఠాతృత్వము బాగుగ బోధపడగలవు. అందువలన ఛాందోగు లా యా ప్రదేశములను పరమాత్మ కవయవములుగా కల్పించి యుపదేశించియున్నారు. అందువలననే వైశ్వానరుడు ప్రాదేశమాత్ర పదముచే వ్యపదేశింపబడుచున్నాడు; కాని మరియొక నిమిత్తమున కాదని వ్యాసమహర్షి యభిమతము. (౩౨)

వేదాంత దర్శన - అంబా వ్యాఖ్యానమున

ప్రథమాధ్యాయమునందు ద్వితీయపాదము

సమాప్తము

ప్రథమాధ్యాయము

తృతీయపాదము

ప్రథమాధికరణము

సర్వజ్ఞము, సర్వశక్తిమంతమునగు పరమాత్మ జగజ్జన్మాదులకు హేతువనియు, విశ్వమునకు స్వామియనియు నిరూపింపబడినది. అతని విశ్వస్వామిత్వము కూడ నతడు విశ్వమున కంతరాత్మయై, విశ్వాధారమైనందుననే కాని తాటస్థ్యమువలన కాదని మహర్షి సూత్రమును రచించుచున్నాడు.

ద్యుభ్వాద్యాయతనం స్వశబ్దాత్ ౧-౩-౧

(ద్యు + భూ + ఆది + ఆయతనం)

ద్యుభ్వాద్యాయతనం = ద్యులోకము, భూలోకము మున్నగు లోకముల కాధారము, బ్రహ్మమని యెరుగవలెను. కారణమేమన: స్వశబ్దాత్ = (స్వశబ్దమున నాత్మ శబ్దము) ఆత్మశబ్దముచే జెప్పబడుటవలన.

"యస్మిన్ద్యౌః పృథివీ చాంతరిక్ష
మోతం మనః సహ ప్రాణైశ్చ సర్వైః,
తమేవైకం జానథ ఆత్మాన
మన్యా వాచో విముంచథామృతస్యైష సేతుః"

ముం. ౨-౨-౫

'ఎవనియందు ద్యులోకము, పృథివి, అంతరిక్షము మనః సహిత జీవులతోగూడినవై యాశ్రయించియున్నవో, యతని నొక్కనినే యాత్మగా - పరమాత్మగా నెరుగుడు. ఇతర వాక్యములు విడువుడు. తరణమున కతడే సేతువు.' అని ముండకోపనిషత్తునందు పఠింపబడియున్నది,

ఇట త్రిలోకముల కాధారముగ వర్ణింపబడిన యాత్మ జగదుపాదాన కారణమగు ప్రకృతియా లేక జీవాత్మయా ? లేక పరమాత్మయా ? యని సందేహము. ప్రకృతి జీవాత్మలు ననుట పూర్వపక్షము. కాదు, పరమాత్మయే యనుట సిద్ధాంతము.

పూ. ప : ప్రకృతియే యిట యాత్మపదవాచ్య మనుట యుక్తము. కారణము నాశ్రయించి కార్యజాతముండును. తంతువులలో పటము, కపాలములలో ఘటము, సువర్ణమున కుండలములు నుండుట లోకవిదితము. ద్యులోకాదులతో గూడిన విశ్వమంతయు ప్రకృతి జనితము, ప్రకృతి విశ్వమున కుపాదానకారణము. కావున విశ్వమంతయు ప్రకృతి నాశ్రయించి యుండును. కార్యము ఉపాదానకారణమును విడిచి మరియొకట నుండదు కదా ! కాబట్టి విశ్వమునకు - ద్యుభ్వాదులకు ప్రకృతియే యాశ్రయము - ఆయతనము - ఆధారము. అందువలననదియే యమృతత్వప్రాప్తికి సేతువని యుపనిషత్తునందు వర్ణింపబడినది. అమృతమనగా బ్రహ్మము. అట్టి బ్రహ్మము తనకుదానే సేతువెట్లగును ? కాబట్టి యమృతరూప బ్రహ్మమునకు ద్యులోకాదుల కాయతనమగు ప్రకృతియే సేతువనుట యుక్తి యుక్తము. మరియు బ్రహ్మమపారము; సేతువు పారముగలది. కావునను బ్రహ్మ మమృతమునకు సేతువనుట సంగతము కాదు. కాబట్టి ప్రకృతియే యిట నాత్మపదవాచ్యమని చెప్పవలసియున్నది.

లేక, ద్యుభ్వాద్యాయతనము జీవాత్మయైనను కావచ్చును. జీవాత్మ భోక్త. లోకములన్నియు నతనికి భోగ్యములు. భోక్తలేని భోగ్యపదార్థములు వ్యర్థము లగును. అందువలన భోక్తయగు జీవాత్మ భోగ్యముల కాశ్రయుడగుచు ద్యుభ్వాది లోకముల కాయతనముగ జెప్పనొప్పుచున్నాడు. ఉపనిషత్తునందు వర్ణింపబడిన ప్రాణసహిత మనః సంబంధము కూడ జీవాత్మకున్నది. కాబట్టి జీవాత్మయే ద్యుభ్వాద్యాయతనమై యాత్మశబ్దముచే గ్రాహ్యమగుచున్నదని ప్రాప్తింపగా - సమాధానము :

ఉపనిషద్వాక్యమునందు ద్యులోకాదుల కాయతనముగా నేది చెప్పబడినదో యదియే యాత్మయని యెరుగుమని యంతమునజెప్పబడినది. జగదుపాదాన కారణమగు ప్రకృతియే ద్యుభ్వాదిలోకముల కాయతనమని చెప్పుట యుపనిషత్తునకు వివక్షితమగు నెడల నంతమున నయ్యది యాత్మ (తమే వైకం జానథ ఆత్మానమ్) యని యాత్మ శబ్దముచే చెప్పియుండెడిదికాదు. ప్రకృతి యాత్మశబ్దముచే వ్యవహరింపబడుటయు నపూర్వము. ప్రకృతి తన నుండి జనించిన మహదాదికార్యజాతమునకు కారణరూపమున నాశ్రయమైనను, ద్యుభ్వాదిలోకాత్మక జగత్తున కది యాయతనము కాదు. జగత్తునందు ప్రకృతికార్యములైన ద్యుభ్వాదిలోకములేకాక మనః సహితచేతన జీవాత్మలు నెన్నియో యున్నవి. వానితోగూడిన జగత్తునకు ప్రకృతి యాయతనముకాదు. జడచేతనాత్మకమగు జగత్తునకాయతన మీ వాక్యమునందు వివక్షింపబడుట స్పష్టము. కావున ప్రకృతి ద్యుభ్వాద్యాయతనమై యాత్మశబ్దముచే గ్రహింపబడుననుట యుక్తము కాదు.

ఇక జీవాత్మ ఆత్మశబ్దముచే వ్యవహరింపబడుచున్నను, నయ్యది ద్యుభ్వాద్యాయతనము కానేరదు. ఉపనిషత్తునందు వర్ణింపబడిన యాయతనము - ఆధారము - అధిష్ఠానభావముతో జెప్పబడినది. ద్యుభ్వాదిలోకములాధేయములు. ఆత్మ యధిష్ఠానము. ఇట్టి యాధారాధేయభావమును బోధించు నాయతనము పరమాత్మయే యగును; జీవాత్మకాదు. జీవాత్మయందు కల్పింపబడు నాయతనత్వము భోక్తృభోగ్యభావ సంబంధమును దెలుపును, కాని యధిష్ఠానమును దెలుపదు. పరమాత్మతక్క మరియొందేదియు చేతనాచేతనాత్మకమగు సమస్తజగత్తున కధిష్ఠానము కాజాలదనుట నిక్కువము. కావున నీ యుపనిషద్వాక్యమునందలి యాత్మపదము పరమాత్మబోధకమే యగును. ఋగ్వేదమునందును పరమేశ్వరుదే లోకాధారుడని యిట్లు వర్ణింపబడినది.

'స దాధార పృథివీం ద్యా ముతేమామ్' ఋ. ౧-౮-౨-౧.

'అతడే పృథివీద్యులోకములను ధరించియున్నాడు.'

యేన ద్యౌ రుగ్రా పృథివీ చ దృఢా

'యేన స్వః స్తభితం యేన నాకః' ౮-౮-౫-౫.

'ఎవనిచే నుజ్జ్వలమగు ద్యులోకము, దృఢమగు పృథివియు, స్వర్గము, నాకము ధరింపబడియున్నవో.' యతడు పరమాత్ముడని భావము.

'స్కంభో దాధార ద్యావా పృథివీ ఉభే ఇమే

స్కంభో దాధా రోర్వంతరిక్షమ్

స్కంభో దాధార ప్రదిశః షడుర్వీః

స్కంభ ఇదం విశ్వం భువన మావివేశ' అథ. ౧౦-౪-౮-౩౫.

'పృథివీద్యులోకములు, అంతరిక్షము, దిక్కులనన్నిటిని పరమాత్మ (స్కంభః) ధరించియున్నాడు. అతనియందే సమస్తభువనములు నిమిడియున్నవి.' అని యథర్వవేదము వర్ణించుచున్నది. ఇట్టి వేదమంత్రార్థములన్నియు పరమాత్మయే విశ్వాయతనము, విశ్వాధిష్ఠానమునని చెప్పుచున్నవి. కావున నాత్మపద మిట పరమాత్మ వాచకమే యగును.

మరియు 'నమృతమున కితడే సేతువు' (అమృత స్యైష సేతుః) అను నీ సేతుపదముకూడ పరమాత్మకే వర్తించును; ప్రకృతికి వర్తింపదు. లోకమున మనము చూచు సేతువు (వంతెన) వంటి సేతువుగా పరమాత్మ యిట వర్ణింపబడలేదని గ్రహింపవలయును. లోకమున మనుజులు నదీ ప్రవాహమును దాటుటకు వంతెన నెట్లుపయోగించుచున్నారో యట్లే ముముక్షువులు పరమాత్మ నాశ్రయించి సంసారసాగరమును తరించి తాపత్రయనివృత్తిపూర్వక మగు నానందావాప్తిరూప మోక్షము - అమృతము నందుచున్నారు. సేతువు నది యావలియొడ్డును జేరుటకు సాధనమైనట్లు, పరమాత్మ మోక్షప్రాప్తికి సాధనము - అమృతత్వ సాధకము - అని యూప

దేశింపబడినది. కాబట్టి యాత్మశబ్దము పరమాత్మబోధకమనియే గ్రహింపవలయు నని సిద్ధాంతము. (౧)

ఉపర్యుక్తవిషయమును సాధించుటకు మఱియొక హేతువు :

ముక్తోపసృప్య వ్యపదేశాచ్చ ౧-౩-౨

ముక్తో...దేశాత్ చ—జీవన్ముక్తులగు బ్రహ్మవిదులచే ప్రాప్యమని చెప్పబడినందునను, ద్యుభ్వాద్యాయతనము బ్రహ్మమే - పరమాత్మయే యని యంగీకరింపవలయునని సూత్రార్థము.

'యస్మిన్ ద్యౌః పృథివీ చాంతరిక్ష మోతం
మనః సహ ప్రాణైశ్చ సర్వైః' ముం. ౨-౨-౫.

'ఎవనియం దీ జడచేతనాత్మకమగు ప్రపంచమంతయు నోతప్రోతమై యున్నదో' యని ప్రారంభించి,

'భిద్యతే హృదయ గ్రంథిః ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః
క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే' ముం. ౨-౨-౮.

'విశ్వాధిష్ఠానమగు నా యాత్మసాక్షాత్కారము కలిగిననాడు రాగద్వేషపూరితమగు హృదయగ్రంథి విడివడు' నని చెప్పి—

'హిరణ్మయే పరే కోశే విరజం బ్రహ్మ నిష్కలమ్
తచ్ఛుభ్రం జ్యోతిషాం జ్యోతి స్తద్యదాత్మవిదో విదుః'
ముం. ౨-౨-౯.

(౯) 'జ్యోతిస్సులకు జ్యోతిస్సును, శుద్ధమును, నిష్కలమును నగు బ్రహ్మమును ఆత్మవిదులెరుగుదురు' అని బ్రహ్మము నెరుగు విధమును చెప్పి యనంతరమున 'నుపనిషత్తు బ్రహ్మవిదులచే - జీవన్ముక్తులచే పొందదగు (ఉపసృప్యమగు - ప్రాప్యమగు) బ్రహ్మము ని ట్లుపదేశించుచున్నది.

'యదా పశ్యః పశ్యతే రుక్మవర్ణం
కర్తార మీశం పురుషం బ్రహ్మయోనిమ్
తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ
నిరంజనః పరమం సామ్య ముపైతి.' ముం. ౩-౧-౩.

'విశ్వకర్తయు, విశ్వనియంతయు, భూతయోనియు, రుక్మవర్ణుడు నగు పరమపురుషుని గని, విద్వాంసుడు పుణ్యపాపములనుండి ముక్తుడై, నిరంజనుడై (పరమం సామ్యం) అత్యంత సామ్యము నందును, పరమాత్మతో నత్యంత మవిభాగియై జీవాత్మ యుండునని భావము.

'యథా నద్యః స్యందమానాః సముద్రే
అస్తం గచ్ఛంతి నామరూపే విహాయ,
తథా విద్వాన్ నామరూపాద్ విముక్తః
పరాత్పరం పురుష ముపైతి దివ్యమ్.' ముం. ౩-౨-౮.

'ప్రవహించు నదులు సముద్రమును జేరి నామరూపముల విడిచి, యందవిభక్తములై యుండునట్లు జీవాత్మయు నామరూపములనుండి ముక్తుడై పరాత్పరు నుపసర్పించును - చేరును.'

ఇట్టి యుపసర్పణము పరమాత్మవిషయమున సంగతమగును; కాని యన్యవిషయమున గాదు. బ్రహ్మవిదులు - జీవన్ముక్తులు - పరమపురుషుం జేరుదురు. కాని, జీవాత్మ నెన్నడుం జేరరు. ప్రకృతి యుపగమ్య మసలే కాదు. ఉపనిషత్తులం దిట్లు పరమాత్మయే బ్రహ్మవిదులకు గమ్యముగా జెప్పబడినది. అందువలన నిట ద్యుభ్వాద్యాయతనముగా జెప్పబడిన యాత్మయు పరమాత్మ యనియే గ్రహింపవలయునని సూత్రార్థము. (౨)

సిద్ధాంతమును జెప్పి, ప్రస్తుతము పూర్వపక్షము నిరాకరింపదలచి సూత్రకారుడు ముందుగా ప్రకృతి ద్యుభ్వాద్యాయతనము కాదని సూత్రించుచున్నాడు.

నానుమాన మతచ్ఛబ్దాత్ ౧-౩-౩

అనుమానం=ప్రకృతి, న = ద్యుభ్వాద్యాయతనము కాదు. కారణ మేమన : అతచ్ఛబ్దాత్=ప్రకృతిబోధక శబ్ద ప్రయోగము లేదు.

'త మేవైకం జానథ ఆత్మానమ్' అని బ్రహ్మమును ప్రతిపాదించు నాత్మ శబ్ద మీ వాక్యమునందు బ్రయోగింపబడినది; కాని, ప్రకృతిని బోధింపగలశబ్ద మొండును నిందు గనబడదు. ప్రకృతివాచక శబ్దప్రయోగము లేనందున ద్యులోకాధిష్ఠానము ప్రకృతియే యని కల్పించుటయు, పరమేశ్వరవాచకమగు నాత్మ శబ్దార్థము నుపేక్షించుటయు యుక్తము కాదు. కాబట్టి ప్రకృతి ద్యుభ్వాద్యాయతనము కాదని భావము. (౩)

ప్రాణభృచ్చ ౧-౩-౪

ప్రాణభృత్ + చ=జీవాత్మయు ద్యుభ్వాద్యాయతనము కాదు.

ఉపనిషద్వాక్యమునందు ప్రయోగింపబడిన యాత్మశబ్దము పరమాత్మకు వర్తించునట్లు జీవాత్మకుకూడ వర్తించుచున్నను నిట జీవాత్మకొఱకు ప్రయోగింపబడలేదనియే చెప్పవలెను.

ముండకోపనిషత్తునందలి యనంతరవాక్యమున

'యః సర్వజ్ఞః సర్వవిద్' ముం. ౨-౨-౭. 'సర్వజ్ఞుడు, సర్వవిదుడు నైనవాడు.' అని సర్వజ్ఞత్వము, సర్వవేతృత్వము నను విశేషణములు గ్రహింపబడినవి. ఈ విశేషణములు జీవాత్మయందు వర్తింపవు. జీవాత్మ యల్పజ్ఞు డనుట నెల్ల రెరుగుదురు. కాబట్టి ప్రాణధారి జీవాత్మయు ద్యుభ్వాధ్యాయతనము కాదని సూత్రభావము. (౪)

'తదక్షరం వేదయతే యస్తు సోమ్య
స సర్వజ్ఞః సర్వమేవావివేశ.' ప్ర. ౪-౧౧.

'ఓ సౌమ్య ! అక్షరము నెరిగినవాడు బ్రహ్మము (సర్వము)ను

ఖేరును.' అను నీ యుపనిషద్వాక్యము బ్రహ్మవిదులు సర్వజ్ఞు లగుదురని చెప్పుచున్నందున సర్వజ్ఞత్వ విశేషణము జీవాత్మకును సంగతమే యగును కదా। అట్టియెడ జీవాత్మయే ద్యుభ్వాద్యాయతన మని యేల చెప్పరా దన :

భేద వ్యపదేశాత్ ౧-౩-౫.

ద్యుభ్వాద్యాయతనముకంటె జీవాత్మ భిన్నముగా జెప్పబడినందున జీవాత్మ ద్యుభ్వాద్యాయతనము కానేరదని సూత్రార్థము.

జీవన్ముక్తావస్థయందు జీవుడు సర్వజ్ఞుడు కావచ్చును; కాని, (త మే వైకం జానథ ఆత్మానమ్) 'ఆత్మశబ్దవాచ్య మగు నా ద్యుభ్వాద్యాయతనము నెరుంగుడు' అని ద్యుభ్వాద్యాయతనము జ్ఞేయముగా నిట వర్ణించి యుపనిషత్తు జీవాత్మను జ్ఞాతగా నిర్దేశించుచున్నది. ద్యుభ్వాద్యాయతనము జీవాత్మయే యగుపక్షమున జ్ఞేయజ్ఞాతృభావము సంగతము కాదు. జీవాత్మ జ్ఞాత - తెలిసికొనువాడు, ద్యుభ్వాద్యాయతన మగు నాత్మ (పరమాత్మ) జ్ఞేయము. ఇట్లు భిన్నముగా జెప్పబడినందున ద్యుభ్వాద్యాయతనము జీవాత్మ కానేరదు. పరమాత్మయే యని భావము. (౫)

జీవాత్మ, ద్యుభ్వాద్యాయతనము నను నీ రెండును నభిన్నములే, భిన్నములు కావు. ద్యుభ్వాద్యాయతనమే జీవాత్మ యని యంగీకరించి యందే జ్ఞాతృజ్ఞేయ భావమును గల్పించినచో గలుగు హాని యేమి? యన :

ప్రకరణాత్ ౧-౩-౬.

ప్రకరణమునుబట్టి జీవాత్మ ద్యుభ్వాద్యాయతన మని చెప్పుట యుక్తము కాదని సూత్రార్థము.

'ఆత్మా వాఽరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో
మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః' బృ. ౪-౫-౬.

'ఆత్మయే చూడదగినది; వినదగినది; మననము సేయదగినది; నిదిధ్యాసితవ్యము.' నని యాజ్ఞ్యవల్క్యుడు మైత్రేయికి జీవాత్మయే తెలియు దగినది (జ్ఞాతవ్యము)గ నుపదేశించియున్నాడు. అట గత్యంతరములేక జ్ఞాతృ జ్ఞేయ భావము జీవాత్మయందే కల్పింపనగును. కాని, ప్రకృత ప్రకరణమునందట్లుపదేశింపక బ్రహ్మపదార్థమే జ్ఞేయముగా వర్ణింపబడినది. కావున నిట కల్పన కవకాశమే లేదు. జీవాత్మ పరమాత్మలలో పారమార్థిక భేదము స్పష్టమగుచుండ కల్పన చేయనేల? ప్రస్తుతప్రకరణము పరమా త్మకు సంబంధించిన దనుటకు ప్రమాణ మేమందురేని,

'కస్మిన్ను భగవో! విజ్ఞాతే సర్వ మిదం విజ్ఞాతం భవతి?' ముం. ౧-౧-౩.

'భగవన్! ఏది తెలిసిన నిది యంతయు దెలియును?' ఏ యొకటి దెలిసిన ద్యుభ్వాదిసర్వము దెలియును? అని ప్రశ్నింపబడినది. ఈ ప్రశ్నము జీవాత్మవిషయక మన నొప్పదు. జీవాత్మవిజ్ఞానము సర్వవిజ్ఞానమునకు కారణ మెన్నడును గాదు. పరమేశ్వరుడు ద్యుభ్వాదిసర్వలోకముల కధిష్ఠాత యైనందున నతనిం దెలిసిన సర్వమును దెలియనగును. ఆధారము తెలిసిన నాధేయము తెలియబడకపోదు. ఇట్టి ప్రకరణము పరమేశ్వర విషయక మైనందున ద్యుభ్వాద్యాయతనము పరమేశ్వరుడే యగును. కాని ప్రాణ భృజ్జీవాత్మ యెన్నడును కాదు. (౬)

ఏ యొకటి తెలిసిన నిది యంతయు దెలియును? అని ప్రశ్నించి నందున నీ ప్రకరణము పరబ్రహ్మ పరమాత్మకు సంబంధించిన దనుట యుక్తము కాదు. కారణమేమన: బృహదారణ్యకమునందు జీవాత్మ విజ్ఞా నమువలనను సర్వవిజ్ఞానము గలుగునని వర్ణింపబడియున్నది.

'ఆత్మని ఖల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విజ్ఞాతే
ఇదం సర్వం విదితమ్. బృ. ౪-౫-౬.

'ఓ మైత్రేయీ! ఆత్మ దృష్టము, శ్రుతము, మతము, విజ్ఞాతము

నైనపుడు సర్వమును విదితమగును' అను నీ వాక్యమున జీవాత్మజ్ఞానము సర్వజ్ఞానమునకు కారణ మగునని స్పష్టముగా జెప్పబడినది. కావున ప్రకరణమునుబట్టి ద్యుభ్వాద్యాయతనము పరమాత్మయే యని నిశ్చయించు చెట్లన :

స్థిత్యదనాభ్యాం చ ౧-౩-౭

స్థితి, అదనము నను వానివలనను ద్యుభ్వాద్యాయతనము పరమాత్మయే యని సూత్రార్థము.

ఈ సూత్రమునందలి స్థితిపదము సాక్షిరూపమున నుండుటను దెలుపును. అదన మనగా అశనము - కర్మఫలము ననుభవించుట. సాక్షిగా నుండుట పరమేశ్వరుని ధర్మము. కర్మఫలము ననుభవించుట జీవుని ధర్మము. ఇట్లు స్థిత్యదనరూప ధర్మముల ద్వారమున జీవాత్మ పరమాత్మలను నిర్దేశించి, జీవాత్మ జ్ఞాత యనియు, పరమాత్మ జ్ఞేయ మనియును జెప్పబడినందున ద్యుభ్వాద్యాయతనము ప్రాణధారియగు జీవాత్మ కానేరదని భావము.

ద్యుభ్వాద్యాయతనమునకు సంబంధించిన ప్రకరణమునందే,

'ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా
సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే
తయో రన్యః పిప్పలం స్వాద్వ
త్త్యనశ్న న్నన్యో అభిచాకశీతి.' ముం. ౩-౧-౧.

అని పఠింపబడినది. ఈ వాక్యమునందు (తయో రన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్తి) 'ఆ రెంటిలో నొకటి స్వాదు, అస్వాదు రూప కర్మఫలమును - సుఖదుఃఖములను అనుభవించుచున్న'దని జీవాత్మను, (అనశ్న న్ననో ఽభిచాకశీతి) 'మరియొకటి తినక సాక్షిగానున్నది' యని పరమాత్మను

వేరువేరుగ జెప్పి యనంతరవాక్యమున జీవాత్మ జ్ఞాత యనియు, పరమాత్మ జ్ఞేయ మనియు స్పష్టము సేయబడినది.

'సమానే వృక్షే పురుషో నిమగ్నో
అనీశయా శోచతి ముహ్యమానః
జుష్టం యదా పశ్య త్యన్య మీశం
అస్య మహిమాన మితి వీతశోకః.' ముం. ౩-౧-౨.

'పురుషుడు - జీవాత్మ ఒకేవృక్షమునందు - శరీరమునందు ఉండి, సుఖదుఃఖముల నిమగ్నుడై యస్వాధీనతవలన మోహమును బొందును. తనతో గూడియున్న మరియొకని - నీశ్వరుని మహిమగలవానినిగ జూచిన నాడు శోకరహితు డగును.' ఈ వాక్యమునందలి (పశ్యతి) చూచును - ఎరుగును అను క్రియకు కర్తయై జీవాత్మ జ్ఞాత యగుచున్నాడు. ఈశ్వరుడు జ్ఞానమునకు విషయమై జ్ఞేయ మగుచున్నాడు. ఇట్లు జ్ఞాతృ జ్ఞేయ భావము జీవేశ్వరులలో నిట క్రమముగా స్పష్టపరుపబడినది.

ద్యుభ్వాద్యాయతన వాక్యమునందును జీవాత్మయే జ్ఞాతయని చెప్ప బడినది. అందువలన నట జ్ఞేయముగ వర్ణింపబడిన ద్యుభ్వాద్యాయతనమగు నాత్మయు పరమాత్మయే కావలయును. జీవాత్మవిజ్ఞానమువలన సర్వము విజ్ఞాత మగునని వాక్యాంతరమున జెప్పుటలో గల తాత్పర్యము నిదియే. జీవాత్మ తెలియబడిననాడు జీవాత్మతో నవిభక్తమై యుండు పరమాత్మయు దెలియబడును, అందువలననే సర్వము దెలియును. అంతే కాని, కేవల జీవాత్మవిజ్ఞానము సర్వవిజ్ఞానమునకు కారణ మగునని యా వాక్యాభి ప్రాయము కాదు. కాబట్టి ద్యుభ్వాద్యాయతనము బ్రహ్మమే యగును; కాని, జీవాత్మ యెన్నటికిని కాదని సర్వవిధముల సిద్ధమగుచున్నది. (౭)

ద్వితీయాధికరణము

పరబ్రహ్మ పరమాత్మ ద్యుభ్వాద్యాయతన మని నిరూపించి, అయ్యది ద్యుభ్వాదిలోకములకంటె నధికమని వర్ణింపదలచి మహర్షి ద్వితీయాధికరణము నారంభించుచున్నాడు.

భూమా సంప్రసాదా దధ్యుపదేశాత్ ౧-౩-౮

(ఈ సూత్రమునందలి సంప్రసాద శబ్దము జీవవాచకము.)

సంప్రసాదాత్=జీవాత్మకంటెను, అధ్యుపదేశాత్=గొప్పది యని యనుశాసించుటవలన, భూమా = ఛాందోగ్యమున వర్ణింపబడిన భూమ పరమాత్మయే.

'ఏష సంప్రసాదో ఽస్మా చ్ఛరీరాత్
సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసంపద్య
స్వేన రూపే ణాభినిష్పద్యతే
స ఉత్తమః పురుషః.' ఛాం. ౮-౧౨-౩.

'ఈ సంప్రసాదము - జీవాత్మ ఈ శరీరమును విడిచి పరమాత్మను బొంది స్వస్వరూపమున నిష్పన్నమగువా డుత్తమ పురుషుడు' అను నీ యుపనిషద్వాక్యమే యిందులకు ప్రమాణము.

'యోవై భూమా తత్సుఖం నాల్పే సుఖ మస్తి
భూమైవ సుఖమ్, భూమాత్వేవ విజిజ్ఞాసితవ్య
ఇతి భూమానం భగవో విజిజ్ఞాస ఇతి.' ఛాం. ౭-౨౩-౧.

'యత్ర నాన్య త్పశ్యతి నాన్య చ్ఛృణోతి
నాన్య ద్విజానాతి స భూమా
అథ య త్రాన్య త్పశ్య త్యన్య చ్ఛృణో

త్యన్య ద్విజానాతి త దల్పమ్,
యోవై భూమా త దమృతమ్, అథ యదల్పం తన్మర్త్యమ్'
ఛాం. ౭-౨౪-౧.

'భూమయే సుఖము. అల్పములో సుఖములేదు. భూమయే తెలియ దగినది. భగవన్ ! భూమ తెలియగోరుచున్నాను.'

'ఎందు మరియొకటి చూడడో, వినడో, తెలియడో యది భూమ. ఎం దన్యము చూచునో, వినునో, తెలియునో యది యల్పము. భూమ అమృతము. అల్పము మర్త్యము' అను నీ ఛాందోగ్యవాక్యములందు వర్ణింప బడిన భూమ జీవాత్మయా? లేక పరమాత్మయా? యని సంశయము. జీవాత్మయే భూమ యనుట పూర్వపక్షము. కాదు, పరమాత్మయే యనుట సిద్ధాంతము.

ఉపర్యుక్త వాక్యగత భూమా శబ్దము జీవాత్మబోధకమే: కాని పరమాత్మ వాచకము కాదు. కారణ మేమన : నారదుడు తన కాత్మజ్ఞానము కలుగనందుకు శోకించుచు నాజన్మసిద్ధుడును, మహాయోగియు, నాత్మవిదుడు నగు సనత్కుమారునికడ కేగి, 'ఆత్మజ్ఞానములేక శోకసాగరమున మునిగియున్న నన్ను దరిజేర్తురుగాక!' యని ప్రార్థించెను. సనత్కుమారుడును నారదుని నమ్రవచనములను విని యిట్లనెను: 'నీవు పరిగణించిన విద్యలన్నియు నామసమూహములే. అంతకంటె మిన్నకావు. నామము వర్ణము. అయ్యది బ్రహ్మోద్భవము. బ్రహ్మప్రాప్తి కది సాధనము. అందు వలన నామమే బ్రహ్మ మని యుపాసింపుము - తెలిసికొనుము—'

ఆ పలుకుల నాలకించి నారదుడు 'భగవన్! నామముకంటె నధికము లేదా?' యని ప్రశ్నించెను. 'నామము నుత్పన్నముచేయు వాక్కు నామముకంటె నధిక' మని సనత్కుమారుడు బదులు సెప్పెను. పిమ్మట నారదుడు 'వాక్కుకంటెను నధిక మొకటి లేదా?' యని మరల ప్రశ్నించెను.

సనత్కుమారు డిందులకు 'వాక్కుకంటె మనస్సు, దానికంటె సంకల్పము, అంతకంటెను చిత్తము, చిత్తముకంటెను ధ్యానము, ఇట్లే క్రమముగా విజ్ఞానము, బలము, అన్నము, జలము, అగ్ని, వాయువు, ఆకాశము, స్మరణము, ఆశ, ప్రాణము నను నివియన్నియు నొకదానికంటె మరియొకటి యధికము' అని తెలిపెను.

ఉపర్యుక్తక్రమమున - 'చేయుదును' అను నిశ్చయము మన స్సన బడును. ఆ నిశ్చయము వాక్కును ప్రేరేపించును. కావున నది వాక్కునకు కారణము. కర్తవ్యాకర్తవ్యవివేకము నిశ్చయమునకు హేతువై సంకల్ప మనబడును. అట్టిసంకల్పమునకు కారణము చిత్తము. శాస్త్రీయవిషయమునం దేకాగ్రత ధ్యానము. దానికి కారణము విజ్ఞానము. ఈ విజ్ఞానమునకు శాస్త్రప్రతిపాదిత విషయమే విషయము. అందువలన మనస్సులో నేర్పడు సామర్థ్యము బల మనబడును. దాని కన్నము, అన్నమునకు జలము, దానికి నగ్ని, ఆ యగ్నికి వాయువు, దాని కాకాశమును కారణము లని తెలియ వలెను. ఆకాశము భోగ్యముగా స్మరింపబడును. దానిపై యాశ జనించును. ఆశగల ప్రాణి తన కిష్టమైనదానిని స్మరించును. ఆ యాశకు హేతువు ప్రాణము - జీవాత్మ. ఇట్లు పూర్వోక్తములగు గుణములన్నియు గుణి యైన జీవాత్మయందే కలుగును. అందువలన ప్రాణశబ్దముచే నిట జీవాత్మయే గ్రహింపనగును. ఆ జీవాత్మ భోక్త యగుటచే నన్నిటికి హేతువై నామము మొదలు ఆశవరకు చెప్పబడినవాని కన్నిటికంటె నధికు డగు చున్నాడు. ఈ ప్రసంగమున జరుపబడిన ప్రశ్నోత్తరముల క్రమము ప్రాణమువరకు వచ్చి యట సమాప్తమగును. అటుపైన ప్రాణముకంటె నధిక మున్నదా? అని ప్రశ్నముకాని, ప్రాణముకంటెను నధిక మొండు కల దను సమాధానముకాని కనబడదు. అందువలన ప్రాణమే - జీవాత్మయే - యన్నిటికంటె నధికము - భూమ. మరి యొండేదియు లేదని చెప్పనొప్పును.

మరియు సనత్కుమారుడు స్వయముగ నామము మొదలు ఆశ వరకుగల పదార్థములన్నిటికంటెను ప్రాణ మధిక మని చెప్పి,

'ప్రాణో హ్యే వై తాని సర్వాణి భవతి
సవా ఏష ఏవం పశ్యన్, ఏవం మన్వాన
ఏవం విజానన్ అతివాదీ భవతి
తం చేద్ బ్రూయు రతివా ద్యసీతి
అతివా ద్యస్మీతి బ్రూయా న్నాపహ్నువీత.' ఛాం. ౭-౧౫-౪.

'ప్రాణమే యివి యన్నియు నగును. ఇది యిట్లు చూచి చింతన చేసి, యెరుగువా డతివాది యగును. అతని నతివాది వై తి వని యందురేని, 'అతివాది నై తి నని చెప్పవలెను. దాచరాదు' అని యిట్లు ప్రాణము నధిక మని యెరిగినవా డతివాది యగు నని యంగీకరించి,

'ఏష తు వా అతివదతి యః సత్యే నాతివదతి' ఛాం. ౭-౧౬-౧.

'ఎవడు సత్యము నతిగా చెప్పునో వాడే యతివాది.' యని వచించి యున్నాడు. ఇట్లు సత్యము చెప్పుటమూలమున సనత్కుమారుడు తత్త్వము నుపదేశించుచు, ప్రాణవిజ్ఞానము, దాని సాధనముల శ్రవణ మననాది పరం పరగా భూమను నిర్దేశించియున్నాడు. ఇందు ప్రాణమునే సత్య మని చెప్పుట సుస్పష్టము. ప్రాణము (జీవాత్మ)కూడ పరమాత్మవలెనే సత్య మగుటవలన సత్య శబ్దముతో వ్యవహరింపబడుటలోను దోష మావంతయు నుండదు. సత్యము త్రికాలాబాధ్యము. అందువలన ప్రాణమును సత్య మని చెప్పువాడే యతివాది వాస్తవమున కాగల డని భావము.

'యథా వా అరా నాభౌ సమర్పితా ఏవ
మస్మిన్ ప్రాణే సర్వం సమర్పితమ్' ఛాం. ౭-౧౫-౧.

'చక్రపుటాకులు చక్రపుకుండయం దర్పింపబడినట్లు ప్రాణమునందు సర్వము సమర్పింపబడినది' అను నీ దృష్టాంతముకూడ ప్రాణము

(జీవాత్మ) భోక్త యగుటవలన భోగ్య మగు జగత్తంతయు జీవాత్మ కాయత్తమై యున్న దని చెప్పుటచే సంగత మగును. కాబట్టి జీవాత్మయే భూమ యగును. బ్రహ్మము కాదని ప్రాప్తింపగా - సమాధానము :

నామాదులలో నొకదానికంటె మరియొకటి యధిక మని యుపదేశించుటవలన నామాదులకంటె వాగాదు లధికము లున్నట్లే జీవాత్మ (ప్రాణము) కంటెను భూమ నధికముగ నుపదేశించుటవలన పరమాత్మయే భూమ యగును; కాని, జీవాత్మ యెన్నటికిని 'భూమా' శబ్దవాచ్యము కానేరదు. భూమ ప్రాణముకంటెను నధిక మని యుపదేశింపబడినది. కావున భూమ ప్రాణము (జీవాత్మ) కాదు. మరియొకటియై యుండవలెను. అదియే పరమాత్మ. పూర్వోక్త ప్రశ్న ప్రతివచనములలో 'ప్రాణముకంటె నధికమేదైన కలదా?' యను ప్రశ్నకాని, 'కల'దని సమాధానముకాని లేనందున ప్రాణముకంటె భూమ భిన్న మనికాని, యధిక మనికాని చెప్ప వలను కాదనుట యుక్తము కాదు. 'ప్రాణముకంటె నధికము కలదా?' యని ప్రశ్నముకాని, 'కల'దని ప్రతివచనముకాని లేనిమాట వాస్తవమే. అయినను జీవాత్మకంటె భూమ యధిక మనియు, నయ్యది పరమాత్మయే యనియు నుపదేశించినట్లు తెలిసికొన నవకాశ మీ ప్రకరణమున లేకపోలేదు. కొండొకవస్తువు కల దని చెప్పుట కెల్లయెడల ప్రశ్న ప్రతివచన రూప సంవాద ముండవలె నను నియమ మొండును లేదు. పవిత్రములయిన వేదములం దట్టి ప్రశ్న ప్రతివచనములు లేకున్నను నుపదేశద్వారమున కొండొకవస్తువు కల దని చెప్పుట పలుతావుల జూడనగును.

సనత్కుమారుడు నారదునకు ప్రాణ మధికమని చెప్పి, యట్లు చెప్పువాడు తన్ను నతివాది యని యంగీకరించుటకు భయపడవల దని యుపదేశించియున్నాడు. నారదు డది విని యాత్మోపదేశ మంతటితో బర్యవసిత (సమాప్త) మయిన ట్లెంచి తరువాత ప్రశ్నింప డయ్యె. కాని,

పరమకృపాలుఁడగు సనత్కుమారుడు 'పరమార్థస్వరూప మగు నంతరాత్మను దెలిసికొనకయే నారదుడు వెళ్ళునేమో' యని యాలోచించి, స్వయముగానే ప్రాణవిజ్ఞానముద్వారమున పూర్వ ముపదేశించిన యతివాదిత్వముకంటె వేరుగా సత్యవిజ్ఞానముమూలమున నతివాదిత్వము నిట్లుపదేశించియున్నాడు :

'ఏష తు వా అతివదతి యః సత్యే నాతివదతి.'

'ఎవడు సత్యము నతిగా జెప్పునో వాడే యతివాది యగును' అను నీవాక్యతాత్పర్య మేమి? పై వాక్యమునందలి 'తు' ప్రయోగముచే ప్రాణవిజ్ఞాని యతివాది కాదని పూర్వోక్తమును నిరాకరించి, యటుపై సత్యము నతివదించువాడే యతివాది యని తెలుపుచున్నాడు. అందువలననే నారదుడును —

'సో ఽహం భగవః సత్యే నాతివదాని.' ఛాం. ౭-౧౬-౧.

అటులయిన నేను సత్యము నతిగా వచింతును' అని ప్రార్థింపగా,

'సత్యం త్వేవ విజిజ్ఞాసితవ్యమ్' ఛాం. ౭-౧౬-౧.

'అవును, సత్యమే తెలియదగినది' యని సనత్కుమారుడు బదులు చెప్పుటయు సంగత మగుచున్నది. ప్రాణముకంటె నధికమైనది సత్యమనునదొకటి లేనిపక్షమున నారదు డట్లు ప్రార్థించుటకాని, సనత్కుమారుడు 'సత్యమే జిజ్ఞాస్య' మని మరల చెప్పుటకాని యుక్తము కాదు. ఈ ప్రకరణమునందు ప్రాణ మన జీవాత్మ యనియు, సత్య మన పరమాత్మ యనియు గుర్తింపవలెను.

'హిరణ్మయేన పాత్రేణ సత్యస్యాపిహితం ముఖమ్' యజు. ౪౦-౧౧.

'సువర్ణమయపాత్రముతో సత్యముఖము కప్పబడియున్నది.'

'సత్యం హ్యేవ బ్రహ్మ.' బృ. ౫-౪-౧. 'సత్యమే బ్రహ్మము' అను నీ వాక్యములందు ప్రయోగింపబడిన సత్యశబ్దము బ్రహ్మబోధకమే,

ప్రాణముకంటె సత్య మధికమనియు, నయ్యదియే తెలియదగిన దనియు జెప్పి, అది తెలిసినవాడే యతివాది యని నిశ్చయించుటకై సత్య విజ్ఞానమునకు మతి, శ్రద్ధ, నిష్ఠ, కృతి యని నాలుగు సాధనము లున్నట్లు వివరించి,

'యోవై భూమా తత్సుఖం, నాల్పే సుఖ మస్తి' ఛాం. ౭-౨౩-౧.

'భూమయే సుఖము, అల్పమున సుఖము లేదు' అని యుపదేశించి యున్నాడు.

మతి : మననము, శ్రవణానంతరము వేదమునకు విరుద్ధముకాని యుక్తులతో వినినదానిని చిత్తమున బ్రవేశింపజేసికొనుట.

శ్రద్ధ : వినుటకై చిత్తమునం దేర్పడునట్టి యభిరుచి శ్రద్ధ యన బడును. ఈ శ్రద్ధయే యుపనిషత్తులందు వివిదిష యనియు జెప్పబడును.

'త మేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి' బృ. ౪-౪-౨౨.

నిష్ఠ : వేదవిహితకర్మలయందు నియతస్థితి. నియమముతో వేద విహితకర్మల నాచరించుట నిష్ఠ యనబడునని భావము.

కృతి : నిష్ఠకొఱకై చేయు ప్రయత్నము.

ఇట్లు ప్రాణముకంటెను సత్యమును వేరుగా 'భూమ' యని యుప దేశించుటవలన భూమయన పరమేశ్వరు డగును కాని జీవాత్మ కాదని భావము.

'యత్ర నాన్యత్ పశ్యతి, నాన్య చ్ఛృణోతి
నాన్య ద్విజానాతి, స భూమా.' ఛాం. ౭-౨౪-౧.

'ఎందు నన్యము జూడదో, అన్యము వినదో, అన్యము దెలియదో యది భూమ' యను నీ భూమయొక్క లక్షణము జీవాత్మయందును వర్తించు నని కొందఱు సెప్పుదురు.

జీవాత్మ సుషుప్తియందు మరియొండు చూడడు, వినడు, తెలియదు: కాబట్టి జీవాత్మయే భూమ యని వారియభిప్రాయము. కాని, యదియును సరికాదు. కారణ మేమన :

ఛాందోగ్యమున భూమాలక్షణ మిట్లు వర్ణించి, యనంతరమున—
'య త్రాన్య త్పశ్య త్యన్య చ్ఛృణో
త్యన్య ద్విజానాతి త' దల్పమ్.' ఛాం. ౭-౨౪-౧.

'ఎం దన్యము చూచునో, వినునో, యెరుగునో యది యల్ప'మని జీవాత్మలక్షణము వర్ణింపబడినది. కాబట్టి యల్పమే జీవాత్మ; భూమ కాదనుట నిక్కువము. ముందుచెప్పిన లక్షణమే జీవాత్మలక్షణ మను నెడల మరల నీ యల్పలక్షణ మేల చెప్పబడును? పూర్వలక్షణము సుషుప్తియం దున్న జీవలక్షణ మనియు, ననంతరలక్షణము జాగ్రదవస్థలో నున్న జీవునిలక్షణ మనియు సమాధానము జెప్ప నెంచెదరేని, అదియును యుక్తము కాదు. కారణ మేమన : అ ట్లెంచెదమేని సనత్కుమారుని యుపదేశప్రవృత్తియే నిష్ఫల మగును. శోకమోహాదిలక్షణయుక్త మగు సంసారమును సమూలముగ నశింపజేయుటకుగాను సనత్కుమారుడు పరమాత్మతత్త్వము నుపదేశింప నెంచి దానిని లక్షణపూర్వకముగ ప్రతిపాదింప నుద్యుక్తుడైన ట్లిందు స్పష్టమగుచున్నది. సనత్కుమారుని ప్రవృత్తి జీవాత్ముని యవస్థాభేదములను జెప్పుటకే యందుమేని, అది నిష్ఫల మనవలసిన దగును. జీవాత్ముని సుషుప్త్యాద్యవస్థలను దెలిసికొనినంతమాత్రమున శోకమోహాత్మకసంసారము సమూలముగ నశింపనేరదు గదా! మహాయోగియు పరమకారుణికుడు నగు సనత్కుమారుడు ప్రయోజనములేని యుపదేశార్థ మేల ప్రవర్తించును? కాబట్టి 'ఎం దన్యము చూడదో' (యత్ర నాన్య త్పశ్యతి) అను నీ లక్షణము భూమా శబ్దవాచ్య మగు పరమేశ్వరునందే సంగత మగును; కాని జీవాత్మ యం దెన్నడును కానేరదు.

జీవాత్మ శరీరబద్ధమై ప్రాకృతములయిన ప్రియా ప్రియముల ననుభవించును. మధురామధురములయిన శబ్దములను వినును. రమ్యములు నరమ్యములు నగు నర్థముల నెరుగును. అభ్యాసవైరాగ్యద్వారమున చిత్తవృత్తుల నన్నింటిని నిరోధించి ప్రాకృతికబంధములనుండి విడివడి శేషుడై బ్రహ్మమునందు వర్తించిననాడు జీవు డన్యము చూడడు; అన్యము వినడు; అన్యము నెరుగడు. కాబట్టి యుపద్యుక్తలక్షణములలో మొదటి లక్షణము (యత్ర నాన్య త్పశ్యతి....) పరమాత్మకును, ద్వితీయలక్షణము (అథ య త్రాన్య త్పశ్యతి....) జీవాత్మకును సంగతమగును. నాడే 'భూమ సుఖము, అల్పమున సుఖము లేదు' అనుటయు సుసంగత మగును. కాగా, భూమాపదము పరమాత్మవాచకమే కాని, జీవాత్మవాచకము కాదని స్పష్టమగుచున్నది.

అ ట్లంగీకరించుటవలన ప్రకరణమునందలి యుపక్రమోపసంహారములు నేకవాక్యతను బొందును. ప్రకరణారంభమున,

'శ్రుతం హ్యేవ మే భగవద్దృశేభ్య
స్తరతి శోక మాత్మవి దితి,
సో ఽహం భగవః । శోచామి తం మా
భగవాన్ శోకస్య పారం తారయతు.' ఛాం. ౭-౧-౩.

'ఆత్మవిదుడు శోకమును తరించు నని మీ యట్టి పెద్దలనుండి విని యున్నాను. భగవన్! శోకించుచున్నాడ. న న్నీ శోకమునుండి తరింప జేయుదురు గాక!' యని ప్రారంభింపబడినది.

'తస్మై మృదిత కషాయాయ పారం
దర్శయతి భగవాన్ సనత్కుమారః' ఛాం. ౭-౨౬-౨.

'రాగద్వేషాదిచిత్తమలములులేని యతనికి పూజ్యుడైన సనత్కు

మారుడు తమస్సు (అజ్ఞానము) యొక్క పారమును జూపెను - బ్రహ్మ ప్రాప్తి గలిగించెను' అని యుపసంహార మొనర్పబడినది.

ఉపక్రమమునం దాత్మవిదుడు శోకమును తరించు ననుటలో నాత్మ పదము పరమాత్మవాచకము. ఉపసంహారమునందును 'తమసః పార మను పదములతో బ్రహ్మమే చెప్పబడినది. ఈ విధమున నుపక్రమోపసంహారములందు విషయసామ్య ముండుటవలన నీ ప్రకరణమునందలి 'భూమా' పదము పరమాత్మబోధక మనుట నిర్వివాదసిద్ధాంత మని భావము. (౮)

ఉపర్యుక్త విషయమును నిరూపించుటకే మహర్షి మరియొక హేతువును ప్రదర్శించుచున్నాడు.

ధర్మోపపత్తేశ్చ ౧-౩-౯

ధర్మోపపత్తేః చ=మరియు భూమకు చెప్పిన ధర్మములు బ్రహ్మము నందే వర్తించుటవలన భూమ పరమాత్మవాచకమే యని సూత్రార్థము.

భూమను వర్ణించి యనంతరమున నయ్యది స్వమహిమయందే ప్రతిష్ఠితమై యుండు నని వర్ణింపబడినది. ఈ స్వమహిమప్రతిష్ఠితత్వ మనెడి ధర్మము భూమకు సంబంధించినది.

'స భగవన్! కస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత ఇతి? స్వే మహిమ్ని.' ఛాం. ౭-౨౪-౧.

'భగవన్! ఆ భూమ యెందు ప్రతిష్ఠితమై యున్నది? అని ప్రశ్నింపగా స్వమహిమయందే' యని సమాధానము చెప్పబడినది. ఈ వాక్యమున స్వమహిమప్రతిష్ఠిత ధర్మము ప్రదర్శింపబడినది. ఇట్లే సర్వగతత్వము కూడ నీ క్రింది వాక్యమున జూడనగును:

'స ఏ వాధస్తాత్ స ఉపరిష్టాత్
స పశ్చాత్ స పురస్తాత్' ఛాం. ౭-౨౫-౧.

'క్రింద, పైన, వెనుక, ముందు నన్ని దిక్కులలోను నా భూమయే. మరియొకవాక్యమునందు —

'ఆత్మతః ప్రాణ ఆత్మత ఆశా
ఆత్మతః స్మర ఆత్మత ఆకాశః' ఛాం. ౭-౨౬-౧.

'ఆత్మవలన ప్రాణము, దిక్కులు, ఆకాశము నన్నియు నాత్మచే ధరింపబడియున్నవి' అని యుండుటవలన సర్వగతత్వ ధర్మ మాత్మ యందు గల దని తెలియుచున్నది. ఇట్లు స్వ మహిమప్రతిష్ఠితత్వము, సర్వాధారత్వము, సర్వగతత్వము నను నీ ధర్మములు పరమాత్మకు జెంది నవే కాని జీవాత్మకు జెందినవి కావు. కాబట్టి భూమా శబ్దము పరమాత్మ వాచకమే యగునని భావము. (౯)

తృతీయాధికరణము

పరమాత్మ రక్షరు దని నిరూపించుటకు మహర్షి యధికరణాంత రము నారంభించుచున్నాడు:

అక్షర మంబరాంతధృతేః ౧-౩-౧౦

అంబరాంతధృతేః=ఆకాశాంత సమస్త ప్రపంచమును, తత్కారణమగు ప్రకృతిని ధరించుటవలన, అక్షరం = అక్షరపదము పరమాత్మ వాచకమే యగును.

బృహదారణ్యకమునందలి గార్గి యాజ్ఞవల్క్యుల సంవాదమునందు -

'కస్మిన్ను ఖ ల్వాకాశ ఓతశ్చ ప్రోత శ్చేతి?
స హోవా చైతద్వై తదక్షరం గార్గి!
బ్రాహ్మణా అభివద న్త్యస్థూల మన ణ్వహ్రస్వమ్.' బృ. ౩-౮-౭.౮.

'దేనియందు ఆకాశ మోతప్రోతమై యున్నది?' అని ప్రశ్నింపగా, 'గార్గి! అది యక్షరము. బ్రాహ్మణు - లది స్థూలము కాదు, అణువు కాదు, హ్రస్వమును కాదు - అని యందురు' అని యాజ్ఞవల్క్యుని సమాధానము.

ఓతప్రోత మన విధృతము, సమాశ్రితము నని యర్థము. ఇట నాకాశ మున కాశ్రయముగా వర్ణింపబడిన యక్షరము జీవాత్మయా? లేక పరమాత్మయా? యని సంశయము. అక్షర మన నాశములేనిది. జీవాత్మపరమాత్మలు రెండును నాశములేనివి కావున నక్షరము లనబడును. అందువలన సంశయము కలుగుటయును యుక్తమే. ప్రకృతియు నాశము లేనిదై యక్షరపదవాచ్య మగుటచే నది యేల గ్రహింపబడ దన: ఈ ప్రకరణము ననే పూర్వవాక్యములందు గ్రహింపబడిన యాకాశపదము ప్రకృతివాచక మగుటంజేసి యట్టి యాకాశ మెద్దాని నాశ్రయించియున్నదని గార్గి ప్రశ్నించినది. కాబట్టి ప్రకృతి కాశ్రయ మగు నక్షరము జీవాత్మయో లేక పరమాత్మయో యగును. కాని ప్రకృతిమాత్రము కాజాలదు. అందువలన నక్షరము జీవాత్మయా? లేక పరమాత్మయా? యనియే సంశయము కలుగుట యుక్తమగును. అందు జీవాత్మయే యక్షరపదవాచ్యమనుట పూర్వపక్షము. కాదు పరమాత్మయే యనుట సిద్ధాంతము.

పూ. ప. : జీవులకు సుఖదుఃఖముల నందజేయుట కనుకూలముగ ప్రకృతి పరిణమించుచుండును. అందువలననే ప్రకృతివికారములన్నియు పరార్థములు - జీవులకొఱకు - అని శాస్త్రాంతరమున వర్ణింపబడినది. కాబట్టి యాకాశాది పృథివి పర్యంత మగు వికారజాతమంతయు జీవుల కొఱకై యేర్పడి జీవాశ్రిత మనుట యుక్తమే యగును. కాగా అక్షరపద మిట్లు జీవాత్మబోధక మని ప్రాప్తింపగా - సమాధానము :

జీవులకు భోగము, నపవర్గమును కలిగించుటకే ప్రకృతి, యాకాశాదిరూపమున బరిణమించుట సత్యమే; కాని, యంతమాత్రమున ప్రకృతికి జీవు డాశ్రయ మన నొప్పదు. ప్రకృతిపరిణామమునకు జీవు డొక హేతువు కావచ్చును. అందువలన ప్రకృత్యాశ్రయత్వము జీవాత్మునకు సిద్ధింపదు. పృథివ్యాది వికారజాతమున కాశ్రయ మగు ప్రకృతి కాధార మెయ్యది? యని గార్గి ప్రశ్నించినది. అందులకు సమాధానముగ 'గార్గి! -

అక్షర మాశ్రయ మని - బ్రహ్మవిదులు చెప్పుదురు' అని యాజ్ఞవల్క్యుడు మదివియున్నాడు. ఈ యక్షరము పరబ్రహ్మ పరమాత్మయే యగును; కాని మరియొండు కాదు.

'యస్మిన్ భూమి రంతరిక్షం ద్యౌ
ర్యస్మిన్ అధ్యాహితా' అథర్వ. ౧౦-౪-౭-౧౨.

'పృథివి, అంతరిక్షము, ద్యులోకము నంతయు పరమాత్మయందే యున్నది' అని యథర్వమున జెప్పబడినది. కాబట్టి వికారజాతముతో గూడిన ప్రకృతి కాశ్రయము పరమాత్మయేకాని, జీవాత్మ కాదు. (౧౦)

పృథివ్యాది భూతవికారములు ప్రకృతికంటె భిన్నములు కావు. ప్రకృతి వేరుగను, పంచభూతాత్మక మగు ప్రపంచము వేరుగను నుండవు. ప్రకృతియే పృథివ్యాది పంచభూతాత్మకప్రపంచముగ బరిణమించుచున్నది. అందువలన వికారరూప మగు ప్రపంచమునకు జీవులు హేతువుగ నంగీకరింపబడుటచేత, వికారాత్మక మగు ప్రపంచముకంటె ప్రకృతి భిన్నము కానందున నా ప్రకృతికికూడ జీవుడే హేతు వనదగును. కాబట్టి పూర్వ సూత్రమునందలి యాకాశపదవాచ్యప్రకృతి కాశ్రయ మగు నక్షరము పరమాత్మ యన నేల ? జీవాత్మ యనుటయే యుక్తమగు నన - సమాధాన ముగా మహర్షి సూత్రమును రచియించుచున్నాడు :

సా చ ప్రశాసనాత్ ౧-౩-౧౧

సాచ=ఆ యాకాశాంతప్రపంచధారణయు, ప్రశాసనాత్=ప్రశాసన-నియమ - పూర్వకమగుటచే పరబ్రహ్మ - పరమాత్మకే యుక్త మగును.

ప్రశాసని మన ప్రకృష్టశాసనము - నియోగము - నియమించుట - ఆజ్ఞ - యని భావము. ఉపర్యుక్త ప్రకరణమునందలి యక్షరపదమున కర్థము పరమాత్మ యనుటకు కారణము ప్రకృతిధారణమాత్రము కాదు. ఆ ధారణ ప్రశాసనపూర్వక మగుటయు నిందులకు కారణ మని చెప్పవలెను.

ప్రపంచమునందలి సూర్యాది దివ్యపదార్థములను శాసనపూర్వకముగ ధరించు సామర్థ్యము జీవునకు లేదు. అట్టి యనంత సామర్థ్యము పరమాత్మ యందే యున్నది. అందువలన, ప్రపంచాత్మకప్రకృతి స్వవికారముల కంటె భిన్నముకానిమాత్రమున నయ్యది జీవాత్మచే ధరింపబడుచున్న దని యెంచి యక్షరపదము జీవాత్మవాచక మనుట యుక్తముకాదు. గార్గి యాజ్ఞవల్క్యుల సంవాదమున ప్రశాసనపూర్వక మగు విధారణ విధింపబడి యుండుట చూచుచున్నాము.

ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి ।
సూర్యాచంద్రమసౌ విధృతౌ తిష్ఠతః,
ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి ।
ద్యావా పృథివ్యౌ విధృతే తిష్ఠతః' బృ. ౩-౮-౯.

'ఓ గార్గి ! యీ యక్షరశాసనమునందే సూర్యచంద్రులు, పృథివీ ద్యులోకములు ధరింపబడియున్నవి.' అని యిట్టి శాసనపూర్వకమగు ధారణ యీ సంవాదమునందు పేర్కొనబడినది. ఈ ధారణజీవాత్మశక్తికి మించినది. కావున నిట నక్షరపదము పరబ్రహ్మవాచకమేయనవలయును. ఉపనిషత్తులు, స్మృతులును పరబ్రహ్మమునే శాసకముగ వర్ణించుచున్నవి.

'సర్వ స్యేశానః సర్వ స్యాధిపతిః
సర్వ మిదం ప్రశాస్తి య దిదం కించ.' బృ. ౫-౬-౧.

'పరబ్రహ్మ పరమాత్మయే సర్వశాసకుడు, సర్వాధిపతి; సర్వమును ప్రశాసించుచున్నాడు.'

'ప్రశాసితారం సర్వేషా మణీయాంస మణోరపి
రుక్మాభం స్వప్నధీగమ్యం విద్యా త్తం పురుషం పరమ్'
మను. ౧౨-౧౨౨

'అన్నిటిని శాసించువాడును, సూక్ష్మముకంటె సూక్ష్మడును, రుక్మాభుడు, స్వప్నధీగమ్యుడునగువానిని పరమపురుషుగా నెరుంగవలెను.

అందువలన నాకాశాంత ప్రపంచమునంతటిని ప్రశాసనపూర్వకముగ ధరించు నక్షరము పరమాత్మయే యనుట నిస్సంశయము. (౧౧)

అక్షరశబ్ద మీ ప్రకరణమున పరమాత్మవాచకమే యనుటకు మరి యొక హేతువు :

అన్యభావవ్యావృత్తేశ్చ ౧-౩-౧౨

అన్యభావ వ్యావృత్తేశ్చ = పరమాత్మకంటె భిన్నములగు ప్రకృతి, జీవాత్మలు వ్యావర్తనము చేయబడినందువలనను, నక్షరపదము పరమాత్మ వాచకమే యని సూత్రార్థము.

'ఏతద్వై తదక్షరంగార్గి। బ్రాహ్మణా అభివద న్త్యస్థూల మన ణ్వహ్రస్వ మదీర్ఘ మలోహిత మస్నేహ మచ్ఛాయ మతమోఽ వా య్వనాకాశ మసఙ్గ మరస మగంధ మచక్షుష్క మశ్రోత్ర మవా గమనో ఽతేజస్క మప్రాణ మముఖ మమాత్ర మనంతర మబాహ్యం న త దశ్నాతి కించన న తదశ్నాతి కశ్చన. బృ. ౩-౮-౮.

'ఓ గార్గి। బ్రహ్మజ్ఞు లక్షరము నిట్లు వర్ణింతురు. అక్షరము స్థూలము కాదు; సూక్ష్మమును కాదు. హ్రస్వదీర్ఘములునుకాదు - అక్షరము పృథివి కాదని భావము. ఇట్లే యక్షరము లోహితముకాదు - అగ్నికాదని భావము. స్నేహము - జలము - కాదు. అయ్యది వాయ్వాకాశములునుకాదు. దానికి చక్షువులు, శ్రోత్రములు, వాక్కు, మనస్సునేవియులేవు. అనగా జీవాత్మ కాదని భావము. ఇట్లే యది యంతర్బాహ్యవిభాగములు లేనిది. అనగా ప్రకృతి కాదని భావము.'

ఇట్లే యక్షరవర్ణనమునందు ప్రకృతి, జీవాత్మ, స్థూలభూతములు

నన్నియు నక్షరముకావని స్పష్టముగా వర్ణింపబడియున్నది. అందువలన నక్షరపదము పరమాత్మ వాచకమే యగుననివేరుగ జెప్పనక్కరలేదు. మరియు నీప్రకరణమునందే యిట్లు వర్ణింపబడినది :

'తద్వా ఏతదక్షరంగార్గి ! అదృష్టం ద్రష్ట్రశ్రుతం,
శ్రోత్రమతం మంత్రవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతృ'   బృ. ౩-౮-౧౧.

'ఓ గార్గి ! ఆ యక్షరము స్వయముగాద్రష్టయై యన్యులచే జూడబడదు. శ్రోతయై శ్రుతముకాదు. తాను మంతయై మననవిషయముకాదు. విజ్ఞాతయయ్యు జ్ఞానమునకు విషయము కాదు.'

చక్షువు, శ్రోత్రము, మనస్సు, బుద్ధియు నను సాధనములులేనిదై అక్షరము సాధనసాధ్యములగు కార్యములన్నియు జేయగలదని భావము. ఈ వర్ణనము జీవాత్మకెన్నడును వర్తింపదు. అందువలనను నక్షరపదము పరమాత్మవాచకమే యనుట సుస్పష్టము. (౧౨)

చతుర్థాధికరణము

అక్షరపదము బ్రహ్మబోధక మని వర్ణింపబడినది. ఆ బ్రహ్మమే పురుష దనబడుననియు జెప్పుటకు మరియొక యధికరణము ప్రారంభింప బడుచున్నది.

ఈక్షతి కర్మవ్యపదేశాత్ సః   ౧-౩-౧౩

ఈక్షతికర్మవ్యపదేశాత్ = ఈక్షణ మనెడి కర్మవర్ణింపబడుటవలన, సః = ప్రశ్నోపనిషత్తునందు వర్ణింపబడిన పురుషుడును, బ్రహ్మమే యని సూత్రార్థము.

'షోడశకలం భారద్వాజ ! పురుషం వేత్థ.' ప్ర. ౬-౧

'ఓ భారద్వాజ ! షోడశకళలతోగూడిన పురుషు నెరుగుదువా?' యని ప్రశ్నోపనిషత్తునందు ప్రారంభించి,

ఇహైవాంతఃశరీరే సోమ్య। స పురుషో
యస్మిన్నేతాః షోడశకలాః ప్రభవంతి.' ప్ర. ౬-౨.

'ఓ సౌమ్యా! ఈ శరీరమునందే యా పురుషుడున్నాడు. అతనియందే షోడశకళలు నుద్భవించుచున్నవి.' అని యనంతరవాక్యమున జెప్పబడినది.

ఈ వాక్యములందు ప్రయోగింపబడిన పురుషపదము జీవబోధకమా? లేక బ్రహ్మబోధకమా? యని సంశయమును గలిగించును. శాస్త్రములందు పురుషపదము జీవేశ్వరుల కిరువురకును వాడబడుట జూడనగును. అందు వలన సంశయమొదవుట సహజమే.

'వేదాహ మేతం పురుషం మహాంత
మాదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్' యజు. ౩౧-౧౮
ఈ మంత్రమునందలి పురుషపదము పరమాత్మవాచకము.
'ఏష హి ద్రష్టా స్ప్రష్టా శ్రోతా ఘ్రాతా రసయితా
మన్తా బోద్ధా కర్తా విజ్ఞానాత్మా పురుషః ప్ర. ౪-౯.

'దర్శనస్పర్శనాది గుణములుగల విజ్ఞానాత్మ పురుషుడు' అను నీ యుపనిషద్వాక్యములోని పురుషపదము జీవాత్మవాచకము. ఇట్లు పురుష పదము జీవేశ్వరుల కుభయులకు ప్రయోగింపబడుటవలన ప్రస్తుతప్రకరణమునగల పురుషపదము జీవాత్మవాచకమా? లేక పరమాత్మవాచకమా? యని సంశయముగలుగుట అసంగతము కాదు. అందు జీవాత్మ యనుట పూర్వపక్షము. కాదు, పరమాత్మయనుట సిద్ధాంతము.

పూ.ప: ఈ ప్రకరణమునగల పురుషపదము జీవాత్మవాచకమను టకు హేతువుగలదు. జీవుడు కర్మార్జితశరీరమునం దుండి, అం దనుభవింప వలసిన కర్మఫలముల ననుభవించి, అనంతర మా శరీరమును విడిచి మరి యొకశరీరమున ప్రవేశించుటకై యటనుండి యుత్క్రమించును - వెడలి పోవును. ఈ యుత్క్రమణము జీవాత్మ యనుటకు హేతువు - లింగము.

'స యదాస్మా చ్ఛరీరా దుత్క్రామతి
స హైవై తైః సర్వై రుత్క్రామతి' కౌ. ౩-౪.

'అత డీ శరీరమునుండి యుత్క్రమించునపు డీ యన్నింటితోను నుత్క్రమించును.' ఇట్టి యుత్క్రమణము - ఒక శరీరమును విడిచి మరి యొక శరీరమునఁ బ్రవేశించుట - జీవాత్మయందే వర్తించును. పరమాత్మయం దీ ధర్మమువర్తింపదు. పరమాత్మ వ్యాపకము, వ్యాపకవస్తువునం దుత్క్రమణము ఘటింపదు. కాబట్టి ఈ ప్రకరణమునందలి పురుషపదము జీవాత్మ వాచక మగునని ప్రాప్తింపగా - సమాధానము :

పురుషపద మిట పరమాత్మబోధకమే యగును. కాని జీవవాచకము కాదు. ఈ ప్రకరణమున నీక్షణము పురుషధర్మముగా జెప్పబడినది.

'స ఈక్షాం చక్రే' ప్ర. ౬-౩. 'అత డీక్షించెను.'

ప్రాణము, శ్రద్ధ, ఆకాశము, వాయువు మున్నగు పదునారుకళల నుత్పన్నము చేయుట కనుకూల మగు సంకల్పపూర్వక పర్యాలోచనము ఈక్షణ మనబడును. ఇయ్యదియే యుపనిషత్తులందు తప స్సనియు జెప్పబడును.

'స తపో ఽతప్యత' ప్ర. ౧-౪. 'అతడు తప మొనర్చెను '

ఈ ప్రకరణమున వర్ణింపబడిన ఈక్షణధర్మము పరమాత్మయందే వర్తించును. అతడే యీక్షణమాత్రమున ప్రాణాదికళలను సృష్టింపగలడు. జీవాత్మ కట్టిసామర్థ్యము లేదు. కాబట్టి యిందలి పురుషపదము పరమాత్మ వాచక మనియే నిశ్చితమగుచున్నది. (౧౩)

పంచమాధికరణము

పరమాత్మ పురుషపదవాచ్య మని నిర్ణయించి పిమ్మట నా పరమాత్మ వ్యాపక మని చెప్పుటకై అధికరణాంతరమును బ్రారంభించుచున్నాడు.

దహర ఉత్తరేభ్యః ౧-౩-౧౪

ఉత్తరేభ్యః=తరువాతి వాక్యములవలన, దహరః=ఛాందోగ్యమున వర్ణింపబడిన దహరాకాశము పరమాత్మయే యని సూత్రార్థము.

'అథ య దిద మస్మిన్ బ్రహ్మపురే
దహరం పుండరీకం వేశ్మ దహరోఽస్మి న్నంతరాకాశః,
తస్మిన్ యదంత స్త దన్వేష్టవ్యం
తద్వావ విజిజ్ఞాసితవ్యమ్.' ఛాం. ౮-౧-౧.

'ఈ బ్రహ్మపుర మనెడి మనుష్యశరీరమునందున్న చిన్నహృదయ కమల మనెడి గృహమునందు సూక్ష్మ మగు నాకాశము (దహర ఆకాశః) గలదు. ఆ యంతరాకాశ మన్వేషింపదగినది; ఎఱుగదగినదియును' అను నీ వాక్యమున గల దహరాకాశము పరమాత్మవాచకమా ? లేక జీవాత్మవాచకమా ? యని సంశయము.

పూ. ప : ఇట దహరాకాశము శరీరమునందలి హృదయపుండరీకమున నున్నట్లు వర్ణింపబడుటచేతను, హృదయము జీవు డుండు స్థానమగుటచేతను జీవాత్మవాచక మనుటయే యుక్తము. దహరశబ్దమున కర్థము పరిచ్ఛిన్నము - సూక్ష్మము. జీవాత్మ యణుపరిమాణముకల దగుట వలన పరిచ్ఛిన్న మనుటలో సందేహము లేదు. ఆకాశ మన నంతట ప్రకాశించునది. పరిచ్ఛిన్న మగు జీవాత్మ హృదయమునం దుండి శరీరమునం దంతటను ప్రకాశించుచున్నాడు. కావున దహరాకాశము జీవాత్మబోధకమే యని ప్రాప్తింపగా - సమాధానము :

ఛాందోగ్యమునందలి యీ ప్రకరణమున గల తరువాతి వాక్యములను బట్టి దహరాకాశము పరమాత్మబోధకమే యగును; కాని జీవవాచకము కాదు.

'యావాన్ వా అయ మాకాశ స్తావా నేషో
అన్తర్హృదయ ఆకాశః ఉభే అస్మిన్
ద్యావా పృథివీ అంతరేవ సమాహితే,
ఉభా వగ్నిశ్చ వాయుశ్చ, సూర్యాచంద్రమసా వుభౌ
విద్యు న్నక్షత్రాణి యచ్చాస్యే హాస్తి యచ్చ నాస్తి
సర్వం తదస్మిన్ సమాహితమ్' ఛాం. ౮-౧-౩.

'ఈ వెలుపలియాకాశ మెంతటిదో, హృదయమునందలి (దహర) యాకాశము నంతటిదే. ఈ యంతరాకాశమునందు పృథివీద్యులోకములు, అగ్నివాయువులు, సూర్యచంద్రులు, విద్యున్నక్షత్రములు, ఇహమున నున్నదియు లేనిదియు నన్నియు నిమిడియున్నవి.' ఈ యుత్తరవాక్యము నందలి యర్థమును పరికించినచో హృదయకమలమునందలి దహరాకాశము జీవబోధకము కాక పరమాత్మవాచక మనియే స్పష్టమగును, భూమ్యాకాశాదులు పరమేశ్వరునం దిమిడియున్నవి కాని యణుపరిమాణము గల జీవునిలో లే వనుట నిక్కువము.

మరియు నీ ప్రకరణమునందే యొక యెడ —
'ఏష ఆత్మాఽపహతపాప్మా విజరో విమృత్యు
ర్విశోకో ఽవిజిఘత్సో ఽపిపాసః సత్యకామః సత్యసంకల్పః'
ఛాం. ౮-౧-౫.

అను నీ వాక్య ౦ందు 'ఆత్మ పాపరహితము, జరామృత్యుశోకాదులు లేనిది, ఆకలిదప్పులు లేనిది, సత్యకామము, సత్యసంకల్పము' నని వర్ణింపబడినది. పాపరాహిత్యాది సత్యసంకల్పాంతధర్మములు పరమాత్మ యందే కలవనియు, జీవాత్మయందు లేవనియు సులభముగ దెలియును. కాబట్టి దహరాకాశము పరమాత్మయే కాని వేరొండు కాదు.

ఇంతేకాక యీ దహరాకాశము నెరింగిన యోగులు సర్వలోకము

లందును కామచారు లగుదు రనియు ననంతరవాక్యమున వర్ణింపబడుట చూడ నగును.

'అథ య ఇహాత్మాన మనువిద్య వ్రజన్తి ఏతాంశ్చ సత్యాన్
కామాన్ తేషాం సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి.'

ఛాం. ౮-౧-౬.

అను నీ వాక్యార్థము పరమాత్మయందే సంగత మగును. కాబట్టి దహరాకాశము పరమాత్మవాచకమే యనుట సునిశ్చితము. (౧౪)

గతిశబ్దాభ్యాం తథా హి దృష్టం లింగం చ ౧-౩-౧౫

(బ్రహ్మ, దహరపదము లీ సూత్రమున నన్వయించును.)

గతి శబ్దాభ్యాం = గతి, శబ్దము నను రెండింటివలనను, దహరాకాశము బ్రహ్మవాచక మని యెరుంగునది. తథా హి = దహరాకాశము నందువలెనే బ్రహ్మమునందును, దృష్టం=మరియొక వాక్యమునందు గతి, శబ్దము రెండును బ్రయోగింపబడియుండుట చూడనగును. లింగం చ=లక్షణముకూడ చూడనగును.

(గతి=గమనము - ప్రాప్తి, శబ్దము=బ్రహ్మలోక మనెడి పదము.)

'తద్ యథాఽపి హిరణ్యనిధిం నిహిత మక్షేత్రజ్ఞా
ఉపర్యుపరి సంచరంతో న విందేయుః
ఏవమే వేమాః సర్వాః ప్రజా అహరహ ర్గచ్ఛంత్య
ఏతం బ్రహ్మలోకం న విందంతి అమృతే నహి ప్రత్యూఢాః'

ఛాం. ౮-౩-౨.

'దాచిపెట్టిన ధనము నదియున్న స్థలము నెరుగనివా రా స్థలముపై దిరుగాడుచును దానిని పొందజాలనట్లు, జీవులు నిత్యము బ్రహ్మలోకమును బొందియు దాని నెరుగజాలకున్నారు' అను నీ వాక్యమునందలి ప్రజా

శబ్దము జీవాత్మవాచకము. ఏతం బ్రహ్మలోకమ్ అనుటచే ప్రకరణమున పూర్వము వర్ణింపబడిన దహరాకాశము గ్రహింప నగును. ఇట్లు జీవులు బ్రహ్మలోకమును నిత్యము గమించుచు-ప్రాప్తించుచునే యున్నారు. జీవులు నిత్యము సుషుప్తిలో బ్రహ్మమును బొందుచున్నా రని భావము. ఈ వాక్యమునందలి 'జీవుల గతి, బ్రహ్మలోక శబ్దము' నను నీ రెంటి ప్రయోగమువలనను దహరాకాశము బ్రహ్మవాచక మనుట నిశ్చితమే యని సూత్రాభిప్రాయము.

ఇట్లే మరియొక యుపనిషద్వాక్యమునందును జీవులు నిత్యము బ్రహ్మను బొందుచున్నట్లు - బ్రహ్మనుగూర్చిన జీవగతి - చూడనగును.

'స ఏనం యజమాన మహరహర్ బ్రహ్మ గమయతి' ప్ర. ౪-౪.

'య త్రైతత్ పురుషః స్వపితి నామ
సతా సోమ్య తదా సంపన్నో భవతి' ఛాం. ౬-౮-౧.

'పురుషుడు నిద్రించునపుడు సద్రూప బ్రహ్మమును బొందును' అని యీ వాక్యమున వర్ణింపబడుట స్పష్టము.

ఈ ఛాందోగ్యముననే మరియొక స్థలమునందు –

'బ్రహ్మలోక మభిసంపద్యతే' ఛాం. ౮-౧౩-౧.

'బ్రహ్మలోకమును బొందుచున్నాడు' అని బ్రహ్మలోక శబ్దముకూడ బ్రయోగింపబడుట చూడనగును. కాబట్టి 'గతి, శబ్దము' నను నీ రెండును దహరాకాశము బ్రహ్మబోధకమని బోధించునని భావము. ఇట్టి పద ప్రయోగరూపలింగమే దహరశబ్దము పరమాత్మవాచక మనుటకును ప్రమాణమని తెలియవలెను. (౧౫)

ఉపర్యుక్త విషయమును సాధించుట కింకొక హేతువు :

ధృతేశ్చ మహిమ్నోఽస్యాస్మి న్నుపలబ్ధేః ౧-౩-౧౬

ధృతేఃచ=జగద్ధారణవలనను దహరశబ్దము పరబ్రహ్మవాచకమని

నిశ్చయింపవలెను. కారణ మేమన : అస్మిన్ = బ్రహ్మమునందే, అస్య మహిమ్నః=జగద్ధారణరూప మహిమ, ఉపలబ్ధేః = మరియొక యుపనిష ద్వాక్యమువలన దెలియబడుచున్నది.

ఛాందోగ్యమున ప్రస్తుతప్రకరణమునందే హృదయకమలమున దహరాకాశ మున్నట్లు ముందుగాజెప్పి, దానియందే పృథివ్యాదిలోకములు సమాహితములై యున్నట్లును వర్ణింపబడినది. అనంతర మా దహరాకాశ మునకై యాత్మశబ్దము ప్రయోగించి, యందు పాపరాహిత్యాది ధర్మము లను వర్ణింపబడినవి. అట్టి యాత్మ నుద్దేశించియే వాక్యాంతరమున –

'అథ య ఆత్మా స సేతు ర్విధృతి
రేషాం లోకానా మసంభేదాయ' ఛాం. ౮-౪-౧.

'ఆత్మ, లోకములు మర్యాద నతిక్రమింపకుండునట్లు ధరించుబంధన' మని చెప్పబడినది. ఇట్లు సర్వలోకములను ధరించునట్టి యాత్మ పరబ్రహ్మ పరమాత్మయే యగును. వేదమునందును పరబ్రహ్మయే జగద్ధారకుడని వర్ణించుట చూడనగును.

'స దాధార పృథివీం ద్యా ముతేమాం' ఋ. ౮-౭-౩-౧.

కాబట్టి దహరాకాశము పరబ్రహ్మవాచక మనియే స్పష్టమగు చున్నది. (౧౬)

దహరాకాశము బ్రహ్మవాచక మనుటకు హేత్వంతరము

ప్రసిద్ధేశ్చ ౧-౩-౧౭

ఆకాశ శబ్దము పరమాత్మయందు ప్రసిద్ధమగుటవలనను దహరాకాశము బ్రహ్మవాచకమే యని సూత్రార్థము.

'ఋచో అక్షరే పరమే వ్యోమన్' ఋ. ౧-౧౬౪-౩౯.

'ఆకాశోవై నామ నామరూపయోర్ నిర్వహితా.' ఛాం. ౮-౧౪-౧.

ఇందు మొదటివాక్యములోని వ్యోమపదము, రెండవవాక్యమునందలి ఆకాశపదము రెండు పరమాత్మ వాచకములే. ఇట్లాకాశపదము పరమాత్మ వాచకముగా పలుతావులందు ప్రయోగింపబడుట ప్రసిద్ధము. అందువలన దహరాకాశముకూడ పరమాత్మవాచకమేయని సూత్రాభిప్రాయము. (౧౭)

దహరాకాశము పరమాత్మవాచకమని నిరూపించి మహర్షి మరల శంకించి సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

ఇతరపరామర్శాత్ స ఇతి చేన్నాసంభవాత్ ౧-౩-౧౮

ఇతర పరామర్శాత్ = పరమాత్మునికంటె భిన్నుడగు జీవున కీ వాక్యమునందు సంబంధ ముండుటవలన, స ఇతిచేత్=జీవాత్మయే దహరాకాశ శబ్దమున కర్థమందురేని, అసంభవాత్ = అపహతపాప్మత్వాది ధర్మములు జీవునియందు అసంభవములగుటవలన, న=జీవాత్మ దహరాకాశము కాదు.

ఛాందోగ్యములోని యీ దహర ప్రకరణమునందే,

'అథ య ఏష సంప్రసాదో ఽస్మాత్ శరీరాత్
సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసంపద్య స్వేన
రూపే ణాభిసంపద్యతే, ఏష ఆత్మేతి హోవాచ' ఛాం. ౮-౩-౪.

'ఈ జీవాత్మ (సంప్రసాదః) యీ శరీరమును విడిచి, పరంజ్యోతిని బొంది స్వరూపముతో నుండును. ఇది యాత్మ' యని చెప్పబడినది. ఈ వాక్యమునందు జీవాత్మ గ్రహింపబడుటచే దహరాకాశము జీవాత్మవాచకమందురేని - అది యుక్తము కాదు. కారణ మేమన, ఈ వాక్యమునందలి సంప్రసాద శబ్దము జీవవాచక మనుట కెట్టి సంశయమును లేదు. అణుపరిమాణము గలదగుటవలన జీవాత్మ శరీరమును విడువగలదు. కాని; యంతటితోనే దహరాకాశపదము జీవవాచక మనదగదు. తదుపరి వాక్య

శేషమునందు వర్ణింపబడిన పాపరాహిత్యము, సత్యసంకల్పాది గుణములు జీవాత్మయందు సంభవములు కావు. అయ్యవి పరమాత్మగుణములే. కావున దహరాకాశపదము బ్రహ్మవాచక మనుట నిశ్చితము. (౧౮)

మరియొక శంకకు మహర్షి సమాధానము :

ఉత్తరాచ్చే దావిర్భూత స్వరూప స్తు ౧-౩-౧౯

ఉత్తరాత్‌చేత్ = ప్రజాపతి నుడివిన యుత్తరవాక్యమువలన నప హతపాప్మత్వాది గుణములు జీవాత్మయందు సంభవమగు నందురేని, తు=కాదు. కారణ మేమన: జీవాత్మ, ఆవిర్భూత స్వరూపః=అభినిష్పన్న స్వరూపము గలదిగా జెప్పబడినది.

ఇంద్రు డొకనా డాత్మ నెరుగగోరి విరోచనునితోగూడి ప్రజాపతిని సమీపించెను. ప్రజాపతి యింద్రున కాత్మనుగురించి యుపదేశించెను. అతడు ముందుగా జాగ్రదవస్థకు సంబంధించిన యాత్మ నుపదేశించి, యనంతర మున క్రమముగా స్వప్న, సుషుప్తి, తురీయావస్థలకు సంబంధించిన యాత్మ నుపదేశించియుండెను. ఇట్లనేక పర్యాయము లాత్మజిజ్ఞాసాభావ ముతో తన చెంతజేరిన యింద్రునకు క్రమముగా నా యా యవస్థలందు ఆత్మ యెట్లుండునో గుర్తింపజేసి తుదకు ముక్తావస్థయందు పరమాత్మను బొంది జీవుడు స్వస్వరూపమున నుండునని చెప్పుటచే నీ దహర ప్రకరణ మున వర్ణింపబడిన యపహతపాప్మత్వాది ధర్మములు శుద్ధుడైన ముక్త జీవునియందును సంభవములు కావచ్చును. కాబట్టి దహర శబ్దము జీవాత్మ వాచక మేల కాదందురేని - అది యుక్తము కాదు.

అపహతపాప్మత్వము, సత్యసంకల్పము మున్నగు గుణములు జీవునకు స్వాభావికములు కాదు. పరబ్రహ్మ సంబంధముచే నతని కొకట గలిగిన గలుగవచ్చును. దహరప్రకరణమున వర్ణింపబడిన ధర్మములు

స్వాభావికము లగుటచే నయ్యవి పరమాత్మయందే వర్తించును. అందు వలన దహరశబ్ద మిట పరమాత్మవాచక మనియే యెంచవలెను. (౧౯)

అటులయిన దహరప్రకరణమున ప్రజాపతివాక్యములందు జీవాత్మ యేల పరామర్శింపబడిన దందురేని –

అన్యార్థ శ్చ పరామర్శః ౧-౩-౨౦

(సూత్రమునందలి 'చ'కారము జీవాత్మ దహరపదముచే జెప్పదగ దని బోధించుటకే.)

పరామర్శః చ=ఈ ప్రకరణమున సంప్రసాద శబ్దముచే జీవాత్మ గ్రహింపబడుట, అన్యార్థః = జీవాత్మకంటె భిన్నమగు పరమాత్మను బోధించుటకే యని సూత్రార్థము.

సుషుప్తియందును, ముక్తియందును జీవాత్మ యే పరమాత్మను బొంది స్వస్వరూపమున నుండునో యా పరంజ్యోతి పరమాత్మ జీవాత్మ కాదు. అది జీవాత్మకంటె భిన్నము. అయ్యదియే దహరశబ్దవాచ్యము. అని యిట్లు బోధించుటకే దహరవాక్యములందు జీవాత్మ పరామర్శింప బడినదని భావము. (౨౦)

మహర్షి మరియొక శంక కిట్లు సమాధానమును సూత్రించు చున్నాడు :

అల్పశ్రుతే రితి చే త్తదుక్తమ్ ౧-౩-౨౧

అల్పశ్రుతేః = వాక్యమునం దల్పత్వము వర్ణింపబడుటవలన, దహరశబ్దము జీవవాచకమే। ఇతిచేత్=అందురేని, తదుక్తమ్ = ఇందుకు సమాధానము పూర్వమే చెప్పబడినది.

'దహరోఽస్మి న్నంతరాకాశః' ఛాం. ౮-౧-౧.

'హృదయకమలమునందలి యాకాశ మల్పము (దహరము) అని యనుటచేత దహరాకాశము బ్రహ్మవాచక మెట్లగునందురేని,

'అర్భకౌక స్తావత్.....వ్యోమవచ్చ'(౧-౨-౭.) అను సూత్రమున నిందులకు సమాధానము చెప్పబడినది.

పరబ్రహ్మ పరమాత్మ సర్వవ్యాపకమై యనంతమైనను హృదయ కమలము నుపాధిగా నెంచి దహర (అల్ప) మని వర్ణింపబడినది. ఉపాస కునకు నుపాస్యమగు బ్రహ్మము సులభముగా బోధపడునిమిత్త మట్లు వర్ణింపబడినదని భావము. కాబట్టి దహరాకాశము బ్రహ్మవాచకమే యగును. కాని, జీవవాచకము కాదని సూత్రార్థము. (౨౧)

అనుకృతే స్తస్య చ ౧-3-౨౨

తస్య = పరబ్రహ్మముయొక్క, అనుకృతేశ్చ = హృదయోపాధి ంకరించుటవలనను, అల్పశ్రుతి సంగతము కాగలదు.

ఘటాదులందుండు నాకాశము ఘటాద్యాకారముల ననుకరించు చున్నదో యన, లోకమునందు 'ఘటాకాశము, మఠాకాశము' నను వ్యవ హారము చూచుచున్నాము. అట్లే వ్యాపకమగు పరమాత్మయు హృదయ పుండరీకోపాధి ననుకరించుచున్నట్లు కల్పించి పరిచ్ఛిన్నమని వ్యవహరింప బడినదని భావము. అందువలన బ్రహ్మస్వరూపమే యల్ప మని యెంచ రాదు. (౨౨)

అపి చ స్మర్యతే ౧-3-౨3

ఉపనిషద్వాక్యములందేకాక స్మృతులందును అటనట పరమేశ్వరు డల్పుడైనట్లు వర్ణింపబడుటయు జూడనగునని సూత్రార్థము.

'ప్రశాసితారం సర్వేషా మణీయాంస మణో రపి
రుక్మాభం స్వప్నధీగమ్యం విద్యా త్తం పురుషం పరమ్'

మను. ౧౨-౧౨౨.

'పరమపురుషుడు స్వప్నధీగమ్యుడు, రుక్మాభుడు, అల్పముకంటె నల్పుడు, సర్వప్రకాశకుడు నని యెరుంగవలెను.' ఇట్లు స్మృతులయం దును, నుపనిషత్తులందును బ్రహ్మము అల్పము - సూక్ష్మము - గా వర్ణింప బడుటచేత దహరాకాశము పరబ్రహ్మవాచక మనియే గ్రహింప వలయును. (౨౩)

షష్ఠాధికరణము

పరమాత్మ యుపనిషత్తులం దంగుష్ఠమాత్రు డనియు జెప్పబడి యుండుటను నిరూపించుటకు నధికరణాంతర మారంభించుచున్నాడు.

శబ్దా దేవ ప్రమితః   ౧-౩-౨౪

శబ్దాదేవ = ఉపనిషద్వాక్యములవలననే, ప్రమితః = పరిమితముగా జెప్పబడిన పురుషుడును, పరబ్రహ్మమే యగు నని సూత్రార్థము.

'అంగుష్ఠమాత్రః పురుషో మధ్య ఆత్మని తిష్ఠతి'
ఈశానో భూతభవ్యస్య న తతో విజుగుప్సతే ఏతద్ వై తత్'
కఠ. ४-౧౨.

'భూతభవిష్యద్వర్తమానముల కీశుడైన పురుషుడు అంగుష్ఠ మాత్రుడు, శరీరమధ్యమున నున్నాడు.'

ఇందు వర్ణింపబడిన పురుషుడు శరీరమునం దున్నాడనియు, నంగుష్ఠపరిమితు డనియు వర్ణింపబడుటచే నంగుష్ఠమాత్రుడు జీవుడు కావచ్చు నని శంకింప ననువగును; కాని యిట పరమాత్మయే గ్రహింప నగును. జీవుడు భూతభవిష్యద్వర్తమానముల కీశుడు కాడు. భూతభవ్యము లను వశమునం దుంచుకొని నియమించు శక్తి పరబ్రహ్మ పరమాత్మకే గలదు. కాబట్టి యంగుష్ఠమాత్ర పదము పరబ్రహ్మమునే సూచించును.

మనుజుల హృదయ మించుమించుగా నంగుష్ఠ (బొటనవ్రేలు) ప్రమాణ మని యభిజ్ఞుల మతము. అట్టి హృదయమునం దంతర్వర్తియై యున్న బ్రహ్మ మంగుష్ఠమాత్ర మని చెప్పబడినది. సర్వేశ్వరత్వము పర బ్రహ్మ పరమాత్మకే కలదని వేదముకూడ నంగీకరించును. 'యో భూతంచ భవ్యంచ సర్వం య శ్చాధితిష్ఠతి' అథర్వ. ౧౦-౮-౪-౧. (౨౪)

వ్యాపకమగు బ్రహ్మము దేనిపోలికచే నంగుష్ఠమాత్ర మని చెప్ప బడిన దన :

హృద్యపేక్షయా తు మనుష్యాధికారత్వాత్ ౧-౩-౨౫

మనుష్యాధికారత్వాత్=శాస్త్రము మనుజుల నుద్దేశించి రచియింప బడుటవలన, బ్రహ్మము, హృద్యపేక్షయాతు=హృదయమునం దుండుటం బట్టి యంగుష్ఠమాత్ర మని వర్ణింపబడినదని సూత్రార్థము.

శాస్త్రము మనుష్యులకొఱకై వ్రాయబడినది. మనుజుల హృదయ మించుమించుగా నంగుష్ఠపరిమాణము గలదిగా నెంచబడును. పరబ్రహ్మ హృదయమున నున్న ట్లనేక పర్యాయములు చెప్పబడినది. యోగులు, నుపాసకులు హృదయమునందే బ్రహ్మము నుపాసింతురు - సాక్షాత్కారము జేసికొందురు. అందువలననే వ్యాపకమయినను బ్రహ్మ మంగుష్ఠమాత్ర మని వర్ణింపబడినది. (౨౫)

బ్రహ్మము హృదయగత మగుటచే హృదయమాత్ర మనబడిన యెడల, నది హృదయమునకు వెలుపల నుండదా? అయ్యది వ్యాపకము కదా! యన :

తదుపర్యపి బాదరాయణః సంభవాత్ ౧-౩-౨౬

సంభవాత్ = వ్యాపకమై బ్రహ్మము హృదయమునందు తన్మాత్ర

ముగ నుండుట సంభవమే కావున, తదుపర్యపి=హృదయమునకు వెలుప లను అది యుండు నని, బాదరాయణః=బాదరాయణుని మతము.

పరబ్రహ్మము హృదయమునం దుండి హృదయమాత్ర పరిమా ణముగలది యగుచో నయ్యది వ్యాపకము కాజాలదు. అది పరిచ్ఛిన్న మగును. అట్టి బ్రహ్మము జగజ్జన్మస్థితిలయములకు కారణము కాజాలదు. అందువలన బ్రహ్మము వ్యాపక మని యంగీకరించుట సర్వతంత్ర సిద్ధాం తము. బ్రహ్మము హృదయమునకు వెలుపలను గలదు. అయినను వ్యాపక బ్రహ్మము హృదయమాత్ర మని గౌణముగా జెప్పబడుటయు సంభవమే యని బాదరాయణుని మతము. (౨౬)

(శ్రీ శంకరాచార్య ప్రభృతులు కొంద రీసూత్రమున గల 'తదు పర్యపి' అను పదమునకు 'మనుజులకు పై నుండు దేవతలకుగూడ బ్రహ్మ విద్యలో నధికార మున్న'దని యర్థము చెప్పి యింద్రాదిదేవతలకు కర్మాధి కారము కూడ సంభవమే యని యే మేమో సాధించియున్నారు; కాని యీ సూత్రమునందలి తచ్ఛబ్దముతో పూర్వసూత్రమునందలి 'హృద్యపే క్షయా' యను పదమును గ్రహింపక, 'మనుష్యాధికారత్వాత్' అను సమస్తపదములోని యేకదేశమైన మనుష్యశబ్దమును గ్రహించుట న్యాయ విరుద్ధము.)

కర్మణి విరోధ ఇతిచే న్నానేక ప్రతిపత్తే ర్దర్శనాత్ ౧-౩-౨౭

పరబ్రహ్మము వ్యాపకమైనచో, కర్మణి = జగద్రచనాత్మకకర్మము నందు, విరోధః = విరోధము కలుగును. ఇతిచేత్ = అనియందురేని, అనేక ప్రతిపత్తేః = బ్రహ్మమునం దనేకశక్తు లున్న ట్లంగీకరించినందున, దర్శనాత్ = శ్రుతి స్మృతులలో నట్లే చూడబడుటవలనను, న = కర్మ విరోధ మనుట తగదు.

పరబ్రహ్మ పరమాత్మ వ్యాపకమగుటచే నందు క్రియ గలుగనేరదు. అందువలన నయ్యది ప్రకృతియందు క్రియాహేతుకమగు పరిణామమును కలిగింపనేరదు. ప్రకృతిలో పరిణామము కలుగని పక్షమున సృష్టియేర్పడ జాలదు. వ్యాపకమగు బ్రహ్మము నిష్క్రియ మగుటవలన నది సృష్టిస్థితి లయములకు కారణము కాజాలదని సిద్ధమగుచున్నది. కాబట్టి వ్యాపక బ్రహ్మము హృదయాంతరముననుండి హృదయమాత్ర మనబడుచున్న దనుట జగదుత్పత్తిక్రియకు విరుద్ధము కాగలదందురేని, అది యుక్తము కాదు. కారణమేమన:

వ్యాపకబ్రహ్మమునం దనేకశక్తు లున్నవి. ఆ శక్తులమూలమున నయ్యది జగదుత్పత్తిస్థితిలయములకు హేతువు కాగలదు. - 'పరబ్రహ్మము వ్యాపకమగుటచే నది నిష్క్రియమగును. ప్రకృతియందు క్రియ గలిగింప జాలదు. కాబట్టి ప్రకృతి మహదహంకారాదిరూపమున బరిణమింపదు. కాగా సృష్టి యేర్పడదు.' - అని శంకింప బనిలేదు. అనేక శక్తియుక్త దగు జీవుడు శరీరమున నొకచో హృదయముననుండి కదలక మెదల కయే శరీరమునం దంతటను క్రియలు గలిగించునట్లు పరబ్రహ్మ పర మాత్మయు తన దివ్యశక్తులద్వారమున ప్రకృతియందు క్రియామూలకపరి ణామము నుద్భవింపజేసి జగద్రచనకు కారణమగుచున్నది. అందులకై తాను స్వయముగ క్రియావంతము గా నవసరముండదు. పరమాత్మయం దట్టి శక్తియుక్తులు గలవనుటకు మంత్రమే ప్రమాణము:

"విష్ణోర్నుకం వీర్యాణి ప్రవోచమ్' ఋ. ౧-౨-౨౪-౧.

'య స్యామితాని వీర్యాణి' ఋ. ౬-౨-౧౯-౨౧.

ఇంతేకాక క్రియారహిత మగు నొకవస్తువు మరియొకవస్తువునందు క్రియను గలిగింపజాలదను నియమ మొం దెందునులేదు. అయస్కాంతము తాను స్వయముగ కదలకయే సమీపమున నుండు సూదులలో చలనక్రియను

గలిగించుట ప్రత్యక్షసిద్ధము. అందువలననే సాంఖ్యశాస్త్రమున నిట్లు సూత్రింపబడినది,

'తత్సన్నిధానాత్ అధిష్ఠాతృత్వం మణివత్' ౧-౯-౬

పరమేశ్వరు డయస్కాంతమణివలె నిష్క్రియుడైనను తనకు సన్నిహితమైయున్న ప్రకృతియందు క్రియనుగలిగించి దానిని మహదహంకారాది రూపమున బరిణమింపజేసి జగత్తును నిర్మించుచున్నాడు. ఈ విషయమునే

'య ఇమం చ లోకం చ పరం చ లోకం
సర్వాణి చ భూతా న్యంతరో యమయతి.' బృ. ౩-౭-౧.

'ఈ లోకమును, పరలోకమును, సమస్తభూతరాశిని గూడ అంతర్యామియై నియమించుచున్నాడు' అని బృహదారణ్యకము స్పష్టముసేయుచున్నది. కాబట్టి వ్యాపకమైన పరబ్రహ్మము హృదయాంతరముననుండుటచే నంగుష్ఠమాత్రమని గౌణముగా వర్ణింపబడుట యుక్తమే. (౨౬)

సప్తమాధికరణము

వేరొక శంకకు సమాధానము :

శబ్ద ఇతి చేన్నాతఃప్రభవాత్ ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్ ౧-౩-౨౮

ప్రత్యక్షానుమానాభ్యాం = శ్రుతి స్మృతులవలన, వేదములు, అతః ప్రభవాత్ = పరమేశ్వరునివలననే యుత్పన్నములయినట్లు తెలియుచున్నందున, శబ్దే = వేదవిషయమున, ఇతిచేత్ = విరోధము గలుగునందురేని, న = అదియును సరికాదు.

నిష్క్రియము వ్యాపకము నగు పరబ్రహ్మమువలన ప్రకృతిపరి

ణామరూపమగు జగదుత్పత్తి సంభవమైనను వేదము లెట్లు సంభవింప గలవు ? అని యీ సూత్రమున గల శంకాభిప్రాయము.

అర్థయుక్తమగు కొండొకశబ్దరాశి వేదమనబడును. అయ్యది సర్గాది యందు సర్వజనులకు నుపకారము జేయ నెంచిన పరమేశ్వరు నుండి ప్రాదుర్భూతమైనదని సిద్ధాంతము. పరమేశ్వరుడు వ్యాపకుడు. అందువలన నతనికి శరీరముండదు. దంతతాల్వాద్యవయవము లసలేయుండవు. కాబట్టి శబ్దరాశిరూపమగు వేదము వ్యాపకపరబ్రహ్మమునుంచి యెట్లు ప్రాదుర్భ వింపగలదు ? అను శంకకు సమాధాన మిట్లు నుడువుదురు.

వ్యాపకుడగు పరమేశ్వరు డెట్లు సన్నిహితప్రకృతియందు పరి ణామకారకమగు క్రియ నుద్భవింపజేసి, మహదహంకారాది రూపమగు వివిధ ప్రపంచమును ప్రపంచింపజేయుచున్నాడో, అట్లే సర్గాదియం దభ్యుదయ నిఃశ్రేయసకారకములగు కర్మలందు మానవులకు ప్రవృత్తి కలుగుటకును. విరుద్ధకర్మలందు నివృత్తిగలుగుటకును ఆదిమహర్షుల హృదయకమలములందు పూర్వపూర్వకల్పములందువలె సార్థకములు, సస్వరములు నయిన వేదమంత్రములను స్ఫురింపజేయును. అట్లు స్ఫురిం చిన మంత్రములను క్రమముగా నామహర్షు లుచ్చరించి పఠింతురు. అందు వలననే మహర్షులు మంత్రద్రష్టలని చెప్పబడుచున్నారు. వారు మంత్ర కర్తలు కారు. రచయిత పరమేశ్వరుడే. ఇందుకు ప్రమాణములు వేదములు, వేదపాఠకులయిన మహర్షులు చెప్పిన వాక్యములును. సూత్రమునందలి ప్రత్యక్షపదమునకు వేదము (శ్రుతి), అనుమానపదమునకు స్మృతియనియు నర్థము.

వేదము లీశ్వరీయము లనుటకు ప్రమాణములు :

'తస్మాద్యజ్ఞాత్ సర్వహుత ఋచః సామాని జజ్ఞిరే
ఛందాంసి జజ్ఞిరే తస్మాద్ యజుస్తస్మా దజాయత'

ఋ. ౮-౪-౧౮-౯.

'ప్రజాపతి రిదంశాస్త్రం తప సై వాసృజత్ ప్రభుః
తథైవ వేదాన్ ఋషయః తపసా ప్రతిపేదిరే'

మ. ౧౧.౨౪౩.

ఇట్లు శ్రుతి స్మృతులురెండును, వేదములు పరమేశ్వరునుండి లభించినట్లు, ఋషులు వానిని బొంది ప్రకటించినట్లును స్పష్టముగజెప్పు చున్నవి. కాబట్టి వ్యాపకపరబ్రహ్మమునుండి వేదము లుత్పన్నములయిన వనుటలో నెట్టి వైరుధ్యమును లేదని భావము. (౨౮)

అత ఏవ చ నిత్యత్వమ్   ౧-౩-౨౯

అత ఏవచ = మరియు నందువలననే, నిత్యత్వమ్ = వేదములు నిత్యములు.

పరబ్రహ్మ పరమేశ్వరుడు స్వామి. అతడు నిత్యుడు. అందువలన నతని సొమ్ము (స్వమ్ - ధనము)కూడ నిత్యమే కావలసియున్నది. లేకున్న నత డెట్లు స్వామి? పరమేశ్వరుడు స్వామి. జీవులు, ప్రకృతియు నతని స్వమ్ము - సొమ్ము. అందు జీవులు భోక్తలు. ప్రకృతి వారికి భోగ్యము. జీవులు, ప్రకృతియు నిత్యములే కావున, భోక్తలయిన జీవులకు హితాహిత ముల నుపదేశించు శాసన మొండు నిత్యము కావలసియున్నది. ఆ యను శాసనమే వేదములు. అయ్యవి స్వరూప (తః) నిత్యములు కాకున్నను జగత్తువలెనే ప్రవాహ (తః) నిత్యములని తెలియవలెను. (౨౯)

వేదము లుత్పన్నము లయినందున నవి నిత్యము లెట్లగును? ప్రతి సర్గాదియందును ప్రళయమున నశించిన వేదములే మరల జనించును, కావున నిత్యము లందుమేని, నశించిన వేదములు భేద మిసుమంతయులేక మరల జనింపనేరవు. కావున నవి నిత్యములు కావన :

సమాన నామరూపత్వా చ్చావృత్తా వ
ప్యవిరోధో దర్శనాత్ స్మృతే శ్చ ౧-౩-౩౦

వేదములు, ఆవృత్తావపి=ప్రతిసర్గాదియందును పునరుత్పన్నమైనప్ప టికి, అవిరోధః=నిత్యములనుటలో నెట్టిదోషమును లేదు. కారణమేమన: సమాన నామరూపత్వాత్=వాని నామరూపములలో నెట్టి భేదము నుండదు. దర్శనాత్=మంత్రవర్ణములవలనను, స్మృతేశ్చ = మహర్షుల స్మరణరూప మగు ధర్మశాస్త్రమువలనను, పూర్వోత్తర సర్గలలో వేదములు సమాన ములే కాని, భిన్నములు కావని ప్రమాణితము లగుచున్నవి.

పరమేశ్వరు డీ సర్గాదియందు మహర్షులద్వారమున నే యే నామ ములు గల వేదముల నే యే క్రమముగలవిగా ప్రకటిత మొనర్చెనో, ఆ వేదములనే, ఆ నామములు గలవానినే, అట్టి క్రమము గలవానినే రాబోవు సర్గాదులందును బ్రకటింపజేయును. వానిలో నెట్టి భేదము నుండదు. ఋగ్వేదము, యజుర్వేదము, సామవేదము, అథర్వవేదము - ఇవి వేద నామములు.

'అగ్నిమీళే పురోహితమ్' ఇత్యాది వానిక్రమము. ఈ నామము లందుకాని, మంత్రములలోని వర్ణక్రమమునందుకాని యెట్టి భేదము నుండ దని భావము.

భగవంతుడు సర్వజ్ఞుడు, సర్వశక్తిమంతుడును. కావున నతని సృష్టియందుకాని అనుశాసనరూప మగు వేదమునందుకాని యెట్టిభేదము నుండదు. అనుశాసనమున నిసుమంతభేదము కలిగినను నతని త్రికాలజ్ఞ తకు భంగము వాటిల్లును. భగవంతుడు త్రికాలాబాధ్యుడు కాబట్టి యతని యం దుండు జ్ఞానముకూడ త్రికాలములం దేకరూపముగానే యుండును. ప్రతి సృష్టియందును పదార్థములనుగూడ పూర్వపూర్వ సృష్టులందువలెనే నిర్మించును. వేదములం దిట్లే చెప్పబడియున్నది :

'సూర్యాచంద్రమసౌ ధాతా యథాపూర్వ మకల్పయత్
దివంచ పృథివీం చాంతరిక్ష మథో స్వః' ఋ. ౧౦-౧౯౦-౩.

'సూర్యచంద్రులు, దినము, పృథివి, అంతరిక్షము నన్నియు పూర్వమువలెనే విధాత రచియించెను.'

ఈ జగద్విజ్ఞానమే వేదము. కావున నందునను నామరూప భేద మిసుమంతయు లేకయే పూర్వసర్గమునందువలె నీ సర్గమునందును బ్రకటింపబడు ననుట సత్యము. నామరూపభేదము లేని విధమున వేదములు బ్రకటింపబడుటచే నవి నిత్యము లనబడుచున్నవి. సృష్టి ఉత్పత్తి, వినాశములు గలదయ్యు నెట్లు ప్రవాహనిత్యమో, యట్లే వేదములును ప్రవాహనిత్యము లని భావము. శ్రుతి స్మృతులే యిందుకు బ్రమాణములు.

'తస్మై నూన మభిద్యవే వాచా విరూప ! నిత్యయా
వృష్ణే చోదస్వ సుష్టుతిమ్' ఋ. ౬-౫-౨౫-౬.

'విరూప !=విశిష్టరూపవిద్వన్! నీవు, నూనం = నిశ్చయముగా, అభిద్యవే=వ్యాపకుడును, వృష్ణే=కర్మఫలప్రదాతయు నగు, తస్మై=ఆ పరమేశ్వరునకు, నిత్యయా వాచా = నిత్యమగు వేదవాణితో, సుష్టుతిం=శుభమగు స్తుతిని, చోదస్వ=చేయుము.'

ఈ మంత్రమున వేదవాణి నిత్యమని స్పష్టముగ జెప్పబడినది. ఇట్లే స్మృతులందును గననగును.

'అగ్నివాయు రవిభ్యస్తు త్రయం బ్రహ్మ సనాతనమ్
దుదోహ యజ్ఞసిద్ధ్యర్థం, ఋగ్యజుస్సామ లక్షణమ్'మను. ౧-౨౩.

'ఋగ్యజుస్సామలక్షణములుగల నిత్యవేదమును, అగ్ని, వాయువు, రవి యను ఋషులద్వారమున యజ్ఞసిద్ధికొఱకు పరమేశ్వరుడు ప్రకటించియున్నాడు.

'అనాది నిధనా నిత్యా వాగుత్సృష్టా స్వయంభువా
ఆదౌ వేదమయీ దివ్యా యతః సర్వాః ప్రవృత్తయః'

మ. భా. ౧౨-౨౩౩-౨౪.

ఇట్లు వేదములు ప్రతి సర్గాదియందు నుత్పన్నములైనను నవి నిత్యములే యని సూత్రాభిప్రాయము. (౩౦)

అష్టమాధికరణము

శాస్త్రమును జదువ నధికారులు మనుజులే యని యింతకుపూర్వమే వర్ణింపబడినది. అందు మనుష్యపదము మానవుల కెల్లరకును వర్తించును. అయ్యది బ్రహ్మ క్షత్రియ వైశ్యులకు మాత్రమే యన్వయించు ననుట యుక్తము కాదని నిర్ణయించుటకుగాను ముందుగ జైమిని చెప్పునట్టి 'శూద్రునకు శాస్త్రమున నధికారము లేదు' అను పూర్వపక్షసూత్రమును మహర్షి వర్ణించుచున్నాడు:

మధ్వాది ష్వసంభవా దనధికారం జైమినిః ౧-౩-౩౧

మధ్వాదిషు=వేదప్రచారకులగు మధుచ్ఛందాది ఋషులలో, అసంభవాత్=శూద్రయోని సంజాతు డుండుట సంభవము కాదు. కావున, అనధికారం=శాస్త్రపఠనమున శూద్రున కధికారము లేదు - అని, జైమినిః = జైమినిముని మతము.

భూతలముననుండు మానవులెల్లరు నార్యులు, దస్యులు (విజానీహ్యార్యాన్ యేచ దస్యవః) నని రెండుతెగలలో గణింపనగుదురు. శబ్ద ప్రమాణము (వేదము) నంగీకరించువా రార్యులు, శబ్దము నంగీకరింపక అవ్రతులై యుండువారు దస్యులు ననబడుదురు. ఆర్యులు మరల చతుర్విధములుగ వ్యవహరింప నగుదురు. బ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు, వైశ్యులు, శూద్రులు. ఈ చతుర్విధవ్యవస్థయే వైదికవర్ణవ్యవస్థ యనబడును.

'బ్రాహ్మణో உస్య ముఖ మాసీత్, బాహూ రాజన్యః కృతః
ఊరూ తదస్య యద్వైశ్యః, పద్భ్యాం శూద్రో உజాయత'
యజు. ౩౧-౧౧, ఋ. ౧౦-౯౦-౧౨.

'మానవులెల్లరు నొక పురుషరూపమున దోల్పబడుదురేని ముఖముం బోలినవారు బ్రాహ్మణులు, బాహువులకు సదృశులు క్షత్రియులు, ఊరువులకు సములు వైశ్యులు, పాదసమానులు శూద్రులుగ వ్యవహరింపబడ దగుదు'రని మంత్రార్థము. ఇట్లు వ్యవహరింపబడదగువారిలో మొదటి మూడు వర్గములకు జెందినవారే శాస్త్రాధ్యయనమున కర్హులనియు, శూద్రులర్హులు కారనియు జైమినిముని యభిప్రాయపడుచున్నాడు. వేదమంత్రములను ప్రచారముచేసిన మధుచ్ఛందాది మహర్షులలో శూద్రులు లేనందున శూద్రులు వేదాధ్యయనమున కర్హులు కారని జైమినివాదము. (౩౧)

ఈ వాదమును బలపఱచుట కింకొక హేతువు :

జ్యోతిషి భావా చ్చ ౧-౩-౩౨

జ్యోతిషి = 'జ్యోతిః' అను పదముతోగూడిన మంత్రమునందు, భావాచ్చ = త్రివర్ణులైన బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యుల పేర్కొనబడినందునను, వారికే శాస్త్రముం జదువు నధికారముణ్న దని సూత్రార్థము.

'యస్మా న్న జాతః పరో உన్యో అ స్తి
య ఆవివేశ భువనాని విశ్వా
ప్రజాపతిః ప్రజయా సంరరాణ
స్త్రీణి జ్యోతీంషి స చ తే స షోడశీ' యజు. ౮-౩౬.

'జగద్రచయితయు,వ్యాపకుడును, అద్వితీయుడు నగు నా పరమాత్మ, త్రీణి=మూడు వర్ణములవారి నుద్దేశించి, జ్యోతీంషి=వేదములను, నిర్మించియున్నాడు' అని మంత్రాభిప్రాయము. మరియును –

'స్తుతా మయా వరదా వేదమాతా
ప్రచోదయన్తాం పావమానీ ద్విజానామ్' అథ. ౧౯-౭.౭౧-౧.

'ద్విజులను పవిత్రమొనర్చు వేదమాత' యని యీ మంత్రమున వర్ణింపబడుట చూచినను శూద్రులకు వేదాధ్యయనాధికారము లేదని తెలియుచున్నట్లు జైమిని యభిప్రాయమును మహర్షి - వ్యాసుడు పూర్వపక్షముగా సూత్రములందు ప్రదర్శించి, యిపుడు తన యభిప్రాయమును చెప్పుచున్నాడు. (౩౨)

భావంతు బాదరాయణోఽస్తి హి ౧-౩-౩౩

తు=జైమిని వాదము సరికాదు, భావం = శూద్రులకును వేదాధ్యయనాధికార మున్నది. అని, బాదరాయణః = వ్యాసునిమతము - స్వసిద్ధాంతము. హి = కారణమేమన, అస్తి = మధుచ్ఛందాదులలో శూద్రుడును గలడు.

వేదమంత్రార్థములను ప్రచారమొనర్చిన మధుచ్ఛందాది మహర్షులలో శూద్రు డెవడేని ఉన్నపక్షమున శూద్రులకును వేదాధ్యయనాధికారమున్నదనియే నుడువవలెను. వేదప్రచారకులగు ఋషులలో శూద్రులును గలరు. కాబట్టి శూద్రులకును శాస్త్రాధ్యయనాధికార మున్నది.

ఇలూషాపుత్రు డైలూషుడు కవషుడని ప్రసిద్ధి బొందినవాడు - శూద్రయోనిసంజాతు డొకడు 'అపోనప్త్రీయ' మను పేరుగల సూక్తమును ప్రచారముచేసియున్నాడు. ఈ సూక్తము ఋగ్వేదమునందలి దశమ మండలమున (౩౦ సూ) జూడనగును. ఈ సూక్తము కవషున కెట్లు లభించినదో యైతరేయబ్రాహ్మణమున జూడనగును.

'ఋషయో వై సరస్వత్యాం సత్రమాసత
తే కవష మైలూషం సోమాదనయన్

దాస్యాః పుత్రః కితవో உబ్రాహ్మణః కథం
నో మధ్యే దీక్షిష్టేతి తం బహిర్ధన్వో దహన్
అత్రై 9 నం పిపాసా హన్తు, సరస్వత్యా ఉదకం
మాపాదితి, స బహిర్ధన్వో దూఢః
పిపాసయా వి త్తః ఏతదపోన ప్త్రీయ మపశ్యత్' ఐ.బ్రా. ౨-౩-౧.

'ఋషులు సరస్వతీ నదీతీరమున సత్ర మాచరింపబూనిరి. వారిలో విలూషాపుత్రు డై లూషుడు - కవషుడనువాడుండుట జూచి వానిని సోమము నకు దూరమొనర్చిరి. 'దాసీపుత్రుడు, కితవుడు, అబ్రాహ్మణుడు. వీ డెక్కడ మనమధ్య దీక్షితుడై నాడురా?' అనుచు బహిర్ధన్వుడా కవషుని దూరము గొంపోయి యట వదలి 'ఇత డిట పిపాసతో జచ్చుగాక, సరస్వతీజల మిత నికి లభింపకుండుగాక!' అని మరలి వచ్చెను. అంతట నా కవషు డట పిపాసావిద్ధుడై 'అపోన ప్త్రీయమును దర్శించెను.'

ఈ యైతరేయ బ్రాహ్మణ వర్ణిత వృత్తమును జూచినపుడు శూద్ర ర్షియు మంత్రార్థజ్ఞాత యైనట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కాబట్టి వేదమును జదువు నధికారము శూద్రసంజాతులకు లేదనుట తగదని వ్యాసమహర్షి సిద్ధాంతము.

ఇంతేకాక వేదములు మనుజులకెల్లరకు శ్రేయస్సునుగూర్ప నవ తీర్ణములై, బ్రాహ్మణ శూద్రాది భేదమును పాటింపక యెల్లరకు సమాన ముగ నుపకరించునవగునట్లు మంత్రవర్ణములే చెప్పుచున్నవి. చూడుడు :

'రుచం నో ధేహి బ్రాహ్మణేషు
రుచం రాజసు నస్కృధి
రుచం విశ్యేషు శూద్రేషు
మయి ధేహి రుచా రుచం' యజు. ౧౮-४౮.

'ప్రియం మాకృణు దేవేషు, ప్రియం మాకృణు రాజసు,
ప్రియం సర్వస్య పశ్యత, ఉత శూద్ర ఉతార్యే'

అథ. ౧౯-౬-౬౨-౧.

ఈ మంత్రములందు బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య శూద్ర శబ్దములు సమముగా గ్రహింపబడి యెల్లరకు సమానశ్రేయస్సును కామించుచున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఇట్టి ప్రమాణములు వేదములం దెల్లయెడల నుండ శూద్రునకు వేదాధ్యయనముసేయు నధికారము లేదనుట తగదు.

మనుష్యమాత్రునకు వేదాధికార మున్న దని స్పష్టముగ జెప్పు మంత్రమును గలదు.

'య థేమాం వాచం కల్యాణీ మావదాని జనేభ్యః
బ్రహ్మ రాజన్యాభ్యాం, శూద్రాయ చార్యాయ చ,
స్వాయ చారణాయ చ, ప్రియో దేవానాం
దక్షిణాయై దాతు రిహ భూయాసమ్,
అయం మే కామః సమృధ్యతామ్, ఉపమా ఉదో నమతు'

యజు. ౨౬-౨.

ఈ మంత్రము ద్వారమున వేదవిదు లి ట్లుపదేశింపబడుచున్నారు:

'యథా=ఏ విధముగ, ఇమాం = ఈ, కల్యాణీం = శుభకరమైన, వాచం=వేదవాణిని, జనేభ్యః=జనులకొఱకు, ఆవదాని = అంతట నుపదేశించుచున్నానో, యట్లే మీరు నుపదేశింపుడు. సర్వజను లన నెవరో మంత్రమున నిట్లు వివరింపబడినది. బ్రహ్మరాజన్యాభ్యాం=బ్రాహ్మణులకు, క్షత్రియులకు, శూద్రాయ=శూద్రులకు, అర్యాయ=వైశ్యులకు, స్వాయ=తనకు జెందినవానికి (స్వకీయుడైన ఆర్యునకు), అరణాయ చ=దస్యునకును-అని సామాన్య విశేష భేద పురస్సరముగా నెల్లజనులకు నుపదేశింపుడని యాజ్ఞాపించుచున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఇంతేకాక, దేవానాం = విద్వాంసులకు,

దక్షిణాయై దాతుః=దానముల నొసంగు కర్మయోగులకు, ఇహ=ఈ లోకమున, ప్రియో భూయాసమ్=ప్రియుఁడ నగునట్లు ప్రయత్నింతురు గాక। అదః=ఈ వేదవాణి, మా ఉపనమతు = వ్యర్థముకాకుండు గాక। అయం మమ కామః=ఈ నా యభిలాష, సమృధ్యతాం=బాగుగ వర్ధిల్లుగాక।'

పరమకృపాళువగు పరమేశ్వరుడు కల్యాణకరమగు వెదవాక్కు-వెల్లరకు నుపదేశింపవలసినదిగ వేదవిదుల నాదేశించుచున్న ట్లీ మంత్రమున స్పష్టమగుచున్నది. దీనింబట్టి మానవమాత్రులు వేదాధ్యయనమున కర్హులని సిద్ధమగుచుండ శూద్రులకు శాస్త్రమున నధికారము లేదనుట శాస్త్ర విరుద్ధము.

జ్యోతిష్మంత్రమున 'త్రీణి జ్యోతీంషి' అను పదప్రయోగ ముండుటచే బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యులకే శాస్త్రాధికార మున్నదనుటయు దగదు. మంత్రమునందలి జ్యోతిష్ట్వము శాస్త్రనిబంధనము కాదు. అయ్యది రమణీయచరణనిబంధన మనదగును. రమణీయచరణులు బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య పదవాచ్యు లగుదురు. అట్లే ఛాందోగ్యమున వర్ణింపబడినది.

'తద్ య ఇహ రమణీయచరణా అభ్యాశోహ
యత్తే రమణీయాం యోని మాపద్యేరన్
బ్రాహ్మణయోనిం వా క్షత్రియయోనిం వా
వైశ్యయోనిం వా' ఛాం. ౫-౧౦-౭.

(యోని రమణీయత్వ మిట నుపనయనాది సంస్కారములవలన నేర్పడు శోభనత్వముకాక వే రేమియులేదని తెలియవలెను.)

ఇట్లే 'స్తుతా మయా వరదా వేదమాతా' అను మంత్రవిషయమునను సమాధానము చెప్పుకొనవలెను. కాబట్టి బాదరాయణుని మతమున మానవ మాత్రులకు శాస్త్రమున నధికార మున్నదని స్పష్టమగుచున్నది.

వాస్తవమున పూర్వకాలమునందు సర్వజనులకు శాస్త్రాధ్యయనమున

కధికార ముండియే యుండెను. కాని, కాలాంతరమున, కొందఱు స్త్రీ, శూద్రులకు వేదశాస్త్రములం జదువు నధికారము లే దను మతభేదమును గల్పించి లోకమున నవిద్యను వ్యాపింపజేసిరి. బుద్ధిమంతు లీ మతము నెల్లపుడు నిరాకరించుచున్నట్లు శాస్త్రపరిశోధనమువలన స్పష్టము కాగలదు. వేదమంత్రములను ప్రచారమొనరించిన వ్యక్తులలో నెందరో స్త్రీలుకూడ నున్నట్లు వేదాధ్యయనము సేయువారికి తెలియనివిషయము కాదు. స్త్రీలు, శూద్రులు మంత్రద్రష్టలై యుండ వారికి శాస్త్రమున నధికారము లేదనుట న్యాయసంగత మెట్లగును? కావున మానవులెల్లరు శాస్త్రమున కధికారు లనియే సిద్ధాంతము. (౩౩)

ఇట్లు శాస్త్రాధ్యయనమున కధికార మెల్లరకు గలదని సిద్ధాంత మొనర్చి, మరియొక యుదాహరణము మూలమున బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య శబ్దములవలెనే శూద్రపదముకూడ జాతివాచకము కాదు; గుణవాచకమే యని మహర్షి ప్రతిపాదించుచున్నారు.

శుగస్య తదనాదరశ్రవణాత్ తదా
ద్రవణాత్ సూచ్యతే హి ౧-౩-౩౪

తదనాదరశ్రవణాత్=దానివలన (హంసవలన) గల్గిన యనాదరణమును వినుటవలన, అస్య=ఇతనికి (జానశ్రుతికి) శుక్=శోకము కలిగినది. తదాద్రవణాత్=ఆ శోకముచే బరువిడినందున, హి=రైక్వ దతనిని 'శూద్ర!' యని సంబోధించి బ్రహ్మవిద్య నుపదేశించియున్నాడు. అందువలన, సూచ్యతే=శూద్రపదము గుణవాచకమని సూచింపబడుచున్నది.

'ప్రాచీనకాలమున జానశ్రుతియని ప్రసిద్ధివడసిన వ్యక్తి యొకడుండెను. అతడు గొప్పదాత. అన్నదానము నధికముగా జేసినవాడు. సత్రములను నిర్మించినవాడు. ఒకనాటిరాత్రి యతడు విశ్రమించియున్న

యెదుట కొన్ని హంసలరుదెంచెను. పరస్పరసంవాదమున నా హంసలలో నొకటి రెండవదానితో 'ఓ భల్లాక్షి! జానశ్రుతి కీర్తి ద్యులోకమువలె నంతట వ్యాపించుచున్నది. దాని నుల్లంఘింపకుము సుమీ! లేకున్న నతడు తన తేజస్సుచే నిన్ను భస్మము చేయును' అనెను. అంతట నా భల్లాక్షుడు 'అరే! నీ వీ సాధారణ మనుష్యుని బండివాడైన రైక్వమహర్షి యంతటి గొప్పవానిగా బొగడుచున్నా వేల?' యని జానశ్రుతి ననాదరించెను....'

జానశ్రుతి యా సంవాదమును విని, యారువందల గోవులను, నొక రత్నమాలను, కంచరగాడిదలం బూన్చిన యొక రథమును తనవెంట దీసికొని, రైక్వర్షిని జేరి, 'మహాత్మన్! వీనిని గొని బ్రహ్మవిద్య నా కుపదేశింపుము' అని యర్థించెను. అంతట నా రైక్వుడు –

'తము హ పరః ప్రత్యువాచ
అహహ రే! త్వా శూద్ర! తవైవ సహ గోభి రస్త్వితి,
తదు హ పునరేవ జానశ్రుతిః పౌత్రాయణః
సహస్రం గవాం, నిష్కమశ్వతరీరథం, దుహితరం
తదాదాయ ప్రతిచక్రమే' ఛాం. ౪-౨-౩.

'అరే! శూద్ర! ఈ గోవులు, ఈ మాల, ఈ రథము నీవే గొని పొమ్ము' అనెను. అందులకా జానశ్రుతి మరల వేయి గోవులను, రత్నమాలను, అశ్వతరీ రథమును, తన కన్యను గొనివచ్చి రైక్వున కర్పించెను. అంతట నా రైక్వుడును –

'తస్యాహ ముఖ ముపోద్గృహన్ ఉవాచ
ఆజహా రేమాః శూద్ర! అనే నైవ ముఖే
నాలాపయిష్యథా ఇతి' ఛాం. ౪-౨-౫.

'ఆ కన్యాముఖమును పైకెత్తి చూచుచు ఓ శూద్ర! ఈ గోవులను నీవు దెచ్చితివి; కాని, ఈ కన్యామర్యాదను గాపాడుటకై నీతో మాటాడ

వలసివచ్చినది' అని యతనికి సంవర్గవిద్య మపదేశించినట్లు ఛాందోగ్యమున జూరదనగును.

హంసముఖమున తన యనాదరణను విని వదాన్యుడగు జానశ్రుతి బ్రహ్మవిద్యోపదేశము నందగోరి రైక్వుని సమీపింపగా నతడు జానశ్రుతిని 'శూద్ర!' యని పిలిచి బ్రహ్మవిద్య నుపదేశించియున్నాడు. శూద్రుడైన జానశ్రుతికి బ్రహ్మవిద్యను మహర్షి యుపదేశించినాడు. కావున శూద్రునకు శాస్త్రమున నధికారమున్నదని సిద్ధమగుచున్నది. మరియును, శూద్రశబ్దము గుణవాచకమే కాని, జాతివాచకము కాదనియు నీ ప్రసంగమువలననే ఋజువగుచున్నది. 'తనకుగాని, పరులకుగాని, కలిగిన శోకమును బాపుటకు దయనించువాడు శూద్రు' దని శూద్ర శబ్ద వ్యుత్పత్తి. పాణినీయ వ్యాకరణము ననుసరించి —

'శుచే ర్దశ్చ' ఉ. ౧౮౬. 'శుచ' ధాతువునకు 'ర' ప్రత్యయము, శుచ'కు దీర్ఘము, 'చ' కారమునకు 'ద' కారము చేర్చిన శూద్రపద మగుచున్నది. పరులదుఃఖములను సహింపనేరక సేవాశుశ్రూషాదులద్వారమున దాని నపనయించుట కెవడు నిరంతరము శోకించునో - చింతించునో - వాడు శూద్రుడు.

'శుచాద్రవతి - శోక మపనయితుం వా ద్రవతీతి శూద్రః'

కావున వ్యాకరణశాస్త్రము ననుసరించి చూచినను శూద్రపదము జాతివాచకము కాక గుణవాచకమే యని తెలియుచున్నది. అందువలననే —

'తేన తుల్యం క్రియాచేద్వతిః' అ. సూ. ౫-౧-౧౧౫.

అను సూత్రమునకు భాష్యము వ్రాయుచు, పతంజలి మహర్షి బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య శూద్ర శబ్దముల నిట్లు నిర్వచించియున్నాడు :

'సర్వ ఏతే శబ్దా గుణ సముదాయేషు వర్తన్తే
బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యః శూద్ర ఇతి.'

'బ్రాహ్మణాది శబ్దములు గుణసముదాయముననే వర్తించును కాబట్టి యీ శబ్దములు జాతివాచకములు కావనుట సుస్పష్టము. (౩౪)

శోకశ్రవణమువలన శూద్రశబ్దము గుణవాచక మనియు, శూద్రునకు శాస్త్రమున నధికార మున్నదనియు నిరూపించి, శూద్రుడైన జానశ్రుతి యైశ్వర్యాదులవలన రాజన్యుడయ్యెనని యీ సూత్రమున వర్ణించుచున్నాడు.

క్షత్రియ త్వావగతే శ్చోత్తరత్ర
చైత్రరథేన లింగాత్   ౧-౩-౩౫

ఉత్తరత్ర=రాజ్యాదిప్రాప్తికి తదుపరి, క్షత్రియత్వావగతేః=క్షత్రియత్వము లభించినందున, (జానశ్రుతికై ప్రయోగించిన శూద్రపదము గుణవాచకమే) చైత్రరథేన లింగాత్ = చైత్రరథము (కంచరగాదిదలం బూన్చిన రథము)తో వచ్చుటయే యిందులకు హేతువు.

జానశ్రుతి శూద్రుడై జనించి యనంతరమున రాజ్యాభిషిక్తుడై క్షాత్రధర్మముతో వదాన్యుడై రాజ్యమును బాలించెను. అందువలననే (తరువాత క్షత్రియత్వప్రాప్తివలన) అని సూత్రింపబడినది. కర్మలమూలమున వర్ణ మేర్పడు ననుట స్మృతిసిద్ధము. కావుననే మహాభారతమున –

'న విశేషోఽస్తి వర్ణానాం సర్వం బ్రాహ్మ మిదం జగత్
బ్రహ్మణా పూర్వ సృష్టం హి కర్మభి ర్వర్ణతాం గతమ్'
మ. భా. శాం. ౧౮౮-౧౦.

'వర్ణములలో విశేష మొందును లేదు. జగత్తంతయు బ్రహ్మనిర్మితమే. బ్రహ్మచే సృష్టింపబడి, యనంతరము కర్మలద్వారమున వర్ణత్వము నందినది' యని చెప్పబడినది.

జానశ్రుతికి తరువాత క్షత్రియత్వము ప్రాప్తించిన దనుట కతడు చైత్రరథముతో రైక్వుని సమీపించుటయే కారణముగ జెప్పబడినది. అది

యెట్లన: అశ్వతరీరథము (కంచరగాడిదలచే నీడ్వబడు రథము) చిత్ర రథ మనబడును.

'రథ స్త్వశ్వతరీ యుక్తః చిత్ర ఇ త్యభిధీయతే'

'అశ్వతరీయుక్తరథము చిత్రరథ మనబడు' నని యభియుక్తుల వచనము. చిత్రరథమే చైత్రరథము. మహాభారతమున వనపర్వమునందు క్షత్రియులకు అశ్వతరీరథముతో సంబంధ మున్నట్లు చూడనగును.

కావున శూద్రుడైన జానశ్రుతి రాజ్యప్రాప్త్యనంతరమున క్షత్రియుడైనట్లు చైత్రరథమూలమున స్పష్టమగుచున్నది. ఇట్లు క్షత్రియుడైనను శోకగుణసంబంధమువలన నతనిని రైక్వుడు శూద్రపదముతో సంబోధించియున్నాడు. కాబట్టి శూద్రపదము గుణవాచక మనుట నిస్సందిగ్ధము. ఇట్లు శూద్రునకును శాస్త్రమున నధికార మున్న దనియే రాద్ధాంతము. (౩౫)

రైక్వుడు జానశ్రుతికి సంవర్గ విద్య నుపదేశించుటకు పూర్వము ఉపనయనసంస్కార మేల కావింప దన:

సంస్కారపరామర్శాత్ తదభావాభిలాపాచ్చ ౧-౩-౩౬

సంస్కారపరామర్శాత్=అధ్యయనమునకై యుపనయనము విధింపబడినందున, తదభావాభిలాపాచ్చ = బ్రహ్మవిద్యాప్రాప్తికి సంస్కారము చేయ నవసరములేనందువలనను, జానశ్రుతికి రైక్వుడు ఉపనయన మొనరింపలేదని సూత్రార్థము.

ఉపనయనము వేదాధ్యయనమునకు నియతమైన యంగము. విద్యోపదేశమున కనియతాంగము. విద్యోపదేశమునకు ముందు నియమముగ నుపనయన సంస్కారము జరుప నవసరములేనందుననే పిప్పలాదమహర్షి

'తాన్ హానుపనీయైవ తదువాచ' ఛాం. ౫-౧౧-౭.

తన చెంతజేరినవారికి నుపనయనసంస్కారము సేయకయే బ్రహ్మ విద్య నుపదేశించినట్లు ఛాందోగ్యమున జూడగలము.

శాస్త్రాధ్యయనమునకు నియమపూర్వకముగ ముందుపనయన మొనరింపబడును. కాని విద్యోపదేశమునకు శ్రద్ధాదిగుణములు నియతములు. జానశ్రుతియందు శ్రద్ధ, వినయము, సత్యభాషణాది గుణములు ఉన్నందున రైక్వుడతనికి నుపనయనసంస్కారమొనర్పకయే బ్రహ్మవిద్య నుపదేశించియున్నాడు. జానశ్రుతికి నుపనయనముచేయనంత మాత్రమున శూద్రునకు శాస్త్రమున నధికారము లేదనుట యుక్తిసంగతము కాదు. కాబట్టి మానవమాత్రునకు వేదాధ్యయనము చేయుట కధికారముండనే యున్నదని సూత్రాభిప్రాయము. (౩౬)

తదభావ నిర్ధారణే చ ప్రవృత్తేః   ౧-౩-౩౭

చ=మరియు, తదభావనిర్ధారణే=శాస్త్రాధ్యాసమున కభ్యంతరకరము లగు ననృతభాషణాది గుణములు లేవను నిశ్చయము కాగానే, ప్రవృత్తేః = అధ్యయనము చేయించుటకు బ్రవృత్తి కలిగినందున, శాస్త్రాధ్యయనమున శూద్రున కధికారమున్నదని సూత్రార్థము.

ఛాందోగ్యమున చతుర్థ ప్రపాఠకమునం దొక యితివృత్త మిట్లున్నది:

'జాబాలి సత్యకాముడు తల్లియైన జబాలచెంత జేరి 'అమ్మా! బ్రహ్మచర్యమును బాలించి శాస్త్రాధ్యయన మొనరింపబోవుచున్నాడ, నా గోత్ర మేమి?' యని యడిగెను. అందులకా జబాల 'తాత! యౌవనమున బహూచరించుచు నిన్ను గంటిని. నీ గోత్ర మేమో నాకును దెలియదు. నీ పేరు సత్యకాముడు, నా పేరు జబాల' అని చెప్పెను. సత్యకాము డంతట గోతమవంశజుడైన హారిద్రుమతుని జేరి, 'స్వామీ! మీ చెంత బ్రహ్మచర్యవ్రత మాచరించెద. దరిజేర్చుకొందురుగాక!' యని ప్రార్థించెను. మహర్షి

యందులకు 'సౌమ్య! నీ గోత్ర మేమి?' యని ప్రశ్నింపగా, స్వామీ! నా కది దెలియక తల్లి నడుగగా నామె, 'పరిచారిణినై బహూచరించుచు యౌవనమున నిన్ను గంటిని; నీ గోత్రము నాకును దెలియ' దని నుడివినది. నా తల్లి జబాల - 'నేను సత్యకాముడను' అని బదులు జెప్పెను. గౌతముడు సత్యకాముని ప్రత్యుత్తరమును విని, సౌమ్య! అబ్రాహ్మణు డిట్లు వివచింపజాలడు. సమిధలు తెమ్ము. నీ కుపనయన మొనర్చెద. సత్యమును వదలవై తివి' అని యతనిచే వేదాధ్యయనము చేయించెను.

ఈ యితివృత్తముయొక్క సార మిట్లు గ్రహింపనగును. బ్రాహ్మణుడు - వేదపఠనమున కధికారి యైనవాడే యిట్లు సత్యమును జెప్పును. అన్యుడు చెప్పజాలడు. సత్యమాడుట దేవతలకు వ్రతము.

'ఏతద్ధ వై దేవా వ్రతం చరంతి యత్ సత్యమ్' శత.౧-౧-౧-౫.

సత్యము చెప్పువాడు వేదాధ్యయనమున కనర్హు డెన్నడును కాడు. అందువలననే హారిద్రుమతుడు అజ్ఞాతకుల గోత్రుడైన సత్యకాముని సత్యవచనము కారణముగ నతని నుపనయించి శాస్త్రము నభ్యసింపజేసి యున్నాడు.

సత్యము, ఆర్జవము మున్నగు దివ్యగుణము లెవనియం దుండునో వాడే శాస్త్రాధ్యయనమున కధికారి. బ్రాహ్మణత్వాది వర్ణము లెట్లు గుణనిబంధనములో - గుణప్రయుక్తములో - యట్లే యధ్యయనాధికారము కూడ గుణనిబంధనమే యని గుర్తింపవలెను. ఇందు విచిత్రమేమియును లేదు. మంత్రద్రష్టయైన కవషు డెవడు? శూద్రుడు కాడా? ఐతరేయబ్రాహ్మణ రచయిత యగు మహీదాసుడు - ఇతరాపుత్రుడు శూద్రసంజాతుడు కాడా? కాబట్టి మానవులలో జేరినవారే కావున శూద్రజన్ములకును వేదాధ్యయనాధికార మున్నదనియే వ్యాసమహర్షి సిద్ధాంతము. (౩౭)

ఇందులకు మరియొక హేతువును ప్రదర్శించుచున్నాడు :

శ్రవణాధ్యయనార్థప్రతిషేధాత్ స్మృతేశ్చ ౧-౩-౩౮

(ఒకరు చదువుచుండగ మరియొకరు వినుట శ్రవణము. గురుముఖమున విని స్వయముగ పఠించుట యధ్యయనము. వేదవిహిత కర్మల ననుష్ఠించుట యర్థము.)

శ్రవణా......ప్రతిషేధాత్ = సత్యభాషణాదులు లేనివారికి శ్రవణాధ్యయనాదులు నిషేధింపబడుటవలన, స్మృతేశ్చ = స్మృతి - ఋషుల స్మరణ - వలనను, మానవులలో సత్యభాషణాది గుణములు గలవారికే యధ్యయనాధికార మున్నదని సూత్రార్థము.

'నాప్రశాంతాయ దాతవ్యమ్' శ్వేత. ౬-౨౨.

'ప్రశాంతచిత్తుడు కానివాని కీయరాదు.'

'నైత దచీర్ణ వ్రతో ఽధీతే' ముం. ౩-౨-౧౧.

'వ్రతాచరణసంపన్నుడు కానివా డధ్యయనము చేయడు.'

'విద్యాహవై బ్రాహ్మణ మాజగామ
గోపాయ మా శేవధిష్టే ఽహ మస్మి
అసూయకా యానృజవే ఽయతాయ
నమా బ్రూయా వీర్యవతీ తథాస్యామ్' నిరు. ౨-౧-౪.

'....అసూయగలవానికి, ఋజుత్వములేనివానికి, యతికానివానికి నన్ను చెప్పకుము. ఇట్టి దోషములు లేక సత్యభాషణాది గుణములు గల వానికి చెప్పిన నేను బలవతి నగుదు నని విద్యాదేవత చెప్పుకొనినది.'

ఇట్టి విధినిషేధములనుబట్టి చాతుర్వర్ణ్యమున నెవరైనను గుణవంతులైనవారు శాస్త్రాధ్యయనమునకు నధికారులే యని స్పష్ట మగుచున్నది. **వర్ణములు గుణనిబంధములుకాక** జాతిప్రయుక్తములయి త్రివర్ణులకే శాస్త్ర**మున నధికార మందుమేని** ఉపయుక్తగుణానువర్ణన మేల? విధినిషేధము **లెందులకు?** పరమేశ్వరుడు మానవులకెల్లరకు సమానుడు. వేదము లీశ్వ

రీయములు. అందువలన నెల్లరకు సమానముగ నధికార మున్నది. కాబట్టి బ్రాహ్మణులవలెనే శూద్రులకును శాస్త్రాధికార మున్న దని భావము. (౩౮)

ఇట శ్రీ శంకర, రామానుజ ప్రభృత్యాచార్యులు,

'శుగస్య....సూచ్యతే హి' (౧-౩-౩౪.) అను సూత్రము మొదలు 'శ్రవణా....ప్రతిషేధాత్' (౧-౩-౩౮.) అను సూత్రమువరకుగల యైదు సూత్రముల నొక యధికరణముగా విభజించి, దానికి 'అపశూద్రాధికరణ' మని నామకరణ మొనర్చి అందు శూద్రులకు శాస్త్రాధ్యయనాధికారము లేదని నిర్ణయించియున్నారు. ఈ నిశ్చయ మనాష్ష మనియే మానిశ్చయము. శ్రీరామానుజప్రభృతు లీ విషయమున శంకరభగవత్పాదుల ననుసరించి నట్లు తోచుచున్నది. శ్రీశంకరు లిట్టి నిర్ణయమును జేయుట కెంతో పరిశ్రమ మొనర్చినట్లు భాష్యపంక్తులను జూచినవారికి స్పష్టమగును. ఆచార్యులకు శూద్రపదవాచ్యులయెడ నింత వైరభావ మేల యుదయించినదో తెలియకున్నది.

'హృద్యపేక్షయా తు మనుష్యాధికారత్వాత్' (౧-౩-౨౫.) అను సూత్రమునకు భాష్యమొనరించుచు శాస్త్రము మనుష్యాధికారిక మని యంగీకరించి శ్రీ శంకరులు పదిసూత్రములకుతరువాత శూద్రులకు శాస్త్రమున నధికారము లేదనుట యెట్లు విచారసహము కాగలదు? శూద్రులు మనుష్యులలో చేరరా?

శూద్రుల కుపనయనాధికారము లేనందున శాస్త్రాధికారము లేదని చెప్పినారని యూహింతుమేని - అదియును కాదు.

'తదుపర్యపి....సంభవాత్' అను సూత్రమునగల 'తదుపర్యపి' యను పదమునకు మనుజులకంటె పైనున్న దేవతలని యర్థము చెప్పి, ఆ దేవతలకును బ్రహ్మవిద్యయం దధికార మున్నదని సాధించియున్నారు.

దేవతల కుపనయన ముండదు. అట్టివారికిని శాస్త్రాధికార మున్నదని సాధించిన శ్రీ శంకరులు, ఉపనయనాధికారము లేనందున శూద్రులు శాస్త్రమున కధికారులు కారని యెట్లు నిర్ణయించిరో దురూహ్యము.

'శ్రవణాధ్యయనార్థ ప్రతిషేధాత్' అను సూత్రమునకు భాష్య మొనర్చుచు శ్రీ శంకరులు తన భాష్యమున,

'అథాస్య వేద ముపశృణ్వతః త్రపు జతుభ్యాం శ్రోత్రప్రతిపూరణమ్.'

'వేదమును విను శూద్రుని చెవులు సీసముతోను, లక్కతోను నింపవలెను.'

'పద్యుహ వా ఏతచ్ఛ్మశానం యచ్ఛూద్ర స్తస్మాచ్ఛూద్ర సమీపే నాధ్యేతవ్యమ్.'

'శూద్రుడు శ్మశానమువంటివాడు. అందువలన నతనిచెంత వేదము వచదురాదు.'

'భవతి చ వేదోచ్చారణే జిహ్వాచ్ఛేదో, ధారణే శరీరభేదః.'

'శూద్రుడు వేదము నుచ్చరించిన జిహ్వ భిన్నమగును. వేదమును ధరించిన - స్పృశించిన - శరీరము భిన్నమగును.'

'శూద్రాయ మతిం న దద్యాత్:'

'శూద్రునకు జ్ఞానము కలిగింపరాదు'

అను వాక్యముల నుల్లేఖించియున్నారు.

'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ నేహ నానాస్తి కించన' అని యంతయు బ్రహ్మమే యనియు, జీవేశ్వరులు భిన్నులు కారనియు నద్వైతమును లోకమున చాటిన శ్రీ శంకరులకు శూద్రులయెడ నింతటి భేదబుద్ధి యేల కలిగినదో చెప్పజాలము. శాస్త్రాధ్యయనమునకై యత్నించు శూద్రుల కిట్టి యమానుషదండనల నేల యంగీకరించిరో యూహింపజాలకున్నాము.

మరియును శూద్రునకు శాస్త్రాధికారము లేదని సాధించుటకు ఛాందోగ్యమున వర్ణింపబడిన జానశ్రుతి క్షత్రియుడనియు, జాబాలి - వత్య కాముడు బ్రాహ్మణుడనియు సాధించుటకు శ్రీ శంకరులు తగు పాండిత్య మును ధారవోసిరి. కాని ఫలము శూన్యమనక తప్పదు.

జానశ్రుతి యితివృత్తమును దెలుపు ప్రకరణమునం దెక్కడను క్షత్రియపదము కాని, రాజన్యపదముకాని యతని నుద్దేశించి ప్రయోగింప బడినట్లు కానము. జానశ్రుతి క్షత్రియుడని చెప్పు స్పష్టోక్తి యుపనిషత్తునందు జూడజాలము. పైపెచ్చు, చెంతజేరి యుపదేశింపుడని యాచించిన జాన శ్రుతిని రైక్వ మహర్షి. 'శూద్ర!' యని అనేక పర్యాయములు సంబో ధించియుండుట స్పష్టముగ నుపనిషత్తులో జూడనగును. అట్టి పదప్రయో గమువలన జానశ్రుతి శూద్రుడని స్పష్టమగుచుండ నది కాదని, యతనిని జాతిక్షత్రియుడని సాధించుటకు శ్రీ శంకరు లెంతో ప్రయాసపడియున్నారు.

ఉపనిషత్తునందు జానశ్రుతి క్షత్రియుడని వచించు స్పష్టవచనము కానరానందున నతని జాతిక్షత్రియత్వమునుగూర్చి యాచార్యులు స్వయ ముగా శంకించి, 'జానశ్రుతికి తరువాత అభిప్రతారి యను నొక క్షత్రియుడు రైక్వునిచెంత జేరి సంవర్గవిద్య నభ్యసించియుండెను. అతడు క్షత్రియుడు కాబట్టి జానశ్రుతియు క్షత్రియుడై యుండవలెను' అని సమాధానమును జెప్పియున్నారు. ఆ యభిప్రతారి క్షత్రియు డనుటకు స్పష్టోక్తి లేమింజేసి యతని క్షత్రియత్వమునుగూడ స్వయముగనే శంకించి, 'నాటి యాజకు లలో ప్రసిద్ధివడసిన కాపేయునితో నభిప్రతారి యొకచో నేకపంక్తియందు భోజనార్థమై కూర్చుండియుండె ననియు, నా సమయమునందే యొక బ్రహ్మచారి యటకు వచ్చి వారిని భోజన మిమ్మని యాచించియుండెననియు, నందువలన నభిప్రతారి క్షత్రియుడై యుండె' నని సమాధానము చెప్పి యున్నారు. అభిప్రతారి క్షత్రియుడు కానిపక్షమున యాజకునితో భోజనా

ర్థమై సహస్థితియు, బ్రహ్మచారియే యాపింపబడుటయు జరుగదని యాచార్యు లభిప్రాయపడుచున్నారని భావము.

జానశ్రుతి క్షత్రియుడని సాధించుటకై శ్రీ శంకరులు కెంత ప్రయాసపడవలసివచ్చెనో పాఠకులు గమనింతురుగాక. ఇంతగా ప్రయత్నించినను నాచార్యులకు అభిప్రతారి జాతిక్షత్రియుడని చెప్పగల స్పష్ట వచనము లభింపదయ్యె. కొండొక యూహకునెంత బలమొసగినను గూర్చుండుట జాతిక్షత్రియత్వమునకు ప్రమాణ మెట్లగును? ఇట్లు సందిగ్ధ క్షత్రియత్వముగల యభిప్రతారి రైక్వునిదగ్గర సంవర్గవిద్య నేర్చినాడు కావున, నా రైక్వునిదగ్గరనే యంతకుపూర్వ మెప్పుడో జానశ్రుతి విద్య నేర్చినందునే జానశ్రుతి జాతిక్షత్రియుడై యుండుననుట యెంత సమంజసమో యూహింతురు గాక! శ్రీ శంకరుల తర్కప్రాశస్త్యము నీ ప్రకరణ మెట్లు సాధింపగలదు? జానశ్రుతి శూద్రపదసంబోధితు డగుటచే నతడు శూద్రుడే యనియు, నతడు నేర్చిన విద్యనే రైక్వునిదగ్గర అభిప్రతారి నేర్చినాడు, కావున నభిప్రతారియు శూద్రుడేమై యుండుననియు నొక ప్రతిపక్షి సాధింపనెంచినచో శ్రీ శంకరు లేమని సమాధానము చెప్పుదురో!

ఇట్లే శంకరులు సత్యకామునికథ నుదాహరించి శూద్రులకు శాస్త్రాధ్యయనాధికారము లేదని సాధించియున్నారు. అదియును విచారసహము కాకుండుట దుఃఖకరము.

ఛాందోగ్యమున వర్ణింపబడిన సత్యకాముడు అజ్ఞాతకులగోత్రుడనుట నిస్సందిగ్ధము. అతడు తన తల్లిని 'గోత్ర మే'మని ప్రశ్నింపగా నామె

'బహ్వాహం చరన్తీ పరిచారిణీ యౌవనే త్వా మలభే
సాఽహ మేతద్ న వేద యద్గోత్ర స్త్వ మసి.'

'వత్స! నీగోత్రము నాకు తెలియదు. పరిచారికనై బహుచరించుచు

యౌవనమున నిన్నుఁ గంటిని.' అని బదులుచెప్పెను. తన గోత్రమునడిగిన ఋషికి తు - చ, తప్పకుండ తల్లిచెప్పిన మాటలనే చెప్పినందున సత్య కాముని సత్యనిష్ఠకు సంతసించి గౌతము డతని కుపనయన మొనర్చి యధ్య యనము చేయించెను. ఈ ప్రసంగమునే యుదాహరించి శ్రీ శంకరులు

'య త్సత్యవచనేన శూద్రత్వాభావే నిర్ధారితే
జాబాలం గౌతమ ఉపనేతు మనుశాసితుం చ ప్రవవృతే.'

'సత్యము చెప్పినందున నతనిలో శూద్రత్వము లేదని నిర్ణయము కాగా, గౌతముడు సత్యకాముని ఉపనయించి శిక్షణ నొసంగుటకు ప్రవృత్తు డయ్యెను' అని వ్రాసియున్నారు. ఇందు శూద్రత్వాభావము సత్యవచన ప్రయుక్తమని చెప్పియు శ్రీ శంకరులు సత్యకాముడు జాతిబ్రాహ్మణుడని యెట్లు సాధించియున్నారో దురూహ్యము.

సత్యకాముని సత్యవచన మతని తల్లిదండ్రులు బ్రాహ్మణులని సాధింపగలదా ? సత్యకాముని తండ్రి యెవరో జబాలకే తెలియనపుడు, జబాల పరిచారిణి యని స్పష్టముగా తెలియుచున్నపుడు సత్యకాముని సత్య వచనము వారి బ్రాహ్మణత్వ మెట్లు సాధింపగలదు ? సత్యకాముడు బ్రాహ్మణజన్ము డెట్లు కాగలడు? 'యత్ సత్యవచనేన శూద్రత్వాభావే నిర్ధారితే' 'సత్యమాడుటచే శూద్రుడుకాడు అని నిర్ధారణము కాగా' అను శ్రీ శంకరుల వచనముకూడ సత్యవచనాదులే బ్రాహ్మణత్వాదు లకు సాధనములు కాని, జాతికాదని స్పష్టముచేయుచునేయున్నది. ఇన్ని విరుద్ధహేతువులు స్పష్టముగా నెదుట నుంచుకొనియు శ్రీ శంకరులు సత్య కాముడు జాతిబ్రాహ్మణుడనియు నందువలననే యతనికి శాస్త్రాధ్యయన మున నధికారము కలిగినదనియు, కాబట్టి శూద్రునకు శాస్త్రాధికారము లేదనియు నిట సాధించుట యెంతయు చిత్రముగా నున్నది.

సంస్కారజన్ములు, జగద్విఖ్యాత ప్రతిభావంతులు, జగద్ధితార్థమై యావద్ద్వీప మఖండ బ్రహ్మతత్త్వమును సాధించి, అవైదిక మతములను తుత్తునియ లొనర్చి వైదికధర్మము నుద్ధరింపబూనిన జగద్గురువులు శ్రీ శంకర భగవత్పాదు లీ యధికరణమున నీ యనార్షసిద్ధాంతమును సాధించుటకై యిట్టి వొంకరతిరుగుడు మార్గము నేల యవలంబించిరో పాఠకులే యూహింతురుగాక ! *

ప్రస్తుతమున నీయైదుసూత్రములు నీప్రకరణమున నేల సూత్రింపబడినవో దురూహ్యములు. వీనికి పూర్వసూత్రములందును, తరువాత సూత్రములందును బ్రహ్మప్రతిపాదక శబ్దములనుగూర్చి విచారింపబడి యున్నది. మధ్యలో శూద్రులకు శాస్త్రాధికార మున్నదా ! లేదా ? యను ప్రసంగమే యప్రస్తుతముగా దోచుచున్నది. ప్రస్తుతమున నిట నీ సూత్రము లేల వ్రాయబడినవో బోధపడకున్నది.

నవమాధికరణము

పూర్వసూత్రములందును, తరువాతి సూత్రములందును బ్రహ్మప్రతిపాదక శబ్దములను గూర్చి విచారించుచు మధ్యలో ప్రాసంగికముగ శాస్త్రాధికారమును విచారించి నిర్ణయించి, మరల ప్రకృతమయిన బ్రహ్మప్రతిపాదక శబ్దములనుగూర్చి విచారింప ప్రారంభించుచున్నాడు.

**(ప్రాణః) కంపనాత్		౧.౩.౩౯**

(కొన్ని గ్రంథములలో నీసూత్రమున 'ప్రాణః' అను శబ్దము కనిపింపదు. కొన్నింటగూడ ననగును. అందువలన నాశబ్దము కోష్ఠములలోనుంచబడినది.)

---

* ఈ యపశూద్రాధికరణమును గూర్చి విశేషములు తెలిసికొన గోరువారు నాచే రచయింపబడిన 'అపశూద్రాధికరణము - శ్రీ శంకరాచార్యులు.' అను పుస్తకమును చూతురుగాక !

కంపనాత్ = (కంపనమనగా - ప్రాణనము - జీవనము) ప్రాణన క్రియకు హేతువై నందువలన, బ్రహ్మము, ప్రాణః=ప్రాణ శబ్దముచే వ్యవహరింపబడును. లేక, కంపనాత్=కంపనమువలన, బ్రహ్మము వ్యాపకమై యెల్ల భువనములను కంపింపజేయుచున్నదని సూత్రార్థము. కంపన హేతువు వ్యాపకమగు బ్రహ్మమును ప్రతిపాదించుచున్నదని భావము.

"రేజన్తే భువనాని విశ్వా" అథర్వ. ౨౦-౩౪-౧౭.

'సమస్తభువనములు కంపించుచున్నవి' భువనములన్నియు బ్రహ్మాశ్రయమున కంపించుచున్నవని మంత్రభావము. ఇట్లే

'ద్యావా చిదస్మై పృథివీ నమేతే,
శుష్మాచ్చిదస్య పర్వతా భయన్తే' అథ. ౨౦-౩౪-౧౪

'పృథివీ ద్యులోకములు పరమాత్మకు నమ్రములగుచున్నవి. అతని బలమునకే పర్వతములు భయపడుచున్నవి' అను నీమంత్రవర్ణములవలన సమస్త ప్రపంచము చలించుటకు హేతువు వ్యాపకమగు పరమాత్మయే యని తెలియుచున్నది. (౩౯)

దశమాధికరణము

జ్యోతి ర్దర్శనాత్ ౧-౩-౪౦

దర్శనాత్=ప్రకాశనమువలన, జ్యోతిః=జ్యోతిశ్శబ్దము, బ్రహ్మ ప్రతిపాదకమే యని సూత్రార్థము.

దర్శనమనగా నిట ప్రకాశనము - ఇతర పదార్థములను బ్రకాశింపజేయుట. సూర్యాదిపదార్థము లితర పదార్థములను బ్రకాశింపజేయుటవలన జ్యోతిస్సు లనబడుచున్నవి. అట్లే పరబ్రహ్మ పరమేశ్వరుడును సూర్యాది పదార్థములకును ప్రకాశమిచ్చి ప్రకాశింపజేయుచున్నందున ముఖ్యముగా జ్యోతిశ్శబ్దము పరమాత్మవాచకమగుచున్నది. గౌణముగా సూర్యాదిపదార్థములను బోధించునని భావము.

'హిరణ్మయే పరే కోశే విరజం బ్రహ్మ నిష్కలం
తచ్ఛుభ్రం జ్యోతిషాం జ్యోతి స్తద్యదాత్మవిదో విదుః'
'తమేవ భాంత మనుభాతి సర్వం
తస్య భాసా సర్వ మిదం విభాతి' ముం. ౨-౨-౯,౧౦

ఇందలి 'జ్యోతి'పదము బ్రహ్మవాచకమే. అది సమస్త జ్యోతిస్సులకు జ్యోతిస్సు. దానివలననే సర్వమును ప్రకాశించుచున్నది.

ఇట్లే యథర్వమంత్రములం దొకచో-

'శుక్రో ఽసి భ్రాజో ఽసి స్వరసి జ్యోతి రసి' ౨-౧౧-౫.

శుక్రము, భ్రాజము, ప్రకాశము, జ్యోతి యనియు బ్రహ్మమే వర్ణింపబడినది. ఋగ్వేదమునందును

'దేవం దేవత్రా సూర్య మగన్మ జ్యోతి రుత్తమమ్'

ఉత్తమజ్యోతియనియు బ్రహ్మమే వర్ణింపబడినది. కాగా, జ్యోతిశ్శబ్దము ముఖ్యార్థమున బ్రహ్మబోధక మనియే సూత్రనిశ్చితాభిప్రాయము. (౪౦)

ఏకాదశాధికరణము

ఇట్లే యాకాశశబ్దము కూడ బ్రహ్మవాచకమే యని తెల్పుటకు సూత్రము.

ఆకాశో ఽర్థాంతరత్వాది వ్యపదేశాత్ ౧-౩-౪౧

అర్థాంతరత్వాది వ్యపదేశాత్=పదార్థములం దంతర్భాగమున నున్నదని చెప్పుటవలన, ఆకాశః=ఆకాశపదము, బ్రహ్మవాచకమే యని సూత్రా[illegible]. సూత్రమునందలి ఆదిపదమునకు అసంగత్వము, సూక్ష్మత్వము [illegible] విశేషగుణము లర్థము.

అర్థాంతరత్వాదు లన సర్వపదార్థాంతఃస్థితి, అసంగత్వము, సూక్ష్మ

త్వము మున్నగునవి యని యర్థము. ఈ గుణములు బ్రహ్మమునందే వర్తించును. పంచభూతములలో నొకటి యగు నాకాశము సకల స్థూల పదార్థములం దంతర్భాగమున వ్యాప్తమై, యలిప్తమై యున్నట్లు బ్రహ్మము ప్రాకృతికపదార్థములందేకాక జీవులందును ఉండి అలిప్తమై, సూక్ష్మమై యున్నందున నాకాశపదముచే వ్యవహరింపబడు నని భావము.

శ్రుతి స్మృతు లిట్లే బ్రహ్మమును వర్ణించుచున్నవి :

'స ఓతశ్చ ప్రోతశ్చ విభూః ప్రజాసు' యజు. ౩౨-౮. 'పరమేశ్వరు డన్నిటియందు నోతప్రోతమై యున్నాడు'

'సర్వాత్మానం సర్వగతం విభుత్వాత్' శ్వే. ౩-౨౧. 'బ్రహ్మము విభువు. కావున నది సర్వాత్మము, సర్వగతము.'

'అసంగో నహి సజ్జతే' బృ. ౪-౪-౨౨. 'బ్రహ్మ మసంగము. అది దేనియందును సక్తము కాదు.'

'సూక్ష్మాచ్చ సూక్ష్మతరం విభాతి' ముం. ౩-౧-౭. 'బ్రహ్మము సూక్ష్మముకంటె సూక్ష్మమై ప్రకాశించుచున్నది.(౪౧)

ద్వాదశాధికరణము

ఇంతవరకును ప్రాణాదిశబ్దములు బ్రహ్మము నెట్లు ప్రతిపాదించునో వర్ణింపబడినది. ఇక జీవబ్రహ్మలకు గల భేదమును నిరూపింపదలచి మహర్షి సూత్రము నారంభించుచున్నాడు.

సుషుప్త్యుత్క్రాంత్యోర్ భేదేన ౧-౩-౪౨

(పూర్వసూత్రమునుండి 'వ్యపదేశాత్' అను పద మీ సూత్రమున ననువర్తించును.)

సుషుప్త్యుత్క్రాంత్యోః = సుషుప్తియందును, ఉత్క్రమణము

వందును, భేదేన=జీవాత్మను పరమాత్మకంటె భిన్నముగా, వ్యపదేశాత్= ఉపదేశించుటవలన, బ్రహ్మము జీవాత్మకంటె భిన్న మని సూత్రార్థము.

(సుషుప్తి=గాఢనిద్ర, ఉత్క్రాంతి =జీవుడు తానున్న శరీరమును విడచివెళ్ళుట.)

బృహదారణ్యకమునం దొకచో సుషుప్తిని గూర్చి యిట్లు వర్ణింపబడినది.

'త ద్యథా ప్రియయా స్త్రియా సంపరిష్వక్తో
న బాహ్యం కించన వేద నాంతరమ్,
ఏవమే వాయం పురుషః ప్రాజ్ఞే నాత్మనా
సంపరిష్వక్తో న బాహ్యం కించన వేద నాంతరమ్' బృ. ౪-౩-౨౧.

(పురుషః=జీవాత్మ, ప్రాజ్ఞః=పరమాత్మ)

'ప్రియురాలైన స్త్రీని గాఢాలింగనముచేసి పురుషుడు బాహ్యము, నాభ్యంతరము నెరుగక తన్మయు డగునట్లు జీవుడును ప్రాజ్ఞు డగు పరమేశ్వరుని బొంది బాహ్యాభ్యంతరముల విస్మరించును - బ్రహ్మానందము ననుభవించును.'

ఉత్క్రాంతిని వర్ణించుచు నా బృహదారణ్యకమునందే యిట్లు వ్రాయబడినది.

'త ద్యథా ఒనః సుసమాహిత ముత్సర్జద్
యాయాద్, ఏవమే వాయం శారీర ఆత్మా
ప్రాజ్ఞే నాత్మనా అన్వారూఢ ఉత్సర్జన్ యాతి' బృ. ౪-౩-౩౫.

అనః=బండి, సుసమాహితంసత్=బరువుతో గూడినదై, ఉత్సర్జత్= ధ్వనిచేయుచు, తత్=లోకమున, యథా=ఎట్లు, యాయాత్=వెళ్ళునో, ఏవమేవ=అట్లే, 'శారీర ఆత్మా=జీవాత్మ, ప్రాజ్ఞేన ఆత్మనా=పరమాత్మచే నధిష్ఠితుడై, ఉత్సర్జన్=శబ్ద మొనరించుచు, యాతి=వెళ్ళును.'

జీవుడు జీవనయాత్రను ముగించుకొని, తుదకు శరీరమును విడిచి వెళ్ళునపుడు వేదనవలన ఆర్తనాద మొనర్చుచు పరమాత్మచే నధిష్ఠితుడై పోవునని వాక్యాభిప్రాయము.

పైన వర్ణించిన సుషుప్తికి, ఉత్క్రాంతికి సంబంధించిన స్థలము లందు జీవాత్మ పరమాత్మలు వేరువేరుగ వర్ణింపబడినందున నవి రెండును వేరనియే యెరుంగనగును. జీవేశ్వరులు వేరుకాక యభిన్నులయిన పక్షమున నట్లు వేరుగ వర్ణింపబడ రని భావము. ఉపనిషద్వాక్యములందు జీవుడు (పురుషః, శారీర ఆత్మా) పురుషుడనియు శారీరాత్మ యనియు ప్రథమా విభక్తి యుక్తముగాను, (ప్రాజ్ఞే నాత్మనా) ప్రాజ్ఞు డగు నాత్మతోనని పర మాత్మ తృతీయావిభక్తియుక్తముగాను పేర్కొనబడియున్నందున జీవాత్మ పరమాత్మలు వేరనుటలో నెట్టి సందియమును లేదు.

జీవాత్మ పరమాత్మలలో గల యీ స్పష్టమైన పృథగ్భావము - భిన్నత - సుషుప్తియందును, ఉత్క్రమణమునందును నుండును కాని, ప్రళయమునందును, ముక్తియందును నుండ దని చెప్ప వలనుపడదు. వానిలోగల భేద మెల్లపుడు నుండును. జీవేశ్వరులలోగల భిన్నత తాత్త్వికమే కాని కల్పితము కాదు. అందువలననే యెల్లరును బ్రహ్మ భిన్నముగా దమ యస్తిత్వమును గుర్తించుచునే యున్నారు. 'నే నున్నాను' (అహ మస్మి) అను నీ యనుభవ మెల్లరకు నున్నట్లు ప్రత్యక్షసిద్ధము మే కదా।

'నే నున్నా' నను నీ యాత్మసద్భావానుభూతిద్వారమున దెలియు జీవునియునికి జీవుని తాత్త్వికరూపము కాదందురేని, అతని తాత్త్వికరూప మేమై యుండును? బ్రహ్మరూపమే యందురేని, తాత్త్వికమైన బ్రహ్మము నం దీ యతాత్త్వికభావ మేల కలుగుచున్నది? అవిద్యవలన కలుగుచున్న దందురేని, అది యుక్తము కాదు. విద్యాస్వభావముగల బ్రహ్మమునం దవిద్య యెట్లు కలిగినది?

'బ్రహ్మ వా ఇద మగ్ర ఆసీత్, తదాత్మానమే
వావై దహం బ్రహ్మాస్మీతి తస్మా త్తత్సర్వ మభవత్
తద్ యో యో దేవానాం ప్రత్యబుధ్యత స ఏవ తదభవత్
తథర్షీణాం తథా మనుష్యాణామ్' బృ. ౧-౪-౧౦.

'ముందు బ్రహ్మ ముండెను. అది తననే 'నేను బ్రహ్మమును' అని యెరిగెను. అందువలన నది సర్వ మయ్యెను. అందుండి దేవతలలో, ఋషులలో, మనుష్యులలో నెవరెవరు ప్రతిబుద్ధులైరో - తెలిసికొనిరో - వా రది యైరి' అను బృహదారణ్యకవాక్యము బ్రహ్మాత్మైక్యభావమును సాక్షాత్తుగ బోధించుచున్నందున జీవబ్రహ్మములలో వాస్తవికభేదము లేదందురేని- అదియును యుక్తము కాదు.

జీవ బ్రహ్మములకు 'అహం బ్రహ్మాస్మి' యను పదములను గ్రహించి అద్వైతు లి ట్లందురు :

'జీవునకు 'నేను బ్రహ్మనైతిని' అను బ్రహ్మభావజ్ఞానము కలిగినపు డీజగత్తంతయు నవిద్యాకార్య మగుటవలన నది కారణసహితముగ - అవిద్యతోబాటు - తొలగిపోవును. జీవునకు బ్రహ్మభావము కలుగగానే యవిద్యవలన నేర్పడిన ద్వైతప్రపంచమంతయు మాయ మగునని భావము. అవగతి యనగా సాక్షాత్కారము - విద్య. అయ్యది యవిద్యకు విరోధి. అందువలన పరస్పరవిరుద్ధములగు నా విద్యావిద్యలు రెండు నొకేస్థలమున నొకేకాలమున నుండనేరవు. జీవునకు బ్రహ్మభావావగతి కలుగగానే ద్వైతము పోయి, బ్రహ్మాత్మైక్యభావ - మద్వైతము సిద్ధించును.'

పై వాక్యమునం దద్వైతు లగు మీరు చెప్పుపద్ధతి యెందునను కనిపించదు. బ్రహ్మభావావగతి బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలిగిన తదుపరి, ద్వైతప్రపంచము నివృత్త మగునని యావాక్యము చెప్పకపోగా 'నేను బ్రహ్మనైతిని' అని తెలిసికొనిన వ్యక్తియొక్క సర్వభావమునుమాత్రము

చెప్పుచున్నది. అందువలన నద్వైతమిట యెట్లు సిద్ధించును ? ఈ వాక్యము నందు రెండుపదార్థము లున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఒకటిసర్వము, రెండవది సర్వము తానే యని తెలియువ్యక్తి. ఇట్లు రెండుపదార్థములను బోధించు వాక్యము ద్వైతభావమును బోధించును; కాని యద్వైతము నెట్లు సాధించును ? అద్వైతము నంగీకరించువారిదృష్టిలో 'బ్రహ్మవ్యతిరిక్త మంతయు నావిద్యకము - అవిద్యాజన్యము - వాస్తవము కాదు - అనియు, నా యవిద్య, (అహం బ్రహ్మాస్మి) 'నేను బ్రహ్మనైతి'నను విద్య (జ్ఞానోదయము) కలుగగానే క్షణమాత్రము నుండజాలదు' అనియు నుడువుదురు. ఉపనిషద్వాక్యము సర్వపద వాచ్య మంతయు నుండు ననుచున్నది. కాగా బ్రహ్మాత్మైక్య వాద మెట్లు సిద్ధించును ?

మరియును 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను నీ వాక్యమునందలి బ్రహ్మపదము బ్రహ్మవాచకమగుటకును వీలుకాదు. ఇందు అహ మన నెవరు ? బ్రహ్మమేకదా ! అందువలన 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను వాక్యమునకు బ్రహ్మము తాను బ్రహ్మమైనట్లు తెలిసికొనెనని యర్థము చెప్పవలెను. అనగా బ్రహ్మ కొకప్పుడు తనబ్రహ్మభవనజ్ఞానములేదని తెలియుచున్నది. ఇంతేకాక బ్రహ్మభవనజ్ఞానానంతరమున బ్రహ్మమునకు కూడ (తత్సర్వమభవత్) సర్వభావము కలిగినట్లు చెప్పవలసివచ్చును. అట్లు చెప్పవలసివచ్చిన నష్ట మేమందురేని, బ్రహ్మమున కొకప్పుడు సర్వభావజ్ఞానము - సర్వము తానే యను జ్ఞానము - లేనట్లును, తరువాత నది కలిగినట్లును నంగీకరింపవలసివచ్చును. నిత్యము సర్వశక్తిమంతము, సర్వజ్ఞము, సర్వాధారము నైన బ్రహ్మమున కొకప్పుడు సర్వభావజ్ఞానము లేదను టెట్లు పొసగును ?

'యో విశ్వా అభివిపశ్యతి భువనాసంచ పశ్యతి' ఋ. ౩-౪-౧౦-౯.

'పరమేశ్వరుడు సర్వభువనములను బాగుగ నెరుగును.'

'యః సర్వజ్ఞః సర్వవిత్' ముం. ౧-౧-౯.

'బ్రహ్మైవేదం విశ్వమ్' ముం. ౨-౨-౧౧.

'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ' ఛా. ౩-౧౪-౧.

అని యిట్లు శ్రుత్యుపనిషద్వాక్యములలో పరమేశ్వరుని సర్వజ్ఞత్వము నిత్యముగా కొనియాడబడుచుండ నతని కొకప్పుడొక జ్ఞానములేదనిచెప్పుట శ్రుతిసంగతముకాదు. కావున 'అహంబ్రహ్మాస్మి' అను నీ వాక్యమునందలి బ్రహ్మశబ్దము పరమేశ్వరవాచకము కాదనియే చెప్పవలసియున్నది. అటులయిన బ్రహ్మశబ్దమున కిట నర్థమేమి ? యని యడుగుదురేని 'సర్వ'మని చెప్పుదుము.

స్వశబ్దము 'తాను' అను నర్థమున బ్రయోగింపబడునట్లు తననుండి విభక్తముకాక, తనతో గలిసియుండు మరియొక పదార్థమునకును వాడబడుట లోకసిద్ధము. క్షీరశబ్దము దుగ్ధమునకే కాక యందు కలిసియుండు నీరమునకును వాడబడును. అట్లే జగజ్జన్మాదులకు హేతువగుబ్రహ్మమునందవిభక్తముగా నిరంతరము కలిసియుండు నీ జగత్తంతయు - సర్వము 'బ్రహ్మ వా ఇద మగ్ర ఆసీత్' అను వాక్యమునగల బ్రహ్మపదముచే ప్రస్ఫుట మొనరింపబడినది. ఇందు విప్రతిపత్తికి తావే లేదు. అందువలననే (ఆత్మాన మేవ) 'తన్నే' బ్రహ్మమని యెరిగినట్లు చెప్పబడినది. లేకున్న నిందలి నిశ్చయార్థబోధకమగు 'ఏ' కారమునకు బ్రయోజనమేమి ? ఈ సర్వము - జగత్తంతయు - బ్రహ్మమందవిభాగరూపమున నున్నపుడే యవధారణార్థకమగు 'ఏవ' కారము చరితార్థమగుననిభావము. జగత్తు లేనేలేదు (అత్యంత మసత్) అనువాదము (కథమసతః సజ్జాయేత) 'అసత్తు నుండి సత్తెట్లుగలుగును ? అను వాక్యమూలమున ఖండితమగుటచే నంగీకరింపజాలము. కాబట్టి పూర్వోక్తవాక్యమునందలి బ్రహ్మపదము సర్వవాచకమని సిద్ధమగుచున్నది. అందువలన 'సర్వ మాప్నోతి సర్వశః'

ఛాం. ౭-౨౬-౨. 'సర్వము సర్వవిధముల వ్యాపించియున్నది' అను ఉపనిషదంతరోక్తియు సంపన్నమగుచున్నది.

ఇట్లు బ్రహ్మశబ్దమునకు సర్వమని యర్థము కాగా,

తద్ యో యో దేవానాం ప్రత్యబుధ్యత స తదభవత్

తథర్షీణాం తథా మనుష్యాణామ్'

అని, దేవ, ఋషి, మనుష్యులకుపదేశింపబడిన ('అహం బ్రహ్మాస్మి) 'నేను సర్వమైతి' నను సర్వభావోపదేశముకూడ గౌణమనియే యంగీకరింపవలెను. వ్యస్తమెన్నడును సర్వమను ముఖ్యార్థమున గ్రహింపననువు కాదు గదా!

చైత్రుడుకాని, మైత్రుడుకాని, యజ్ఞదత్తుడుకాని యొక్కడెన్నడును నెట్టిజ్ఞానమువలనను సర్వమెట్లు కాగలడు? కావున 'నేను సర్వమైతిని' అను స్థలమున సర్వభవనము గౌణమనియే యెంచవలెను. లోకమున నిట్టి ప్రతిపత్తి చూడనగును. ఉదారచిత్తు డొకడు సర్వము నాత్మౌపమ్యముతో జూచుచు నందఱు నావారే; సర్వము నాయాత్మయే యనును. లోకులును నట్టి మహాత్ముని 'సర్వము నామహాత్ముడే' యనియు నందురు.

'తద్ధైతత్ పశ్యన్ ఋషి ర్వామదేవః ప్రతిపేదే,
అహం మను రభవం సూర్యశ్చ' బృ. ౧-౪-౧౦.

'నేను మనువునైతిని; సూర్యుడనైతిని' అనిన వామదేవునివాక్యము కూడ నీ భావమునే ప్రదర్శించుచున్నది. కాబట్టి ('అహంబ్రహ్మాస్మి)' అను వాక్యమును పురస్కరించుకొని, జీవబ్రహ్మలయైక్యమును గొందరు సాధించుట శ్రుతిసమ్మతము కాదని మాయభిప్రాయము. ఇట్లే - 'అయమాత్మా బ్రహ్మ' మాం. ౨. 'ప్రజ్ఞానంబ్రహ్మ' ఐ. ౩-౫-౩. వాక్యములును బ్రహ్మమునకు 'ఆత్మ' 'ప్రజ్ఞానము' అను నామాంతరము లున్నవని తెలుపునేకాని, జీవబ్రహ్మల యభేదము నెంతమాత్రమును దెలుపజాలవు. ఈ

వాక్యములు ప్రయోగింపబడిన ప్రకరణములలో జీవబ్రహ్మల యభేదమును దెలుపుటకుగల ప్రసక్తియు గనబడదు.

'స యో హ వై తత్ పరమం బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి' ముం. ౩-౨-౯. 'ఎవడా బ్రహ్మము నెరుగునో వాడు బ్రహ్మమే యగు చున్నాడు' అను నీ ముండకవచనము ననుసరించి బ్రహ్మవిదు డగుజీవునకు, బ్రహ్మమునకు మధ్య తాత్త్వికభేదములేదని బోధపడుచున్నదని అభేదవాదు లందురేని - అదియును సమంజసము కాదు.

'బ్రహ్మైవ భవతి' అను పదము బ్రహ్మభవనమును దెలుపు చున్నది. ఇక్కడను జీవునికి గలుగుబ్రహ్మభవనము 'జీవుడు బ్రహ్మము నకు దూరముగ నుండక బ్రహ్మమునం దవిభక్తమైయుండు'ననియే తెలుపును.

జీవు డభ్యాస వైరాగ్యముల మూలమున చిత్తవృత్తులనన్నింటిని నిరోధించి సంప్రజ్ఞాతసమాధిని బొంది, క్రమముగ చిత్తవైశారద్యమును సంపాదించినవాడై స్వస్వరూపమును దెలిసికొనును. అంతట పరబ్రహ్మ మగు పరమేశ్వరుని సాక్షాత్కారము గలుగును. అనంతరమున ప్రారబ్ధకర్మ ఫలము లుపక్షయింప ప్రకృతి, తత్కార్యములగు బుద్ధ్యాదిదేహసంఘాతము వీనినుండి విడివడి, కేవలుడై, శుద్ధుడైజీవుడు బ్రహ్మమును బొంది యందే యవిభక్తుడై యుండును. ఈ స్థితియే ముండకమున నిట్లు వర్ణింపబడినది:

'తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ
నిరంజనః పరమం సామ్య ముపైతి' ముం. ౩-౧-౩

'విద్వాంసుడైన జీవు డా సమయమున పుణ్యపాపములను వీడి నిరంజనుడై - శుద్ధుడై - పరమసామ్యమును బొందును.' ఇట పరమసామ్య మన నవిభాగ మని యర్థము. ఈయవిభాగస్థితియే –

'పరే౽వ్యయే సర్వ ఏకీ భవంతి' ముం. ౩-౨-౭.

'అవ్యయము, పరము నగు నా పరమేశ్వరునం దెల్లరు నేకమవు దురు - అవిభక్తస్థితిలో నుందురు' అని వ్యక్తముచేసి, ఏకీభావమును స్పష్టపరుపవెంచి యుదాహరణ మొకటి ప్రదర్శింపబడినది :

'యథా నద్యః స్యందమానాః సముద్రే
అస్తం గచ్ఛంతి నామరూపే విహాయ,
తథా విద్వాన్ నామరూపా ద్విముక్తః
పరాత్పరం పురుష ముపైతి దివ్యమ్' ముం. ౩-౨-౮.

'నదులు ప్రవహించుచు సముద్రమున జేరి నామరూపములను విడిచి యస్తమించునట్లు విద్వాంసుడును నామరూపములనుండి విడివడి, పరాత్పరుడైన యవ్యయపురుషుం జేరును. ఈ యుపనిషద్వాక్యమునుబట్టి జీవుడు ప్రకృతినుండియు, తత్కార్యములైన మహదాదిప్రపంచమునుండియు - నామరూపాత్మకశరీరమునుండియు - విడివడి పరమపురుషునం దవిభక్తుడై యుండు నని స్పష్టముగ దెలియుచున్నది.

గంగా యమునాది నదులు సముద్రముంజేరి స్వస్వనామరూపములను విడనాడునే కాని యవి స్వయముగ నుచ్ఛిన్నములు కావు. అట్లే జీవుడు శరీరమును విడిచి బ్రహ్మమున జేరి, యా బ్రహ్మము వ్యాపక మగుటచే దానినుండి వేరుగా నుండక, యవిభక్తముగ నందేయుండును. 'నిజస్వరూపము, నుచ్ఛిన్నము జేసికొనద'ని భావము.

ఇట్లే బృహదారణ్యకమునందును —
'యో ఽకామో నిష్కామ ఆప్తకామ ఆత్మకామో
న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామంతి బ్రహ్మైవ సన్ బ్రహ్మాప్యేతి'
బృ. ౪-౪-౬.

'అకాముడు, నిష్కాముడు, ఆప్తకాముడు, ఆత్మకాముడు నైన వాని ప్రాణము లుత్క్రమింపవు. బ్రహ్మమై బ్రహ్మమునం దప్యయ

మగును.' అని చెప్పబడినది. ఇట నప్యయ మనగా లయ మని యర్థము. ఉచ్ఛేదము కాదు. అవిభాగస్థితి యని భావము. బ్రహ్మవిదుడు బ్రహ్మమై బ్రహ్మమున లయించుచున్నా డనిన, నభేద మెట్లగును ? ఒక వస్తువు మరియొక వస్తువునం దప్యయము - లయము - నొందుట లోకసిద్ధమే. ఒకే పదార్థము తనలో దాను లయమొందు ననుట యుక్తియుక్తము కాదు. సముద్రము సముద్రమున లయమొందునా ? నదులు సముద్రమున లయము నొందును. మఱియును,

'అభయం వై బ్రహ్మ అభయం హ
వై బ్రహ్మ భవతి, య ఏవం వేద.' బృ. ౪-౪-౨౫.

'అభయబ్రహ్మము నెరిగినవాడు బ్రహ్మమే యగును' అను నీ వాక్యమునందలి 'భవతి' శబ్దమునకుగూడ ప్రాప్తి యనియే యర్థము చెప్పవలయును. 'బ్రహ్మమును అభయ మని తెలిసికొని యభయబ్రహ్మ మును ప్రాపించును' అనియే వాక్యతాత్పర్యము. జీవునకు స్వరూపనాశ మెన్నడును గలుగదు. ఉపనిషత్తులందును, ముఖ్యముగా మంత్రవర్ణము లందును జీవేశ్వరులభేదమే ప్రతిపాదింపబడియున్నది. అందువలన జీవేశ్వరుల యభేదవాదము శాస్త్రీయము కాదనియే నిశ్చితార్థము. కాగా జీవబ్రహ్మలభేదమే తాత్త్విక మని సిద్ధాంతము. (౪౨)

ఉక్తవిషయమును ధృవపఱచుటకు మహర్షి హేత్వంతరమును సూత్రించుచున్నాడు.

పత్యాది శబ్దేభ్యశ్చ ౧-౩-౪౩

పత్యాది శబ్దేభ్యశ్చ =.వేదశాస్త్రములందు ప్రయోగింపబడిన పతి మున్నగు శబ్దములవలనను బ్రహ్మము జీవాత్మకంటె వేరనియే తెలియు చున్నది.

జీవబ్రహ్మములలో భేదమే లేనిపక్షమున బ్రహ్మవాచకములుగా బ్రయోగింపబడిన సర్వాధిపతి, ప్రాణస్పతి, ప్రజాపతి, జగత్పతి యను నీ పతియుక్తపదములు జీవునకుకూడ వాడబడి యుండెడివి. అట్లు వాడక పతిశబ్దము బ్రహ్మకే వాడబడినందున జీవబ్రహ్మములు రెండును భిన్నములనియే స్పష్టమగుచున్నది.

'యో విశ్వస్య జగతః ప్రాణతస్పతిః' ఋ. ౧-౭-౧౫-౫.

'స వా అయమాత్మా సర్వేషాం భూతానా
మధిపతిః సర్వేషాం భూతానాం రాజా' బృ. ౨-౫-౧౫.

'ఏష సర్వేశ్వరః ఏష భూతాధిపతి
రేష భూతపాలః' బృ. ౪-౪-౨౨.

'సర్వ స్యేశానః సర్వ స్యాధిపతిః
సర్వ మిదం ప్రశాస్తి యదిదం కించ' బృ. ౫-౬-౧.

ఈ వాక్యములందలి 'భూతాధిపతి, సర్వేశ్వరుడు, భూతరాజు, భూతపాలుడు, ఈశానుడు, సర్వాధిపతి మున్నగు శబ్దములన్నియు బ్రహ్మమునే బోధించుచున్నవి. ఇయ్యవి జీవునకై వాడిన స్థలెక్కడను జూడము. జీవపరబ్రహ్మములలో భేదమేలేక రెండును నేకమై యున్న పక్షమున నీ పదము లటనట జీవబోధకములుగాను బ్రయోగింపబడియుండవలసినది. అట్లు ప్రయోగింపబడనందున జీవబ్రహ్మములు సర్వధా భిన్నము లనియు, వాని యభేద మశాస్త్రీయ మతాత్త్వీక మనియు నిశ్చితమగుచున్నది. (౪౩)

వేదాంత దర్శన - ఆండా వ్యాఖ్యానమున
ప్రథమాధ్యాయమునందు తృతీయపాదము
స మా ప్త ము.

ప్రథమాధ్యాయము

చతుర్థపాదము

ప్రథమాధికరణము

మొదటిపాదమునందు 'జన్మాద్యస్య యతః' అను సూత్ర వ్యాఖ్యానమున బ్రహ్మము జగత్కారణముగ వర్ణింపబడినది. జగత్కారణమును వర్ణించు వాక్యము ఉపనిషత్తులలో నింకను కొన్ని గలవు. వానినిగూర్చి విచారించుటకై యీ పాద మారంభింపబడుచున్నది.

ఆనుమానిక మప్యేకేషా మితిచే న్నశరీరరూపక
విన్యస్తగృహీతే ర్దర్శయతి చ ౧-౪-౧

ఏకేషామ్ = కొందరిదృష్టిలో, ఆనుమానిక మపి = ప్రకృతికూడ, జగజ్జన్మాదులకు కారణము, ఇతి చేత్=అని యనినచో, న=కాదు, కారణమేమన, శరీరరూపకవిన్యస్తగృహీతేః = శరీరదృష్టాంతరూపమున ప్రకృతి గ్రహింపబడుటవలన, ప్రకృతి జగత్కారణము కాదు. చ = మరియు, దర్శయతి=ఉపనిద్వాక్యము నట్లే ప్రతిపాదించుచున్నది.

అథర్వవేదీయ ముండకోపనిషత్తునందు—

'యథా సుదీప్తాత్ పావకాత్ విస్ఫులింగాః
ప్రభవంతే సహస్రశః సరూపాః
తథాక్షరాత్ వివిధాః సౌమ్య! భావాః
ప్రజాయంతే తత్రచైవాపియంతి' ముం. ౨-౧-౧.

'ప్రజ్వలించు నగ్నినుండి యనేకవిస్ఫులింగములు (నిప్పుకణములు) అగ్నిసరూపము లుద్భవించునట్లు, అక్షరము (ప్రకృతి)నుండి అనేకభావపదార్థము లుద్భవించుచున్నవి. అందే లీనము లగుచున్నవి' అని

యున్నది. ఈ వాక్యమునుబట్టి యాథర్వణికులు 'అక్షర మగు ప్రకృతియే యీ జగ దుత్పత్తి స్థితి లయములకు స్వతంత్రకారణ మగును;కాని బ్రహ్మ మెన్నడును కా'దందురు. కారణ మేమన : భావము లన జడపదార్థములు. అయ్యవి సూక్ష్మప్రకృతినుండి జనించును. ప్రకృతింబోలి జడములై యుండును. ప్రళయసమయమున మరల ప్రకృతియందే లీనము లగును. కాబట్టి ప్రకృతియే జగజ్జన్మాదులకు కారణమగును. బ్రహ్మము కాదని యందురు. దానికి సమాధానము:

ప్రకృతి జగజ్జన్మాదులకు స్వతంత్రకారణము కాదు. ఉపర్యుక్త వాక్యమునందలి యక్షరశబ్దముచే గ్రహింపబడిన ప్రకృతి యనేక స్థలము లందు శరీరముతో బోల్పబడినది.

'యథోర్ణనాభిః సృజతే గృహ్ణతే చ
యథా పృథివ్యా మోషధయః సంభవంతి
యథా సతః పురుషాత్ కేశలోమాని
తథాక్షరాత్ సంభవ తీహ విశ్వమ్' ముం. ౧-౧-౭.

'సాలీడు తంతువును సృజియించును. మరల తనలో నిముడ్చుకొనును. పృథివినుండి యోషధులు జనించును. శరీరములో నాత్మ యుండగా శరీరమునుండి కేశము లుద్భవించును. అట్లే యక్షరమునుండి విశ్వ ముదయించును.'

ఈ వాక్యమునం దక్షరప్రకృతి శరీరస్థానమున నుదాహరింపబడినది. దీనింబట్టి యాత్మాధిష్ఠితశరీరమునుండి కేశనఖాదు లుత్పన్నము లగునట్లు బ్రహ్మాధిష్ఠితప్రకృతినుండి సమస్తపదార్థము లుద్భవించుచున్న వని స్పష్టమగుచున్నది. కావున ప్రకృతి జగదుత్పత్తికి కారణమే కాని, స్వతంత్రకారణము కాదు.జగ దుత్పత్తి స్థితి లయములకు ముఖ్యకారణము బ్రహ్మమే. ప్రకృతి జడపదార్థ మగుటంబట్టి ముఖ్యకారణము - స్వతంత్ర

కారణము - కాదు. అది జగత్తున కుపాదానకారణము. అందువలన 'జన్మాద్యస్య యతః' అను సూత్రమున బ్రతిపాదింపబడినట్లు జగజ్జన్మాదు లకు బ్రహ్మము కారణమనుటలో దోషములేదని సూత్రతాత్పర్యము. (౧)

ప్రకృతి శరీరస్థానమున నుదాహరింపబడిన పక్షమున మన శరీర ములవలె నదియు స్థూలము కావలసివచ్చును. స్థూలము కార్య మగును. కాని కారణ మెట్లగు నన :

సూక్ష్మం తు తదర్హత్వాత్ ౧-౪-౨

అర్హత్వాత్=కార్యమాత్రమునందు కారణము కాదగినందున, తత్తు =ఆ ప్రకృతిమాత్రము, సూక్ష్మమ్ = సూక్ష్మమే, కాని, స్థూలము కాదని యర్థము.

ప్రకృతి శరీరముతో బోల్పబడినంతమాత్రమున నది శరీరము వలె స్థూలము కావలయు నను నియమ మొందును లేదు. దృష్టాంత, దార్ ష్టాంతములు సర్వాంశములందును సమానము అని యెంచరాదు. ప్రకృతి ప్రపంచమునందలి సమస్తపదార్థములకును మూలకారణము. కావున నయ్యది మిక్కిలి సూక్ష్మమే యగును. అందువలననే స్మృతులలో నయ్యది యత్యంతసూక్ష్మ మనియే వర్ణింపబడినది.

'సూక్ష్మాచ్చ సూక్ష్మతరం విభాతి' ముం. ౩-౧-౭.

'త ద్ధేదం తర్హి అవ్యాకృత మాసీత్' బృ. ౧-౪-౭.

'సౌక్ష్మ్యాత్ తదనుపలబ్ధిః' సాం. ౧-౧౦౯.

ఈ పంక్తులలో ప్రకృతి సూక్ష్మ మనియే నిరూపింపబడినది. కావున నయ్యది కారణ మగుటలో నెట్టి యాపత్తియు నుండదు. (౨)

శరీరమువలె ప్రకృతియు పరాధీనమా? లేక స్వాధీనమా? యన:

తదధీనత్వా దర్థవత్ ౧-౪-౩

తదధీనత్వాత్=బ్రహ్మాధీన మగుటవలన ప్రకృతి, అర్థవత్=సార్థక మగుచున్నది.

ఈ జగత్తంతయు ప్రాణుల భోగసాధనమై యున్నది. ప్రపంచమున నివసించుచు ప్రాణులకు వానివాని కర్మఫలముల ననుభవింపజేయుటకు తగిన ట్లీ జగత్తు రచియింపబడినది. ప్రకృతి స్వాధీనమే - స్వతంత్రమే - యగు నెడల నయ్యది జడమయినందున విచిత్రసృష్టికి సమర్థము కానేరదు. విచిత్రరచనకు వలయు జ్ఞానము జడప్రకృతి కెటనుండి లభించును? మట్టి జడమయ్యు కుమ్మరియధీనమున ఘట శరావాది విచిత్రపాత్ర రచనకు యోగ్యమగు కారణ మైనట్లు ప్రకృతికూడ బ్రహ్మాధీనమై విచిత్ర పదార్థోత్పత్తికి తగినట్లు కారణమగుచున్నది. కాబట్టి ప్రకృతి బ్రహ్మాధీనమై జగత్కారణ మగుచున్నదే కాని, స్వాధీనమై కాదని భావము.(౩)

ఇందులకు మరియొక హేతువు :

జ్ఞేయ త్వావచనా చ్చ ౧-౪-౪

ప్రకృతి జ్ఞేయపదార్థముగా వర్ణింపబడనందునను, నది బ్రహ్మాధీనమై జగత్కారణ మగుచున్నదని చెప్పుటయే యుక్తమని సూత్రార్థము.

ప్రకృతి జగజ్జన్మాదులకు స్వతంత్రకారణమై యున్న నయ్యది జ్ఞేయము (తెలియదగినది)గ వర్ణింపబడియుండెడిది. స్వతంత్రకారణ మగు బ్రహ్మము నెరుగుట యెట్లు పరమపురుషార్థమో, యట్లే ప్రకృతి జగజ్జన్మాదులకు స్వతంత్రకారణమై యున్న నయ్యదియు జ్ఞేయముగ వర్ణింపబడియుండెడిది. ప్రకృతి నట్లు వర్ణింపక బ్రహ్మమునే జ్ఞేయముగ వర్ణించుట యుపనిషత్తులందు జూడనగును.

'యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే
యేన జాతాని జీవంతి యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతి,
తద్ విజిజ్ఞాసస్వ తద్ బ్రహ్మేతి' తై. ౩-౧.

ఈ వాక్యమున బ్రహ్మమే తెలియదగినదిగ వర్ణింపబడుట సుస్పష్టము. కావున ప్రకృతి బ్రహ్మాధీనమై జగజ్జన్మాదులకు కారణమగును; కాని స్వతంత్రముగ కాదని సూత్రాభిప్రాయము. (౪)

వదతీతి చే న్న ప్రాజ్ఞో హి ప్రకరణాత్ ౧-౪-౫

వదతీతిచేత్=ప్రకృతి జ్ఞేయమని శబ్దప్రమాణము చెప్పుచున్న దందురేని, న=అట్లు లేదు. హి=కారణమేమన, ప్రకరణాత్=ప్రకరణమువలన, ప్రాజ్ఞః=పరమేశ్వరుడే, అట జ్ఞేయమని గ్రహింపవలయును.

'అశబ్ద మస్పర్శ మరూప మవ్యయం
తథారసం నిత్య మగంధవచ్చ యత్
అనా ద్యనంతం మహతః పరం ధ్రువం
నిచాయ్య తం మృత్యుముఖాత్ ప్రముచ్యతే' కఠ. ౧-౩-౧౫.

అను నీ వాక్యమునందు మహత్తుకంటె పరమగు ప్రకృతిని దెలిసికొని మృత్యుముఖమునుండి విడివడునని చెప్పబడినది. ఈ వాక్యమునందు ప్రకృతి జ్ఞేయమని చెప్పబడినందున ప్రకృతియే స్వతంత్రముగ జగజ్జన్మాదులకు కారణముగ నేల చెప్పరాదని శంకించి, సమాధాన మీ సూత్రమున నిట్లు చెప్పబడినది.

పై కఠోపనిషద్వాక్యమునందు మహత్తుకంటె పరమై - సూక్ష్మమై - శబ్దస్పర్శరూపరసాది గుణరహితమై ధ్రువముగా నుండునది పరబ్రహ్మమే కాని ప్రకృతి కాజాలదు. మహత్తుకంటె సూక్ష్మమైనదాని నెరిగి ముక్తుడగుచున్నా డనినందువలన నా తెలియదగినది బ్రహ్మమేకాని ప్రకృతి కాదని భావము.

ప్రకృతి తెలియబడినంత మాత్రమున ముక్తి చేకూరదు. ప్రకృతి జ్ఞానము ముక్తిసాధనము కాదు. పరబ్రహ్మజ్ఞానమే మోక్షదాయకము. కావున నీ వాక్యమునందలి మహత్పదమున కర్థము ప్రకృతి యని చెప్ప కాని యంతకంటెను పరము - సూక్ష్మమైన ధ్రువపదార్థమగు బ్రహ్మము నెరిగినవాడే ముక్తు డగు నని ప్రకరణమునుబట్టి గ్రహింపదగును. కావున ప్రకృతి స్వతంత్రమై జగజ్జన్మాదులకు కారణ మనుటకంటె బ్రహ్మతంత్రమై కారణ మగుననుటయే యుక్తము. (౫)

ఈ విషయమును బలపరచుట కింకొక హేతువు:

త్రయాణా మేవ చైవ ముపన్యాసః ప్రశ్నశ్చ ౧-౪-౬

ఏవం=ఇట్లు, త్రయాణామేవ = అగ్ని, జీవుడు, బ్రహ్మము నను మూడే, ఉపన్యాసః = ప్రశ్నోత్తరరూపమున వర్ణింపబడినవి. ప్రశ్నః = ప్రశ్నకూడ మూటిని గూర్చియే చేయబడినది.

కఠోపనిషత్తునందు వర్ణింపబడిన విషయము సంతతిని పరిశీలించి చూచిన, నచికేతుడు యముని ప్రశ్నించిన విషయములు మూడే యనియు, అవియు నగ్ని జీవ పరబ్రహ్మములే యనియు స్పష్టముగ బోధపడును.

(౧) 'సత్వ మగ్నిం స్వర్గ్య మధ్యేషి మృత్యో!
ప్రబ్రూహి తం శ్రద్దధానాయ మహ్యమ్'

(౨) యే యం ప్రేతే విచికిత్సా అస్తీ త్యేకే
నాయ మస్తీతి చైకే ఏతద్విద్యా మనుశిష్టస్త్వ యాహమ్'

(౩) 'అన్యత్ర ధర్మా దన్య త్రాధర్మాత్
అన్య త్రాస్మాత్ కృతాకృతాత్
అన్యత్ర భూతాచ్చ భవ్యాచ్చ
యత్త త్పశ్యసి త ద్వద'

అను నీ కఠవాక్యములందు మొదట నగ్ని విద్యను గూర్చియు, రెండవవాక్యమున జీవాత్మం గూర్చియు, మూడవవాక్యమున పరమాత్మం గూర్చియు ప్రశ్నింపబడుట స్పష్టమగుచున్నది.

ధర్మాధర్మములకు, కృతాకృతములకు, భూతభవిష్యత్తులకు నంటని నిత్య శుద్ధ బుద్ధ ముక్త స్వభావ మగు బ్రహ్మమునుగురించి నాచికేతుడు మూడవసారి యముని ప్రశ్నించియున్నాడు. యముడు నా ప్రశ్నలకే సమాధానము చెప్పియున్నాడు. అందువలన నీ ప్రకరణమందు మోక్షఫలము నొసంగదగు పదార్థము పరబ్రహ్మమనియే స్పష్టమగుచున్నది. అయ్యదియే పరమార్థమున జ్ఞేయము. కావున ప్రకృతి జ్ఞేయ మని యుపనిషత్తు చెప్ప ననుట యుక్తము కాదు. కాగా బ్రహ్మాధీనమైన ప్రకృతియే జగత్కారణ మగును. కాని, స్వతంత్రప్రకృతి కాదని సిద్ధమగుచున్నది. (౬)

మహర్షి యిందులకు నిదర్శనము చూపుచున్నారు.

మహద్వచ్చ ౧-౪-౭

మహద్వచ్చ=మహత్తత్వము వలెను.

మహత్తత్వము ప్రకృతి వికారములలో మొదటిది. ఈ సూత్రము నందలి మహత్పదముచే మహత్తత్వవికారమగు మనస్సు గ్రహింపదగును. సూత్రగత 'చ' కారమువలన జ్ఞానేంద్రియములు, కర్మేంద్రియములు గ్రహింపవలెను.

శరీరమునందుగల మనస్సు, ఇంద్రియములు నన్నియు జీవునకు లోబడి తమతమ కార్యములందు ప్రవర్తిల్లును. స్వతంత్రములై యవి వర్తింపనేరవు. అట్లే మూలప్రకృతియు పరబ్రహ్మ పరమాత్మకు లోబడి జగజ్జన్మాదులకు కారణమగునే కాని, స్వతంత్రముగ కాదు. కాబట్టి జగజ్జన్మాదులకు మూలప్రకృతి స్వతంత్ర కారణము కాదని సూత్రాభిప్రాయము. (౭)

ఉపర్యుక్త విషయమును దృఢపరుచుటకుగాను మరియొక వాక్యమును విచారించుచు పూర్వపక్షము చేయుచున్నాడు.

చమసవ దవిశేషాత్ ౧-౪-౮

చమసవత్ = సోమపాత్రమువలె, అవిశేషాత్ = విశేషించి చెప్పనందున, మూలప్రకృతియే జగజ్జన్మాదులకు స్వతంత్రకారణ మగును.

శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునం దిట్లు వర్ణింపబడినది :

'అజా మేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం

బహ్వీః ప్రజాః సృజమానాం సరూపాః

అజో హ్యేకో జుషమాణో ఽనుశేతే

జహాత్యేనాం భుక్తభోగా మజో ఽన్యః' ౪-౫.

ఇందు సత్త్వరజస్తమో గుణాత్మకమగు మూలప్రకృతి (ప్రజాః సృజమానాం) మహత్తత్త్వాది పదార్థములను ప్రాదుర్భవింపజేయుచున్నట్లు, అనగా మూలప్రకృతి స్వయముగా మహత్తత్త్వాది రూపకార్య పదార్థములుగా మారుచున్నట్లు వర్ణింపబడినది. విశేషించి బ్రహ్మాధీనమై మహత్తత్త్వాదులను సృజించుచున్నట్లు చెప్పబడలేదు.

'అర్వాగ్ బిల శ్చమస ఊర్ధ్వ బుధ్న

స్తస్మిన్ యశో నిహితం విశ్వరూపమ్' బృ. ౨-౨-౩.

అను నీ స్థలమున విశేషించి కొంచొక పాత్ర ముద్దేశింపబడనందున చమస శబ్దముచే సోమపాత్రము సామాన్యముగ గ్రహింపబడునట్లు మూలప్రకృతియే మహత్తత్త్వాది పదార్థముల నుత్పన్నముచేయుచు జగజ్జన్మాదులకు కారణ మగుచున్నది. కాబట్టి 'జన్మా ద్యస్య యతః' సూత్రమున బ్రహ్మము జగజ్జన్మాదికారణమని చెప్పిన లక్షణము సరికాదని పూర్వపక్షము. (౮)

ఇందులకు సమాధానము మహర్షి సూత్రించుచున్నాడు:

జ్యోతిరుపక్రమాతు తథా హ్యధీయత ఏకే ౧-౪-౯

జ్యోతిరుపక్రమాతు=సత్త్వగుణము మొదలుగాగల ప్రకృతి యనెడి బ్రహ్మశక్తి జగత్తునకు కారణము, హి=కారణము చేతను, ఏకే=కొందరు, తథా=అట్లే, అధీయతే=చదువుచున్నారు.

శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందు, 'అజా మేకాం....౪-౫' అను ఈ వాక్యమునకు ముందు -

'ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా
సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే
తయో రన్యః పిప్పలం స్వా ద్వత్తి
అనశ్నన్ అన్యో అభిచాకశీతి' ౪-౬.

'సమానే వృక్షే పురుషో నిమగ్నో
అనీశయా శోచతి ముహ్యమానః
జుష్టం యదాపశ్య త్యన్య మీశం
అస్య మహిమాన మితి వీతశోకః' ౪-౭.

అను ఈ రెండు వాక్యములు పఠింపబడియున్నవి. ఇందు - (అనీశయా) ప్రకృతిచేత మోహింపజేయబడి జీవుడు (శోచతి) దుఃఖితుడగు చున్నాడు. యమ నియమాది సాధనములద్వారమున మోహమును వీడి, మహిమావంతుడగు ఈశుని జూచి - తెలిసికొని - (వీతశోకః) దుఃఖరహితుడై ముక్తిని బొందుచున్నాడు - బ్రహ్మానందము నందుచున్నాడు - అని యున్నది.

ఈ రెండువాక్యములను బాగుగ పరిశీలించినచో ప్రకృతి అనీశము-పరతంత్రము అనియు, నన్యునిచే నియమింపబడుచున్నదనియు, జీవుడా ప్రకృతినియంత యగు ఈశుని - పరమేశ్వరుని - గని మోక్షము నందు

చున్నదనియు స్పష్టమగుచున్నది. అందువలననే మూలప్రకృతి మాయ - పరాశక్తి - యనియు, నయ్యది పరమేశ్వరునిదే యనియు ననేక పర్యాయములు శ్వేతాశ్వరమునందే వర్ణింపబడినది.

'మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాత్
మాయినం తు మహేశ్వరమ్' ౪-౧౦.
'పరా ఒస్యశక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయతే
స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ' ౬-౮.

పూర్వపక్షమున నిర్దేశింపబడిన 'అజా మేకాం లోహితశుక్ల కృష్ణాం' అను వాక్యముచే మూలప్రకృతి స్వతంత్రముగా మహత్తత్త్వాది రూపమున పరిణతినొందుచున్నదని చెప్పబడినను, అయ్యది పరమేశ్వరుని శక్తి - అతని మాయ - అనీశము - అస్వతంత్రము నని తరువాతి వాక్యములందు వర్ణింపబడుటచేత జగజ్జన్మాదులకు మూలప్రకృతి స్వతంత్రకారణము కాదనియు, పరమేశ్వరుని ప్రేరణచే నది జగజ్జన్మాదులకు కారణమగుచున్నదనియు సిద్ధమగుచున్నది. కావున పరబ్రహ్మ పరమాత్మయే జగజ్జన్మాదులకు స్వతంత్రకారణము - కర్త - అని నిశ్చితమగుచున్నది. కాగా 'జన్మాద్యస్య యతః' అను సూత్ర ప్రతిపాదితలక్షణమును సరియే యగుచున్నదని సూత్రాభిప్రాయము. (౯)

అవ్యక్తమగు మూలప్రకృతి యెరుపు, తెలుపు, నలుపు రంగులు కల యజతో పోల్చి యెట్లు చెప్పబడిన దన:

కల్పనోపదేశా చ్చ మధ్వాదివ దవిరోధః ౧-౪-౧౦

మధ్వాదివత్=మధ్వాదులవలె, కల్పనోపదేశాచ్చ=సాదృశ్యకల్పన ద్వారమున నుపదేశించుటవలనను, అవిరోధః=మూలప్రకృతిని వ్యక్తరూపములగు లోహితాదులుగల యజతో బోల్చిచెప్పుట విరుద్ధము కాదు.

'అసౌ వా ఆదిత్యో దేవమధు' ఛాం. ౩-౧-౧.

'వాచం ధేను ముపాసీత' బృ. ౫-౮-౧.

'ఈ యాదిత్యుడు దేవమధువు.' 'వాగ్ధేనువు నుపాసింతువుగాక!' అను నీ వాక్యములందు సూర్యుడు మధువుకాకున్నను మధువువలె మోదము నొసంగువాడు కావున మధువుతో బోల్చి చెప్పబడినాడు. వాక్కు ధేనువు కాకపోయినను ధేనువువలె నానావిధభోగ్యపదార్థములను జేకూర్చి యుపకరించునది కావున ధేనువుతో బోల్చి యుపదేశింపబడినది.

అట్లే జగత్తున కుపాదానకారణమైన మూలప్రకృతి కారణరూపమున నవ్యక్తమైనను శుక్లకృష్ణాదిరూపములు గల యజ (మేక)తో బోల్చి వర్ణింపబడినది. వ్యక్తవస్తువుతో బోల్చినంతమాత్రమున నవ్యక్తమగు ప్రకృతి తన యవ్యక్తరూపమును విడువజాలదు. 'ఆ బాలుడు నిప్పువంటివాడు' 'అతడు సింహకిశోరుడు,' అనినంతమాత్రమున బాలుని యందుగల బాల్య మతనిని విడువదుగదా! కాబట్టి ప్రకృతియందలి యవ్యక్తత్వము తాత్త్వికమే యగును, కాని కల్పితము కాదు. కావుననే ప్రకృతియొక్క వ్యక్తరూపము నజతో బోల్చి చెప్పినందున గలుగు దోషమొండును లేదని భావము. (౧౦)

అయినను 'అజా మేకామ్' అను నీ వాక్యమునందు గల యేకత్వసంఖ్య ప్రకృతి యొక్కటియే జగత్తునకు కారణ మని తెలుపుచున్నందున ప్రకృతియే స్వతంత్రకారణ మగును. బ్రహ్మము స్వతంత్రకారణము కాదందురేని - సమాధానము :

న సంఖ్యోపసంగ్రహా దపి నానాభావా
దతిరేకా చ్చ ౧-౪-౧౧

('ఆనుమానికమ్' అను' పద మీ సూత్రమున ననువర్తించును.)

సంఖ్యోపసంగ్రహాదపి = ఏకత్వ సంఖ్య గ్రహింపబడినప్పటికిని, నానా

భావాత్ = అనేక కారణములు ప్రతిపాదింపబడినందున, అతిరేకా చ్చ = అధికముగ జెప్పబడినందునను, న=ఆనుమానిక మగు ప్రకృతి జగత్తునకు స్వతంత్రకారణము కాదు.

ప్రకృతి యొక్కటియే జగత్తునకు కారణ మని చెప్పబడినచో నదియే స్వతంత్రకారణ మనదగును కాని, అట్లు చెప్పక జగత్తున కనేక కారణము లున్నట్లు ముందు చెప్పబడినది. కావున నది స్వతంత్రకారణము కాదు.

'మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాత్
మాయినం తు మహేశ్వరమ్' శ్వే. ४-౧౦.

మోహింపజేయునది కావున ప్రకృతి మాయ యనబడును. ప్రకృతి జగద్రూపమున పరిణమించి పురుషులను మోహింపజేయును. అట్టి మాయ గలవాడు మాయి - మాయకు స్వామి. పరమేశ్వరుడు అంతట మహేశ్వర పదముచే పేర్కొనబడియున్నాడు. అత డీ జగత్తునకు నిమిత్త కారణము.

(ప్రక్రియతే నిర్మీయతే మహదాదికం సర్వం జగ దనయా ఇతి ప్రకృతిః) మహదహంకారాది సర్వజగత్తు ప్రకృతిమూలమున నిర్మింపబడును. కావున, ప్రకృతి యుపాదానకారణ మని దాని వ్యుత్పత్త్యర్థము వలననే తెలియుచున్నది. మహేశ్వరుడు మాయకు స్వామి యని వాక్యము చెప్పుచున్నందున మాయ స్వతంత్రము కాదని స్పష్టమగుచునే యున్నది.

మరియు వాజసనేయులు బృహదారణ్యకమున 'కార్యజగత్తుతో గూడిన ప్రకృతికి పరమాత్మ యధిష్ఠాన మగుటచే నతడు ప్రకృతికంటె నతిరేకుడు - అధికుడు' - అని చెప్పి ప్రకృతి జగత్తునకు స్వతంత్రకారణము కాదని నుడువుచున్నారు.

'యస్మిన్ పంచ పంచజనా ఆకాశశ్చ ప్రతిష్ఠితః
తమేవ మన్య ఆత్మానం విద్వాన్ బ్రహ్మామృతో ఽమృతమ్'
బృ. ౪-౪-౧౭.

'ఎవనియందు పంచ పంచ జనులు, ఆకాశము ప్రతిష్ఠితమై యున్నదో ఆ యాత్మను బ్రహ్మముగా నెరుగుచు మృత్యువును తరించును.' ఇం దాకాశ పదము ప్రకృత్యర్థమున వాడబడినది. కావున బ్రహ్మ మాకాశమునకు - ప్రకృతికి - నాధారముగ వర్ణింపబడుట సుస్పష్టము. ప్రాణాదులు పంచజను లని రాబోవు సూత్రమున నివరింపబడును. ప్రకృతి పరబ్రహ్మము ఆధార ముగ గలదై జగత్తునకు కారణ మగుచున్నందున పరబ్రహ్మము కూడ జగత్తునకు కారణమగుచున్నది. నిమిత్తకారణము ఆధారకారణ మనియు, నధిష్ఠానకారణ మనియు ననబడును. అందువలననే ప్రకృతి కాధారమైన బ్రహ్మము దానికంటెను నధికమగుచున్నది. కాగా, ప్రకృతి జగత్తునకు పరతంత్రకారణమే యగును. కాని, స్వతంత్రకారణము కాదు. అందు వలన 'జన్మా ద్యస్య యతః' సూత్రమున వర్ణించిన బ్రహ్మలక్షణముకూడ నిర్దుష్టమే యగును. (౧౧)

పూర్వసూత్రవ్యాఖ్యానమున నిర్దేశింపబడిన పంచ పంచజను లెవ రన :

ప్రాణాదయో వాక్యశేషాత్ ౧-౪-౧౨

వాక్యశేషాత్ = వాక్యశేషమువలన, ప్రాణాదయః = ప్రాణాదులైదును, పంచజను లని సూత్రార్థము.

పంచజన శబ్దము మనుష్యవాచకమైనను వాక్యశేషబలమున నిట ప్రాణాదివాచక మనియే యంగీకరింపవలెను. 'గంగలో గొల్లపల్లె' (గంగాయాం ఘోషః) అనుతావున గంగాపదము ప్రవాహార్థమున నిరూఢ మైనను గొల్లపల్లె (ఘోష) పద సామీప్య బలమున తీరమనునర్థమును

లక్షణావృత్తితో బోధించునట్లు పంచజన శబ్దముకూడ. వాక్యశేషసాన్నిధ్యమువలన పంచప్రాణాదులను దెలుపునని భావము.

'ప్రాణస్య ప్రాణ ముత చక్షుష శ్చక్షు రుత శ్రోత్రస్య శ్రోత్ర మన్న స్యాన్నం మనసో మనో యే విదు స్తే నిచిక్యుర్ బ్రహ్మ పురాణ మగ్ర్యమ్' బృ. ౪-౪-౧౮ అని వాక్యశేషము.

'ప్రాణమునకు ప్రాణము, నేత్రమునకు నేత్రము, శ్రోత్రమునకు శ్రోత్రము, అన్నమునకు నన్నము, మనస్సునకు మనస్సు నెవరెరుగుదురో వారు పురాణము, నగ్రిమము నగు బ్రహ్మము నెరుగుదురు.' అని వాక్య శేషాభిప్రాయము. ఇందు షష్ఠీవిభక్త్యంతములయిన ప్రాణాదులు పంచజన శబ్దముచే జెప్పబడినవని యభిప్రాయము. ద్వితీయాంతములైన ప్రాణాది పదములు పరమేశ్వరవాచకములనియు గ్రహింపనగును.

'ప్రాణాయ నమో యస్య సర్వమిదం వశే' యను మంత్రవర్ణము నందలి ప్రాణశబ్దము పరమేశ్వరవాచక మగుట ప్రసిద్ధమే.

ప్రాణశబ్దముచే త్వగింద్రియము, అన్నశబ్దముచే నాసికారసనలు, చక్షుః శ్రోత్రములుకలసి యైదింద్రియములును పై వాక్యమున వర్ణింపబడినవి. కాబట్టి పంచజనశబ్దముచే నీ పంచేంద్రియములు వాక్యశేషబలమున గ్రహింపనగునని సూత్రాభిప్రాయము. (౧౨)

మాధ్యందినుల పాఠము ననుసరించి పంచజన శబ్దము ప్రాణాదులను బోధించినను, కాణ్వులపాఠమున 'అన్నస్య అన్నమ్' అను శబ్దము లేనందున ప్రాణాదుల నెట్లు గ్రహింపనగును ? అన :

జ్యోతిషైకేషా మసత్యన్నే ౧-౪-౧౩

ఏకేషామ్ = కాణ్వులపాఠమున; అన్నే అసతి = అన్న శబ్దము పఠింపబడనందున, జ్యోతిషా = జ్యోతిపదముతో, పంచసంఖ్య పూరింపవలెనని సూత్రార్థము.

మాధ్యందినులవలె కాణ్వులువాక్యశేషమునందు 'అన్నస్య అన్నమ్' అను పదమును పఠింపరు. అందువలన వారిదృష్టి ననుసరించి ప్రాణాదులైదన వలనుపడదు. కాని, కాణ్వుల పాఠము ననుసరించినపుడు 'యస్మిన్ పంచజనాః' బృ. ४-४-౧౭. అను వాక్యమునకు బూర్వమున -

'తద్దేవా జ్యోతిషాం జ్యోతిరాయుర్ హోపాసతే అమృతమ్' బృ. ४-४-౧౬. అను వాక్యముండుట జూడ్షనగును. అందలి (జ్యోతిషాం = ఇంద్రియములకు) జ్యోతిపదము ఇంద్రియవాచకము కాబట్టి, మాధ్యందినుల పాఠమున నన్నశబ్దముచే నే యింద్రియములు గ్రహింపబడినవో, ఆ యింద్రియము లీజ్యోతి పదముచే గ్రహింపనగును. ఇట్లు కాణ్వుల పాఠమునందును పంచజనశబ్దముచే పంచప్రాణాదులు - పంచేంద్రియములుగ్రహింపనగును. దోష మావంతయు నుండదు. (౧౩)

ఉపర్యుక్త విషయమును బలపరచుటకే మరియొక వాక్యమును విచారించుచున్నాడు.

కారణత్వేన చాకాశాదిషు యథా వ్యపదిష్టోక్తేః ౧-४-౧४

ఆకాశాదిషు = మహత్తత్వాది నామరూపాత్మక సమస్తకార్యపదార్థములందు, కారణత్వేన = ఉపాదాన కారణరూపమున, యథా వ్యపదిష్టోక్తేః = పూర్వమెట్లు ప్రకృతి చెప్పబడినదో యట్లే చెప్పబడినందున, నయ్యది జగత్తునకు స్వతంత్రకారణము కాదు.

బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందు, 'తద్ధేదం తర్హి అవ్యాకృత మాసీత్ తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియత' ౧-४-౭.

ఈ జగత్తు, తర్హి = సృష్టికిపూర్వమున, అవ్యాకృతం = మూలప్రకృతిరూపమున వికారమును బొందక, హ = ఉండెనుగదా। తత్ =

ఆ యవ్యాకృతముగానున్న ప్రకృతి, నామరూపాభ్యాం=నామరూపములతో, వ్యాక్రియత = పరిణమించినది, అని వర్ణింపబడినది.

ఇట ప్రకృతి స్వయముగ జగద్రూపమున బరిణమించినదా ? లేక బ్రహ్మపరతంత్రమై జగత్తునకు కారణమైనదా ? అని సంశయముకలుగును. స్వతంత్రకారణమని పూర్వపక్షము. కాదు, బ్రహ్మతంత్రమై కారణమని సిద్ధాంతము.

పూ.ప: 'వ్యాక్రియత = పరిణమించినది' అను నీ ప్రయోగమును బట్టి ప్రకృతి స్వతంత్రకారణమని తెలియుచున్నది. ప్రకృతి స్వయముగనే మహత్తత్వాదిరూపమున బరిణమించినదని బోధపడుచున్నది. అన్యునిచే పరిణమింప జేయబడలే దని ప్రయోగమునుబట్టి తెలియుచున్నదని భావము. (తండులాః పచ్యన్తే) 'బియ్య ముడుకుచున్నవి.' అను నీకర్మ కర్తరి ప్రయోగమున 'బియ్యము స్వయముగనే పక్వమగుచున్నవి' మరి యొకడు వానిని పక్వము చేయుటలేదు. అనునట్లు ప్రకృతి స్వయముగనే పరిణమించుచున్నదనుటచే జగత్తునకు ప్రకృతి స్వతంత్రకారణ మనియే తెలియనగు ననగా - సమాధానము :

ప్రధానము (ప్రకృతి) జగత్తునకు స్వతంత్రకారణ మగునెడల నిరధ్యక్షమగు ప్రధానము జగత్తునకు కారణమని చెప్పవలసియుండెను. అట్లు చెప్పకపోగా పైపెచ్చు సాధ్యక్షప్రకృతి జగత్కారణముగ వర్ణింపబడినందున నయ్యది స్వతంత్రకారణము కాజాలదు. బ్రహ్మమే స్వతంత్ర కారణమగును. ప్రధానము సాధ్యక్షమనుటకు ప్రమాణమేమన, 'తద్ధేదం తర్హి' అను నీవాక్యమునకు తరువాత శేషవాక్యమున 'స ఏష ఇహ ప్రవిష్టః' 'అతడిందు ప్రవిష్టుడైయుండెను' అని వర్ణింపబడినది. కావున బ్రహ్మాధిష్ఠితమైన ప్రధానమే జగత్కారణమని యెంచవలెను. స్వతంత్రకారణము కాదని భావము.

'వ్యాక్రియత' అను ప్రయోగము కర్మణిప్రయోగమే కాని కర్మ కర్తరి ప్రయోగముకాదు. అర్థమునుబట్టి పరబ్రహ్మము నట కర్తగా నధ్యాహారము చేయవలెను. (గమ్యతే గ్రామః) 'గ్రామము గమింపబడుచున్నది' అను చోట దేవదత్తుడో లేక యజ్ఞదత్తుడో కర్తగా నూహింపబడునట్లు పై వాక్యమునందు బ్రహ్మమును కర్తగా నూహింపవలెను. కర్మ కర్తరి ప్రయోగము నంగీకరించినను పాకకర్త - పాచకు డున్నపుడే తండు లములు పక్వమగునుకాని, యతడు లేక స్వయముగ పక్వము కావుగదా ? తండులము లతిసులభముగ పక్వ మగుచున్నవనుట కట్టి ప్రయోగము చేయబడునేకాని పాచకుడు లేకయే పక్వమగునని చెప్పుటకుకాదు. కావున ప్రస్తుతమున బ్రహ్మాధిష్ఠితమైన ప్రధానమే జగత్కర్త యగును కాని, స్వతంత్రముగ కాజాలదని సూత్రాభిప్రాయము. అందువలన 'జన్మాద్యస్య యతః' అను సూత్రమున వర్ణింపబడిన బ్రహ్మలక్షణము నిర్దుష్టమనియే యెంచవలెను. (౧౪)

'అసద్ వా ఇదమగ్ర ఆసీత్ తతో వై స దజాయత' తై. ౨-౭. 'సృష్టికి పూర్వము, ఇది యసత్తుగా నుండెను. తదుపరి సత్తుగా నుద్భవించెను' అని యొక యెడ వర్ణింపబడినది. మరియొక యెడ

'అస దేవేద మగ్ర ఆసీత్ తత్స దాసీత్ త త్సమభవత్' ఛాం. ౩-౧౯-౧. 'ఇది ముందు అసత్తై యుండెను. తదుపరి సత్తయ్యెను' అని చెప్పబడినది. అందువలన సృష్టివర్ణన మొకేవిధముగ లేదు. కాగా బ్రహ్మమే సృష్టికి కారణమని యెట్లు చెప్పనగును ? కాబట్టి 'జన్మా ద్యస్య యతః' అను సూత్ర వర్ణిత బ్రహ్మలక్షణ మయుక్తమన - సమాధానము :

సమాకర్షాత్ ౧-౪-౧౫

తైత్తిరీయమునందును, ఛాందోగ్యమునందును 'అసత్' శబ్దము చేత నంతకుపూర్వవాక్యములందు నిర్దిష్టమైన బ్రహ్మసమాకరణమువలన,

బ్రహ్మమే గ్రహింపబడినందున, సృష్టి బ్రహ్మకర్తృకమనియే చెప్పబడి నట్లు గ్రహింపవలయునని సూత్రార్థము.

'అసద్ వా ఇదమగ్ర ఆసీత్' తై. ౨-౭. అను నీ వాక్యమున గల 'అసత్' పదముచే నాత్మరహితమైన దేదేని సృష్టికి కారణముగా వర్ణింపబడియున్నపక్షమున 'జన్మాద్యస్య యతః' అను సూత్రవర్ణిత బ్రహ్మలక్షణ మయుక్తము కావచ్చును. అట్టి దేమియు నిట వర్ణింపబడ దయ్యె. పైపెచ్చు బ్రహ్మమే యిట కారణముగ వర్ణింపక తప్పదు. కారణమే మన :

'బ్రహ్మవి దాప్నోతి పరమ్' తై. ౨-౧. 'బ్రహ్మవిదుడు పరమును బొందును' అని ప్రారంభించి యందు బ్రహ్మ నిర్దేశింపబడినది. ఆ బ్రహ్మమే, 'విజ్ఞానమయా దన్యో ఽన్తర ఆత్మా ఽఽనందమయః' తై. ౨-౫. 'ఆనందమయమగు నాత్మ జీవాత్మన కంతరాత్మగా చెప్పబడి నది. అటుపైన నాయంతరాత్మయగు పరబ్రహ్మమే

'అసద్వా ఇద మగ్ర ఆసీత్ తతో స దజాయత' తై. ౨-౭. అను నీ వాక్యమున 'అసత్' పదముచే చెప్పబడినది. అందువలన నీయసత్ పదముచే పూర్వవాక్యములందు జెప్పబడిన బ్రహ్మమే యాకర్షింపబడును-గ్రహింపబడును. ఈ సద్రూపమగు జగత్తు తన్మూలకమే - బ్రహ్మమూల కమే - బ్రహ్మకారణముగా గలదియే — యగుచున్నది. కాగా 'జన్మాద్యస్య యతః' సూత్రవర్ణిత బ్రహ్మలక్షణమున నెట్టిదోషమును లేదని సూత్ర తాత్పర్యము. (౧౫)

ద్వితీయాధికరణము

బ్రహ్మము జగత్కారణమని చెప్పు మరియొకవాక్యమిట నాలోచింప మహర్షి సూత్రము నారంభించుచున్నాడు.

జగద్వాచిత్వాత్ ౧-౪-౧౬

కౌషీతకీ బ్రాహ్మణమున బాలాకి, అజాతశత్రువు ననువారి సంవాదమునందు ప్రయోగింపబడిన కర్మపదము జగత్తును బోధించుచున్నందువలన బ్రహ్మమే జగత్తునకు కర్తయని సూత్రాభిప్రాయము.

'యోవై బాలాకే! ఏతేషాం పురుషాణాం కర్తా
యస్య వై తత్ కర్మ సవై వేదితవ్యః' కౌ. ౪-౧౯.

'ఓ బాలాకీ! ఎవడీ పురుషులకు కర్తయో, ఈకర్మ యెవనిదో వాడే తెలియదగినవాడు' ఈ వాక్యమున తెలియదగినవాడుగా జెప్పబడిన కర్త యెవడు? జీవుడా? బ్రహ్మమా? లేక ప్రాణమా? యని సంశయము. జీవుడుకాని, ప్రాణముకాని యగునని పూర్వపక్షము. కాదు, బ్రహ్మమేయని సిద్ధాంతము.

కర్మమన వ్యాపారము. అయ్యది ప్రాణము నాశ్రయించి యేర్పడును. ప్రాణమున్నంతవరకే శరీరమున వ్యాపారము చూడనగును. కావున ప్రాణమే పైవాక్యమున దెలియదగినదిగ వర్ణింపబడినది. లేక కర్మశబ్దము పుణ్యపాపములందును బ్రసిద్ధమైయున్నది. పుణ్యపాపరూపకర్మముల నొనర్చు వాడిట జీవుడనియు నుడువవచ్చును, కావున పైవాక్యమున తెలియదగినవాడుగ వర్ణింపబడినవాడు జీవు డనుటయును యుక్తమేయని ప్రాప్తింపగా - సమాధానము :

ఉపర్యుక్త సంవాదవాక్యమును సందర్భోచితముగా పరిశీలించినపుడందు తెలియదగినవాడని వర్ణింపబడిన పదార్థము బ్రహ్మమనియే నిశ్చితమగును. అందలి కర్మపదము జగత్తును తెలుపును. కాగా బ్రహ్మమే యిట తెలియదగినదని సిద్ధాంతము.

బాలాకి యొకనాడు గర్వితుడై తత్కాలమున రాజుగానున్న యజాతశత్రుం జేరి 'బ్రహ్మ తే బ్రవాణి' కౌ. ౪-౧. 'నీకు బ్రహ్మమును జెప్పు

దును' అని నుడివెను. అంతట నారాజు సంతసించి 'నీవు బ్రహ్మమును జెప్పుదువేని నీకు సహస్రము నిచ్చెద'ననెను. బాలాకి 'ఈ యాదిత్యాదు లందు గల పురుషుడే బ్రహ్మమ'ని చెప్పెను. అది విని యజాతశత్రుడు 'ఆదిత్యునందు గల పురుషుడు పరిచ్ఛిన్నుడు, కావున నతడు బ్రహ్మము కాజాలడు' అని, బాలాకి చెప్పినదానిని నిరసించి, 'నీవు నాకు బ్రహ్మ మును దెలుపుదునని యబద్ధము లాడితివి. నీవు బ్రహ్మవాదివి కావు' అనుచు నతని కిట్లుపదేశించియున్నాడు.

'యోవై బాలాకే ! ఏతేషాం పురుషాణాం కర్తా
యస్య వై తత్కర్మ సవై వేదితవ్యః'

'ఓ బాలాకీ ! ఎవడీ యాదిత్యాది పురుషులకు కర్తయో, ఎవనికర్మ మీ జగత్తో, యతడే తెలియదగినవాడు.'

ఈ సంవాదారంభమున 'బ్రహ్మమును జెప్పుదు'నని బ్రహ్మ ముపక్ర మింపబడినది - ప్రారంభింపబడినది. కాబట్టి యజాతశత్రునిచే నంతమున జెప్పబడిన వాక్యమునందలి పురుషపదవాచ్యకర్తయు బ్రహ్మమేయగుట యుచితము. మరియు నిట 'ఈ కర్మ యెవనిదో యతడు తెలియదగిన వాడు' అనుటలో కర్మ జగద్వాచకమనుట స్పష్టము. ప్రకరణమునుబట్టి (క్రియత ఇతి కర్మ - నిర్మింపబడినది) కర్మపదము నిర్మింపబడు జగ త్తునే బోధించును. ప్రసిద్ధములైన పుణ్యాపుణ్యకర్మలుకాని, ప్రాణవ్యాపార మని కాని గ్రహించుట ప్రకరణ విరుద్ధ మగును. జగత్తు బ్రహ్మ కర్మ మగుటచే నిట కర్మపదము వ్యుత్పత్త్యర్థమును పురస్కరించుకొని జగ ద్వాచక మనక తప్పదు. కాబట్టి జీవుడుకాని, ప్రాణముకాని, జగత్కర్తలు కాజాలరు. అందువలననే పై వాక్యమునందు చెప్పబడిన పురుషుడు బ్రహ్మమేకాని, జీవ, ప్రాణములు కావని సిద్ధాంతము. (౧౬)

ఉపర్యుక్త విషయముననే శంకించి మరల సమాధానము చెప్పు చున్నాడు.

జీవ ముఖ్యప్రాణ లింగా న్నేతి చేత్
తద్ వ్యాఖ్యాతమ్ ౧-౪-౧౭

జీవ ముఖ్యప్రాణ లింగాత్=జీవాత్మలింగము, ముఖ్యప్రాణలింగము నుండుటవలన. నేతి చేత్ = పరమాత్మ గ్రహింపదగ దందురేని, తద్ వ్యాఖ్యాతమ్ = జీవప్రాణలింగములు రెండును పూర్వము వ్యాఖ్యానము చేయబడినట్లు ఇక్కడను నెంచవలెను.

'తద్‌యథా శ్రేష్ఠీ స్వైర్భుంక్తే యథా వా
స్వాఃశ్రేష్ఠినం భుంజం త్యేవ మే వైష
ప్రజ్ఞాత్మా ఏతై రాత్మభిః భుంక్తే
ఏవమే వైత ఆత్మాన ఏత మాత్మానం భుంజంతి' కౌ. ౪-౨౦

'యజమానుడు తన భృత్యులద్వారమున విషయముల ననుభవించును. భృత్యులు యజమానునిచే నీయబడు నన్నవస్త్రాదుల ద్వారమున యజమానుని ననుభవింతురు. అట్లే ప్రజ్ఞాత్మ (జీవుడు) యాదిత్యాది పురుషులచే నొసంగబడు ప్రకాశాదుల ద్వారమున విషయముల ననుభవించుచున్నాడు. ఆదిత్యాదులును జీవులచే నొసంగబడు హవ్యాదుల మూలమున యజమానుని (జీవునే) అనుభవించుచున్నారు.' అను నీ వాక్యము నందు జీవాత్మలింగము (చిహ్నము) కనిపించుచున్నది. ఇట్లే –

'యదా సుప్తః స్వప్నం న కంచనపశ్య త్యథాఽ
స్మిన్ ప్రాణ ఏ వైకధా భవతి' కౌ. ౪-౧౯.

'సుషుప్తియందు ప్రాణమునందే యేకీభవించు' నను నీ వాక్యము నందును ప్రాణలింగము స్పష్టముగా కనబడుచున్నది. కాబట్టి యీ ప్రకరణమున వేదితవ్యుడు (తెలియదగినవాడు) గ జెప్పబడిన పురుషుడు జీవాత్మయో? లేక ముఖ్యప్రాణమో యగును. బ్రహ్మము కాజాలదని శంకాభిప్రాయము.

సమాధానము: 'జీవముఖ్య.........తద్యోగాత్' (౧-౧-౩౧.) అను సూత్రమునందు జీవ ముఖ్యప్రాణములను విశదరించినట్లు ప్రస్తుతమున వివరించిన సరియగును. కాబట్టి తెలియదగినవాడు పరబ్రహ్మమేకాని జీవ ముఖ్యప్రాణములు కావని సూత్రాభిప్రాయము. (౧౭)

పూర్వోక్త విషయమునందే మతాంతర ప్రదర్శనము:

అన్యార్థం తు జైమినిః ప్రశ్నవ్యాఖ్యానాభ్యా
మపి చైవ మేకే ౧-౪-౧౮

(సూత్రమునందలి 'తు' పదము మరియొక మతమును తెలుపుటకుగాను ప్రయోగింపబడినది.)

జైమినిః=జైమిని, అన్యార్థం=అన్యమగు బ్రహ్మ ప్రతిపత్తికొఱకే జీవలింగమని యంగీకరించుచున్నాడు. ప్రశ్నవ్యాఖ్యానాభ్యామ్ = ప్రశ్నోత్తరములవలనను, అపి చ=మరియు, ఏకే=కొందఱు (వాజసనేయులు) ఏవమ్=ఇట్లే, ప్రతిపాదించుచున్నారు.

కౌషీతకీ బ్రాహ్మణమునందు గల పూర్వోక్తప్రకరణగత ప్రశ్నోత్తరములను జూచినపుడు మధ్యలో జీవాత్మను కీర్తించుటకు కారణము బ్రహ్మజ్ఞానమే యని తెలియనగునని సూత్రాభిప్రాయము.

'తౌహ సుప్తం పురుష మాజగ్మతుః' కౌ. ౪-౧౯.

బాలాకి, అజాతశత్రువు ఇరువురును నిద్రించుచున్న పురుషుని సమీపించిరి.' అట్లు సమీపించి ప్రాణనామములతో సంబోధించి యతనిని మేల్కొల్ప యత్నించిరి. కాని యతడు మేల్కొనడు. అంతట వారు

'తత ఉ హైనం యష్ట్యా ౨౨విచిక్షేప, స తత ఏవ సముత్తస్థౌ'
కౌ. ౪-౧౯.

'అతనిని కఱ్ఱతో పొడిచి లేపగా లేచి కూర్చుండెను.' ఇట్లు కఱ్ఱ

పోటును లేచిన భోక్త - జీవుడు - ప్రాణముకంటె భిన్నుడని చెప్పి, యజాతశత్రుడు బాలాకి నిట్లు ప్రశ్నించెను.

'క్వైష ఏతద్ బాలాకే। పురుషో உశయిష్ట ?
క్వ వా ఏత దభూత్ ? కుత ఏత దగాత్ ?' కౌ. ౪-౧౯.

'ఓ బాలాకీ। ఈ పురుషు డెక్కడ నిద్రించెను ? ఎక్కడనుండెను? ఎక్కడికి పోయెను ?' అను నీ ప్రశ్నములకు బ్రాహ్మణ మిట్లు సమాధానము చెప్పియున్నది.

'యదా సుప్తః స్వప్నం న కంచన పశ్య
త్యథా உస్మిన్ ప్రాణ ఏవైకధా భవతి,
తమైనం వాక్ సర్వై ర్నామభిః సహాప్యేతి,
చక్షుః సర్వైః రూపైః సహాప్యేతి,
శ్రోత్రం సర్వైః శబ్దైః సహాప్యేతి
మనః సర్వై ర్ధ్యానైః సహాప్యేతి
సయదా ప్రబుధ్యతే యథా உగ్నేః ప్రజ్వలతః
సర్వాదిశో విస్ఫులింగా విప్రతిష్ఠేరన్,
ఏవమే వైత దస్మా దాత్మనః యథాయతనం విప్రతిష్ఠంతే
ప్రాణేభ్యో దేవాః దేవేభ్యో లోకాః' కౌ. ౪-౧౯.

'జీవుడు సుషుప్తియందు ప్రాణము (బ్రహ్మము) న జేరును. అప్పుడు చక్షుః శ్రోత్రాదీంద్రియములు తమతమ విషయములతోబాటు వానితో నేకీభవించును. పురుషుడు మరల మేల్కొనినపుడు మరల నా యా యింద్రియములు ప్రజ్వలించు నగ్నినుండి వెలువడు విస్ఫులింగము (నిప్పుకణము) ల వలె వేఱై తమకార్యముల నారంభించును.' అని సమాధానము చెప్పబడినది.

ఈ ప్రశ్నోత్తరములనుబట్టి జీవుడు సుషుప్తియందు అవిభక్తరూప

మున నెట నుండునో జాగ్రదవస్థయందు విస్ఫులింగములవలె నెవనినుండి వేరగునో యతడే కర్తయనియు, తెలియదగినవాడనియు స్పష్టమగుచున్నది. సుషుప్తియందు జీవాత్మ పరమాత్మలో నవిభక్తరూపమున నుండునని యుపనిషత్తులు స్పష్టముగా చెప్పుచున్నవి.

'స పరే ఽక్షర ఆత్మని సంప్రతిష్ఠతే' ప్ర. ౪-౯.

'అతడు పరమాత్మయం దుండును.'

'సతా సోమ్య! తదా సంపన్నో భవతి' ఛాం. ౬-౮-౧.

'అప్పుడు సద్రూపమగు బ్రహ్మను బొందును.'

కాబట్టి పైనచూపిన ప్రశ్నోత్తరములనుబట్టి బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగించుటకే జీవాదుల గ్రహణ మీ ప్రకరణమున జేయబడినదని భావము.

వాజసనేయులుకూడ బృహదారణ్యకమునందలి బాలాక్యజాతశత్రు సంవాదగత ప్రశ్న ప్రతివచనముల ద్వారమున నీ యంశమే స్పష్టపరచియున్నారు. (బృ. ౨-౧-౧౬.)

కాబట్టి యీ ప్రకరణమునందు వేదితవ్యుడుగ వర్ణింపబడినవాడు పరమేశ్వరుడేకాని జీవుడుకాదని స్పష్టముగ తెలియుచున్నది. (౧౮)

తృతీయాధికరణము

మరియొక వాక్యవిచారణ:

వాక్య సమన్వయాత్ ౧-౪-౧౯

ఐతరేయోపనిషత్తునందు జగత్స్రష్టగా వర్ణింపబడిన యాత్మయు బ్రహ్మమే యని పూర్వాపరవాక్య సమన్వయమువలన తెలియ నగునని యీ సూత్రాభిప్రాయము.

'ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్, నాన్యత్ కించన మిషత్,
స ఈక్షత, లోకాన్ను సృజా ఇతి, స ఇమాన్ లోకా నసృజత'

'సృష్టికి పూర్వము ఆత్మయు, జగత్తును నేకముగా నుండెను. నిమేషాది క్రియాయుక్తమగున దన్యమేమియు లేదు. లోకములను సృజింతునని ఆత్మ (ఈక్షిత) పర్యాలోచించెను. ఆ యాత్మ లోకములను సృజించెను.' అను నీ ఐతరేయ వాక్యమునందు లోకస్రష్టగా వర్ణింపబడిన యాత్మ జీవాత్మయా ? లేక బ్రహ్మమా ? యని సంశయము. ఆత్మశబ్దము జీవబ్రహ్మముల కుపయోగింపబడును. కావున సంశయము కలుగుట యుక్తమే. జీవాత్మయే యాత్మపదవాచ్యమని పూర్వపక్షము. కాదు, పరబ్రహ్మమే యని సమాధానము.

'స ఏతమేవ సీమానం విదా
ర్యైతయా ద్వారా ప్రాపద్యత' ఐ. ౧-౩-౧౨

'లోకస్రష్టగా పై వాక్యమునజెప్పిన ఆత్మయే మూర్ధాంతర్గత రంధ్రముద్వారమున శరీరమున బ్రవేశించెను' అను నీవాక్యమునుబట్టి శరీరాంతః ప్రవేశము జీవునకే తగును. కావున నీప్రకరణమునందలి యాత్మశబ్దము జీవాత్మపరమేయని పూర్వపక్షము.

సిద్ధాంతము : ఐతరేయమునందలి ప్రథమవాక్యమున 'జగత్తంతయు నిమేషాది క్రియావంతములగు పదార్థములు లేనిదై యాత్మతో నేకమై - నువిభక్తమై - యుండెను. ఆ యాత్మ లోకములను సృజించెను' అని యున్నందున నిట యాత్మశబ్దము పరమాత్మవాచకమే కావలయును. జీవాత్మకు లోకములను సృజించుసామర్థ్యములేదు. చిదచిదాత్మకమగు నీజగత్తును సృష్టించు సామర్థ్యము పరబ్రహ్మపరమాత్మకేయున్నది. ఈ ప్రకరణము .ందలి యనంతరవాక్యములను బరిశీలించినను నిందలి యాత్మశబ్దము బ్రహ్మపరమే యగునని స్పష్టమగును.

'కతరః స ఆత్మా ? 'యేన వా రూపం పశ్యతి
యేన వా శబ్దం శృణోతి ? ఐ. ౩-౧.

'ఏవవిధ్వారమున రూపమును జూచుచున్నాడు ? శబ్దమును వినుచున్నాడు ? రెండింటిలో నాయాత్మ యెయ్యది ?' అను వాక్యార్థములను పరిశీలించి వాని నన్వయింపవలసివచ్చినపుడు ఆత్మశబ్దము పరమాత్మపరముగనే చెప్పవలయును. జీవాత్మపరముగ జెప్పిన నది యుపపన్నము కాదు. లోకములను సృష్టించుటకును, జీవాత్మకు దర్శనశ్రవణాది శక్తులను సంపన్న మొనర్చుటకును పరబ్రహ్మపరమాత్మయే సమర్థమగును. కావున వాక్యసమన్వయమువలన లోకస్రష్టగా వర్ణింపబడిన వాక్యాంతర్గతమగు నాత్మశబ్దము బ్రహ్మబోధకమే యగునని సిద్ధాంతము.

మూర్ధాంతర్గత ఛిద్రము ద్వారమున నాత్మ ప్రవేశించిన దనుటచే జీవాత్మయేగ్రహింపనగు నను పూర్వపక్షము సరికాదు. శరీరాంతః ప్రవేశమిట గౌణముగ బ్రహ్మకే చెప్పబడినది. ఇందలి ప్రవేశము సంకల్పపూర్వక ప్రవేశమును దెలుపును. జీవుడు సంకల్పపూర్వకముగ నే శరీరమునందును బ్రవేశింపడు. కర్మబద్ధుడై, కర్మఫలము ననుభవించుటకుగాను, పరమాత్మచే నియతమగు శరీరమునందు పరమాత్మ పరతంత్రుడై ప్రవేశించును. కావట్టి పైవాక్యమునందలి ప్రవేశము జీవాత్మకు సంబంధించినదికాదు. పరమాత్మ సర్వవ్యాపకమగుటచే శరీరమునందు నుండును. అందువలన శరీరమున ప్రవేశించినదో యన్నట్లు ప్రవేశించెనని గౌణముగ ప్రవేశ మిట వర్ణింపబడినది. కావట్టి లోకస్రష్టయైన యాత్మ పరబ్రహ్మమేకాని జీవాత్మకాదని నిశ్చిత సిద్ధాంతము. (౧౯)

ఉపర్యుక్త విషయమున మతాంతరములను బ్రదర్శింపదలచి మహర్షి ముందుగా నాశ్మరథ్యుని మతమును సూత్రించుచున్నాడు.

ప్రతిజ్ఞాసిద్ధే ర్లింగ మాశ్మరథ్యః ౧-౪-౨౦

ప్రతిజ్ఞాసిద్ధేః = ఏకాత్మయనెడి ప్రతిజ్ఞ సిద్ధించుటకు, లింగమ్ = (తనతో నవిభక్తముగ నుండు జీవాత్మతో గలిసి శరీరమునందు ప్రవే

శించుట) లింగము - జ్ఞాపకము - అని ఆశ్మరథ్యః = ఆశ్మరథ్యుని మతము.

ఐతరేయోపనిషత్తునందు ప్రారంభమున

'ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్'

'ముందు చిదచిదాత్మకమగు నాత్మయొక్కటియే యుండెను' అను ప్రతిజ్ఞ చూడనగును. ఆ ప్రతిజ్ఞ సిద్ధము కావలయుననిన, తరువాత ప్రకరణమున జెప్పబడిన శరీరప్రవేశమునందుకూడ జీవాత్మతో గూడిన పరమాత్మయే శరీరమునందు ప్రవేశించినట్లు వర్ణింపవలసియున్నది. అప్పుడయ్యది ప్రతిజ్ఞాసిద్ధికి జ్ఞాపకము - లింగము - కాగలదు. అట్లు వర్ణింపక, బ్రహ్మమును విడిచి జీవాత్మలువేరుగ శరీరమున బ్రవేశించినవని వర్ణించినచో ప్రథమ ప్రతిజ్ఞలోని యేకాత్మత సిద్ధింపదు. కాబట్టి జీవాత్మతో గూడిన పరబ్రహ్మమే శరీరమున బ్రవేశించినట్లు వర్ణింపబడినది. అందువలన జగత్ స్రష్టయగు నాత్మ బ్రహ్మమేయని యాశ్మరథ్యాచార్యుని మతము. (౨౦)

ఉత్క్రమిష్యత ఏవంభావా దౌడులోమిః ౧-౪-౨౧

ఉత్క్రమిష్యతః = శరీరమును విడిచి మోక్షపదమునందు జీవుడు, ఏవంభావాత్ = పరబ్రహ్మమునం దవిభక్తముగా నుండును. కావున, జీవునితోగూడిన బ్రహ్మ శరీరమున బ్రవేశించినట్లు వర్ణింపబడిన దని, ఔడులోమిః = ఔడులోమి మతము.

ప్రళయమున జీవులెట్లు పరమాత్మయం దవిభక్తరూపముననుండునో యట్లే మోక్షావస్థయందును జీవుడు పరమాత్మలో నవిభక్తుడై యుండును.

'యథా నద్యః స్యందమానాః సముద్రే
అస్తం గచ్ఛంతి నామరూపే విహాయ,
తథా విద్వాన్ నామరూపా ద్విముక్తః
పరాత్పరం పురుష ముపైతి దివ్యమ్' ముం. ౩-౨-౮

'నదులు ప్రవహించి సముద్రముంజేరి స్వనామరూపములను వీడి యందుండునట్లు బ్రహ్మవిదుడు స్వనామమువిడిచి బ్రహ్మమును బొందును' అని ఉపనిషద్వాక్యమున జెప్పబడినది. కావున మోక్షమున జీవుడు పరమాత్మయందవిభక్తుడై యుండుననుటను లక్ష్యమున నుంచుకొనియే యైతరేయమునందు బ్రహ్మ శరీరాంతఃప్రవేశము వర్ణింపబడిన దని యౌడులోమి యంగీకరించుచున్నాడు. (౨౧)

అవస్థితే రితి కాశకృత్స్నః ౧-౪-౨౨

అవస్థితేః = బ్రహ్మము శరీరమునం దుండుటవలన, శరీరమున ప్రవేశించు జీవాత్మతోగూడ బ్రహ్మము శరీరమున ప్రవేశించునట్లు వర్ణింపబడినదని, కాశకృత్స్నః=కాశకృత్స్నుడభిప్రాయపడుచున్నాడు.

చిదచిదాత్మకమగు నీ జగత్తంతయు పరబ్రహ్మకు శరీరమువంటిదని వర్ణింపబడుచున్నది. మంత్రవర్ణములం దట్టి వర్ణనము చూడనగును.

'యస్య భూమిః ప్రమా అంతరిక్ష ముతోదరమ్
దివం యశ్చక్రే మూర్ధానం తస్మై జ్యేష్ఠాయ బ్రహ్మణే నమః'
అథ. ౧౦-౪-౭-౨౨.

'ఎవనికి భూమి, అంతరిక్షము, దివము పాదోదరశిరస్సులో, నా జ్యేష్ఠబ్రహ్మకు నమస్కారము'.

'యస్య సర్వాణి భూతాని శరీరమ్' బృ. ౩-౭-౧౫.
'యస్య విజ్ఞానం శరీరమ్' బృ. ౩-౭-౨౨.

ఇట్లు శ్రుతిస్మృతులలో జీవప్రకృతులు రెండును బ్రహ్మమునకు శరీరసములుగ వర్ణించుటజూడనగును. వాస్తవమున శరీరము, జీవుడు రెండును వేరైనను, అగ్నిలోహపిండములవలె నవిభాజ్యములై యుండును శరీరాంతర్భాగమునందుండు జీవుడు గృహమునప్రవేశించునపుడు శరీరముతో

బాటు ప్రవేశించుచున్నట్లు, జీవరూపశరీర సహితముగు బ్రహ్మము ప్రాకృతిక శరీరమున బ్రవేశించునపుడు జీవునితోఁగూడి ప్రవేశించుచున్న ట్లుపదేశించుట యుక్తమే యని కాశకృత్స్నుని మతము. కాబట్టి జగత్ప్రష్టగా వర్ణింపబడిన యాత్మ పరబ్రహ్మనే బోధించును. కాగా 'జన్మాద్యస్య యతః' సూత్రగత బ్రహ్మలక్షణ వర్ణనము నిర్దుష్టమే యని సూత్రాభిప్రాయము.

శ్రీ శంకరాచార్యులు పై సూత్రములను వ్యాఖ్యానించుచు, బృహదారణ్యకములోని

'ఆత్మా వా ఒరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో
మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః' బృ. ౪-౫-౬.

'ఆత్మ ద్రష్టవ్యము, శ్రోతవ్యము, మంతవ్యము, నిదిధ్యాసితవ్యము' నను వాక్యమును ఉదాహరించియున్నారు. అయ్యది ప్రసంగోచితము కాదు. సూత్రకారుఁడీ పాదమునందు సృష్టికారణమును ప్రదర్శించు వాక్యములను విచారింపబూని యున్నాడు. అందువలన నట్టి వాక్యములనే యుదాహరించుట యుచితము, ప్రసంగానుగుణమును.

'ఆత్మా వాఒరే ద్రష్టవ్యః....' అను నీ వాక్యమునందలి యాత్మ పదము జీవాత్మ పరమగుట సుస్పష్టము. అందువలన సంశయమునకు తావులేదు. కావున నైతరేయమునందు జగత్స్రష్టగా వర్ణింపబడిన యాత్మను గ్రహించి పూర్వోత్తరపక్షములను సాధించుట సముచితమగును. (౨౨)

చతుర్థాధికరణము

'జగజ్జన్మాదులకు కారణము బ్రహ్మము' అను లక్షణ విషయమున సందేహము నుత్పన్నము చేయు వాక్యములను గొన్నింటిని విచారించిన

మీదట బ్రహ్మము ప్రకృతిసహాయముతో జగజ్జన్మాదులకు కారణ మగు చున్నదా ? యని విచారింప సూత్రకారు డుపక్రమించుచున్నాడు. ప్రకృతి సహాయము లేకయే కేవల బ్రహ్మము జగజ్జన్మాదుల కారణ మగునెడల పరిణామి కావలసివచ్చును. కాబట్టి ప్రకృతిసహాయముతోనే బ్రహ్మము కారణ మగుచున్నదని వర్ణించుచున్నాడు.

ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞా దృష్టాంతానుపరోధాత్ ౧-౪-౨౩

ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానుపరోధాత్ = ప్రతిజ్ఞ, దృష్టాంతము ననువాని వలన, ప్రకృతిశ్చ=ప్రకృతియు జగజ్జన్మాదులకు కారణముగ నంగీకరింప బడుచున్నది.

'య ఏష సుప్తేషు జాగర్తి, కామంకామం పురుషో నిర్మిమాణః,
తదేవ శుక్రం తద్ బ్రహ్మ, తదేవామృత ముచ్యతే,
తస్మిన్ లోకాః శ్రితాః సర్వే, తదునాత్యేతి కశ్చన' కఠ. ౫-౮.

'చేతనాచేతనాత్మకమగు పదార్థములన్నియు నిద్రించియున్నపుడే పురుషుడు నిద్రింపడో, యెవడు కోరికోరి జగత్తును నిర్మించునో, యెవడు నిర్మితపదార్థముల కాశ్రయమో, యతడే శుక్రుడు, బ్రహ్మము, అమృతము. అని కాఠకమున జెప్పబడినది. ఇదియే ప్రతిజ్ఞ.

బ్రహ్మముమాత్రమే జగత్తున కంతటికిని కారణమని యంగీకరించి యన్యకారణము నంగీకరింపనిపక్షమున నీ ప్రతిజ్ఞ భంగమగును. బ్రహ్మము సంకల్పపూర్వకముగ సృష్టి నొనరించు ననుటయు యుక్తము కాదు. సంకల్ప మన నభిలాష - కామము - కోరిక. కామము నిర్విషయకము కాదు. జ్ఞాన మెట్లు సవిషయకమో యట్లే కామమును సవిషయకమే. సంకల్పకర్తృత్వము, సంకల్పవిషయత్వము నను నీ రెండు ధర్మములు నొకనియందే యుండ వీలులేదు. కావున సంకల్పమునకు విషయమగు ప్రకృతి యొందు బ్రహ్మకు భిన్నముగా నున్నదనియు, నదియే యీ జగ

ప్రపంచకార్యమున కుపాదానకారణమనియు నంగీకరింపవలసియున్నది. అట్లు కాక బ్రహ్మముతక్క వేరు ప్రకృతి లేదందుమేని సంకల్పపూర్వకముగ జగద్రచనను ప్రతిజ్ఞసేయు కాఠకవాక్యము సంగతము కాదు. సంకల్పమునకు విషయముగ ప్రకృతిని వేరుగ నంగీకరించినపు డయ్యది భగవత్సంకల్పమున వివిధరూపముల నొప్పు నీ జగత్తును ప్రసవించును. జీవాత్మలు కూడ నగ్నినుండి విస్ఫులింగములు వెడలునట్లు బ్రహ్మమునుండి విభక్తములై స్వస్వకర్మానుగుణముగ ప్రాకృతికపదార్థముల ననుభవించు ననుటయు నుపపన్న మగును. బ్రహ్మము భోగ్యములగు ప్రాకృతికపదార్థములకు, భోక్తలయిన జీవులకు నధిష్ఠానమై, శుక్రమై, యమృతమై యధిష్ఠేయముల కనతిక్రమమై యొప్పును. అందువలన కాఠకమున పఠింపబడిన నీ క్రింది దృష్టాంతమును నుపపన్న మగును.

'అగ్నిర్ యథైకో భువనం ప్రవిష్టో
రూపం రూపం ప్రతిరూపో బభూవ
ఏక స్తథా సర్వ భూతాంతరాత్మా
రూపం రూపం ప్రతిరూపో బహిశ్చ' క. ౫-౯.

'అగ్ని యొక్కటి భువనమున ప్రవిష్టమై యా యా పదార్థముల యాకృతిని బొందునట్లు బ్రహ్మ మొక్కటియే సర్వభూతముల కంతరాత్మయై వానిరూపముల నందుటయేకాక వానికి వెలుపలకూడ నుండును.' ఇయ్యది దృష్టాంతము. ఇందు అగ్ని దృష్టాంతము. బ్రహ్మము దార్ష్టాంతికము. జీవనహేతువగు నగ్ని సమస్తపదార్థములం జేరి వాని యాకృతులను బొందునట్లు బ్రహ్మము జగజ్జన్మాదులకు కారణమగుటవలన నంతర్యామిరూపమున ప్రతిపదార్థమునందును ప్రవేశించి వాని యాకారములను బొందును. అంతేకాక పదార్థములకు వెలుపలను నుండును.

బ్రహ్మముతక్క వేరొండు ప్రకృతి యనునది లేదందుమేని పై కాఠకవాక్యమున జూపబడిన దృష్టాంతముకూడ నసంగత మగును.

ఉపర్యుక్త దృష్టాంతమునందు బ్రహ్మము ప్రపంచమునకు బాహ్యమునను ఉన్నట్లు వర్ణింపబడినందున నయ్యది నిమిత్తకారణ మగునేకాని యుపాదానము కాదు. ఉపాదానకారణము కార్యమునకు వెలుపల నుండదు. కార్యముపాదానకారణముననే యుండును. కాబట్టి యీ దృశ్యమాన జగత్తున కుపాదానకారణము ప్రకృతి యొకటి బ్రహ్మ భిన్నముగ నున్న ట్లంగీకరింపక తప్పదని సూత్రాభిప్రాయము.

నిమిత్తకారణమునకు మించి ప్రకృతి నంగీకరింపమేని జగత్తునకు స్థితి యుంటనేరదు. బ్రహ్మమే జగదుపాదానకారణ మందుమేని బ్రహ్మము పరిణామి కావలసివచ్చును. బ్రహ్మము కూటస్థనిత్యమే కాని పరిణామి నిత్యము కాదు. మరియు కారణకార్యములలో వైరూప్యము నంగీకరింపవలసివచ్చును. బ్రహ్మము నిర్మలము; చేతనము. జగత్తు మలినము; జడమును. కార్యకారణములలో నిట్టి వైరూప్య ముండుట తగదు. సారూప్యమే యుంటవలెను. కాగా బ్రహ్మము జగత్తున కుపాదానకారణ మన జనదు. అందువలననే జగత్తున కుపాదానకారణముగ ప్రకృతి నంగీకరింపక తప్పదని భావము. అంగీకరించిననాడే యుపనిషద్వాక్యములందు జెప్పబడిన ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతములు రెండును సార్థకము లగును. (౨౩)

ఇట్లు ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతముల ననుసరించి బ్రహ్మము జగన్నిర్మాణమునకు కారణమైనట్లు ప్రకృతి జగత్తున కుపాదానమని చెప్పి యీ విషయమునే స్థిరపరుచుటకై మరియొక హేతువును జూపుచున్నాడు.

అభిధ్యోపదేశాచ్చ ౧-౪-౨౪

చ=మరియును, అభిధ్యోపదేశాత్=సంకల్పోపదేశమువలన ప్రకృతి **యుపాదానకారణ మని యంగీకరింపవలెను.**

అభిధ్య = సంకల్పము, తైత్తిరీయమునందును, ఛాందోగ్యమునందును నభిధ్య యుపదేశింపబడినది,

'సో౽కామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయ' తై. ౨-౬.

'తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయ' ఛాం. ౬-౨-౩.

ఈ రెండువాక్యములందును 'అకామయత' 'ఐక్షత' అను నీ రెండు పదములును నొకవిధమగు నిచ్ఛను - అభిధ్యను - తెలుపును. ఈ యభిధ్య యభిధ్యాత (కర్త)ను, అభిధ్యాతవ్యము (కర్మ)ను నపేక్షించును. కర్తృత్వమును, కర్మత్వమును దెలుపునని భావము. ఈ రెండు ధర్మములు నొకే వస్తువునం దుండవు. కావున నభిధ్యాత (కర్త) బ్రహ్మమనియు, ప్రకృతి యభిధ్యాతవ్యమనియు దెలియనగును. లోకమున పురుషుడు తనకు స్త్రీ యున్నపుడే సంతానరూపమున దా ననేక మగుటకు సంకల్పించును. అట్లే బ్రహ్మముకూడ ప్రకృతి యనునది యొకటి యున్నపుడే ప్రజారూపమున బహుభవన సంకల్ప ముచితమగును. అందువలన బ్రహ్మముతోబాటు ప్రకృతియు నీ జగత్తునకు కారణమగునని యంగీకరింపవలెను. (౨౪)

మరియొక హేతువు :

సాక్షాచ్చోభయామ్నానాత్ ౧-౪-౨౫

మరియును బ్రహ్మము, ప్రకృతియు నను నీరెండును ప్రత్యక్షముగ నుపనిషద్వాక్యమునందు జెప్పబడినందున రెండును కారణము లనియే యంగీకరింపవలెనని సూత్రాభిప్రాయము.

'మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యా
న్మాయినం తు మహేశ్వరమ్' శ్వేతా. ౪-౧౦.

ఇందు మాయ యన ప్రకృతియనియు, మాయి యన మహేశ్వరుడు - పరమాత్మ - పరబ్రహ్మమనియు వర్ణింపబడినది. ప్రకృతి జగత్తున కుపాదాన కారణము. పరమాత్మ నిమిత్త కారణము. (౨౫)

బ్రహ్మము నిమిత్తకారణమని మహర్షి యీక్రింది సూత్రమున జెప్పుచున్నాడు.

ఆత్మకృతేః పరిణామాత్ ౧-౪-౨౬

ఆత్మకృతేః = బ్రహ్మముయొక్క సంకల్పరూపక్రియవలన, పరిణామాత్ = ప్రకృతి జగద్రూపమున పరిణమించుచున్నందున, బ్రహ్మము నిమిత్తకారణము.

తైత్తిరీయమునం దొకచో

'సో ఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి, స తపో ఽతప్యత, స తప స్తప్త్వా ఇదం సర్వ మసృజత' తై. ౨-౬.

అతడు బహుభవనమునకై సంకల్పించి, తపించెను. తపించి యీ సర్వము సృజించెను' అనియున్నది. సంకల్ప గర్భితప్రకృతి పర్యాలోచనమే యిట తప స్సనబడును. అట్టి జ్ఞానపూర్వకమగుసృష్టికి కర్తగా బ్రహ్మము చెప్పబడినందున నయ్యది నిమిత్తకారణమే యగునని సూత్రాభిప్రాయము.

అందువలననే మంత్రవర్ణములందును

'సూర్యా చంద్రమసౌ ధాతా యథాపూర్వ మ క ల్ప య త్'

ఋ. ౧౦-౧౯౦-౩.

'పూర్వమువలెనే బ్రహ్మము సూర్యచంద్రులను రచియించెను' అని చెప్పబడినది. అందువలన సూర్యచంద్రుల రచనకు నిమిత్తకారణము బ్రహ్మమేయని స్పష్టమగుచున్నది. (౨౬)

ఇంకొక హేతువు :

యోని శ్చ హి గీయతే ౧-౪-౨౭

చ=మఱియు, హి = ఎందువలన, బ్రహ్మము, యోనిః = యోనిగా,

గీయతే = చెప్పబడుచున్నది. అందువలనను నిమిత్తకారణముగ నెఱుగ వలెనని సూత్రార్థము.

'యద్భూతయోనిం పరిపశ్యంతి ధీరాః' ముం. ౧-౧-౬.

'కర్తారమీశం పురుషం బ్రహ్మయోనిమ్' ముం. ౩-౧-౩.

ఈ వేదాంతవాక్యములందు బ్రహ్మము యోనిగా వర్ణింపబడినది. ప్రళయసమయమున జీవులు, ప్రకృతియు నన్నియు బ్రహ్మమునందే యిమిడియుండి సర్గవేళలందు మరల ప్రకటమగుచుండును. అందువలన జడ చేతనాత్మకమగు నీజగత్తున కధిష్ఠానము బ్రహ్మమగుచున్నది. అందువలన నయ్యది యోనియని కీర్తింపబడినది. యోనియన స్థానవిశేషమనిభావము. ఏ స్థానవిశేషమునుండి శిశువు బయటపడునో యాస్థానవిశేషమునే లోక మున యోని యందురు. జడ చేతనాత్మక మగు జగత్తున కాధారముగ నుండు బ్రహ్మము దానికధిష్ఠానమై, యోనిపదముచే జెప్పబడుచు నిమిత్త కారణమగుచున్నది లోకముననునిమిత్తకారణములలో నొకటి యధిష్ఠాన మగుటయు ప్రసిద్ధమే. కాబట్టి బ్రహ్మము జగత్తున కుపాదానకారణము కాదు. ఉపాదానకారణమగు పక్షమున నది పరిణామి కావలసియుండును. బ్రహ్మము పరిణామికాదు. అందువలన నుపాదానకారణము ప్రకృతియే యని సూత్రాభిప్రాయము. (౨౭)

ఏతేన సర్వే వ్యాఖ్యాతా వ్యాఖ్యాతాః ౧-౪-౨౮

ఏతేన = ఈ చతుర్థపాదమున జేయబడిన వ్యాఖ్యానముద్వారమున, సర్వే = మిగిలిన వేదాంతవాక్యములన్నియు, వ్యాఖ్యాతాః = వ్యాఖ్యానము చేయబడినట్లే యెంచవలెను.

ఈ సూత్రమునందలి రెండవ వ్యాఖ్యాతపదము పాదసమాప్తిని బోధించును. ఈ ప్రథమాధ్యాయమునందలి మొదటి మూడు పాదముల

లోను బ్రహ్మము తెలియదగినదని చెప్పువాక్యములు వివరింపబడినవి. నాలుగవ పాదమున జగజ్జన్మాదులకు బ్రహ్మముకారణముగ జెప్పినవాక్యములను గూర్చి యాలోచింపబడినది. ఇంకను మిగిలిన వాక్యములుకూడ నిట్లే తెలియదగు నని చెప్పి యీ ప్రథమాధ్యాయమునందలి చతుర్థపాదము సమాప్తము చేయబడినది. (౨౮)

శ్రీ మత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యవర్య - ఆత్మానంద సరస్వతీ
స్వామి భగవత్పాద శిష్య, పండిత గోపదేవ విరచిత
వేదాంత దర్శన - అంబా వ్యాఖ్యానమునందు
ప్రథమాధ్యాయము సమాప్తము.

వేదాంతదర్శనము

ద్వితీయాధ్యాయము

ప్రథమ పాదము

ప్రథమాధికరణము

ప్రథమాధ్యాయమునందు బ్రహ్మము తెలియదగినదని చెప్పి యందుల కుపయుక్తములగు శ్రుతిస్మృతు లుదాహరింపబడినవి. బ్రహ్మము జగజ్జన్మస్థితిలయములకు కారణమనియు నిరూపింపబడినది. తత్ప్రతిపాదకములగు వేదాంతవాక్యముల సమన్వయమును జేయబడినది. ఈ యధ్యాయమునందు బ్రహ్మము జగత్కారణమనుట స్మృతివిరుద్ధము కాదనియు, పైగా తర్కయుక్తమనియు నిరూపించుటకు మహర్షి సూత్రమును రచియించుచున్నాడు.

స్మృత్యనవకాశ దోషప్రసంగ ఇతి చేన్న

అన్యస్మృత్యనవకాశదోషప్రసంగాత్ 2-1-1

స్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసంగః = బ్రహ్మము జగజ్జన్మాదులకు కారణమగునెడల, ప్రకృతి జగజ్జన్మాదులకు కారణమని చెప్పుస్మృతి కవకాశము లభియింప దనెడి దోషము వాటిల్లును, ఇతిచేత్ = అని యందువేని, న = అది తగదు. కారణ మేమన: అన్యస్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసంగాత్ = బ్రహ్మము జగత్కారణమని చెప్పుస్మృతుల కవకాశము లేకుండు నను దోషము కలుగగలదు.

వేదాంత వాక్యముల సమన్వయముద్వారమున బ్రహ్మము జగజ్జన్మాదులకు కారణమని నిర్ణయించినచో సాంఖ్యస్మృతి కది విరుద్ధము కాగలదు. సాంఖ్యదర్శనమున ప్రకృతి జగత్కారణమని చెప్పబడియున్నది. సాంఖ్యదర్శనము కపిలముని ప్రణీతము. ఆరు అధ్యాయములు గలది. సూత్రబద్ధము. అందు మోక్షసాధనముగా పదార్థ తత్వ జ్ఞానము నుపదేశించుచు జగజ్జన్మాదులకు ప్రకృతి కారణమని యిట్లు చెప్పబడినది.

'సత్వరజ స్తమసాం సామ్యావస్థా ప్రకృతిః,
ప్రకృతే ర్మహాన్ మహతోఽహంకారః,
అహంకారాత్ పంచతన్మాత్రా ణ్యుభయ మింద్రియం,
తన్మాత్రేభ్యః స్థూలభూతాని పురుష ఇతి పంచవింశతి ర్గణః'
సాం. ౧-౬౧.

'సత్వరజ స్తమస్సుల సామ్యావస్థ ప్రకృతి యనబడును. దానినుండి మహ త్తత్వము, అందుండి యహంకారము, దానినుండి పంచతన్మాత్రములు, జ్ఞానేంద్రియములు, కర్మేంద్రియములు జనించినవి. తన్మాత్రముల నుండి స్థూలభూతము లైదు - పృథివ్యాదులును జనించినవి. ఇవి యన్నియును పురుష (జీవు)నితోఁ గూడి యిరువదియై దగును'. అని సూత్రార్థము. దీనింబట్టి కపిలమహర్షి జగత్కారణము ప్రకృతియని స్పష్టముగా జెప్పినట్లు తెలియుచున్నది. బ్రహ్మము జగజ్జన్మాదులకు కారణ మను నిర్ణయమున కిది విరుద్ధ మగుచున్నది. సాంఖ్యస్మృతి యప్రమాణ మన జనదు. కపిలమహర్షి యాప్తుడు. ఆప్తోపదిష్టము ప్రమాణము కాదనరాదు. కాబట్టి పూర్వాధ్యాయమున బ్రహ్మము జగజ్జన్మాదులకు కారణ మని చెప్పిన సిద్ధాంతము సాంఖ్యస్మృతి నిర్ణయమునకు విరుద్ధమగు నందురేని అది యుక్తము కాదు. కారణ మేమన : మన్వాదిస్మృత్యంతరముల కవకాశము లేని దోషము వాటిల్లును.

వేదాంతవాక్య నిర్ణయము సాంఖ్యమునకు విరుద్ధ మగునని సాంఖ్య

స్మృతి సిద్ధాంత మంగీకరించెదమెని మనుస్మృతిసిద్ధాంతమున కవకాశము లేకపోవును. మనుస్మృతి ప్రథమాధ్యాయమునందు జగజ్జన్మాదులకు బ్రహ్మమే కారణమని స్పష్టముగా జెప్పబడియున్నది.

'ఆసీ దిదం తమోభూత మప్రజ్ఞాత మలక్షణమ్
అప్రతర్క్య మవిజ్ఞేయం ప్రసుప్త మివ సర్వతః'. ౫

'తతః స్వయంభూ ర్భగవాన్ అవ్యక్తో వ్యంజయ న్నిదమ్
మహాభూతాదివృత్తౌజాః ప్రాదురాసీ త్తమోనుదః. ౬

'యోసావతీంద్రియగ్రాహ్యః సూక్ష్మో వ్యక్తః సనాతనః
సర్వభూతమయోఽచింత్యః స ఏవ స్వయ ముద్బభౌ'. ౭

'సోఽభిధ్యాయ శరీరాత్ స్వాత్ సిసృక్షు ర్వివిధాః ప్రజాః
అప ఏవ ససర్జాదౌ తాసు బీజ మవాసృజత్'. ౮

(ఇదం=ఈ జగత్తు, తమః=ప్రకృతి, అప్రజ్ఞాతం=ప్రత్యక్షమునకు విషయముకానిది, అలక్షణమ్ = అనుమేయముకానిది, అప్రతర్క్యం = తర్కించుటకు వీలుకానిది, స్వయంభూః = పరబ్రహ్మ పరమేశ్వరుడు, అవ్యక్తః=కరణగోచరముకానివాడు, వృత్తౌజాః = నిరతిశయ జ్ఞానక్రియా శక్తిగలవాడు, తమోనుదః=ప్రకృతిప్రేరకుడు, వ్యంజయన్=ప్రాదుర్భవింపజేయుటకు, ప్రాదురాసీత్=సంకల్పించెను, అపః=మహదహంకార పూర్వకములగు సూక్ష్మభూతములు - ఇవి పదములకు విశేషార్థములు.)

'ప్రళయసమయమున నీ ప్రకృతి ప్రత్యక్షానుమానజ్ఞానములకు విషయముకాక, తర్కించుటకు ననువుగాక, బ్రహ్మముకంటె వేరుగ నున్నదని చెప్పుటకువీలుగాక యుండెను. సర్గాదియందు పరబ్రహ్మ పరమేశ్వరుడు జగత్తు నుత్పన్నము చేయుటకై యా ప్రకృతియందు ప్రేరణ - క్రియ - ను గలిగించెను. ఇంద్రియములకందక, యవ్యక్తుడై, సూక్ష్ముడైన పరమేశ్వరుడు స్వశరీరభూతమగు ప్రకృతినుంచి ముందుగా మహదహంకారాది

పూర్వక సూక్ష్మభూతములను సృష్టించెను.' అను నీ మనుస్మృతి ననుసరించి పరబ్రహ్మమే జగదుత్పత్త్యాదులకు కారణమని స్పష్టముగా బోధపడుచున్నది. కాబట్టి సాంఖ్యస్మృతితో విరోధమును దొలగించుటకు యత్నింతుమేని, మనుస్మృతి సిద్ధాంతమునకు విరుద్ధమగును. మనుస్మృతి వర్ణాశ్రమధర్మవిషయములను ప్రతిపాదించును. కావున నయ్యది యట చరితార్థము కావచ్చునందురేని - సృష్టిప్రతిపాదన విషయమున నేర్పడు వైరుధ్యమును దొలగింపకున్న స్మృత్యనవకాశదోష మేర్పడు నని వ్యాసుడు సూత్రమున గ్రహించియున్నాడు. కాబట్టి స్మృతివిరోధము నెటులైనను బోనాడుట కర్తవ్య మగుచున్నది. అది యెట్లందురేని —

వాస్తవమున మనువుకాని, సాంఖ్య స్మృతికర్త కపిలమహర్షికాని, వేదవేదాంతవిదులు కావున నప్రమాణికు లన జనదు. ఇరువురును లోక కల్యాణము నభీప్సించి స్మృతులను రచియించినవారు. వారి సిద్ధాంతములందును వైరుధ్య ముండజనదు. మనువు సిద్ధాంతము వేదాంతవాక్య సమన్వయానుసారముగ నున్నపుడు కపిలుని సిద్ధాంతము మాత్ర మట్లేల యుండదు? తప్పక వేదాంతవాక్య సమన్వయమున కనుగుణముగానే యుండును. వైరుధ్య మేల కనిపించుచున్న దందురేని, ఆ వైరుధ్యము పైచూపులకు కనిపించుచున్నదేగాని వాస్తవమున నందు విరుద్ధ మొందును లేదు.

విరోధమే లేనపుడు మహర్షి సూత్రమునందు విరోధమున్న ట్లేల శంకించి సమాధానము చెప్పియున్నా డందురేని, (ఆపాతతః) పైకి స్థూల దృష్టులకు కనిపించు విరోధాభాసమును దొలగింపకున్న శాస్త్రశైలికి భంగము వాటిల్లు నని యట్లు శంకించి సమాధానము చెప్పియున్నాడని యెరుంగవలెను.

వేదాంతవాక్యములవలెనే మనుస్మృతియందును ప్రకృతి బ్రహ్మప్రేరితమై - బ్రహ్మాధీనమై - మహదాదిక్రమేణ జగద్రూపమున పరిణ

మించుచున్నదని వర్ణింపబడినది. అట్లే సాంఖ్యస్మృతియందును జూడ నగును. కాబట్టి విరోధ మొండును లేదని భావము. సాంఖ్యమునం దెచ్చటను ప్రకృతి జగజ్జన్మాదులకు స్వతంత్రకారణ మని నుడివియుండలేదు. పరమపురుషునికి లోబడి మహదా ద్యుత్పత్తికి ప్రకృతి కారణమైనట్లు చెప్పు సూత్రములును సాంఖ్యమున గలవు. పూర్వ ముదాహరించిన సూత్రము ప్రకృతినుండి మహదాదు లుత్పన్నములైన ట్లున్నను ప్రకృతి స్వతంత్రకారణమని యందు జెప్పబడలేదు. సాంఖ్యుల కభిమతములగు తత్వములను లెక్కించుట కా సూత్ర ముద్దేశింపబడినది. అందువలననే యా సూత్రమున పురుషపదముకూడ పఠింపబడినది. పురుషుడు ప్రకృతి సంభవుడు కాడుగదా! ప్రకృతి పరతంత్ర యనుటకు సాంఖ్యసూత్రమును జూడుడు:

'అకార్య త్వేపి తద్యోగః పారవశ్యాత్' సాం. ౩-౫౫.

'ప్రకృతి కార్యము కాకున్నను పరవశవర్తియై ప్రపంచము నారంభించును. పురుషుడు ప్రాతఃకాలమున నిద్రనుండి లేచువానివలె సృష్టిసమయమున ప్రపంచముతో సంబద్ధు డగును.' ఇందు ప్రకృతి పరవశవర్తి యని చెప్పబడినది. ఆ పరు డెవరన :

'స హి సర్వవిద్ సర్వకర్తా' ౩-౫౬.

'సామాన్య విశేషరూపమున నీ జగత్తు నెరిగి దానిని నిర్మించు సర్వజ్ఞుడగు పరమేశ్వరుడే యతడు.' అని సాంఖ్యమున ప్రకృతి పరమేశ్వరాధీనమై యుండి మహదాది ప్రపంచమునకు కారణ మగుచున్నట్లు స్పష్టముగా దెలియుచున్నది. కాబట్టి సాంఖ్యస్మృతియు వేదాంతవాక్య సమన్వయమునకు విరుద్ధము కాదని తెలియనగును. (౧)

సాంఖ్యస్మృతిలోగల విరోధమును తొలగించి, యోగశాస్త్ర సిద్ధాంతముకూడ వేదాంతవాక్యసమన్వయమున కవిరుద్ధమే యని చెప్పదలచి మధ్యలో గౌతమాది స్మృతిసిద్ధాంతము నవిరుద్ధమేయని వర్ణించుచున్నాడు.

ఇతరేషాం చానుపలబ్ధేః ౨-౧-౨

ఇతరేషాం చ = గౌతమ కణాద ప్రభృతులు, అనుపలబ్ధేః = స్వతంత్ర ప్రకృతి జగజ్జన్మాదులకు కారణ మనినట్లు లభింపనందున, వారిచే రచింపబడిన శాస్త్రములకు వేదాంతవాక్య సమన్వయము విరుద్ధము కాదని సూత్రార్థము. (౨)

గౌతమ ముని ప్రణీత న్యాయదర్శనమునందును, కణాద ముని ప్రణీత వైశేషికమునందును నీశ్వరుడే జగత్కర్తగా వర్ణింపబడియుండుట చూడనగును. ఈ రెండు దర్శనములును వైదిక స్మృతులుగానే శిష్టులు వ్యవహరింతురు. వీనిలో ప్రకృతి పరమాణురూపమున వర్ణింపబడి యున్నది. ఆ పరమాణువుల నుపాదానకారణముగ గ్రహించి పరమేశ్వరుడు జగత్తును సృష్టించినట్లు చూతుము. కావున నీ స్మృతులకును, వేదాంతవాక్య సమన్వయమునకును వైరుధ్యములేదని స్పష్టమగుచున్నది. ఇట్లు గౌతమ కాణాద స్మృతులు అవిరుద్ధములని తెలిపి మహర్షి యోగ దర్శన సిద్ధాంతముకూడ నవిరుద్ధ మనుచున్నాడు.

ఏతేన యోగః ప్రత్యుక్తః ౨-౧-3

ఏతేన = సాంఖ్యాది స్మృత్యవిరోధ వర్ణనద్వారమున, యోగః = యోగశాస్త్ర విరోధముకూడ, ప్రత్యుక్తః=నిరాకరింపబడిన ట్లెంచవలయునని సూత్రార్థము.

పతంజలి మహర్షి ప్రణీత యోగశాస్త్రమునందును, జగత్తునకు ప్రకృతి స్వతంత్రకారణముగ నెక్కడను వర్ణింపబడియున్నట్లు కానము. జీవుడు ప్రాకృతిక పదార్థములతో తనకు గల సంబంధమును బోగొట్టుకొని కైవల్యమును సంపాదించి పరమాత్మయం దుంచి యానందము ననుభవించు మార్గమునే యోగము ప్రధానముగ వర్ణించును. ఈశ్వరుని జగత్కా-

రణత్వము లేకుండను శంకించవచ్చు. కావున యోగస్మృతియు వేదాంతవాక్య సమన్వయమున కవిరుద్ధమనియే యెంచవలయునని సూత్రాభిప్రాయము. (౩)

ఇట్లు స్మృతి వైరుధ్యమును తొలగించి ప్రస్తుతమున వేదాంత వాక్యసమన్వయ నిర్ణయము తర్కమునకు నవకాశమేయని నిర్ణయించుటకు మహర్షి సూత్రము నారంభించుచున్నాడు.

ద్వితీయాధికరణము

న విలక్షణత్వా దస్య తథాత్వం చ శబ్దాత్ ౨-౧-౪

అస్య=దృశ్యమాన ప్రపంచమునకు, విలక్షణత్వాత్=విరుద్ధధర్మము (లక్షణము) గల దగుటవలన, ప్రకృతి, న = జగదుపాదానకారణము కాదు, శబ్దాత్=శబ్దప్రమాణమువలన, తథాత్వంచ=పంచభూతాత్మక జగత్తు ప్రకృతి లక్షణమని తెలియుచున్నది.

ప్రథమాధ్యాయమున వేదాంత వాక్యములను సమన్వయించుచు జగత్తున కుపాదానకారణము ప్రకృతి యనియు, నిమిత్తకారణము - కర్త - పరమేశ్వరుడనియు చెప్పబడినది. అందు నుపాదానకారణ మయిన ప్రకృతి జగత్తున కుపాదానకారణము కాజాలదని యీ సూత్రమున తర్కించుచున్నాడు.

ప్రకృతి జగత్తున కుపాదానకారణము కానేరదు. కారణ మేమన : లోకమున కార్యము కారణమునకు సమానలక్షణములు గలిగియుండుట చూచుచున్నాము. ఘటరూపకార్యము మృత్తికాలక్షణములు గలిగియుండును. ఆభూషణములు ఉపాదానకారణమైన సువర్ణలక్షణములు గలిగియుండును. అట్లే జగత్తుకూడ ప్రకృత్యుపాదానకమైన ప్రకృతిలో నుండు లక్షణములే జగత్తునందును నుండవలెను. కాని,

'మృ దబ్రవీత్' శత. ౬-౧-౩-౪. 'మృత్తిక పలికెను'

'ఆపో౽బ్రువన్' శత. ౬-౧-౩-౨. 'జలము మాటలాడెను'

'త త్తేజ ఐక్షత' ఛాం. ౬-౨-౩. 'అగ్ని చూచెను'

'తా ఆప ఐక్షంత' ఛాం. ౬-౨-౪. 'ఆ నీరు చూచెను'

అను నీ శబ్దప్రమాణముల ననుసరించి పృథివ్యాద్యాత్మకమగు నీ జగత్తు చేతనధర్మములతో గూడియున్నట్లు తెలియుచున్నది. ప్రకృతి యచేతనము - జడము. కార్యకారణములలో నిట్లు పై లక్షణ్య మున్నందున బ్రహ్మాశ్రితమగు ప్రకృతి జగదుపాదానకారణ మను వైదికవాక్య సిద్ధాంతము తర్కవిరుద్ధ మగుచున్నదని సూత్రాభిప్రాయము. (౪)

మహర్షి యీ పూర్వపక్షమున కిట్లు సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

అభిమాని వ్యపదేశ స్తు విశేషానుగతిభ్యామ్ ౨-౧-౫

(సూత్రమునందలి 'తు' పదము పూర్వపక్షము సరికాదని తెలుపును.)

విశేషానుగతిభ్యాం = శరీరవిశేషము, అనుప్రవేశము ననువాని వలన, అభిమాని వ్యపదేశః = 'మృ దబ్రవీత్' అను నిట్టి వాక్యములలోని మృత్తిక, అగ్ని, జలము మున్నగునవి పలికెను - చూచెను - అను నిట్టి తావులలో పరమేశ్వరునే యీ క్రియలకు కర్తగా గ్రహింపవలెనని సూత్రార్థము.

'మృత్తిక పలికెను' (మృ దబ్రవీత్) అను నిట్టి తావులలో మృత్తికా జలాదులు పలికెను, చూచెను, అను క్రియలకు కర్తలగు పక్షమున ప్రకృతి జగద్విలక్షణమగు ననుట సత్యమే యగును. కాని, పై వాక్యములలో పృథివ్యాదులు కర్తలు కాదు. పృథివ్యాదులలో వ్యాపకముగా నున్న చేతన పరబ్రహ్మమునే యట పలుకుట మున్నగు క్రియలకు కర్తగా గ్రహింపవలెను. 'దేవదత్తుడు పరుగెత్తుచున్నాడు - ఏడ్చుచుచున్నాడు' అను

రాపులలో 'ఏడ్చుట, పరుపెత్తుట' మున్నగు క్రియలు శారీరకము లయినను, శరీరగత చేతనకర్తృకములుగా వ్యవహరింపబడుచున్నట్లు 'మృదబ్రవీత్' 'మృత్తిక పలికెను' అను నిట్టి రావులందును మృత్తికాదులలో గల పరమాత్మ పలికె ననుటకు బదులు మృత్తికాదులు పలికినట్లు ప్రయోగింపబడినదని గ్రహింపవలెను. పృథివ్యాదులు పరమేశ్వరునకు శరీరముగా వర్ణింపబడుట యుపనిషత్తులందును జూడనగును.

'యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యా అన్తరో,
యం పృథివీ నవేద యస్య పృథివీ శరీరమ్' బృ. ౩-౭-౩.

'ఎవడు పృథివియందుండి, పృథివి కంతరుడో, ఎవనికి పృథివి శరీరమో అతనిని పృథివి యెరుగదు' అని పృథివ్యాదులు పరమేశ్వరునకు శరీరముగా వర్ణింపబడియున్నవి. ఇట పృథివీరూప శరీరము, పృథివిలో అనుగతి - అను ప్రవేశము - కనబడుచున్నది. అందువలన శరీరమునకు, అందుండు వ్యక్తికి తాదాత్మ్యము కల్పించి 'మృత్తికాదులు పలికెను' అని వర్ణింపబడినది. కాబట్టి వాస్తవమున మృత్తికాదులు చేతనములు కావు. పృథివ్యాది ప్రపంచము జడధర్మము గలదే. ప్రకృతియు జడమే. అందువలన పృథివ్యాది జగత్తునకు ప్రకృతి యుపాదానకారణ మనుటలో నెట్టి దోషమును లేదని సిద్ధాంతము. (౫)

పృథివ్యాదులు జడములైన కావచ్చును. అయినను నవి ప్రకృతి వికారములన నొప్పదు. ప్రకృతి సూక్ష్మము, పృథివ్యాదులు స్థూలములు. ఇట్టి విలక్షణత యుండగా ప్రకృతివికారములు పృథివ్యాదులు కాజాలవు. కాబట్టి బ్రహ్మాశ్రితమగు ప్రకృతి జగత్కారణ మనుట యుక్తము కాదు- సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

దృశ్యతే తు ౨-౧-౬

(సూత్రమునందలి 'తు' పదము శంకానివారణార్థము.)

దృశ్యతే=సూక్ష్మకారణములవలన స్థూలకార్యము లేర్పడుట లోకమున గనబడుచున్నది. కాబట్టి దోషము లేదని సూత్రార్థము.

శాస్త్రము ననుసరించికాని, లోకము ననుసరించికాని, ప్రకృతి వికార భావము - కార్యకారణభావము - ను కల్పింపవలెనేకాని తన యిచ్ఛవచ్చినట్లు కాదు. దృశ్యమానప్రపంచమునకు బ్రహ్మాశ్రితప్రకృతి కారణమని శాస్త్రము చెప్పుచున్నది. 'ఏకం బీజం బహుధా యః కరోతి' శ్వే. ౬-౧౨. పరమేశ్వరుడు బీజ - కారణ - రూపమున నున్న ప్రకృతిని ననేకవిధముల నిర్మించుచున్నాడు' అని యుపనిషత్తు చెప్పుచున్నది. లోకమునందును సూక్ష్మమగు వటబీజమునుండి పెద్ద వటవృక్ష మేర్పడుటను జూచుచున్నాము. కాబట్టి స్థూలమగు పృథివ్యాదిరూపజగత్తునకును సూక్ష్మకారణ మొకటి యంగీకరింపక తప్పదు. జగత్తునగల స్థూలపదార్థము లన్నియు కార్యము లగుట నిశ్చితము. ఇయ్యది తర్కవిరుద్ధమును కాదు. తర్కము లోకమునకు విరుద్ధ మెన్నటికిని కాదు. లోకము ననుసరించియే యది ప్రవర్తించును. ప్రకృతికి, తద్వికారమైన జగత్తునకు సాలక్షణ్యము - సమాన లక్షణము - కావలయు నందురేని - అది యెట్టిది? కార్యకారణములలోనుండు సాధారణాసాధారణ ధర్మములన్నియు సమానముగనుండవలెనని పూర్వపక్ష-అభిప్రాయమగునెడల కార్యకారణభావమే యుచ్ఛిన్నమగును. మట్టినుండి యేర్పడు ఘటాదులలో నుపాదానకారణమైన మట్టిలోనుండు పిండీభావ ధర్మముకూడ ఘటాదులలో నుండునా? ఘటాదులనున్న యాకృతి మట్టి కుండునా? అట్లెన్నడు నుండదు. కార్యకారణములు సర్వవిధముల సమానము లెన్నడును కావు. కార్యకారణములలో నసాధారణ ధర్మసామ్య ముండుట యనివార్య మగును. ప్రకృతిలో జడత్వ మున్నది. తద్వికారములయిన పృథివ్యాదులందును జడత్వమున్నది. అందువలన వానిలో కార్యకారణభావముండుటకు హాని యొకింతయునుండదు. కార్యము కారణరూపమునుబొందుచు క్రమముగా నత్యంతసూక్ష్మరూపమును ధరిం

ము. కార్య మత్యంతసూక్ష్మతను బొందనిచే ప్రకృతిభావము దానికి కలుగనేరదని భావము. వికారభావము నందిన జగత్తునందలి కార్యజాత మును వింతటికి మూలకారణమగు ప్రకృతినిమించి మరియొకడు సూక్ష్మ కారణములేదని వైదికులమతము. పృథివ్యాదిపంచమహాభూతములకు కార ణము వానికంటె సూక్ష్మములగు తన్మాత్రములు. వానికి కారణ మంతకంటె సూక్ష్మమగు నహంకారము. దానికి కారణమంతకంటె సూక్ష్మమయిన మహత్తు. దానిని సాంఖ్యులు, యోగులు లింగ మందురు. దానికిని కారణ మంతకంటె సూక్ష్మమగు ప్రకృతి. ఆ ప్రకృతినే యోగులు, సాంఖ్యులు అలింగ మందురు. అంతకంటె సూక్ష్మము మరియొకటిలేదు. అట్టి ప్రకృ తియే బ్రహ్మాశ్రితమై యుండి పృథివ్యాదిజగత్తునకు కారణ మగుచున్నదని వైదికులు నుడువుదురు. ప్రకృతిసూక్ష్మమై పృథివ్యాదులకంటె విలక్షణ మైనను, జడత్వాది సమానలక్షణము లున్నందున నది పృథివ్యాది స్థూల జగత్తునకు నుపాదానకారణమగుటలో దోష మావంతయు లేదని సిద్ధాంతము. (౬)

తృతీయాధికరణము

స్థూలజగత్తునకు సూక్ష్మప్రకృతి కారణమనుట సంగతమగునెడల, అసత్ప్రకృతి స్థూలజగత్తునకు కారణమనుటలో దోషమేమి ? యని సూత్రార్థమున శంకించి మహర్షి సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

అసదితిచే న్న ప్రతిషేధమాత్రత్వాత్ ౨-౧-౭

అసత్ = జగత్తునకు కారణము 'అసత్', ఇతిచేత్ = అని చెప్పెద వేని, ప్రతిషేధమాత్రత్వాత్ = అభావమాత్ర మగుటవలన, న = అట్లు చెప్పవలనుపడదు.

కార్యకారణములలో స్థూలసూక్ష్మభేదమున్నను దోషము లేదన్న పక్షమున నసత్ప్రకృతి స్థూలజగత్తునకు కారణమేలకాదు ? అన త్తుకూడ

ప్రకృతివలె సూక్ష్మమేయగునుకదా ? యన నట్లు చెప్పవలనుకాదు. అసత్తనగా నభావ మగును. అయ్యది భావాత్మకమగు స్థూలజగత్తునకు కారణ మెట్లగును ? సచ్ఛబ్దము భావమును దెలుపును. అసత్ శబ్దము దానికి విరుద్ధమైన యభావమును దెలుపును. పృథివ్యాది జగత్తు భావాత్మకమగుట ప్రత్యక్షసిద్ధము. అందువలన భావప్రపంచమున కసత్ - అభావము - కారణము కాజాలదు. భావాభావములు పరస్పర విరుద్ధములు. అట్టివి కార్యకారణభావమును బొందనేరవు. విరోధము కార్యకారణభావసంబంధమును కలుగనీయదు. కారణము కార్యమున నన్వయించును. మట్టి కుండలో నుండుట ప్రత్యక్షసిద్ధము. అభావము భావరూపకార్యరూపమున నన్వయింపదు. అన్వయించుకారణమే యుపాదానకారణ మనబడును. లోకమున సూక్ష్మకారణమువలన స్థూలకార్యము జనించుట చూచుచున్నాము. కాని, అసత్కారణమువలన కార్యోత్పత్తి యగుటంజూడము.

'అసత్, ప్రకృతివలె సూక్ష్మ మనుటయు దగదు. సూక్ష్మత్వమొక ధర్మము - ఉపాఖ్య. అభావమున ధర్మ మెట నుండును ? ధర్మమెప్పుడు భావపదార్థము నాశ్రయించి యుండును. కాబట్టి యసత్ప్రకృతి సజ్జగత్తునకు కారణ మగుననుట యుక్తము కాదు. సత్ప్రకృతియే బ్రహ్మాశ్రితమై స్థూలజగత్తునకు కారణ మగునన్నుటయే యుక్తమనిభావము. (౭)

అసద్వాది మరల నిట్లు శంకించుచున్నాడు :

అపీతౌ తద్వత్ ప్రసంగా దసమంజసమ్ ౨-౧-౮

అపీతౌ = ప్రళయమునందు, తద్వత్ప్రసంగాత్ = కారణమగు ప్రకృతి కార్యజగత్తువలె స్థూలత్వాదిధర్మములు గలది యగును. అందువలన, అసమంజసమ్ = వైదికమత మయుక్తము.

ప్రళయమునందు ప్రతికార్యవస్తువును కారణమున లీన మగునని యంగీకరింతురుకదా ! కార్యరూపమున నున్న యీ జగత్తు స్థూలము,

నశుద్ధము, దుఃఖాత్మకము నగుట జగత్ప్రసిద్ధము. అయ్యది విలయమై ప్రకృతిరూపము నందినపుడు స్థూలత్వాదిధర్మములను ప్రకృతి కాపాదించును. ప్రకృతి స్థూలత్వాదిధర్మములు కలదిగా నంగీకరింపబడదు. జగత్తు ప్రళయమున ప్రకృతిరూపము నంద దనుటకును వీలులేదు. అటులయిన నీజగత్తు ప్రాకృతికము కా దనవలసివచ్చును. కాబట్టి బ్రహ్మాశ్రితమగు ప్రకృతి జగదుపాదానమను వైదికమత మసమంజసమని శంకాభిప్రాయము. (౮)

ఉపర్యుక్త శంకకు సమాధానము :

## న తు దృష్టాంతభావాత్	౨-౧-౯

('అసమంజసమ్' అను పదమిం దనువర్తించును. 'తు' పదము శంకను నిరాకరించుటకు ప్రయోగింపబడినది.)

దృష్టాంతభావాత్ = దృష్టాంతము లనేకము లున్నందున, న అసమంజసమ్ = వైదికమత మసమంజసము కాదు.

ప్రళయమున కార్యజాతమంతయు కారణమున లీనమగుట సత్యమే. కాని కార్యధర్మములన్నియు కారణమున సంక్రమింపవు. అట్లనుట నిరాధారము కాదు. మట్టి నుండి యేర్పడు ఘటశరావాదులు విలయమై మట్టిలో లీనమగును. కాని, ఘటధర్మములన్నియు మట్టిలో సంక్రమింపవు. అట్లే సువర్ణవికారములు కుండలాదులు విలయములై సువర్ణరూపమునుబొందును. కాని, కుండలధర్మములు సువర్ణమున సంక్రమింపవు. ఇట్టి యుదాహరణములు లోకమున నెన్నియో మనము నిత్య మూహింపవచ్చును. కాబట్టి పృథివ్యాది వికృతజగత్తు ప్రళయమున ప్రకృతిరూపమును బొందినను వానిధర్మము లందు సంక్రమింపవనుట నిశ్చితము. ఇట్లే మంత్రవర్ణములును ప్రళయమున జగత్తంతయు స్వధా(ప్రకృతి) రూపమున పరమాత్మ నాశ్రయించి యుండునని స్పష్టముగా జెప్పుచున్నవి.

'న మృత్యురాసీ దమృతం న తర్హి, నరాత్ర్యాఅహ్న ఆసీత్ ప్రకేతః
అనీదవాతం స్వధయా తదేకం తస్మాద్ధాన్య న్న పరః కించనాస'
ఋ. ౮-౭-౧౭-౨.

'ప్రళయమున మృత్యువు కాని, జీవనము కాని, రాత్రింబవళ్ళుకాని యేవియు నుండవు. ప్రకృతితో (స్వధతో) కూడిన పరమాత్మ తక్క యన్య మేమియు నుండదు.' తనయందుకార్యజాతము నంతటిని ధరించును. కాబట్టి ప్రకృతి స్వధ యనబడును. 'ధారయ త్యాత్మని కార్యజాతమ్ ఇతి స్వధా' అనివ్యుత్పత్తి. కాబట్టి లోకదృష్టాంతమువలనను మంత్ర కథనమువలనను వైదికమతము సంగతమే కాని, యసమంజసము కాదని భావము. (౯)

పూర్వపక్షము నుపాలంభన మొనర్చుచు హేత్వంతరమును జూపు చున్నాడు.

స్వ పక్ష దోషా చ్చ ౨-౧-౧౦

(న, అసమంజసమ్ - అను పదద్వయ మిట ననువర్తించును.)

చ=మరియు, స్వపక్షదోషాత్ = అసద్వాదిపక్షమునందును 'కార్య ధర్మములు కారణమున సంక్రమించు' ననుదోషము వాటిల్లును. కాబట్టి వైదికమత మసమంజసము కాదు.

వైదికమత మసమంజసమని చెప్పుటకై కార్యదోషములు కారణ మున సంక్రమింపగలవని దోషమును జూపించి యున్నారు అసద్వాది. అట్టిదోష మతనిపక్షమునను గలుగును గదా! జగత్తునకు అసత్ప్రకృతి కారణముగా నంగీకరించుచున్న డసద్వాది. పృథివ్యాది కార్యజగత్తు ప్రళ యమున నసద్రూపమును బొందును గదా! అప్పుడు పృథివ్యాదులలోని స్థూలత్వాదిధర్మము అసత్తునను సంక్రమించును. కాబట్టి యసద్వాదివే మద్భావింపబడినదోష మతనినిగూడ విడువదు. పైగా కార్యధర్మము అభావ

మగు ననత్తున నెట నుండును? అభావము ధర్మాశ్రయము కాదుగదా!
కాబట్టి వ్యర్థవాదము నాశ్రయించి పరమతమును దూషించుట యాక్తము
కాదు. మరియు వైదికమతమున నట్టి యసమంజసదోష మొందును లేదని
భావము. (౧౦)

అయినను వైదికమతముకూడ తర్కసహము కాదుగదా! అస
మంజస మేల కాదన :

తర్కాప్రతిష్ఠానా దప్యన్యథానుమేయ మితిచే
దేవమ ప్యవిమోక్షప్రసంగః ౨-౧-౧౧

(అసమంజసం, న - అను పదము లిందు ననువర్తించును.)

తర్కాప్రతిష్ఠానాత్ = తర్కమునకు ప్రతిష్ఠ - నిలకడ - పర్యవ
సానము లేనందున, అపి=తర్కబలమువలనను, వైదికమత మసమంజస
మనరాదు. అన్యథా=మరియొకవిధమున, అనుమేయ మితిచేత్=తర్కము
నకు ప్రతిష్ఠ యూహింపదగు నందురేని, ఏవమపి=అట్లూహించినను, అవి
మోక్షప్రసంగః=తర్కమున కప్రతిష్ఠదోషమునుండి ముక్తి లేదు.

తర్కయుక్తము కానందున వైదికమతముకూడ సమంజసము కా
దనరాదు. తర్కమునకు స్వయముగ ప్రతిష్ఠయే లేదు. అందువలన తర్క
మెట్లు వైదికమతమును కాదన సమర్థ మగును? వ్యక్తి తన మతితో
నూహించిన యుక్తి తర్కమనబడును. లోకమున పురుషమతులు బహు
రూపములు గల వగుటవలన వాని కొకస్థితి నిర్ణయింప వలనుపడదు. ఒక
డూహించినదానిని మరియొకడు వెంటనే దోషయుక్తమని నిరూపించుట
లోకమున జూచుచున్నాము. అత డూహించినది మరియొకని యూహకు
సరికాదు. ఇట్లు తర్కమున కొక ప్రతిష్ఠ - నిలకడ - లేదు. అట్టినిల
కడలేని తర్కము వైదికమతము నెట్లు కాదనగలదు? వేదము పురుషమతి

కల్పితము కాదు. అందువలన నది యప్రతిష్ఠితమన వలనుపడదు. కావు ననే వైదికమత మసమంజస మనరాదు. వేదము సర్వజ్ఞుడగు పరమేశ్వరుని జ్ఞానప్రభవము. అట్లే కణాదమహర్షి వచించియున్నాడు.

'బుద్ధిపూర్వా వాక్కృతి ర్వేదే' వై. ౬-౧-౧.

అందువలన నది స్వతఃప్రమాణమని శిష్టు లంగీకరించియున్నారు. సూర్యనిరూపమును గ్రహించుట కన్యప్రమాణావసర ముండదు కదా।

తర్కమునకు ప్రతిష్ఠలేదని తెలుపునదియు తర్కమే కావున తర్కములన్నియు నప్రతిష్ఠితము లెట్లగును? అందురేని, లోకమున తర్కము రెండువిధములుగా ప్రవృత్తి గలదగుచున్నది. ఒకటి శాస్త్రాశ్రయము గలదై ప్రవర్తించుచున్నది. రెండవది స్వతంత్రముగా వర్తించును. శాస్త్రము నాశ్రయించి వర్తించు తర్కమును శ్రుతిస్మృతు లంగీకరించును. అన్యము నంగీకరింపవు. అందువలన శాస్త్రాశ్రయమున బ్రవర్తించు తర్కమున కాశ్రయబలముతో ప్రతిష్ఠ యేర్పడును. అట్లంగీకరించినను తర్కమునకు స్వయంప్రతిష్ఠితత్వము లేదనియే తెలుచున్నది. ఇక స్వతంత్ర ప్రవృత్తిగల తర్కము పురుషమతి బహుత్వమువలన ప్రతిష్ఠితము కాజాలదు. లోకమున పురుషు లనేకులు ఒకరినిమించి యొక రెక్కుడు మతి గలిగి యుందురు. పురుషు లందరొకచో జేరి యొకవిషయమును తర్కించి నిర్ణయించుట సంభవము కాదు. అట్టియెడ నసద్వాదమతి యెల్లరిమతుల కంటె నుత్కృష్టమని యెట్లు చెప్పనగును? కాబట్టి తర్కమున కప్రతిష్ఠితత్వమునుండి ముక్తియే వేదసుట నిక్కువము. దోషయుక్తమగు తర్కబలముతో వైదికమతము కాదనుటయు సంగతముకాదు. అందువలన నసద్వాదిమతమును వదలి వైదికమతమే యుక్తమని యంగీకరించుట న్యాయయుక్త మగునని సూత్రాభిప్రాయము. (౧౧)

ఏతేన శిష్టాపరిగ్రహా అపి వ్యాఖ్యాతాః ౨-౧-౧౨

ఏతేన = తర్కమునకు ప్రతిష్ఠితత్వము లేదను నిర్ణయముద్వారమున, శిష్టాపరిగ్రహాఽపి=శిష్టులచే నంగీకరింపబడని యవైదిక శూన్యవాదాది సిద్ధాంతములుగూడ, వ్యాఖ్యాతాః = అసద్వాదమువలెనే వైదికులచే గ్రహింపబడదగినవి కావని వ్యాఖ్యానము చేయబడిన ట్లెంచవలయునని సూత్రార్థము.

అసద్వాద మెట్లు వైదికు లంగీకరింపరో యట్లే శూన్యవాదాదులు కూడ వైదికులచే నంగీకరింపబడదగినవి కావని సూత్రాభిప్రాయము.

('కథ మసతః సజ్జాయేత' ఛాం. ౬-౨-౨) 'అసత్తునుండి సత్పదార్థ మెట్లు జనింపగలదు?' అని వైదికులు అసద్వాదము నాక్షేపించుటకైనను పరిగ్రహించియున్నారు. శూన్యవాదము నాక్షేపించుటకైనను శిష్టు లెక్కడను గ్రహించినట్లు చూడము. కాబట్టి శిష్టులచే నాక్షేపార్థమైనను గ్రహింపబడని శూన్యవాద సదృశములగు వాదములు వైదికులచే గ్రహింపబడదగినవి కావనియే సూత్ర మభిప్రాయపడుచున్నది. (౧౨)

మరల నసద్వాదిపక్షమున శంకించి సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

భోక్త్రాపత్తే రవిభాగ శ్చేత్ స్యా ల్లోకవత్ ౨-౧-౧౩

భోక్త్రాపత్తేః=భోగ్యమగు మూలకారణమైన ప్రకృతికి భోక్తృరూప ప్రసక్తి కలుగును కావున, అవిభాగశ్చేత్ = ప్రళయవేళయందు జీవులు ప్రకృతిలో నవిభక్తులై యుందురని యంగీకరించుట యుక్తము కా దందురేని, స్యాల్లోకవత్=లోకానుభవమువలన నయ్యది దోషముకాదని తెలిసికొనవలెను.

జీవులు ముక్తులు బద్ధులు నని రెండుతెగలుగ నుందురు. ముక్తజీవులు పరమేశ్వరునం దవిభక్తులై యుండి యానందము ననుభవించు

ఘుందురు. బద్ధజీవులు ప్రళయవేళయందు స్థూలశరీరములు లేనందున కర్మ ఫలములయిన సుఖదుఃఖముల ననుభవింపవీలులేక ప్రకృతియందు లీనమై యవిభక్తావస్థయం దుందురు. అపుడు ప్రకృతి ప్రధానముగాను, జీవులప్ర ధాన స్థితియందును నుందురు. ప్రకృతి సూక్ష్మము. అంతకంటెను నెక్కుడు సూక్ష్మలు జీవులు. అందువలన ప్రకృతిలో నవిభక్తస్థితిలోనుండు జీవు లను వేరుపరచి తెలిసికొనుటకు శక్యము కాదు. అయ్యది శాస్త్రదృష్టితో నూహింపదగిన స్థితియే యని భావము. అట్టి స్థితిని మనసున నుంచుకొని యసద్వాది యిట్లు శంకించుచున్నాడు :

ప్రకృతి భోగ్యముకదా ! ప్రళయవేళయందు జీవులు ప్రకృతియం దవిభక్తస్థితిని బొందియుందు రని యంగీకరించుపక్షమున భోగ్యమగు ప్రకృతి భోక్త కావలసివచ్చును. క్షీరమునం దవిభక్తమైయుండు నీరము క్షీరమగు భాతి జీవులనుండి విభజింపవీలుకాని స్థితియందు భోగ్యప్రకృతి భోక్త యగునని యసద్వాది యభిప్రాయము. ప్రకృతి భోక్త యనుట దోషయుక్త మగును. కాబట్టి ప్రళయకాలమున నంగీకరింపబడు నవిభక్త స్థితి దోషయుక్త మని యసద్వాది శంకించినచో సమాధాన మిట్లు చెప్ప బడును.

వర్షాకాలానంతరమున వేసవియం దనేకములగు నోషధులు పృథివి యందు లీనములై యవిభక్తస్థితియం దుండును. మరల వర్షాగమనము నందు భూమి వారిసిక్తము కాగానే యోషధు లన్నియు పునరుద్భవించు చున్నవి. ఇయ్యది లోకసిద్ధవిషయము. ఇట భూమి భోగ్యము. ఓషధులు భోక్తలు. భోక్తలగు నోషధులు భూమియం దవిభక్తములై యున్నంత మాత్రమున భూమి భోక్త యగునా ? కాదు. అట్లే భోగ్యమగు ప్రకృతి భోక్తలగు జీవాత్మ లవిభక్తస్థితిలో తనయం దున్నమాత్రమున భోక్త యెన్నడు కాదని భావము. రెండు జడపదార్థము లొకదానియం దొకటి యవిభక్తస్థితిని బొందినపు డొకటి తన ధర్మము ద్వారమున రెండవదానిని

దూషితము చేయగలుగును. ఇట్టి జడపదార్థ స్వభావమును జడచేతనముల కలయికలో నాపాదించుట సాహస మగును. ప్రకృతి జడము. జీవులు చేతనములు. అట్టివి ప్రళయమున నవిభక్తస్థితిలో నున్నంతమాత్రమున వాని స్వభావములను విడువజాలవు. అవిభాగ మన భేదగర్భితమైన యభేదావభాసము. అంతేకాని యత్యంతాభేదము కాదు. కాబట్టి ప్రళయవేళ యందు ప్రకృతిలో జీవావిభాగము నంగీకరించుట దోషయుక్తము కాదని సమాధానము చెప్పబడును. (౧౩)

జగద్రూపమగు నీ కార్యము ఉత్పత్తికి పూర్వము కారణమగు ప్రకృతికంటె నన్యమా? లేక యనన్యమా? అన్యమగునేని ప్రకృతి నంగీకరింపవలసిన పనియుండదు. ప్రకృతికంటె భిన్నముకాబట్టి ప్రకృతి లేకున్నను నది యుత్పన్నము కాగలదు. అనన్యమగునెడల ప్రకృతి కార్యమే యగును కాబట్టి దానికి కారణ మొకటి యుండవలసివచ్చును. ఆ కారణముకూడ కార్యముకంటె ననన్య మగునెడల దాని కింకొక కారణ ముండవలసివచ్చును. ఇట్లనవస్థాదోషము వాటిల్లును. లేక కార్యము తన యుత్పత్తికి పూర్వమే యున్నపక్షమున నది యెల్లప్పు డున్నట్లే యగును. కారణవ్యాపారమువలన క్రొత్తగా కలుగునదేమి? యన సమాధానము:

తదనన్యత్వ మారంభణ శబ్దాదిభ్యః ౨-౧-౧౪

తదనన్యత్వం=కార్యరూపజగత్తు ప్రకృతికంటె నన్యము కాదనియే యంగీకరింతుము. ఆరంభణశబ్దాదిభ్యః = 'వాచారంభణం వికారో నామధేయమ్' ఛాం. ౬-౧-౪. అను నిట్టి యుపనిషద్వాక్య ప్రమాణములవలన.

వైదికులు ఉత్పత్తికిపూర్వము కార్యము కారణముకంటె సర్వథా భిన్నమనికాని, సర్వథా భిన్నముకాదనికాని యంగీకరింపరు. అందువలన పైన నాశంకించిన దోషములకు వారి మతమున తావే లేదు. అటులయిన వారి యభిమత మేమందురేని, కార్యము కార్యరూపమున కారణముకంటె

సన్యమై కారణరూపమున ననన్యమగు నందురు. కార్యరూపమున సన్య మనుటచేత కారణవ్యాపారము సఫల మగును. కారణరూపమున ననన్య మనుటచే నసద్వాదమునకు తావుండదు. ఇందుల కుపనిషద్వాక్యములే ప్రమాణములు. కార్యరూపమున దృశ్యమానమగు నీజగత్తంతయు దన యుత్పత్తికిపూర్వము కార్యరూపమున కారణమగు ప్రకృతికంటె నన్య మయ్యు, కారణరూపమున ననన్యమే యని యుపనిషద్వాక్యములు స్పష్ట ముగ జెప్పుచున్నవి.

'వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమ్'
ఛాం. ౬-౧-౪.

'అస దేవేద మగ్ర ఆసీత్ తత్ సదాసీత్' ఛాం. ౩-౧౯-౧.

'తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృత మాసీత్ తన్నామరూపాభ్యా
మేవ వ్యాక్రియతే' బృ. ౧-౪-౭.

(మృత్తికేత్యేవ సత్యమ్) 'మృత్తికామాత్రమే సత్య' మని చెప్పు నీ వాక్యము కారణమునకు మించి కార్య మొండు వేరుగ లేదని చెప్పుట లేదు. అట్లు చెప్పదలచినచో (వాచారంభణం నామధేయం వికారం) 'నామ రూపములు కారణ వికారములు' అను నీ పదములను పేర్కొనియుండదు. నామరూపములను బేర్కొనుచున్నందున కారణరూపమగు మృత్తిక యందు గనబడు నామము, రూపము నను నంశములు రెండును కారణ వ్యాపారమువలన జనించును, కావున కార్య మనబడును. కార్య మనిత్య మగుటవలన నది సత్తు కాదు. దాని కారణముమాత్రమే సత్య మనబడు నవి యభిప్రాయము. ఘటము, పటము నను శబ్దములు నామము; వస్తువుల యాకారములు రూపము ననబడును. ఇవి రెండు నుత్పత్తికి పూర్వము కారణరూపమున నున్నను కారణవ్యాపారమునకుపూర్వము వ్యవహారమున గోచరింపవు. కారణవ్యాపారానంతరమున వ్యవహారమున గోచరించుటయే

2

వేదాంత దర్శనము

-

వ్యాసకృత బ్రహ్మసూత్రములు

కార్యోత్పత్తి యనబడును. కారణవ్యాపారకృత్య మింతయే యని కార్య తత్త్వవిదులు వైదికులు చెప్పుదురు.

'అస దేవేద మగ్ర ఆసీత్, తత్ సదాసీత్' అను నీ వాక్యము కార్యము తన యుత్పత్తికి పూర్వము కార్యరూపమున (న సద్గై) లేనిదై, కారణరూపమున (స దేవ) నునికి గలదై యుండునని చెప్పుచున్నది. అట్లే 'తద్ధేదం తర్హి అవ్యాకృత మాసీత్, తన్నామరూపాభ్యా మేవ వ్యాక్రియత' అను నీ వాక్యము ఉత్పత్తికి పూర్వము నామరూపాత్మక కార్య మవ్యక్తమై యుండి కారణవ్యాపారములవలన వ్యక్త మగుచున్న దని స్పష్టము చేయుచున్నది.

(వైదికులదృష్టిలో కార్యము తన యుత్పత్తికిపూర్వ మత్యంత మసత్ - అగునెడల - కారణరూపమున లేనిపక్షమున - కారణవ్యాపారము వలనను జనింపనేరదు. బొత్తిగా నే రూపమునను లేని కుందేటికొమ్ము కారణవ్యాపారములవలన జనింపదుకదా! ఉత్పత్తికిపూర్వము స్వస్వరూప మున ముందు నుండుమేని ఇక కారణవ్యాపారము చేయునదేమి? ఉత్పత్తికి పూర్వము నేదో యొకరూపమున నుండు వస్తువే కారణవ్యాపారమున జనించును. ఇసుకలో తైల మే రూపమున నుండదు. కావున నెన్నివ్యాపా రము లొనర్చినను నది జనింపదు. కార్యము స్వరూపమున నుత్పత్తికి పూర్వముననుండి యనంతరమున నట్లే యుండుపక్షమున నది నశింప నేరదు. కావున నుత్పత్తికిపూర్వము కార్యము కారణరూపముననుండియు కార్యరూపమున లేనందున నసత్తనబడును. అందువలన నసద్వాదము నంగీకరించినట్లును కాదు. కారణవ్యాపారముకూడ చరితార్థ మగును. కారణవ్యాపార మపూర్వము నుత్పన్నము చేయనేరదు. క్రొత్తది కలిగించు సామర్థ్యము కారణమున కుండదు. కారణరూపముననుండి యెట్టి కార్య రూపమున లేదో, యట్టి కార్యరూపము నొందింపజేయుటయే కారణ వ్యాపారశక్తి. అట్లే లోకవ్యవహారమునను జూచుచున్నాము. (౧౪)

ఉత్పత్తికిపూర్వము కార్యము కారణముకంటె నన్యము కాదనుటకు హేత్వంతరమును జూపుచున్నాడు.

భావే చోపలబ్ధేః ౨-౧-౧౫

చ=మరియు, భావే = కారణమున, ఉపలబ్ధేః = కార్య ముపలబ్ధ మగుటవలన కారణముకంటె నన్యము కాదు. ఘటరూపకార్యము మృత్తికా రూపకారణ మున్నపుడే జనించును. అట్లే వస్త్రము తంతువు లున్నపుడే కలుగును. లేకున్న కలుగనేరదు. నియతములగు కారణము లున్నపుడే యా యా కార్యములు జనించునని భావము. కార్యము జనించుటకు పూర్వము కారణముకంటె నన్యము కానియెడల నా కారణ మున్నపుడే యది జనించునను నియమ ముండెడిది కాదు. మృత్తికకంటె నన్యమగు పటము మృత్తిక యున్ననే జనించునా? తంతుభిన్నమగు ఘటము తన జన్మకు తంతువుల నపేక్షించునా? తంతువులకంటె పటము అన్యమయి తంతువులవలన నది యుత్పన్నమగునెడల ఘటముకూడ తంతువులకంటె నన్యమే కావున నదియు తంతువులనుండియే జనింపవలసివచ్చును. అట్లు జనింపనేరదు. తంతువు లున్నపుడే వస్త్రము జనించి, లేనపుడు జనింపదు. కావున వస్త్రము తంతువుల కనన్య మనక తప్పదు. కార్య ముత్పత్తికి పూర్వము కారణానన్య మగుటవలననే తంతువు లున్నవస్త్రము లభించుటయు, నవి లేకున్న నది లభింపకుండుటయు జరుగుచున్నది.

ఇట్లు అన్వయ వ్యతిరేకముల (ఒకటి యున్న రెండవది యుండుట యన్వయము. ఒకటి లేనపుడు రెండవదియు లేకుండుట వ్యతిరేకము) మూలమున ఉత్పత్తికి పూర్వము కార్యము కారణానన్య మను విషయమును కణాదుడును తనదర్శనమున నిట్లు సూత్రించియున్నాడు.

'కారణభావాత్ కార్యభావః' వై. ౪-౧-౩.

కారణమున్న కార్యముండును. కారణము లేకున్న కార్యముండదు' తంతువు లున్నపుడే వస్త్ర ముండును. అవి లేకున్న నదియుండదు. అందువలన కార్యము ఉత్పత్తికి పూర్వము కారణమునకంటె నన్యము కాదు. జగత్తు ఉత్పత్తికి పూర్వము ప్రకృతికంటె నన్యము కాదు. (౧౫)

మరియొక హేతువు :

సత్త్వా చ్చావరస్య — ౨-౧-౧౬

చ=మరియు, అవరస్య=కార్యము, సత్త్వాత్ = ఉత్పత్తికి పూర్వ మున కారణరూపమున నున్నదని చెప్పుటవలన, కార్యము కారణానన్యమే యని సూత్రార్థము.

ఉత్పత్తికి పూర్వ మీ జగత్తంతయు కారణరూపమున నున్న ట్లుప నిషత్తు చెప్పుచునే యున్నది.

'సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్' ఛాం. ౬-౨-౧.

'ఓ సౌమ్య ! ఈ జగత్తు (ఉత్పత్తికి) పూర్వమున సత్తే యై యుండెను' ఈ జగత్తు కారణముకంటె ననన్యము కానిపక్షమున నయ్యది కారణరూపమున నది యున్నట్లు చెప్పబడియుండదు. కార్యము కారణముకంటె నన్య మగునెడల నదికారణరూపమున సత్తని చెప్పుటకు వలనుపడదు. కాబట్టి యుత్పత్తికి పూర్వము కార్యము కారణరూపమున నున్నదనియే సిద్ధాంతము. (౧౬)

ఈ విషయమున గలుగు నొకశంకకు సమాధాన మిట్లు చెప్పు చున్నాడు.

అస ద్వ్యపదేశా న్నేతిచే న్న ధర్మాంతరేణ వాక్య శేషాత్ — ౨-౧-౧౭

అసద్వ్యపదేశాత్=కార్య ముత్పత్తికిపూర్వ మసత్తని చెప్పబడుట

వలన, న=కార్యము కారణానన్యము కాదు. ఇతిచేత్ = అనియందురేని, న = అట్లనరాదు, వాక్యశేషాత్ = ఉత్తర (తరువాతి) వాక్యమువలన, ధర్మాంతరేణ = వ్యక్తత్వధర్మముకంటె భిన్నమగు నవ్యక్తత్వరూపధర్మ మును పురస్కరించుకొని యసత్తని చెప్పబడినట్లు తెలియుచున్నది. కాబట్టి కార్య ముత్పత్తికి పూర్వము కారణానన్య మనుట దోషము లేదని సూత్రార్థము.

కొందొక వాక్యమునందు జగద్రూపకార్య ముత్పత్తికి పూర్వము కారణరూపమున నున్నదని (సదేవ సోమ్య ఇదమగ్ర ఆసీత్) చెప్పినంత మాత్రమున కార్యము కారణానన్యమని యె ట్లంగీకరింపనగును? మరియొక వాక్యమునందు —

'అసదే వేదమగ్ర ఆసీత్' ఛాం. ౩-౧౯-౧.

'ఈ జగత్తు ఉత్పత్తికి పూర్వమున నసత్తే యై యుండెను' అని చెప్పబడియున్నందున కార్యము కారణానన్య మనుట యుక్తము కాదని యందురేని - అట్లు చెప్ప వలనుపడదు.

ధర్మాంతరమును పురస్కరించుకొని యీ వాక్యమునందు జగత్తు ఉత్పత్తికి పూర్వ మసత్తని చెప్పబడినది. ఈ దృశ్యమానమగు కార్యజాత మైన జగత్తు ఉత్పత్తికి పూర్వము స్వరూపముతో నసత్తని చెప్పబడ లేదు. వ్యక్తమగు రూపమున లేదని వాక్యాభిప్రాయముగ నెంచవలెను. ఇప్పుడు (ఉత్పత్త్యనంతరమున) జగద్రూపము వ్యక్తము. ఉత్పత్తికి పూర్వమున జగత్తు కారణరూపమున - ప్రకృతిరూపమున - నవ్యక్తమై యుండును. తఱచు వ్యక్తరూపమునకు పర్యాయమై సత్పదము కాల; పదార్థవాచకముగ వ్యవహరింపబడును. అసత్పద మవ్యక్తమునకు వాడ బడును. కాబట్టి యుత్పత్తికి పూర్వము జగ త్తవ్యక్తముగా నున్నందున నసచ్ఛబ్దముచే వ్యవహరింపబడినది కాని, స్వరూపముతోనే యది లేదని

కాదు. కాబట్టి యిట నసచ్ఛబ్దప్రయోగము ధర్మాంతర (అవ్యక్తత్వ) ప్రయుక్తమని యెంచవలెను. కాగా ఉత్పత్తికి పూర్వము జగత్తు కారణా సన్నమై ప్రకృతిరూపమున నున్నదనుటలో దోష మొకింతయును లేదు.

పై వాక్యమునందు జగత్తుయొక్క యవ్యక్తత్వరూపధర్మముమూల మున నసచ్ఛబ్దము ప్రయోగింపబడిన దనుటకు ప్రమాణము తరువాతి వాక్యమే - వాక్యశేషమే. ముందు 'అసదేవేదమగ్ర ఆసీత్' ఛాం. ౩-౧౯-౧. అని నుడివి, వెంటనే 'తత్సదాసీత్' ఛాం. ౩-౧౯-౧. 'అది సత్తయ్యెను' అని వాక్యశేషమున జెప్పబడినది. కార్యరూపమగు నీ జగత్తు ఉత్పత్తికి పూర్వము స్వరూపమున లేనందున నసత్తని చెప్పబడినపక్షమున నుత్తర వాక్యమున మరల నది సత్తని యెట్లు చెప్పబడును? పరస్పర విరుద్ధ మగును కదా! కాబట్టి పూర్వవాక్యమున బ్రయోగింపబడిన అసత్పదము జగత్తుయొక్క అవ్యక్తధర్మమును పురస్కరించుకొని వ్యవహరింపబడిన దనియే యెంచవలెను. అందువలననే పూర్వవాక్యమున నసత్పదముచే జెప్పబడిన యవ్యక్తప్రకృతియే తరువాత వాక్యశేషమునందు తత్పద ముచే గ్రహించి (తత్సత్) అది సత్తని చెప్పబడినది. అట్లు కానిపక్షమున వాక్యాంతరమున నుత్పత్తికి పూర్వము కార్యరూప పదార్థముల యత్యంతా భావమును శంకించి దానిని నిషేధించి సదాత్మకమునుండి సద్రూపజగత్తు కలుగునని యేల యాదేశింపబడును? చూడుడు :

'తద్ధైక ఆహు రసదేవేద మగ్ర ఆసీ దేక మేవాద్వితీయం
తస్మా దసతః సజ్జాయతే' ఛాం. ౬-౨-౧.

'కుతస్తు ఖలు సోమ్య? ఏవం స్యాదితి హోవాచ,
కథ మసతః సజ్జాయే తేతి? సత్త్వేవ సోమ్య!
ఇద మగ్ర ఆసీ దేకమేవాద్వితీయమ్' ఛాం. ౬-౨-౨.

'కొందఱు మొదట (ఉత్పత్తికి పూర్వము) అసత్తేయుండెను, అది యొక్కటే, అద్వితీయము. ఆ యసత్తునుండియే సత్తు జనించినది.'

'సౌమ్య! ఇట్లెల జరుగును? అసత్తునుండి సత్తెట్లు కలుగును, (ఉత్పత్తికి) పూర్వము సత్తేయుండెను. అది యేక మద్వితీయము.'

ఉత్పత్తికి పూర్వము కార్యము కారణానన్యమని యంగీకరింప కున్న నీ వాక్య మెట్లు సంగతమగును? కాబట్టి కార్య ముత్పత్తికి పూర్వము కారణ రూపమున తదనన్యమై యుండు ననుట నిక్కువము. (౧౭)

హేత్వంతరమును ప్రదర్శించుచున్నాడు :

యుక్తేః శబ్దాంతరా చ్చ ౨-౧-౧౮

చ = మఱియు, యుక్తేః = ప్రతి నియత కారణోపాదానాది రూప మగు యుక్తివలనను, శబ్దాంతరాత్ = స్మృతివలనను నుత్పత్తికి పూర్వము కార్యము కారణానన్యమని తెలియుచున్నదని సూత్రార్థము.

పెరుగుకావలసినవాడు క్షీరము నుపాదానముగ గ్రహించుట లోక మున జూచుచున్నాము. ఇట్లే ఘటమునకు మృత్తిక, కుండలాదులకు సువర్ణము నుపాదానముగ గ్రహింతురు. కార్య ముత్పత్తికి పూర్వము కారణానన్యము కానిపక్షమున నొక కార్యమున కొక నియతకారణము [illegible]ట సంభవము కాదు. దధి కావలయు నమవ్యక్తి మృత్తిక నుపా దానముగ గ్రహించుట నెక్కడను చూడము. ఇందులకు కారణ మేమై యుండును? కార్య ముత్పత్తికిపూర్వము కారణముకంటె నన్యముకాదని యెరిగియే యట్లు చేయును. ఉత్పత్తికి పూర్వము కార్య మసత్తనువాడు దధికొఱకు పాల నుపాదానముగా నేల తీసికొనవలెను? మృత్తిక నేల తీసికొనడు? ఆ యా కారణము లా యా కార్యముల నుత్పన్నము చేయ నతిశయ మేదైన నున్నదని ప్రత్యుత్తర మిచ్చుపక్షమున నసద్వాదమును

విడిచినట్లే యగును. ఆ యతిశయ మెట్టిది? కార్యము కారణముకంటె నన్యము కాదనుటయు, నాకారణమున కార్యము నుత్పన్నము చేయు నతిశయ మున్నదనుటయు నొకటియే యగును. కారణమున కార్య మసలే లేకున్న నది యెట్లుత్పన్న మగును? అభావమునుండి, భావోత్పత్తి కలుగదు. కలుగునెడల సికతమున తైల ముత్పన్నము కావలసివచ్చును. ఏ కార్య మేకారణమున నుత్పన్నమగునో యాకారణ మాకార్యమం దన్వితమై యుండును. అసత్తునుండి స త్తుత్పన్న మగునెడల సత్తుతో నసత్తన్వితమై యుండవలెను. లోకమున కార్యజాత మంతయు సదన్వితమై యుత్పన్న మగుట చూడనగును. అసదన్వితమై యుత్పన్నకార్యమొండును జూడము. ఘటపటాదులన్నియు సత్కార్యములే. ఉత్పన్నవస్తు వేదియు నస త్తనబడదు. అందువలన నసత్తు సత్తునకు కారణము కాదు.

ఇట్లే స్మృతియు చెప్పుచున్నది. సాంఖ్యస్మృతిలో -

"వాప దుత్పాదో నృశృంగవత్" ౧-౧-౧౪. 'నరశృంగమువలె అసదుత్పత్తి లేదు' అని యారంభించి, "కారణభావాచ్చ" ౧-౧-౧౮ వరకుగల సూత్రములలో నసద్వాదము వాక్షేపించి సద్వాదమును ప్రతిపాదించుట చూడనగును. ఇట్లు యుక్తివలనను, స్మృతివలనను కార్యము తన యుత్పత్తికి పూర్వము కారణమున' కనన్యమై కారణరూపమున నుండునని సిద్ధమగుచున్నది. (౧౮)

కార్య ముత్పత్తికి పూర్వము కారణానన్యమై యుండునని నిర్ణయించి యందుల కొక యుదాహరణము నిచ్చుచున్నాడు.

పటవచ్చ ౨-౧-౧౯

(తదనన్యత్వ మిందును ననువర్తించును. చకార ముదాహరణ సూచకము)

పటవత్ = వస్త్రము జనించుటకు పూర్వము తంతువులకంటె

భిన్నము కాదు. అట్లే కార్యజాత మంతయు నుత్పత్తికి పూర్వము కారణా నన్యమై యుండునని సూత్రార్థము.

వస్త్ర ముత్పత్తికి పూర్వము తనకారణరూపతంతువులకంటె నన్య మేమియు కాదు. అట్లే యీ పృథివ్యాది కార్యజగత్తంతయు నుత్పత్తికి పూర్వము ప్రకృతికి మించి వేరేమియు కాదు. జగత్తు ప్రకృతియొక్క విశేషమే. తంతువుల యవస్థావిశేషమే పటము కాక మరియొం దేమి యున్నది. అవస్థకు, నాయవస్థ కలదానికి భేదము లేదనుట సర్వసమ్మతమే. కాబట్టి యుత్పత్తికి పూర్వము కార్యము కారణానన్యమే యనుట యుక్తమే యగుచున్నది. (౧౯)

మరియొక యుదాహరణము :

యథా చ ప్రాణాది ౨-౧-౨౦

యథా = ఎట్లు, ప్రాణాది = ప్రాణము, అపానము మున్నగు పంచ ప్రాణములు, ఉత్పత్తికి పూర్వము ముఖ్యప్రాణముకంటె భిన్నములు కావో యట్లే పృథివ్యాది జగత్తుకూడ నుత్పత్తికి పూర్వము ప్రకృతికంటె భిన్నము కాదని సూత్రార్థము.

ప్రాణము, అపానము, ఉదానము, వ్యానము, సమానము నను ప్రాణము లయిదును నుత్పత్తికి పూర్వము ముఖ్యప్రాణమున కనన్యము లనియే ప్రశ్నోపనిషత్తునందు వర్ణింపబడియున్నది.

"తాన్ వరిష్ఠః ప్రాణ ఉవాచ, మా మోహ మాపద్యథ
అహ మేవైతత్ పంచధాఽఽత్మానం ప్రవిభజ్యైతద్
బాణ మవష్టభ్య విధారయామి." ప్ర. ౨-౩.

ముఖ్యప్రాణ మిట్లు పలికెను. మోహమును బొందకుడు. నేనే యైదువిధములుగ నన్ను విభజించుకొని యీశరీరమును ధరించుచున్నాను.

ముఖ్యప్రాణ మెట్లు తనను పంచప్రాణములుగ విభజించి శరీర ధారణ కుపయోగించుచున్నదో యట్లే ప్రకృతి పృథివ్యాదిరూపమున పరిణమించి జీవులభోగాపవర్గములకొరకు కుపయుక్త మగుచున్నది. కాబట్టి యుత్పత్తికి పూర్వ మీజగద్రూపకార్యము ప్రకృతి కనన్యమై యున్నదనుటలో దోష మొందును లేదు. అందువలన కార్యము కారణానన్యమే యనుట సిద్ధమగుచున్నది. (౨౦)

చతుర్థాధికరణము

ప్రకృతివిషయమున తర్కముమువలన నేర్పడు దోషములను దూర మొనర్చి, బ్రహ్మవిషయమున గలుగు విరోధమును పరిహరింపనుద్దేశించి మహర్షి పూర్వపక్షసూత్రమును రచించుచున్నారు.

ఇతర వ్యపదేశాత్ హితాకరణాది దోష ప్రసక్తిః   ౨-౧-౨౧

ఇతరవ్యపదేశాత్=బ్రహ్మము జీవాత్మరూపమున చెప్పబడుటవలన, హితాకరణాది దోషప్రసక్తిః=(బ్రహ్మము జగజ్జన్మాదులకు స్వతంత్ర కారణముగా నంగీకరించినచో) హితాహితాది దోషముల నొనరించిన దోషము బ్రహ్మకు వాటిల్లునని సూత్రార్థము.

జగజ్జన్మాదులకు బ్రహ్మము స్వతంత్రకారణముగ వైదికు లంగీకరించుచున్నారు. జగత్తు బ్రహ్మనిర్మితము. బ్రహ్మము స్వతంత్రము. అట్టి బ్రహ్మము తనచే నిర్మింపబడు నీజగత్తును తన కహితమును గలిగించున ట్లేల నిర్మించుకొనును ? బ్రహ్మము స్వతంత్రకారణముగ వైదికులు చెప్పచున్నారు. కాబట్టి బ్రహ్మమునందు తనకై యహిత మొనరించుకొనిన దోషము వాటిల్లుచున్నది. కారణ మేమన : బ్రహ్మమునకు జీవునకు నెట్టి భేదమును లేదు. బ్రహ్మమే జీవాత్మరూపమున నీజగత్తునందు వ్యవహ

రించుచున్నట్లు ఉపనిషత్తులు చెప్పుచున్నవి. జీవుడు లోకమున జన్మజరా మృత్యురూపములగు కష్టముల నెన్నిటినో యనుభవించుచుండుట ప్రత్యక్ష సిద్ధము.

"తత్ సృష్ట్వా తదే వానుప్రావిశత్" తై. ౨-౬. 'దానిని (జగత్తును) సృష్టించి యందే ప్రవేశించెను'.

"అనేన జీవే నాత్మ నానుప్రవిశ్య, నామరూపే వ్యాకరవాణి" ఛాం. ౬-౩-౨. 'ఈ జీవరూపమున ప్రవేశించి నామరూపముల నిర్మింతును'.

"త్వం స్త్రీ, త్వం పుమా నసి, త్వం కుమార ఉత వా కుమారీ
త్వం జీర్ణో దండేన వంచసి, త్వం జాతో భవసి విశ్వతోముఖః"
శ్వే. ౪-౩.

'నీవు స్త్రీవి. నీవు పురుషుడవు. నీవు కుమారుడవు. కుమారివి. నీవు జీర్ణుడవు. దండించి దుష్టులను దోషములకు దూరముగ నుంతువు. నీవు సర్వత్ర వ్యాపకుడవై ప్రసిద్ధుడ వగుచున్నావు.

అను నీయుపనిషద్వాక్యములు బ్రహ్మమే జీవరూపమున జగత్తున వర్తించుటను స్పష్టముగ జెప్పుచున్నవి. కాబట్టి జగత్తునకు బ్రహ్మము స్వతంత్రకర్త యని యంగీకరించుపక్షమున బ్రహ్మము తనకై జగత్తును దుఃఖమయముగా నిర్మించుకొనిన దోషమునకు గురికాక తప్పదు.

జగత్తు దుఃఖకర మనుటను దర్శనాంతరకర్తలును అంగీకరించుచున్నారు.

"వివిధ బాధనాయోగాత్ దుఃఖ మేవ జన్మోత్పత్తిః"
న్యా-ద. ౪-౧-౫౫.

"దుఃఖవికల్పే సుఖాభిమానా చ్చ" న్యా. ద. ౪-౧-౫౮.

"తదపి దుఃఖశబల మితి దుఃఖపక్షే నిఃక్షిపంతే వివేచకాః"
సాం-౬-౮.

జన్మమరణాదులతో గూడిన జగత్తు దుఃఖబహుళమనియు, సుఖానుభవ మున్నను నది దుఃఖమిశ్రితమై యుండుటచే నదియు దుఃఖమే యనియు నీ సూత్రాభిప్రాయము. *

కాబట్టి సర్వజ్ఞము, సర్వశక్తిమంతము నగు బ్రహ్మము తనకై యిట్టి దుఃఖబహుళమై యహితమును గలిగించు జగత్తు నేల సృష్టించు కొనును? అందువలన జగత్తు బ్రహ్మకర్తృక మనుటలో నహితకరణ దోష ప్రసక్తి కలుగునని పూర్వపక్షాభిప్రాయము. (౨౧)

సమాధాన సూత్రము :

అధికం తు భేదనిర్దేశాత్ ౨-౧-౨౨

(సూత్రమునందలి 'తు' పదము పూర్వపక్షమును నివర్తించుటకు)

భేదనిర్దేశాత్=భిన్నముగా నిర్దేశింపబడుటవలన, అధికం=జగజ్జన్మాది కారణమగు బ్రహ్మము జీవునికంటె నధికము - భిన్నము - వేరని యర్థము.

జీవాత్మకే యుత్పద్యమానమగు జగత్తంతయు తఱచుగ ననిష్ట హేతు వగుటవలన హితము కలుగకుండుట సత్యమే కాని, జగజ్జన్మాదు లకు కారణమగు బ్రహ్మమునం దహితకరణాది లక్షణదోషము వాటిల్లు ననుట యుక్తము కాదు. బ్రహ్మమే జీవాత్మ యగుపక్షమున నట్టి దోష ప్రసక్తి కలుగును. కాని బ్రహ్మము జీవాత్మ కాదు. బ్రహ్మము జీవాత్మ కంటె నెంతో యధికము. గుణకర్మస్వరూపములలో నన్నింటిచేతను బ్రహ్మము జీవాత్మకంటె బహ్వధికము. జీవాత్మ యల్పజ్ఞము. సర్వజ్ఞము కాదు. సర్వమును సర్వవిధముల నెరుగజాలదు. ఏవస్తువు నెరిగినను నది పూర్ణ మనజాలము. వస్తుతత్త్వము నెరుగుట జీవునకు నలవికాదు. జీవా త్మకు కాలవిజ్ఞాన ముండదు. భూతభవిష్యద్వర్తమానభేదములతో కాల

* విశేషార్థముల నెరుగదలచినవారు దర్శనములకు మాచే రచియింప బడిన ఖండవ్యాఖ్యానములను మాతురగాక.

మును మువ్విధములుగ కాలవిదులు విభజింతురు. జీవాత్మకు భూత జ్ఞానముకాని, భవిష్యత్ జ్ఞానముకాని పూర్ణముగ గలుగనేరదు. వర్తమానము కూడ యత్నించిత్తే తెలియును. కాని సర్వముం దెలియదు. జీవాత్మ యల్పజ్ఞమైనట్లే యల్పశక్తిమంతము నగును. అందువలననే రా జేయ దలచిన దంతయు జేయ సమర్థము కాదు. బ్రహ్మ మట్లుకాదు. అది సర్వజ్ఞము; సర్వశక్తిమంతము. సర్వము నెరుగును. సర్వము నొనర్చును. బ్రహ్మము యాథాతథ్యముగ సర్వము నెరుగును. బ్రహ్మాండమున బ్రహ్మకు తెలియనితత్వము త్రికాలములందు నుండదు. బ్రహ్మకు సమానముకాని, యధికముకాని మరియొండు లేదు. పరబ్రహ్మపరమేశ్వరుని గుణముల నన్నింటి నొక్కటొక్కటిగా వర్ణించుటకు సహస్రపురుషాయుషములును జాలవు.

జీవాత్మనిజ్ఞానము, క్రియాశక్తియు రెండును నపూర్ణములే. అందు వలన నతనిచే సాధింపబడు కర్మయు నపూర్ణమే యగును. బ్రహ్మకు గల జ్ఞానము, క్రియాశక్తియు రెండును పూర్ణము లగుటవలన బ్రహ్మ సంపాదితకర్మ అపూర్ణ మెన్నడును కానేరదు.

జీవాత్మ యణుస్వరూపుడు. అత దవిద్యవలన మోహితుడై బద్ధ డగుచుండును. క్లేశకర్మ విపాకాశయములచే పరామృష్టుడై, తృష్ణాదుల వలన నతృప్తుడై విషయములందు చిక్కుకొని భ్రమించుచుండును. కర్మ ఫలములను సుఖదుఃఖరూపమున ననుభవించుచుండును. అందువలన జీవున కీ జగత్తు హితాహితకర మగుచుండును. బ్రహ్మ మట్లు కాదు. అయ్యది జగత్కర్త. క్లేశకర్మవిపాకాశయములచే నపరామృష్టము. మాయావిమోహితమై సంసారపాశములచే బంధింపబడదు. అయ్యది నిత్య తృప్తము. రాగద్వేషముల కందు తావు లేదు. అది యేకము - అద్వితీయము - జగత్పతి. అది జీవులు చేయు కర్మల కనుగుణముగ ఫల ముల ననుభవింపజేయును. జడచేతనాత్మకమగు నీ సమస్తజగత్తు నది

శాసించును. ఇట్లు గుణకర్మ స్వరూపములలో బ్రహ్మము జీవునికంటె నెంతో యధికము; భిన్నమును. అయ్యది జీవరూప మెన్నడును కాదు. బ్రహ్మాల్ప మెట్లు కాగలదు? అందువలన జీవు డల్పు డనియు, బ్రహ్మ మధికమనియు నిశ్చితముగా నెరుగవలెను.

గుణకర్మ స్వరూపములనుబట్టియే కాక శ్రుతిస్మృతులు కూడ బ్రహ్మ జీవునికంటె నధిక మనియే చెప్పుచున్నవి.

"తయో రన్యః పిప్పలం స్వా ద్వత్తి
అనశ్న న్నన్యో అభిచాకశీతి." ఋ. ౨-౩-౧౭-౨౦.

'జీవుడు సుఖదుఃఖముల ననుభవించును. పరమాత్మ సుఖదుఃఖముల నంటక నంతటను ప్రకాశించును'

"జుష్టం యదా పశ్య త్యన్య మీశమ్" ముం. ౩-౧-౨.

'జీవు డనీశుడు పరమాత్మ యీశుడు'

"యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్ విజ్ఞానా దంతరః" బృ. ౩-౭-౨౨.

'పరమాత్మ జీవునియం దుండియు నతనికంటె భిన్నుడు'

కావున జీవునకంటె పరబ్రహ్మ పరమాత్మ భిన్నమని స్పష్టమగుచున్నది. ఇట్లు బ్రహ్మము జీవులకంటె భిన్నమై, జీవుల కర్మానుగుణముగ జగత్తును నిర్మించుచున్నది. కాబట్టి జగత్తును నిర్మించి తన కహిత మొనర్చుకొన్న దనుదోషము బ్రహ్మకు కలుగుననుట యుక్తియుక్తము కాదు. శాస్త్రసమ్మతమును కాదు.

బ్రహ్మమునకు జీవాత్మరూపమును ప్రతిపాదించు శ్రుతిస్మృతులును లభింపవు. పూర్వపక్షసూత్రమున ప్రదర్శింపబడిన యుపనిషద్వాక్యములు బ్రహ్మకు జీవాత్మరూపము నెన్నడును ప్రతిపాదింపవు.

'తత్ సృష్ట్వా తదే వానుప్రావిశత్' తై. ౨-౬.

'అనేన జీవే నాత్మ నానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి'
ఛాం. ౬-౩-౨.

ఈ రెండువాక్యములలోను బ్రహ్మము జగత్తునందు జీవాత్మద్వార కముగ ప్రవేశించునట్లు వర్ణింపబడినదేకాని బ్రహ్మకు జీవాత్మరూపము ప్రతిపాదింపబడలేదని గుర్తింపవలెను. ఇట్లే 'త్వం స్త్రీ, త్వం పుమాన్.... శ్వే. ४-३. అను వాక్యమునందును బ్రహ్మముసర్వాంతరాత్మ యైనందున సర్వాధారమని తెలుపబడినదే కాని, బ్రహ్మ కిందు జీవాత్మరూపము చెప్ప బడలేదని యెరుగవలెను. కాబట్టి బ్రహ్మము జగత్కారణ మైనందున అహితకరణాదిదోషప్రసక్తి గలుగుననుట యుక్తము కాదు. (౨౨)

అధికమగుటవలన బ్రహ్మము జీవాత్మరూపమును బొందకపోవ చ్చును. కాని, జీవాత్మయు చేతనమే యగుటవలన నది బ్రహ్మరూపమును బొందవచ్చునుగదా యన - సమాధానము :

అశ్మాదివచ్చ తదనుపపత్తిః ౨-౧-౨౩

చ = మరియు, అశ్మాదివత్ = అశ్మాదులవలె (రాళ్ళు మున్నగు వానివలె) తదనుపపత్తిః = జీవాత్మయు బ్రహ్మరూపము నందనేరదు.

పాషాణాది జడపదార్థములు బ్రహ్మమువలెనే యునికి (సత్తా) గలిగి యున్నవి. అట్టి సత్తాసామ్యమును బురస్కరించుకొని, యవి బ్రహ్మ రూపము నందగలవా? అందజాలవు. అట్లే చేతనత్వసామ్యమును బురస్క రించుకొని జీవాత్మయు బ్రహ్మరూపమును బొందజాలదని సూత్రాభి ప్రాయము.

కొందొక సామాన్య ధర్మముమూలమున నొకవస్తు వింకొక వస్తు వెన్నడును కాదు. మనుష్యత్వసామ్య మున్నంతమాత్రమున నిర్ధనుడు ధనికుడగునా? మూర్ఖుడు బుద్ధిమంతుడగునా? జీవునియందు చేతనత్వ మున్నను సర్వజ్ఞత్వాది ధర్మములు లేనందున నతడు బ్రహ్మత్వమును బొంద

గాలదు. కాబట్టి జగజ్జన్మాది కారణమగు బ్రహ్మమునందు హితాహిత కరణత్వాది దోషములకు ప్రసక్తియే లేదని భావము. (౨౩)

మహర్షి బ్రహ్మజగత్కారణత్వమును మరియొక విధమున శంకించి సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

ఉపసంహారదర్శనాన్నేతిచేన్న క్షీరవద్ధి ౨-౧-౨౪

ఉపసంహారదర్శనాత్ = లోకమున కుంభకారుడు ఘటమును నిర్మించుటకు చక్ర చీవరాద్యనేకసాధనములను సంగ్రహించుచున్నందువలన, న = బ్రహ్మకు ప్రకృతికి మించి వేరుసాధనసంగ్రహ మేమియు లేనందున కేవలంబ్రహ్మము జగత్కారణము కాజాలదు, ఇతిచేత్ న = అనిశంకించిన నదియును యుక్తము కాదు. హి = కారణమేమన, క్షీరవత్ = పాలు స్రవించునట్లు జగదుత్పత్తి కాగలదు.

కుంభకారాదులు ఘటపటాది కార్యములను నిర్మించుటకు నుపాదాన కారణాతిరిక్తముగ చక్రచీవరాది సాధనముల నెన్నింటినో సంగ్రహించి కార్యముల నుత్పన్నము చేయుదురు. జగదాదివకార్యమును నిర్మించుటకు బ్రహ్మకు ప్రకృతికి మించి వేరు సాధనములే లేవు. కాబట్టి బ్రహ్మము జగత్తు నెట్లు సృష్టింపగలుగును? లోకదృష్టమునకు విరుద్ధముగ నంగీకరించుట యుచితముకాదు. కాబట్టి జగత్కారణమని చెప్పుట లోకవిరుద్ధము. కాగా బ్రహ్మము జగత్కారణమనుట సంగతము కాదన-సమాధానము:

ధేనువు ఇతర సాధనములను గ్రహింపకయే సంకల్ప మాత్రమున వత్సకు పాలను స్రవింపజేయును. లోకమున నిత్యము నియ్యది చూచుచున్నాము. అట్లే బ్రహ్మముకూడ జీవుల యుపభోగార్థమై సంకల్పమాత్రమున ప్రకృతిని మహదాది జగద్రూపమున బరిణమింపజేయును. ప్రకృతి క్షీరస్థానమున గ్రహింపనగును. ధేనువు సంకల్పించినంత మాత్రమున వత్సోపభోగముకొఱకు క్షీరము స్రవించును. అట్లే బ్రహ్మసంకల్పము

వలన ప్రకృతి జగద్రూపమున జీవుల యుపభోగముకొఱకు పరిణమించును. అందువలన లోకవిరుద్ధ మొకింతయును లేదు. ఇట్లు బ్రహ్మము జగత్కారణ మనుటయు సంగతమే యగును. కుంభకారాదులు స్వల్పశక్తిమంతులు కావున పదార్థనిర్మాణమున కనేక సాధనములను సంగ్రహింతురు. లేకున్న కార్యసాధకులు కాజాలరు. బ్రహ్మ మనల్పశక్తి కలది.

"య స్యామితాని వీర్యా" ఋ. ౬-౨-౧౮-౨౧ 'పరమేశ్వరుని వీర్య మమితము' అని మంత్రవర్ణనము. కాబట్టి బ్రహ్మ జగత్కారణత్వమున దోషము లేదు. (౨౪)

బ్రహ్మము సంకల్ప మాత్రమున జగత్కారణ మనుటకు మరియొక దృష్టాంతము :

దేవాది వదపి లోకే ౨-౧-౨౫

లోకే = లోకమునందును, దేవాదివత్ అపి = దేవాదులవలెకూడ.

లోకమున దేవాదులు - విద్వాంసులు, యోగులు, ఋషులున్నుగు వారు సంకల్పమాత్రమున స్వాశ్రితజనులచే ననేక కార్యములను సాధింప జేయునట్లు, బ్రహ్మముకూడ సంకల్పమాత్రమున జగత్తును నిర్మించుచున్నది. కాబట్టి దోష మావంతయు లేదని సూత్రాభిప్రాయము. (౨౫)

అటులయిన ననిష్టము కలుగునని మహర్షి శంకించుచున్నాడు.

కృత్స్నప్రసక్తి ర్నిరవయవత్వశబ్దకోపో వా ౨-౧-౨౬

బ్రహ్మ సంకల్పమువలన పరిణమించు మూలకారణమగు ప్రకృతి నిరవయవ మగునెడల, కృత్స్నప్రసక్తిః = సంపూర్ణపరిణామ ప్రసక్తి కలుగును. వా = లేక సావయవ మగునెడల, నిరవయవత్వ శబ్దకోపః = ప్రకృతి నిరవయవ మని నుడువు వాక్యములకు విరుద్ధమగును.

బ్రహ్మసంకల్పమూలమున బరిణమించు నీ ప్రకృతి సావయవమా? లేక నిరవయవమా? నిరవయవ మగుపక్షమున సంపూర్ణప్రకృతి వికృతిగా పరిణమింప వలసివచ్చును. అప్పుడు ప్రకృతియే యుండదు. అట్లు కాక సావయవ మగునేని, యంశొక యవయవము - భాగము - పరిణమించి వికృతియైనను మరియొక యంశముతో - భాగముతో - ప్రకృతి మిగిలి యుండును. కాని, సావయవము ప్రకృతి యనబడదు. అట్టిది వికృతియే యన నగును. కాబట్టి రెండుపక్షములందు ప్రకృతియునికికి భంగము కలుగునని భావము. మరియు ప్రకృతి సావయవమని యంగీకరించుట నిరవయవ బోధకములగు నుపనిషద్వాక్యములకు విరుద్ధ మగును.

"తద్ధేదం తర్హి అవ్యాకృత మాసీత్"   బృ. ౧-౪-౭

"అజా మేకాం లోహిత శుక్ల కృష్ణాం"   శ్వే. ౪-౫

ఈ యుపనిషద్వాక్యములందు ప్రకృతి అవ్యాకృతము, అజ యను పదములచే జెప్పబడుట సుస్పష్టము. అవ్యాకృతము, అజ యనుటచే ప్రకృతి నిరవయవమనియు, వికృతి కాదనియు తెలియుచున్నది. కాబట్టి శబ్దప్రమాణ విరోధ ప్రసక్తి కలుగుననుట నిశ్చితమని శంకాభిప్రాయము. (౨౬)

సమాధానము :

శ్రుతే స్తు శబ్దమూలత్వాత్   ౨-౧-౨౭

('తు' శంకానివృత్తికొరకు ప్రయోగింపబడినది.)

శబ్దమూలత్వాత్=(మూలము = ఆశ్రయము) వైదికసిద్ధాంతములు శబ్దాశ్రితము లగుటవలన, శ్రుతేః = శ్రుతివలననే, బ్రహ్మసంకల్పమూలమున ప్రకృతి జగద్రూపమున బరిణమించుచున్నదని నిశ్చయింపవలెను.

వేదబాహ్యులవలె వైదికులు కేవల తర్కనిర్ణయముల నంగీకరించువారు కారు. వైదికులు సర్వము శ్రుతిమూలకమే యంగీకరింతురు.

బ్రహ్మసంకల్పమువలన ప్రకృతి జగద్రూపమున పరిణమించు చున్నదని యుపనిషత్తు స్పష్టముగా వర్ణించుచున్నది.

'తపసా చీయతే బ్రహ్మ తతోఽన్న మభిజాయతే
అన్నాత్ ప్రాణో మనః సత్యం లోకాః కర్మసు చామృతమ్'
ముం. ౧-౧-౮.

(తపః=సంకల్పగర్భితమగు పర్యాలోచనాత్మకమగు జ్ఞానమనియు, బ్రహ్మ=ప్రకృతి, యనియు నింతకు పూర్వమే వ్రాసియుంటిమి.)

'బ్రహ్మసంకల్పమువలన ప్రకృతి పరిణమించి మహదాదిరూపమును బొందున'ని వాక్యాభిప్రాయము. ఇట్టి శబ్దమూలక సిద్ధాంతము తర్కగమ్యము కాకపోవచ్చును. పురుషబుద్ధి యల్పము. తర్క మట్టిబుద్ధి కావున నొకప్పుడు సూక్ష్మవిషయములు తర్కగమ్యములు కాకపోవుట వింత కాదు. అందువలన వైదికులు కేవలతర్కనిర్ణయముల నంగీకరింపరు. శబ్దము బ్రహ్మసంకల్పపూర్వకముగ ప్రకృతి జగద్రూపమున పరిణమించు చున్నదనియు, నయ్యది మిగిలియుండు ననియు చెప్పుచున్నది.

కృత్స్నమనగా సంపూర్ణము - అనేకముయొక్క యశేషత - యని యర్థము. అనేకములో నొకటి యేకదేశము - భాగము - అంశము - అనబడును. ప్రకృతియందు కృత్స్నము నేకదేశము నను వ్యవహారమే యుక్తము కాదు. కాబట్టి పూర్వపక్షవికల్పమున కటతావే లేదని భావము.

'ఇంద్రియేభ్యః పరం మనః, మనసః సత్వ ముత్తమమ్
సత్వా దధి మహా నాత్మా, మహతో అవ్యక్త ముత్తమమ్' కఠ. ౬-౭.

అను నీ కఠవాక్యము మహదాది జగద్రూపమున ప్రకృతి పరిణమించుననియు, ప్రకృతి మూలకారణరూపమున నవశిష్టమై యుండుననియు చెప్పుచున్నది. మరియు నక్షర (నాశరహిత)మగు నా ప్రకృతియందే

ప్రళయమున జగత్తంతయు నవ్యయము - లయము - నొందు ననియు శ్రుతి స్పష్టముగ చెప్పుచున్నది. ప్రకృతి యనునదియే లేనిపక్షమున (తత్ర చైవాపియన్తి) 'అందే విలయము నందును' అని చెప్పుట అసంగత మగును. కాబట్టి ప్రకృతి మహదాదిరూపమున బరిణమించుటయు, నయ్యది యవశిష్టమై యుండుటయు శ్రుతిసమ్మతమే యని వైదికులసిద్ధాంతము. సంకల్పమాత్రమున బ్రహ్మ జగత్తును నిర్మించుటయు నిర్దుష్టమే. (౨౭)

బ్రహ్మసంకల్పపూర్వక జగన్నిర్మాణము శ్రౌతసిద్ధాంతమైన కావిండు. అయినను నది బుద్ధిసమ్మతము కానిపక్షమున నంగీకరించు టెట్లన?

ఆత్మని చైవం విచిత్రాశ్చ హి ౨-౧-౨౮

(సూత్రమునందలి ప్రథమ చకారము సంకల్పప్రభావ వైచిత్ర్యమున గల యసంభావనను దొలగించును. ద్వితీయ చకారము సంకల్పప్రభావవైచిత్ర్యమువలననే యిట్లు జరుగునని యెంచవలయునని తెలుపును.)

హి=కారణ మేమన, ఆత్మని=పరమాత్మయందు, ఏవం = ఇట్టి, విచిత్రాః=విచిత్రప్రభావములు, నానావిధశక్తులు నున్నవని సూత్రార్థము.

పరబ్రహ్మ పరమాత్మ సంకల్పప్రభావముచేతనే ప్రకృతి మహదాది జగద్రూపమున ప్రవర్తించుచున్నది. పరమాత్ముని సంకల్పప్రభావము నెంతని వర్ణింపగలము? కాబట్టి ప్రకృతి నిరవయవమయ్యు బ్రహ్మసంకల్పప్రభావమున జగద్రూపమున పరిణమించియు మిగిలి యుండునని భావము. (౨౮)

ఇట్లు సంకల్పప్రభావముద్వారమున స్వపక్షదోషమును పరిహరించి పరపక్షమున దోషము నుద్ఘాటించుచున్నాడు.

స్వపక్షదోషా చ్చ ౨-౧-౨౯

స్వపక్షదోషా చ్చ=స్వపక్షమునందును దోష ముండుటవలనను,

ఎవరు 'ప్రకృతి నిరవయవమా? సావయవమా?' అని వికల్పము నుద్భావించి రెండుపక్షములందును ప్రకృతి జగద్రూపమున బరిణమించు ననుటలో దోషప్రసక్తిని జూపియున్నారో వారిపక్ష మిట స్వపక్షముగా నిర్దేశింపబడినది. ఆ పక్షమునందును ప్రకృతి నిరవయవ మగునెడల కృత్స్నపరిణామప్రసక్తి కలుగును. సావయవమైన, ప్రకృతి వికృతి యగును. కాబట్టి సిద్ధాంతపక్షమున భగవంతుని సంకల్పప్రభావమువలన ప్రకృతి జగద్రూపమున పరిణమించుటలో నే దోషము నుండదనియు, పూర్వపక్షమతమునందే పూర్వోక్తదోషములను పరిహరించుట కుపాయము లేదనియు సూత్రాభిప్రాయము. (౨౯)

పరమాత్మయందు విచిత్రశక్తులు గలవని నిరూపించుటకే మహర్షి సూత్రమును రచించుచున్నాడు.

సర్వోపేతా చ తద్దర్శనాత్ ౨-౧-౩౦

(పూర్వోక్తము నుపపాదించుటకే యని చకారము సూచించును.)

తద్దర్శనాత్ = అనేకశక్తియుక్తమని చెప్పు మంత్రవర్ణమువలన, సర్వోపేతా = బ్రహ్మమనెడి పరదేవత యనేకశక్తులు గలదని తెలియుచున్నది.

'విశ్వా న్యస్మిన్ సంభృతా ఽధి వీర్యా' ఋ. ౨-౬-౧౩-౨.

'యుక్తా హ్యస్య హరయః శతాదశ' ఋ. ౪-౩-౩౩-౧౮.

'య స్యామితాని వీర్యా' ఋ. ౬-౨-౧౯-౨౧.

అను నీ మంత్రవర్ణములందు పరదేవతయగు నా పరమాత్మ యనేకశక్తియుక్తులు గలదని స్పష్టముగ జెప్పబడినది. మంత్రములు

స్వతఃప్రమాణములు. కాబట్టి విచిత్రశక్తిమంతమగు పరమాత్మ కసాధ్య మెయ్యది యుండును? (౩౦)

ఈ విషయమున శంకించి సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

వికరణత్వాన్నేతి చేత్తదుక్తమ్   ౨-౧-౩౧

వికరణత్వాత్ = ఇంద్రియాదులు లేనందున బ్రహ్మ మనేకశక్తియుక్త మయినను, నేతి చేత్=జగత్కారణము కాదందురేని, తదుక్తమ్= దానికి సమాధానము పూర్వమే చెప్పబడినది.

లోకమున కర్త శక్త్యుపేతుడై యుండియు నింద్రియాదికరణములతో కూడియుండుట చూచుచున్నాము. బ్రహ్మ మెంతటి శక్తితో కూడినదైనను ఇంద్రియాదిరూపకరణములు లేనిదై యున్నది, అందువలన నది జగత్తునకు కర్తయని చెప్ప నసువు కావందురేని, అందుకు సమాధానము పూర్వమే (శ్రుతేస్తు శబ్దమూలత్వాత్. ౨-౧-౧౭. సూత్రమున) చెప్ప బడినది. బ్రహ్మము కరణరహితమని శ్రుతి యెట్లు చెప్పుచున్నదో యట్లే జగత్కర్తయని చెప్పుచున్నది. బ్రహ్మము జగత్కర్త యనుట శ్రుతి మూలకసిద్ధాంత మగుట నందు దోషము నుద్ఘాటింపరాదు. పాణిపాదాది కరణములు లేకున్నను సర్వశక్తి మంతమగు బ్రహ్మము జగత్కర్త యగుటలో దోషము లేదని సూత్రాభిప్రాయము. (౩౧)

బ్రహ్మకారణవాదమును మరియొకవిధమున మరల నాక్షేపించుచున్నాడు.

న ప్రయోజనవత్త్వాత్   ౨-౧-౩౨

ప్రయోజనవత్త్వాత్ = చేతన ప్రవృత్తి ప్రయోజనము గలదగుట వలన, న=బ్రహ్మము జగత్కారణము కాదు.

లోకమున ప్రాణులప్రవృత్తి ప్రయోజనవంతమై యుండుట చూడ నగును. మందబుద్ధి గలవాడుకూడ ప్రయోజనము లేని పనిలో ప్రవర్తిం పడు. ఆలోచించి కార్యమొనర్చువాని ప్రవృత్తి నిష్ప్రయోజన మెన్నడు కాదు. ప్రాణిప్రవృత్తివలన కలుగుప్రయోజనము తనకైనను పరులకైనను సంబంధించి యుండును. పరబ్రహ్మ పరమాత్మకు స్వప్రయోజన ముండు నని వలనుపడదు. పరబ్రహ్మము నిత్యతృప్తము; ఆనందస్వరూపము; పరి పూర్ణము. అందువలన బ్రహ్మమునకు వలసిన ప్రయోజన మేముండును? బ్రహ్మమునందు జగద్రచనాప్రవృత్తి పరప్రయోజనార్థము కలుగు ననుటయు సంగతముకాదు. పరుల ననుగ్రహించుటకై బ్రహ్మము ప్రవర్తించు నందు మేని సృష్టికి పూర్వము పరులెవరుందురు? ఉందురని యెంచినను వారి ననుగ్రహించుటకై నిర్మించుసృష్టి దుఃఖమయము కాక సుఖమయ ముగ నుండవలెను. జగత్తు దుఃఖమయ మనుట లోకసిద్ధము. కాబట్టి పరుల ననుగ్రహించుటకై దుఃఖమయమగు జగత్తును రచించుటకు బ్రహ్మమున ప్రవృత్తి కలుగుననుటయు పొసగదు. కాబట్టి జగజ్జన్మాది కారణము బ్రహ్మమనుట సమంజసము కాదని సూత్రాభిప్రాయము. (౩౨)

ప్రత్యాక్షేప సూత్రము :

లోకవత్తు లీలాకైవల్యమ్ ౨-౧-౩౩

('తు' సమాధానసూచకము.)

లోకవత్=లోకమునందువలె, లీలాకైవల్యమ్=లీలామాత్రమే.

లోకమున రాజులు, ధనికులు తమకు ప్రయోజనము లేకున్నను విలాసార్థమై నృత్యము, గానము మున్నగు కళలను ప్రదర్శింపజేయుదురు. అట్లే నిత్యతృప్తము నానందమయము నగు బ్రహ్మము స్వప్రయోజనము లేకున్నను విలాసార్థమై జగన్నిర్మాణమున నేల ప్రవర్తింపరాదు?

లోకమున కొందఱు సమృద్ధులు కేవలవిలాసార్థము కొండొక కార్యమున ప్రవర్తించునట్లు బ్రహ్మముకూడ విలాసార్థము జగజ్జన్మాదులకు నిమిత్తమగుచున్నదని చెప్పవచ్చునని సూత్రాభిప్రాయము. (౩౩)

బ్రహ్మ మీ జగత్తును విలాసార్థము సృష్టించుననుటయు యుక్తము కాదు. జగత్తున కొందఱు మిక్కిలి సుఖము ననుభవించుటయు, కొందఱు మిక్కిలి దుఃఖము ననుభవించుటయు, మరికొందఱు సుఖదుఃఖములను రెండింటిని విశేషముగ ననుభవించుటయు జూచుచున్నాము. ఇంతటి విషమముగ సుఖదుఃఖము లనుభవించునట్లు జగత్తును రచించిన బ్రహ్మప్రవృత్తి విలాసార్థమనుట యుక్తము కాదు. లోకమున నొకని ప్రవృత్తివలన నితరులకు సుఖదుఃఖములు కలిగిన నట్టివానిప్రవృత్తి రాగద్వేష ప్రయుక్త మనబడును. అట్లే బ్రహ్మప్రవృత్తివలన ప్రాణులకు విషమరూపమున సుఖదుఃఖములు కలుగుచున్నందున నా ప్రవృత్తి వైషమ్య నైర్ఘృణ్య దోషయుక్త మనక తప్పదు. బ్రహ్మమునందు రాగద్వేషము లున్నవనుట అయుక్తము. కాబట్టి జగత్కారణమగు బ్రహ్మప్రవృత్తి విలాసార్థమనుట నమంజసము కాదందురేని - సమాధానము :

వైషమ్య నైర్ఘృణ్యేన సాపేక్షత్వాత్
తథా హి దర్శయతి ౨-౧-౩౪

వైషమ్య, నైర్ఘృణ్యే = అసమత, నిర్దయత అను నీరెండును, సాపేక్షత్వాత్ = కారణ సాపేక్షకము లగుటవలన, న = జగత్కర్తయగు బ్రహ్మమున కంటవు. తథా హి = అట్లే శబ్దము ప్రతిపాదించుచున్నది.

విషమము, విచిత్రము నగు నీజత్తును బ్రహ్మము తనయిచ్చవచ్చినట్లు నిర్మింపదు. జగన్నిర్మాణము సాపేక్షమే కాని నిరపేక్షము కాదు. బ్రహ్మము జగత్తును ప్రాణుల కర్మఫలముల కనుగుణముగ నిర్మించును. ప్రాణు లొనర్చు కర్మములు పుణ్యాపాపభేదమున రెండు విధములుగ వ్యవ

హరింపబడును. అధిక పుణ్యకర్మముల నొనర్చువా రధిక సుఖముల నను భవించుటకును, అధికపాపముల నొనర్చువా రధికదుఃఖముల ననుభవించు టకును వీలగునట్లు బ్రహ్మ మీజగత్తును నిర్మించును. అందువలన బ్రహ్మ మునకు వైషమ్య నైర్ఘృణ్యములు (అసమత, నిర్దయత) అంటవు. జీవు లనుభవించు సుఖదుఃఖముల కసాధారణ కారణము వా రొనర్చు కర్మములే కాని బ్రహ్మము కాదు. బ్రహ్మకృత్యము ప్రాణుల కర్మలకు తగినట్లు సుఖ దుఃఖములు లభించు విధమున జగత్తును నిర్మించుటయే. అందువలన బ్రహ్మమున కుపర్యుక్తదోషములతో సంబంధము లేదని భావము. ఉపని షత్తులందును నిట్లే వర్ణింపబడియుండుట చూడనగును.

'పుణ్యేన పుణ్యం లోకం నయతి, పాపేన పాపం
ఉభాభ్యాం మనుష్యలోకమ్.' ప్ర. ౩-౭.

'పుణ్యో వై పుణ్యేన కర్మణా భవతి, పాపః పాపేన'
బృ. ౩-౨-౧౩

'జీవులు, తాము చేయు కర్మలకు తగినట్లు సుఖదుఃఖముల ననుభ వింప, దగు శరీరములను బొందుదురని వాక్యాభిప్రాయము.

ఈశ్వరుడు జగన్నిర్మాణమునందు జీవులకర్మల నపేక్షించినచో నతని యైశ్వర్యమునకు లోటు సంభవించునని యెంచరాదు. జీవులు చేయు పుణ్యపాపములకు తగిన ఫలములను తగినట్లు తగినకాలములో ననుభవింప జేయుటవలన నతని స్వామిత్వమునకు భంగము వాటిల్లదు. రాజు రాజ్య మొనర్చుచు దోషులను దండించును. సుకృతుల ననుగ్రహించును. అట్లే బ్రహ్మము కర్మానుగుణముగ జగన్నిర్మాణ మొనర్చుటలో దోష మొకిం తయు లేదని భావము. (౩౪)

ఉపర్యుక్త విషయమున గలుగు శంకకు సమాధానము :

న కర్మావిభాగా దితి చే న్నానాదిత్వాత్ ౨-౧-౩౫

అవిభాగాత్ = బ్రహ్మమునందు జీవు లవిభాగ రూపమున నున్నందున, నేతి చేత్ = సృష్టికి పూర్వము ప్రాణికర్మ లుండవందులేని, అనాదిత్వాత్ = జగత్తువలెనే ప్రాణికర్మలకు నాది యుండనందున, న = దోష ముండదు.

'ఆత్మా వా ఇద మగ్ర ఆసీత్ నాన్య త్కించన మిషత్'

'ప్రళయ సమయమునందు బ్రహ్మముతక్క వేరొం దేమియు నుండదు. భోక్తృ భోగ్య రూపమగు జగత్తంతయు బ్రహ్మమునం దవిభక్తమై యుండుననియు నైతరేయోపనిషత్తునందు చెప్పబడియున్నది.' అందువలన ప్రాణులు ప్రాణికర్మలు నేవియు వేరుగనుండవు. కాబట్టి ప్రాణికర్మల నపేక్షించి జగన్నిర్మాణము చేయుననుట పొసగదందురేని, అట్లన రాదు. కారణ మేమన: చిదచిదాత్మకమగు నీ జగత్తు అనాదియైనట్లు ప్రాణికర్మములు ననాదులే. ప్రళయమున జగత్తంతయు బ్రహ్మమున నవిభక్తమై సూక్ష్మముగ నుండుననియే వాక్యము చెప్పుచున్నది. కాని జగదత్యంతాభావమును వర్ణించుట లేదు. ప్రాణులును చేష్టింపక యుండును. వాని నాశ్రయించుకొనియున్న కర్మములు నుండును. వాని కత్యంతా భావము కలుగదు. కాబట్టి సూక్ష్మరూపమున నున్న కర్మల కనుగుణముగనే బ్రహ్మమీ జగత్తును సృష్టించును. కాబట్టి కర్మాపేక్షమగు జగన్నిర్మాణమున దోషము లేదని భావము. (౩౫)

ప్రకృతి, జీవులు, నీశ్వరుడు నాదిలేని (అనాది) పదార్థములైనను కర్మము జన్యము కాబట్టి దాని కాది యుండును. అది యనాది కాదు. కర్మ మనాది యని శాస్త్రమందు చెప్పబడలేదు కదా! యన;

ఉపపద్యతే చాప్యుపలభ్యతే చ ౨-౧-౩౬

ఉపపద్యతే చ = కర్మ మనాది యనుట హేతుబద్ధమే. అప్యుపల భ్యతే చ = కర్మ మనాది యని శాస్త్రములందు చెప్పబడియుండుటయు లభించుచునే యున్నది.

కర్మ మనాది కానిపక్షమున ప్రపంచమున జూడబడు వైచిత్ర్యము నిర్హేతుకము - ఆకస్మికము - అగును. అది యాకస్మికమని యంగీకరింప వలను పడదు. జగత్తునందలి వైచిత్ర్యమునకు బ్రహ్మము కారణముగ నంగీకరింతుమేని బ్రహ్మమున వైషమ్యనైర్ఘృణ్య దోషములువాటిల్లును. వైషమ్యాదులు నిర్హేతుకము లందుమేని అకృతాభ్యాగమదోషము కలుగును. నేరము చేయకయే దండన లభించిన ట్లగును. అందువలన జగద్వైచిత్ర్యము కర్మహేతుకమని యంగీకరింపక తప్పదు. కాగా కర్మ మనాదియని సిద్ధ మగును. ప్రకృతి, పురుషులు, ఈశ్వరుడు నను మూడు పదార్థములును స్వరూపముతో ననాదులు. కర్మము, జగత్తు నీరెండును ప్రవాహరూపమున ననాదులు. కర్మ మనాది కావున కర్మాపేక్షపూర్వక జగన్నిర్మాణమున దోషము లేదనుట యుపపన్నమే యగుచున్నది.

'కర్మ వైచిత్ర్యాత్ సృష్టి వైచిత్ర్యమ్' సాం. ౬-౪౧

'కర్మ వైచిత్ర్యము వలననే సృష్టిలో వైచిత్ర్య'మని సాంఖ్య స్మృతిలో చూడనగును. జీవులతో బాటు కర్మములు ననాదులే. అట్లే జగత్తుకూడ నని తెలియనగును. (౩౬)

ఈ విచిత్ర జగద్రచనకు ఒక్క కర్మమునే బ్రహ్మ మపేక్షించు నని యెట్లు చెప్పగలము? ధర్మాధర్మము లను వాసనలు మాత్రము జీవ ధర్మములు కావా? వాని యపేక్ష యుండదా? ఆ వాసనలు అనాదులని సిద్ధింపకున్న బ్రహ్మము జగజ్జన్మాదులకు కారణమని యె ట్లంగీకరింప గలము? అన:

సర్వధర్మోపపత్తేశ్చ ౨-౧-౩౭

జీవాత్మకు సంబంధించిన ధర్మములం దన్నింటియందును, ననాదిత్వము సిద్ధించుటవలననే బ్రహ్మము జగజ్జన్మాదులకు కారణమనుట యుపపన్నమగునని సూత్రాభిప్రాయము.

ప్రవాహరూపమున కర్మ మనాదియని యంగీకరించినట్లు జగద్రచనకు కర్మమువలె వాసనలు నపేక్షితములే కావున నవియు ననాదులనియే తెలియవలెను. కర్మము జీవధర్మమైనట్లు వాసనలును జీవధర్మములే కదా! కర్మ మనాదియైన నవి యెందులకు కావు? వాసనాది జీవధర్మము లన్నియు జగద్రచనకు సహకారికారణము లగును. కార్యమగు నీ జగత్తును ప్రవాహరూపమున ననాదియని పూర్వమే నుడివియుంటిమి. కార్య మనాదియైన తద్రచన కపేక్షితములగు కారణములును ననాదులు కాకతప్పదు, కార్యకారణము లొకేకాలమున నుండవలయు ననుట నియమము. జగత్కర్త యగు పరబ్రహ్మము సర్వశక్తియుతమై యుండును. కాబట్టి జగద్రూపకార్యమును రచియించుటకు నపేక్షితములగు కర్మాదిసాధనము లన్నియు సాంసిద్ధికములై యెల్లపుడు నుండునని ప్రత్యేకముగ జెప్పనక్కరయేలేదు.

కాబట్టి వైషమ్య నైర్ఘృణ్య దోషనివారణార్థము కర్మ మెట్లపసరమో యట్లే జీవధర్మములు - వాసనాదులు నవపరములే కావున వాని సహకారముతో బ్రహ్మము జగజ్జన్మాదులకు కారణమని సిద్ధమగుచున్నది. (౩౭)

వేదాంత దర్శన - అంబా వ్యాఖ్యానమున
ద్వితీయాధ్యాయమునందు ప్రథమపాదము
సమాప్తము

ద్వితీయాధ్యాయము

ద్వితీయపాదము

ప్రథమాధికరణము

ప్రథమపాదమునందు బ్రహ్మము జగత్కారణమనుటలో నేర్పడు స్మృతివిరోధమును, తర్కవిరోధమును దొలగింప మహర్షి యత్నించి యున్నారు. ఈ పాదమునందు ప్రకృతిమే జగజ్జన్మాదులకు స్వతంత్రకారణమని చెప్పువాదమును తర్కబలముతోనే నిరసించి వేదాంతవాక్య సమన్వయ నిర్ణయమగు బ్రహ్మకారణత్వమును బలపరచుటకై మహర్షి మొదట ప్రధానము - ప్రకృతి - స్వతంత్రకారణమను పక్షమును నిరసించు చున్నాడు.

రచనానుపపత్తేశ్చ నానుమానమ్ ౨-౨-౧

రచనానుపపత్తేః = జగద్రచన యుపపన్నము కానందువలన, అనుమానమ్=అనుమాన ప్రమాణముచే దెలియదగు ప్రధానము - ప్రకృతి, న= స్వతంత్రముగ జగత్తును రచియింప కారణము కాదు.

కొందఱు జగజ్జన్మాదులకు బ్రహ్మమువలెనే ప్రధానము - ప్రకృతి - స్వతంత్రకారణమని యెంచుచున్నారు. బ్రహ్మము స్వభావవిశేషబలమున జగత్తును నిర్మించుటకు స్వతంత్రకారణము కాగలదని వైదికులు చెప్పుదురు. అట్లే కొందఱు ప్రధానముకూడ స్వతంత్రముగ జగత్తును నిర్మించుటకు దగినస్వభావము గలదని యంగీకరింతురు. బ్రహ్మమునందే యట్టి స్వభావ మున్నదనియు, ప్రధానమున లేదనియు చెప్పుటకు విశేషకారణ మేదైన నుండవలయును. అట్టిది లేనిపక్షమున ప్రధానము జగన్నిర్మాణమునకు స్వతంత్రకారణము కాదనుట యుక్తము కాదని వారి యభిప్రాయము.

ప్రకృతికి ప్రధాన మను నామము శాస్త్రప్రయుక్తము. (ప్రధీయతే విధీయతే సర్గవేలాయాం జగ దనేన, ప్రధీయతే నిలీయతే ప్రళయవేలాయాం జగ దస్మి న్నితి ప్రధానమ్) సృష్టిసమయమున జగత్తును విధించును. ప్రళయసమయమున తనలో జగత్తును లీనము చేసికొనును. కాబట్టి ప్రకృతి ప్రధాన మనబడునని ప్రధానమునకు వ్యుత్పత్తి. అందువలన ప్రకృతికారణవాదులు, ప్రధానమే స్వభావము ననుసరించి జగత్తును నిర్మించుననియు, బ్రహ్మము జగత్తునకు కారణము కాదనియు నందురు. కాని యయ్యది యుక్తము కాదు. చేతనాధిష్ఠితముకాని ప్రధానము జగత్తును నిర్మించు ననుట యుపపన్నముకాదు - హేతుబద్ధముకాదు. కొండొక ప్రయోజనము నుద్దేశించి చేయుపదార్థములవిన్యాసమే రచన - నిర్మాణము - అనబడును. అట్టి యుద్దేశము జడపదార్థధర్మము కానేరదు. అయ్యది చేతన ధర్మము. జడమగు ప్రధానము పదార్థములను ప్రయోజనవంతములుగ తీర్చి దిద్ది రచియింపలేదు. ఏ పదార్థముల నెట్లు కూర్చిన నే ప్రయోజనము సిద్ధించునో దాని కేమి తెలియును? అట్లు చేతనమే సంధింపగలదు. రచన జ్ఞాన పూర్వకమగును. కాని, యజ్ఞానపూర్వక మెందును కానము.

స్వభావవిశేషమువలన ప్రధాన మట్లు నిర్మింపగలదని కల్పించుటయు నుచితముకాదు. కల్పన లోకదృష్టమునకు విరుద్ధముగ నుండరాదు. లోకమున చేతనసంబద్ధముకాని జడపదార్థ మేదియు ప్రయోజనవంతమగు వస్తువులను రచించుట కానము. లోకమున నెందును లభింపని కల్పన బుద్ధిమంతుల కంగీకారము కాదు. అందువలన ప్రధానము చేతనాధిష్ఠితమై జగద్రచనకు కారణ మగుచున్నదని యంగీకరింపక తప్పదు. బ్రహ్మము చేతనము. అందు నిరతిశయమైన జ్ఞానక్రియాశక్తి స్వాభావికమైనది యున్నది. కావున బ్రహ్మము జగద్రచనకు స్వతంత్రకారణ మగుచు తన యధీనమున నున్న ప్రకృతినామక ప్రధానముతో నీ విచిత్రజగత్తును రచియించుచున్న దనుట హేతుబద్ధ మగును. లోకమున చేతనుడగు కుంభ

కారుడు తన యధీనమున నుండు మట్టితో నానావిధములగు పాత్రలను నిర్మించుట నిత్యమును జూచుచున్నాము. ఇట్టి రచనాశక్తి స్వాభావికముగ గాని, నిమిత్తమువలన గాని ప్రధానమునం దున్నదనుటకు ప్రమాణ మొందును గానము. కావున ప్రధానము జగద్రచనకు స్వతంత్రకారణము కానేరదు. కాగా బ్రహ్మమువలె ప్రధానము జగజ్జన్మాదులకు స్వతంత్ర కారణ మనుట యుక్తముకాదు. (౧)

మరియొక హేతువు :

ప్రవృత్తేశ్చ ౨-౨-౨

చ=మరియును, ప్రవృత్తేః = ప్రధానము జగద్రచనకు ప్రవృత్త మగుననుటయు నుపపన్నము కానందున నది స్వతంత్రకారణము కాదు. స్వతంత్రమగు ప్రధానమునకు ప్రవృత్తియే కలుగనేరదు. అట్టియెడ నది జగత్తు నెట్లు రచియింపగలదు ? కొందొక కార్యవిశేషముకొఱకు గలుగు క్రియావిశేషము ప్రవృత్తి యనబడును. అట్టి ప్రవృత్తి జడపదార్థమునందు చేతనసంబంధమువలననే కలుగును. స్వతః కలుగదు. లోకమున చేతన ప్రాణి 'నాచే నీ కార్య మీ పదార్థముద్వారమున నిష్పన్నము చేయబడినది' యని తెలిసికొనును. అచేతనమున కట్టి తెలివి - వేదనము - కలుగదు. అచేతనమున వేదనశక్తి లేదుకదా ! ప్రధాన మచేతనము. అది యెట్లు కార్యాకార్యములను విచారించి ప్రవర్తింపగలదు ? లోకములో చేతనాధిష్ఠిత శరీరమునందు రథము నధిరోహించు ప్రవృత్తి గలుగుట చూచు చున్నాము; కాని శవమునం దట్టి ప్రవృత్తి చూడము. లోకదృష్టము కాని కల్పన ప్రధానమున జేయుట యుచితము కాదు. కాబట్టి స్వతంత్రముగ ప్రధానము జగజ్జన్మాదులకు కారణ మనుట సంగతము కాదు. (౨)

పయోఽమ్బువచ్చేత్ తత్రాపి ౨. ౨. ౩

పయోంబువత్ = క్షీరనీరములవలె, చేత్=ప్రధానమునకు ప్రవృత్తి కలుగునందురేని, తత్రాపి=అందునను చేతనసంబంధమువలననే ప్రవృత్తి కలుగును.

పాలు వత్సాభివృద్ధికొఱకు స్రవించును. లోకోపకారార్థము నీరు స్వయముగ ప్రవహించును. నీరక్షీరములలో నిట్టి ప్రవృత్తి కనిపించుచున్నందున జడప్రధానము కూడ నట్లే జగద్రచనకు ప్రవృత్త మగుచున్నదందురేని, అది సరికాదు. ఆవు దూడయందున్న ప్రేమచే స్వయముగ పాలను స్తనములనుండి స్రవింపజేయును. అందువలన చేతనసంబంధమువలననే క్షీరమునందు స్రవణక్రియ కలుగుచున్నది; కాని స్వయముగ కలుగదు. అట్లు కలుగు నందురేని పాత్రయందున్న పాలు స్వయముగ ప్రవహించి దూడముఖమున జేరవలెను. అట్టి ప్రవృత్తి యెటనైనను జూడగలమా? ఇక నీరు స్వయముగ ప్రవహించుచున్న దందురేని అదియును సరికాదు.

'ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి। ప్రాచ్యోఽన్యాః నద్యః స్యందంతే' బృ. ౩-౭-౯. 'అక్షరమగు నీ బ్రహ్మప్రశాసనమునననే నదులు ప్రవహించుచున్నవి' అని శబ్దప్రమాణము నుడువుచున్నది. అందువలన నీరము స్వయముగనే ప్రవహించు ననుటయు యుక్తము కాదు. పాత్రలో నుంచిన నీరు దప్పిక గొన్నవాని ముఖమున జేరి వానిదప్పిక నెటనైన తీర్చుట చూడగలమా? నీటిలో పల్లమునకు ప్రవహించు గుణ మున్నది కాని, యెరిగి యెరిగి నీరు స్వయముగ లోకులకు హిత మొసఁగవలెనని ప్రవహింప ప్రవర్తించు ననుట తర్కసంగతము కాదు. అందువలన నీ యుదాహరణములమూలమున జడమగు ప్రధానమున ప్రయోజనార్థక మగు ప్రవృత్తి కలదనుట హేతుబద్ధము కాదు. (౩)

ఇట్లు మహర్షి స్వతంత్ర ప్రధానకారణవాదమును నిరసించి, ప్రళయ వ్యవస్థయు నేర్పడదని మరియొక దోషమును జూపుచున్నాడు.

వ్యతిరేకానవస్థితేశ్చానపేక్షత్వాత్ ౨-౨-౪

చ=మరియును, అనపేక్షత్వాత్=ప్రళయవ్యవస్థ నొనర్పు చేతనము నపేక్షింపనందున - ప్రధానము స్వతంత్రకారణమని యంగీకరించుటవలన, వ్యతిరేకానవస్థితేః = ప్రళయవ్యవస్థ కలుగనేరదు. కాబట్టి ప్రధానము స్వతంత్రకారణము కాదు.

ప్రధానము జగద్రచనకు స్వతంత్రకారణ మెట్లు కానేరదో యట్లే ప్రళయమునకును కారణము కాజాలదు. ప్రకృతి సమానరూపమున బరిణమించుట సృష్టి యనబడును. విరూపమున బరిణమించుట ప్రళయ మన బడును. వ్యవస్థ యన మర్యాద - అవధినిర్ణయము - అననగును. విరూప పరిణామమున నింతకాల ముండి యనంతరమున సరూపపరిణామమున నింతకాల ముండవలయు ననుటయే మర్యాద - వ్యవస్థ - యని భావము. సృష్టికి తదుపరి ప్రళయము, ప్రళయమునకు తదుపరి సృష్టి యేర్పడు ననుట కేవల తార్కికులకు నిష్టమే; శాస్త్రవాదులకు నిష్టమే; ఉభయ పక్షములకు సమ్మతమే యని భావము. అట్టియెడ 'ఇంతకాలము సరూప పరిణామము - సృష్టి - కలుగవలెను. తదుపరి యింతకాలము విరూప పరిణామము - ప్రళయము - కలుగివలె నని వ్యవస్థ నేర్పరచుట చేతనధర్మ మగును కాని యచేతనధర్మము కాదు. అట్టి స్వభావము ప్రధానమున నంగీకరించుటకును వీలులేదు. రెండువిరుద్ధధర్మము లొక వస్తువునకు స్వభావ మనుట తగదు. సరూపపరిణామము ప్రధాన (ప్రకృతి) స్వభావ మగునెడల విరూపపరిణామము దాని స్వభావము కానేరదు. ఈ పరిణామ ములు పరస్పరవిరుద్ధములు. విరుద్ధధర్మములు స్వభావ మనుట తర్కసంగ ’ము కాదు. ప్రకృతి సమానరూపమున పరిణమించు స్వభావము గల దగు

లేని నిరంతరముగ సృష్టి జరుగుచుండును, ప్రళయ మేర్పడదు. విరూప పరిణామము దానిస్వభావ మందుచేని సృష్టియేర్పడదు. మూడవప్రకారము ప్రకృతిలో కల్పింప నలవికాదు. కాబట్టి ప్రధానము జగజ్జన్మాదులకు స్వతంత్రకారణ మగుననుట పొసగదు. సరూప విరూప పరిణామములు కర్మాపేక్షము లందులేని, అదియును సంభవము కానేరదు. ప్రధాన మెట్లు జడమో, కర్మము నట్లే జడము. జడము వ్యవస్థాపకము కాదు. నపుంసకుడు వంధ్యంగూడి సంతానము గనగలుగునా? కాబట్టి ప్రధానము స్వతంత్ర కారణ మనుపక్షమున ప్రళయవ్యవస్థ యేర్పడనేరదు. కాగా బ్రహ్మమే జగజ్జన్మాదులకు స్వతంత్రకారణము. (౪)

అన్యత్రాభావాచ్చ న తృణాదివత్ ౨-౨-౫

అన్యత్ర=బలీవర్దము (ఎద్దు) నందు, అభావాత్ చ=క్షీరరూపమున బరిణమింపనందునను, తృణాదివత్ = తృణాదులవలె, న = అనపేక్షిత ప్రధానము సృష్టి ప్రళయరూపమున బరిణమించు ననుట సరికాదు.

ఆవులు మేయుచున్న తృణాదులు స్వయముగానే క్షీరరూపమున బరిణమించుచున్నవి. అట్లే నిమిత్తాంతరము నపేక్షింపకయే ప్రధానము నియతకాలమునకు ప్రళయరూపమున బరిణమింపవచ్చునుగదా! అందులేని, అదియును సరికాదు. ఆవు తినుచున్న తృణాదులు నియతసమయమునకు స్వయముగనే - కారణము నపేక్షింపకయే - క్షీరముగ మారుస్వభావము గలిగియున్నపక్షమున బలీవర్దము (ఎద్దు) నందును తృణాదులు నియతకాలమున క్షీరముగ బరిణమింపవలసియుండును. అట్లు పరిణమించుట లోకమున జూడము. కాబట్టి కారణాంతరము నపేక్షింపకయే ప్రధానము నియతసమయమున ప్రళయరూపమున బరిణమించు ననుట యుక్తియుక్తము కాదు. (౫)

అభ్యుపగమేఽప్యర్థాభావాత్ ౨-౨-౬

అభ్యుపగమేఽపి = కొంతతడ వట్లగునని యంగీకరించినను, అర్థాభావాత్=ప్రయోజనము లేనందున, ప్రధానము సృష్టిప్రళయరూపముగ స్వయముగనే పరిణమించు ననుట యుక్తము కాదు.

జడమగు ప్రధానమునందు రచనానుకూలప్రవృత్తి కలుగుటకు వీలుకానందున నయ్యది సృష్టిప్రళయములకు స్వతంత్రకారణము కాజాలకున్నను 'తుష్యతు దుర్జనన్యాయము' ననుసరించి యేదో యొకవిధముగ కొంత తడ వట్లగునని యంగీకరించినను ప్రయోజనము కనిపింపదు. లోకమున నెల్లరు స్వప్రయోజనముకొఱకో, పరప్రయోజనముకొఱకో కొందొక వస్తువును సృజింతురు. లేక నాశము చేయుదురు. ప్రయోజనము మనసున నుంచుకొని యిట్లు చేయుట చేతనలక్షణము. జడమగు ప్రధానమునకు ప్రయోజనమన నేమో తెలియదు. అట్టియెడ ప్రయోజనార్థకములగు సృష్టిప్రళయవృత్తులు ప్రధానమున స్వతంత్రముగ నెట్లు కలుగును ? కలుగనేరవని భావము. (౬)

పురుషాశ్మవ దితి చేత్ తథాఽపి ౨-౨-౭

పురుషాశ్మవత్=పురుషప్రయోజనమును సాధించుటకై జడమగు నయస్కాంతమణి స్వయముగనే లోహపువస్తువుల నాకర్షించునట్లు ప్రధానము సృష్టిప్రళయముల నొనర్పగలదు. ఇతిచేత్ = అని యందురేని, తథాపి=అట్లును, ప్రధానము సృష్టిప్రళయముల నొనర్పజాలదు.

ఒకానొక వ్యక్తి తన కాలియందున్న కంటకము (ముల్లు)ను తొలగించుటకై దూరమున నున్న సూదిని సూదంటురాతితో గ్రహించును. ఇట నా వ్యక్తికి ప్రయోజనము కలిగించుటకై సూదంటురాయి యితర సాధనము నపేక్షింపకయే దూరమున నున్న సూది నాకర్షించుచున్నది.

అట్లే ప్రధానముకూడ నితరకారణము నపేక్షింపకయే జీవుల భోగాపవర్గ రూప ప్రయోజనార్థమై సృష్టి ప్రళయరూపమున బరిణమించు నందురేని. అదియును సరికాదు.

సూదంటురాతిలో సూదుల నాకర్షించుశక్తి యొకేరూపమున నెల్లప్పుడు నుండును. ఆశక్తి యొకప్పు డుండుటయు మఱియొకప్పు డుండుట లేక పోదు. ఒకేరూపమున నుండును. ప్రధానమున నట్లే సృష్టిరూపమున బరిణమించుశక్తి యున్న దందురేని ప్రళయ ముపపన్నము కాదు. ప్రళయ రూపమున బరిణమించుశక్తి యున్న దందురేని సృష్టి కలుగనేరదు. ఉభయశక్తు లొకేసమయమున నున్నవనుటకు దృష్టాంతము లేదు. కాబట్టి ప్రధానము స్వతంత్రముగ నన్యము నపేక్షింపకయే పురుషప్రయోజనార్థము జగజ్జన్మాదులకు కారణ మనుట పొసగదని సూత్రతాత్పర్యము. (౭)

అంగిత్వానుపపత్తేశ్చ ౨-౨-౮

చ = మరియు, అంగిత్వానుపపత్తేః = స్వామిత్వ మనుపపన్నము కానందువలన ప్రధానము సృష్టిప్రళయరూపమున స్వయముగనే పరిణమించు ననుట యుక్తియుక్తము కాదు.

ప్రకృతి (ప్రధానము) యందు పరిణమించు శక్తి యున్నదికదా। ఆశక్తికి స్వామి- అంగి - ప్రధానమే యగును. అందువలన ప్రధానము తనశక్తికి తానే వ్యవస్థాపకమును గాగలదు. ఇతరము నపేక్షింపకయే ప్రధాన మేలి సృష్టిప్రళయానుకూలముగ పరిణమింపరా దందురేని, అది యును పొసగదు. కారణ మేమన ప్రధానము పరిణామశక్తికి స్వామి యన జెల్లదు. స్వామిత్వము జ్ఞానియందే యుండును. అజ్ఞాని స్వామి కాజాలదు. ప్రధానమున జ్ఞాన ముండదు. అందువలన నది సృష్టిప్రళయముల నెట్లు వ్యవస్థాపింపగలదు. కాలవిజ్ఞానము లేని ప్రధానము సృష్టిప్రళయముల

వ్యవస్థ యెట్లు చేయగలదు? నియతసమయమున సృష్టిప్రళయములు జరుగుచుండుటవలన సమయజ్ఞుడైన వ్యవస్థాపకుడు లేకున్న నవి జరుగ నేరవు. కాబట్టి ప్రధాన మన్యము నపేక్షింపక సృష్టిప్రళయరూపమున పరిణమించు ననుట తర్కసహము కాదు. (౮)

ప్రధానము స్వయముగ సృష్టిప్రళయరూపముల పరిణమింపక పోయిన పోనిండు. కాలమును వ్యవస్థాపకముగ నంగీకరించిన దోష మేమి? అందురేని - సమాధానము :

అన్యథాఽనుమితౌ చ జ్ఞశక్తివియోగాత్ ౨-౨-౯

జ్ఞశక్తివియోగాత్=కాలమునందు జ్ఞాతృత్వశక్తి లేనందున, అన్య థానుమితౌ చ = కాలమును వ్యవస్థాపకముగ ననుమానించినను, ప్రధాన మితరము నపేక్షింపక సృష్టిప్రళయరూపమున బరిణమించు ననుట సమం జసము కాదు.

లోకమున నాయా ఋతువులలో నియతముగ పుష్పఫలాదు లుత్ప న్నము లగుటయు, నియతకాలమున నవి నశించుటయు జూచుచున్నాము. కాబట్టి ప్రధానము సమయమునకు తగినట్లు సృష్టిరూపమునను, ప్రళయ రూపమునను బరిణమించుటకు తగినవ్యవస్థ కాలమువలననే యేర్పడ గలదు. బ్రహ్మమును వ్యవస్థాపకముగ నంగీకరింపనేల? అనరాదు. కాలము జడము; జ్ఞానశూన్యమును. జ్ఞానము లేక వ్యవస్థ జేయనొల్లదు. కాబట్టి జగజ్జన్మాదులకు ప్రధానము స్వయముగ స్వతంత్రకారణ మనుట యుక్తము కాదు. ఆ యా ఋతువులం దా యా ఫలపుష్పము లేర్పడుటకు తగినవ్యవస్థ కాలమే చేయు ననుటయు సరికాదు. పరమేశ్వరాధీనమై యా యా ఋతువులందు వృక్షలతాగుల్మాదులు పత్రపుష్పఫలసంపన్నము లగుచుండును. పరబ్రహ్మపరమాత్మ కాలమునకు కాలము. (కాలకాలో గుణీ సర్వవిద్ యః. శ్వే. ౬-౧౬)

'పరమేశ్వరుడు కాలమునకు కాలము. గుణవంతుడు, సర్వవిదుడు' అని శ్వేతాశ్వతరమున వర్ణింపబడుట చూడనగును. కావున స్వతంత్రముగ ప్రధానము జగజ్జన్మాదులకు కారణమని చెప్పుట యుక్తము కాదు. (౯)

విప్రతిషేధా చ్చాసమంజసమ్ ౨-౨-౧౦

చ=మరియు, విప్రతిషేధాత్=శ్రుతి విశేషముగ నిందించి ప్రతిషేధించినందువలన, అసమంజసమ్ = స్వతంత్రప్రధానము జగజ్జన్మాదులకు కారణమనుట సమంజసము కాదు.

శ్రుతిస్మృతులలో నాస్తిక్యము విశేషించి నిందింపబడినది. జగన్నిర్మాతయగు పరబ్రహ్మపరమాత్మ నంగీకరింపకుండుట మిక్కిలి నిందితముగ నెంచి శ్రుతిస్మృతు లది తగదని ప్రతిషేధించి యున్నవి. అందువలనను స్వతంత్రప్రకృతి జగజ్జన్మాదులకు కారణ మనుట సమంజసము కాదని సూత్రాభిప్రాయము. (౧౦)

ద్వితీయాధికరణము

స్వతంత్రప్రధానము జగజ్జన్మాదులకు కారణము కాజాలదని నిర్ణయించి, స్వతంత్ర పరమాణువులును జగజ్జన్మాదులకు కారణము కాజాలవని నిర్ణయించుటకు మహర్షి సూత్రము నారంభించుచున్నాడు.

మహద్దీర్ఘవద్ వా హ్రస్వపరిమండలాభ్యామ్ ౨-౨-౧౧

హ్రస్వపరిమండలాభ్యామ్=ద్వ్యణుకమువలన, పరమాణువువలన, మహద్దీర్ఘవత్ వా = త్ర్యణుకము, ద్వ్యణుకము నుత్పన్నము కానియట్లు స్వతంత్రప్రధానమువలన జగదుత్పన్నము కానేర దని సూత్రార్థము.

స్వతంత్రప్రధానము జగజ్జన్మాదులకు కారణమని కొంద రెట్లు చెప్పుదురో యట్లే స్వతంత్రపరమాణువులు జగత్కారణమని చెప్పువారును

గలరు. ఈ రెండు పక్షములవారి సిద్ధాంతములో భేదము లేదు. వారు చెప్పు జగన్నిర్మాణవిధములో కొంతభేద మున్నది. అందువలననే ప్రత్యేకముగ నణుకారణవాదమునుకూడ నిరసింపవలసివచ్చినది.

కేవలపరమాణుకారణవాదులు సృష్టిప్రళయము లిట్లేర్పడు నందురు. పరమాణువులు నిరవయవములు. రెండుపరమాణువులు చేరి యొక ద్వ్యణుక మగును. అట్టి ద్వ్యణుకములు మూడు చేరి యొకత్ర్యణుక మగును. ఇట్లే చతురణుకము, పంచాణుకము, క్రమముగా పృథివ్యాది స్థూలమగు జగత్తు నేర్పడును. ఇందు పరమాణ్వాదులు కారణములు. వానివలన నేర్పడు ద్వ్యణుకాదులు కార్యములు. కారణపదార్థములవలన కార్యపదార్థము లేర్పడును. కారణద్రవ్యములలోని గుణములవలన కార్యద్రవ్యములలోని గుణము లుత్పన్నము లగును. ఘటపటాదికార్యద్రవ్యములలో రూపాది గుణము లున్నట్లు పరమాణువులందును గుణము లుండును. ప్రళయసమయములందు పరమాణువులు విడివిడిగా నభోమండలమున నుండును. సర్గవేళలందు పరస్పరము సంయుక్తములై ద్వ్యణుకాదిక్రమమున స్థూలజగత్తును సృష్టించును. జీవులు వ్యాపకులై యుందురు. శరీరమునందు మాత్రము మనస్సుతో గూడి పదార్థములకు చైతన్యము కలిగింతురు. శరీరమునకు వెలుపల జీవులు వ్యాపకముగా నున్నను వా రట నేమియు జేయజాలరు. మిథ్యాజ్ఞాననిమిత్తముగ జీవులకు మనస్సంబంధ మేర్పడును. మిథ్యాజ్ఞాన మున్నంతవరకు శరీరములందు మనఃసంబంధముతో తామొనర్చుకర్మల కనుగుణముగ సుఖదుఃఖముల ననుభవించుచుందురు. తత్వజ్ఞానము కలిగినమీదట నామిథ్యాజ్ఞానము తొలగిపోవును. మనఃసంబంధము విడిపోవును. అంతట జీవులు ముక్తు లగుదురు. మరల వారికి శరీరసంబంధ ముండదు. మిథ్యాజ్ఞానమును దొలగింపగల తత్వజ్ఞానము ప్రయత్నసాధ్యము. అందులకై యితరసహకార మపేక్షింప నవసరము లేదు. కాబట్టి జీవులు, పరమాణువులు తక్క యీశ్వరపదార్థ మొండు లేదు.

అందువలన పరమాణువులు జగత్తునకు స్వతంత్రకారణము లని వారి మతము.

పరమాణువాదులకు సంబంధించిన యీ ప్రక్రియ శ్రుతిస్మృతులకు విరుద్ధము. తర్కసహమును కాదు. వైదికుల కీవాద మంగీకార్యము కాదు. కారణ మేమన: పరమాణువులు జడపదార్థములు. అందువలన నవి నియతకాలమున స్వయముగ సంయుక్తము లగుటయు నియతకాలమున వియుక్తము లగుటయు నసంభవము. కాలవ్యవస్థ చేతనపదార్థమే చేయగల దని పూర్వసూత్రములందు వివరించియున్నాము. కాబట్టి యచేతనములగు పరమాణువులు జగదుత్పాదనకు స్వతంత్రకారణములు కాజాలవు. అట్లే స్వతంత్రప్రధానమును జగత్కారణము కాజాలదని సూత్రాభిప్రాయము. (౧౧)

ముందుగా నుదాహరణ సామ్యముతో పరమాణువులు స్వతంత్ర కారణములు కావని చెప్పి, యిప్పుడు వానివలన ద్వ్యణుకాద్యుత్పత్తి యెందువలన కలుగదో సూత్రించుచున్నాడు.

ఉభయథాఽపి న కర్మాత స్తదభావః ౨-౨-౧౨

ఉభయథాఽపి=రెండువిధములను, కర్మ=పరస్పరము పరమాణువులను సంయుక్త మొనర్చు కర్మ, న=ఉపపన్నము కాదు. అతః=అందువలన, తదభావః=ద్వ్యణుకాదుల యుత్పత్తి కలుగనేరదు.

పరమాణువు లొకదానితో మరియొకటి కలిసి ద్వ్యణుకాదు లేర్పడవలసియున్నది, సంయోగము కార్యము - ఉత్పన్నమగునది. దాని నుత్పన్నము చేయునది కర్మ. ఆ కర్మ యభిఘాతమువలననో లేక ప్రయత్నమువలననో కలుగును. మరియొక విధమున గలుగనేరదు. అభిఘాతముకూడ కర్మజన్యమే యగును. అందువలన సంయోగకారణమగు కర్మ ప్రయత్నమువలననే జనించునని తాత్పర్యము. ప్రయత్నము చేతనధర్మము,

అయ్యది పరమాణువులం దుండదు. పరమాణువుల కధిష్ఠానముగ చేతన మొకటి కలదని స్వతంత్రపరమాణువాదు లంగీకరింపరు. కాబట్టి చేతన సంబంధమున పరమాణువులలో కర్మ యేర్పడు ననుటకును వలనుపడదు. చేతనములు జీవు లున్నవని యంగీకరించినను వానికి ప్రళయమున శరీర సంబంధ ముండదు. కావున మనఃసంబంధము నుండదు. అట్టియెడ వానిలో నుండు ప్రయత్నము పరమాణువులలో కర్మను జనింపజేయజాలదు. కాబట్టి ప్రళయమున సృష్ట్యుత్పత్తికిపూర్వము పరమాణువులను సంయుక్త మొన ర్చుటకు వలయు సంయోగమును జనింపజేయు కర్మ పరమాణువులం దేర్పడదు. అట్టి కర్మ యుపపన్నము కానందున ద్వ్యణుకాదిక్రమమున జగదుత్పత్తి కలుగు ననుట సంభవము కాదు. కాబట్టి స్వతంత్రపరమాణు కారణవాద మనుపపన్నము - హేతుబద్ధము కాదు. (౧౨)

జీవులయదృష్టమువలన పరమాణువులందు కర్మ యేర్పడు నందు రేని - అందులకు సమాధానము :

సమవా యాభ్యుపగమా చ్చ
సామ్యా దనవస్థితేః ౨-౨-౧౩

సమవాయాభ్యుపగమాత్ = అదృష్టము జీవులయందు సమవాయ సంబంధముతో నుండును. పరమాణువులతో దాని కెట్టి సంబంధము నుండదు. అందువలన వానిలో నదృష్టము కర్మ నెట్లు జనింపజేయును ? చ=మరియు, సామ్యాత్=అదృష్టముతో కూడిన జీవులతో సంబంధము పరమాణువులకు సృష్టిప్రళయములలో సమానముగ నుండును. కాబట్టి, అనవస్థితేః = అనవస్థ కలుగును. అందువలన పరమాణువులలో కర్మ యనుపపన్న మగును - సృష్టిప్రళయములు ఏర్పడవని సూత్రార్థము.

వైదికులు నవైదికులు నెల్లరు జీవులయదృష్టమును సృష్టికి కారణ మ్ముగ నంగీకరింతురు. అదృష్టమును కారణముగ నంగీకరింపకున్నచో

సృష్టివైచిత్ర్య మువపన్నము కాదు. అందువలననే సాంఖ్యాచార్యులును దాని నంగీకరించియున్నారు.

'కర్మవైచిత్ర్యాత్ సృష్టివైచిత్ర్యమ్' సాం. ౬-౪౬.

అయినను నదృష్టము పరమాణువులలో కర్మ నుత్పన్నము చేయు ననుట యుక్తము కాదు. అయ్యది జీవాత్మలందు సమవేతమై యుండును - సమవాయసంబంధముతో సంబద్ధమై యుండును. పరమాణువులలో నుండదు. కాబట్టి యదృష్టము కర్మజనకము కాదు. కార్యకారణము లొకే యధికరణమున నుండవలెను. అపుడే కారణము కార్యజనక మగును. అదృష్టముతో కూడిన జీవులతో పరమాణువులకు సంబంధ ముండును. కావున సామానాధికరణ్యము కలుగగల దందురేని, అదియును ప్రయోజన కారి కాదు. అట్టి సంబంధము జీవపరమాణువులకు నెల్లపుడు సమానముగ నుండును. ఆ సంబంధమువలన సంయోగమును కలిగించు కర్మ పరమాణువులందు జనించునెడల నెల్లపుడు సృష్టియే జరుగుచుండవలసివచ్చును. ప్రళయ మేర్పడజాలదు. ప్రళయమును జనింపజేయుట కనువగు వియోగమును కలిగించుకర్మ పరమాణువులం దేర్పడిన సృష్టి కలుగనేరదు. ఉభయాత్మకకర్మ కలుగు నందురేని, సృష్టిప్రళయములు రెండు నొకే సమయమున గలుగు ననవలసివచ్చును. అప్పుడు రెండును నుండవని భావము. కాబట్టి సృష్టిప్రళయవ్యవస్థ యేర్పడనేరదని సూత్రాభిప్రాయము. కాగా స్వతంత్ర పరమాణు కారణవాద మసమంజస మగుచున్నది. (౧౩)

'పరమాణువులు కర్మస్వభావము గలవిగా నంగీకరింతుము. అందువలన పరమాణువులలో సంయోగము కలుగగలదు. ద్వ్యణుకాది సృష్ట్యుత్పన్న మగుటలో నభ్యంతర ముండదు.' అని యందురేని - అదియు నుపపన్నము కాదని సమాధానము చెప్పుచున్నారు.

నిత్య మేవ చ భావాత్ ౨-౨-౧౪

చ=మరియును, నిత్యమేవభావాత్=పరమాణువులందు కర్మ స్వాభావిక మందురేని ఎల్లపుడు కర్మ యుత్పన్న మగుచుండును. కర్మజన్య సంయోగమువలన ద్వ్యణుకాది సృష్టి యెల్లపుడు నేర్పడుచుండును. ప్రళయము గలుగనేరదు. కాబట్టి సృష్టిప్రళయవ్యవస్థ సంభవము కాదు.

పరమాణువులు నిత్యములు. అందు కర్మ స్వాభావిక మందుమేని అదియు నిత్యమగును. స్వభావ మెన్నడు ననిత్యము కాదు. కర్మ నిత్యమగునెడల సృష్టిప్రళయవ్యవస్థ కలుగనేరదు. సృష్టికి, ప్రళయమునకు రెంటింటికిని కర్మ హేతువైనందున, నొకకర్మచే ద్వ్యణుక మేర్పడిన వెంటనే వానివియోగమును కలుగును. ఇట్లు సంయోగవియోగములు కర్మజన్యములై వెనువెంట గలుగుచుండిన సృష్టికాని, ప్రళయముకాని యేదియు నేర్పడనేరదు. ఇట్లే ప్రళయహేతుకమగు నొకకర్మ ద్వ్యణుకములను వియుక్తము చేయునంతలోనే సంయోజకహేతువగు కర్మ స్వభావజన్య మగుటవలన నది జనించి, యా పరమాణువులను సంయుక్తము చేయును. అందువలన ప్రళయమును కలుగదు. ఇట్లు సృష్టిప్రళయముల వ్యవస్థ కలుగజాలదని సూత్రాభిప్రాయము.

సృష్టివేళయందు సృష్టికనుకూలమగు కర్మయు, ప్రళయవేళయందు తదనుకూలకర్మయు స్వభావముగ జనించునందురేని, అదియును సరికాదు. ఆ యా వేళలకు తగినకర్మ జనింపవలెనని నియమించున దెవరు? నియామకము నంగీకరింపనందున నట్లు విభిన్నకర్మలు విభిన్న సమయములందు జనింపజాలవు. స్వభావము నిత్య మగుటవలన నది నియమింప ననువు కాదు. స్వభావము - ధర్మము. అయ్యది నియామకము కాదు. దానిని నియమించుట కింకొక స్వభావ మంగీకరింతురేని అనవస్థ యేర్పడును. కాబట్టి

పరమాణువులందు కర్మ స్వాభావికమైనందున సృష్టి ప్రళయవ్యవస్థయేర్పడు ననుట యుక్తము కాదు. (౧౪)

దోషాంతరమును నిరూపించుటకు మహర్షి సూత్రమును రచించు చున్నాడు.

రూపాదిమత్త్వాచ్చ విపర్యయో దర్శనాత్ ౨-౨-౧౫

చ=మరియు, దర్శనాత్=లోకదర్శనమునుబట్టి, రూపాదిమత్త్వాత్= పరమాణువులు రూపరసాదిగుణములు గలవగుటవలన, విపర్యయః = నిత్యవిపర్యయములు - అనిత్యములు కావలసివచ్చును.

లోకమున జూడబడు వ్యక్తపదార్థము లన్నియు రూపరసాదిగుణములు గలిగియుండును. అవి యనిత్యములై యున్నవి. ఈవ్యక్తపదార్థములకు కారణములగు పరమాణువులుకూడ రూపరసాదులు గలవై యున్న నవియును వ్యక్తములవలె ననిత్యములు కావలయును. ఇట్లే వ్యక్తవస్తువులు సావయవము లయినందున వానికారణములయిన యవ్యక్తపరమాణువులును సావయవము లగును. అందువలన నవియును ఘటపటములవలె ననిత్యము లగును. లోకదర్శనమునుబట్టి యిట్లే యూహింపనగును. భిన్నముగ నూహించుట తగదు. కాబట్టి పరమాణువు లనిత్యము లగును. నిత్యము లను వాదమునకు విరుద్ధమగునని భావము. కాగా స్వతంత్రపరమాణుకారణవాదము సమంజసము కాదు. (౧౫)

ఇంకొకదోషము నీవాదమున జూపుచున్నాడు.

ఉభయథా చ దోషాత్ ౨-౨-౧౬

చ=మరియును, ఉభయథా దోషాత్=లోకదృష్టి నంగీకరించినను, అంగీకరింపకున్నను దోషము సంభవించినందువలన స్వతంత్రపరమాణుకారణవాద మయుక్తము.

లోకమున జూడబడు పృథివ్యాదితత్త్వము లొకదానికంటె నింకొకటి సూక్ష్మము, సూక్ష్మతరము, సూక్ష్మతమముగా గోచరించుచున్నవి. వాని కారణములగు పరమాణువులందును నట్టి వైషమ్యమే యున్న ట్లంగీకరింపవలసివచ్చును. గుణములలో గల న్యూనాధిక్యములవలన నిట్టి సూక్ష్మస్థూలభేదములు గలుగుచుండును. లోకదృష్టి నంగీకరించినచో పరమాణువులలో స్థూలసూక్ష్మభేదము నంగీకరింపవలసివచ్చును. లోకదర్శనము నంగీకరింపకున్న వ్యక్తపదార్థములలో గల స్థూలసూక్ష్మభేదమునకు కారణము చెప్పవలసియుండును. మూడవపద్ధతి యింకొకటి లేదుగదా। కారణమున లేనివైషమ్యము కార్యమున నెటనుండి వచ్చును? పరమాణువులన్నియు సమానముగ సూక్ష్మములయ్యు, కార్యములందు వైషమ్యము గలిగింపగల స్వభావము వానియందు గలదనుట తర్కబద్ధము కాదు. కాబట్టి లోకదృష్టి నంగీకరించినను, నంగీకరింపకున్నను స్వతంత్ర పరమాణుకారణవాదము దోషయుక్తమనుట తేటతెల్లము. (౧౬)

వేరొండుదోషము నుద్భావించుచున్నాడు.

అపరిగ్రహాచ్చాత్యంత మనపేక్షా ౨-౨-౧౭

చ=మరియు, అపరిగ్రహాత్=శిష్టులచే స్వతంత్రపరమాణుకారణవాదము గ్రహింపబడనందున, అత్యంత మనపేక్షా=ఆ వాదము మిక్కిలిగ నుపేక్షింపదగినది.

స్వతంత్రప్రకృతికారణవాద మెట్లు శ్రుతిస్మృతివిరుద్ధ మగుటచే శిష్టులచే పరిగ్రహింపబడదో, యట్లే స్వతంత్రపరమాణుకారణవాదముకూడ శిష్టపరిగ్రహము కానందున నంగీకరింపదగినది కాదని సూత్రాభిప్రాయము. (౧

తృతీయాధికరణము

మరికొందరు పరమాణువులవలన ద్వ్యణుకాదికార్యపదార్థము లుత్పన్నములు కావనియు, పరమాణువులపుంజములే - సముదాయములే - జగత్తులోని పదార్థము లనియు నంగీకరింతురు. వీరి మతమున పరమాణువులు కూడ క్షణికములే. పృథివ్యాది పరమాణుసముదాయములును క్షణికములే. వాని ననుభవించు జీవులును క్షణికములే. జీవు డన విజ్ఞానమునకు మించి వేఱొండు లేదు. విజ్ఞానము, బుద్ధి, చిత్తము నను పదము లన్నియు సమానార్థకములు. మహర్షి ప్రస్తుత మీ వాదమును నిరసించుటకు సూత్రము నారంభించుచున్నాడు.

సముదాయ ఉభయహేతుకేఽపి తదప్రాప్తిః ౨-౨-౧౮

ఉభయహేతుకేఽపి సముదాయే=పరమాణుహేతుకము, స్కంధహేతుకము నను రెండువిధములగు సముదాయము నంగీకరించినను, తదప్రాప్తిః=సముదాయసిద్ధి కలుగదు.

సముదాయవాదులు జగత్తును భోక్తృ, భోగ్యరూపమున రెండు విధములుగ విభజింతురు. భూతభౌతికాత్మకమగు నీ బాహ్యజగత్తు భోగ్యమందురు. చిత్తచైత్తాత్మకమగు సముదాయము భోక్తృసముదాయ మన బడును. బాహ్యసముదాయమునకు గంధ, రస, రూప, స్పర్శపరమాణువులు హేతువులు. ఈ పరమాణువులు స్వయముగనే సముదాయములై పృథివ్యప్తేజోవాయువు లగునని భావము. ఆ పృథివ్యాదిసంఘాతములే యోషధ్యాదిరూపములయి భోగ్యము లగుననియు నెంచవలెను. పరమాణువులు క్షణికములు. కావున తద్ధేతుకములగు పృథివ్యాదులును క్షణికములే యగును. ఇట్లే రూపస్కంధము, విజ్ఞానస్కంధము, వేదనాస్కంధము, సంజ్ఞాస్కంధము, సంస్కారస్కంధము నను నైదుస్కంధములు

నధ్యాత్మసముదాయమునకు హేతువులు. శరీరయుక్తములగు నింద్రియ ములు రూపస్కంధము. ఇయ్యదియే భోగసాధనము. ఆ యా విషయము లను గ్రహించు (అహమ్) 'నేను' అను నభిమానారూఢమగు నాలయ విజ్ఞానము విజ్ఞానస్కంధము. ఇయ్యదియే భోక్త యనబడును. ప్రియము, అప్రియము, అనుభయము - ప్రియాప్రియములుకానిది - విషయముగా గల స్పర్శ లేర్పడినపుడు సుఖము, దుఃఖము, ఉపేక్ష యను రూపములు గల చిత్తావస్థావిశేషము వేదనాస్కంధము. 'గోవిందుడు, దేవదత్తుడు, నల్లని వాడు, ఎఱ్ఱనివాడు తిరుగుచున్నాడు, చదువుచున్నాడు.' అనుసంజ్ఞల సంబంధమువలన దెలియు ప్రవృత్తివిజ్ఞానము సంజ్ఞాస్కంధము. ఇయ్యది భోగ మనబడును. రాగాదిక్లేశములు, మదమోహాద్యుపక్లేశములు, ధర్మా ధర్మములు సంస్కారస్కంధ మనబడును. ఇయ్యదియే భోగమునకు నిమిత్త మగును. ఈ యైదుస్కంధములలో విజ్ఞానస్కంధము చిత్త మన బడును. ఇతర నాలుగుస్కంధములు చైత్తము లనబడును. లోకవ్యవహార మంతయు నీ యుభయవిధములగు స్కంధముల నాశ్రయించి యుండును. అని సముదాయవాదు లంగీకరింతురు. ఈ వాదము యుక్తియుక్తము కాదు. కారణ మేమన :

సముదాయములుగ నేర్పడు పరమాణువులు క్షణికములు; కావున సముదాయము లేర్పడజాలవు. ఇట్లే స్కంధములును క్షణికములు, కావున సముదాయము లేర్పడుటకు ముందే నశించునని భావము. హేతుభూతము లగు పరమాణ్వాదు లేక్షణమున నుండునో, యాక్షణమున సముదాయము లుండవు. సముదాయము లేర్పడుట కుత్తరక్షణమున నుండని పరమాణువు లెట్లుత్పాదింపగలవు? కాబట్టి క్షణికపరమాణువులు క్షణికసముదాయముల నేర్పరుచు ననుట వచనమాత్రమే యగును. పరమాణువులు కలిసి సముదా యము లగునా? కలియకయే యగునా? మిళితములై సముదాయమును సాధించు నందున్నెడ నన్యోన్యాశ్రయదోషము వాటిల్లును. 'సముదాయ

మేర్పడిన మితము లగును.' 'మితములైన సముదాయ మేర్పడును' అని యన్యోన్యాశ్రయము స్పష్ట మగుచున్నది. మితములు కాకయే సముదాయ మేర్పడు ననుట యుక్తము కాదు. అమితము లెల్లపుడు నుండును. వానివలన నేర్పడు సముదాయమును నెల్లపు డుండవలసి వచ్చును. నాడు ప్రళయ మేర్పడదు. సముదాయవాదులును ప్రళయము నంగీకరింతురు. పరమాణువులు క్షణికములు కాబట్టి వానివలన నేర్పడు సంతానమును క్షణికమే యగును. సంతాన మక్షణికము లందుమేని సర్వము క్షణిక మనువాదము భగ్నమగును. క్షణికములే యగుపక్షమున సముదాయ మేర్పడదు. సముదాయాశ్రిత లోకవ్యవహారమును సిద్ధింపదు. కాబట్టి సముదాయవాద మయుక్తమని సూత్రాభిప్రాయము. (౧౮)

సముదాయసిద్ధి నాశంకించి నిరసించుచున్నారు.

ఇతరేతర ప్రత్యయత్వా దితి చేన్న ఉత్పత్తిమాత్ర నిమిత్తత్వాత్ ౨-౨-౧౯

ఇతరేతర ప్రత్యయత్వాత్ = ఉత్తరోత్తర పదార్థములకు పూర్వ పూర్వములు కారణము లైనందున, పూర్వములు క్షణికములైనను సముదాయములు సిద్ధింపగలవు, ఇతిచేత్ = అని యందురేని, ఉత్పత్తిమాత్ర నిమిత్తత్వాత్ = పూర్వక్షణిక ముత్తర క్షణికము నుత్పన్నము చేయుటకే నిమిత్త మగును. అందువలన, న = సముదాయసిద్ధి కలుగదు.

పరమాణువులు ప్రథమ క్షణమున నుండి యుత్తరక్షణమున నశించు పక్షమున సముదాయము సిద్ధింపదు. కాని, పరమాణువులు క్షణికములని, తా మున్న క్షణముననే తమవంటి క్షణికముల నన్యముల నుత్పన్నముచేసి యుత్తరక్షణమున నశించును. కాబట్టి సముదాయ మేల సిద్ధింపదందురేని, అదియును సరికాదు. పూర్వక్షణికము లుత్తరక్షణికముల నుత్పన్నము చేయుటకే హేతువు లగును. కాని సముదాయోత్పత్తికి హేతువు [illegible]

గదా! ఉత్తరక్షణికములును తమకంటె నుత్తరక్షణికముల నుత్పన్నము చేసి యనియును ధ్వంసము లగును. ఇట్లు సముదాయోత్పత్తికి హేతువులు కానందున సముదాయము కలుగనేరదని భావము. ఉత్తర వ్యక్తుల నుత్పన్నము చేయుటకు హేతువులైనంత మాత్రమున సముదాయహేతువులగు ననియు నెట్లు చెప్పగలము? అవి యచేతనములు కాబట్టి సముదాయోత్పాదక జ్ఞానము వాని కేవిధమున గలుగును? పూర్వక్షణికముల వలన నుత్పన్నములైన యుత్తరక్షణికము లుత్తరక్షణమున నుండునుగద! సముదాయము లేల సిద్ధింపవందురేని, ఉత్తరక్షణయునికి మాత్రమున సముదాయము లెట్లు సిద్ధించును? అచేతనము లెన్నియున్నను నవి స్వయముగ సముదాయములు కానేరవు. కుంభకారుడు లేని పక్షమున మృత్తిక, దండము, చక్రము మున్నగు నచేతన సాధనము లన్నియు నున్నంత మాత్రమున కుండ సిద్ధింపగలదా? కుమ్మరి కావలెనని సాధనముల మూలమున కుండ నుత్పన్నము చేసినపుడే యది సిద్ధించును. సముదాయవాదుల దృష్టిలో క్షణికములగు పరమాణువుల కధిష్ఠానమగు చేతన మొందు సర్వజ్ఞము సర్వశక్తి మంతము లేదుగదా! అందువలన పూర్వక్షణికము లుత్తరక్షణికముల యుత్పత్తికి హేతువు లయినంత మాత్రమున సముదాయరూప కార్యవస్తువులు సిద్ధింపనేరవు. సముదాయము లేనపుడు సముదాయాశ్రిత వ్యవహారము నుపపన్నము కాదు. కాబట్టి క్షణిక పరమాణు కారణవాదము యుక్తియుక్తము కాదని సూత్రాభిప్రాయము. (౧౯)

పూర్వక్షణిక ముత్తరక్షణికోత్పత్తికి హేతువగు ననుటయు సరికాదని నిరూపించుచున్నాడు.

ఉత్తరోత్పాదే చ పూర్వనిరోధాత్ ౨-౨-౨౦

చ = మరియు, ఉత్తరోత్పాదే = ఉత్తరక్షణోత్పత్తి సమయమున, **పూర్వనిరోధాత్ = పూర్వక్షణము నశించినందున పూర్వక్షణ ముత్తరక్షణోత్పత్తికి హేతు వనుటయు తగదు.**

ఏ క్షణమున పూర్వక్షణిక పరమాణు వుండునో యా క్షణముననే యుత్తరక్షణిక పరమాణు వుత్పన్నము కానేరదు. పూర్వోత్తర క్షణిక పరమాణువులు రెండు నొకే క్షణమున నుండునేని వానిలో పూర్వోత్తర భావమే యుండదు. అందువలన కార్యకారణ భావము నుండదు. కార్యకారణములలో పూర్వము కారణము, ఉత్తరము కార్యము నగును. కార్యమునకు పూర్వమున నేది నియమముగ నుండునో యది కారణమనియు, కారణమునకు తరువాత వ్యవధానములేక యేర్పడునది కార్యమనియు కార్యకారణవిదులు లక్షణము చెప్పియున్నారు. కాబట్టి పూర్వోత్తరక్షణికములగు పరమాణువులు రెండు నొకేక్షణమున నుండునందురేని వానిలో కార్యకారణభావము నంగీకరింప వలనుపడదు. ఈ కాలభేదమునకుమించి కార్యకారణములను నియమించునదియు వేరొండు లేదు. అందువలన నుత్తర క్షణిక పరమాణువు పూర్వక్షణమునకు తరువాతిక్షణమున నుత్పన్న మగు నని యంగీకరింపక తప్పదు. ఆ క్షణమున పూర్వ క్షణిక పరమాణువు క్షణికము కాబట్టి నశించును. ఇట్లు పూర్వోత్తరక్షణిక పరమాణువులు ఏకక్షణమున నుండనేరవు - సమాన కాలీనములు కావు. కాబట్టి వానిలో కార్యకారణ భావ ముపపన్నము కాదు. పూర్వక్షణికమగు నణువు నశించి యభావాత్మక మగును. అభావము ఉత్తరక్షణ పరమాణూత్పత్తికి హేతు వెట్లు కాగలదు ? అభావాత్మకమగు మృత్తిక భావాత్మకమగు ఘటమునకు కారణమగుట లోకమున జూడము.

ఉత్తరక్షణమున - కార్యోత్పత్తి కాలమున - లేకున్నను పూర్వక్షణమున నున్నదిగదా। కార్య నియత పూర్వవృత్తిత్వమే కారణ లక్షణము: కావున నెందులకు హేతువు కాదందురేని, అదియును సరికాదు. కారణము (ఉపాదాన కారణము) కార్యాన్వితమై యుండును. ఘటోత్పత్తి కాలమున ఘటమున కుపాదాన కారణమగు మృత్తిక నశింపదు. అది ఘటమునం దన్వితమై యుండును. కాబట్టి పూర్వక్షణపరమాణువే ఉత్తరక్షణోత్పన్న

పరమాణువున నన్వితము కానియెడల నది కారణము కానేరదు. ఘటమున నన్వితముకాని కుమ్మరివంటి కారణము కాదు గదా, యీ పూర్వక్షణవర్తి పరమాణురూపకారణము ? కాబట్టి కుమ్మరి ఘటమునకు కారణమే (నిమిత్త కారణము) యైనను ఘటమున నన్వితము కాదుగదా ! అట్లే పూర్వక్షణ వర్తి పరమాణువు నని చెప్పవలనుపడదు. కుమ్మరి నిమిత్తకారణము. పూర్వక్షణపరమాణువు ఉపాదాన కారణము. ఉపాదానకారణము కార్యమున నన్వితమై యుండుసు. నిమిత్త కారణము కార్యమున నన్వితము కాక వేరుగ నుండును. అదియును నశింపదు. కావున లోకదృష్టాంతము నను సరించి పూర్వక్షణపరమాణువు ఉత్తరక్షణ పరమాణువునకు కారణమనుట యుక్తివిరుద్ధము. ఇట్లే స్కంధములను కూడ తెలిసికొనవలెను. (౨౦)

ఉత్తరక్షణమున నుందకున్నను పూర్వక్షణమున నుండు కారణ బలమున నుత్తరక్షణకార్య ముత్పన్నమగు నందురేని - అదియును తగదను చున్నాడు మహర్షి.

అసతి ప్రతిజ్ఞోపరోధో యౌగపద్య మన్యథా వా ౨-౨-౨౧

అసతి = పూర్వక్షణిక పరమాణువు లేకున్నను నుత్తరక్షణ కార్య మగునని యంగీకరించిన పక్షమున, ప్రతిజ్ఞోపరోధః = పూర్వక్షణికము వలన నుత్తరక్షణిక ముత్పన్న మగునని పూర్వ మొనర్చిన ప్రతిజ్ఞకు భంగము కలుగును, అన్యథా = పూర్వక్షణికము నశించునని యంగీకరింపని పక్షమున, యౌగపద్యమ్ = పూర్వోత్తర క్షణికములు రెండు నొక క్షణ మున నున్న ట్లంగీకరింపవలసివచ్చును. అప్పుడు క్షణికత్వమునకు హాని కలుగును.

పూర్వక్షణ పరమాణువు - కారణము - నశించినను దాని బలము వలననే యుత్తరక్షణ పరమాణు వుత్పన్నమగు నందురేని 'పూర్వక్షణ

ముత్తరక్షణోత్పత్తికి కారణ' మను ప్రతిజ్ఞ భంగమగును. మృత్తిక లేకున్నను ఘట ముత్పన్న మగు పక్షమున 'మృత్తికవలన ఘట ముత్పన్నమగు'నను ప్రతిజ్ఞ చేయుట తగదు. ప్రతిజ్ఞాభంగదోషమునుండి తప్పుకొనుటకు పూర్వక్షణ పరమాణు వుత్తరక్షణమున నుండు నందురేని, పూర్వక్షణ పరమాణువు ద్విక్షణస్థాయి యగును. క్షణికవాదము భంగమగును. అందువలన సముదాయవాదము అనుపపన్నమని సూత్రాభిప్రాయము. (౨౧)

ఉత్తరక్షణ కార్యోత్పత్తి సిద్ధింపనందున సముదాయవాద మయుక్తమని నిరూపింపబడినది. ప్రస్తుతము పూర్వక్షణ వినాశముకూడ సిద్ధింపదు. కాబట్టి సముదాయవాద 'మయుక్తమని మహర్షి చెప్పుచున్నాడు.

ప్రతిసంఖ్యాఽప్రతిసంఖ్యా నిరోధాప్రాప్తి రవిచ్ఛేదాత్ ౨-౨-౨౨

అవిచ్ఛేదాత్ = భావపదార్థము నిరన్వయముగ నశింపనందువలన - భావవిచ్ఛేదము కానందున, ప్రతిసంఖ్యాఽప్రతిసంఖ్యా నిరోధాప్రాప్తిః = ప్రతిసంఖ్యానిరోధము, అప్రతిసంఖ్యానిరోధము సిద్ధింపవు.

నిరన్వయవినాశము విచ్ఛేద మనబడును. వస్తువు నశించినమీదట నే రూపమునను దాని యునికి తెలియకుండుట యని భావము. లోకమున భావపదార్థ మేది నశించినను నయ్యది రూపాంతరమున నుండును. ఘటము నశించి శకలరూపమున నుండును. లేక మృత్తికారూపమున నుండును కాబట్టి భావపదార్థములకు అన్వయవిచ్ఛేద ముండును కాని,నిరన్వయవిచ్ఛేద ముండదు - భావ మభావ మెన్నడును కాదని తాత్పర్యము.

ప్రతిసంఖ్యానిరోధము, అప్రతిసంఖ్యానిరోధము, ఆకాశము నను మూడుకాక మిగిలిన విజ్ఞానము, విజ్ఞాతవ్యము నంతయు నుత్పాద్యము,

క్షణికము నని సముదాయవాదు లంగీకరించుచున్నారు. ఈ మూడుకూడ అవస్తువులే - అభావములే - నిరుపాఖ్యములే యని చెప్పుదురు.

(ప్రతి = ప్రతికూలమయిన, సంఖ్యా = సద్రూపముగు నీ భావము నసద్రూపముగ జేయుదునను బుద్ధి), ప్రతిసంఖ్యా = సద్రూపభావము నసద్రూప మొనర్తునను ప్రతికూలబుద్ధి ప్రతిసంఖ్య యనబడును. అట్టి బుద్ధితో జేయబడు, నిరోధః=భావముల నిరన్వయవినాశము ప్రతిసంఖ్యా నిరోధ మనబడును. అయ్యది బుద్ధిపూర్వకము కావున బుద్ధిమంతులగు విద్వాంసులకే కలుగును. ఇతరుల కవిద్వాంసులకు కలుగదు. దీనికి విపరీత మైనది అప్రతిసంఖ్యానిరోధ మనబడును. అనగా భావపదార్థముల యొక్క స్వాభావికమగు నిరన్వయవినాశము. అయ్యది సాధారణమేకాని పూర్వము చెప్పినదానివలె నసాధారణవినాశము కాదు. ఈ సముదాయ వాదులదృష్టిలో ఆవరణాభావమే యాకాశ మనబడును. వైదికులవలె నభావవ్యంగ్యమై, శబ్దసమవాయికారణ మగునది యాకాశమని యంగీక రింపరు.

పైనవర్ణించిన సముదాయవాదుల ప్రతిసంఖ్యానిరోధము, అప్రతి సంఖ్యానిరోధము రెండును సిద్ధింపనేరవు. భావపదార్థములకు నిరన్వయ వినాశము కలిగిన నయ్యవి సిద్ధించును. నిరన్వయవినాశము కలుగదు కాబట్టి యవి సిద్ధింపవని భావము. భావపదార్థ మేది నశించినను సాన్వయ ముగ నశించును. ఘటము నశించి మృద్భావమును బొందును. మృత్తికా రూపము నే యవస్థయందును విడువదు. అట్లు విడుచుపక్షమున ఘటము మృత్తికనుండి యేర్పడు ననుట యుక్తము కాదు. అంతేకాక దేనినుండి యేదైనను నుత్పన్నము కావచ్చును. పెంకుల (ఘట శకలముల) రూప మున నున్న మట్టిని చూచి పామరుడును ఘటము నూహింపగలడు. ఘటము మృత్తికారూపమును విడుచు పక్షమున నట్లు ఘటము గుర్తింప బడదు. కాబట్టి భావపదార్థముల వినాశము సాన్వితమే కాని నిరన్వితము

కాదు. అందువలననే సముదాయవాదుల నిరన్వయవినాశాత్మకమగు ప్రతిసంఖ్యా, అప్రతిసంఖ్యానిరోధములు రెండు నుపపన్నములు కావు. (౨౨)

ఉభయథా చ దోషాత్ ౨-౨-౨౩

చ=మరియు, ఉభయథా=రెండువిధముల, దోషాత్=అపసిద్ధాంతాది దోషప్రసక్తి కలుగుటవలన, పూర్వోక్త ప్రతిసంఖ్యాఽప్రతిసంఖ్యానిరోధములు సిద్ధింపవని సూత్రార్థము.

సముదాయవాదుల సిద్ధాంతము సహేతుకమో లేక నిర్హేతుకమో కావలయును. సహేతుక మనుటకు వీలులేదు. వారు తమ సిద్ధాంతమును నిర్హేతుకమని యంగీకరింతురు. కాబట్టి సహేతుక మనినచో నపసిద్ధాంత దోషప్రసక్తి కలుగును. నిర్హేతుక మందురేని 'సర్వము క్షణికము. సర్వము నాత్మరహితమే' యను భావనోపదేశము వ్యర్థమగును. హేతువు లేకయే సిద్ధించును. భావనారూపహేతూపదేశము వ్యర్థము కాక మరి యేమగును? కాబట్టి రెండువిధములను దోషప్రసక్తి తప్పదు. కాగా సముదాయవాదుల యుభయవిధ నిరోధముసిద్ధింపదని సూత్రాభిప్రాయము.(౨౩)

ఇట్లు నిరోధములు సిద్ధింపవని చెప్పి యావరణాభావమే యాకాశమను సిద్ధాంతమును నిరసించుచున్నాడు.

ఆకాశే చావిశేషాత్ ౨-౨-౨౪

ఆకాశే చ = ఆకాశమునందును, అవిశేషాత్ = సమానముగ వస్తుప్రతిపత్తి కలుగుచున్నందున ఆవరణాభావ మాత్రమే యనుట సిద్ధము కాదు.

ఆకాశము పృథివ్యాదులవలె వస్తువే యని బోధపడుచున్నందున నది యావరణాభావమే యనుట సరికాదు. గంధాది గుణాశ్రయము లగుటవలన పృథివ్యాదులెట్లు భావపదార్థములో అట్లే యాకాశముకూడ శబ్దగుణమునకాశ్రయమగుటవలన భావపదార్థమే కాని అభావరూపము కాదు.

అనుస్మృతేశ్చ ౨-౨-౨౫

చ = మరియు, అనుస్మృతేః = అనుస్మరణము - ప్రత్యభిజ్ఞ - అదే యిది యని గుర్తించుట - వలన భావములు క్షణికము లనుట యుక్తము కాదు.

భావపదార్థము లన్నియు సముదాయవాదుల దృష్టిలో క్షణికములని యెంచబడును. మహర్షి యీ సూత్రమున భావముల క్షణికత్వము సిద్ధింప దనుచున్నాడు. భావము లన సత్పదార్థములు. సత్త్వము క్షణికమనియు, నయ్యది యర్థక్రియాకారి యనియు క్షణికవాదుల మతము. అది యుక్తము కాదు. భావము లన్నియు క్షణికములు - ఒక్కక్షణకాల ముండి యన్యక్షణమున నుండనివి - యగునెడల పూర్వక్షణమున జూచిన వస్తువు ఉత్తర క్షణమున 'అదియే యిది' యని గుర్తింపబడక యుండవలెను. లోక వ్యవహార మందులకు విరుద్ధముగ కనిపించుచున్నది. భావ పదార్థము లన్నియు ప్రత్యభిజ్ఞకు విషయము లగుచున్నందున నవి క్షణికములు కావని ఋజువగుచున్నది. పూర్వాపరకాలములతో సంబద్ధమై యొకే వస్తువు విషయము కాగల జ్ఞానము ప్రత్యభిజ్ఞాన మనబడును. 'నేను పూర్వము చూచినదాని నిప్పుడు చూచుచున్నాను, పూర్వము స్పృశించిన దాని నిప్పుడు స్పృశించుచున్నాను' అను నిట్టి ప్రత్యభిజ్ఞానమునకు విషయము లగు చున్నందున పదార్థము లన్నియు క్షణికము లనుట చెల్లదని సూత్రాభి ప్రాయము. (౨౫)

వస్తువులు క్షణికములు కాక స్థాయిగ నుండినపుడే యర్థక్రియా కారిత్వము వానికి సిద్ధించును. ఘటము క్షణకాల ముండి నశించిన నది యుదకాహరణమున కెట్లు పనికి వచ్చును? వస్త్రము క్షణకాలముండి నశించిన నది దేహమును కప్పుట కెట్లుపయోగించును? కాబట్టి భావములు క్షణికము లనుట యుక్తియుక్తము కాదు.

సముదాయవాదులు చెప్పునట్టి 'అభావమునుండి భావోత్పత్తి కలుగు' ననువాదమును నిరసించుచున్నాడు.

నాసతో ఽ దృష్టత్వాత్ ౨-౨-౨౬

అదృష్టత్వాత్ = లోకదృష్టము కానందున, అసతః = అభావము నుండి, న = భావోత్పత్తి కలుగదు.

లోకమున నెచ్చటను నభావమునుండి భావవస్తువు జనించుట చూడము. లోకదృష్టము కానిది కల్పించుట యుక్తము కాదు. భావ పదార్థము లన్నియు భావములనుండియే యుత్పన్నములగుచుండుట నిత్యము చూచుచున్నాము. కాబట్టి యభావమునుండి భావ మేర్పడునను సముదాయ వాదుల మత మంగీకార్యము కాదని సూత్రాభిప్రాయము. (౨౬)

ఉదాసీనానా మపి చైవం సిద్ధిః. ౨-౨-౨౭

ఏవంచ = అభావమునుండి భావోత్పత్తికి కలుగునెడల, ఉదాసీనానామపి = ప్రయత్నపరులు కానివారికికూడ, సిద్ధిః = కార్యసిద్ధి కలుగవలెను.

అభావమునుండి భావోత్పత్తి కలుగు పక్షమున క్షేత్రమున కృషి, బీజావపనము మున్నగు ప్రయత్నముల నొనర్చువారికి సస్యాదులు సిద్ధించునట్లు కృష్యాది ప్రయత్నముల నొనర్పనివారికిని సస్యసిద్ధి కలుగవలెను. అట్లు కలుగుట నెన్నడును జూడము. కాబట్టి యభావమువలన భావోత్పత్తి కలుగు ననుట యుక్తము కాదు.

కారణనాశము - కారణాభావమువలన కార్యోత్పత్తి కలుగును. కాని కేవలాభావమువలన కార్యోత్పత్తి కలుగునని చెప్పము. కారణనాశము ప్రయత్న సాధ్యము. కృషికులు క్షేత్రమును దున్ని పదునుచేసి విత్తనములు నాటిననే కదా యవి నశించును. వాని నాశమువలన సస్యము జని౦

చును. అందువలన కారణాభావ సంపాదనమునకై యత్నింపవలసి వచ్చును. ఉదాసీనుల కయ్యది సిద్ధింపదు. కాబట్టి దోషములే దందురేని, అదియును తగదు.

కారణోపమర్దము - కారణనాశము - అన కారణాభావముగా నెంచి యభావమువలన కార్యోత్పత్తి కలుగు ననుచున్నారు. అది సరికాదు. కారణోపమర్దము అభావము కాదు. కారణ మభావమగునెడల కార్యము జనింపనేరదు. బీజము నశించి యంకురము జనించుచున్నందున నభావము వలన భావోత్పత్తి యని చెప్పుదురేని వేపవిత్తనము నశించి వేపమొలక, మామిడి విత్తనము నశించి మామిడిమొలక యుద్భవింపనేల? విత్తనములలో భేద మున్నది కాని, వాని నాశములో భేదము లేదు కదా! నాశము అభావ మగునెడల అభావములో భేదముండదు. భావములకు విశేషణము లుండును. నీలోపలము, రక్తోపలము నని. నీల, రక్త విశేషణములు భావ పదార్థములగు నుపలము (రాళ్లు) లకు ప్రయోగింపబడును. కాని యభావమున కట్టి విశేషణము లుండవు. బీజములు నశించిన మీదట - నభావ రూపమును బొందిన మీదట - నా యభావ రూపములలో భేద ముండదు. అందువలన మామిడి విత్తననాశము, వేపవిత్తన నాశము రెండు నొకటియే యగును. అందువలన మామిడి విత్తన నాశమునుండి మామిడి మొలకయే జనింపవలెనను నియమ ముండరాదు. నియమము కనిపించుచున్నది. కాబట్టి నాశము అభావము కాదు. బీజముయొక్క రూపాంతరమని చెప్పవలెను. భావముయొక్క రూపాంతరము భావమే యగును. కాని యభావము కాదు. కాబట్టి మామిడి విత్తనము వలననే మామిడి మొలక జనించుచున్నది; కాని దాని యభావమువలన కాదని సిద్ధమగుచున్నది. ఉపమర్దము - నాశము - రెండును సమానార్థకములే కాని యభావము కాదు. బీజముపమర్దమై - నశించి - రూపాంతరమును బొంది యుండును. దానినుండియే మొలక యేర్పడును. అట్లుకాక బీజము నశించి-

యభావమై - మొలక జనించుపక్షమున తల్లి దండ్రులు నశించిన తదుపరి సంతానము కలుగవలసి యుండును. లోకదర్శనమున తల్లిదండ్రులుండ గనే సంతానము కలుగుట ప్రత్యక్షసిద్ధము. కాబట్టి యుపమర్దమున కర్థ మభావమని యెంచి యభావమునుండి భావము జనించుననుట పొరపాటు - భ్రమ యనవలెను. కాగా అభావమునుండి భావము జనించునను సముదాయ వాదుల సిద్ధాంత మపసిద్ధాంతమని సూత్రాభిప్రాయము. (౨౭)

చతుర్థాధికరణము

బాహ్యపదార్థముల యునికి నంగీకరింపని విజ్ఞానవాది మతమును నిరసించుటకు మహర్షి సూత్రమును రచియించుచున్నాడు.

నాభావ ఉపలబ్ధేః. ౨-౨-౨౮

ఉపలబ్ధేః=ప్రమాణములచే నుపలబ్ధము లగుచున్నందున, అభావః= బాహ్యార్థములు లేవనుట, న=తగదు.

విజ్ఞానవాదులు క్షణికవిజ్ఞానమే పరమార్థమని యంగీకరింతురు. ఆ విజ్ఞానమే యనాదివాసనావశమున బాహ్యార్థాకారముల భాసించును. అంతకు మించి వెలుపలిపదార్థములు లేవని యందురు. వారి యీ వాదము సంగతము కాదు. ప్రత్యక్షాదిప్రమాణములవలన బాహ్యార్థములు లభించు చుండ విజ్ఞానవ్యతిరిక్త మొండు లేదనుట యుక్తము కాదు. బాహ్యార్థము లేనిపక్షమున ప్రమాణమువలన లభింపరాదు. వస్తువు వేరుప్రమాణము వలన లబ్ధమగుచున్న దనుట విరుద్ధ మగును. ప్రమాణమువలన లబ్ధమగు దాని నపలపించుటకుగాని, దాచుటకుగాని శక్యముకాదు. ప్రమాణములు కూడ విజ్ఞానమే కాబట్టి యనుపపత్తి లేదందురేని - అదియును తగదు. ప్రమాణ ములు విజ్ఞానమే యగునెడల విజ్ఞానాత్మ కుపలబ్ధములగు బాహ్యార్థములు కాదనుట మిక్కిలి యసంబద్ధ మగును. 'బాహ్యార్థముల యుపలబ్ధిని మేము

కాదనము; కాని, బాహ్యార్థములు విజ్ఞానాతిరిక్తములు కావందు'వని చెప్పుదురేని - అదియును సిద్ధము కాదు. విజ్ఞాన ముపలబ్ధి - విజ్ఞానమున కుపలబ్ధి కలుగుచున్న దనుటచేతనే దేని కుపలబ్ధి కలుగుచున్నదో యదియు, వేని యుపలబ్ధి కలుగుచున్నదో యవియు నొకటి కాదనియు, వేరనియు స్పష్ట మగుచున్నది. బాహ్యార్థము లెవని కుపలబ్ధము లగుచున్నవో వాని నడుగగా 'బాహ్యార్థముల యుపలబ్ధి నాకు గలుగుచున్నది' అని యతడనును: కాని 'విజ్ఞాన ముపలబ్ధ మగుచున్నది' అని యెవడును చెప్పడు. విజ్ఞానమున కు వ్యతిరిక్తములు బాహ్యార్థములు కాకున్న నట్లేల చెప్పును ? అందు వలన బాహ్యార్థములు విజ్ఞానాతిరిక్తములని చెప్పుటకు వేరొండు ప్రమాణ మేల ? స్వయముగానే సిద్ధించుచున్నవి. కాబట్టి బాహ్యార్థములు లేవు: విజ్ఞానమే పరమార్థ మనుట యుక్తియుక్తము కాదని సిద్ధమగుచున్నది.(౨౮)

స్వప్నమున నర్థములు లేకున్నను నా యా వాసనావాసిత జ్ఞానమే యాయా పదార్థాకారములను బొంది యుపలబ్ధము లగునట్లు, జాగ్రదవస్థ యందును ఘటపటాదివస్తువులు బాహ్యమున లేకున్నను నా యా పదార్థ వాసనావాసితజ్ఞానమే యా యా వస్తురూపమున భాసించును. కాబట్టి విజ్ఞానాతిరిక్తముగ బాహ్యపదార్థములు లేవందురేని - సమాధానము :

వైధర్మ్యా చ్చ న స్వప్నాదివత్ ౨-౨-౨౯

వైధర్మ్యాత్ = విరుద్ధధర్మక మగుటవలన, స్వప్నాదివచ్చ = స్వప్నాదిపదార్థములవలె, బాహ్యపదార్థాభావమనుటకును, న = వీలుకాదు.

స్వప్నప్రభృతి పదార్థములవలె జాగరితపదార్థముల నంగీకరింప జనదు. ఈ రెండింటియందును మిక్కిలి భేద మున్నది. స్వప్నలబ్ధపదార్థ ములు, మాయాకల్పితపదార్థములును నవి భాసించుకాలమునందే యుండును. తరువాత నవి యుండవు. జాగ్రదవస్థయం దుపలబ్ధములగు పదార్థము లట్లుకాదు. ప్రతీతికాలమునకు తరువాతను నవి యట్లే యుండును. వాని

యుపలబ్ధి మనల నెడుగడనుండగనని యత్నించినను నది యుపలబ్ధము లగుచునే యుండును. ఆ పదార్థములు నశింపనంతవరకు వాని జ్ఞానము వలదన్నను కలుగుచునే యుండును. ఈ యనుభవము సర్వజనీనము. కాబట్టి స్వప్నాద్యర్థముల యుపలబ్ధికి, జాగరితపదార్థోపలబ్ధి సమానమనుట పొసగదు. స్వప్నలబ్ధపదార్థములు జాగ్రదవస్థలో బాధితము లగును. జాగ్రదవస్థయం దుపలబ్ధములగు పదార్థము లట్లుకాక యవి నశించువరకు ననుదిన ముపలబ్ధము లగుచునే యుండును. ఇట్టి వైధర్మ్యము సర్వజనానుభవసిద్ధ మగుటవలన బాహ్యపదార్థములు స్వప్నపదార్థసదృశములై విజ్ఞానాతిరిక్తములు కావనుట యుక్తము కాదు. కాబట్టి విజ్ఞానమే బాహ్యార్థాకారమున భాసించు ననుట వచనమాత్రమే. (౨౯)

స్వప్నలబ్ధపదార్థములు బాధితము లగుననియు, జాగరితపదార్థములు బాధితములు కావనియు, నందువలన వానిలో వైధర్మ్య మున్నదనియు, కాబట్టి బాహ్యపదార్థములు స్వప్నగతపదార్థములవంటివి కావనియు చెప్పుట సరికాదు. వాసనాదౌర్బల్యమువలన స్వాప్నికపదార్థములు వెంటనే యదృశ్యము లగుటయు, వాసనాదార్ఢ్యమువలన జాగరితపదార్థములు కాలాంతరమున నదృశ్యము లగుటయు సంభవము కావచ్చును. కావున బాహ్యపదార్థములు విజ్ఞానాతిరిక్తములు కావందురేని—

న భావోఽనుపలబ్ధేః ౨-౨-౩౦

అనుపలబ్ధేః=అసిద్ధమగుటవలన, భావః=వాసన (భావన), న=అర్థప్రతీతికి హేతువనుట తగదు.

వాసన యనునది ముందు సిద్ధించిన నది పదార్థజ్ఞానమునకు హేతువనదగును. వాసనయే సిద్ధము కానినాడు అది యర్థప్రతిపత్తికి హేతు వెట్లగును? బాహ్యార్థముల యస్తిత్వమే లేనివారి మతమున వాసన లెట్లు సిద్ధింపగలవు? పదార్థము లున్నపుడు వానిజ్ఞానము కలుగును. ఆ జ్ఞానము

వలన వాసనలు - సంస్కారము - లేర్పడును. అందువలన నర్థప్రతీతి వాసనవలన గలుగనేరదు. అట్లు కలుగునందురేని పరస్పరాశ్రయదోష ప్రసక్తి కలుగును. వాసనవలననే సర్వార్థప్రతీతి కలుగు ననుటయు సరి కాదు. వాసన ముందు సాధింపబడకపోయిన దానివలన నర్థప్రతీతి కలుగు ననుట యుక్తము కాదు. ఆ యా పదార్థముల జ్ఞానమునకు హేతువుగా జెప్పబడు నీ వాసన విజ్ఞానముకంటె భిన్నమా? అభిన్నమా? భిన్నమందు రేని 'విజ్ఞానమునకు మించి వేరొకటి లేదు, అంతయు విజ్ఞానమే.' అను వాదమునకు భంగము వాటిల్లును. భిన్నము కాదందురేని పదార్థవాసనల చేత వాసితమైన విజ్ఞాన మనుట పొసగదు. వాసన విజ్ఞానమే యైనపుడు విజ్ఞానము విజ్ఞానముచేత వాసిత మగుననుట వ్యర్థప్రయోగము కాదా? వాసనావైచిత్ర్యమువలన జగద్వైచిత్ర్యమనికదా నుడువుదురు? వాసన విజ్ఞానముకంటె భిన్నము కానినాడు వైచిత్ర్య మెట్లు సిద్ధించును? మరియు నీ వాసన దేనికి సంబంధించినది? సవిషయకమా? నిర్విషయకమా? నిర్విషయకము - అయ్యది దేనికి సంబంధించినది కా - దందురేని, నిర్విష యకమగు వాసన యెట్లు సిద్ధించును? పదార్థములకు సంబంధించిన దందు రేని విజ్ఞానవ్యతిరిక్తమైన భావజాతము మీకు లేదుకదా? కాబట్టి విజ్ఞాన వాదులమతమున వాసనయే సిద్ధింపదు. అందువలన వాసన యర్థజ్ఞానము నకు హేతువు కాదు. (౩౦)

క్షణికత్వాచ్చ ౨-౨-౩౧

చ=మరియు, క్షణికత్వాత్ = విజ్ఞానము క్షణికము కాబట్టి వాసన సిద్ధింపదు.

ప్రవృత్తివిజ్ఞానము, ఆలయవిజ్ఞానము నని విజ్ఞానము ద్వివిధము. 'ఇది ఘటము, ఇది పటము' అను విశేషజ్ఞానము ప్రవృత్తివిజ్ఞాన మన బడును. (అహ మహమ్) 'నేను నేను' అను సామాన్యజ్ఞానము ఆలయ

విజ్ఞాన మనబడును. ఇందు ప్రవృత్తివిజ్ఞానము వాసనకు హేతువు, ఆలయ విజ్ఞానము వాసన కాశ్రయము నని నుడువుదురు. ఈ ద్వివిధవిజ్ఞానము క్షణికమే. ఇందు ప్రవృత్తివిజ్ఞానము వాసన కెట్లో హేతువగునని యంగీకరించినను ఆలయవిజ్ఞానము వాసన కాశ్రయ మగుననుట యుక్తము కాదు. ఆశ్రయ మగునది స్థిరముగ నుండుట లోకమున జూచుచున్నాము. ఒక్కక్షణమునకు మించి యుండని యాలయవిజ్ఞానము వాసనకు ఆశ్రయ మెట్లగును? అందువలన నాలయవిజ్ఞానము స్థిరమనిన స్వమతభంగము; కాదనిన వాసన కాశ్రయము కలుగజాలదు. తత్సంతానము - పూర్వక్షణవర్తి విజ్ఞానమువలన కలుగు నుత్తరక్షణవిజ్ఞానము - ఆశ్రయమగు నందురేని, అయ్యది విజ్ఞానముకంటె భిన్నమా? అభిన్నమా? భిన్నమందురేని అది వస్తువా? అవస్తువా? వస్తువగునేని విజ్ఞానమునకు వస్తువెట్లుదయించును? వస్తువు కానిపక్షమున వాసన కాశ్రయ మెట్లగును? మరియు నది క్షణికమే యగుటవలన వాసనాశ్రయము కాజాలదు. ఇట్లు వాసనయే సిద్ధింప వీలులేదు. కాబట్టి యా యా వాసనలచే వాసితమగు విజ్ఞానమే పదార్థాకారమున భాసించుననియు, వేరుగ పదార్థములు లేవనియు జెప్పుట యుక్తియుక్తము కాదని సూత్రాభిప్రాయము. (३०)

సర్వథాఽనుపపత్తేశ్చ   ౨-౨-३౨

సర్వథా = సర్వవిధముల, అనుపపత్తేః = హేతుబద్ధము కానందువలన, క్షణికవిజ్ఞానవాద మంగీకరింపదగినది కాదు.

ప్రత్యక్షముగ బాహ్యార్థములు లభించుచున్నందున బాహ్యార్థములు లేవనుట యుక్తము కాదు. అర్థజ్ఞానమునకు హేతువయిన వాసన కాశ్రయము సిద్ధింపనందున విజ్ఞానవ్యతిరిక్తముగ బాహ్యార్థములు లేవనుట ప్రమాణబద్ధము కాదు. అట్లే బాహ్యార్థముల యస్తిత్వము నంగీకరింపకున్న విజ్ఞానమును సిద్ధింపదు. జ్ఞానము సవిషయకమే కాని నిర్విషయ

కము కాదు. జ్ఞానమునకు విషయము భిన్నములు. అవి లేనినాడు విజ్ఞాన మెట్లు కలుగును ? కలుగజాలదు. కాబట్టి యెన్నివిధముల నాలోచించినను క్షణికవిజ్ఞానవాదము తర్కసహము కాదని సిద్ధమగుచున్నది. అందువలన వైదికుల కీ వాదము సమ్మతము కాదు. (౩౨)

పంచమాధికరణము

ఇట్లు క్షణికవాదమును నిరాకరించి యనేకాంతవాదమును మహర్షి తిరస్కరింప సూత్రము నారంభించుచున్నాడు.

నైకస్మి న్నసంభవాత్ ౨-౨-౩౩

అసంభవాత్ = అసంభవమగుటవలన, ఏకస్మిన్ = ఒకే పదార్థము నందు, న = పరస్పరవిరుద్ధములగు నస్తిత్వ నాస్తిత్వలక్షణములు గల యనేకరూపత - అనైకాంత్యము - యుక్తము కాదు.

ఈశ్వరాపేక్షలేకయే క్రియాశక్తిమంతములగు పరమాణువులమూల మున పృథివ్యాదు లేర్పడునని సముదాయవాదు లంగీకరించునట్లు అనేకాంత వాదులును క్రియాశక్తిమంతములగు పరమాణువులవలననే జగదుత్పత్తి నంగీకరింతురు. ఉభయులమతమునందును సంఘాతమే యుత్పత్తి యన బడును. అనేకాంతవాదులు జగత్తునందలి పదార్థము లన్నియు రెండు విధములుగా విభజింతురు. జీవులు, అజీవులు. జీవుడు శుభాశుభకర్మల నాచరించి వాని ఫలములను సుఖదుఃఖరూపమున ననుభవించును. శరీరము ననుసరించి పరిణమించుస్వభావము గలవా డగుటచేత శరీరపరిమాణము గలవాడు. జ్ఞానాదిధర్మములకు భిన్నాభిన్నుడు. చేతనుడు. అట్టి జీవుల యుపభోగమునకు యోగ్యములగు నితరపదార్థము లన్నియు నజీవులు. ఇట్లు ద్వివిధములగు నీ పదార్థజాతమును కొందఱు ఐదువిధములుగ విభ జింతురు. జీవాస్తికాయము, పుద్గలాస్తికాయము, ధర్మాస్తికాయము,

అధర్మాస్తికాయము, ఆకాశాస్తికాయము. అస్తికాయమన భావపదార్థమని యర్థము. (అస్తీతి = ఉన్నదియని, కాయతే = చెప్పబడును. కాబట్టి అస్తికాయః) కొందఱు అనేకావయవములు గల ద్రవ్యము అస్తికాయ మనబడు నందురు.

అందు జీవాస్తికాయము త్రివిధములు. బద్ధుడు, ముక్తుడు, నిత్యసిద్ధుడు. ఒక జన్మమునుండి మఱియొకజన్మమును బొందుచుండు సంసారి జీవుడు బద్ధుడు. తపశ్చర్యాది ముక్తి సాధనముల మూలమున ముక్తిని బొందినవాడు ముక్తుడు. నిత్య యోగసిద్ధుడు నిత్యసిద్ధు డనబడును. ఇతడే ఈశ్వరుడనియు జెప్పబడును.

రూపరసగంధ స్పర్శగుణములు గల పరమాణువుల సంఘాతము - సముదాయము - పుద్గలము. ఇట్టి స్వరూపము గలది పుద్గలాస్తికాయము. ఇయ్యది పృథివి, జలము, అగ్ని, వాయువు, స్థావరము (వృక్షాదులు), జంగమము (చేతన శరీరములు) నని యాఱు విధములు. ఈపుద్గలాస్తికాయము ద్రవ్యవిభాగ సమయమున స్కంధమని చెప్పబడును. ద్రవ్యపదార్థము స్కంధములు, పరమాణువులు నని రెండు విధములు. ద్వ్యణుకము మొదలు శరీరాంతమువరకు గల సంఘాతములు - స్కంధములు. జీవుల కుపభోగయోగ్యములు. మిగిలినవి పరమాణువులు. స్కంధభేదము వలన పరమాణువు లేర్పడును. ఆ పరమాణువుల సంఘములే స్కంధము లనబడును.

సమ్యక్ శాస్త్రీయ బాహ్యప్రవృత్త్యనుమేయము ధర్మాస్తికాయము. సమ్యక్ శాస్త్రీయప్రవృత్తి - శాస్త్రములందు వర్ణింపబడిన యుత్తమమైన బాహ్యప్రవృత్తి ద్వారమున నాంతరికమగు నపూర్వాఖ్యమగు ధర్మ మూహింప బడును.

ఊర్ధ్వ గమన శీలుడగు జీవు డీశరీరమున నుండుటనుబట్టి యూహింప

బడునది యధర్మాస్తికాయ మనబడును. ధర్మాధర్మములవలననే జీవునిగతి యడ్డగింపబడును. అందువలననే జీవుడు శరీరమున నుండును. లేకున్న నత డూర్ధ్వగతి గలవా డగును.

లోకాకాశము, అలోకాకాశము నని యాకాశాస్తికాయము ద్వివిధము. పైపైనుండు లోకములలో నుండునది లోకాకాశము. ఆ లోకముల కన్నింటికి పైన నుండునది యలోకాకాశము. అందు లోకము లుండవు.

కొందఱీ పదార్థము లన్నియు మోక్షోపయోగకరము లగుటవలన నేడు విధములుగ వ్యవహరింతురు. జీవము, అజీవము, ఆస్రవము, సంవరము, నిర్జరము, బంధము, మోక్షము నని యావిభాగ నామములు. ధర్మము, అధర్మము కలిసి తొమ్మిది తత్త్వములుగా చెప్పబడును. షడ్దర్శన సముచ్చయమున హరిభద్రసూరి వాని నిట్లు సంగ్రహించియున్నాడు.

'జీవాజీవౌ, తథా పుణ్యం పాప మాస్రవ సంవరౌ,
బంధశ్చ నిర్జరో మోక్షో, నవ తత్త్వాని తన్మతే.' ష. స. ౪౭.

వానిలో, జీవ, అజీవ (పుణ్య, పాప) ధర్మ, అధర్మములు వివరింపబడినవి. విషయములందు గలుగు నింద్రియప్రవృత్తి ఆస్రవ మనబడును. అది పురుషుని విషయములందు స్రవింపజేయును. పురుషుని జ్యోతి ఇంద్రియముల ద్వారమున విషయములను స్పృశించి రూపాదిజ్ఞాన రూపమున పరిణమించును. ఇయ్యదియే మిథ్యాప్రవృత్తి యనబడును.

ఆ మిథ్యా ప్రవృత్తిని నిరోధించు యమనియాదిరూప సమ్యక్ప్రవృత్తి సంవర మనబడును. పురుషజ్యోతి స్రవించుద్వారమును మూసియుంచును. కాబట్టి సంవర మనబడునని భావము.

అనాదికాలమునుండి ప్రవృత్తమగు కల్మషమును, పుణ్యపాపములను నశింపజేయు తప్తశిలారోహణాది తపశ్చరణము, జపము, ధ్యానము మున్నగునవి నిర్జర మనబడును. సుఖదుఃఖోపభోగము మూలమున పుణ్య

పాప కర్మలను నిఃశేషముగ శిథిల మొనర్చును (నిఃశేషేణ జరయతి) - నాశము చేయును. కాబట్టి నిర్జర మనబడును.

జ్ఞానావరణీయము, దర్శనావరణీయము, మోహనీయము, అంతర్యము నని నాలుగు ఘాతికర్మలు. వేదనీయము, నామికము, గోత్రికము, ఆయుష్కము నను నాలుగు అఘాతికర్మలు. ఈ యెనిమిది విధములగు కర్మలు బంధహేతువులు కావున బంధ మనబడును. పురుషుడు వీనిచే బంధింపబడును కావున బంధమని వ్యుత్పత్తి.

'సమ్యగ్దర్శనము మోక్షహేతువు కాదు. దానివలన వస్తువు సిద్ధింపదు'. అను విపరీత జ్ఞానము జ్ఞానావరణీయ మనబడును. 'నిత్య సిద్ధులచే వ్రాయబడిన శాస్త్రముల నభ్యసించుటవలన మోక్షము కలుగదు.' అను జ్ఞానము దర్శనావరణీయ మనబడును. తీర్థంకరులచే నుపదిష్టములగు మోక్షమార్గములందు విశేషనిశ్చయము లేకుండుట మోహనీయ మనబడును. మోక్షమార్గమున ప్రవర్తించువారికి విఘ్నములను గల్గించు జ్ఞానము అంతర్య మనబడును. ఇవి యన్నియు శ్రేయోమార్గమునకు విఘాతకములు కావున ఘాతికర్మ లనబడును.

'నా కిది తెలియదగినది యున్నది' అను నభిమానము వేదనీయము. 'నేనీ నామము గలవాడ' నను నభిమానము నామికము. 'ఇతని శిష్యవంశములో చేరితిని.' అను నభిమానము గోత్రికము. శరీరయాత్ర నిమిత్త మొనర్చు కర్మ ఆయుష్కము. ఈ నాలుగును సమ్యగ్ దర్శనమునకు విఘాతము కలిగింపవు కావున అఘాతికర్మ లనబడును.

మోక్షమునకు సాధారణ హేతువులయిన సమ్యగ్దర్శనము, జ్ఞానము, చరిత్రము ననువానివలన సమస్త క్లేశములు, తద్వాసనలు విగళితములు కాగా జ్ఞానావరణము తొలగి నిరంతర సుఖియగునాత్మ అలోకాకాశమున నుండుట మోక్ష మనబడునని కొందరు చెప్పుదురు. సతతోర్ధ్వ గమన

శీలుడు, ధర్మా ధర్మాస్తికాయముచే బద్ధుడునైన జీవాత్మునకు సమ్యగ్దర్శనాదుల ద్వారమున తదత్యంత విమోక్షము కలుగగా నలోకాకాశమున గలుగు నిరంతరోర్ధ్వగమనము మోక్షమని వేరొక కొందఱు చెప్పుదురు. అయ్యది యిట్లు వర్ణింపబడినది.

'గత్వా గత్వా నివర్తంతే చంద్ర సూర్యాదయో గ్రహాః,
అద్యాపి న నివర్తంతే త్వలోక మాకాశ మాగతాః'

'ఇతర లోకములకు వెళ్లినవారు తిరిగివత్తురు కాని, యలోకాకాశమును బొందినవారు తిరిగి రా' రని శ్లోకాభిప్రాయము. ఈ యనైకాంతవాదులు సమస్త పదార్థముల విషయమునను సప్తభంగీనయ మను నొకన్యాయమును ప్రవర్తింప జేయుదురు.

'(౧) స్యాదస్తి (౨) స్యాన్నాస్తి (౩) స్యాదస్తి చ నాస్తి చ (౪) స్యాదవక్తవ్యః (౫) స్యాదస్తి చావక్తవ్య శ్చ (౬) స్యాన్నాస్తి చావక్తవ్య శ్చ (౭) స్యాదస్తి చ నాస్తి చా వక్తవ్య శ్చ.'

ఈ సప్త భంగీనయము ననుసరించి (౧) ఘటము యొక్కయునికి సంభవము కావచ్చును. (౨) లేకునికియు సంభవమే. (౩) ఉనికియు, లేకునికియు రెండును సంభవమే. కాని, (౪) అది యవక్తవ్యము కావచ్చును. (౫) ఘటము ఉండవచ్చును; అవక్తవ్యమును గానవచ్చును. (౬) అది లేకుండవచ్చును; అవక్తవ్యమును గావచ్చును. (౭) ఉండవచ్చును; లేకుండ వచ్చును; అవక్తవ్యమును గావచ్చును.

ఇందు మొదటి భంగము పదార్థముయొక్క యస్తిత్వము (ఉనికి) వివక్షించినపుడు ప్రవర్తించును. నాస్తిత్వమును (లేకునికిని) వివక్షించినపుడు రెండవ భంగము వర్తించును. అస్తిత్వము, నాస్తిత్వమురెండును వివక్షించినపుడు మూడవ భంగము, ఒకే సమయమున అస్తిత్వ నాస్తిత్వములు రెండును వివక్షించినపుడు చెప్పశక్యము కానందున నాలుగవ

భంగము: ప్రథమ చతుర్థములు విపక్షించినపుడు ఐదవభంగము: ద్వితీయ చతుర్థములు విపక్షించినపుడు ఆఱవభంగము: తృతీయ చతుర్థ భంగములు విపక్షించినపుడు ఏడవ భంగమును ప్రవర్తించును.

పదార్థముయొక్క యునికిని (అస్తిత్వమును) మాత్రమే యంగీకరింతుమేని, అది యెల్లపుడు నెల్లవిధముల నెల్లతావులందును నుండియే యుండును. మనుజుడు దానిని పొందవలెనని యత్నించినపు డది యుండుటయు, దానిని విడువదలచినపు డది లేకుండుటయు సంభవింపదు. కాబట్టి పదార్థము కేవల మున్నదనియే కాని, కేవలము లేదనియే కాని యేకాంతముగ జెప్పవలసువడదు. 'పదార్థ ముండవచ్చును, లేకుండ వచ్చును;' అను ననేకాంతవాదము నంగీకరింతుమేని, అది కావలయునని యత్నించి పొందవచ్చును. అక్కఱలేదని యత్నించి దానిని విడువ వచ్చును. ఇట్లు ప్రవృత్తి నివృత్తులు లోకమున జూడబడునవియు సార్థకము లగును. కాబట్టి యనేకాంతవాదము నంగీకరింపవలెనని ప్రాప్తింపగా-

సమాధానము :

అనేకాంతవాదము యుక్తము కాదు. ఒకేపదార్థమునందు అస్తిత్వ నాస్తిత్వ ధర్మములు రెండును నుండనేరవు. ఉన్నపదార్థము లేదనుటయును, లేనిపదార్థమును లేదనుటకును నొకే సమయమున నెట్లు వీలగును? ఒక పదార్థమున నొకే సమయమున రెండురూపము లుండనేరవు. ఘటమున నస్తిత్వ మున్న నాస్తిత్వ మా సమయమున నుండదు. అట్లే ఘటమున ఘటత్వము ఉన్నచో అఘటత్వ ముండదు. ఘటమున ఘటత్వ ముండును: పటత్వ ముండదు; కాబట్టి ఘటత్వధర్మమును పురస్కరించుకొని ఘట మున్నను, పటత్వధర్మమును పురస్కరించుకొని ఘటము లేదందురేని, అదియును సరికాదు. ఘటమున్నంతవరకు నదిఘటముగనే భాసించును. అందు పటత్వము లేదు. కావున నదిఘటముగ భాసింపదన వలనుపడదు. కొంతొక పదార్థమును గ్రహించుటకు ప్రవృత్తియును, విడుచుటకు నివృత్తియును

వస్తుస్వరూపమును బట్టి కలుగవు. ఉన్నవస్తువు విషయమున నది కావలెనని యపేక్షించినవానికి ప్రవృత్తియు, నక్కరలేదనువానికి నివృత్తియు గలుగును. కొండొకవస్తు వెల్లపుడు నున్నంతమాత్రమున దానిని పొందవలెనను ప్రవృత్తి యెల్లపుడు నుండుటకాని, లేనివస్తువునందు నివృత్తి యెల్లపుడు నుండుటకాని నియమము కాదు. ఒకేవస్తువునం దొకనికి కావలెనను ప్రవృత్తియు, నా సమయముననే మరియొకనికి దానిని విడువవలెనని నివృత్తియు గలుగుట చూచుచునే యున్నాము. మనుజులలో కలుగు ప్రవృత్తి నివృత్తుల సాఫల్యముకొఱ కనేకాంతవాదము నంగీకరింపవలసిన యవసర మొండును కానరాదు. కొండొకవస్తు వొకని కొక సమయమున ప్రాప్తింప నంతమాత్రమున నయ్యది లే దనరాదు. ఆ సమయముననే యది యితరులకు ప్రాప్తించుటయు కలదు. అస్తిత్వమే లేని పదార్థ మెవనికిని నెప్పుడును ప్రాప్తింపదు. కుందేటికొమ్ము నెవడైన నెప్పుడైన పొందగలిగెనా?

ఒకేవస్తువునందు ఒకేసమయమున హ్రస్వత్వము, దీర్ఘత్వము నను రెండుధర్మము లుండునుకదా! అందురేని - ఆ ధర్మములు వస్తుస్వరూపమును దెలుపునవి కావు. అపేక్షాబుద్ధితో నేర్పడునవి. అస్తిత్వానాస్తిత్వములు, ఘటత్వములు నను ధర్మములు స్వరూపబోధకములు; పరసర్పర విరుద్ధములు. అవి యొకేక్షణమున నొకేవస్తువునం దుండనేరవు.

అట్లే భావపదార్థములు (ఉనికి గలవి) వక్తవ్యములు కావనుట చెల్లదు. చెప్పుటకు వీలేకాదనుట మిక్కిలి యసంగతము. ఔత్తిగా లేని వస్తువే (కుందేటికొమ్ము మొదలగునవి) శబ్దములద్వారమున దెలుపవీలున్నపుడు భావపదార్థములు (ఉనికి గలవి) అవక్తవ్యములు (చెప్పవీలుకానివి) అనుట సంగత మెట్లగును?

కాబట్టి యనేకాంతవాదము విమర్శనసహము కాని, యుక్తియుక్తము కాని కాదని సిద్ధాంతము. (౩౩)

అనేకాంతవాదమున దోషాంతరమును జూపుచున్నారు :

ఏవం చాత్మాకార్త్స్న్యమ్ ౨-౨-౩౪

చ=మరియు, ఏవమ్=ఇట్లే, ఆత్మాకార్త్స్న్యమ్=జీవాత్మ శరీర పరిమాణము కల దగునెడల పూర్ణత్వ ముండదు.

అనేకాంతవాదులు ప్రాణులశరీరములందు గల జీవులు ఆయా శరీర పరిమాణము గలిగియున్న ట్లంగీకరింతురు. శరీరములు భిన్నపరిమాణము గలిగియుండుట లోకమున ప్రత్యక్షసిద్ధము. అందువలన జీవులుకూడ నా యా శరీరములందు ఆ యా శరీరపరిమాణము గలవారై యుందురని వారిమతమున నంగీకరింపవలసివచ్చును. మానవశరీరమున నున్న జీవు డా శరీరపరిమాణము గలవాడై యుండి యతడు కర్మవశమున హస్తిశరీర మును బొందినపుడు ఆ హస్తిశరీరమునం దంతటను వ్యాపింపజాలడు. ఇట్లే హస్తిశరీరమున నున్న జీవుడు కర్మవశమున పిపీలికాశరీరమును బొందునేని అత డా శరీరమున పూర్ణముగ నిముడుట కవకాశ ముండదు. అల్పశరీరమున మహత్పరిమాణము గల జీవు డెట్లు పూర్ణముగ బ్రవేశింప గలుగును? కాబట్టి జీవులు శరీరపరిమాణము గలిగియుందు రనుట సిద్ధము కాదు. (౩౪)

న చ పర్యాయాద ప్యవిరోధో వికారాదిభ్యః ౨-౨-౩౫

వికారాదిభ్యః=కార్యత్వము, అనిత్యత్వము మున్నగు దోషములు కలుగగలవు; కావున, పర్యాయాత్=సంకోచవికాసశక్తులు జీవునికున్నందు వలన, అవిరోధః=దోషముండదు, అపి న చ = అని చెప్పుటకును వలను పడదు.

‘జీవులు శరీరపరిమాణము గలవారే యని యంగీకరింతుము; కాని, యా యా శరీరములందు ప్రవేశించుటకు తగినట్లు వానిపరిమాణములలో సంకోచవికాసములు కలుగునని యంగీకరింతుము. దీపకాంతి పెద్దగదిలో నున్నపు డా గదియం దంతటను వ్యాపించును. ఆ దీపమే చిన్నగదిలో

నున్నచో నందునను దానికాంతి యంతటను వ్యాపించును. అట్లే హస్తిశరీర పరిమాణము గల జీవుడు చీమశరీరమున కర్మాధీనుడై ప్రవేశించునపు డా శరీరమునకు తగినట్లు తనపరిమాణమును సంకోచింపజేసికొనును.' అందు రేని - అదియును యుక్తియుక్తము కాదు. దీపపుకాంతి సావయవము. అందువలన నయ్యది సంకోచవికాసములను బొందును. అవయవములు నిరంతరముగ నొకచో కుదింపబడుట సంకోచ మనబడును. ఆ యవయవ ములే దూరదూరముగ నుండుట వికాసమనబడును. దీపమును పెద్దగదిలో నుంచినపుడు దానికాంతి సన్నగిల్లును. ఆ దీపమునే చిన్నగదిలో నుంచి నపుడు కాంతి మిక్కుటమగును. దానింబట్టి కాంతిలో నవయవము లున్న ట్లును, నవి సంకోచవికాసముల నందుచున్నట్లును నూహింపదగును. అట్లే జీవునిపరిమాణములో సంకోచవికాసము లంగీకరింతురేని జీవులు సావ యవు లగుదురు. అవయవము లున్న వస్తువు కృతకము - కార్యము - అనిత్యమగును. అనేకాంతవాదులు జీవనిత్యత్వము నంగీకరింతురు. కాబట్టి సంకోచవికాసములను జీవులయం దంగీకరించుటకు వీలుకాదు. అంగీక రించినపక్షమున నవి యనిత్యము లగునని భావము. (౩౫)

అన్త్యావస్థితేశ్చోభయనిత్యత్వా దవిశేషః ౨-౨-౩౬

అన్త్యావస్థితేః చ = మోక్షమునందుగల పరిమాణము నిత్యముగా నుండునని యంగీకరింతురేని, ఉభయనిత్యత్వాత్ = ఉభయమునందును నిత్యము కావలసివచ్చును. కాబట్టి, అవిశేషః = మోక్షమునందు విశిష్టత యంగీకారము కాదు.

సంసారావస్థలో జీవుడు కర్మఫలముల ననుభవించుటకై భిన్న భిన్నశరీరములను ధరింపవలసియున్నది. అందువలన నాయవస్థయందు జీవుడు శరీరపరిమాణము కలిగియుండును. అంత మన మోక్షము. అంత్యా వస్థ యన మోక్షావస్థ. దానికి తరువాత మరియొక శరీరమున బ్రవేశింపవల

సిన యవసరము జీవున కుండదు. కాబట్టి మోక్షావస్థయందు ఏ పరిమా ణము జీవున కుండునో యది నిత్యముగా నుండునని యనేకాంతవాదు లందు రేని - అదియును తగదు. మోక్షావస్థయం దుండు పరిమాణము నిత్య మగుననియు, నితరావస్థలో జీవపరిమాణ మనిత్య మనియు నంగీకరించు టకు హేతు వేమియు కానరాదు. శరీరపరిమాణము లన్నియు మధ్యమపరి మాణములే యగును. మధ్యమపరిమాణ మెన్నడును నిత్యము కాదు. నిరవ యవమగు సూక్ష్మపరిమాణము నిత్యమగును. లేక పరమమహత్పరిమాణ మైనను నిత్యమగును. మధ్యమపరిమాణ మెన్నడును నిత్యము కాదు. కాబట్టి యనైకాంతవాదులజీవుడు మధ్యమపరిమాణముగలవా డగుటచే నేయవస్థ యందును నిత్యు డన నొప్పదని భావము. (३८)

షష్ఠాధికరణము

ఇట్లు నిరీశ్వరవాదమతములను నిరాకరించి మహర్షి సాకారేశ్వర వాదమును నిరాకరింపదలచి సూత్రములను రచియించుచున్నాడు.

పత్యు రసామంజస్యాత్ २-२-३८

పత్యుః=ప్రకృతిపురుషుల కీశ్వరు డయినవానికి శరీరము కలదని యంగీకరించిన, అసామంజస్యాత్=సమంజసము కానందువలన, న ట్లంగీ కరించుట యుక్తము కాదు.

వైదికు లంగీకరించునట్లు కొందఱు ప్రకృతి, జీవులు, ఈశ్వరుడు నున్న ట్లంగీకరింతురు. కాని యా యీశ్వరునకు నితరప్రాణుల కున్నట్లు శరీరమున్నదని యంగీకరింతురు. కాని యీశ్వరుడు శరీరధారి యనుట యసమంజసము. లోకమున ననేకములగు వస్తువులను రచియించు వ్యక్తు లకు శరీరము లుండుట చూచుచున్నాము. అట్లే ప్రపంచమును రచియించు నీశ్వరునకును శరీర ముండునని వారి యభిప్రాయము, శరీరధారులగు

ప్రాణులలో ముఖ్యముగ మానవులు ప్రపంచమునగల పదార్థముల సహాయముతో ననేకములగు చిత్ర విచిత్ర వస్తువులను రచియించుచుండుట సత్యమే. శరీరధారుల శక్తులు పరిమితము లగును. అందువలన వారు పరిమితములగు వస్తువులను పదార్థసంయోగ విభాగముల మూలమున రచియింప గలుగుదురేకాని యనల్పపదార్థములను రచియింపజాలరు. సృష్టి రచయితయగు నీశ్వరున కొక శరీర మున్నదందురేని అతనిశక్తియు పరిమితమే యగును. అప్పుడు పరిమితము కాని ప్రపంచమును రచియింప సమర్థుడు కాజాలడు. కాబట్టి యీశ్వరునకును శరీర మున్నదనుట సమంజసము కాదు. (౩౭)

సంబంధానుపపత్తేశ్చ ౨-౨-౩౮

చ=మరియు, సంబంధానుపపత్తేః = ఆశ్రయాశ్రయిభావసంబంధ ముపపన్నము కానందునను, నీశ్వరునకు శరీర మున్నదనుట యుక్తము కాదు.

ప్రకృతియు, జీవులును నీశ్వరునం దున్నవి. ఈశ్వరుడు వానికాశ్రయము. అందువలన ప్రకృతిపురుషులకు నీశ్వరునకును గల సంబంధమాశ్రయాశ్రయిభావసంబంధ మనబడును. ఈశ్వరుడు జీవప్రకృతులకాధారము - ఆశ్రయమని పూర్వమున నిరూపించియే యుంటిమి. చిదచిదాత్మక మగు నీ బ్రహ్మాండమున కాశ్రయమగు నీశ్వరునకు శరీర మెట్లుండగలదు? శరీరమున్న-నీశ్వరుడు పరిచ్ఛిన్ను డగును. శరీరధారులమగు మనవలెనే యతని శక్తియుక్తులును నల్పము లగును. అనల్పమగు ప్రపంచమున కాశ్రయమగు నీశ్వరు డనల్పముకంటె నధికుడగునుకాని యల్పుడు కాడు. ఆశ్రయించువస్తువుకంటె నాశ్రయమగు వస్తు వెల్లపు డధికమగును కాని యల్పము కాదు. బ్రహ్మాండమున కాశ్రయమగు నీశ్వరుడు శరీరధారి యగునెడల ఆశ్రయాశ్రయిభావసంబంధము పొసగదని భావము. (౩౮)

అధిష్ఠానానుపపత్తేశ్చ   ౨-౨-౩౯

చ=మరియు, అధిష్ఠానానుపపత్తేః = శరీర ముపపన్నము కానందు వలన, నీశ్వరుడు శరీరధారి కాడు.

అధిష్ఠాన మన నిట శరీరము. ఈశ్వరునకు శరీర ముండుననుట యుక్తియుక్తము కాదు. ఈశ్వరునకు శరీర మెట్లుపపన్నము కాగలదు ? సృష్టికి పూర్వము శరీర మేర్పడుటకు వీలులేదు. సృష్టిసమయమునను నేర్పడ ననువు కాదు. శరీరము నిరవయవమా? లేక సావయవమా? శరీరము నిరవయవ మన వలనుపడదు. సావయవమే యందురేని సృష్టికి పూర్వము సావయవ మెట నున్నది ? కాబట్టి యీశ్వరునకు శరీర మున్నదనుట కారణబద్ధము - హేతుబద్ధము - కాదని సూత్రాభిప్రాయము. (౩౯)

కరణవచ్చేన్న భోగాదిభ్యః   ౨-౨-౪౦

కరణవత్ + చేత్ = ఈశ్వరునకు శరీరముగలదని యంగీకరింతుమేని, భోగాదిభ్యః = సుఖదుఃఖానుభవము, దానికి హేతువులగు వాసనాదులు నీశ్వరునకు గల వను దోషప్రసక్తి కలుగును. అందువలన, న=శరీర మున్నదని యంగీకరింప వీలులేదు.

కరణములన నింద్రియములు. అట్టి యింద్రియముల కాశ్రయము శరీరము. శరీర మింద్రియముల కాశ్రయ మగుట లోకసిద్ధము. ఈశ్వరునకు శరీర మున్నదని యంగీకరింతుమేని అదియును నింద్రియముల కాశ్రయ మనక తప్పదు. అట్టియెడ నీశ్వరుడును మనవలె భోగి యనవలసి వచ్చును. భోగము సుఖదుఃఖముల ననుభవించుటయే కదా ! సుఖదుఃఖములు శుభాశుభకర్మలు చేయక లభింపవు. అట్టి కర్మలలో ప్రవృత్తి యవిద్యాదిక్లేశములవలన కలుగును. కాబట్టి ఈశ్వరుడు శరీరధారి యగునెడల నతడును సుఖదుఃఖానుభూతి గలవా డనవలసివచ్చును. అందువలన నత

నికి నవిద్యాదిక్లేశము లున్నట్లు అంగీకరింపక తప్పదు. ఉన్నవని యంగీక రింతుమేని ఈశ్వరుడు కానేరడు. కాబట్టి యీశ్వరునకు శరీరము లేదని భావము. (౪౦)

అంతవత్త్వ మసర్వజ్ఞతా వా ౨-౨-౪౧

ఇంతేకాక, అంతవత్త్వమ్=వినాశము కలిగియుండుట, వా=మరియు, అసర్వజ్ఞత్వమ్ = సర్వజ్ఞత్వము లేకుండుట, అను నీ రెండుదోషములు వాటిల్లును.

ఈశ్వరునకు శరీర మున్న దందుమేని శరీరధారులమగు మనవలెనే యతడును వినాశము కలవా డగును. అందువలన నీశ్వరత్వమునకు భంగము కలుగును. అట్లే శరీరధారు లెల్లరును నల్పజ్ఞు లగుట లోకమున జూచుచున్నాము. ఈశ్వరుడు శరీరధారి యగునేని - అతడు నల్పజ్ఞుడు కావలసివచ్చును. కాబట్టి యీశ్వరునకు శరీర మున్నదనుట యుక్తి యుక్తము కాదు. (౪౧)

సప్తమాధికరణము

ఈశ్వరుడు శరీరధారి కాదని నిర్ణయించి తదుపరి జీవోత్పత్తివాద మును నిరాకరింప మహర్షి సూత్రమును రచియించుచున్నాడు.

ఉత్పత్త్యసంభవాత్ ౨-౨-౪౨

ఉత్పత్త్యసంభవాత్=ఉత్పత్తి సంభవముకానందున, నీశ్వరునినుండి జీవు డుత్పన్న మగుచున్నా డనుటయు తగదు.

జీవోత్పత్తి నంగీకరించువారు కొందఱు ఈశ్వరునినుండియే జీవు లుత్పన్ను లగుచున్నా రందురు. పరమేశ్వరునివలన జీవు లుత్పన్ను లగు దురు; కాని వారు నశింప రనియు చెప్పుదురు. ఈ మత మంగీకరింపదగి నది కాదు.

ఈశ్వరునినుండి జీవు లుత్పన్ను లగుదు రన నేమి? మృత్తికనుండి ఘట ముత్పన్నమగునట్లు జీవు లుత్పన్ను లగుదు రందురేని, మృత్తిక ఘటముగ పరిణమించునట్లు పరమేశ్వరుడు జీవుడుగా పరిణమించుచున్నా డనవలసివచ్చును. అప్పుడు పరమేశ్వరుడు పరిణామియగును. అనిత్యు డును కావలసివచ్చును. పరమేశ్వరుడు సావయవియు నగును. లేక కుమ్మరి కుండ నుత్పన్నము చేసినట్లు పరమేశ్వరుడు జీవుల నుత్పన్నము చేయుచున్నా డందురేని - అదియును సంగతము కాదు. కుమ్మరి మృత్తిక నుపాదానముగ గ్రహించి కుండను రచియించుచున్నాడు. అట్లే యీశ్వ రుడు జీవులను రచియించుటకు దేని నుపాదానముగ గ్రహించుచున్నాడు? ఈశ్వరునకు మించి మరియొక వస్తువు లేదుగదా।

కుమ్మరి యల్పశక్తి కలవాడు కావున మృత్తిక నుపాదానముగ గ్రహించి ఘటాదుల నుత్పన్నము చేయుచున్నాడు. పరమేశ్వరుడు సర్వ శక్తిమంతుడు కావున సంకల్పమాత్రమున జీవుల నుత్పన్నముచేయగల డందురేని, అదియును నుపపన్నము కాదు. ఈశ్వరసంకల్పమున కీశ్వరు డాశ్రయము. సంకల్పమున కాశ్రయ మున్నట్లు విషయము నుండవల యును. నిర్విషయక సంకల్ప ముండదు. "జీవు డగుగాక" అను సంకల్ప మునకు ఆశ్రయ మీశ్వరుడు. విషయ మెయ్యది? విషయము జీవు డందు రేని, జీవుడు సంకల్పమునకు పూర్వమే యుండవలసివచ్చును. ఉత్పత్తికి పూర్వ మున్నవస్తువు నిత్యమే యగును. అందువలన నీశ్వరునివలన జీవు డుత్పన్నమగు ననుట యుక్తము కాదు. (४—౨)

జీవునకు జ్ఞానసాధనమగు నంతఃకరణ మొందు లేదనుమతమును నిరాకరించుచున్నాడు.

న చ కర్తుః కరణమ్ ౨-౨-౪౩

కర్తుః=శుభాశుభకర్మల నాచరించు జీవునకు, కరణమ్ = అంతఃకరణము - మనస్సు, నచ న=లేదనుట యుక్తము కాదు.

శుభాశుభకర్మల నాచరించుజీవునకు చక్షురాది బాహ్యేంద్రియము లున్నవని యంగీకరించుచు, నాంతరికసాధనమగు నంతఃకరణము-మనస్సు-నంగీకరింప మనుట ప్రతిజ్ఞామాత్ర మగును. మనస్సు నంగీకరింపకుండుటకు తగిన హేతువును ప్రదర్శింపనంతవరకు నయ్యది సిద్ధాంత మనఁ నొప్పదు. (౪౩)

జీవునకు మన స్సను నొక ఆంతరికకరణము లేదనుట ప్రతిజ్ఞామాత్రమే కాదు. అట్టికరణ మొకటి యపేక్షితము కానందున నయ్యది లేదనుచున్నా మందురేని - అదియును తగదని చెప్పుచున్నారు.

విజ్ఞానాదిభావే వా తదప్రతిషేధః ౨-౨-౪౪

వా=మరియును, విజ్ఞానాదిభావే = విజ్ఞానాదు లుండగా, తదప్రతిషేధః=మనస్సు నంగీకరింపకుండుట తగదు.

బాహ్యవిషయముల జ్ఞానము జ్ఞాన మనఁబడును. ఆంతరికవిషయముల జ్ఞానము విజ్ఞాన మనఁబడును. చక్షురాది బాహ్యేంద్రియములు లేకున్న బాహ్యవిషయములైన ఘటపటాదుల జ్ఞానము కలుగదు. బాహ్యపదార్థములు ఘటపటాదులు. సుఖదుఃఖాదు లాంతరికవిషయములు - ఆంతరికపదార్థములు. బాహ్యార్థజ్ఞానమునకు చక్షురాదులు బాహ్యకరణము లపేక్షితము లయినట్లు, సుఖదుఃఖాదివిషయముల జ్ఞానము కలుగుటకును నొకకరణము - ఇంద్రియము అపేక్షితము కాకతప్పదు. అయ్యదియే యంతఃకరణము - మనస్సు - అనఁబడును. కాబట్టి మనస్సు అనపేక్షిత మయినందున నయ్యది లేదనుట యుక్తియుక్తము కాదని సూత్రాభిప్రాయము. (౪౪)

విప్రతిషేధాచ్చ ౨-౨-౪౫.

చ=మరియు, విప్రతిషేధాత్=వివేకపూర్వక ప్రతిషేధమువలనను, జీవోత్పత్తివాద మసంగతమని సూత్రార్థము.

(వివేకపూర్వక ప్రతిషేధము విప్రతిషేధ మనబడును.)

'న జాయతే మ్రియతేవా విపశ్చిత్' కఠ. ౨-౧౮. 'జీవుడు పుట్టడు, నశింపడు' అను నీ యుపనిషద్వాక్యప్రమాణము ననుసరించి జీవు దుత్పన్నుడు కాడని స్పష్టపడుచున్నది. అట్లే 'అన్యత్రమనా అభూవం నాదర్శమ్, అన్యత్రమనా అభూవం నాశ్రౌషమ్' బృ. ౧-౫-౩. 'మన స్సెక్కడనో యున్నది: అందువలన చూడలేదు. మనస్సు మరియొకచో నున్నది: అందువలన విననైతి' నను నీ వాక్యమున జీవునకు భిన్నముగా సర్వజ్ఞానసాధన మగు మన స్సున్నట్లు ప్రతిపాదింపబడినది. ఇట్లు జీవోత్పత్తి నిషేధము, మనస్సుయొక్క సద్భావము వేరువేరుగ శాస్త్రములందు ప్రతిపాదింపబడినందున జీవు డుత్పన్ను డగుననుటయు, మనస్సు - అంతఃకరణము - లేదనుటయు రెండును వైదికులకు నంగీకరింపదగినవి కావని సిద్ధాంతము. (౪౫)

వేదాంత దర్శన - అంబా వ్యాఖ్యానమున

ద్వితీయాధ్యాయమునందు ద్వితీయపాదము

సమాప్తము

ద్వితీయాధ్యాయము

తృతీయ పాదము

ప్రథమాధికరణము

ప్రథమాధ్యాయమునందు వేదాంత వాక్య సమన్వయపూర్వకముగ జగజ్జన్మాదులకు బ్రహ్మము కారణమని నిరూపింపబడినది. ద్వితీయాధ్యాయమునందు ప్రకృతికాని, పరమాణువులుకాని జగజ్జన్మాదులకు స్వతంత్ర కారణములు కావని తెలుపుచు పూర్వోక్తవేదాంతవాక్య సమన్వయము స్మృతులకును, తర్కమునకును విరుద్ధము కాదని తెలుపబడినది. ఈ పాదమునందు వేదాంతవాక్యార్థములలో భాసించు పరస్పర విరోధమును తొలగించుటకు మహర్షి సూత్రముల నారంభించుచు ముందుగ నాకాశాది విషయములందు గోచరించు విరోధమును పరిహరించుటకై పూర్వపక్షసూత్రమును రచియించుచున్నాడు.

న వియ దశ్రుతేః 2-3-1

అశ్రుతేః=వినబడనందున, వియత్=ఆకాశము, న=బ్రహ్మనకాశమునుండి యుత్పన్న మైనట్లు చెప్ప వలనుపడదు.

ఛాందోగ్యమునందు

'సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్' ఛాం. 6-2-1. 'ప్రథమమున - సృష్టికిపూర్వమున సత్తే కల' దని చెప్పి, యా సత్పదముచే జెప్పబడు బ్రహ్మమువలన

'తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయే యేతి, తత్తేజో ఉసృజత' ఛాం. 6-2-3. ఈక్షణపూర్వకముగ నగ్న్యాదు - లుత్పన్నము లైనట్లు చెప్పబడినదే కాని ఆకాశముకాని, వాయువుకాని యుత్పన్న మైనట్లు చెప్ప

బడలేదు. కాబట్టి బ్రహ్మమునుండి యాకాశ ముత్పన్న మైనదని చెప్పుట వేదాంతవాక్యవిరుద్ధ మగును. కాగా బ్రహ్మము జగజ్జన్మాదులకు కారణ మనుట యుక్తము కాదని పూర్వపక్షము. (౧)

సిద్ధాంత సూత్రము :

అస్తి తు ౨-౩-౨

(తు=పూర్వపక్ష నిషేధార్థకము) అస్తి=ఉన్నది.

ఆకాశముకూడ బ్రహ్మమువలన నుత్పన్న మైనట్లు వేదాంతవాక్య మున్నది. అందువలన పూర్వపక్షము సరికాదని సూత్రాభిప్రాయము.

తైత్తిరీయోపనిషత్తునందు

'సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ' తై. ౨-౧. 'బ్రహ్మము సత్యము, జ్ఞానము, అనంతము' నని ప్రారంభించి, 'తస్మా దాత్మన ఆకాశః సంభూతః, ఆకాశా ద్వాయుః' తై. ౨-౧. 'ఆ బ్రహ్మమునుండి యాకాశము, వాయువు జనించినవి' యని వర్ణింపబడినది. కాబట్టి బ్రహ్మమువలన నాకాశ ముత్పన్నమైనట్లు చెప్పబడనందున బ్రహ్మమునందు జగజ్జన్మాది కారణత్వ ముపపన్నము కాదనుట యుక్తము కాదు. (౨)

ఈ సమాధానమును సహింపక యొక రిట్లు శంకించుచున్నారు.

గౌ ణ్యసంభవాత్ ౨-౩-౩

అసంభవాత్=ముఖ్యార్థము సంభవముకానందున, గౌణము - అముఖ్య - మని యేల యెంచరాదు?

ఆకాశము వ్యాపకము కదా! వైశేషికమున

'విభవాన్ మహా నాకాశః తథా చాత్మా' వై. ౭-౧-౨౨. 'ఆకాశము విభువు' అని వర్ణింపబడుటయు జూడనగును. విభువు, వ్యాపకము నగు వస్తువు నిరవయవ మగును. సావయవపదార్థము వ్యాపకము కానే

రదు. సావయవ ముత్పన్న మగును. నిరవయవ ముత్పన్నము కాదు. అయ్యది నిత్య మగును. కాబట్టి యాకాశ ముత్పన్నమైనదని యంగీకరింప వలనుపడదు. అందువలననే తైత్తిరీయమున వర్ణింపబడిన యాకాశోత్పత్తి ముఖ్యము కాదనియు చెప్పవచ్చునని శంకాభిప్రాయము. (౩)

శబ్దాచ్చ ౨-౩-౪

చ = మరియును, శబ్దాత్ = వేదాంతవాక్యమువలన, నాకాశోత్పత్తి గౌణ మనుటయే యుక్తము.

'వాయువు, అంతరిక్షము నను నీ యుభయము నమృతము' అని బృహదారణ్యకమున వర్ణింపబడినది. అమృతమని చెప్పబడు నాకాశమున కుత్పత్తి గౌణముకాక ముఖ్య మెట్లు కాగలదు? కాబట్టి, వేదాంతవాక్య సమన్వయమున విరోధము లేదనుట సమంజసము కాదని శంకాసూత్రాభిప్రాయము. (౪)

'తస్మా ద్వా ఏతస్మా దాత్మన ఆకాశః సంభూతః, ఆకాశా ద్వాయుః' తై. ౨-౧. అను నీవాక్యమున గల సంభూతపదము ఉత్పత్తిని దెలుపుచున్నది. అయ్యది ముం దాకాశోత్పత్తిని దెలిపి యనంతరము వాయ్వాదుల యుత్పత్తిని దెలుపును. ఆకాశోత్పత్తి గౌణ మని చెప్పిన, వాయ్వాదుల యుత్పత్తియు గౌణ మనియే చెప్పవలసివచ్చును. ఆకాశోత్పత్తిని దెలిపిన సంభూతపదమే వాయ్వాదుల యుత్పత్తిని దెలుపుచున్నది. వేరొకపద మా వాక్యమునందు లేదు. వాయ్వాదుల యుత్పత్తి ముఖ్యమే కాని గౌణము కాదు. కాబట్టి యాకాశోత్పత్తిని గౌణమని చెప్పిన పదమే వాయువుయొక్క యుత్పత్తిని ముఖ్యమని యెట్లు చెప్పును? ఒకే వాక్యమునందు పఠింపబడిన యొకపద మొకేసమయమున గౌణము, ముఖ్యము నను రెండువృత్తుల నవలంబించి భిన్నార్థముల నొసంగు ననుట సముచితము కా దందురేని - అందులకు పూర్వపక్షి యిట్లు సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

స్యాచ్చైకస్య బ్రహ్మశబ్దవత్ ౨-౩-౫

ఏకస్య=ఒక్క శబ్దమునకుకూడ, బ్రహ్మశబ్దవత్=ఒకే బ్రహ్మశబ్దమునకు ముఖ్య, గౌణార్థము లున్నట్లు, స్యాత్=రెండర్థము లుండవచ్చును.

తైత్తిరీయమునందు

'తపసా బ్రహ్మ విజిజ్ఞాసస్వ తపో బ్రహ్మేతి' ౩-౨. 'తపస్సుతో బ్రహ్మను దెలిసికొనగోరుము, బ్రహ్మము తపస్సు' అని యొకచో జెప్పబడినది. ఈ వాక్యమున బ్రహ్మశబ్దము మొదట ముఖ్యార్థమున పరబ్రహ్మమును బోధించి తరువాత గౌణార్థమున తపస్సును దెలుపుచున్నది. అట్లే సంభూతపద మొక్కటియే రెండర్థములను బోధింపగలదని సూత్రాభిప్రాయము. (౫)

'స తప స్తప్త్వా ఇదం సర్వ మసృజత యదిదం కించ' తై. ౨-౬. 'ఆ పరమాత్మ తప మొనర్చి సర్వమును సృజించెను' అను నీ వాక్యమున సర్వము నుత్పన్నము చేసినట్లు చెప్పబడినది. సర్వమునం దాకాశమును చేరును. అట్టియెడ నాకాశోత్పత్తియు ముఖ్య మనకతప్పదు. కాబట్టి 'సంభూత' పదముచే నాకాశోత్పత్తి గౌణమని చెప్పుట యుక్తముకా దందురేని - పూర్వపక్షి సమాధానము :

ప్రతిజ్ఞా ఽహాని రవ్యతిరేకా చ్ఛబ్దేభ్యః ౨-౩-౬

శబ్దేభ్యః=శబ్దప్రమాణములమూలమున, అవ్యతిరేకాత్ = వ్యతిరేకము కాదని తెలిసినందువలన, ప్రతిజ్ఞాహానిః = ఆకాశము నిత్యమై యుత్పత్తి లేనిదైనను సర్వోత్పత్తి ప్రతిజ్ఞకు హాని కలుగదు.

ఆకాశము వ్యాపకము. అందువలన నయ్యది యుత్పత్తిగలిగిన సర్వపదార్థములతో నన్వయించియే యుండును. పరిచ్ఛిన్న (వ్యాపకము కాని) పదార్థములవలె కొన్నింటితో నన్వయించి, మరికొన్నింటితో నన్వయింపక

వ్యతిరేకించి యుండదు. ఉపనిషద్వాక్యము లాకాశ మన్నింటితో నన్వ యించియుండుటను స్పష్టముగా జెప్పుచున్నవి.

'ఆకాశః పరాయణమ్' ఛాం. ౧-౯-౧.

'ఆకాశ మాశ్రయము.'

'ఆకాశ ఏవ త దోతం చ ప్రోతం చ' బృ. ౩-౮-౭.

'ఆకాశ మన్నింటిలో నోతప్రోతమై యున్నది.'

పృథివ్యాది సమస్తపదార్థములు నాకాశముతో నోతప్రోతములై యున్నందున నాకాశము వానికి వ్యతిరేకము కాదు. అందువలన నయ్యది నిత్యమై యుత్పన్నము కానంతమాత్రమున సర్వ ముత్పన్న మగునని చెప్పిన వాక్యమునకు హాని యొకింతయును లేదు. కాబట్టి యాకాశోత్ప త్తిని సంభూతపదము గౌణముగా జెప్పినదని పూర్వపక్షి తనశంకను సమ ర్థింపగా - మహర్షి సిద్ధాంతపక్షమును సూత్రించుచున్నాడు. (౬)

యావద్వికారం తు విభాగో లోకవత్ ౨-౩-౭

('తు' శంకానివృత్తికొఱకు)

లోకవత్=లోకమునజూడబడు ఘటపటాదులవలె, యావద్వికారం= కార్యపదార్థము లన్నియు, విభాగః=అవయవ విభాగములు కలవి యనియే యెంచవలెను.

అవయవ విభాగములు గల వస్తువు వికార మనబడును. వికారము విభజింపబడ దనుటకు వీలులేదు. వికారము సావయవ మని భావము. ఘటపటాదు లన్నియు సావయవములు - వికారములు. అట్లే యాకాశము కూడ వికారమే - సావయవమే. ఆకాశము పృథివ్యాది ద్రవ్యములలో నొకటి. కాని యది సూక్ష్మద్రవ్యము. ఘటపటాదులలో నవయవ విభా గము చూడబడినట్లందు జూడబడదు. అయినను సూక్ష్మదర్శుల కది బుద్ధి

గతము కాకపోదు. సూక్ష్మ మగుటచే నితరపదార్థముల కది వ్యతిరేకము కాక వానితో నన్వితమై యుండును. 'ఆకాశః పరాయణమ్' 'ఆకాశ ఏవ తదోతం చ ప్రోతం చ' అను నీ వాక్యములలోని యాకాశము పరబ్రహ్మ పరకము. పంచభూతములలో నొకటి యగు నాకాశము సర్వపదార్థములకు పరాయణము కాదు. అయ్యది వాయ్వాది స్థూలపదార్థములతో మాత్ర మన్వయించి యున్నది; కాని జీవేశ్వరులతో నన్వయింపదు. కాబట్టి భూతపద వాచ్యమగు నాకాశము వికారమే. సావయవమే. అందువలన నయ్యది యుత్పన్నమగును.

మరియు 'వాయు శ్చాంతరిక్షం చైత దమృతమ్' అను వాక్యమున నాకాశము అమృతము - నిత్యము - అని చెప్పబడుటకు కారణ మయ్యది యితరపదార్థములకంటె చిరస్థాయి యగుటయే. అంతేకాని యది నిరవయవములగు పదార్థములవలె నిత్యమని చెప్పుటకు కాదు. కాబట్టి యాకాశము కూడ బ్రహ్మమువలన నుత్పన్నమైన దనుటయే యుక్తము. కాగా 'తస్మా దాత్మన ఆకాశఃసంభూతః' అనువాక్యమునందలి సంభూతపద మాకాశోత్పత్తి ముఖ్యమనియే తెలుపును. కాని గౌణ మని తెలుపదు. అందువలన వేదాంత వాక్యసమన్వయములో దోష మొకింతయును లేదనియే సిద్ధమగుచున్నది. (౭)

ఏతేన మాతరిశ్వా వ్యాఖ్యాతః　　　౨-౩-౮

ఏతేన = బ్రహ్మమువలన నాకాశ ముత్పన్నమైన దని చేసిన వ్యాఖ్యానము మూలమున, మాతరిశ్వా = వాయువు, వ్యాఖ్యాతః = బ్రహ్మము వలన నుత్పన్న మైనదని చెప్పినట్లే యెంచవలెను.

ఆకాశము బ్రహ్మమువలన నుత్పన్న మైనట్లు వేదాంతవాక్యము నందు వర్ణింపబడినది. అట్లే వాయువును నుత్పన్న మైనదని యెంచవలె నని సూత్రాభిప్రాయము. (౮)

వేదాంత వాక్యములందు ఆకాశము నిత్యమని చెప్పబడినను నయ్యది బ్రహ్మమువలన నుత్పన్న మైనదని యంగీకరింతురేని 'నిత్యో నిత్యానామ్' కఠ. ౫-౧౩. అను వాక్యమునందు బ్రహ్మముకూడ నిత్యమని వర్ణింప బడినది. అందువలన బ్రహ్మముకూడ మరియొకదానివలన నుత్పన్న మైనదని యెంచిన దోష మేమి ? అని శంకింపగా - సమాధానము :

అసంభవస్తు సతోఽనుపపత్తేః ౨-౩-౯

('తు' శంకా నివారణార్థము.)

అనుపపత్తేః=వికారియని సిద్ధముకానందున, సతః = సత్ పద వాచ్యమగు బ్రహ్మమున కుత్పత్తి, అసంభవః=సంభవము కాదు.

(సదేవ సౌ మ్యేద మగ్ర ఆసీత్) 'సృష్టికి పూర్వమున సత్తే యుండెను' అను నీ వాక్యమున బ్రహ్మము సత్‌పదార్థమని ఛాందోగ్యోపని షత్తు వర్ణించినది. ఆ బ్రహ్మ మాకాశాదులను సృష్టించినది. ఈ విషయ మున వేదాంతవాక్యసమన్వయవిరోధమును దొలగించుటకు ఆకాశవాయు వుల యుత్పత్తి ప్రదర్శింపబడినది. వాని సామ్యముతో బ్రహ్మముకూడ నుత్పన్న మైనట్లు శంకింపబడినది. కాని యది సరికాదు. వికారి వస్తు వుత్పన్న మగును. అది సావయవి యగును. ఆకాశము సావయవి కాబట్టి యుత్పన్నమైనదని నిరూపింపబడినది. ఉత్పత్తిని దెలుపు వేదాంత వాక్యము కూడ ప్రదర్శింపబడినది. సత్పదవాచ్యమగు బ్రహ్మము వికారిగా నెక్క డను వర్ణింపబడలేదు. పైపెచ్చు వేదాంతవాక్యములలో

'విరజం బ్రహ్మ నిష్కలమ్' ముం. ౨-౨-౯

'నిష్కలం నిష్క్రియం శాంతమ్' శ్వే. ౬-౧౯

(నిష్కలమ్) అవయవరహితమని స్పష్టముగా వర్ణింపబడినది. నిరవయవ ముత్పన్న మగుననుట యుక్తము కాదు. ఇంతే కాక శ్వేతాశ్వరమున

'స కారణం కరణాధిపాధిపో
న చాస్య కశ్చిత్ జనితా న చాధిపః' ౬-౯.

'బ్రహ్మము మూలకారణము. అది యన్నిటికి నధికము. దానికి కారణము లేదు' అని బ్రహ్మమున కుత్పత్తి నిషేధింపబడినది. కాబట్టి నిత్య శబ్దముచే చెప్పబడినంతమాత్రమున బ్రహ్మము ఆకాశమువలె నుత్పన్నమైన దనుట యుక్తము కాదు. (౯)

బ్రహ్మమువలన నాకాశవాయువుల యుత్పత్తిని వర్ణించి, యగ్ని యుత్పత్తిని ప్రతిపాదించుచున్నాడు.

తేజోఽత స్తథా హ్యాహ ౨-౩-౧౦

అతః=ఆ వాయువునుండి, తేజః=అగ్ని యుత్పన్నమగును. హి= ఎందువలన నన, తథాహ=వేదాంతవాక్య మట్లు వర్ణించినది.

('సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్' ఛాం. ౬-౨-౧) ఛాందోగ్యమున 'బ్రహ్మము సృష్టికి పూర్వము కల'దని ప్రారంభించి, ('తత్ తేజో ఽసృజత ౬-౨-౩) 'ఆ బ్రహ్మము తేజస్సును - అగ్నిని - సృజించెను' అని తదుపరి వర్ణింపబడినది. ఇట బ్రహ్మము తేజస్సును సృజించిన ట్లున్నందున వాయువునుండి యగ్ని జనించిన దనుట సంగతము కాదందురేని-అట్లు కాదు. తైత్తిరీయమునందు

'తస్మా దాత్మన ఆకాశః సంభూతః ఆకాశా ద్వాయుః వాయో రగ్నిః' బ్రహ్మమువలన నాకాశము, నా యాకాశమునుండి వాయువు, నా వాయువు నుండి యగ్నియు' జనించినట్లు స్పష్టముగా వర్ణింపబడి యున్నది. కాబట్టి బ్రహ్మమునుండి సాక్షాత్తుగ నగ్ని పుట్టినదని యెంచరాదని భావము. మరియు నాకాశవాయువులు జనియింపకపూర్వము అగ్ని జనించుటయును యుక్తము కాదు. (౧౦)

ఆ పః ౨-౩-౧౧

ఆ యగ్నినుండి జలము జనించినదని యీ సూత్రాభిప్రాయము. 'అగ్నే రాపః 'అగ్నినుండి జలము జనించిన' దని వేదాంతవాక్యమును చెప్పుచున్నది. (౧౧)

పృథి వ్యధికార రూప శబ్దాంతరేభ్యః ౨-౩-౧౨

పృథివీ=జలమునుండి పృథివి యుత్పన్నమగును. అధికార, రూప, శబ్దాంతరేభ్యః=ప్రకరణము వలనను, రూపము - వర్ణ మువలనను, వాక్యాంతరమువలనను ఛాందోగ్యమున వర్ణింపబడిన యన్నము పృథివి యనియే గ్రహింపవలెను.

ఛాందోగ్యమునందు

'తా ఆప ఐక్షంత బహ్వ్యః స్యామ ప్రజాయేమహీతి తా అన్నమసృజంత' ఛాం. ౬-౨-౪. 'తా అన్న మసృజంత 'ఆ జల మన్నమును సృజించెను' అని యుండుటం బట్టి జలమునుండి పృథివి జనించిన దనుట యుక్తము కాదందురేని-అట్లుకాదు. ఇందలి యన్నపదము పృథివీవాచక మనియే తెలిసికొనవలెను. ఇందులకు కారణ మేమన: ప్రకరణము, రూపము, వాక్యాంతరము నని నుడువుదుము.

'త త్తేజో అసృజత,' 'త దపో ఽసృజత' ఛాం. ౬-౨-౩. అగ్ని, జలము నను భూతసృష్టిని వర్ణించిన ప్రకరణముననే 'తా ఆప అన్న మసృజంత' ఛాం. ౬-౨-౪ 'ఆ జలము అన్నమును సృజించెను.' అనియున్నది. కాబట్టి ప్రకరణబలమున నిట అన్నశబ్దము భూమి (పృథివి) వాచక మనియే యెంచుట యుక్తము. భూమియు పంచభూతములలో నొక్కటికదా! అనంతరమున

'యత్ కృష్ణం త దన్నస్య' ఛాం. ౬-౪-౧ 'అన్నమునకు

వర్ణము కృష్ణము - నలుపు' అని వర్ణింపబడినది. వ్రీహియవాదులు అన్న శబ్దమున కర్థమగునెడల నవి కృష్ణవర్ణము గలవి కావలసివచ్చును. అట్లు కావు. భూమివర్ణము నలు పనుట ప్రసిద్ధమే. కాబట్టి రూపము ననుసరించి చూచినను పై వాక్యమునందలి యన్న శబ్దము పృథివీవాచక మనియే యెంచుట యుక్తము. ఇంతేకాక

'అద్భ్యః పృథివీ' తై. ౨-౧. జలమునుండి పృథివి యుద్భవించిన దని తైత్తిరీయవాక్యమున వర్ణింపబడినది. ఇట్లనేకకారణము లున్నందున ఛాందోగ్యవాక్యమునందలి యన్న శబ్దము పృథివీవాచక మని చెప్పవలెను; కాగా జలమునుండి పృథివి యుత్పన్న మైనదని సిద్ధాంతము. (౧౨)

ఆకాశముమొదలు పృథివివరకు గల పంచభూతముల యుత్పత్తి నిరూపింపబడినది. కాని, బ్రహ్మమువలన నాకాశ ముత్పన్నమైనను వాయ్వాదిభూతములు వానికి కారణములగు నాకాశాదులనుండి యుత్పన్న మైనవికదా। కాబట్టి వాని యుత్పత్తికి బ్రహ్మము కారణ మెట్లగును? పరంపరగా కారణ మందురేని జీవులును పరంపరగా కారణములు కావచ్చునుగదా। కాబట్టి వేదాంతవాక్య సమన్వయ మెట్లు సంగత మగు నన, సమాధానము :

త దభిధ్యానా దేవ తు తల్లింగాత్ సః ౨-౩-౧౩

('తు' శంకా నివారణార్థకము. సంకల్పము గర్భమున గల యీక్షణము అభిధ్యాన మనబడును.)

తదభిధ్యానాత్ = పృథివీపర్యంతభూతవిషయకాభిధ్యానరూపమగు, తల్లింగాత్ = బ్రహ్మమును దెలుపు లింగమువలన, న ఏవ=ఆ బ్రహ్మమే పృథివ్యాది భూతసృష్టికిని కారణము.

బ్రహ్మము వాయ్వాదిభూతజాతమునకు పరంపరాకారణము కాదు,

కుమ్మరి కుండలు నిర్మించుచు వానికి సాక్షాత్కారణము - కర్త యెట్లగు చున్నాడో యట్లే బ్రహ్మముకూడ పృథివ్యాదులకును స్రష్ట - కర్త - యని యెరుగనగును. కర్త - రచయిత - పరంపరాకారణము కాదు. సాక్షాత్కారణ మనియే తెలియనగును.

కుమ్మరి ముందు మట్టితో కపాలములను రచియించి వానిమూలమున స్వయముగ ఘటమును రచియించును. అట్లే బ్రహ్మము ముం దాకాశమును రచియించి, దానినుండి వాయువును, తన్మూలమున నగ్న్యాదులను స్వయముగ రచియించును. కాబట్టి పరంపరాకారణ మన నొప్పదు.

'తదైక్షత బహూస్యాం ప్రజాయేయ' ౬-౨-౩.

ఛాందోగ్యమున గల యీ వాక్యమునుబట్టి బ్రహ్మము సృష్టి నొనర్చుట కీక్షించినట్లు స్పష్టముగ తెలియుచున్నది. బ్రహ్మము సృష్టికర్త యని తెలుపు వాక్యము లుండ పృథివ్యాదులసృష్టికి బ్రహ్మము సాక్షాత్కారణము కాదనుట యుక్తము కాదని సూత్రాభిప్రాయము. కాబట్టి వేదాంత వాక్యసమన్వయమున దోష మొకింతయు లేగని భావము. (౧౩)

ద్వితీయాధికరణము

భూతోత్పత్తిక్రమము చెప్పి ప్రస్తుతము ప్రళయక్రమము నాలోచించుచున్నాడు.

విపర్యయేణ తు క్రమోఽత ఉపపద్యతే చ ౨-౩-౧౪

అతః = భూతోత్పత్తిక్రమమునకు, విపర్యయేణ = విపరీతముగ, క్రమః = ప్రళయక్రమ ముందునవి తెలియవలెను. ఉపపద్యతే చ = అట్లుండుటయు యుక్తమే.

పరబ్రహ్మమువలన సమస్తజగత్తు రచియింపబడును. ప్రళయ

పర్యంతము బ్రహ్మమునందే యుండి ప్రళయమున నందే లీన మగును. ఈ భావమునే యీ క్రిందివాక్యము తెలుపును.

'యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే యేన జాతాని జీవంతి
యత్ప్రయం త్యభిసంవిశంతి తద్ విజిజ్ఞాసస్వ తద్ బ్రహ్మ'
తై. ౩-౧.

బ్రహ్మ మాకాశమును ముందు సృజించి తదుపరి వాయువు, అగ్ని, జలము, పృథివి మున్నగు భూతజాతమును సృష్టించినట్లు పూర్వము సృష్టి క్రమము తెలుపబడినది. ప్రళయక్రమ మిందుకు విపరీతముగా నుండును. పృథివి జలమునందును, జలము అగ్నియందును, అగ్ని వాయువునందును, వాయు వాకాశమునందును క్రమముగ లీనమగును. ఆ యాకాశము స్వకారణమున లీనమయి పరమేశ్వరునందు నిలుచునని భావము. లోకాను భవమునుబట్టి చూచిన నీ క్రమము యుక్తమే యనియు దెలియును. కార్యము కారణరూపము నొందుటయే దానిప్రళయ మనబడును. ఘటము ప్రళయమై మృత్తికయందు లీన మగును. కుండలాదిభూషణములు నశించి సువర్ణ మున లీనమగును. కాబట్టి యుత్పత్తిక్రమమునకు ప్రళయక్రమము విపరీత మనుట సుస్పష్టము. (౧౪)

ఆకాశాదిభూతముల యుత్పత్తి, ప్రళయ క్రమములను వివరించి మహత్తత్వాది సూక్ష్మభూతములవరకు గల కార్యపదార్థముల యుత్పత్తి ప్రళయముల నేల నిరూపింపలే దన:

అంతరా విజ్ఞానమనసీ క్రమేణ
తల్లింగాదితి చే న్నావిశేషాత్ . ౨-౩-౧౫

అంతరా=బ్రహ్మమునకు నాకాశమునకు మధ్య, విజ్ఞానమనసీ= విజ్ఞానము, మనస్సు రెంటిని, క్రమేణ=క్రమముగా, తల్లింగాదితి చేత్=

ఆకాశాదులవలె వాని యుత్పత్తిప్రళయము లేల వర్ణింపలేదన, అవిశేషాత్= విశేషములేనందున, న=వర్ణింపలేదు.

(సూత్రమునందలి విజ్ఞానపదము మహత్తత్త్వమునకు, అహంకారమునకు, సూక్ష్మభూతములకు నుపలక్షకము. అట్లే మనస్సు కర్మేంద్రియములకు జ్ఞానేంద్రియములకు నుపలక్షకము.)

ఆకాశాదిభూతపంచకముయొక్క యుత్పత్తిప్రళయములు పూర్వసూత్రములందు వర్ణింపబడినవి. వానియుత్పత్తి ప్రళయవిషయమున గల యుపనిషద్వాక్యవైరుధ్యము తొలగింపబడినది. కాని, పరమేశ్వరుడు ప్రకృతినుండి యాకాశాదులను సృష్టించుటకు పూర్వము, మహత్తత్త్వమును, అహంకారమును, సూక్ష్మభూతములను, ఇంద్రియములను సృష్టించునుగదా ౹ వానియుత్పత్తి ప్రళయములను సూత్రకారు దేల ప్రతిపాదింపదయ్యె నన - సమాధానము :

మహత్తత్త్వాదుల యుత్పత్తి ప్రళయములను వర్ణించు ఉపనిషద్వాక్యములలో భేదము - విరోధము - కనిపింపదు. అందువలన వానియుత్పత్తి ప్రళయములను నిరూపించి వాని నుపపాదించు వాక్యములవిరోధమును దూరమొనర్పవలసిన యవసరము సూత్రకారునకు గలుగలేదు. కాబట్టి దోషమొందును లేదని భావము. (౧౫)

తృతీయాధికరణము

భూతపంచకోత్పత్తి ప్రళయములను వివరించి తత్సాహచర్యము వలన నుపస్థితమగు జీవాత్మకు సంబంధించిన యుత్పత్తివినాశములుకూడ వివరింపదలచి, 'జీవుడు పుట్టుచున్నాడు. చచ్చుచున్నాడు' అను లోకవ్యవహారము జీవునియందు ముఖ్యముగ వర్తింపదని మహర్షి సూత్రించుచున్నాడు.

చరాచరవ్యపాశ్రయ స్తు తద్వ్యపదేశో
భాక్త స్తద్భావభావిత్వాత్ ౨-౩-౧౬

(తు=జన్మమరణములు ఆత్మాశ్రితములు కావు)

తద్వ్యపదేశః=జన్మమరణకథనము, చరాచరవ్యపాశ్రయః = చరాచరశరీరములకు సంబంధించినదై, తద్భావభావిత్వాత్ = శరీరము లున్నపుడు కలుగుచున్నందువలన, భాక్తః=జీవాత్మయందు గౌణముగ వ్యవహరింపబడును.

లోకమున 'దేవదత్తుడు జన్మించెను. యజ్ఞదత్తుడు మరణించెను' అను వ్యవహారము చూచుచున్నాము. అందువలన జీవునకు జన్మమరణము లున్నట్లు తెలియుచున్నది. కాని, యీ జన్మమరణములు జీవునకు సంబంధించినవి కావు. అవి శరీరమునకు సంబంధించినవని తెలియనగును. లోకవ్యవహారమునుబట్టి జీవునకే జన్మమరణము లున్నట్లు తెలియుచున్నను నల్లెంచరాదు. జన్మమరణములు జీవునియందు ముఖ్యములు కాదు. అది గౌణము. జన్మమరణములు శరీరమునకే కాని యాత్మకు లేవు. ఆత్మ ప్రత్యక్షము కాదు. జన్మమరణములు ప్రత్యక్షధర్మములు. కాబట్టి యవి ప్రత్యక్షమగు శరీరమునకు సంబంధించినవే కాని యప్రత్యక్షమగు జీవునకు చెందవు. శరీరముద్వారమున జీవాత్మజ్ఞానము కలుగును. కాబట్టి శరీరమునకు చెందిన జన్మమరణధర్మములు శరీరాశ్రితము లయినను నాత్మాశ్రితములుగ వ్యవహరింపబడుచున్నవి. కాబట్టి జీవాత్మకు జన్మమరణములు గౌణములని సూత్రాభిప్రాయము. (౧౬)

నాత్మా ఽశ్రుతేః నిత్యత్వాచ్చ తాభ్యః ౨-౩-౧౭

ఆత్మా=జీవాత్మ, న = చావదు, జన్మింపదు. అశ్రుతేః = ఆత్మకు

జన్మమరణము లున్నట్లు ఉపనిషత్తులు చెప్పవు. తాభ్యః=శ్రుతులవలనను, నిత్యత్వా చ్చ=నిత్యమైనందునను, జీవునకు జన్మమరణములు లేవు.

'న జాయతే మ్రియతే వా విపశ్చిత్' కఠ. ౨-౧౮.

'అజో నిత్యః శాశ్వతో ఽయం పురాణః' కఠ. ౨-౧౮.

ఈ కఠోపనిషత్తువాక్యములు జీవుడు జన్మింపడనియు, నట్లే మరణింపడనియు చెప్పుచున్నవి.

'జీవాపేతం వావ కి లేదం మ్రియతే న జీవో మ్రియతే'
ఛాం. ౬-౧౧-౩.

ఛాందోగ్యమున, 'జీవుడు తొలగిపోయినందున నిది మరణించుచున్నది. జీవుడు మరణింపడు' అని యీ వాక్యము చెప్పుచున్నది. కాబట్టి జీవునకు జన్మమరణములు లేవు. ఉన్నట్లు చెప్పువాక్యములు లభింపవు.

'అవినాశీ వా అరే అయ మాత్మా ఽనుచ్ఛిత్తి ధర్మా'
బృ. ౪-౫-౧౪.

'ఈ యాత్మ నాశము లేనిది. నాశమగుట దీనిధర్మము కాదు' అని యాత్మనిత్యత్వము నీ వాక్యము స్పష్టముచేయుచున్నది. కాబట్టి జన్మమరణము లాత్మకు చెందిన ధర్మములు కావు. (౧౭)

ఆత్మ నిత్య మని చెప్పి దానిస్వరూపమును చెప్పుచున్నాడు.

జ్ఞో ఽత ఏవ ౨-౩-౧౮

అతఏవ = నిత్యమగుటవలననే, జీవాత్మ, జ్ఞః = జ్ఞానస్వరూపము గలది యని యెరుగనగును.

ఈ దేహాధ్యక్షుడైన జీవుడు నిత్యుడని యంగీకరింపబడుచున్నాడు. అతడు జ్ఞానాశ్రయుడా? లేక జ్ఞానస్వరూపుడా? యని సంశయము గలుగును. ఉపనిషత్తులలో కొన్నిట జీవాత్మజ్ఞానస్వరూపుడనియు, మరి

కొన్నిట జ్ఞానాశ్రయుడనియు వర్ణన చూడనగును. అందువలన సంశయము వొడముట సహజమే. ఇందు జ్ఞానాశ్రయు డనుట పూర్వపక్షము. జ్ఞానస్వరూపు డనుట సిద్ధాంతము.

'ఏష హి ద్రష్టా స్ప్రష్టా శ్రోతా ఘ్రాతా రసయితా
మంతా బోద్ధా కర్తా విజ్ఞానాత్మా పురుషః' ప్రశ్న. ౪-౯.
'యో వే దేదం జిఘ్రాణీతి స ఆత్మా' ఛాం. ౮-౧౨-౪.

ఈ వాక్యములందు జీవాత్మదర్శన, స్పర్శన, శ్రవణాది జ్ఞానకర్తగా జెప్పబడుట స్పష్టము. ఈ సూత్రమున జీవునకై ప్రయోగింపబడిన 'జ్ఞః' అను పదముకూడ కర్తృప్రత్యయముచే నిర్దేశింపబడినది. కావున జీవాత్మ జ్ఞానకర్తయై జ్ఞానాశ్రయుడే యగునని పూర్వపక్షము.

సిద్ధాంతము: జీవుడు జ్ఞానాశ్రయు డనుట యుక్తము కాదు. జ్ఞానమున కాశ్రయు డగునెడల నా జ్ఞానము నిత్యమా ? లేక యనిత్యమా ? చెప్పవలసియుండును. అనిత్య మందురేని, జ్ఞానము కొంతకాల మాత్మలో నుండుననియు, తరువాత నశించుననియు నెంచవలసివచ్చును. అట్టి జ్ఞానము లేనికాలమున 'నేను ఉన్నానా లేనా ?' యని సందేహము కలుగవలెను. లేదా 'నేను లేను' అను విపరీతజ్ఞానమయినను కలుగవలెను. ఇంతేకాక, జ్ఞానగుణము ఆత్మ నాశ్రయించియుండు ననుచున్నాము. కావున నది యనిత్య మగునెడల ధర్మి - ఆశ్రయి - వికారి కావలసివచ్చును. అప్పు డాత్మయు నుత్పత్తి వినాశములకు లోనై యనిత్య మగును. కాబట్టి జీవాత్మ జ్ఞానాశ్రయము కాదు. జ్ఞానము నిత్యమే యందురేని - అది గుణ మనజనదు. జ్ఞానము నిత్యమై యెల్లపుడు జీవాత్మ నాశ్రయించి యుండునా ? లేక యప్పుడప్పు డాశ్రయించునా ? కొంతకాల మది వేరుగ నుండు నందురేని - అపు డది గుణము కాదు. గుణము స్వతంత్రయునికి గలిగి యుండదు. గుణము గుణిని వదలియుండనేరదు. కాబట్టి నిత్యమై

యెల్లప్పుడు జ్ఞానము జీవాత్మ నంటియుండు ననవలసివచ్చును. అప్పుడు దానిని గుణ మనుటకంటె స్వరూపమో, స్వభావమో యనుట యుక్తము. కాబట్టి జ్ఞానము జీవునకు స్వరూపమే యననగును. ఇట్లు జ్ఞానము జీవునకు స్వరూప మందుమేని - అది గుణములలో చేరక వేరుపదార్థ మగు నందు రేని - అట్లు కాదు. స్వరూపము పారిభాషికపదము. ఉపర్యుక్తహేతువుల వలన గుణమని భాషింపవలనుకాదు, కావున స్వరూప మని చెప్పుచున్నాము. అంతమాత్రమున నది గుణపదార్థము కాకపోదు.

జీవాత్మ జ్ఞానాశ్రయమని యుపనిషత్తులు చెప్పుట యెట్లు పొసగు నందురేని, వృత్తిజ్ఞానమున కాశ్రయ మని చెప్పవచ్చును. స్పర్శనము దర్శనము మున్నగు నైంద్రియకజ్ఞానములకు జీవాత్మ యాశ్రయమని వాక్యములు చెప్పుచున్నవి. జ్ఞానము ద్వివిధము: ఇంద్రియకజ్ఞానము, నిత్యజ్ఞానము నని. కావున జీవాత్మ యైంద్రియకజ్ఞానమున కాశ్రయ మగును. నిత్యజ్ఞానము జీవాత్మునకు స్వరూప మగునని భావము. జీవాత్మ జ్ఞాన స్వరూప మనుటకు వాక్యప్రమాణములు నున్నవి. అవి యెవ్వి యన:

'యో ఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు హృద్యంత ర్జ్యోతిః పురుషః'

బృ. ౪-౩-౭.

'అత్రాయం పురుషః స్వయంజ్యోతి ర్భవతి' బృ. ౪-౩-౯.

ఈ వాక్యములందు జీవాత్ముడు 'జ్యోతిః' అను పదముచే చెప్పబడుట స్పష్టము. 'జ్యోతి' యన జ్ఞానము - అనగా జ్ఞానస్వరూపు డనియే కదా ! యర్థ మగుచున్నది.

'జడవ్యావృత్తో జడం ప్రకాశయతి చిద్రూపః' సాం. ౬-౫౦.

ఈ సాంఖ్యసూత్రమున జీవాత్మ, చిద్రూపః=జ్ఞానస్వరూపుడు, అని స్పష్టముగా చెప్పబడినది. కాబట్టి జీవాత్ముడు జ్ఞానస్వరూపుడే కాని జ్ఞానాశ్రయుడు కాదనియే సిద్ధాంతము. (౧౮)

చతుర్థాధికరణము

జీవాత్మ జ్ఞానస్వరూపమని చెప్పి యిపుడు అణువని చెప్పుటకు సూత్రము నారంభించుచున్నాడు.

ఉత్క్రాంతి గత్యాగతీనామ్   ౨-౩.౧౯

శరీరమునుండి వెలువడుట యుత్క్రాంతి, లోకాంతరగమనము గతి, అటనుండి వచ్చుట ఆగతి యనబడును. జీవునియందీ మువ్విధము లగు గతు లున్నట్లుపనిషత్తులలో చూచుచున్నందున జీవు డణు వని సూత్రాభిప్రాయము.

సచ్చిత్స్వరూపుడగు జీవు డణువా లేక విభువా ? అని సందేహము. విభు వని పూర్వపక్షము. కాదు, అణువే యని సిద్ధాంతము.

జగత్తునందు గల భోగ్యపదార్థములన్నియు జీవుల యదృష్ట సంబంధమువలన నుత్పన్నము లగుచున్నవి. అందువలననే ప్రతి కార్యమునకు గల కారణసముదాయములో నదృష్టముకూడ నొక కారణముగ లెక్కింపబడుచున్నది. అదృష్ట మాత్మయందు సమవేతమై యుండును. భోగ్య వస్తువు లు దూరప్రదేశములం దుండును. ఆత్మ యణువు - సూక్ష్మము - అని పూర్వమే నిశ్చయించియుంటిమి. అందు సమవేతమై యున్న యదృష్టసంబంధము దూరస్థభోగ్యవస్తువులతో నెట్లు గలుగ గలదు ? అదృష్టసంబంధము లేక భోగ్యవస్తు వేర్పడజాలదు. కాబట్టి యా సంబంధ మేర్పడవలె ననిన జీవాత్మ విభువే కావలసియుండును. అణు వనుట తగదు. అందువలన జీవాత్ముడు విభువే - వ్యాపకుడే - యని పూర్వపక్షము.

జీవాత్మునకు ఉత్క్రాంత్యాదు లున్నట్లు ఉపనిషత్తులు చెప్పుచున్నవి. కాబట్టి విభువనుట తగదు.

'తేన ప్రద్యోతే నైష ఆత్మా నిష్క్రామతి చక్షుష్టోవా మూర్ధ్నోవా అన్యేభ్యోవా శరీరదోషేభ్యః.' బృ. ౪-౪-౨.

'చక్షువులనుండియో, మూర్ధ్నమండియో, ఇతరాంగములనుండియో జీవాత్ముడు నిష్క్రమించును' అని యీ వాక్యమునందు జీవుని యుత్క్రాంతి స్పష్టముగా వర్ణింపబడినది.

'తస్మాల్లోకాత్ పునరేత్యస్మై లోకాయ కర్మణే.' బృ. ౪-౪-౬

'ఆలోకమునుండి యీ లోకమునకు కర్మనిమిత్తమై మరల వచ్చును' అని యాగమన ముల్లేఖింపబడినది. ఈ గమనాగమనములు జీవుడు విభువగుచో సంభవింపవు. అణువని యంగీకరించిన నెట్టి దోషమును నుండదు. గమనాగమనములు సంభవములే కాక సమంజసము లగును. కాని, జీవాత్మ యణువైన దూరస్థభోగ్యవస్తువులతో నదృష్టమునకు సంబంధమెట్లు కలుగగల దందురేని - అది ఫలప్రదాత యగు నీశ్వరేచ్ఛాధీనమగుట నెట్లో యుపపన్నము కాగలదు. ఈ కారణమున నాత్మ విభువని యననవసరములేదు. అందువలననే ముండకోపనిషత్తుకూడ

'ఏషో ఽణు రాత్మా చేతసా వేదితవ్యో
యస్మిన్ ప్రాణః పంచధా సంవివేశ' ౩-౧-౯

అని జీవాత్మ యణువే యని స్పష్టముగ జెప్పుచున్నది.

'సవా ఏష మహా నజ ఆత్మా' బృ. ౪-౪-౨౨.

అను నిట్టి వాక్యములందు చెప్పబడిన మహానాత్మ పరమాత్మ యని యెంచవలెను. కాబట్టి జీవాత్మ యణువే యని సిద్ధాంతము. (౧౯)

స్వాత్మనా చోత్తరయోః ౨-౩-౨౦

ఉత్తరయోః = గమనాగమనములకు, స్వాత్మనా = ఆ క్రియలకు కర్తయగు నాత్మతో సంబంధ ముండుటవలనను జీవాత్మ యణువేయగును.

పూర్వసూత్రమున జెప్పబడిన యుత్క్రాంతికి శరీరమునుండి వెలువడుట యని చెప్పక శరీరమైై నాత్మకుగల స్వామ్యమును విడుచుట యని యర్థము చెప్పి, యాత్మ విభువే యని యందురేని - గత్యాగతులకు- గమనాగమనములకు - అర్థ మే మందురు ? గమనాగమనములు రెండును గమనకర్తయం దుండు క్రియలే కదా! గమనాగమనములు చలనక్రియయందు నిరూఢములు. వాని నింకొక విధమున గల్పింప నవకాశమే లేదు. జీవాత్మ వ్యాపక మగుచో నందు చలనక్రియ కలుగనేరదు. కాబట్టి యాత్మ యణువే కాని విభువు కాదు. (౨౦)

నాణు రతచ్ఛ్రుతే రితి చే న్నేతరాధికారాత్. ౨-౩-౨౧

అతచ్ఛ్రుతేః=అణువు కాదని యుపనిషద్వాక్యము చెప్పుచున్నందున, ఆత్మ, అణుః న=అణువుకాదు, ఇతిచేత్=అనియందురేని, న=అది సరికాదు. కారణమేమన : ఇతరాధికారాత్ = ఆ వాక్యములు పరమాత్మ ప్రకరణమునకు జెందినవిగా నెరుగవలెను.

'స వా ఏష మహా నజ ఆత్మా....' బృ. ४-४-౨౨.

'ఆ యాత్మ (మహాన్) విభువు, జన్మరహితమైనది' అను నీ వాక్యమునందు ఆత్మ విభువుగా వర్ణింపబడినందున నణువు కా దందురేని - అయ్యది యును సరికాదు. ఈ వాక్యమున నుల్లేఖింపబడిన ఆత్మ జీవాత్మ వాచకము కాదు. ఈ వాక్యము పరమాత్మను వర్ణించు ప్రకరణమునకు చెందియున్నది. కాబట్టి యందలి యాత్మపదము పరమాత్మబోధకము. పరమాత్మ విభు వనుటలో నెట్టిదోషము లేదు. అందువలన జీవాత్మ యణు వనుట కీ వాక్యము బాధకము కాదని భావము. (౨౧)

స్వశబ్దోన్మానాభ్యాం చ ౨-౩-౨౨

చ = మరియును, స్వశబ్దోన్మానాభ్యాం = అణుశబ్ద ప్రయోగము

వలనను, ఉన్మానమువలనను ఆత్మ యణువే కాని విభువు కాదని సూత్రార్థము.

(ఉన్మానము = ఉద్ధృతమైన మాన మున్మానము - మిక్కిలి యల్ప పరిమాణ మని యర్థము.)

'ఏషోఽణు రాత్మా చేతసా వేదితవ్యః' ముం. ౩-౧-౯.

ఈ వాక్యమునందు జీవాత్మ యణువని స్పష్టముగ స్వశబ్దముచే జెప్పబడినది.

'బాలాగ్ర శతభాగస్య శతధా కల్పితస్య చ,
భాగో జీవః స విజ్ఞేయః స చానంత్యాయ కల్పతే.' శ్వే. ౫-౯.

'ఒక కేశములోని నూరవభాగములోని నూరవభాగ మెంత సూక్ష్మమో, యంత సూక్ష్మము జీవాత్మ'యని యీ వాక్యమునందు జీవాత్మని కొలత, యింతయని చెప్పుటవలనను జీవాత్మ దణువే యనుట సిద్ధమని సూత్రాభిప్రాయము. (౨౨)

శీతల గంగా జలమున స్నాన మొనర్చినపుడు శరీరమునం దంతటను శైత్యము (చల్లదనము) జీవు డనుభవించుచున్నాడు. కాబట్టి జీవు డణు వగుట చెల్లదన - సమాధానము చెప్పుచున్నాడు సూత్రకారుడు.

అవిరోధ శ్చందనవత్ ౨-౩-౨౩

చందన వత్=చందనపు బొట్టువలె, అవిరోధః = జీవాత్మ దణువైనను శరీరమునం దంతటను శైత్యము ననుభవించుటలో విరోధ మొందును లేదు.

వేసవియందు ఫాలభాగమున ధరించు చందన తిలకము వలన శరీరమునం దంతటను చల్లదన మేర్పడునటుల శరీరమునందు ఒకచో

నున్న జీవాత్మ యణువైనను, శరీరమునం దంతటను గలుగు చైత్యము ననుభవించును. ఇందు దోష మెందును లేదని సూత్రభావము. (౨౩)

అవస్థితివైశేష్యా దితి చేన్నాభ్యుపగమాత్
హృది హి ౨-౩-౨౪

అవస్థితి వైశేష్యాత్=స్థితి భేద ముండుటవలన చందనశైత్యము శరీరమునం దంతట నేర్పడవచ్చును. కాని జీవాత్మ కట్లు కాదు. ఇతిచేత్= అని యందురేని, న=అట్లనరాదు. హి=కారణమేమన, జీవాత్మ, హృది= హృదయమునందు, అభ్యుపగమాత్=ఉన్న ట్లంగీకరించుచున్నందున, దోషము లేదని భావము.

చందన తిలకము శరీరమునం దొకభాగమున నుంచుటచే శరీర మున కంతటికి చల్లదనము చేకూర్చుచున్నది. అట్లే జీవాత్మ శరీరమునం దొక భాగమున నున్నచో నా యుదాహరణము సరియగును. కాని, జీవాత్మ శరీరై కదేశమున - శరీరములో నొకభాగమున నున్నట్లు నిశ్చయము లేనందున చందనోదాహరణము సరికా దందురేని - అది యయుక్తము. చందనతిలకము శరీరై కదేశమున నుండునట్లే జీవాత్ముడును శరీరై క దేశ మగు హృదయమునందే యుండుటవలన నుదాహరణవైషమ్యము లేదు. ఉపనిషద్వాక్యము లట్లే చెప్పుచున్నవి.

'హృది హ్యేష ఆత్మా' ప్ర. ౩-౬.

'కతమ ఆత్మేతి? యోయం విజ్ఞానమయః
ప్రాణేషు హృద్యంతర్జ్యోతిః పురుషః' బృ. ౪-౩-౭.

ఈ రెండువాక్యములందును జీవాత్మ హృదయమునందే యుండు నట్లు స్పష్టముగ జెప్పబడినవి. కావున జీవాత్మ యణువే. (౨౪)

పంచమాధికరణము

చందనము సావయవము. అందువలన నది యితరావయవములలో వ్యాపించి యట చల్లదనము గలిగింపవచ్చును. జీవాత్మ నిరవయవము. అందువలన నది ఇతరశరీరావయవములలో వ్యాపింప ననువుకాదు. కాబట్టి హృదయమున నున్న జీవాత్మకు నితరావయవములలో జ్ఞానము కలుగ రాదు. అందువలన చందనోదాహరణము సరికాదన - సమాధానము చెప్పు చున్నాడు.

గుణాద్ వా లోకవత్ ౨-౩-౨౫

వా=ఉదాహరణము సరికా దందురేని, లోకవత్ = లోకమున జూచుచున్నట్లు, గుణాత్ = తనకు సహకారియగు బుద్ధిసత్త్వమువలన నాత్మకు జ్ఞానము కలుగునని యెంచవలెను.

రాజు రాజధానియందుండి సహకారులగు మంత్రులు మున్నగువారి మూలమున రాజ్యవ్యవహారముల నన్నింటిని దెలిసికొనుట లోకమున నిత్యము చూచుచున్నాము. అట్లే జీవుడు అణువై హృదయమున నొకచో నున్నను సహకారియగు బుద్ధిసత్త్వముద్వారమున శరీరమునం దంతటను గల్గు శీతోష్ణాదులను దెలిసికొనగలుగుచున్నాడని సూత్రాభిప్రాయము. (౨౫)

జీవాత్మకు శరీరమునందు ఆ యా విషయముల జ్ఞానము కలిగించు టకు బుద్ధిసత్త్వము సాధనముగా నెంచెదమేని, ఆ బుద్ధిసత్త్వము ఆత్మకంటె భిన్నము కారాదు. ఆత్మ శరీరమునం దుండి చేయుకార్య మేమి? ఆ యా విషయములను తెలిసికొనుటయేకదా! బుద్ధిసత్త్వము చేయుపనియు నా యా విషయములజ్ఞానము కలిగించుటయే. అందువలన ఆత్మ, బుద్ధిసత్త్వము రెండును వేరు వేరనుట యెట్లు? వే రందుమేని, బుద్ధిసత్త్వము ఆత్మతాదా త్మ్యము మూలమున నాత్మచ్ఛాయను బొంది చేతనాయమానమై - చైతన్యము

గలదై - జ్ఞానముకలదై జ్ఞానాదికార్యమును నిర్వర్తించుచున్నదా? లేక యా బుద్ధిసత్వమునకు వస్తుజ్ఞానము కలిగింపగల సామర్థ్యము - జ్ఞానము ఉన్నదా? యని సంశయము కలుగును. ఆ బుద్ధికి గల చైతన్యము ఔపాధిక మనుటకంటె, దానికి చైతన్యము స్వరూపమనుట గౌరవమగును. కావున బుద్ధిసత్వము ఆత్మకు భిన్నము కాదు. అన - సమాధానము :

వ్యతిరేకో గంధవత్ ౨-౩-౨౬

గంధవత్=పృథివికంటె గంధ మెట్లు భిన్నమో అట్లే బుద్ధిసత్వము, ఆత్మకంటె, వ్యతిరేకః=భిన్నము.

గంధస్పర్శరూపాదిగుణములు వాని కాశ్రయములైన పృథివ్యాది ద్రవ్యములకంటె భిన్నములే. అయినను తాదాత్మ్యదోషమువలన నవి పృథివ్యాదివస్తువులకంటె భిన్నములని సామాన్యబుద్ధికలవారికి బోధపడవు. విజ్ఞులకు మాత్రము బోధపడును. అట్లే బుద్ధిసత్వముకూడ ఆత్మకంటె భిన్నమే యైనను సామాన్యులు వేరుగ గుర్తింపరు: కాని, వాస్తవమున నాత్మకంటె బుద్ధిసత్వము భిన్నమే. స్థూలదృష్టులకు - మందబుద్ధులకు - వస్తువులలోగల తాదాత్మ్యము భ్రమ కలిగించును. బాగుగ కాలిన ఇనుప ముక్కను జూచిన సామాన్యమనుజుడు ఇనుమును, అగ్నిని రెండింటిని వేరువేరుగ గ్రహింపజాలడు. విజ్ఞాని సులభముగ గ్రహించును. ఆత్మయు బుద్ధిసత్వము రెండును అతిసూక్ష్మములు. అందువలన వానిభేదమును మంద బుద్ధులు గ్రహింపజాలరు. బుద్ధిసత్వము ఇంద్రియములద్వారమున నా యా విషయాకారములను బొందినపుడు జ్ఞానేచ్ఛాదు లేర్పడును. ఇయ్యవి బుద్ధి సత్వపరిణామములు. ఆత్మ పరిణామము చెందదు. అందువలన బుద్ధివృత్తులైన జ్ఞానాదులు ఆత్మగుణము లనుట తగదు. బుద్ధితాదాత్మ్యమువలన దాని కాశ్రయమైన ఆత్మగుణములుగా జ్ఞానాదులను అవివేకు లెంచెదరు. వివేకు లట్లుకాక బుద్ధసత్వమును ఆత్మకు జ్ఞానసాధనముగ నెంచి, జ్ఞానాదిగుణము

లను ఆత్మకంటె వేరుగ గ్రహింపగలరు. మంత్రి రాజకార్యములను సాధించినమాత్రమున నతడు రాజగునా? బుద్ధిసత్త్వము జడము. అది పరిణామము చెందు స్వభావము కలది. ఆత్మ చేతనము. పరిణామము చెందదు. కావున ఆత్మకంటె బుద్ధిసత్త్వము భిన్నమే. (౨౬)

జీవాత్మకంటె బుద్ధిసత్త్వము భిన్నమనుటకు ప్రమాణమేమన :

తథా చ దర్శయతి ౨-౩-౨౭

తథా చ = పూర్వసూత్రవ్యాఖ్యానమున జూపినట్లు, దర్శయతి = గుణాత్మకమగు బుద్ధిసత్త్వము ఆత్మకంటె వేరని శ్రుతి తెలుపుచున్నది.

'ప్రజ్ఞయా శరీరం సమారుహ్య సుఖదుఃఖే ఆప్నోతి' కౌ. ౩-౬.

'జీవుడు శరీరమునం దుండి బుద్ధిమూలమున (ప్రజ్ఞయా) సుఖదుఃఖములను బొందుచున్నాడు' అని వాక్యాభిప్రాయము. జీవుడు శ్రవణాదీంద్రియములమూలమున బాహ్యపదార్థముల నెరుగుచున్నట్లు, బుద్ధిసత్త్వము మూలమున సుఖదుఃఖముల నెరుగుచు భోద్ధ యగుచున్నాడు. కావున నిట్టి ఉపనిషద్వాక్యములు జీవాత్మకంటె బుద్ధిసత్త్వము భిన్నమనుటకు ప్రమాణములని భావము. (౨౭)

మరియొక హేతువు :

పృథ గుపదేశాత్ ౨-౩-౨౮

పృథక్ ఉపదేశాత్ = 'బుద్ధి ఆత్మకంటె వేరు' అని ఉపదేశించుట వలనను.

'ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం రథ మేవ తు
బుద్ధిం తు సారథిం విద్ధి....' కఠ. ౩-౩.

'విజ్ఞానసారథి ర్యస్తు' కఠ. ౩-౯.

అను నీ యుపనిషద్వాక్యముల యుపదేశమువలనను బుద్ధిసత్త్వము జీవునికంటె భిన్నమే యని ప్రమాణిత మగుచున్నది. (౨౮)

పై సూత్రములందు చూపినట్లు బుద్ధిసత్త్వ మాత్మకంటె భిన్నమగు గాక ! అయినను, 'అంగుష్ఠమాత్రో రవితుల్యరూపః' ౫-౨. అను శ్వేతాశ్వతరోపనిషద్వాక్యము "జీవాత్ముడు అంగుష్ఠమాత్రుడు' అని చెప్పుచున్నది కదా ! కావున జీవాత్మ అణుపరిమాణము కలదనుట యెట్లు పొసగు నన :

తద్గుణసారత్వా త్తు తద్వ్యపదేశః ప్రాజ్ఞవత్ ౨-౩-౨౯

తద్గుణసారత్వాత్ = బుద్ధిగుణమైన పరిమాణమును ప్రధానముగ గ్రహించినందున, ప్రాజ్ఞవత్=పరబ్రహ్మ హృదయపరిమాణమగు అంగుష్ఠ పరిమాణము గలదిగ చెప్పబడినట్లు, తద్వ్యపదేశః = జీవాత్మయు అంగుష్ఠ పరిమాణము గలదిగ చెప్పబడినదని యెరుంగవలెను.

ఉపనిషద్వాక్యము (అంగుష్ఠమాత్రో రవితుల్యః) నందు జీవాత్మ అంగుష్ఠపరిమాణము గలదియని చెప్పబడిన దెంచరాదు. అంగుష్ఠపరిమాణము వాస్తవమున బుద్ధికి సంబంధించినది. జీవాత్మయు, బుద్ధియు రెండును హృదయమున నుండును. బాగుగ కాల్చబడిన లోహఖండమున అగ్ని లోహఖండములు రెండును పరస్పరరూపమును బొంది - తాదాత్మ్యమును బొంది - సమానపరిమాణము గలవిగ లోకమున వ్యవహరింపబడుట చూచు చున్నాము. ఈ వ్యవహారమునకు కారణము వానితాదాత్మ్యమే. అట్లే బుద్ధి తాదాత్మ్యమును బొంది జీవుడును అంగుష్ఠపరిమాణము గలవాడుగ నుపనిషత్తులలో వర్ణింపబడెను. వాస్తవమున జీవుడు అణుపరిమాణము గలవాడే.

'....సంకల్పాహంకార సమన్వితో యః,
బుద్ధే ర్గుణే నాత్మగుణేన చైవ ఆరాగ్రమాత్రో
హ్యవరో ౽పి దృష్టః' శ్వే. ౫-౮.

అను నీ వాక్యమున, ఆరాగ్రమాత్రః = ముల్లుకఱ్ఱయొక్క మొంటి కొనవలె నతిసూక్ష్మడైన జీవాత్ముడు, సంకల్పము, అహంకారము మున్నగు బుద్ధిగుణములతో కూడినవాడై, అంగుష్ఠపరిమాణము గలవాడుగ జూడబడెనని స్పష్టముగా జెప్పబడినది.

ఇట్లే మరియొక వాక్యముందు

'బాలాగ్రశతభాగస్య శతధా కల్పితస్య చ
భాగో జీవః స విజ్ఞేయో సచానంత్యాయ కల్పతే' శ్వే. ౫-౯.

జీవుడు, ఒక వెండ్రుకయొక్క నూరవవంతులోని నూరవవంతు పరిమాణము గలవాడని స్పష్టముగా వర్ణింపబడినది. కావున నంగుష్ఠపరిమాణము గలవాడని చెప్పబడినచోట నా యంగుష్ఠపరిమాణము జీవునిస్వరూపమునకు చెందినది కాదని, బుద్ధి తాదాత్మ్యమువలన బుద్ధిపరిమాణసమన్వితుడై యట్లు వర్ణింపబడినాడని యెంచవలయును.

బుద్ధియు హృదయమునం దుండుటచే అంగుష్ఠపరిమాణము గలదిగా చెప్పబడినట్లు గుర్తింపవలెను. వాస్తవమున మానవహృదయపరిమాణము అంగుష్ఠపరిమాణముగ నెంచబడుచున్నది. అందువలననే సర్వవ్యాపకమై, మహత్పరిమాణము గల బ్రహ్మముకూడ నొక్కొకయెడ హృదయపరిమాణము గలదిగ వర్ణింపబడుట చూచుచున్నాము. అట్లే జీవుడుకాని, బుద్ధికాని అంగుష్ఠపరిమాణము కలదని చెప్పుట యౌపచారికము - అప్రధానము - అగునే కాని స్వరూపవర్ణనము కాదని సూత్రాభిప్రాయము. (౨౯)

బుద్ధిసత్వము ప్రకృతినుండి యుత్పన్నమైనది. అందువలన నది శరీరమువలె ననిత్య మగును - నశించును. అట్టి బుద్ధిసత్వము జీవునకు పదార్థజ్ఞానము కలిగించుటకు సాధనముగ నంగీకరింతుమేని - అది నశింపగానే జీవునకు శరీరబంధనాదులతో కూడిన సంసారమునుండి నివృత్తి యేర్పడును. అట్టియెడ మోక్షోపాయములను బోధించు శాస్త్రము లన్నియు వ్యర్థములు కావా? అన :

యావదాత్మభావిత్వాచ్చ న దోషః తద్దర్శనాత్ -౨-౩-౩౦

('గుణస్య' అను పద మీ సూత్రమున ననువర్తించును. 'చ' కారము పూర్వశంకా నివారణార్థకము.)

పూర్వసూత్రములందు వర్ణింపబడిన గుణపదలక్షితమైన బుద్ధి సత్వము, యావదాత్మభావిత్వాత్=సంసారబంధనమున జీవాత్మ యున్నంత కాల ముండుటవలన, న దోషః=దోషము లేదు. తద్దర్శనాత్=అట్లే ఉపనిషద్వాక్యములందు వర్ణింపబడినది.

బుద్ధిసత్వము ప్రకృతిజన్య మగుటవలన నశించు ననుట సత్యమే. అయినను, ప్రకృతిజన్యపదార్థములు శరీరాదులు వానినాశనమునకు తగిన నిమిత్తములు ఉపస్థితములు కాకముందే నశింపవు. నాశమునకు తగిన కారణము - నిమిత్తము - ఏర్పడినపు డవి నశించును. అట్లే బుద్ధిసత్వము కూడ జన్యము. కాబట్టి దానినాశమునకు హేతువు - కారణము - ఉపస్థితము కాకముందు అది నశింప దనుట నిశ్చితము.

జీవునకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలిగినపుడు బుద్ధిసత్వము నశించును. అంతవరకును నది జీవునకు లోకవ్యవహారసాధనముగ నుండునని భావము. బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలిగినపుడు జీవుడు బుద్ధినుండి వినిర్ముక్తుడై - శుద్ధుడై - మోక్షానందమును పరబ్రహ్మపరమాత్మలోనుండి యనుభవించును. అంతవరకు సంసారబంధన మతని కుండును. ఈ బంధనవిముక్తి వలయు సాధనసంపత్తి చేకూరువరకును బుద్ధిసత్వము జీవునకు సాధనముగ నుండును.

'యథా నద్యః స్యందమానాః సముద్రే
అస్తం గచ్ఛంతి నామరూపే విహాయ
తథా విద్వాన్ నామరూపాద్ విముక్తః
పరాత్పరం పురుష ముపైతి' ముం. ३-२-८.

‘బ్రహ్మసాక్షాత్కారమును పొందిన జీవుడు (విద్వాన్), నామరూపాద్విహాయ = ప్రకృతి, దానికార్యములైన బుద్ధితత్త్వాదులను విడిచి, సూక్ష్మాతిసూక్ష్మమగు పరమపురుషుని పొందును’ అని చెప్పుటవలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారము బుద్ధినాశమునకు హేతువని స్పష్టమగుచున్నది. కావున జీవుడు ముక్తి పొందువరకు బుద్ధిసత్వము నశింపదనియు, అంతవరకు జీవాత్మతో దానికి సంబంధ ముండుననియు తెలియుచున్నది. కావున జీవునకు మోక్షసాధనాదుల నుపదేశించుశాస్త్రములు వ్యర్థములు కావు. (౩౦)

బుద్ధిసత్వము జీవాత్మకు మోక్షము సిద్ధించువరకు నశింప దనుట యుక్తము కాదు. అది జన్య మగుటవలన ప్రళయమున నశింపకతప్పదు గదా యన - సమాధానము :

పుంస్త్వాదివ త్త్వస్య సతోఽభివ్యక్తియోగాత్ ౨-౩-౩౧

అస్య=ఈ బుద్ధిసత్వము, సతః = ప్రళయమునందును సూక్ష్మరూపమున నుండుటవలన, పుంస్త్వాదివత్ = పుంస్త్వము, గ్రహణసామర్థ్యము, ఊహాపోహలు మున్నగునవి యౌవన మంకురింపగా నావిర్భవించునట్లు, అభివ్యక్తియోగాత్=ప్రళయానంతరమున ప్రకట మగుటవలన, బుద్ధిసత్వము జీవాత్మకు మోక్షము సిద్ధించువరకు నుండునని సూత్రార్థము.

బుద్ధిసత్వము నశించుటకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము నిమిత్తముగా పూర్వసూత్రమున వర్ణింపబడినది. ప్రళయము బుద్ధినాశనమునకు నిమిత్తము కాదు. ప్రళయమున బుద్ధిసత్వము కార్యసాధనక్షమము కాదు. సూక్ష్మరూపమున నట్లే యుండును. సుషుప్తిలో నున్నపుడు బుద్ధిసత్వము నశింపదు. కాని, అది యా సమయమున ఆత్మకు జ్ఞానసాధనముగా నుండదు. జాగ్రదవస్థలో కార్యసాధకమై వర్తించును. అట్లే ప్రళయమునందుకూడ బుద్ధిసత్వము పూర్ణముగ నశింపదు. ప్రళయమున ప్రాకృతికపదార్థములన్నియు స్వరూపమును విడిచి, సూక్ష్మరూపమున నుండును. అవి తమ

యునికిని పోగొట్టుకొనవు. కావున సర్గారంభమున మరల స్వస్వరూపమును బొంది బుద్ధిసత్త్వము జీవాత్మకు జ్ఞానసాధనముగ వర్తించు ననుటలో దోషము లేదు.

బాల్యమున పుంస్త్వము (స్త్రీయందు వీర్యసేచనశక్తి), విషయగ్రహణసామర్థ్యము మున్నగుగుణములన్నియు పురుషునం దుండియే యుండును. కాని యప్పు డవి కార్యరూపమున ప్రకటము కావు. యౌవనమున పుంస్త్వాదిగుణములు ప్రకటమగుట లోకవిదితము. పూర్వము లేనిది క్రొత్తగా నుద్భవింపదు కదా ! (३०)

జీవాత్మకంటె భిన్నముగ మరియొక బుద్ధిసత్త్వ మున్నదనుటకు ప్రమాణ మేమి ?

నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధి ప్రసంగోఽ
న్యతరనియమో వాఽన్యథా २-३-३२

అన్యథా = జీవాత్మకంటె వేరుగా బుద్ధిసత్త్వము నంగీకరింపనిపక్షమున, నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిప్రసంగః=బాహ్యవిషయము లెల్లపుడు నుపలబ్ధములగుటయో, ఉపలబ్ధములు కాకుండుటయో జరుగును. వా=లేక, అన్యతరనియమః=ఆ రెండింటిలో నొకటి నియమముగా నైన నేర్పడును.

బుద్ధిసత్త్వము వేరుగ నంగీకరింపనిపక్షమున జీవాత్మ అణుపరిమాణము కలది యని నిరూపింప నలవికాదు. జీవాత్మ శరీరమున నెక్కడో యొకప్రదేశమున గదా యుండును ; అప్పుడు బాహ్యపదార్థముల జ్ఞానమును గలిగింప సాధనము లైన నేత్రాది - ఇంద్రియములతో సంబంధము కలుగ నేరదు. అందువలన బాహ్యవస్తుజ్ఞానము కలుగ వీలుండదు. జీవుడు అణువుకాక విభుపరిమాణము కలవాడుగ నంగీకరించినపక్షమున నతనికి బాహ్యేంద్రియములయిన నేత్రాదులతో నెల్లపుడు సంబంధ ముండును.

కావున నెల్లపుడు సర్వేంద్రియములతో సర్వవస్తుజ్ఞానము కలుగుచుండ వలెను. లేక జీవునకు నిత్యము సర్వేంద్రియములతో సంబంధ ముండుట వలన నొకే సమయమున సర్వేంద్రియజ్ఞానము కలుగ కుండుటకు గాను, జ్ఞానము కలుగుటకు, కలుగకుండుటకు వీలగు 'ఉపలబ్ధి, అనుపలబ్ధి' అను ఉభయవిధస్వభావము జీవునకు గలదనియైనను నంగీకరింపవలెను. కాని లోకమున నొకే సమయమున జ్ఞానము కల్గుటయు, కలుగకుండుటయు నెన్నడును జూడము. ఒకేసమయమున నెల్ల ఇంద్రియములతో శబ్దస్పర్శ రూపరసగంధములజ్ఞానము కలుగుటకాని, కలుగకుండుటకాని యెక్కడను జూడము. ఒక్కనిమిషమున నొకయింద్రియముతో నొకవస్తువును తెలిసి కొందుము. ఆ క్షణముననే యా వస్తువును తెలిసికొనకుండుట యనునది జరుగనేరదు. తెలిసికొనుట, తెలిసికొనకుండుట (ఉపలబ్ధి, అనుపలబ్ధి) యనునవి పరస్పరవిరుద్ధములు. కావున ఒకేక్షణమున నట్లు జరుగనేరదు. అట్లుకాక, ఉపలబ్ధి కలుగుట - జ్ఞానము కలుగుటయే స్వభావ మందుమేని ఎల్లపుడు సర్వేంద్రియజ్ఞానము ఒకేక్షణమున కలుగవలసియుండును. లేక అనుపలబ్ధి - జ్ఞానము కలుగకుండుట యను నొకేవిధమగు స్వభావము జీవున కంగీకరింతుమేని, ఎల్లపుడు నే యింద్రియముతో నే వస్తుజ్ఞానమును కలుగకుండవలెను. కాని లోకమున వస్తువులజ్ఞానము క్రమముగ కలుగ టయు, క్రమముగ కలుగకుండుటయు జూచుచున్నాము. కావున నాత్మకు బాహ్యేంద్రియములకు మధ్య బుద్ధిసత్వము - మనస్సు - అనునది మరి యొకటి యా రెండింటికి సంబంధమును కల్పించునది యున్నదని యంగీక రింపకతప్పదు. బుద్ధిసత్వము నంగీకరించిన మీదట నిత్యోపలబ్ధి కాని, నిత్యానుపలబ్ధికాని కలుగునను దోషప్రసక్తి యుండదు. ఇంతేకాక యొకే క్షణమున సర్వేంద్రియజ్ఞానము కలుగవలసిన యగత్యము నుండదు. జీవా త్మతో సంబద్ధమైన బుద్ధిసత్వమే యింద్రియమూలమున ప్రవృత్తమై, యే విషయమున స కమగునో యా విషయజ్ఞానమే యా క్షణమున జీవునకు

కలుగును. జీవునకు మనస్సుతో సంబంధ మున్నట్లు ఉపనిషత్తులమూలము నను స్పష్టమగుచున్నది.

'అన్యత్రమనా అభూవం నాదర్శ మన్యత్రమనా అభూవం
నాశ్రౌష మితి, మనసా హ్యేవ పశ్యతి, మనసా శృణోతి'

బృ. ౧-౫-౩.

'నా మనస్సు మరియొకచోట నున్నది. అందువలన చూడలేదు. నా మనస్సు మరియొకయెడ నున్నది. అందువలన నేను వినలేదు.'

ఇట్లు ఆత్మకంటె భిన్నముగ మరియొక మనస్తత్వము - బుద్ధి సత్వము - ఉన్నదనుట నిశ్చిత మగుచున్నది. కావున ఆత్మ (జీవుడు) విభుపరిమాణము కలవాడు కాదు. అణుపరిమాణము కలవాడే. (౩౨)

షష్ఠాధికరణము

జీవాత్మ అణుపరిమాణము కలది యని నిరూపించి, యనంతరము అతడు 'కర్త' యని నిరూపించుచున్నాడు.

కర్తా శాస్త్రార్థవత్వాత్ ౨-౩-౩౩

శాస్త్రార్థవత్వాత్ = వేదాదిశాస్త్రములు ప్రామాణ్యము కలవగుట వలన, కర్తా=అణుపరిమాణము గల జీవాత్మ కర్త యని తెలియవలెను.

వేదాదిశాస్త్రములు జీవాత్మల నుద్దేశించి 'ఇది చేయుడు' 'ఇది చేయకుండుడు!' అని విధి నిషేధ పూర్వకముగ ధర్మముల నుపదేశించుచున్నవి.

'సుసమిద్ధాయ శోచిషే ఘృతం తీవ్రం జుహోతన,
అగ్నయే జాతవేదసే' ఋ. ౩-౮-౨౦.
'ఘృతముతో నగ్నిని వ్రేల్చుడు'
'కుర్వ న్నేవేహ కర్మాణి జిజీవిషే చ్ఛతగ్ం సమాః' యజు. ४०-౨.

'కర్మల నొనర్చుచునే నూరేండ్లు బ్రతుకగోరుము.'

'మంగలాచారయుక్తః స్యాత్ ప్రయతాత్మా జితేంద్రియః,
జపేచ్చ జుహుయాచ్చైవ నిత్య మగ్ని మతంద్రితః'

మను. ౪-౧౪౫.

'ఇంద్రియములను వశపరచుకొని, చిత్తమును స్వాధీనమునం దుంచుకొని సదాచారయుక్తుడు కావలెను. నిత్య మగ్నిహోత్రము చేయ వలెను. అలసతను విడిచి పరమాత్మని నామమును - ప్రణవమును జపింప వలెను' అను నిట్టివి శాస్త్రమునందు గల విధులు - విధానములు - చేయ దగిన పనులు.

'గాం మా హిగ్ంసీః' యజు. ౧౩-౪౩.

'గోవును హింసింపకుము'

'అక్షైర్ మా దీవ్యః' ఋగ్. ౮-౭-౫-౧౬.

'పాచికలతో జూదమాడకు'

'స్వాధ్యాయా న్మా ప్రమదితవ్యః' తై. ౧.౧౧.

'స్వాధ్యాయమును విడువకు'. మున్నగునవి శాస్త్రనిషేధములు - చేయగూడని పనులు.

జీవులకు కర్తృత్వము - కర్మలనుజేయుటకు స్వాతంత్ర్యము - లేని పక్షమున పైన జూపిన విధినిషేధములు వ్యర్థములగును. అందువలన శాస్త్రములకు ప్రామాణ్యము లేకుండును. కర్త నపేక్షింపక శాస్త్ర ముప దేశింపదు. జీవుడు కర్తకానిపక్షమున నత దనుష్ఠించిన కర్మఫలము నెట్లు పొందగలడు? కావున శాస్త్రప్రామాణ్యమువలన జీవుడు కర్త యని స్పష్ట మగుచున్నది. (౩౩)

ఈ విషయమున మరియొక హేతువు :

విహారోపదేశాత్ ౨-౩-౩४

(విహారః=కామచారః - ఇచ్ఛానువర్తనము.)

విహారోపదేశాత్=తన యిచ్ఛానుసారము వర్తించునని శాస్త్రమున నుపదేశించుటవలనను, జీవుడు కర్త యని సూత్రార్థము.

'స్వశరీరే యథా కామం పరివర్తతే' బృ. ౨-౧-౧౮.

'జీవుడు తన శరీరమునందు ఇష్టము వచ్చినట్లు వర్తించును.' అను నిట్టి యుపదేశములు జీవుడు కర్తయైననాదే చరితార్థములగును. కర్తకానివాడు స్వతంత్రుడుగా వర్తింపజాలడు. అందువలననే కర్తకు క్రియలో సాతంత్ర్య ముండునని పాణినిమహర్షి 'స్వతంత్రః కర్తా' అష్టా. ౧-४-५४. అని సూత్రించియున్నాడు. (౩४)

జీవుని కర్తృత్వమును సాధించుట కింకొక హేతువు :

ఉపాదానాత్ ౨-౩-౩५

ఉపాదానాత్ = ఉపాదానము - గ్రహణము - వలన జీవుడు కర్త యగుచున్నాడని సూత్రార్థము.

'తదేషాం ప్రాణానాం విజ్ఞానేన విజ్ఞాన మాదాయ య ఏషో ఽన్తర్ హృదయ ఆకాశ స్తస్మిన్ శేతే' బృ. ౨-౧-౧౭.

'జీవుడు బుద్ధిమూలమున నింద్రియముల విషయగ్రహణశక్తిని గ్రహించి హృదయాకాశమున శయనించును.' అను నీ వాక్యార్థమునుబట్టి జీవుడు కర్త గానిపక్షమున ఇంద్రియములకు గల విషయగ్రహణశక్తిని తాను గ్రహింపజాలడని బోధపడుచున్నది. కాబట్టి జీవుడు కర్తయే. (౩५)

మరియొక హేతువు :

వ్యపదేశాచ్చ క్రియాయాం న చేత్ నిర్దేశవిపర్యయః ౨-౩-౩౬

క్రియాయాం = లౌకికకర్మయందు కాని, వైదికకర్మయందు కాని, వ్యపదేశాత్=ఆత్మను కర్తగా నుపదేశించినందున, జీవాత్మ కర్తయే యగును. నచేత్ = అట్లుకానిచో నయినను - బుద్ధిని కర్తగా నుపదేశించుపక్షమున, నిర్దేశ విపర్యయః=విభక్తినిర్దేశమున వ్యతిక్రమము జరుగును.

'విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే, కర్మాణి తనుతేఽపి చ' తై. ౨-౫.

'విజ్ఞానం=జీవాత్మ, యజ్ఞం=వైదికకర్మను, కర్మాణిచ=లౌకికకర్మలను, తనుతే = విధిననుసరించి చేయును' అను నీవాక్యమునందు జీవాత్మ బోధకమగు విజ్ఞానపదము ప్రథమావిభక్తిలో ప్రయోగింపబడినది. అందువలన జీవాత్మ కర్మల నొనర్చుటలో కర్తయనియే బోధపడును. 'ఈ విజ్ఞాన పదము జీవుని బోధింపదు: బుద్ధిని బోధించును'. అని యందురేని, బుద్ధి సాధనము కావున నది బుద్ధిబోధక మగునెడల 'విజ్ఞానేన = విజ్ఞానముతో' అని తృతీయావిభక్తితో ప్రయోగింపవలసియుండెడిది. పూర్వసూత్రమున ప్రదర్శింపబడిన వాక్యమున నట్లే ప్రయోగింపబడినది.

'తదేషాం ప్రాణానాం విజ్ఞానేన విజ్ఞాన మాదాయ' బృ. ౨-౧-౧౭.

ఇందు 'విజ్ఞానేన=విజ్ఞానముతో - బుద్ధితో' అని తృతీయావిభక్తితో బుద్ధివాచకవిజ్ఞానపదము ప్రయోగింపబడినది. కాబట్టి ప్రథమాంతవిజ్ఞాన (విజ్ఞానం) పదము జీవాత్మబోధకమే కాని బుద్ధిబోధకము కాదు. కాగా జీవాత్మ కర్తయని సూత్రాభిప్రాయము. (౩౬)

జీవాత్మ కర్తయని నిర్ణయమైనది. ఆత్మకు గల కర్తృత్వము నిత్యమా? అనిత్యమా యని సంశయము కలుగును. 'ఆత్మకు గల జ్ఞాన మెట్లు నిత్యమో యట్లే కర్తృత్వమును నిత్యమగును.' అని ప్రాప్తింప - సమాధానము :

ఉపలబ్ధివదనియమః ౨-౩-౩౭

ఉపలబ్ధివత్ = జ్ఞానమువలె, అనియమః = కర్తృత్వము నిత్యమే యను నియమము లేదు.

ఆత్మకు జ్ఞానము స్వరూపము. అందువలన నది నిత్యమే యగును. అగ్నికి ఉష్ణము నిత్యము. కారణ మేమన: ఉష్ణము అగ్నికి స్వరూపము. జీవాత్మకు కర్తృత్వము స్వరూపము కాదు. అది బుద్ధిసత్వసంబంధముచే నేర్పడుచున్నది. కర్తృత్వమన కృతికి ఆశ్రయ మగును. కృతి ఇచ్ఛా జన్యమగు ప్రయత్నము. కూటస్థనిత్యమగు జీవాత్మ అట్టిప్రయత్నమునకు ఆశ్రయము కాదు. బుద్ధిసత్వముద్వారమున ప్రయత్నమున కాశ్రయ మగును కాని, స్వయముగ కాదు. జీవాత్మకు బుద్ధిసత్వముతో సంబంధ మున్నంతవరకు కర్తృత్వ ముండును. స్వరూపమగు జ్ఞానము జీవాత్మకు నిత్యము. కావున జ్ఞానమువలె కర్తృత్వము జీవునకు నియమముగా నిత్యము కానేరదని సూత్రాభిప్రాయము. (౩౭)

కృత్యాశ్రయత్వము కర్తృత్వ మగునెడల నది యనిత్య మగును. కాని, కర్తృత్వము క్రియాశక్తి యని యంగీకరించుపక్షమున నది జీవాత్మ యందు నిత్యముగా నుండునుగదా! యన - సమాధానము :

శక్తివిపర్యయాత్ ౨-౩-౩౮

శక్తివిపర్యయాత్ = క్రియాశక్తి వ్యతిక్రమమువలన, కర్తృత్వము ఉపలబ్ధివలె నిత్యమన వలనుపడదు.

క్రియాశక్తి యనినను, ప్రయత్న మనినను నొక్కటియే. ప్రయత్నింపక యెవరు నే కార్యమును జేయజాలరు. క్రియానిర్వహణము జరుగ కున్నను ప్రయత్న ముండునుకదా! అందురేని అప్పుడును క్రియాశక్తి నిత్యమన వలనుపడదు. ముక్తిలో క్రియాశక్తి యుండదు. ఆత్మ

యుండును. క్రియాశక్తియు నుండు నందురేని - అట కార్య ముండవలెను. కార్యమే వస్తుశక్తికి గ్రాహకము - తెలియజేయునది. ముక్తదశలో జీవాత్మ యే కార్యముం జేయదు, కావున నట క్రియాశక్తి యుండుననుటకు వీలు లేదు. ఆత్మకు స్వరూపమగు జ్ఞానము ముక్తియందు నుండును. కావున జీవాత్మకు గల స్వరూపజ్ఞానమువలె కర్తృత్వముకూడ నిత్య మనజనదని సూత్రాభిప్రాయము. (౩౮)

ఈ విషయమును నిరూపించుటకే మరియొక హేతువును సూత్రకారు డిచ్చుచున్నాడు.

సమాధ్యభావాచ్చ ౨-౩-౩౯

సమాధ్యభావాత్ చ = సమాధియందును కర్తృత్వ ముండనందున నది జ్ఞానమువలె నిత్య మన నొప్పదని సూత్రార్థము.

ముక్తి శాస్త్రమున వర్ణింపబడును. అది లోకసిద్ధము కాదు. అందువలన ముక్తియందు కర్తృత్వ ముండునో యుండదో తెలిసికొనుట దుర్ఘటము. కావున లోకసిద్ధమగు ప్రమాణమును సూత్రకారుడు ప్రదర్శించుచున్నాడు.

సమాధి చిత్తముయొక్క యవస్థావిశేషము. పరమవైరాగ్యమువలనను, దానివలన జనించిన సంస్కారమువలనను చిత్తవృత్తులు, సంస్కారములు నన్నియు నిరుద్ధము లగును - తొలగిపోవును. వృత్తులు నశించుటవలన స్వరూపమును గోలుపోయి చిత్తము ప్రకృతిలో లీనమగును. జీవు డప్పుడు స్వరూపస్థితుడై బ్రహ్మానందము ననుభవించును. ఇట్టిస్థితినే యోగులు సమాధి యందురు. ఈ సమాధియందు జీవునకు జ్ఞాన ముండు ననుటలో సందియ ముండదు. కాని, యపుడు కర్తృత్వ ముండదు. క్రియను గలిగించు క్రియాశక్తియు నుండదు. యోగుల కియ్యది ప్రత్య

షము. కావున కర్తృత్వము జ్ఞానమువలె నియమముగ నిత్యమనుట తప్పు దని సూత్రాభిప్రాయము. (३౯)

పై విషయమును లోకదృష్టాంతముతో నిరూపించుచున్నాడు.

యథా చ తక్షోభయథా   २-३-४०

యథాచ=ఏ విధముగ, తక్ష = తక్షకుడు - వడ్రంగి, ఉభయథా= ఉలి మున్నగు సాధనముల సంబంధముతో ఛేదనక్రియకు కర్తయు, వాని సంబంధము లేనపుడు అకర్తయు నగునో, అట్లే జీవాత్మయు బుద్ధిసంబంధ మున్నపుడు కర్తయు, బుద్ధిసంబంధము లేనపుడు అకర్తయు నగునని సూత్రార్థము.

వడ్రంగి తనయుపకరణములతో కొయ్యలను ఛేదించి. ఛేదన క్రియకు కర్త యగుటయు, నుపకరణములు లేనపుడు కర్త కాకుండుటయు లోకమున జూచుచున్నాము. జీవుడును బుద్ధిసత్వముతో సంబంధ మున్నంత వరకు లౌకికవైదికకర్మల నాచరించి కర్త యగుచున్నాడు. సమాధి, సుషుప్తి, మోక్షములందు బుద్ధిసంబంధము లేనందున అకర్తయు నగు చున్నాడు. వడ్రంగియు, జీవాత్మయు స్వరూపముతో కర్తలు కారనియు, సాధనసంపత్తితో సంబంధ మున్నపుడు కర్తలగుచున్నా రనియు, వాని సంబంధము లేనపుడు అకర్త లగుచున్నారనియు దృష్టాంత దార్ష్టాంతము లలో సామ్యము కనబడుచున్నది. కావున జీవాత్మకు కర్తృత్వము జ్ఞానమువలె నిత్యము కాదని స్పష్టమగుచున్నది. (४०)

సప్తమాధికరణము

ప్రపంచముతో సంబంధ మున్నంతవరకు లౌకికవైదికకర్మలకు జీవుడు కర్తయని స్థిరమైనది. శ. జీవుడు పరబ్రహ్మముచే ప్రేరితుడై లౌకిక వైదికకర్మల నాచరించునా? లేక ప్రేరితుడు కాకయే యాచరించునా? యని

సంశయము కలుగును. అట్టియెడ స్వయముగానే యాచరించునని పూర్వపక్షము. కాదు, పరమాత్మప్రేరితుడై యాచరించు నని సిద్ధాంతము.

కర్త స్వతంత్రుడని పూర్వమే చెప్పియుంటిమి. పరమేశ్వరప్రేరణచే జీవుడు కర్మల నాచరించుపక్షమున నతడు పరతంత్రు డగును. స్వతంత్రు డనజనదు. కావున జీవుడు కర్త యెట్లు కాగలడు? జీవుడు కర్తయేయని పూర్వసూత్రములందు ప్రతిపాదింపబడినది. మరియు జీవుని కర్మలలో ప్రవర్తింపజేయుటయే లక్షణముగా గల రాగద్వేషాదిదోషములు-ప్రేరకము లుండగా పరమేశ్వరప్రేరణ యేల ? రాగాదులచే ప్రయుక్తుడై సాధనసంపన్నుడైన జీవుడు తన కిష్టమైన కర్మగాని యనిష్టమైన కర్మగాని యాచరించుటకు బూనుకొనును. అట్టియెడ పరమేశ్వరప్రేరణను కల్పించుటయు తగదు. కృషికర్మ నొనర్చుటకు కృషీవలునకు వృషభాదు లపేక్షమాణము లగునట్లు జీవునకు కర్మల నొనర్చుటలో పరమేశ్వరప్రేరణ యపేక్షింపబడుట లోకమున జూడము. అప్రసిద్ధమగు కల్పన న్యాయ్యము కాదు. కావున జీవుడు కర్మల నొనర్చుటలో పరమేశ్వరప్రేరణ నపేక్షింపడనియే సిద్ధమగుచున్న దన - సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

పరాత్తు తచ్ఛ్రుతేః ౨-౩-౪౧

(పూర్వపక్షమును నిరాకరించుటకు సూత్రమున 'తు' చేర్చబడినది.)

శ్రుతేః=వేదాదివాక్యములవలన, తత్=కర్తృత్వము, పరాత్=పరమేశ్వరుని ప్రేరణవలన కలుగుచున్నది.

'య ఈశే అస్య ద్విపద శ్చతుష్పదః' ఋక్. ౮-౭-౩-౩.

'చరాచరాత్మకమగు నీ జగత్తునకు పరమేశ్వరుడు ఈశుడు. అతని యధీనమున నీజగ త్తుండును' అను నీ ఋగ్వాక్యమునుబట్టి ఈశు డీ జగత్తునకు నియంతయని తెలియుచున్నది. అట్టియెడ జీవుడు నియమ్యు డనుట నిశ్చితము. కావున జీవుడు సర్వథా స్వతంత్రుడు కాడు. జీవునికర్తృత్వము

కూడ నియంతయొక్క ప్రేరణతోనే సిద్ధించును. కాని స్వతః కాదు. అచేతనములగు సూర్యాదిపదార్థములుకూడ నియంతయగు పరమేశ్వరుని ప్రేరణ వలననే లోకాదులను నియమముగ ప్రకాశింపజేయుచున్నవి. అట్టియెడ జీవుడు నియంతృప్రేరణచే ప్రేరితుడై కర్మల నాచరించు ననుటలో చిత్రమేముండును? నియమ్యపదార్థముల స్వభావమే యది.

జీవుడు కర్మల నాచరించుటలో స్వతంత్రుడు కానిపక్షమున నతనికి కర్తృత్వమే యుండ దను నాక్షేపణ యుక్తము కాదు. కర్త స్వతంత్రు డనుట సత్యమే. స్వాతంత్ర్య మన నేమి? క్రియాచరణమున ప్రాధాన్యము. జీవుడు కర్మ నాచరించుటలో నప్రధాను డందుమేని యత డప్రధానుడై - యస్వతంత్రుడై - అకర్త యగును. పరమేశ్వరనియమితుడై - ప్రేరితుడై - కర్మ నాచరించినమాత్రమున జీవు డస్వతంత్రుడు కాడు. కర్మ నాచరించుటలో నతనికిగల ప్రాధాన్యమునకు లోటు కలుగదు. కావున కర్మల నాచరించుటలో జీవుడు స్వతంత్రుడే యగును. అతనికర్తృత్వమునకు భంగము కలుగదని భావము.

రాగద్వేషాదిదోషములు జీవుని కర్మలలో ప్రవర్తింపజేయునవి యుండగా పరమేశ్వరుని ప్రేరణను కల్పించుట వ్యర్థ మనుటయు సమంజసము కాదు. రాగాదులు కల్పితములు కావు. అవి క్లృప్తములే - పూర్వసిద్ధములే. అట్లే జగన్నియంతగా నీశ్వరుడును క్లృప్తమే; కాని, క్రొత్తగా కల్పింపబడుట లేదు. కల్పన తగదు కాని, సిద్ధవస్తువును కాదను టెట్లు? కృషికర్మకు వృషభాదు లపేక్షింపబడుట లోకమున ప్రసిద్ధమైనట్లు పరమాత్మప్రేరణ జీవునికర్మాచరణమున అపేక్షమాణ మగుట ప్రసిద్ధము కాదు; కావున నది తగదనుటయు నుపయుక్తము కాదు. పరమేశ్వరప్రేరణ శాస్త్రములలో ప్రసిద్ధమై యున్నది. కాబట్టి పరమేశ్వరునిచే ప్రేరితుడై జీవుడు కర్మల నాచరించును. స్వయముగ నాచరింప డనుట యుక్తమే.

జీవుడు పరమేశ్వరుని ప్రేరణచే కర్మల నాచరించునెడల విధి నిషేధశాస్త్రము వ్యర్థమగును. పరప్రేరితుడై నడుపబడు జీవునకు విధి నిషేధము లెట్లుపయోగించును? విహితకర్మలలో ప్రవర్తింపజేయుట విధి శాస్త్రమునకు, నిషిద్ధకర్మనుండి నివర్తింపజేయుట నిషిద్ధశాస్త్రమునకును ప్రయోజనము. పరబ్రహ్మప్రేరితుడై జీవుడు ప్రవర్తించునపుడు శాస్త్ర ప్రయోజనము సిద్ధింపజాలదు.

మరియును జగద్వైచిత్ర్యముకూడ అనుపపన్న మగును. రాగాది దోషములచే బ్రవర్తమానుడై జీవుడు పుణ్యాపుణ్యకర్మల నొనరించుచు పుణ్యాపాపముల సంచయ మొనర్చును. తన్మూలముగ సృష్టింపబడుటచే జగత్తునందు వైచిత్ర్య మేర్పడుట యుక్తియుక్తమగును. అట్లు కాక పరమేశ్వరప్రేరణచే జీవులు కర్మలలో బ్రవర్తించునెడల పుణ్యకర్మలయందే ప్రవర్తింతురు. పాపముల నాచరింపరు. నాడు నానావిధసుఖదుఃఖములతో గూడిన యీ జగద్వైచిత్ర్య మెట్లు కలుగును? రాగద్వేషాదులు లేని పరమేశ్వరుడు జీవులను పాపకర్మలలో ప్రవర్తింప నెట్లు ప్రేరేపించును? అట్లు ప్రేరణచేయు నందుమేని పరమేశ్వరునియందు రాగద్వేషపక్షపాతాది దోషము లున్నట్లు బోధపడును. అయ్యది సమ్మతము కాదు. కావున పరబ్రహ్మప్రేరణతో జీవుడు పుణ్యాపుణ్యకర్మల నొనరించుననుట పొసగదన- సమాధానము :

కృతప్రయత్నాపేక్ష స్తు విహితప్రతిషిద్ధా వైయర్థ్యాదిభ్యః ౨-౩-౪౨

విహితప్రతిషిద్ధా వైయర్థ్యాదిభ్యః=విధినిషేధశాస్త్రామాణ్యము,జగద్వైచిత్ర్యము మున్నగు హేతువులవలన, కృతప్రయత్నాపేక్షః=విహితకర్మలందును, నిషిద్ధకర్మలందును జీవు డొనర్చిన ప్రయత్నము నపేక్షించి పరమేశ్వరుడు ప్రేరణచేయును.

రాగాదిదోషప్రయుక్తుడై జీవుడు లౌకికకర్మను గాని, వైదికకర్మను గాని చేయనుద్యమించినపుడు - ప్రయత్నించినపుడు - హృదయమున నున్న పరమేశ్వరుడు 'నీవు చేయబోవు కార్యము చేయదగిన దనియో, లేక చేయదగని దనియో' కరుణతో పలుమారు బోధించును. ఇయ్యదియే భగవత్ప్రేరణ యనబడును. ఇది యెల్లరకు ననుభవసిద్ధము. ఎల్లరచే సామాన్యముగ ననుభవింపజేయబడు నీ యీశ్వరప్రేరణ బలవంతముగ నొకనిని సత్కార్యమునందు ప్రవర్తింపజేయదు. మరియొకనిని దుష్కార్యమునుండి నివర్తింపజేయదు. అట్లు చేసిన, కర్మల నొనర్ప ప్రయత్నించు జీవుని స్వాతంత్ర్యమునకు భంగము వాటిల్లును. భగవత్ప్రేరణ కేవలము తన యిష్టమును సూచించును.

ఈ యర్థమునే మనువు సూచించియున్నాడు.

'యమో వైవస్వతో దేవో య స్తవైష హృది స్థితః
తేన చే దవివాద స్తే, మా గంగాం మా కురూన్ గమః.'
మ. ८-९२.

'నీవుచేయదలచినకార్యము నీ హృదయస్థిత దయామయుడు, నియంతయు నగు దేవునిచే నంగీకరింపబడినచో నది కర్తవ్యమనియు, అంగీకరింపబడనియెడల నకర్తవ్య మనియు నెంచుము.'

లోకమున రాజుచే నియమ్యమయిన ప్రజ స్వతంత్రముగ స్వస్వకర్మలందు ప్రవర్తించి రాజనియమముల ననుసరించి సుఖదుఃఖముల నందుచుండును. అట్లే పరమాత్మనియమ్యు డయిన జీవుడును పరమాత్మప్రేరితుడయ్యు స్వతంత్రుడై లౌకికవైదికకర్మల ననుష్ఠించి యా యా కర్మఫలములను సుఖదుఃఖరూపమున ననుభవించును. భగవత్ప్రేరణ జీవుని స్వాతంత్ర్యము నడ్డగింపదు. జీవుడు కర్మానుష్ఠానమున స్వతంత్రుడై ఫలానుభవమున పరతంత్రు డగుచున్నాడు, అందువలన విధినిషేధశాస్త్రము

వ్యర్థము కాదు. జగద్వైచిత్ర్యమును ఉపపన్నమే యగును. మరియు భగవంతునియందు పక్షపాతాదిదోషములును వాటిల్లవు. ఈ దోషము లన్నియు కర్మానుష్ఠానములో జీవుడు పరతంత్రు డైనపుడు మాత్రమే సంభవించును.

'యో మారయతి, ప్రాణయతి యస్మాత్
ప్రాణంతి భువనాని విశ్వా' అథ. ౧౩-౩-౩-౩.

'చరాచరాత్మకమగు సమస్తజగత్తుయొక్క సృష్టిప్రళయములు పరమేశ్వరాధీనములు' అని మంత్రాభిప్రాయము.

'ఏష హ్యేవ సాధుకర్మ కారయతి, తం యమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నినీషతే,
ఏష హ్యేవాసాధు కర్మ కారయతి తం య మధో నినీషతే' కౌ. ౩-౮.

'ఎవడు పరమేశ్వరునిప్రేరణానుకూలముగ కర్మల ననుష్ఠించునో వా డూర్ధ్వలోకములను బొందును. ఎవడు ప్రేరణకు విరుద్ధముగ నసాధు కర్మల ననుష్ఠించునో వా డధోలోకమును బొందును'. అను నిట్టి యుపనిషద్వాక్యములు భగవంతుని నిగ్రహానుగ్రహములు కర్మల ననుసరించి లభించునని తెలుపుచున్నవి. ఇందువలన జీవుడు కర్మల ననుసరించుటలో స్వతంత్రు డనియు, ఫలముల ననుభవించుటలో పరతంత్రు డనియు స్పష్టమగుచున్నది. అంతేకాని జీవునికర్మానుష్ఠాన స్వాతంత్ర్యమున కెట్టి హానియు కలుగదు.

జీవునిప్రయత్నము నపేక్షించి పరమేశ్వరుని ప్రేరణ యుండుననియు, ఆ ప్రేరణ పరమాత్మనిమతప్రకాశకమే కాని మరియొండు కాదనియు నెట్లు తెలియు నందురేని, విధినిషేధశాస్త్రము ప్రమాణ మగుటయే ఇందులకు నిదర్శనము. పరమేశ్వరునిప్రేరణ స్వమతప్రకాశకము కాక జీవునికర్మానుష్ఠానములో నతనిస్వాతంత్ర్యమునకు భంగము కల్గించున దగునెడల విధినిషేధశాస్త్రము వ్యర్థము - అప్రమాణము - కావలసివచ్చును. ఇంతేకాక జగద్వైచిత్ర్యాదులును సిద్ధింపవు.

'తత్సవితుర్వరేణ్యం, భర్గో దేవస్య ధీమహి
ధియో యో నః ప్రచోదయాత్' ఋక్.

భక్తుడు నిత్యము ప్రాతఃసాయంసమయములందు గాయత్రీ మంత్రముతో భగవంతునియనుగ్రహమునే ప్రార్థించును; కాని, నిరంకుశముగ భగవంతుడు తనను సుకర్మలలో ప్రవర్తింపజేయునుగాక ! యని ప్రార్థింపడు. జీవుడు శుద్ధహృదయుడై యార్తచిత్తవృత్తితో ప్రాతఃసాయంసమయములందు భగవంతుని ప్రార్థించిన నతడు అనుగ్రహించును. ఆ దయాలుని అనుగ్రహమువలన దురితములు దూరములగును.

"విశ్వాని దేవ ! సవిత ర్దురితాని పరాసువ
యద్భద్రం త న్న ఆసువ." ఋ. ४-४-२३-३.

'దేవ ! దురితములను దూర మొనర్చి భద్రమును చేకూర్చుము.' అని ప్రార్థించి పాపకర్మల ననుష్ఠింపక పరమేశ్వరునిప్రేరణచే నిత్యము శుభకర్మలలో రుచిగలవాడై వాని నాచరించును. అందువలన బుద్ధి నిర్మల మగును. ప్రార్థన మానసికకర్మ. అందు జీవుడు పరమేశ్వరునిచే నియమింపదగిన వాడై నను నత డా ప్రార్థనను చేయవచ్చును - చేయక మిన్నకుండవచ్చును. పరమేశ్వరప్రేరణ అతనిని నిర్బంధింపదు. పరమేశ్వరుడు తనమతమునుమాత్రము ప్రకటించును. కర్మానుష్ఠానసమయమున నిట్టి ప్రేరణ తప్పక కలుగును. కావున జీవుడు కర్మానుష్ఠానమున స్వతంత్రు డయ్యు పరాయత్తుడే యనుట దోషము కాదు. (४२)

అష్టమాధికరణము

అట్టియెడ పరమేశ్వరునకు జీవునకుగల సంబంధమేమో చెప్పవలసియున్నది. లేకున్న జీవుడు పరమేశ్వరాయత్తుడై కర్మల నాచరించు ననుట యుక్తము కాదు.

అంశో నానావ్యపదేశా దన్యథా చాపి
దాశకితవాదిత్వ మధీయత ఏకే ౨-౩-४౩

(ఈ సూత్రమున, దాశశబ్దము స్త్రీసామాన్యమును, కితవశబ్దము పురుషసామాన్యమును దెలుపును.)

నానావ్యపదేశాత్ = భిన్నముగ నుపదేశించినందువలన, అంశః = జీవాత్మ బ్రహ్మమునకు అంశము. అన్యథాపి చ = అన్యవిధముగను - అభిన్నముగ నుపదేశించినందువలనను, దాశ, కితవాదిత్వం = స్త్రీపురుషాది భావమును, ఏకే = శ్వేతాశ్వతరులు, బ్రహ్మమునకు, అధీయతే = చదువుదురు.

లోకమున పితాపుత్రులమధ్య అంశఅంశిభావము చూడబడుచున్నది. అంశము పుత్రుడు - అంశి పిత. అట్లే జీవబ్రహ్మములకు గల సంబంధము శాస్త్రమువలన దెలియనగును.

'త్వం హి నః పితా వసో।' ఋ. ౬-౭-౨౧-౧౧.

'యో నః పితా జనితా యో విధాతా' ఋ. ౮-౩-౧౭-౩.

ఈ ఋగ్వాక్యములు జీవులకు పరమేశ్వరుడు పిత యని బోధించుచున్నవి. పరమేశ్వరుడు జీవులకు తండ్రివంటివా డని భావము. పితాపుత్రుల కెట్టి సంబంధము లోకమున జూచుచున్నామో యట్టిసంబంధమే జీవేశ్వరులకు గలదని సూత్రాభిప్రాయము. ఇట్లే నియమ్యనియామక భావము, ఈశిత్రీశితవ్య భావము, స్వస్వామిభావసంబంధము తెలియనగును. ఈ సంబంధము లన్నియు సమానములే. పుత్రుడు తండ్రి సొత్తు - స్వత్వము. అట్లే తండ్రి పుత్రునకు స్వామి. తండ్రి పుత్రుని నియమించును. పుత్రుడు తండ్రిచే నియమింపబడును (నియమ్యుడు). పుత్రునకు తండ్రి ఈశిత (శాసకుడు). తండ్రికి పుత్రుడు ఈశితవ్యుడు (శాసింపదగినవాడు).

జీవేశ్వరులకు గల అంశాంశిభావసంబంధముకూడ నిట్టిదియే. అంశ మన భాగమని సామాన్యార్థము. భాగము, ఖండము, ఏకదేశము నను నీపదములన్నియు నొకేయర్థమును దెలుపును. అందువలన జీవుడు బ్రహ్మములో నొకభాగము - ఖండము - అని యెంచరాదు. బ్రహ్మము అఖండము. అందు ఖండములు - భాగములు లేవు. భాగములు చేయబడవు. అఖండము కావున బ్రహ్మము ఖండింప ననువుకాదు. అంశమన సముదాయములో నొకటి యనియు చెప్పవచ్చును. అనేకజీవసముదాయము ఈశ్వరుడు కాదు. అట్లగునెడల జీవగతసుఖదుఃఖాదు లన్నియు నీశ్వరునకు నున్నవని యెంచవలసివచ్చును. అంశ మన ఆరంభకము అనియు చెప్పుదురు. జీవుడు పరమేశ్వరునకు ఆరంభకము కాదు. ఆరంభకము - కారణము - ఆది యని యర్థము. పరమేశ్వరునకు ఆదిలేదు. ఇక అంశ మన నేమి? సజాతీయమై యొకప్పుడు అవిభక్తముగా నుండుట అంశ మనబడును. జీవుడు చైతన్యముకలవాడైనందున ఈశ్వరునకు సజాతీయుడు. జీవేశ్వరు లిరువురు చేతనములు. కావున జీవేశ్వరులు సజాతీయులు. ప్రళయకాలమున జీవుడు ఈశ్వరునియందు అవిభక్తముగ నుండును. ఈశ్వరుడు వ్యాపకుడు. జీవుడు వ్యాప్యము. వ్యాప్యమే వ్యాపకమును విడిచి దూరముగ నుండ ననువు కాదు. ఇట్టి స్థితినే అంశాంశిభావసంబంధము బోధించును. లోకమున పితాపుత్రులకు గల అంశాంశిసంబంధము కూడ నిట్టిదియే కదా! పుత్రుడు మాతృగర్భమున జేరుటకు పూర్వము తండ్రితో నవిభక్తుడై యుండును. తదుపరి మాతృగర్భమున జేరి వేరుగ వ్యవహరింపబడును.

పితాపుత్రులకు గల యీ యంశాంశిభావము జీవేశ్వరుల కున్నదని యెట్లు దెలియ నందురేని, ఉపనిషద్వాక్యప్రమాణములవలన దెలియునని చెప్పుదుము. వాక్యప్రమాణములవలన జీవుడు బ్రహ్మమునకంటె భిన్నుడనియు, అభిన్నుడనియు దెలియుచున్నది.

"ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా
సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే
తయో రన్యః పిప్పలం స్వాద్వ
త్త్యనశ్నన్ అన్యో అభిచాకశీతి" ముం. ౩-౧-౧.

'యస్మిన్ సర్వాణి భూతా న్యాత్మై వాభూ ద్విజానతః'

ఈశా. ౭.

ఈవాక్యములలో జీవేశ్వరులు భిన్నులనియు, అభిన్నులనియు స్పష్ట ముగా తెలియుచున్నది. ఇంతేకాక శ్వేతాశ్వతరులు శ్వేతాశ్వతరశాఖను అధ్యయనము చేయువారు - ఈ భేదాభేదభావమును బలపరుచుచు నిట్లు చదువుదురు.

"త్వం స్త్రీ, త్వం పుమా నసి, త్వం కుమార ఉత వా కుమారీ,
త్వం జీర్ణో దండేన వంచసి, త్వం జాతో భవసి విశ్వతోముఖః"
శ్వే. ౪-౩.

ఇట్టి యుపదేశములవలన జీవబ్రహ్మలకు గల అంశాంశిభావ సంబంధము సువ్యక్తమగును. (౪౩)

ఈ విషయముననే మరియొక హేతువు :

మంత్రవర్ణా చ్చ ౨-౩-౪౪

చ = మరియు, మంత్రవర్ణాత్ = వేదమంత్రములవలనను, జీవుడు బ్రహ్మమున కంశ మని తెలియుచున్నది.

'ఏతావా నస్య మహిమా, ఽతో జ్యాయాం శ్చ పూరుషః,
పాదో ఽస్య విశ్వా భూతాని, త్రిపా దస్యామృతం దివి'
ఋ. ౮-౪-౧౭-౩

'చరాచరాత్మకమగు నీజగత్తంతయు పరమేశ్వరున కొకపాదము-అంశము. పాదము, భాగము ఏకార్థకములు.

నిరంశము - అంశరహితమైన బ్రహ్మమునందు అంశవ్యవహారము ముఖ్యార్థమును దెలుపదు. గౌణార్థమును మాత్రమే తెలుపును. బ్రహ్మమునకు జీవుడు అంశమువంటివాడే కాని, వాస్తవమున అంశము కాదు, అని భావము. (౪౪)

అపి చ స్మర్యతే ౨-౩-౪౫

అట్లే 'స్మృతులలోను చెప్పబడినది' అని సూత్రాభిప్రాయము.

'మమైవాంశః జీవలోకే జీవభూతః సనాతనః' గీ. ౧౫-౭.

ఈ భగవద్గీతాశ్లోకమునందు 'జీవుడు పరమేశ్వరుని అంశము' అని స్పష్టముగ వర్ణింపబడినది. కావున జీవేశ్వరులకు మధ్య అంశాంశిభావ సంబంధ మున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. (౪౫)

జీవేశ్వరులకు అంశాంశి సంబంధ మంగీకరింతుమేని అంశమగు జీవునకు గల క్లేశాదులు ఈశ్వరునకును సంభవించునుగదా ! యన - సమాధానము:

ప్రకాశాదివ న్నైవం పరః ౨-౩-౪౬

ఏవం = జీవుడు క్లేశకర్మాదులతో కూడుకొనునట్లు, పరః = పరబ్రహ్మ పరమేశ్వరుడు, న = క్లేశాదులతో సంబద్ధుడు కాడు. ప్రకాశాదివత్ = సూర్యాదులవలె. ఆదిపదముచే అగ్ని, ఆకాశము, వాయువు గ్రహింపనగును.

సూర్యుడు అంశి, చక్షువు అంశము. ఆకాశము అంశి, శ్రోత్రము అంశము. వాయువు అంశి, త్వగింద్రియము అంశము. చక్షురాదులు గాయపడి చెడిపోయినను సూర్యాదులకు ఏమియు హానికలుగదు. చక్షురాదు

లకు వాటిల్లు దోషములు సూర్యాదుల నంటవని భావము. అట్లే అంశ మైన జీవునకుగల క్లేశాదులు అంశియైన పరమేశ్వరున కంటవని సూత్రాభి ప్రాయము. (౪౬)

ఇందులకు ప్రమాణ మేమన :

స్మరన్తి చ ౨-౩-౪౭

జీవగుణదోషములు పరమేశ్వరున కంటవని యోగులు చెప్పుదురు. ఇట్లే ఉపనిషత్తులలోను చెప్పటడియున్నది.

'క్లేశకర్మవిపాకాశయై రపరామృష్టః పురుషవిశేష ఈశ్వరః'

యో. ౧-౨౪.

'క్లేశకర్మవిపాకాశయములతో సంబద్ధము కాని విశేషపురుషుడు ఈశ్వరుడు' అని యోగులు ఈశ్వరునకు లక్షణము చెప్పియున్నారు.

ఇట్లే యుపనిషత్తులలోను

"సూర్యో యథా సర్వలోకస్య చక్షుర్
న లిప్యతే చాక్షుషై ర్బాహ్యదోషైః
ఏక స్తథా సర్వభూతాంతరాత్మా
న లిప్యతే లోకదుఃఖేన బాహ్యః" కఠ. ౫-౧౧.

'సర్వలోకమునకు నేత్రమగు సూర్యుడు లోకుల నేత్రదోషము లతో లిప్తుడు కాడు. అట్లే సర్వభూతాంతరాత్ముడగు పరమేశ్వరుడుకూడ ప్రాణులదుఃఖములతో లిప్తుడుకాక స్వస్వరూపముతోనే భాసిల్లుచుండును.

కావున జీవేశ్వరులకు అంశాంశిభావసంబంధ మున్నను జీవులసుఖ దుఃఖములతో పరమేశ్వరున కెట్టి సంబంధమును నుండదు. (౪౭)

జీవుడు పరమాత్మునియంశమని యంగీకరించితిమి. అంశమునకు

అంశిసారూప్య ముండును. అట్టియెడ పరమేశ్వరునికి లేని విధినిషేధములు జీవుని కేల ? అన :

అనుజ్ఞాపరిహారౌ దేహసంబంధాత్
జ్యోతిరాదివత్ ౨-౩-౪౮

అనుజ్ఞాపరిహారౌ = విధి నిషేధములు, దేహసంబంధాత్ = జీవునకు దేహముతో సంబంధ ముండుటవలన, శాస్త్రమున జెప్పబడినవి. జ్యోతిరాదివత్ = అగ్ని, జలము మున్నగునవి యిందుల కుదాహరణములు.

'స్వాధ్యాయో అధ్యేతవ్యః' శత. ౨-౨-౨-౧౮.

'అగ్నిహోత్రం జుహుయాత్' శ. ౨-౨-౨-౧౮.

'గాం మా హిగ్ంసీః' య. ౧౩-౪౩.

'అవిం మా హిగ్ంసీః' య. ౧౩-౪౪

'వేదమును చదువుము' 'అగ్నిహోత్రము నొనర్చుము' అను నిట్టి విధులు, 'గోవును హింసింపకు.' 'గొఱ్ఱెను హింసింపకు' అను నిట్టి నిషేధములు జీవునకు దేహసంబంధ ముండుటవలన శాస్త్రమునందు జూచుచున్నాము. అగ్నిజలాదులవిషయమునను దేశసంబంధమునుబట్టి విధినిషేధములు గలుగుచున్నవి. సద్గృహస్థుని యింటినుండి నిప్పు తెచ్చుకొనుము; స్మశానమునుండి తెచ్చికొనవద్దు. అట్లే ప్రవహించుచున్న నదులనుండి నీటిని గ్రహింపుము. ప్రవహింపక కలుషితములై యుండు తటాకాదులనుండి నీటిని గ్రహింపకుము. అని అగ్నికి, నీటికి ప్రదేశ సంబంధమునుబట్టి లోకమున విధినిషేధములు చూచుచున్నాము. అట్లే జీవుడు పరమాత్మనుబోలి యానందవ్యతిరేక (- సత్తా, జ్ఞానాది), గుణములలో సమానతగలవాడైనను నతనికి దేహసంబంధ ముండుటవలన 'ఇది చేయుము, 'ఇది చేయకుము' అని విధినిషేధములు గలుగుచున్నవని సూత్రాభిప్రాయము. (౪౮)

దేహసంబంధముగల జీవుడు, దేహసంబంధ మెన్నడు (కాల త్రయమునందును) లేని బ్రహ్మకు అంశమని యెట్లు చెప్పనగు, నన :

అసంతతే శ్చావ్యతికరః ౨-౩-౪౯

అసంతతేః =(సంతతి = వికారము) అవికారి యగుటవలన, అవ్యతికరః = వికారహేతు సంబంధము లేని జీవుడు బ్రహ్మకు అంశ మనుట దోషము కాదు.

జీవునకు దేహసంబంధ ముండుట సత్యమే. అయినను ఆ సంబంధము జీవునియందు వికారమును గలిగింపదు. అతడు అవికారి - కూటస్థ నిత్యుడు. జీవునకు దేహసంబంధము నైమిత్తికము. స్వాభావికము కాదు. అది మిథ్యాజ్ఞానమువలన కలుగును. జీవునకు ప్రకృతికార్యములైన బుద్ధి మున్నగు ప్రాకృతిక పదార్థములతో సంబంధము మిథ్యాజ్ఞానపూర్వకముగ కలుగును. పరమేశ్వరున కట్టి సంబంధ ముండదు. అందువలన జీవుడు మిథ్యాజ్ఞానమువలన శరీరముతో సంబద్ధుడై సుఖదుఃఖములకు లోనగు చున్నాడు. కాని, స్వరూపముతో నిర్వికారి యగుటవలన జీవేశ్వరులలో నంశాంశిభావము చెప్పబడినది. కావున దోషములేదని సూత్రాభిప్రాయము. (౪౯)

దేహసంబంధ మున్నను జీవుడు నిర్వికారి యను టెట్లు పొసగును? అతనికి సుఖదుఃఖాదులు గలుగుచున్నవికదా! అన :

ఆభాస ఏవ చ ౨-౩-౫౦

'దేహసంబంధమువలన గలుగు సుఖదుఃఖాదిరూపమగు వికారము జీవునకు వికారాభాసమే కాని వికారము కాదు' అని సూత్రార్థము.

సుఖదుఃఖాదులన్నియు బుద్ధికి చెందినవై యున్నవి. ఇవి యన్నియు బుద్ధియందు భాసించును. బుద్ధితాదాత్మ్యమునుబొందిన జీవుని కివి యుపలబ్ధము లగును. ఈతాదాత్మ్యప్రభావమువలననే జీవునకు సుఖ దుఃఖాదు లేర్పడుచున్నవని భావము. కావున నవి జీవునకు స్వాభావి కములు కావు. అందువలన ఆభాసమాత్రముగ శాస్త్రమున జెప్పబడినవి. కాగా,జీవబ్రహ్మలకు గల అంశాంశిభావసంబంధము దూషితముకాదు.(౫౦)

నవమాధికరణము

జీవుడు అణుస్వరూపము కలవాడని నిర్ణయించి యతనికి విభుత్వము లేదని చెప్ప సూత్రము నారంభించుచున్నాడు.

అదృష్టానియమాత్ ౨-౩-౫౧

అదృష్టానియమాత్=అదృష్టములో నియమము లేనందున జీవుడు విభువు కాడు; అణువే.

జీవులు అనేకులు. కావున జీవులెల్లరు వ్యాపకులని యంగీకరింతుమేని, అదృష్టమున నియమ ముండనందున జీవులకు గలుగు సుఖదుఃఖములకు వ్యవస్థ యేర్పడదు. జీవులకుగలుగు సుఖదుఃఖములకు కారణము అదృష్టము. కారణములో నియమము లేకున్న కార్యములోను నియమ ముండదు. సుఖదుఃఖములు జీవులకు ఆకస్మికములు - కారణములేక యేర్పడునవి - కావు. జీవులు వ్యాపకులు అని యందుమేని సర్వజీవాదృష్టములతో సర్వజీవులకు సంబంధ ముండును. కావున సుఖదుఃఖములకు వ్యవస్థ యుండదు. ఎల్లరు ఒకేసమయమున దుఃఖితులు కావలసియుండును. కావున జీవులు అణువులే కాని విభువులు కారు. (౫౧)

అభిసంధ్యాదిష్వపి చైవమ్ ౨-౩-౫౨

'అభిసంధిః = రాగద్వేషాదులతోకూడిన సంకల్పము'. సంకల్పము-ప్రయత్నము మున్నగువానివలన అదృష్టమున నియమ మేర్పరుప వీలగును. అందువలన సుఖదుఃఖములలో వ్యవస్థ యేర్పడు ననుటకును వలను పడదు.

ఆత్మలన్నియు వ్యాపకములని యంగీకరించుటవలన నదృష్టముతో నెల్లయాత్మలకు సాన్నిధ్య ముండును. అప్పుడు 'ఈ యదృష్ట మీ యాత్మకు చెందినది. దీనికి చెందినది కాదు' అని నిర్ణయింప వీలుండదు. అట్లే

యదృష్టమునకు కారణములయిన సంకల్పప్రయత్నాదులు కూడ నన్ని యాత్మలతోను సంబద్ధములై అదృష్టమును నియమింప సమర్థములు కానే రవు. కావున ఆత్మలు విభువులని యంగీకరించిన సుఖదుఃఖవ్యవస్థ యేర్పడనేరదని భావము. (౫-౨)

ప్రదేశా దితిచే న్నాంతర్భావాత్ ౨-౩-౫౩

ప్రదేశాత్ ఇతి చేత్=శరీరదేశ సంబంధమువలన సుఖదుఃఖనియమ మేర్పడగల దందుమేని, అంతర్భావాత్ = జీవులెల్లరు నెల్లదేహములందు నుండుటచే, న=సుఖదుఃఖవ్యవస్థ ఏర్పడనేరదు.

'సంకల్పము (అభిసంధి), ప్రయత్నము మున్నగునవి మనః సంయోగమువలన గలుగును. ఆ మనఃసంయోగము ఆత్మతో శరీరము నందే యుండును. ఆ శరీరముకూడ నొక్కొక్క జీవాత్మ కొక్కొక్కటి చొప్పున వేరువేరుగ నుండును. అందువలన సంకల్పాదులు, తన్మూలమున నేర్పడు నదృష్టములు శరీరభేదముచే నియతములగును. సుఖదుఃఖములలో వ్యవస్థ యేర్పడగలదు'. కావున జీవులు అణువులు కారు; విభువులే అందు రేని - అదియును సమంజసము కాదు. కారణమేమన : జీవులు వ్యాపకము లైనపుడు ఎల్లశరీరదేశములం దున్న యెల్లమనస్సులతో వానికి సంబంధ ముండుటలో నాటంక మేమి యుండును? ఎల్లజీవులతోను మనఃసంయోగ ముండుపక్షమున సంకల్పాదులలో నియమ మేర్పడ వలనుపడదు. 'ఒకా నొక సంకల్ప మొకానొక యాత్మదే కాని, మరియొకయాత్మకు చెందినది కాదు'. అని నియమింప నేరితరము? కావున సుఖదుఃఖవ్యవస్థ యేర్పడ జాలదు. అందువలన జీవులు విభువులు కారు. అణువులేయని నిశ్చిత మగు చున్నది. (౫౩)

వేదాంత దర్శన - అంబా వ్యాఖ్యానమున
ద్వితీయాధ్యాయమునందు తృతీయపాదము
సమాప్తము.

ద్వితీయాధ్యాయము

చతుర్థపాదము

ప్రథమాధికరణము

తృతీయపాదమున నాకాశాదిపదార్థముల యుత్పత్తివిషయమున గల వాక్యప్రమాణములలోని విరోధము పరిష్కరింపబడినది. ఈ పాదమున నింద్రియముల విషయమున గల వాక్యప్రమాణములయందలి వైరుధ్యము పరిహరింపబడును. ఇంద్రియములు జీవునకు ఉపకరణములు. ఇంతకు పూర్వము జీవునిగూర్చి విచారించియుంటిమి. అతనియుపకరణము లయిన ఇంద్రియముల నిట విచారించుట యుక్తమే యగును.

తథా ప్రాణాః — ౨-౪-౧

(ఈ సూత్రమున గల ప్రాణశబ్దము ఇంద్రియ వాచకము.)

తథా=ఆకాశాది మహాభూతములు బ్రహ్మమువలన నుత్పన్నము లయినట్లు, ప్రాణాః=ఇంద్రియములుకూడ నుత్పన్నములైనవి.

ఆకాశాదిభూతపంచకమువలె ఇంద్రియములు పుట్టుచున్నవా? లేక జీవాత్మవలె పుట్టుక లేనివై యున్నవా? యని సంశయము కలుగుచున్నది. పుట్టుకలేనివి యని పూర్వపక్షము. పుట్టుకగలవియే యని సిద్ధాంతము.

'తస్మాద్వా ఏతస్మా దాత్మన ఆకాశః సంభూతః' తై. ౨-౧.

అను నీ యుపనిషద్వాక్యమున నాకాశాదిభూతములు పుట్టినట్లు వర్ణింపబడినది. కాని, ఇంద్రియము లుత్పన్నము లైనట్లు చెప్పబడలేదు. కావున నింద్రియములు పుట్టుక గలవి యనుట యుక్తము కాదు; అని పూర్వపక్షము.

'తస్మాద్వా ఏతస్మా దాత్మన ఆకాశః సంభూతః' అను తైత్తిరీయ

వాక్యమున నింద్రియము లుత్పన్నములైనట్లు వర్ణింపకుండుట సత్యమే: కాని, యవి యుత్పత్తి గలవియే యని చెప్పువాక్యములు లేకపోలేదు. చూడుడు:

'సప్తప్రాణాః ప్రభవంతి తస్మాత్' ముం. ౨-౧-౮. 'ఆ పరమాత్మనివలన సప్తేంద్రియము లుత్పన్నము లగుచున్నవి.' ఇట్లే మరియొక వాక్యమునను జెప్పబడినది. 'ఏతస్మా జ్జాయతే ప్రాణో మనఃసర్వేంద్రియాణి చ' ముం. ౨-౧-౩.

ఇంతేకాక, 'ఏతస్మా దాత్మన ఆకాశః సంభూతః' అను తైత్తిరీయ వాక్యమునందును, ఆకాశాద్యుత్పత్తి చెప్పి,'పృథివ్యా ఓషధయ, ఓషధిభ్యో అన్నం, అన్నాద్ రేతో,రేతసః పురుషః' తై. ౨-౧.

'పృథివినుండి యోషధులు, వానినుండి యన్నము, ఆ యన్నము నుండి రేతస్సు,దానినుండి పురుషుడు-శరీరము-'ఉత్పన్నమైనట్లుచెప్పబడియే యున్నది. శరీరము పుట్టినట్లు ఈ వాక్యమునందు స్పష్టముగా జూడనగును. అందువలన నింద్రియములు పుట్టిన వనుటలో సంశయము జనింపదు. ఇంద్రియములు పుట్టినట్లు వాక్యమున లేదందురేని, ఇంద్రియములు లేక శరీర మెట్లు సిద్ధించును? శరీర మింద్రియముల కాశ్రయమే కదా! కావున ఇంద్రియములు జన్యములు - ఉత్పత్తికలవి యనుట నిశ్చితము. (౧)

ఇంద్రియము లుత్పన్నము లైనట్లు చెప్పువాక్యము ప్రధానము కాదు (గౌణము), అందురేని - అది సరికాదని సూత్రించుచున్నాడు,

గౌ ణ్యసంభవాత్ ౨-४-౨

ఇంద్రియముల యుత్పత్తిని చెప్పువాక్యము గౌణము - అప్రధానము - కాదు.

బాధకవాక్య మున్నపుడు శబ్దమునకుగల ప్రధానార్థము విడువబడును.

కాని, యది లేనపుడు శబ్దార్థము గౌణమనుట తగదు. ఇంద్రియముల నాశము ప్రత్యక్షముగ జూడబడుచున్నది. నాశముగల ఇంద్రియములకు జన్మ మున్నదనుటలో సంశయమునకు తావే లేదు. 'ఇంద్రియములు జన్మము కలవి కావు.' అను బాధకవాక్యము లేనందునను ఇంద్రియము లుత్పన్నము లనుట నిశ్చితమే. (౨)

ఇంద్రియములు ఆకాశాదిభూతపంచకమునకు పూర్వమే యుత్పన్నము లయినవా ? లేక తరువాతనా ?

తత్ ప్రాక్ శ్రుతేశ్చ ౨-४-౩

శ్రుతేః = శ్రుతివలనను, చ = స్మృతివలనను, తత్ప్రాక్ = ఆకాశాదులకంటె పూర్వమే ఇంద్రియములు జనించినవని తెలియుచున్నది.

శ్రుతిస్మృతులవలన నింద్రియములు ఆకాశాదులకు పూర్వమే యుత్పన్నమైనవి యని తెలియుచున్నది.

"ఏతస్మా జ్జాయతే ప్రాణో మనఃసర్వేంద్రియాణి చ,
ఖం వాయుర్ జ్యోతి రాపః పృథివీ విశ్వస్య ధారిణీ"
ముం. ౨-౧-౩.

'ప్రాణము, మనస్సు, ఇంద్రియములు, ఆకాశము, వాయువు, అగ్ని, జలము, పృథివి' అను నివియన్నియు పరమేశ్వరునివలన జనించినవి. ఇట నింద్రియములు ఆకాశాదులకంటె పూర్వమే జనించినట్లు స్పష్టముగ వర్ణింపబడినది. మరియు సాంఖ్యదర్శనమునను నిట్లే చూడనగును.

"సత్వరజస్తమసాం సామ్యావస్థా ప్రకృతిః, ప్రకృతే ర్మహాన్,
మహతో ఽహంకారో ఽహంకారాత్ పంచతన్మాత్రాణి,
ఉభయ మింద్రియం, తన్మాత్రేభ్యః స్థూలభూతాని,
పురుష ఇతి పంచవింశతి ర్గణః" సాం. ౧-౬౧.

ఈ సాంఖ్యసూత్రమునందు ఆకాశాదులకంటె పూర్వమే యహంకారమునుండి జ్ఞానేంద్రియములు, కర్మేంద్రియములు నుత్పన్నము లయినట్లు కపిలుడు చెప్పియున్నాడు. ఎటనైన నాకాశాదులు పూర్వమున చెప్పబడినట్లు లభించిన నట సూక్ష్మభూతములని గ్రహింపనగును. కావున నింద్రియములు స్థూలభూతములకంటె బూర్వమే యుత్పన్నము లయినట్లు శ్రుతిస్మృతులవలన సిద్ధమగుచున్నదని సూత్రాభిప్రాయము. (౩)

ఆకాశాదిభూతములకంటె పూర్వమే యింద్రియములు పుట్టియున్న పక్షమున 'తేజోమయీ వాక్' ఛాం. ౬-౫-౪. అని వాగింద్రియము తేజోమయమని యెట్లు చెప్పబడినది? తేజోమయమన నగ్నినుండి యుత్పన్నమైన దనికదా। యర్థమగు, నన:

తత్పూర్వకత్వాద్ వాచః ౨-౪-౪

ఈ సూత్రమున 'తత్' పదముచే బుద్ధిగతమగు తేజస్సు గ్రహింపనగును. పూర్వ మన కారణ మని యర్థము. కాగా, వాచః = వాగింద్రియము, తత్పూర్వకత్వాత్ = తేజస్సు కారణముగా గల దగుటవలన, వాగింద్రియము తేజోమయ మనినను దోషము లేదు.

ఏ కారణమున దేనికార్యజననశక్తి నియమముగ ప్రకటమగునో తన్మయత్వ మా వస్తువునకు జెప్పుట దోషము కాదు. తేజస్సు - అగ్ని - వాక్కుకంటె తదుపరి జన్మించినను, తేజస్సు నిమిత్తముగ వాగింద్రియ కార్యజననశక్తి ప్రకటమగును: కావున వాక్కు తేజోమయమని చెప్పబడినది.

"తేజోమయీ వాక్" ఛాం. ౬-౫-౪. అను వాక్కునందలి తేజోమయత్వమున కర్థము తేజోజన్యత్వము కాదు. తేజస్సు వాగింద్రియమునందలి శబ్దోచ్చారణశక్తిని అభివ్యక్తము (ప్రకటము) చేయును. ఆ యభిప్రాయముతోనే వాగింద్రియము తేజోమయమని ఉపనిషద్వాక్యమున

జెప్పబడినది. ఇట్లే 'అన్నమయము మనస్సనియు, ఆపోమయము ప్రాణ మనియు' నుపనిషత్తులలో వర్ణింపబడుట చూడనగును. 'అన్నమయం హి సోమ్య ! మన ఆపోమయః ప్రాణః' ఛాం. ౬-౫-४. (४)

ఇంద్రియములు ఆకాశాదిభూతపంచకమువలె నుత్పన్నము లైన వియే యని నిర్ణయించి, వాని సంఖ్యను నిర్ణయించుచున్నాడు.

పూర్వ పక్షము:

సప్త గతేర్ విశేషితత్వాచ్చ ౨-४-౫

గతేః = ఉత్క్రాంతివలనను, విశేషితత్వాత్ చ = విశేషణము వలనను, సప్త = ఇంద్రియములు ఏడు.

ఇంద్రియములు సంఖ్యలో ఏడా ? లేక పదునొకండా ? యని సంశయము. శ్రుతివాక్యములలో సంఖ్యాభేదము కనబడుచున్నందున నిట్టిసంశయము కలుగును.

"సప్తప్రాణాః ప్రభవంతి తస్మాత్" ముం. ౨-౧-౮.

త్వక్కు, వాక్కు, చక్షువు, ఘ్రాణము, శ్రవణము, జిహ్వ, మనస్సు నను సప్తేంద్రియము లొకట వినవగును. మరియొకయెడ,

"అష్టౌ గ్రహా అష్టావతిగ్రహాః' బృ. ३-२-१.

'నాసిక, జిహ్వ, వాక్కు, నేత్రము, శ్రోత్రము, మనస్సు, హస్తము, త్వక్కు' అని యెనిమిది ఇంద్రియములు వర్ణింపబడుచున్నవి. ఇంకొకవాక్యమునందు

"దశేమే పురుషే ప్రాణా ఆత్మైకాదశః" బృ. ३-౯-४.

'పంచజ్ఞానేంద్రియములు - నేత్రాదులు, పంచకర్మేంద్రియములు - హస్తపాదాదులు, పదునొకండవది మనస్సు' అని పదునొకం డింద్రి

యములు వర్ణింపబడినవి. కావున సప్తేంద్రియములని పూర్వపక్షము; ఏకాదశేంద్రియములని సిద్ధాంతము.

'త ముత్క్రామంతం ప్రాణో ఽనూత్క్రామతి, ప్రాణ మనూత్క్రామంతం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామంతి' బృ. ౪-౪-౨.

'శరీరమునుండి ఆత్మ విడివడి వెళ్ళునపుడు సర్వప్రాణములు - ఇంద్రియములు - వెంటవెళ్ళును'. అను నీ వాక్యమునందు 'సర్వేంద్రియములు' అని సర్వశబ్దము ప్రయోగింపబడియున్నది. సర్వేంద్రియము లనగా నిట సప్తేంద్రియము లనియే యెంచవలెను. 'అందరికి భోజనము పెట్టుడు' అనిన ప్రస్తుతమున భోజనమునకు వచ్చినవారి కందరికి భోజనము పెట్టుడనియే యగును. అట్లే ప్రస్తుతమున జీవునిఉత్క్రాంతి (శరీరాంతరగమనము) వర్ణింపబడినకావున సప్తేంద్రియములే వానివెంట బోవును. వానినుద్దేశించియే సర్వప్రాణములని వాడబడినది.

'స యత్ర చాక్షుషః పురుషః పరాఙ్ పర్యావర్తతే తథా ఽరూపజ్ఞో భవతి' 'ఏకీభవతి న పశ్య తీత్యాహుః' బృ. ౪-౪-౧-౨.

'జీవుడు శరీరమును విడిచి వెళ్ళునపుడు చక్షురాదిఇంద్రియములనుపసంహరించుకొనును. బుద్ధీంద్రియముతో నేకమగును. అందువలన మరణాత్పూర్వము రూపాదులను గ్రహింపజాలడు. కన్నులు చూడవు. చెవులు వినవు. వాసన తెలియదు. రుచులు తెలియవు. మాటలు రావు. స్పర్శను గ్రహింపజాలడు. ఆలోచింపజాలడు'. ఇట్లు సప్తేంద్రియములు పనిచేయవు. ఉత్క్రాంతిశ్రుతివలన సప్తేంద్రియములు అని బోధపడుచున్నది. విజ్ఞానముకూడ నొక యింద్రియముగ లెక్కించిన నెనిమిది ఇంద్రియము లగును. కాని బుద్ధి (విజ్ఞానము), మనస్సు నను నీ రెంటిని నొక్కటిగ జెప్పిన నేడే యింద్రియము లగును. ఇక హస్తపాదాదులు ఆత్మను వెంటనంటవు. కావున వానివలన నాత్మ కంతప్రయోజన ముంద

దని తెలియుచున్నది. కావున నింద్రియములు ఏడు (సప్త) అనియే బోధ పడుచున్న దని పూర్వపక్షాభిప్రాయము. (౫)

సమాధాన సూత్రము :

హస్తాదయ స్తు స్థితేఽతో నైవమ్ ౨-౪-౬

స్థితే=శరీరమునుండి జీవుడు వెళ్ళునపుడు ప్రాణసంఖ్యను నియమించునది యుండగా, హస్తాదయః=హస్తపాదాదీంద్రియము లున్నవనియే యెంచవలెను. అతః=అందువలన, ఏవం న=ఇంద్రియములు ఏడే యనుట తగదు.

ఉత్క్రమణము కారణముగ నింద్రియములు ఏడే యని నిర్ణయింతురేని, అపు డింద్రియములు పదునొకం డనియే నిశ్చయింపక తప్పదు. ఉపనిషద్వాక్య మట్లే నుడువుచున్నది. చూడుడు :

'దశేమే పురుషే ప్రాణా ఆత్మైకాదశ స్తే యదా
అస్మా చ్ఛరీరా న్మర్త్యా దుత్క్రామ న్త్యథ రోదయంతి'
బృ. ౩-౯-౪.

'ఈ శరీరమునుండి ఆత్మతోబాటు పంచజ్ఞానేంద్రియములు, పంచ కర్మేంద్రియములు, పదునొకండవదియైన మనస్సు వెళ్ళిపోవును. బంధువులను ఏడిపించును.' అను నీవాక్యమున పదునొకం డింద్రియములు ఉత్క్రమించునట్లు స్పష్టముగా చెప్పబడినది. ఈ వాక్యమున చెప్పబడిన ఏకాదశేంద్రియముల నపేక్షించియే పూర్వపక్షమున ప్రదర్శింపబడిన వాక్యమునందు సర్వప్రాణములు అనూత్క్రమించునని చెప్పబడినది.

'త ముత్క్రామంతం ప్రాణో ఽనూత్క్రామతి, ప్రాణ మనూత్క్రామంతం చ సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామంతి' బృ. ౪-౪-౨.

ఒకఉపనిషద్వాక్యమున ఏకాదశేంద్రియములు జీవునివెంట ఉత్క్ర

మించునని చెప్పియుండుటంబట్టి రెండవఉపనిషద్వాక్యమునందలి సర్వశబ్దముచే నాపదునొకండింద్రియములు గ్రహించుటయే యుచితమగును. కాని సప్తేంద్రియము లనుట తగదు.

'అందరికి భోజనము పెట్టుడు' అను తావున అందరు ననుపదముచే భూమండలముననున్న మానవుల నెల్లరను గ్రహించుట యసంభవము. కావున ప్రస్తుతము భోజనమున కాహ్వానించినవారినందరిని అని చెప్పుట యుచితమే. ఉత్క్రాంతిప్రకరణమున సర్వశబ్దముచే నేకాదశేంద్రియములను గ్రహించుటలో బాధక మేమియు లేదు. కావున నొకట నేకాదశేంద్రియములు జీవునివెంట నుత్క్రమించునని చెప్పియుండుటంబట్టి రెండవ వాక్యమునందలి సర్వశబ్దముచే నెల్లయింద్రియములను గ్రహించుటయే యుక్తమగును: కాని, సప్తేంద్రియములే గ్రహించుట సమంజసము కాదు. (౬)

ద్వితీయాధికరణము

ఇంద్రియములయుత్పత్తి బ్రహ్మమువలననే కలిగినదని చెప్పి, వానిసంఖ్యయు నిర్ణయింపబడినది.

సూక్ష్మభూతములయుత్పత్తి యిపుడు చెప్పబడుచున్నది.

అణవశ్చ ౨-౪-౭

బ్రహ్మమువలన నాకాశాదిమహాభూతములకంటె పూర్వమున నెల్లింద్రియము లుత్పన్నములగునో యట్లే సూక్ష్మభూతము లయిన పంచతన్మాత్రలును ముందుగానే యుత్పన్నమగునని సూత్రార్థము.

ప్రశ్నోపనిషత్తునందు ఇంద్రియములు వర్ణింపబడినట్లే ఆకాశాది పంచమహాభూతములు, వానికి కారణములైన తన్మాత్రలును వర్ణింపబడినవి.

'పృథివీ చ పృథివీమాత్రా చ, ఆప శ్చాపోమాత్రా చ,
తేజ శ్చ తేజోమాత్రా చ, వాయుశ్చ వాయుమాత్రా చ,
ఆకాశ శ్చాకాశమాత్రా చ' ప్ర. ४-౮.

కార్యముకంటె కారణము పూర్వమున నుండును. కావున నాకాశాది భూతములకంటె వానికి కారణములయిన శబ్దతన్మాత్ర, వాయుతన్మాత్ర, రూపతన్మాత్ర, రసతన్మాత్ర, గంధతన్మాత్ర యను నీ యైదు తన్మాత్రలును ముందుగానే సృష్టింపబడును.

తృతీయాధికరణము

ముఖ్యప్రాణోత్పత్తిని నిర్ణయించుచున్నారు.

శ్రేష్ఠశ్చ   ౨-४-౮

ఆకాశాదిమహాభూతములకు పూర్వము వానికి కారణములైన తన్మాత్రలు, ఇంద్రియములు నుత్పన్నము లగునట్లు ముఖ్యప్రాణము నుత్పన్నమగును.

'ప్రాణో వావ జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చ' ఛాం. ౫-౧-౧.

'ప్రాణము జ్యేష్ఠము శ్రేష్ఠము' నని ఛాందోగ్యమున చెప్పబడుట చేత నీ సూత్రమున పఠింపబడిన శ్రేష్ఠశబ్దము ముఖ్యప్రాణమును బోధించు నని తెలియునది.

ఋగ్వేదమునందు ప్రలయకాలస్థితిని బోధించుమంత్రమొండు గలదు.

"న మృత్యు రాసీ దమృతం న తర్హి
న రాత్ర్యా అహ్న ఆసీత్ ప్రకేతః,
ఆనీదవాతం స్వధయా తదేకం
తస్మాద్ధాన్య న్నపరః కించ నాస." ఋ. ౮-౭-౧౭-౨.

ఈ మంత్రమున 'మృత్యువు, జీవనము, రాత్రింబవళ్ళు నేమియు లేని ప్రళయసమయమున 'ఆసీత్' ప్రాణవ్యాపార ముండెను.' అని చెప్ప బడినది. కావున ప్రళయమునను గల ప్రాణము ఉత్పన్నమైన దనుట యుక్తము కాదు. 'అన ప్రాణనే' అను పాణినిధాతుపాఠము ననుసరించి 'ఆసీత్' ప్రాణన మనెడి ప్రాణవ్యాపార ముండెను; అని బోధపడుచున్నది. ప్రళయసమయమున ప్రాణమే లేకున్న దానివ్యాపార మెట్లుండును? ప్రాణ మప్పు డుండుపక్షమున నది సృష్టింపబడిన దనుట యుక్తము కాదు; కావున 'ప్రాణము బ్రహ్మమువలన నింద్రియాదులవలె నుత్పన్నము కాదు. అనుట సరికాదు. కారణమేమన : ఆకాశాదులు, ఇంద్రియములు, మనస్సు నుత్పన్నము లగుచున్న వని యెట్లు ఉపనిషద్వాక్యములు చెప్పుచున్నవో యట్లే ముఖ్యప్రాణముకూడ నుత్పన్న మగుచున్నదని చెప్పుచున్నవి.

'ఏతస్మా జ్జాయతే ప్రాణో మనః సర్వేంద్రియాణి చ'

ముం. ౨-౧-౩.

'పరమేశ్వరునివలన ప్రాణము, మనస్సు, ఇంద్రియములును జనించుచున్నవి.' అను నీ వాక్యమునందు ప్రాణముకూడ నుత్పన్న మైనట్లు చెప్పబడుట స్పష్టము.

అటులయిన ప్రళయవర్ణనమంత్రమునందు 'ఆసీత్' అను పదము ప్రాణవ్యాపారము నేల బోధించు నందురేని 'ఆసీత్' పదము జగజ్జన్మాదు లకు మూలకారణమైన పరబ్రహ్మముయొక్క సద్భావమును బోధించు చున్నదే కాని, ప్రాణవ్యాపారమును బోధింపదని సమాధానము చెప్పుదుము. "ప్రళయసమయమున 'స్వధయా' జగత్తు గర్భమునందుగల ప్రకృతితో బ్రహ్మము మాత్రము 'ఆసీత్' ప్రాణనక్రియ - చైతన్యము - కలిగియున్నది. మృత్యువు మున్నగున వేమియు నపుడు లేవు." అని మంత్రాభిప్రాయము. కావున (శ్రేష్ఠము) ముఖ్యప్రాణము ఆకాశాదులవలె బ్రహ్మముచే నుత్ప న్నము చేయబడినదనుట యుక్తమే. (౮)

ప్రాణముయొక్క స్వరూపమును నిరూపించుచు నది వాయువికారము కాదనుచున్నాడు.

న వాయుక్రియే పృథ గుపదేశాత్ ౨-౪-౯

పృథక్ ఉపదేశాత్ = ప్రాణమును వేరుగ నుపదేశించుటవలన, వాయుక్రియే న = వాయువుకాని, దాని వికారముకాని కాదు. (క్రియ యన నిట వికారము)

ప్రాణము వాయువుకాని, వాయువికారముకాని యైయున్నపక్షమున నయ్యది వానికంటె వేరుగ నుపదేశింపబడియుండదు. భిన్నముగ ఉపనిషద్వాక్యములలో నుపదేశింపబడియున్నందున ప్రాణము వాయువుకాని, వాయువికారముకాని కాదని స్పష్టమగుచున్నది.

"ఏతస్మా జ్జాయతే ప్రాణో మనః సర్వేంద్రియాణి చ,
ఖం వాయు ర్జ్యోతి రాపః" ముం. ౨-౧-౩.

'పరమేశ్వరునివలన ప్రాణము, మనస్సు, సర్వేంద్రియములు, ఆకాశము, వాయువు, అగ్ని, జలము, పుట్టుచున్నవి.' ఇందు ప్రాణము వాయువుకంటె వేరుగ వర్ణింపబడినది. కావున నది వాయువు కాదు; వాయువికారమును కాదు. (౯)

అటులయిన ప్రాణము ఆత్మవలె స్వతంత్రపదార్థమననగునా? యన :

చక్షురాదివత్తు తత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః ౨-౪-౧౦

చక్షురాదివత్ = చక్షురాదీంద్రియములు ఆత్మకు ఉపకరణములుగా నెట్లుపదేశింపబడినవో యట్లే శ్రేష్ఠప్రాణముకూడ జీవాత్మకు సాధనముగానే చెప్పబడినది. అందువలన నది స్వతంత్రపదార్థము కాదు. కారణమేమన : తత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః=ఆ ప్రాణము చక్షురాదీంద్రియములతోబాటు ఉపదేశింపబడినది, అది యచేతనము. ఉత్పత్తి కలది.

అనేక ఉపనిషద్వాక్యములలో ప్రాణము నేత్రాదీంద్రియములతో బాటు ఉపదేశింపబడినది. సమానధర్మములు గలవియే సామాన్యముగ నొకచో తోడ్తో నుపదేశింపబడుట చూచుచున్నాము. ఇంద్రియములు, ప్రాణము రెండును జీవాత్మకు ఉపకరణములు. సాధనత వానికి సామాన్య ధర్మము. జీవునకు చక్షురాదీంద్రియములు సాధనములుగ నుపయోగించి యతని కర్తృత్వమును సాధించును. అట్లే ప్రాణముకూడ సర్వార్థసాధకమై జీవున కుపకరించును. కావున నది జీవునివలె స్వతంత్రపదార్థము కాదు. (౧౦)

చక్షురాదులు రూపాదులను గ్రహించుటకు తోడ్పడుచు జీవున కవి సాధనము లగుచున్నవి. చక్షురాదులకు రూపాదులు విషయములు. ప్రాణమున కట్టి విషయము ప్రత్యేకించి యేమియు లేదు. కావున నది చక్షురాదుల వలె జీవున కుపకరణ మనుట తగదన - సమాధానము :

అకరణత్వాచ్చ న దోషః తథాహి దర్శయతి ౨-౪-౧౧

అకరణత్వాత్ = ఇంద్రియము కానందున, న దోషః = దోషము లేదు. తథాహి = ప్రాణము కరణము - ఇంద్రియము - కాదని, దర్శయతి= ఉపనిషద్వాక్యము ప్రదర్శించుచున్నది.

ప్రాణము ఇంద్రియములవలె కరణమగుపక్షమున నేదో యొక విషయమును గ్రహింపజేయునదై యున్నట్లు చెప్పవలసివచ్చెడిది. ప్రాణము కరణము కాదు. అందువలన నది యొకవిషయమును గ్రహింపజేయవలసిన యగత్యము లేదు. కావున దోషము లేదు. శరీరమును, ఇంద్రియాదులను ధరించుటయే ముఖ్యప్రాణకార్యము. అది విషయగ్రాహక సాధనము కాదు. ఈ విషయము నీక్రింది యుపనిషద్వాక్యము ప్రదర్శించుచున్నది.

'తాన్ వరిష్ఠః ప్రాణ ఉవాచ, మా మోహ మాప ద్యథాహ మే వైతత్ పంచధాఽఽత్మానం ప్రవిభ జ్యైతద్ బాణ మవష్టభ్య విధారయామి' ప్ర. ౨-౩.

అత్యంతోత్తమమగు నా ప్రాణము ఇంద్రియముల నుద్దేశించి యిట్లనెను. "మోహమును బొందకుడు. నేనే ప్రాణాపానవ్యానోదానసమానరూపమున నైదువిధముల విభాగమును బొంది యీ శరీరమును నిలబెట్టి ధరించుచున్నాను - కార్యకారి చేయుచున్నాను." దీనింబట్టి ప్రాణము శరీరేంద్రియాదిధారణకు సాధనముగ జీవాత్మకు దోడ్పడుచున్నదని బోధపడుచున్నది. కావున నింద్రియములవలె కొండొకవిషయమును గ్రహింపజేయుసాధనమై కరణముగ జీవున కుపయోగింప కున్నను దోషము లేదని భావము. (౧౧)

ప్రాణముయొక్క స్వరూప మేమన :

పంచవృత్తిర్ మనోవ ద్వ్యపదిశ్యతే ౨-౪-౧౨

మనోవత్ = అంతఃకరణమగుబుద్ధి, జ్ఞానశక్తితో మనస్సని చెప్పబడుచున్నట్లు, పంచవృత్తిః=క్రియాశక్తితో ఐదువృత్తులు గలదై ముఖ్యప్రాణము, వ్యపదిశ్యతే = వ్యవహరింపబడుచున్నది.

పరమేశ్వరుని సంకల్పమువలన ప్రకృతినుండి మహత్తత్వ ముదయించును. ఆ మహత్తత్వమునందు రెండుశక్తు లుండును. జ్ఞానశక్తి, క్రియాశక్తి. జ్ఞానశక్తియుతమగు మహత్తత్వము బుద్ధి, మనస్సు, చిత్తము ననిచెప్పబడును. అట్లే క్రియాశక్తియుతమై ముఖ్యప్రాణ మనబడును. అంతఃకరణము జ్ఞానవ్యాపారావిష్టమై మనోబుద్ధినామములచే చెప్పబడును; క్రియావ్యాపారముతో కూడి యీ యంతఃకరణమే ముఖ్యప్రాణమనబడును. క్రియాశక్తిప్రధానముగాగల యంతఃకరణముయొక్క వ్యాపారవిశేషమే ముఖ్యప్రాణ మని భావము. దార్శనికు లిట్లే యంగీకరింతురు.

'న వై వాచో న చక్షూంషి న శ్రోత్రాణి న మనాంసీ
త్యాచక్షతే ప్రాణ ఇత్యే వాచక్షతే ప్రాణో హ్యేతాని
సర్వాణి భవతి.' ఛాం. ౫-౧-౧౫.

ఈ వాక్యమునందు వాక్చక్షుశ్శ్రోత్రమనస్సులను గౌణము (అప్రధానము)గ జెప్పి యన్నియు ముఖ్యప్రాణమే యని వర్ణింపబడినది. ఈ ముఖ్యప్రాణమే జీవన మనెడి ప్రయత్నవిశేషము. ఇయ్యది శరీరమునందు గ్రహింపబడినవాయువులో క్రియాభేదములను గలిగించి, వాయువువలె సంచరించు స్వభావముగల దగుటచే వాయు వనియు చెప్పబడుచున్నది. దర్శనాంతరమున నిట్లే చెప్పబడినది.

'సామాన్యకరణవృత్తిః ప్రాణాద్యా వాయవః పంచ.'

సాం. ద. ౨-౩౧.

సామాన్యకరణవృత్తియన నిట సమస్తకరణవ్యాపారము - అంతఃకరణవ్యాపారమని తత్వము. ప్రాణాదిపంచవాయువులు అంతఃకరణవ్యాపారము లని సాధారణసూత్రాభిప్రాయము.

జ్ఞానశక్తిప్రధానమగు నంతఃకరణము కార్యభేదమువలన మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారములని చెప్పబడునట్లు, క్రియాశక్తిప్రధానమగు నంతఃకరణము కార్యభేదమువలనను, హృదయాదిస్థానభేదమువలనను ప్రాణము, అపానము, సమానము, ఉదానము, వ్యానము నని యైదువిధముల విభజింపబడుచున్నది.

'ప్రాణో ఽపానో వ్యాన ఉదానః సమానో ఽ
న ఇత్యేతత్ సర్వం ప్రాణ ఏవ' బృ. ౧-౫-౩.

ప్రాణము : ఇయ్యది యుచ్ఛ్వాస నిఃశ్వాసరూప ప్రాణనక్రియకు హేతువై నాసికాగ్రము మొదలు హృదయమువరకు నుండును.

అపానము : మూత్రము, పురీషము (మలము), గర్భము మున్నగు వానిని బయటికి పంపుటకు హేతువై నాభిమొదలు పాదతలమువరకు వ్యాపించియుండును.

సమానము : హృదయముమొదలు నాభివరకుగల శరీరమున వ్యాపించియుండును. తినినపదార్థములును, త్రావినపదార్థములును పరిణమించి రసమైనతదుపరి యా రసమును శరీరములో నాయాస్థానములకు చేర్చుటకు తోడ్పడును.

ఉదానము : ఊర్ధ్వనయనమునకు హేతువై నాసికాగ్రము మొదలు శిరస్సువరకు నుండును.

వ్యానము : శరీరశోధ (వాపు)కు హేతువై శరీరమునందంతటను వ్యాపించియుండును. (౧౨)

చతుర్థాధికరణము

సూక్ష్మభూతాదులచే నేర్పడు సూక్ష్మశరీరోత్పత్తి నుపదేశించుచున్నాడు.

అణుశ్చ ౨-౪-౧౩

బ్రహ్మమువలన ఆకాశాదిపంచభూతములకు పూర్వము శబ్దతన్మాత్రాది సూక్ష్మభూతములు, చక్షురాదీంద్రియములు నుత్పన్నము లయినట్లే, అణుః చ=సూక్ష్మదేహముకూడ నుత్పన్న మగునని సూత్రార్థము.

శబ్దతన్మాత్రప్రభృతి పంచసూక్ష్మభూతములు, చక్షురాది పంచ జ్ఞానేంద్రియములు, హస్తపాదాది పంచకర్మేంద్రియములు, మనస్సు, అహంకారముతో కూడిన బుద్ధి యను నీ పదునేడు తత్వములసముదాయము సూక్ష్మదేహ మనబడును. (౧౩)

(శ్రీ శంకరాచార్య ప్రభృతి భాష్యకారు లీ సూత్రమును కూడ ప్రాణమునకే యన్వయించి ప్రాణము సూక్ష్మ మని వ్యాఖ్యానము చేసియున్నారు.)

పంచమాధికరణము

వాగాదీంద్రియములు వివరింపబడినవి. వానివిషయమున నొకసంశయము నుద్భావించి సమాధానము చెప్పుటకీ క్రిందిసూత్రమును రచించుచున్నాడు.

వాగాదీంద్రియములలో అగ్న్యాదిదేవతాధిష్ఠాన మున్నదా? లేదా? యని సంశయము. లేదని పూర్వపక్షము. ఉన్నది యని సమాధానము.

(అనుగ్రాహ్య - అనుగ్రాహక భావసంబంధము అధిష్ఠాన మన బడును. అగ్న్యాదిదేవతలవలన ననుగ్రహింపబడి వాగాదీంద్రియములు తమకార్యముల నొనర్చుచున్నవని భావము.)

వాగాదీంద్రియములు తమతమకార్యములు స్వస్థానములందుండి చేయుచుండుట చూచుచున్నాము. ప్రమాణములద్వారమున తెలియనగును. కాని, వానిలో అగ్ని మున్నగు దేవతాధిష్ఠాన మున్నదనుటకు ప్రమాణము కనిపింపదు.

నేత్రమునందు సూర్యదేవతాధిష్ఠానము ప్రత్యక్షముగ కనిపించుచున్నదికదా! అందువలన మిగిలిన యింద్రియములందును ఆ యా దేవతాధిష్ఠానము నూహింపవచ్చునందురేని - అదియును సరికాదు. మానవచక్షువు సూర్యకాంతిసహకారముతో జూడగలుగుచున్నది-సూర్యాధిష్ఠానము గలదై పనిచేయుచున్నది, సత్యమే; కాని రాత్రిసమయమున దోమలు, మరి యితర జంతువులు సూర్యకాంతిసహాయములేకయే చూడగలుచున్నవి. అందువలన వానినేత్రములలో సూర్యాధిష్ఠానము లేదని బోధపడుచున్నది. అట్టి మానవచక్షువునుబట్టి యంతటను దేవతాధిష్ఠానము నూహించుట సరికాదు. కావున నింద్రియములలో నగ్న్యాదిదేవతాధిష్ఠానము లేదనియే నుడువవలెనని ప్రాప్తింపగా - సమాధానము.

జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానం తు తదామననాత్ ౨-౪-౧౪

తదామననాత్ = ఉపనిషద్వాక్యములందు జెప్పబడుటవలన, జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానం=వాగాదీంద్రియములలో అగ్న్యాది దేవతాధిష్ఠాన ముద్న్నదని తెలియుచున్నది.

వాగాదీంద్రియములయందు దేవతాధిష్ఠాన మున్నట్లు ప్రత్యక్షముగ గోచరింపదు. సత్యమే. కాని, ప్రత్యక్షము కానందున వస్తువు లేదనరాదు. సూక్ష్మవస్తువులు ప్రత్యక్షములు కావు. వాని నితరప్రమాణములమూలమున తెలియనగును. ఇంద్రియములకు అగ్న్యాదిదేవతలకు అనుగ్రాహ్య - అనుగ్రాహకభావ సంబంధ మున్నట్లు వాక్యప్రమాణమువలన దెలియనగుచున్నది.

'అగ్నిర్ వాగ్ భూత్వా ముఖం ప్రావిశత్;
వాయుః ప్రాణో భూత్వా నాసికే ప్రావిశత్,
ఆదిత్యః చక్షుర్ భూత్వా అక్షిణీ ప్రావిశత్,
దిశః శ్రోత్రం భూత్వా కర్ణౌ ప్రావిశత్' ఐత. ౧-౨.

'అగ్ని వాగింద్రియమున కనుగ్రాహకమై ముఖచ్ఛిద్రమున ప్రవేశించెను. వాయువు ఘ్రాణేంద్రియమును, ఆదిత్యుడు నేత్రములను, దిక్కులు శ్రవణేంద్రియములను ప్రవేశించెను.' ఆ యా అగ్న్యాదిభూత సహకారముతో వాగాదీంద్రియములు స్వస్వకార్యములను నిర్వర్తించుచున్నవని భావము.

'సూర్యో మే చక్షుః వాతః ప్రాణః' అథ. ౫-౨-౯-౭.

'సూర్యుడు నాచక్షువు, వాయువు నాసిక' అను నీమంత్రవర్ణాభిప్రాయము నదియే.

మానవనేత్రములు సూర్యాలోకనసహకారము లేనిది వస్తువులను

గ్రహింపజేయ వనుట ప్రత్యక్షసిద్ధమే. ఇక దోమలు, వృషభాదిజంతువులు రాత్రులందు జూడగలుగుచుండుటచే వానినేత్రములకు సూర్యాలోకన సహకారము లేదనుట యుక్తము కాదు. మానవనేత్రమునకు జూడ నెక్కువ సూర్యకాంతి యవసరమగును. వాని కంతకాంతి యవసర ముండదు. రాత్రులందును నక్షత్రములకాంతి యల్పముగా నుండకపోదు. ఆ యల్ప కాంతితోనే దంశమశకాదులు చూడగలవు. కావున నెల్లనేత్రములందును సూర్యాధిష్ఠాన మున్నట్లే యెంచవలెను. ఇట్లే వాగాది - ఇతరేంద్రియము లందును అగ్న్యాది స్థూలభూతముల యధిష్ఠానము నంగీకరింప నగును. (౧౪)

షష్ఠాధికరణము

అగ్న్యాది దేవతాధిష్ఠానము గల యింద్రియములు భోగసాధనము లగ జీవాత్మతో సంబద్ధము లగునా? బ్రహ్మముతోనా? యన :

ప్రాణవతా శబ్దాత్ ౨-౪-౧౫

శబ్దాత్ = శ్రుతివచనమువలన, ప్రాణవతా = ఇంద్రియములకు స్వామియైన జీవాత్మతోనే యింద్రియములు సంబద్ధములగును; కాని బ్రహ్మముతో కాదు, అని తెలియుచున్నది.

ఇంద్రియములు భోగసాధనములు. అందువలన వానితో భోక్త యగు జీవాత్మకే సంబంధ ముండును. బ్రహ్మము భోక్త కాదు. కావున నింద్రియములు బ్రహ్మమునకు భోగసాధనములు కావని భావము.

'తయో రన్యః పిప్పలం స్వాద్వ
త్త్యనశ్న న్నన్యో ఽభిచాకశీతి' ఋక్. ౨-౩-౧౭-౨౦.

'జీవేశ్వరులలో జీవుడు సుఖదుఃఖముల ననుభవించును. ఈశ్వరుడు సుఖదుఃఖముల ననుభవింపక యంతట ప్రకాశించుచుండును.' అను నిట్టి

వాక్యప్రమాణమువలన జీవుడే భోక్త యనియు, పరమేశ్వరుడు భోక్త కాదనియు తెలియుచున్నది. అందువలన భోగసాధనములైన యింద్రియములతో బ్రహ్మకు సంబంధములేదు. (౧౫)

జీవాత్మ లేనపుడు ఇంద్రియములు బ్రహ్మముతో సంబద్ధములగునా ? యన :

తస్య చ నిత్యత్వాత్ ౨-౪-౧౬

('చ' శంకానివారణార్థము)

తస్య = జీవాత్మ, నిత్యత్వాత్ = నిత్యమగుటవలన, నింద్రియములు సదా జీవాత్మతోనే సంబద్ధములగును. బ్రహ్మముతో కావు.

జీవాత్మ నిత్యము కాక యనిత్యమయిన పక్షమున భోక్త లేనపుడు భోగసాధనములైన యింద్రియముల కపుడు చేతనమగు బ్రహ్మముతో సంబంధ ముండునా ! యను సంశయము కలుగవచ్చును. కాని, యట్టి సంశయమునకు తావే లేదు. జీవాత్మ నిత్యము. కర్మసంబంధనిమిత్తముగ నింద్రియములకు జీవునితో సంబంధ మేర్పడును. అట్టి సంబంధము బ్రహ్మమునకు లేదు. నిమిత్తములేక నైమిత్తిక మెన్నడు నేర్పడదు. బ్రహ్మము చేతన మైనంతమాత్రమున నింద్రియముల సంబంధము దానికి నూహించుట యుక్తము కాదు. (౧౬)

సప్తమాధికరణము

త ఇంద్రియాణి తద్వ్యపదేశా
దన్యత్ర శ్రేష్ఠాత్ ౨-౪-౧౭

తే=జీవాత్మతో సంబద్ధములగు నాప్రాణములు, శ్రేష్ఠాత్ అన్యత్ర= శ్రేష్ఠప్రాణము తక్క మిగిలినప్రాణములు, ఇంద్రియాణి=ఇంద్రియము

లనబడును. తద్వ్యపదేశాత్ = ఇంద్రియపదముచే శ్రుత్యుపనిషత్తులలో వ్యవహరింపబడినవి.

ఈ సూత్రమున నింద్రియముల నామసార్థక్యము ప్రదర్శింపబడి నది. శరీరము నాశ్రయించి, ఇంద్రస్య = ఆత్మకు, భోగసాధనమగునది ఇంద్రియ మనబడును. ఉపనిషత్తులలో ఇంద్రియములు ప్రాణశబ్దముచే వ్యవహరింపబడినవి. అందువలననే ముఖ్యప్రాణముకాక మిగిలినవి ఇంద్రియములని యిట నిర్దేశింపబడినవి. అవి రూపరసగంధాదివిషయములను వేరువేరుగ గ్రహింపజేయుచు జీవాత్మకు సుఖదుఃఖములను గలుగజేయు చుండుట నెల్ల రెరిగినదియే.

'ఇంద్రియ మింద్రలింగమ్' అష్టా. ౫-౨-౯౩.

అను నీపాణినీయసూత్రమునందు ఇంద్రియము జీవాత్మకు సాధనము (ఇంద్రలింగమ్)గ వర్ణింపబడినది.

'ఇంద్రియాణి శతక్రతో । యాతే జనేషు
పంచసు ఇంద్ర । తాని త ఆవృణే.' ఋక్. ౩-౨-౨౨.

'ఇమాని యాని పంచేంద్రియాణి మనఃషష్ఠాని'
అథ. ౧౯-౧-౯-౫.

'ఏతస్మా జ్జాయతే ప్రాణః, మనః సర్వేంద్రియాణి చ.'
ముం. ౨-౧-౩.

అను నీ వాక్యములందు ఇంద్రియము లనుపేరుతో ముఖ్యప్రాణమును విడిచి మిగిలిన ప్రాణములు వ్యవహరింపబడుట స్పష్టము. (౧౭)

శ్రేష్ఠప్రాణము కాక యని చెప్పనేల ?

భేదశ్రుతేః ౨-४-౧౮

'వాగాదీంద్రియములకంటె శ్రేష్ఠప్రాణము వేరుగ ఉపనిషద్వాక్యములందు నిర్దేశింపబడుటవలన శ్రేష్ఠప్రాణమును వేరుగ చెప్పవలసివచ్చినది.

'వాఙ్మన శ్చక్షుః శ్రోత్రం చ తే ప్రీతాః
ప్రాణం స్తువంతి' ప్ర. ౨-౪.

'వాక్కు, మనస్సు, చక్షువు, శ్రోత్రము ననునీ యింద్రియములు ప్రసన్నములై ప్రాణమును (ముఖ్యప్రాణమును) స్తుతించినవి'. అను నిట్టి వాక్యములలో వాగాదీంద్రియములు ముఖ్యప్రాణముకంటె వేరుగ నిర్దేశింప బడియుండుట చూడనగును. (౧౮)

శ్రేష్ఠప్రాణమును వేరుచేయుట కింకొకకారణము చూపుచున్నారు.

వైలక్షణ్యాచ్చ ౨-౪-౧౯

వైలక్షణ్యాత్ చ = వాగాదీంద్రియములకంటె శ్రేష్ఠప్రాణము విలక్షణధర్మము గల దగుటవలనను నట్లు వేరుచేయబడిన దని యర్థము.

వాగాదీంద్రియములకు ముఖ్యప్రాణమునకు పరస్పరము ధర్మభేద మున్నది. సుషుప్తి (గాఢనిద్ర) యందు వాగాదీంద్రియములు మనస్సుతో నేకీభవించి సుఖముగ నిద్రించును. కాని, ముఖ్యప్రాణము మాత్రము జాగ్ర దవస్థలో నుండును.

'యథా గార్గ్య। మరీచయో ఽర్కస్యాస్తం గచ్ఛతః సర్వా
ఏతస్మిన్ తేజోమండల ఏకీభవంతి, తాః పునః పున రుదయతః
ప్రచరంతి, ఏవంహ వై తత్సర్వం పరేదేవ మన స్యేకీభవతి,
తేన త ర్హ్యేష పురుషో న శృణోతి న పశ్యతి న జిఘ్రతి,
న రసయతే న స్పృశతే నాభివదతే నాదత్తే, నానందయతే
న విసృజతే నేయాయతే స్వపితీ త్యాచక్షతే.' ప్ర. ४-౨.

'ప్రాణాగ్నయ ఏవైతస్మిన్ పురే జాగ్రతి.' ప్ర. ४-౩.

'సూర్యు డస్తమించునపుడు కిరణములు తేజోమండలముతో నేకమై యుదయకాలమున మరల దిక్కులలో ప్రసరించునట్లు, వాగాదీంద్రి

యములు సుషుప్తిసమయమున సూక్ష్మమనస్సునం దేకమై యుండును. అందువలననే జీవాత్మ యపుడు వినడు, చూడడు, గంధము నాఘ్రాణింపడు, రసాస్వాదనము చేయడు, స్పృశింపడు, మాటాడడు, పట్టుకొనడు, ఆనందింపడు, విడువడు, నిద్రించుచున్నాడు' అని చెప్పబడును.'

'ప్రాణముమాత్ర మపుడు జాగ్రదవస్థయం దుండును.' అని వాగాదీంద్రియములకు, ముఖ్యప్రాణమునకు గల ధర్మభేదము స్పష్టపరుపబడినది. అందువలననే 'శ్రేష్ఠా దన్యత్ర' ౨-౪-౮ అను సూత్రమున 'ముఖ్య ప్రాణమును విడిచి' యని చెప్పబడినది. (౧౯)

అష్టమాధికరణము

ప్రాణాదిసూక్ష్మతత్త్వములు, వానియుత్పత్తి, పరస్పరభేదములు, సూక్ష్మశరీరోత్పత్తి మున్నగువిషయములు నిరూపించి యిపుడు స్థూలశరీరమును నిరూపింప సూత్రము నారంభించుచున్నాడు.

సంజ్ఞామూర్తిక్లుప్తి స్తు త్రివృత్-కుర్వత ఉపదేశాత్ ౨-౪-౨౦

సంజ్ఞామూర్తిక్లుప్తిః తు = నామము, ఆకృతి అను నీ రెంటిని నేర్పరుచుట - నిర్మించుట, త్రివృత్కుర్వతః = త్రివృత్తు నొనర్చిన పరబ్రహ్మమువలన జరుగుచున్నది. ఉపదేశాత్ = ఉపనిషత్తులందు నిట్లే యుపదేశింపబడినది.

సృష్టి ప్రకరణమున అగ్ని, నీరు, భూమి యను నీమూడుదేవతలను సృష్టించినట్లు చెప్పి, తదుపరి యి ట్లుపదేశింపబడినది.

'సేయం దేవ తైక్షత హంతాహ మిమా స్తిస్రో
దేవతా: అనేన జీవే నాత్మనా ఽనుప్రవిశ్య
నామరూపే. వ్యాకరవాణి, తాసాం త్రివృతం
త్రివృత మేకైకాం కరవాణి,' ఛాందో, ౬-౩-౨.

'ఆ యీదేవత ఈక్షించెను'. 'నేనీ మూఁడు దేవతలందును నీ జీవాత్మతో ప్రవేశించి నామరూపముల నొనర్తును. వానిలో నొక్కొక్కదానిని త్రివృత్కము చేయుదును.' అను నీవాక్యమునందలి మొదటి దేవతాపద మంతకుపూర్వమే ప్రారంభింపబడిన చేతనాచేతనాత్మకము లగు సర్వ పదార్థములం దంతర్యామిగ వ్యాపించియున్న పరదేవతను - పరమేశ్వరుని గ్రహించును. ఆ పరదేవత తన యీక్షణప్రయోజన మింకను పూర్తికాకుండుటను గుర్తించి మరల యీక్షించినది. 'నేను నాచే పూర్వము పుట్టింపబడిన యీ యగ్నిజలపృథివీదేవతలలో శుభాశుభకర్మల నొనర్చుచు తత్ఫలము లయిన సుఖదుఃఖముల ననుభవించు జీవునితోబాటు ప్రవేశించి (ఈ దేవతలతో నేర్పడు వస్తువులకు) నామమును, రూపమును - ఆకృతిని- నిర్మించెదను - స్పష్టపరచెదను. అందులకై యీ మూఁడుదేవతలలో నొక్కొక్కదానిని త్రివృత్కముగ జేయుదును.'

ఇట లోకమునందలి పదార్థముల నామ రూప నిర్మాణము జీవాత్మకు చెందినదియా ? లేక పరమాత్మకు చెందినదియా యని సంశయము. జీవాత్మయే నామ రూపములకు కర్త యని పూర్వపక్షము. కాదు, పరమేశ్వరుదే యని సిద్ధాంతము.

లోకమున జీవులు ఘట, పట, మఠాదులను సృష్టించుటయు, వానికి నామకరణము చేయుటయు జూచుచున్నాము. కావున జీవాత్మయే నామరూపముల నిర్మాత యని సిద్ధమగుచున్న, దన : నామరూపనిర్మాణము జీవకర్తృకము కాదు. పరమేశ్వరుదే జగత్తునందలి వస్తువులను నిర్మించి వానికి నామములను, ఆకృతులను కల్పించుచున్నాడు. (నామరూపే వ్యాకరవాణి) 'నామాకృతులను స్పష్టము చేయుదును.' అని పరదేవత చెప్పుచుండగా జీవు డెట్లు కర్త కాగలడు ? ఒక్కొక్క దేవతను త్రివృత్కముగ (ప్రతి పదార్థమునందును అగ్ని, జల, పృథివ్యంశము లేకమై

యుండునట్లుగ) చేయుదు నని చెప్పిన పరదేవతయే నామరూపముల నొన ర్చినట్లు వాక్యము తెలుపుచున్నది. కావున పరబ్రహ్మమే సూర్య, చంద్ర, నక్షత్ర, గిరి, సముద్రాదుల కాకృతుల నిచ్చి, వాని నామములను గూడ నిర్ణయించియున్నా డని తెలియుచున్నది.

జీవాత్మలు పరమాత్మచే నిర్మింపబడిన పంచభూతాత్మకవస్తువులతో తమ కనుకూలములగు ఘట పటాదులను నిర్మించుకొనగలరే కాని, సూర్యా దులను నిర్మింపజాల రనుట నిశ్చితము. పరమేశ్వరుడే నామరూపములకు కర్త యని ఉపనిషద్వాక్యములు చెప్పుచున్నవి. (ఆకాశో వై నామ నామ రూపయో ర్నిర్వహితా. ఛాం. ౮-౧౪-౧) కావున జీవుడు నామరూపము లకు కర్తయనుట తగదు. పరమేశ్వరుడే జీవులకు వలయు శరీరాది పదార్థములు నిర్మించి వానికి నామములను గూడ నేర్పరచినా డనుట సిద్ధము. (౨౦)

స్థూలశరీరాదుల నిర్మాణము పరమేశ్వరునిది యని నిరూపించి, ప్రస్తుతమున నా శరీరములు పాంచభౌతికములని నిర్ణయించుటకై యే భూత కార్య మేదియో తెలుపుచున్నాడు.

మాంసాది భౌమం యథాశబ్దం మితరయో శ్చ ౨-౪-౨౧

మాంసాది=మాంసము మున్నగునది, భౌమం = పృథివికార్యము, యథాశబ్దం = ఉపనిషద్ వాక్యముల ననుసరించి, ఇతరయోశ్చ = అప్తేజ స్సుల - జలాగ్నుల కార్యముల నెరుంగవలెను.

అస్మదాదుల శరీరములందలి మాంసాదికము భూమికార్యమనియు, రక్తము మున్నగునవి జలకార్యమనియు, నిట్లే యెముకలు మున్నగునవి తేజస్సునకు - అగ్నికి - చెందిన కార్యములుగాను నెంచవలెను.

'అన్న మశితం త్రేధా విధీయతే, తస్య
యః స్థవిష్ఠో ధాతుః తత్ పురీషం భవతి,
యో మధ్యమః తన్మాంసం, యో ఽణిష్ఠ స్తన్మనః' ఛాం. ౬-౫-౧.

'తినిన అన్నము ముప్విధము లగును. అందు స్థూలము మలముగా నగును. మధ్యమము మాంసాదిక మగును. సూక్ష్మసారము మనస్సగును.' అను నిట్టి వాక్యములవలన నేయే భూత మే యే భాగముల నిర్మాణమునకు శరీరమున హేతువగుచున్నదో గ్రహింపనగును. త్రివృత్కృతమైగ నిర్మింపబడిన భూమియే ధాన్యాదులరూపమున జంతువులచే భక్షింపబడుచున్నదని యభిప్రాయము. ఆహారమును గ్రహించుటవలననే మనస్సులో పటుత్వ మేర్పడుచున్నది. లంఘనములు చేయువాని మనస్సు బలహీనమగుట నెల్ల రెరిగిన విషయమే. పటుత్వమన కార్యజననశక్తి ప్రకటమగుటయే. ఇట్లే పాలు మున్నగు పదార్థగ్రహణమున ప్రాణమునకు పటుత్వము కలుగును. ఘృతాది తేజోద్రవ్యమువలన వాక్పటుత్వ మేర్పడును. ఇట్లే యితరములనుకూడ శాస్త్రాధారమున నూహించి తెలియనగును. కావున శరీరములు పృథివ్యాది భూతపంచక కార్యము లని యభిప్రాయము. (౨౧)

శరీర మందు రేల ? యన:

వైశేష్యాత్తు తద్వాద స్తద్వాదః ౨-४-౨౨

వైశేష్యాత్ తు = పార్థివభాగ మెక్కుడుగా నుండుటవలన, తద్వాదః=పార్థివము - మట్టి శరీరము - అని వ్యవహరింపబడుచున్నది.

అస్మదాది శరీరములందు మట్టికి సంబంధించిన భాగమెక్కుడుగా

నున్నందున నీ శరీరము పాంచభౌతికమైనను పార్థివ మని వ్యవహరింప బడుచున్నదని భావము.

తద్వాదపదము రెండుమారులు ప్రయోగించుట అధ్యాయసమాప్తి సూచనార్థము. (౨౨)

శ్రీ మత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యవర్య - ఆత్మానందసరస్వతీ
స్వామి భగవత్పాద శిష్య, పండిత గోపదేవవిరచిత
వేదాంత దర్శన - అంబా వ్యాఖ్యానమునందు
ద్వితీయాధ్యాయము సమాప్తము.

వేదాంత దర్శనము

తృతీయాధ్యాయము

ప్రథమపాదము

ప్రథమాధికరణము

ప్రథమాధ్యాయమున జగజ్జన్మాదులకు కారణమైన బ్రహ్మము తెలియదగినదిగ శ్రుతి ఉపనిషద్ సమన్వయపూర్వకముగ నిరూపింపబడి నది. రెండవయధ్యాయమున శ్రుతిఉపనిషద్ వాక్యములలో సాధారణబుద్ధికి దోచు విరోధములు పరిహరింపబడినవి. ఇప్పు డీ మూడవ యధ్యాయమున బ్రహ్మజ్ఞానమునకు వలయు సాధనములు శ్రుతిస్మృతులలో లభించునవి చెప్పబడును. వివేకవైరాగ్యాదులు సాధనములు పెక్కు శాస్త్రములలో లభించును. అందు ముఖ్యముగ నీ శాస్త్రమునందు వైరాగ్యము నిరూపింప దగియున్నది. వివేకాదులు వైశేషికాదిదర్శనములలో వివరముగ చెప్పబడి నవి. కావున వైరాగ్యాదిసాధనములను నిరూపింపదలచి ముందుగా దానికి ప్రయోజకమైన జీవుని లోకపరలోకగమనాగమనమును సూత్రకారుడు ప్రద ర్శించుచున్నాడు.

తదంతరప్రతిపత్తౌ రంహతి సంపరిష్వక్తః
ప్రశ్ననిరూపణాభ్యామ్ 3-1-1

ప్రశ్న నిరూపణాభ్యాం = ప్రశ్న ప్రతివచనములవలన, తదంతర ప్రతిపత్తౌ = దేహాంతరమును బొందుటలో, సంపరిష్వక్తః = సూక్ష్మదేహ ముతో యుక్తుడై, జీవుడు, రంహతి = వెళ్ళును.

జీవుడు (పురుషుడు) కర్మఫలము ననుభవించుటకు ఒకదేహము నుండి మరియొకదేహమునకు పోవును. ఇది వైదికసిద్ధాంతము. జీవుడు దేహాంతరమున కేగునపుడు సూక్ష్మదేహముతో కూడి వెళ్ళునా? లేక స్థూలదేహమునువలె సూక్ష్మదేహమునుగూడ విడిచి వెళ్ళునా! అని సంశయము. విడిచి వెళ్ళునని పూర్వపక్షము. కాదు, సంపరిష్వక్తుడై వెళ్లునని సిద్ధాంతము.

పూ. ప: జగత్తునందు జీవునకు స్థూలదేహము లభించునట్లు ఏ లోకమున కేగినను సూక్ష్మదేహ మట లభించుట కాటంక ముండదు. కావున జీవుడు దేహాంతరమును బొందుటకు వెళ్ళునపు డీ స్థూలము నిట విడిచి వెళ్ళునట్లే సూక్ష్మదేహమునుగూడ విడిచివెళ్లును. సూక్ష్మదేహముతో కూడి వెళ్ళవలసిన అవసర మేమియు కనిపింపదు. జీవునకు దేహాంతరము లభించుతావున స్థూలదేహమునకు వలయుసాధనము లట లభించునట్లు సూక్ష్మదేహమునకు కావలసిన సాధనములు మాత్రమేల లభింపవు? కావున సూక్ష్మదేహముతోకూడ జీవుడు వెళ్ళుననుట సమంజసము కాదు.

సమాధానము: ఛాందోగ్యోపనిషత్తున లభించు ప్రశ్నోత్తరములను బట్టి చూచిన జీవుడు సూక్ష్మదేహముతో కూడియే దేహాంతరమునకు వెళ్ళునని స్పష్టము కాగలదు. పంచాగ్నివిద్యాప్రకరణమున ప్రశ్నోత్తరములి ట్లున్నవి:

'వేత్థ యథా పంచమ్యా మాహుతా వాపః
పురుషవచసో భవంతి' ఛాం. ౫-౩-౩.

'ఐదవయాహుతియందు జల మెట్లు పురుషుడై పలుకునో యెరుగుదువా?' అని జైబలిప్రవాహణు డనురాజు శ్వేతకేతువును ప్రశ్నించెను. తదుపరి యా ప్రకరణమునం దా రాజు, ద్యులోకము, పర్జన్యము, పృథివి, పురుషుడు, యోషిత్తు-స్త్రీ అను పంచాగ్నులతో శ్రద్ధ, సోమము, వృష్టి, అన్నము, రేతస్సు నను నైదాహుతులను ప్రదర్శించి-

'ఇతి తు పంచమ్యా మాహుతా వాపః
పురుషవచసో భవంతి' ఛాం. ౫-౯-౧.

'ఇట్లు ఐదవయాహుతిలో జలము పురుషునివలె మాటాడనారంభించును'. అని యతడే శ్వేతకేతువుతండ్రికి ప్రతివచనము - ఉత్తరము చెప్పెను.

పై వాక్యములలో (అపః = జలము) 'అప' అను పదము జీవాత్మతోకూడిన సూక్ష్మదేహమును దెలుపును. అయ్యది స్థూలదేహమును బొంది పురుషపదముతో వ్యవహరింపబడును. ఈ ప్రకరణమునందలి ప్రవాహణుని ప్రశ్నోత్తరములు రెండును జీవుడు దేహాంతరమునకు వెళ్ళునపుడు సూక్ష్మదేహముతోగూడి వెళ్లినప్పుడే సంగతము అగును. లేకున్న నిరర్థకము అగునని సూత్రాభిప్రాయము.

స్థూలదేహమువలె సూక్ష్మదేహము - లింగదేహము - సర్వత్ర లభింపగలదు; కావున సూక్ష్మదేహముతో గూడి జీవుడు పరలోకగమనము చేయ నవసరము లేదనుట యుక్తముకాదు. జీవుడు కూటస్థనిత్యుడు. అతనిలో క్రియ కలుగ వీలులేదు. కావున నతడు క్రియ కాశ్రయమగు సూక్ష్మదేహముతో కూడియే లోకాంతరమున నేర్పడు దేహాంతరమును బొందును.

'తదేవ సక్తః సహ కర్మణైతి, లింగం మనో
యత్ర నిషక్త మస్య' బృ. ౪-౪-౬.

ఈ జీవుని లింగదేహము - మనస్సు - ఎక్కడ సక్తమై యున్నదో యక్కడికే కర్మసహితుడై - వాసనలతోగూడిన సూక్ష్మశరీరముతో పోవును.' అని బృహదారణ్యకమునను వర్ణింపబడినది. మంత్రవర్ణము కూడ జీవుడు సూక్ష్మదేహముతో కూడియే దేహాంతరమున కేగునని స్పష్టముగ జెప్పుచున్నది.

'అపాఙ్ ప్రాఙేతి స్వధయా గృభీతో ఽమర్త్యో
మ ర్త్యే నాసయోనిః' ఋ. ౨-౩-౨౧-౩౮.

'మ ర్త్యేన స్వధయా= నాశనశీలమగు లింగదేహముతో, గృభీతః= కూడినవాడై, సయోనిః=దేహాంతర మేర్పడుటకు కారణమైన క్లేశకర్మాదులతో కూడినవాడై, అమ ర్త్యః = నాశనములేని జీవుడు, అపాఙ్, ప్రాఙ్ + ఏతి=ఒకప్పుడధోలోకమును, మరొకప్పుడు ఊర్ధ్వలోకమును బొందును.'

'కర్మఫల మనుభవింప సూక్ష్మదేహముతోగూడి ఉచ్చనీచలోకములను జీవుడు పొందునని మంత్రాభిప్రాయము. ఇట్లు స్వతఃప్రమాణమగు మంత్రముచే నుపదిష్ట మగుచున్నందున జీవుడు సూక్ష్మదేహముతో సంపరిష్వ క్తుడై - కూడినవాడై -లోకలోకాంతరముల కేగుననుట స్పష్టము. (౧)

ప్రశ్నప్రతివచనకారణముగ జీవుడు దేహాంతరమునకు, లోకాంతరమున కేగుననుట యు క్తము కాదు. కారణ మేమన: ప్రశ్న ప్రతివచనములలో పంచమాహుతియందు (అపాం పురుషవచ స్త్వం) జలమునకు పురుషవచనము నిర్దేశింపబడినది. కాని, సూక్ష్మదేహముతో పరిష్వంగము చెప్పబడలేదు కదా ! యన - సమాధానము :

త్ర్యాత్మకత్వాత్తు భూయస్త్వాత్ ౩-౧-౨

త్ర్యాత్మకత్వాత్ - సూక్ష్మభూతములు, బాహ్యాభ్యంతరకరణములు రెండు కలిసి సూక్ష్మశరీర మేర్పడుచున్నందున, భూయస్త్వాత్ = వానిలో సూక్ష్మభూతములు ఆశ్రయము లగుటవలనను, ముఖ్యముగా జలభాగ మెక్కుడుగా నుండుటవలనను, (ఆపః) జలశబ్దముచే సూక్ష్మదేహము నిర్దేశింపబడినది.

స్థూలదేహము అస్థి, స్నాయువులు, మజ్జ, త్వక్కు, మాంసము, శోణితము (ర క్తము) నను నారుపదార్థములతో కూడి షడాత్మక మన

బడును. అట్లే లింగదేహము - సూక్ష్మదేహముకూడ సప్తదశ తత్త్వము లతో కూడినదైనను, ముఖ్యముగ అంతఃకరణమైన మనోబుద్ధు లొకటి గను, జ్ఞానేంద్రియములు కర్మేంద్రియులుకలిసి యొకటిగను, సూక్ష్మ భూతము లొకటిగను భావించి త్ర్యాత్మకముగ నిర్దేశింపబడినది. అందునను సూక్ష్మభూతము లాశ్రయము లగుటవలన ప్రధానములుగ నెంచి, జలబహు ళముగ నుండుటచే సూక్ష్మదేహము (అప) జలశబ్దముచే నుపనిషత్తున నిర్దే శింపబడినది. కావున సూక్ష్మదేహసంపరిష్వక్తుడై జీవుడు దేహాంతరమునకు వెళ్ళుననుట యుక్తమే యని సూత్రాభిప్రాయము. (౨)

ప్రాణగతేశ్చ ౩-౧-౩

ప్రాణోత్క్రమణమువలనను జీవుడు లింగదేహముతో గూడి దేహాంతరమున కేగునని తెలియుచున్నది.

'త ముత్క్రామంతం ప్రాణో ఽనూత్క్రామతి ప్రాణ
మనూత్క్రామంతం సర్వే ప్రాణా ఽనూత్క్రామంతి. బృ. ౪-౪-౨

'జీవుడీదేహమును విడిచి వెళ్ళునపుడు వాగాదీంద్రియములు (ప్రాణ ములు) అన్నియు నతని ననుగమించి వెళ్ళును'. అను నీవాక్యమునందు ప్రాణోత్క్రమణము చెప్పబడినది. జీవుడు సూక్ష్మదేహముతో కూడి వెళ్ళ కున్న నట్లు చెప్పబడదు. కావున లింగదేహసంసక్తుడై యుత్క్రమించు ననుటయే యుక్తము. (౩)

అగ్న్యాదిగతిశ్రుతే రితి చేన్న భాక్తత్వాత్ ౩-౧-౪

అగ్న్యాదిగతిశ్రుతేః = అగ్నివాయ్వాదులలో నింద్రియాదుల గతి శ్రవణమువలన, జీవునితో నింద్రియాదులు వెళ్ళవు, ఇతిచేత్ = అనియందు రేని, న = అట్లనుట తగదు, భాక్తత్వాత్ = అగ్న్యాదులలో గతిశ్రవణము గౌణ మగుటవలన.

'యత్రాస్య పురుషస్య మృతస్యాగ్నిం వాగప్యేతి
వాతం ప్రాణః బృ. ౩-౨-౧౩.

'పురుషుడు మరణింపగా, వాగింద్రియము అగ్నిలోను, ఘ్రాణేంద్రియము వాయువులోను లీనమగును.' అనునిట్టి వాక్యశ్రవణమువలన వాగాదీంద్రియములతో గూడిన లింగదేహముతో జీవుడు దేహాంతరమున కేగుననుట సరికా దందురేని ; అట్లు కాదు. జీవనకాలమున అగ్న్యాదిదేవతలా యా యింద్రియములందుగల స్వస్వవిషయములను - రూపాదులను - గ్రహింపజేయగల శక్తిని ప్రకటించుట కుపకరించుచుండును. మరణించిన తదుపరి ఇంద్రియములు జీవునితో ననుగమించుటవలన నగ్న్యాదులయుపకృతి నివృత్తమగును. ఇంద్రియములే లేనపుడు వానిశక్తిని ప్రకటింపజేయ నలవికాదు గదా ! ఈయనుగ్రాహక గుణ మపుడు ప్రవర్తింప దని తెలుపుటయే ఉపనిషద్వాక్యతాత్పర్యము. కావున అగ్న్యాదులలో నింద్రియముల విలీనీకరణ మిట గౌణమే - అప్రధానమే, కాని ముఖ్యము కాదు. కావున నింద్రియములు జీవు ననుగమించు ననుటలో దోషము లేదు. (౪)

ప్రథమే ఽశ్రవణాదితి చేన్న తా
ఏవ హ్యుపపత్తేః ౩-౧-౫

ప్రథమే = ద్యులోకమనెడి ప్రథమాగ్నిలో, అశ్రవణాత్ = లింగదేహమును దెలుపు ఆప - జలము హోమద్రవ్యముగా చెప్పబడనందున జీవుడు లింగదెహముతో గూడ వెళ్లననుట తగదు, ఇతిచేత్ = అని యందురేని, న = సరికాదు, హి = కారణమేమన, ఉపపత్తేః = ప్రశ్న ప్రతివచనములలో నేకవాక్యత యున్నందువలన, తాఏవ = ఆప - జలమే, అటహోమద్రవ్యరూపమున శ్రద్ధాపదముతో చెప్పబడిన దెంచవలెను.

ప్రస్తుతప్రకరణమున - పంచాగ్నివిద్యయందు శ్రద్ధ ప్రథమాహుతిగ వర్ణింపబడినది. పంచమాహుతిగ చెప్పబడిన ఆప - జలము లింగ

దేహసూచకమగునెడల నది ప్రథమాహుతిగనే చెప్పబడియుండెడిది. అట్లు పఠింపబడనందున జీవుడు లింగదేహసంపరిష్వక్తుడై దేహాంతరమున కేగు ననుట యెట్లు పొసగును? అని సూత్రమున శంకాభిప్రాయము. ఇందులకు సమాధానము: ద్యులోకాగ్నియందు హోమద్రవ్యముగ నుపయోగించినట్లు చెప్పబడిన శ్రద్ధాపదము కూడ ఆప-జలాభిప్రాయముతో చెప్పబడిన ట్లెంచవలెను. ఎక్కడ నే శబ్ద మే యర్థమును దెలుప నుద్దేశించి ప్రయోగింపబడునో, అక్కడ నా పద మా యర్థమునే తెలుపును. ప్రస్తుతమున ద్యులోకాగ్నియందు ప్రథమాహుతిగ చెప్పబడిన శ్రద్ధాశబ్దము 'ఆపః' అనెడి పురుషవాచకపదాభిప్రాయముతోనే ప్రయోగింపబడినది. కారణ మేమన: అట్లు ప్రయోగింపబడకున్న పంచాగ్నివిద్యాప్రకరణమున గల ప్రశ్నప్రతివచనములలో నేకవాక్యత యేర్పడదు. అడిగిన ప్రశ్న మొకటియైన సమాధానము మరియొకటి యగునని భావము.

'వేత్థ యథా పంచమ్యా మాహుతా వాపః
పురుషవచసో భవంతి' ఛాం. ५-३-३.

'పంచమాహుతిలో అపః - జలము పురుషునివలె నెట్లు పలికెనో తెలియునా?' యని ప్రశ్నము. దానికి సమాధానము అపః - జలము (పురుషవాచకము) హవ్యద్రవ్యముగా చెప్పక శ్రద్ధ - ఆస్తిక్యము - హవ్యద్రవ్యముగా చెప్పిన ప్రశ్నయొకటి సమాధానము మరియొకటి యగునుకదా! కావున ప్రథమహవ్యద్రవ్యముగా చెప్పబడిన శ్రద్ధాపదాభిప్రాయము ఆప - జలమే యైయుండవలె ననుట నిశ్చితము. తైత్తిరీయబ్రాహ్మణమునకూడ

'శ్రద్ధా వా ఆపః' తై. బ్రా. ३-२-४.

'శ్రద్ధయే ఆపః - జలము' అనియు చెప్ప జూడనగును. కాబట్టి జీవుడు దేహాంతరగమనము లింగదేహముతో కూడి చేయు ననుటలో దోషము లేదు. (५)

మరల శంకించి సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

అశ్రుతత్వా దితిచే న్నేష్టాదికారిణాం ప్రతీతేః ౩-౧-౬

అశ్రుతత్వాత్=అప్శబ్దప్రయోగము మూలమున లింగదేహమునకు గతియున్నదని చెప్పబడినను, దానితోకూడి జీవాత్మవెళ్ళునని జీవాత్మ పద శ్రవణము లేనందున జీవుడు లింగదేహయుక్తుడై వెళ్ళుననుట యుచితము కాదు. ఇతిచేత్=అనియందురేని, న=అట్లనుట తగదు. ఇష్టాదికారిణాం= ముందుచెప్పబోవు ఇష్టాదికర్మల ననుష్ఠించువారి, ప్రతీతేః=ఇక్కడ ప్రత్య భిజ్ఞ కల్గుచున్నందున, జీవుడు లింగదేహయుక్తుడై దేహాంతరమునకు బోవుననుట యుచితమే.

ఉత్క్రాంతిప్రకరణమున అపాం=జలమునకు గతిచెప్పబడినదేకాని, తద్యుక్తజీవగతి చెప్పబడనందున జీవుడు లింగదేహముతోగూడి దేహాంత రమున కేగుననుట యుక్తము కాదని శంకించి సమాధానము చెప్పు చున్నాడు.

'అథ య ఇమే గ్రామ ఇష్టాపూర్తే దత్త మి త్యుపాసతే
తే ధూమ మభిసంభవంతి, ధూమా ద్రాత్రిం' ఛాం. ౫-౧౦-౩.
'పితృలోకా దాకాశ, మాకాశా చ్చాంద్రమసం
ఏష సోమో రాజా' ఛాం. ౫-౧౦-౪.

'ఎవరు గృహస్థాశ్రమమున ఇష్టాపూర్తములు, దానము మున్నగు కర్మల నొనర్తురో వారు ధూమాదిమార్గమున చంద్రుని జేరి యట దివ్య దేహధారులై సోమునివలె ప్రకాశింతురు'. అనునిట్టి వాక్యములందు జీవో త్క్రమణము స్పష్టముగా జెప్పబడియున్నందున, పంచాగ్నివిద్యాప్రకర ణమునందు జెప్పబడిన లింగదేహగతి కేవలము లింగదేహగమనము కాద నియు జీవునితోకూడిన లింగదేహగమనమే యనియు తెలియదగును. కేవలలింగదేహమునకు పరలోకగమనమున ప్రయోజన మేముండును? కావున నట్టిగతి వ్యర్థమగును. ఉపనిషత్తులు వ్యర్థగతి నెట్లు చెప్పును?

పూర్వోత్తర ఉపనిషద్వాక్యములలో పరస్పరవైరుధ్యమును నుండరాదు. కావున జీవుడే లింగదేహముతో కూడి కర్మఫలముల ననుభవించుటకు పరలోకమున కేగుననుటయే యుక్తము. (౬)

'ఏష సోమో రాజా, తద్దేవానా మన్నం తం దేవా భక్షయంతి' ఛాం. ౫-౧౦-४. 'చంద్రలోకమున జేరి దివ్యదేహధారియై సోముడని పిలువబడు నతడు దేవతల కన్న మగును. అతనిని దేవతలు భక్షింతురు'. అని చెప్పుటచేత జీవుడు లింగదేహయుక్తుడై పరలోకమున కర్మఫలము ననుభవింప నేగుననుట, సరి కా దన :

భాక్తం వాఽనాత్మవిత్త్వా త్తథాహి దర్శయతి ३-౧-౭

అనాత్మవిత్త్వాత్=ఆత్మవిదులు కానందున - ఇష్టాపూర్తాది సకామ కర్మల నాచరించినందున, భాక్తం = వారు దేవతల కన్న మగుదు రనుట గౌణమే కాని ముఖ్యము కాదు. తథా హి దర్శయతి = ఉపనిషద్వాక్య మట్లే చెప్పుచున్నది.

అగ్నిహోత్రాదికర్మల నొనర్చుట ఇష్ట మనబడును. దాపులు, చెరువులు త్రవ్వించుట, విద్యాశాలలు నెలకొల్పుట మున్నగునవి ఆపూర్తము లనబడును. ఇట్లే బీదలకు అన్నవస్త్రము లిచ్చుట మున్నగునవి దత్తములు. ఇట్టికర్మల నాసక్తబుద్ధితో నొనర్చినవారు వానికి తగినఫలముల నా యా లోకముల ననుభవింపవలసినవా రగుదురు. వారు మోక్షమున కర్హులు కారు. ఆత్మవిదులకే మోక్షార్హత. కావున సకామకర్ములు సోమాదిలోకములం జేరి యట పుణ్యఫల మనుభవించి, మరల మర్త్యలోకమున జనింతురు (స సోమలోకే విభూతి మనుభూయ పున రావర్తతే' ఛాం. ౮-౧-౬). అందువలన వారు దేవతల కన్న మగుదురు. దేవతలు వారిని భక్షింతురు, అనుట ముఖ్యము కాదు. అది గౌణము. అందువలననే మరియొకతావున (న హ వై దేవా అశ్నంతి, న పిబంతి' ఛాం. ३-౬-౧.) 'దేవతలు భుజింపరు,

గ్రాగరు'. అని స్పష్టముగా జెప్పబడినది. కావున జీవులు సూక్ష్మదేహముతో గూడి కర్మఫలముల ననుభవించుటకు పరలోకమునకు - దేహాంతరమునకు నేగుదు రనుట యుక్తమే. (౭)

ద్వితీయాధికరణము

జీవుడు కర్మఫలభోగముకొఱకు 'లింగశరీరముతోగూడి పరలోకముల కేగి యట కర్మఫల మనుభవించి మరల మర్త్యలోకమునకు సంచిత కర్మాశయములతో గూడి తిరిగి వచ్చునని నిరూపించుచున్నాడు.

కృతాత్యయే ఽనుశయవాన్ దృష్టస్మృతిభ్యాం
యథేత మనేవం చ ౩-౧-౮

కృతాత్యయే = పరలోకప్రాప్తికి సాధనములైన యిష్టాదికర్మలు భోగమువలన క్షయము నొందగా, అనుశయవాన్=సంచితకర్మానుశయములతో కూడినవాడై పృథివి కేతెంచును, దృష్టస్మృతిభ్యాం=శ్రుతిస్మృతుల వలన, యథేతం=ఎట్లువెళ్ళెనో, యట్లును, అనేవంచ = అన్యవిధమునను, మరలివచ్చునని తెలియుచున్నది.

(అనుభవింపగా మిగిలిన కర్మాశయములు - కర్మవాసనలు - ఇట అనుశయము లనబడును. కర్మల నాచరించు కర్తను ముక్తుడు కానంత వరకు అనుసరించి వెంటాడును; కావున అనుశయము లనబడు నని భావము.)

'తస్మిన్ యావత్సంపాత ముషిత్వా ఽథైత మేవాధ్వానం పునర్నివర్తంతే, యథేతమ్' ఛాం. ౫-౧౦-౫.

'తస్మిన్ = చంద్రాదిలోకములందు, యావత్సంపాతం ఉషిత్వా = కర్మఫలము ననుభవింపవలసినంతకాల ముండి, అథ = భోగానంతరము, ఏత మేవాధ్వానం పునఃనివర్తంతే=ముందుచెప్పుమార్గముననే మరల తిరిగి

వత్తురు'. అను నిట్టివాక్యములందు కర్మఫలభోగముకొఱకు చంద్రాదిలోకములకేగి యట కర్మఫల మనుభవించి తిరిగివత్తు రని స్పష్టమగుచున్నది. అట్లు తిరిగివచ్చునప్పుడు సంచితకర్మవాసనలతో కూడి జీవులు తిరిగి వత్తురు. ఈ విషయము ఉపనిషత్ - స్మృతులచే ప్రతిపాదింపబడుచున్నది.

'తద్య ఇహ రమణీయచరణా అభ్యాశోహ
యత్తే రమణీయాం యోని మాపద్యేరన్
అథ య ఇహ కపూయచరణా అభ్యాశోహ
యత్తే కపూయాం యోని మాపద్యేరన్' ఛాం. ౫-౧౦-౭.

(చరణశబ్దము కర్మాశయమును దెలుపును.)

'చంద్రాదిలోకములనుండి తిరిగి వచ్చు జీవులు పుణ్యకర్మవాసనలతో కూడినవారైన పక్షమున వెంటనే యిట శోభనశరీరములను బొందుదురు. లేక పాపకర్మాశయములతో కూడినవా రగుదురేని పాపయోనులను-శరీరములను - బొందుదురు.'

'చంద్రాదిలోకే ఉష్యావృత్తి ర్నిమిత్తసద్భావాత్' సాం. ౬-౫౬.

'సంచితకర్మాశయము లనెడి నిమిత్తముండుటవలన చంద్రాదిలోకములం దుండియు తిరిగివచ్చుట కలదు'. అను నిట్టి ఉపనిషత్ స్మృతుల వలన జీవు డీ లోకమునకు కర్మాశయములతో గూడి తిరిగివచ్చునని స్పష్టమగుచున్నది. (౮)

ఉపర్యుక్తవిషయమున నొక శంకచేసి, దానికి సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

చరణాదితి చేన్నోపలక్షణార్థేతి కార్ష్ణాజినిః ౩-౧-౯

చరణాత్=ఆచరణవలన, ఇతిచేత్ =జీవుడు తిరిగివచ్చునని ఉపనిషత్తు చెప్పినదం గురేని. న=అట్లు కాదు. ఉపలక్షణార్థా ఇతి కార్ష్ణాజినిః =

చరణశబ్దము కర్మవాసన కుపలక్షకము. అందువలన కర్మాశయములతో కూడియే తిరిగి వచ్చునని కార్ష్ణాజిని చెప్పియున్నాడు.

చరణశబ్దము ఆచారార్థమున లోకములో ప్రసిద్ధమైనందున, చంద్రాది లోకములలో ననుభవింపగా మిగిలిన సంచితకర్మాశయముల నెట్లు బోధింప గలదు? కావున కర్మాశయములతో తిరిగి వచ్చుననుట యుక్తము కాదని యొకరు శంకింపగా, కార్ష్ణాజిని ఆచార్యుడు దానిని నిరాకరించియున్నాడు. ఆచార్యుని యభిప్రాయములో చరణశబ్దము అనుశయము - కర్మాశయము-నే బోధించుచున్నది. చరణశబ్దము కర్మాశయమున కుపలక్షకము - లక్షణా వృత్తితో కర్మాశయమునే బోధించునని భావము. (౯)

చరణశబ్దసార్థక్యమును నిరూపించుచున్నాడు.

ఆనర్థక్య మితి చేన్న తదపేక్షత్వాత్ ౩-౧-౧౦

ఆనర్థక్యం = చరణశబ్దముచే లక్షితమైన కర్మాశయమువలన జీవునకు శోభనాశోభనశరీరములు లభించుపక్షమున చరణము వ్యర్థమగును. ఇతిచేత్=అనియందురేని, న=అట్లనరాదు. తదపేక్షత్వాత్=కర్మాశయమునకు - అనుశయమునకు చరణము - ఆచరణ మపేక్షింపబడును.

అనుశయము - పుణ్యాపుణ్యకర్మాశయమువలననే శోభనాశోభన శరీరములు లభించునపుడు చరణము - ఆచారము వ్యర్థ మగునందురేని, అట్లుకాదు. కర్మాశయము ఆచరణము నపేక్షింపనిచో నది వ్యర్థమగును. అనుశయము ఆచారము నపేక్షించును. 'ఆచారా ద్విచ్యుతో విప్రః న వేద ఫల మశ్నుతే' మ. ౧-౧౦౯. అను నిట్టి స్మార్తవాక్యములవలన నాచారావశ్యకత స్పష్ట మగుచున్నది. ఆచారయుక్త కర్మాశయమే శోభనాశోభన శరీరప్రాప్తికి హేతు వనుటవలన నాచారము వ్యర్థము కాదు. (౧౦)

ఆచార వాచకమగు చరణశబ్దముచే శుభాశుభ కర్మాశయము లక్షిత మగు నను కార్ష్ణాజినిమతమును చెప్పి, యిప్పుడు చరణశబ్దము గౌణము కాదు; ముఖ్యమే యని చెప్పు బాదరిమతమును నిరూపించుచున్నాడు.

సుకృతదుష్కృతే ఏవేతి తు బాదరిః ३-०-००

సుకృతదుష్కృతే ఏవ = చరణశబ్దముచే ముఖ్యముగ పుణ్యపాపములే చెప్పబడును. ఇతి తు బాదరిః=అనియే బాదరియాచార్యునిమతము.

లోకమున చరణశబ్దమువలన ముఖ్యవృత్తితోనే పుణ్యపాపరూప కర్మములు బోధింపబడును. చరణశబ్దము ఆచారార్థమున ప్రసిద్ధమైనట్లు పుణ్యపాపకర్మములందును ప్రసిద్ధమే. కావున చరణశబ్దము ముఖ్యవృత్తితోనే పుణ్యపాపకర్మలను బోధించునని బాదరి అభిప్రాయపడుచున్నాడు. అందువలన సంచితకర్మాశయములతో కూడియే జీవుడు తిరిగి యీలోకమునకు వచ్చు ననుటలో దోషము లేదు. (००)

తృతీయాధికరణము

ఇష్టాది విహితకర్మలొనర్చువారు చంద్రలోకమునకు వెళ్ళుదురని చెప్పబడినది. అనిష్టాద్యవిహితకర్మలొనర్చువారుకూడ చంద్రలోకమునకు వెళ్ళుదురా? లేదా? అని విచారింపబడుచున్నది.

అనిష్టాదికారిణా మపి చ శ్రుతమ్ ३-०-०२

అనిష్టాదికారిణామ్ అపి చ=ఇష్టాపూర్తాది విహితకర్మల నొనర్పక సురాపానా ద్యవిహితకర్మల నొనర్చువారుకూద, శ్రుతమ్=చంద్రలోకమునకు వెళ్ళుదురని ఉపనిషద్వాక్యములందు జూడబడుచున్నది.

'యే వై కే చాస్మా ల్లోకాత్ ప్రయంతి
చంద్రమసమేవ తే సర్వే గచ్ఛంతి' కౌ. ०-२.

'ఈ లోకమునుండి మరణించువారందరును చంద్రలోకమునకే వెళ్లుదురు'. అను నిట్టి వాక్యములనుబట్టి ఇష్టాపూర్తాది పుణ్యకర్మల నొనర్చువారే కాక మాంసభక్షణా ద్యవిహితకర్మల నొనర్చువారుకూడ చంద్రలోకమునకు బోవుదురని తెలియుచున్నది. (౧౨)

అందువలన నిష్టాదికార్యముల నొనర్చువారికిని, అనిష్టాది కార్యముల నొనర్చువారికిని పరలోకగమనములో భేదము కనిపింపదు, అన ।

సంయమనే త్వనుభూ యేతరేషా
మారోహావరోహౌ తద్గతిదర్శనాత్ ౩-౧-౧౩

సంయమనే=విశ్వనియంత యగు భగవంతునిసదనము - యమసదనము - సంయమన మనబడును. అందు, అనుభూయ = వివిధములయిన యమయాతనల ననుభవించి, ఇతరేషాం=ఇష్టాపూర్తాదిపుణ్యకర్మల నొనర్పనివారికి, ఆరోహావరోహౌ = ఆరోహణము - ఎక్కుట, అవరోహణము - దిగుటయు కలుగును, తద్గతిదర్శనాత్=అట్లే చూపబడినది.

ఇష్టాదికారులకు, ఇతరులకు చంద్రలోకగమనము సమానమైనను వారిలో విశేషము లేకపోలేదు. అనిష్టాదికారులు సంయమనమునందు - యమసదనమునందు అనేకయాతనల ననుభవించి చంద్రాది - ఊర్ధ్వలోకములకు బోవుదురు. అట పుణ్యఫలముల ననుభవించి మరల తిరిగివత్తురు. ఇష్టాదికర్మకరులు చంద్రలోకమున కేగుటకు పూర్వము యమయాతనల ననుభవింపరు. ఇదియే వా రిరువురికి గల భేదము. (౧౩)

స్మరన్తి చ ౩-౧-౧౪

ఇష్టాదిపుణ్యకర్మల నొనర్పక యనిష్టకర్మల - మాంసాహారాదుల నొనర్చువారికి నానావిధయమయాతనలు కలుగునట్లు చెప్పబడుచున్నది.

'న సాంపరాయః ప్రతిభాతి బాలం
ప్రమాద్యంతం విత్తమోహేన మూఢం,

అయం లోకో నాస్తి పర ఇతి మానీ
పునఃపున ర్వశ మాపద్యతే మె'. కఠ. ౨-౬.

'సంపరాయః=పరలోకము, దాని ప్రాప్తికి సాధన మగునది సాంప రాయ మనబడును. ధనమోహముచే మూఢుడై తెలియక సురాపానాది అనిష్టకర్మల నొనర్చుచు ప్రమత్తుడైనవానికి సాంపరాయము - పరలోక సాధనము లభింపదు. అంతేకాక యత డీ కనిపించు స్త్రీలు మద్యమాంసాదులు - వీనికి మించి మరియొకలోకము లే దనును. ప్రమాదముల నొనరించును. పెక్కుమారులు యమయాతనలకు లోనగును'. అని యనిష్టాదికర్మల నొనర్చువారికి యమబాధలు స్మరింపబడినవి. (౧౪)

విశ్వనియంత యైన భగవంతుని యమసదన మెట నున్నది, అనిష్టముల నొనర్చువారికి బాధల ననుభవింపజేయుటకు? అన - సమాధానము :

అపి చ సప్త ౩-౧-౧౫

యమసదన మెక్కడనో పరలోకమున లేదు. సప్తర్షు లెక్కడ నుందురో అక్కడనే యున్నది.

సప్తర్షులు సప్తప్రాణములు - చక్షురాదీంద్రియములే కాని వేరొండు కారు. అందువలననే,

'ప్రాణా వా ఋషయః' శత. ౬-౧-౧-౧.

శతపథమున ప్రాణములే ఋషు లనబడినవి. ఆ ప్రాణములు - ఇంద్రియము - లీ శరీరమునందే యుంచబడుచున్నవి.

'సప్త ఋషయః ప్రతిహితాః శరీరే
సప్త రక్షంతి సద మప్రమాదం
సప్తాపః స్వపతో లోక మీయుః
తత్ర జాగృతో అస్వప్నజౌ సత్ర సదౌచ దేవౌ'. యజు. ౩౪-౫౫.

'చక్షురాదీంద్రియములు శరీరమునందా యా స్థానములందుండి యెల్లపు డీ శరీరమును రక్షించుచున్నవి. జీవాత్మ నిద్రించునపుడు, ఇంద్రియములు వానితోబాటు హృదయాకాశమున నుండగా, ప్రాణాపానములు రెండును పనిచేయుచుండును.'

జీవాత్మునకు స్థాన మగు నీ హృత్ప్రదేశమే యమసదనము. అందే విశ్వనియంత యగు భగవంతు డుండి జీవులకు హితాహితములజ్ఞానము కలిగించుచుండును. ఆ భగవత్ప్రేరణను - శిక్షణను - గ్రహింపని మూఢులు నిషిద్ధములగు సురాపాన వ్యభిచారాది - అవిహితకర్మల నాచరించి యీ లోకముననే యమయాతనలకు గురియగుదురు. అట్టికష్టముల ననుభవింప జాలక మరణింప యత్నించియు మరణమును బొందరు. మరణించు నపుడును సుఖముగ మరణింపరు. అట్లు యమయాతనల నీ శరీరమునందే యనుభవించి తదుపరి పరలోకమున కేగుదురు. కావున యమసదనము పరమున నెక్కడనో లేదు. ఈ శరీరము భగవంతుని యమసదనము. (౧౫)

అటులయిన భగవంతు డీ శరీరమునందుండి విశ్వము నెట్లు నియమింపగలడు? ఒకచోట నుండు వ్యక్తి మరియొకయెడ నియమింప సమర్థుడు కాడు గదా! యన, సమాధానము :

తత్రాపి చ తద్వ్యాపారా దవిరోధః ౩-౧-౧౬

తత్రాపి చ=చంద్రాదిపరలోకములందును, తద్వ్యాపారాత్ = విశ్వనియంత యగు యమునివ్యాపార ముండుటవలన, అవిరోధః = విరోధమేమియు లేదు.

విశ్వనియంత యగు భగవంతుడు జీవాత్మునివలె పరిచ్ఛిన్నుడు - అణుపరిమాణముకలవాడు - కాడు. అత డంతటను వ్యాపించియున్నాడు.

అందువలన నెల్లలోకములందును నతడుండి జీవులకు వలయు కర్మఫల ములనందజేయును.

'ఈశావాస్య మిదం సర్వం
యత్కించ జగత్యాం జగత్' యజు. ౪౦-౧

'తదంతరస్య సర్వస్య,
తదు సర్వ స్యాస్య బాహ్యతః' యజు. ౪౦-౫.

ఇట్టి మంత్రవర్ణములందు భగవంతుడు సర్వవ్యాపకుడనియు, జగత్తునం దంతర్బాహ్యముల నిండియున్నాడనియు తెలుపబడినది. కావున భగవంతుని జగన్నియంతృత్వమున కెట్టి హానియు నుండదు.

కావున ఇష్టాదికారులు, అనిష్టాదికారులు నెల్లరు చంద్రలోకమున కేగుదురని సిద్ధమగుచున్నదని పూర్వపక్షము. (౧౬)

చతుర్థాధికరణము

ఇక సిద్ధాంతపక్షమును జెప్పబూని సూత్రమును రచించుచున్నాడు.

విద్యాకర్మణో రితి తు ప్రకృతత్వాత్ ౩-౧-౧౭

విద్యాకర్మణోః=(విద్యా=ఉపాసన, కర్మ = ఇష్టాపూర్తాదికర్మ) ఉపాసన, కర్మ అను నీ రెంటివలన, ఇతి=పూర్వము చెప్పబడిన ఫలము - దేవయానమున బ్రహ్మలోక గమనము, పితృయానమున చంద్రలోక గమనము కలుగును. ప్రకృతత్వాత్=ప్రకరణమున నట్లే చెప్పబడినది.

కర్మోపాసనలనుగూర్చి చెప్పనారంభించి, ఉపాసనాదుల నాచరించువారు దేవయానమార్గమున కార్యబ్రహ్మలోకమున జేరుదురనియు, ఇష్టాపూర్తాది కర్మల నానర్చువారు పితృయానమార్గమున చంద్రలోకమున కేగుదురనియు నుపదేశింబడినది.

'తద్ య ఇత్థం విదుర్ యే చేమే ఽరణ్యే
శ్రద్ధాతప ఇత్యుపాసతే తే ఽర్చిష మభిసంభవంతి'. ఛాం. ౫-౧౦-౧.
'అథ య ఇమే గ్రామ ఇష్టాపూర్తే దత్త మిత్యుపాసతే

తే ధూమ మభిసంభవంతి.' ఛాం. ౫-౧౦-౩ అను నీ వాక్యములవలన విద్యావంతులయిన యుపాసకులు దేవయానమున క్రమక్రమముగా బ్రహ్మమును బొందుదురనియు, ఇష్టాపూర్తాది కర్మల నాచరించువారు పితృయానమున చంద్రాదిలోకముల జేరి యట కర్మఫలము ననుభవింతు రనియు స్పష్టపడుచున్నది. ఇక నీ రెండు మార్గములను విడిచి క్షుద్రకర్మల నాచరించు అనిష్టాదికారులు మాటి మాటికి నిటనే పుట్టి చచ్చుచుందు రనియు, చంద్రలోకగమనము వారి కుండదనియు స్పష్టముగ నీ క్రింది వాక్యమువలన తెలియుచున్నది.

'అ థైతయోః పథో ర్న కతరేణ చన,
తా నీమాని క్షుద్రా ణ్యసకృ దావృత్తీని భూతాని భవంతి
జాయస్వ మ్రియ స్వేత్యేతత్ తృతీయం స్థానం
తే నాసౌ లోకో న సంపూర్యతే'. ఛాం. ౫-౧౦-౮.

'అరణ్యమున శ్రద్ధాతపః పూర్వకముగ నుపాసన చేయక, గ్రామమున నిష్టాపూర్తముల నొనరింపక, అవిహిత సురాపానాదుల నొనర్చుచుండువారు దేవయాన పితృయానములలో నొకదానినికూడ ననుసరింపనివారై మూడవ మార్గము ననుసరింతురు. (జాయస్వ మ్రియస్వ) పుట్టుచు, చచ్చుచు నుండుటయే యా మూడవమార్గము. అట్టివారితో చంద్రలోకము నిండదు'. అని యీ వాక్యము స్పష్టముగ జెప్పుచున్నది. కావున అనిష్టాది కార్యముల నొనర్చువారు చంద్రలోకమున కేగుదు రనుట ఉపనిషద్విరుద్ధ మగును.

'యేవై కేచా స్మా ల్లోకాత్ ప్రయంతి చంద్రమస మేవ తే,

సర్వే గచ్ఛంతి' కౌ. ౧-౨. అను నీ కౌశీతకి ఉపనిషత్తులో నెల్లరు చంద్రలోకమున కేగుదురని చెప్పిన వాక్యములోని సర్వపదమునకు ఇష్టాపూర్తముల నొనర్చినవా రెల్లరు నని యర్థము చెప్పికొనిన దోష మేముండును? ఉండదు. కావున నిష్టాపూర్తముల నొనర్చినవారే చంద్రలోకమున కేగి యట కర్మఫల మనుభవించి తిరిగి వత్తురనుట సిద్ధాంతము. (౧౭)

న తృతీయే తథోపలబ్ధేః ౩-౧-౧౮

తృతీయే=మూడవ పథమున నడచువారికి, న=దేహాంతరారంభము కొఱకు ఆహుతి సంఖ్యానియమము లేదు, తథోపలబ్ధేః=అట్లే తెలియనగుచున్నది.

దేవపితృయాన మార్గములను విడిచి జనన మరణ రూపమగు మూడవమార్గము ననుసరించువారి శరీరారంభముకొఱకు పంచాహుతి నియమము లేదు. చంద్రలోకగమనము లేదని భావము. (౧౮)

స్మర్యతేఽపి చ లోకే ౩-౧-౧౯

లోకే=వేదాతిరిక్త శాస్త్రాదులలో, స్మర్యతేఽపిచ=ఆహుతి సంఖ్యానియమము లేకయే శరీరోత్పత్తి కలుగునని స్మరింపబడినది.

దర్శన శాస్త్రములందు సర్గారంభమున నయోనిజ సృష్టి వర్ణింపబడుట చూచుచున్నాము. (సం త్యయోనిజాః - పై. ౪-౨-౧౧) 'అయోనిజశరీరములు గలవు. అయోనిజ శరీరారంభముకొఱకు స్త్రీ పురుష రూపములగు రెండాహుతులయినను లేనపుడు పంచాహుతి నియమమెట్లుండగలదు? (౧౯)

దర్శనాచ్చ ౩-౧-౨౦

స్త్రీ పురుష సంబంధము లేకయే స్వేదమువలననే యనేకజీవులకు

శరీర మేర్పడుట చూచుచున్నాము. ఉపనిషత్తునం దట్లే వర్ణింపబడినది కూడ.

'బీజా నీతరాణి చేతరాణి చాండజాని చ,
జారుజాని చ స్వేదజాని చోద్భిజ్జాని చ' ఐ. ౩-౧.

కావున నెల్లరి శరీరారంభముకొఱకు పంచమాహుతినియమము లేనందున నెల్లరు చంద్రలోకమున కేగుదు రనుట వైదికసిద్ధాంతము కాదు. (౨౦)

జరాయుజములు, అండజములు, స్వేదజములు, ఉద్భిజ్జములు నని లోకమున నలువిధములైన ప్రాణులు ప్రసిద్ధములై యుండ ఉపనిషత్తునందు ముప్విధములే యేల చెప్పబడియున్నవి ? ఛాందోగ్యమున, 'తేషాం ఖ ల్వేషాం భూతానాం త్రీణ్యేవ బీజాని భవ న్త్యాండజం జీవజ ముద్భిజ్జ మితి.' ౬-౩-౧. 'అండజం = అండమునుండి పుట్టినది, జీవజం = జరాయువునుండి వెలువడునది, ఉద్భిజ్జం = భూమిని పెకలించుకొని బయట పడునది' అని ముప్విధములే వర్ణించుటవలన లోకప్రసిద్ధికి ఉపనిషత్తునకు విరోధ మేర్పడుచున్నది గదా ! యన - సమాధానము:

తృతీయశబ్దావరోధః సంశోకజస్య ౩-౧-౨౧

సంశోకజస్య = సంశోకము-చెమట-స్వేదము. దానివలన జనించు ప్రాణివర్గము, తృతీయశబ్దావరోధః = మూడవదైన ఉద్భిజ్జశబ్దముచే గ్రహింపనగును. స్వేదజములు ఉద్భిజ్జములలో నంతర్భాగముగ నెంచబడినవనిభావము. (భూమ్యుదకోద్భేదప్రభవత్వము రెంటికితుల్యము)(౨౧)

పంచమాధికరణము

కర్మఫలభోగముకొఱకు చంద్రాదిలోకముల కేగిన జీవులు భోగానంతరము సానుశయులై తిరిగి భూమి కరుదెంచు విధమును జెప్పుచున్నాడు.

సాభావ్యాపత్తి రుపపత్తేః 3-౧-౨౨

ఉపపత్తేః = ఉపపన్నమగుటవలన, సాభావ్యాపత్తిః = ఆకాశాది సాదృశ్యము ప్రతిపాదింపబడునని తెలియవలెను.

'అథై తమే వాధ్వానం పున ర్నివ ర్తంతే యథేత మాకాశం, ఆకాశాద్ వాయుం, వాయు ర్భూత్వా ధూమో భవతి, ధూమో భూత్వా ఽభ్రం భవ త్యభ్రం భూత్వా మేఘో భవతి మేఘో భూత్వా ప్రవర్షతి' ఛాం. ౫-౧౦-౫.

'ఇష్టాదికర్మల నొనర్చినవారు చంద్రాదిలోకములకు వెళ్ళినమార్గము ననుసరించియే మరల తిరిగివత్తురు. ఆకాశమునుండి వాయువు, మేఘము, వర్షము మున్నగువాని సాదృశ్యమును బొందుచు భూమింజేరి వ్రీహ్యాదుల మూలమున ముందు పురుషునిశరీరమున జేరి, తదుపరి వీర్యముద్వారమున స్త్రీగర్భమునం జేరి జనింతురు. (౨౨)

ఇట్లు మరల భూమిం జేరి జన్మించుటలో నెంతకాలము పట్టు, నవః

నాతిచిరేణ విశేషాత్ 3-౧-౨౩

విశేషాత్ = తరువాతివాక్యమువలన, ఆకాశాదుల సాదృశ్యము జీవులకు, నాతిచిరేణ = ఎంతోకాల ముండదు.

అంతరిక్షమునుండి పృథివి కరుదెంచు జీవులకు ఆకాశాదులతో సామ్యము కలుగుటకును, వానినుండి విడివడుటకును నెంతో కాలము పట్టదు. స్వల్పకాలముననే భూమికి జేరుదురు. భూమింజేరి వ్రీహ్యాది సమ భావమును బొందిన పిదప జరుగువిషయము ఈ వాక్యశేషమువలన దెలియు చున్నది.

'అతో వై ఖలు దుర్నిష్ప్రపతరమ్' ఛాం. ౫-౧౦-౬. వ్రీహ్యాది సమరూపమును బొంది రేతస్సుద్వారమున స్త్రీగర్భమునంజేరి జనించుట

(దుర్నిష్ప్రపతరం) కష్టతర మగును - కొంతకాలము పట్టును - అని వాక్యాభిప్రాయము. అందువలన నాకాశాదిసామ్యమున భూమింజేరుటలో విలంబము కలుగదనియే తెలియుచున్నది. (౨౩)

'త ఇహ వ్రీహి యవా ఓషధి వనస్పతయ
స్తిలమాషా ఇతి జాయంతే' ఛాం. ౫-౧౦-౬.

'ఆ జీవు లిట వడ్లు, యవలు, ఓషధులు, వనస్పతులు, నువ్వులు, మినుములుగా జనింతురు'. అను నీ వాక్యమునుబట్టి చంద్రలోకమునుండి వచ్చిన జీవులు భూమింజేరి వ్రీహ్యాదిరూపములలో జనింతురా ? లేక ఆకాశాదులసారూప్యమును బొందినట్లు వ్రీహ్యాదులసాధర్మ్యమును బొందుదురా ? అన :

అన్యాధిష్ఠితేషు పూర్వవ దభిలాపాత్ ౩-౧-౨౪

అన్యాధిష్ఠితేషు = భోజ్యభోక్తృభావసంబంధ మిట అధిష్ఠాన మనబడును. వ్రీహ్యాదులు భోజ్యములు, అన్యపురుషులు భోక్తలు. అన్యజీవులకు వ్రీహ్యాదులకు భోజ్యభోక్తృభావసంబంధమున, చంద్రలోకమునుండి వచ్చుజీవులు, పూర్వవదభిలాపాత్ = ఆకాశాదులవలె చెప్పబడుటవలన, వ్రీహ్యాదిసాధర్మ్యమును బొందుదు రని చెప్పబడిన ట్లెంచవలెను.

'తే ఇహ వ్రీహి యవా ఓషధి వనస్పతయ స్తిల మాషా ఇతి జాయంతే' అను నీవాక్యమున వ్రీహ్యాదులుగ జనింతు రనుట ఆకాశాదులవలె వ్రీహ్యాదులసామ్యమును బొందుదురనుభావమునే తెలుపును. (౨౪)

అశుద్ధ మితి చే న్న శబ్దాత్ ౩-౧-౨౫

అశుద్ధం=జీవులు వ్రీహ్యాదిసాధర్మ్యమును బొందుదు రనుటవలన, వ్రీహ్యాదులను దంచి బియ్యముగ చేసినపుడు, వంటచేసినపుడు వ్రీహ్యాదులతోబాటు జీవులు హింసింపబడుదురు. కావున అశుద్ధమై భోజ్యముకాక

భోవుమ, ఇతిచేత్ = అనియందురేని, న = అట్లు కాదు. శబ్దాత్ = వేదమువలన, వ్రీహ్యాదులు భోజ్యముగానే వర్ణింపబడినవి; కావున దోషము లేదు.

'అహం దాశుషే విభజామి భోజనం' ఋ. ౧౦-౧౨౫-౪.

'త్యక్తేన భుంజీథాః' యజు. ౪౦-౧.

'రస మోషధీనామ్' అథ. ౪-౭-౭. ౩.

అను వాక్యములవలన వ్రీహ్యాదులు మానవులకు భోజ్యములుగా దెలియబడుచున్నవి. వేదవిహితభోజనము హింసాయుతమై దుష్ట మగు ననుట యుక్తము కాదు. కాబట్టి వ్రీహ్యాదుల సమభావము జీవులకు స్త్రీగర్భ మున జేరుటకు నిమిత్తముగా నుపయోగించుటయే కాని మరియొందు కాదు. దంచుట, వండుట మున్నగుక్రియలవలన వ్రీహ్యాదిసామ్యమును బొందిన జీవులకు దుఃఖరూపభోగము లభించుననుట యుక్తముకాదు.కారణ మేమన: చేష్ట, ఇంద్రియములు మున్నగువాని కాశ్రయ మగు శరీరముననే జీవులకు భోగము లభించును. వ్రీహ్యాదు లట్టి శరీరములు కావు. అవి జీవులను స్త్రీగర్భమున జేర్చుటకు ద్వారములు మాత్ర మగువని భావము. వ్రీహ్యా దులను దంచినందున కాని, వండినందున కాని జీవులకు హింస కలుగ జాలదు. జీవు లతిసూక్ష్మపదార్థములు; కావున తండులభోజనము దుష్ట మనుట యుక్తము కాదని భావము.

ఈ సూత్రభాష్యమునందు శ్రీశంకరాచార్యులు ప్రకరణమును విడిచి యజ్ఞప్రసక్తి కల్పించి సమాధానము చెప్పియున్నారు.

('శాస్త్రాచ్చ హింసానుగ్రహాద్యాత్మకో జ్యోతిష్టోమో ధర్మ ఇత్యవ ధారితః కథ మశుద్ధ ఇతి శక్యతే వక్తుం....' అగ్నీషోమీయం పశు మాల భేత' ఇతి.) 'అగ్నిష్టోమాదులందు శాస్త్రము హింస నంగీకరించినట్లు చెప్పి, శాస్త్రీయహింస దోషము కాదని యేమో సమర్థింపయత్నించియున్నారు. కాని

వాస్తవమున నిట యజ్ఞమునకు ప్రసక్తియే లేదు. పూర్వసూత్రమున ('అన్యాధిష్ఠితేషు పూర్వవ దభిలాపాత్') వ్రీహి యవాదులు ప్రకరణమున గ్రహింపబడి, వాని విషయమున హింసాదోషము నుద్ధరించుట కీ సూత్రము రచియింపబడినది॥ కావున శ్రీశంకరస్వామివారిభాష్యము ప్రకరణబద్ధము కా దనవలసివచ్చుచున్నది. (౨౫)

రేతః సిగ్యోగో ౽ థ ౩-౧-౨౬

అథ = వ్రీహ్యాదిసాభావ్య మేర్పడిన తదుపరి, రేతఃసిగ్యోగః = వీర్యసించన ఘొనర్చుకర్తతో సంబంధము కలుగును.

చంద్రలోకాదులనుండి తిరిగి వచ్చిన, కర్మాశయములతో గూడిన జీవులు, వ్రీహి యవాదులద్వారమున పురుషునిశరీరమున జేరుదురని సూత్రాభిప్రాయము. (౨౬)

యోనేః శరీరమ్ ౩-౧-౨౭

ఇట్లు వ్రీహియవాదులమూలమున పురుషశరీరమున జేరిన జీవులు, ఆ పురుషునిద్వారమున ఋతుకాలమున రేతస్సుతోబాటు స్త్రీయోనింజేరి క్రమముగ శరీరమును బొందుదురు. (౨౭)

వెదాంత దర్శన - అంబా వ్యాఖ్యానమున
తృతీయాధ్యాయమునందు ప్రథమపాదము
సమాప్తము

తృతీయాధ్యాయము

ద్వితీయ పాదము

ప్రథమాధికరణము

ప్రథమపాదమున జీవునిపరలోకగమనాగమనమునుగూర్చి వివరింపబడినది. ఈ పాదమునందు విరక్తుడైన పురుషునకు పరమేశ్వర విషయమున గలుగు భక్తిని నిరూపింపవలసియున్నది. భక్తి యుపాసనకంగము. చిత్తమునందలి విక్షేపమనెడి మాలిన్యమును దొలగించి యుపాసన బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు సాధన మగును. జీవాత్మకంటె విలక్షణమగు నపూర్వము,నచింత్యమునైన మహిమముగల భగవంతు నంగీకరింపనివా డెంతవిరక్తుడైనను భక్తియుక్తుడు కాజాలడు. ఆ భగవంతునిజ్ఞానము జీవునికి కలుగుటకై జీవునికి గలుగు సంసారగమనాగమనముల నిరూపించినట్లు, అతనికి గల యవస్థాభేదములను నిరూపింపవలసియున్నది. పరమేశ్వరున కట్టి యవస్థాదులు లేవని యనంతరము నిరూపింపనలయును. అందువలన నిట జీవునికి గల స్వప్నావస్థను వివరింపబూనుకొని సూత్రకారుడు ప్రథమసూత్రమును రచియించుచున్నాడు. జాగ్రదవస్థయెల్ల రెరిగినదే. కావున దానిని విడిచి ముందు స్వప్నావస్థను నిరూపించుచున్నాడు.

పూర్వ పక్షము :

సంధ్యే సృష్టి రాహ హి 3-2-1

సంధ్యః = స్వప్నము, జాగ్రత్సుషుప్తులమధ్య నేర్పడును. కావున సంధ్య అనబడును. (సంధ్యం తృతీయం స్వప్నస్థానమ్. బృ. 4-3-9.) కావున, సంధ్యే = స్వప్నమున, సృష్టిః = సృష్టి కలుగును. హి = కారణమేమన, ఆహ = ఉపనిషద్వాక్య మట్లు పలికినది.

బృహదారణ్యకమున స్వప్నప్రకరణమునందు. (స యత్ర స్వపితి, బృ. ౪-౩-౯.) 'అతఁ డెక్కడ నిద్రించునో' అని ప్రారంభించి,

(న తత్ర రథా న రథయోగా న పంథానో,భవంత్యథ రథాన్, రథ యోగాన్ పథశ్చ సృజతే, బృ. ౪-౩-౧౦.) 'స్వప్నమున రథములుగాని, గుఱ్ఱములుగాని, మార్గములుగాని యుండవు. కాని వానిని సృష్టించును' అని వర్ణింపబడినది. అందువలన, జీవుడు జాగ్రదవస్థయందు రథాదులను సృష్టించునట్లు స్వప్నమున - కలలో - రథాదులను సృష్టించునా? లేక రథాదులకు సంబంధించిన విపరీతజ్ఞానము కలుగునా? యని సందేహము కలుగును. సృష్టించును, అని పూర్వపక్షము. కాదు - విపర్యయ జ్ఞానము కలుగును, అని సిద్ధాంతము.

స్వప్నములో జీవుడు రథాదులను (సృజతే) సృష్టించును. అని యారణ్యకవాక్యము చెప్పుచున్నది. కాబట్టి సృష్టించుననియే యంగీకరింప వలెను. ఆరణ్యకవాక్యము ఆర్ష వాక్యము కావున నది యసత్యము నెట్లు చెప్పును? (స హి కర్తా, బృ. ౪-౩-౧) 'అతడే కర్త' యనియు ప్రకరణము ముగింపబడినది. కాబట్టి జీవుడు స్వప్నమున రథాదులను సృష్టించుననియే యంగీకరింపవలెను. (౧)

నిర్మాతారం చైకే పుత్రాదయశ్చ ౩-౨-౨

చ=మరియు, ఏకే=కొందఱు - కఠశాఖ నధ్యయనము చేయువారు, నిర్మాతారం=స్వప్నమున పదార్థములను నిర్మించువానినిగా పురుషుని పఠించి యున్నారు. పుత్రాదయః=నిర్మించదగిన పదార్థములనుకూడ పుత్రాదులుగ నెంచవలెను.

'య ఏష సుప్తేషు జాగర్తి కామం కామం పురుషో నిర్మిమాణః' కఠ. ౫-౮. 'ఇంద్రియాదులు నిద్రించియుండ పురుషుడు కామములను నిర్మించును'. అను నీ కాఠకవాక్యముకూడ జీవుడు స్వప్నావస్థయందు

పదార్థములను నిర్మించునని తెలుపుచున్నది. కావున జీవుడు స్వప్నమున పదార్థములను నిర్మించు ననుట యుక్తమే.

ఇక్కడ కామపదము కోరికను దెలుపును. కావున పదార్థరచన మెట్లు కాగల దందురేని - అట్లు కాదు. 'కామానాం త్వా కామభాజం కరోమి' ౧-౧౪. 'కామింపదగు పుత్రాది పదార్థములకు నిన్ను కామింప దగువానినిగ జేయుదును' అను వాక్యమున కామపదము పుత్రాది కామ్య పదార్థములకు వాచకముగ నంతకుముందే వర్ణింపబడియున్నందున జీవుడు స్వప్నమున రథాదిపదార్థములను సృజించు ననుటయే యుక్త మని పూర్వ పక్షాభిప్రాయము. (౨)

ఇట్లు జీవుడు స్వప్నమున పదార్థములను సృష్టించు నను పూర్వ పక్షాభిప్రాయమును నిరాకరింప సమాధాన సూత్రమును రచించుచున్నాడు.

మాయామాత్రం తు కార్త్స్న్యే
నానభివ్యక్తస్వరూపత్వాత్ ౩-౨-౩

('తు' పూర్వపక్షనివారకము.)

మాయా=ప్రజ్ఞానము - (కేతుః, కేతః, చేతః, చిత్తం, క్రతుః, రసుః, ధీః, శచీః, మాయా, వయునం, అభిఖ్యా, ఇ త్యేకాదశ ప్రజ్ఞా నామాని, ని, ౩-౯.) మాయామాత్రం=జ్ఞాన విశేషము- విపర్యయజ్ఞానము - మిథ్యాజ్ఞానము అని యభిప్రాయము. కార్త్స్న్యేన అనభివ్యక్తస్వరూప త్వాత్=పదార్థ నిర్మాణమునకు వలయు దేశకాలనిమిత్తాదులు సర్వము కార్త్స్న్య మనబడును. దేశకాలాది సమస్త కారణ పదార్థములు లేక కార్య ముత్పన్నము కానందున, స్వప్నమున కలుగునది పదార్థముల విప ర్యయజ్ఞానమే కాని మరియొండు కాదు, అని సూత్రార్థము.

స్వప్నమున రథాది పదార్థములు భాసించునే కాని యవి యేర్పడవు.

రథాది పదార్థములు నిర్మింపబడుట కనేక సాధనములు, దేశకాలాది నిమిత్తములు నుండవలెను. కారణ సామగ్రి లేకున్న కార్యము లేర్పడవు. శరీరమునందే స్వప్నములు - కలలు - చూతుము. అక్కడ రథాదులను నిర్మించుటకు వలయు ప్రదేశ కాలాదు లెక్కడనుండి వచ్చును? స్వప్నమున పదార్థములు భాసించుట - అనేకములైన నగరములను చూచినట్లు, ఆయా నగరములకు క్షణమాత్రమున వెళ్లివచ్చినట్లును చూతుము. - ఇవి యన్నియు యథార్థము లన వలనుపడదు. అందువలన స్వప్నమున కలుగు జ్ఞానముకూడ విపరీతజ్ఞానమే కాని యన్యము కాదు. పదార్థములట నుండవు. ఉన్నట్లు జ్ఞానము కలుగునని భావము. జీవుడు స్వప్నసమయమున శరీరము నుండి బయటికి వెళ్లి యాయాపదార్థము లున్నస్థానమున వానిని జూచునని కాని, వాని నట నిర్మించునని కాని యనుటయు సరికాదు. జీవుడు శరీరమును విడిచి బయటికి వెళ్లినచో శరీరము నిశ్చేతనమై పడిపోవును. అది శవము కావలసివచ్చును. స్వప్నసమయమున శరీరము నిశ్చేతనము కాదు. సచేతనమే యైయుండును. కావున జీవుడు శరీరమును విడిచివెళ్లననుటయు సరికాదు. మరియు,

'స యత్రైతత్ స్వప్న్యయా చరతి' అని యారంభించి 'స్వశరీరే యథాకామం పరివర్తతే' బృ.౨-౧-౧౮. అని ఆరణ్యకమున జీవుడు స్వప్న సమయమున స్వశరీరమునందే యుండుననియు చెప్పబడినది.

అటులయిన స్వప్నమున పదార్థములు లేకయే వాని జ్ఞాన మెట్లు కల్గునందురేని, సంస్కారబలమున గలుగునని చెప్పుదుము. లోకము నందు పదార్థములను జూచునపుడు వానికి సంబంధించిన సంస్కారము లేర్పడును. ఆ సంస్కారములవలన జీవులకు పదార్థముల స్మరణయు కలుగుచుండును. అందువలననే స్మృతియు నొకవిధ మగు జ్ఞానమనియే దార్శనికు లెంచుచున్నారు. స్వప్నసమయమున పదార్థము లట లేకున్నను

మనబడదు. అది విపరీతజ్ఞానము - అయథార్థజ్ఞాన మనబడును ఇంద్రియ ములసంయోగముచె నేర్పడు జ్ఞానము - అనుభవము - యథార్థ మన బడును. స్వప్నమున నింద్రియము లర్థములతో సంబద్ధములు కావు. అందువలన నపు దేర్పడు జ్ఞానము జ్ఞానము కాదు. పూర్వానుభవజన్య సంస్కారముల బలముచే కలుగు జ్ఞానము-స్మృతిమాత్ర మగును.స్వప్నము స్మృతివంటిదే కాని యథార్థజ్ఞానము కాదు. అందువలననే స్వప్నమున పూర్వానుభూతపదార్థములే భాసించును. కాని, క్రొత్తపదార్థములు తెలియ బడవు. అందువలననే బృహదారణ్యకమున, 'యాని హ్యేవ జాగ్రత్ పశ్యతి తాని సుప్తః' బృ. ४-३-౧४. 'యదేవ జాగ్రత్ భయం పశ్యతి తదత్రావిద్యయా మన్యతే' ४-३-౨౦. 'జాగ్రదవస్థలో చూచినవియే స్వప్నమున జూచును. అవిద్యతో జూచును' అనియు వర్ణింపబడినది.

అందువలననే జన్మాంధునకు స్వప్నమున రూపము-వర్ణము-రంగు భాసింపదు. కావున స్వప్నమున జీవుడు రథాదులను సృష్టించుననుట యుక్తము కాదు. 'సృజతే' అను పదము వాక్యమున నున్నదికదా। దాని యర్థ మేమగునందురేని, నిద్రించువాడు సృజియించు ననుట సంగతము కాదు, కావున సృజించునట్లు భాసించునే కాని, సృజింప దని యర్థము చెప్పుకొనవలెను. 'స హి కర్తా' యను పదమునకు దర్శనకర్త యని యర్థము చెప్పవచ్చును. (య ఏష సుప్తేషు జాగర్తి కామం కామం పురుషో నిర్మిమాణః. కఠ. ౫-౮)'జీవులు నిద్రామగ్నులయియుండపదారము లను పురుషుడు నిర్మించుచున్నాడు' అను నీ వాక్యమున పురుషపదము బ్రహ్మవాచకము. జీవవాచకము కాదు. అందువలననే వాక్యశేషము నందు (తదేవ శుక్రం తద్ బ్రహ్మ. కఠ. ౫-౮) బ్రహ్మము స్పష్టముగ వర్ణింపబడినది. కాబట్టి స్వప్నమున జీవుడు రథాదులను సృష్టించుననుట సరికాదు. అతని కపుడు వస్తువులు లేకున్నను ఉన్నట్లు భాసించును. కావున స్వప్నజ్ఞానము యథార్థమును కాదు. (३)

సూచకశ్చ హి శ్రుతే రాచక్షతే చ తద్విదః ౩-౨-౪

స్వప్నము విపర్యయజ్ఞానమే. హి = కారణమేమన, సూచకః = రానున్న శుభాశుభములను దెలుపునది. తద్విదః=స్వప్నవిదులు, శ్రుతేః= ఉపనిషద్ వాక్యశ్రవణమునుబట్టి, అచక్షతే=చెప్పుదురు.

'యదా కర్మసు కామ్యేషు స్త్రియం స్వప్నేషు పశ్యతి
సమృద్ధిం తత్ర విజానీయాత్ తస్మిన్ స్వప్ననిదర్శనే.'
ఛాం. ౫-౨-౯

'పురుషం కృష్ణం కృష్ణదంతం పశ్యతి
స ఏనం హంతి.' ఐ త. ఆ. ౩-౨-౪-౧౭.

ఈ వాక్యములలో 'కలలో స్త్రీని జూచిన సమృద్ధి కలుగు' ననియు 'కృష్ణదంతములుగల నల్లని మనుజుని జూచిన నత డతనిని జంపు' ననియు స్వప్ననిదర్శనమున నున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఇట్లే స్వప్నవిదులు కలలో గజారోహణాదులం జూచిన శుభసూచక మనియు, ఖరోష్ట్రారోహణాదులు అశుభసూచక మనియు జెప్పుదురు. ఇట్లు రానున్న శుభాశుభములకు స్వప్నము సూచక మనుటచే స్వప్నమున పదార్థము లాభాసించునే కాని వాస్తవమున పదార్థము లట నేర్పడ వని స్పష్టమగుచున్నది. మరియు స్వప్నమునందు ధాతుస్ఖలనము జరుగుటకు కారణము స్త్రీ దర్శనాభాసమే కాని, స్త్రీ యట నుండదు. జాగ్రదవస్థకు రాగానే యట స్త్రీ యుండదని యెల్ల రెరిగిన విషయమే. కావున స్వప్నమున కలుగు నా జ్ఞానమును యథార్థము కాదని స్పష్టమగుచున్నది. (౪)

జాగ్రదవస్థయందువలె కొండొకవేళ పురుషుడు బంధమోక్షముల ననుభవించును, అందులకు కారణ మేమి? అన :

పరాభిధ్యానాత్తు తిరోహితం తతో
హ్యస్య బంధవిపర్యయౌ 3-2-5

పరాభిధ్యానాత్=రథాదీతర పదార్థముల ధ్యానమువలన, తిరోహితం =బుద్ధిసత్వ మాచ్ఛాదిత మగును. తతః=అందువలన, అస్య = నిద్రలో నున్న జీవాత్మనకు, బంధవిపర్యయౌ=బంధ మోక్షములు ప్రతిభాసించును.

జాగ్రదవస్థయందు ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములవలన పదార్థములజ్ఞానము కలుగును. ఆ జ్ఞానసంబంధమగు సంస్కారములు బుద్ధిసత్వమున నేర్పడును. పలుమారు పదార్థములను గూర్చి చింతన చేయుటవలన నాసంస్కారములు దృఢపడి బుద్ధిసత్వమును కప్పివేయును. బుద్ధిసత్వముయొక్క వివేకజ్ఞానమును నష్టపరుచునని భావము. నిద్రించువేళ బుద్ధిసత్వమునం దలముకొనియున్న సంస్కారబలముచే దేశకాలవిపర్యాస పూర్వకముగ రథగజాది పదార్థములు భాసించునట్లే, బంధమోక్షములుకూడ భాసించును. వాస్తవమున నట జీవునకు బంధమోక్షములు కలుగవు. శాస్త్రము మూలమున బోధింపబడిన బంధమోక్షహేతువుల నెరింగి జాగ్రదవస్థలో వాని ననుష్ఠించినపుడే వాస్తవికబంధమోక్షములు కలుగును. (౫)

స్వప్నము కలుగుటకు గల నిమిత్తమేమి ? అన :

దేహయోగాద్వా సోఽపి 3-2-6

సః అపి=ఆ స్వప్నముకూడ, దేహయోగాత్ వా=ఒకప్పుడు దేహవిశేషసంబంధము వలనను, మరియొకప్పుడు ధర్మమువలనను, ఇంకొకప్పుడు అధర్మము వలనను కలుగును.

ఆ యా పదార్థములకు సంబంధించిన సంస్కారములు స్వప్నమునకు సాధారణకారణమనియు, దేహాది సంబంధములు విశేషకారణము లనియు తెలిసికొనవలెను. అప్పుడప్పుడు వాతాది ధాతువైషమ్య మేర్ప

దుట వలన దేహమునందు వైశిష్ట్య మేర్పడును. అట్టి దేహసంబంధము వలన కలుగు స్వప్నములు ఆకాశగమనాదులతో కూడియుండును. ధర్మాధర్మ సంస్కారసంబంధము వలన నేర్పడు స్వప్నములు శుభాశుభసూచకములై యుండునని తాత్పర్యము. మొత్తముమీద స్వప్నము పూర్వానుభవమువలన నేర్పడిన సంస్కారములవలన కలుగునదియే కాని వేరొండు కాదు. అదియును యథార్థము కాదు. విపర్యయజ్ఞాన మనియే వైదికసిద్ధాంతము. (౬)

ద్వితీయాధికరణము

ఇట్లు స్వప్నావస్థను నిరూపించి, సుషుప్త్యవస్థను నిరూపింపదలచి సూత్రమును రచించుచున్నాడు.

తదభావో నాడీషు తచ్ఛ్రుతే రాత్మని చ ౩-౨-౭

తదభావః=స్వప్నాభావము - సుషుప్తి-గాఢనిద్ర, నాడీషు=హితాఖ్య నాడులలోను, పురీతతినాడిలోను, ఆత్మని చ = పరమాత్మయందును, జీవుడున్నప్పుడు కలుగును. తచ్ఛ్రుతేః=సుషుప్తియందు జీవుడానాడులలోను, ఆత్మయందును ఉండునట్లు ఉపనిషద్ వాక్యములవలన దెలియుచున్నది.

'తద్ యత్రైతత్ సుప్తః సమస్తః సంప్రసన్నః స్వప్నం
న విజానా త్యాసు తదా నాడీషు సృప్తో భవతి.' ఛాం. ౮-౬-౩

'జీవుడు నిద్రించునపుడు కలలు గనడు. సుషుప్తి సమయమున ప్రసన్నుడై యుండును. అప్పుడు హృదయ నాడులలో చేరియుండును.'

'అథ యదా సృప్తో భవతి, తదా న కస్యచన వేద హితానామ
నాడ్యో ద్వాసప్తతిః సహస్రాణి హృదయాత్ పురీతత
మభిప్రతిష్ఠంతే, తాభిః ప్రత్యవసృప్య పురీతతి శేతే.' బృ. ౨-౧-౧౯

'జీవుడు నిద్రించునపుడు ఏమియు నెరుగడు. హృదయమునుండి

దెబ్బది రెండువేల (౭౨౦౦౦) నాడులు వెలువవడును. అవి హితానాడు లనబడును. అవి యన్నియు పురీతతనాడి కభిముఖము లగును. జీవు డా నాడులలో జరిగిపోయి పురీతతనాడి (capillary) యందు నిద్రించును.

'యత్రైతత్ పురుషః స్వపితి నామ సతా సోమ్య
తదా సంపన్నో భవతి' ఛాం. ౬-౮-౧౧

'జీవుడు 'స్వపితి' నిద్రించును - అప్పు డతడు బ్రహ్మతో కలిసి యుండును'.

'ప్రాజ్ఞే నాత్మనా సంపరిష్వక్తో న బాహ్యం
కించన వేద నాంతరమ్' బృ. ౪-౩-౨౧

'పరమాత్మ నాలింగనముచేసి బాహ్యాభ్యంతరములలో నొకింతయు నెరుగక యుండును.'

అను నీ యుపనిషద్వాక్యార్థములంబట్టి జీవుడు సుషుప్తిం జెంది నపుడు - గాఢనిద్రలోనున్నపుడు హృదయమునందలి పురీతతనాడులద్వార మున పరమాత్మయందు జేరి సుఖించునని తెలియుచున్నది. అపుడు జీవాత్మ పరమాత్మతో జేరి యవిభక్తరూపమున నుండును. ఆ సమయమున మనస్సుకూడ పనిచేయదు. (౭)

అతః ప్రబోధో ఽస్మాత్ ౩-౨-౮

అతః=సుషుప్తికి పరమాత్మయే స్థానమగుటవలన, అస్మాత్=పర మాత్మని వలన - అతనినుండియే, ప్రబోధః = జీవునకు ప్రబోధము కలుగును.

బృహదారణ్యకమునందలి సుషుప్త్యధికరణమున (కుత ఏత దాగాత్? బృ. ౨-౧-౧౬.) 'జీవుడు మేలుకొనినపు డతడు ఎక్కడినుండి వచ్చెను?' అని ప్రశ్నించి దానికి సమాధానముగ నిట్లు చెప్పబడినది.

('యథా ఽగ్నేః క్షుద్రా విస్ఫులింగా వ్యుచ్చరంత్యేవమేవైతస్మాదాత్మనః సర్వే ప్రాణాః, సర్వే లోకాః, సర్వే దేవాః. సర్వాణి భూతాని వ్యుచ్చరంతి.' బృ. ౨-౧-౨౦) 'అగ్నినుండి నిప్పుకణములు బయలు వెడలునట్లు, పరమేశ్వరునినుండియే సర్వప్రాణములు, లోకములు, దేవతలు, ప్రాణులు నన్నియు వెడలును'. అని పరమేశ్వరుని సకాశము నుండియే ప్రబోధింపబడినట్లు చెప్పబడినందున జీవుడు పరమాత్మయందే నిద్రించి, యతని నుండియే మేల్కాంచును నని సిద్ధమగుచున్నది. (౮)

జీవుడు నిద్రించినపుడు పరమాత్మతో నేకమగునని చెప్పబడినది గదా! అటులయిన మేల్కాంచును జీవుడతడేనా? లేక మరియొకడా? యని సంశయము కలుగగా సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

స ఏవ తు కర్మానుస్మృతి శబ్ద విధిభ్యః ౩-౨-౯

కర్మానుస్మృతిశబ్దవిధిభ్యః = మిగిలినకర్మల ననుష్ఠించుటవలనను, స్మృతివలనను, శ్రుతివాక్యమువలనను, కర్మవిద్యావిధులవలనను, స ఏవ తు = నిద్రించినజీవుడే మేల్కాంచును. అన్యుడు కాడు, అని తెలియనగును.

నిద్రించినజీవుడే మరల మేల్కాంచును. నిద్రించున దొకడు, మేల్కాంచునది మరియొకడు నగుటకు వీలులేదు. నిద్రించినజీవుడే మరల మేల్కాంచుచున్నాడు. కావుననే నిద్రించుటకు పూర్వము ప్రారంభించి విడిచినకార్యమును మేల్కాంచి మరల ప్రారంభించి చేయుచున్నాడు. నిద్రించిన వాడు మేల్కాంచక యన్యుడు మేల్కాంచుపక్షమున నిద్రించినవాడు సగముచేసి విడిచిన కార్యమును మరల ప్రారంభించి పూర్తి చేయజాలడు. అన్యుడు విడిచిన కార్యము నన్యు డెట్లు పూర్తి చేయును? ఇట్లే నిద్రించిన జీవుడు మరల మేల్కాంచనిపక్షమున "ఆ నిద్రించిన నేనే మరల మేల్కాంచు చున్నాను" అని స్మరియింపజాలడు. తన్ను తాను గుర్తింపను నేరడు. కావున నిద్రించిన జీవుడే మరల మేల్కాంచును.

'పునః ప్రతిన్యాయం ప్రతియోన్యాద్రవతి బుద్ధాంతాయైవ'

బృ. ౪-౩-౧౬.

'జీవుడు ఎట్లు నిద్రించినాడో యట్లే మరల మేల్కొనును - జాగ్రదవస్థను బొందును'. అని ఉపనిషద్ వాక్యము చెప్పుచున్నందునను నిద్రించినజీవుడే మేల్కొనును. కాని, యన్యుడు కాదని తెలియుచున్నది.

ఇంతేకాక శాస్త్రము పురుషుల నుద్దేశించి కర్మోపాసనలు విధించుచున్నది. ఆకర్మోపాసనలను పురుషు డొనర్చి తగుఫలములను బొందును. పురుషుడు కర్మోపాసనల నొనర్చి వాని ఫలములను బొందనినాడు శాస్త్రము వ్యర్థమగును. కావున శాస్త్రప్రవృత్తి ననుసరించి చూచినను నిద్రించినజీవుడే మరల మేల్కొని, తాను ప్రారంభించిన కర్మోపాసనలు పూర్తిచేసి వానిఫలము లయిన స్వర్గాపవర్గములను బొందును. దానింబట్టి చూచినను నిద్రించినజీవుడే మేల్కొనును; కాని యన్యుడు కాదు, అని స్పష్టపడుచున్నది. (౯)

తృతీయాధికరణము

జీవాత్మని మూర్ఛావస్థావిచారణ :

ముగ్ధేఽర్ధసంపత్తిః పరిశేషాత్ ౩-౨-౧౦

ముగ్ధే = మూర్ఛితుడైనపుడు, పరిశేషాత్ = పరిశేషమువలన, అర్ధసంపత్తిః = సగము సుషుప్తి, కలుగునని యెంచవలెను.

లోకమునందును - ఆయుర్వేదశాస్త్రమునందు మూర్ఛావస్థ యొకటి ప్రసిద్ధమై యున్నది. స్వప్నజాగ్రత్సుషుప్త్యవస్థలే కాక జీవునకు మూర్ఛావస్థ యొకటి యున్నదని యెల్ల రెరుగుదురు. ఈ యవస్థ జాగ్రదాద్యవస్థలలో చేరినదియేనా ? లేక యవస్థాంతరమా ? అని సందేహ ముదయించును. మూర్ఛావస్థ జాగ్రదాది - అవస్థాత్రయములో చేరదు. ఇయ్యది-

యవస్థాంతరమే యగును. పై మూడవస్థలకంటె నిందు విశేషత యుం దును. స్వప్నము(కల)లోను, జాగ్రదవస్థయందును విషయ జ్ఞాన ముండును. మూర్ఛయం దట్టి జ్ఞాన ముండదు. అందువలన నా రెంటిలో మూర్ఛావస్థ చేరదు. మూర్ఛను మరణ మనుటకును వీలులేదు. శరీర మున నుష్ణము, శ్వాసప్రశ్వాసము లుండును. మరణమున నవి యుండవు. మూర్ఛ సుషుప్తియందును జేరదు. మూర్ఛావస్థయందు శరీరమున ననేక విధము లగు వికారములు కలుగును. ముఖమున వికాస ముండదు. కాళ్లు చేతులు కొట్టుకొనును. ఒకప్పుడు కొన్ని నిమేషములు ఉచ్ఛ్వాసనిఃశ్వాసము లాగిపోవును. సుషుప్తియం దిట్టి వికారము లుండవు. కావున సుషుప్తి కంటె మూర్ఛ విలక్షణ మనక తప్పదు. జీవునకు కలుగు ప్రసిద్ధమయిన జాగ్రదాది - అవస్థాత్రయములోను నీ మూర్ఛావస్థ చేరదు - అంతర్భావము కాదు. వేరొకయవస్థయు జీవునకు మూర్ఛ నంతర్భావము చేయదగినది లేదు. కావున మూర్ఛావస్థ ప్రత్యేకముగ అర్ధసుషుప్తియని చివర కంగీక రింపకతప్ప దని పై దిక సిద్ధాంతము. (౧౦)

చతుర్థాధికరణము

జీవునకుగల స్వప్నాద్యవస్థలు నిరూపించి యిప్పుడు పరమాత్మ కట్టి యవస్థాభేదములు లేవని నిరూపించుచున్నాడు. అది యెరిగిన వారికి భగవంతునియందు విశేషభక్తి యేర్పడుటయే యీ యధికరణమునకు ఫలము.

న స్థానతోఽపి పరస్యోభయలింగం సర్వత్ర ౩-౨-౧౧

పరస్య = జీవులు, ప్రకృతి, తత్కార్యములకంటెను సూక్ష్మమైన పరమాత్మకు, స్థానతః అపి = స్వతఃగాని, స్థానవిమిత్తమువలనగాని, నః=

స్వప్నాద్యవస్థ లుండవు. పరమేశ్వరుడు జీవులకంటెను, ప్రకృతి, తత్కార్యములైన మహత్తత్త్వాదిపదార్థములకంటెను మిక్కిలి సూక్ష్ముడు; వ్యాపకుడును. అందువలన నతడు జీవప్రకృతులలో బాహ్యాభ్యంతరభేదము లేక యంతట నుండును. కావుననే బృహదారణ్యకమున ('య ఆత్మని తిష్ఠన్ ఆత్మనో ఽంతరః') పరమేశ్వరుడు జీవునిలోనుండి-అంతర్యామియై-జీవులకు శుభాశుభకర్మల నొనర్చునపుడు ప్రేరణ నొసంగుచుండునని వర్ణింపబడినది.

పరమేశ్వరుడు జగజ్జన్మాదులకు కారణము. జీవునకువలె పరమేశ్వరునకుకూడ స్వప్నాద్యవస్థలతో సంబంధ మున్నదా, లేదా ? యని సంశయము కలుగును. ఉండునని పూర్వపక్షము; ఉండదని సిద్ధాంతము:

జీవులు చేతనములు, పరమేశ్వరుడును చేతనమే. చేతనుడైన జీవునకు స్వప్నాద్యవస్థ లున్నపుడు చేతనుడైన పరమేశ్వరునకు మాత్ర మాయవస్థ లేల యుండవు? కావున స్వప్నాద్యవస్థలతో సంబంధము బ్రహ్మమునకు నుండును.

అయిన, చేతన మైనంతమాత్రమున స్వప్నాద్యవస్థ లుండవలయునని నియమ మేమున్నది ? ముక్తావస్థలో నున్న జీవులకు స్వప్నాద్యవస్థ లుండవుగదా ! అప్పుడును జీవులలో చేతనత్వ ముండును. కాని, యవస్థ లుండవు. కాబట్టి చేతన మైనంతమాత్రమున బ్రహ్మమునకు స్వప్నాద్యవస్థ లుండవలయు ననుట యుక్తముకా దందురేని, అట్లు కాదు. బ్రహ్మమునకు స్వతః స్వప్నాద్యవస్థ లుండకున్నను స్థాననిమిత్తమువలన నేర్పడవచ్చును. జీవాత్మకు స్థానము శరీరము. తత్సంబంధమువలన నతని కవస్థలు బద్ధదశలో నుండును. అట్లే బ్రహ్మము - పరమేశ్వరునకు స్థానము శరీరము - జీవుడు. జీవునిలో పరమేశ్వరు డుండునుగదా ! స్థానమైన జీవునకు గల యవస్థలు బ్రహ్మమునకును గ గవచ్చును. పరమేశ్వరునకు విజ్ఞానము - జీవుడు శరీర మని ఉపనిషద్వాక్యములును చెప్పుచున్నవి.

'యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్, విజ్ఞానా దంతరో, యం విజ్ఞానం న వేద యస్య విజ్ఞానం శరీరం, యో విజ్ఞాన మంతరో యమయతి, ఏష త ఆత్మా అంతర్యా మ్యమృతః' బృ. ౩-౭-౨౨.

'పరమేశ్వరుడు విజ్ఞానమున - జీవునిలో - ఉండి యతనికంటె భిన్నుడై యున్నాడు. జీవు డతని నెరుగడు. జీవు డతనికి శరీరము. జీవున కతడు నియామకుడు - ప్రేరకుడు. అత డంతర్యామి'. కావున శరీర నిమిత్తముగ బద్ధజీవునకు స్వప్నాద్యవస్థలు గలుగునట్లు పరమేశ్వరునకు గూడ శరీరస్థానమున నుండు జీవుని నిమిత్తముగ స్వప్నాద్యవస్థలు గలుగ నచ్చు నని పూర్వపక్షము.

సమాధానము : జీవుడు అణుపరిమాణము గలవాడు - పరిచ్ఛిన్నుడు. కావున నతడు శరీరమునందే యుండును. శరీరమునకు వెలుపల నుండడు. అందువలన నతనికి శరీరోపాధివలన స్వప్నాద్యవస్థలు గలుగుచున్నవి. కాని, బ్రహ్మమునకు జీవుడు శరీరమైనను, నా జీవరూపశరీరమున బ్రహ్మము బంధింపబడదు. అది వ్యాపకము - శరీరమునకు వెలుపలను ఉండును. కాబట్టి జీవరూపస్థానోపాధివలన గూడ బ్రహ్మమునకు స్వప్నాద్యవస్థలు గలుగనేరవు. ఉపాధివలన నియతమై తనలో బంధింపబడిన వస్తువునకే యుపాధిధర్మములతో సంబంధము గలుగుట కవకాశ ముండును. బ్రహ్మము నకు జీవరూపశరీర ముపాధియై బ్రహ్మమును తనలో బంధింపజాలదు. బ్రహ్మమును పరిచ్ఛిన్నము చేయజాలదు. కావున నుపాధిగతధర్మములు ఉపధేయమునందు - బ్రహ్మమునందు - సంక్రమింప వని భావము. అద్దము నందు ముఖము ప్రతిబింబించును. ఆ ప్రతిబింబము అద్దముచే పరిచ్ఛిన్నమై దానియందే కనిపించును. దానికి వెలుపల కనిపింపదు. అందువలన అద్దములోని మాలిన్యాదిదోషములు ప్రతిబింబమున సంక్రమింపవచ్చును. ఇది లోకమున జూచుచున్నాము. బ్రహ్మ మట్లు ఉపాధిచే బంధింపబడదు. అది యుపాధిగా నెంచబడు జీవపృథివ్యాదు లన్నింటిలో లోపల నుండుటయే

వెలుపల నుండును. దాని నా యుపాధులు బంధింపనేరవు. కావున నుపాధి సంబంధముచే బ్రహ్మమున కవస్థ లుండుననుట యుక్తము కాదు. బ్రహ్మ మంతర్బహిర్భేదములు లేక యంతట నుండునని వేదము చెప్పుచున్నది. చూడుడు :

'స భూమిం విశ్వతో వృత్వా అత్యతిష్ఠ ద్దశాంగులమ్'

ఋక్. ౮-౪-౧౭-౧.

'బ్రహ్మముభూమిని చుట్టి దానికి మించియున్నది'.

'తదంతరస్య సర్వస్య తదు సర్వ స్యాస్య బాహ్యతః' య. ४०-५

'ఈ ప్రపంచమునకు లోపల వెలుపల నంతట నున్నది.'

జీవున కవిద్యాసంబంధ ముండును. అది నిమిత్తముగా స్వప్నాద్య వస్థ లతనికి గలుగును. బ్రహ్మమున కవిద్యతో సంసర్గ ముండదు. అయ్యది నిత్య శుద్ధ బుద్ధ ముక్తస్వభావము. కావున నట్టిబ్రహ్మమునకు స్వప్నాద్యవస్థలు ఉపాధిసంసర్గమువలన నేర్పడుననుట యుక్తివిరుద్ధము, శాస్త్రవిరుద్ధము నని భావము. (౧౧)

ఈ విషయమున శంకించి సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

న భేదా దితి చే న్న ప్రత్యేక మతద్వచనాత్ ౩-౨-౧౨

భేదాత్ = స్థానమువలన-పరమేశ్వరుడు భిన్నమగుటవలన, న = స్వప్నాద్యవస్థలు కలుగవని పూర్వము చెప్పినసమాధానము సరికాదు. ఇతి చేత్ = అనియందురేని, న = అట్లనుట తగదు. కారణమేమన = ప్రత్యేకం = ప్రతిస్థానమునను అతద్వచనాత్ = అభేదము - అభిన్నముగ చెప్పబడినది. స్థానసంబంధమువలనను బ్రహ్మమున కవస్థ లుండవని చెప్పుట యుక్తముకాదు. స్థానభేదమువలన బ్రహ్మము భిన్నముగ చెప్పబడును. ఆకాశము వ్యాపకము- అంతట నుండును. అయినను ఘటమునందలి యాకా

శము ఘటాకాశమనియు, మఠమునందలి యాకాశము మఠాకాశమనియు వ్యవహరింపబడును. అట్లే బ్రహ్మము వ్యాపక మయినను, ఆయా స్థానములం దుండి స్థానభేదముచేత బ్రహ్మముకూడ భిన్ననామరూపములచే వ్యవహరింపబడును. కావున స్థానభేదసంబంధమువలన భిన్నభిన్ననామరూపములు కలుగునట్లు స్వప్నాద్యవస్థలును బ్రహ్మమునకు కలుగుననుటయే యుక్తమగును; అని శంకింతురేని - అదియును సరికాదు. స్థానభేదమునుబట్టి బ్రహ్మము భిన్నము కానేరదు. అది వ్యాపకము.

'స ఓతశ్చ ప్రోతశ్చ విభూః ప్రజాసు' యజు. ౩౨-౮.

'ఆ పరమేశ్వరుడు ఓతప్రోతుడై యున్నాడు. ప్రజలలో విభువై యున్నాడు' అని వేదమంత్రము.

'సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా' శ్వే. ౬-౧౧.

'అతడు సర్వవాపకుడు. సర్వభూతములలోపల నున్నాడు', అని యుపనిషత్తు. కావున బ్రహ్మము ఆదిత్యాదిస్థానములలో నంతట నుండును. కాని,స్థానభేదమువలన నదిభిన్నము(ఖండితము)కాదు.స్వయముగబ్రహ్మము భిన్నముకాని వస్తువు. అది ఖండితము కాదు. అందువలన నది యుండు స్థానములు పరిమితములై భిన్నములై నంతమాత్రమున నది భిన్నము కానేరదు. ఘట, పట, మఠాదులలో ఆకాశము భిన్న మగునని యెంచుట బుద్ధిమంతులపని కాదు. సూక్ష్మవస్తుపరిజ్ఞానము లేనివారే య ట్లెంచుచున్నారు. ఘటపటాదులు తమలోనున్న యాకాశమును బాహ్యాకాశమునుండి వేరు చేయనేరవు - ఖండితము చేయనేరవు. ఘటము తనలోనున్న నీటిని వెలుపల సముద్రములోనుండు నీటినుండి వేరుచేయగలదు; కాని ఆకాశము నట్లు వేరుచేయలేదు. కావున ఘటాకాశము మఠాకాశము నను వ్యవహారము బుద్ధిమంతులకు చెందినది కాదు. మందమతుల వ్యవహారము వస్తుయాథార్థ్యమును బోధింపదని చెప్పనక్కరలేదు. కాబట్టి బుద్ధిమంతు లెన్నడును

స్థానసంసర్గముచేత వ్యాపకము, నఖండమునగు బ్రహ్మము ఖండితమగునని యెంచరు. సామాన్యముగ తమకు దోచినట్లెల్ల ఎంచి ఉపాసకులు సంసార గర్భపాతమున గలుగు నానావిధదుఃఖములపాలు గాకుండుటకుగానుకరుణా మయులగు మహర్షులు ('స యశ్చాయం పురుషే, యశ్చాసా వాదిత్యే స ఏకః' తై. ౩-౧౦.) 'ఈ జీవునం దున్నవాడు, ఆదిత్యునియం దున్న వాడు నొక్కడే యనియు, నిట్లే, ('స యశ్చాయ మస్యాం పృథివ్యాం తేజో మయో అమృతమయః పురుషః అయమేవ,స యో உయ మాత్మేదం బ్రహ్మ' బృ.౨-౫-౧.) 'ఈ పృథివియందున్న జ్ఞానస్వరూపుడు, నిత్యుడునైన పురుషుడే బ్రహ్మము' అనియు బహువిధముల బోధించియున్నారు. శ్రుతిస్మృతులలో నిట్లు పరబ్రహ్మ - పరమేశ్వరు డభిన్నుడని చెప్పబడియుండ భిన్నముగా నెంచి స్థానభేదమువలన నతని కపస్థాదు లేర్పడుననుట ప్రమాణబద్ధము కాదు. అక్కడక్కడ నుపనిషత్తులలో పరమేశ్వరుడు హిరణ్యశ్మశ్రువు, హిరణ్యకేశుడు నని వర్ణింపబడియుండుటను జూచి భ్రమపడవలసిన యవసరము లేదు. అది పరమేశ్వరుని ఆలంకారికవర్ణనమే కాని మరియేమియు కాదు. మానవబుద్ధికి ప్రియము కలుగునట్లు వర్ణించుట యుపదేష్టలకు రీతి. అందువలన హస్తపాదాద్యవయవములతో గూడియున్నట్లు వర్ణించుటయు నధికముగా జూచుచుందుము.

'అగ్నిర్ మూర్ధా చక్షుషీ చంద్రసూర్యౌ
దిశః శ్రోత్రే వాగ్ వివృతాశ్చ వేదాః,
వాయుః ప్రాణో హృదయం విశ్వ మస్య,
పద్భ్యాం పృథివీ హ్యేష సర్వభూతాంతరాత్మా'. ముం. ౨-౧-౪

'పరమేశ్వరునకు అగ్ని మూర్ధము, చంద్రసూర్యులు నేత్రములు, దిక్కులు చెవులు, వేదములు వాక్కు, వాయువు ప్రాణము, విశ్వము హృదయము. భూమి పాదములు. ఇట్లు పరమేశ్వరుడు సర్వభూతాంతరాత్మ' అని పరమేశ్వరుడు అవయవసహితుడైనట్లు ఆలంకారికముగ వర్ణించుట

యుపాసకులప్రీతికొఱకే కాని మరి యొందు ప్రయోజనము లేదు. ఇట్టి యాలంకారికవర్ణనవలన వస్తుస్వభావము భిన్నము కానేరదు. కావున స్థాన భేదమువలన పరమేశ్వరునకు స్వప్నాద్యవస్థలతో సంబంధము గలుగు ననుట సంగతము కాదు. (౧౨)

పై విషయమునే మరియొకప్రమాణముచే బలపరుచుచున్నాడు.

అపి చైవ మేకే 3-౨-౧3

అపి చ = హేతుబలముతో స్వప్నాద్యవస్థలు పరేశునికి కలుగవని చెప్పుటయేకాక, ఏవమ్ ఏకే = అథర్వవేదులు కొందఱు ఆలంకారికముగ పరమేశ్వరునకు సంబంధమును కల్పించి నిరాకరించుచున్నారు.

మాండూక్యోపనిషత్తునందు పరమేశ్వరునకు ఆలంకారికముగ 'స్వప్నస్థానో ఽంతఃప్రజ్ఞః' మాం. ౪. అని జీవునకువలె స్వప్నాద్యవస్థా సంబంధమును వర్ణించి, అనంతరము వాక్యశేషమున ప్రకరణసమాప్తిలో 'నాంతఃప్రజ్ఞం న బహిఃప్రజ్ఞం, నోభయతః ప్రజ్ఞం, న ప్రజ్ఞానఘనమ్' మాం. ౭. అని వర్ణించుట చూడనగును. ఇట -

'నాంతఃప్రజ్ఞం' అను పదముతో స్వప్నావస్థాసంబంధమును; 'న బహిఃప్రజ్ఞం' అను పదముతో జాగ్రదవస్థాసంబంధమును, 'నోభయతః ప్రజ్ఞం' అను పదముతో మూర్ఛావస్థాసంబంధమును, 'న ప్రజ్ఞానఘనం' అను పదముతో సుషుప్త్యవస్థాసంబంధమును స్పష్టముగా నిరాకరించి యున్నారు. పరమాత్మునకు స్వప్నాద్యవస్థాసంబంధము నంగీకరింతురేని యాథర్వణికు లిట్లు ఉపనిషద్వాక్యమున ప్రత్యక్షముగ నా సంబంధము నేల నిరాకరింతురు? ఆలంకారికవర్ణనము స్వభావమును బోధింపదు. కావున పర మేశ్వరునకు స్థానభేదమువలన స్వప్నాద్యవస్థాసంబంధ ముండుననుట యే విధముగను పొసగదు. (౧3)

ఈ విషయముననే మరియొకహేతువును జూపుచున్నాడు.

అరూపవదేవ హి తత్ ప్రధానత్వాత్ ౩-౨-౧౪

స్థానభేదమువలన బ్రహ్మమునకు స్వప్నాద్యవస్థలతో సంబంధ ముండుననుట యీ చెప్పబోవుకారణమువలనను యుక్తము కాదు. హి= కారణమేమన, తత్=ఆ బ్రహ్మము, ప్రధానత్వాత్=ప్రధానమగుటవలన- స్వామియగుటవలన, అరూపవదేవ = ఒకప్పుడును హస్తపాదాదులతో గూడిన రూపముగలది కానే కాదు.

ఈ సూత్రమున ప్రధానశబ్దము పరమేశ్వరవాచకముగ బ్రయోగింప బడినది. అతడు ప్రకృతిపురుషులకు స్వామి. ఈ శాస్త్రమునందే మూడవ యధ్యాయపు మూడవపాదమునకు చెందిన పదునొకండవ సూత్రమునం దును ప్రధానపదము బ్రహ్మపరముగ వాడబడినది. ('ఆనందాదయః ప్రధా నస్య' ౩-౩-౧౧.) రూపపదముకూడ నిట ఆకారము దెలుపునదిగ బ్రయో గింపబడినది. ఆకారము, శరీరము రెండును సమానార్థకములే. పరమేశ్వరు నకు రూపము - శరీర మున్నపక్షమున నత డీశ్వరుడు కాజాలడు. లోక మున శరీరముగలవా డెవడును పరాపేక్షలేక స్వామి - ఈశ్వరుడు కాజాల కుండుట మన మెరుగుదుము. మరియు శరీరము శుభాశుభకర్మఫలముల నను భవించుటకై లభించును. అందువలననే శాస్త్రాంతరములందు (భోగాయ తనం శరీరమ్) 'భోగము - సుఖదుఃఖానుభవమునకు శరీరము ఇల్లు' అని చెప్పబడినది. సుఖదుఃఖములు కర్మఫలము లనుటలో సంశయము లేదు. పరబ్రహ్మపరమేశ్వరుడు సుఖదుఃఖముల నొసంగునట్టి శుభాశుభకర్మల నాచరింపడు. అట్టి కర్మల నాచరించువాడు జీవుడు. అతడే వాని కధికారి. (కర్మ ణ్యేవాధికారః తే) 'కర్మలోనే నీ కధికార మున్న'దని కృష్ణ డర్జును నకు గీతలో నుపదేశించియుండుట మన మెరుగుదుము. జగత్పతి పరమే శ్వరు డట్టి కర్మల నాచరింపడు. కావున పరమేశ్వరునకు శరీరసంబంధము లేదు. ఈ విషయమును వేదములు, ఉపనిషత్తులు స్పష్టముగ జెప్పుచున్నవి.

'అకాయ మవ్రణ మస్నావిరగ్ం శుద్ధమ్' య. ౪౦-౮.

'అశరీరమ్ శారీరేషు' కఠ. ౨-౨౨.

'అశబ్ద మస్పర్శ మరూప మవ్యయమ్' కఠ. ౩-౧౫.

'దివ్యో హ్యమూర్తః పురుషః' ముం. ౨-౧-౨.

'అపాణిపాదో జవనో గ్రహీతా' శ్వే. ౩-౧౯.

'కాయము - దేహము-తోను శబ్దస్పర్శాదిగుణములతోను,పాణిపాదాదీంద్రియములతోను సంబంధము లేక, మూర్తిమంతుడును కానివాడు పరమేశ్వరు' డని పై వాక్యముల యభిప్రాయము. కావున స్థానసంబంధము వలనను పరబ్రహ్మపరమేశ్వరునకు స్వప్నాద్యవస్థ లుండు ననుట యుక్తము కాదు. (౧౪)

పరమేశ్వరు డరూపు డందుమేని; రూపవంతునిగా వర్ణించిన వాక్యములు వ్యర్థము లగును గదా। అన :

ప్రకాశవచ్చావైయర్థ్యాత్ ౩-౨-౧౫

అవైయర్థ్యాత్='రూపవంతుడు' అని వర్ణించువాక్యములు వ్యర్థము కానందువలన, పరమేశ్వరుడు, ప్రకాశవత్ = ప్రకాశతుల్యు డని యెంచవలెను.

వేదాదిశాస్త్రములందు పరమేశ్వరుని రూపవంతునిగ వర్ణించు వాక్యములు కొన్ని యున్నవి :

'విశ్వత శ్చక్షు రుత విశ్వతో ముఖో
విశ్వతో బాహు రుత విశ్వతస్పాత్
సంబాహుభ్యాం ధమతి సంపతత్రైర్
ద్యావాపృథివీ జనయన్ దేవ ఏకః' ఋక్. ౮-౩-౧౬-౩.

'సహస్రశీర్షా పురుషః సహస్రాక్షః సహస్రపాత్
స భూమిం విశ్వతో వృత్వా ఽత్యతిష్ఠ ద్దశాంగులమ్'
ఋక్. ౮-౪-౧౭-౧.

'సర్వతః పాణిపాదం తత్సర్వతో ఽక్షిశిరోముఖం,
సర్వతః శ్రుతిమల్లోకే, సర్వ మావృత్య తిష్ఠతి' శ్వే. ౩-౧౬.

ఈ వాక్యములందు పరమేశ్వరునకు అనేకములగు హస్తపాదాద్యవయవము లున్నట్లు చెప్పబడినది. ఈ వాక్యములు వ్యర్థములు కావల సినదేనా యని యందురేని: కాదు. పరమేశ్వరుడు చంద్రసూర్యాదుల ప్రకాశమువలె జగత్తునందలి పదార్థములలో నన్నింటిలోను వ్యాపించి యున్నా డని మాత్రమే యీ వాక్యములు బోధించును. పరమేశ్వరుని వ్యాపకత్వమును దెలుపుటకు లౌకికులు వ్యవహరించురీతి ననుసరించిన నీ వాక్యములు పరమేశ్వరుడు ప్రకాశమువలె నని ప్రకాశతుల్యుడుగా చెప్ప బడినాడు. ఈ తుల్యత యత డంతట నుండువాడని మాత్రమే బోధించును. వాస్తవమున ప్రకాశ మంతట నుండునేకాని ప్రతిపదార్థములోను లోపల వెలుపల నది యుండజాలదు. పరమేశ్వరు డట్లు కాక ప్రతివస్తువులోను (అంతర్ బహిశ్చ) లోపల వెలుపల నోతప్రోతమై యున్నట్లు వాక్య ములు వర్ణించినవి. అందువలన బ్రహ్మము వాస్తవమున రూపవంతము - శరీరముకలది - కాదు. బ్రహ్మముయొక్క వ్యాపకతను దెలుపుచు నీ వాక్య ములు సార్థకము లగునని సూత్రాభిప్రాయము. (౧౫)

ప్రకాశము కాని బ్రహ్మమును ప్రకాశతుల్యముగ జెప్పుట యుక్తి మెట్లగు ననః

ఆహ చ తన్మాత్రమ్ ౩-౨-౧౬

మంత్రములద్వారమున పరబ్రహ్మము ప్రకాశమాత్రముగ వర్ణింప బడినది. 'ధ్రువం జ్యోతి ర్నిహితం, ఋ. ౪-౫-౧౧-౫,' బ్రహ్మము

ప్రకాశమయినందున ప్రకాశతుల్యత చెప్పబడినది. అందువలన రూపవంత మని చెప్పువాక్యములు వ్యర్థములు కావు. సామ్యమును బోధించి యవి సార్థకము లగునని భావము. (౧౮)

దర్శయతి చాథో అపి స్మర్యతే ౩-౨-౧౯

ఉపనిషత్తులు, స్మృతులు కూడ బ్రహ్మమును ప్రకాశ మనియే వర్ణించినవి. మంత్రమున చెప్పినదానినే ఉపనిషత్తులు మన్వాదిస్మృతులు కూడ చెప్పును. చూడుడు:

'తచ్ఛుభ్రం జ్యోతిషాం జ్యోతిః' ముం. ౨-౨-౯.

'పరం జ్యోతి రుపసంపద్య' ఛాం. ౮-౧౨-౩.

'జ్యోతిషా మపి తజ్జ్యోతిః' గీత ౧౩-౧౭.

ఈ వాక్యములందు పరమేశ్వరుడు జ్యోతి - ప్రకాశ - పదముతో వర్ణింపబడినాడు. కావున బ్రహ్మము ప్రకాశము - జ్యోతి - కాదనరాదు. (౧౯)

అత ఏవ చోపమా సూర్యకాదివత్ ౩-౨-౧౮

అత ఏవచ = బ్రహ్మము ప్రకాశస్వరూప మగుటవలననే, సూర్యకాదివత్ = సూర్యుడు, అగ్ని మున్నగువానివలె, అని, ఉపమా = బ్రహ్మమున కుపమానము శ్రుతిస్మృతులలో చెప్పబడుచున్నది.

'వేదాహ మేతం పురుషం మహాంత మాదిత్యవర్ణం'
య. ౩౧-౧౮.

'జ్యోతి రివాధూమకః' కఠ. ౪-౧౩.

ఈ వాక్యములలో ఆదిత్యవర్ణుడు, జ్యోతిరివ - అగ్నివలె నని పరమేశ్వరుడు సూర్యునితోను, ధూమరహితమగు నగ్నితోను ఉపమింపబడినాడు, భగవంతుడు ప్రకాశస్వరూపుడు - జ్ఞానస్వరూపుడు కానియెడల

సూర్యాదులతో నుపమింపబడదు. వ్యాపకత్వగుణసాదృశ్యము ఉపమానము నకు ప్రయోజకము. కావున బ్రహ్మము ప్రకాశస్వరూప మనుట దోషము కాదు. (౧౮)

సూర్యాదుల నుపమానముగ గ్రహించినందున బ్రహ్మము ప్రకాశ స్వరూపమని యంగీకరింతుమేని, బ్రహ్మము సూర్యాదులవలె పరి చ్ఛిన్నము - ఏకదేశమున నుండునది - అని యంగీకరింపవలసివచ్చును. సూర్యు డాకాశదేశమున నొకచో నుండి లోకమున గల వస్తువులను ప్రకా శింపజేయుచున్నాడు. ప్రతిబింబరూపమున జలాదివస్తువులలో నుండి అంత ర్యామి కూడ నగుచున్నాడు. అట్లే బ్రహ్మముకూడ నెక్కడనో యొకచోట నుండి సమస్తజగత్తును ప్రకాశింపజేయుచు, తదంతర్యామికూడ నగునని యెంచవలసివచ్చును. అందువలన బ్రహ్మము వ్యాపకము కాక పరిచ్ఛిన్న మగునుకదా ! యన - సమాధానము :

అంబువ దగ్రహణాత్తు న తథాత్వమ్ ౩-౨-౧౯

అంబువత్ = జలములోవలె, అగ్రహణాత్ = బ్రహ్మప్రతిబింబము కనబడనందున, న తథాత్వమ్ = సూర్యాదులవలె బ్రహ్మము పరిచ్ఛిన్నము కాదు.

జలము, అద్దము మున్నగువానియందు సూర్యాది పరిచ్ఛిన్నపదార్థ ముల ప్రతిబింబములు కనిపించును. కాని, బ్రహ్మముయొక్క ప్రతిబింబమ ల్లెందును కనిపించదు. వేదాదిశాస్త్రములందును బ్రహ్మకు ప్రతిబింబ ముండు నని యెక్కడను వర్ణింపబడదు. బ్రహ్మమునకు ప్రతిబింబ మేర్పడ కుండుటకు, నది కనబడకుండుటకును కారణము బ్రహ్మము వ్యాపకము, వస్తువులలో నంతర్యామియు నై యుండుటయే కాని, మరియొండు కాదు.

ప్రతిబింబించువస్తువు దేనియం దది ప్రతిబింబించునో దానియం దుండదు. సూర్యుడు జలములోకాని, అద్దమునందుకాని వ్యాపకుడు కాడు.

అంతర్యామియు కాదు. అందువలన సూర్యప్రతిబింబము జలాదులలో గ్రహింపబడుచున్నది. అట్లు గ్రహింపబడదు, కావున బ్రహ్మము సూర్యాదులవలె పరిచ్ఛిన్న మనజనదు. (౧౯)

బ్రహ్మము పరిచ్ఛిన్నముకాక వ్యాపకమై యన్నిటియందు నంతర్యామి యయి యున్నదని యంగీకరింతుమేని, వేనియం దది యంతర్యామియై యున్నదో యావస్తువులలో వృద్ధిక్షయములు జరుగుచుండును. వానితోబాటు అంతర్యామియగు బ్రహ్మమునందును వృద్ధిక్షయము లంగీకరింపవలసివచ్చును. వృద్ధిక్షయములు వికారములు. నిర్వికారియైన బ్రహ్మమునందు వృద్ధిక్షయము లంగీకరించుట యుక్తము కాదు. కావున బ్రహ్మము అపరిచ్ఛిన్నము - వ్యాపకము - అనుటయు సమంజసము కాదన - సమాధానము :

వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వ మంతర్భావా దుభయ- సామంజస్యా దేవమ్ ౩-౨-౨౦

(పూర్వసూత్రమునుండి 'న' అనువర్తించును.)

అంతర్భావాత్ = బ్రహ్మము సర్వభూతములయందు వర్తించుచున్నందున, **వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వం** = వృద్ధిక్షయములు గలదియగుననుట, **న** = సరికాదు. కారణ మేమన : **ఉభయ సామంజస్యాత్ ఏవమ్** = పదార్థములగుణదోషములు ఆ పదార్థములయం దానంగము కలవానికే ప్రాప్తించుట యుచిత మగును.

కొందొకవస్తువునందు మరియొకవస్తు వున్నంతమాత్రమున దాని గుణదోషములను నది బొందనేరదు. సంగము కలిగియున్న పదార్థమునందే గుణదోషము లంటును. గుణదోషములు సంక్రమించుటకు సంగమే కారణము. ఆకాశము సర్వపదార్థములలో నుండును, కాని, యాపదార్థములకు

కలుగు వృద్ధిక్షయములు ఆకాశమునందు కలుగవు - దాని నంటవు. ఆకాశము సర్వపదార్థములం దుండునేకాని వానిసంగము - వానియం దాసక్తి - దాని కేమియు నుండదు. అందువలన పదార్థములు పెరిగినను, తరిగినను ఆకాశ మెప్పటియట్ల యుండును. అట్లే బ్రహ్మ వ్యాపక మగుటచే నెల్ల వస్తువులలో నంతర్బాహ్యముల నొకటిగ నుండును. వస్తువికారములు దాని నంటవు. అంటకుండుటయే యౌచిత్యము. కావున బ్రహ్మము అపరిచ్ఛిన్నము - వ్యాపకము - అనుటలో నెట్టిదోషమును నుండదు. బ్రహ్మము నిర్వికారమే, అపరిచ్ఛిన్నమే యని సూత్రాభిప్రాయము. (౨౦)

ఈ విషయమును నిరూపించుట కింకొకహేతువు :

దర్శనాచ్చ   ౩-౨-౨౧

ఉపనిషద్వాక్యములనుబట్టి చూచినను బ్రహ్మ మంతర్యామి యైనందున పదార్థవృద్ధిక్షయములతో గూడి వికారవంత మగుననుట యుక్తము కాదు.

'సూర్యో యథా సర్వలోకస్య చక్షు
ర్న లిప్యతే చాక్షుషై ర్బాహ్యదోషైః.
ఏక స్తథా సర్వభూతాంతరాత్మా
న లిప్యతే లోకదుఃఖేన బాహ్యః.' కఠ. ౫-౧౧.

'సూర్యుడు సర్వలోకమునకు నేత్రమయ్యు, నేత్రదోషములతో లిప్తుడు కానట్లు, బ్రహ్మము సర్వభూతములకు నంతరాత్మ యైనను ప్రాణుల దుఃఖముతో లిప్తము కాదు. దుఃఖములకు దూరమై యుండును.

'సర్వస్య వశీ సర్వ స్యేశానః సర్వ స్యాధిపతిః, స నసాధునా కర్మణా భూయాన్ నో ఏవాసాధునా కనీయాన్' బృ. ౪-౪-౨౨.

'సర్వమును వశమునం దుంచుకొని, సర్వమున కీశుడై, సర్వాధిపతి

యైన పరమేశ్వరుడు ప్రాణుల శుభకర్మమువలన గొప్పవాడు కాని, అశుభ కర్మమువలన చిన్నవాడు కాని కాడు. అతనికి కర్మదోషము లంటవు.'

ఇట్టి ఉపనిషద్వాక్యోపదేశములవలనను బ్రహ్మము వ్యాపకము - అపరిచ్ఛిన్నమే యనియు, అందువలన వికారములకు లోను కా దనియు స్పష్టమగుచున్నది. (౨౧)

పంచమాధికరణము

స్థానముకంటె - జీవునికంటె - సూక్ష్మమగు బ్రహ్మమునకు స్వప్నాద్యవస్థ లుండవని నిరూపింపబడినది. స్వప్నాద్యవస్థలు లేని పరబ్రహ్మము మాత్ర మొకటియున్న దని యెట్లు చెప్పనగు నన - బ్రహ్మమును ప్రతిపాదించుచున్నాడు.

ప్రకృతైతావత్త్వం హి ప్రతిషేధతి తతో
బ్రవీతి చ భూయః ౩-౨-౨౨

'నేతి నేతి' యనెడి ఉపనిషద్వాక్యము, ప్రకృతైతావత్త్వం హి = ప్రాసంగికముగ చెప్పబడిన మూర్తామూర్తలక్షణాత్మకమగు రూపమును - బ్రహ్మముయొక్క తదాత్మకతను మాత్రమే, ప్రతిషేధతి = నిషేధించుచున్నది: కాని, బ్రహ్మముయొక్క యునికిని నిషేధింపదు. కారణ మేమన: తతః=తరువాత, భూయః బ్రవీతి చ = మరల మూర్తామూర్తములకంటె వేరుగ బ్రహ్మమును ప్రతిపాదించుచున్నది.

బృహదారణ్యకములో మూర్తామూర్తబ్రాహ్మణమునందు, (ద్వే వావ బ్రహ్మణో రూపే మూర్తం చామూర్తం చ. బృ. ౨-౩-౧) 'మూర్తము, అమూర్తము నని బ్రహ్మకు రెండురూపము లున్నవి' యని ప్రారంభించి, (అథాత ఆదేశో నేతి నేతి. బృ. ౨-౩-౬) 'ఇంతకు మించి యన్యము లేదు, అన్యము లేదు' అని ఆదేశింపబడినది, ఇట 'లేదు, లేదు'

అను నీ యాదేశము దేనిని లే దనుచున్నది? బ్రహ్మమే లేదనియా? లేక బ్రహ్మమునకు మూర్తామూర్తరూపము లేదనియా? యని సంశయము కలుగును. 'బ్రహ్మమే లేదు - బ్రహ్మమున కునికియే లేదు' అని పూర్వ పక్షము. కాదు, ప్రాసంగికముగ చెప్పబడిన మూర్తామూర్తరూపద్వయాత్మ కత్వము బ్రహ్మమునకు లేదు' అని సిద్ధాంతము.

పూ. ప. : ఈ ప్రకరణమున బ్రహ్మమునుగూర్చియే చెప్పబడుట వలన 'నేతి, నేతి' యను నీ యాదేశము బ్రహ్మముయొక్క 'సత్తా=ఉని కియే లేదు - బ్రహ్మమే లేదు' అని చెప్పును, కాని యన్యమును చెప్పదు. నిషేధము - లేదనుట - ఏది లేదో చెప్పవలసియున్నది. నిషేధము నిషే ధ్యము నపేక్షించును. 'నేతి నేతి' యను వాక్యము లేదు - లేదు. (లేక) కాదు - కాదు - అని మాత్రమే చెప్పుచున్నది కాని, 'ఇది లేదు, అది లేదు' ఇది, అది యని యొకపదార్థమును ప్రత్యేకించి ప్రతిషేధించుచున్నట్లు - (లేదని చెప్పుచున్నట్లు) వాక్యమున గానము. కాని ప్రకరణమునుబట్టి బ్రహ్మము, 'మూర్తము, అమూర్తము' అను రూపద్వయము అను నీ రెండుపదార్థములు 'నేతి నేతి' లేదు: లేదు అని చెప్పువాక్యమునకు విషయ ములుగ గ్రహింపనగును; కాని, యీ నిషేధము బ్రహ్మకు సంబంధించిన దనియే చెప్పవలెను - బ్రహ్మమే లేదు - బ్రహ్మమునకు ఉనికియే లేదు - అని యభిప్రాయము. మూర్తామూర్తరూపములు లేవని చెప్పుట యీ 'నేతి - నేతి' వాక్యమునకు ప్రయోజనము కాదు. కారణ మేమన : 'అథాత ఆదేశః' బృ. ౨-౩-౬. అను నీవాక్యముతో బ్రహ్మనిరూపణమే నిర్దేశింప బడినది; కాని, మూర్తామూర్తస్వరూపము కాదు. 'అథాత ఆదేశః' అను వాక్యముతో బ్రహ్మనిరూపణము ప్రారంభించి 'నేతి నేతి' 'లేదు - లేదు' అని ఆదేశించుచున్నది. కాబట్టి బ్రహ్మమే - బ్రహ్మకు సత్తా - ఉనికి - యే లేదని తేలుచున్నది. అని ప్రాప్తింపగా -

సమాధానము : 'నేతి నేతి' అను నీ ప్రతిషేధము ప్రకరణ ప్రారం

భమున చెప్పబడిన 'మూర్తామూర్త రూపద్వయాత్మకము బ్రహ్మము' అను విషయమునకు చెందినదే కాని బ్రహ్మ సత్తా - ఉనికికి-చెందినది కాదు. 'ప్రకరణప్రారంభమున బ్రహ్మమునకు మూర్తము, అమూర్తము అనెడి రెండురూపము లున్నవి' యని ప్రారంభింపబడినది. 'నేతి నేతి' అను వాక్యము బ్రహ్మమును నిషేధించుపక్షమున నీరూపద్వయమును గూర్చి యారంభించుటయే వ్యర్థమగును. రూపద్వయమును గూర్చి చెప్ప మొదలిడి చివరకు 'బ్రహ్మసత్త'ను నిషేధించునెడల ఉపక్రమోపసంహారములలో నేకత యుండదు. ఆరంభ మొకటి యంత మింకొకటి యగునని భావము. ఈ ప్రకరణము బ్రహ్మమును దెలుప నుద్దేశింపబడినదియే. కాని, బ్రహ్మమే లేదని చెప్పుటకు కాదు. బ్రహ్మమును తెలిసికొనుట కుపాయముగా లింగశరీరముతో నంతమగు సూక్ష్మప్రకృతిని నధ్యాత్మముగను, మహత్తత్త్వముతో నంతమగు పృథివ్యాదినిఖిలజగత్తును నధిదైవముగను మూర్తామూర్తభేదముతో రెండుగ విభజించి, దానిని బ్రహ్మకు రూపముగ వివరముగ చెప్పబడినది. ఇంద్రియగోచరమగు నీ ప్రపంచము తన జన్మస్థితిలయములకు కారణముగ బ్రహ్మమును నిరూపించును - తెలియజేయును. ప్రపంచము బ్రహ్మమును రూపించును - నిరూపించును - తెలియజేయును. కాబట్టి యది బ్రహ్మరూపమని (మూర్తం చామూర్తంచ బ్రహ్మణో ద్వే రూపే) చెప్పబడినది. అందువలన ప్రపంచము రూపము, బ్రహ్మము రూపి - రూపము గలది యని తెలియనగును. అందు రూపి - బ్రహ్మము - 'నేతి - నేతి' అను వాక్యముచే నిషేధింపబడిన - లేదని చెప్పబడిన - యెడల నీ ప్రకరణము బ్రహ్మముయొక్క రూపముగ ప్రపంచమును ప్రదర్శించుటకు ప్రారంభించుటయే వ్యర్థమగునని భావము. ఇక మూర్తామూర్తరూపద్వయాత్మకమగు నీ ప్రపంచమును నిషేధించుటయు నీవాక్యమునకు (నేతి - నేతి) విషయము కాదని పూర్వపక్షమున స్వయముగ పూర్వపక్షి చెప్పియే యున్నాడు. కాబట్టి 'నేతి, నేతి వాక్యము బ్రహ్మ

మును, ప్రపంచమును రెంటిని ప్రతిషేధించుచున్నది' అని చెప్పుదుమేని.- అపుడు శూన్యవాదమును ప్రతిపాదించు నని చెప్పవలసివచ్చును. ఉపనిషత్తు శూన్యమును ప్రతిపాదించు ననుట యుక్తము కాదు.

ఇంతేకాక, (బ్రహ్మ తే బ్రవాణి. బృ. ౨-౧-౧) 'నీకు బ్రహ్మ మును గూర్చి చెప్పెదను'. అని ప్రారంభింపబడినందున - ఉపక్రమింపబడి నందున 'నేతి' వాక్యము బ్రహ్మమును నిషేధించు ననుట తగదు. అట్లు నిషేధించినచో ఉపక్రమమును విరోధించిన ట్లగును. మరియును, (అస న్నేవ స భవతి అసద్ బ్రహ్మేతి వేద చేత్. తై. ౨-౬) 'బ్రహ్మము లేదనువాడు తానే లేనివా డగును' అని బ్రహ్మమును నిషేధించువానిని ఉపనిషత్తు నిందించుచున్నది. కావున ఉపనిషద్వాక్యము బ్రహ్మము నిషే ధించు ననుట యుక్తము కాదు.

బ్రహ్మము వాఙ్మనసాతీత మని యట నట జెప్పబడినను, అయ్యది యలౌకిక మని చెప్పుట యా వాక్యాభిప్రాయమగును; కాని బ్రహ్మము లేద నుట దానియభిప్రాయము కాదు. అందువలననే, (అస్తీత్యే వోపలబ్ధవ్యః. కఠ. ౬-౧౩) 'బ్రహ్మ మున్నదనియే దానిని పొందవలెను' అని యుప దేశింపబడినది.

'ప్రకరణారంభమున ముందుగా బ్రహ్మమునకు గల మూర్తము, అమూర్తము నను రూపద్వయమును నిరూపించి చివరకు 'నేతి - నేతి' యని యా రూపద్వయము వాస్తమున లేనిది - మిథ్య యని నిషేధింపబడి నది. అందువలన మూర్తామూర్తరూపద్వయము కల్పితమే కాని వాస్తవము కాదు. ఆ కల్పన కాధారముగ బ్రహ్మము మాత్రము మిగిలి యుండును'. అని కొందఱు వ్యాఖ్యానము చేయుదురు: కాని, యది ఉపనిషద్వాక్యార్థము కాదనియే యెంచవలెను.

బ్రహ్మమును దెలుపుటకు ఉపాయముగా - సాధనముగా - మూర్తా

మూర్తలక్షణమగు ప్రపంచము వర్ణింపబడినది. అది తెలియక యెవరేని బుద్ధిదోషమువలన మూర్తము - అమూర్తము నగు ప్రపంచమే బ్రహ్మమని యెంచవచ్చును. అట్లు తలంపకుండుటకుగాను బ్రహ్మమును వేరుగ నిరూపించుటకే 'అథాత ఆదేశో నేతి నేతి' బృ. ౨-౩-౬. అనువాక్యము చెప్పబడినది. ఈ వాక్యమునందలి 'అథ' - తరువాత అనుపదము, - 'ఇంతకు పూర్వము బ్రహ్మజ్ఞానమునకు ఉపాయముగ ప్రపంచముయొక్క మూర్తామూర్తరూపములు నిరూపింపబడినవి. ఇకముందు బ్రహ్మము నిరూపింపబడును' - అని తెలుపుటకే ప్రయోగింపబడినది. లేకున్న నది వ్యర్థమగును. ఈ వాక్యమునందలి 'ఇతి'పదము పూర్వము చెప్పబడిన 'మూర్తామూర్త రూపము'ను బోధించును. 'న' పదము నిషేధమును తెలుపును. కార్యకారణ భేదముచే భిన్నమగు మూర్తామూర్తలక్షణ మగు రూపము పూర్వము నిరూపింపబడినందున, ప్రకృతినిషేధమునకు విషయము బ్రహ్మముకాదు. దాని కంటె భిన్నమే కావలెను. 'నేతి' ఉపనిషద్వాక్యమువలన బ్రహ్మప్రతిషేధముకాని, రూపప్రతిషేధముకాని కాదు. మరి యేమగు ననః బ్రహ్మము మూర్తామూర్తలక్షణము గల రూపద్వయాత్మకము కాదని చెప్పుటయే. ఈ యభిప్రాయమునే స్పష్టము చేయుచు, వాక్యశేషమున ఉపనిషత్తు మూర్తామూర్తరూపద్వయముకంటె బ్రహ్మము భిన్నమే యని చెప్పుచున్నది. చూడుడు :

'న హ్యేతస్మా దితి నేతి, అన్యత్ పరమస్తి,
అథ నామధేయం సత్యస్య సత్య మితి' బృ. ౨-౩-౬.

'ఇంతకంటె మించిన దింకొకటి లేదని యెంచవలదు. అది సత్యమునకు సత్యము. దాని నామధేయము సత్యము' - అను నీ వాక్యమున, 'ఇంతకు పూర్వము వర్ణించిన మూర్తామూర్తములకు మించిన దింకొకటి లేద'ని యెంచవలదు. బ్రహ్మ మున్నది. దానిపేరు సత్యము' అని బ్రహ్మసత్త - బ్రహ్మముయొక్క యునికి స్పషముగ చెప్పబడినది. బ్రహ్మమే

లేకున్న 'అది సత్యమునకు సత్యము' అని యెట్లు వర్ణింపబడును ? లేనిది సత్యపదముతో నెట్లు వర్ణింపనగును ? కాని, 'బ్రహ్మము మూర్తామూర్త రూపమగు ప్రపంచమే - ప్రపంచాత్మకమై బ్రహ్మము, వేరు కాదు' అనుట 'నేతి నేతి' వాక్యము నిషేధించుచున్న దనుట సమంజసమే. కాబట్టి కార్య కారణరూపమున దృశ్యమానప్రపంచముకంటె వేరుగ బ్రహ్మము కలదనుటలో దోష మావంతయు లేదు. (౨౨)

మూర్తామూర్తరూపప్రపంచముకంటె వేరుగ బ్రహ్మము కలదేని మన కేల కనిపింపదు ? అన :

తదవ్యక్త మాహ హి   ౩-౨-౨౩

తత్=ఆ బ్రహ్మము, అవ్యక్తం = ఇంద్రియములకు గోచరము కాదు - తెలియదు. హి = కారణమేమన, ఆహ = ఉపనిషత్తు అట్లే చెప్పినది.

వాక్కు, మనస్సు మున్నగు నింద్రియములకు బ్రహ్మము తెలియదు. అది అత్యంతసూక్ష్మము. కావున బ్రహ్మము లేనందున నింద్రియములకు తెలియదనుట సరికాదు. అందువలననే ఉపనిషత్తును నట్లే చెప్పుచున్నది.

'నైవ వాచా, న మనసా, ప్రాప్తుం శక్యో న చక్షుషా'
కఠ. ౬-౧౨.

'వాక్కు, చక్షువు, మనస్సు' అను నింద్రియముల కది తెలియదు.'

'న చక్షుషా, గృహ్యతే నాపి వాచా
నాన్యై ర్దేవైః తపసా కర్మణా వా'   ముం. ౩-౧-౮.

కన్ను, వాక్కు, మున్నగు ఇంద్రియములకుగాని, తపస్సుకుగాని, కర్మకుగాని అందదు.'

'అవ్యక్తోఽక్షర ఇత్యుక్తః' గీత. ౮-౨౧.

'అవ్యక్తుడు - ఇంద్రియములకందనివాడు, నాశము లేనివాడు' నని గీతయందు చెప్పబడినది. (౨౩)

బ్రహ్మ మవ్యక్తమైనచో, 'తమేవ విదిత్వాఽతిమృత్యు మేతి' యజు. ౩౧-౧౮. 'అతనిని సాక్షాత్కారము చేసికొనియే మృత్యువును తరించును' అని వేదము చెప్పనేల ? ఇంద్రియములకు తెలియనిదానిని సాక్షాత్కారము చేసికొను టెట్లు ? అన :

అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్ ౩-౨-౨౪

అపి = ఆయవ్యక్తబ్రహ్మముకూడ, సంరాధనే = శ్రవణమననాది సాధనసంపత్తి బాగుగ నేర్పడినపుడు ప్రత్యక్షము కాగలదు. అని, ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్=శ్రుతిస్మృతులవలన తెలియుచున్నది.

కొందఱు ముముక్షువులైన యోగులు శ్రవణ మననాది సాధనసంపదలతోకూడ దీర్ఘకాలము ప్రయత్నించి నిర్వికల్పసమాధియందు స్వయముగ నా యవ్యక్త - సూక్ష్మ - బ్రహ్మమును సాక్షాత్కారము చేసికొందురు. భగవత్కృపాపాత్రులయిన వారికి లభ్యము కాని దేముండును ? ఈవిషయమును ఉపనిషత్స్మృతులు స్పష్టముగా నంగీకరించుచునే యున్నవి.

'య మేవైష వృణుతే తేన లభ్య స్తస్యైష
ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్వామ్' కఠ. ౨-౨౩.

'పరమాత్మను వరించినవా డతని బొందును. అతనికి పరమేశ్వరుడు తన స్వరూపము నవగతము చేయును.'

'సూక్ష్మతాం చాన్వవేక్షేత యోగేన పరమాత్మనః' మ. ౫-౬౫.
'యోగముద్వారమున పరమాత్మని సూక్ష్మతను జూచును.' (౨౪)

ముముక్షువులకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కావలెననిన సంరాధనము మాత్రము చాలునా ? మరి యొం దవసర మున్నదా ?

ప్రకాశాదివ చ్చావైశేష్యం ప్రకాశశ్చ కర్మ ణ్యభ్యాసాత్ ౩-౨-౨౫

ప్రకాశాదివత్=ప్రకాశము,జలము మున్నగువానివలె, అవైశేష్యం= అవిభాగ మపేక్షింపబడును. ప్రకాశః చ=ప్రకాశాదులవలె నవిభాగాపేక్ష కూడ, కర్మణి=సంరాధనవిషయమున, అభ్యాసాత్ = పలుమారు అనుష్ఠించుటవలన గలుగును.

జలముతో జలమునకు, అగ్నితో నగ్నికి భేద ముండనట్లు, శుద్ధమగు జీవాత్మకు పరమాత్మసామ్య మేర్పడును. బ్రహ్మసాక్షాత్కారము నభిలషించు ముముక్షువులు బ్రహ్మచర్యాదివ్రతములను సాధించుచు, నిత్య మభ్యాసపరులై యత్నించుచుండ నిర్వికల్పసమాధి యేర్పడును. వారికి చిత్తము విలయము కాగా, స్వయముగ శుద్ధస్వరూపులు కావున పరమేశ్వరునికి సములగుదురు. ('సమాధి సుషుప్తి మోక్షేషు బ్రహ్మరూపతా' ౫-౧-౧౬.) 'సమాధిలోను, సుషుప్తియందును, మోక్షమునందును జీవులకు బ్రహ్మరూపత కలుగు'వని సాంఖ్యులు చెప్పుచున్నారు. కాబట్టి బ్రహ్మదర్శనార్థము సంరాధనమె ట్లవసరమో యట్లే బ్రహ్మవిశిష్టత - బ్రహ్మసామ్యము - అవసరమగునని సూత్రాభిప్రాయము. (౨౫)

అప్పుడు ముముక్షువులకు బ్రహ్మదర్శన మెట్లు కలుగు నన :

అతోఽనంతేన తథా హి లింగమ్ ౩-౨-౨౬.

అతః=ఆయవైశిష్ట్యమువలన, అనంతేన=అపరిచ్ఛిన్నరూపముతో - వ్యాపకరూపముతో బ్రహ్మదర్శనము కల్గును. తథా హి=అట్లే, లింగమ్= మంత్రము లింగమును దర్శింపజేయుచున్నది.

శ్రవణమననాదులను నిరంతర మభ్యసించుటవలన శుద్ధుడైన జీవు నకు సమాధియందు వ్యాపకుడైన పరమేశ్వరుని సాక్షాత్కారము లభిం చును. పరిచ్ఛిన్నముగా - అవ్యాపకముగ దెలియునది బ్రహ్మము కాదు.

'తద్విష్ణోః పరమం పదం సదా పశ్యంతి సూరయః
దివీవ చక్షు రాతతమ్' ఋ. ౧-౨-౭-౨౦.

అను నీ మంత్రమున ఆత్మవిదులు పరమేశ్వరు నంతటఁజూతురు. ఆకసమున సూర్యుడు తన ప్రకాశముతో వ్యాపకుడై యున్నట్లు వ్యాపక పరమేశ్వరుని గాంతురని భావము. (౨౬)

మూర్తామూర్తరూపమగు జగత్తుకంటె భిన్నముగ దానికి కారణ మగు బ్రహ్మము కలదని నిరూపింపబడినది; కాని, దానిస్వరూప మెట్టిది ? అది జ్ఞానమున కాశ్రయమా ? లేక జ్ఞానస్వరూపమా ? జ్ఞానమున కాశ్రయ మందురేని, ('ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ' ఐ. ౩-౧) 'ప్రజ్ఞానమే బ్రహ్మము. ('సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ' బృ. ౩-౪-౨౮). 'సత్యము, జ్ఞానము, అనంతము బ్రహ్మము' అని జ్ఞానము స్వరూపముగ వర్ణింపబడుట విరుద్ధ మగును. జ్ఞానము బ్రహ్మకు స్వరూపమే యని రెండవపక్షము నంగీక రింతు రేని, ('యః సర్వజ్ఞః సర్వవిత్' ముం. ౧-౧-౯) 'అతడు సర్వజ్ఞుడు, సర్వవిదుడు' నని చెప్పిన ఉపనిషద్వాక్యములు విరుద్ధము లగును. ఇందు బ్రహ్మము జ్ఞానమున కాశ్రయముగ జెప్పబడినది. ఇట్లు రెండుపక్షములు నంగీకరింప శక్యము కానందున బ్రహ్మ మిట్టిదని చెప్ప నలవికాదు. అట్టియెడ బ్రహ్మము నంగీకరింపనేల ? యన సమాధానము :

ఉభయవ్యపదేశాత్త్వహికుండలవత్ ౩-౨-౨౭

ఉభయవ్యపదేశాత్=రెండువిధములుగ నుపదేశించుటవలన, అహి కుండలవత్=కుండలాకారమున నున్న సర్పమువలె, బ్రహ్మము నంగీక రింపవలెను.

సర్పము చుట్టచుట్టుకొని పండుకొనును. అప్పుడు సర్పకుండలము, కుండలిసర్పము నని రెండువిధములుగ వ్యవహరింతుము. అట్లే బ్రహ్మము కూడ జ్ఞానస్వరూపము, జ్ఞానాశ్రయము నని రెండువిధముల వ్యవహరింప బడుట దోషావహము కాదు. (౨౭)

మరియొక దృష్టాంతముతో నీ విషయమునే స్పష్టపరుచుచున్నాడు.

ప్రకాశాశ్రయవద్ వా తేజస్త్వాత్ ౩-౨-౨౮

తేజస్త్వాత్ = తేజ స్త్వసామాన్యమువలన, ప్రకాశాశ్రయవత్ = ప్రకాశమున కాశ్రయమగు తేజస్సువలె, బ్రహ్మము జ్ఞానాశ్రయమని యెరుగునది.

('తేజోఽసి శుక్ర మమృతమ్' య. ౨౨-౧.) 'బ్రహ్మము తేజస్సు, శుక్రము, అమృతము' నని వర్ణింపబడినది. అగ్ని, విద్యుత్తు మున్నగు పదార్థములు ప్రకాశస్వరూపముగలవై, తమచే ప్రకాశింపజేయబడు వస్తు సంబంధమువలన ప్రకాశకములు - ప్రకాశమున కాశ్రయము లగుచున్నవి. అట్లే బ్రహ్మము జ్ఞానస్వరూపమై జ్ఞేయ - తెలియదగిన పదార్థసంబంధము వలన జ్ఞానమున కాశ్రయ మగుచున్నది. కాబట్టి బ్రహ్మము జ్ఞానాశ్రయము, జ్ఞానస్వరూపము నని వేదాదులందు వర్ణింపబడుట దోషము కాదు. (౨౮)

పూర్వవద్ వా ౩-౨-౨౯

జీవాత్మవలె బ్రహ్మమునుకూడ నిశ్చయింపనగును. పూర్వశబ్దముచే నీ సూత్రమున జీవాత్మ గ్రహింపదగును. పూర్వాధ్యాయమున జీవాత్మను గురించి వర్ణింపబడుటచేతను, ప్రకృతి, పురుషేశ్వరులలో నీశ్వరునికంటె పూర్వమున గ్రహింపబడుటచేతను పూర్వశబ్ద మిట జీవబోధక మగునని భావము.

'ఏష హి ద్రష్టా, స్ప్రష్టా, శ్రోతా, ఘ్రాతా, రసయితా మంతా,

బోద్ధా, కర్తా, విజ్ఞానాత్మా, పురుషః' ప్ర. ౪-౯. 'జీవుడు జ్ఞాన స్వరూపము గలవాడయ్యు, దర్శన, స్పర్శన, శ్రవణాది జ్ఞానముల కాశ్రయమయినట్లు పరబ్రహ్మ పరమాత్మకూడ జ్ఞానము స్వరూపముగా గలిగినదైనను జ్ఞానాశ్రయమని చెప్పనగునని సూత్రాభిప్రాయము. (౨౯)

మరియొక హేతువు :

ప్రతిషేధాచ్చ   3-2-30

గుణగుణిభావ ప్రతిషేధము వలనను బ్రహ్మము జ్ఞానస్వరూప మసదగి యున్నదని సూత్రార్థము. (౩౦)

షష్ఠాధికరణము

ఇట్లు దృశ్యమాన ప్రపంచముకంటె పరము - సూక్ష్మమైన బ్రహ్మము కలదని నిర్ణయించి, ప్రస్తుతము బ్రహ్మముకంటె పర మింకొకటి లేదని నిరూపింప పూర్వపక్షము నారంభించుచున్నాడు.

పరమతః సేతూన్మాన సంబంధ
భేద వ్యపదేశేభ్యః   3-2-31

సేతూన్మాన.........వ్యపదేశేభ్యః=సేతూన్మాన సంబంధాదుల వ్యపదేశమువలన, అతః=బ్రహ్మముకంటె, పరమ్=సూక్ష్మమైనది, కలదని యంగీకరింపవలెను.

'అథ య ఆత్మా స సేతు ర్విధృతిః.' ఛాం. ౮-౪-౧. అను నీ వాక్యమునందు బ్రహ్మము సేతువుగా వర్ణింపబడినది. సేతువు - ఆనకట్టతో బ్రహ్మము పోల్చిచెప్పబడినది. సేతువునకు పరమున - అనతల - నేమియు లేదన రాదు. సేతువున కవతల ప్రదేశముండుట లోకసిద్ధము. అట్లే బ్రహ్మమునకు సేతువు సామ్యము చెప్పబడినందున బ్రహ్మమునకు పరమున నేదో యుండునని తెలియుచున్నది.

Scanned by CamScanner

ఉన్మానవ్యపదేశమువలన కూడ బ్రహ్మమునకు పరమున నేదో యుండునని యెంచనగును. 'పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని.' ఋ. ౮-౪-౧౭-౩ 'సమస్తభూతములు బ్రహ్మమున కొక పాదము' అని చెప్పినందున బ్రహ్మమునకు కొలత యేర్పడుచున్నది. బ్రహ్మము నాలుగు పాదములు కలది యనుటచే నది పరిమితమై యంతకంటె పరమయిన దింకొకటి యున్నదని తెలియనగుచున్నది.

ఇట్లే, సంబంధవ్యపదేశమువలనను బ్రహ్మమునకు పరతత్త్వ మింకొకటి కలదనవలెను. ('పరం జ్యోతి రుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభి నిష్పద్యతే' ఛాం. ౮-౧౨-౩.) 'జీవుడు పరంజ్యోతియైన పరబ్రహ్మము బొంది స్వస్వరూపమున నుండును.' అని చెప్పబడినందున జీవునకు బ్రహ్మము పొందదగినదని తెలియుచున్నది. జీవుడు పొందువాడు. బ్రహ్మము పొందదగినది. అని జీవ బ్రహ్మలలో ప్రాప్తృప్రాప్తవ్యభావ సంబంధము తెలియుచున్నది. సంబంధమువలన జీవునకు బ్రహ్మము ప్రాప్తవ్యమైనట్లు మరియొక ప్రాప్తవ్యము బ్రహ్మమునకు పరమున నేల యుండరాదు? కావున బ్రహ్మమునకు పరతత్త్వ ముండనగునని బోధపడుచున్నది.

భేదవ్యపదేశమువలనను బ్రహ్మమునకు పరతత్త్వ ముండవచ్చునని తెలియుచున్నది. బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలిగినమీదట ముముక్షువులు పొందు తావు బ్రహ్మముకంటె భిన్నముగ జెప్పబడుచున్నది. ('స తు తత్పద మాప్నోతి యస్మాద్ భూయో న జాయతే.' కఠ. ౩-౮.) 'ముక్తజీవుడు మరల జన్మింపని బ్రహ్మపదమును బొందును' అని చెప్పబడుటవలన బ్రహ్మముయొక్క పదము బ్రహ్మముకంటె భిన్నముగ తెలియుచున్నది. ఇట్టి భేదవ్యపదేశమువలన బ్రహ్మముకంటె పరతత్త్వ మున్నదని తెలియుచున్నది. (౩౧)

ఇట్లు, సేతువు, ఉన్మానము, సంబంధము, భేదమునను హేతువులు ఉపనిషద్ వాక్యములందు జెప్పబడుటవలన బ్రహ్మమునకు మించి యేదో తత్వ మున్నట్లు బోధపడుచున్నదని ప్రాప్తింప - సమాధానము చెప్పు చున్నాడు.

సామాన్యాత్తు 3-2-32

విధారకత్వ సామ్యమువలన బ్రహ్మము సేతువని చెప్పబడినది. సేతువు జలము నడ్డగించి ప్రవాహము నాపును. అట్లే బ్రహ్మము జగత్తును ధరించియున్నది. ఇట్టి ధారణసామ్యమును గ్రహించి బ్రహ్మము సేతు వనబడినదే కాని, మరియొండు కాదు. సేతువుతో నితరవిషయము లందు సామ్యము లేదని భావము. అట్లు కాని పక్షమున, సేతువు పాషాణ మయమో, దారుమయమో యగును. అట్లే బ్రహ్మముకూడ దారుపాషాణాది మయముకూడ కావలసివచ్చును. కావున సేతువుతో పోల్చినంత మాత్రమున బ్రహ్మమునకు పరతత్వ మున్నట్లు భావింపజనదు. (32)

ఉన్మాన వ్యపదేశమునకు సమాధానము:

బుద్ధ్యర్థః పాదవత్ 3-2-33

పాదవత్=లోకసిద్ధమగు పాదవ్యవహారమువలె, బుద్ధ్యర్థః=ఉన్మాన వ్యపదేశము బ్రహ్మమున బుద్ధి ప్రవేశము కొఱకు చేయబడినదని గ్రహింపవలెను. వస్తువుయొక్క పరిమాణాదులు తెలియుటకు కొలత యుపయోగించును. కాని, కొలత కొలవబడువస్తువుకంటె భిన్నమైన వస్తువు మరియొకటి యున్నదని తెలుపదు. అట్లే పరమాత్మకు ప్రపంచమంతయు నొక పాద మనుటవలన పరమాత్మయొక్క యాధిక్యము బోధపడి ముముక్షువునకు బ్రహ్మ మెట్టిదో స్పష్టమగును. అందులకే పాదవ్యపదేశము. కాని, బ్రహ్మమునకు పరతత్వ మున్నదని తెలుపుటకు గాదని సూత్రాభిప్రాయము (33)

అనంతమై. కొలత కలదని బ్రహ్మమున కున్మాన వ్యపదేశ మెట్లు సంగతమగునన - సమాధానము :

స్థాన విశేషాత్ ప్రకాశాదివత్ ౩-౨-౩౪

ప్రకాశాదివత్=ప్రకాశము, ఆకాశము మున్నగువానివలె, స్థానవిశేషాత్=స్థాన విశేషసంబంధమువలన, కొలతలేని బ్రహ్మము కొలతను దెలుపు పదముతో బోధింపబడుట దోషము కాదు.

సూర్యప్రకాశమునకు మానము - కొలత యుండదు. కాని, యది వాతాయనము (కిటికీ) నుండి గృహమున బ్రవేశించి వాతాయన ప్రకాశ మనబడును. ఇట్లే ఘటాకాశము మఠాకాశము నని ఆకాశము వ్యవహరింపబడును. స్థానసంబంధముచే నీ వ్యవహారము లోకమున జూచుచున్నాము. ఇట్లే బ్రహ్మము మానము-కొలతకు లోబడకున్నను భూమ్యాది స్థాన సంబంధమువలన పాదాది వ్యపదేశము బ్రహ్మమునందు చేయబడుట దోషము కాదు. (౩౪)

సంబంధవ్యపదేశము, భేదవ్యపదేశమువలన బ్రహ్మమునకు పరతత్వ ముండునని చెప్పనగునని పూర్వపక్షమున చెప్పినదానికి సమాధానము:

ఉపపత్తేశ్చ ౩-౨-౩౫

జీవబ్రహ్మములకు ప్రాప్తృ ప్రాప్తవ్య భావసంబంధము ఉపపన్నమగుటవలన, బ్రహ్మమునకు పరతత్వమున్నదనుట యనుపపన్న మగుటవలనను, సంబంధవ్యపదేశము, భేదవ్యపదేశము సముచితమే యగును. బ్రహ్మము ప్రాప్తవ్యము - పొందదగినది. జీవుడు ప్రాప్త - పొందువాడు-చేరువాడు. కావున జీవునకు బ్రహ్మమునకుగల సంబంధము ప్రాప్తృప్రాప్తవ్యభావ సంబంధ మనబడును. ఇయ్యది యుపపన్నమే - తగినదే. ఇందు దోషము లేశమాత్రమును లేదు. ఈ సంబంధము ప్రాప్తవ్యమగు బ్రహ్మము

కంటె మించి పరతత్త్వ మున్నదని యెట్లు బోధించును? రెండు పదార్థముల మధ్యనుండు సంబంధ మారెండు పదార్థములనే బోధించును. కాని మూడవ పదార్థమును బోధింపదని భావము. ఇక భేదవ్యపదేశము: అదియును బ్రహ్మమునకు పరవస్తు వున్నదని చెప్పజాలదు. 'విష్ణుపదము, బ్రహ్మపదము' అను ప్రయోగములందు గల షష్ఠీవిభక్తి భేదమును బోధించునది కాదు. ఇట పదశబ్దము స్వరూపవాచకము. విష్ణుపదమన విష్ణుస్వరూప మని భావము. పదము విష్ణువుకంటె భిన్నమైన దేదియు కాదు. ('ఆత్మనః చైతన్యమ్') 'ఆత్మయొక్క చైతన్యము' అను తావున గల షష్ఠీవిభక్తి భేదమును తెలుపునా? చైతన్యము ఆత్మకు స్వరూపమే కదా! వస్తుస్వరూపము వస్తువుకంటె భిన్నమై యన్యముగా వ్యవహరింపబడదు. అందువలన భేదవ్యపదేశము వలన బ్రహ్మమునకు పరతత్త్వ మున్నదనుట యుక్తము కాదు. (౩౫)

తథాఽన్యప్రతిషేధాత్ ౩-౨-౩౬

అన్యప్రతిషేధాత్ = బ్రహ్మమునకంటె వేరొక పదార్థము లేదని నిషేధించుట వలనను, బ్రహ్మముకంటె పరతత్త్వము వేరుగ లేదని తెలియుచున్నది.

'తస్మా ద్ధాన్యన్న పరః కించనాస.' ఋక్. ౮-౭-౧౭-౨ 'యస్మాత్ పరం నాపర మస్తి కించిత్.' శ్వే. ౩.౧౧. అను నిట్టి వాక్యములందు బ్రహ్మకంటె పరతత్త్వ మింకొకటి లేదని స్పష్టముగ నిందింపబడినందున బ్రహ్మమునకు పరతత్త్వ మున్నదనుట సంగతము కాదు. (౩౬)

అనేన సర్వగతత్వ మాయామాది శబ్దేభ్యః ౩-౨-౩౭

అనేన=బ్రహ్మముకంటె పరవస్తు వొండు లేదనుటవలన, ఆయా

మాది శబ్దేభ్యః=ఆయామము, విభుత్వము, వ్యాప్తి మున్నగు శబ్దములవల నను, సర్వగతత్వం = బ్రహ్మము సర్వపదార్థములందును నంతర్బహిః పూర్ణమై యున్నదని తెలియుచున్నది.

శ్రుత్యుపనిషత్ వాక్యములందు బ్రహ్మము విభువు, వ్యాపకము, గొప్పది యని యనేక స్థలములలో స్పష్టముగ వర్ణింపబడినది. 'ఏతావా నస్య మహిమాఽ తో జ్యాయాంశ్చ పూరుషః' ఋ. ౮-౪-౧౭-౩. 'పురుషుడు - బ్రహ్మము జ్యాయాన్ = గొప్పది.'

'జ్యాయాన్ పృథివ్యా, జ్యాయా నంతరిక్షాత్, జ్యాయాన్ దివో, జ్యాయా నేభ్యో లోకేభ్యః' ఛాం. ౩-౧౪-౩.

'పృథివి, అంతరిక్షము, దివము, లోకములు అన్నింటికంటెను బ్రహ్మము గొప్పది.'

'స ఓతశ్చ ప్రోతశ్చ విభూః ప్రజాసు' యజు. ౩౨-౮.

'ఆ బ్రహ్మము ఓతప్రోతము. ప్రాణులలో విభువు.'

'తదంతరస్య సర్వస్య తదు సర్వస్యాస్య బాహ్యతః' యజు. ౪౦-౫.

'బ్రహ్మ మీ ప్రపంచమున లోపల వెలుపల నున్నది.'

బ్రహ్మమున నీ సర్వగతత్వాది ధర్మములు లేకున్న నది యీ ప్రపంచమును సృష్టించుటకు గాని, పోషించుటకుగాని, లయమొనర్చుటకు గాని సమర్థము కానేరదు. కావున బ్రహ్మమునకు మించి పరతత్వ మింకొకటి లేదు. బ్రహ్మమే యన్నింటికంటె మించిన పరతత్వమని సూత్ర తాత్పర్యము. (౩౭)

సప్తమాధికరణము

భక్తులకు భగవంతునియందు భక్తి మిక్కిలిగ గలుగు నిమిత్తమై భగవంతుని ఫలదాతృత్వధర్మమును ప్రదర్శించుచున్నాడు.

ఫల మత ఉపపత్తేః ౩-౨-౩౮

అతః = అన్నింటికంటె నతిసూక్ష్మమని బ్రహ్మము వర్ణింపబడుటవలన, ఫలం = ఆ బ్రహ్మమువలననే జీవు లొనర్చు శుభాశుభకర్మలకు ఫలము లభించును. ఉపపత్తేః = యుక్తియుక్తమగుటవలన.

జగజ్జన్మాదికారణమగు బ్రహ్మమువలననే జీవు లొనర్చుశుభాశుభ కర్మలకు సుఖదుఃఖరూపమగు ఫలములు లభించును. జీవు లొనర్చుకర్మలు నానావిధములు. నానాప్రదేశములలో, విభిన్నకాలములందు, విభిన్నలోకములందు జేయబడును. వానినన్నింటిని యథారూపమున నెరిగినవాడే వానికి తగినఫలముల నీయగలడు. అట్టి శక్తిసామర్థ్యములు గలవాడు పరమేశ్వరుడు కాక మరియెవడు? అతడే సర్వజ్ఞుడు. సర్వశక్తిమంతుడు. సర్వాంతర్యామి. కర్మ క్షణికము. అది వెంటనే నశించును. కావున కర్మ ఫలము నొసంగజాలదు. కావున బ్రహ్మమే ఫలదాత యనుట యుక్తిసిద్ధమగుచున్నది. (౩౮)

ఈ సూక్ష్మవిషయము కేవలము యుక్తితో నిరూపించుటకంటె శ్రుతిప్రమాణము చూపుట మంచిదని యెంచి సూత్రమును రచించుచున్నాడు.

శ్రుతత్వాచ్చ ౩-౨-౩౯

శ్రుతులయందు వినబడుటవలనను బ్రహ్మమే కర్మఫలదాత యనియుదవవలెను.

'యదఙ్గ దాశుషే త్వమగ్నే । భద్రం కరిష్యసి' ఋ. ౧-౧-౧-౬.
'ఓ ప్రకాశస్వరూప ! నీవు దాతకు మేలు కలిగింతువు'.

'అహం దాశుషే విభజామి భోజనమ్' ఋ. ౮-౧-౫-౧.
'నేను దాతకు భోజనము నొసంగుదును'.

ఇట్టి వేదవాక్యములను బట్టి చూచినను పరమేశ్వరుడే కర్మఫలదాత యని బోధపడుచున్నది. (౩౯)

పూర్వపక్షము :

ధర్మం జైమిని రత ఏవ 3-2-40

జైమినిః = జైమినిమహర్షి, అతఏవ = యుక్తియుక్తమగుటవలననే, ధర్మం = ధర్మాధర్మశబ్దములచే పేర్కొనబడు శుభాశుభకర్మజన్య సంస్కారములు ఫలముల నొసంగునని చెప్పుచున్నాడు.

బ్రహ్మము ఫలప్రదాత యని యంగీకరింతురేని, ఆ బ్రహ్మము కర్మ నపేక్షించి ఫలమొసంగునా ? అపేక్షింపకయే యొసంగునా? అపేక్షింపకయే ఫల మొసంగునందురేని బ్రహ్మమున వైషమ్యనైర్ఘృణ్య దోషము లేర్పడును. అనగా-కర్మల నపేక్షింపక ఫలమొసంగుచో బ్రహ్మము స్వయముగ తనయిష్టమువచ్చిన ట్లొకనికి సుఖము, మరియొకనికి దుఃఖము, ఒకని కెక్కువ, మరియొకనికి తక్కువ ఇచ్చిన ట్లగును. అట్లు చేయుట వలన బ్రహ్మమునందు విషమత, పక్షపాతము, రాగద్వేషములు మున్నగు దోషములు సంభవించునని భావము. ఇక కర్మల నపేక్షించియే ఫలముల నొసంగునందురేని కర్మలవలననే ఫలములు లభించిన ట్లగును. ఇక బ్రహ్మము చేసిన దేమున్నది ? అందువలన బ్రహ్మము కర్మఫలప్రదాత యెట్లగును ? కాజాలదు. సూర్యుడు స్వయముగ నాకాశమున బ్రకాశించుచు పృథివి నాకర్షించి ధరించుచున్నాడు. భూమియు సూర్యునిచుట్టి తిరుగు చుండును. ఓషధులు క్రమముగ పక్వమయి ప్రాణిభోగయోగ్య మగు చున్నవి. కృష్యాదికర్మలు యథాసమయము ఫలముల నొసంగుట చూచు చున్నాము. కావున. కర్మఫలదాతృత్వము బ్రహ్మధర్మ మనుటెట్లు ? మరియు కర్మ క్షణిక మగుటవలన నది ఫలము నొసంగజాల దనుటయు నరి కాదు. కర్మ ఫలసమయమున నుండకున్నను, ఆకర్మవలన జనించిన

సంస్కారము-ధర్మము, అధర్మము ననుపదములచే జెప్పబడునది - ఫలము లభించుకాలమువరకు నుండును. కావున ధర్మాధర్మరూపసంస్కారములే ఫలము నొసంగునని చెప్పుట యుక్తియుక్తము. కాబట్టి బ్రహ్మవలన కర్మ ఫలములు లభించు ననుట సరికాదు. (౪౦)

ఈ పూర్వపక్షమును నిరాకరించుచు సమాధానసూత్రమును వ్యాస మహర్షి రచించుచున్నాడు.

పూర్వం తు బాదరాయణో
హేతు వ్యపదేశాత్ ౩-౨-౪౧

బాదరాయణః = వ్యాసమహర్షి - గ్రంథకర్త, హేతువ్యపదేశాత్= కార్యమాత్రం ప్రతి బ్రహ్మము కారణమని చెప్పుటవలన, పూర్వం తు = పూర్వము చెప్పబడినట్లు బ్రహ్మమే కర్మఫలదాత, ఇతరము కాదు. అని నిశ్చయించుచున్నాడు. ఉపనిషత్స్మృతులలో బ్రహ్మము సర్వమునకు కారణముగ చెప్పబడినది.

'ఏష యోనిః సర్వస్య' మాం. ౬.
'స కారణం కరణాధిపాధిపః' శ్వే. ౬-౯.
'స హి సర్వవిత్ సర్వకర్తా' సాం. ౩-౧౬.

ఇట్టి ఉపనిషత్స్మృతివాక్యములు బ్రహ్మమును సర్వమునకు కారణముగ - కర్తగ - నిర్దేశించుచున్నవి. అట్టియెడ కర్మఫలరూపకార్యమునకు మాత్రము బ్రహ్మము కారణ మెట్లు కాదు? బ్రహ్మము లోకములను శాసించునది. అతనిశాసనము నుల్లంఘింప చేతనములకు గాని, అచేతనములకుగాని శక్యము కాదు.

'సర్వస్యేశానః సర్వస్యాధిపతిః, సర్వ మిదం ప్రశాస్తి, యదిదం కించ' బృ. ౫-౬-౧. 'పరమేశ్వరుడు - బ్రహ్మము - సర్వమును శాసించును. సర్వాధిపతి'

'సూర్యచంద్రాదులు అతనిశాసనమునకు లోబడియే ప్రకాశించును. గ్రహోపగ్రహముల నాకర్షించును. అతని ప్రశాసనమునకు విరుద్ధముగా నేదియు నేమి చేయుటకును సమర్థము కాదు. పరమేశ్వరుని శాసనమునకు విరుద్ధముగా ఓషధులు జనింపవు. సస్యములు ఫలింపవు. బ్రహ్మము స్వయముగ నిష్టానిష్టఫలముల నొసంగసమర్థమయ్యు, వైషమ్య, పక్షపాతాది దోషము లొదవకుండుటకునుగాను జీవులొనర్చుకర్మల నపేక్షించియే ఫలముల నొసంగును.

'స వా అయమాత్మా సర్వేషాం భూతానా మధిపతిః
సర్వేషాం భూతానాం రాజా' బృ. २-३-१३.

కావున సర్వభూతాధిపతియు, సర్వభూతములకు రాజును నగు నాపరబ్రహ్మ పరమేశ్వరుడే కర్మఫలప్రదాత యగును. మరియొండు కాదని వైదికసిద్ధాంతము. (४१)

వేదాంత దర్శన - అంబా వ్యాఖ్యానమున
తృతీయాధ్యాయమునందు ద్వితీయపాదము
సమాప్తము

తృతీయాధ్యాయము

తృతీయపాదము

ప్రథమాధికరణము

ఇంతకు పూర్వము బ్రహ్మమునకు సంబంధించిన విషయము వర్ణింపబడినది. ఇకముందు బ్రహ్మోపాసన వర్ణింపబడును. కర్మవలె ఉపాసనకూడ జ్ఞానసాధనము. కర్మనిష్ఠులగు వారికి జ్ఞానోత్పత్తికి పూర్వము ఉపాసనలో ప్రవృత్తి కలుగును. వేదాంతమునందు దహరోపాసన, శాండిల్యోపాసన, వైశ్వానరోపాసన యను ననేకోపాసనలు వర్ణింపబడినవి. అవి పరస్పర మొకదానికంటె మరియొకటి శ్రేష్ఠమా ? లేక యన్నియు సమానములేనా ? అని యిట విచారింపనగును. వానిలో విశేష మొందును లేదను సిద్ధాంతపక్షము నవలంబించి సూత్రము నారంభించుచున్నాడు.

సర్వవేదాంతప్రత్యయం చోదనా
ద్యవిశేషాత్ 3-3-1

చోదనాద్యవిశేషాత్ = విధి మున్నగువానియందు భేదము లేనందున, సర్వవేదాంతప్రత్యయం = ఉపనిషత్తు లన్నింటియందు గల బ్రహ్మోపాసనమునందును భేదము (వైశిష్ట్యము)లేదని యెంచవలయును.

వేదాంతము లన నుపనిషత్తులు. ఈశ కేన కఠాది నామములతో పది, పదునొకండు ఉపనిషత్తులు వేదానుకూలముగ నున్నంతవరకు ప్రమాణములుగ శిష్టు లంగీకరించుచున్నారు.

ఆ యుపనిషత్తులలో నన్నింటిలోను దహరాదినామభేదములతో బ్రహ్మోపాసనము విధింపబడినది. ఈయుపాసనలలో నొకటి యింకొకటి కంటె విశిష్టమైయున్నదా? లేక యన్నియు సమానములేనా? అనునది యిట

విచారణీయవిషయము. పరస్పరము విశిష్టము లనుట పూర్వపక్షము. కాదు. ఒకదానికంటె మరియొకటి విశిష్టము కాదనుట సిద్ధాంతము. చోదన యన విధి యని యర్థము. 'ఉపాసీత, ధ్యాయీత, వేద' అను నిట్టి విధిని తెలుపు పదములతో ఉపనిషత్తులలో బ్రహ్మోపాసనము విధింపబడి యున్నది. 'బ్రహ్మము నుపాసింపవలెను. ధ్యానింపవలెను. తెలిసికొనవలెను' అను నిట్టి విధి - ఆజ్ఞ - ను తెలుపుపదముల మూలమున బ్రహ్మ ముపాసింపదగిన దని తెలియును. పై విధులతో విధింపబడు విధేయమగు బ్రహ్మోపాసనములో నెట్టి విశేషము కనిపింపదు. దహరోపాసనాదివిధులలో విశేషము లేనందున విధేయమునందును - బ్రహ్మోపాసనమునందును - విశేషము లేదని యభిప్రాయము. అందువలననే యుపాసనమువలన లభించు ఫలము నందును విశేషము కనిపింపదు. ఛందోగులు. దహరోపాసనకు గాని, శాండిల్యవిద్యోపాసనకుగాని, వైశ్వానరోపాసనకుగాని యేఫలము కలుగు నని చెప్పుచున్నారో యదే ఫలము కలుగునని వాజసనేయశాఖీయులును చెప్పుచున్నారు. బ్రహ్మోపాసనకు ఫలము బ్రహ్మసాక్షాత్కారమే. కావున సర్వవేదాంతములందును విధింపబడిన దహర, శాండిల్య, వైశ్వానర ప్రభృతి బ్రహ్మోపాసనములలో పరస్పరవిశేష మేమియు లేదని సూత్రాభిప్రాయము. (౧)

ఈ విషయమున విశేషహేతువు నాశంకించి, దానిని నిరాకరించుచున్నాడు.

## భేదా న్నేతిచే న్నైకస్యా మపి	౩-౩-౨

భేదాత్ = వేదాంతభేదమువలన, న ఇతి చేత్ = సర్వవేదాంతములందు విధింపబడిన బ్రహ్మోపాసనలలో విశేషము లేదనుట సరికాదు, అని యందురేని; న = అది సరికాదు. కారణమేమన, ఏకస్యా మపి = ప్రతివేదాంతమునందును - ప్రత్యుపనిషత్తువందును - విశేషము లేని బ్రహ్మో

పాసన మున్నను, ప్రతిపాదక ప్రతిపాదయితవ్య విశేషాపేక్షతో విశేషము కలుగును.

'వేద = తెలిసికొనుము. ధ్యాయీత = ధ్యానముచేయవలెను. అనునిట్టి విధివాక్యములందు భేదము లేనందున నుపనిషత్తులలో నన్నింటియందును ప్రతిపాదింపబడు బ్రహ్మోపాసనయందును భేద ముండదు'. అనుటకు వీలులేదు. - 'వేదాంతములలో భేద మున్నందున వానిచే నుపపాదింపబడిన బ్రహ్మోపాసనయందును విశేష ముండునని తెలియనగును. ఉపనిషత్తులే వేదాంతము లనబడును. ఆయుపనిషత్తు లనేకవిధముల భిన్నములై యుండుట యెల్లరకు ప్రత్యక్షము. అందువలన వేదాంతములు భిన్నము లనుట సిద్ధము. భిన్నములగు నా యుపనిషత్తులలో నొకేవిధమగు విధివాక్యము చూడనగును. అదియే పునరుక్తి యనబడును. అయ్యది పునరుక్తియైనను, ఉపాసనభేదమునకు ప్రయోజకమగును. అట్లు కానిపక్షమున ప్రతి వేదాంతమునందును వినబడు విధివాక్యము సంగతము కానేరదు. కావున ప్రత్యుపనిషత్తునందును విధింపబడు బ్రహ్మోపాసనలోను భేద ముండునని తెలియుచున్నది'. - అన, నది సరికాదు. ప్రతిపాదక ప్రతిపాదయితవ్య భేదమునుబట్టి వేదాంతములలో భేద ముపపన్న మగును; కాని, బ్రహ్మోపాసనలో భేదము లేదు. ప్రతిపాదించువ్యక్తులలో (ప్రతిపాదకులలో) భేద ముండుటవలన ప్రతిపాదయితవ్య వ్యక్తులలో భేద ముండుట సత్యమే. ఇట్లు ప్రతిపాదక ప్రతిపాదయితవ్య భేదము సిద్ధించిన మీదట ప్రత్యుపనిషత్తునందును బ్రహ్మోపాసనను విధించువాక్యములలో సామ్య ముండుటలో దోష మేమియు నుండదు. ఒకే యర్థము ననేకులు సమానముగ చెప్పుట దోషావహ మెట్లగును? పాటలీపుత్రమున గోవిందుడు గోపాలున కే విషయమును జెప్పెనో యావిషయమునే యజ్ఞదత్తుడు మరియొక తావున దేవదత్తునకు జెప్పుట యసంగత మెట్లగును? కావున ననేక వేదాంతములందు జూడబడు సమానశ్రుతి - విధివాక్యము - వలన విధింప

బడు బ్రహ్మోపాసన యవిశిష్టమే యగును. భిన్నము కానేరదని భావము. (౨)

వేదాంతభేదమువలన బ్రహ్మోపాసన భిన్నము కాకపోయినను, ఉపనిషత్తులలో వర్ణింపబడిన ధర్మభేదమువలన భిన్నము కావచ్చునుగదా! అథర్వణికులు ముండకోపనిషత్తునందు బ్రహ్మవిద్యకు శిరోవ్రతము ధర్మముగ చెప్పియున్నారు.

'తేషా మేవైతాం బ్రహ్మవిద్యాం వదేత శిరోవ్రతం విధివద్ యైస్తు చీర్ణమ్' ముం. ౩-౨-౧౦. 'ఎవరు విధిపూర్వకముగ శిరోవ్రతమును పూర్తి చేయుదురో వారికే యీ బ్రహ్మవిద్య బోధింపవలెను'.

అథర్వణికు లీవ్రతమును జెప్పియున్నారు; కాని వాజసనేయులు, ఛందోగులును ఇట్టి వ్రతమును - ధర్మమును జెప్పరు. ప్రతివేదాంతము నందును బోధింపబడు బ్రహ్మోపాసనలో భేదమే లేనిపక్షమున నావిద్య నభ్యసించువారి కిట్లొకచో వ్రతమును ఆచరణీయముగ జెప్పి మరియొకచో నేల యట్లు విధింపబడదు ? ఒకేవిద్య యొకట వ్రతధారి చదువుటయు, మరియొకచోట నవ్రతి చదువుటయు యుక్తము కాదుకదా ! కావున ప్రతి వేదాంతమున జెప్పబడిన బ్రహ్మోపాసన యొక్కటియే యనుట యుక్తము కాదు.' అన, సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

స్వాధ్యాయస్య తథాత్వేన హి సమాచారే ఽధికారాచ్చ సవవచ్చ తన్నియమః ౩-౩-౩

స్వాధ్యాయస్య=(ఇట స్వశబ్దముచేత ముండకోపనిషత్తు గ్రహింప నగును) ముండకోపనిషదధ్యయనమునకు శిరోవ్రతధారణముచేయవలెను. హి = కారణమేమన, సమాచారే, తథాత్వేన = శాస్త్రాధ్యయనానుష్ఠానము నకు శిరోవ్రతము ధర్మమగుట ప్రసిద్ధము. అధికారాత్ చ = శిరోవ్రతము స్వాధ్యాయమునకు సంబంధించిన దగుటవలనను, చ = మరియు, సవ

వత్ = యజ్ఞమున మంత్రమువలె, తన్నియమః = స్వాధ్యాయమున శిరో వ్రతము నియత మగుటవలనను.

ఇట శిరోవ్రతము బ్రహ్మచర్యా ద్యనుష్ఠాన మని గ్రహింపవలెను. అయ్యది ముండకోపనిషత్తునందు అధ్యయన ధర్మముగా చెప్పబడినది - (నైతదచీర్ణవ్రతో ఽధీతే. ముం. ౩-౨-౧౧) 'శిరోవ్రతము నాచరింపని వాడు ముండకోపనిషత్తు నధ్యయనము చేయడు'. అను నీవాక్యశేషమువలన శిరోవ్రతము అధ్యయన ధర్మమని బోధపడుచున్నది. కావున నీ వ్రతము బ్రహ్మవిద్యాధర్మము కాదు.

ఆ యా శాస్త్రమున ప్రవర్తించు అధ్యయనాధ్యాపనల లక్షణమైన అధ్యేత్రధ్యాపయితృ వ్యవహార మిట సమాచార మనబడును. అందు శిరోవ్రతము స్వాధ్యాయమునకు ధర్మ మనుట యెల్ల రెరిగిన విషయమే. ఈసూత్రమునగల అధికారపదము సంబంధమును తెలుపును. కావున శిరో వ్రత ధర్మము స్వాధ్యాయమునకు సంబంధించినదే కాని, బ్రహ్మవిద్యకు చెందినది కాదు.

ఇట్లే, యజ్ఞమున మంత్రములతో దైవతాస్మరణము నియమముగ జేయవలసియున్నట్లు ముండకోపనిష దధ్యయనమునకు శిరోవ్రతము ధర్మముగ నియమింపబడినది. ఇతరోపనిషత్తులు చదువుట కట్టి ధర్మము నియతము కాదు. కావున శిరోవ్రతధర్మము అధ్యయనధర్మమే కాని, బ్రహ్మవిద్యాధర్మము కాదు. అధ్యయనధర్మభేదమువలన ప్రత్యుపనిషత్తు నందు చెప్పబడు బ్రహ్మోపాసనవిద్యయు భిన్నమగునని కల్పించుట యుక్తము కాదని సూత్రాభిప్రాయము. (౩)

ఈ విషయమునే శ్రుతిమూలమున బలపరుచుచున్నాడు.

దర్శయతి చ ౩-౩-౪

చ=మరియును, దర్శయతి=ప్రతివేదాంతమునందును నొకే బ్రహ్మ ముపాస్యమని యుపదేశించుశ్రుతియు బ్రహ్మోపాసనమున భేదము లేదని తెలుపుచున్నది.

వేదములు, ఉపనిషత్తులు నన్నియు నొకే బ్రహ్మోపాసన నుపదేశించుచున్నవి, కావునను బ్రహ్మోపాసన అభిన్నమనియే యెంచవలెనని సూత్రాభిప్రాయము.

'యుంజతే మన ఉత యుంజతే ధియో
విప్రా విప్రస్య బృహతో విపశ్చితః
విహోత్రా దధే వయునా విదేక
ఇన్మహీ దేవస్య సవితుః పరిష్టుతిః' ఋ. ౪-౪-౨౪-౧.

'మహామహిమ గలిగినట్టియు, లోకలోకాంతరములను ధరించునట్టియు, సమస్తజ్ఞానమును ప్రకాశింపజేయునట్టియు, అన్నింటికంటె గొప్పదియు నగు నా పరమాత్మయందే జ్ఞానులు తమమనస్సును జోడింతురు. బుద్ధిని వికసింపజేయుదురు.'

'ఏకో వశీ సర్వభూతాంతరాత్మా' కఠ. ౫-౧౨.

'సర్వప్రాణులకు నంతరాత్మయై యన్నింటిని వశమున నుంచువాడొక్కడే.'

'ఏకో దేవః సర్వభూతేషు గూఢః' శ్వే. ౬-౧౧.

'సమస్తభూతములందును గూఢముగ నుండుదేవు డొక్కడే'.

అని వేదములందును, ఉపనిషత్తులందును నొకే బ్రహ్మ ముపాస్యముగ నుపదేశింపబడినది. అందువలన ఉపనిషత్తులలో నన్నింటియందును బోధింపబడిన యుపాసనవిద్యయు భిన్నము కాక యభిన్నమే - అవిశిష్టమే- యని సిద్ధమగుచున్నది. (౪)

ద్వితీయాధికరణము

ఇట్లు ఉపనిషత్తులలో నెల్లయెడల బోధింపబడిన యుపాసనలో భేదములేదని నిర్ణయించి, యటుపై దాని ప్రయోజనమును దెలుపుచున్నారు.

ఉపసంహారో ఽర్థాభేదాద్ విధిశేషవత్ సమానే చ ౩-౩-౫

సమానే చ=వేదాంతములం దెల్లయెడల నుపదేశింపబడిన బ్రహ్మోపాసన యొక్కటియే యైనందున, అర్థాభేదాత్ = ప్రయోజనమునందును భేదములేనందువలన, విధిశేషవత్ = విధిశేషములయిన అగ్నిహోత్రాది కర్మలు భిన్నస్థలములలో నుపదేశింపబడినవి యొకచో నన్వయింపబడునట్లు, ఉపసంహారః = అన్యత్ర చెప్పబడినగుణముల కన్యత్ర సంబంధమున్నట్లు తెలిసికొనవలెను.

సర్వవేదాంతములందును - ఉపనిషత్తులం దన్నింటియందును - వర్ణింపబడిన బ్రహ్మోపాసన యొక్కటియే. అందు భేదము లేదు. కాని, భిన్నభిన్నములయిన యుపనిషత్తులలో వర్ణింపబడిన గుణములలో పరస్పరము సంబంధము కలదాః యన, కలదు. ఒకశాఖయందు చెప్పబడిన గుణములు మరియొకశాఖయందు ఉపసంహారము - సంగ్రహము - చేయనగును. కారణ మేమన : భిన్నభిన్నశాఖలలో - ఉపనిషత్తులలో జెప్పబడిన గుణములకు - బ్రహ్మోపాసనయందు జెప్పబడిన గుణములకు - ప్రయోజనములో భేదము లేదు. ఆ గుణములకు బ్రయోజనము ఉపాసన కుపకరించుటయే. కావున నుపాసనలో భేదము లేనందున ఉపాసనవిద్యయందు భిన్నస్థలములలో జెప్పబడినగుణములను భిన్నస్థలములలో గ్రహింపనగును. అగ్నిహోత్రాది కర్మములలో వానిశేషములందు చెప్పబడిన గుణములు గ్రహింపబడుట శాస్త్రసిద్ధము. బ్రహ్మోపాసన ప్రతివేదాంతమునందు సమానమై

నట్లు, భిన్నభిన్నబ్రాహ్మణాదిశాఖలందు వర్ణింపబడిన అగ్నిహోత్రాదికర్మములును సమానములే. (५)

ఈ విషయమున గలుగు నొకశంకకు సమాధానము :

అన్యథాత్వం శబ్దాదితి చేన్నావిశేషాత్ ३-३-६

శబ్దాత్=ఉపాసనను విధించు శ్రుతివాక్యమువలన, అన్యథాత్వమ్=అనుపసంహారము - ఒకశాఖలో జెప్పబడినగుణములు మరియొకశాఖయందు గ్రహింపరాదు, ఇతిచేత్=అనియందురేని, న=అట్లనరాదు, అవిశేషాత్=(విశేష మన భేదము. అవిశేషమన నభేదము.) బ్రహ్మమునకు, తద్గుణములకు భేదము లేదు. కావున, ఒకయెడ వర్ణింపబడిన గుణములు మరియొకయెడ గ్రహింపవచ్చును.

ఉపనిషత్తులలో బ్రహ్మోపాసన సమానముగ జెప్పబడినను గుణసంగ్రహముచేయుట యుక్తము కాదు. కారణ మేమన : 'ఆత్మే త్యేవోపాసీత' బృ. ౧-४-౭. - 'త మే వై కం జానథ ఆత్మానమ్' ముం.౨-౨-५. అను నీ వాక్యములందు ఆత్మాఏవ=బ్రహ్మమే, తమ్ ఏకమ్ ఆత్మానమ్ ఏవ='ఆయొక్క బ్రహ్మమునే' అని బ్రహ్మమునే ఉపాసింపవలెను. ఇతరమును ఉపాసింపరాదు. అని వాక్యములందు 'ఏవ' కారమును ప్రయోగించి బ్రహ్మము కానిదాని నుపాసింపవలదని యున్నది కదా। కావున భిన్నస్థల వాక్యములందు వర్ణింపబడిన గుణములను గ్రహించుట యుక్తము కాదు. అట్లు కానిపక్షమున పై వాక్యములలోని 'ఏవ=ఏ' కారము వ్యర్థమగును. 'ఏవ' పదము ఇతరమును విడదీయుటకే ప్రయోగింపబడుననుట యెల్లరెరిగినవిషయమే. బ్రహ్మగుణములను విడిచి కేవలబ్రహ్మమును ఉపాసింపవలెనని వాక్యములవలన తెలియుచున్నది. కావున గుణగ్రహణము పనికిరాదని పూర్వపక్షాభిప్రాయము.

కాని, యది సరికాదు. కారణ మేమన : బ్రహ్మమునకు దానిగుణములకు (అవిశేషాత్) భేదములేదు. బ్రహ్మగుణములు బ్రహ్మముకంటె భిన్నములు - ఇతరములు కావు. కాబట్టి పైవాక్యములందు (ఆత్మైత్యేవ, త మేవైక మాత్మానమ్) ప్రయోగింపబడిన (ఏవ) 'ఏ' పదము బ్రహ్మము నుండి తద్గుణములను వేరుచేయుటకు గాక బ్రహ్మముకంటె భిన్నములగు ప్రకృత్యాదులను వేరుచేయుటకు ప్రయోగింపబడినట్లు గ్రహింపవలెను. బ్రహ్మమునందలి జ్ఞానానందాదిగుణములను వేరుచేయుదుమేని బ్రహ్మమన నేమగును? జ్ఞానము, ఆనందము మున్నగు గుణములు బ్రహ్మస్వరూపమే కదా! దానికంటె నవి భిన్నము లెట్లగును? ఎన్నడు కాజాలవు. కాబట్టి బ్రహ్మోపాసనను విధించువాక్యములు బ్రహ్మముకంటె భిన్నములగు ప్రకృత్యాదిపదార్థమును ఉపాసింపరాదని బోధించుచున్న ట్లెంచవలెను. అందువలననే 'సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చ' శ్వే. ఉ. ౬-౧-౧. అను నీవాక్యమునందు గల నిర్గుణపదముచే సత్వరజస్తమో రూప ప్రాకృతికగుణ రహిత బ్రహ్మము మాత్రము గ్రహింపవలెననియు తెలియనగును. శ్రీ శంకరపాదు లీ సూత్రమునకు భాష్యము వ్రాయుచు 'బృ. ఉ. ౧-౩-౧ — ౧-౩-౭' 'ఛాం. ఉ. ౧-౨-౧ — ౧-౨-౭' వాక్యముల నుదాహరించి ఉద్గీథ ఉపాసనవిషయమున శంకించి యేమో సమాధానము చెప్పయత్నించిరి. కాని యీ సూత్రమున నా యుదాహరణములకుప్రసక్తి కనిపింపదు. బృహదారణ్యక ఛాందోగ్యములలో వర్ణింపబడినట్టి యా యుపాసనలందు ప్రాణ రూపబ్రహ్మము ఉపాస్యముగా జెప్పబడుటచే వానియందును భేదము లేదు. (౬)

మరియొకశంకకు సమాధానము : బ్రహ్మముకంటె తద్గుణములు - జ్ఞానానందాదులు భిన్నములు కానందున శబ్దమువలన గుణగ్రహణము చేయవచ్చు ననుకొందము. కాని, ఉపక్రమభేదమువలన ఉపాసనలలో భేద మేల యంగీకరింపజనదు? ఛాందోగ్యమున ('సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ'

ఛాం. ఉ. ౩-౧౪-౧.) 'ఇది యంతయు బ్రహ్మముకదా!'. అని ప్రారంభించి శాండిల్యోపాసన చెప్పబడినది. వాజసనేయులు ('సత్యం బ్రహ్మే త్యుపాసీత' శత. ౧౦-౬-౩-౧.) 'సత్యము బ్రహ్మ మని యుపాసింపవలెను' అని చెప్పుచున్నారు. ఇట ఉపాసనలయుపక్రమమున - ప్రారంభమున భేదము స్పష్టమగుచున్నది. కావున ఉపాసనలో భేదము నంగీకరింపక తప్పదు. ఉపాసనలో భేద మున్నందున నొకయుపాసనలో జెప్పబడిన గుణములు మరియొక యుపాసనయందు గ్రహించుటయు సరికాదు. కావున గుణ గ్రహణము తగదు. అని శంకింపగా, సూత్రకారుడు దానిని నిరాకరించు చున్నాడు.

న వా ప్రకరణభేదాత్ పరోవరీయస్త్వాదివత్ ౩-౩-౭

('అన్యథాత్వం, అవిశేషాత్' అను నీ రెండుపదములు పూర్వసూత్రమునుండి యీ సూత్రమున గ్రహింపబడును.)

ప్రకరణభేదాత్=ఉపక్రమభేదమువలన, న అన్యథాత్వం=గుణోప సంహారము - గుణగ్రహణము చేయరాదనుట తగదు. అవిశేషాత్ = ఉపాస్యమున భేదము లేనందువలన, పరోవరీయస్త్వాదివత్=పరోవరీయస్త్వాది వలె. పరోవరీయ స్త్వము - బ్రహ్మ మన్నింటికంటె గొప్పది. అను నిట్టి గుణములతోగూడిన ఉద్గీథ బ్రహ్మోపాసనలలో భేదమున్నను గుణగ్రహణము చేయబడినట్లు అనగా ఉపాసనప్రారంభములలో భేదమున్నను ఉపాస్యవస్తువునందు భేదము లేనందున గుణగ్రహణము చేయవచ్చునని సూత్రాభిప్రాయము.

ఛాందోగ్యమున ఉద్గీథ ఉపాసన రెండువిధములుగ వర్ణింపబడినది. మొదట : 'అథ య ఏషో ఽ న్తరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే హిరణ్యశ్మశ్రుః హిరణ్యకేశ ఆప్రణఖాత్ సర్వ ఏవ సువర్ణః' ఛాం. ౧-౬-౬. హిరణ్యశ్మశ్రుత్వాది గుణములతో గూడిన బ్రహ్మము

నుపాసించుట ఉద్గీథ మని చెప్పబడినది. ఆ తరువాత, 'ఆకాశో హ్యేవైభ్యో జ్యాయా నాకాశః పరాయణమ్, స ఏష పరోవరీయా నుద్గీథః స ఏషో ఽనన్తః' ౧-౯-౧-౨. పరోవరీయ స్త్వము (అన్నింటికంటె గొప్పది) మున్నగుగుణములతో గూడిన ఉద్గీథ ఉపాసన చెప్పబడినది. ఇట్లీ యుపాసన యొకేశాఖకు చెందినదయ్యు ప్రకరణభేదమునుబట్టి పైచూపులకు కొంతభేదము కలదిగ కనిపించును. హిరణ్యశ్మశ్రుత్వాది గుణవిశిష్ట ఉపాసన యొకటి; పరోవరీయస్త్వాది గుణవిశిష్ట ఉపాసన మరియొకటి. కావున ప్రకరణభేదమువలనను గుణభేదమువలనను ఉపాసనలలో భేద మున్నట్లు తోచును. కాని సూత్రకారుడు పై ఉపాసనలందు ఉపాస్యముగ వర్ణింపబడిన బ్రహ్మముమాత్ర మొక్కటియే ఉద్గీథరూపమున చెప్పబడిన దనుచున్నాడు. కావున నిరూపణప్రకార (ప్రకరణ) భేదమువలన నిరూపింపదగిన - ఉపాస్యవస్తువునందు భేదము కలుగునని యెంచరాదనుట సూత్రకారుని అభిప్రాయము. మొదటి ప్రకరణమున బ్రహ్మము చేతన - ప్రకాశ స్వరూపమని భావించుచు నుపాసింపదగిన దని విధింపబడినది. రెండవప్రకరణమున ఆ బ్రహ్మమే సర్వవ్యాపకమని భావింప నగునని విధింపబడినది. రెండుతావులందును బ్రహ్మ మొక్కటియే యుపాస్యము. ఇట్లే 'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ' ఛాం. ౩-౧౪-౧. 'సత్యం బ్రహ్మే త్యుపాసీత' శత. ౧౦-౬-౩-౧. అను ప్రకరణములందు వర్ణింపబడిన ఉపాసనలలో ప్రకరణభేదమువలన, నిరూపణప్రకారభేదమువలనను పైకి కొంత భేద మున్నట్లు కనిపించినను ఉపాస్యబ్రహ్మ మొక్కటియే యైనందున పరస్పరగుణగ్రహణము చేయుటలో నెట్టి దోషము లేదని గ్రహింపవలెను.

'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ' అని ఛందోగులు సృష్టిస్థితిలయములకు కర్తగా బ్రహ్మము నుపాసింపవలయు ననిరి. 'సత్యం బ్రహ్మే త్యుపాసీత' అని శతపథమునందు వాజసనేయులు సత్యరూపమున బ్రహ్మ ముపాస్య మనిరి. ఇట్లే ఛాందోగ్యమున మరియొకయెడ 'ప్రాణ ముద్గీథ ముపాసాం

చక్రిరే' ఛాం. ౧-౨-౨. అని చెప్పబడినది. ఇట ప్రాణపదము బ్రహ్మము నకు ప్రయోగింపబడినది. ఈ యుపాసన 'ఓమ్' నామముతో చేయబడును. కావుననే యీ యుపాసన ఉద్‌గీథ మనబడినది. 'ఓమి త్యేత దక్షర ముద్ గీథ ముపాసీత' ఛాం. ౧-౧-౧. అను వాక్యముతో నీ యుపాసన ప్రారంభ మగును. బృహదారణ్యకమున '౧-౩-౧ నుండి ౨౪' వరకు గల ప్రసంగ మున గల ప్రాణపదము బ్రహ్మకు బోధకము. ఆ ప్రాణమే ఉద్‌గీథము. ఉద్‌గీథపదమును నిర్వచించుచు నిట్లు చెప్పబడినది: 'ప్రాణో వా ఉత్ ప్రాణేన హి ఇదం సర్వం ఉత్తబ్ధమ్. వాగేవ గీథా; ఉచ్చ గీథాచ ఇతి= ఉద్‌గీథః' బృ. ౧-౩-౨౩. ఉద్‌గీథపదమునందలి ఉత్ పదమునకు ప్రాణము బోధ్యము. ఆ ప్రాణము మూలముననే యీ జగత్తంతయు స్థిరమైయున్నది - నిలబడియున్నది. ఉత్‌పదము ఉత్తబ్ధఅర్థమును నిర్దేశించు చున్నది. వాక్‌పదము గీథకు బోధకము. ఇట్లు ఉద్‌గీథ పదము సిద్ధించును. ఈ విశ్వమును ధారణ (ఉత్తబ్ధము) చేయునట్టి ప్రాణమే బ్రహ్మము. దానిని గానము చేయు గీథాపదము - 'వాక్' (ఓమ్) రూపమున నెరుంగు నది. ఈ విషయమునే బృహదారణ్యమునగల 'వాచా చ హ్యేవ స ప్రాణేన చోదగాయత్' బృ. ౧-౩-౨౪. అను వాక్యముతో వాక్, ప్రాణము నను వానిమూలమున ఉద్‌గీథ మైనట్లు ఉపనిషత్తు తెలుపుచున్నది. ఓమ్ పద ముతో ఉపాసించి బ్రహ్మమును బొందుటయే ఉద్‌గీథవిద్య. ఛాందోగ్య బృహదారణ్యకములలో నీ విద్యయే సమానముగ వర్ణింపబడినది. పైన వర్ణించిన ప్రసంగములలోని ఉద్‌గీథఉపాసనలలో నెట్టి భేదమును లేదు. కావున ఉపనిషత్తులలో వర్ణింపబడిన బ్రహ్మోపాసనలలో భేదము లేదు. అందువలననే యొకచో వర్ణింపబడినగుణములను మరియొకచోట సంగ్ర హించుటలో నెట్టి దోషము లేదని తెలియుచున్నది. (౮)

ఈ యుపాసన విషయమునందే మరియొక శంకకు సూత్రకారుడు సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

సంజ్ఞాతశ్చే త్తదు క్తమ స్తి తు తదపి 3-3-౮

(అన్యథాత్వం, న - అను పదములు ఈ సూత్రమున అనువర్తించును)

సంజ్ఞాతః=అనేకసంజ్ఞలవలన, గుణోపసంహారాన్యథాత్వం ఇతిచేత్= గుణోపసంహారము చేయరాదని అందురేని, న = అట్లనరాదు. తదుక్తమ్=పూర్వము సమన్వయలక్షణమున చెప్పబడినది. అస్తి తు తదపి= సంజ్ఞైక్యము ప్రతివేదాంతమునను ఉండనే యున్నది.

ఉద్గీథఉపాసన యొక్కటియే యైనను విభిన్ననామములతో ననేక-ఉపాసనలు చెప్పబడినవికదా! ఆ యుపాసనలు భిన్నములు కావా? కానిచో భిన్ననామము లేల? భిన్నము లగుచో సంజ్ఞాభేదమునుబట్టి సంజ్ఞియు భిన్నమగుట నిశ్చితముకదా! అని శంకాభిప్రాయము. ఉపాస్యముకూడ ఉపాసనల ననుసరించి భిన్నభిన్ననామములతో జూడనగుచున్నది. ఒకయెడ బ్రహ్మము, ఇంకొకట వైశ్వానరుడు, వేరొకట అక్షరము, ఇట్లే దహరము, జ్యోతి, ప్రాణము, భూమ, ఆకాశము నని యనేకనామములతో ఉపాస్య మా యా ఉపాసనలందు జూడనగును. నామభేదము ననుసరించి ఆ యా నామములు గల - సంజ్ఞి - ఉపాస్యము కూడ భిన్నమనక తప్పదు. అందువలన ఉపాసనానైక్యము (అనేకోపాసనలు) సిద్ధించును. కావున నొక యుపాసనలో జెప్పబడినగుణముల గ్రహణము అన్యోపాసనయందు తగదు; అని శంకాభిప్రాయము. ఈ శంకను తొలగించుటకు సూత్రకారుడు ఇట్లు సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

సంజ్ఞానైక్యమువలన సంజ్ఞియగు ఉపాస్యము అనేకము కాదు. సంజ్ఞాభేదమునుబట్టి సంజ్ఞి భిన్నము కావలెనను నియమ మొండును లేదు. లోకమున నొకవస్తువున కనేకనామములు చూచుచున్నాము. దేవదత్తు డొక్కడే యైనను నతడు మనుష్యుడు, బ్రాహ్మణుడు, వదాన్యుడు, శ్రోత్రియుడు నను అనేకనామములచే వ్యవహరింపబడుట నెవ్వ రెరుగరు?

అట్లే జగజ్జన్మాదులకు కర్తయైన పరమేశ్వరునకు వైశ్వానరాది అనేక నామము లున్నట్లు పూర్వము 'సర్వత్ర ప్రసిద్ధోపదేశాత్' (వే. ౧-౨-౧) అను సూత్రవ్యాఖ్యానమున వివరించియున్నాము. వస్తువుయొక్క గుణ కర్మ స్వరూప సంబంధములను పురస్కరించుకొని నామవిశేషములు పెట్ట బడును. పరమేశ్వరునికి స్వరూప మొక్కటియే యైనను గుణకర్మసంబంధ భేదములనుబట్టి యనేక సంజ్ఞ లుండుట దోషము కాదు. ఇట్లు ఉపాస్య మున భేదము లేనందున ఉపాసనలోను భేదము లేదనుట నిశ్చితము. కావున గుణోపసంహారమున దోషము లేదు. (౮)

సంజ్ఞాభేదమువలన బ్రహ్మోపాసనలో భేదము లేకున్న పోనిందు. కాని యా బ్రహ్మోపాసన ఒకట హృదయమున, మరియొకట ఆదిత్యు నందు, ఇంకొకయెడ అక్షియందును, వేరొకచో అంతటను విధింపబడు చున్నది. ఇట్లు స్థానభేదమువలన స్థానిభేదము కలుగు నను నియమమునుబట్టి ఉపాస్యమున భేదము కలుగును. దానింబట్టి ఉపాసన భిన్నమగును. కావున గుణోపసంహార మనుచితము; అనుశంకను నిరాకరించుటకు సూత్రము రచించుచున్నాడు.

వ్యాప్తేశ్చ సమంజసమ్ ౩-౩-౯

(సూత్రమున గల చకారము శంకానిరాకరణార్థము.)

వ్యాప్తేః=బ్రహ్మము వ్యాపక మగుటవలన, సమంజసమ్ = సర్వ స్థానములందును బ్రహ్మోపాసనము ఉచితమే.

మోక్షము నపేక్షించు వ్యక్తులు భిన్నరుచులు, భిన్నభిన్న శక్తి యుక్తులు కలవారై యుందురు. కొందఱికి హృదయమున, మరికొంద ఱికి ఆదిత్యునియందు, ఇతరులకు అక్షియందు, అన్యులకు సర్వత్ర బ్రహ్మము నుపాసించుట రుచికరము కావచ్చును. యోగ్యత ననుసరించి

వా రెట నుపాసించినను దోషము లేదు. బ్రహ్మము వ్యాపకము కావున నెట నైన నుపాసింపవచ్చు నని భావము.

'అవ్యక్తాత్తు పరః పురుషో వ్యాపకో ఽలింగ ఏవ చ' కఠ. ౬-౮. ప్రకృతికంటె మిక్కిలి సూక్ష్మ దగు నా పరమేశ్వరుడు వ్యాపకుడు, లింగరహితుడు' అని వేదాంతములందు బ్రహ్మవ్యాపకత్వము ప్రసిద్ధమే. కావున హృదయాదిస్థానములలో నెట ఉపాసన వేదాంతములందు విధింప బడినదో నా స్థానముల బ్రహ్మము నుపాసించుట యుక్తమే. స్థానభేద ముచే పరిచ్ఛిన్నవస్తువు భిన్నమగును. కాని వ్యాపకము భిన్నము కాదు. తదుపాసనయు భిన్నముకాదు. అందువలన గుణోపసంహారముకూడ ఉచితమే. (౯)

ఇట్లు సర్వవేదాంతములందును బ్రహ్మోపాసనము సమానమే యనియు, అందు గుణోపసంహారముకూడ యుక్తమే యనియు చెప్పి యా విషయమునే క్రిందిసూత్రమున నుపసంహరించుచున్నారు.

సర్వాభేదా దన్యత్రేమే 3-3-౧౦

సర్వాభేదాత్=సర్వవేదాంతములందును బ్రహ్మోపాసన భిన్నము కానందున, ఇమే=ఇకముందు వర్ణింపబోవు బ్రహ్మగుణములు, అన్యత్ర= (ఇతరస్థలముల వర్ణింపబడినను) అన్యత్ర వర్ణింపబడిన బ్రహ్మోపాసన యందు సంగ్రహింపబడును.

కర్మవలె గుణములు ఉపాసనయం దుపకరించును. కావున నుపకరించువానికి ఉపాసనతో సంబంధము కలుగవలెను. లేకున్న ఉపకరింపవు. అందువలన సర్వవేదాంతములందును బ్రహ్మోపాసనయం దొకచో నిర్దేశింపబడని గుణములు అన్యత్ర నిర్దేశించియున్నపుడు వానిని బ్రహ్మోపాసన కుపకరించునట్లు గ్రహించుట యుక్తమే యగుచున్నది. (౧౦)

తృతీయాధికరణము

ఒకచో వర్ణింపబడి యన్యత్ర గ్రహింపబడు నా బ్రహ్మగుణము లెయ్యవి యన :

ఆనందాదయః ప్రధానస్య 3-3-౧౧

ప్రధానస్య = చిదచిదాత్మకమగు జగత్తున కంతటికి ముఖ్యుడైన స్వామికి - బ్రహ్మమునకు, ఆనందాదయః=ఆనందము, జ్ఞానము మున్నగు గుణములు కలవు. అయ్యవి యెట వర్ణింపబడినను సర్వ - ఉపాసనలందును గ్రహింపబడునని సూత్రాభిప్రాయము.

ఈ సూత్రమున ప్రధానపదము బ్రహ్మవాచకము. 'ఆనందాదయః' అను పదమునందలి ఆదిపదముచే జ్ఞానము, వ్యాపకత, సత్యము గ్రహింపనగును. ఈ గుణములన్నియు బ్రహ్మస్వరూపబోధకములు. తైత్తిరీయమునం దియ్యవి బాగుగ వివరింపబడినవి. వేదాంతములందు బ్రహ్మోపాసన విధింపబడినతావులం దీ గుణములను సర్వత్ర గ్రహించుటవలన ఉపాసన సర్వాంగసుందరమై ఫలోపజనక మగును. (౧౧)

తైత్తిరీయమున ఆనందాదిగుణములు వర్ణింపబడినచోట ప్రియశిరస్త్వాదులు వర్ణింపబడినవి కదా। వానినికూడ బ్రహ్మోపాసనయందు గ్రహింపనగునా? అన, సూత్రకారుడు సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

ప్రియశిరస్త్వాద్యప్రాప్తి రుపచయాపచయౌ హి భేదే 3-3-౧౨

ప్రియశిరస్త్వాద్యప్రాప్తిః = ప్రియము, శిరస్సు మున్నగునవి బ్రహ్మోపాసనలో ప్రాప్తింపవు - గ్రహింపబడవు, హి = కారణ మేమన, ఉపచయాపచయౌ=వృద్ధిక్షయములు, భేదే = నానాత్మకభిన్నవస్తువులందు సంభవించును. ఏకాత్మకబ్రహ్మమునం దవి సంభవింప వని భావము.

తైత్తిరీయోపనిషత్తునందు జ్ఞానానందాదిగుణములు గల బ్రహ్మము వర్ణింప ప్రారంభించి, 'తస్య ప్రియ మేవ శిరో, మోదో దక్షిణః పక్షః, ప్రమోద ఉత్తరః పక్ష, ఆనంద ఆత్మా, బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా' తై. ౨-౫. 'అతనికి ప్రియము శిరస్సు, మోదము దక్షిణపక్షము, ప్రమోదము ఉత్తరపక్షము, ఆనందము ఆత్మ'. అని వర్ణింపబడినది. బ్రహ్మోపాసనయందు ఆనందాదిగుణములు గ్రహింపబడునట్లు పైవాక్యమున వర్ణింపబడిన ప్రియము, మోదము మున్నగుగుణములు కూడ గ్రహింపబడునా? లేదా ? అని సందేహము. కొన్నిగుణములు గ్రహించి మరికొన్నిటిని గ్రహింపకుండుట యుచితము కాదు కదా! యని శంకాభిప్రాయము. అందులకు సమాధానము సూత్రకారు డిట్లు చెప్పుచున్నాడు.

బ్రహ్మమునకు శిరస్సు, పక్షము నను భేదముతో వికల్పింపబడిన ప్రియము మోదము మున్నగు గుణములు భోక్త - (ఆనందము ననుభవించువాడు)లలో గల భేదమునుబట్టి ఉపచయాపచయములు - వృద్ధిక్షయములతోగూడినవై భిన్నము లగుచున్నవి. ప్రియముకంటె మోదప్రమోదము లెక్కుడు. ప్రమోదముకంటె ప్రియమోదములు తక్కువయగును. కావున నవి - ప్రియమోదాదులు జ్ఞానానందాదులవలె బ్రహ్మగుణములు కానేరవు. శిరఃపక్షాదులు బ్రహ్మమునకు కల్పితములే కాని స్వాభావికములు కావు. బ్రహ్మగుణములగు నానందాదులను బ్రహ్మనిష్ఠ లనుభవించునపుడు ప్రియమోదాదులు వారి బ్రహ్మనిష్ఠతలో గల తరతమభేదమును పురస్కరించుకొని వర్ణింపబడిన అనుభవభేదములనే తెలుపును. కావున ప్రియమోదాదులు ఆనందాదులవలె బ్రహ్మమునకు స్వాభావికగుణములు కావని భావము. కాబట్టి బ్రహ్మోపాసనయందు ప్రియమోదాదులు ఆనందాదిగుణములవలె సంగ్రహింపబడవు. ఇదియే సిద్ధాంతము. (౧౨)

ఆనందాదిగుణములు ఇతరోపాసనలం దేల గ్రహింపబడుచున్నవి? అన - సమాధానము :

ఇతరే త్వర్థసామాన్యాత్ 3-3-౧౩

ఇతరేతు = ప్రియశిరస్త్వాదులు కాని యితర ఆనందాదిగుణములు, అర్థసామాన్యాత్ = బ్రహ్మసామాన్య మగుటవలన, బ్రహ్మోపాసనలలో నెల్లయెడల గ్రహింపబడుచున్నవి.

ప్రియశిరస్త్వాది గుణములు బ్రహ్మస్వరూపబోధకములు కావు. ఆనందాదులు స్వరూపబోధకములై బ్రహ్మానుబంధములై బ్రహ్మముతో బాటు గ్రహింపబడును. బ్రహ్మము సాక్షాత్కార మైనపుడు తత్స్వరూపము లగు ఆనందాదిగుణములు సాక్షాత్కారము కాకపోవు. కావున వానిని బ్రహ్మోపాసనలం దెల్లయెడల గ్రహించుట యుక్తమే. ఇతరనైమిత్తికములు కల్పితములు నైన గుణములు గ్రహింపబడవని భావము. సాక్షాత్కృతధర్మలగు మహర్షుల యనుభూతియు నట్టిదియే. (౧౩)

చతుర్థాధికరణము

ఆనందాదిగుణములు బ్రహ్మోపాసనలం దెల్లయెడల గ్రహింపబడుట యుక్తమే యని నిర్ణయింపబడినది. బ్రహ్మము ఇంద్రియాదిప్రకృతిపర్యంతపదార్థముల కన్నింటికంటె పరము (ఉత్కృష్టము - సూక్ష్మము) అని చెప్పబడినది. ఆనందాదులవలెనే సకలపదార్థపరత్వముకూడ ఉపాసనలో సంగ్రహింపవగినదా? కాదా? యని నిర్ణయించుటకు అధికరణము ప్రారంభింపబడుచున్నది.

ఆధ్యానాయ ప్రయోజనాభావాత్ 3-3-౧౪

ఆధ్యానాయ=చింతనకొఱకు, బ్రహ్మము సకలపదార్థపర మని చెప్పబడినది. ఇంద్రియార్థాదులందలి ప్రత్యేకపరత్వము అట చెప్పబడలేదు. కారణ మేమన : ప్రయోజనాభావాత్=ప్రయోజనము లేనందువలన.

బ్రహ్మము ప్రాకృతికపదార్థము లన్నింటికంటె పరము - ఉత్కృష్ట మని చింతనచేయుటకు చెప్పబడినది. మిగిలిన పదార్థములు-ఇంద్రియాదులు- వానిలోగల పరస్పరపరత్వము ఉపాసనకు లక్ష్యము కాదు. కావున వాని పరత్వము ఆనందాదులవలె ఉపాసనలో గ్రహించినందువలన ప్రయోజ నము లేదని సూత్రార్థము.

కఠోపనిషత్తునందు -

'ఇంద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః
మనసస్తు పరా బుద్ధిః బుద్ధే రాత్మా మహాన్ పరః
మహతః పర మవ్యక్త మవ్యక్తాత్ పురుషః పరః
పురుషా న్నపరం కించిత్ సా కాష్ఠా సా పరాగతిః' ౧-౩-౧౦,౧౧.

(బుద్ధిః = అహంకారము. ఆత్మా మహాన్ = మహత్తత్త్వము. అవ్యక్తం=ప్రకృతి)

ఇంద్రియగోళములకంటె అర్థములు-శబ్దస్పర్శాదులు సూక్ష్మములు. వానికంటె మనస్సు, దానికంటె అహంకారము, అంతకంటెను మహత్తత్త్వము, దానికంటె ప్రకృతి పరము - సూక్ష్మము. ఆ ప్రకృతికంటెను పురుషుడు-పరబ్రహ్మము మిక్కిలి సూక్ష్మము. దానికి మించి మరియొండు లేదని వర్ణింపబడినది. బ్రహ్మసూక్ష్మతను చింతించుట కనువుగా నీ క్రమము చెప్పబడినది. బ్రహ్మోపాసనయందు బ్రహ్మమునకు గల సకల పదార్థపరత్వము ఆనందాదిగుణములవలె గ్రహింపదగినదే. కాని ఇంద్రి యాది ప్రకృతిపర్యంత పదార్థముల పరత్వము బ్రహ్మోపాసనయందు ప్రయోజనకారి కాదు. కావున ఆ యా పదార్థపరత్వము - సూక్ష్మత బ్రహ్మో పాసనస్థలమున గ్రహింపవలసిన యవసరము లేదు. పదార్థపరత్వచింతన వలన కిలుగు ప్రయోజనము వేరు. బ్రహ్మోపాసనప్రయోజనము వేరు. బ్రహ్మోపాసనప్రయోజనము ముక్తి. అయ్యది పదార్థపరత్వచింతనవలన

కలుగజాలదు. కావున ప్రయోజనాభావమువలన వానిని బ్రహ్మోపాసన యందు సంగ్రహింప నవసరము లేదనియు, బ్రహ్మపరత్వము మాత్రము సంగ్రహింపదగిన దనియు సూత్రకారుడు చెప్పుచున్నాడు. (౧౪)

పైన వర్ణించిన విషయమును దృఢపరుచుటకు మరియొకహేతువు చెప్పుచున్నాడు.

ఆత్మశబ్దాచ్చ 3-3-౧౫

చ=మరియు, ఆత్మశబ్దాత్ = ఆత్మశబ్దప్రయోగమువలన పరమేశ్వ రుని గూఢతను ప్రతిపాదించు వాక్యశేషమువలనను ఉపాసనస్థలములందు బ్రహ్మపరత్వమే గ్రాహ్యము కాని యింద్రియాద్యర్థపరత్వము గ్రాహ్యము కాదని స్పష్ట మగుచున్నదని సూత్రాభిప్రాయము.

కఠోపనిషత్తునందు 'ఏష సర్వేషు భూతేషు గూఢో ఽఽత్మా న ప్రకాశతే'౧-౩-౧౨.అను నిది వాక్యశేషము. ప్రస్తుతప్రకరణమున వర్ణింప బడు పురుషుని ఉద్దేశించి యీ వాక్యమున ఆత్మశబ్దము ప్రయోగింపబడినది. ఆత్మశబ్దముచే చెప్పబడు నా పరమేశ్వరుడు సర్వపదార్థములందు గూఢ ముగా నుండి తెలియబడడు. అని యతనిసూక్ష్మత బోధింపబడినది. ఇట్లు బ్రహ్మముయొక్క పరత్వము చెప్పుటయే ప్రకరణమునుబట్టి సంగతమని తెలియుచున్నది. ఇతరపదార్థములపరత్వము కాదు. కావున బ్రహ్మపర త్వమే ఆనందాదులవలె ఉపాసనలో గ్రాహ్యము కాని ప్రకృత్యాదులపర త్వము కాదని ఆత్మశబ్దప్రయోగమువలనను సిద్ధమగుచున్న దని సూత్ర కారుని సిద్ధాంతము. (౧౫)

పంచమాధికరణము

'గూఢో ఽఽత్మా న ప్రకాశతే' అను నీ వాక్యమునందలి ఆత్మపద ముచే పరబ్రహ్మపరమాత్మ నేల గ్రహింపవలెను? జీవాత్మ నేల

గ్రహింపరాదు? కఠోపనిషత్తునందు తరువాత గల 'యచ్ఛేద్ వాఙ్మనసి ప్రాజ్ఞః' ౧-౩-౧౩. అను వాక్యమునందు జీవాత్మప్రసంగ మున్నట్లు తెలియుచున్నది కదా! దానింబట్టి పైవాక్యమునందలి ఆత్మపదముకూడ జీవాత్మవాచక మేల కాదన - సమాధానము :

ఆత్మగృహీతి రితరవ దుత్తరాత్ ౩-౩-౧౬

ఆత్మగృహీతిః=ఆత్మగ్రహణము, ఇతరవత్=అన్యత్ర గ్రహించి నట్లు, ఉత్తరాత్=ఉత్తర - తరువాతివాక్యముపలన గ్రహింపవలెను.

'గూఢో ఽఽత్మా న ప్రకాశతే' అను వాక్యమునందలి ఆత్మపదము పరమాత్మవాచకమే యగును. జీవాత్మవాచకము కాదు. కారణ మేమన : తరువాత నున్న యే వాక్యమునందు జీవాత్మప్రసంగము కలదని చెప్పబడు చున్నదో యా వాక్యమునుబట్టి చూచినను ఆత్మపదము పరమాత్మవాచక మనియే తెలుచున్నది. చూడుడు :

'యచ్ఛేద్ వాఙ్మనసీ ప్రాజ్ఞః, తద్యచ్ఛేద్ జ్ఞాన ఆత్మని,
జ్ఞాన మాత్మని మహతి ప్రయచ్ఛేత్, తద్యచ్ఛే చ్ఛాంత ఆత్మని'
కఠ. ౧-౩-౧౩.

'ప్రాజ్ఞుడు (బ్రహ్మజిజ్ఞాసువు) వాక్కును మనస్సునందు నియంత్రితము చేయవలెను. ఆ మనస్సును, జ్ఞానఆత్మయందు నిరోధింపవలెను. జ్ఞానఆత్మను మహత్ఆత్మయందు నియమింపవలెను. ఆ మహదాత్మను శాంతఆత్మయందు నియమింపవలెను'. అని వాక్యార్థము.. ఇట వాక్కు మిగిలిన జ్ఞానేంద్రియముల కన్నింటికి ఉపలక్షణము - గ్రాహకము. ఇంద్రియము లన్నియు తమచే గ్రహింపబడు విషయములను మనస్సున కర్పించును. అందువలన జిజ్ఞాసువు - సాధకుడు ఇంద్రియములను మనస్సుతో నియమింపవలెను. ఆ మనస్సును అహంకారము (జ్ఞానఆత్మ)చే నియం

త్రింపవలెను. తదుపరి అహంకారమును బుద్ధితత్వము (మహదాత్మ)నందు నియమింపనగును. ఇది చిత్తవృత్తులు కలుగకుండునట్లు చేయుప్రయత్నము. ఇట్లు వృత్తులను నిరోధించి శుద్ధమగుబుద్ధిని శాంతఆత్మ (బ్రహ్మము - పరమాత్మ) యందు సంలగ్నము చేసి ప్రాజ్ఞుడు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము చేసికొనును. ఈ సందర్భమున ఉత్తరవాక్యార్థము (తద్యచ్ఛేత్ శాంతఆత్మని)న గల ఆత్మపదము పరమాత్మకు బోధకమై జీవుడు అంతర్యామియగు పరమేశ్వరుని తెలిసికొనునట్టి స్థితిని బోధించుచున్న దనుట నిర్వివాదసిద్ధము. అట్టివాడే ఆత్మదర్శి యనబడును. ఈ ప్రకరణమున గల 'గూఢోఽఽత్మా న ప్రకాశతే'(౧-౩-౧౨) అను వాక్యము అన్నింటియందు వ్యాపించి గూఢముగా అప్రకటితమై యున్న పరమాత్మను తెలుపుచున్నది. తరువాత నున్న వాక్యము 'యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీ ప్రాజ్ఞః....'(౧-౩-౧౩) జిజ్ఞాసువు పరమాత్మను తెలిసికొనువిధమును బోధించుచున్నది. కావున ఉత్తరవాక్యమునందలి ('శాంత ఆత్మని') ఆత్మపదము బ్రహ్మబోధకమే కాని జీవాత్మబోధకము కాదనుట సిద్ధము.

ఇట్లే ఇతరత్ర వేదవేదాంతములందు ఆత్మశబ్దము పరమాత్మ బోధకమైనట్లు చూడనగును.

'తమేవ విద్వా న్నబిభాయ మృత్యో రాత్మానం ధీర మజిరం యువానమ్' అథర్వ. ౧౦-౮-౪౪. ధీరుడు, అజిరుడు, సర్వశక్తిమంతుడు, సర్వజ్ఞుడు సర్వాంతర్యామియు నగు పరమేశ్వరు నెరిగి మృత్యురూపసంసారభయమునుండి తరించును'.

'తస్మాద్ వా ఏతస్మా దాత్మన ఆకాశః సంభూతః' తై. ౨-౧. 'ఆ పరమేశ్వరునివలననే ఆకాశాదిభూతజాత మేర్పడినది'.అను నిట్టి తావులందు ఆత్మశబ్దము పరమాత్మవాచక మగుట సుప్రసిద్ధము. (౧౬)

ఏపద మే యర్థమున ప్రయోగింపబడినదో పద పదార్థముల

సంబంధమువలన గదా బోధపడును। దానింబట్టి ఆత్మపదము జీవాత్మ వాచక మేల కాదు ? బ్రహ్మవాచక మెట్లగును ? అను శంకను దూరమొన ర్చుటకు సూత్రకారుడు శంకానిర్దేశపూర్వకసమాధాన సూత్రమును రచించు చున్నాడు.

అన్వయా దితిచేత్ స్యా దవధారణాత్ 3-3-౧౭

అన్వయాత్ = అన్వయమువలన, జీవాత్మగ్రహణము, ఇతిచేత్ = అనియందురేని, అవధారణాత్ = అవధారణమువలన, స్యాత్ = పర మాత్మగ్రహణ మగును.

సూత్రమునగల అన్వయపదముచే పద-పదార్థసంబంధము గ్రహింప నగును. శబ్దతత్వము నెరిగిన ఆచార్యులు ఆత్మపదమును, 'అత్'ధాతువుతో నిర్వచించియున్నారు. అత్ధాతువున కర్థము సాతత్యగమనము. వ్యాఖ్యాన కారులు 'అతతి నిరంతరం కర్మఫలాని ప్రాప్నోతి వ్యాప్నోతి వా యో న్యంతరాణి స ఆత్మా' నిరంతరము కర్మఫలముల ననుభవించుచు నొక దేహమునుండి మరియొకదేహమును బొందునది ఆత్మ(జీవాత్మ) యని వ్రాసియున్నారు. ఈ యర్థమునుబట్టి జీవాత్మను గ్రహించుట యుక్తమగును.

సూత్రమున గల అవధారణపదమునకు తాత్పర్యము పూర్వాపర ప్రసంగమునుబట్టి అర్థనిర్ణయముచేయుట యని గ్రహింపవలెను. ఆత్మ పదము కేవలము 'అత్'ధాతువువలననే కాదు. 'ఆప్' ఆ + 'దా' 'అద్' అను ధాతువులతోను సిద్ధమగును. 'ఆప్ ధాతువునకు సర్వత్ర వ్యాప్తమగుట, 'ఆ + దా' ధాతువునకు అర్థము అన్నింటిని గ్రహించుట - అన్నింటిని నియంత్రణలో నుంచుట, 'అద్' ధాతువునకు కారణప్రకృతిలో స్థూల ప్రపంచమును లయముచేయుట అనునర్థములు గ్రహింపనగును. ఈ ధాత్వ ర్థములనుబట్ట ఆత్మపదమునకు పరమాత్మయే యర్థమగును. 'అత్'ధాతువు

నకు సాతత్యగమనము అను నర్థము గ్రహించినను నిరంతరముగ నంతట ప్రాప్తమగునది పరమాత్మయే యనియు నర్థము చెప్పవచ్చును. ఇట్లు ఆత్మ పదము జీవాత్మకు పరమాత్మకు రెంటికిని ప్రయోగింపబడుట అసంగతము కాదు. కాని యాపద మెక్కడ జీవాత్మార్థమున ప్రయోగింపబడినదో, యెక్కడ పరమాత్మార్థమున ప్రయోగింపబడినదో నిర్ణయింపవలసివచ్చి నపుడు పూర్వాపరప్రసంగము (అవధారణము)ను బట్టి నిర్ణయింపవలెను. పూర్వసూత్రమున నుదాహరింపబడినకఠోపనిషత్తు ప్రకరణమున (౧-౩-౧౩) ఆత్మపదము అంతటను పరమాత్మార్థమున ప్రయోగింపబడని మాట నిజమే. కాని అంతిమ 'శాంత ఆత్మని' అను తావున ఆత్మపదము పరమాత్మార్థమున బ్రయోగింపబడిన దనుటలో నెట్టి సందేహము లేదు. అంతమున 'అశబ్ద మస్పర్శ మరూపమ్' (౧-౩-౧౫) అను నీ కఠవాక్యము నందు పరమాత్మబోధకగుణములతో నీ సందర్భమును ముగించుటయు కన బడును.

ఇట్లు బ్రహ్మముస్వరూపమును దెలుపు గుణములు విభిన్నములైన ఉపాసనలందు వర్ణింపబడి యున్నపుడు వానిని గ్రహింపవలయు నని తెలియనగును. అందువలన ఉపాసనలలో ఏకత బోధపడును. ఉపాస్య తత్త్వముకూడ ఒక్కబ్రహ్మమే యనియు నిర్ణయమగును. అధ్యాత్మ శాస్త్రములందు ప్రయోగింపబడిన 'ఆత్మ'శబ్దమును వ్యాఖ్యానించుటలో వ్యాఖ్య నొనరించువారు కొందఱు అనేకస్థలములందు అనుచిత మొనర్చి యున్నారు. ఆత్మపదము జీవపరమాత్మలకు గల వ్యాపకార్థమును పురస్కరించుకొని ప్రయోగింపబడినది. ఎక్కడ నే యర్థమును గ్రహింపవలయునో ప్రసంగముయొక్క పూర్వాపరములు విచారించి గ్రహింపవలెను. (౧౭)

ఉపాసనలలో నెల్లయెడల అపూర్వత్వమను గుణమును గ్రహింపవలయునని చెప్పుచు సూత్రమును రచించుచున్నాడు.

కార్యాఖ్యానా దపూర్వమ్ 3-3-౧౮

కార్యాఖ్యానాత్ = జగత్తంతయు బ్రహ్మకార్యముగ వ్యాఖ్యానము చేసినందువలన - చెప్పబడుటవలన, అపూర్వమ్=(పూర్వమన కారణము, తద్రహితము అపూర్వము) కారణరహితము బ్రహ్మము అని సూత్రార్థము.

ఈ దృశ్యమానజగత్తంతయు బ్రహ్మనిర్మిత - కార్యముగ జెప్పబడినది. 'ఏష యోనిః సర్వస్య' మాం. ౬. బ్రహ్మము సర్వమునకు కారణము. 'అక్షరాత్ సంభవతీహ విశ్వమ్' ముం. ౧-౧-౭. 'అక్షరబ్రహ్మము వలన సృష్టికాలమున నీవిశ్వము ప్రాదుర్భూత మగును. 'స విశ్వకృత్' శ్వే. ౬-౧౫. ఆ పరమేశ్వరు దన్నింటి నుత్పన్నము చేయువాడు. అను నీ వేదాంతవాక్యము లన్నియు ప్రపంచము బ్రహ్మకార్యముగా వర్ణించు చున్నవి. బ్రహ్మముమాత్రము కార్యముగా నెక్కడను వర్ణింపబడుట కానము. కావున నది కార్యము కాదు - కారణమువలన నేర్పడినది కాదు. అందువలన నది అపూర్వము - కారణరహితము. కావున ఉపాసనస్థలమున బ్రహ్మస్వరూపబోధకములగు జ్ఞానానందాదిగుణములను గ్రహించునపుడు అపూర్వత్వగుణము కూడ గ్రహింపవలెనని సూత్రాభిప్రాయము. బృహదారణ్యకమున బ్రహ్మము ('తదేతద్ బ్రహ్మ అపూర్వ మనపరమ్....' ౨-౫-౧౯.) అపూర్వ మని స్పష్టముగా చెప్పబడినది. కావున అపూర్వత్వ గుణముకూడ స్వరూపబోధకగుణమే. (౧౮)

అటులయిన బ్రహ్మము అపూర్వము 'త దేతద్ బ్రహ్మ అపూర్వ మనపర మనంతరమ్....' ౨-౫-౧౯. అని చెప్పిన వాక్యమున అనపరము, అనంతరము ననియు చెప్పబడినదికదా। అనపరత్వాది గుణములను గ్రహింపవలెనా ? లేదా ? యన, సూత్రకారుడు వానిని గ్రహింపవలె నను చున్నాడు.

సమాన ఏవం చాభేదాత్ ౩-౩-౧౯

చ=మరియు, ఏవమ్=ఇట్లే - అపూర్వత్వగుణము గ్రహించినట్లు, సమానః = అపూర్వతకు సమమైన అనపరత్వాదులుకూడ సంగ్రహింప వలెను. అభేదాత్=ఉపాస్యమున భేదము లేనందువలన.

బ్రహ్మము స్వరూపబోధకమైన అపూర్వత్వగుణము సర్వత్ర ఉపాసనయందు గ్రహించునట్లు, ఆ గుణమునకు సమకక్ష్యలో నున్న అనపరత్వము, అనంతరత్వాది గుణములుకూడ గ్రహింపనగును. ఉపాస్యము సమానమైనపుడు ఉపాస్యగుణములలో కొన్నింటిని గ్రహించి మరి కొన్నింటిని గ్రహింపకుండుటకు కారణము కానము. అపూర్వత్వమువలె అనపరత్వాదులుకూడ బ్రహ్మగుణములే. కావుననే 'త దేతద్ బ్రహ్మ అపూర్వ మనపర మనంతర మబాహ్య మయ మాత్మా బ్రహ్మ సర్వానుభూః' బృ. ౨-౫-౧౯. అపరం=కార్యము. అదిలేనిది అనపరము. మృత్తికకు ఘటాదులు కార్యము లగునట్లు బ్రహ్మము కార్యముగా మారదు. అంతర్=అంతరాళమున, విభక్త మిప వస్తు న విద్యతే యస్య=మధ్యలో విభజించిన వస్తువు దేని కుండదో యది యనంతరము. బ్రహ్మము మధ్యలో అవకాశ ముండదని భావము. న విద్యతే బాహ్యం బహిర్భూతం వస్తు కించిత్ యస్య తదబాహ్యమ్ = బ్రహ్మమునకు వెలుపలనుండు వస్తు వొందును లేదు. బ్రహ్మము పూర్ణమగుటవలన దానియందు బాహ్యము అభ్యంతరము నను వ్యవహార ముండదు. సర్వానుభూః = సర్వజ్ఞము - సర్వము నెరుంగునది. కావున అపూర్వత్వమువలె అనపరత్వాదులు గూడ బ్రహ్మోపాసనవిద్యయందు సర్వత్ర గ్రహింపదగినవియే యని సిద్ధాంతము. (౧౯)

ఈ విషయమున సూత్రకారుడు అనిష్టమును శంకించుచున్నారు.

సంబంధా దేవ మన్యత్రాపి 3-3-౨౦

సంబంధాత్=గుణగుణిసంబంధమువలన, ఏవమ్ = వేదాంతవాక్యములం దట నట వర్ణింపబడిన గుణములను బ్రహ్మోపాసనయందు గ్రహించునట్లు, అన్యత్ర అపి = వేదాంతములకంటె భిన్నమైన స్మృత్యాది గ్రంథములందు వర్ణింపబడిన గుణములు, సాకారత – ఏకదేశిత్వము మున్నగునవికూడ సంగ్రహింపనగునా? బ్రహ్మోపాసనయందు సర్వత్ర బ్రహ్మమే ఉపాస్యము కావున తద్గుణములు వేదాంతముల నెచ్చట వర్ణింపబడినను సంగ్రహించునట్లు వేదాంతములుకాని యితరస్మృత్యాదిగ్రంథములలో జూడబడు బ్రహ్మముయొక్క సాకారతాదిగుణములుకూడ ఏల గ్రహింపరాదు? అని శంకాభిప్రాయము. (౨౦)

ఈ యనిష్టశంకను నిరాకరించుచున్నాడు.

న వా విశేషాత్ 3-3-౨౧

(సూత్రమునందు 'వా' పదము శంకానిరాకరణసూచకము.)

విశేషాత్=వేదాంతవాక్యములు విశిష్టములైనందున, న=వేదాంతభిన్నములయిన ఆధునికగ్రంథములలో బ్రహ్మమునకు వర్ణింపబడిన సాకారత్వాదిగుణములు ఉపాసనవిద్యయందు సంగ్రహించుట తగదని సూత్రార్థము.

వేద వేదాంతములు బ్రహ్మమును, తద్గుణములను యథాతథముగ వర్ణింప సమర్థములు. వేదము ఈశ్వరీయము. వేదాంతములు - దశ ఏకాదశోపనిషత్తులుమాత్రము ఋషినిర్మితములు - వేదానుకూలములు. కావున వానియం దెక్కడ బ్రహ్మగుణములు వర్ణింపబడినను ప్రామాణికములు. కావున నవి యుపాసనయందు సర్వత్ర గ్రాహ్యములుగా జెప్పబడినవి. ఇతరగ్రంథము లట్లుకాక యల్పబుద్ధిరచితము లగుటవలన వానియం దెట నైనను బ్రహ్మ మేకదేశవర్తియనియు, సాకారమనియు, జన్మజరాది

వికారగ్రస్తమనియు వర్ణింపబడినపక్షమున గుణగుణిసంబంధనెపమున సాకారతాది గుణములుకూడ ఉపాసనయందు గ్రహింపవలయు ననుట తగదు. కొండొకవిషయమున వేదవేదాంతములకు ఇతరస్మృతులకు విరోధము సంభవించినపుడు వేదవేదాంతములు చెప్పినదియే గ్రహింపవలెను. అవి విశిష్టములు అందువలననే శిష్టులు 'శ్రుతిస్మృత్యో ర్విరోధేతు శ్రుతిరేవ గరీయసీ' అన్నారు. (౨౧)

ఈ విషయమున ఆర్షదర్శనమును జూపుచున్నాడు.

దర్శయతి చ ౩-౩-౨౨

దర్శయతి చ=బ్రహ్మము, దానిగుణములు యథాతథముగా వర్ణించుటలో వేదవేదాంతవాక్యములకు గల విశేషతను చూపుచున్నాడు.

తిత్తిరిఋషి 'నావేదవిత్ మనుతే తం బృహంతమ్' తై. బ్రా. ౩-౧౨-౯. 'వేదము నెరుగనివాడు స్వరూపముతోను గుణములతోను గొప్పది యగు నా పరబ్రహ్మను తెలిసికొనజాలడు' అని నుడివియున్నాడు. దీనింబట్టి వేదమే బ్రహ్మమును తద్గుణములను బాగుగ బోధింపగలదని తెలియుచున్నది. మరియును 'తం త్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామి' బృ. ౩-౯-౨౬. 'వేదాంత విజ్ఞాన సునిశ్చితార్థాః' ముం. ౩-౩-౬. ఆ యుపనిషత్తులందు వర్ణింపబడిన పురుషునిగూర్చి యడుగుచున్నాను. 'ఉపనిషత్తులవిజ్ఞానమూలమున బ్రహ్మస్వరూపమును బాగుగ నెరిగినవారు' అని యాజ్ఞవల్క్యాది మహర్షులు చెప్పుటవలనను వేదవేదాంతములే బ్రహ్మస్వరూపమును నిశ్చితముగ ప్రతిపాదింపసమర్థములగును. కాని అన్యములు కావని స్పష్టమగుచున్నది. కావున వానియందు వర్ణింపబడిన గుణములే బ్రహ్మోపాసనలో పరస్పరము గ్రహింపనగును కాని, యన్యములు కావు.

శ్రీ శంకరాచార్యులు ఈ (౨౦-౨౧-౨౨) మూడు సూత్రములను వ్యాఖ్యానించుచు బృహదారణ్యకమున (౫-౫-౧,౨) వర్ణితములగు ఆదిత్య పురుష, అక్షిపురుష విద్యలను లక్ష్యములుగా గ్రహించియున్నారు. అట ఆదిత్యపురుషునకు రహస్యనామము 'అహస్సు' అనియు, అక్షిపురుషునకు 'అహమ్' అనియు చెప్పి యా నామములను ఆదిత్య, అక్షిపురుషుల ఉపాసనయందు గ్రహింపవచ్చునా? లేదా? యని ఇరువదియవసూత్రమున శంకించి, ఇరువదియొకటవ సూత్రమున నిషేధించియున్నారు. వాస్తవమున నీ ప్రకరణము గుణోపసంహారమునకు చెందినది. ఇట నామసంగ్రహప్రశ్నయే యసంగతము. నామములు బ్రహ్మస్వరూపమును బోధింపనేరవు. అవి వాచకములు మాత్రమే: కావున వాని యుపసంహారమున కిట ప్రసక్తియే లేదు. ఈ రెండువిద్యలయందును ఉపాస్యము బ్రహ్మమే కావున గుణోపసంహార ముచిత మగును. కాని నామోపసంహారము కాదు. ఉపాసనలలోని యేకతకు గుణోపసంహారమునకు గీటురాయి ఉపాసనలలో నంతటను ఉపాస్యము బ్రహ్మ మొక్కటి యగుటయే. అందువలన ఒకచో వర్ణింపబడని గుణములు వర్ణింపబడిన తావులనుండి సంగ్రహింపవలెను. అట్లు చేసిన గుణభేదమువలన ఉపాసనలలో భిన్నత కలుగకుండును. కావున పై మూడుసూత్రములకును శ్రీ శంకరాచార్యులు గ్రహించిన లక్ష్యప్రదేశములు చింత్యములని యనక తప్పదు. (౨౨)

మహర్షి యింకను ఇతరగుణోపసంహారమును గూర్చి చెప్పదలచి సూత్రమును రచించుచున్నాడు.

సంభృతి ద్యువ్యాప్త్యపి చాతః 3-3-౨3

అతః = అందువలన (ఉపాస్యభేదము లేనందువలన) సంభృతి ద్యువ్యాప్తి అపిచ = సంభృతి ద్యువ్యాప్తి అనుగుణములు కూడ బ్రహ్మోపాసనలో గ్రహింపనగును.

పూర్వము (౩-౩-౧౯) చెప్పబడిన ఉపాస్యాభేదమనెడి హేతువు వలననే సంభృతి ద్యువ్యాప్తి అను గుణాంతరములు కూడ బ్రహ్మోపాసన ప్రకరణములందు గ్రహింపవలెనని సూత్రాభిప్రాయము.

సంభృతి = జగన్నిర్మాణము, రక్షణము, ఉపసంహారము ననెడి సమస్తశక్తులు కలిగియుండుట, ద్యువ్యాప్తిః = దివముపరకు గల లోకముల నన్నిట వ్యాపించుట, అను నీ రెండుగుణములుగూడ అపూర్వత్వాది గుణములవలె బ్రహ్మోపాసనస్థలముల నెల్లయెడల గ్రహింపనగునని భావము.

'బ్రహ్మ జ్యేష్ఠా సంభృతా వీర్యాణి
బ్రహ్మాగ్రే జ్యేష్ఠం దివ మాతతాన....' అథర్వ. ౧౯-౩-౨౨-౨౧.

'బ్రహ్మము జగదుత్పత్తిస్థితిలయము లొనర్చుశక్తులు కలిగియున్నది. పృథివి మొదలు దివమువరకు గల సమస్తలోకములందును వ్యాపించియున్నది.

ఇట్లు వేదములందు జగత్తును పుట్టించి పోషించి లయము చేయగల సర్వశక్తులను గలిగియుండుట, అన్నిలోకములందును వ్యాపించియుండుట అను (సంభృతి ద్యువ్యాప్తి) గుణములు బ్రహ్మమునకు ఉన్నట్లు చూచుచున్నాము. ఈ గుణములుకూడ ఉపాసనలందు గ్రహింపనగునా ? లేదా ? అను సందేహమును తొలగించుటకుగాను మహర్షి సూత్రమును రచించియున్నాడు. ఉపాసనలో భేదము లేనందున అపూర్వత్వాది గుణములవలెనే సంభృతి, ద్యువ్యాప్తి అను గుణములనుగూడ ఉపాసనలలో గ్రహింపవలయునని యీ సూత్రము మూలమున స్పష్టముచేసినాడని గ్రహింపవలెను. (౨౩)

ఆనందాదులు మొదలు ద్యువ్యాప్తివరకు గల గుణము లన్నియు బ్రహ్మోపాసనస్థలమున గ్రహింపవలయునని నిర్ణయింపబడినది. కాని, యీ గుణములన్నియు ప్రతిబ్రహ్మోపాసనమునందును గ్రహింపవల

యునా? లేక వానిలో నేపియట చెప్పబడలేదో వానినే గ్రహింపవలయునా? అను సంశయమునకు సూత్రకారుడు ఉదాహరణపూర్వకముగ సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

పురుషవిద్యాయా మివ చేతరేషా మనామ్నానాత్ ౩-౩-౨౪

పురుషవిద్యాయామ్ ఇవ = పరమపురుషుని యుపాసనయందు వలె, ఇతరేషామ్ = వర్ణింపబడినగుణములకంటె ఇతరములైన గుణములను, అనామ్నానాత్ = అక్కడ వర్ణింపనందున, ప్రతిబ్రహ్మోపాసనయందును గ్రహింపవలెను.

పురుషవిద్య యన పురుషోపాసన. ఇట విద్యాశబ్దము ఉపాసనను తెలుపును. పురుషుడన పరమేశ్వరుడు - పరమపురుషుడు - పరబ్రహ్మ మని యర్థము. ఋగ్యజుర్వేదాదులందు 'సహస్రశీర్షా పురుషః సహస్రాక్షః' (ఋక్. మం. ౧౦ సూ. ౯౦, యజు. అ. ౩౧, సామ. ౬౧౭. అథర్వ. ౧౯-౬) మంత్రములందు పురుషోపాసన వర్ణింపబడినది. అట పరమేశ్వరుని వ్యాపకత్వాదిగుణములు బహుధా వర్ణింపబడినవి. కాని ఆనందాదిగుణములు వర్ణింపబడలేదు. అవి యితరస్థలమున వర్ణింపబడినవి. కావున వానినట పురుషోపాసనయందు గ్రహింపవలెను. అట్లే, ప్రతిబ్రహ్మోపాసనయందును నట వర్ణింపబడక యితరత్ర వర్ణింపబడిన గుణములను మాత్రము గ్రహింపవలెను. అక్కడ వర్ణించినగుణములు ఇతరత్ర మరల వర్ణింపబడినను వానిని గ్రహింపవలసిన పని లేదు. అవి ప్రకృతోపాసనయందు వర్ణింపబడియే యున్నవికదా! ప్రకృతబ్రహ్మోపాసనయందు వర్ణింపబడని గుణములు ఇతరస్థలమునుండి గ్రహించుటవలన బ్రహ్మము స్వరూపము పూర్ణముగ బోధింపబడును. అందులకే యవి గ్రహింపబడునని సూత్రకారుని యభిప్రాయము. (౨౪)

షష్ఠాధికరణము

ఉపసంహరింప-గ్రహింప-దగిన గుణములు చెప్పి, గ్రహింపకూడని గుణములనుగూర్చి సూత్రకారుడు చెప్పుచున్నాడు.

వేధా ద్యర్థభేదాత్ 3-3-౨౫

అర్థభేదాత్ = ఫలభేదమువలన, వేధాది = వేధ - వేధకత్వము మున్నగు గుణములు బ్రహ్మోపాసనయందు గ్రహింపబడవు.

ఇట అర్థపదము ఫల - ప్రయోజన బోధకము. ఈ సూత్రమున నిషేధమును బోధించు 'న కారము ౨౧ సూత్రమునుండి గ్రహింపనగును. మండూకప్లుతి (కప్పగంతు) న్యాయము ననుసరించి కాని, అర్థబలమును బట్టి కాని 'న' కారము గ్రహింపవలయు నని భావము.

'వేధ - ఆది' అను నీ ఆదిపదముచే భేదకత్వము, వినాశనము మున్నగు గుణములు గ్రహింపనగును.

వేదములందు 'అగ్ని'పదముతో తేజస్స్వరూపమగు పరబ్రహ్మమును సంబోధించి యుపాసించు ప్రార్థన కలదు.

'యజ్ఞై రిషూః సన్నమమానో అగ్నే
వాచాశల్యాం అశనిభి ర్దిహానః
తాభిర్ విధ్య హృదయే యాతుధానా
ప్రతీచో బాహూన్ ప్రతిభంఘ్యేషామ్' ఋ. ౧౦-౮౭-౪.

ఓ అగ్నీ! తేజఃస్వరూపబ్రహ్మమా! మా యజ్ఞోపాసనాదులచే ప్రసన్నమగు నీవు బాణములను నమింపజేయుచు వానిని వజ్రయుక్తములు చేయుచు వానితో రాక్షసులహృదయములను భేదించుము. విరోధుల బాహువులను ఖండించుము.

'అగ్నే। త్వం యాతుధానస్య భింధి,
హింస్రాశని ర్హరసా హంత్వేనమ్,
ప్రపర్వాణి జాతవేదః శృణీహి
క్రవ్యాత్ క్రవిష్ణుర్ విచినోతు వృక్ణమ్' ఋ. ౧౦-౮౭-౫

'అగ్నీ। రాక్షసులచర్మము ఒలిచివేయుము. హింసాశీలమగు వజ్రము వారిని శీఘ్రముగ జంపునుగాక। వారిపర్వములను విరుచుము. మాంసాహారులయిన తోడేళ్ళు మున్నగునవి వారిదేహఖండములను ఎత్తుకొనిపోవు గాక।

ఇట్టిమంత్రములందు దుష్టులను బ్రహ్మము దండించుసూచనలు కాననగును. బ్రహ్మోపాసనయందు ఆనంద వ్యాపకత్వాది గుణములను గ్రహించునట్లు పై మంత్రములందు వర్ణింపబడిన దుష్టహృదయభేదనము, దుష్టనాశనము మున్నగు గుణములుకూడ గ్రహింపవలయునా ? లేదా ? యను సందేహము కలుగును. అట్టి సంశయమును పోగొట్టదలచి సూత్రకారుడు వేధ, భేదకాదిగుణములు బ్రహ్మోపాసనయందు గ్రహింపరాదని సూత్రించుచున్నాడు. కారణ మేమన : బ్రహ్మోపాసనకు ఫలము ముక్తి. శత్రుసంహారము, దుష్టనాశనము కాదు. ముక్తి నభిలషించు వ్యక్తి సౌమ్య భావముతో గూడి యుండును. అతడు ఆనందాదిగుణములతో గూడిన బ్రహ్మము నుపాసించుచు ధ్యానించును. ఇతరసామాన్యజనులు తమ విరోధుల నాశము గోరి పరమేశ్వరుని ప్రార్థింతురు. వారు మోక్షము నభిలషింపరు. కావున వారిప్రార్థనకు ఫలము మోక్షప్రాప్తి కాక దుష్టదలనమగును. అందువలన మోక్షము నొసంగు బ్రహ్మోపాసనలందు వేధత ఆదిగుణములను గ్రహింపరాదు. ప్రయోజనభేదమే యిందులకు కారణము. (౨౫)

సప్తమాధికరణము

అర్థ - ప్రయోజన - భేదమువలన వేధత మున్నగుగుణములు సంగ్రహింపరాదని చెప్పబడినది. అర్థభేద మన నేమి? బ్రహ్మోపాసనకు అర్థము-ఫలము - ముక్తి యగు నెడల తద్విషయమును విచారింపదలచి సూత్రమును రచించుచున్నాడు.

హానౌ తూపాయనశబ్దశేషత్వాత్ కుశాచ్ఛందస్తుత్యుపగానవత్ తదుక్తమ్ 3-3-౨౬

హానౌ = (ఛాందోగ్యమున గల విధూననశబ్దము) హానియందు వర్తించును. హాని - ప్రహాణము - త్యాగము - విడుచుట అర్థము. కారణ మేమన : ఉపాయనశబ్ద శేషత్వాత్ = ఉపాయనశబ్దసాన్నిధ్యమువలన, ఉపాయనము=ఉపాదానము, శేషత్వము=సాన్నిధ్యము, కుశా-చ్ఛందస్తుతి-ఉపగానవత్ = కుశ, ఛందస్తుతి, ఉపగానశబ్దములకు ఔదుంబర్యాది శబ్ద శేషమువలన అర్థవిశేష మున్నట్లు, తదుక్తమ్ = పూర్వమీమాంసయందా విషయము చెప్పబడినది.

ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందు

'అశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయ పాపం చంద్రఇవ రాహోర్ముఖాత్ ప్రముచ్య, ధూత్వా శరీర మకృతం కృతాత్మా బ్రహ్మలోక మభిసంభవామి' ఛాం. ౮-౧౩-౧. అను వాక్య మున్నది.

'అశ్వము జీర్ణలోమములను విడచునట్లు, పాపమును విడిచి, చంద్రుడు రాహుముఖమునుండి విడివడి ప్రకాశవంతు డగునట్లు, శరీరమును విడిచి పరమాత్మసాక్షాత్కారమువలన కృతకృత్యుడనై (అకృతం బ్రహ్మలోకం) కార్యము కాని బ్రహ్మమును ప్రాపింతును - పొందుదును.

ఈ వాక్యమునందలి (పాపం విధూయ) విధూననశబ్దమునకు త్యాగము అర్థమా? లేక కంపనమా? అని సంశయము. కంపనము - చలనము అని పూర్వపక్షము. కాదు, త్యాగమని సిద్ధాంతము.

ధాత్వర్థము (ధూఞ్ కంపనే)ను బట్టి విధూయ = కంపింపజేసి - చలింపజేసి యని యర్థము చెప్పవచ్చును. గుఱ్ఱము తనదేహమును వెంట్రుకలను కదిలించి ధూళిని పోగొట్టుకొని శరీరమును శుద్ధము చేసికొనును. అట్టిచో రోమములత్యాగము - విడుపు జరుగదు. అట్లే ఆత్మజ్ఞాని బ్రహ్మోపాసనతో పాపములను - (సుకృతదుష్కృతములు) శుద్ధముచేసికొనును. పాపములను త్యజింపడు. కావున విధూననశబ్దమునకు కంపనమే యర్థమని పూర్వపక్షాభిప్రాయము.

సూత్రకారు డిట విధూననశబ్దమునకు కంపన మర్థము కాదు; త్యాగమే యర్థమని సమాధానము చెప్పుచున్నాడు. కారణ మేమన: బ్రహ్మోపాసనకు ఫలము - ప్రయోజనము - పాపపుణ్యములకు జెందిన సమస్తవాసనలను పరిత్యజించి - నశింపజేసి - మోక్షమును బొందుట యగును. వాసన లుండగా మోక్షము ప్రాప్తింపదు. కావున ఉపాసన కర్థము - ఫలము - పాపనాశము - త్యాగము. ఛాందోగ్యమున గల విధూయ శబ్ద మీ యర్థముననే ప్రయోగింపబడినది. పై వాక్యమునందు (చంద్రముఖాత్ ప్రముచ్య) చంద్రునిముఖమునుండి విడివడి అని ముచ్ల్ధాతువు ప్రయోగము కూడ కలదు. దానింబట్టియు విధూననపదమునకు విడుపు అర్థము చెప్పుటయే యుచిత మగును. ఇంతేకాక సూత్రకారుడు చూపిన హేతువును బట్టియు విధూననశబ్దమునకు హాని - త్యాగమే యర్థము చెప్పుట సమంజసము.

కౌషీతకీఉపనిషత్తునందు విధూననశబ్దముతోబాటు ఉపాయనశబ్దము ప్రయోగింపబడినది. ఉపాయన మన ఉపాదానము - గ్రహణమని యర్థము.

'తత్ సుకృతదుష్కృతే ధూనుతే తస్య ప్రియా జ్ఞాతయః సుకృతముపయ న్త్యప్రియా దుష్కృతమ్' కౌ. ౧-౪.

'ఆత్మజ్ఞాని సుకృతదుష్కృతములను త్యజించును (ధూనుతే). అతనిప్రియులు సుకృతమును, అప్రియులు దుష్కృతమును గ్రహింతురు (ఉపయన్తి).'

ఇందు 'ఉపయంతి' పదమునకు గ్రహణ మర్థము. ప్రియులు సుకృతమును, అప్రియులు దుష్కృతమును గ్రహింతు రనుటనుబట్టి బ్రహ్మజ్ఞాని సుకృతదుష్కృతములను (విధూనుతే) విడుచును, అనుటయే తగును. అతడు విడిచిననేకదా ఇతరులు గ్రహింతు రనుట సంభవమగును. 'ఉపయన్తి' అను శబ్దసామీప్యమువలన విధూననశబ్దమునకు త్యాగము - విడుపు అర్థము చెప్పుట సమంజసమగును. కావున ఛాందోగ్యమునందును విధూననశబ్దమునకు త్యాగమే యర్థమని సూత్రకారుడు (ఉపాయన శబ్దసాన్నిధ్యమువలన) హేతువుమూలమున చెప్పియున్నాడు.

ఒకరి సుకృత దుష్కృతములను మరియొకరు గ్రహింపజాలరు. పై వాక్యమునందు బ్రహ్మజ్ఞానియొక్క పుణ్యపాపములు అతని ప్రియాప్రియులు గ్రహింతురు అనుట యౌపచారికము - గౌణార్థము. బ్రహ్మజ్ఞాని తన పుణ్యపాపములను విడిచిపెట్టు ననుటయే ముఖ్యార్థము. బ్రహ్మజ్ఞానిని ప్రేమించువారు పుణ్యము లొనర్తురు. అతనిని ద్వేషించువారు పాపము లొనర్తురని భావము.

ఛాందోగ్యమున ప్రయోగింపబడిన విధూననశబ్దమునకు త్యాగార్థము చెప్పుటకు కౌషీతకీబ్రాహ్మణమున ప్రయోగింపబడిన వాక్యమును వాక్యశేషముగా గ్రహించుట ఎట్లు సంగతమగును? అని శంకింపవచ్చును. కౌషీతకియందు ప్రయోగించిన వాక్యమునందు విధూననశబ్దమునకు ఉపాయనశబ్దము సమీపమున నుండుటచే నచట ఉపాయనశబ్దసాన్నిధ్యమువలన

విధూననశబ్దమునకు త్యాగార్థము చెప్పుట యుచితమగును; కాని, బృహదా రణ్యకమునందు ప్రయుక్తవిధూననశబ్దమునకు కౌషీతకీప్రయుక్త ఉపాయన శబ్దము సమీప మెట్లు కాగలదని శంకాభిప్రాయము.

ఈ శంకకు సమాధానము చెప్పుటకే సూత్రకారుడు (తదుక్తమ్) మీమాంసయం దీ నిర్ణయము చేయబడిన దని నుడివియున్నాడు. జైమిని తన పూర్వమీమాంసయందు 'అపి తు వాక్యశేషః స్యాత్' పూ. మీ. ౧౦-౮-౩. అను సూత్రమున 'ఒకచో జెప్పబడిన అర్థము అన్యత్ర చెప్ప బడిన యా విషయమునకు సంబంధించిన అర్థమునకు శేషము - అంగము అగును' అని నుడివియున్నాడు. ఛాందోగ్యమునందును కౌషీతకియందును విధూననశబ్దప్రయోగము సమానము. కావున ఒకచో పఠింపబడిన ఉపా యనశబ్దమునకు మరియొకచో నట్టి ప్రసంగమునందు సంబంధము కలు గుట ప్రామాణికమే యగును. అందువలన కౌషీతకియందువలెనే ఛాందో గ్యమున విధూననమున కర్థము పరిత్యాగ మనుట నిశ్చితము.

ఇట్లే ఒకచో పఠితార్థము మరియొకయెడ అంగ మగుననుటకు సూత్రకారుడు 'కుశా, ఛందస్తుతి, ఉపగానము' అను పదములను దృష్టాంత ములుగా నొసంగియున్నాడు.

కుశా : భాల్లవి - శాఖయందు 'కుశా వానస్పత్యాః స్థ తా మాపాత' 'వనస్పతినిర్మితకుశలు నన్ను రక్షించుగాక।' అని పఠింపబడినది. యజ్ఞము నందు ఉద్గాత స్తోత్రములను లెక్కించుటకు పుల్లలను ఉపయోగించును. వానిని 'కుశా' అందురు. ఇట వనస్పతినిర్మితకుశలు అని సామాన్యముగ చెప్పబడినదేకాని యా వనస్పతి యెద్దియో విశేషముగ నిర్దేశింపబడలేదు. కాని మరియొకచో శాట్యాయనులశాఖయందు 'ఔదుంబరాః కుశాః' 'కుశలు ఉదుంబరనిర్మితములు' అని యున్నది. (ఉదుంబరము - బూరుగుచెట్టు.) ఈ వచనమును బట్టి యజ్ఞమున నెల్లయెడల ఉదుంబరశలాకలు (బూరుగు

పుల్లలు) ఉపయోగింతురు. ఇట్లు సమానవిషయములందు ఒకచో పఠింప బడిన వాక్యమునకు అన్యశాఖయందు పఠింపబడినవాక్యము శేషమగును. కావున కాట్యాయనశాఖాపఠిత కుశాసంబంధివాక్యము భాల్లవి శాఖాపఠిత కుశాసంబంధివాక్యమునకు శేషము - అంగమైనట్లు, కౌషీతకి బ్రాహ్మణ పఠితవాక్యము ఛాందోగ్యపఠితవాక్యశేషమగుట ప్రామాణికమే యని సూత్రకారుని అభిప్రాయము.

ఛందస్తుతి : కౌండౌకశాఖయందు 'ఛందోభిః స్తువతే' ఛందస్సు లతోస్తుతియొనర్తురు. ఇక్కడ ఛందస్సులతో స్తుతియొనర్తు రని సామాన్య ముగ జెప్పబడినది. ఛందస్సులలో దేవ అసుర భేదముతో రెండువిధము లయిన ఛందస్సులు కలవు. ఆ రెండింటిలో వేనితో ముందు స్తుతిచేయ వలెనో వేనితో తదుపరి చేయవలయునో విశేషించి చెప్పలేదు. కాని పైంగికశాఖయందు 'దేవచ్ఛందాంసి పూర్వాణి' దేవఛందస్సులు పూర్వ ములు అని ప్రథమ ప్రయోక్తవ్యములుగా జెప్పబడినవి. దీనింబట్టి అసుర ఛందస్సులతో తరువాత స్తుతి యొనర్పవలెనని యంతటను నిర్ణయింప బడినది.

ఒక్కొక్కచరణమున తొమ్మిదివర్ణము లుండు ఛందస్సులు ఆసు రములు. పది వర్ణములు గలవి దేవఛందస్సులు అనబడునని వివేకము.

ఉపగానము : ఒక శాఖయందు 'ఋత్విజా ఉపగాయంతి' ఋత్వి క్కులు ఉపగానము చేయుదురు. బ్రహ్మాదులు ఋత్విక్కు లనేకు లుం దురు. వారిలో నెవరు ఉపగానము చేయవలయునో విశేషించి చెప్పక సామాన్యముగ ఋత్విక్కు లనుటచే నిది సామాన్యవచనము. కావున ఎవరు ఉపగానము చేయవలయునో నిర్ణయింప వీలులేదు. తైత్తిరీయశాఖయందు 'నాధ్వర్యు రుపగాయేత్' ౬-౩-౧. 'అధ్వర్యుడు ఉపగానము చేయరాదు' అని యుండుటవలన ఉపగానమునందు అధ్వర్యుని కలుపుకొనరాదు. మిగి

లిన ఋత్విక్కులు ఉపగానము చేయవలయునని నిర్ణయింపబడుచున్నది. పై ఉదాహరణములను బట్టి కౌషీతకీపఠితవాక్యము ఛాందోగ్యపఠితవాక్యమునకు వాక్యశేషము - అంగము అగుటలో దోషములేదని సిద్ధాంతము. (౨౬)

విధూనన మనగా హానము - త్యాగము అగుగాక ! ఉపాసనమహత్తు వలన ఉపాసకునకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలిగినపుడు పాపముమాత్రము విడిపోవునా ? లేక పాపపుణ్యము లుభయములా ? యన - సమాధానము :

సాంపరాయే తర్తవ్యాభావాత్
తథా హ్యన్యే 3-3-౨౭

సాంపరాయే=పరలోకమున, తర్తవ్యాభావాత్=భోగించి తరించుటకు తగినదేమియు లేనందున, పుణ్యపాపములు రెండును విడిపోవును. తథాహి అన్యే = ఇతర శాఖలవారును అట్లే నుడువుదురు.

ఉపాసనవలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగగా ఉపాసకునకు మోక్షప్రాప్తికంటె మించి యనుభవించి తరింపవలసిన దేమియు నుండదు. కావున బ్రహ్మసాక్షాత్కారమువలన పాపమువలె పుణ్యముకూడ భోగింపదగిన దుండదు. పుణ్యపాపములు రెండును నశించునని భావము. శ్వేతాశ్వతరమున నిట్లే వర్ణింపబడినది.

'తస్యాభిధ్యానాత్ యోజనాత్ తత్త్వభావాత్
భూయ శ్చాంతే విశ్వమాయా నివృత్తిః' ౧-౧౦.

'బ్రహ్మోపాసనవలన సమాహితుడై తత్త్వజ్ఞానము - ఆత్మసాక్షాత్కారము - పొంది సమస్తసాంసారికభావనలనుండి విముక్తు డగును'.

'జహా త్యేనాం భుక్తభోగా మజో౽న్యః' శ్వే. ౪-౫.

'జీవుడుపుణ్యపాపముల నన్నింటి ననుభవించి విశ్వమును విడుచును'

'తథా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరంజనః పరమం సామ్య ముపైతి' ముం. ౩-౧-౩.

'బ్రహ్మజ్ఞాని పుణ్యపాపములను విడిచి నిర్దోషియై పరమసామ్య మును బొందును'.

'తత్ సుకృతదుష్కృతే ధూనుతే' కౌ. బ్రా. ౧-౪.

'అప్పుడు పుణ్యపాపములను త్యజించును' అని యిట్లు పలుతావులలో సుకృతదుష్కృతములను రెండింటిని త్యజించునని స్పష్టముగా జెప్పబడి నది. —)

అటులయిన ఛాందోగ్యమున 'అశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయ పాపమ్' అని పాపముమాత్ర మేల పఠింపబడిన దన - సమాధానము :

ఛందత ఉభయావిరోధాత్ ౩-౩-౨౮

ఉభయావిరోధాత్ = రెండువిధములగు నుపనిషద్ వాక్యములందు విరోధము లేనందున, ఛందతః = వక్తయొక్క యిచ్ఛనుబట్టి పాపశబ్దము నకు పుణ్యపాపములు రెండును అభిప్రేతములే.

లోకమున 'కాకేభ్యో దధి రక్షతామ్' 'కాకులనుండి పెరుగు కాపా డుడు' అనినపుడు పెరుగును తినునట్టి ప్రతిప్రాణినుండియు దానిని రక్షింపు డని యర్థమగును. కాని, కేవలము కాకులనుండియనియే కాదు. అట్లే ఛాందోగ్యవాక్యమున గల పాపశబ్దము బ్రహ్మప్రాప్తి కభ్యంతరకరమగు కేవలపాపమునే కాక పుణ్యమునుగూడ బోధించును. అప్పుడే ముండక వాక్య(తథా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ) పఠితపుణ్యపాపశబ్దములకు విరోధ మేర్పడదు. వాక్యవిరోధము పరిహరింప నవకాశ మున్నపుడు విరో ధము నాశంకింపరాదు. కావున ఛాందోగ్యవాక్యపఠిత పాపశబ్దము పుణ్య పాపములకు బోధక మగుట నిశ్చితము. (౨౮)

అష్టమాధికరణము

బ్రహ్మజ్ఞాని పుణ్యపాపములను త్యజించి యిటనే బ్రహ్మమును బొందును. అట్టియెడ నతడు దేవయానపథమున గమించి బ్రహ్మమును బొందునను వాక్యమునకు సార్థకత యేమి? యన - సమాధానము :

గతే రర్థవత్త్వ ముభయథా ఽన్యథాహి
విరోధః 3-3-౨౯

ఉభయథా = రెండు విధముల నంగీకరించుటవలన, గతేః = బ్రహ్మోపాసకునకు దేవయానగతి కలుగు ననుగతికి, అర్థవత్వం = సార్థకత కలదు. హి = కారణ మేమన, అన్యథా = అట్లుకానిపక్షమున, విరోధః = వాక్యవిరోధ మేర్పడును.

బ్రహ్మోపాసనము రెండువిధములు. గతికలది; గతిలేనిది. బ్రహ్మోపాసకునకు బ్రహ్మప్రాప్తి కలుగుటకు ముందుగా నేదేని ప్రతిబంధకము కలిగినపుడు ఈ శరీరమును విడిచి యన్యలోకము (శరీరము) బొందుటకు గతి కలుగును. అదియే దేవయానగతి. సతతము బ్రహ్మము నుపాసించి పుణ్యపాపముల నన్నింటిని త్యజించి యెట్టియభ్యంతరము లేని బ్రహ్మజ్ఞాని యీ శరీరమును విడిచి యిటనే బ్రహ్మమును బొందును. వానికి గతి యుండదు. గతి యుపాసనకు ఫలము. పుణ్యపాపములకు కాదు. ఏబ్రహ్మోపాసనకు గతి (దేవయానగతి) చెప్పబడినదో యదియు సార్థకమే. నిరర్థకము కాదు. ఇట్లు బ్రహ్మోపాసనము గతికలదిగను, గతిలేనిదిగను అంగీకరించుటవలన వాక్యవిరోధ మొందును నుండదు.

కాషీతకీబ్రాహ్మణమున 'స ఏతం దేవయానం పంథాన మాసాద్య' ౧-౩. అని దేవయానమార్గమున గతి చెప్పబడినది. బృహదారణ్యకమున 'అథ మర్త్యో ఽమృతో భవ త్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతే' ౪-౪-౭. ఈ

వాక్యమున 'అత్ర = ఇక్కడనే బ్రహ్మమును బొందును; అని చెప్పుట వలన నిట గతి చెప్పబడలేదు. అయినను ఈ వాక్యములందు విరోధ మున్నదనరాదు. గతియున్నదని చెప్పినచోట గతి నిరర్థకము కాదు. అది సార్థకమే. కారణ మేమన : బ్రహ్మోపాసకున కట శరీరపాతము కాగానే బ్రహ్మప్రాప్తి కలుగుట కేదో యాటంక ముండుటచే నతడు దేవయాన మార్గమున లోకాంతరమును - శరీరాంతరమును బొంది యభ్యంతర ముడుగ గానే బ్రహ్మను ప్రాప్తించును. కావున నట గతి సార్థకమే కాని నిరర్థకము కాదు. పూర్ణబ్రహ్మజ్ఞానికి గతియుండదు. అపూర్ణబ్రహ్మజ్ఞానికి గతియుండు నని సారాంశము. (౨౯)

బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కాని బ్రహ్మోపాసకునకుగూడ గతి నంగీకరించుట యుక్తము కాదు. ఆ గతికి ఫలప్రాప్తి లేదుకదా! యన - సమాధానము :

ఉపపన్నః తల్లక్షణార్థోపలబ్ధేర్ లోకవత్ 3-3-30

లోకవత్=లోకమునవలె, తల్లక్షణార్థోపలబ్ధేః = గతిహేతుకార్థోపలబ్ధివలన, ఉపపన్నః=గతియుక్తమే. (తత్=గతి, లక్షణమ్ = హేతుః, ఉపలబ్ధిః=ప్రాప్తి. గతిహేతుకఫలప్రాప్తివలన అని యర్థము.)

లోకమున నొకడు విశేషార్థసాధనకొఱకు దేశాంతరమునకు బోవును. అట్లే బ్రహ్మోపాసకుడుకూడ లోకాంతరమున కేగుట యుచితమే యగునని సూత్రాభిప్రాయము. దేశాంతరగమనము అర్థవిశేష ప్రాప్తికి హేతువైనట్లు విశేషఫలప్రాప్తికి లోకాంతరగతి బ్రహ్మోపాసకునకు హేతువగునని భావము. బ్రహ్మోపాసనకు ఫలము - అర్థవిశేషము - బ్రహ్మసాక్షాత్కారము. అయ్యది యీ శరీరమున లభింపవచ్చును. అన్య లోకమున లభింపవచ్చును. ఇక్కడనే లభింపవలయు నను నిర్బంధ మొందును లేదు. ప్రశ్నోపనిషత్తునందు 'స సామభి రున్నీయతే బ్రహ్మ

లోకం స ఏతస్మా జ్జీవఘనాత్ పరాత్పరం పురిశయం పురుష మీక్షతే' ప్రశ్న. ౫-౫. 'ఓంకారముతో చేయబడిన యుపాసన యుపాసకుని బ్రహ్మలోకమునకు తీసికొనిపోవును. జీవాత్మలభోగముకొఱకు పృథివి మున్నగు లోకలోకాంతరములు సృజింపబడినవి. వానికంటె పరము జీవాత్మతత్త్వములు. వానికంటెను పరము బ్రహ్మతత్త్వము. అట్టి పరతత్త్వమును ఉపాసకుడు పొందును. 'పాప్మనా వినిర్ముక్తః' ప్రశ్న. ౫-౫. పాప పుణ్యములనుండి ముక్తుడై యీ దేహమునందు కాని అన్యదేహమునందు కాని బ్రహ్మమును బొందును'. కావున బ్రహ్మోపాసకునకు గతి యున్న దనుటలో దోషము లేదు. (౩౦)

దేవయానమార్గమువలన ఉపాసనల ననుసరించి బ్రహ్మలోకమును బొందు బ్రహ్మోపాసకుల కందఱకు బ్రహ్మోపాసనఫలము బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగునా? లేక యెవనికైన కలుగకుండుటయు కలదా? యన-సమాధానము :

అనియమః సర్వేషా మవిరోధః శబ్దానుమానాభ్యామ్ ౩-౩-౩౧

సర్వేషాం = దేవయానమార్గమున బ్రహ్మలోకమును బొందిన బ్రహ్మోపాసకుల కెల్లరకు, అనియమః=గతిహేతుకఫలప్రాప్తినియమము లేదు. అవిరోధః=అందువలన వాక్యవిరోధము లేదు. శబ్దానుమానాభ్యాం= శ్రుతిస్మృతులవలన నిది తెలియుచున్నందున.

వివిధములగు నుపాసనల నొనర్చుచు దేవయానగతితో ఉపాసకులు బ్రహ్మలోకమును బొందుదురు. అట నెల్లరకు బ్రహ్మసాక్షాత్కార మగు నను నియమము లేదు. పూర్ణసాధనసంపత్తికలవారికే బ్రహ్మసాక్షాత్కారము లభించును. ఉపాసనలో నేదేని అనివార్య మగు బాధ కలిగినపుడు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగదు. అట్టివారికి వా రొనర్చిన యుపాసనలకు

ఐశ్వర్యాదిఫలముల ననుభవించుట కను వగు విశిష్టదేహసంబంధ మీ లోక మున గలుగును. 'ఆ బ్రహ్మభువనా ల్లోకాః పున రావర్తినో ఽర్జున!' గీత. ౮-౧౬. 'బ్రహ్మలోకమువరకుపోయిన ఉపాసకులు ఈ లోకము నకు మరల తిరిగివత్తురు'. అని గీత - స్మృతి - లో చెప్పబడినది. బ్రహ్మ సాక్షాత్కారము కలిగినవారు ముక్తు లగుదురు. సతత మావర్తించు జన్మ మరణచక్రమునుండి ముక్తు లగుదురు. అట్టివారి నుద్దేశించియే 'ఏతేన ప్రతి పద్యమానా ఇమం మానవ మావర్తం నావర్తంతే' ఛాం. ४-౧౫-౬. 'దేవ యానమార్గమున బ్రహ్మలోకమును బొందినవారు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలిగిన మీదట నీ మానవావర్తమున తిరిగిరారు'. అని చెప్పబడినది. ఇట్టి (శ్రుతిస్మృతి) వాక్యములందు విరోధ మొందును లేదు. బ్రహ్మసాక్షాత్కా రము కలుగుట, కలుగకుండుట అనువాని నాధారముచేసికొని యిట్లు చెప్ప బడునని భావము. కాబట్టి బ్రహ్మలోకప్రాప్తి కలిగినవారికి ఎల్లరకు బ్రహ్మ సాక్షాత్కారము కలుగునను నియమము లేదు. బ్రహ్మసాక్షాత్కారము అనుష్ఠానసాధనసంపత్తి సమగ్రతమీద నాధారపడియుండును. కావున బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుటయు కలుగకుండుటయు రెండును సంభ వమే.

ఉపనిషత్తులలో వర్ణింపబడిన యుపాసనలందు కొన్నింట దేవయా నము వర్ణింపబడినది. మరికొన్నింట లేదు. ఛాందోగ్యమున పంచాగ్నివిద్య (౫-౧౦-౧) ఉపకోసలవిద్య (४-౧౫-౫) అను నీ రెండింటియందును దేవయానము చూడనగును. మధువిద్య, శాండిల్యవిద్య, వైశ్వానరవిద్య లలో నియ్యది కనబడదు. కావున నే విద్యలలో దేవయానము పఠింపబడి నదో వాని కా దేవయానగతి ఫలమగును. ఇతరములకు కాదు. దేవయాన గతి యొకచో పఠింపబడినది యన్యత్ర గ్రహింపనుకూడదు. అట్లు గ్రహిం చుట ఉపనిషత్కారుల కిష్టమగుపక్షమున రెండువిద్యలలో నేల పఠింప బడును? ఒకచో పఠింపబడిన నది అన్నివిద్యలలోను గ్రహింపబడెడిది.

కనుక గతికి నియమము కలదని పూర్వపక్షము ప్రాప్తింపగా - దేవయానగతి యే విద్యయందు పఠింపబడినదో యా విద్యకే యది ఫలమను నియమము లేదు: అది యన్నియుపాసనలకును ఫలమగునని సూత్రకారుడు చెప్పుచున్నాడు. కావున విరోధమొందును ఉండదు. ఇయ్యది శ్రుతిస్మృతుల ననుసరించి ప్రమాణిత మగును. కర్మమార్గము ననుసరించువారికి పితృయానము, జ్ఞానమార్గులకు దేవయానము నని రెండుగతులు చూడనగును. ('ద్వే స్రుతీ అశృణవం పితౄణా మహం దేవానా ముత' ఋ. ౧౦-౮౮-౧౫) ఇట్లే బృహదారణ్యకము (౬-౨-౧౫,౧౬) న దేవపితృయానముల విశదవర్ణన చూడనగును. కర్మానుష్ఠానఫలము పితృయానము, బ్రహ్మోపాసనలఫలము దేవయానము నగును. కొన్నియుపాసనలందు దేవయానగతి వర్ణితము కాకున్నను, అన్నియుపాసనలఫలస్వరూపత సమానమైనను ప్రత్యేకఉపాసనము బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు ప్రయోజకమను నియమము లేదు. ఆ యుపాసనలకు ఐశ్వర్యాది ప్రాప్తి ఫలము తప్పక యుండును. (౩౧)

నవమాధికరణము

బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలిగినమీదట జీవునకు మోక్షాధికారము లభించును. ముక్తావస్థయం దత దెంతకాల ముండు నన సూత్రకారుడు చెప్పుచున్నాడు.

యావదధికార మవస్థితి రాధికారికాణామ్ ౩-౩-౩౨

ఆధికారికాణామ్=అధికారము గలవారికి, యావదధికారం=అధికారమున్నంతవరకు, అవస్థితిః=ఉనికి కలుగును. బ్రహ్మసాక్షాత్కారమువలన మోక్షాధికారము లభించినవారు అధికార మున్నంతవరకు బ్రహ్మలోకమున-బ్రహ్మమునందు - స్వస్వరూపముతో నుందురు.

అధ్యాత్మశాస్త్రములందు - ఉపనిషదాదులలో - జీవుని మోక్షదశను వర్ణించినతావులందు వాస్తవికతను దెలుపు కొన్ని సంకేతములు లభించును. వానింబట్టి మోక్షదశయందు ముక్తు లెంతకాలముందురో తెలియనగును. ఛాందోగ్యమున 'ఏతేన ప్రతిపద్యమానా ఇమం మానవ మావర్తం నావర్తంతే' ౪-౧౫-౬. 'దేవయానమార్గమున బ్రహ్మమును బొందిన జ్ఞానులు ఈ మానవ ఆవర్తమున తిరిగిరారు'. అని యున్నది. ఇందు 'ఈ మానవ ఆవర్తము' అనుటచే ఏ మానవావర్తమున వారు ముక్తులైనారో ఆ మానవావర్తమున తిరిగిరారని స్పష్టమగుచున్నది. మరియొక మానవావర్తమున వత్తురని యభిప్రాయము. ఇట ఆవర్తము కల్పవాచకము. మరియొకచో, ఛాందోగ్యమున 'స ఖల్వేవం వర్తయన్ యావ దాయుషం బ్రహ్మలోక మభిసంపద్యతే న చ పునరావర్తతే' (౮-౧౫-౧) 'ఇట్లు బ్రహ్మజ్ఞానము పొంది (యావదాయుషం) ముక్తదశయం దెంతకాలముండవలెనో యంతకాలము బ్రహ్మలోకమున - బ్రహ్మమునందు నివసించును. మధ్యలో తిరిగిరారు . అని యున్నది.

మరియు బృహదారణ్యకమున 'తేషు బ్రహ్మలోకేషు పరాః పరావతో వసంతి' బృ. ౮-౧౫-౧. ఇందు ముక్తులు (పరాః పరావతః) పరకాలము - బహుకాలము బ్రహ్మమున నుందురని వర్ణింపబడినది. దీనింబట్టి ముక్తులు అనంతకాలము బ్రహ్మమున నుందురనుట పొసగదు. ముక్తులకు పునరావృత్తి లేదని చెప్పువాక్యమున కర్థము వారు మోక్షానందము ననుభవింపదగిన నియతకాలములో తిరిగిరారని చెప్పిన సమంజనము కాగలదు. కావున ముక్తాత్మలు తమ కధికార మున్నంతవఱకు బ్రహ్మానందము ననుభవింతురనియు తదుపరి మరల జన్మింతురనియు తెలియుచున్నది. ఈ విషయము శాస్త్రాంతరమున వివరింపబడును. (౩.౨) •

దశమాధికరణము

మధ్యలో వచ్చిన ప్రాసంగికచర్చను ముగించి సూత్రకారుడు మరల గుణోపసంహార ప్రకరణమును ప్రారంభించుచున్నాడు.

అక్షరధియాం త్వవరోధః సామాన్యతద్భావాభ్యా మౌపసదవత్ తదుక్తమ్ 3-3-33

సామాన్యతద్భావాభ్యామ్ = ఉపాస్యసమానతవలనను, అస్థూలత్వాదులు బ్రహ్మధర్మము లగుటవలనను, అక్షరధియామ్ = అక్షరబుద్ధుల- అక్షర విద్యయందు పఠింపబడిన అస్థూలత్వాదుల, అవరోధః = గ్రహణము ఉపాసనలందు చేయవలెను. ఔపసదవత్ = ఔపసదమునందువలె, తదుక్తమ్ = మీమాంసయం దట్లు చెప్పబడినది.

అక్షరవిద్యోపాసనలందు వర్ణింపబడిన అస్థూలత్వాది బ్రహ్మధర్మములు సర్వత్ర బ్రహ్మోపాసనలందు గ్రహింపనగును. మీమాంసయందు వర్ణింపబడిన ఔపసదమునకువలె.

బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందు 'ఏతద్వై తదక్షరం గార్గి! బ్రాహ్మణా అభివదంతి అస్థూల మన ణ్వహ్రస్వ మదీర్ఘమ్' ౩-౮-౮. అనియు, ఇట్లే ముండకోపనిషత్తునందు 'అథ పరా యయా తదక్షర మధిగమ్యతే, యత్త దద్రేశ్య మగ్రాహ్య మగోత్ర మవర్ణ మచక్షుఃశ్రోత్రమ్' అనియు నున్నది. ఈ వాక్యములందు బ్రహ్మమున స్థూలత్వాది కొన్నిధర్మములు లేనట్లు చెప్పి బ్రహ్మస్వరూపమును బోధింప యత్నించినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఈ అస్థూలత, అనణుత్వము, అహ్రస్వత్వము మున్నగు గుణములు సర్వత్రబ్రహ్మోపాసనలందు సంగ్రహింపవలయునా? అక్కరలేదా? యని సంశయము కలుగును. ఎక్కడ నే యుపాసనయందే గుణములు పఠింపబడినవో యక్కడనే వానిని గ్రహింపవలయును. ఇతరత్ర

వర్ణించిన వానిని గ్రహింపరాదని పూర్వపక్షము. ఇందులకు సమాధానముగ అన్నింటిని అన్నిట గ్రహింపవలయునని సూత్రకారుడు చెప్పుచున్నాడు.

అక్షరబ్రహ్మవిషయకములగు నుపాసనలందు వర్ణింపబడిన బ్రహ్మధర్మములు సర్వత్రగ్రహింపవలసినదే. కారణ మేమన: సర్వో పాసనలందును ఉపాస్యము బ్రహ్మ మొక్కటియే. గుణములుకూడ సర్వత్ర ప్రచురముగ నవియే చెప్పబడినవి. కావున నొకచో పఠింపబడిన గుణములు అన్యత్ర బ్రహ్మస్వరూపమును బోధించుటకును తోడ్పడును. అందువలన అక్షరబ్రహ్మవిద్యోపాసనలో వర్ణింపబడిన అస్థూలతాది గుణ ములకు సర్వోపాసనలందును సంబంధము కలదని సూత్రకారు డను చున్నాడు.

ఇందుల కొకదృష్టాంతమునుకూడ నిచ్చియున్నాడు. (ఔపసదవత్). నాలుగు దినములలో పూర్తియగు 'చతూరాత్ర' మను పేరుగల అహీన యజ్ఞ మొకటి కలదు. దానిలో అధ్వర్యుడు పురోడాశముతో కొన్ని ఆహుతు లిచ్చును. ఆయాహుతులే 'ఉపసద్' నామముచే చెప్పబడును. ఈ యాహు తులు తాండ్యబ్రాహ్మణమునందలి 'అగ్నేర్ వేహోత్రం వేరధ్వరమ్' ౨౧-౧౦-౧౧. అను నిట్టి మంత్రములతో నీయబడును. ఈ బ్రాహ్మణము సామవేదమునకు జెందినది. కావున నీమంత్రములను ఉద్గాత యుచ్చరింప వలెను. అధ్వర్యుడు చదువరాదు. కాని పైయజ్ఞమునందు పురోడాశము నాహుతిగా నొసంగుట ముఖ్యకార్యము. నియమముగా నా కార్యము నధ్వ ర్యుడే చేయవలయును. కాబట్టి మంత్రోచ్చారణము పురోడాశమున కంగ మై యధ్వర్యునిచే చేయబడును. ఇక్కడ పురోడాశప్రదాన మొనర్చు అధ్వర్యునకు ఉద్గాతచే ఉచ్చరింపబడు మంత్రోచ్చారణమునకు సంబంధము కలుగునట్లు విభిన్నశాఖలందు పఠింపబడిన అస్థూలతాదిగుణములకుగూడ సర్వత్ర ఉపాస్యబ్రహ్మముతో సంబంధము కలుగునని గుర్తింపవలెనని సూత్రకారుని అభిప్రాయము.

ఈ విషయము పూర్వమీమాంసయందు చెప్పబడినది. 'గుణముఖ్య వ్యతిక్రమే తదర్థత్వా న్ముఖ్యేన వేదసంయోగః' పూ. మీ. ౩-౩-౮.

'గుణముఖ్యములలో వ్యతిక్రమము కలిగినపుడు ముఖ్యముతో మంత్రసంబంధము కలుగును. గుణము ముఖ్యమును సంపన్నము చేయుటకే కావున నట్లు జరుగును. దానింబట్టి ముఖ్యమగు ఉపాస్యబ్రహ్మముతో గుణములకు సర్వత్ర ఉపాసనలందు సంబంధము కలుగుట ఇష్టమని తెలియుచున్నది. (౩౩)

అటులయిన ఉపాసనలం దంతట నెన్నిగుణములను గ్రహింపవలయును ? అన, సూత్రకారుడు సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

ఇయ దామననాత్ ౩-౩-౩౪

ఆమననాత్=శాస్త్రమునందు చెప్పినందువలన, ఇయత్ = ఇన్నియే గ్రహింపవలయును.

శాస్త్రమునందు ఎన్నిగుణములు పఠింపబడినవో అన్ని గుణములే గ్రహింపవలెనని యభిప్రాయము. జగజ్జన్మాదులకు కారణము, అచింత్యశక్తియుక్తము నగు బ్రహ్మముగుణములకు అవధి యుండదు. అయినను ముముక్షువుల యుపాసన కుపయుక్తములగు అధ్యాత్మశాస్త్రములందు వర్ణింపబడిన గుణములు ఒక యుపాసనవిద్యనుండి మరియొకదాని యందు సంగ్రహించుట కాచార్యులు నిర్ణయించియున్నారు. అల్పజ్ఞుడగు జీవుడు సర్వగుణసంపన్నమగు బ్రహ్మముస్వరూపము నుపాసించుటకు సమర్థుడు కాడు. కావున శాస్త్రములందు సచ్చిదానందాదులు జగత్కర్తృత్వము మున్నగునవి విధిరూపమునను, అస్థూలతాదులు నిషేధరూపమునను గ్రాహ్యగుణములుగా వర్ణింపబడినవి. వానిని గ్రహించి యుపాసింపనగును. కావుననే యీపాదమునందే 'ఆనందాదయః ప్రధానస్య' వే. ౩-౩-౧౧. మొదలు 'అక్షరధియాం త్వవరోధః' వే. ౩-౩-౩౩ వరకు

గల సూత్రములమూలమున బ్రహ్మస్వరూపగ్రాహకగుణములు నిర్దేశింప బడినవి. అవియే గ్రహింపనగునవి భావము. (౩౪)

ఏకాదశాధికరణము

పరమేశ్వరుని యుపాసనలందు గ్రహింపదగిన గుణముల నిర్ణయము జరిగినది. ప్రస్తుతము ముముక్షువు బ్రహ్మము నెక్కడ నుపాసింపవలయు, నన - సమాధానము :

అంతరా భూతగ్రామవత్ స్వాత్మనః ౩-౩-౩౫

('ఆమననాత్' అను పదము పూర్వసూత్రమునుండి అనువృత్తమగును.)

ఆమననాత్ = శాస్త్రమునందు చెప్పుటవలన, భూతగ్రామవత్ = దేహమునందు స్వాత్మనువలె, స్వాత్మనః=తనయాత్మయొక్క, అంతరా= మధ్యలో, ఉపాసింపవలెను.

ఉపాసకుడు తన్ను తాను తనదేహమధ్యమున నెరుంగునట్లు పరమేశ్వరుని స్వాత్మమధ్య నుపాసింపవలయును. పరమేశ్వరుడు భూతసముదాయమున నంతటను వ్యాపించియున్నట్లు తనయందును వ్యాపించియున్నాడు. కావున తనయందే యుపాసించి సాక్షాత్కారము చేసికొనవలెనని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి.

'తం దుర్దర్శం గూఢ మనుప్రవిష్టం గుహాహితం
గహ్వరేష్ఠం పురాణం........' కఠ. ౧-౨-౧౨.

'అయ మంతరాత్మన్ పురుషః' శతపథ. ౧౦-౬-౩-౨.

'అంగుష్ఠమాత్రః పురుషః మధ్య ఆత్మని తిష్ఠతి' కఠ. ౨-౧-౧౨.

'త మాత్మస్థం యే ఽనుపశ్యంతి ధీరాః' కఠ. ౨-౨-౧౨.
'యః ఆత్మని తిష్ఠ న్నాత్మనో ఽ న్తరః' శత. ౬-౭-౩౦.
'ఏవ మాత్మా ఽత్మని గృహ్యతే ఽసౌ' శ్వే. ౨-౧౫.

ఈ వాక్యములందు పరబ్రహ్మపరమాత్మ స్వాత్మయందు వ్యాపించి యున్నట్లును, అటనే యది గ్రహింపబడునట్లును స్పష్టవర్ణన ముండుటవలన హృదయస్థితమగు నాత్మయందే బ్రహ్మము నుపాసింపవలయునని సిద్ధాంతము. (౩౫)

శాస్త్రము ననుసరించి పరబ్రహ్మోపాసన స్వాత్మయందు చేయవలయునని చెప్పబడినది. ఆ శాస్త్రములందే యట నట అన్యత్ర ఉపాసింప నుపదేశింపబడినట్లు చూడనగును. అది యెట్లు సంగతము కాగలదని శంకించి సూత్రకారుడు సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

అన్యథా భేదానుపపత్తి రితి చే
న్నోపదేశాంతరవత్ 3-3-36

('అంతరా, స్వాత్మనః' అనుపదము లీ సూత్రమున
అనువర్తించును.)

అన్యథా భేదానుపపత్తిః = వేరొకవిధమున చెప్పబడిన ఉపాసనోపదేశవిశేషములు అసిద్ధము లగును. ఇతిచేత్=అనియందురేని, న = అట్లుకావు. ఉపదేశాంతరవత్ = కర్మోపదేశమువలె నది యుపపన్నమగును. (ఉపాసనోపదేశముకంటె అన్యము - అంతరము - కర్మోపదేశము ఉపదేశాంతర మనబడును.) కావున ప్రరబ్రహ్మోపాసనము స్వాత్మయందొనర్చుటయే యుక్తము.

ఛాందోగ్యమున 'తాన్ హోవా చైతే వై ఖలు యూయం పృథగివేమ మాత్మానం వైశ్వానరం విద్వాంసోఽన్నమత్థ' ౫-౧౮-౧. అను నిట్టి

వాక్యములమూలమున ఆదిత్యాదులలో బ్రహ్మోపాసనచేయుటను నిందించి ద్యులోకము మొదలు పృథివివరకు గల సమస్తవిశ్వమునందు వ్యాపించి యున్న విరాట్బ్రహ్మస్వరూప - ఉపాసన విధింపబడియున్నది. బ్రహ్మము యొక్క విశ్వరూపము ఛాందోగ్యములోని తరువాతివాక్యమున 'తస్యహ వా ఏత స్యాత్మనో వైశ్వానరస్య మూర్ధైవ సుతేజాః....' ౫-౧౮-౨. అని వర్ణింపబడియున్నది. బ్రహ్మముయొక్క యట్టి విరాట్స్వరూపమే ముండకమున 'అగ్నిర్ మూర్ధా చక్షుషీ చంద్రసూర్యే, దిశః శ్రోత్రే వాగ్ వివృతాశ్చ వేదాః, వాయుః ప్రాణో హృదయం విశ్వ మస్య, పద్భ్యాం పృథివీ హ్యేష సర్వభూతాంతరాత్మా' ౨-౧-౪. అనియు, అథర్వమున 'యస్య భూమిః ప్రమా అంతరిక్ష ముతోదరం, దివం యశ్చక్రే మూర్ధానం తస్మై జ్యేష్ఠాయ బ్రహ్మణే నమః' ౧౦-౭-౩౨. అనియు వర్ణింపబడినది. హృదయమునం దున్న స్వాత్మయందే బ్రహ్మోపాసనవిధానమును స్వీకరించు పక్షమున పైన వర్ణించిన త్రిలోకీశరీరమున నుపదేశింపబడిన సమస్త విశ్వవ్యాప్తమగు విరాట్స్వరూపోపాసనము ఎట్లు సిద్ధింపగలదు? సిద్ధింపజాలదు. అనుపపన్న మగునని భావము. స్వాత్మకంటె విశ్వము భిన్న ప్రదేశముకదా! అని శంకించి సూత్రకారుడు సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

ఇట్లు శంకించుట సరికాదు. కారణ మేమన : అధికారిభేదమువలన కర్మోపదేశమున భేదము సిద్ధించునట్లు ఉపాసనలలో ఉపదేశభేదము సిద్ధింపగలదు. అధికారిభేదమువలన ఉపాసనవిషయక ఉపదేశములందు భేదమున్నను సమస్తబ్రహ్మోపాసన ఆత్మయందే సంభవమగునని భావము.

బ్రహ్మచారులు, గృహస్థులు, వానప్రస్థులు అగ్నిహోత్రమును వెలుపల ద్రవ్యాహుతుల నిచ్చి చేయుదురు. విరక్తుడైన బ్రహ్మజిజ్ఞాసువగు వైశ్వానరోపాసకునకు అధ్యాత్మ అగ్నిహోత్రము విధింపబడినది. 'ఉర ఏవ వేదిర్ లోమాని బర్హిః హృదయం గార్హపత్యో మనో' న్వాహార్య

పచన ఆస్య మాహవనీయః' ఛాం. ౫-౧౮-౨. 'వక్షస్థలము వేది, లోమములు బర్హి, హృదయము గార్హపత్యాగ్ని, మనస్సు అన్వాహార్యపచనము, ఆస్యము ఆవహనీయము' అని వర్ణించి, తదుపరి '........య ఏత దేవం విదిత్వాఽగ్నిహోత్రం జుహోతి' ఛాం. ౫-౨౪-౨,౩. అను వాక్యములందియ్యది యగ్నిహోత్రనామముతో పేర్కొనబడినది. విరక్తు లిట్లు అగ్నిహోత్రమును తమశరీరమునందే చేయుదురు. వెలుపల చేయ రని చెప్పబడినది. ఈ యుపదేశములందు అధికారిభేదమువలన కర్మభేద ముపదేశింపబడినది. ఇట్లు కర్మభేదము సిద్ధింపగా ఉపాసనభేద మేల సిద్ధింపదు? ఇతర ఐశ్వర్యప్రాప్తి మున్నగు ఫలభేదముల నాసింపక ఆనందానుభవము నపేక్షించు బ్రహ్మజిజ్ఞాసువు స్వాత్మయందే బ్రహ్మము నుపాసింపవలయును. అందువలన ఇతరోపాసనోపదేశములు అనుపపన్నము లెన్నడును కాజాలవు. (౨౬)

బ్రహ్మోపాసకునకు తనయుపాసన సంపన్నమైనదని తెలియుటెట్లు? ఉపాసన సంపన్నమైన దనుట కవధి యేమి? అన :

వ్యతిహారో విశింషంతి హీతరవత్ ౩-౩-౩౭

వ్యతిహారః=వ్యతిహారము - ఉపాస్యఉపాసకులలో పరస్పరము ఏకరూపత బోధపడుట, అవధి యని తెలియవలెను. హి = కారణమేమన, ఇతరవత్=ఇతరునివలె, విశింషంతి=విశేషముగా వర్ణింతురు.

ఉపాస్యోపాసకులలో పరస్పరము ఏకరూపత తెలియుట వ్యతిహారమనబడును. ఉపాసకుడు ఉపాసన చేయుచు క్రమముగా ఉపాస్యబ్రహ్మముతో తనకు ఏకరూపత-సారూప్యము ఏర్పడినట్లు అనుభవింపదొడగును. ఇట్టి యవస్థయే యుపాసనకు పరమావధి యనదగును. ఇదియే బ్రహ్మసాక్షాత్కారము. ఉపాసకుడు బ్రహ్మనందము ననుభవించుటయే ఉపాస్యముతో అతనికి కలిగిన ఏకరూపత యని భావము. ఇదియే యుపాసనకు

లక్ష్యము. జీవునకు 'పరమేశ్వరునితో నేను సమానుడను' అని కలుగు ప్రతీతిని ఆచార్యులిట్లు వర్ణించియున్నారు. ఐతరేయారణ్యకమున 'యోఽహం సోఽసౌ, యోఽసౌ సోఽహమ్' (౨-౨-౪-౬) 'నేను వాడు, వాడు నేను' అని వర్ణించుట చూతుము. ఉపాసన పరాకాష్ఠను బొందినపుడు ఉపాసకుడు బ్రహ్మముతో తన కేకరూపత కలిగినట్లు భావించును. ఏకరూపత కలిగినంతమాత్రమున జీవేశ్వరు లొక్కటియే యని యెంచజనదు. ఉపాసకుడు బ్రహ్మానందమును అనుభవించుస్థితిని మాత్ర మది బోధించునని భావము. బ్రహ్మము ఆనందస్వరూపము. ఉపాసన పరమావధికి చేరినపుడు బ్రహ్మము తనస్వరూపము నుపాసకునకు వివృత మొనర్చును. 'తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనుం స్వామ్' ముండ. ౩-౨-౩. 'తస్యైష ఆత్మా విశతే బ్రహ్మధామ' ముండ ౩-౨-౪. కావున ఉపాసనకు పరమావధి వ్యతిహారము - ఉపాస్యోపాసకుల ఏకరూపత - యగును. (౩౭)

ద్వాదశాధికరణము

బ్రహ్మోపాసనలందు గ్రహింపదగిన గుణములనుగూర్చి సామాన్యముగ విచారించినమీదట ఇప్పుడు కొన్ని బ్రహ్మోపాసనలందు విశేషముగ గ్రహింపదగిన గుణములను గూర్చి విచారింపబడుచున్నది. మధ్యలో ప్రాసంగికవిషయములుగూడ విచారింపబడును.

సైవ హి సత్యాదయః ౩-౩-[illegible]

హి = ఏ కారణమువలన, సైవ = ఛాందోగ్యమున పఠిం[illegible] శాండిల్యవిద్యయే బృహదారణ్యకమున పఠింపబడినదో యా కారణము[illegible] ననే, సత్యాదయః = ఛాందోగ్యమున వర్ణింపబడిన సత్యసంకల్పత్వాదు[illegible] బృహదారణ్యకమున వర్ణింపబడిన సర్వేశానత్వాది గుణములును ప[illegible] స్పరము - ఒకయుపాసననుండి మరియొకదానియందు గ్రహింపబడును.

ఛాందోగ్యమున 'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ... జ్యాయా నేభ్యో లోకేభ్యః' ఛాం. ౩-౧౪-౧,౨,౩. అని శాండిల్యవిద్య వర్ణింపబడినది. అట్లే, బృహదారణ్యకమునను, 'మనోమయోఽయం పురుషో....య దిదం కించ' బృ. ౫-౬-౧. అని వర్ణింపబడినది. ఈ యుపాసనలు రెండును ఒక్కటియేనా ? లేక భిన్నభిన్న ఉపనిషత్తులందు వర్ణింపబడుటవలన భిన్నములా ? అని సంశయము కలుగగా సూత్రకారు డొక్కటియే యను చున్నాడు. కావున రెండుతావులందు వర్ణింపబడిన సత్యాదిగుణములు ఒక యుపాసననుండి మరియొకదానియందు సంగ్రహింపవలెను. ఇట్లే శతపథ బ్రాహ్మణమునందును, 'స ఆత్మాన ముపాసీత మనోమయం ప్రాణశరీరం భారూపమ్' శత. ౧౦-౬-౩-౨ అను నీశాండిల్యఉపాసన కూడ ఛాందో గ్యాదులలో వర్ణింపబడినదియే. పైఉపాసనలన్నియు నొక్కటియే. శాం డిల్యు డీ విద్యకు ప్రారంభకుడు. మిగిలిన ఆచార్యులు దానినే వర్ణించి యుందురు. అందువలన ఒకచో పఠింపబడినగుణము లీ విద్యయందు సర్వత్ర గ్రహింపనగునని సూత్రాభిప్రాయము. (౩౮)

శాండిల్యవిద్యయందు గుణోపసంహారమును చెప్పి దహర విద్యను గూర్చి చెప్పుచున్నాడు.

కామా దీతరత్ర తత్ర చాయతనాదిభ్యః ౩-౩-౩౯

('సైవ, హి' అనుపదము లీ సూత్రమున అనువర్తించును.)

కామాది = సత్యకామ ప్రభృతి గుణములు, ఇతరత్ర = బృహ దారణ్యకమునందు వర్ణింపబడినవి, తత్రచ=ఛాందోగ్యమున వర్ణింపబడిన దహరవిద్యయందును గ్రహింపవలెను. హి = కారణ మేమన, ఆయత నాదిభ్యః=హృదయాయతనాది సమానధర్మములవలన, రెండుస్థలములందు వర్ణింపబడిన విద్య యొక్కటియే.

ఛాందోగ్యమున 'అథ యదిద మస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరం పుండరీకం వేశ్మ దహరోఽస్మి న్నంతరాకాశః' ౮-౧-౧. అని హృదయమున దహరాకాశ మున్నట్లు దహరోపాసనను ప్రారంభించి, 'ఏష ఆత్మా అపహతపాప్మా.... సత్యకామః, సత్యసంకల్పః' ఛాం. ౮-౧-౫ అని సత్యకామత్వాదిగుణములు వర్ణింపబడినవి. అట్లే బృహదారణ్యకమునందును, 'సవా ఏష మహా నజ ఆత్మా........య ఏషోఽన్తర్హృదయ ఆకాశ స్తస్మిన్ శేతే' బృ ౪-౪-౨౨ 'ఆపరమాత్మ యీ హృదయమున గల ఆకాశమున నున్నాడు' అని చెప్పి హృదయాకాశమున నున్న బ్రహ్మమునకు వశిత్వము మున్నగుగుణములు వర్ణింపబడినవి. ఇట్లు రెండుతావులందును వర్ణింపబడిన యీరెండు విద్యలు భిన్నములా ! లేక యొక్కటియేనా ? అని సంశయము కలుగును. ఛాందోగ్యమున దహరాకాశమును ఉపాస్యముగా చెప్పి, బృహదారణ్యకములో హృదయాకాశమున నున్న ఆత్మ యుపాస్యమనినందువలన స్వరూపభేదము కారణముగా ఉపాసనలు భిన్నములని పూర్వపక్షాభిప్రాయము.

కాని సూత్రకారుడు ఉభయత్ర పఠితవిద్యలు ఒక్కటియే యనుచున్నాడు. కారణమేమన: రెండుతావులందును హృదయరూపమగు ఆశ్రయమొక్కటియే చెప్పబడినది. ఉపాసనకు ఆశ్రయము రెండుతావులందును హృదయ మొక్కటియే. ఛాందోగ్యమున చెప్పబడిన ఆకాశపదము బ్రహ్మవాచకమే. ఆకాశము పరబ్రహ్మకు వాచకమని (౧-౩-౧౪) యీశాస్త్రమునందే పూర్వము వివరింపబడినది. రెండుతావులందును చెప్పబడిన దహరోపాసన యొక్కటియే యైనందున ఛాందోగ్యవర్ణితగుణములు బృహదారణ్యకోపాసనయందును, బృహదారణ్యకగుణములు ఛాందోగ్యమునను గ్రహింపవలెననుట నిర్వివాదసిద్ధము. తద్గుణయుక్త బ్రహ్మమే యుభయత్ర ఉపాస్యము – (౩౯)

శాండిల్యాద్యుపాసనము సమానమనియు, అందువలన పరస్పర పఠిత సత్యసంకల్పాది గుణములు గ్రహణయోగ్యము లనియు చెప్పబడి నది. ప్రస్తుతము ఆ విషయముననే మరియొక విశేషవిషయమును చెప్పు చున్నాడు.

ఆదరా దలోపః 3-3-४०.

ఆదరాత్ = బ్రహ్మోపాసన ఆదరముతో చేయవలయును. అలో = అందువలన నయ్యది లోపింపకుండును.

బ్రహ్మోపాసన శాస్త్రమున జెప్పినట్లు దీర్ఘకాలము నిరంతరము సత్కారబుద్ధితో శ్రద్ధతో నాచరించినపుడే ఫల మొసంగును. ముముక్షువు సాంసారికవిషయసుఖముల నన్నింటిని విడిచి కరతలనిహితజీవనుడై బ్రహ్మోపాసనకు గడంగును. కావుననే యుపనిషత్తు లిట్లు చెప్పుచున్నవి.

'ఉత్తిష్ఠత జాగ్రత ప్రాప్య వరాన్నిబోధత
క్షురస్య ధారా నిశితా దురత్యయా
దుర్గం పథ స్తత్ కవయో వదంతి' కఠ. ౩-౧౪.

'సదా సచేతుడై యనవరత మభ్యాసశీలుడై యుండువాడే యీ దుర్గమమార్గమును తరింపగలడు'. ఇట్లే

'యే చేమేఽరణ్యే శ్రద్ధా తప ఇత్యుపాసతే' ఛాం. ౫-౧౦-౧.

'యే చామీ అరణ్యే శ్రద్ధాం సత్య ముపాసతే' బృ. ఆ. ౬-౨-౧౫

ఉపాసకులు శ్రద్ధతోను, తపస్సుతోను ఏకాంతమున నుపాసనారతు లగుదురనియు, ఏకాంతమున సత్యబ్రహ్మమును వానప్రస్థులు, పరివ్రాజ కులు శ్రద్ధతో నుపాసింతురనియు, అప్పుడే బ్రహ్మప్రాప్తి కలుగు ననియు ఛాందోగ్యబృహదారణ్యములందును వర్ణింపబడినది. ఇట్లు ఉపాసనయందు

ఆదరాతిశయము ప్రకటింపబడినది. ఇట్లొనరించిననాడే యుపాసన లోపింపకుండును. (౪౦)

ముముక్షువులకు బ్రహ్మోపాసనయం దాదరాతిశయ ముండవలయు నని యేల చెప్పబడిన, దన:

ఉపస్థితే ఽ త స్తద్వచనాత్　　౩-౩-౪౧

తద్వచనాత్=తత్ప్రతిపాదక వాక్యమువలన, అతః=ఈ బ్రహ్మోపాసనవలన, ఉపస్థితే=సాక్షాత్కారరూపమగు బ్రహ్మజ్ఞానము లభింపగా, మోక్షము లభించును.

దీర్ఘకాలము నిరంతరసత్కారబుద్ధితో బ్రహ్మము నుపాసించి నపుడే బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగును. అదియే మోక్షము. ఆదరాతిశయముతో నుపాసింపనినాడు మోక్షము లభింపదని భావము. శాస్త్ర మదే చెప్పుచున్నది.

'ఏష మ ఆత్మాఽన్తర్హృదయే, ఏతద్ బ్రహ్మ ఏత మితః ప్రేత్యాత్యాభిసంభవితాస్మీతి. యస్యస్యాదద్ధాన విచికిత్సా అస్తీతి హస్మాహ శాండిల్యః' ఛాం. ౩-౧౪-౪.

'పూర్వము వర్ణింపబడిన సర్వవ్యాపకబ్రహ్మము నాహృదయమున నున్నది. ఇది బ్రహ్మము. ఇటనుండి దేహమును విడిచి బ్రహ్మమును పొందుచున్నాను'. అని శాండిల్యుడు నుడివెను. బ్రహ్మసాక్షాత్కారము వలన నిస్సంశయముగ మోక్షమును బొందును. ఉపాసనయందు శ్రద్ధాసక్తులు లేనినాడు మోక్షలాభము కలుగదు. బ్రహ్మమునందుండు శ్రద్ధాదులు ఉపాసనాఫలమును శీఘ్రముగ లభింపజేయునని సూత్రాభిప్రాయము. (౪౧)

త్రయోదశాధికరణము

ఉపాసనవలన బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగునని చెప్పబడినది. అటులయిన ఉపాసన సాక్షాత్ బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగించునా? లేక యది ప్రతిబంధకము (ఆటంకము) తొలగించినందున బ్రహ్మజ్ఞానము తనకు తాను ప్రకటమగునా? యన, సూత్రకారుడు నిర్ణయించుచున్నాడు.

తన్నిర్ధారణానియమ స్తద్దృష్టేః పృథగ్
హ్యప్రతిబంధః ఫలమ్ 3-3-౪౨

తన్నిర్ధారణానియమః=వానినిర్ణయనియమము లేదు. తద్దృష్టేః= బ్రహ్మదర్శనముకంటె, పృథక్=వేరు, హి=కారణమేమన, అప్రతిబంధః ఫలమ్=ప్రతిబంధము లేకుండుట ఫలము.

బ్రహ్మదర్శనముకంటె ప్రతిబంధకములేకుండుట యనెడు ఫలము వేరు. కావున బ్రహ్మోపాసనవలన కేవలము ప్రతిబంధకనాశము కలుగునని కాని, కేవలము బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగునని కాని నిర్ణయింపవలనుపడదని సూత్రాభిప్రాయము.

దీర్ఘకాలము నిరంతరము శ్రద్ధతో నొనర్చిన బ్రహ్మోపాసనవలన బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగుటకు ప్రతిబంధకములైన చిత్తవిక్షేపాదులు సమూలము నశించును. అంతఃకరణము శుద్ధమైన మీదట చేసిన యుపాసనవలన బ్రహ్మజ్ఞానము ప్రాదుర్భూతమగును. కావున ప్రతిబంధకనాశము, బ్రహ్మదర్శనము రెండును బ్రహ్మోపాసనకు ఫలములే. ఉపాసనకు ప్రతిబంధకములు నశించుట ఫలమనియు, ఆ స్థితియే బ్రహ్మజ్ఞానమనియు, అందువలన దానికి మించి బ్రహ్మజ్ఞాన మొందు లేదనియు నెంచరాదు. ఉపాసనవలన ప్రతిబంధకములు నశింపకయే బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగుననియు నెంచ

రాదు. ఉపాసనవలన ప్రతిబంధకములు నశించును; బ్రహ్మజ్ఞానముకూడ ప్రాదుర్భవించును; అని యాచార్యుని ఆశయము. ఇవి రెండును వేరువేరు ఫలములు.

ఉపాసనమూలమున అంతఃకరణము శుద్ధమగుటవలన బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగునని ముండకము.

'ఏషో ౽ణురాత్మా చేతసా వేదితవ్యః' ముం. ౩-౧-౯. 'పూర్వ వర్ణిత సూక్ష్మవ్యాపకతత్త్వమగు ఆత్మ శుద్ధచిత్తముతో నెరుంగవలెను.'

'తతః ప్రత్యక్‌చేతనాధిగమో ప్యంతరాయాభావశ్చ' యోగ. ౧-౨౯. 'అప్పుడు ఆత్మ - చేతనజ్ఞానము, అంతరాయములయభావమును కలుగును'. అని యోగదర్శనము. ఆత్మజ్ఞానమునకు బ్రహ్మజ్ఞానమునకు భేదము లేదు. చేతనాచేతనముల వివేకసాక్షాత్కారమే ఆత్మజ్ఞానము లేక బ్రహ్మజ్ఞానము అనబడును. బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగిన దనుటకు తాత్పర్యము ఆత్మ (జీవుని) స్వరూపమును సాక్షాత్కారము చేసికొనినా దనుటయే యగును. ఆత్మ సాక్షాత్కారము కలిగిన బ్రహ్మసాక్షాత్కార మనాయాసముగ కలుగునని భావము. ఉపాసనవలన ప్రతిబంధనివారణపూర్వకముగ బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగునని యాశయము. కావున ఉపాసనకు రెండును ఫలములే.

[తన్నిర్ధారణానియమః=జీవప్రకృతులకు భిన్నముగా బ్రహ్మసాక్షాత్కారజ్ఞానము ఉపాసనవలన కలుగునను నియమము లేదు. కారణ మేమన : తద్దృష్టేః=ఉపాసన లేనపుడు బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగుటవలన పృథక్‌హి = జ్ఞానముకంటె వేరు, అప్రతిబంధః = ప్రతిబంధాభావము, ఫలమ్=ఉపాసనకుఫలమని యంగీకరింపబడును.] అనియు సూత్రార్థము.

ఉపాసనవలన చిత్తవిక్షేపాది ప్రతిబంధకములు నశించును. చిత్త వ్యాపారము లంతట ఉడుగును. చిత్తము ప్రసన్నమగును. ఋతంభరా ప్రజ్ఞ యేర్పడును. అంతట స్వరూపస్థితుడైన ప్రత్యగాత్మకు బ్రహ్మసాక్షి

త్కారాత్మకజ్ఞానము స్వయముగా నుపస్థితమగును. కావున ఉపాసనవలన బ్రహ్మజ్ఞానము సాక్షాత్తుగ కలుగునను నియమము లేదు. వైదికులలో నిట్లు కొందఱందురు. ఇందు ఉపాసనమువలన చిత్తవిక్షేపాది ప్రతిబంధకములు నశించును. అదియే యుపాసనఫలము. అటుపైన జీవాత్మకు స్వస్వరూపజ్ఞానము కలుగును. అట్టివానికి బ్రహ్మసాక్షాత్కారము ఉపాసనలేకయే కలుగునని వారి యభిప్రాయము. (౪౨)

ప్రతిబంధకవినాశము ఉపాసనకు బ్రహ్మజ్ఞానముకంటె భిన్నమగు ఫలమగు నెడల ఉపాసన బ్రహ్మజ్ఞానమునకు సాధనముగా నేల చెప్పబడుచున్న, దన:

ప్రదానవ దేవ తదుక్తమ్ ౩-౩-౪౩

ప్రదానవదేవ=ప్రదానమువలెనే, తత్=అది, ఉక్తమ్ = చెప్పబడినది. ప్రదానము యజ్ఞవైగుణ్యమును దొలగించుచు యజ్ఞమునకు సాధనమగునట్లు ఉపాసన జ్ఞానమునకు సాధనమగును. ప్రతిబంధకములను తొలగించుచు అని భావము. ఇయ్యది మీమాంసయందు చెప్పబడినది.

విద్వాంసులగు బ్రాహ్మణులకు ఇచ్చు వస్త్ర సువర్ణాదులు దానమనబడును. యజ్ఞవేదియందు కూర్చుండి యజ్ఞము ననుష్ఠించు ఋత్విక్కులకు యజ్ఞాంతమున నొసంగు వస్త్రధనాదులు యజ్ఞదక్షిణ యనబడును. ఇయ్యది ప్రకృష్టదాన మగుటచే ప్రదానమనబడును. యజ్ఞాంతమున ఋత్విక్కులకు దక్షిణ నీయనంతవరకు యజ్ఞ మసంపూర్ణముగ నెంచబడును. అపుడా యజ్ఞము వికృతము - విగుణమగును. యజ్ఞాంతదక్షిణ - ప్రదానము యజ్ఞవైగుణ్యమును దొలగించుచు యజ్ఞసాధన మగునట్లే, బ్రహ్మోపాసనయు చిత్తవిక్షేపాది ప్రతిబంధకములను దొలగించుచు బ్రహ్మజ్ఞానమునకు సాధన మగును.

యజ్ఞాంతమున దక్షిణవిషయమున మీమాంసయం దిట్లు చెప్ప బడినది.

'దీక్షాదక్షిణం తు వచనాత్ ప్రధానస్య' ౩-౭-౧౧. దీక్ష, దక్షిణ అను నీరెండును అంగయజ్ఞమునకు, ప్రధానయజ్ఞమునకు రెంటికిని విధింప బడినవియా? లేక ప్రధానయజ్ఞమునకేనా? అను సంశయము కలుగగా, సూత్రకారుడు దీక్ష, దక్షిణ యనునివి ప్రధానకర్మకే అంగములని చెప్పి యున్నాడు. అట్లే యుపాసనకూడ ప్రతిబంధకములను నశింపజేయుచు బ్రహ్మ జ్ఞానసాధక మగునని సూత్రాభిప్రాయము. (౪౩)

బ్రహ్మోపాసనవలన బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగిన కలుగుగాక। అందు వలన మోక్షము ప్రాప్తించుననుటకు ప్రమాణమేమి? బ్రహ్మజ్ఞానము మోక్షమునకు నిర్బాధసాధనమా? యన:

లింగభూయస్త్వా త్తద్ధి బలీయ స్తదపి ౩-౩-౪౪

(పూర్వసూత్రమునుండి 'ఉక్తమ్' అను పదము అనువృత్తి చేయబడినది.)

లింగభూయస్త్వాత్ = ప్రమాణబాహుళ్యమువలన, తత్ హి = ఆ బ్రహ్మజ్ఞానమే. బలీయః = ఎక్కువబలముగల సాధనము - నిర్బాధసాధనము. తత్ అపి (ఉక్తమ్) = అదియును శాస్త్రాంతరములందు చెప్ప బడినది.

అధ్యాత్మశాస్త్రములందు బ్రహ్మజ్ఞానము మోక్షమునకు బలీయ నిర్బాధసాధనమని పలుతావులందు వర్ణింపబడినది.

'స యోహ వై తత్ పరమం బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి' ముం. ౩-౨-౯.

'బ్రహ్మవి దాప్నోతి పరమ్' తై. ౨-౧.

'తరతి శోక మాత్మవిత్' ఛాం. ౭-౧-౩. ఇట్టియుపనిషద్వాక్యము లందు 'బ్రహ్మము నెరిగినవాడు బ్రహ్మమే యగును - బ్రహ్మరూపమోక్ష పదమును బొందును'. 'బ్రహ్మజ్ఞాని మోక్షమును బొందును'. 'వ్యాపకపరమాత్మ నెరిగినవాడు దుఃఖమును తరించును - ఆనందరూపమోక్షమును బొందును'. అని బ్రహ్మజ్ఞానమే మోక్షసాధనముగా వర్ణింపబడినది.

దర్శనాంతరములందును. 'జ్ఞానా న్ముక్తిః' సాం. ౩-౨౩. (బ్రహ్మ) జ్ఞానమే ముక్తికి సాధనముగా జెప్పబడినది. ఇక వేదమునందు 'తమేవ విదిత్వాఽ తిమృత్యు మేతి' యజు. ౩౧-౧౮. పరమేశ్వరు నెరిగియే మృత్యువును తరించునని యున్నది. ఇట్లు బ్రహ్మజ్ఞానమే ముక్తిసాధనమనుట నిర్బాధము. (౪౪)

పైనచెప్పినవిషయమున నొకశంకారూప పూర్వపక్షము:

పూర్వవికల్పః ప్రకరణాత్ స్యాత్ క్రియామానసవత్ ౩-౩-౪౫

ప్రకరణాత్ = మోక్షమునకు కర్మ, జ్ఞానము రెండును చెప్పబడుట వలన, పూర్వవికల్పః స్యాత్=జ్ఞానముకంటె పూర్వమైన కర్మతో జ్ఞానమునకు వికల్ప మేర్పడును. జ్ఞానమువలెనే కర్మకూడ సాధనమగును. కావున జ్ఞానమే సాధనమనుట ఎట్లు పొసగును? అని పూర్వపక్షము. దృష్టాంతము: క్రియామానసవత్ = బాహ్యక్రియాత్మకమగు నగ్నిహోత్రముతో మానసికక్రియకు అభ్యుదయము ప్రతివికల్పమైనట్లు.

ఈశావాస్యమునందు 'కుర్వ న్నేవేహ కర్మాణి జిజీవిషేత్' అని యావజ్జీవము కర్మ లొనర్ప విధింపబడినది తదుపరి 'యస్తు సర్వాణి భూతా న్యాత్మ న్నేవానుపశ్యతి' అని ఆత్మజ్ఞానము నుపదేశించి జ్ఞానముతో అమృతప్రాప్తి యుల్లేఖింపబడినది. ఇట్లొకేప్రకరణమున కర్మ, జ్ఞానము

రెండును చెప్పబడుటచే, ఒకప్పుడు కర్మవలనను, మరియొకప్పుడు జ్ఞానము వలనను మోక్షము కలుగుననుట స్పష్ట మగుచున్నది. కావున కర్మ, జ్ఞానము రెండును వైకల్పికసాధనము లగుచున్నవి. అప్పుడు జ్ఞానమే సాధనమనుట పొసగదని పూర్వపక్షాభిప్రాయము.

బాహ్యకర్మకు మానసికకర్మకు గల వికల్పము కౌషీతకీ బ్రాహ్మణమున నిట్లు చూడనగును. ప్రథమమున 'ఏతా ఆజ్యాహుతీ ర్జుహోతి - వాచం తే మయి జుహో మ్యసౌ స్వాహా' (౨-౪-౫.) అను నీసందర్భమున వాక్కు ప్రాణము మున్నగువాని బాహ్యకర్మల నుల్లేఖించి తరువాత దానినే మానసకర్మరూపమున వర్ణించి యుండుట చూడనగును.

'అథాతః సాంయమనం ప్రాతర్దిన మాంతర మగ్ని హోత్ర మితి చాచక్షతే. యావద్ వై పురుషో భాషతే న తావత్ ప్రాణితుం శక్నోతి, ప్రాణం తదా వాచి జుహోతి. యావద్ వై పురుషః ప్రాణితి న తావద్ భాషితుం శక్నోతి, వాచం తదా ప్రాణే జుహోతి. ఏతే అనంతే అమృతాహుతీ జాగ్రచ్చ స్వపంశ్చ సతత మవ్యవచ్ఛిన్నం జుహోతి. అథ యా అన్యా ఆహుతయోఽంతవత్య స్తాః కర్మమయ్యోహి భవంతి. ఏతద్ హ వై పూర్వే విద్వాంసో ఽగ్నిహోత్రం న జుహవాంచక్రుః' కౌ. ౨-౪.

'ఇకముందు ఆంతర - మానసికాగ్నిహోత్రమును వర్ణించుచున్నాము. మనుజుడు మాటలాడినంతసమయము ప్రాణమును గ్రహింపజాలడు - శ్వసింపజాలడు. అప్పుడు వాణియందు ప్రాణము నాహుతిజేయును. అట్లే శ్వాసతీసికొనునపుడు మాటలాడజాలడు. అప్పుడు శ్వాసయందు వాక్కు నాహుతిజేయును. ఇవి యమృతాహుతులు. వీని కంత ముండదు - అనంతములు. జాగ్రదవస్థయందు, నిద్రలోను ఎప్పుడు నీయగ్నిహోత్రము జరుగుచుండును. ఇతర బాహ్య - ఆహుతులు అల్పములు - సాంతములు. పూర్వపు విద్వాంసు లీహోమము చేసెడివారు కారు.'

ఈ ప్రసంగమునందు బాహ్యక్రియతో నాంతరికక్రియకు వికల్పము స్పష్టము. ఇట్లే ఈశోపనిషత్తునందు మోక్షమునకు కర్మ, జ్ఞానము నను వానిలో వికల్పము కనబడుచున్నది. అనగా మోక్షము కర్మమూలమునను బొందవచ్చును. జ్ఞానము మూలమునను బొందవచ్చునని యభిప్రాయము. కర్మ, జ్ఞానము రెండును మోక్షమునకు స్వతంత్రసాధనములని భావము. జ్ఞానమువలన మోక్షము కలుగుననుట నిర్వివాదసిద్ధాంతము. ఆ ప్రకరణము నందే కర్మవిధాన ముండుటవలన నదియు మోక్షసాధన మనవలసివచ్చును. అట్లుకానిపక్షమున నా ప్రకరణమున విధించుట వ్యర్థమగును. రెండును సాధనము లందుమేని మోక్షమునకు జ్ఞాన మొక్కటియే సాధన మనుట తగదు. కర్మజ్ఞానముల సముచ్చయము సాధనమనరాదు. అట్టియెడ నొకటి వ్యర్థమగును. కావున కర్మ, జ్ఞానము రెండును వైకల్పికసాధనము లనుట ఉపయుక్తమని భావము. (౪౫)

ఇదియే స్పష్టముచేయుచున్నాడు.

అతిదేశాచ్చ ౩-౩-౪౬

అతిదేశమువలనను వికల్పమే పుష్టమగుచున్నది. ఒకదానిధర్మము మరియొకదానియందు ప్రాప్తించుట అతిదేశ మనబడును. ధర్మమన నిట కార్యాదులు. జ్ఞానఫలము కర్మయం దతిదేశ మగుటవలన జ్ఞానమునకు కర్మతో వికల్పమగునని తెలియనగును.

ఈశావాస్యమున కర్మవలన దుఃఖతరణము, లేక జ్ఞానమువలన అమృతప్రాప్తి చెప్పబడినవి.

'అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయాఽమృత మశ్నుతే' ౧౧.
'వినాశేన మృత్యుం తీర్త్వా సంభూత్యాఽమృత మశ్నుతే' ౧౪.

మృత్యువును తరించుట, అమృతము పొందుటయు రెండును సమానములే. మొదటిది కర్మఫలము, రెండవది జ్ఞానఫలము - కార్యము. ఇట్లొక సాధనకార్యము మరియొక సాధనకార్యముగా చెప్పబడినది. కావున మోక్షమునకు జ్ఞానకర్మలు వైకల్పికసాధనములని యంగీకరింపవలయును. (౪౬)

ఇట్లు పూర్వపక్షమును ప్రదర్శించి సూత్రకారుడు సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

విద్యైవ తు నిర్ధారణాత్ ౩-౩-౪౭

('తు' పూర్వపక్షనిరాకరణార్థము)

నిర్ధారణాత్ = నిర్ధారణమువలన - వేరుచేసి ప్రతిపాదించుటవలన, విద్యైవ = జ్ఞానమే మోక్షసాధనము.

'య ఇత్తద్విదు స్తేఽమృతత్వ మానశుః' బు. ౨-౩-౧౮.

'తమేవ విదిత్వాఽ తిమృత్యు మేతి' యజు. ౩౧-౧౮.

'తమేవ విద్వాన్ నబిభాయ మృత్యోః' అథర్వ. ౧౦-౪-౮.

'తమే వైకం జానథ ఆత్మానమ్, అన్యా వాచో విముంచథ
అమృత స్యైష సేతుః' ముండక. ౨-౨-౫.

ఇట్లు వేద - ఉపనిషద్వాక్యములలో బ్రహ్మ - ఆత్మ జ్ఞానమే మోక్ష సాధనముగా చెప్పబడినది. 'ఇత్' 'ఏవ' పదములను ప్రయోగించి ఆత్మ - బ్రహ్మ సాక్షాత్కారముతక్క మరియొకటి సాధనమే కాదు మోక్షమునకని నిర్ధారణము చేయబడినది. కావున మోక్షమునకు జ్ఞానమే సాధనము. కర్మ కానేరదు. కర్మ జ్ఞానమునకు సాధనము. ఆ జ్ఞానము మోక్షమునకు సాధనము. ఇట్లు జ్ఞానకర్మలు క్రమసముచ్చయసాధనము లనవచ్చును. పూర్వ సూత్రములందు వర్ణింపబడిన ప్రకరణాతిదేశములందును కర్మ జ్ఞానసాధన

మనియు, అజ్ఞానము మోక్షసాధనమనియు తెలిసికొనవలయును. నిష్కామ కర్మ చిత్తవిక్షేపాదిప్రతిబంధకములను దొలగించి జ్ఞానోదయమునకు సాధనమగునని ఈశోపనిషత్తున నెంచవలెను. కావున వికల్పమునకు తావు లేదని భావము. (౪౭)

ఈ విషయమున మరియొకహేతువు :

దర్శనాచ్చ 3-3-౪౮

దర్శనాత్ చ = లింగ - ప్రమాణ - దర్శనమువలనను, జ్ఞానమే (విద్యా ఏవ) మోక్షసాధనమని యర్థము. 'లింగభూయస్త్వాత్ ....' వే. ౩-౩-౪౪. అను నీ సూత్రవివరణముననే వేదోపనిషత్తులవాక్యములు ఉదాహరింపబడినవి. వాని నిట చేర్చుకొనవలెను. తన్మూలమున జ్ఞానమే మోక్షసాధనమని తెలియును. (౪౮)

శ్రుతిలింగములకు ప్రకరణము బాధకము కాదా? అందువలన జ్ఞాన కర్మలు వికల్పములేల కా, దన :

శ్రుత్యాదిబలీయస్త్వాచ్చ న బాధః 3-3-౪౯

శ్రుత్యాదిబలీయస్త్వాత్ చ=శ్రుతివాక్యములు అధికబలము కలవగుటచేతను, ప్రకరణబాధ వానికి కలుగదు.

ప్రకరణముకంటె వేదవాక్యములకు బలమెక్కుడు. కావున ప్రకరణము వానిని బాధింపజాలదు. కావున జ్ఞానమే మోక్షసాధనము.

మీమాంసాశాస్త్రమున నట్లే నిర్ణయింపబడినది.

'శ్రుతి లింగ వాక్య ప్రకరణ స్థానసమాఖ్యానామ్ సమవాయే పారదౌర్బల్య మర్థవిప్రకర్షాత్' ౩-౩-౧౪.

శ్రుతి, లింగము, వాక్యము, ప్రకరణము, స్థానము, సమాఖ్య అను నీ యారింటియం దేరెంటికైన నొకయర్థమునందు ప్రాప్తి కలిగిన పరము కంటె పూర్వము బలీయమగును. పూర్వము పరమును బాధించునని యర్థము. శ్రుతి యన్నింటికంటెను బలమైనది. కావున ప్రకరణము శ్రుతిని బాధింపజాలదు. జ్ఞానమే మోక్షసాధనము. (౪౯)

ఈ విషయము నింకను దృఢ మొనర్చుటకు మరియొక హేతువు :

అనుబంధాదిభ్యః ప్రజ్ఞాంతరపృథక్త్వవద్ దృష్టవచ్చ తదుక్తమ్ 3-3-౫౦

('న' అనువర్తించును. 'చ' హేత్వంతరసూచకము. అనుబంధః= ఫలము, ప్రజ్ఞాంతరమ్ = ఉపాసన.)

అనుబంధాదిభ్యః=ఫలాదులవలన, ప్రజ్ఞాంతరపృథక్త్వవత్=ఉపాసనలు ఫలమునుబట్టి వేరైనట్లు, దృష్టః = కర్మకు వేరుఫలము చూడబడినది, చ=అందువలనను, న = కర్మకు జ్ఞానముతో వికల్పము లేదు. తదుక్తమ్=దర్శనాంతరమున నది చెప్పబడినది.

ఉపాసన, లేక కర్మానుష్ఠానములు కొందొకవిశేషఫలముకొఱకు చేయబడును. వానిచేతనే యది సిద్ధించును. ఇతరములవలన సిద్ధింపదు. కావున ఫలభేదమువలన ఉపాసనలలో భేద మంగీకరింపబడును. కొందొక ఫలప్రాప్తికొఱకు ఉపాసనలలో వికల్పము కల్పింపరాదు. ఇట్లే జ్ఞాన కర్మలఫలములుకూడ భిన్నములు. జ్ఞానఫలము మోక్షము. కర్మఫలము మృత్యుతరణము - ప్రతిబంధకము తొలగుట. ఇంతేకాక వీనిసాధనముల లోను అనుష్ఠానములలోను ఎంతో భేదముండును. ఉపాసనా సాధనానుష్ఠానములు వేరు. కర్మసాధనానుష్ఠానములు వేరు. కావున వీనిలో వికల్పము పొసగదు. ఒకదానిఫలము మరియొకటి సాధింపనేరదు.

పూర్వము ఈశోపనిషత్తు మంత్రముల నుదాహరించి జ్ఞానకర్మల ఫలభేదము చూపబడినది. ఇట్లే మనువు,

'తపో విద్యా చ విప్రస్య నిఃశ్రేయసకరం పరమ్
తపసా కిల్బిషం హంతి, విద్యయాఽ మృత మశ్నుతే' ౧౨-౧౦౪.

'విప్రునకు తపస్సు, కర్మ, విద్య - జ్ఞానము మోక్షప్రదాయకములు. అందు తపస్సుతో పాపములను తొలగించును. జ్ఞానముతో అమృతమును బొందును' అని చెప్పియున్నాడు. ఇట్లు కర్మకు ఫలము భిన్నముగా నిశ్చితమైనపుడు జ్ఞానవికల్పము ఎన్నడును తగదు. ఉపాసనలలో వికల్పమును విచారించునపుడు సూత్రకారుడు ముందు (౩-౩-౫౯) సూత్రమున వికల్పములకు ఫలైక్యము నిర్ణయించును. కావున మోక్షముకొఱకు జ్ఞానముతో కర్మవికల్పము ఎన్నడును తగదు. (౫౦)

మోక్షమునుగూర్చి జ్ఞానమునకు కర్మతో వికల్పము లేకున్నను ఉపాసనతో వికల్పము కలుగవచ్చునుగదా! యన, సూత్రకారుని సమాధానము :

న సామాన్యాద ప్యుపలబ్ధేర్ మృత్యువ
న్నహి లోకాపత్తిః ౩-౩-౫౧

సామాన్యాదపి=జ్ఞానసామాన్యమువలనను, న=జ్ఞానమునకు ఉపాసనతో వికల్పము కలుగదు. కారణ మేమన : ఉపలబ్ధేః=ఫలపృథక్త్వము లభించుటవలన, మృత్యువత్=మృత్యుపదమువలె. నహి లోకాపత్తిః = లోకసంహారప్రాప్తి లేదు.

వేరుగ ఫల ముపలబ్ధ మగుటవలన జ్ఞాననామసామ్యమున్నను జ్ఞానమునకు ఉపాసనతో వికల్పము కలుగదు. మృత్యుపదమువలన లోకసంహారము ప్రాప్తింపనట్లు.

జ్ఞానము విద్య లేక ప్రజ్ఞ యనబడును. ఉపాసనయు విద్య యనబడును. అదియు నొకవిధముగ జ్ఞానరూపమే. ఇట్లు జ్ఞానము, ఉపాసన సమానములయినందున మోక్షమునుగూర్చి యివి వైకల్పికసాధనములు కావచ్చును. కాని యిందులకు విపరీతముగ సూత్రకారు డట్లు కా దనుచున్నాడు. కారణ మేమన : జ్ఞానము, ఉపాసన యనువానికి ఫలములు భిన్నములుగా నున్నవి. కావున నామమాత్రసామ్యమువలన నివి రెండును మోక్షమునకు వైకల్పికముగా సాధనము లనుట తగదు. రెండింటికి మోక్షమనునదియే ఫలమగునెడల నవి యొండొంటికి వికల్పము కావచ్చును. అట్లు కాదు. ఉదాహరణము : అగ్నికి, పరమేశ్వరునకు రెంటికి మృత్యువను పదము నామము. 'అగ్నిర్వై మృత్యుః' (బృ. ౩-౨-౧౦) ఇట అగ్ని మృత్యువనబడినది. అది వస్తువులను కొన్నింటిని నశింపజేయును - సంహరించును. 'స ఏష ఏవ మృత్యుర్ య ఏష ఏతస్మిన్ మండలే పురుషః' (శత.౧౦-౫-౨౩) ఇట సమస్తవిశ్వ (లోక) సంహారకుడైన పరమేశ్వరునకు మృత్యువని నామము. నాశము నిమిత్తముగా అగ్నికి, పరమేశ్వరునికి మృత్యువను నామసామ్య మున్నను అగ్ని పరమేశ్వరునివలె సర్వసంహారము చేయజాలదు గదా! ఇట్లు ఫలభేద ముండుటవలన మృత్యువను నామసామ్య మున్నను అగ్ని సర్వలోకసంహారమున పరమేశ్వరునకు వికల్పసాధనము కాజాలనట్లు ప్రజ్ఞ లేక విద్య యను సామ్య మున్నంత మాత్రమున మోక్షరూపఫలమున జ్ఞానమునకు ఉపాసనవిద్య వికల్పసాధనము కాజాలదని సూత్రాకారుని ఆశయము. కారణము వానికి వేరువేరు ఫలము లుండుటయే. జ్ఞానమునకు ఫలము మోక్షము; ఉపాసనకు చిత్తశుద్ధి ఫలము. (౫౧)

ఇట్లు విచారణచేసిన మీదట చేయు నిశ్చయమేమన :

పరేణ చ శబ్దస్య తాద్విధ్యం భూయస్త్వా త్త్వనుబంధః 3-3-౫౨

('చ' హేత్వర్థకము)

పరేణ=జ్ఞానముచే, మోక్షము కలుగుననుట నిశ్చయము, చ=ఎందువలన, శబ్దస్య = శ్రుతిశబ్దమునకు, తాద్విధ్యం = తద్విధాయకత్వము ఎక్కువగా జూచుచున్నాము, భూయస్త్వాత్ = తదుపలబ్ధ భూయస్త్వము వలన, అనుబంధః=(జ్ఞానమునకు మోక్షముతో) సంబంధము నిశ్చయింపబడుచున్నది.

ఉపాసనకు పూర్వము కర్మ, పరము జ్ఞానము. కావున పరశబ్ద మిట జ్ఞానార్థకము. పరేణ = జ్ఞానముచే మోక్షము కలుగుననుట నిశ్చయము. అధ్యాత్మశాస్త్రములందు పలువాక్యములతో జ్ఞానమువలననే మోక్షము లభించునని విధింపబడినది. అట్టి విధాయకవాక్యము లింతకుపూర్వ మీ ప్రసంగమునందే యెన్నో ఉదాహరింపబడినవి. వానింబట్టి జ్ఞానమువలననే మోక్షము లభించుననియు, జ్ఞానమునకే మోక్షముతో సాక్షాత్తు సంబంధ మున్నదనియు స్పష్టపడును. కాబట్టి జ్ఞానమువలననే మోక్షము లభించు ననుటయే నిశ్చయము. (౫౨)

ఉపాసకునకు జ్ఞానమువలన మోక్షప్రాప్తి కలుగునని నిశ్చయింపబడినది. కాని యుపాసకు డెవరు? ఉపాసనాదులు దేహముతో నొనర్పబడును. దేహ ముపాసకమగుచో అది నశించును. మోక్ష మెవరికి? దేహాతిరిక్తముగా నుపాసకము ఉన్నదా? యని సూత్రకారుడు జిజ్ఞాసను సూచించుచున్నాడు.

ఏక ఆత్మనః శరీరే భావాత్ 3-3-౫౩

ఆత్మనః=జీవాత్మ, శరీరే = శరీరమునందు, భావాత్ = ఉన్నందు

వలన, (శరీరము లేకున్న లేనందువలనను) ఏకే = కొందఱు, జ్ఞానము వలన మోక్షము లభించుననుట అయుక్త మందురని సూత్రాభిప్రాయము.

ఉపాసనా ద్యనుష్ఠానములు దేహముతో అనుష్ఠింపబడును. దేహాతిరిక్తముగా ఆత్మ యనున దొండు కానరాదు. కాలాంతరమున అసమర్థమై శరీరము నశించును. పంచతత్త్వముల సమ్మేళనమున దేహమేర్పడి యందు చేతనత యుత్పన్నమగును. అది జడపదార్థముల ధర్మమే యగును. ఘటము సిద్ధము కాకముందు తత్కారణము - మట్టి జలము తెచ్చుటకు సమర్థము కాదు. ఘటముగా నేర్పడినపుడు ఆ మట్టియే జలముతెచ్చుటకుపయుక్త మగుచున్నది. అట్లే పంచతత్త్వములు విడిగా నున్నపుడు వానిలో చేతనత కనబడకున్నను దేహముతోబాటు అది యేర్పడును. కావున దేహమునకు మించి జీవాత్మ యనునది వేరుగాలేదు. అందువలన ఉపాసన మూలమున జ్ఞానమువలన జీవాత్మ మోక్షము పొందుననుట యుక్తము కాదు. (౫౩)

సూత్రకారుడు సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

వ్యతిరేక స్తద్భావాభావిత్వా న్నతూపలబ్ధివత్ ౩-౩-౫౪

వ్యతిరేకః= (శరీరముకంటె) ఆత్మ వ్యతిరేకము- భిన్నము, నతు= అవ్యతిరేకము కాదు - శరీరముకంటె అభిన్నము కాదు. కారణమేమన, తద్భావాభావిత్వాత్ = శరీరమున్నను (ఆత్మ) అభావశీల మగుటవలన, ఉపలబ్ధివత్ = ఉపలబ్ధి యన జ్ఞానము, అది విషయ మున్నను ఉండదు. కావున జ్ఞానము విషయముకంటె భిన్నమైనట్లు, అని యుదాహరణము.

చైతన్యమాత్ర మాత్మ యని అంగీకరింపబడుచున్నది. చైతన్యము శరీరధర్మ మగునెడల నది దానికంటె భిన్నము కాదు, అది శరీరధర్మ

మెన్నడును కాదు. శరీరమున్నను చైతన్య ముండదు. వస్తుధర్మము వస్తువుండగా లేకపోదు. మరణానంతరము శరీర మున్నను చైతన్యము-జ్ఞాన ముండదు. రూపాదులు శరీరధర్మములు. అవి శరీర మున్నంతవరకు నుండును. చైతన్య మట్లు కాదు. కావున చైతన్యము శరీరధర్మ మెన్నడును కాదు. అందువలన శరీరముకంటె నది భిన్నము - వ్యతిరేకము. అదియే ఆత్మ. ఉపాసనాదికార్యములన్నియు నదియే చేయును. వాని నొనర్చుటకు దేహ మాత్మకు సాధనము మాత్రమే. కార్యసాధనకు సాధన మవసరము. ఉపాసనానుష్ఠానాదికార్యములను సంపన్నమొనర్చుటకు సాధన రూపమున దేహముతో ఆత్మకు సంబంధముండును. దానితో ఆత్మ బ్రహ్మ సాక్షాత్కారము కలుగువరకు కార్యముల నొనర్చును. తదుపరి జ్ఞానముతో మోక్షమును బొందును. కాబట్టి దేహముకంటె భిన్నమైన ఉపాసకాత్మ జ్ఞానముతో మోక్షమును సంపాదించును. ఇందు అయుక్త మొందును లేదు. (౫౪)

చతుర్దశాధికరణము

ఇంతవరకు ప్రాసంగికవిషయచర్చ ముగిసినది. మరల ప్రకృతము ననుసరించుచు కర్మాంగసంబద్ధమగు ఉపాసనావిషయకచర్చ నారంభించు చున్నాడు.

అంగావబద్ధాస్తు న శాఖాసు హి ప్రతివేదమ్ ౩-౩-౫౫

('తు' అంగబద్ధముకాని యుపాసనను తొలగించుటకు, 'హి' అవధారణార్థకము.)

అంగావబద్ధాః=జ్యోతిష్టోమాదికర్మాంగములయిన ఉద్గీథాదులందు సంబద్ధములయిన ఉపాసనవిధులు, ప్రతివేదమ్=ప్రతిశాఖయందును గ్రహింప బడును. శాఖాసు హి=విహితశాఖలందే, న=వ్యవస్థితములు కావు.

అంగసంబద్ధ - ఉపాసనవిధులు, ఏ శాఖయం దవి పఠింపబడినవో యందే కాక ప్రతిశాఖయందును గ్రహింపబడునని భావము.

సూత్రమునందలి వేదపదము వేదశాఖలకు ప్రయుక్తము. జ్యోతిష్టోమము మున్నగుకర్మలకు అంగములగు ఉద్ గీథా ద్యుపాసనావిధులకు సంబంధించిన వర్ణనలు విభిన్నశాఖలందు చూడనగును. విభిన్నశాఖలందు జ్యోతిష్టోమాది కర్మలు వర్ణింపబడినవి. అట్టితావులలో కొన్నిచోట్ల ఉద్ గీథోపాసన యుల్లేఖింపబడినది. కొన్నిశాఖలందు లేదు. కావున నొకచో వర్ణింపబడిన ఉద్ గీథ-ఉపాసన ఇతరశాఖలందు గ్రహింపవలెనా? లేదా? యని శంక కలుగును. ఏ శాఖయందు ఉద్గీథోపాసన పఠింపబడలేదో యటకు పఠింపబడినశాఖనుండి అనువర్తింపజేసికొనవలెనని సూత్రకారుడు చెప్పుచున్నాడు.

"ఓ మిత్యేత దక్షర ముద్ గీథ ముపాసీత" (ఛాం. ౧-౧-౧.) ఇయ్యది ఉద్ గీథ ఉపాసన. సామాన్యవిధి. ఇయ్యది యేదో యొక విశేష శాఖకు చెందిన కర్మాంగమునందే యనుష్ఠింపవలె నను వ్యవస్థ యెక్కడను కానరాదు. కావున నెల్లశాఖలందును జ్యోతిష్టోమప్రసంగ మున్నచోట దీనిని గ్రహింపవచ్చును. ఇట్లే యితరోపాసనలవిషయమునను తెలియ నగును. (౫౫)

అన్యశాఖావిహితోపాసనలను అన్యశాఖలందు గ్రహించుటలో వ్యవధాన ముండుటవలన శ్రుతి విరోధించునా? యన :

మంత్రాదివద్ వా ఽవిరోధః ౩-౩-౫౬

వా=లేక, మంత్రాదివత్=మంత్రములు ద్రవ్యములు మున్నగువానివలె, అవిరోధః=విరోధము లేదు.

కొందొకవేదమునందు పఠితమంత్రములు అన్యవేదప్రతిపాదిత కర్మలందు వినియుక్తము లగునట్లు ఒకశాఖయందు పఠింపబడిన ఉపాసన కూడ ఇతరశాఖలందు అనువర్తింపబడుట విరోధముకాదు. దోషము లేదని సూత్రార్థము.

తైత్తిరీయసంహితలో, "అధ్వర్యవే సజనీయం శస్యమ్" (౭-౫-౫-౨) 'అధ్వర్యుడుచేయు కర్మయందు సజనీయసూక్తమును పఠింపవలెను' అని యున్నది. యజుర్వేదము అధ్వర్యునకు సంబంధించిన వేదము కావున నతడు చేయు కర్మలో యజుర్వేదమంత్రములు ప్రయోగింపబడుట ఇష్టము. కాని సంహిత సజనీయసూక్తము నుచ్చరింప విధించుచున్నది. 'స జనాస ఇంద్రః' అను నిట్టి పదయుక్తసూక్తము 'సజనీయము'. ఇది ఋగ్వేదసూక్తము (౨-౬-౭-౧). యజుర్వేదమునకు ఋగ్వేదమునకు మధ్య వ్యవధానము కలదు. అందువలన ఋగ్వేదపఠితమంత్రములు యజుర్వేదమంత్రాభీష్టకర్మయందు పఠించుట కా వ్యవధానము విరోధింపదు. అట్లే శాఖాంతరపఠితోపాసన శాఖాంతరమున గ్రహించుట కెట్టి విరోధము నుండదని సూత్రాభిప్రాయము.

సూత్రమునందలి ఆది పదముచే కర్మ, గుణములు గ్రహింపనగును. కావున నొకశాఖయందు చెప్పబడిన కర్మలు మరియొకచోట గ్రహింపవచ్చును. అట్లే గుణములు కూడ. (౫౬)

ప్రతికర్మయందును అంగములగు ఉపాసనల ననువర్తింపవలెనని చెప్పబడినది. వైశ్వానరోపాసన విషయమున నేమి చేయవలెను? అట వ్యష్టి, సమష్టి యని రెండువిధములగు నుపాసనలు వర్ణింపబడినవి. వానిలో వ్యష్టి-ఉపాసనలు గ్రాహ్యమా? సమష్టిగ్రాహ్యమా? దేని ననువర్తింపజేయవలె, నన :

భూమ్నః క్రతువజ్జ్యాయస్త్వం తథా హి దర్శయతి 3-3-౫౭

క్రతువత్=యజ్ఞమునకువలె, భూమ్నః=సమష్టినే గ్రహింపవలెను. జాయస్త్వం=ప్రధానత. తథా హి దర్శయతి=అట్లే చూపించును.

దర్శపూర్ణమాస ప్రభృతి యాగమువలె, సమష్టి యుపాసన గ్రహింపవలెను. శాస్త్రములం దట్లే చూడనగును.

ఛాందోగ్యమున (౫-౧౧-౧) వైశ్వానరోపాసన వర్ణింపబడినది. అట దివము మున్నగు నొక్కొక్క యంగమున వైశ్వానరోపాసన వ్యష్టి రూపమునను గలదు. అట్లే తదుపరి "సర్వేషు లోకేషు సర్వేషు భూతేషు" (ఛాం. ౫-౧౮-౧) అని సమష్టి ఉపాసన నిర్దేశింపబడినది. కాబట్టి యీ రెండుపాసనలు గ్రహింపవలెనా? ఒక్క సమష్టిఉపాసనయేనా యని జిజ్ఞాస కలుగును. భూమ - అంగియైన వైశ్వానరసమష్టి ఉపాసనయే ప్రధాన మగుటచే ప్రామాణికమని సూత్రకారుని యభిప్రాయము. శాస్త్ర మా సమష్టి యుపాసననే చూపుచున్నది. ఎట్లన : దర్శపూర్ణమాసాది యాగములందు ప్రయాజాదిఅంగములతో గూడిన ప్రధానప్రయోగమే అనుష్ఠేయ మగుచున్నది. ప్రయాజాది అంగములు వేరువేరుగ అనుష్ఠింపబడవు. అందువలననే వ్యష్టిఉపాసన నిర్దేశింపబడిన తావున దాని నిందయు జూడనగును. ఛాందోగ్యమునందలి వర్ణనంబట్టి ప్రాచీనశీలుడు మున్నగు కొందఱు జిజ్ఞాసువులు కేకయదేశపురాజగు అశ్వపతికడకు వైశ్వానరవిద్య నెఱుంగుటకు పోవుదురు. అశ్వపతి వ్యష్టిఉపాసనను నిందించి, దానినుండి వారిని తొలగించి సమష్టిఉపాసనను వర్ణించి యందు ప్రవృత్తులగునట్లు చేయును. (ఛాం. ౫-౧౮-౧,౨) కావున వైశ్వానరసమష్టిఉపాసనకు ప్రధానతయు, అనుష్ఠేయతయు కలవని నిశ్చితమగుచున్నది. వ్యష్టిఉపాసనకు అనుష్ఠేయత లేదని భావము. (౫౭)

శాస్త్రములం దనేకోపాసనలు గలవు. వాని కన్నింటికి ఉపాస్య మొక్కబ్రహ్మము మాత్రమే. అట్టియెడ వాని నన్నింటి నొక్కటిగా నేల యంగీకరింపరా, దన :

నానా శబ్దాదిభేదాత్ ౩-౩-౫౮

శబ్దాదిభేదాత్=శబ్దాదులలో భేదముండుటవలన, నానా=అనేకములు. విధానము, ప్రకారము ననువానిలో భేదమున్నందున ఉపాసనలు అనేకములే. ఒక్కటి కావు అని సూత్రార్థము.

దహర, శాండిల్య, వైశ్వానరాది ఉపాసనలు విభిన్నోపనిషత్తులలో విధింపబడియున్నవి. వానికి ఉపాస్యవస్తువు బ్రహ్మ మొక్కటియైనను ఉపాసన లన్నియు ఒక్కటి కావు. కారణ మేమన : వేద, ఉపాసీత, ధ్యాయీత, క్రతుం కుర్వీత అను నిట్టి విధాయకశబ్దములు భిన్నము లగుటచే ఉపాసనలు భిన్నము లనక తప్పదు. ఆదిపదముచే గుణప్రకారభేదములు గ్రహింపనగును. ఉపాస్యబ్రహ్మ మొక్కటియైనను అది యొకచో కొన్నిగుణములతో గూడి యుపాసింపబడును. మరియొకయెడ మరికొన్ని గుణములతో. ఇట్లే అనుష్ఠానప్రకారములందును భేదము చూడనగును. కావున దహరాదివిద్యలు భిన్నము లనియే యెంచవలెను.

ఈ పాఠమున మొదట పరస్పరగుణగ్రహణము చేయవలయునని చెప్పి యే యుపాసనలలో ఏకత ప్రతిపాదింపబడినదో అది వానికే యని యెంచవలెను. ఒకే యుపాసన భిన్నస్థానములలో వర్ణింపబడిన దని భావము. పంచాగ్నివిద్య, ప్రాణవిద్య మున్నగునవి యిట్టివే యగును. (౫౮)

ఉపాసనలు అనేకమగుచో వాని అనుష్ఠానమున వికల్ప మంగీకరింపనగునా ? సముచ్చయమా ? అన :

వికల్పో అవిశిష్టఫలత్వాత్ ౩-౩-౫౯

అవిశిష్టఫలత్వాత్ = సమానఫలకము లగుటవలన, వికల్పః=ఉపాసనల ననుష్ఠించుటలో వికల్ప మంగీకరింపవలెను.

ఉపాసనల కన్నింటికి ఫలము సమాన మగుటవలన వాని అనుష్ఠానమున వికల్ప మంగీకరించుట యుక్తము.

ఒక లక్ష్యమును జేరుట కనేకమార్గము లున్నపుడు లక్ష్యమును జేరగోరు వ్యక్తి ప్రతిమార్గము నత డనుసరింపవలసిన యవసర ముండదు. వానిలో నే మార్గము ననుసరించినను నతడు లక్ష్యము చేరును. అట్లే ఉపాసనల కన్నింటికి లక్ష్యము బ్రహ్మప్రాప్తి. కావున నేదో యొక యుపాసన ననుష్ఠించి ముముక్షువు లక్ష్యమును బొందవచ్చును. అందువలన ఉపాసనల యనుష్ఠానమున వికల్పమే యభిమతము. సముచ్చయము కాదు.

యజ్ఞఫలములు భిన్నములు. అందువలన విభిన్నఫలములనుగోరు వ్యక్తి విభిన్నయజ్ఞకర్మల ననుష్ఠింపవలెను. కాబట్టి అక్కడ సముచ్చయమే కాని వికల్పము పనికిరాదు. (౫౯)

పంచదశాధికరణము

కామ్యోపాసనలందు వ్యవస్థ యేమి? యన :

కామ్యాస్తు యథాకామం సముచ్చీయేరన్ నవా పూర్వహేత్వభావాత్ ౩-౩-౬౦

కామ్యాస్తు=బ్రహ్మప్రాప్తి కాక యితరఫలముల నభిలషించి యనుష్ఠించు ఉపాసనలు, యథాకామం=ఇష్టమువచ్చినవానిని, సముచ్చీయేరన్=కలిపి యనుష్ఠింపవలెను. వా=లేక, న=అట్లు చేయకుండవచ్చును. కారణమేమన : పూర్వహేత్వభావాత్=పూర్వహేతువు లేనందువలన.

బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కాక యితరైశ్వర్యాది ఫలములను గోరి చేయు ఉపాసనలు కామ్య - ఉపాసనలు. అట్టివాని ననుష్ఠించువారి కోరికల ననుసరించి అనుష్ఠాన ముండును. ఏదో యొక చిన్నఫలము కోరువారు తత్ప్రాప్తి కనుగుణమగు నొక్కయుపాసన అనుష్ఠింతురు. అనేక ఫలములను గోరువారు అనేకోపాసనల ననుష్ఠింపవలసియుందురు. కావున కామ్యోపాసనలందు వికల్ప సముచ్చయ వ్యవస్థ - నియమము ఉండనేరదు. ఫలాభిలాషులు స్వతంత్రు లని సూత్రకారుని అభిప్రాయము.

పూర్వసూత్రమునందు గ్రహింపబడిన 'అవిశిష్టఫలత్వాత్' అను హేతు వీ సూత్రమున గ్రహింపనందున వికల్పసముచ్చయములలో నియమము లేదని గ్రహింపనగును. (౬౦)

కామ్యోపాసనలందు అనుష్ఠానానియమము చెప్పబడినది. అంగోపాసనలందు వికల్పసముచ్చయముల వ్యవస్థ యెట్టిదో చెప్పవలసియున్నది. అందుల కనువగు వివేచనార్థము పూర్వపక్షమును సూత్రించుచున్నాడు.

అంగేషు యథాశ్రయభావః ౩-౩-౬౧

అంగేషు=కర్మాంగోపాసనలందు, యథాశ్రయభావః=ఆశ్రయానుసారము జరుగును. అంగోపాసనలందు ఆశ్రయము ననుసరించి విధానము జరుగును.

కామ్యోపాసనలందువలె కర్మలకు అంగభూతములైన ఉద్గీథాది అంగోపాసనలందును అనుష్ఠానమున అనియమ ముండునా ? లేక నియమ ముండునా ? అని సంశయము. నియమ ముండునని పూర్వపక్షము. ఉండదని సిద్ధాంతము.

సూత్రకారు డిట సముచ్చయ మంగీకరించుట యుక్త మనుచున్నాడు. కారణము ఆశ్రయము ననుసరించి అంగానుష్ఠానము జరుగ

వలెను. అంగోపాసన కాశ్రయము కర్మ. సమస్త అంగములు కలిసి ప్రధాన కర్మను సంపన్న మొనర్చును. ఇదియే కర్మానుష్ఠానప్రకారము. ప్రయాజ, అనుయాజాదినామక అంగములన్నియు కలిసి దర్శపూర్ణమాసాది యజ్ఞకర్మలను నిర్వర్తించును. అట్లే అంగోపాసనలన్నియు కలిసి తమ ప్రధానాంగోపాసనము సంపన్నము చేయవలెను. ఇట్లు అంగోపాసనానుష్ఠానమున సముచ్చయ మంగీకరించుట సంగతమని పూర్వపక్షాభిప్రాయము. (౬౧)

ఈ విషయమునందే మరియొక హేతువు :

శిష్టేశ్చ 3-3-౬౨

శిష్టేః చ = శాసనవిధానమువలనను, అంగోపాసనల ననుష్ఠించుటలో సముచ్చయ మంగీకరించుట యుక్తమని సూత్రార్థము.

కర్మాంగములైన ఉద్గీథాద్యుపాసనలను శాస్త్ర మెట్లు విధించినదో యట్లే అంగాశ్రితములగు ఉపాసనలవిధానము కలదు.

"ఓ మిత్యేత దక్షర ముద్గీథ ముపాసీత" ఛాం. ౧-౧-౧.

"'ఓమ్' అను నక్షర ఉద్గీథము నుపాసింపవలెను" అని విధానము. ఆశ్రయముతో సమానవిధాన మున్నపుడు అనుష్ఠానముకూడ దానితో సమానముగ నుండవలెను. కావున అంగోపాసనలందు సముచ్చయము-అంగోపాసనలన్నియు ననుష్ఠింపవలయునను నియమ ముండుట యుక్తము. (౬౨)

మరియొక హేతువు :

సమాహారాత్ 3-3-౬3

సమాహారాత్=కొఱతను పూర్తిచేయుటవలనను, అంగోపాసనలందు యథాశ్రయభావ మున్నదని తెలియుచున్నది.

ఛాందోగ్యమున "య ఉద్గీథః స ప్రణవః, యః ప్రణవః స ఉద్గీథః" ఛాం. ౧-౫-౫.

'ఉద్గీథమే ప్రణవము; ప్రణవమే ఉద్గీథము' అని యిట్లు ప్రణవ - ఉద్గీథముల యేకత్వోపాసనము విధించి, తదుపరి దానిఫలము కూడ చెప్పబడినది. "హోతృషదనా ద్ధైవాపి తదుద్గీథ మనుసమాహరతి" ఛాం. ౧-౫-౫. "ఋగ్వేదులప్రణవము, సామవేదుల ఉద్గీథము ననువాని యేకత నెరుంగు ఉద్గాత సామగానమునందలి యశుద్ధిని హోతకూర్చుండు స్థానము(హోతృషదనము) నుండి సరిచేయును. కర్మలోపమును-కొఱతను పూర్తిచేయుట - సమాహార మనబడును. ఇట ఉద్గాతకు ప్రతిఅంగోపాసనతోను సంబంధములేని పక్షమున ఉద్గాతచేసిన అశుద్ధిని హోతృస్థానము నుండి సరిచేయుట చెప్పబడియుండనేరదు. అందువలన అంగోపాసనలందు ఆశ్రయము ననుసరించి సముచ్చయము నంగీకరించుట యుక్తమే. (౬౩)

ఉపర్యుక్తవిషయమును బలపరుచుట కింకొక హేతువు :

గుణసాధారణ్యశ్రుతేశ్చ ౩-౩-౬౪

గుణసా....శ్రుతేశ్చ=గుణము సాధారణమని చెప్పు శ్రుతివలనను, అంగోపాసనానుష్ఠానములందు సముచ్చయ మంగీకరింపవలెను.

గుణ - కర్మాంగమగు ఉపాసనాసహితమైన 'ఓమ్' సర్వకర్మలందును సమానరూపమున నుండుట శ్రుతి చెప్పుచున్నది.

ఛాందోగ్యమున "తేనేయం త్రయీ విద్యా వర్తతే, ఓ మి త్యాశ్రావయతి, ఓ మితి శంసతి, ఓ మి త్యుద్గాయతి" (ఛాం. ౧-౧-౯.)

'ఓమ్'తో ఈ త్రయీవిద్య - ఋగ్యజుస్సామములు - ప్రవృత్తమగును. అధ్వర్యుడు 'ఓమ్' నుచ్చరించి మంత్రములను పఠించును. హోత 'ఓమ్' నుచ్చరించి స్తుతియొనర్చును. ఉద్గాత 'ఓమ్' నుచ్చరించి గానము

చేయును. ఇట త్రయీవిద్యతో 'ఓమ్'కు సమానసంబంధ మున్నది. అది కర్మకు అంగభూతమగు ఉద్గీథము నున్నగు ఉపాసనలయనుష్ఠానమందు సముచ్చయసూచకము. ఇట గుణము అనగా కర్మకు అంగములగు ఉపాసనలకు నాశ్రయమైన 'ఓమ్'కు సర్వవేదములతో సంబంధము చెప్పబడినది. దీనిం బట్టి 'ఓమ్' నాశ్రయించియుండు ఉపాసనలయనుష్ఠానమున సముచ్చయ నియమ ముండవలెనని తెలియుచున్నది.

ఉద్గీథ మొక గానము. అదియొక కర్మ కంగము. ఉద్గీథము ప్రణవము రెండును ఒక్కటియే. ఉద్గీథ మే కర్మ కంగమో యా కర్మ ఉద్గీథమును ప్రయోగింపక పూర్తికాదు. కర్మయందు ఉద్గీథము ప్రయోగింపక తప్పదు. ఇదియే ఉద్గీథమునకు కర్మతో సముచ్చయము. ఉద్గీథమునకు కర్మ ఆశ్రయమైనట్లు ఉద్గీథోపాసనకు ఉద్గీథ మాశ్రయము. ఇట్లు కర్మతో ఉద్గీథమునకు సముచ్చయ మున్నపుడు ఉద్గీథముతో ఉపాసనకు సముచ్చయ ముండితీరవలెను. కర్మతో ఉద్గీథగానము, దానితో ఉపాసన ఆవసరము. ఇట్లు కర్మతో ఉపాసనకు నియతసముచ్చయ మేర్పడుచున్నది. పైనాలుగుసూత్రములందును ఈ భావమే పూర్వపక్షరూపమున ప్రకటింపబడినది. (౬౪)

ఉపర్యుక్తపూర్వపక్షమునకు సమాధానము :

న వా తత్సహభావాశ్రుతేః 3-3-౬౫

తత్సహభావాశ్రుతేః=కర్మలతో అంగోపాసనలసహభావశ్రవణము లేనందున, న = అంగోపాసనలందు ఆశ్రయభావము ననుసరించి నియమము విధించుటకు వీలులేదు.

కర్మకు ఉపాసనకు సహభావమును బోధించు శ్రుతి లేనందున వానిలో సముచ్చయము లేదని సూత్రార్థము.

కర్మతో దానియంగకర్మలకు సహభావము శాస్త్రమున స్పష్టముగా చెప్పబడినట్లు, ఉపాసనలకు సహభావము చెప్పబడలేదు. ఇంతకు పూర్వ మీపాదముననే (౩-౩-౪౨) కర్మఫలము వేరు, ఉపాసనాఫలము వేరు అని నిర్ణయింపబడినది. కర్మఫలమును పొందుటకు దానియంగకర్మల ననుష్ఠించిన చాలును. ఉపాసనలయనుష్ఠానముతో పని యుండదు. కావుననే కర్మతో ఉపాసనకు నియతముగా సహభావ మవసరము లేదని తెలియును.

ఛాందోగ్యమున "తే నోభౌ కురుతో యశ్చైత దేవం వేద యశ్చ నవేద, నానాతు విద్యా చావిద్యాచ, యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధ యోపని షదా తదేవ వీర్యవత్తరం భవతి" (ఛాం. ౧-౧-౧౦.)

'కర్మ, ఉపాసన అను నీ రెండును భిన్నములనియు, ఉపాసనలేకయు కర్మానుష్ఠానము చేయవచ్చుననియు, ఉపాసనతోబాటు చేసిన శీఘ్రముగా నధికఫలము లభించుననియు చెప్పబడినది. కావున కర్మతో ఉపాసనకు సముచ్చయనియమము లేదనియే స్పష్టమగుచున్నది.

కర్మ, ఉపాసనలసముచ్చయమును దెలుపుచు పైనజూపిన హేతువుల నిరాకరణము దీని వలన కలుగును. కర్మాంగములగు ఉద్గీథాదులకు తదాశ్రితములగు నుపాసనలకు సమానవిధాన మున్నను, శాస్త్రమునందు వానికి ఫలభేదము చెప్పబడినందున కర్మ - ఉపాసనలకు సముచ్చయము తగదు. సమాహారము, గుణసాధారణ్యము నను రెండుహేతువులుకూడ అర్థవాదము మాత్రమే కాని స్వయముగా అర్థసాధకములు కావు.

కావున నే యుపాసన యెవరికి రుచించునో యతడు దాని ననుష్ఠింపవచ్చును. అంతేకాని, కర్మాంగములతో నే యుపాసనలకు సంబంధము కలదో లేక యా యంగములతో వేనికి ఆశ్రయాశ్రయిభావ మున్నదో వానిని

అంగములతో బాటు అనుష్ఠింపవలయు నను నియమములేదు. ముఖ్యకర్మ లతో ఉపాసనలకు సముచ్చయ మంగీకరింపవలసిన యవసరమును లేదు. క్రతువు పూర్తియగుటకు అంగానుష్ఠాన మొనర్పవలెను. కావున అంగానుష్ఠానము క్రతువుతో సంబద్ధము. ఉపాసనానుష్ఠానము పురుషునకు సంబంధించినది. అది పురుషార్థమును సిద్ధింపజేయును. ఇట్లు భిన్నప్రయోజన కరము లగుటవలన కర్మ, ఉపాసనలకు సముచ్చయము అపేక్షితము కాదని సిద్ధాంతము. (౬౫)

ఉక్తవిషయమును సూత్రకారుడు బలపరుచుచున్నాడు.

దర్శనాచ్చ 3-3-౬౬

దర్శనమువలనను ఉక్తవిషయము బలపడుచున్నది.

చతుర్వేదవిదుడగు బ్రహ్మ మిగిలినఋత్విక్కులనందఱను రక్షించు నని యుల్లేఖము చూడబడుటవలనను కర్మఉపాసనలలో సముచ్చయ మభిమతము కాదని సూత్రాభిప్రాయము.

ఛాందోగ్యమున "ఏవంవిద్ హ వై బ్రహ్మ యజ్ఞం, యజమానం, సర్వాం శ్చర్త్విజో ఽభిరక్షతి" ఛాం. ౪-౧౭-౧౦. 'ఇట్లు ఎరిగినవ్యక్తి-బ్రహ్మ యజ్ఞమును, యజమానుని, ఎల్ల ఋత్విక్కులను రక్షించును అని యున్నది. ఇట బ్రహ్మ తనజ్ఞానముతో ఋత్విజుల నెల్లరను రక్షించు నని నిర్దేశింపబడినది. అంగాశ్రిత మగు నుపాసన కర్మలలో నంతట అంగములతోపాటు సమానముగ అనుష్ఠింపబడునెడల ఋత్విజు లెల్లరు వాని నెరింగియుండవలసినవా రగుదురు. అప్పుడు తెలిసినబ్రహ్మచే వారు రక్షింపబడుదురని చెప్పనవసర ముండదు. కర్మానుష్ఠానమునందు ఋత్విజులందరు

కర్మలను, వానియంగములను బాగుగ నెరిగియుందురు. ఉపాసనలకుకూడ కర్మతో అంగములకువలె నియతసముచ్చయ మున్నపక్షమున ఋత్విజు లలో ప్రతివానికి వానిజ్ఞానముండుట తప్పనిసరియగును. అప్పుడు బ్రహ్మ తనజ్ఞానముతో నితరులను రక్షించునని యుల్లేఖించుట వ్యర్థమగును. కావున కర్మలతో ఉపాసనలకు నియతసముచ్చయము లేదని స్పష్టమగుచున్నది. అందువలన ఇష్టము వచ్చినట్లు అవసరమునుబట్టి వికల్ప, సముచ్చయా నుష్ఠానము చేయవచ్చునని సూత్రకారుని అభిప్రాయము. (౬౬)

వేదాంత దర్శన - ఆంబా వ్యాఖ్యానమున

తృతీయాధ్యాయమునందు తృతీయపాదము

సమాప్తము

తృతీయాధ్యాయము

చతుర్థపాదము

ప్రథమాధికరణము

జ్ఞానసాధనములయిన యుపాసనలనుగూర్చి గతపాదమున వివరింప బడినది. ఇందు బ్రహ్మజ్ఞానము స్వతంత్రముగా పురుషార్థమునకు సాధన మని వివరింపబడును. మోక్షమే పరమపురుషార్థము. తత్ప్రాప్తికి బ్రహ్మ జ్ఞానమే సాధనము. అది ఇతరసాధనసహకార మపేక్షింపదు. సూత్ర కారుడు వ్యాసమహర్షి స్వనామనిర్దేశపూర్వముగా నీ విషయమున సిద్ధాంత రూపమును ప్రతిపాదించుచున్నాడు.

పురుషార్థోఽతః శబ్దాదితి బాదరాయణః ౩-౪-౧

అతః=పూర్వోక్తజ్ఞానమువలన, పురుషార్థః=మోక్షముసిద్ధించును, శబ్దాత్=వేద, ఉపనిషద్వాక్యములవలన, అని, బాదరాయణః=బాదరాయణు డంగీకరించుచున్నాడు.

పూర్వపాదమున వర్ణించిన ఉపాసనాజనితజ్ఞానము దుఃఖత్రయా త్యంత నివృత్తిపూర్వకముగ బ్రహ్మానందప్రాప్తి లక్షణమగు మోక్షము - పరమపురుషార్థమునకు స్వతంత్రసాధనమని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నట్లు ఆచార్యుడు బాదరాయణు డంగీకరించుచున్నాడు.

జ్ఞానము మోక్షమునకు సాధనము. ఇయ్యది కర్మకుఅంగమై మోక్ష సాధనమగుచున్నదా? లేక స్వతంత్రముగానా? అని సంశయ మొదవును. జ్ఞానము మోక్షమునకు సాక్షాత్సాధనము. అది యన్యసాధనసహయోగము నపేక్షింపదు. పురుషార్థమునకు స్వతంత్రకారణము మరియొకదాని కంగమై కాదు. ఇందులకు వేద, ఉపనిషద్వాక్యములే ప్రమాణములని సూత్రకారుడు

చెప్పుచున్నాడు. సూత్రమున తననామమును నిర్దేశించుట తనమంతవ్యమును దృఢపరుచుటకని తెలియవలెను. ఆ వాక్యము లెయ్యవి యన :

"య ఇత్తద్విదు స్తే అమృతత్వ మానశుః" ఋ. ౧-౧౬౪-౨౩.

"తమేవ విదిత్వాఽ తిమృత్యు మేతి" యజు. ౩౧-౧౮.

"తమేవ విద్వా న్నబిభాయ మృత్యోః" అథర్వ. ౧౦-౮-౪౪.

"త మాత్మస్థం .... నేతరేషామ్" కఠ. ౨-౨-౧౨.

"తం వేద్యం పురుషం వేద యథా మావోమృత్యుః పరివ్యథాః" ప్ర. ౬-౬.

"త మేవైకం జానథ ...." ముండక. ౨-౨-౫.

"య ఏత ద్విదు రమృతా స్తే భవంతి" శ్వే. ౩-౧.

"జ్ఞానా న్ముక్తిః" సాం. ౩-౨౩.

"త త్త్వజ్ఞానా న్నిఃశ్రేయసమ్" వైశేషికము. ౧-౧-౪.

"త త్త్వజ్ఞానా న్నిఃశ్రేయసాధిగమః" న్యాయ. ౧-౧-౧.

ఈ శాస్త్ర వచనములనుబట్టి బ్రహ్మజ్ఞానము స్వతంత్రముగా మోక్ష సాధన మని సిద్ధమగుచున్నది. (౧)

సూత్రకారుడు తన మంతవ్యమును నిర్బాధమొనర్చుటకు జైమిని ముని యభిప్రాయమును పూర్వపక్షరూపమున ప్రస్తుతించుచున్నాడు.

శేషత్వాత్ పురుషార్థవాదో యథాన్యేష్వితి జైమినిః ౩-౪-౨

(ఉపాసనాజనిత జ్ఞానము వలన) పురుషార్థవాదః = పరమ పురుషార్థము - మోక్షము సిద్ధించుననుట, అర్థవాదః = అర్థవాదము మాత్రమే. కారణ మేమన, శేషత్వాత్=కర్మాఙ్గమగుటవలన, యథాఅన్యేషు=ద్రవ్య సంస్కారకర్మలగు కర్మాంగములందువలె.

పారలౌకికకర్మలందు ప్రవృత్తి కలుగుటకు దేహముకంటె జీవాత్మ అతిరిక్తమని తెలిసికొనుట యవసరము. ఆ కర్మలకు ఫలము దేహము విడిచినమీదట పరలోకమున లభించును. ఆత్మ దేహముకంటె భిన్నమని యెరిగినవానికే యిట్టి యాస్థ కలుగును. యజ్ఞకర్మలందు కర్తగా అంగభూతుడై యుపస్థితుడై యుండు ఆత్మకు దేహాదులకంటె ఆత్మతత్వ మతిరిక్తమని జ్ఞానము కలిగించుటయే అధ్యాత్మశాస్త్రము-విద్యకు ప్రయోజనము. అనుష్ఠానమువలన ఫలము లభించును. కర్తయగు ఆత్మ కర్మకు అంగము. ఆత్మజ్ఞానమువలన నే ఫలము లభించునని నిర్దేశింపబడినదో యది యర్థవాదము మాత్రమే. కర్మయొక్క యితరాంగముల ఫలనిర్దేశ మర్థవాదమైనట్లు ఆత్మజ్ఞానఫలముకూడ అర్థవాదమే.

'యస్య పర్ణమయీ జుహూ ర్భవతి న స
పాపం శ్లోకం శృణోతి.' (తై. సం. ౩-౫-౭-౨)

'యజ్ఞమున నుపయోగించు పాత్రలలో 'జుహూ' అనున దొకటి యుండును. అది 'పలాశ' మోదుగ-కఱ్ఱతో చేయబడినచో యజ్ఞకర్త అపకీర్తిని బొందడు' అను నీ స్థలమున నిర్దేశింపబడిన ఫలము అర్థవాదము మాత్రమే. జుహూ పలాశముతో చేయబడవలెననుటయే దాని తాత్పర్యము. యజ్ఞ మొనర్చునపుడు యజమానుని కంటికి అంజనము పెట్టబడును. దానికి ఫలము 'శత్రువు కంటిని ఉచ్ఛిన్నము చేయుట'యని చెప్పబడినది. "యదంక్తే చక్షురేవ భ్రాతృవ్యస్య వృంక్తే" (తై. సం. ౬-౧-౧-౫) ఈ ఫలనిర్దేశముకూడ అర్థవాదమే. సంస్కారముకొఱకు యజమానుని కంటికి అంజనము అవశ్యముగా పెట్టవలెననుటయే దానితాత్పర్యము. మరి యొండుకాదు. ఇట్లే 'తరతి శోక మాత్మవిత్' ఆత్మజ్ఞాని తరించునని చేయబడిన ఫలనిర్దేశము అర్థవాదము మాత్రమే. కర్మయందు కర్తృరూపమున అంగభూతుడై యుపస్థితు డగువానికి అనుష్ఠానమునకు పూర్వము ఆత్మ దేహాతిరిక్తమని తెలిసికొనుట యావశ్యకమనియే దాని భావము. కాబట్టి మోక్షము

నకు జ్ఞానము స్వతంత్రకారణ మనుట ప్రామాణికము కాదని జైమిని పూర్వపక్షము. (౨)

ఈ విషయమునే శిష్టాచారముతో బలపరుచుచున్నాడు.

ఆచార దర్శనాత్ ౩-౪-౩

జ్ఞానులు కర్మల ననుష్ఠించుచుండిరి. ఇట్టి యాచరణము శాస్త్రము నం దుల్లేఖింపబడినదని సూత్రార్థము.

ఛాందోగ్యమున 'యక్ష్యమాణో వై భగవంతోఽహ మస్మి' (ఛా. ౫-౧౧-౫) 'మహానుభావులార ! నేను యజ్ఞము చేయువాడను' అని యశ్వపతి తనకడకు బ్రహ్మజ్ఞానము నర్థించి వచ్చిన మహాశాలుడు మున్నగు శ్రోత్రియులైన విద్వాంసుల నుద్దేశించి చెప్పినట్లు కలదు. ఇట్లే బృహదారణ్యకమున "జనకో హ వై దేహో బహుదక్షిణేన యజ్ఞే నేజే" (బృ. ౩-౧-౧.) విదేహదేశరాజు, బ్రహ్మవేత్త, జనకుడు బహుదక్షిణతో గూడిన యజ్ఞము నొనర్చినట్లు వర్ణింపబడినది. జ్ఞానులైన శిష్టజనులు యజ్ఞము చేయుటంబట్టి జ్ఞానమునకు స్వతంత్రఫలము లేదనియు, నది కర్మకు అంగమనియు, కర్మానుష్ఠానమువలన ఫలము లభించుననియు స్పష్టమగు చున్నది. (౩)

మరియొక హేతువు :

తచ్ఛ్రుతేః ౩-౪-౪

జ్ఞానము కర్మకు అంగమని శృతి-శబ్దప్రమాణమువలన సిద్ధమగు చున్నదని సూత్రార్థము.

'యదేవ విద్యయా కరోతి....తదేవ వీర్యవత్తరం భవతి' (ఛాం. ౧-౧-౧౦.) 'ఏ కర్మ విద్య-జ్ఞానముతో చేయునో యది బలవంత మగును.' ఇట విద్యయా-'విద్యతో' అని కరణార్థకమగు తృతీయావిభక్తి

ప్రయోగమువలన విద్య కర్మకు అంగము-సాధనమని స్పష్టమగుచున్నది. కర్మ సంపన్నమగుటకు అన్యసాధనములు దాని కంగములగునట్లు విద్య-జ్ఞానముకూడ కర్మ కంగమని తాత్పర్యము. (౪)

ఇందుల కింకొక హేతువు:

సమన్వారంభణాత్   3-4-5

సమన్వారంభణమువలన - సమాన ఆరంభణము - అనుగమనము వలన, అనిసూత్రార్థము. ఫలోత్పాదనమున జ్ఞానము, కర్మ రెండు సహకరించుటవలన జ్ఞానము కర్మకు అంగమగును. లేక కర్మతో జ్ఞాన మనుగమించుటవలన కర్మ కంగమగును, అని సూత్రాభిప్రాయము.

'తం విద్యాకర్మణీ సమన్వారభేతే' బృ. ఉ. ౪-౪-౨

'పరలోకమున కేగు జీవాత్మకు జ్ఞానకర్మలు సహకారులగును - అనుగమించును' అనుటవలన జ్ఞానము ఫలోత్పాదనలో స్వతంత్ర కారణము కాదనియు, కర్మకు అంగమై యుపకరించుననియు తెలియుచున్నది. (౫)

ఈ విషయమునందే హేత్వంతరము :

తద్వతో విధానాత్   3-4-6

తద్వతః=జ్ఞానము కలవానికి, విధానాత్ = కర్మ విధించుటవలన. జ్ఞానము కర్మాంగమే యగుచున్నది.

'ఆచార్యకులాత్ వేద మధీత్య యథావిధానం గురోః కర్మాతిశేషే ణాభిసమావృత్య కుటుంబే శుచౌ దేశే స్వాధ్యాయ మధీయానః' (ఛాం. ౮-౧౫-౧) 'గురుపుల సేవచేసి మిగిలిన సమయమున విధిపూర్వకముగ వేదాధ్యయన మొనర్చి ఆచార్యకులమునుండి సమావర్తనానంతరము స్నాత

కుడు కుటుంబముతో నుండి స్వాధ్యాయము చేయుచుండవలెను' అనునిట్టి సందర్భములందు వేదార్థజ్ఞానము కలవానికి కర్మాధికారము చెప్పబడినది. ఇట్లు జ్ఞానికి కర్మవిధాన ముండుటవలన జ్ఞానము కర్మకు అంగమని స్పష్టమగుచున్నది.

వేరొక హేతువు :

నియమాచ్చ 3-४-౭

నియమము వలనను జ్ఞానము కర్మాంగమని తెలియును.

'కుర్వ న్నే వేహ కర్మాణి జిజీవిషే చ్ఛతగ్ం సమాః' యజు.४०-౨. 'కర్మలుచేయుచునే యిట నూరేండ్లు బ్రతుకగోరుము' అని జ్ఞానికి యావజ్జీవము కర్మానుష్ఠాననియమము గోచరమగుచున్నది. అందువలన పురుషునకు ఫలము కర్మవలన లభించునని స్పష్టమగును. మరియు 'ఏతద్వై జరామర్యం సత్రం యదగ్నిహోత్రం జరయా వా హ్యేవాస్మాన్ ముచ్యతే మృత్యునా వా" శత. ౧౨-४-౧-౧.

'అగ్నిహోత్రము జరామరణపర్యంతము చేయదగినసత్రము. ముసలితనమో మృత్యువో వచ్చినపు డిది మనలను విడుచును' అని చెప్పుటవలన ఆయుపర్యంతకర్మానుష్ఠాననియమము జ్ఞానమును కర్మకంగముగా స్పష్టము చేయుచున్నది. కావున మోక్షాదిఫలము కర్మవలననే కలుగును. జ్ఞానము దానికంగమగునని పూర్వపక్షనిర్ణయము. (౭)

ఇట్లు సుదీర్ఘమగు పూర్వపక్షమును ప్రదర్శించి సూత్రకారుడు తన నిశ్చితసిద్ధాంతమును సూత్రించుచున్నాడు.

అధికోపదేశాత్తు బాదరాయణస్యైవం
తద్దర్శనాత్ 3-४-౮

('తు' పూర్వపక్షనిషేధార్థము)

బాదరాయణస్య=బాదరాయణునకు, అధికోపదేశాత్ = కర్మ కుప యుక్తమగు ఆత్మజ్ఞానముకంటె నెక్కుడు అనుశాసనమువలన, ఏవమ్= ప్రథమసూత్రమున చెప్పినట్లు నిశ్చయింపవలెనని అభిప్రాయము. ఎందు వలన ? తద్దర్శనాత్ = వేద, ఉపనిషత్తులలో అధికోపదేశము చూడబడి నందున, జ్ఞానము మోక్షమునకు స్వతంత్రకారణమే యగును. కర్మాం గము కాదు.

కర్మ కెంత జ్ఞాన ముపయుక్తమో యంతయే జైమినిఆచార్యు డుపదేశించియున్నాడు. కర్మ లొనర్చుటకు దేహముకంటె ఆత్మ భిన్న మని తెలిసిన చాలును. అయ్యది శబ్దానుమానప్రమాణములవలన గలుగును. ఆ జ్ఞానము కర్మకు అంగ మనవచ్చును. కాని, వేదాంతశాస్త్రరూపమున జేసిన ఉపదేశ మంతకంటె నధికము. అయ్యది ఆత్మపరమాత్మల సాక్షా త్కారముకొఱ కగునది. శరీరాది ప్రకృతివరకు గల సమస్తజడతత్త్వ ములకంటె చేతన మాత్మతత్త్వము అత్యంతము భిన్నము. అది చేతనా చేతనముల కన్నింటికి అధిష్ఠాత. జగజ్జన్మాదులకు మూలకారణము. సర్వ జ్ఞము సర్వశక్తిమంతము సచ్చిదానందస్వరూపబ్రహ్మము. ఇట్టి యాత్మ పరమాత్మలదర్శన మిట జ్ఞానము. అయ్యది మోక్షమునకు స్వతంత్ర సాధనము. ఈ యుపదేశము బాదరాయణుని వేదాంతమున గలదు. ఇట్టి జ్ఞానము కర్మకు అంగ మెన్నడును కాదు. ఇట్టి జ్ఞానమువలన కర్మ సమూ లము నశించును. సూత్రకారుడు ముందు (౩-౪-౧౬) ఈ విషయము నుల్లేఖించును.

ఆత్మజ్ఞానవిషయకములగు నుపదేశములు శాస్త్రములందు పెక్కు గలవు.

'తద్యదాత్మవిదో విదుః' (ముం. ౨-౨-౯). 'ఆత్మ జ్ఞానులు బ్రహ్మము నెరుంగుదురు.' 'తద్విజ్ఞానేన పరిపశ్యంతి ధీరా ఆనందరూపం

అమృతం యద్విభాతి' (ముం. ౩-౨-౭). 'నిరంతర మభ్యాస మొనర్చు ఉపాసకుడు ఆత్మజ్ఞానముతో ఆనందరూపబ్రహ్మసాక్షాత్కారము చేసి కొనును.

దేహాతిరిక్త మాత్మ యని శబ్దానుమానములమూలమున దెలిసి కొనుట యపరవిద్యాంతర్గతము. ఆత్మపరమాత్మల నెరుంగుట పరవిద్య యగును. ఈజ్ఞానము కర్మసమూహమును నాశమొనర్చునది కావున నది కర్మాంగ మెన్నడును కాదు.

దీనింబట్టి యాచార్యులలో మతభేదము నెంచరాదు. అధికారభేద మునుబట్టి వారి యుపదేశములలో భేదము కలదని యెంచవలెను. బాద రాయణుని యుపదేశము అధికమే కాని విరుద్ధము కాదని భావము. అపరా విద్యాంతర్గతమగు నాత్మజ్ఞానము కర్మ కంగము కావచ్చును. పరవిద్యా బోధిత బ్రహ్మజ్ఞానము మోక్షసాధనము. అది కర్మాంగము కాదని తాత్పర్యము. (౮)

జ్ఞానము కర్మకు అంగమని చెప్పుట కిచ్చిన హేతువులవిషయమున సూత్రకారుడు తన అభిప్రాయము నిచ్చుచున్నాడు.

తుల్యం తు దర్శనమ్ ౩-౪-౯

('తు' పూర్వపక్షవ్యావర్తకము.)

దర్శనం=శిష్టాచారదర్శనము, తుల్యమ్=కర్మకువలె దాని త్యాగము నకు సమానము.

సూత్రమునందలి 'తు' పదము ఆచారదర్శన మను హేతువు 'జ్ఞానము కర్మ కంగ' మని సిద్ధపరుచుటలో నసమర్థ మని తెలుపుటకు ప్రయోగింప బడినది. శాస్త్రమున కర్మానుష్ఠానము శిష్టాచారమైనట్లు, కర్మత్యాగముకూడ శిష్టాచారముగ చూడనగును.

"ఏతమేవ ప్రవ్రాజినో లోక మిచ్ఛంతః ప్రవ్రజంతి
ఏతద్ధ స్మ వై తత్ పూర్వే విద్వాంసః ప్రజాం న
కామయంతే కిం ప్రజయా కరిష్యామో యేషాం నోఽయ
మాత్మాఽయం లోక ఇతి తే హ స్మ పుత్రైషణాయా
శ్చ విత్తైషణాయాశ్చ లోకైషణాయాశ్చ వ్యుత్థాయ
అథ భిక్షాచర్యం చరంతి" బృ. ఉ. ౪-౪-౨౨.

'బ్రహ్మప్రాప్తిని గోరు సన్న్యాసులు సర్వము త్యజింతురు. శ్రేష్ఠ విద్వాంసులు సంతతి మున్నగువానినిగూడ కోరరు. ఈ లోకము, ఆత్మ మన దైనపుడు ఈ సంతానముతో మన మేమి చేయుదుము ? ఈ కారణము చేతనే ఆత్మజిజ్ఞాసువులు పుత్రులు, ధనము, యశస్సు అన్నిటిని జొత్తిగా వదలి జీవనయాత్రకొఱకు భిక్షాచర్య మొనర్తురు.' కర్మానుష్ఠానము గృహస్థాద్యాశ్రమములందు చేయబడును. ఆత్మజిజ్ఞాసువులు కర్మలను త్యజించుట పై వాక్యమునందు సుస్పష్టము. మరి యొకటి

"ఏతావ దరే ఖల్వమృతత్వ మితి హోక్త్వా
యాజ్ఞవల్క్యో విజహార" బృ. ౪-౫-౧౫.

యాజ్ఞవల్క్యుడు సంన్యసించుచు తన ప్రియభార్యయైన మైత్రేయికి బ్రహ్మజ్ఞానము అమృతత్వమునకు సాధనమని చెప్పి 'ఇంతే అమృతత్వ'మని సర్వమును త్యజించెను. ఇట్లు కర్మానుష్ఠానమునకు, కర్మత్యాగమునకు శాస్త్రనిర్దేశములు తుల్యముగా నుండుటచేత జ్ఞానము కర్మకంగ మనుట ప్రామాణికము కాదు. శాస్త్రము కర్మానుష్ఠానమును నిర్దేశించుట చిత్తశుద్ధికని యెంచవలెనని భావము. (౯)

'త చ్ఛ్రుతేః' అను హేతువిషయమున :

అసార్వత్రికీ ౩-౪-౧౦

'యదేవ విద్యయా....' ఛాం. ౧-౧-౧౦. అను నీ వాక్యము సర్వ విద్యావిషయకము కాదని సూత్రార్థము.

ఛాందోగ్య-ఉపనిషత్ ప్రసంగము ననుసరించి 'యదేవ విద్యయా' అను కథనము ప్రకరణగత ఉద్గీథ - ఉపసనావిద్యకు సంబంధించినదే కాని సర్వోపాసనలకు చెందినది కాదని నిశ్చితముగ తెలియుచున్నది. కావున 'త చ్ఛ్రుతేః' అను హేతువు జ్ఞానము కర్మ కంగ మని సాధింప జాలదు. (౧౦)

ఇక్లే 'సమన్వారంభణ' హేతువునకు సమాధానము :

విభాగః శతవత్ ౩-౪-౧౧

శతవత్=శతమువలె, విభాగః = విద్యావిభాగము నెరుంగవలెనని యర్థము.

భిన్న స్థానములం దుపయోగించుటకు నాణెములు విభజింపబడునట్లు విద్యావిభాజనము నెరుంగవలెను. పర - అపర భేదముతో విద్య రెండు విధముల విభజింపబడినది. 'తం విద్యా కర్మణీ సమన్వారభేతే' (బృ. ౪-౪-౨.) అను నీ వాక్యమునందలి విద్యాపదము అపరవిద్యాబోధకము. పరవిద్యాబోధకము కాదు. కారణ మేమన : ఈప్రకరణము కామించువానికి సంబంధించినది. అందువలననే 'ఇతి ను కామయమానః' (బృ.౪-౪-౬.)అని తదుపరి చెప్పబడినది. తరువాత కామింపని వానినిగూర్చి "అ థాకామయమానః" బృ. ౪-౪-౬ అని ప్రకరణ మారంభింప బడినది. ఇట్లు బ్రహ్మజిజ్ఞాసువుప్రకరణము వేరుచేయబడినది. పరావిద్యవలన బ్రహ్మ జ్ఞానము సిద్ధించును. అది కామనకు క్షేత్రముకాదు. కామనకు చెందిన ప్రకరణమున చెప్పిన కథనము పరావిద్యాంతర్గతము కాదు. "తం విద్యాకర్మణీ సమ

న్వారభేతే" బృ. ౪-౪-౨. అను నిది అపరావిద్యకు చెందినప్రసంగము. ఇట విద్య, కర్మ అను వీని విభాగము శతముద్రాసంబంధి విభాగమువలె తెలియనగును. ఒకనినుండి భూమిని, మరియొకనినుండి ఎద్దులను కొని వారి కిరువురికి వందరూప్యముల నిమ్మనిన ఏబదిరూప్యములు భూమి నిచ్చిన వానికి, మిగిలిన ఏబది ఎద్దునిచ్చినవానికి విభజించి యియ్యబడును. అట్లే పరలోకయాత్రికునకు విద్య, కర్మలు సహాయకములగును. లేక అనుగమించును. అనినపుడు విద్యావంతునకు విద్యయు, కర్మఠునకు కర్మయు సహాయకము లగునని యెంచవలెను. ఇట్లు విభజించినపుడు, విద్య, కర్మలు పరలోకయాత్రకు సహాయకము లగుననుటవలన విద్య కర్మ కంగమని యెన్నడును సిద్ధముకాదు. (౧౧)

'తద్వతో విధాన' మనెడి హేతువునకు సమాధానము :

అధ్యయనమాత్రవతః ౩-౪-౧౨

కేవలము వేదాధ్యయనము చేయువానికి కర్మానుష్ఠానవిధానము చెప్పబడినది కాని బ్రహ్మజ్ఞానికి కాదని సూత్రార్థము.

"ఆచార్యకులాద్ వేద మధీత్య" ఛాం. ౮-౧-౧. అను నీవాక్యము బ్రహ్మజ్ఞానికి స్వాధ్యాయాది కర్మానుష్ఠానము విధించు పక్షమున జ్ఞానము కర్మకు అంగమనవచ్చును. కాని యీ వాక్యము బ్రహ్మజ్ఞానికి కర్మానుష్ఠానమని విధింపకపోగా వేదార్థజ్ఞాతకు కర్మానుష్ఠానము విధించుచుండుట కానగును. 'వేద మధీత్య' అనుటచే వేదము నధ్యయనము చేసి అని యర్థము. అధ్యయనపదమున కర్థము ఆచార్యునివలన వేదపదముల కర్థము నెరుగుట యగును. అట్టివానికి కర్మానుష్ఠానము ఇష్టమే. బ్రహ్మజ్ఞానికి కాదు. కావున జ్ఞానము కర్మ కంగము కానేరదు. (౧౨)

క్రమప్రాప్తనియమ హేతువునకు సమాధానము :

నావిశేషాత్ ౩-౪-౧౩

అవిశేషాత్=విశేషించి చెప్పనందున, న=బ్రహ్మజ్ఞానమునకు కర్మ శేషత్వము - అంగత్వము సిద్ధింపదు.

'కుర్వ న్నేవేహ కర్మాణి' (యజు. ४०-२) అను నీ వాక్యసందర్భమున విశేషకథనము లేదు. ఆయుపర్యంతము కర్మలు చేయవలసినవాడు జ్ఞానియా? అజ్ఞానియా? ఇం దెవరు చేయవలయునో విశేషించి చెప్పబడ లేదు. కావున నిది సామాన్యవచనము. బ్రహ్మజ్ఞానసంపత్తికొఱకు నిష్కామకర్మానుష్ఠానము చేయబడును. అయ్యది బ్రహ్మజ్ఞాని కానివాని కపేక్షితము. అట్టివాడే ఆయుపర్యంతము కర్మల నాచరింపవలెను. జ్ఞానియైనవాడు కర్మచేయకుండుటకు, చేయుటకును స్వతంత్రుడు. అజ్ఞానికి కర్మానుష్ఠానము నియతమగును. కావున నిట్టినియమమువలన జ్ఞానము కర్మకు అంగ మెన్నడును సిద్ధింపనేరదని సూత్రాభిప్రాయము. (౧౩)

మరియొక సమాధానము :

స్తుతయేఽనుమతి ర్వా ౩-౪-౧౪

వా=లేక, స్తుతయే=కర్మను స్తుతించుటకొఱకు, అనుమతిః=ఆయుపర్యంతకర్మానుష్ఠానవిధానము, అనుమతింపవచ్చును - అనుమతియగును.

జ్ఞానమునకు ఫలము మోక్షమనుట నిశ్చితము. అట్టిజ్ఞానమును కలిగించుటకు కర్మలు మిక్కిలి సహాయకములు. కావున నవి స్తుతియోగ్యములు. కావున నట్టికర్మలను త్యజించుట జ్ఞాని కుచితము కాదు. శిష్టాచారమును పాలించుటకో, లోకసంగ్రహార్థమో జ్ఞానికూడ జీవనపర్యంతము కర్మల ననుష్ఠింపవచ్చును: అని యనుమతించుటకు 'కుర్వ న్నేవేహాది' శాస్త్రవచనము లనవచ్చును. కావున నియ్యది కర్మను స్తుతించుటకే కాని జ్ఞానము కర్మాంగ మనుటకు కాదు.

లేక, 'ఈశావాస్య మిదమ్' అను ప్రకరణము బ్రహ్మజ్ఞానమునకు సంబంధించిన దనవచ్చును. అప్పుడు జ్ఞానితో కర్మానుష్ఠానమునకు సంబంధ మేర్పడును. అట్టియెడ జ్ఞానస్తుతికొరకు కర్మానుష్ఠానానుమతి యని యెంచవలెను. జ్ఞానమున కెంతో మాహాత్మ్య మున్నది. జ్ఞాని కర్మలు చేయుచుకూడ వానిచేత అభిభూతుడు కాడు. అవి వానిని లోబరచుకొన జాలవు. ఈ విషయమునే 'న కర్మ లిప్యతే నరే' అను వాక్యశేషము 'జ్ఞాని యందు కర్మ లిప్తము కాదు' అని చెప్పుచున్నది. ఇట్లు కర్మానుష్ఠానకథనము జ్ఞానమును ప్రశంసించుటకని చెప్పనగును. (౧౪)

కామకారేణ చైకే ౩-౪-౧౫

చ=మరియు, ఏకే=కొందఱు, కామకారేణ=జ్ఞానులు కోరి అగ్నిహోత్రాదులు చేయవచ్చు ననుచున్నారు, లేక విడువవచ్చు ననుచున్నారు.

కౌషీతకి, వాజసనేయశాఖలకు సంబంధించినవారు 'జ్ఞానియైనవాడు తనయిచ్ఛవచ్చినట్లు కర్మలు పరిత్యజింపవచ్చును' అనుచున్నారు.

"అథ యా అన్యా ఆహుతయోఽంతవత్య స్తాః కర్మమయ్యో భవంతి. ఏతద్ధ వై పూర్వే విద్వాంసోఽగ్నిహోత్రం న జుహవాంచక్రుః" (కౌషీ.౨-౫.) 'అంతముగలిగినయితరాహుతులుకర్మమయము లగుచున్నవి. అందువలన పూర్వవిద్వాంసులు అట్టి యాహుతులతో హోమము చేయరు.' "ఏతద్ఘ స్మ వై తత్ పూర్వే విద్వాంసః ప్రజాం న కామయంతే కిం ప్రజయా కరిష్యామో యేషాం నోఽయ మాత్మాఽయం లోక ఇతి తే హ స్మ పుత్రైషణాయాశ్చ విత్తైషణాయాశ్చ లోకైషణాయాశ్చ వ్యుత్థాయాథ భిక్షాచర్యం చరంతి" బృ. ఉ. ౪-౪-౨౨. 'ఉత్తమజ్ఞానులు సంతతిని కోరరు. కర్మబహుత్వముతో గూడిన గృహస్థాద్యాశ్రమములందును ప్రవేశింపగోరరు. సంతతివలన తమ కేమి ప్రయోజనమని వారందురు. ధనము, సంతతి, ప్రతిష్ఠలతోగూడ వారికి ప్రయోజనము లేదు. వారికి పరబ్రహ్మమే

యంతయు. అందువలన వా రన్నియు విడిచి భిక్షాచర్యతోనే తమజీవిత మంతము చేయుదురు. ఇట్టి ప్రసంగములనుబట్టి జ్ఞానులు కర్మలను కోరి త్యజింతురని స్పష్టమగుచున్నందువలన జ్ఞానము కర్మాంగము కాదని శాస్త్ర మంగీకరించుచున్నది. (౧౫)

ఇందులకు మరియొక హేతువు :

ఉపమర్దం చ 3-४-౧౬

కొన్నిశాఖలకు చెందినవారు జ్ఞానమువలన కర్మలఉపమర్దము - నాశము కలుగునని యెంచుచున్నారు. కావున జ్ఞానము కర్మకంగము కాదు. 'ఏకే' అనుపద మీసూత్రమున పూర్వసూత్రమునుండి గ్రహింపబడును.

"క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే" (ముం. ౨-౨-౮). 'ఆ పరావరపరబ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలిగినమీదట అతని కర్మలు క్షీణించును.' అత డొనర్చినకర్మలు ఫలోత్పాదకశక్తిని కోలుపోవు నని భావము. దీనింబట్టి జ్ఞానము కర్మకు అంగమగునెడల జ్ఞానమువలన కర్మలు నశించుననుటయే పొసగదు. కావున జ్ఞానము కర్మ కంగము కాదు. (౧౬)

మరియొక హేతువు :

ఊర్ధ్వరేతస్సు చ శబ్దే హి 3-४-౧౭

ఊర్ధ్వరేతస్సులయందు కర్మానుష్ఠాన ముండనందువలనను, జ్ఞానము కర్మకంగము కాదు. శాస్త్రమునందును ఊర్ధ్వరేతస్సు లున్నట్లు నిర్దేశము కలదు.

నైష్ఠికబ్రహ్మచర్యవ్రతము పాలించుచు బ్రహ్మజ్ఞానముకొఱకు ప్రయత్నశీలురయిన త్యాగులు ఊర్ధ్వరేతస్సు లనబడుదురు. మొదట నైష్ఠిక

బ్రహ్మచర్యము, ఆపైన సంన్యాసము అను రెండాశ్రమములతోనే యిట్టి వారికి సంబంధ ముండును. ఈ యూర్ధ్వరేతస్కుల యాశ్రమములందు బ్రహ్మజ్ఞానమున నిష్ఠ శాస్త్రవిహితము. వారు అగ్నిహోత్రాదికర్మల నాచరింపవలె నను నియతవిధానము కానము. "యే చేమేஉరణ్యే శ్రద్ధాతప ఇత్యుపాసతే" (ఛాం. ౫-౧౦-౧). 'అరణ్యమున శ్రద్ధతో తపమొనర్చుచు నుపాసింతురు'. "తపఃశ్రద్ధే యేహ్యుపవసం త్యరణ్యే శాంతా విద్వాంసో భైక్షచర్యాం చరంతః" (ముం. ౧-౨-౧౧.) "శాంతులు బ్రహ్మజిజ్ఞాసువులు భిక్షాచరణ మొనర్తురు. శ్రద్ధతో తపమొనర్చుచు నుపాసింతురు." "ఏతమేవ ప్రవ్రాజినో లోక మిచ్ఛంతః ప్రవ్రజన్తి" (బృ. ౪-౪-౨౨.) 'బ్రహ్మప్రాప్తిని గోరి విరక్తులైనవారు సంన్యాసు లగుదురు.' "త్రయో ధర్మస్కంధాః యజ్ఞో అధ్యయనం దాన మితి ప్రథమః" ౧. "తప ఏవ ద్వితీయః, బ్రహ్మచార్యాచార్యకులవాసీ తృతీయో உత్యంత మాత్మాన మాచార్యకులే உవసాదయన్. సర్వ ఏతే పుణ్యలోకా భవంతి. బ్రహ్మసంస్థో உమృతత్వ మేతి" (ఛాం. ౨-౨౩-౧,౨). 'ధర్మస్కంధములు మూడు. వాని నాచరించువారు పుణ్యఫలములగు సుఖములను బొందుదురు. అట్టివారు మోక్షము - అమృతత్వమును బొందుదురు. అదియే బ్రహ్మసంస్థ. యజ్ఞదానాధ్యయనములు మొదటిసంస్థ. తపస్సు రెండవది. గురుకులవాసము బ్రహ్మచర్యము మూడవది.'

ఇట్లు బ్రహ్మచర్యాదితపస్సు శ్రద్ధాపూర్వకముగ నొనర్చి బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగినవారు మోక్షమున కర్హు లగుదురు. ఇట్టి యూర్ధ్వరేతస్కులకు శాస్త్రములందు జ్ఞాననిష్ఠ విధింపబడియుండుట పైవాక్యములవలన తెలియుచున్నది. కావున మోక్షప్రాప్తికి జ్ఞానము స్వతంత్రకారణ మనుట సుస్పష్టము. జ్ఞానము కర్మ కంగము ఎన్నడును కాదని విపరీతముగా నిందు తెలుపబడినది. (౧౭)

ద్వితీయాధికరణము

పైసూత్రవ్యాఖ్యానమున ఊర్ధ్వరేతస్కులకు జెప్పబడిన సంన్యాసాశ్రమమును జైమిని అంగీకరింపడుకదా। ఈ విషయమున నిర్ణయ మొనర్చుటకు ముందు జైమిని అభిప్రాయమును తెలుపుచున్నాడు.

పరామర్శం జైమిని రచోదనా చాపవదతి హి ౩-౪-౧౮

('శబ్దే' అను పదము పూర్వసూత్రమునుండి అనువృత్తమగును.)

జైమినిః=జైమిని, శబ్దే=పూర్వసూత్రమున నిర్దిష్టమైన ఛాందోగ్య వాక్యమునందు, పరామర్శం=అనువాదమును అంగీకరించుచున్నాడు. హి= ఎందువలన అనగా, అచోదనా=విధిలేదు. అపవదతిచ = నిందించుచున్నది కూడ.

జైమినిఆచార్యునిదృష్టిలో ఆశ్రమము గృహస్థముమాత్రమే. అందే, కర్మానుష్ఠానమునకు విధాన మున్నది. పూర్వసూత్రమున నిర్దేశింపబడిన 'యే చే మే ఽరణ్యే' మున్నగు వాక్యములందు కర్మత్యాగదృష్టితో నే యాశ్రమములు నిర్దేశింపబడినవో యవి యనువాదమాత్రములుగా జైమిని అంగీకరించుచున్నాడు. అన్యనిమిత్తముతో నా యాశ్రమములు చెప్పబడిన వియే. కాని, ఆ వాక్యములు ఆశ్రమవిధాయకములు కావు. శాస్త్రవిహిత ములు కావు. కాబట్టి వానిని అంగీకరింపబనిలేదు.

మరియు శాస్త్రములు కర్మత్యాగమును నిందించుచున్నవి. "వీరహా వా ఏష దేవానాం యో ఽగ్ని ముద్వాసతే" తై. సం. ౧-౫-౨-౧. 'దేవ సంబంధమగు నగ్నిని త్యజించువాడు వీరఘాతకుడగును.' ఇందు అగ్ని హోత్రాది కర్మలను విడుచువానిగూర్చి నింద ప్రకటమగుచున్నది. ఇట్లే శాస్త్రము గృహస్థాశ్రమమును ప్రశంసాపూర్వకముగ నిర్దేశించుట చూడ నగును. "ఆచార్యాయ ప్రియం ధన మాహృత్య ప్రజాతంతుం మా వ్యవ

చ్ఛేత్సీః" తై. ఉ. ౧-౧౧. 'స్నాతకుడైన శిష్యుని ఆచార్యు డాదేశించు చున్నాడు. 'ఆచార్యునకు ప్రియధనమును దెచ్చియిచ్చి సంతతిక్రమము నుచ్ఛేదింపకుము.'-'స్నాతకుడవై గృహస్థాశ్రమమును గ్రహించి సంతాన వంతుడవు కమ్ము' అని యభిప్రాయము. సంతానహీనవ్యక్తి లోకమున సుఖపడడు. "నాపుత్రస్య లోకోఽస్తి" (ఐ. బ్రా. ౭-౧౩-౧౨) ఈ శాస్త్ర వచనములు గృహాశ్రమత్యాగమును నిషేధించుచున్నవి. కర్మత్యాగము నొనర్చు ఆశ్రమములను శాస్త్ర మంగీకరింపనపుడు ఆయువునం దేదో యొక భాగమున సంపాదింపబడు జ్ఞానము కర్మ కేల యంగము కాదు? అని జైమిని అభిప్రాయము. (౧౮)

సూత్రకారుడు తననామనిర్దేశపూర్వకముగ పైవిషయమున తన సిద్ధాంతమును దెలుపుచున్నాడు.

అనుష్ఠేయం బాదరాయణః సామ్యశ్రుతేః ౩-౪-౧౯

సామ్యశ్రుతేః=ఆశ్రమత్రయసామ్యమును బోధించు శ్రుతి యున్నం దున, అనుష్ఠేయమ్=పారివ్రజ్యాశ్రమము అనుష్ఠింపదగినదే యని, బాద రాయణః=బాదరాయణాచార్యునిమతము.

పూర్వనిర్దిష్టఛాందోగ్యవాక్యమునందు "త్రయో ధర్మస్కంధాః........ బ్రహ్మసంస్థోఽమృతత్వ మేతి" ఛాం. ౨-౨౩-౧. ఆశ్రమముల నన్నిం టిని సమానరూపమున వర్ణించుట చూడనగును. 'ధర్మమునకు మూడు ఆధారములు. యజ్ఞము, అధ్యయనము, దానము నను నివి యన్నియు ధర్మమునకు ఆధారము. మొదటిస్కంధము. ఇదియే గృహస్థాశ్రమము. తపస్సు ప్రధానముగా గల ద్వితీయస్కంధము వానప్రస్థము. ఆచార్యకుల మున బ్రహ్మచర్యమును పాలించుచు నివసించు బ్రహ్మచారి మూడవ స్కంధము. బ్రహ్మచర్యాశ్రమము. ఈ మూడు ఆశ్రమములందును కర్మా నుష్ఠానము సమానము. అందువలననే యీ మూటిని వర్ణించి సమానముగ

ఫలనిర్దేశముకూడ చేయబడినది. "సర్వ ఏతే పుణ్యలోకా భవంతి" శాస్త్ర విధి ననుసరించి యీ యాశ్రమధర్మములను పాలించిన పుణ్యలోకప్రాప్తి కలుగును. అటుపైన చతుర్థాశ్రమము సంన్యాసము నిర్దేశింపబడినది. "బ్రహ్మసంస్థో అమృతత్వ మేతి" కామ్యకర్మలను పరిత్యజించి నిరంతర శ్రద్ధాసమన్వితమగు నుపాసనవలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారము చేసికొనువాడు బ్రహ్మసంస్థ యనబడును. దీనివలన కర్మత్యాగ పూర్వకము, జ్ఞానప్రధానమునగు సంన్యాసాశ్రమము నిర్దేశింపబడినది.

ఛాందోగ్యములోని యీ ప్రసంగమున ఆశ్రమము లన్నియు సమానముగ నిర్దేశింపబడినవి. ఒకటి చెప్పి మరియొందు చెప్పకుండుట గానము. కాబట్టి కర్మప్రధానమగు నాశ్రమమే వేదవిహిత మనుట సంగతము కాదు. మరియు జాబాలోపనిషత్తునందు విధివాక్యముతోనే సంన్యాసాశ్రమము నిర్దేశింపబడుట చూతుము.

"బ్రహ్మచర్యం సమాప్య గృహీ భవేత్:
గృహీ భూత్వా వనీ భవేత్: వనీ భూత్వా ప్రవ్రజేత్,
యది వేతరథా బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజేత్........
యదహరేవ విరజేత్ తదహరేవ ప్రవ్రజేత్"

'బ్రహ్మచర్యమును పూర్తిచేసి గృహస్థుడు కావలెను. గృహస్థుడై వానప్రస్థుడు, తదుపరి సంన్యాసి కావలెను. లేక బ్రహ్మచర్యము నుండియే సంన్యసింపవలెను. ఎప్పుడు విరక్తి కలిగిన అప్పుడే సంన్యసింపవలెను" ఇక్కడ అన్య, ఆశ్రమములతో బాటు సంన్యాసాశ్రమమునకు కూడ విధి స్పష్టముగా నున్నది.

కావున గృహస్థాద్యాశ్రమములవలె సంన్యాసాశ్రమముకూడ వేద శాస్త్రవిహితముగా నెంచి, అనుష్ఠింపదగినదే యని బాదరాయణుని సిద్ధాంతము. (౧౯)

'ప్రవ్రజంతి' అను పదము ప్రకారాంతరమువలన విధిరూపమే యని సూత్రకారుడు వివరించుచున్నాడు.

విధిర్వా ధారణవత్ ౩-౪-౨౦

వా = లేక, ధారణవత్ = ధారణవిధివలె, విధిః = 'ప్రవ్రజంతి' కూడ విధియే యగును.

తైత్తిరీయసంహితయందు మహాపితృ - యజ్ఞాంతర్గతమగు ప్రేతాగ్నిహోత్రప్రసంగ మొందు కలదు. అట, "అధస్తాత్ సమిధం ధారయన్ననుద్రవేత్. ఉపరి హి దేవేభ్యో ధారయతి" "దేవతలకొఱకు స్రుగ్దండమునకు పైభాగమున సమిధను (పట్టుకొని) ధరింపవలెను. కాబట్టి స్రుగ్దండమునకు క్రిందిభాగమున సమిధను ధరించుచు వెళ్ళవలెను." ఇక్కడ దైవహోమమందు స్రుగ్దండమునకు పైన సమిధ ధరింపవలెను, అనుటకు 'ధారయతి' అని విధివాక్యముగా ప్రయోగింపబడినది. ఇట్లే "ఏతమేవ ప్రవ్రాజినో లోక మిచ్ఛంతః ప్రవ్రజంతి" అని 'ప్రవ్రజంతి' పదము విధిగా ప్రయోగింపబడిన ట్లెంచవలెనని సూత్రకారుని అభిప్రాయము. 'ధారయతి' అనుస్థలమున ధారణ విధి యనుటకు కారణము అది అపూర్వము. అనగా నీధారణ అన్యవిధిమూలమున ప్రాప్తము కాదు. అందువలననే మీమాంసయందు "విధిస్తు ధారణేఽపూర్వత్వాత్" ౩-౪-౧౫. అపూర్వమైనందున - అన్యవిధివాక్యముద్వారా ప్రాప్తము కానందున నిట ధారణ విధియనియే యెంచవలెనని సూత్రార్థము. ఈ న్యాయమే 'ప్రవ్రజంతి' అను తావునగూడ వర్తించును. కావున సంన్యాసాశ్రమము శాస్త్రవిహితమే. (౨౦)

'ప్రవ్రజంతి' అనునిది సంన్యాసవిధి యనుటకంటె బ్రహ్మలోక ప్రశంసాపరక మని యేల చెప్పరాదన :

స్తుతిమాత్ర ముపాదానా దితి చే న్నా
పూర్వత్వాత్ ౩-౪-౨౧

('విధి, ధారణవత్' రెండు పదము లిందనువర్తించును.)

ఉపాదానాత్ = 'లోక మిచ్ఛంతః' అని గ్రహించుటవలన, స్తుతి మాత్రం = 'ప్రవ్రజంతి' అను పదము బ్రహ్మలోకమును ప్రశంసించుటకు మాత్రమే యగును. ఇతిచేత్ = అని యందురేని, న = అది సరికాదు- కారణమేమన, అపూర్వత్వాత్ = ప్రమాణాంతరముచే విధి ప్రాప్తము కానందున ధారణివలె 'ప్రవ్రజంతి' అనునదియు విధియే యగును.

బృహదారణ్యకమున ప్రయుక్త "ప్రవ్రజన్తి" (౪-౪-౨౨) అను పదము సంన్యాసమును విధింపదు. బ్రహ్మలోకమునుమాత్రము స్తుతించును. "లోక మిచ్ఛంతః" బ్రహ్మలోకమును గోరువారు అనుపద మట గ్రహింపబడినది. దానింబట్టి బ్రహ్మలోకము నభిలషించువారు అన్నింటిని త్యజింతురు, అనుటవలన బ్రహ్మలోకప్రశస్తి ప్రధానముగ బోధపడును. లోకమాహాత్మ్యము త్యాగమునకు కారణ మగుచున్నది. కావున నిందు సంన్యాసము గౌణము, బ్రహ్మలోకప్రశస్తి ముఖ్య మనుట స్పష్టము. అందువలన 'ప్రవ్రజన్తి' విధివాచకము కాదని శంకాభిప్రాయము.

సూత్రకారు డట్లనుట సరికా దనుచున్నాడు. విధికి ప్రయోజక హేతువు అపూర్వము - అనగా సంన్యాసమును విధించు మరియొకవాక్యము లేకుండుటయే. ఈహేతువుతోనే మీమాంసయందు 'ధారయతి' అను తావున ధారణము విధియని నిర్ణయింపబడినది. అట్లే సంన్యాసవిధి యన్య వాక్యముచే ప్రాప్తముకానందున - అపూర్వమగుటవలన-'ప్రవ్రజంతి' విధాయక పద మనుటయే ప్రామాణికము. అందువలన స్తుతిమాత్రపరము కాదు. (౨౧)

సూత్రకారుడు తననిర్ణయమును బలపరుచుటకు మరియొకహేతువు నిచ్చుచున్నాడు.

భావశబ్దాచ్చ 3-౪-౨౨

భావశబ్దాత్=భావము క్రియ - ప్రవ్రజ్య - క్రియను చెప్పుశబ్దమగుట వలనను 'ప్రవ్రజంతి' విధివాచకమే యగును. స్తుతివాచకము కాదు.

బృహదారణ్యకమున (౪-౫-౧) యాజ్ఞవల్క్యుని సంన్యాసప్రక రణమును ప్రారంభించి యంతమున "ఏతావ దరే ఖల్వమృతత్వ మితి హో క్త్వా యాజ్ఞవల్క్యః ప్రవవ్రాజ" బృ. ౪-౫-౧౫.

'అరే మైత్రేయీ । ఇంతే అమృతత్వప్రాప్తికి మార్గమని చెప్పి యాజ్ఞవల్క్యుడు సంన్యసించెను' 'ప్రవ్రజంతి'బృ. ౪-౪-౨౨ అను తావున ప్రవ్రజ్యావిధిగ్రహింపబడని పక్షమున నిట యాజ్ఞవల్క్యుని సంన్యాసగ్రహ ణము' 'ప్రవవ్రాజ' అను పదముచే నిర్దేశింపబడెడిది కాదు. కావున 'ప్రవ వ్రాజ' పదము 'ప్రవ్రజన్తి' పదమునందలి విధిని స్పష్టముచేయుచున్నది. అందువలన నది విధివాచకమే.' (౨౨)

యాజ్ఞవల్క్యుని కథ మనోరంజకము. దానింబట్టి శాస్త్రార్థము నిర్ణయించుట తగదని శంకించి సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

పారిప్లవార్థా ఇతిచేన్న విశేషితత్వాత్ 3-౪-౨౩

పారిప్లవార్థాః = ఆఖ్యాయికలు పారిప్లవార్థములు. ఇతిచేత్ = అని నచో, న = కాదు. విశేషితత్వాత్ = విశేషించి ప్రతిపాదించినందువలన.

అశ్వమేధమువంటి దీర్ఘకాలిక యాగములందు యజమానునికి తగిన సమయమున వినిపింపజేయు ఆఖ్యాయికలు పారిప్లవము లనబడును. ఆశ్వలాయన శ్రౌతసూత్రమునందు "పారిప్లవ మాచక్షీత" (౧౦-౬-౧౦) 'పారిప్లవమును చెప్పవలెను' అను విధి యొందు కలదు. యజ్ఞసమయ

మున నిట్టి కథలు మనోరంజనముకొఱకు చెప్పబడును. ఆ కథలకు స్వరూప ప్రామాణ్య ముండదు. 'మైత్రేయీ, యాజ్ఞవల్క్య' (బృ. ౪-౫-౧.) 'ప్రతర్దన, దైవోదాసి' (కౌషీ. ౩-౧.), 'భృగు, వరుణ' (తై. ౩-౧), 'శ్వేతకేతు, వరుణ' (ఛాం. ౬. ౧-౧) కథలు కూడ మనోరంజనార్థము చెప్పబడవచ్చును. విషయము ఇంపుగా తెలియనగును. ఇందలి ఘటనలు తమరూపమునందు వాస్తవికత నంతగా కలిగియుండవు. కావున యాజ్ఞవల్క్యుని సంన్యాసగ్రహణము విధిపూర్వక మనుట సిద్ధము కాదని శంకాభిప్రాయము.

అందులకు సూత్రకారు డది సరికాదని సమాధానము చెప్పుచున్నాడు. కారణ మేమన: పారిప్లవమున చెప్పబడుకథలు ఏవో ఇష్టము వచ్చినట్లు కల్పించి కాని, ఎటనుండియో గ్రహించికాని చెప్పవలను పడదు. ఆ యాఖ్యాయికలు విశిష్టరూపమున నిర్దేశింపబడియున్నవి.

శతపథబ్రాహ్మణములోని అశ్వమేధ ప్రకరణము (౧౩-౪. ౩-౧-౧౫)న పారిప్లవాఖ్యాయికలు నిర్దేశింపబడినవి. అశ్వమేధయాగము సంవత్సరకాలము పట్టును. ముప్పదియారు దశాహములలో నిది పూర్ణమగును. ఈ దశాహములందు దినమున కొక్కటిచొప్పున నొక విశిష్ట-ఆఖ్యాయిక చెప్పవలెనని బ్రాహ్మణమున నుల్లేఖింపబడినది. వానిలో మొదటిదినమున చెప్పవలసిన కథ "మనుర్ వైవస్వతో రాజా ఇత్యాహ" (శత. ౧౩-౪-౩-౩) అని యున్నది. ఇట్లు పదిదినములకు పది విశిష్ట కథలు నిర్దేశింపబడినవి. ఈక్రమము ముప్పదియారు దశాహములు నడుచును. ప్రతిదశాహమునందును మొదటిదశాహమున చెప్పబడిన ఆఖ్యాయికలు అదేక్రమమున చెప్పబడును. అందువలననే యివి పారిప్లవము లనబడును. పారిప్లవపదమున కర్థము ప్రవాహము (శత. ౧౩-౪-౩-౧౫) ఇట్లు పారిప్లవకథలు విశేషరూపమున నిర్దేశింపబడుటవలన యాజ్ఞవల్క్య

మైత్రేయీకథలు పారిప్లవములలో చేరవు. ఇవి వానికి భిన్నములు. వారిట్ల పను యజమానుని మనోరంజనార్థము కావచ్చును. కాని యివి యట్టివి గావు. వీనిప్రయోజనము బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదనము. వీనివలన జిజ్ఞాసువు తత్త్వవిషయమును సరలతాపూర్వకముగ తెలిసికొనగలడు. అందువలననే మహర్షులజీవనఘటనలను గ్రహించి వానినాధారముగా తీసికొని తత్త్వబోధ కలిగింపబడినది. ఈ ఘటనలు తమరూపమున ప్రామాణికములు. యాజ్ఞవల్క్యుడు ప్రవ్రజించెను. ఈ నిర్దేశము పైనవివరించిన దానింబట్టి 'ప్రవ్రజంతి' పదమునందలి ప్రవ్రజ్యావిధానమును బలపరుచుచున్నది. సంన్యాసాశ్రమమున కామ్యకర్మానుష్ఠాన ముండకున్నను, జ్ఞానప్రాప్తి యుండును. కావున జ్ఞానము కర్మాంగము కాదు. (౨౩)

ఉపర్యుక్త నిర్ణయఫల మేమన :

తథా చైకవాక్యతోపబంధాత్ ౩-౪-౨౪

తథాచ = జ్ఞానము కర్మాంగము కాదని సిద్ధించినందున ఏకవాక్యతోపబంధాత్ = మోక్షప్రాప్తిసాధనవిషయకములగు వాక్యములలో నేకవాక్యతాలక్షణసంబంధమువలన జ్ఞానము మోక్షమునకు ప్రధానస్వతంత్ర సాధనమని సిద్ధమగును.

ఉపనిషత్కథలు పారిప్లవములు కావు. బ్రహ్మవిద్యాబోధకములనుట యుక్తమే. "య ఇత్త ద్విదు స్తే అమృతత్వ మానశుః" (ఋ. ౧-౧౬౪-౨౩). 'బ్రహ్మము నెరిగినవారు అమృతత్వము బొందురు.' "బ్రహ్మవి దాప్నోతి పరమ్" (తై. ఉ. ౨-౧) 'బ్రహ్మవిదుడు పరమ శ్రేయస్సును బొందును' అనునిట్టి శ్రుత్యుపనిషద్వాక్యముల కన్నింటికి ఏకవాక్యతాసంబంధ మేర్పడుటవలన పరమపురుషార్థము - మోక్షమునకు జ్ఞానము స్వతంత్రప్రధానసాధనమని సిద్ధమగుచున్నది. (౨౪)

సిద్ధవిషయమునే స్ఫుటమొనర్చుచు సూత్రకారు డింకను చెప్పుచున్నాడు.

అత ఏవచాగ్నీంధనా ద్యనపేక్షా ౩-౪-౨౫

అతఏవచ = అందువలననే, అగ్నీంధనా ద్యనపేక్షా = అగ్న్యాధానము, అగ్నిహోత్రదర్శపూర్ణమాసాది కర్మలు అపేక్షితములు కావు.

మోక్షప్రాప్తియందు జ్ఞానమునకు కర్మాపేక్ష యున్నచో నది స్వతంత్రసాధనము కాజాలదు. కాబట్టి అగ్నిహోత్రాది కర్మల నపేక్షింపదు కావున బ్రహ్మజ్ఞానము మోక్షప్రాప్తికి స్వతంత్రసాధనమని సిద్ధమగుచున్నది. (౨౫)

తృతీయాధికరణము

జ్ఞానమునకు పరమపురుషార్థసిద్ధిని కలిగించుటలో కర్మాపేక్ష యుండనట్లు స్వోత్పత్తియందును కర్మాపేక్ష యుండదా? యన :

సర్వాపేక్షా చ యజ్ఞాదిశ్రుతే రశ్వవత్ ౩-౪-౨౬

అశ్వవత్=అశ్వమువలె, యజ్ఞాదిశ్రుతేః = యజ్ఞాదులు జ్ఞానప్రతిపాదకము లను శ్రుతివలన, సర్వాపేక్షాచ=జ్ఞానమునకు స్వోత్పత్తియందు సర్వకర్మాపేక్ష యుండును. అనపేక్షములు కావు.

మోక్షప్రాప్తిని కలిగించుటలో జ్ఞానము అగ్నిహోత్రాదికర్మల నపేక్షింపకుండుట యుక్తమే. కాని యది తనయుత్పత్తికి కర్మల నపేక్షించునా? లేదా? అన : జ్ఞానము స్వోత్పత్తికి కర్మల నపేక్షించును. కర్మలను విధించు శాస్త్రములు నిరర్థకములు కావు. ప్రతిబంధకము లున్నపుడు ఇంద్రియజ్ఞానము కలుగదు. ఆటంకములు తొలగినపుడు ఇంద్రియముల వలన జ్ఞానము కలుగును. అంతఃకరణమువలన ఉపాసనాసహయోగముతో

కలుగు ఆత్మజ్ఞానము ప్రతిబంధకము లున్నంతవరకు కలుగదు. అంతః కరణమున నుండు విక్షేపాదిమాలిన్యములు ప్రతిబంధకములు. రాగద్వేష విక్షేపాదు లున్నంతవరకు ఆత్మజ్ఞానము కలుగదు. వానిని తొలగించుటకు నిష్కామకర్మానుష్ఠానమే మిక్కిలి యుపయుక్తసాధనము. శుద్ధాంతఃకరణము ఆత్మజ్ఞానము కలిగించుటకు సమర్థ మగును. కాబట్టి అగ్నిహోత్రాది నిష్కామవైదికకర్మలు అంతఃకరణమును శుద్ధమొనర్చి జ్ఞానోత్పత్తికి సహాయకము లగునని తెలియుచున్నది. ఈ విషయము "త మేతం వేదాను వచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి, యజ్ఞేన దానేన తపసాఽ నాశకేన" బృ. ౪-౪-౨౨. 'బ్రహ్మజిజ్ఞాసువులు ఈ పరమాత్మను వేదాధ్యయనము, యజ్ఞదానతపములతో తెలియగోరుచున్నారు' అను వాక్యమువలన స్పష్ట పరుపబడినది. ఇట వివిదిష బ్రహ్మజిజ్ఞాసయే. అది యజ్ఞాద్యనుష్ఠానమున కలుగును. ఇందు జ్ఞానోత్పత్తికి యజ్ఞానుష్ఠానాపేక్ష యున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఇది శాస్త్రవిధానము. మోక్షప్రాప్తికి జ్ఞానము స్వతంత్రకారణమే. కాని స్వోత్పత్తికి కర్మానుష్ఠానము నపేక్షించునను నిశ్చితము. ఇందుల కశ్వము ఉదాహరణము. అశ్వము తనవలన సిద్ధించుప్రయోజనమునకు అన్యము నపేక్షింపకున్నను, తనయుత్పత్తికి మాతాపితృరజవీర్యములను శుద్ధములయినవాని నపేక్షించును. లేక, శత్రువును జంపుటకు అశ్వాపేక్ష లేకున్నను శత్రువును జంపదలచు పైనికునకు తనను శత్రుసమీపమున జేర్చుటకు అశ్వాపేక్ష యుండును. అట్లే జ్ఞానము మోక్షమును గలిగించుటకు కర్మల నపేక్షింపకున్నను తనయుత్పత్తి కాటంకములగు రాగద్వేషాదులను తొలగించుటకు కర్మల నపేక్షించునని భావము. (౨౬)

జ్ఞానోత్పత్తికి కర్మలపేక్షితము లైనట్లు ఇంకేమైన నపేక్షిత మగునా, యన :

శమదమాద్యుపేతః స్యాత్ తథాపి తు తద్విధేః
తదంగతయా తేషా మవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్ ౩-౪-౨౭

తథాపితు=సర్వకర్మాపేక్ష యున్నప్పటికిని, శమదమాద్యుపేతః స్యాత్=శమదమాదులతో (ముముక్షువు) కూడుకొనవలెను. తద్విధేః = వానిని విధించుటవలన, తదంగతయా=జ్ఞానసాధనరూపముతో, తేషాం= శమదమాదులు, అవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్=తప్పక యనుష్ఠేయము లగుట వలన.

అగ్నిహోత్రాదికర్మానుష్ఠానము అంతఃకరణమును శుద్ధము చేసినను జ్ఞానోత్పత్తి కవి పూర్ణసాధనములు కావు. కావున జిజ్ఞాసువు శమదమాదులతో యుక్తుడు కావలెను. ఆదిపదముచే నిట ఉపరతి, తితిక్ష, శ్రద్ధ, సమాధానము గ్రహింపనగును. ఇవి షట్కసంపత్తి యనబడును. వీనిని అలవరుచుకొనవలెను. "తస్మా దేవం విచ్ఛాంతో దాంత ఉపరతస్తితిక్షుః సమాహితో భూత్వాఽత్మన్యేవాత్మానం పశ్యతి" బృ. ఉ. ౪-౪-౨౩. 'ఉపరివర్ణితషట్కసంపద గలవాడై తనలో పరమాత్మ నెరుంగును' అని చెప్పబడినది. ఇట శమదమాదులు జ్ఞానసహాయకము లనుట స్పష్టము.

అధ్యాత్మశాస్త్రములందు బ్రహ్మజ్ఞానికి సాధనచతుష్టయ మవసర మని చెప్పబడును. ఆత్మానాత్మవివేకము, వైరాగ్యము, షట్కసంపత్తి, ముముక్షుత్వము అను నాలుగు సాధనచతుష్టయము. వీనితోబాటు ప్రణవ ధ్యానము నిరంతర మొనర్చుటవలన బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగును. ఆనం దానుభూతి యేర్పడును. బ్రహ్మసాక్షాత్కారమున కిదియే లింగము. ఆ స్థితిలో నుండుట జీవన్ముక్తావస్థ యనబడును. శరీరము విడిపోయిన తదుపరి ముక్తు డగును. ఇట్లు యజ్ఞానుష్ఠానమున నంతఃకరణశుద్ధి యేర్పడి శమదమాది గుణసంపత్తితో ప్రణవధ్యాన మొనర్చిన బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగునని నిశ్చితము. (౨౭)

చతుర్థాధికరణము

జ్ఞానమున కంతరంగసాధనములను విచారించి, ఆహారముకూడ జ్ఞానసాధనము కావున తద్విషయమును విచారించుచున్నాడు.

సర్వాన్నానుమతిశ్చ ప్రాణాత్యయే తద్దర్శనాత్ ౩-౪-౨౮

చ = మరియు, సర్వాన్నానుమతిః = ఛాందోగ్యబృహదారణ్యకము లందు భక్ష్యాభక్ష్యములయిన వాని నన్నింటిని తినుటకు గల యంగీకారము, ప్రాణాత్యయే = జీవితవినాశము సంభవించునపుడని గ్రహింపనగును. కారణ మేమన : తద్దర్శనాత్ = ప్రాణనాశము సంభవించినపుడు ఉషస్తి - చక్రునికుమారుడు - చాక్రాయణుడు, అభక్ష్యభక్షణ చేసినందువలన ఛాందోగ్యమున "నహ వా ఏవంవిది కించనానన్నం భవతి" ౫-౨-౧ 'జీవించుటకొఱకు అన్నమని యెరిగినవానికి అన్నముకాని దేదియు నుండదు - అనగా నన్నియు తినవచ్చును' అని యున్నది. ఇట్లే బృహదారణ్యకముననను (౬-౧-౧౪) కలదు. మనువుకూడ "ప్రాణస్యాన్న మిదం సర్వం ప్రజాపతి రకల్పయత్, స్థావరం జంగమం చైవ సర్వం ప్రాణస్య భోజనమ్" ౫-౨౮. జీవించుటకు సర్వము భోజ్యమని యన్నాడు. ఈ విధానము లన్నియు ఉపాసకునకు కూడ అంగీకరింప దగినవియేనా? ప్రతి-అవస్థయందు నతడన్నియు తినవచ్చునా! అని సందేహము కలుగగా, ఆచార్యుడు ప్రాణసంకట ముపస్థితమైనపుడు - జీవనత్యాగము సంభవించినపుడు అనన్న మొందును లేదు. అన్నియు తినదగినవే. అని చెప్పుచున్నాడు. శాస్త్రలిఖితమగు కొందొకఘటననుబట్టి యానిశ్చయము చేయుచున్నాడని యెరుగునది.

ఛాందోగ్యమున (౧-౧౦-౧) నిట్లున్నది. ఒకసమయమున కురు

దేశమున మిడతలదండు పైరును తినివేసినది. చక్రునిపుత్రుడు ఉషస్తి యను నొక ఋషి ఆకలిదప్పులతో పత్నిని వెంట నిడుకొని తిరుగాడుచు ఇభ్యగ్రామమును జేరెను. అది మావటీంద్రగ్రామము. ఉషస్తి యట నొక మావటివాడు కుల్మాషములు (అలసందలు) తినుచుండుట జూచి యాకలిచే వ్యాకులుడై యతనిని కొంచెముపెట్టుమని యడిగెను. మావటివాడు తనదగ్గర యెంగిలిచేసినవి తప్ప వేరు లేవనియెను. అవియే యిమ్మనెను. మిగిలిన వాని నతడిచ్చెను. ఉషస్తి వానిని దీసికొని, పత్నికి కొన్నిపెట్టి తానును భుజించెను. ఇంకను మిగిలిన వానిని మరునాటి కుంచుకొనెను. మావటివాడు జలము కావలెనా ? యని ఉషస్తి నడుగగా నతడు మావటివాని యింటిజలమును గ్రహింప నంగీకరింపడయ్యె. ఎంగిలి కుల్మాషములు తిని జలము నేల నిరాకరించుచున్నారని యడుగగా ఉషస్తి యిట్లనెను "నవా అజీవిష్య మిమా నఖాదన్ కామో మమ ఉదపానమ్" ఛాం. ౧-౧౦-౪. వీనిని తినకున్న ప్రాణములు పోవును. అందువలన తింటిని. జలము నాకు యథేష్టము లభించును".

దీనింబట్టి ప్రాణరక్షణకొఱకు దొరకిన ఆహారము నుపయోగింపవచ్చునని స్పష్ట మగుచున్నది. జలమును నిషేధించుటవలన స్వస్థస్థితిలో నిషిద్ధాహారమును గ్రహింపరాదనియు బోధపడుచున్నది. కావున ఉపాసకుడైనవాడు శుద్ధసాత్త్వికాహారమునే గ్రహింపవలయునని నిశ్చితమగుచున్నది. పైనవర్ణించిన ఉపనిషదాదుల వాక్యములు ఆహారవిషయమున సాధారణకథనములని యెంచవలెను. విశేషవిధులు కావు. ఆహారవిషయమున ఇష్టము వచ్చినట్లు భక్ష్యాభక్ష్యవిచారణ విడిచి సర్వభక్షి కమ్మని యెన్నడు శాస్త్రము లాదేశింపవు. ఈ విషయమున ఉపాసకుడు మిక్కిలి సావధానముగ వర్తింపవలెను. విషయాకర్షణ రాగాదులను పెంచి యుపాసకుని పదభ్రష్టుని చేయును. (౨౮)

ఉక్తార్థము నింకను బలపరుచుచున్నాడు.

అబాధాచ్చ ౩-౪-౨౯

శ్రుతిబాధలేనందున ప్రాణాత్యయసమయమున నన్నియు తినవచ్చు నని సూత్రాభిప్రాయము.

జ్ఞానము నర్థించువానికి ఆహారశుద్ధి యుండవలెను. "ఆహార శుద్ధౌ సత్వశుద్ధిః, సత్వశుద్ధౌ ధ్రువా స్మృతిః" ఛాం. ౭-౨౬-౨ 'ఆహార శుద్ధివలన అంతఃకరణము శుద్ధమగును. అందువలన జ్ఞానము సిద్ధించును'. ప్రాణహాని కలుగుసమయమున నన్నియు తినవచ్చునని అంగీకార మున్ననాడే యీ శాస్త్రకథనము సార్థకము, అబాధితము నగును. అట్లుకాక యన్నిదశలందు నన్నియు తినవచ్చునందుమేని యాహారశుద్ధిని బోధించు వాక్యము వ్యర్థము, బాధితము నగును. ఆహారవిషయక శాస్త్రము బాధింపబడుచుండుటచే ప్రాణాత్యయసమయమున నన్నింటిని భక్షించుట కను మతి యని గ్రహింపవలెను. (౨౯)

ఈ విషయమునే స్మృతిమూలమున ప్రమాణీకరించుచున్నాడు.

అపి చ స్మర్యతే ౩-౪-౩౦

మరియు శాస్త్రవిధి బాధింపబడకుండుటచే కాక స్మృతియు ప్రాణాత్యయమున నిషిద్ధభోజనమున కనుమతి యిచ్చుచున్నది.

"జీవితాత్యయ మాపన్నో యోఽన్న మత్తి యత స్తతః ఆకాశ మివ పంకేన న స పాపేన లిప్యతే" (మ. ౧౦-౧౦౪.) 'ప్రాణసంకట మేర్పడినపుడు ఏది తినినను పాపలిప్తుడు కాడు. ఆకాశము పంకలిప్తము కానట్లు'. అభక్ష్యాహారగ్రహణము ప్రాణసంకటముననే కాని యితర సమయముల తగదని భావము. (౩౦)

ఉపర్యుక్త విషయమున మంత్రప్రమాణము :

శబ్దశ్చాతోఽకామకారే ౩-౪-౩౧

శబ్దశ్చ = మంత్రవర్ణముకూడ, అతః = అందువలన అకామకారే = కామకారః - ఇచ్ఛ, ఇచ్ఛవచ్చినట్లు ప్రవర్తింపకుండుటలో ప్రమాణము.

ప్రాణసంకటసమయమున తక్క యితరసమయములందు ఎన్నడును ఉపాసకుడు కామకారియై భోజనవిషయమున ప్రవర్తింపరాదని మంత్రవర్ణములుకూడ చెప్పుచున్నవి. "సప్తమర్యాదాః కవయః తతక్షుః తాసామేకామిదభ్యంహురోఽగాత్" ఋ. ౭-౫-౩౩.౬. 'క్రాంతదర్శులగు ఋషులు సప్తమర్యాదలను స్థాపించిరి. (చౌర్యము, పరస్త్రీగమనము (గురుతల్పారోహణము), బ్రహ్మహత్య, భ్రూణహత్య, సురాపానము, పాపాచరణము, పాతకమునుదాచుట కనృతమాడుట; ఇవి సప్తమర్యాదలు) వీనిలో నొక్కదాని నాచరించినను పాపి (అంహురః) యగును'. అన్నపానములలో నిచ్ఛవచ్చినట్లు ప్రవర్తించువాడు సురాపానాదులలో ప్రవృత్తుడగుట సహజము. ఉపర్యుక్తమర్యాదల నుల్లంఘించి పాపియగును. ఈ దురాచారములు ఛాందోగ్యమునను, మనుస్మృతియందును ఉల్లేఖింపబడినవి. అట్టిదురాచారులతో సాంగత్యముకూడ పాపమే. కావున ఉపాసకుడు ఆహారవిహారములందు కామచారి కారాదు. "యక్షరక్షఃపిశాచాన్నం మద్యం మాంసం సురాసవం తద్బ్రాహ్మణేన నాత్తవ్యం దేవానామశ్నతా హవిః" మను. ౧౧-౯౫. 'దివ్యాహారమును తిను బ్రాహ్మణుడు నిషిద్ధమగు యక్షరక్షఃపిశాచులు తిను అన్నము తినరాదు. మద్యమాంసములనుపసేవనము చేయరాదు' అని యిట్లు చెప్పుటవలన బ్రహ్మజిజ్ఞాసువు ఆహారవిషయమున కామచారి కారాదు. (౩౧)

పంచమాధికరణము

ఉపాసకుడు అనాశ్రమి కావచ్చునా? లేక ఆశ్రమకర్తవ్యకర్మల ననుష్ఠింపవలెనా? లేదా? యనః

విహితత్వాచ్చాశ్రమకర్మాపి ౩-౪-౩౨

చ = మరియు, విహితత్వాత్ = శాస్త్రవిహితము లగుటవలన, ఆశ్రమకర్మాపి = ఆశ్రమ కర్మకూడ చేయవలెను. బ్రహ్మజ్ఞానముకొఱకు యత్నించుచుమానపుడు శుద్ధాహారమును గ్రహింపవలసియున్నట్లు స్వాశ్రమ కర్మలుకూడ అనుష్ఠింపవలెను. అవి శాస్త్రములచే విధింపబడినవియే.

'తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా విద్యయా
ఆత్మాన మన్విష్యాదిత్య మభిజయంతే' ప్రశ్న ౧-౧౦.

'తపస్సు, బ్రహ్మచర్యము, శ్రద్ధ, ఉపాసన వీని ద్వారా ఆత్మ నెరింగి ఆదిత్యమార్గమును జయింతురు'.

ఇట్లే, త మేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి
'యజ్ఞేన, దానేన తపసా ఽనాశకేన' బృ. ౪-౪-౨౨.
'వేదోదితం స్వకం కర్మ నిత్యం కుర్యా దతంద్రితః' మ. ౪-౧౪.

ఈ శాస్త్రవచనములనుబట్టి ఉపాసకుడుకూడ ఆశ్రమధర్మముల ననుష్ఠింపవలసినదే యని నిర్ణయము. (౩౨)

మరియొక హేతువు :

సహకారిత్వేన చ ౩-౪-౩౩

జ్ఞానోత్పత్తికి సహకారములగును, కావునను ఉపాసకుడు ఆశ్రమ కర్మల నాచరింపవలసినదే. (౩౩)

జ్ఞానప్రాదుర్భావమునకు సహకరించుకర్మలు ఆశ్రమకర్మలకంటె భిన్నములా ? అవియేనా ? యన:

సర్వథాఽపి త ఏవోభయలింగాత్ ౩-౪-౩౪

ఉభయలింగాత్ = శ్రుతిస్మృతి ప్రమాణములవలన, సర్వథాపి త ఏవ=అన్నివిధములను నవియే. ఉపాసనతో నే కర్మలు అను ష్ఠేయములని పూర్వము (౩-౪-౨౬) చెప్పబడినవో యవియే ఆశ్రమకర్మలరూపమున విహితములై యున్నవి. అవియే జ్ఞానప్రాదుర్భావమున సహకరించును. విద్యాసహకారికర్మలు, ఆశ్రమకర్మలు వేరు కావు.

"యజ్ఞేన యజ్ఞ మయజంత దేవా స్తాని ధర్మాణి ప్రథమా న్యాసన్" (ఋ. ౧౦-౯౦-౧౬. యజు. ౩౧-౧౬) 'విద్వాంసులు యజ్ఞముతో యజనీయపరమాత్మ నుపాసింతురు. ఆ ధర్మములు శ్రేష్ఠములు."

"స్వాధ్యాయేన వ్రతై ర్హోమై స్త్రైవిద్యే నేజ్యయా సుతైః
మహాయజ్ఞైశ్చ యజ్ఞైశ్చ బ్రాహ్మీయం క్రియతే తనుః"

మను. ౨-౨౮.

'వేదాధ్యయనము, వ్రతనియమములు, హోమములు, నను వేదప్రతిపాదిత కర్మలు, జ్ఞానము, ఉపాసన దర్శపూర్ణమాసాదిపక్షేష్టి, సుసంతానము, పంచ మహాయజ్ఞములు, అగ్నిష్టోమాదియజ్ఞములు నన్నియు దేహాధిష్ఠితాత్మను బ్రహ్మప్రాప్తికి యోగ్యుని చేయును. విద్యకు సహకరించు కర్మలే ఆశ్రమ విహితములుకూడ. కావున బ్రహ్మోపాసనతోబాటు ఆశ్రమకర్మలవశ్యము అనుష్ఠేయములే. (౩౪)

ఉపర్యుక్త విషయమును బలపరుచుచున్నాడు.

అనభిభవం చ దర్శయతి ౩-౪-౩౫

అనభిభవం చ = ఆదరమును గూడ, దర్శయతి = ఉపనిషత్తు చూపుచున్నది. (అభిభవము = తిరస్కారము. అనభిభవము=సత్కారము-ఆదరము.)

ఉపనిషద్ వాక్యము ఆశ్రమకర్మవిషయమున ఆదరమును చూపు చున్నది. కావున ఆశ్రమకర్మ అనుష్ఠేయమే. "ఏష హ్యాత్మా న నశ్యతి యం బ్రహ్మచర్యే ణానువిందతి" ఛాం. ౮-౫-౩. 'బ్రహ్మచర్యముతో పొందిన ఆత్మ నశింపదు' అని యీ వాక్యము బ్రహ్మచర్యముచే నుపలక్షిత మగు ఆశ్రమకర్మమహత్తును ప్రకటించుచు ఆదరమును దెలుపుచున్నది. కావున నిరాటంకముగ జ్ఞానోత్పత్తి కలుగుటకు ఆశ్రమకర్మలు యథా శాస్త్ర మనుష్ఠింపవలసినవే యగును. (౩౫)

యజ్ఞాద్యాశ్రమకర్మలు, శమదమాదులు ననుష్ఠేయములని చెప్ప బడినది. జ్ఞానోత్పత్తి కిది యావశ్యకమా? లేక యనుష్ఠింపకయే కలు గునా? యని విచారించుచున్నాడు.

అంతరాచాపి తద్దృష్టేః ౩-౪-౩౬

అంతరాఽపిచ = ఆశ్రమకర్మానుష్ఠానము లేకకూడ జ్ఞాన ముత్పన్న మగును. తద్దృష్టేః = అది చూడబడినందున.

యజ్ఞాది - ఆశ్రమకర్మలు ప్రకృతములు. అయ్యవి జ్ఞానోత్పత్తి కొఱకు శమదమాదులవలె తప్పక యనుష్ఠేయములా? కావా? అని సంశయము. శాస్త్రవిహితములు, సహకారులు కావున శమదమాదులవలె ననుష్ఠేయములే యని ప్రాప్తింప - సూత్రకారుడు సమాధానము చెప్పు చున్నాడు. వేదాంతవాక్యములవలన యజ్ఞాది - ఆశ్రమకర్మానుష్ఠానము లేకున్నను విధురుడు మున్నగు అనాశ్రములకు జ్ఞానము కలుగునట్లు తెలియు చున్నది. కావున జ్ఞానోత్పత్తికొఱకు శమదమాదికము లవశ్యానుష్ఠేయము లైనట్లు యజ్ఞాదులు కానేరవు.

యజ్ఞాదులు శమదమాదులవలె అవశ్య మనుష్ఠేయము లగునెడల శమదమాదులు లేనివారికి జ్ఞానోత్పత్తి కానట్లు కర్మానుష్ఠానము లేనివారికి జ్ఞానము కలుగకుండవలెను. కాని అట్లుచూడము. రైక్వుడు అనాశ్రమి,

అందువలన ఆశ్రమకర్మ లతనికి విహితములు కావు. అతడు కర్మల నను ష్ఠింపనివాడయ్యు జ్ఞానిగా జూడబడుచున్నాడు. వాచక్నవీ, గార్గి, అను వారు కూడ అట్లే జ్ఞానులగుట ఉపనిషత్తులందు జూచుచున్నాము. విద్వాంసు లలో వీరి నెరుగనివా రెవ రుందురు ? రైక్వుడు జ్ఞానశ్రుతికి జ్ఞానోప దేశము చేసినవాడు. గార్గి జనకునిసభయందు విద్వాంసులయెదుట యాజ్ఞ వల్క్యునితో వివదించిన విదుషీమణి. ఉపనిషద్వాక్యములు అప్రమాణములు కావుకదా ! కావున శమదమాదికములు ముముక్షువులకు అవశ్యానుష్ఠేయము లయినట్లు యజ్ఞాదికర్మలు కావని తెలిసికొనవలెను. (౩౬)

ఈ విషయమును నిరూపించు స్మృతిప్రమాణము :

అపి చ స్మర్యతే ౩-౪-౩౭

మరియు ఆశ్రమకర్మానుష్ఠానము లేకయే జ్ఞానము కలుగునని స్మృతివలనను తెలియుచున్న దని సూత్రార్థము.

గృహస్థాద్యాశ్రమవాసులు కాని రైక్వ, వాచక్నవీ ప్రభృతులకు ఆశ్రమకర్మానుష్ఠానము లేకయే జ్ఞానము కలిగినట్లు కొందరికి ఆశ్రమ కర్మాపేక్ష లేకయే జ్ఞానము కలుగునట్లు స్మృతులలో చెప్పబడినది.

"జప్యేనైవ తు సంసిద్ధ్యేద్ బ్రాహ్మణో నాత్ర సంశయః
కుర్యా దన్యన్న వా కుర్యాన్ మైత్రో బ్రాహ్మణ ఉచ్యతే"
మను ౨-౮౭.

'జపముచేతనే బ్రాహ్మణుడు సిద్ధిని బొందును. ఇందు సంశయము లేదు. ఇతర యాగాదికర్మలు చేసినను చేయకున్నను నతడు ప్రణవ జపముచేతనే పరమాత్మకు ప్రియుడు, బ్రాహ్మణుడు ననబడును.' జ్ఞానో త్పత్తికి యజ్ఞాదు లవశ్య మనుష్ఠేయము లగునెడల వాని ననుష్ఠింపకయే జ్ఞాని యగునని స్మృతి చెప్పజాలదు. స్మృతి శ్రుతిమూలమై ప్రమాణము

కావున బ్రహ్మజ్ఞానమునకు శమదమాదులవలె ఆశ్రమకర్మలు యజ్ఞాదు లవశ్య మనుష్ఠేయములు కావని నిశ్చితమగుచున్నది. (౩౭)

ఇందు మరియొకహేతువు :

విశేషానుగ్రహ శ్చ   3-4-3౮

ఆశ్రమకర్మలేనివారిపై పరమేశ్వరునివిశేషానుగ్రహము స్మరింప బడుచున్నందునను శమదమాదులవలె కర్మానుష్ఠానము జ్ఞానోత్పత్తి కవ సరము కాదని తెలియుచున్నది.

ఆశ్రమకర్మలు యజ్ఞాదు లనుష్ఠింపకపోయినను ఉపాసనవలన బ్రహ్మజ్ఞానము ప్రాప్తించును. అట్టివానియెడ పరమేశ్వరునికి కలుగు విశేషానుగ్రహమును ఉపేక్షింపజాలము. కఠోపనిషత్తున

"నాయ మాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో
న మేధయా న బహునా శ్రుతేన
య మేవైష వృణుతే తేన లభ్య
స్తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్వామ్" ౧-౨-౨౩.

అన్యసాధనములు సఫలములైనను కాకున్నను పరమేశ్వరు డేయు పాసకునికి ప్రసన్నుడగునో యతనికి బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుటలో నెట్టి సందియము లేదు. పరమేశ్వరుని అనుగ్రహప్రాప్తివలన జ్ఞానప్రాప్తి కలుగగా కర్మానుష్ఠాన మవశ్యము కాదనుట నిశ్చితము. (౩౮)

జ్ఞానోత్పత్తికి శమదమాదు లవశ్యానుష్ఠేయము లనియు ఆశ్రమ కర్మాదులు కావనియు చెప్పుటకు హేతు వేమి ?

అత స్త్వితరజ్జ్యాయో లింగా చ్చ   3-4-3౯

అతః = ఆశ్రమకర్మకంటె, ఇతరత్ తు = శమదమాదికము మాత్రము, జ్యాయః = గొప్పది - అంతరంగసాధనము, అందువలన నది

యనుష్ఠేయమని చెప్పబడును. కారణము : లింగాచ్చ = శ్రుతిస్మృతిలింగములే.

జ్ఞానమునకు యజ్ఞాదికర్మలు బహిరంగసాధనములు. శమదమాద్యనుష్ఠాన మంతరంగ - ముఖ్యసాధనము. అంతరంగ మవశ్యానుష్ఠేయమగును. బహిరంగము ననుష్ఠింపకున్నను కార్యము సిద్ధించును. అంతరంగ మనుష్ఠింపకున్న కార్యము సిద్ధింపదు. ఆశ్రమకర్మలకు బదులు ఉపాసనాదులు సహకారు లగును.

"యస్మా దేవంవి చ్ఛాంతో దాంత....పశ్యతి" బృ. ౪-౪-౨౨

"అమానిత్వ మదంభిత్వ మహింసా క్షాంతి రార్జవమ్

................ఏతద్ జ్ఞాన మితి ప్రోక్తమ్"

గీత ౧౩.౭-౧౧.

ఇట్టిస్మృతులు శమదమాధులు జ్ఞానోత్పత్తికి అంతరంగ - ముఖ్యసాధనము లనుటకు ప్రమాణములు. కావున ముముక్షువులు శమదమాదులను తప్పక యనుష్ఠింపవలెననియు, యజ్ఞాదికములగు ఆశ్రమకర్మలు యథాకామము అవకాశమున్న ననుష్ఠింపవచ్చు ననియు అవకాశము లేకున్న ననుష్ఠింపకున్నను దోషములేదనియు. అధికార మున్నపుడు అనుష్ఠింపకుండుటకంటె అనుష్ఠించుటయే వరమనియు సిద్ధాంతము. (౨౯)

షష్ఠాధికరణము

నైష్ఠికబ్రహ్మచారులు, వానప్రస్థులు, సంన్యాసులు ఊర్ధ్వరేతస్కులని పూర్వము చెప్పబడినది. ఈ యాశ్రమములలో బ్రహ్మచర్యమునుండి వానప్రస్థమునకో సంన్యాసమునకో పోవుట, లేక గృహస్థమునుండి వానప్రస్థ సంన్యాసాశ్రమములను క్రమముగా గ్రహించుట ఆరోహక్రమమగును. అట్లే పూర్వకృతకర్మలను మరల చేయవలయునను బుద్ధితో కాని,

రాగాదులు కారణముగగాని ఉత్తరాశ్రమములనుండి పూర్వాశ్రమమునకు వచ్చుట అను అవరోహము సంభవమా ? అసంభవమా ? నైష్ఠికబ్రహ్మచర్యమునుండి వానప్రస్థమునో లేక సంన్యాసమునో గ్రహించి మరల గృహస్థుడు కాగలడా ? లేదా ? ఈ విషయమున నిశ్చయ మేమన :

తద్భూతస్య తు నాతద్భావో జైమినే రపి
నియమాతద్రూపాభావేభ్యః ౩-౪-౪౦.

తద్భూతస్య = అట్లయినవానికి - నైష్ఠికబ్రహ్మచారి, వానప్రస్థ, సంన్యాసి అయినవానికి, న అతద్భావః = ప్రాప్తాశ్రమమునుండి అవరోహము జరుగదు. అని, జైమినేఃఅపి = జైమినిబాదరాయణులమతము, నియమాత్ అతద్రూపాభావేభ్యః=శాస్త్రనియమమువలన, అవరోహాభావము వలన - అవరోహప్రతిపాదకవచనము, ఆచారము లేనందువలనను జైమిని బాదరాయణు లిరువురు నట్లంగీకరించుచున్నా రని భావము.

ఊర్ధ్వరేతస్కులు ఉన్నతాశ్రమమును చేరి మరల నేదోయొకకారణమున పూర్వాశ్రమమునకు మరలుట యుక్తముకాదు. శాస్త్రమున నట్టి నియమము గానము.

'అత్యంత మాత్మాన మాచార్యకులేఽవసాదయన్' ఛాం. ౨-౨౩-౧. అనుతావున ధర్మమునకు మూడవస్కంధము వర్ణింపబడినది. జీవనపర్యంతము ఆచార్యకులమున నియమములతోను తపస్సుతోను జీవనసమాప్తి నొనరించుట నైష్ఠికబ్రహ్మచారికి శాస్త్రనియమము. అతడు గృహాస్థాశ్రమమును స్వీకరించినచో నైష్ఠికతనుండి పతితుడగును.

"ఆశ్రమా దాశ్రమం గత్వా హుతహోమో జితేంద్రియః
భిక్షాబలిశ్రాంతః ప్రవ్రజన్ ప్రేత్య వర్ధతే". మను. ౬-౬౪.

'పూర్వాశ్రమమునుండి ఉత్తరాశ్రమము గ్రహించి - బ్రహ్మచర్యము

నుండి గృహస్థాద్యాశ్రమములను బొంది అగ్నిహోత్రాదు లొనర్చి, జితేం ద్రియుడై భిక్ష, బలిదానము చిరకాలపుసేవలనుండి శ్రాంతుడై సంన్యా సమును గ్రహింపవలెను. ఇట్లు ఆశ్రమధర్మపాలన మొనర్చి మరణించి పరలోకమున ఉన్నతిని పొందును. ఇట ఆశ్రమముల యారోహమేకాని అవరోహములేదు. ఇట్లే జాబాలోపనిషత్తునందును బ్రహ్మచర్యం సమా ప్య గృహీ భవేత్ గృహీ భూత్వా వనీ భవేత్, వనీ భూత్వా ప్రవ్ర జేత్....బ్రహ్మచర్యా దేవవా ప్రవ్రజేత్" ఆశ్రమారోహము వర్ణింపబడినది. ఉత్తరాశ్రమమునుండి పూర్వాశ్రమమునకు మరలుట - అవరోహము ఎక్క డను లభింపదు. అట్టి శిష్టాచారముకూడ చూడము. కాబట్టి అవరోహ మను చితమని ఆచార్యు లిరువురు నంగీకరించుచున్నారు. (౪౦)

సప్తమాధికరణము

ఊర్ధ్వరేతస్కుడు తనయాశ్రమమునుండి యేకారణముచేతనైనను ఎన్నడైనను పతితు డగుచో నట్టివాని కేదైన ప్రాయశ్చిత్త మున్నదా? యన:

నాధికారిక మపి పతనానుమానాత్ తదయోగాత్ ౩-౪-౪౧

ఆధికారిక మపి న = ఆధికారికప్రాయశ్చిత్తము లేదు. పతనాను మానాత్ = పతితుడని శిష్టు లనుమానించుటవలన. తదయోగాత్ = ప్రాయ శ్చిత్తయోగాసంభవమువలన.

పతితుడగు నూర్ధ్వరేతస్కునకు, మీమాంసాశాస్త్రాంతర్గత ప్రాయ శ్చిత్తాధికారమున (మీ. ౬-౮-౨౧) ప్రాయశ్చిత్తము లేదు. కారణ మేమన: పతనము నిశ్చితమైన మీదట నతనితో ప్రాయశ్చిత్తమునకు సంబంధము లేదు.

మీమాంస (౬-౮-౨౨) యందు అవకీర్ణి బ్రహ్మచారి కున్నగు వారికి ప్రాయశ్చిత్తము చెప్పబడినది. అవి ఉపకుర్వాణబ్రహ్మచారికి సంబంధించినది. ఊర్ధ్వరేతస్కులగు నైష్ఠికులకు సంబంధించినది కాదు. నైష్ఠికుడు పతితుడైన, వానికి ప్రాయశ్చిత్తము లేదు. అట్టివారు పతితులైనచో మరల వారు పూర్వమార్గమున నడువగలరని యాసింపజాల మని భావము.

"ఆరూఢో నైష్ఠికం ధర్మం యస్తు ప్రచ్యవతే పునః ప్రాయశ్చిత్తం న పశ్యామి యేన శుద్ధ్యేత్ స ఆత్మహా" (అత్రిస్మృతి. ౭-౧౬) "నైష్ఠిక ధర్మమున ఆరూఢుడై పతితుడగు ఆత్మఘాతిని శుద్ధముచేయు ప్రాయశ్చిత్తము కానను" అని స్మృతి.

కాబట్టి ఊర్ధ్వరేతస్కుడగువ్యక్తి తనస్థితినుండి పతితుడయిన వాడు బ్రహ్మచర్యాదివ్రతముల నతడు పాలింపజాలడు. అధ్యాత్మమార్గమున నడుచుట కధికారి కాడు. అందులకై ప్రయత్నించుట వ్యర్థమని భావము. (౪౧)

సూత్రకారు డీవిషయమున నితరాచార్యులమతమును ప్రస్తుతించు చున్నాడు.

ఉపపూర్వ మపి త్వేకే భావ మశనవ త్తదు క్తమ్ ౩-౪-౪౨

ఉపపూర్వం అపి = ఉపపాతకమునకు, ఏకే తు = కొందఱు ఆచార్యులు, భావం=ప్రాయశ్చిత్తము నంగీకరింతురు. అశనవత్=అభక్ష్యభక్షణమువలె, తదుక్తమ్=అది చెప్పబడినది.

కొందఱు ఆచార్యులు ఊర్ధ్వరేతస్కుని అధఃపతనమును ఉపపాతక మని యెంచుచున్నారు. అది మహాపాతకము కాదని వారియభిప్రాయము. కావున అభక్ష్యమును భక్షించినవానికి ప్రాయశ్చిత్త మున్నట్లు ఉపపాతకమునకు ప్రాయశ్చిత్తము కలదని భావించుచున్నారు.

"అభోజ్య మన్నం నా త్తవ్య మాత్మనః శుద్ధి మిచ్ఛతా
అజ్ఞానభు క్తం తూ త్తార్యం శోధ్యం వాప్యాశు శోధనైః." మ. ౧౧-౧౬౦.

'ఆత్మశుద్ధిని కోరువాడు నిషిద్ధభోజనము చేయరాదు. ప్రమాదవశమున నెన్నడైన తినుట సంభవించిన వెంటనే వమనాదులతో శుద్ధి చేసికొనవలెను.' అని అభక్ష్యభక్షణమునకు ప్రాయశ్చిత్తము స్మృతులలో కలదు. ప్రమాదవశమున కాక బుద్ధిపూర్వకముగ అభక్ష్యమును తినినను ప్రాయశ్చిత్తము కలదు.

"అకామతః కృతే పాపే ప్రాయశ్చిత్తం విదుర్ బుధాః
కామకారకృతేఽ ప్యాహు రేకే శ్రుతినిదర్శనాత్" మ. ౧౧-౪౫.

అభక్ష్యభోజనమునకు ప్రాయశ్చిత్త మున్నట్లు ఊర్ధ్వరేతస్కుడు పతితుడైనపుడు ఆ పతనమును ఉపపాతకముగా - చిన్నపాపముగా నెంచి ప్రాయశ్చిత్తమును కొంద ఱంగీకరించుచున్నారు. తైత్తిరీయారణ్యకములో వాతరశనప్రభృతి మునుల సంవాదమున,

"తాన్ ఋషయోఽబ్రువన్ పవిత్రం నో బ్రూత
యేనారేపసః స్యామేతి త ఏతాని సూక్తా న్యపశ్యన్" ౨-౮.

'మాకొఱకు పవిత్రమును చెప్పుడు. దానివలన మేము (అరేపసః) దోషరహితుల మగుదుముగాక' అని ఋషులనిరి. వారు ఈ సూక్తములకు ద్రష్టలయిరి. (ఋ. ౧౦-౧౨౩౬....). అని యీ ప్రసంగము నారంభించి, "యదర్వాచీన మేనో భ్రూణహత్యాయా స్తస్మాన్ముచ్యతే" (తై.ఆ. ౨-౮) 'భ్రూణహత్య (మహాపాతకము) కంటె అర్వాచీనము - స్వల్పమగు పాతకము ఉపపాతకము, దానినుండి ముక్తుడగును. నైష్ఠికబ్రహ్మచారి ఊర్ధ్వరేతస్కుడు అవకీర్ణుడగుట ఉపపాతక మగును. అతడు గురుతల్పగమనాదుల నొనర్చిన మహాపాతకు డగును. కావున ఉపకుర్వాణకుడగు బ్రహ్మచారికి ప్రాయశ్చిత్త మున్నట్లు నైష్ఠికుడు ఉపపాతకు డైనచో నత

నికిని ప్రాయశ్చిత్తము నంగీకరింపవలెను, అని కొందఱు ఆచార్యు లంగీక రింతురు. (౪౨)

ఉక్తవిషయమునందు సూత్రకారుడు తనయభిప్రాయమును దెలుపు చున్నాడు.

బహిస్తూభయథాఽపి స్మృతే రాచారా చ్చ ౩-౪-౪౩

(నైష్ఠికుడు పతితుడైనపుడు) ఉభయథాపి తు = ప్రాయశ్చిత్త మున్నను లేకున్నను రెండువిధములను, బహిః = అతడు బహిష్కరింప దగినవాడే, కారణ మేమన : స్మృతేః=మానవస్మృతివలన, ఆచారా చ్చ= శిష్టాచారమువలనను, బహిష్కరింపవలసినవాడే యని సూత్రార్థము.

ఊర్ధ్వరేతస్కుడు పతితుడైనపుడు అది యుపపాతకము కాని, మహాపాతకముకాని, యట్లే ప్రాయశ్చిత్త మున్నను లేకున్నను ఎట్టిస్థితి లోను నతడు శిష్టులతో వ్యవహరింపదగినవాడు కాడు. అతడు ఎల్లరిచే బహిష్కరింపదగినవాడే. ప్రాయశ్చిత్తము చేసినను వారిమనస్సు దుర్వృ త్తులనుండి మరలుట సంభవము కాదని యాచార్యునిమతము.

"బాలఘ్నాంశ్చ కృతఘ్నాంశ్చ విశుద్ధానపి ధర్మతః
శరణాగతహంతౄంశ్చ స్త్రీహంతౄంశ్చ న సంవసేత్" మ. ౧౧-౧౯౦.

'బాలఘాతకులు, చేసిన యుపకారమును అపకారముచే చంపువారు (కృతఘ్నులు), శరణాగతఘాతకులు, స్త్రీఘాతకులు అయిన వారు ప్రాయ శ్చిత్తములమూలమున తమ్ము శుద్ధమొనర్చుకొనినను వారితో సహవాసము కూడదు. సంఘమున వారి నుంచరాదు.' అని స్మృతి, ఆచారముకూడ కాబట్టి పతితులైన ఊర్ధ్వరేతస్కులను సంఘమునుండి బహిష్కరింపవల యునని వ్యాసునిమతము. (౪౩)

అష్టమాధికరణము

ఆశ్రమవిచారము ముగిసినది. ఇక ఉపాసనల కంగములగు కర్మలను ఉపాసకుడగు యజమానుడు అనుష్ఠింపవలెనా? లేక ఋత్విజుడా? అనువిషయమున సూత్రకారుడు పూర్వాచార్యుడైన ఆత్రేయముని యభిప్రాయమును పూర్వపక్షరూపమున నుంచుచున్నాడు.

స్వామినః ఫలశ్రుతే రిత్యాత్రేయః ౩-౪-౪౪

ఫలశ్రుతేః=ఉపాసకునకు ఫలశ్రుతి యున్నందువలన, స్వామినః=యజమానుడే ఉపాసనాంగకర్మల ననుష్ఠింపవలెనని, ఆత్రేయః=ఆత్రేయముని మతము.

ఉపాసన కంగములగు కర్మల ననుష్ఠించినందువలన కలుగు ఫలము యజమానుడైన యుపాసకునకు లభించును. ఇందులకు శబ్దమే ప్రమాణము.

"వర్షతి హాऽస్మై వర్షయతి హ య ఏతదేవం విద్వాన్
వృష్టౌ పంచవిధం సామోపాస్తే" బృ. ౨-౩-౨.

'ఇతనికొఱకే వర్షించును. నిశ్చయముగా నతడు వర్షింపజేసికొనును. అతడిది తెలిసికొని వృష్టియందు పంచవిధసామము నుపాసించును.'

యజమానున కిట ఫలప్రాప్తి నిర్దేశింపబడినది. ఉపాసనాఫలమున కతడే యధికారి. అది యుచితముకూడ. అతడే దాని ననుష్ఠించినవాడు కదా! కావున యజమానుడే అంగానుష్ఠానము చేయవలయును. ఋత్విక్కు కాదు. ఇది యాత్రేయాచార్యుని మతము.

మరియొక యాచార్యునిమతము సిద్ధాంతరూపమున సూత్రకారుడు ప్రదర్శించుచున్నాడు.

ఆర్త్విజ్యమిత్యౌడులోమి స్తస్మై హి పరిక్రీయతే ౩-౪-౪౫

ఆర్త్విజ్యమ్=అంగోపాసన ఋత్విజునిది, ఇతి=అని, ఔడులోమిః= ఔడులోమిమతము, హి=కారణ మేమన, తస్మై=అంగానుష్ఠానార్థము, పరిక్రీయతే=ఋత్విక్కు కొనబడును.

అంగములగు ఉపాసనల ననుష్ఠించుటకే యజమానుడు ఋత్విజులను కొనును. అందువలన ఋత్విజులే అంగోపాసనల ననుష్ఠింపవలెనని ఔడులోమి - ఆచార్యుని మతము. యజమానుడు ఋత్విజులను అంగోపాసనార్థము వరణచేసి అనుష్ఠానానంతరము వారికి పరిశ్రమఫలము నిచ్చును. కావున పరిక్రీతు లగుదురు. కావున అంగానుష్ఠానము సంపన్నము చేయుట ఋత్విజులకర్తవ్యము. యజమానునిది కాదు. ఈవిషయమును ప్రమాణీకరించుటకు ఛాందోగ్యము (౧-౧౦-౧౧) లో చాక్రాయణుడు - ఉషస్తి ఆఖ్యానము చూడవచ్చును. అట యజమానుడు శుల్కము నిచ్చి యజ్ఞానుష్ఠానముకొఱకతనిని ఋత్విజునిగా వరణముచేసి యుండుట స్పష్టముగా జూడవచ్చును. కావున అంగానుష్ఠానము ఋత్విజులే చేయవలయునని ఔడులోమిమతము. (౪౫)

శ్రుతిప్రమాణము :

శ్రుతేశ్చ ౩-౪-౪౬

శ్రుతివాక్యమువలనను యజ్ఞకర్మ ఋత్విజులదేయని సూత్రాభిప్రాయము. ఫలము యజమానునికి. 'యాం వై కాంచన యజ్ఞ ఋత్విజ ఆశిష మాశాసతే యజమానస్యైవ సా.' శత. బ్రా. ౧-౩-౧-౨౬. 'యజ్ఞమునందు ఋత్విజులు కోరు ఆశీర్వాదము యజమానునికే యగును.' దీనింబట్టి ఋత్విజులు కోరు ఆశీర్వాదము యజమానున కగునట్లు, ఋత్విజులనుష్ఠించు ఉపాసనాంగముల ఫలముకూడ యజమానునకే లభించును. ఋత్విజు లతనికి సాధనభూతు లగుదురని యభిప్రాయము. (౪౬)

నవమాధికరణము

ప్రాసంగికచర్చ ముగిసినది. పూర్వము యజ్ఞాదికర్మలు జ్ఞానము నకు బహిరంగసాధనములు, శమదమాదు లంతరంగసాధనములు నని చెప్పబడినది. ఇప్పుడు మరియొక సాధనాంతరమును చెప్పదలచి సూత్రించు చున్నారు.

సహకార్యంతరవిధిః పక్షేణ తృతీయం
తద్వతో విధ్యాదివత్ ౩-౪-౪౭

సహకార్యంతరవిధిః=బృహదారణ్యకమున సాధనాంతరవిధి చూర నగును. తృతీయం=ఈసాధనము మూడవది. తద్వతః=బ్రహ్మజ్ఞానము కలవానికి, పక్షేణ=వైకల్పికముగా అనుష్ఠింపదగినది. విధ్యాదివత్=విధినిషే ధములవలె నని సూత్రార్థము.

బృహదారణ్యకపు కహోల బ్రాహ్మణమున నిట్లున్నది. 'తస్మాద్ బ్రాహ్మణః పాండిత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠాసేత్. బాల్యం చ పాండిత్యం చ నిర్విద్యాథ మునిః, అమౌనం చ మౌనం చ నిర్విద్యాథ బ్రాహ్మణః.' (౩-౫-౧) 'బ్రహ్మజ్ఞాని కాదలచిన వ్యక్తి పాండిత్యము-శాస్త్రాధ్యయనము-శాస్త్రశ్రవణము-ను బాగుగ నిర్వర్తించి బలపూర్వకముగ నుండగోరవలెను. శ్రవణమునకు బలము మననము. అది చేయకున్న దృఢపడదు. బ్రహ్మ జ్ఞాన విషయక శ్రవణమైన తదుపరి గంభీరముగ మననము చేయవలెను. ఇట్లు శ్రవణమననము లొనర్చి ముని కావలెను. అనగా మౌనశీలుడై యితరవ్యవహారములకు దూరముగ నుండి నిదిధ్యాసనమున మగ్నుడు కావ లెను. ఇట్లు శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనములు బాగుగ సంపన్న మొనర్చి బ్రహ్మజ్ఞాని-బ్రాహ్మణు డగును.

పై వాక్యమున 'అథ బ్రాహ్మణః' అనియున్నందున, అథశబ్దమునకు

ఆనంతర మర్థము. తరువాత బ్రాహ్మణుడగువనుటవలన పూర్వము బ్రాహ్మణు డగుటకు సాధనములు చెప్పబడినట్లు తెలియుచున్నది. వాని ననుష్ఠించుట వలన బ్రహ్మజ్ఞాని యగును. కావున నిట బ్రాహ్మణు డగుటకు పూర్వము చెప్పబడినవి యన్నియు సాధనములని, సాధనజ్ఞానము కలుగును.

ఇట్లు బ్రహ్మజ్ఞానమునకు ప్రథమసాధనము యజ్ఞాదులు. రెండవ సాధనము శమదమాదులు. మూడవసాధనము శ్రవణమననిదిధ్యాసన ములు. మొదటిది బహిరంగము; రెండవది అంతరంగము; మూడవదియగు శ్రవణమననాది సాధనముకూడ అంతరంగముననే చేరును. బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగువరకు వీనిని తప్పక యనుష్ఠింపవలెనని యభిప్రాయము. జ్ఞానియైన పిదప శ్రవణమననాదులను ఇచ్ఛవచ్చినట్లు-యథాకామ మనుష్ఠించును. అట్టి స్థితిలో విధినిషేధము లతనికి వర్తింపవు.

'ఏష నిత్యో మహిమా బ్రాహ్మణస్య న కర్మణా వర్ధతే నో కనీ యాన్, తస్యైవ స్యాత్ పదవిత్ తం విదిత్వా న లిప్యతే కర్మణా పాపకేన.' (బృ. ౪-౪-౨౩) 'ఇది బ్రహ్మజ్ఞాని నిత్యమహిమ. కర్మవలన నది వృద్ధి క్షయముల నందదు. ఆ మహిమాస్వరూపము నెరుగువాడు కావలెను. దాని నెరిగిన బ్రహ్మజ్ఞాని పాపకర్మతో లిప్తుడు కాడు.' అట్టి దశలో బ్రహ్మజ్ఞాని శ్రవణమననాదుల నాచరించినను ఆచరింపకున్నను నతనికి కలుగు హాని లాభము లుండవు. అతడు చేయవచ్చును. చేయకుండవచ్చును. అదియే వికల్పము. కావున విధినిషేధములు బ్రహ్మజ్ఞాని కంటవు. అనగా నతడు విహితములను నిషిద్ధములను ఆచరించుటలో స్వతంత్రుడని సూత్రకారుని మతము. ఐనను శాస్త్రమున బ్రహ్మజ్ఞానికికూడ విహితాచరణమే శ్రేష్ఠ మనుట వాస్తవము. నిషిద్ధాచరణ మతడు చేయడు. చేయరాదు. అన్యుల కతడు అనుకరణీయుడు కదా। 'ఆత్మక్రీడ ఆత్మరతిః క్రియావా నేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠః.' (ముం. ౩-౧-౪) 'ఆత్మయందు విహరించువాడు,

బాహ్యవ్యాపారములను విడిచి ఆత్మజ్ఞానమున తత్పరుడు, జ్ఞానధ్యానాది పుణ్య కర్మలందు నిష్ఠుడునై యుండువాడే బ్రహ్మవిదులలో వరిష్ఠుడు.' అని ముండకము చెప్పుచున్నది. బ్రహ్మజ్ఞాని స్వతంత్రుడైనను లోకసంగ్రహార్థము విహితములనే యాచరించును. నిషిద్ధములను పరిహరించును. అదియే యతని కుచితము. (౪౭)

బ్రహ్మజ్ఞానులకు విధినిషేధములలో స్వాతంత్ర్యముండనిండు. గృహస్థుల కయ్యది సంభవము కాదుకదా! అట్టియెడ గృహాశ్రమికి విద్యోపసంహారము - గ్రహణము ఏల చెప్పబడిన, దన :

కృత్స్నభావాత్తు గృహిణోపసంహారః ౩-౪-౪౮

కృత్స్నభావాత్=సంపూర్ణజ్ఞాన సాధనములు గృహాశ్రమమున సంభవములగుటవలన, గృహిణా=గృహస్థునిచే, ఉపసంహారః=గ్రహణము, (క్రియతే) చేయబడును.

గృహస్థాశ్రమమున జ్ఞానసాధనము లన్నియు లభించును. కాబట్టి గృహస్థునిచే విద్యోపసంహారము చేయబడుచున్నది. ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందు. 'అభిసమావృత్య కుటుంబే శుచౌ దేశే స్వాధ్యాయ మధీయానః.... ఆత్మని ఇంద్రియాణి సంప్రతిష్ఠాప్య అహింసన్ సర్వభూతాని ....ఏవం వర్తయన్ యావదాయుషం బ్రహ్మలోక మభిసంపద్యతే.' (౮-౧౫-౧) 'గురుసేవకు పోగా మిగిలిన సమయమున అధ్యయనము పూర్తిచేసి, స్నాతకుడై, గృహస్థుడై కుటుంబముననుండి పవిత్రస్థానమున ఆత్మచింతన చేయుచు ఇంద్రియములను వశపరచుకొని యేప్రాణిని హింసింపక యావజ్జీవము నడుచుకొనువాడు బ్రహ్మలోకమును పొందును.' ఇట్లు గృహస్థాశ్రమమునుండియే బ్రహ్మలోకప్రాప్తిరూపవిద్య గ్రహింపబడినది. ఇక సంన్యాసమునకు విధినిషేధములందు స్వాతంత్ర్యమునకు ప్రసక్తి యెక్కడ? కావున పూర్వసూత్రమున 'విధ్యాదివత్' అని నిర్దేశించుట

యుక్తము కాదు. అని శంకింప, సూత్రకారుడు సమాధానము చెప్పు చున్నాడు. ఉపాసకునకు శమదమాదులతోబాటు యజ్ఞాదికర్మలు అనుష్ఠించుట మిక్కిలి పరిశ్రమ సాధ్యము. వివిధసాధనములు కావలసియుండును. వానివ్యవస్థ గృహస్థాశ్రమమున సులభమగును. అందువలన ఉపనిషత్కారుడు గృహస్థులకు బ్రహ్మవిద్యాగ్రహణ ముపదేశించియున్నాడు. బ్రహ్మజిజ్ఞాసువు విషయాసక్తినుండియు ఇతర వ్యాపారములనుండియు విరతుడు కావలెను. ఇది యంతయు గృహస్థాశ్రమమున సంభవమగు నెడల హాని యొందును లేదు. ప్రశస్తమే యగును. అందువలననే పై వాక్యమునం దట్టియాచరణ నిర్దేశింపబడినది. అట్టిగృహస్థునకు విద్యాగ్రహణము - విద్యోపసంహారము యుక్తమే. దానివలన ఊర్ధ్వరేతస్కుల యాశ్రమ విధులకు విరోధ మేమియు లేదు. (౪౮)

జ్ఞానసాధనము లన్నింటిలోను నిదిధ్యాసనము ఒక్కటియే అవశ్యాచరణీయము. ఇతరములు కావు. అవి జ్ఞానమునకు సాక్షాత్సాధనములు కావన :

మౌనవ దితరేషా మప్యుపదేశాత్ ౩-౪-౪౯

మౌనవత్=నిదిధ్యాసనమువలె, ఇతరేషాం అపి=ఇతరసాధనాంతరములనుగూడ, ఉపదేశాత్ = శాస్త్ర మనుశాసించుచున్నందున, అనుష్ఠేయములే యని యర్థము.

శాస్త్రము నిదిధ్యాసనమును జ్ఞానసాధనముగా ఉపదేశించినట్లు శమదమవివేకాదులనుకూడ జ్ఞానసాధనములనుగా నుపదేశించినది. కావున జ్ఞానప్రాప్తికొఱకు అవసరమునుబట్టి శాస్త్రోపదిష్టసాధనము లన్నియు ననుష్ఠింపదగినవే యగుచున్నవి. ఏదో యొకసాధనమువలననే జ్ఞానప్రాప్తి సంభవము కాదు. జ్ఞానసాధనానుష్ఠానమునకు ఊర్ధ్వరేతస్కుల యాశ్రమము ఉపయుక్తమైనను అన్యగృహాశ్రమసహకారము లేక యది సిద్ధిం

పదు. బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమపాలనము అత్యావశ్యకము. జ్ఞానసాధనము లన్నియు శాస్త్రమున సమానముగ నుపదేశింపబడినట్లు ఆశ్రమములు నుప దేశింపబడినవి. సాధనములన్నియు యథావసర మనుష్ఠేయము లయినట్లు ఆశ్రమములుకూడ ఉపేక్షింపదగినవి కావు. అందువలన 'నిదిధ్యాసన మొక్కటియే ముఖ్యసాధనము. తక్కినవి కావు.' అనుట సరికాదని సూత్ర కారుని అభిప్రాయము. (౪౯)

దశమాధికరణము

జ్ఞానసాధనములు నిరూపింపబడినవి. కాని వాని యాచరణ మెట్లుం డవలె నన :

అనావిష్కుర్వ న్నన్వయాత్ ౩-౪-౫౦

అన్వయాత్ = సాధనసంపదతో సంబంధ ముండుటవలన, అనా విష్కుర్వన్ = గురూపదిష్టసాధనములను ప్రకటపరుపక యాచరణతత్ప రుడు కావలెను.

వివేకవైరాగ్యాదులు, యమనియమాదులు, శమదమతితిక్షాదులు, శ్రవణమననాదులు నన్నియు జ్ఞానసాధనములు. బ్రహ్మజ్ఞానియైన గురువు వీని నెట్లాచరింపుమని బోధించిన అట్లు నిరంతర మభ్యసించుటవలన జ్ఞాన ప్రాప్తి కలుగును. ఫలప్రాప్తి కలుగనంతవరకు ఉపాసకుడు తన ప్రవృ త్తులను ప్రకటపరచకుండుట యుక్తము. వానిని ముందుగా ప్రకటించుట లన సాధకునకు నానావిధములగు విఘ్నము లుత్పన్నములు కావచ్చును. సాధకునిలో అభిమానాదు లేర్పడవచ్చును. ఇవి యన్నియు సాధన కంత రాయములు. అందువలననే మనువు "జానన్నపి మేధావీ జడవ ల్లోక ఆచ రేత్"(౨-౧౧౦.)జ్ఞానియైకూడ లోకమున తెలియనివానివలె మెలగుటయే బుద్ధిమత్త యని యన్నాడు. (౫౦)

అనుష్ఠితసాధనము లీ జన్మముననే జ్ఞానోత్పత్తిని కలిగించునా? జన్మాంతరముననా? యన :

ఐహికమ ప్యప్రస్తుతప్రతిబంధే తద్దర్శనాత్ ౩-౪-౫౧

అప్రస్తుతప్రతిబంధే = ప్రతిబంధము ఉపస్థితము కాకున్న, ఐహికమ్ = ఈ జన్మముననే జ్ఞానము కలుగును, తద్దర్శనాత్=కొందఱ కట్టి జ్ఞానప్రాప్తి చూడబడుటవలన, నది సంభవమే యని సూత్రార్థము.

జ్ఞానసాధనము లన్నియు సమకూరి యాచరింపబడినపుడు బలీయమగు పూర్వకర్మవిపాకము పరిపక్వమై యడ్డుపడకుండునెడల నీ జన్మముననే నియమముగ జ్ఞానప్రాప్తి కలుగును. ప్రతిబంధక మేర్పడినచో పరజన్మమున లభించునని భావము. వామదేవుడు, కపిలుడు, శుకుడు మున్నగువారు బాల్యముననే జ్ఞానులగుట శబ్దప్రమాణప్రసిద్ధము. జనకాదు లీ జన్మముననే జ్ఞాను లగుటయు సుప్రసిద్ధము. (౫౧)

సాధనఫలము జ్ఞానము ఐహికాముష్మికభేదముతో లభించునట్లు, జ్ఞానఫలమగు ముక్తియు నట్టిదియేనా? యన :

ఏవం ముక్తిఫలానియమ స్తదవస్థాధృతేః
తదవస్థాధృతేః ౩-౪-౫౨

ఏవం=జ్ఞానమువలె, ముక్తిఫలానియమః = జ్ఞానఫలమగు ముక్తియందు ఐహికాముష్మికనియమము లేదు. తదవస్థాధృతేః = జ్ఞానావస్థయందు ముక్తి లభించుట నిశ్చయమగుటవలన.

అంతిమపదము సూత్రమున రెండుమారులు ప్రయోగించుట పాదసమాప్తిని సూచించును.

జ్ఞానప్రాప్తియందు ఐకాముష్మికభేదనియమ ముండునట్లు జ్ఞాన ఫలమైన ముక్తియందు నియమ ముండదు. బ్రహ్మసాక్షాత్కారరూపజ్ఞాన ప్రాప్తి కలుగుటయే తడవుగ మోక్షము లభించును. జ్ఞానము కలుగుట, ముక్తి లభింపకుండుట యనునది యుండదు.

"యదా పశ్యః పశ్యతే రుక్మవర్ణం
కర్తార మీశం పురుషం బ్రహ్మయోనిమ్
తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ
నిరంజనః పరమం సామ్య ముపైతి" ముం. ౩-౧-౩.

'జగత్కర్తయగు పరమేశ్వరుని సాక్షాత్కారము చేసికొనగానే జ్ఞాని పుణ్యపాపకామనలన్నియు విడిచి పరబ్రహ్మను ప్రాప్తించును'. బ్రహ్మప్రాప్తియే ముక్తి. కావున నిట ఐహికాముష్మికనియమము లేదని భావము. (౫౨)

శ్రీ మత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యవర్య - ఆత్మానందసరస్వతీ
స్వామి భగవత్పాద శిష్య, పండిత గోపదేవ విరచిత
వేదాంత దర్శన - ఆంబా వ్యాఖ్యానమునందు
తృతీయాధ్యాయము సమాప్తము.

వేదాంతదర్శనము

చతుర్థాధ్యాయము

ప్రథమపాదము

ప్రథమాధికరణము

తృతీయాధ్యాయమున బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు వలయు వైరాగ్యము, నిదిధ్యాసనము మున్నగు సాధనములు చెప్పి, ఉపాసనావిధియందు ఉపాస్యమగు బ్రహ్మముస్వరూపము విపులముగ వర్ణింపబడినది. బ్రహ్మజ్ఞానరూపసాక్షాత్కారమునకు వైరాగ్యాదులు సాధనములైనను నిదిధ్యాసనము మిక్కిలి యుపయుక్తసాధనముగ వర్ణింపబడినది. ప్రస్తుత మీయధ్యాయమున బ్రహ్మజ్ఞానఫలమును బాగుగ వివరింపదలచి, దాని కత్యంత మంతరంగసాధనమైన నిదిధ్యాసనముయొక్క అభ్యాసము నుపదేశించుచున్నాడు సూత్రకారుడు.

ఆవృత్తి రసకృ దుపదేశాత్ ౪-౧-౧

అసకృత్ ఉపదేశాత్=పలుమారు ఉపదేశించుటవలన, **ఆవృత్తిః**=నిరంతరాభ్యాసము.

శాస్త్రమునం దనేకపర్యాయము లుపదేశింపబడుటవలన సాధనములలో ముఖ్యమైన నిదిధ్యాసనమును నిరంతరము జ్ఞానప్రాప్తి కలుగువరకు అభ్యసింపవలెనని సూత్రార్థము.

సమాధిస్థితి యేర్పడువరకు ధ్యానించుట నిదిధ్యాసన మనబడును. ధ్యానమును నిరంతరము నభ్యసింపక - ఆవృత్తిచేయక బ్రహ్మసాక్షాత్కారరూపమగు సమాధి యేర్పడనేరదు. ధ్యానావృత్తికి ఫలమే బ్రహ్మజ్ఞానము.

కావుననే ఛాందోగ్యమున నారవయధ్యాయమునందు శ్వేతకేతున కీ విషయ మును బోధించుటకే పలుపర్యాయములు "స ఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేత కేతో।" ఛాం. ౬-౮-౭. 'అది యాత్మ, దానియందు నిష్ఠగలవాడవు కమ్ము' అని పలుమారు ఉపదేశింపబడినది. బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గోరు వారు నిరంతరము మాటిమాటికి ధ్యానము చేయువలయునని సూత్రాభి ప్రాయము. (౧)

పలుమారు నిదిధ్యాసనము చేయవలయు ననువిషయమును బలపరు చుటకు హేత్వంతరము :

లింగాచ్చ ౪-౧-౨

లింగాత్ చ = శాస్త్రవచనములవలనను, నిదిధ్యాసనముయొక్క ఆవృత్తి సిద్ధమగుచున్నది.

బృహదారణ్యకమున "ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః" ౪-౫-౬.

'బ్రహ్మసాక్షాత్కారము మానవజీవనలక్ష్యము. కావున శ్రవణమనన నిదిధ్యాసనము లనెడి సాధనములవలన నయ్యది పొందదగినది.' అని చెప్పబడినది.

తైత్తిరీయమున "యదా హ్యేవైష ఏతస్మి న్నదృశ్యే.......సో ఽభయం గతో భవతి" ౨-౭. 'ఉపాసకుడైన జీవుడు అదృశ్యమగు బ్రహ్మమున నిర్బాధప్రతిష్ఠను బొందిననాడు అతడు నిర్భయస్థితిని బొందును.' అని చెప్పబడినది. ఇట్టి యభయస్థితిని సంపాదించుటకు నిది ధ్యాసనము - ధ్యానము మాటికిమాటికి చేయవలయునని భావము. (౨)

నిరంతరము నిదిధ్యాసనము నావృత్తిచేయుటకు తగిన విషయ మెద్ది? అన :

ఆత్మేతి తూపగచ్ఛంతి గ్రాహయంతి చ ౪-౧-౩

ఆత్మా ఇతి తు=సర్వవ్యాపక బ్రహ్మమనియే. ఉపగచ్ఛంతి=(వైదికులు) అంగీకరింతురు. గ్రాహయంతి చ=తెలుపుదురు కూడ.

నిదిధ్యాసనమునకు విషయము పరమేశ్వరు డనియే వైదికు లంగీకరింతురు. అట్లే యుపనిషత్తులు వేదములు తెలుపుచున్నవి.

"ఓ మిత్యేవం ధ్యాయథ ఆత్మానమ్" ముం. ౨-౨-౬. 'సర్వ వ్యాపకపరమాత్మను 'ఓమ్' అని ధ్యానింపుము' అని ముండకోపనిషత్తు.

"పరీత్య భూతాని పరీత్య లోకాన్ పరీత్య సర్వాః ప్రదిశో దిశశ్చ
ఉపస్థాయ ప్రథమజా మృత స్యాత్మ నాత్మాన మభిసంవివేశ"
యజు. ౩౨-౧౧.

'వేదాభ్యాసము, ధర్మాచరణము, యోగానుష్ఠానము మూలమున చేతనాచేతనపదార్థముల స్వరూప మెరింగి యుపాసకుడు బ్రహ్మమునందు ప్రవిష్టు డగును. ఆనందము ననుభవించును' అని యజుర్వేదము.

కావున పరమపురుషప్రాప్తికి నిరంతరధ్యానము నావృత్తి చేయ వలయునని వైదికు లంగీకరింతురు; శాస్త్రములు తెలుపుచున్నవి, అని సూత్రాభిప్రాయము. (౩)

పై విషయమును బలపరుచుటకు మరియొక హేతువు. వ్యాపక బ్రహ్మమే ధ్యానవిషయ మన నేల ? యన :

న ప్రతీకే న హి సః ౪-౧-౪

ప్రతీకే = సూర్యాదిప్రాకృతికపదార్థములందు. న = ధ్యానము చేయరాదు. హి = కారణ మేమన, సః = ఆ ప్రతీకము, న = (ఆత్మ) కాదు - ధ్యానవిషయము కాదు.

కొండొక భౌతికపదార్థము ధ్యానవిషయము కానేరదు. కారణ మేమన: ప్రాకృతికపదార్థము - సూర్యాదులు బ్రహ్మపదార్థము కానేరవు.

సూర్యాదిభౌతికపదార్థముల నాధారము చేసికొని వానియందు బ్రహ్మభావన చేయుటకాని, వానిని బ్రహ్మమని యుపాసించుట కాని నిరర్థకమగును. ధ్యానమునకు విషయము ఆనందరూపబ్రహ్మమే యగునని భావము. (౪)

అటులయిన ఉపనిషత్తులలో నట నట "మనో బ్రహ్మే త్యుపాసీత...." ఛాం. ౩-౧౮-౧. మనస్సు మున్నగుజడపదార్థములను బ్రహ్మమని యెంచి యుపాసింపవలెనని యున్నదికదా ! యన, సూత్రకారుడు సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

బ్రహ్మదృష్టి రుత్కర్షాత్ ౪-౧-౫

ఉత్కర్షాత్ = ఉత్కృష్టమగుటవలన, బ్రహ్మదృష్టిః = మనస్సు మున్నగువానియందు బ్రహ్మదర్శనము ఉపదేశింపబడినది.

ఛాందోగ్యమున మనస్సు, ఆకాశము, ఆదిత్యుడు ననువానియందు బ్రహ్మభావనతో నుపాసింపుమని చెప్పబడియుండుట చూడనగును. కారణ మేమన: బ్రహ్మము సర్వవ్యాపకము. బ్రహ్మవ్యాపకతవలననే సమస్త విశ్వము ప్రకట మగుచున్నది. ఈ విశ్వగత ప్రాకృతిక పదార్థములలో మనస్సు, ఆకాశము, ఆదిత్యుడు మున్నగుపదార్థములు తక్కినవానికంటె ఉత్కృష్టములు. బ్రహ్మదర్శనమునకు శుద్ధమైన మనస్సు ధ్యానమున సహకరించును. అట్లే ఆకాశము బ్రహ్మముయొక్క వ్యాపకతను స్మరియింప జేయును. ఆదిత్యుడు బ్రహ్మము జ్యోతిర్మయము - జ్ఞానాత్మకము అని స్ఫురియింపజేయును. ఇట్లే వస్తువులన్నియు బ్రహ్మస్తిత్వమువలన ప్రకటమగుచు తమయందున్న బ్రహ్మమును స్ఫురియింపజేయునవై యుత్కృ

ష్టము అగుచున్నది. వానియుత్కృష్టమంత బ్రహ్మోత్కృష్టము ధ్యానింప వలయునని సూచించుట కీవాక్యములను మహర్షులు ప్రయోగించియున్నారు. కాని అవియే బ్రహ్మమని యుపాసించుటకు కాదు. అని సూత్రకారి ప్రాయము. (౫)

ఉత్కృష్టమలన మనస్సు ముఖ్యగుణాదులందు బ్రహ్మోపాసన చెప్పబడినది. సరియే: కాని, కర్మాంగములైన ఉద్గీథప్రభృతులందు ఆదిత్యాదు లేల యుపదేశింపబడినవి ? అన, సూత్రకారుడు చెప్పుచున్నాడు.

ఆదిత్యాదిమతయ/శ్చాంగ ఉపపత్తేః ౪-౧-౬

ఉపపత్తేః = ఉపపన్న మగుటవలన - సంభవమగుటచే, అంగే = కర్మాంగమైన ఉద్గీథమున, ఆదిత్యాదిమతయశ్చ = ఆదిత్యాదిబుద్ధులుకూడ చెప్పబడినవి.

"య ఏవాసౌ తపతి తముద్గీథ ముపాసీత" ఛాం. ౧-౩-౧.

"ఈ తపించువానిని ఉద్గీథబుద్ధితో నుపాసింపవలెను'- ఉద్గీథభావనతో నుపాసింపవలెనని భావము. కర్మకు - యజ్ఞమునకు - అంగములగు ఉపాసనలవిషయమున 'కర్మాంగములైన ఉద్గీథాదులను ఆదిత్యాదులుగా నెంచవలెనా ? లేక ఆదిత్యాదులను ఉద్గీథాదులుగా నెంచవలెనా ?' అను సందేహము పొడమును. అట్టియెడ 'కర్మాంగము లయిన ఉద్గీథాదులందు ఆదిత్యభావనతో నుపాసించుటవలన నాకర్మలు మిక్కిలి బలము కలవి యగును. అందువలన నట్లు చేయదగు' నని సూత్రకారు డనుచున్నాడు. అది యెట్లన: ఉద్గీథము - ఓంకారోచ్చారణము - జపము చేయుటవలన హృదయమున గల అజ్ఞానము, భయము దూరమగును. అట్లే ఆదిత్యోదయమువలన అంధకారము, భయము లోకమున దూరమగును. అందువలననే ఉద్గీథాది కర్మాంగములందు ఆదిత్యాదిభావనతో నుపాసింపవలెనని చెప్పబడినది. (౬)

ద్వితీయాధికరణము

నిదిధ్యాసనమునకు విషయము బ్రహ్మమే యని నుడివి, ఆ నిది ధ్యాసనము నభ్యసించు విధము చెప్పుచున్నాడు.

ఆసీనః సంభవాత్ ౪-౧-౭

సంభవాత్ = సంభవమగుటవలన, ఆసీనః = కూర్చుండి ధ్యాన మొనరింపవలెను.

ఉపాసకుడు ఆసనబద్ధుడై బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు నిత్యము ధ్యాన మొనరింపవలెను. నిలబడియో నడుచుచునో చేయరాదు. అట్లొనర్చిన విక్షే పాదులు కలుగును. పడిపోవుటయు సంభవించును. పరుండి ధ్యానము చేయువాడు నిద్రావశు డగును. కావున సిద్ధ పద్మాసనము లందే నిదిధ్యాస నము చేయనగును. (౭)

మరియొక హేతువు :

ధ్యానాచ్చ ౪-౧-౮

నిదిధ్యాసనము ధ్యాన మగుటవలనను కూర్చుండి - ఆసనబద్ధుడై చేయవలయునని సూత్రార్థము.

యోగాంగములలో నేడవది ధ్యానము. అది చిత్తైకాగ్రతవలననే కలుగును. ఏకాగ్రతకు ఆసనబద్ధత ముఖ్యము. స్థిరచిత్తమున ప్రత్యయైక తానత యనబడుధ్యానము నిలబడియో, పరుండియో, నడుచుచునో చేయ దగినది కాదని అభిప్రాయము. (౮)

అచలత్వం చాపేక్ష్య ౪-౧-౯

అచలత్వం చ=సర్వాంగనిశ్చలతకూడ, అపేక్ష్య = కోరి, కూర్చుండియే ధ్యానము చేయవలెను.

నిదిధ్యాసనము చేయు ముముక్షువు అంగచాంచల్యమును ముందు పోనాడగోరును. అవయవములు చలించువా డెంత యత్నించియు చిత్తైకాగ్రతను సాధింపనేరడు. కావున ఆసీనుడై ధ్యాన మాచరింపనగును. (౯)

స్మరంతి చ ౪-౧-౧౦

ఆచార్యులు కూర్చుండియే ధ్యానింపవలెననియు చెప్పుదురు.

సమాధిపర్యంతము చేయు ధ్యానమే నిదిధ్యాసనమని చెప్పియుంటిమి. కావుననే, పతంజలిమహర్షి యోగాంగములను లెక్కించుచు నందు ఆసనమును గూడ గణించియున్నారు. "యమ, నియమ, ఆసన, ప్రాణాయామ, ప్రత్యాహార, ధారణా, ధ్యాన, సమాధయో ఽష్టా వంగాని" (యో. ౨-౨౯)

"శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిర మాసన మాత్మనః" (గీ. ౬-౧౧) అని గీతయందు వ్యాసుడును ఆసనవర్ణన చేసియున్నాడు (౧౦)

ఎక్కడ ఆసీనుడై ధ్యానింపవలె, నన :

యత్రైకాగ్రతా తత్రావిశేషాత్ ౪-౧-౧౧

యత్ర = ఎక్కడ, ఏకాగ్రతా = చిత్తైకాగ్రత కలుగునో, తత్ర = అక్కడ, ధ్యానము చేయనగును. అవిశేషాత్ = సమాన మగుటవలన.

నిదిధ్యాసనమునకు చిత్తైకాగ్రత ప్రయోజకము. నిదిధ్యాసనము - ధ్యానమునకు చిత్తైకాగ్రతకు విశేషలంతరము - భేదము లేదు. అట్టి చిత్తైకాగ్రత యెక్కడ కలుగునో యక్కడే ధ్యాన మొనరింపనగును. దేశకాలాదిభేదము లంతగా పాటింప నవసరముండదు. అయినను, శ్వేతాశ్వతర ఉపనిషత్తునందు -

"సమే శుచౌ శర్కరా వహ్ని వాలుకా
వివర్జితే, శబ్దజలాశ్రయాదిభిః,
మనోఽనుకూలే, న తు చక్షుపీడనే,
గుహానివాతాశ్రయణే ప్రయోజయేత్" శ్వే. ౨-౧౦.

సమము, శుద్ధము, కంకర, అగ్ని, ఇసుక లేని - శబ్దము, జలము, నివాసస్థానము ననువానిచే మనస్సున కనుకూలముగా నుండు - కంటి కింపైన గుహయందో, నిర్వాతప్రదేశముననో ధ్యానాదుల నొనర్పవలెనని చెప్పబడినది. అదియు చిత్తైకాగ్రత కనుకూలముగ నుండుట కుద్దేశించి చెప్పబడినదని గ్రహింపనగును. (౧౧)

ఎంతకాలము ధ్యాన మొనరింపవలె, నన :

ఆప్రాయణాత్ తత్రాపి హి దృష్టమ్ ౪-౧-౧౨

ఆప్రాయణాత్ = మరణపర్యంతము, ధ్యాన మొనర్పవలెను. హి= కారణ మేమన, తత్ర అపి దృష్టమ్ = ఆ విషయమునందును శాస్త్రవిధి చూడబడినది.

ప్రాయణము - మరణము చేకూరువరకు ఉపాసకుడు నిత్యము ధ్యాన మొనర్చుచునే యుండవలెను.

"స యో హ వై తద్భగవన్ మనుష్యేషు
ప్రాయణాంత మోంకార మభిధ్యాయీత" ప్రశ్న. ౫-౧.

'మనుష్యులలో మరణపర్యంతము ఓంకారమును ధ్యానించువాడు' అనుటవలన నిరంతరము, సత్కారబుద్ధితో బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగు వరకు ధ్యాన మొనర్పవలెనని తెలియుచున్నది. సమాధిలో బ్రహ్మసాక్షాత్కారము ఒకట కలిగినను దేహపాతము జరుగువరకు స్థిరతకొఱకు యత్న మాచరింపవలెనని భావము. (౧౨)

తృతీయాధికరణము

నిరంతరము నిదిధ్యాసన మభ్యసించుటవలన జ్ఞానము కలుగును. ఆపైని ఏమగు, నన :

తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయో
రశ్లేషవినాశౌ తద్వ్యపదేశాత్ ౪-౧-౧౩

తదధిగమే = పరమాత్మసాక్షాత్కారము కలిగినమీదట, ఉత్తర పూర్వాఘయోః=ఉత్తరపూర్వపాపములకు, అశ్లేషవినాశౌ=అసంబంధవినాశములు కలుగును. తద్వ్యపదేశాత్=అయ్యది యుపదేశింపబడినందువలన.

నిదిధ్యాసనము నిరంతర మభ్యసించినందువలన పరబ్రహ్మము సాక్షాత్కరించును. అప్పుడు ముందు చేయబోవు పాపములతో సంబంధ ముండదు. బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగుటయే మోక్ష మనబడును. అట్టితరి అతడు - జ్ఞాని పాపముల నాచరింపడని భావము. కావున పాపసంబంధ ముండదు. ఇక పూర్వకృతపాపములు జ్ఞానాగ్నిచే దగ్ధములగును.

ఈ విషయము శాస్త్రములం దట నట వర్ణింపబడినది.

"యథా పుష్కరపలాశ ఆపో న శ్లిష్యంత ఏవ
మేవంవిది పాపం కర్మ న లిప్యతే" ఛాం. ౪-౧౪-౩.

'కమలపత్రమునకు జల మంటనట్లు బ్రహ్మజ్ఞానికి పాపము లంటవు.' రాబోవుపాపములతో బ్రహ్మజ్ఞానికి సంబంధ ముండదని భావము.

"తద్యథేషీకాతూల మగ్నౌ ప్రోతం ప్రదూయే తైవం
హాస్య సర్వే పాప్మానః ప్రదూయంతే" ఛాం. ౫-౨౪-౩.

'ఫన్నని పుల్లచివరనున్న దూదివంటి కోమలపుష్పము అగ్నియం

దుంచబడి వెంటనే దగ్ధమగునట్లు బ్రహ్మజ్ఞాని పూర్వపుపాపము లన్నియు నష్టమగును.' కావున బ్రహ్మజ్ఞాని ఆ జ్ఞానము కలుగుటకు పూర్వసంచిత పాపములు జ్ఞానాగ్నితో నశింపజేసికొనును. క్రొత్తపాపముల నాచరింపడు. కావున నట్టివానితో నతనికి సంబంధ ముండనేరదని సూత్రాభిప్రాయము. (౧౩)

బ్రహ్మజ్ఞానికి పాపసంబంధ ముండనట్లు పుణ్యసంబంధముకూడ నుండదా? యన :

ఇతరస్యా ప్యేవ మసంశ్లేషః పాతే తు ౪-౧-౧౪

ఇతరస్య అపి=పాపేతరమగు పుణ్యమునకుగూడ, ఏవమ్ = పైన జెప్పినట్లే, అసంశ్లేషః=సంబంధ ముండదు. పాతే తు = శరీరపాతానంతరముమాత్రము బ్రహ్మప్రాప్తి.

బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగినమీదట నతనికి పూర్వోత్తరపుణ్యములతోను సంబంధ ముండదు. ప్రారబ్ధకర్మఫలముల ననుభవించినమీదట ముక్తుడగును. బ్రహ్మసాక్షాత్కారము పొందిన యుపాసకుడు పూర్వోత్తర పాపపుణ్యములతో సంబద్ధుడు కాక ప్రారబ్ధకర్మఫలభోగానంతరమున దేహమునుండి విడివడి బ్రహ్మయందు నిరాతంకముగా నానందము ననుభవించును.

"ఉభే ఉ హ్యైవైష ఏతే తరతి" బృ. ౪-౪-౨౨. 'బ్రహ్మజ్ఞాని పాపపుణ్యములను రెండింటిని తరించును.' "క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే" ముం. ౨-౨-౮. 'సర్వాంతర్యామి యగు పరబ్రహ్మను సాక్షాత్కారము చేసికొనిననాడు ఉపాసకునికర్మ లన్నియు క్షీణించును' అని యుపనిషద్వచనములు.

పై వాక్యములనుబట్టి ఉపాసకున కే దేహమున బ్రహ్మసాక్షాత్కారము - జ్ఞానము కలుగునో ఆ దేహముమాత్రము ప్రారబ్ధకర్మఫలభోగము పూర్తికానంతవరకు నతనిని విడువదనియు, ఇతరసంచితక్రియమాణ కర్మలుమాత్ర మతని నంటవనియు తెలియుచున్నది. ప్రారబ్ధకర్మఫలభోగానంతర మా దేహపాతము జరుగునని 'పాతే తు' అను పదముతో సూత్రకారుడు వివరించియున్నాడు. (౧౪)

పై విషయమునే స్పష్టము చేయుచున్నాడు.

అనారబ్ధకార్యే ఏవ తు పూర్వే తదవధేః ౪-౧-౧౫

అనారబ్ధకార్యే=ఏ పుణ్యపాపములు తమఫలము ననుభవింపజేయుటకు శరీరరూపకార్యము నారంభింపలేదో యా పుణ్యపాపములు, ఏవ తు=మాత్రమే, పూర్వే=ఈ జన్మమునందు పూర్వజన్మమునందు చేయబడినవి- సంచికకర్మలు, బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగగానే నశించును. కారణ మేమన : తదవధేః=(తమఫలము ననుభవింపజేయదగిన శరీరరూపకార్యము నారంభింపని సంచితకర్మలు) బ్రహ్మజ్ఞానప్రాప్తియే యవధికలవి యగుటవలన, నవి యంతటితో నశించునని సూత్రార్థము.

ప్రారబ్ధములు, క్రియమాణములు, సంచితములు నని కర్మలు మువ్విధములు. వేనిఫలముల ననుభవించుటకు కొందొకదేహము లభించునో యవి ప్రారబ్ధములు. ఇప్పు డున్నదేహముతో జేయబడుకర్మలు క్రియమాణములు. వానిలో కొన్ని ప్రారబ్ధకర్మఫలముల ననుభవించుటకు తోడ్పడును. వాని (క్రియమాణకర్మల) ఫలము ప్రారబ్ధకర్మఫలములతో బాటు అనుభవింపజేయబడును. మిగిలిన క్రియామాణములు - వేనిఫలము లీ దేహమున ననుభవింప వీలుకాదో యవి - సంచితకర్మలరాశిలో చేర్చబడును. ఈ జన్మమునందును పూర్వజన్మములందును చేయబడి యీ జన్మమున ఫలముల ననుభవింపవీలుకాని కర్మలన్నియు సంచితము లనబడును.

అట్టి పాపపుణ్యకర్మలే సూత్రమున 'అనారబ్ధకార్యము' లనబడినవి. బ్రహ్మ జ్ఞానము కలిగినమీదట నా జ్ఞానాగ్నివలన సంచితకర్మలన్నియు నశించును. ప్రారబ్ధములు నశింపవు. బ్రహ్మజ్ఞానము సంచితకర్మలకే యవధి - సీమ. జ్ఞానము కలుగనంతవర కవి యుండి కలిగినమీదట నశించునని భావము. ప్రారబ్ధకర్మలు మాత్రము భోగమువలనగాని నశింపవు. వాని ననుభవించుటకు దేహ ముండును. అపుడు చేయుకర్మ (క్రియమాణకర్మ) లా ప్రారబ్ధకర్మల ఫలము ననుభవింపజేయుటకు తోడ్పడును. వానిఫలములు ప్రత్యేకముగా ననుభవింపదగినవిగా నుండవు. అవి దగ్ధబీజములవలె ఫలోత్పాదకములు కావని భావము. భోగమువలన ప్రారబ్ధకర్మలనాశము కలుగగానే దేహపాతము జరుగును. ఉపాసకజీవుడు ముక్తు డగును. ఈ విషయమునే ఛాందోగ్యమున "తస్య తావదేవ చిరం యావ న్నవిమోక్ష్యే ఽథ సంపత్స్యే" ఛాం. ౬-౧౪-౧. "బ్రహ్మజ్ఞానికి దేహపాతము జరుగువరకే ముక్తి కలుగుటలో విలంబమగును' అని చెప్పబడినది. (౧౫)

సంచితపాపపుణ్యములు రెండును జ్ఞానాగ్నివలన నశించునెడల అగ్నిహోత్రాదిశుభకర్మల నెవ డాచరించును? వానివిధాన మేల? అన :

అగ్నిహోత్రాది తు తత్కార్యాయైవ
తద్దర్శనాత్ ౪-౧-౧౬

అగ్నిహోత్రాది తు = అగ్నిహోత్రము, అధ్యయనము మున్నగు ఆశ్రమవిహితశుభకర్మలు మాత్రము, తత్కార్యాయ ఏవ = బ్రహ్మజ్ఞాన ప్రాప్తిరూపకార్యముకొఱకే, తద్దర్శనాత్ = శాస్త్రమునం దట్లే చూడబడి నందువలన.

అగ్నిహోత్రము, వేదాధ్యయన సంధ్యోపాసనాది కర్మలు ఆ యా ఆశ్రమములందు కర్తవ్యములుగా విధింపబడినవి. వానిఫలము నశింపదు. అగ్నిహోత్రాది నిత్యకర్మలు జ్ఞానోత్పత్తికొఱకే చేయబడును. వాని నను

ష్ఠించుటవలన చిత్తశుద్ధి కలిగి జ్ఞానోదయ మగును. అదియే వానిఫలము. కావున వానికి నాశము లేదు. అట్టికర్మలను శాస్త్రము విధించుటలో దోష మును లేదు. ఈ తథ్యమునే శాస్త్రము బోధించుచున్నది. చూడుడు :

"త మేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి
యజ్ఞేన దానేన తపసా ఽనాశకేన" బృ. ౪-౪-౨౨.

'బ్రాహ్మణులు వేదాధ్యయనము, యజ్ఞము, దానము, అనాశక తపస్సుచేతను పరబ్రహ్మ పరమాత్మ నెరుంగగోరుదురు. ఇట్టి శాస్త్రవాక్య ములవలన అగ్నిహోత్రాది - ఆశ్రమవిహితకర్మలు బ్రహ్మజ్ఞానసాధకము లగునని తెలియుచున్నది. కావున నట్టి కర్మలకు ఫలము లభించినట్లే. వాని నాశమునకు ప్రసక్తియే కలుగదు. (౧౬)

అగ్నిహోత్రాదులకు జ్ఞానరూపఫలము లభించుటవలన నవి నశింప కున్న నిక బ్రహ్మజ్ఞానరూపాగ్నివలన నశించుకర్మ లెయ్యవి? యన :

అతో ఽన్యాఽపి హ్యేకేషా ముభయోః ౪-౧-౧౭

అతః = అగ్నిహోత్రాదులకంటె, అన్యా అపి = ఇతరములుకూడ ఉన్నవి. హి=కారణ మేమన, ఏకేషాం=కొందరిదృష్టిలో, ఉభయోః= శుభాశుభకర్మలపాఠము కలదు.

శాస్త్రములందు విధింపబడిన ఆశ్రమకర్మలు నిత్యములు, కామ్య ములు నని రెండువిధములు. అగ్నిహోత్రాదులు నిత్యములు, వాజపేయ, రాజసూయాదులు కామ్యములు. ఫలాపేక్షతో నియ్యవి యాచరింపబడును. పూర్వము సూచించిన యజ్ఞదానాదులు నిష్కామకర్మలు. వానికి బ్రహ్మ జ్ఞానమే ఫలము. వాజపేయాదులు విశేషఫలాపేక్షతో జేయబడును. ఆ ఫల ముల ననుభవించుటకు మున్నే యొకవ్యక్తి సాధనసంపత్తివలన బ్రహ్మ జ్ఞానము పొందునేని అట్టివాని యా వాజపేయాదికర్మలు నశించును. అట్టి

కర్మల నుద్దేశించియే ముండకమున ("తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ" ౩-౧-౩.) 'జ్ఞాని పుణ్యపాపముల నశింపజేసికొని' అని వర్ణింపబడినది. ఇట్లే కౌశీతకీబ్రాహ్మణమున (తత్ సుకృతదుష్కృతే ధునుతే" ౧-౪.) 'అప్పుడు పుణ్యపాపములను రెండింటిని నాశనముచేయును' అనియు చెప్పబడినది. కాబట్టి శాస్త్రమున జ్ఞానముచే పుణ్యకర్మలు నశింపజేయబడునని చెప్పినచోట కామ్యకర్మజనిత పుణ్యముగా నెంచవలయునని భావము.(౧౭)

అగ్నిహోత్రాదినిత్యకర్మల ననుష్ఠించుటవలననే జ్ఞానము కలుగునా? లేక యుపాసనకూడ అందుల కపేక్షితమా? యన :

యదేవ విద్య యేతి హి ౪-౧-౧౮

హి = ఎందువలన, 'యదేవ విద్యయా ఇతి' = 'ఏది విద్యతో అని' ఛందోగులు పఠింతురో, అందువలన ఉపాసనతోకూడిన కర్మయే జ్ఞానరూపఫలము నొసంగునని సూత్రార్థము.

"యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధ యోపనిషదా
తదేవ వీర్యవత్తరం భవతి" ఛాం. ౧-౧-౧౦.

'శ్రద్ధాపూర్వకముగ విధి ననుసరించి యుపాసనాసహితముగ జేసిన కర్మ యెక్కువ వీర్యవంత మగును' అని ఛందోగులు పఠింతురు. ఉపాసన వేరు, కర్మ వేరు.

ఉపాసనతోకూడినకర్మ చిత్తశుద్ధిని కలిగించి జ్ఞానము నొసంగునా? లేక ఉపాసనారహితకర్మ జ్ఞానము నొసంగునా? యన, కామ్యములు, నిష్కామకర్మలు రెండును చిత్తశుద్ధికారకములే. కాని శ్రద్ధాదులతో చేసిన కర్మ మిక్కిలిఫలదాయక మగును. కోరినఫలము నొసంగుటలో శీఘ్రము సమర్థమగును. ఇట్లనుటవలన ఉపాసనా రహితకర్మకూడ చిత్తశుద్ధికి సాధారణకారణ మగునని బోధపడును. అదియును శుభకర్మ కావున కల్యాణకరమగు మార్గమునకు కర్త నభిముఖుని జేయును. నిష్కామకర్మ

యీ దిశలో నెక్కుడు ఫలదాయక మగును. కాని కేవలకర్మవలన జ్ఞాన ప్రాదుర్భావము కాదు. ఉపాసనాసహితకర్మ మిక్కిలి సమర్థమగును. ఇందు 'ఓమ్' కారోపాసనకు మాహాత్మ్య మెక్కుడుగా నుండును. అందు వలన శీఘ్రముగ జ్ఞానము కావలయు ననువాడు శాస్త్రవిధి ననుసరించి యుపాసనాసహితకర్మల ననుష్ఠించుట ఆవశ్యక మగుచున్నదని భావము. (౧౮)

చతుర్థాధికరణము

అనారబ్ధ - సంచితకర్మల నాశమును జెప్పి ప్రారబ్ధకర్మఫలము భోగమువలన నశించు ననుచున్నాడు.

భోగేన త్వితరే క్షపయిత్వా సంపద్యతే ౪-౧-౧౯

భోగేన తు = అనుభవముతోనే, **ఇతరే** = ఫలము నారంభించిన సుకృతదుష్కృతములు రెండును, **క్షపయిత్వా**=నశింపజేసి, **సంపద్యతే**= బ్రహ్మను పొందును.

సంచితపుణ్యపాపములు బ్రహ్మజ్ఞానముచే నశించును. ప్రారబ్ధకర్మ ఫలము భోగముతో నశించును. అనంతరము దేహపాతము జరుగును - మరణము సంభవించును. అయ్యదియే మోక్షము. "తస్య తావ దేవ చిరం........" అను నీ ఛాందోగ్యవాక్యమువలన బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగగానే ముక్తి కలుగదనియు, ప్రారబ్ధకర్మఫలభోగము పూర్తియైన మీదట శరీరపాతము జరిగి ముక్తుడగుననియు స్పష్టపడుచున్నది. ప్రారబ్ధభోగము పూర్తికానంతవరకు జీవుడు దేహమునుండి ముక్తుడు కాదని భావము.(౧౯)

వేదాంత దర్శన - ఆంధ్ర వ్యాఖ్యానమున
చతుర్థాధ్యాయమునందు ప్రథమపాదము
సమాప్తము

చతుర్థాధ్యాయము

ద్వితీయపాదము

ప్రథమాధికరణము

కర్మ, ఉపాసన, జ్ఞానము నను మూడును ప్రకృతములు. వానిలో కర్మోపాసనలు రెండును జ్ఞానసాధనములు. జ్ఞానము సాధ్యము. జ్ఞానఫలము ముక్తి - పరబ్రహ్మప్రాప్తి. ప్రథమపాదమున బ్రహ్మజ్ఞానమువలన సంచితకర్మనాశము, భోగమువలన ప్రారబ్ధకర్మనాశము వివరింపబడినవి.

మరణానంతరమున జీవాత్మకు లోకాంతరగతి కలుగును. అది ఉత్క్రాంతి యనబడును. ఈ ద్వితీయపాదమునందు ఉత్క్రాంతినిగూర్చి వివేచింపబడును. మృత్యుసమయమున ఇంద్రియములు తమకార్యములు చేయమానును. జీవు డా యింద్రియముల వెంటగొని దేహమును విడిచి పోవును. ఈ విషయమును వివరింపబూని సూత్రకారుడు ప్రథమమున వాగింద్రియలయమును వర్ణించుచున్నాడు.

వాఙ్ మనసి దర్శనా చ్ఛబ్దా చ్చ ౪-౨-౧

వాక్ = వాగింద్రియము, మనసి = అంతరింద్రియమగు మనస్సునందు(లయమగును). దర్శనాత్=వాగ్వ్యాపార ముడుగుటచూచుచున్నందువలన, శబ్దాత్ చ = శబ్దప్రమాణమువలనను, వాక్కు మనస్సున లయమయినట్లు తెలియుచున్నది.

మరణ మాసన్నమైనపుడు - జీవుడు శరీరమును విడువ నున్నపుడు మనుష్యుడు మాటలాడనేరడు. యత్నించియు అసఫలు డగుచుండును. ఇది లోకసిద్ధవిషయమే. అందువలననే వాక్కు మనస్సున లీనమైన ట్లెంచబడును, ఈ విషయము ఉపనిషద్వాక్యములును చెప్పుచున్నవి.

"అస్య సోమ్య। పురుషస్య ప్రయతో వాఙ్ మనసి సంపద్యతే" ఛాం. ౬-౮-౬. 'మరణించు పురుషుని వాక్కు మనస్సున చేరును'. అని ఉద్దాలకుడు శ్వేతకేతునకు చెప్పియున్నాడు. (౧)

వాక్కు మనస్సున లీనమైన మిగిలిన ఇంద్రియములగతి యేమగు, నన :

అత ఏవ సర్వాణ్యను ४-౨-౨

అత ఏవ = పై హేతువులవలననే, సర్వాణి = మిగిలిన నేత్రాదీంద్రియములన్నియు, అను = వాక్కు ననుసరించి, మనస్సునందే చేరునని సూత్రార్థము.

మరణసమయమున వాక్కు పనిచేయదు. దానితోబాటు ఇతరేంద్రియములు - చక్షురాదు లన్నియు వాక్కునే యనుసరించును. బాహ్యేంద్రియవ్యాపారము లన్నియు ఉడుగుట నెల్లరు చూతురు. ఇతరేంద్రియములు కూడ మనసున చేరుననుటకు లోకదర్శనము, శబ్దము ననునవియే హేతువులు.

"తస్మా దుపశాంతతేజాః పునర్భవ మింద్రియైః
మనసి సంపద్యమానైః" ప్ర. ఉ. ౩-౯.

'శాంతతేజస్కుడైన జీవుడు మనస్సునందు లీనమైన యింద్రియములతోబాటు పునర్జన్మను బొందును'. అను నీ యుపనిషద్వాక్యమువలనను, లోకదర్శనమువలనను మృత్యుసమయమున చక్షురాదీంద్రియములు కూడ వాక్కుతోబాటు మనస్సునందే చేరునని తెలియుచున్నది. (౨)

ఇంద్రియములతో గూడిన మన స్సెక్కడ లయమగు, నన :

తన్మనః ప్రాణ ఉత్తరాత్ ౪-౨-౩

ఉత్తరాత్ = తరువాతివాక్యమువలన, తన్మనః = ఇంద్రియములతోగూడిన ఆ మనస్సు, ప్రాణే = ప్రాణమునందు చేరును.

ఛాందోగ్యమున (వాజ్ మనసి సంపద్యతే) వాక్కు మనస్సులో చేరునని చెప్పి, (మనః ప్రాణే. ౬-౬) 'మనస్సు ప్రాణమున చేరు నని చెప్పబడియున్నది. ఈ ప్రాణపదము ముఖ్యప్రాణము - బుద్ధితత్త్వమునకు బోధకము. ఇట్లు ఇంద్రియములతో గూడిన మనస్సు ప్రాణమున లీనమగు నని భావము. (౩)

ప్రాణ మెక్కడ సంపన్న మగు, నన :

సోఽధ్యక్షే తదుపగమాదిభ్యః ౪-౨-౪

తదుపగమాదిభ్యః = ఇంద్రియాధ్యక్షుడైన జీవుని సమీపగమన, అనుగమనాదులవలన, సః = ఆ ప్రాణము, అధ్యక్షే = ఇంద్రియాధ్యక్షుడైన జీవునియందు చేరును.

(సూత్రమునందలి తత్పదము అధ్యక్షబోధకము. ఉపగమః = ప్రాప్తి, ఆది = అనుగమనము, అవస్థానము = స్థితి.)

ప్రాణము ఆత్మయందు లీనమగును. దేహమును విడిచి జీవునితో చేరునని భావము. ఇంద్రియములతోబాటు మనస్సు, ప్రాణాపానాది వృత్తులు నేవియు దేహమున నుండక అవి యన్నియు జీవునిచేరి యతనితో దేహాంతరమున కేగును.

"ఏవ మే వేయ మాత్మాన మంతకాలే సర్వే ప్రాణా అభిసమాయంతి యత్రైతదూర్ధ్వోచ్ఛ్వాసీ భవతి" బృ. ౪-౩-౩౮. 'అంతరాలమున ప్రాణము లన్నియు ఆత్మను చేరును'. ఇదియే ఉపగమము.

"ఏష ఆత్మా నిష్క్రామతి .... శరీరదేశేభ్యః తముత్క్రాంతం

[illegible]

[illegible] 'స విజ్ఞానో భవతి' [illegible]

ఇట్లు ప్రాణాదులు ఆత్మతో నేకీభవించు నను భావము (౪)

ద్వితీయాధికరణము

ప్రాణములతో కూడిన ఆత్మ భూతము చేరును అని :

భూతేషు తచ్ఛ్రుతేః ॥ ౪-౨-౫

తచ్ఛ్రుతేః = శ్రుతివాక్యములవలన, భూతేషు = ఆయాత్మ భూతము లందు చేరును.

జీవు డీస్థూలదేహమును విడిచి వెళ్ళునపుడు నిరాధారుడుగా ఉత్క్ర-మించడు - బయటికి (పైకి) పోడు. మరియొక అతివాహికశరీరమునకు కారణరూపములైన సూక్ష్మభూతములతో నున్నవాడై - వానితో సంశ్లిష్టుడై స్థూలదేహమును విడిచి పోవును. స్థూలశరీరము పోయినను జీవునకు సూక్ష్మశరీర ముండును. ప్రళయకాలమునను, బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగి ముక్తి బొందినపుడును జీవునకు ఈ శరీరసంబంధ ముండదు. కాని స్థూలశరీరమున నున్నపుడును జీవునకు సూక్ష్మశరీరసంబంధ ముండును. మృత్యుకాలమున స్థూలదేహము విడిపోవును. సూక్ష్మదేహముతో నతడు పయనించును. దీనిని కారణశరీరమనియు చెప్పవచ్చును. అనంతరమున నదియే స్థూలశరీరమునకు కారణమగును. అందు 'పదుమూడు కరణము

లుండును. పది బాహ్యకరణములు. మూడు అంతఃకరణములు. (ఐదు కర్మేంద్రియములు. ఐదు జ్ఞానేంద్రియములు. మనస్సు. అహంకారము. బుద్ధి. ఈకరణము లన్నియు ప్రాణపదముతో చెప్పబడును. వీనిలో బుద్ధి ముఖ్యప్రాణము - శ్రేష్ఠప్రాణము - అనబడును.) ఐదు సూక్ష్మభూతములు అన్నియు కలిసి పదునెనిమిది తత్త్వములు. ఇదియే సూక్ష్మదేహము - జీవునకు వాహకశరీరము. స్థూలదేహము కర్మానుష్ఠానమునకు, భోగమునకు ఆశ్రయము. ఇందే ఆత్మజ్ఞానము సంపాదింప ననువగును.

"ప్రాణ స్తేజసి" ఛాం. ౬-౮-౬. అనువాక్యమునుబట్టి ప్రాణసంపన్నుడగు జీవుడు తేజఃసహచరిత సూక్ష్మభూతములం దుండును. సూక్ష్మభూతములతో కూడి జీవుడు ఉత్క్రమణము చేయునని భావము. (౫)

'ప్రాణ స్తేజసి' అను వాక్యము ననుసరించి జీవాత్మ - తేజస్సునందే చేరుననక యితరభూతములందును చేరు నన నేల? యన:

నైకస్మిన్ దర్శయతో హి ౪-౨-౬

ఏకస్మిన్=ఒక్క తేజస్సునందే, న=ప్రాణములతో కూడిన జీవాత్మ సంపన్నుడు కాడు - చేరడు, హి = కారణ మేమన, దర్శయతః=ఉపనిషత్తులు, స్మృతులు అట్లే చెప్పుచున్నవి.

ఉపనిషత్తులు, స్మృతులు రెండును మరణసమయమున వాగాది ప్రాణాంతపరివారముతో కూడిన జీవాత్మ పృథివ్యాదిస్థూలభూతములకు కారణములైన సూక్ష్మభూతములతో సమావిష్టు డగునని చెప్పుచున్నవి.

"పృథివీమయ ఆపోమయో వాయుమయ
ఆకాశమయ స్తేజోమయః" బృ. ౪-౪-౫.

'ప్రాతదేహమును విడిచి నూతనదేహమును బొందుటకు సిద్ధమగు

నపుడు జీవాత్మ పృథివీమయము, జలమయము, వాయుమయము, ఆకాశ మయము, తేజోమయము నగును'.

"అణ్వ్యోమాత్రాఽవినాశిన్యో దశార్ధానాం తు యాః స్మృతాః,
తాభిః సార్ధమిదం సర్వం సంభవ త్యనుపూర్వశః" మ. ౧-౨౭.

'సూక్ష్మములగు పంచతన్మాత్రలతో నిది యంతయు క్రమముగా జనించును.' అనునిట్టిశబ్దప్రమాణముల ననుసరించి జీవాత్మ కేవల మొక్క తేజస్సునందే చేరక సమస్తసూక్ష్మభూతములందు చేరి - పంచతన్మాత్ర లతో సంవేష్టితుడై దేహాంతరమున బ్రవేశించునని తెలియుచున్నది. 'ప్రాణ స్తేజసి' అనువాక్యమున గల తేజఃపదము ప్రాధాన్యముగ చెప్పబడి మిగిలిన సూక్ష్మభూతములకు గ్రాహకముగ - ఉపలక్షకముగ చెప్పబడిన ట్లెంచవలెను.

బృహదారణ్యకమున గల యాజ్ఞ్యవల్క్య - ఆర్తభాగ సంవాదము నందు, మరణసమయమున వాగాదికరణము లన్నియు తమవ్యాపారములను మానుకొనినపుడు. ("క్వాయం తదా పురుషో భవతి" బృ. ౩-౨-౧౩) 'అప్పుడు జీవాత్మ యెక్కడ ఉండును?' అని ప్రశ్నించి సమాధానము చెప్పబడినది. ("తౌహ యదూచతుః కర్మ హైవ తదూచతుః అథహయత్ ప్రశశంసతుః కర్మ హైవ తత్ ప్రశశంసతుః." బృ. ౩-౨-౧౩) 'యాజ్ఞ వల్క్యుడు ఆర్తభాగుడును అది కర్మయే యని చెప్పబడినది. కర్మయే ప్రశంసింపబడినది' అనిరి.

మృత్యువుతదుపరి జీవున కాశ్రయము కర్మయే. వాస్తవమున జీవున కాశ్రయము సూక్ష్మదేహమైనను, కర్మయే జీవునిఉచ్చనీచజన్మము లకు గొంపోవును. కావున నిట జీవునకు కర్మ ఆశ్రయ మనబడినది. మరి యొకతావున ("పుణ్యో వై పుణ్యేన కర్మణా భవతి పాపః పాపేన" బృ. ౩-౨-౧౩) 'పుణ్యకర్మవలన పుణ్యయోని, పాపమువలన పాపయో

నియు లభించును. అని వర్ణింపబడినది. కావున మరణసమయమున జీవుడు వాగాదికరణములతోబాటు సూక్ష్మభూతములచే సంవేష్టితుడై దేహాంతరమున కేగునని సిద్ధమగుచున్నది. (౬)

తృతీయాధికరణము

మృత్యుసమయమున నిట్టిగతి యుపాసకునకే కలుగునా? ఇతరులకు కూడ కల్గునా? అన :

సమానా చాసృత్యుపక్రమా దమృతత్వం చానుపోష్య ౪-౨-౭

ఆ సృత్యుపక్రమాత్=లోకాంతరగత్యారంభమువరకు, సమానా చ= ఉపాసకులకు ఇతరులకు మరణకాలగతి సమానమే, చ=ఎందువలన నన, అనుపోష్య=శరీరమును విడిచి, అమృతత్వం = ఉపాసకులు అమరతను పొందుదురు.

దేహమునుండి వెలువడి కర్మానుసారము గతి ప్రారంభము కానంత వరకు జ్ఞానులయు, అజ్ఞానులయు మరణకాలస్థితి సమానముగనే యుండును. కారణ మేమన : జ్ఞాని మరణించిన తదుపరి శరీరమును విడిచి ముక్తుడగును. అమరత్వమును బొందును.

(సూత్రమున గల మొదటి 'చ' కారము అవధారణార్థకము. రెంతవది హేత్వర్థకము. ఉపోష్యపదము సమీప నివాసార్థకము. అనుపోష్య= సమీపమున నుండక, యని యర్థము.)

ఆత్మ సూక్ష్మదేహమునకు సమీపమున నుండి యెల్లపుడు గతి నొనరించును - అన్యదేహమున కేగును. కాని బ్రహ్మసాక్షాత్కారము పొందిన జీవునకు స్థూలదేహము విడువవలసివచ్చినపుడు సూక్ష్మదేహము

కూడ విడిపోవును. ఈ విషయమే సూత్రమునందలి అనుపోష్యపదము తెలుపుచున్నది. జ్ఞాని స్థూలదేహమును విడిచి, సూక్ష్మదేహసామీప్యమును గూడ పొందక అమరత్వమును బొందును. మృత్యుకాలమున ఇంద్రియాదులన్నియు తమవ్యాపారములను విడిచి ఆత్మతో పూర్తిగ చేరిపోవువరకు జ్ఞానులయు, అజ్ఞానులయు గతిలో భేదముండదు. స్థూలదేహమునుండి ఆత్మకు ఉత్క్రాంతి కలిగినపుడు అజ్ఞాని సూక్ష్మదేహముతోగూడి దేహాంతరమున కేగును. జ్ఞాని యట్లుగాక బ్రహ్మమును బొంది అమరత్వమును సంపాదించుకొనును. ఇదియే భేదము. ఈ విషయమే కఠోపనిషత్తున నిట్లు వర్ణింపబడినది.

'శతం చైకా హృదయస్యేహ నాడ్య
స్తాసాం మూర్ధాన మభినిఃస్సృతైకా,
తయోర్ధ్వ మాయ న్నమృతత్వ మేతి
విష్వఙ్ఙన్యా ఉత్క్రమణే భవంతి' కఠ. ౨-౩-౧౬.

'హృదయనాడులు ౧౦౧. వానిలో నొకటి బ్రహ్మరంధ్రమువైపునకు పోవును. అదియే సుషుమ్న. ఆనాడిలో ప్రవేశించి దేహమునుండి వెలువడు జీవుడు అమృతత్వమును బొందును. జ్ఞానికి కలుగు ఉత్క్రాంతి విధ మిది. ఇతర - అజ్ఞానులకు ఇతరనాడులద్వారా ఉత్క్రాంతి కలుగును. వారు దేహాంతరములను బొందుదురు.'

ఇట్లు కరణముల యుపసంహారమువరకు గతి సమానమే యగును. జ్ఞాని దేహమును విడిచి ముక్తుడగును. అజ్ఞానులు సూక్ష్మదేహము నాశ్రయించి యన్యయోనులను చేరుదురు. ఇదియే యంతరము. (౭)

చతుర్థాధికరణము

ఇంద్రియములు, మనస్సు, బుద్ధి, సూక్ష్మభూతాదుల సముదాయము - వీనితో నేర్పడిన సూక్ష్మశరీరసంబంధము ఆత్మ కెప్పటివరకు నుండు? నన:

తదాఽపీతేః సంసారవ్యపదేశాత్ ౪-౨-౮

తత్=ఆ సూక్ష్మశరీరము, ఆ అపీతేః=ముక్తిపర్యంతము ఉండును. సంసారవ్యపదేశాత్=శరీర మున్నంతవరకు సంసారము (ప్రపంచము) చెప్పబడినందువలన.

అజ్ఞానులకు ప్రళయమువరకు సూక్ష్మశరీర ముండును. జ్ఞానులకు మోక్షపర్యంత ముండును. జన్మమరణములతోబాటు స్థూలదేహము మారు చుండును. సృష్టికాలమున జీవులకు సూక్ష్మశరీరముతో సంపర్క మేర్ప డును. అయ్యది ప్రళయమువరకు నుండును. సృష్టికాలమున నే జీవునకు బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగునో అతని కా స్థూలదేహపాతము జరుగువరకు సూక్ష్మదేహముతో సంబంధ ముండును. జ్ఞానమువలన సంచితకర్మలు, భోగమువలన ప్రారబ్ధములు నశించిన తదుపరి స్థూలదేహముతోబాటు సూక్ష్మదేహసంబంధముకూడ జ్ఞానికి విడిపోవును. అజ్ఞానుల సూక్ష్మశరీర మునకు కారణములైన తత్వములు ప్రళయకాలమున తమకారణములలో లీనము లగును. ప్రళయమున నాత్మలకు ఎట్టిశరీరములతోను సంబంధ ముండదు. బ్రహ్మజ్ఞానికి సృష్టికాలముననే యిట్టిస్థితి యేర్పడును. జీవులు విషయసుఖముల ననుభవించుచున్నంతవరకే సంసార మనబడును.ఆత్మకు శరీరముతో సంబంధ మున్నపుడే వైషయికసుఖానుభూతి యుండును. కావున దేహసంబంధమే సంసారము. ప్రళయమోక్షములందు దేహసంబంధ ముండదు. ఇతరసమయమందు సూక్ష్మశరీరసంబంధ ముండును. (౮)

జీవుడు సూక్ష్మశరీరముతో పోవునపుడు కనబడ దేల ? అన :

సూక్ష్మం ప్రమాణత శ్చ తథోపలబ్ధేః ౪-౨-౯

ప్రమాణతః చ = ప్రమాణమువలనను, తథోపలబ్ధేః = సూక్ష్మమని **తెలియుటవలన, సూక్ష్మమ్ = ఆశరీరము సూక్ష్మము - ఇంద్రియగోచరము కాదు.**

సూక్ష్మదేహము సూక్ష్మము కావున నది యింద్రియములచే తెలియబడదు. అనుమానాదిప్రమాణములవలనను నది సూక్ష్మమనియే తెలియబడుచున్నది. సూక్ష్మశరీరము వేనితో ప్రారంభింపబడినదో యవి యతీంద్రియములు. కావున నది తెలియబడదు.

"చక్షుష్టోవా మూర్ధ్నోవా అన్యేభ్యోవా శరీరదేశేభ్యః" బృ. ౪-౪-౨ సూక్ష్మశరీరముతో కూడి జీవుడు చక్షురాదీంద్రియములనుండియు, ఇతర సూక్ష్మనాడులనుండియు వెడలిపోవునని చెప్పుటవలన సూక్ష్మశరీరము ఇంద్రియగోచరము కాదని భావము. (౯)

సూక్ష్మశరీరము కావున,

నోపమర్దే నాతః ౪-౨-౧౦

అతః = సూక్ష్మమగుటవలన, ఉపమర్దేన = స్థూలశరీరనాశము వలన, న = నశింపదు.

అగ్నిదాహాదినిమిత్తమున నశించుట ఉపమర్ద మనబడును. స్థూల శరీరము దాహాదులవలన నశించినను; సూక్ష్మశరీరము నశింపదని భావము. (౧౦)

సూక్ష్మశరీర మున్నదనుటకు లోకసిద్ధప్రమాణమును చూపుచున్నాడు.

అస్యైవ చోపపత్తే రేష ఊష్మా ౪-౨-౧౧

ఉపపత్తేః = యుక్తివలన, ఏషః ఊష్మా = ఈస్థూలశరీరమున దెలియబడు వేడిమి, అస్యైవ = ఈసూక్ష్మశరీరమునకు సంబంధించినదే.

మన యీ స్థూలశరీరములందు నెల్లరిచే ననుభవింపబడు ఉష్ణత స్థూలదేహములకు సంబంధించినది కాదు. అది స్థూలశరీరమునకు చెందిన చగునెడల మృతదేహమునందును ఉష్ణత యుండవలెను. దేహధర్మములు

దేహము ఉన్నంతవరకు నుండును. దేహధర్మములైన రంగు మున్నగు గుణములు మృతదేహమునందు నుండును. కాని యుష్ణ ముండదుకదా। కాబట్టి యది స్థూలదేహమునకు చెందినది కాదు. ఉష్ణత జీవాత్మధర్మమును కాదు. ప్రాకృతధర్మము చేతనమున నెట్లుండును? కావున నీయుష్ణత సూక్ష్మశరీరమునకు చెందిన దనక తప్పదు. సూక్ష్మశరీరముతో ఆవేష్టితుడై జీవుడు ఉత్క్రమణము చేయును. కావున అప్పు డాయుష్ణత స్థూలదేహమున నుండదు. ఇట్లు ఎల్లదేహములందు నెల్లరచే తెలియబడు ఉష్ణతకాధారముగ నొకసూక్ష్మశరీర మున్నదని యుక్తిమూలమున తెలియుచున్నదని భావము. (౧౧)

పంచమాధికరణము

సూక్ష్మశరీర మనునదొకటి యున్నను నది ముక్తిపర్యంతము జీవునితో సంవేష్టితమై యుండు ననుట తగదు. అయ్యది జీవునితో ఉత్క్రమణము చేయదని బృహదారణ్యకమున వర్ణింపబడినదికదా? యన, సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

ప్రతిషేధా దితిచేన్న శారీరాత్ ౪-౨-౧౨

ప్రతిషేధాత్ ఇతి చేత్ = నిరాకరింపబడుటవలన ముక్తివరకు సూక్ష్మశరీర ముండుననుట తగ దందురేని, న = అది సరికాదు. శారీరాత్ = (శారీరః = జీవుడు) జీవునినుండి ఉత్క్రమణము నిషేధింపబడినది, కాని శరీరమునుండి కాదు.

"యత్రాయం పురుషో మ్రియత ఉదస్మాత్
ప్రాణాః క్రామంతి ఆహో నేతి ? నేతి హోవాచ
యాజ్ఞవల్క్యః, అత్రైవ సమవనీయంతే. స
ఉచ్ఛ్వయ త్యాధ్మాయ త్యాధ్మాతో మృతః శేతే" బృ. ౩-౨-౧౧.

'ఈ పురుషుడు మరణించునపుడు ప్రాణములు ఉత్క్రమించునా ? లేక యుత్క్రమింపవా ?' యని ఆర్తభాగుడు యాజ్ఞవల్క్యుని అడిగెను. 'అవి యిక్కడనే లీనములగును. అతడు లావెక్కును. నిండిపోవును. నిండి చచ్చి శయనించును.' అని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను. దీనింబట్టి ప్రాణములు జీవునితో నుత్క్రమింపవని స్పష్టమగుచున్నది. అందువలన ముక్తిపర్యంతము సూక్ష్మశరీరము జీవునితో సంబద్ధమై యుండు ననుట పొసగదని శంకాభిప్రాయము.

సమాధానము : ఈ ప్రసంగమునందు చెప్పబడిన ప్రాణోత్క్రమణనిషేధము శరీరమునుండి యుత్క్రమింపవని చెప్పుట కాదు. శారీర-జీవాత్మనుండి యవి యుత్క్రమింపవని చెప్పబడినట్లెంచవలెను. ప్రాణ పదముచే చెప్పబడిన సూక్ష్మ-లింగశరీరము స్థూలదేహమునుండి యుత్క్రమించును-వెడలిపోవును. కాని, జీవాత్మనుండి వేరుకాదని యభిప్రాయము. కారణ మేమన : ప్రశ్నకర్త పురుషుడు మరణించునపుడు అని ప్రశ్నించి యున్నాడు. పురుషుడన జీవుడు, శరీరము కాదు. (అస్మాత్) ఆపురుషుని నుండి ప్రాణము లుత్క్రమించునా ? అని ప్రశ్నించుటవలన సమాధానము చెప్పుచు యాజ్ఞవల్క్యుడు పురుషునినుండి యుత్క్రమింపవు-వేరుకావు, అని చెప్పినాడు. కావున సూక్ష్మశరీరము ముక్తిపర్యంతము జీవునితో నుండు ననుట సంగతమే.

బృహదారణ్యకములోని పై ప్రసంగము (౩-౨-౧౧) బ్రహ్మజ్ఞానికి సంబంధించినదిగా నెంచెదమేని అప్పుడు ప్రశ్నమునకు ప్రసక్తియే యుండదు. జ్ఞాని ముక్తుడగును. కావున నతని సూక్ష్మదేహము స్థూలదేహముతో పాటు స్వకారణములందు లీనమై నశించును. అది యుచితమే. (౧౨)

పై విషయమునే శాఖాంతరసంవాదముతో బలపరుచుచున్నారు.

స్పష్టో హ్యేకేషామ్ ౪-౨-౧౩

ఏకేషామ్ = కొందఱిమతమున, స్పష్టః హి = సూక్ష్మశరీరముతో ఉత్క్రమణము స్పష్టమే.

కౌషీతకీశాఖకు సంబంధించినవారు జీవాత్మ ప్రాణములతోబాటు శరీరమునుండి యుత్క్రమించునని స్పష్టముగా జెప్పుచున్నారు.

"స యదస్మా చ్ఛరీరా దుత్క్రామతి.... సహ
హ్యేతా వస్మిన్ శరీరే వసతః సహ ఉత్క్రామతః"
(కౌ. బ్రా. ఉ. ౩-౪)

'జీవు డీశరీరమునుండి యుత్క్రమించునపుడు (జీవుడు, ప్రాణములు రెండును శరీరమున కలిసియుండును; కావున) ప్రాణములతో కలిసియే యుత్క్రమించును.'

"స యదాఽస్మా చ్ఛరీరా దుత్క్రామతి సహైవైతైః
సర్వై రుత్క్రామతి" కౌ- ౩-౪.

"ఆ జీవు డీశరీరమునుండి యుత్క్రమించునపుడు ఈ ప్రాణములతో నన్నింటితో నుత్క్రమించును.' అని స్పష్టముగా కౌషీతకులు చెప్పుచున్నందున జీవునితోబాటు లింగశరీర ముత్క్రమించుననియు ముక్తిపర్యంత మతనిని విడువ దనియు చెప్పుట యుచితమే యగును. (౧౩)

ఈ విషయముననే స్మృతిప్రమాణము నిచ్చుచున్నాడు.

స్మ ర్య తే ౪-౨-౧౪

సూక్ష్మశరీరముతో జీవు డుత్క్రమించునని స్మృతియందును చెప్పబడినదని సూత్రార్థము.

"తమోఽయం తు సమాశ్రిత్య చిరం తిష్ఠతి సేంద్రియః
న చ స్వం కురుతే కర్మ తదోత్క్రామతి మూర్తితః" మ. ౧-౫౫.

ఇది మృత్యుసమయవర్ణనము. 'ఈ జీవుడు ఇంద్రియములతో కూడి విహారకాల ముండును. ఇంద్రియములు తమవ్యాపారములను (బ్రహ్మజ్ఞానమును విడిచి జీవుడు తమస్సు నాశ్రయించి యున్నపుడు) విడిచిపెట్టును. అప్పు డా జీవుడు ఏ కార్యమును చేయడు. మూర్తితః=స్థూలశరీరమునుండి యుత్క్రమించును.'

అత దేస్థితిలో యుత్క్రమించునో క్రిందిశ్లోకము చెప్పును.

"యదాణుమాత్రికో భూత్వా బీజం స్థాస్ను చరిష్ణు చ,
సమావిశతి సంసృష్ట స్తదా మూర్తిం విముంచతి" మ. ౧-౫౬.

"అణుమాత్రికుడు - తన్మాత్రల - సూక్ష్మభూతములతో గూడిన జీవుడు, స్థావరజంగమయోనులందు కర్మల ననుసరించి ప్రవేశించి స్థూలశరీరమును గ్రహించుచు విడుచుచు నుండును". ఇట్లు జీవుడు ముక్తి లభించువరకు సూక్ష్మ - లింగ శరీరముతో నాయా యోనులం జేర ఉత్క్రమించునని భావము. (౧౪)

షష్ఠాధికరణము

ఇట్లు ప్రాసంగికవిషయమును ముగించి సూత్రకారుడు ప్రకృతము ననుసరించుచు వాగాదుల లయక్రమమును జెప్పుచున్నాడు.

తాని పరే తథా హ్యాహ ౪-౨-౧౫

తాని=వాగాదీంద్రియములు లీనములైన సూక్ష్మభూతములు, పరే=బ్రహ్మమునందు లీనమగును. హి = కారణ మేమన, తథా ఆహ = శబ్ద ప్రమాణ మట్లే చెప్పుచున్నది.

జీవాత్మతో గూడిన వాగాది భూతసూక్ష్మపర్యంతమగు లింగశరీరము హృదయాకాశావచ్ఛిన్నమగు పరబ్రహ్మమున జేరును - లీన మగును. "[illegible]" ([illegible]) తేజః=వాగాదీంద్రి[illegible]

ములు తమలో లీనమైనదృశ్యకారియన్న భూతసూక్ష్మము - లింగశరీరము - దానితో సంవేష్టితుడై యున్న జీవుడు. పరదేవత - పరబ్రహ్మమునందు లీనమగునని వ్యాఖ్యార్థము. ఆ దశలో జీవున కెట్టి సుఖదుఃఖములు నుండవు. అట్లే, సుషుప్తిప్రళయదశలలోను జీవునకు సుఖదుఃఖము లుండవవి తెలియనగును. సమాధి, ముక్తావస్థలలో జీవుడు ఆనందము ననుభవించును. (౧౫)

వాగాదీంద్రియములకు మనస్సు మున్నగువానియందు సంపత్తి (వాఙ్ మనసి సంపద్యతే) చెప్పబడినది కదా! ఈ సంపత్తిపదమున కర్థ మేమి? యన :

అవిభాగో వచనాత్ ౪-౨-౧౬

వచనాత్=దృష్టాంతవచనమువలన, అవిభాగః=అవిభాగము - విభజింపవీలుకాని సంయోగవిశేషము. అదియే సంపత్తిపదమున కర్థము. అంతే కాని సంపత్తి - లయము - అనగా ఒక్కటియైపోవుట కాదు.

"యథా సోమ్య మధు మధుకృతో నిస్తిష్ఠంతి నానాత్యయానాం వృక్షాణాం రసాన్ సమవహారమేకతాం రసం గమయంతి" ఛాం ౬-౯-౧.

"తే యథా తత్ర న వివేకం లభంతే అముష్యాహం వృక్షస్య రసోఽస్మ్యముష్యాహం వృక్షస్య రసోఽస్మీతి. ఏవ మేవ ఖలు సోమ్యేమాః సర్వాః ప్రజాః సతి సంపద్య న విదుః సతి సంపద్యామహే" ఛాం.౬-౯-౨.

"సోమ్యా! తేనెటీగలు తేనెను చేకూర్చును. భిన్నస్థలములందున్న వివిధవృక్షములనుండి పుష్పరసమును నొకచో చేర్చి మధువును - మధురసమును సిద్ధముచేయును. ఆ మధురసములు వేరువేరు వృక్షములకు సంబంధించినవిగా తమ్ము గుర్తింపనేరవు. అట్లే సమస్తప్రజలు ప్రతిదినము సతిసంపద్యమానములై - సత్తునచేరి - లీనమై భిన్నవ్యవహారమునకు విషయములు కానేరవు".

ఇట్టిస్థితినే లయము, సంపత్తి యందురు. తేనెలో చేరిన వివిధ్య రసములను వేరుగ వ్యవహరింప వీలు గలుగనట్లు బ్రహ్మమున జీవులు లీనమై వేరుగ వ్యవహరింప వీలుగానిస్థితియందుందురనుటయే లయశబ్దార్థము. అంతేకాని జీవులు బ్రహ్మ మగుదురని కాదు. జీవులస్వరూపమునకు హాని కలుగదని భావము. (౧౬)

సప్తమాధికరణము

గతి ప్రారంభమగుటకు పూర్వము ఉపాసకులకు ఇతరులకు ఉత్క్రమణము సమానమని చెప్పబడినది. తదుపరి యుత్క్రాంతిలోగల విశేషము చెప్పుచున్నాడు.

తదోకోఽగ్రజ్వలనం తత్ప్రకాశితద్వారో
విద్యాసామర్థ్యాత్ తచ్ఛేషగత్యనుస్మృతియోగాచ్చ
హార్దానుగృహీతః శతాధికయా ౪-౨-౧౭

విద్యాసామర్థ్యాత్=ఉపాసనవిద్యామాహాత్మ్యమువలన, తచ్ఛేషగత్యనుస్మృతియోగాత్ చ=ఆ విద్యాశేషమగు గతిస్మరణవలనను, తదోకోఽగ్రజ్వలనం = బ్రహ్మమందు లీనమైన లింగశరీరసహితజీవాత్మునికి స్థానమైన హృదయాగ్రభాగము ప్రకాశించును. తత్ప్రకాశితద్వారః = హృదయాగ్రప్రకాశముచే ప్రకాశింపజేయబడిన నిష్క్రమణద్వారము గల, హార్దానుగృహీతః = హృదయస్థబ్రహ్మముచే ననుగృహీతుడైన యుపాసకుడు, శతాధికయా=శతమునకు మించి సుషుమ్నానామము గలిగియున్న బ్రహ్మనాడితో శరీరమునుండి నిష్క్రమించును.

మరణకాలమున సమస్తకరణములు సంకుచితములై జీవునకు నిలయమగు హృదయమందు లీనమగును. ఇంతవరకు దేహమున జరుగు జీవవ్యాపారము లన్నియు ఉడిగిపోవును. హృదయమున సున్న తమ

కధ్యక్షుడైన జీవాత్మతో చేరును. ఉపనిషత్తున నిట్లే చెప్పబడినది. "స ఏతా స్తేజోమాత్రాః సమభ్యాదదానో హృదయమేవాన్వవక్రామతి" (బృ. ౪-౪-౧) 'ఆ జీవుడు వ్యాపారరతములైన తేజోమయకరణములను మృత్యు సమయమున తనతో చేర్చుకొని హృదయమునకు గొంపోవును'. అప్పుడు లింగశరీరముతో బాటు జీవుడు హృదయమున నుండును. దేహమున నపుడు ఇంద్రియకార్యము లేవియు జరుగవు. అదియే జీవుడు శరీరమునుండి వెలువడుసమయము. అప్పుడు హృదయాగ్రభాగము ప్రకాశితమగును. ఆ భాగమునుండియే 'హితా' యను పేరుగల హృదయనాడులు పైకి వచ్చును. నూటొక్కనాడు లవియే. ఈ నాడులనుండియే జీవులకు వానికర్మల ననుసరించి వివిధగతులు కలుగును. వీనిలో సుషుమ్నానాడి యొకటి. దానికి మూర్ధబ్రహ్మరంధ్రముతో సంబంధ ముండును. ఇతరనాడులకు చక్షురాదీంద్రియాది ప్రదేశములతో సంబంధ ముండును. దేహమునుండి బయటికి వెళ్ళుట కనువగు నీ హృదయము తెరువబడనంతవరకు జ్ఞానులు, అజ్ఞానులు ఎల్లరు సమానముగా - వాగాదీంద్రియసంయుక్తమగు సూక్ష్మశరీరముతో బాటు సమానముగా నుత్క్రమణము చేయుదురు. ద్వారము తెరువబడిన తదుపరి వారివారికర్మల ననుసరించి భిన్నభిన్నగతులు కలుగును. మార్గములు వేరగును. పూర్ణజ్ఞానికి శరీరాంతరమునకు వెళ్ళవలసిన మార్గమేదియు నుండదు. కావున నతని స్థూలసూక్ష్మదేహములు రెండును అక్కడే సమాప్తమగును. అతడు బ్రహ్మసంస్థుడై అమృతత్వమును బొందును.

"న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామంతి" (బృ. ౪-౪-౬) 'అతనిప్రాణము లుత్క్రమింపవు.' "బ్రహ్మసంస్థో అమృతత్వ మేతి" (ఛాం. ౨-౨౩-౧) 'బ్రహ్మమునం దున్నవాడై మృత్యురహితు డగును.'

లింగశరీరముతో వేష్టితులయి యున్నంతవరకు ఉపాసకులకు ఇతరులకు ఉత్క్రాంతి కలుగును. హృదయద్వారము తెరువబడినపుడు ఉపాస

కుడు హృదయమున నున్న బ్రహ్మముచే ననుగృహీతుడై, సుషుమ్న ద్వారా తనగతి ననుస్మరించుచు, బ్రహ్మరంధ్రమునుండి బయటపడుసు - మోక్షమును బొందును. ఈ సుషుమ్నానాడి నూటయొకటవది. "తస్య హైతస్య హృదయాగ్రం ప్రద్యోతతే తేన ప్రద్యోతే నైష ఆత్మా నిష్క్రామతి." (బృ. ౪-౪-౨) 'ఆ యాత్మయొక్క హృదయాగ్రము ప్రకాశిత మగును. ప్రకాశితమైన దానినుండి జీవుడు బయటికేగును.' అని యుపనిషత్తులు వర్ణించుచున్నవి. హృదయమునుండి నూటొక్కనాడులు బయలు దేరుననియు అందు సుషుమ్న మూర్ధమువైపుకు పోవుననియు కఠోపనిషత్తు వర్ణించుచున్నట్లు పూర్వము వ్రాసియున్నాము. "శతం చైకా హృదయస్య నాడ్యః...." (కఠ. ౨-౩-౧౬)

ఈశ్వరవ్యవస్థ వలన కర్మల ననుసరించి దేహమును విడుచునపుడు ప్రతివ్యక్తికి రానున్న యోనినిగురించి తెలియును. అందలి యుత్సుకత మృత్యుకాలపు కష్టముగూడ తగ్గించును. దానిని స్మరించుచు నీ దేహమును విడిచి వెళ్లును. కర్మల నొనర్చువ్యక్తిని పరమేశ్వరు డిట్లనుగ్రహించును. సూత్రమున నున్న 'శేషగత్యనుస్మృతి సామర్థ్యాత్' అను హేతు వీవిషయమునే బోధించును. ఉపాసకుడు తన యుపాసన కంగమగు సుషుమ్నా నాడీద్వారమును స్మరించుచు దేహమునుండి నిష్క్రమించునట్లు, ఇతర కర్మానుష్ఠానపరులు తమకర్మల కనుగుణమగు నితరనాడుల ద్వారములను స్మరించుచు వానిద్వారా దేహమును విడుతురు. ఇదియే ఉత్క్రమణగతి విశేషము. (౧౭)

అష్టమాధికరణము

బ్రహ్మజ్ఞాని సుషుమ్నద్వారమున బ్రహ్మను ప్రాప్తించుటకు దేని ననుసరించును ?

రశ్మ్యనుసారీ ౪-౨-౧౮

బ్రహ్మనాడి ద్వారమున నుత్క్రమించు బ్రహ్మజ్ఞాని సూర్యరశ్మి ననుసరించి బ్రహ్మను పొందునని సూత్రార్థము.

"అథ యత్రైతదస్మాచ్ఛరీరాత్ ఉత్క్రామ
త్యథైతైరేవ రశ్మిభి రూర్ధ్వ మాక్రమతే." ఛాం. ౮-౬-౫

'జ్ఞాని యీ శరీరమునుండి వెడలిపోవునపుడు ఈ రశ్ములతో పైకి వెళ్లును.' దీనింబట్టి సుషుమ్నానాడికి రశ్ములతో సంబంధ మున్నట్లు తెలియ నగును. మరియొకచో "సూర్యద్వారేణ తే విరజాః ప్రయాంతి. (ముం. ౧-౨-౧౧) 'బ్రహ్మోపాసకులు క్షీణకర్ములు కలవారై సూర్యునిద్వారమున పయనింతురు.' అనుటవలనను సూర్యరశ్ములే బ్రహ్మలోకయాత్ర కుపక రించునని బోధపడుచున్నది. (౧౮)

రాత్రియందు జ్ఞానికి మృత్యువు సంభవించినపుడు సూర్యరశ్మి యెటనుండి లభించు, నన :

నిశి నేతి చేన్న సంబంధస్య యావ
ద్దేహభావిత్వాత్ దర్శయతి చ ౪-౨-౧౯

నిశి న ఇతి చేత్ = రాత్రియందు రశ్మిసంబంధము కలుగదనినచో, న=అట్లనరాదు, సంబంధస్య=నాడీరశ్మి సంబంధము, యావద్దేహభావిత్వాత్ =దేహ మున్నంతవరకు నుండు స్వభావము కలదగుటవలన, దర్శయతి చ=ఉపనిషత్తు నట్లే తెలుపుచున్నదికూడ.

సాధారణముగ సూర్యరశ్మితో దేహమునకు సంబంధము పగలు మాత్ర ముండునని యెంచుచుందురు. అట్టియెడ జ్ఞానికి మృత్యువు రాత్రి వేళ సంభవించినచో సుషుమ్నానాడికి సూర్యరశ్మితో సంబంధ ముండదు, కావున నతడెట్లు బ్రహ్మను ప్రాపించునని సంశయము వొడమును. కాని

అయ్యది సరికా దనుచున్నాడు సూత్రకారుడు. కారణ మేమనః సూర్య రశ్మితో దేహమునకు సంబంధ మెల్లపుడు నుండును. సూర్యరశ్మి రాత్రి యందు నుండును. అందువలననే కొన్నిరాత్రులలో ఉష్ణత ననుభవింతుము. చంద్రకిరణములుకూడ సూర్యరశ్మియేకదా। కావున దోషమొండును లేదు.

'అథా ప్యస్యైకో రశ్మి శ్చంద్రమసం ప్రతిదీప్యతే....
....ఆదిత్యతోఽస్య దీప్తి ర్భవతి'.   నిరుక్త. ౨-౨-౨

'సూర్యుని యొకరశ్మి చంద్రునిప్రకాశింప జేయుచున్నది...ఆదిత్యుని వలన చంద్రునకు కాంతి కలుగుచున్నది.' అని నిరుక్తముకూడ చెప్పు చున్నది. కావున దివారాత్రము లను భేదము లేక యెల్లపుడు దేహముతో సూర్యరశ్మికి సంబంధ ముండునని తెలియుచున్నది. ఉపాసకు డెప్పుడు మరణించినను నతనిగతికి హాని యెన్నడు కలుగదు. (౧౯)

ఆచార్యు డీ విషయమునే దక్షిణాయనమున మరణించు జ్ఞానికికూడ అతిదేశించుచున్నాడు.

అత శ్చాయనేఽపి దక్షిణే   ౪-౨-౨౦

అతః చ=అందువలననే, దక్షిణే అయనేఽపి =దక్షిణాయనమున, కృష్ణపక్షమునను దేహమునకు సూర్యరశ్మి సంబంధముండునని సూత్రార్థము.

రాత్రియందు మరణించిన జ్ఞాని సూర్యరశ్మి సంబంధముతో బ్రహ్మ లోకమును చేరునట్లు కృష్ణపక్షమునందును, దక్షిణాయనమునందును, ఎప్పుడు మరణము సంభవించినను జ్ఞాని దేహముతో సూర్యరశ్మికి సంబంధ ముండుననుట నిశ్చితము. దేహముతో సూర్యరశ్మికి ఎల్లప్పుడు సంబంధ ముండు ననునదియే యిందులకు హేతువు.

భీష్ముడు ఉత్తరాయణము వచ్చువరకు వేచియున్నట్లు వర్ణించుట రశ్మి యధికముగా నుండు దినములను ప్రశంసించుటకే యని యెంచవలెను.

బ్రహ్మజ్ఞాని యెప్పుడు మరణించినను అతని బ్రహ్మలోకగతి కెట్టి యాటంకము నుండదని గుర్తింపవలెను. (౨౦)

'యత్రకాలే త్వనావృత్తి మావృత్తిం చైవయోగినః
ప్రయాతా యాంతి తం కాలం వక్ష్యామి భరతర్షభ। (౮-౨౩)
అగ్నిర్జ్యోతిరహః శుక్లః షణ్మాసా ఉత్తరాయణం,
తత్ర ప్రయాతా గచ్ఛంతి బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదోజనాః. (౮-౨౪)
ధూమో రాత్రి స్తథాకృష్ణః షణ్మాసాః దక్షిణాయనం,
తత్ర చాంద్రమసం జ్యోతిః యోగీప్రాప్యనివర్తతే.' (౮-౨౫)

అను భగవద్గీత శ్లోకములలో కాలవిశేషమున మరణించిన ఆవృత్తి అనావృత్తి కలుగునని చెప్పబడినదికదా। అది యెట్లు సమంజసమగును?

యోగినః ప్రతిచ స్మర్యతే స్మార్తే చైతే ౪-౨-౨౧

యోగినఃప్రతి చ = యోగివిషయమునసే, స్మర్యతే = అట్లు చెప్పబడినది. ఏతేచ స్మార్తే = ఇయ్యవి రెండును స్మార్తములే.

కర్మత్యాగులైన జ్ఞానయోగులు కొందఱు అనావృత్తిని, కర్మానుష్ఠానపరులైన కర్మయోగులు ఆవృత్తిని పొందు మరణకాలమునుగూర్చి కృష్ణుడు వర్ణించినట్లు గీతయందు చూతుము. లోకమున నట్లు చెప్పుట కలదు. అట కృష్ణునియభిప్రాయ మేమన:"లోకమున అనావృత్తి, ఆవృత్తులతో జ్ఞానాజ్ఞానములకు సంబంధము కల్పింపక భ్రాంతితో మరణకాలమునకు సంబంధము కల్పించుచున్నారు. నేను నీకు చెప్పున దేమన : 'అగ్ని, జ్యోతి, దినము, శుక్లపక్షము, ఉత్తరాయణమున చనిపోవు జ్ఞానయోగి యని యెంచబడు మనుష్యుడు బ్రహ్మమును బొందును' అని లోకమున చెప్పబడును. ఇట్లే 'ధూమము, రాత్రి, కృష్ణపక్షము' దక్షిణాయనమున శరీరము విడుచువ్యక్తి చంద్రరశ్మిని పొంది కర్మయోగి యనిపించుకొనును.

అతడు మరల మరల జన్మించును.' అనియు లోకు లెంతురు. ఇట్లు కాల విశేషమున మరణించుటచే సుపర్యు క్తగతులు కలుగుననుట లోకవాదము. వాస్తవ మదికాదు. అది కల్పనమాత్ర మనవలెను. ఇట్టి మార్గముల వాస్తవికతను గుర్తించిన యోగి మోహితు డెన్నడును కాడు. కాలవిశేషమున మరణించుటవలన ముక్తి కలుగుననుట వాస్తవికము కాదు. కావున ఓయర్జున! నీవు నీజీవనమున నెల్లపుడు యోగయుక్తుడవై యుండుము. కాలవిశేషమున మరణించిన మోక్ష మొదవునని భ్రమియింపకు. జీవనమును యోగమయము, జ్ఞానసంపన్నము చేయుము. పూర్ణజ్ఞాని యైనవాని కెన్నడు మృత్యువు కలిగినను అతనిసద్గతికి ప్రతిబంధక ముండనేరదు" అని. కావున ఉపాసకునికి చెప్పబడిన సూర్యరశ్మ్యనుసరణము సుసంగతమే యని భావము. (౨౧)

వేదాంత దర్శన - ఆంధ్ర వ్యాఖ్యానమున
చతుర్థాధ్యాయమునందు ద్వితీయపాదము
సమాప్తము

చతుర్థాధ్యాయము

తృతీయపాదము

ప్రథమాధికరణము

ద్వితీయపాదమున జీవుని యుత్క్రమణము విచారింపబడినది. ఉపాసకుని యుత్క్రాంతికి ఫలము బ్రహ్మలోకావాప్తి. అయ్యది యీ తృతీయపాదమున విచారింపదలచి సూత్రకారుడు తన్మార్గనిర్ధారణపరక సూత్రమును రచించుచున్నాడు.

అర్చిరాదినా తత్ ప్రథితేః ౪-౩-౧

అర్చిరాదినా = శరీరమునుండి మూర్ధన్యనాడిద్వారమున బయటపడి యుపాసకుడు దేవయానమగు అర్చిరాదిమార్గమున బ్రహ్మలోకమును బొందును. అది యెట్లు తెలియు నన : తత్ప్రథితేః = అతని కది మార్గమని ప్రసిద్ధి యున్నందున.

బ్రహ్మము నుపాసించువా డుత్క్రమించుటకు శాస్త్రములం దొక మార్గము ప్రసిద్ధమై యున్నది. అదియే దేవయానము.

"తద్య ఇత్థం విదుర్యే చేమే ఽరణ్యే శ్రద్ధా తప ఇత్యుపాసతే తే ఽర్చిష మభిసంభవం త్యర్చిషో ఽహరహ్న ఆపూర్యమాణపక్ష మాపూర్యమాణపక్షాద్ యాన్ షడుదఙ్ఙేతి మాసాంస్తాన్" ఛాం. ౫-౧౦-౧.

"మాసేభ్యః సంవత్సరం సంవత్సరా దాదిత్యం ఆదిత్యా చ్చంద్రమసం చంద్రమసో విద్యుతం తత్ అమానవః, స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయత్యేష దేవయానః పన్థా" ఛాం. ౫-౧౦-౨.

అర్చిపదము కిరణవాచకము. అనగా రశ్మి. దానినుండి విద్యుత్తు వరకు మార్గము పై వాక్యములలో సూచింపబడినది. ఇదియే అర్చిరాది

మార్గము-దేవయానము. ఇందు వర్ణింపబడినవాని ననుసరించి యుపాసకుడు బ్రహ్మలోకమును బొందును.

"తచ్ఛ్రుతేః ప్రసారి" (౪-౨-౧౮). సూత్రమున నిదియే సూచింపబడి నది. ఇట్లే బృహదారణ్యకమున (౬-౨-౧౫) ఛాందోగ్యమున (౪-౧౫-౪,౫) కౌషీతకి (౧-౩) ప్రసంగములందుకూడ నీమార్గము వర్ణింపబడినది. అందువలన శాస్త్రములం దీ మార్గము ప్రసిద్ధమై యున్నది. (౧)

బృహదారణ్యకము (౫-౧౦-౧)న ప్రయాణకాలమున పురుషుడు వాయువునందు వచ్చునట్లు వ్రాయబడినది. ఛాందోగ్యమున నయ్యది కని పింపదు. కావున సామంజస్య మెట్లన :

వాయు మబ్దా దవిశేషవిశేషాభ్యామ్   ౪-౩-౨

అబ్దాత్ = సంవత్సరమునుండి, వాయుమ్ = వాయువును చేరుదురని అంగీకరింపవలెను. అవిశేషవిశేషాభ్యామ్ = సామాన్యవిశేషవాక్యముల వలన, నట్లు గ్రహింపనగునని సూత్రార్థము.

ఛాందోగ్యమున(౫-౧౦-౧,౨), బృహదారణ్యకమున(౫-౨-౧౫) గల వాక్యములలో అర్చినుండి మాసములవరకు సమానముగ మార్గము వర్ణింపబడినది. బృహదారణ్యకమున మరియొక తావున "యదా వై పురుషోఽస్మాల్లోకాత్ ప్రైతి స వాయు మాగచ్ఛతి" (బృ. ౫-౧౦-౧) 'పురుషు డీలోకమునుండి పయనించునపుడు వాయువున ప్రవేశించును,' అని యున్నది. రథచక్రపుఛిద్రమువలె వాయు వతనికి పైకిపోవ తోడ్పడును. అట్లు ఆదిత్యుని చేరును. ఇది వాయువునుగూర్చి విశేషముగ చెప్పబడినది. ఛాందోగ్యమున (౫-౧౦-౧,౨) దీనిప్రసక్తి కనిపింపదు. బృహదారణ్యకమున (౬-౨-౧౫) మాసమునుండి దేవలోకము, అటనుండి ఆదిత్యుని చేరున ట్లున్నది. ఛాందోగ్యమున (౫-౧౦-౧,౨) మాసమునుండి సంవ

క్షరము, దానినుండి ఆదిత్యుని చేరున ట్లున్నది. బృహదారణ్యకమునందలి (౫-౧౦-౧) వాయువునుండి ఆదిత్యుని అనియు, (౬-౨-౧౫) దేవ లోకమునుండి ఆదిత్యుని అనియుచెప్పు రెండువాక్యములవలన ఛాందోగ్యము నందలి సంవత్సరస్థలమున బృహదారణ్యకమునందు (౬-౨-౧౫) దేవ లోకము పఠింపబడిన దని బోధపడుచున్నది. కావున నీరెండింటిని సమా సముగ నెంచి బృహదారణ్యకమునందు (౫-౧౦-౧) వాయుపదము విశే షముగ నిర్దేశింపబడుటవలన ఛాందోగ్యమునందలి గతిక్రమములో సంవత్స రమునకు పరమున ఆదిత్యపదమునకు పూర్వమున వాయుపదమును సమా వేశము చేసికొనవలయును.

ఛాందోగ్యపు (౫-౧౦-౧,౨) సంవత్సరమును, బృహదారణ్యకపు (౬-౨-౧౫) దేవలోకమును రెండింటిని ఒకటిగా నంగీకరించనిపక్షమున మాసముతో సంవత్సరమునకు సంబంధ మేర్పడుటవలన దేవలోకమును సంవత్సరమునకు పరమందుంచి, దేవలోకమునకు పరమందు వాయువును సమావేశపరచవలెను. అప్పుడు, మాసమునుండి సంవత్సరము, దాని నుండి దేవలోకమును, అటనుండి వాయువును దానినుండి ఆదిత్యుని పొందునట్లు క్రమ మేర్పడును. సూత్రకారుడు చెప్పిన సంవత్సరమునుండి వాయువును చేరుననుక్రమమున కభిప్రాయము - సంవత్సరమునుండి దేవలోకమును చేరి యటనుండి వాయువును చేరుట యగును. అందువలన సామంజస్య మేర్పడును. వాయువును సంవత్సరమునకు తరువాతను దేవలోకమునకు పూర్వమందును పెట్టరాదు. కారణ మేమన : బృహదారణ్యకమున (౫-౧౦-౧) వాయువునుండి ఆదిత్యుని చేరునని విశేషముగ నిర్దేశింప బడినది. ఛాందోగ్యమున దేవలోకము లేదు. బృహదారణ్యకమున సంవత్స రములేదు. రెండుతావులందును రెంటిని ఉపసంహరించిన పక్షమున గతి క్రమమునలో సామంజస్య మేర్పడును - భేద ముండదు. (౨)

కౌషీతకీ బ్రాహ్మణోపనిషత్తునందు వర్ణింపబడిన దేవయాన మార్గము నందు అన్యలోకములు కొన్ని నిర్దేశింపబడియున్నవి. వాని నెట సమావేశము చేసిన సామంజస్య మేర్పడు, నన :

తడితోఽధి వరుణః సంబంధాత్ ౪-౩-౩

తడితః=విద్యుత్తునకు, అధి = పైన-తరువాత, వరుణః = వరుణ లోకము నుంచవలెను. కారణమేమన, సంబంధాత్ = సంబంధ ముండుట వలన.

వరుణపదము వరింపదగినగుణము లుండుటవలన పరమేశ్వర వాచక మైనను అదృశ్యమైయుండుజలమున కీ పదము పలుచోట్ల ప్రయోగింపబడును. కౌషీతకీబ్రాహ్మణమున "స ఏతం దేవయానం పంథాన మాపద్యాగ్నిలోక మాగచ్ఛతి స వాయులోకం స ఆదిత్యలోకం స వరుణలోకం స ఇంద్రలోకం స ప్రజాపతిలోకం స బ్రహ్మలోకమ్" (కౌ. ౧-౩) ఇందలి వరుణపదము జలమునకు వాడబడినది ఉపాసకుడు దేవయాన మార్గమున ముందు (అగ్ని) అర్చిలోకమును తదుపరి క్రమముగా వాయువు, ఆదిత్యుడు, వరుణుడు, ఇంద్రుడు, ప్రజాపతి అనులోకములం జేరును. ఛాందోగ్యక్రమము ననుసరించి పైవాక్యమున పఠింపబడిన వరుణ పదము విద్యుత్తునకు తరువాత నుండవలెను. విద్యుత్తునకు జలముతో సంబంధ మున్నది. కావుననే "విద్యోతతే స్తనయతి వర్షయతివై" (ఛాం. ౭-౧౧-౧) 'మెఱపు మెరయును, ఉరుమును, వర్షించును. అవి వర్ణింపబడినది. ఇట్లు విద్యుత్తుతో జలమునకు సంబంధమున్నందున ఛాందోగ్యము ననుసరించి విద్యుత్తునకు తరువాత వరుణపదము సమావేశము చేయదగియున్నది. అప్పుడు వరుణునినుండి ఇంద్రుడు, ప్రజాపతి, బ్రహ్మలోకము లనుక్రమము చేరునట్టి క్రమ మేర్పడును. సంపూర్ణక్రమము ఆరవ సూత్రమున నిర్దేశింపబడును. (౩)

ఇంతవరకు దేవయానమార్గక్రమము నిర్దేశింపబడినది. అందు అర్చి, దినము, పక్షము మున్నగు పదములు మార్గసంకేతకములా ? ఆత్మ విశ్రమించుస్థానములా ? భోగభూములా ? లేక యింకేమైన నగునా ? అను విషయ మింతవరకు వివరింపబడలేదు. అది యేమి తెలుపు, నన :

ఆతివాహికా స్తల్లింగాత్ ౪-౩-౪

తల్లింగాత్ = శాస్త్రవచనములవలన, అర్చిరాదులు, ఆతివాహికాః= ఆతివాహికములు - ఒకచోటునుండి మరియొకచోటునకు చేర్చుట వహన మనబడును. అతిశయవహనము అతివాహము. అందుప్రసిద్ధములు అతి వాహికములు. ఆయాకాశప్రదేశమునందు లగ్నమై యుండు సూర్య రశ్ములు - అర్చిరాదులని భావము. ముందుకు చేర్చునవి యని యర్థము.

దేవయానమార్గపఠిత అర్చిమున్నగు పదములు మార్గచిహ్నములు కాని, ఆత్మ విశ్రమించు స్థానములు కాని, భోగాభూములు కాని కావు. అవి ఆ యా ఆకాశప్రదేశప్రతీకలు మాత్రమే. ఆ స్థలములందు సూర్య రశ్ములు విస్తరింపబడి యుండును. సూక్ష్మశరీరముతో కూడిన జీవాత్మ స్థూలశరీరమును విడిచి యీశ్వరీయవ్యవస్థ ననుసరించి దేశాంతరము చేరును. అప్పు డాత్మ రశ్ముల నాశ్రయించి గంతవ్యప్రదేశమును చేరునని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి. సూక్ష్మశరీరము జీవునకు నిరంతరవాహకము. సూర్యరశ్మి తాత్కాలికవాహన మనవచ్చును. అర్చి ప్రకాశార్థకము. కావున నది వహనమును నిర్దేశించును. ఉపాసకునకు చెప్పబడిన యీమార్గము గమ్యము ప్రకాశమయమని తెలుపుచున్నది. ఇతరులకు చెప్పబడిన పితృ యానమార్గము అంధకారమయము. అది గమ్యము నంధకారమయముగా ప్రకటించును. ఇట్లు దినాదులు ఆ యా ప్రదేశముల ప్రతీకలుమాత్ర మన వగును. అట కాంతి వ్యాపించి యుండును. జీవు డీ ప్రదేశములను క్షణ మాత్రమున దాటి గంతవ్యమును చేరును. కావున నివి భోగభూములు కావు.

"అస్మా చ్ఛరీరా దుత్క్రామతి అథైతై రేవ రశ్మిభి రూర్ధ్వ మాక్ర మతే....స యావత్ క్షిప్యే న్మనస స్తావ దాదిత్యం గచ్ఛతి" (ఛాం. ౮-౬-౫) 'ఆత్మ యీ శరీరమునుండి ఉత్క్రమించును. రశ్ముల ద్వారమున పైకి పోవును. అతడు మనోవేగముతో నాదిత్యుని చేరును'.

అని చెప్పబడుటవలన అర్చిరాదులు ఆత్మకు భోగభూములు కాని, విశ్రామస్థలములు కాని, మార్గచిహ్నములు కాని కావని స్పష్టముగా తెలియు చున్నది. అవి యట్లగుచో నాత్మ క్షణమాత్రమున మనోవేగముతో ఆదిత్యు నెట్లు చేరును? కావున నా పదము లన్నియు స్వప్రదేశములం దున్న రశ్మికి ద్యోతకములని తెలియనగును. ఆ రశ్మలే ఆతివాహకములు. ముండకోపని షత్తునందును (౧-౨-౫,౬) మరణానంతరమున యజమానునకు సూర్య రశ్ములు వాహకములని వర్ణింపబడినది. రశ్ములు వాహకము లనుట విజ్ఞాన సిద్ధము. అవి రశ్మిరూపమున గాని, విద్యుత్తరంగరూపమున గాని యుంద వచ్చును. అందువలననే విద్యుత్తు అంతిమప్రతీకగా నిర్దేశింపబడుట సంభవ మనవచ్చును. ఇయ్యది యీశ్వరీయవ్యవస్థ.

"తత్పురుషోఽమానవః స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతి" (ఛాం. ౪-౧౫-౫,౬ — ౫-౧౦-౨). 'వీరిని బ్రహ్మముపరకు చేర్చువాడు అమా నవపురుషుడు' అని చెప్పబడినది.

ఈ యమానవపురుషు డెవడు? కొందఱు చేతనదేవుడనియో దివ్యశక్తియనియో చెప్పుదురు. అది యొక యజ్ఞాతస్వరూప మనవచ్చును. వాస్తవమున నీ యమానవపురుషుడు లింగశరీర మనవచ్చును. అదియే ఆత్మను బ్రహ్మమువరకు చేర్చును. సర్గారంభమునుండి యిది యెల్లపుడు నాత్మతో నుండును. విద్యుత్ప్రతీకతరువాత దీనిప్రసక్తి కనిపింపదు. జీవు నకు ముఖ్యాశ్రయము ఈ లింగశరీరమే. అర్చిరాదులు గౌణములు - మార్గ ద్యోతకములు కావచ్చును. ఈ సూక్ష్మశరీరసహకారముతోనే జీవుడు బ్రహ్మ సాక్షాత్కారము చేసికొనును - బ్రహ్మమును చేరును. ఇయ్యది ప్రాకృతము

కావున అమానవపురుషు డనబడినది. ఈ దేహమున నెవడు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము చేసికొనునో యతనికి గతి - ఉత్క్రమణ ముండదని పలుమారులు చెప్పబడినది. స్థూలదేహముతోబాటు సూక్ష్మదేహము కూడ నతనిని విడిచి పోవును. బ్రహ్మమును తత్కాలముననే పొందును.

"అస్మా చ్ఛరీరాత్ సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యతే" (ఛాం. ౮-౧౨-౩) "ధూత్వా శరీర మకృతం కృతాత్మా బ్రహ్మలోక మభిసంభవామి" (ఛాం. ౮-౧౩-౧) స్థూలదేహమును విడుచుటయే తడవుగ బ్రహ్మజ్ఞాని బ్రహ్మమును బొందును. అతనికి ఉత్క్రమణగతి లేదనుట కిట్టివి యెన్నో ప్రమాణము లున్నవి.

"యో ఽకామో నిష్కామ ఆప్తకామ ఆత్మకామో న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామంతి ఇహైవ సమవలీయంతే" (బృ. ౪.౪-౬.) 'ఆత్మజ్ఞాని ప్రాణము లుత్క్రమింపవు. దేహపాతానంతర మవి వానికారణభూత. తత్త్వములలో లీనములగును.' బ్రహ్మజ్ఞుడు బ్రహ్మను ప్రాపించును.

ఉపాసకులకు, ఇతర కర్మాసక్తులకును మాత్రము గతియుండునని వర్ణింపబడును. ఉపాసకునకు దేవయానగతి. ఇయ్యది పూర్ణబ్రహ్మజ్ఞానము కలుగక పూర్ణతకు సమీపమున నుండువారి కని తెలియనగును. పూర్ణజ్ఞానికి సూక్ష్మదేహరూపవేష్టన ముండదు. ఆ స్థితి కలుగువరకు ఉపాసకుడు సూక్ష్మశరీరవేష్టితుడై యుత్తమశరీరములకు గమించును. కావున జీవుని బ్రహ్మమున జేర్చు అమానవపురుషుడు లింగశరీరమే యనుట మిక్కిలి సంగతము.

ఆత్మకు ముఖ్య - ఆతివాహకము లింగశరీరమే. రశ్మి మున్నగు వానిని ఔపచారికముగ ఆతివాహకములని సూత్రకారు డీ సూత్రమున నిర్దేశించినాడు. (౪)

ఫై విషయమును స్పష్టము చేయుటకే యాచార్యుడు సూత్రాంతరమును రచించుచున్నాడు.

ఉభయవ్యామోహాత్ తత్సిద్ధేః ౪-౩-౫

ఉభయవ్యామోహాత్ = రెండువిధములైన జ్ఞానము లేనందువలన, తత్ సిద్ధేః = అర్చిరాదులు ఆతివాహకములనియే సిద్ధించుచున్నదని సూత్రార్థము.

మరణసమయమున స్థూలశరీరమును విడిచి జీవుడు లోకాంతరమున కేగుట యీశ్వరకృతవ్యవస్థయై యున్నది. వెళ్ళు జీవునకు మార్గముల (దేవ, పితృ) జ్ఞాన ముండదు. అట్టియెడ నతనికి మార్గచిహ్నములతో బనియేమి? ఈశ్వరునివ్యవస్థకు లోబడి గమించు ఆత్మకు మార్గము నెరుగవలసిన యవసరమే యుండదు. కావున అర్చిరాదులు మార్గచిహ్నములు కాని, భోగస్థానములు కాని, విశ్రామస్థలములు కాని కావని స్పష్టమగుచున్నది. కాగా ఆతివాహకము లనుట సిద్ధము. జీవునకు (వ్యామోహ పదముతో) మార్గజ్ఞానము లేదని సూత్రకారుడు స్పష్టము చేసియుండుట వలన జీవుడు స్వయముగ నేమిచేయుటకు సమర్థుడు కాడనియు, ఈశ్వర వ్యవస్థకు లోబడి లోకాంతరగతు డగుననియు స్పష్టమగుచున్నది. (౫)

ఉపాసకుని విద్యుదనంతరగతిని గూర్చి ఆచార్యు డుపదేశించుచున్నాడు.

వైద్యుతే నైవ తత స్తచ్ఛ్రుతేః ౪-౩-౬

తచ్ఛ్రుతేః = ఆ విషయము చెప్పు శ్రుతివలన, తతః = విద్యుత్తునకు తదుపరి, వైద్యుతేన ఏవ = విద్యుదావిర్భూతముచేతనే ఉపాసకుని యాత్మ కొనిపోబడును.

ఉపాసకుడు స్థూలశరీరమును విడిచి యుత్క్రమించి విద్యుల్లోకము వరకు అర్చిరాదులమూలమున చేరును. ఉపాసనలవలన నట విశేషధర్మము ఆవిర్భూతమగును. దాని సహకారముతో సూక్ష్మశరీరము అర్చిరాదుల ననుసరించు నుపాసకుని బ్రహ్మమువరకు జేర్చును. ఈ యవస్థయే బ్రహ్మలోకప్రాప్తి యనబడును. ఈ విషయమునే "చంద్రమసో విద్యుతం తత్పు

రుషో ఽమానవః స ఏతాన్ బ్రహ్మ గమయతి" (ఛాం. ౫-౧౦-౨)
'ఉపాసకుడు చంద్రునినుండి విద్యుత్తును చేరినపుడు అక్కడ ఆవిర్భవించిన యమానవుడు అతనిని బ్రహ్మమువరకు గొంపోవును - చేర్చును.' మానవునివలె రజోవీర్యసంమిశ్రణమువలన నేర్పడువాడు కాడు, కావున నితని నమానవు డనిరి.

"తాన్ వైద్యుతాన్ పురుషో మానస ఏవ బ్రహ్మలోకాన్ గమయతి". (బృ. ౬-౨-౧౫) ఆ యుపాసకులను - విద్యుత్తున జేరినవారిని - మానసపురుషుడు - అట నావిర్భవించిన పురుషుడు, బ్రహ్మలోకములను జేర్చును'. అని యందువలననే చెప్పబడినది.

శ్రీ శంకరాచార్యులు ఈ సూత్రమునకు భాష్యము వ్రాయుచు శ్రుతి ప్రమాణరూపమున నుల్లేఖించిన ఉపనిషద్పాఠక్రమము ఉపనిషత్తులలో నెక్కడను లభింపదు. ఆచార్యులు ఉల్లేఖించిన పాఠమి ట్లున్నది :

"తాన్ వైద్యుతాన్ పురుషో ఽమానవః స ఏత్య బ్రహ్మలోకం గమయతి". (బృ. ౬-౨-౧౫)

ఇపుడు లభించుపాఠము- "తాన్ వైద్యుతాన్ పురుషో మానస ఏత్య బ్రహ్మలోకాన్ గమయతి". (బృ. ౬-౨-౧౫)

ఇందు 'మానసః పురుషః' అనియు, ఆచార్యునిపాఠమున 'పురుషో ఽమానవః' అనియు నున్నది. తన యభిమతసిద్ధికొఱకు ఆచార్యుడు పాఠము నిట్లు మార్చినా డేమో యనిపించుచున్నది. మానసపదము లింగ శరీరమునకు వ్యంజకము - ద్యోతకము - తెలుపునది.

ఉపనిషత్తుల ననుసరించి సమన్వయపూర్వ దేవయానమార్గము :

అర్చి అహస్సు శుక్లపక్షము ఉత్తరాయణము	ఛాం. ౫-౧౦-౧. బృ. ఆ. ౬-౨-౧౫.

సంవత్సరము, బృ. ఆ. ౬-౨-౧౫ న లేదు.
దేవకలోము, ఛాం. ౫-౧౦-౨ న లేదు. బృ. ౬-౨-౧౫. న ఉన్నది.

వాయులోకము, ఛాం. ౫-౧౦-౨ న లేదు. బృ. ౫-౧-౧౦. న ఉన్నది.
ఆదిత్యలోకము, ఛాం. ౫-౧౦-౨. బృ. ౫-౧౦-౧, ౬-౨-౧౫.
చంద్రలోకము ,, ,,
విద్యుల్లోకము ,, బృ. ౬-౨-౧౫.
వరుణలోకము }
ఇంద్రలోకము } కౌషీతకీ బ్రా. ౧-౩.
ప్రజాపతిలోకము }
బ్రహ్మలోకము, ఛాం. ౫-౧౦-౨. బృ. ౬-౨-౧౫. కౌ. ౧-౪.

ఇట్లీమార్గము నిర్ణయింపనగును. (౬)

ద్వితీయాధికరణము

అమానవపురుష డుపాసకుని ఒకయెడ బ్రహ్మము చేర్చుననియు, మరియొకట బ్రహ్మలోకము ననియు, ఇంకొకట మరియొకవిధమునను చెప్పబడినది. వాస్తవమున నతనిగంతవ్య మెయ్యది? అది ముఖ్యబ్రహ్మమా? మరియొకటియా? అన, సూత్రకారుడు బాదరియభిప్రాయమును చెప్పుచున్నాడు.

కార్యం బాదరి రస్య గత్యుపపత్తేః ౪-౩-౭

అస్య గత్యుపపత్తేః = ఉపాసకునకు గతి సంభవమగుటవలన, కార్యం=కార్యబ్రహ్మను (చేర్చునని), బాదరిః=బాదరి ఆచార్యునిమతము.

ఉపాసకునకు గంతవ్యము బ్రహ్మమని (ఛాం. ౫-౧౦-౨)యును, బ్రహ్మలోకమని (ఛాం. ౮-౧౫-౧) యును, బ్రహ్మలోకములందు (బృ. ౩-౨-౬) అనియు, బ్రహ్మలోకములను (బృ. ౬-౨-౧౫) అనియు నిట్లనేకవిధముల చెప్పబడినది. కావున నీ పదము లన్నియు బ్రహ్మమును బోధించునా లేక యన్యమును బోధించునా? అని సందేహము కలుగును. పై ప్రసంగములందుగల పదములు ముఖ్యబ్రహ్మ - అకార్యబ్రహ్మను

బోధింపవు. కారణ మేమన: పరబ్రహ్మము సర్వత్ర నుండు వ్యాపకతత్త్వము. దానిని పొందుటకు ఉపాసకునకు గతి యవసరము కాదు. కావున నీ ప్రసంగములందు ఉపాసకునకు గంతవ్యముగా వర్ణింపబడినది ముఖ్య బ్రహ్మము కాక కార్యబ్రహ్మమై యుండవలెనని సూత్రకారుని ఆశయము.

ఈ కార్యబ్రహ్మ మన నేమి? బ్రహ్మపదముతో కార్యపదప్రయోగము అశాస్త్రీయముగా తోచును. ఉపర్యుక్తప్రసంగములలో బ్రహ్మలోక పదము బ్రహ్మమే లోకమని కాని, బ్రహ్మరూపలోకమని కాని కాక, అది యొక విశేషప్రదేశమని బోధపడును. ఉపాసకునియాత్మ యట జేరి నిర్బాధముగా బ్రహ్మమును బొందును. అనివార్యముగ బ్రహ్మప్రాప్తి కలుగు ప్రదేశమని భావము. కావుననే యది బ్రహ్మలోక మనబడుచున్నది. కార్య బ్రహ్మపదము దీనినే బోధించును. దేవయానపథమున అర్చిరాదిపదములచే లక్షితమగునదియు ప్రదేశవిశేషమే యని యెంచవలెను. అట్టిప్రదేశము లన్నియు దాటి 'ఉపాసకునియాత్మ సాక్షాత్బ్రహ్మప్రాప్తి యవశ్యము లభించుప్రదేశమును చేరు'నని యభిప్రాయము. ఇది యంతయు శాస్త్రదృష్టి ననుసరించియే వ్రాయబడినది.

ఇట్టి లోకవిశేషమునే "యత్ర దేవా అమృతత్వ మానశుః" (యజు. ౩౨-౧౦) అను మంత్రము సూచించును. ఇట్లు అవశ్యము బ్రహ్మమును ప్రాపించు బ్రహ్మలోకము భూలోకముకంటె భిన్నముగా నన్యత్ర ఉండును. కావున ఉపాసకునియాత్మకు గతి సంభవ మగును.

ఏ యుపాసకున కిటనే - యీ దేహమునందే బ్రహ్మ సాక్షాత్కరించునో యతనియాత్మ మరణసమయమున స్థూలసూక్ష్మదేహములు నశించి విడివడుటయే తడవుగ బ్రహ్మమును బొందును. అందువలననే "న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామంతి" (బృ. ౪-౪-౬) యని చెప్పబడినది. ఏ యుపాసకుని కిట బ్రహ్మప్రాప్తి కలుగదో యతఁ డుత్క్రమించి పొందు బ్రహ్మము కార్యబ్రహ్మమని బాదరిఆచార్యునిమతము. (౭)

ఈ విషయమున మరియొక హేతువును సూత్రకారుడు ప్రస్తుతించు చున్నాడు.

విశేషితత్వాచ్చ   ౪-౩-౮

విశేషితత్వాత్ చ = బహుత్వము మున్నగువానిచే విశేషితము చేసి నందునను కార్యబ్రహ్మమునే ఉపాసకుడు చేరునని సూత్రార్థము.

"బ్రహ్మలోకాన్ గమయతి, తే తేషు బ్రహ్మలోకేషు పరాః పరావతో వసంతి." (బృ. ౬-౨-౧౫) 'ఉపాసక - ఆత్మలు బహుకాల మక్కడ వసింతురు'. ఇట బ్రహ్మలోకమునకు బహుత్వము, నివాసము నను విశేషములతో సంబంధము కల్పించుటచే బ్రహ్మలోకము లున్నట్లు నట నుపాసకు లుండునట్లు బోధపడును. దీనింబట్టి యాలోకములు సీమిత ములై యుండవలెను. లేకున్న వానిలో బహుత్వ మెట్లు సిద్ధించును? బ్రహ్మప్రాప్తి యిట్టిది కాదు. బ్రహ్మను బొందిన ఆత్మ యొకసీమిత ప్రదేశమున నుండదు. బ్రహ్మానందము ననుభవించుచు సర్వత్ర విహ రించును. ఉపాసకుడు పొందు బ్రహ్మలోకము లనేకములై సీమితము లగుటచే నాలోకములు బ్రహ్మముకాక బ్రహ్మ సృష్టియం దుండు వేరు లోకములు కావలెను. అట కొంతతడ వుండి యటుపై నిర్బాధముగ బ్రహ్మ మును పొందును. కావున బ్రహ్మలోకములన కార్యబ్రహ్మమని బాదరి యభిప్రాయపడుట సముచితమే. (౮)

'బ్రహ్మలోకాన్' అనుటచే కార్యబ్రహ్మగ్రహణము చేసిన 'స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతి' (ఛాం. ౫-౧౦-౨). అను నీవాక్యమునందలి బ్రహ్మపదమున కర్థ మేమగు, నన :

సామీప్యాత్తు తద్వ్యపదేశః   ౪-౩-౯

సామీప్యాత్ తు=సామీప్యమువలన, తద్వ్యపదేశః = బ్రహ్మకథ నము. ఇట బ్రహ్మపదము బ్రహ్మసామీప్యమును బోధించు నని సూత్రార్థము.

బ్రహ్మము సర్వవ్యాపక మగుటచే నది యెల్లరకు సమీపమున

మందును. ఎల్లరు దానికి సమీపమున నుందురు. కాని, అజ్ఞానము కారణముగ జీవుడు బ్రహ్మమునకు దూరమగును. వస్తువు సమీపమున నున్నదని తెలియనపు డది దూరమున నున్నట్లగును. ఉపాసకుడు బ్రహ్మము నుపాసించి బ్రహ్మమును సమీపమున తెలిసికొనును. ఉపాసకుడు పూర్ణవిరక్తుడైన స్థితియందే బ్రహ్మమును సామీప్యమున గుర్తింపసాగును. అప్పుడే బ్రహ్మమును బొందును. కావున నిట బ్రహ్మపదము బ్రహ్మసామీప్యమును-కార్యబ్రహ్మమును బోధించునని భావము. (౯)

కార్యబ్రహ్మమును పొందిన ఉపాసకు డెన్నడు బ్రహ్మమును పొందుననన :

కార్యాత్యయే తదధ్యక్షేణ సహాతఃపర
మభిధానాత్ ౪-౩-౧౦

అతఃపరమ్ = కార్యబ్రహ్మనంతరము, అభిధానాత్ = బ్రహ్మము ప్రాప్తించునని చెప్పుటవలన, కార్యాత్యయే = కార్యబ్రహ్మలోకమును దాటిన మీదట, తదధ్యక్షేణ సహ = ఆలోకముల కధ్యక్షుడైన బ్రహ్మముతో, చేరునని యర్థము.

బ్రహ్మోపాసకుడు కార్యబ్రహ్మలోకమును జేరి నిరంతరము బ్రహ్మనిష్ఠుడై బ్రహ్మమునే యుపాసించుచు కార్యబ్రహ్మలోకసుఖానుభవము పూర్తియగుటయే తడవుగ సర్వలోకాధ్యక్షుడగు బ్రహ్మమును జేరును. "తేన ధీరా అపియంతి బ్రహ్మవిదః స్వర్గలోక మిత ఊర్ధ్వా విముక్తాః" (బృ. ౪-౪-౮) ధ్యానశీలురగు బ్రహ్మజ్ఞానులు స్వర్గలోకము (కార్య బ్రహ్మలోకము)ను పొంది తదుపరి విముక్తు లగుదురు - బ్రహ్మమును బొందుదురు.' "స సామభి రున్నీయతే బ్రహ్మలోకం స ఏతస్మాత్ జీవఘనాత్ పరాత్ పరం పురిశయం పురుష మీక్షతే" (ప్ర. ఉ. ౫-౫) 'అతడు సామములచే బ్రహ్మలోకమున జేర్చబడును. అప్పు డతడు ప్రకృతికంటె సూక్ష్మమైన జీవఘనమగు తనస్వరూపముకంటెను సూక్ష్ముడు సర్వలోక

వ్యాప్తుడు నగు పురుషుని - పరమేశ్వరుని సాక్షాత్కారము పొందును - అదియే బ్రహ్మసాక్షాత్కారము.'

"బ్రహ్మవి దాప్నోతి పరమ్" (తై. ౨-౧) 'బ్రహ్మజ్ఞాని పరమును బొందును.' బ్రహ్మదర్శనమును బొందును. ఇదియే మోక్షము. ఇట్లు ఉపాసకుడు దేవయానమార్గమున మోక్షమును బొందును.

(సామమన త్రిమాత్ర - ఓంకారరూపబ్రహ్మమును ధ్యానించుట యగును. 'ఓమ్' పరమేశ్వరునిసర్వోత్తమనామము. ఉపాసనకు 'ఓమ్' సర్వశ్రేష్ఠసాధనము. అట్టి యుపాసనకు ఫలమే బ్రహ్మలోకప్రాప్తి.) (౧౦)

ఉపర్యుక్తవిషయమున స్మృతిప్రమాణము :

స్మృతేశ్చ ౪-౩-౧౧

స్మృతిప్రమాణమువలనను ఉపాసకుడు కార్యబ్రహ్మలోకమును దాటి బ్రహ్మమును చేరును - ముక్తిని బొందునని సూత్రార్థము.

"బ్రహ్మణాసహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే పరస్యాంతే కృతాత్మానః ప్రవిశంతి పరంపదమ్" 'కార్యబ్రహ్మలోకావసానమున బ్రహ్మదర్శనమువలన కృతకృత్యులై యుపాసకులు బ్రహ్మతో చేరి పరమపదమును బొందుదురు.' అని స్మృతివచనము. (దీనికి మూలము తెలియదు.) (౧౧)

ఇంతవరకు చెప్పబడిన బాదరిమతము ఏ యాచార్యునిమతమునకు ప్రతియోగిగా చెప్పబడిన, దన :

పరం జైమినిర్ ముఖ్యత్వాత్ ౪-౩-౧౨

ముఖ్యత్వాత్ = ముఖ్యమగుటవలన, పరం = పరబ్రహ్మపరమేశ్వరుని (అర్చిరాదిమార్గమున ఉపాసకుని చేర్చునని) జైమినిః = జైమిని ఆచార్యుడు చెప్పును. "స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతి" (ఛాం. ౪-౧౫-౬) 'అతడు వీరిని బ్రహ్మమువరకు జేర్చును'. ఇట బ్రహ్మపదము ముఖ్యార్థ

మున - అభిధావృత్తితో - పరబ్రహ్మపరమేశ్వరునే తెలుపును. కావున ఉపాసకుడు దేవయానపథమున బ్రహ్మమును చేరును. కార్యబ్రహ్మమును కాదు; అని జైమిని అభిప్రాయపడుచున్నాడు. (౧౨)

ఈ విషయమునే బలపరుచుచు మరియొక సూత్రమును జెప్పుచున్నాడు.

దర్శనాచ్చ ౪-౩-౧౩

పరబ్రహ్మ - పరమేశ్వరునియందే బ్రహ్మపదప్రయోగము చూచుట వలనను ఉపాసకుని కార్యబ్రహ్మమున గాక బ్రహ్మముననే చేర్చునని సూత్రార్థము.

"సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ" తై. ౨-౧

"తే యదంతరా తద్ బ్రహ్మ" ఛాం. ౮-౧౪-౧

"విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మ" బృ. ౩-౯-౨౮ అను నీవాక్యములం దంతటను బ్రహ్మపదము పరబ్రహ్మ - పరమేశ్వరుని తెలుపుటకే ప్రయోగింపబడుట చూచుచున్నాము. అట్లే 'స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతి" (ఛాం. ౪-౧౫-౬) అను తావునను బ్రహ్మపదము ముఖ్యార్థమున బ్రహ్మమునే బోధించును. కార్యబ్రహ్మమును బోధింపదని జైమినియభిప్రాయము.

మరియు

న చ కార్యే ప్రతిపత్త్యభిసంధిః ౪-౩-౧౪

కార్యే = కార్యబ్రహ్మమున, ప్రతిపత్త్యభిసంధిః = ప్రాప్తించునను అభిప్రాయము. న చ=లేను లేదు.

ఉపాసకుడు కార్యబ్రహ్మమున చేర్చబడునను తాత్పర్యము శాస్త్రమున నెక్కడను కనిపింపదు. కావున ముఖ్యార్థమున బ్రహ్మపదము పరబ్రహ్మమునే తెలుపునని జైమిని.

"అకృతం కృతాత్మా బ్రహ్మలోక మభిసంభవా మీతి" (ఛాం. ౮-౧౩-౧) "నేను కృతకృత్యుడనై అకృతబ్రహ్మలోకమున చేరుచున్నాను'. అని యుపాసకు డనుచున్నాడు. ఇట బ్రహ్మలోకమునకు

'అకృత' అను విశేషణ ముండుటవలన బ్రహ్మలోకపదమునకు బ్రహ్మ దర్శనము అని కాని, బ్రహ్మమే లోకము అనికాని అర్థము చెప్పుట యుక్తమగును. అప్పుడు కార్యబ్రహ్మమని చెప్పవలసిన యవసర ముండదు. ఇది జైమిని ఆచార్యునిమతము. (౧౪)

అమానవపురుషు డెవరిని బ్రహ్మలోకమువరకు చేర్చు, నన :

అప్రతీకాలంబనా న్నయతీతి బాదరాయణ ఉభయథాఽదోషా త్తత్క్రతుశ్చ ౪-౩-౧౫

అప్రతీకాలంబనాన్ = సూర్యాదిప్రాకృతిక పదార్థముల నాలంబనముగా తీసికొనని యుపాసకులను, నయతి = తీసికొనిపోవును, ఇతి = అని, బాదరాయణః = సూత్రకారునిమతము. ఉభయథా = రెండువిధములను, అదోషాత్ = దోషము లేనందున, తత్క్రతుః చ = బ్రహ్మప్రాప్తికే సంకల్పము కలవాడును.

'ప్రతీకముల నాలంబనముగా తీసికొనక సాక్షాదానందస్వరూప బ్రహ్మము నుపాసించు ఉపాసకులను సూక్ష్మశరీరరూపుడగు నమానవపురుషుడు దేవయానముతో బ్రహ్మమువరకు చేర్చును.' అని బాదరాయణుని (సూత్రకారుని) మతము. అట్లంగీకరించినందున కార్యబ్రహ్మమునో లేక ముఖ్యబ్రహ్మమునో చేర్చు ననుటలో రెండువిధములలో నెట్లు చెప్పినను దోషముండదు. కారణ మేమన: ఉపాసకునిధృఢసంకల్పము బ్రహ్మప్రాప్తియేకదా ।

కొందఱు సూత్రమునగల ' అదోషాత్ ' పదస్థానమున 'దోషాత్' అను పాఠము నంగీకరించి యిట్లు వ్యాఖ్యానము చేయుదురు: ప్రతీకముల నాలంబనముగా తీసికొనక సాక్షాత్ బ్రహ్మము నుపాసించు వారిని బ్రహ్మము వరకు చేర్చును. కారణ మేమన : ఉభయథా దోషాత్ = ప్రతీకోపాసకులను గొంపోవునని చెప్పినను, బ్రహ్మోపాసకులను గొంపోవునని చెప్పినను దోషము వాటిల్లును - ఉపనిషత్వాక్యములకు విరుద్ధ మగును. కావున

'యథా క్రతు రస్మిన్ లోకే పురుషో భవతి తథేతః ప్రేత్య భవతి. (ఛాం. ౩-౧౪-౧) 'ఈ లోకమున పురుష దెట్టి కర్మలు చేయువా డగునో యీదేహమును వీడి యట్టి ఫలము కలవా డగును.' అనువాక్యము ననుస రించి గతి, ఫలము మున్నగువానిని పొందునని యంగీకరింపవలయును.' అని యిట్లు వ్యాఖ్య నొనరించినందున బాదరిజైమినుల మతములకు సామాం జస్యము కుదురదు. అంతిమపరిణామములో భేదముండదు. పాఠభేద మున్నందున నిట్లు చూపవలసి వచ్చినది. (౧౫)

అప్రతీకాలంబ నోపాసకులకు దేవయానమున బ్రహ్మ ప్రాప్తి కలుగు ననుటకు మరియొక హేతువు :

విశేషం చ దర్శయతి ౪-౩-౧౬

(శాస్త్రప్రమాణము) విశేషం చ = బ్రహ్మోపాసకులకు విశేషము కూడ, దర్శయతి=చూపుచున్నది.

ప్రతీకములను ఆలంబముగా గొని యుపాసించువారికంటె విశిష్ట ఫలము అప్రతీకోపాసకులకు కలుగునని సూత్రార్థము.

ప్రాకృతిక పదార్థములు ఉపాసనకు ప్రతీకలుగా తీసికొనరాదని పూర్వము (వే.ద. ౪-౧-౪) చెప్పబడినది. అట్టి యుపాసనలకు ఫలములు బ్రహ్మప్రాప్తి కాక యితరములుగా ఉపనిషత్తులలో చెప్పబడినవి. కావున అప్రతీకోపాసకులకు సాక్షాత్ బ్రహ్మప్రాప్తి రూపవిశేషఫలము కలుగునని (ఛాం. ౫-౧౦-౨ బృ. ౬-౨-౧౫) ఉపనిషత్ వాక్యములవలన తెలుప బడినది. కావున ప్రతీకోపాసకులను విడిచి, అర్చిరాది దేవయాన మార్గ మున ఉపాసకులను బ్రహ్మమును చేర్చునని నిశ్చితమగుచున్నది. (౧౬)

వేదాంత దర్శన — ఆంధ్ర వ్యాఖ్యానమున
చతుర్థాధ్యాయమునందు తృతీయపాదము
సమాప్తము

చతుర్థాధ్యాయము

చతుర్థపాదము

ప్రథమాధికరణము

తృతీయ పాదమునందు ఉపాసకుడు దేవయాన మార్గమున అర్చి రాదుల ననుసరించి కార్యబ్రహ్మమును బొందు విధము వర్ణింపబడినది. ఇట నీ చతుర్థపాదమునందు బ్రహ్మసాక్షాత్కారరూపమగు బ్రహ్మప్రాప్తి యనెడి ముక్తి వర్ణింపబడును. ముక్తియందు జీవుడు సమస్త దుఃఖము లకు దూరుడై బ్రహ్మానందము ననుభవించును. జీవాత్మ యప్పు డెట్లుండునో సూత్రకారుడు వర్ణించుచున్నాడు.

సంపద్యావిర్భావః స్వేన శబ్దాత్ ౪-౪-౧

స్వేనశబ్దాత్=స్వేన పదయుక్త శబ్దప్రమాణమువలన, సంపద్య= బ్రహ్మమును పొంది, ఆవిర్భావః=స్వస్వరూపమున నుండును - ఆనందము ననుభవించును. 'ఏవ మేవైష సంప్రసాదో ఽస్మా చ్ఛరీరాత్ సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసంపద్య స్వేన రూపే ణాభినిష్పద్యతే.' (ఛాం. ౮-౧౨-౩) 'ఇట్లే బ్రహ్మసాక్షాత్కారమును బొందిన జీవుడు ఈ శరీరమునుండి వెలు వడి పరంజ్యోతి-బ్రహ్మమును ప్రాపించి తన రూపముతో నుండును. కైవల్యరూపమున ప్రకటమగును.' ఇట 'స్వేన రూపేణ' అనుటవలన జీవాత్మ సంసారదశయందున్నపుడు స్థూలసూక్ష్మశరీరములచే నావరింపబడి రాగద్వేషాదులకు వశుడై యుండుననియు, బ్రహ్మసాక్షాత్కారానంతర మా శరీరబంధనములనుండి విడివడి తన స్వరూపమున తా నుండుననియు స్పష్టమగుచున్నది. శరీరబంధనమునుండి విముక్తుడగుటవలన జీవుడు కేవలుడై స్వస్వరూపమున బ్రహ్మమునం దుండును. ఇదియే ముక్తి. (౧)

ముక్తుడైన జీవుని స్వరూప మదియే యని యెట్లు తెలియు, నన :

ముక్తః ప్రతిజ్ఞానాత్   ౪-౪-౨

ప్రతిజ్ఞానాత్=ప్రతిజ్ఞావచనమువలన, ముక్తః = ముక్తిని బొందిన వాడని తెలియును.

ముక్తావస్థయం దుండు రూపమే జీవుని వాస్తవికరూపమని ప్రతిజ్ఞా వచనమువలన తెలియును.

ఛాందోగ్యమున (౮-౭-౧) నిట్లు వర్ణన లభించును. ఈ శుద్ధాత్మ జరామృత్యువులు, ఆకలిదప్పికలు నను దుఃఖములనుండి దూరుడై సత్య కాముడు, సత్యసంకల్పుడునై యుండును. అట్టి యాత్మ నన్వేషింపవలెను- ఎరుగవలెను. ఇయ్యది యాత్మకు సాంసారికావస్థారహిత రూపము. సాంసారికావస్థయందు జీవాత్మ స్థూలసూక్ష్మశరీరయుక్తుడై ప్రియాప్రియములతోను, ఆకలిదప్పికలతోను, రాగద్వేషాదులతోను వికృతుడగుచుండును. వానికి వశీభూతుడై యుండును. ఇయ్యది జీవాత్మకు స్వస్వరూపము కాదు. ముక్తియందు జీవాత్మ స్వస్వరూపమున నుండును. ఆ విషయమును దెలుపు ప్రజాపతి వాక్య మొకటి కలదు.

ఆ యాత్మ తెలియదగినది. దాని నాధారముగ గొని తరువాత 'ఏష సంప్రసాదోఽస్మా చ్ఛరీరాత్ సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసంపద్య స్వేన రూపేణ అభినిష్పద్యతే (ఛాం. ౮-౧౨-౩) 'బ్రహ్మమును సాక్షాత్కారము చేసికొని యాత్మ యీ శరీరమునుండి వెలువడి పరంజ్యోతిని బొంది తన కైవల్యరూపమున ప్రకటమగును.' అని చెప్పబడినది. దీనితో బాటు 'స ఉత్తమః పురుషః స తత్ర పర్యేతి.' (ఛాం. ౮-౧౨-౩) 'ఏది పరంజ్యోతియో యదియే యుత్తమ పురుషుడు. అతనియందు జీవాత్మ తన స్వరూపముతో ప్రవేశించును.' అనియు నున్నది. ఇట్లు ఆత్మ పరమపురుషుని పొందుటయే మోక్షము. ఈ భావమునే ముండకముకూడ తెలుపుచున్నది.

'తథా విద్వాన్ నామరూపాద్ విముక్తః పరాత్ పరం పురుష ముపైతి దివ్యమ్.' (ముం. ౩-౨-౮) ఆత్మ-బ్రహ్మమును సాక్షాత్కారము చేసికొనినపుడు నామరూపములను (గోవిందాది శరీరము) విడిచి పరాత్పరు డగు పరమేశ్వరుని బొందును.' ప్రకృతికంటె జీవాత్మ పరము. అంత కంటెను పరమాత్మ పరము. అట్టి పరమాత్మను బొందుటయే ఆత్మకు ముక్తావస్థ - కైవల్యరూపమున నుండుట యగును. (౨)

ఛాందోగ్యమున (౮-౧౨-౩) తనరూపమున ప్రకటమగుట యన సంప్రసాద మనబడినది. అదియొక యవస్థావిశేష మగును. దానిచే నాత్మ యెట్లు గ్రహింపబడు, నన :

ఆత్మా ప్రకరణాత్ ౪-౪-౩

ప్రకరణాత్ = ప్రకరణమునుబట్టి, సంప్రసాదపదమువలన, ఆత్మా= ఆత్మయే గ్రహింపనగును.

"య ఆత్మా అపహతపాప్మా...." (ఛాం. ౮-౭-౨) అను నీవాక్య ముతో ఆత్మప్రకరణము ప్రారంభమగును. తదుపరి "ఇదం శరీరం.... ఆత్మనోఽధిష్ఠానం" (ఛాం. ౮-౧౨-౧) ఈశరీరము నాశరహితమగు ఆత్మకు అధిష్ఠానము' అని నుడివి యీశరీరముతో నుండగా నతనికి ప్రియాప్రియములు కలుగును. శరీరముతో సంబంధము విడిపోయినపుడు సుఖదుఃఖము లుండవు. అట్టి యవస్థను లక్ష్యమునం దుంచుకొని "ఏష సంప్రసాదో అస్మాత్ శరీరాత్" (ఛాం. ౮-౧౨-౩) అని చెప్పబడినందున ప్రకరణమునుబట్టి సంప్రసాదశబ్దము ఆత్మవాచకమని స్పష్టమగుచున్నది. (౩)

జీవుడు పరబ్రహ్మను పొందుటయన దేవదత్తుడు గ్రామమును పొంది వేరుగ నుండున ట్లుండుటయా? లేక నది సముద్రమున జేరి యవిభక్తముగ నుండున ట్లుండుటయా? యన :

అవిభాగేన దృష్టత్వాత్ ౪-౪-౪

దృష్టత్వాత్=శాస్త్రదర్శనమువలన, అవిభాగేన=ఆత్మ పరంజ్యోతిని చేరి యవిభక్తముగా నుండునని యంగీకరింపబడును.

బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగినమీదట జీవాత్మ పరమాత్మను (బ్రహ్మ) చేరి, నది సముద్రమున చేరి తన నామరూపములను విడిచి యం దవిభక్తముగా నుండున ట్లుండును.

"యథా నద్యః స్యందమానాః సముద్రే
అస్తం గచ్ఛంతి నామరూపే విహాయ
తథా నామరూపాద్ విముక్తః
పరాత్ పరం పురుష ముపైతి దివ్యమ్". (ముం. ౩-౨-౮)

నదీజలములు సముద్రమున జేరును. కాని యవి స్వరూపముతో తమయస్తిత్వమును కోలుపోవు. ఈశ్వరునివ్యవస్థ ననుసరించి సముద్రము నుండి యావిరియై సముద్రమును విడిచి మరల నదీరూపమున ప్రవహించును. ఈ స్థితియే ఆత్మపరమాత్మలవిషయమునను గుర్తింపనగును. అవి రెండును చేతనములు. జీవాత్మ సంసారరూపనదీరూపమున జీవనయాత్ర నిర్వహించి బ్రహ్మరూపసముద్రమున జేరును. బ్రహ్మము ఆనందస్వరూపము. జీవాత్మ ఆ యానందము ననుభవింప నారంభించును. ఇదియే జీవ పరమాత్మల యవిభాగస్థితి. జీవాత్మ తనయస్తిత్వమును కోలుపోదు. అందువలననే ముండకమున (౩-౨-౩) బ్రహ్మజ్ఞాని యపుడు పుణ్యపాపములను విడిచి నిర్మలుడై పరమసామ్యమును బొందునని చెప్పబడినది. ఆ యవస్థయందు ఆనందానుభూతి తక్క మరియొండు జీవున కుండదు. అంతేకాని జీవుడు బ్రహ్మమై పోడు. అట్లు కాక బ్రహ్మమే యై తన యస్తిత్వమునే కోలుపోవునెడల 'బ్రహ్మ ప్యేతి' బ్రహ్మమును పొందు ననుట వ్యర్థమగును. బ్రహ్మను సాక్షాత్కారము చేసికొనినందున నపుడు జీవుడు బ్రహ్మమున నవిభక్తముగా నుండునని చెప్పబడుచున్నది. (౪)

మోక్షమున జీవాత్మ స్వస్వరూపమున నావిర్భవించునని చెప్పబడి నదికదా। ఆ రూపమేమి? యన, ముందు జైమినిమతమును సూత్రించు చున్నాడు.

బ్రాహ్మేణ జైమిని రుపన్యాసాదిభ్యః ౪-౪-౫

ఉపన్యాసాదిభ్యః=ఉపక్రమాదులవలన, బ్రాహ్మేణ = బ్రహ్మసం బంధిరూపముతో నుండునని, జైమినిః=జైమిని మతము.

అట నట ఉపనిషదాదులందు గల వర్ణనలవలన జీవాత్మ ముక్తావస్థ యందు బ్రహ్మరూపమున నుండునని జైమిని అంగీకరించును. ఉపనిషత్తు లలో (ముం. ౨-౨-౭. తై. ౨-౬. ఛాం. ౮-౭-౧) 'బ్రహ్మము ఆనంద రూపము. సత్యసంకల్పుడు. సత్యకాముడు' ననియు తెలియును. జీవుడు బ్రహ్మమును బొంది ఆనందమును అనుభవించునపుడు ('స్వేన రూపేణ' చాం. ౮-౧౨-౩) స్వస్వరూపమున ఆవిర్భవించు ననుమాటకు జైమిని ముని 'బ్రహ్మరూపమున నుండును' అని యభిప్రాయపడుచున్నాడు.

కాని, ఛాందోగ్యమున నొకచో, 'తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి' (చాం. ౭-౨౫-౨). 'ముక్తాత్మ సర్వలోకములందును స్వేచ్ఛగా సంచరించును.' అని యున్నది. బ్రహ్మము సర్వత్ర వ్యాప్తమై యుండును. దానియందు గతి - సంచార ముండదు. కాని ముక్త ఆత్మ సర్వలోకము లందును సంచారము చేయగలుగు ననుటచేత ముక్తియందు జీవాత్మ బ్రహ్మముకంటె భిన్నమని స్పష్టమగుచున్నది. బ్రహ్మ మంతట నుండును. కాని సంచరింపదు. వ్యాపకవస్తువునందు గతి కలుగదుకదా। జీవుడు సంచ రించును కావున 'స్వేన రూపేణ' అనుదానికి 'బ్రాహ్మేణ రూపేణ' అను టలో తాత్పర్యము జీవుడు మోక్షమున తన యస్తిత్వము నెన్నడును పోగొట్టుకొన డనియే యెంచుట యుచితము. కావున బ్రహ్మరూపము నందుననియు, అందు లీనుడగుననియు ననుటలో యథార్థము లేదు. జీవుడు

సదా బ్రహ్మమే యనుటలోను సారము లేదు. బ్రహ్మ మగునెడల మోక్ష సాధనము, స్వస్వరూపనిష్పత్తియు నన్నియు వ్యర్థములగును. (౫)

పై విషయమున మరియొకని యభిప్రాయము :

చితితన్మాత్రేణ తదాత్మకత్వా దిత్యౌడులోమిః ४-४-౬

తదాత్మకత్వాత్=చేతనస్వరూపమువలన, చితితన్మాత్రేణ = చేతన రూపముతో నిష్పత్తి, ఇతి=అని, ఔడులోమిః=ఔడులోమి యాచార్యుని మతము.

చేతనమాత్రరూపముతో మోక్షమున జీవు డుండునని యౌడులోమి యభిప్రాయము.

జీవుడు చేతనస్వరూపు డనుట శాస్త్రసమ్మతసిద్ధాంతము. మోక్షము నకు పూర్వము దేహేంద్రియాది ప్రాకృతపదార్థములతో నావేష్టితుడై యుండును. ఆ పదార్థములు చేతనములు కావు. మోక్షమున వానిసంబంధ ముండదు. అపుడు కేవలచేతనస్వరూపముతో నుండును. శాస్త్రము నట్లే చెప్పుచున్నది. "కృత్స్నః ప్రజ్ఞానఘన ఏవ" (బృ. ४-౫-౧౩) "ద్రష్టా దృశిమాత్రః" (యో. ద. ౨-౨౦) కావున మోక్షమున జీవాత్మ స్వేన రూపేణ - చేతనరూపమున నుండుననుట సిద్ధము. ఇదియే యౌడులోమి మతము. (౬)

సూత్రకారుని (స్వ) మతము:

ఏవ మప్యుపన్యాసాత్ పూర్వభావా దవిరోధం బాదరాయణః ४-४-౭

ఉపన్యాసాత్=శాస్త్రప్రమాణమువలన, ఏవమపి=చితితన్మాత్రరూప మున ప్రకటమగునని చెప్పినను, పూర్వభావాత్ = బ్రాహ్మరూపమున నిష్పన్నుఁ డగునని చెప్పినందువలన, అవిరోధం=విరోధములేదని, బాదరాయణః=సూత్రకారు డంగీకరించుచున్నా డని యర్థము.

మోక్షమున జీవుడు ప్రకృతిసంసర్గమును విడిచి కేవలచేతనరూప మున నుండుననిఔడులోమి చెప్పుట శాస్త్రమున ననుకూలమే. అట్లే యంతకు పూర్వము బ్రహ్మానందము ననుభవించుచు జీవుడు మోక్షమున బ్రాహ్మమగు నానందరూపమున నుండు ననుటయు శాస్త్రవిరుద్ధము కాదు. కావున సూత్రకారుడైన బాదరాయణునిదృష్టిలో పై రెండువిధములగు మతములలోను విరోధము లేదని తెలియుచున్నది. ఒకసత్యము నొకరు, ఇంకొక సత్యమును మరియొకరు చెప్పినందున, ఉభయరూపములు శాస్త్రానుకూలములు కావునను బాదరాయణుడు రెండింటిని అంగీకరించు చున్నాడు. (౭)

ద్వితీయాధికరణము

మోక్షమున జీవునకు కామచారరూపమున ననుభవము చెప్పబడి నది. (ఛాం. ౮-౨౫-౨). అయ్యది సంకల్పవిశేషమువలన కలుగునా? మరియొకవిధముననా? యన:

సంకల్పాదేవ తు తచ్ఛ్రుతేః ౪-౪-౮

తచ్ఛ్రుతేః = శ్రుతికథనమువలన, జీవునకు కామచారము, సంక ల్పాత్ ఏవ తు=సంకల్పమువలననే కలుగును. మరియొకవిధమున కాదు.

లోకమున నెవదేని యొకకార్య మొనర్చుటకు సంకల్పముతో బాటు ప్రయత్నము చేయవలెను. సాధనసంపత్తిని చేకూర్పవలయును. అది యపుడు నెరవేరును. మోక్షమున నట్లుకాక సంకల్పమాత్రమున జీవుడు ఐశ్వర్యము ననుభవించును - సంచరణము కలుగును. ఇతరయత్నములు సాధనసంపత్తులు నట చేకూర్పవలసిన యవసర ముండదు. ఈ సంకల్ప మనునది యంతఃకరణవృత్తి కాదు. అది కేవలాత్మానుభూతియే.

"యం యమన్త మభికామో భవతి యం కామం కామయతే సోఽస్య సంకల్పాదేవ సముత్తిష్ఠతి తేన సంపన్నో మహీయతే." (ఛాం. ౮-౨-౧౦)

'ఏ ప్రదేశమును, ఏ కామమును అభిలషించునో అది యతనికి చేకూరును. దానితో నతడు సంపన్నుడై యానందితుడగును.' మోక్షమున జీవున కట్టి స్వాభావిక సామర్థ్యము కలుగును. అదియే సంకల్పరూపము. దానితో నతని కనుభూతి కలుగును.

"వదన్ వాక్ పశ్యన్ చక్షుః శృణ్వన్ శ్రోత్రం మన్వానో మనః" (శత. బ్రా. ౧౪-౪-౨-౧౭) ముక్తాత్మ తనశక్తిరూప సంకల్పముతో నన్నియు ననుభవించును. పై వాక్యమువలన మోక్షమున వాగాదీంద్రియములు కలుగునని యెంచరాదు. ప్రాకృతికము లగుటవలన నవి యెట నుండి కలుగును? కావున మోక్షమున జీవుడు సంకల్పమాత్రమున నన్నియు ననుభవించునని సూత్రతాత్పర్యము. (౮)

అత ఏవ చానన్యాధిపతిః ౪-౪-౯

అత ఏవ = సత్యసంకల్పము వలననే, అనన్యాధిపతిః = అన్యుడు అధిపతిగా లేనివా డగును. స్వతంత్రు డగును. అట్టియెడ జీవునకు బ్రహ్మముతక్క మరియొక యధిపతి యెవ్వడు నుండడని సూత్రార్థము.

మోక్షమున జీవుడు ప్రకృతివశుడు కాక స్వతంత్రుడై యుండును. కావుననే ఛాందోగ్యమున "స వా ఏష ఏవం పశ్యన్.........ఆత్మానందః స స్వరాడ్భవతి. తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి." (ఛాం. ౭-౨౫-౨) 'సర్వశక్తిమంతుడు, సర్వవ్యాపకుడునగు పరమాత్మను తెలిసికొనుచు, ఆత్మయం దానందము ననుభవించుచు స్వరాట్టు - స్వయంరాజు - అగును. అన్నిలోకములందును నతనికి యథేచ్ఛాసంచారము కలుగును. ఎక్కడను ప్రాకృతిక ప్రతిబంధక ముండదు. పరబ్రహ్మము తక్క యన్యాధిపతి యతని కుండడు. (౯)

మోక్షమున ననుభవించుటకు శరీరేంద్రియాదు లపేక్షితములగునా? అను విషయమును విచారించుటకు సూత్రము నారంభించుచున్నాడు.

అభావం బాదరి రాహ హ్యేవమ్ ౪-౪-౧౦

అభావం=అభావమును, బాదరిః = బాదరి, ఆహ=పలికెను, హి = కారణమేమన, ఏవమ్=ఇట్లే శాస్త్రమున చెప్పబడినది.

మోక్షానందము ననుభవించుటకు జీవున కట శరీరాదు లుండవని శాస్త్రము చెప్పుచున్నది. కావున బాదరిముని అట్లు చెప్పుచున్నాడు. ప్రాకృతిక సుఖదుఃఖములు ననుభవించుటకు శరీరేంద్రియాదు లవసరము లగుననియు, మోక్షానంద మట్టిదికాదు కావున, నట శరీరాదుల యవసరముండదనియు పూర్వము నిరూపింప బడినది. ఆ శాస్త్ర ప్రమాణముల ననుసరించియే మోక్షమున శరీరాదు లుండవని బాదరి యభిమతము. (౧౦)

భావం జైమినిర్ వికల్పామననాత్ ౪-౪-౧౧

వికల్పామననాత్=వికల్పముగా జెప్పుటవలన, భావం=మోక్షమున శరీరాదు లుండునని, జైమినిః=జైమిని మతము.

"స ఏకధా భవతి, త్రిధా భవతి, పంచధా సప్తధా నవధా చైవ పునశ్చైకాదశ స్మృతాః, శతం చ దశ చైకశ్చ సహస్రాణి చ వింశతిః." (ఛాం. ౭-౨౬-౨) ముక్తాత్మనుగురించి వర్ణించుచు 'ఒకటి, మూడు, ఐదు ఏడు, తొమ్మిది, పదునొకండు, పది, యిరువది, వంద, సహస్ర సంఖ్యచే జెప్పదగు విధముల నతడగునని చెప్పబడినది. ఈయనేక విధములు జీవునకు శరీరములు లేకున్న కలుగనేరవు. ఇట్టి వికల్పవచనమువలన మోక్షమున జీవునకు శరీరాదు లుండునని జైమిని మతము. (౧౧)

ఈ శాస్త్రీయ సమస్యను పరిష్కరించుటకు సూత్రకారుడు శాస్త్ర ప్రమాణము నుదాహరించుచున్నాడు.

ద్వాదశాహవ దుభయవిధః బాదరాయణో అతః ౪-౪-౧౨

అతః=శాస్త్రవచనము వలన, ద్వాదశాహవత్=ద్వాదశాహమువలె,

ఉభయ విధం=ఉభయవిధమును, బాదరాయణః=సూత్రకారు డంగీకరించుచున్నారు.

రెండు దినములు మొదలు పండ్రెండు దినములవరకు జరుపబడు యజ్ఞములకు 'అహీన' యజ్ఞము లని పేరు.

"ద్విరాత్ర ప్రభృతయోఽహీనాః ద్వాదశాహపర్యంతః" (బౌ. శ్రౌ. ౧౧-౩) పండ్రెండు దినములలోకాని, అంత కెక్కుడు దినములలో కాని పూర్తియగు యజ్ఞములు 'సత్రము' లనబడును. "ద్వాదశాహః ప్రభృతీని సత్రాణి." (బౌ. శ్రౌ. ౧౧-౪)

కాత్యాయనశ్రౌత సూత్రమున "ద్వాదశాహః సత్రమహీనశ్చ." (కా. శ్రౌ. ౧౨-౧-౪) ద్వాదశాహఇష్టి సత్రము, అహీనము నని రెండు విధముల చెప్పబడును. పూర్వము చెప్పబడిన (బౌ. శ్రౌ. ౧౧-౩,౪) బౌధాయన శ్రౌత సూత్రముల ననుసరించి చూచిన ద్వాదశాహాది యాగములు రెండు నామములతోను చెప్పబడ వీలున్నది. అట్లే 'ముక్తాత్మకు మోక్షమున శరీరముండదు' అనుట శాస్త్రసమ్మతమే. 'నానావిధ - ఐశ్వర్యముల నట జీవు డనుభవించు ననుటయు' శాస్త్రవిహితమే. కాని యిది యంతయు ముక్తజీవునకు సంకల్పమాత్రముననే లభించు ననుట మరువరాదు. ఆ సంకల్పము ఆత్మకు మోక్షదశయందు కలుగు సామర్థ్యము తక్క వేరొండుకాదు. శాస్త్రమునందు మోక్షమున జీవు డశరీరు డగునని స్పష్టముగా చెప్పినట్లు శరీర ముండునని యెక్కడను చెప్పబడలేదు. జీవున కనేక ప్రకారములు వర్ణింపబడిన (ఛాం. ౭-౨౬-౨) తావునను శరీరేంద్రియాదుల శబ్దముతో నిర్దేశింపబడ కుండుట గమనీయాంశము. కావున జీవుడు మోక్షమున స్వసామర్థ్యరూప సంకల్పము వలననే యన్నియు ననుభవించు ననుట నిక్కువము. ఉభయ విధ వచనములు సంకల్పానుభవము నందే చరితార్థము లగునట్లు గుర్తింపనగును. మోక్షమున జీవునకు శరీ

రేంద్రియాదుల కెన్నడును ప్రసక్తియే యుండదని బాదరాయణుని యభిప్రాయము. (౧౨)

శరీరము లేనియెడల మోక్షమున జీవున కనుభూతి యెట్లు కలుగునో, యన :

తన్వభావే సంధ్యవ దుపపత్తేః   ౪-౪-౧౩

తన్వభావే=శరీరము లేకున్నను, సంధ్యవత్ = స్వప్నమువలె, ఉపపత్తేః=ముక్తాత్మకు అనుభూతి సిద్ధింప వీలున్నది.

(సంధ్యః = స్వప్నము లేక స్వప్నావస్థయందున్న పురుషుడు) జీవునకు స్వప్నసమయమున శరీరేంద్రియములతో సంబంధము లేకయే యనుభూతి కలుగును. అట్లే ముక్తాత్మకు శరీరేంద్రియాదులతో నెట్టి సంబంధము లేకున్నను అనుభూతి కలుగునని సూత్రాభిప్రాయము. స్వప్నమునకు మోక్షముతో సామ్యము నిట గుర్తింపవగును. స్వప్నమున నంతఃకరణము మాత్రము పనిచేయును. ఇతరేంద్రియములు పనిచేయవు. మోక్షమున శరీరము, ఇంద్రియములు, అంతఃకరణము నేదియు నుండదు. కాని బ్రహ్మసాక్షాత్కారము వలన ఆత్మయందు విలక్షణసామర్థ్య మేర్పడును. దాని మూలమున దేహాదులు లేకయే జీవున కనుభూతి కలుగును. కావుననే స్వరూపసామర్థ్యముతోనే అనందము ననుభవించునని పూర్వము చెప్పబడినది. (౧౩)

తృతీయాధికరణము

జీవన్ముక్తునకును బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగునుకదా। అతని యనుభూతి యెట్లుండు, నన :

భావే జాగ్రద్వత్   ౪-౪-౧౪

భావే = శరీరమున్నపుడు, జాగ్రత్వత్ = జాగ్రత్పురుషునకు కలిగినట్లు జీవన్ముక్తున కనుభూతి కలుగునని సూత్రార్థము.

జీవన్ముక్తదశయందు ఆనందము ననుభవించుటలో జీవునకు శరీరేంద్రియములతో సంబంధముండదు. అయినను బ్రహ్మజ్ఞాని జీవన్ముక్తదశయందు శరీరాదులతో నిత్యవ్యవహారములను నిర్వహించుచు ఆనందానుభూతిలో మగ్నుడై యుండును. (౧౪)

ఆనందానుభూతితో బాటు దేహవ్యాపారముల నెట్లు చేయగల, డన :

ప్రదీపవ దావేశ స్తథా హి దర్శయతి ౪-౪-౧౫

ప్రదీపవత్ = ప్రదీపమువలె, ఆవేశః = జీవన్ముక్తునకు సర్వవ్యవహారములందును ప్రవేశము కలుగును. తథా హి దర్శయతి = శాస్త్రవాక్యము లట్లే తెలుపుచున్నవి.

"తదక్షరం వేదయతే యస్తు సోమ్య । స సర్వజ్ఞః సర్వమే వావివేశ" (ముం. ౪-౧౧) 'సోమ్య ! విశ్వాధారుడై పరమేశ్వరుడైన యక్షరు నెరిగిన జ్ఞాని యంతయు నెరిగినవాడై యన్నింటియందు నావిష్టు డగును'. "న పశ్యో మృత్యుం పశ్యతి న రోగం నోతదుఃఖతామ్ సర్వంహ పశ్యః పశ్యతి సర్వమాప్నోతి సర్వశః" (ఛాం. ౭-౨౬-౨) 'బ్రహ్మజ్ఞానియైన జీవన్ముక్తాత్మ మృత్యువు, రోగము, దుఃఖములు ననువానినుండి దూరు డగును. సర్వము నెరుగును. అన్నివిధముల నన్నింటిని పొందును.' అని యిట్లు ఉపనిషత్తులు జీవన్ముక్తాత్మప్రభావమును వర్ణించుచున్నవి. ప్రదీప మొకచో నుండియు తనచు ట్టూరమున చుట్టునున్న వస్తువుల నన్నింటిని తన ప్రకాశముతో నావేశించి వానిని ప్రకాశింపజేయును. లోకమున నియ్యది చూచుచున్నాము. అట్లే జీవన్ముక్తునియందును జ్ఞానవిషయకమగు నైశ్వర్య మొందు ఉద్భవించును. దానిమూలమున నైహికవ్యాపారముల నొనర్చు నపుడును ఆనందానుభూతిలో నిమగ్నుడై యుండునని సూత్రాభిప్రాయము. (౧౫)

ముక్తాత్మ సర్వజ్ఞసమాన మనుచున్నారు. కాని శాస్త్రమున ఆత్మరు

బ్రహ్మసంపర్కము కలిగినపుడు బాహ్యాభ్యంతరము నెరుగడని యున్నదికదా। సామంజస్య మెట్లు కుదురు, నన :

స్వాప్యయసంపత్త్యో రన్యతరాపేక్ష
మావిష్కృతం హి ౪-౪-౧౬

స్వాప్యయసంపత్త్యోః = స్వాప్యయః = సుషుప్తి, సంపత్తిః = మోక్షము, ఈ రెండు దశలలోను, అన్యతరాపేక్షం = కొందొకదాని నపేక్షించి, బాహ్యాభ్యంతరజ్ఞానము కలుగునని శాస్త్రము చెప్పుచున్నది. హి = కారణమేమన, ఆవిష్కృతం = ప్రకటింపబడినది, శాస్త్రమున.

"అయం పురుషః ప్రాజ్ఞేన ఆత్మనా సంపరిష్వక్తో న బాహ్యం కించన వేద, నాంతరమ్" (బృ. ఆ. ౪-౩-౨౧) 'ఈ పురుషుడు బ్రహ్మ సంపర్కము కలవాడై బాహ్యాభ్యంతరముల నెరుగడు.' అని యిట్లు చెప్పి మరియొకతావున, "తత్ కేన కిం విజానీయాత్" (బృ. ౪-౫-౧౫) 'ఎక్కడ నంతయు నాత్మయే యగునో యట దేనితో దేని నెరుగును ?' అని చెప్పబడినది. ఇట జ్ఞానసాధనములు, విషయము రెండును లేనందున జ్ఞానాభావమని తెలియుచున్నది. ఇట్లు శాస్త్రము జ్ఞానాభావమును తెలుపుచుండ ముక్తాత్మ సర్వజ్ఞసమాన మనుటెట్లు పొసగు? - నన సూత్రకారుడు సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

పైన ఉదాహరించిన ప్రసంగములు సుషుప్తికో లేక, సంపత్తి - మోక్షమునకో సంబంధించినవై యుండును. ప్రథమవాక్యమున జీవునకు బ్రహ్మముతో సంబంధము కలిగినపుడు - సుషుప్తిదశయందు, అతడు బాహ్యాభ్యంతరముల నెరుగడని సుషుప్తిదశ నుద్దేశించి చెప్పబడినది. అంతకు పూర్వము సుషుప్తినిగూర్చియే వర్ణింపబడుట చూడనగును. ఇక రెండవ ప్రసంగము (బృ. ౪-౫-౧౫) మోక్షమునకు సంబంధించినది. అట జీవుడు ఆనందమున మునిగి. ఆనందానుభూతియందే యుండును - ఇతరము నెరుగడు.

"యత్ర త్వస్య సర్వ మాత్మైవాభూత్
తత్ కేన కిం విజానీయాత్" బృ. ౪-౫-౧౫.

'అంతయు నాత్మగా నెట అనుభవమగునో యట దేనితో నేది యెరుగును ?' అనుటచే ఆత్మానందమున మునిగి తేలు ముక్తాత్మ యన్యము నెట్లెరుగగలుగును ? అట నన్యద్రష్టవ్య ముండదని భావము. మోక్షమున ప్రాకృతికపదార్థజ్ఞాన ముండదు. బ్రహ్మానందము ననుభవించుచుండును. కావున సర్వజ్ఞసమానత చెప్పబడినది. స్వసామర్థ్యముచే నంతయు నెరుగ గల క్షమత యుండునని భావము. (౧౬)

సత్యసంకల్పుడు, సత్యకాముడు నగునెడల ముక్తపురుషుడు జగ ద్రచన చేయగలడా ? యన :

జగద్వ్యాపారవర్జం ప్రకరణా
దసంనిహితత్వాచ్చ ౪-౪-౧౭

ప్రకరణాత్ = ప్రకరణమువలన, అసంనిహితత్వాత్ చ = ముక్తాత్మల సాంనిధ్యము లేనందువలనను, జగద్వ్యాపారవర్జమ్ = జగద్రచనా వ్యాపారమును విడిచి మిగిలిన యైశ్వర్యప్రాప్తి ముక్తాత్మలకు కలుగును.

జగదుత్పత్తి స్థితి లయములు కాక మిగిలిన యైశ్వర్యప్రాప్తి ముక్తాత్మకు కలుగును. జగద్వ్యాపారము, కర్మఫలములను జీవుల కంద జేయుట మున్నగుకార్యములు ఈశ్వరసామర్థ్యమునకు జెందినవి. జగ దుత్పత్త్యాదులను వర్ణించుప్రకరణమునందు బ్రహ్మకు సాక్షాత్సంబంధ ముండుట చూడనగును. ముక్తాత్మల కట ప్రసక్తియే యుండదు. (౧౭)

అటులయిన 'ఆప్నోతి స్వారాజ్యమ్" (తై. ౧-౬-౨) "సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి" (ఛాం. ౭-౨౫-౨) అని యేల చెప్పబడిన, దన :

ప్రత్యక్షోపదేశా దితిచే న్నాధికారిక మండలస్థోక్తేః ౪-౪-౧౮

ప్రత్యక్షోపదేశాత్ ఇతి చేత్ = ప్రత్యక్షోపదేశమువలన అని యని నచో, న = సరికాదు. ఆధికారిక మండలస్థోక్తేః = అధికారక్షేత్రమును మించి యుండనందువలన.

ముక్తాత్మవిషయమున జెప్పబడిన ప్రత్యక్షోపదేశము లన్నియు నత నివి బ్రహ్మముచే నిర్వర్తింపదగిన జగదుత్పత్త్యాది కార్యములందు బ్రహ్మ స్థానాపన్నుని చేయజాలవు. ముక్తాత్మవిషయమున జెప్పబడిన ప్రసంగము లన్నియు నతని యధికారమునకు మించినవి కావు.

'స్వారాజ్యమును బొందును' (తై. ౧-౬-౨)
'దేవత లన్నియు నతనిని పూజించును' (తై. ౧-౫-౩)

'అతనికి సర్వలోకములందు నబాధగతి కల్గును' (ఛాం. ౭-౨౫-౨) అను వివియన్నియు ముక్తాత్మకు సాధ్యములే. అతనియధికారమునకు మించినవి కావు. తనసామర్థ్యముచే నన్నియు ననుభవింపగలుగును. కాని యింతమాత్రమున నతడు బ్రహ్మస్థానమును గ్రహింపగల డని యెంచ రాదు. జగదుత్పత్త్యాది వ్యాపారముల నత డెన్నడు చేయజాలడు. (౧౮)

అయినచో ముక్తాత్మల యైశ్వర్యము సీమితమగుచున్నదికదా। ఆసీమ యెంతవరకు ? అన :

వికారావర్తి చ తథా హి స్థితి మాహ ౪-౪-౧౯

వికారావర్తి = జన్యవస్తువులవిషయకవ్యాప్తి కలది, చ=మరియు, తథా హి స్థితిమ్ ఆహ = అట్టిస్థితినే శాస్త్రము వర్ణించుచున్నది.

జ్ఞానరూపము, క్రియారూపము నని (జీవుని) యైశ్వర్యము రెండు విధముల చెప్పనగును. జ్ఞానరూపమగు ముక్తాత్మ యైశ్వర్యము భావపథార

ముల నన్నింటిని తనకు విషయముగా జేసికొనును. ముక్తజీవుడు బ్రహ్మ మొదలు ప్రకృతివరకు గల సమస్తపదార్థముల నెరుగును. కావున సర్వజ్ఞునితో సమానత చెప్పబడును. ఇక క్రియారూపమగు నైశ్వర్యము వికృతజన్యపదార్థముల నుపయోగించుటవరకు సీమితమై యుండును. ఈశ్వరీయ వ్యవస్థ ననుసరించి ప్రకృతి పరిణమించి వికృతమగును. ఈ విషయమున ముక్తాత్మకు సంబంధ ముండదు. ఇయ్యది జగద్వ్యాపారక్రియ. ముక్తాత్మ స్వరాట్టగుట, సర్వలోకముల సంచరించుట మున్నగువర్ణనలు శాస్త్రమున జూచునవి వికృతికి సంబంధించినవే యగును. బ్రహ్మమునకు సంబంధించిన యైశ్వర్యము అంతకంటె మించినది. కావుననే

"ఏతావా నస్య మహిమా అతో జ్యాయాంశ్చ పూరుషః,
పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని త్రిపా దస్యా మృతం దివి"
యజు. ౩౧-౩.

'పరమేశ్వరుని యైశ్వర్యము అసీమిత'మని చెప్పబడినది. ముక్తాత్మ వర్ణితమగు నైశ్వర్యము వికృతవస్తువులవరకు పరిమితమై యుండునని పైవర్ణనలనుబట్టి తెలియనగును. (౧౯)

బ్రహ్మమునకు గల యైశ్వర్యము అసీమిత మెందువలన ? అన:

దర్శయత శ్చైవం ప్రత్యక్షానుమానే ౪-౪-౨౦

ప్రత్యక్షానుమానే=ప్రత్యక్షానుమానములు రెండును, దర్శయతః చ= చూపుచున్నవి- తెలుపుచున్నవికూడ.

ఇట ప్రత్యక్షమన శ్రుతి, అనుమానమన స్మృతియు గ్రహింపనగును.

"తదంతరస్య సర్వస్య తదు సర్వస్యాస్య బాహ్యతః" (యజు. ౪౦-౫). 'ఆ పరమేశ్వరుడు అన్నింటి లోపల వెలుపల నుండును',

"త్వమస్య పారే రజసో వ్యోమ్నః" (ఋ. ౧-౫౨-౧౨). 'పరమేశ్వరః నీ వీ విస్తృతలోక లోకాంతరములకు పరమున కూడ నున్నావు'. అని శ్రుతులు.

"న తత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రతారకమ్ .... త మేవ భాంత మనుభాతి సర్వమ్, తస్య భాసా సర్వ మిదం విభాతి" (కఠ. ౨-౨-౧౫. శ్వే. ౬-౧౪. ముం. ౨-౨-౧౦). 'సూర్యుడు, చంద్రుడు, నక్షత్రములు నేవియు పరమేశ్వరుని ప్రకాశింపజేయవు. అతని యునికివలననే నివి యన్నియు ప్రకాశించుచున్నవి'. అని యుపనిషత్తులు - స్మృతులు. పరమేశ్వరుడు - విశ్వకర్త లేకున్న నివి యన్నియు స్వయముగా ప్రకాశింప నేరవు. కావున బ్రహ్మముయొక్క యైశ్వర్యము వికృతప్రపంచముననే కాక, సమస్తకార్యకారణాత్మక ప్రపంచమును మించియున్నది. అది సీమితము కాదు. అందువలననే శాస్త్రములు బ్రహ్మముయొక్క యైశ్వర్యము అసీమిత మనుచున్నవి. (౨౦)

అటులయిన ముక్తాత్మ నెట్లు శాస్త్రకారులు బ్రహ్మసమమనినా, రనః

భోగమాత్రసామ్యలింగాచ్చ ౪-౪-౨౧

"భోగమాత్రసామ్యలింగాత్ చ = భోగమాత్రమున సామ్యలింగ ముండుటవలన ముక్తాత్మకు బ్రహ్మసామ్యము చెప్పబడినది.

ముక్తదశయందు జీవుడు బ్రహ్మమునందుండి బ్రహ్మానందము ననుభవించును. అట్టి భోగముతో బ్రహ్మసామ్యము ముక్తాత్మకు చెప్పబడినది.

"సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ.........సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితా" (తై. ౨-౧). 'సత్యము, చేతనము నగు అనంతబ్రహ్మము నెరిగినవాడు అనంతరూపబ్రహ్మముతో బాటు సర్వ

కామముల ననుభవించును.' అనగా, బ్రహ్మమును బొందినవానికి కామన లుండవు. నిష్కాముడై యానందము ననుభవించునని భావము. ఈ సత్య కామత, ఆప్తకామతయే ముక్తాత్మకు బ్రహ్మసామ్యమును దెలుపును.(౨౧)

ముక్తాత్మ యిచ్ఛవచ్చినపుడు తాను మోక్షమునుండి తిరిగి రాగల్గునా? యన :

అనావృత్తిః శబ్దా దనావృత్తిః శబ్దాత్ ౪-౪-౨౨

శబ్దాత్ = శబ్దప్రమాణమువలన, అనావృత్తిః = అత డట్లు తిరిగి రాడని తెలియుచున్నది.

పితృయానమార్గమున గతించువాడు కర్మఫలముల ననుభవించి యథావసరము జన్మమీసర్గకాలముననే పొందును. ఈ శరీరమును విడుచుటయే తడవుగా మోక్షమును బొందినవాడు, దేవయానమార్గమున బ్రహ్మమును బొంది ముక్తుడైన వాడును ఈ సృష్టియందు మరల జన్మింపరు. స్వస్వరూపసామర్థ్యమువలన బ్రహ్మానందము ననుభవించుచు సర్వత్ర విహరింతురు. ఇయ్యది వారిస్వాతంత్ర్యమునకు ద్యోతకము. వారికి ప్రాకృతిక ప్రతిబంధక మేదియు నుండదని భావము. అయినను వారు కోరినపుడెల్ల యిచ్ఛానుసార మీ యవస్థను దాటజాలరు. ఇది యొకవిధమగు బ్రాహ్మి వ్యవస్థ యనదగును. ఈ వ్యవస్థ బ్రహ్మాధీనము. ముక్తాత్మ స్వతంత్రించి యీ వ్యవస్థ నుల్లంఘింపనేరదు. శాస్త్రము లీ విషయమున నిర్దేశించినదానికి తాత్పర్యము 'ముక్తాత్మ లీ సర్గమున తిరిగి జన్మమరణబంధమున బడనేరరు' అనుటయే. లేకున్న బద్ధజీవులకు ముక్తులకు భేదముండనేరదు. ఆనందభోగకాల మత్యంత మధికమగుటచే 'అమృత' మని చెప్పబడినది. కావున నీ సర్గమున జన్మమరణపరంపర ముక్తుల కుండదని భావము.

శాస్త్రములందియనావృత్తి యిట్లు నిర్దేశింపబడినది. "తే తేషు బ్రహ్మలోకేషు పరాః పరావతో వసంతి తేషాం న పునరావృత్తిః"

(బృ. ౬-౨-౧౫) వా రాబ్రహ్మలోకములందు బహువర్షపర్యంతము నివసింతురు. వారికి మరల ఆవృత్తి కలుగదు.

శ్రీ శంకరాచార్యు లీ పంక్తులకు భాష్య మిట్లు వ్రాసిరి.

"పరాః పరావతాః ప్రకృష్టాః సమాః సంవత్సరా ననేకాన్ వసంతి. బ్రహ్మణోఽనేకాన్ కల్పాన్ వసంతీత్యర్థః, తేషాం బ్రహ్మలోకం గతానాం నాస్తి పునరావృత్తిః అస్మిన్ సంసారే న పునరాగమనం 'ఇహ' ఇతి శాఖాంతరపాఠాత్" 'అనేకసంవత్సరములవరకు నట నివసింతురు. అనేక బ్రహ్మకల్పములవరకు నట వసింతురని యర్థము. బ్రహ్మలోకమును బొందినవారికి పునరావృత్తి - వారి కీ సంసారమున వచ్చుట ఉండదు. 'ఇహ' అను నీ శాఖాంతరపాఠమువలన నిది స్పష్టమగుచున్నది'. (శాం. భా)

పైన ఉదాహరించిన (బృ. ౬-౨-౧౫) బృహదారణ్యకపాఠమున 'తేషాం ఇహ' అనిలేదు. ఈ యుపనిషత్తు యజుర్వేదీయకాణ్వశాఖకు చెందిన శతపథబ్రాహ్మణముయొక్క భాగము. కాని, వాజసనేయశాఖకు చెందిన శతపథబ్రాహ్మణమున (౧౪-౯-౧-౧౮) 'తేషా మిహ న పునరావృత్తిః" అను పాఠ మున్నది. దాని నట అతిదేశము చేసి శ్రీ శంకరాచార్యులు భాష్యము వ్రాసియున్నారు. తరువాత శంకరాచార్యు లిట్లు వ్రాసినారు. "యది హి నావర్తంత ఏవ ఇహ గ్రహణ మనర్థక మేవ స్యాత్" 'బ్రహ్మలోకగత ముక్తాత్మలు తిరిగి రామన్న ఇట 'ఇహ' అను పదము వ్యర్థమగును.' ఈ ప్రసంగమును ముగించుచు, అంతమున.

"తస్మా దస్మాత్ కల్పాత్ ఊర్ధ్వం ఆవృత్తిర్ గమ్యతే" 'కావున నీకల్పమునకు తదుపరి తిరిగి వచ్చు ననుట తెలియుచున్నది'.

ఈ విషయమును గూర్చి ఛాందోగ్యమున మరిరెండు తావులం దిట్లు న్నది.

"ఏతేన ప్రతిపద్యమానా ఇమం మానవ మావర్తం నావర్తంతే" (ఛాం. ౪-౧౫-౫) 'దేవయానమార్గమున బ్రహ్మలోకమును ప్రాపించు జ్ఞానులు ఈ మానవావర్తమున తిరిగి రారు.'

"బ్రహ్మలోక మభిసంపద్యతే న చ పునరావర్తతే" (ఛాం. ౮-౧౫-౧) 'బ్రహ్మమును బొందినవారు మనువునకు సంబంధించిన జగత్సర్గరూప మానవావర్తమున మరల తిరిగి జన్మింపరు'. ఈ వాక్యములను వివరించుచు శంకరాచార్యు లిట్టి యభిప్రాయమునే వెల్లడించి యున్నారు.

"ఏతేన ప్రతిపద్యమానా గచ్ఛంతో బ్రహ్మమం మానవం మనుసంబంధినం మనోః సృష్టి లక్షణ మావర్తం నావర్తంతే. ఆవర్తంతే అస్మిన్ జననమరణప్రబంధచక్రారూఢాఘటీయంత్రవత్ పునః పున రిత్యావర్తః తం న ప్రతిపద్యంతే" (ఛాం. ౪-౧౫-౫. శాం. భా.) రెండవవాక్యమును వివరించుచు శంకరాచార్యు లిట్లు వ్రాసియున్నారు.

"యావద్ బ్రహ్మలోకస్థితిః, తావత్ తత్రైవ తిష్ఠతి, ప్రాక్ తతో నావర్తత ఇత్యర్థః" (ఛాం. ౮-౧౫-౧. శాం. భా.)

ఈ యంతిమవాక్యమునుబట్టి బ్రహ్మలోకమున స్థితి యున్నంతవరకు తిరిగి జన్మింపరనియు, బ్రహ్మలోకమున స్థితికాలము పూర్తియైన మీదట తిరిగి జన్మింతురనియు స్పష్టమగుచున్నది.

బ్రహ్మలోకమున నుండు కాలపరిమాణ మెంతయో నిర్ణయించుట ప్రస్తుతసూత్రమునకు చెందినవిషయము కాదు.

సూత్రమున గల శబ్దములు రెండుమారులు ప్రయోగించుటవలన అధ్యాయము, శాస్త్రము సంపూర్ణ మైన ట్లెంచవలయును. (౨౨)

శ్రీ మత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యవర్య - ఆత్మానంద సరస్వతీ
స్వామి భగవత్పాద శిష్య, పండిత గోపదేవ విరచిత
వేదాంతదర్శన - ఆంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
చతుర్థాధ్యాయము సమాప్తము.
ఓమ్ తత్ సత్.